

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-

विरचितया समयार्थबोधिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं

हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्री-सूत्रकृताङ्गसूत्रम् ॥

(चतुर्थो भागः)

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि

पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

॥ मांगरोलनिवासी-स्वः श्रेष्ठिश्री माणिकचंद नेमचंदभाई

तत्प्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन

अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः

श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः

मु० राजकोट

प्रथमा-आवृत्ति

धीर-संवत्

विक्रम-संवत्

ईसवीसन्

प्रति १२००

२४९७

२०२७

१९७१

मूल्यम्-रु० २५-०-०

मणवानुं ठेकाणुं .

श्री अ. ला. श्रवे. स्थानकुवासी
जैनशास्त्रोद्धार समिति,
ठे. गरेडिया कुवा रोड,
राजकोट, (सौराष्ट्र).

Published by
Shri Akhil Bharat S. S
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W Ry, India.

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञा,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैषं यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्याः ३. २५=००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००
वीर संवत् २४६७
विक्रम संवत् २०२७
शुभवीर्य १६७१

: मुद्रक :
मणिलाल छगनलाल शाह
नवप्रभात प्रिन्टींग प्रेस,
भीकंटा रोड, अमदावाद.

श्री सूत्रकृताङ्गसूत्र भाग ४ चौथे की विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमांक	विषय	पृष्ठ
१	दूसरे श्रुतस्कंध की अवतरणिका	१-२
२	पुण्डरीक नामका प्रथम अध्ययनका निरूपण	३-१५२
३	क्रियास्थान नामके दूसरे अध्ययनका निरूपण	१५३-३४६
४	आहारपरिज्ञा नामके तीसरे अध्ययनका निरूपण	३४७-४३०
५	प्रत्याख्यान क्रिया का उपदेश नामके तीसरे अध्ययनकानिरूपण	४३१-४७३
६	आचारश्रुत नामक पांचवें अध्ययनका निरूपण	४७४-५५३
७	आर्द्रक कुमार के चरित वर्णनात्मक छठे अध्ययनका निरूपण	५५४-६८६
	सातवां अध्ययन	
८	सातवें अध्ययन की विषयावतरणिका	६८७
९	राजगृह नगरका वर्णन	६८८-६९०
१०	लेप नामका गाथापतिका वर्णन	६९०-६९६
११	उदकपेढालपुत्रका आगमन एवं गौतमस्वामी के प्रति प्रत्याख्यान संबंध में शंका प्रदर्शन	६९६-७०५
१२	उदकपेढालपुत्रको गौतमस्वामीका उत्तर	७०६-७०९
१३	फिरसे गौतमस्वामी को उदकपेढालपुत्र का प्रश्न	७१०-७१४
१४	प्रतिज्ञाभंग के विषयमें फिरसे गौतम स्वामी का उत्तर—	७१४-७१६
१५	हिंसात्यागके बारेमें उदकपेढाल पुत्र एवं गौतमस्वामीके प्रश्नोत्तर	७१७-७२३
१६	गौतमस्वामीका दृष्टान्त सहित विशेष उपदेश	७२३-७४०
१७	गौतमस्वामीका देशविरति धर्म आदिका समर्थन	७४०-७७४
१८	उपसंहार	७७४-७८४

ગુપ્તદાનના શોખીન માંગરોળનિવાસી

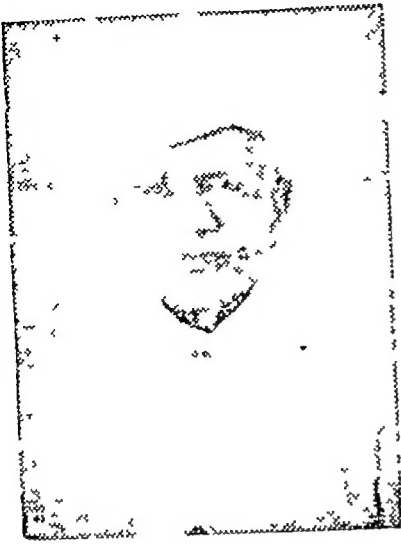

સ્વ. શેઠ માણેકચંદ નેમચંદભાઈ

જન્મ સંવત્ ૧૮૮૪

મૃત્યુ તારીખ ૮-૧-૧૯૬૫

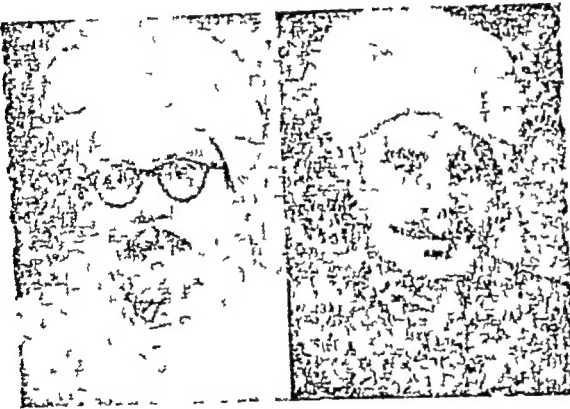
આધ્યમુરખીશ્રીઓ

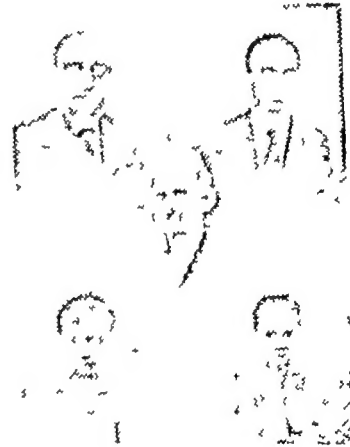
શ્રી વૃજલાલ દુર્લભ પારેખ
રાજકોટ.

કેશરી હરગોવિંદ નેયંદભાઈ
રાજકોટ.

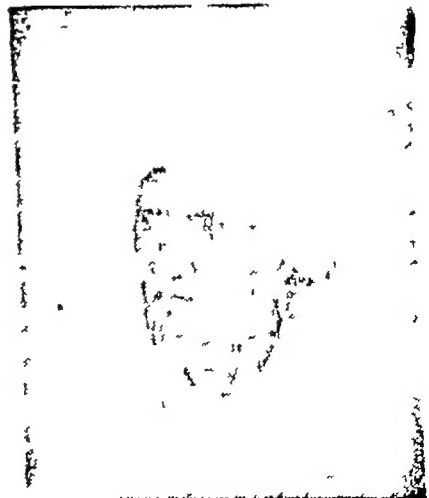
શેઠશ્રી મિશ્રીલાલ લાલચંદ સા. ભુજિયા
તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજ લાલચંદ સા

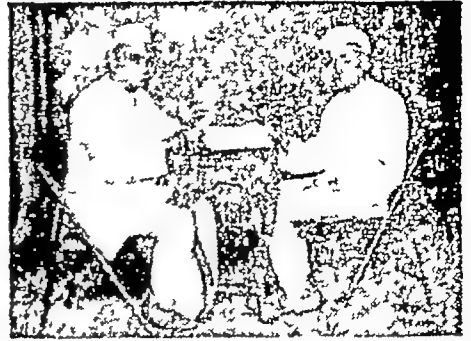
શેઠ પ્રભુદાસભાઈ મુલચંદભાઈ દોશી
રાજકોટ

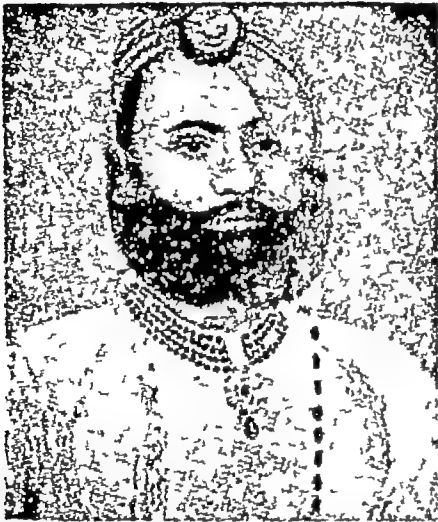
(સ્વ.) શેઠશ્રી ધારશીભાઈ જંબહલાલ
ખારસી

સ્વ શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકનચંદ સા.
બાલિયા પાલી મારવાડ

૧ અમીચંદભાઈ તથા
૨ ગીરધરભાઈ જાંઘવિયા

સ્વર્ગસ્થ ન્યાયભૂત^૧
સ્તીલાલભાઈ ભાયચંદભાઈ મહેતા

श्रीमान शेठ सा.
श्री कानुगा धिगडमलजी साब

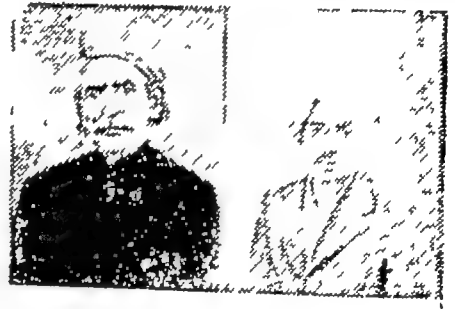
સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
અંભાત.

સ્વ. શેઠ તારાચંદજી સાહેવ ગેલડા
મદ્રાસ.

શ્રીમાન્ શેઠ સા. ચીમનલાલજી સા.
કમ્પચંદજી સા. અજીતવાલે (સપરિવાર)

શેઠ કીશનલાલજી ફુલચંદ સાં
બેંગલોરવાળા

શ્રીમાન્ સેઠશ્રી
શ્રીમરાજજી સા. ચોરડિયા

૧. ગચ્છે બેઠેલા મોટાભાઈ શ્રીમાન્ મૂલચંદજી
૨. બાલુભા બેઠેલા ભાઈ મિશ્રીલાલજી બરડિયા
૩. ઉભેલા સૌથી નનાભાઈ પૂનમચંદ બરડિયા

॥ श्री वीतरागाय नमः ॥
 श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितया
 समयार्थबोधिग्याख्याया व्याख्याया समलङ्कृतम्

॥ श्री-सूत्रकृताङ्गसूत्रम् ॥

(चतुर्थो भागः)

अथ द्वितीयश्रुतस्कन्धः प्रारभ्यते-

प्रथमश्रुतस्कन्धसमाप्त्यनन्तरं द्वितीयश्रुतस्कन्धः प्रारभ्यते ।

प्रथमश्रुतस्कन्धे य एवाऽर्थाः संक्षेपतो निरूपितास्त एवाऽस्मिन् द्वितीयश्रुत-
 स्कन्धे युक्तिपुरस्सरं विस्तरेण निरूपिता भविष्यन्ति । संक्षेपविस्ताराभ्यां निरू-
 पिताः पदार्थाः सरलतया बुद्धिपथमधिरोहन्ति । अतः प्रथमश्रुतस्कन्धे ये पदार्थाः
 प्रतिपादिता स्त एव विस्तरतो द्वितीयश्रुतस्कन्धे प्रतिपाद्यन्ते । अथवा-प्रथमश्रुत-
 स्कन्धे ये विषयाः प्ररूपिता स्त एव दृष्टान्तप्रदर्शनेन सरलतया बोधयितुं द्वितीय-

द्वितीय श्रुतस्कन्ध का प्रारंभ-

प्रथम अध्ययन

प्रथम श्रुतस्कंध की समाप्ति के पश्चात् दूसरा श्रुतस्कंध प्रारंभ किया जाता है । प्रथम श्रुतस्कंध में संक्षेप से जिन अर्थों का निरूपण किया गया है, वे ही अर्थ दूसरे श्रुतस्कंध में युक्तिपूर्वक और विस्तार से कहे जाएंगे । संक्षेप और विस्तार से कहे गए पदार्थ सरलता पूर्वक समझ में आ जाते हैं ।

अथवा प्रथम श्रुतस्कंध में जिन विषयों की प्ररूपणा की गई है, वही दृष्टान्त के द्वारा सरलता से समझाने के लिए द्वितीय श्रुतस्कंध

णीन श्रुत स्कंधेनो प्रारंभ-

अध्ययन पडेलु.

पडेला श्रुतस्कंधनी समाप्ति पछी आ णीन श्रुतस्कंधेनो प्रारंभ कर-
 वामां आवे छे. पडेला श्रुतस्कंधमां संक्षेपथी जे अर्थोनुं निरूपण करवामां
 आवेल छे, ओज् अर्थ आ णीन श्रुतस्कंधमां युक्तिपूर्वक अने विस्तारथी
 कडेवामां आवेशे. संक्षेप अने विस्तारथी कडेवामां आवेल पदार्थ समजता
 पूर्वक समजवामां आवी नय छे.

अथवा पडेला श्रुतस्कंधमां जे विषयोनी प्ररूपणा करवामां आवी छे,
 ओज् दृष्टान्त द्वारा सरल पण्थाथी समजववा भाटे णीने श्रुतस्कंध प्रारंभ

श्रुतस्कन्धः प्रारभ्यते । अत उभावपि स्कन्धौ समानविषयावेव । केवलं प्रथमे संक्षेपतो येषां प्रतिपादनं तेषामेवाऽत्र विस्तरेण कथनं भविष्यति । अस्मिन् श्रुत-स्कन्धे-पुण्डरीक १ क्रियास्थाना २ ऽऽहारपरिज्ञा ३ प्रत्याख्यानाना ४ नगारश्रुता ५ ऽऽर्द्रक ६ नालन्दा ७ ख्यानि सप्ताऽध्ययनानि सन्ति । तत्र प्रथमश्रुतस्कन्धाऽ-ध्ययनाऽपेक्षयाऽर्थतो महत्वं विद्यते, अतोऽस्य महाध्ययनमिति नामार्प भवति । तत्र प्रथमाध्ययनं पुण्डरीकमिति नाम । तत्र पुण्डरीकं-कमलं तदुपमानेन धर्मे रुचिमुत्पादयितुं विलक्षणं महतामाख्यानं प्रदर्श्य विषयोपभोगेभ्यो जन्तून् व्या-वर्त्य (निवर्त्य) मोक्षमार्गाय समर्थीकृतास्ते साधुभिस्तेषामेव संसारमोचकानां निदर्शनं कृतमिहस्कन्धे । तदनेन सम्बन्धेनाऽऽथातस्य द्वितीयश्रुतस्कन्धसम्बन्धि-प्रथमाध्ययनस्य प्रथमं सूत्रमाह-‘सुखं मे’ इत्यादि ।

प्रारंभ किया जाता है । अत एव दोनों स्कंधों का विषय समान ही है । अन्तर यही है कि प्रथम स्कंध में जिन विषयों का संक्षेप में प्रतिपादन है, उन्हीं का यहां विस्तार से निरूपण है ।

इस श्रुतस्कंध में सात अध्ययन हैं-पुण्डरीक (१) क्रियास्थान (२) आहारपरिज्ञा (३) प्रत्याख्यान (४) अनगारश्रुत (५) आर्द्रक (६) और (७) नालन्दा ।

प्रथम श्रुतस्कंध-अध्ययन की अपेक्षा बड़ा होने से इस का नाम महाध्ययन भी है । इसका प्रथम अध्ययन पुण्डरीक नामक है । पुण्डरीक का अर्थ है कमल । कमल की उपमा देकर धर्म में रुचि उत्पन्न करने के लिए महान् पुरुषों का आख्यान दिखलाकर, जीवों को विषय भोगों से निवृत्त करके साधुओं ने उन्हें मोक्षमार्ग के लिए समर्थ बनाया । इ-

करवाया आवे छे. तेथी जे जन्ने श्रुतस्कंधोना विषय सरणो जे छे. अतर जे जे छे ते-पड़ेला श्रुतस्कंधमां जे विषयोनु संक्षेपथी प्रतिपादन करैल छे, तेनुं जे अडियां विस्तार पूर्वक निरूपण करैल छे

आ श्रुतस्कंधमां सात अध्ययन छे ते आ प्रमाणे समजवा. पुंडरीक (१) क्रियास्थान (२) आहार परिज्ञा (३) प्रत्याख्यान (४) अनगारश्रुत (५) आर्द्रक (६) अने नालन्दा (७)

पड़ेला श्रुतस्कंध-अध्ययन की अपेक्षाथी मोटुं होवथी आनुं नाम महाध्ययन पण छे आनु पड़ेलुं अध्ययन पुंडरीक नामनुं छे, पुंडरीकनो अर्थ कमल जे प्रमाणे थाय छे कमलनी उपमा आपीने धर्ममां इच्छि उत्पन्न करवा माटे महान् पुरुषोनुं आख्यान बतावीने जेवने विषय लोगोथी निवृत्त करीने साधुजो जे तेरने मोक्ष मार्ग माटे समर्थ बनाव्या.

મૂલમ્—સુયં મે આઝસં તેણં ભગવયા એવમ્કલાયં । इह खलु
પોંડરીણં નામજ્ઞયણે, તસ્સ ણં અયમટ્ટે પળ્લત્તે—સે જહા
નામણ પુક્કલરિણીં સિયા વહુડદગા વહુસેયા વહુપુક્કલા લઙ્કટ્ટા
પુંડરિકિણીં પાસાદિયા દરિસણિજ્ઞા અભિરૂવા પઢિરૂવા, તીસે ણં
પુક્કલરિણીં તત્થ તત્થ દેસે દેસે તહિં તહિં વહવે પડમવરપોંડ-
રીયા બુઢયા, અણુપુવ્વુટ્ટિયા ઝસિયા રૂહલા વળ્લમંતા ગંધમંતા
રસમંતા ફાસમંતા પાસાદિયા દરિસણિજ્ઞા અભિરૂવા પઢિરૂવા,
તીસે ણં પુક્કલરિણીં વહુમજ્ઞદેસમાણ એગે મહં પડમવરપોંડ-
રીણં બુઢિણ, અણુપુવ્વુટ્ટિણં ઝસિણ રૂહલે વન્નમંતે ગંધમંતે રસ-
મંતે ફાસમંતે પાસાદિણં જાવ પઢિરૂવે । સઠ્ઠાવંતિ ચ ણં તીસે
પુક્કલરિણીં તત્થ તત્થ દેસે દેસે તહિં તહિં વહવે પડમવર-
પોંડરીયા બુઢયા અણુપુવ્વુટ્ટિયા ઝસિયા રૂહલા જાવ પઢિરૂવા,
સઠ્ઠાવંતિ ચ ણં તીસે પુક્કલરિણીં વહુમજ્ઞદેસમાણ એગં
મહં પડમવરપોંડરીયં બુઢિયં અણુપુવ્વુટ્ટિણં જાવ પઢિરૂવે ॥સૂ. ૧॥

છાયા—શ્રુતં મયા આયુષ્મન્ । तेन भगवता एवमाख्यातम् । इह खलु
પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્, તસ્ય ચલ્લયમર્થઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । તથા નામ પુક્કલરિણીં સ્યાત્
વહુદકા, વહુસેયા, વહુપુક્કલા, લઙ્કાર્થાં, પુણ્ડરીકિણીં, પાસાદિકા, દર્શનીયા,
અભિરૂપા પ્રતિરૂપા । તસ્યાઃ સલુ પુક્કલરિણ્યા સ્તત્ર તત્ર દેશે દેશે તસ્મિન્ તસ્મિન્
વહુનિ પદ્મવરપુણ્ડરીકાણિ ઉક્તાનિ, આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતાનિ ઉચ્છિન્નાનિ રુચિરાણિ
વર્ણવન્તિ ગન્ધવન્તિ રસવન્તિ સ્પર્શવન્તિ પાસાદિકાણિ દર્શનીયાણિ અભિરૂપાણિ
પ્રતિરૂપાણિ । તસ્યાઃ પુક્કલરિણ્યા વહુમધ્યદેશમાગે એકં મહન્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમુક્તમ્
સ્કંધ મેં ઝન્હીં સંસાર સે છુઢાને વાલોં કા ઝદાહરણ હૈ । હસ સંબંધ સે
પ્રાપ્ત દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ કે પ્રથમ અધ્યયન કાં યહ પ્રથમ સૂત્ર હૈ—‘સુયં
મે આઝસં તેણં’ ઇત્યાદિ ।

આસ્કંધમાં સંસારથી છોડાવવા વાળા એજ વિષયેનું વિવેચન કરવામાં
આવેલ છે. એ સંબંધથી પ્રાપ્ત થયેલ બીજા શ્રુતસ્કંધના પહેલા અધ્યયનનું
આ પહેલું સૂત્ર છે. ‘સુયં મે આઝસં તેણં’ ઇત્યાદિ

આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતમ્ ઉચ્છિન્નં રુચિરં વર્ણવદ્ ગન્ધવદ્ રસવત્ સ્પર્શવત્ પ્રાસાદિકં
યાવત્પ્રતિરૂપમ્ । સર્વસ્યા અપિ તસ્યાઃ ચ સ્વલુ પુષ્કરિણ્યા સ્તત્રતત્ર દેશે દેશે તસ્મિન્
તસ્મિન્ બહુનિ પદ્મવરપુણ્ડરીકાણિ ઉક્તાનિ આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતાનિ ઉચ્છિન્તાનિ
રુચિરાણિ યાવત્ પ્રતિરૂપાણિ । સર્વસ્યા અપિ ચ સ્વલુ તસ્યાઃ પુષ્કરિણ્યા વહુમધ્યદેશ-
માગે એકં મહત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમુક્તમ્ આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતં યાવત્ પ્રતિરૂપમ્ ॥૨૦૧॥

ટીકા—સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં પ્રત્યાહ—‘આઉસં’ હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ !
‘મે’ મયા ‘સ્ય’ શ્રુતમ્—ભગવત્સમીપે શ્રવણગોચરીકૃતમ્ ‘તેણં ભગવયા’ તેન-
કેવલજ્ઞાનવતા ભગવતા-તીર્થકરેણ ‘એવમન્સ્રાયાં’ એવમારુપાતમ્ એવમ્—વક્ષ્યમાણ-
રીત્યા આરુપ્યાતમ્—પ્રતિપાદિતમ્ । ‘ઇહ સ્વલુ પોંડરીક નામઙ્ગયણે તસ્સ ણં અય-
મદ્દે પણ્ણત્તે’ ઇહ—જિનશાસને સ્વલુ—નિશ્ચયેન પુણ્ડરીકનામ અધ્યયનમ્, પ્રથમં
પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્ ‘તસ્સ’ તસ્ય ‘ણં’ ણમિતિ વાક્યાલઙ્કારે । ‘અયમદ્દે’ અય-
મર્થઃ ‘પણ્ણત્તે’ પ્રજ્ઞપ્તઃ—કથિતઃ । ‘સે જહાણામણ પુવ્વલરિણી સિયા’ તદ્યથાનામ
પુષ્કરિણી સ્યાત્ તદ્યથાનામ પુષ્કરિણી—પુષ્કરં કમલં તદ્વિદ્યતે યસ્યાં સા પુષ્કરિણી
‘સિયા’ સ્યાત્, કીદશી સા તત્રાહ—‘વહુઉદગા’ વહુદકા, વહુનિ—પ્રભૂતાનિ ઉદકાનિ—
પયાંસિ વિવ્યન્તે યસ્યાં સા તથા પ્રચુરજલસમ્પન્ના ‘વહુસેયા’ વહુસેયા કર્દમવહુલા

ટીકાર્થ—સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હૈં—હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ !
મૈને ભગવાન કે સમીપ સુના હૈ । કેવલજ્ઞાની તીર્થંકર ભગવાન
ને હસ પ્રકાર કહા હૈ । યહાં જિનશાસન મેં પુણ્ડરીક નામક અધ્યયન
હૈ । ઉસકા યહ અર્થ કહા ગયા હૈ—

જૈસે કોઈ પુષ્કરિણી (કમલોં વાલી વાપી) હો । વહ પ્રચુર જલ સે
પરિપૂર્ણ હો, વહુત કીચડ વાલી હો, અગાધ જલ હોને સે અત્યન્ત
ગહરી હો, જલ કે પુષ્પોં સે યુક્ત હો, દેખને માત્ર સે ચિત્ત કો મુગ્ધ
કરને વાલી હો, દર્શનીય હો, મનોજ્ઞ રૂપ વાલી હો એવં અસાધારણ

ટીકાર્થ—સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે—હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ !
મેં ભગવાનની સમીપથી સાંભળેલ છે કેવલજ્ઞાનવાળા તીર્થંકર ભગ-
વાને આ પ્રમાણે કહ્યું છે. અહિયાં જિનશાસનમાં પુણ્ડરીક નામનું અધ્યયન
છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે.—

જેમ કોઈ પુષ્કરિણી (કમળોવાળી વાવ) હોય, તે ઘણા જળથી પૂર્ણ
રીતે ભરેલી હોય, ઘણા કાદવ વાળી હોય, અગાધ પાણી હોવાથી અત્યંત
ઉંડી હોય પાણીમાં થવાવાળા પુષ્પોથી યુક્ત હોય, જોવા માત્રથી ચિત્તને
મોહ પમાડનારી હોય, દર્શનીય હોય, મનોરમવાળી હોય, અને અસાધારણ

‘વહુપુલ્કલા’ વહુપુલ્કલા આગાધજલ્લવચ્ચાત્ ગમ્મીરા, ‘લલ્લદ્વા’ લલ્લધાર્યા જલ પુષ્પસંયુક્તા, પુષ્કરાણિ-કમલानિ વિચન્તે યસ્યાં સા પુષ્કરિણી, ‘પાસાર્ધ્યા’ પ્રસાદિકા, દર્શનાદેઃ ચિત્તમોહિની ‘દરિસણિજ્જા’ દર્શનીયા દ્રષ્ટુ યોગ્યા ‘અમિરૂપા’ અમિરૂપા-પ્રશસ્તરૂપવતી ‘પલિરૂપા’ પ્રતિરૂપા નાસ્તિ પ્રતિરૂપં સદશરૂપ-વત્ અન્યદ્ યસ્યાઃ સા પ્રતિરૂપા, અનન્યસાધારણી । ‘તીસેળં’ તસ્યાઃ સ્વલ્લ ‘પુત્રલ-રિણી’ પુષ્કરિણ્યાઃ ‘તત્થ તત્થ દેસે દેસે’ તત્ર તત્ર દેશે તલ્લલ્લદે દેશેચ વીપ્સા તલ્લલાલ્લવતુદિશ્શુ ઇત્થથોં લભ્યતે । ‘તર્હિ તર્હિ’ તસ્મિન્ તસ્મિન્ દેશે સર્વસ્મિન્-પ્ર-દેશેચ પુષ્કરિણ્યાં વ્યાપ્તાનિ । ‘વહવે પડમવરપોંડરિયા વુડ્યા’ વહૂનિ પદ્મવરપુણ્ડરી કાણિ ઉક્તાનિ, તસ્મિન્ સરસિ અનેકજાતીયાનિ કમલાનિ વિચન્તે । ‘અણુ પુલ્લુલ્લિયા’ આણુપૂર્વ્યા-ઉત્થિતાનિ ઉત્તમોત્તમક્રમેણ શતપત્રસહસ્રપત્રભેદભાવેન તત્રાઽનેકવિધાનિ કમલાનિ સન્તિ ‘ઉસિયા’ ઉચ્છિન્નાનિ ઝર્ધ્વં ગતાનિ ‘રૂડલા’ રુચિરાણિ-મનોજ્ઞાનિ ‘વણ્ણમંતા’ વર્ણાન્તિ-નીલ-પીત-રક્ત-શ્વેતાનિ । ‘ગંધ

(અનુપમ) હો । उस पुष्करिणी के देश देश में (जगह जगह) सभी दिशाओं में विविध जातियों के कमल मौजूद हो । वे कमल अनुक्रम से ऊंचे उठे हो । उत्तमोत्तम क्रम से शतपत्र सहस्रपत्र के भेद से अनेक विध हो । वे ऊंचे, मनोज्ञ, सुन्दर नील, पीत, रक्त और श्वेत वर्ण वाले हो, सुन्दर विलक्षण गंध से सम्पन्न हों, विलक्षण मधुपराग से युक्त हों, कोमल स्पर्श वाले हों आह्लादकारी, दर्शनीय, अभिरूप सुन्दर रूपवान् और प्रतिरूप अर्थात् असाधारण हों ।

उस पुष्करिणी के बिलकुल मध्य भाग में एक पद्मवर पुण्डरीक नामका श्वेत कमल कहा गया है । वह श्वेत कमल विलक्षण रचना से युक्त, पंक से ऊपर निकला हुआ, बहुत ऊंचा, सुन्दर, प्रशस्त वर्णवाला,

રણુ (અનુપમ) હોય, તે વાવના દેશ-દેશમાં એટલે કે સ્થળે સ્થળે સઘળી દિશાઓમાં જુદી જુદી જાતના કમળો વિદ્યમાન હોય, તે કમળો અનુક્રમથી ઉંચા થયા હોય, એટલે કે ઉત્તમોત્તમના ક્રમથી શતપત્ર કમલ સહસ્રપત્ર, વિગેરેના ભેદથી અનેક પ્રકારના કમળો હોય તે ઉંચા, મનોજ્ઞ, સુદર નીલ, પીળા, રતા, અને ધોળા વર્ણવાળા હોય, સુદર વિલક્ષણ ગંધથી યુક્ત હોય આહ્લાદકારી, દર્શનીય અભિરૂપ, સુદર રૂપવાન અને પ્રતિરૂપ અર્થાત્ અસાધારણ હોય,

તે પુષ્કરિણી-વાવના બિલકુલ મધ્ય ભાગમાં એક પદ્મવર પુંડરીક-નામનું ધોળું કમળ કહેલ છે. તે શ્વેત કમળ વિલક્ષણ રચનાથી યુક્ત, કાદ-વથી ઉપર નીકળેલ ઘણું ઉચું, સુંદર વર્ણવાળા લાયક વર્ણ-રંગવાળું, મનને

મંતા' ગન્ધવન્તિ-વિલક્ષણગન્ધસમવેતાનિ । 'રસમંતા' રસવન્તિ-વિલક્ષણ મધુપરા
ગયુક્તાનિ 'ફામંતા' સ્પર્શવન્તિ-મૃદુસ્પર્શવન્તિ 'પાસાઈયા' પ્રાસાદિકાનિ-આહા-
દકારીણિ 'દરિસણિજ્ઞા' દર્શનીયાનિ-દ્રષ્ટુ' યોગ્યાનિ 'અભિરૂપાણિ-સુજાત-
રૂપવન્તિ, પડિરૂવા' પ્રતિરૂપાણિ-અનન્યસાધારણાનિ, 'તીસે ણં પુક્કરિણીય'
તસ્યાઃ સ્વલુ પુક્કરિણ્યાઃ 'વહુમજ્જદેસમાય' વહુમધ્યદેશમાગે-મધ્યપ્રદેશે, 'એમે
મહં પડમવરપોંડરિય વુડ્યા' એકં મહત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકં કમલમુક્તમ્, એકં વિલ
ક્ષણં સર્વસુજાતકમલેભ્યઃ શ્રેષ્ઠકમલં તસ્યા મધ્યમાગે વિચિતે । 'અણુપુવ્વુદ્ધિય'
આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતં તત્ સ્વેતં કમલં વિલક્ષણરચનયા યુક્તમ્, પદ્માદૂર્ધ્વગતમ્,
'ઉસિય' ઉચ્છિન્નમ્-અત્યૂર્ધ્વસ્થિતમ્ 'રુહ્ણે' રુચિરમ્-સુન્દરમ્ 'વણવંતે' વર્ણવત્
'ગંધમંતે' ગન્ધવત્-સુરભિગન્ધયુક્તમ્ 'રસમંતે' રસવત્-સુસ્વાદુરસયુક્તમ્ 'ફાસ-
મંતે' વિલક્ષણસ્પર્શવત્ । 'પાસાઈય' પ્રાસાદિકમ્-પ્રસાદગુણોપેતમ્, 'જાવ પડિ-
રૂવે' યાવત્ પ્રતિરૂપમ્-દર્શનીયમભિરૂપં પ્રતિરૂપમ્ 'સવ્વાવંતિ ચ ણં તીસે' સર્વ-
સ્યા અપિ સ્વલુ તસ્યાઃ 'પુક્કરિણીય' પુક્કરિણ્યાઃ 'તત્થ તત્થ દેસે દેસે' તત્ર
તત્ર દેશે દેશે-પ્રત્યેકપ્રદેશે, 'તહિં તહિં' તસ્મિન્ તસ્મિન્ 'વહવે' વહૂનિ 'પડમવર-
પોંડરિયા વુડ્યા' પદ્મવરપુણ્ડરીકાણિ ઉક્તાનિ-વહૂનિ કમલાનિ સન્તિ, 'અણુપુવ્વુ-
દ્ધિયા' આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતાનિ 'ઉસિયા' ઉચ્છિન્નાનિ પદ્માદૂર્ધ્વ ગતાનિ 'રુહ્ણા'
રુચિરાણિ 'જાવ પડિરૂવા' યાવત્પ્રતિરૂપાણિ-પૂર્વોક્ત સર્વગુણસમ્પન્નાનિ 'સવ્વા-
વંતિ ચ ણં તીસે પુક્કરિણીય' સર્વસ્યા અપિ સ્વલુ તસ્યાઃ પુક્કરિણ્યાઃ 'વહુ
મજ્જદેસમાય' વહુમધ્યદેશમાગે 'એમે મહં પડમવરપોંડરીયં વુડ્યા' એકં મહત્ પદ્મ-

મનોહ્ર ગંધ વાળા, સુસ્વાદુ રસવાળા ઓર મનોહ્ર રસવાળા હૈ । વહુ
દર્શક કે ચિત્ત કો પ્રસન્નતા પ્રદાન કરનેવાલા યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ અર્થાત્
દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈ । ઉસ સમ્પૂર્ણ પુષ્કરિણીમેં વહુત સે
પદ્મવર પુણ્ડરીક કહે ગયે હૈ । વે અનુક્રમ સે ઝંચે જટે છુપ, કીચડ સે
ઝપર નિકલે છુપ રુચિર યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ । અર્થાત્ પૂર્વોક્ત સર્વ ગુણો

આનંદ આપનાર ગંધવાળું, સારા સ્વાદ યુક્ત રસવાળું, અને મનોહર સ્પર્શ
વાળું હોય છે. તે ભોજનાના ચિત્તને પ્રસન્નતા આપનાર યાવત્ પ્રતિરૂપ છે.
અર્થાત્ દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. તે સમૂહ પુષ્કરિણીમાં ઘણા
કમળો-પદ્મવરપુંડરીકો આવેલા છે તે અનુક્રમથી ઉઠ્યા ઉઠેલા કાદ-
વધી ઉપર નીડળેલા મનને ગમનાર રુચિર યાવત્ પ્રતિરૂપ છે, અર્થાત્
પૂર્વોક્ત સમૂહા શુભોર્થી યુક્ત હોય છે, તે પુષ્કરિણી-વાવની વચ્ચેવચ્ચ એક

વરપુણ્ડરીકમુક્તમ્ 'અણુપુવ્વટ્ટિય' આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતમ્, તત્ 'જાવ પઢિરૂવે' યાવ-
ત્પતિરૂપમ્, પૂર્વોક્તપસાદરૂપ ગન્ધરસસ્પર્શાદિગુણયુક્તં કમલં તત્ર વિદ્યતે ॥સૂ૦ ૧॥

મૂલમ્—અહ પુરિસે પુરત્થિમાઓ દિસાઓ આગમ્મ તં પુક્ક-
રિણિં તીસે પુક્કરિણીય તીરે ઠિચ્છા પાસઙ્ગ તં મહં ઇયં પડમ-
વર પોંડરીયં અણુપુવ્વટ્ટિયં ડસિયં જાવ પઢિરૂવં. તણ્ઠં સે
પુરિસે ઇવં વયાસી—અહમંસિ પુરિસે સ્વેયન્ને કુસલે પંડિય વિયત્તે
મેહાવી અવાલે મગ્ગત્થે મગ્ગવિટ મગ્ગસ્સ ગઙ્ગપરક્કમણ્ણૂ અહ-
મેયં પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિવિસ્વસ્સામિ ત્તિકઢ્ઢુ ઇઙ્ગ વુયા સે પુરિસે
અભિક્કમેઙ્ગ તં પુક્કરિણિં જાવં જાવં ચ ણં અભિક્કમેઙ્ગ તાવં તાવં
ચ ણં મહંતે ઉદણ, મહંતે સેણ પહીણે તીરં અપત્તે પડમવર-
પોંડરીયં ણો હવ્વાણ ણો પારાણ, અંતરા પોક્કરિણીય સેયંસિ
નિસણ્ણે પઢમે પુરિસજાણ ॥સૂ૦ ૨॥

છાયા—અથ પુરુષઃ પુરસ્તાદ્ દિશઃ આગત્ય તાં પુસ્કરિણીં, તસ્યાઃ પુસ્ક-
રિણ્યારતીરે સ્થિત્વા પશ્યતિ તન્મહદેકં પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતમ્
ઉચ્છિત્તં યાવત્પતિરૂપમ્ । તતઃ સ્વલુ મ પુરુષ એવમવાદીત્—અહમસ્મિ પુરુષ. સ્વેદજ્ઞઃ
કુશલઃ પંડિતો વ્યક્તો મેઘાવી અવાલો માર્ગસ્થો માર્ગવિત્ માર્ગસ્ય ગતિપરા-
ક્રમજ્ઞઃ, અહમેતત્ પદમવરપુણ્ડરીકમ્ નિષ્કેપ્સ્યામીતિ કૃત્વા હત્યુત્વા સ પુરુષોઽમિ
ક્રામતિ તાં પુસ્કરિણીં, યાવદ્ યાવચ્ચ સ્વલુ અભિક્રામતિ તાવત્ તાવચ્ચ સ્વલુ
મહદુદકમ્, મહાન્ સેયઃ, મહીણસ્તીરાદ્ અપાત્તઃ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્, નો અર્વાચે નો
પારાય અન્તરા પુસ્કરિણ્યાઃ સેયે નિષણ્ણઃ પ્રથમઃ પુરુષજાતઃ । સૂ૦ ૨ ।

સે સમ્પન્ન હૈં । ડમ્ પુસ્કરિણી કે વીચોંવીચ એક બઢા પદ્મવર પુણ્ડરીક
કહા હૈ । વહ બી અનુક્રમ સે ડંવા ડઠા હુઆ યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ અર્થાત્
પૂર્વોક્ત સર્વ વિશેષનાઓ સે યુક્ત હૈ । ॥૧॥

વિશાળ પદ્મવર પુંડરીક કહેલ છે, તે પણ અનુક્રમથી ઉંચે ઉઠેલ યાવત્ પ્રતિ
રૂપ છે, અર્થાત્ પૂર્વોક્ત તમામ વિશેષણોથી યુક્ત છે. ॥૧॥

ટીકા—‘અહ’ અથ ‘પુરિસે’ પુરુષઃ કશ્ચિદજ્ઞાતનામધેયઃ ‘પુરતિથિમાઓ’ પુસ્તાત્ પૂર્વસ્થાઃ ‘દિસાઓ’ દિશઃ સકાશાત્ ‘આગમ્મ’ આગત્ય ‘તં’ પુષ્કરિણિ’ તાં પુષ્કરિણીં જલકર્દમપદ્મજપૂર્ણામ્ । ‘તીસે પુષ્કરિણીપ તીરે’ તસ્યાઃ પુષ્કરિણ્યાસ્તીરે, યથોક્તવિશેષણવત્યા નદ્યાસ્તટે તત્પ્રાન્તભાગે ‘ઠિચ્ચા’ સ્થિત્વા—સ્થિતઃ સન્ ‘પાસહ’ પશ્યતિ, કિં પશ્યતિ તત્રાહ ‘તં મહં ઇયં’ તન્મહદેકમ્ ‘પડમવરપુડરીયં’ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્, સર્વકમલશોભાતિશાયિપુણ્ડરીકં વિલક્ષણં પશ્યતિ । કીદશમ્ ? તત્રાહ ‘અણુપુણ્ણુદ્વિયં’ આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતમ્, યદ્ યદ્ સ્થાને યથા યથાઽવયવસન્નિવેશઃ સમુચિન્ન સ્તત્ર તત્ર સ્થલે તથૈવ સન્નિવેશર્થકં સુન્દર-રચનયોપેતમ્ । ‘ઝસિયં જાવ પહિરૂઝં’ ઉચ્છિતમ્—પદ્માદુર્ધ્મવસ્થિતમ્, યાવત્ પ્રતિરૂપમ્, અનન્યસાધારણમ્ પ્રશસ્તવર્ણગન્ધસ્પર્શવત્વાદ્યુપેતત્રાદતિમનોહરમ્ । ‘તપ્

‘અહ પુરિસે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—કોઈ અજ્ઞાત નામ ઔર અજ્ઞાત દેશવાલા પુરુષ પૂર્વ દિશા સે ઉસ જલ, કીચડ્ઝ એવં કમલોવાલી પુષ્કરિણી કે પાસ આયા । ઉસ પુષ્કરિણી કે કિનારે યહા હોકર વહ ઉસ ઉત્તમ પુણ્ડરીક કમલ કો દેખતા હૈ—યહ કમલ સબ કમલોં સે અધિક સુન્દર એવં વિલક્ષણ હૈ । યહ અનુક્રમ સે ઉત્થિત હૈ અર્થાત્ જિસ જિસ સ્થાન પર જૈસે જૈસે અવયવોં કા સન્નિવેશ હોના ઉચિત હૈ, વહાં વૈમા હી સન્નિવેશ હોને કે કારણ વહી હી સુન્દર રચના સે યુક્ત હૈ । યહ પંક સે ઉપર હઠા હૈ યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ । પ્રશસ્ત વર્ણ, ગંધ, રસ ઔર સ્પર્શ આદિ સે સમ્પન્ન હોને કે કારણ મનોહર હૈ ।

‘અહ પુરિસે’ ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—કોઈ અજ્ઞાત નામવાળો અને અજ્ઞાત દેશવાળો પુરુષ પૂર્વદિ-શાથી તે જળ, કીચડ, અને કમળો વાળી, પુષ્કરિણી-વાવની નજીક આવ્યો. તે પુષ્કરિણીના કિનારે ઉભો રહીને તે એ ઉત્તમ શ્રેષ્ઠ એવા પુણ્ડરીક-કમ-ળોને જુવે છે.—આ કમળ સઘળા કમળોથી અત્યંત સુંદર અને વિલક્ષણ છે. આ અનુક્રમથી ઉઠેલ છે. અર્થાત્ જે જે સ્થાન પર જેવા જેવા અવયવોના સન્નિવેશ થવાને યોગ્ય હોય, ત્યાં એજ પ્રમાણે સન્નિવેશ—રચના થવાને કારણે અત્યંત સુંદર રચનાથી યુક્ત છે. આ કાદવથી ઉપર આવેલ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. પ્રશસ્ત વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ વિગેરેથી યુક્ત હોવાને કારણે મનોહર છે.

णं से पुरिसे' ततः खलु स पुरुषः, यः पुष्करिण्यास्तीरे पूर्वदेशादागत्य सम्प-
स्थितः सः, 'एवं वयासी' एवं वक्ष्यमाणवचनम् अवादीत् 'अहमंसि' अहमस्मि
'पुरिसे' पुरुषः 'खेयन्ने' खेदज्ञः-खेदं-मार्गश्रमं जानातीति खेदज्ञः 'कुसले'
कुशलः हिताऽहितप्राप्तिपरिहारे निपुणः 'पंडिण्' पण्डितः-विवेकबुद्धियुक्तः 'वियप्ते'
व्यक्तः 'मेहावी' मेधावी-हिताहितबुद्धिमान् 'अवाले' अवालो बालभावाच्चित्तुरः
'मगस्थे' मार्गस्थः-सद्भिराचरितसन्मार्गे सदाचरणे वा आस्थितोऽस्मि। 'मग-
विउ' मार्गवित्-मार्गमहं जानामि 'मगस्स' मार्गस्य 'गइपरक्कण्णू' गतिपराक्रमज्ञः,
येन यथा चलन् जीवः स्वामीष्टमं देशमपाप्नोति, तमहं जानामि, अथवा-येन
प्रकारेण जलमुत्तीर्य जलमध्यगतं वस्तु प्राप्यते तद्वशमुपायमहं वेद्मि। 'अहमेयं'
अहमेतत् एतादृशोऽहम् एतत् 'पउमवरपुंडरीयं' पद्मवरपुण्डरीकं-प्रधानकमलम्
'उन्निक्खिस्सामि' उन्निक्षेप्स्यामि जलादेतत् कमलमुत्क्षिप्याऽऽनेष्यामि-स्वा-
यत्ती करिष्यामि। 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा 'इइ बुया' इत्युक्त्वा 'से पुरिसे'

इस प्रकार देखने के पश्चात् पूर्व दिशा से आया हुआ वह पुरुष
यों कहता है मैं मार्ग में होने वाले श्रम को जानता हूँ, हित की प्राप्ति
और अहित का परिहार करने में निपुण हूँ, विवेक बुद्धि से सम्पन्न
हूँ, प्रौढ़ परिपक्व हूँ, मेधा का धनी हूँ। सत्पुरुषों द्वारा आचरित मार्ग
में या सदाचरण में स्थित हूँ। मार्ग का वेत्ता हूँ जिस पथ पर चलता
हुआ जीव अपने अभीष्ट लक्ष्य को प्राप्त करता है, मैं उस पथ को
जानता हूँ अथवा जिस प्रकार जल में तैर कर जल के मध्य में स्थित
वस्तु प्राप्त की जाती है, उसे मैं समझता हूँ। मैं पुरुष हूँ-मर्द हूँ! मैं
इस प्रधान कमल को उखाड़ कर ले आऊंगा और अपना बना लूंगा।

आ प्रमाणे जेया पछी पूर्व दिशाथी आवेल ते पुरुष जेवु कडे छे के
-हुं मार्गमां थयेला परिश्रमने जालु छुं। हितनी प्राप्ति अने अहितने
परिहार-लाग करवामां कुशल छु विवेक बुद्धिवाणो छुं प्रौढ़, अने परिप-
क्व छुं। बुद्धिशाणी छु। सत्पुरुषो द्वारा आचरवामां आवेल मार्गने जालु
वावाणो छुं। जे मार्ग पर चलतो थके जेव पोतानी धृष्टि प्रमाणेना
लक्ष्यने प्राप्त करे छे। ते मार्गने हुं जालुनारे छु। अथवा जे प्रमाणे
जलमां तनीने जलनी मध्यमा रडेल वस्तु प्राप्त करवामां आवे छे, तेने
हुं समजुं छुं हुं पुरुष छुं। मर्द छु हुं आ श्रेष्ठ कमलने उपाडीने लक्ष्य
आवीश अने भाइ जनावीश

સ પુરુષઃ 'અભિક્રમેઈ તં પુલ્કરિણિ' અભિક્રામતિ તાં પુલ્કરિણીમ્, ઇત્યુક્ત્વા
તાં પુલ્કરિણીં પ્રવિશતિ કમલમાનેતુમ્। કિન્તુ 'જાવં જાવં ચ ણં' યાવદ્
યાવદ્ચં ચલુ 'અભિક્રમેઈ' અભિક્રામતિ યાવદગ્રે અગ્રે યાતિ 'તાવં તાવં ચ
ણં' તાવત્ તાવદ્ચ ચલુ 'મહંતે ઉદર' મહદ્ ઉદકમ્ 'મહતે સેય' મહાન્ સેયઃ-
'પદ્મ આગચ્છતિ, તતશ્ચ 'પહીણે તીરં' પ્રક્ષીણસ્તીરાત્, તીરાદ્ભ્રષ્ટઃ 'અપત્તે પડમ-
વર પોંડરીયં' અપાપ્તઃ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્, તીરાચ્ચ્યુતઃ પદ્મવરપુણ્ડરીકં 'ચાપિ ન
પ્રાપ્તઃ, તતઃ સઃ 'જો હવ્યાઈ જો પારાઈ' નો અર્ચાચે નો પારાય-નો પૂર્વતટે ન
પરતટે પદ્મવરપુણ્ડરીકાતુ પરિભ્રષ્ટ એવ સંસ્પૃષ્ટતીરાદપિ ભ્રષ્ટઃ, 'અંતરા પોલ્ક-
રિણીઈ' અન્તરા પુલ્કરિણ્યાઃ ત્રાપી મધ્યે 'સેયંસિ' સેયે-પદ્મે 'નિસળ્ણે' નિપળ્ણઃ
નિમગ્નઃ-પુલ્કરિણ્યાઃ કર્દમે નિમગ્નઃ કલેશમનુભવન્નાસ્તે। એપઃ 'પદ્મે' પ્રથમઃ
'પુરિસજાઈ' પુરુષજાતઃ કથિતઃ ॥સૂ. ૨॥

મૂલ્ક-અહાવરે દોષે પુરિસજાઈ, અહ પુરિસે દક્ષિણાઓ
દિસાઓ આગમ્મ તં પુલ્કરિણિ। તીસે પુલ્કરિણીઈ તીરે ઠિચ્ચા
પાસઈ તં મહં ઇગં પડમવરપોંડરીયં અણુપુલ્કરિણિયં પાસાઈયં જાવ

હસ પ્રકાર અપની હૈકડી જતા કર-નિશ્ચય કર વહ કમલ કો
લાને કે લિઈ પુલ્કરિણી મેં પ્રવેશ કરતા હૈ। કિન્તુ જૈસે જૈસે વહ આગે
બઢતા હૈ, વૈસે વૈસે અધિક પાની ઔર અધિક કીચડ કા ઉમ્મકો સામના
કરના પડતા હૈ। વહ કિનારે સે અટ્ટ હો ચુકતા હૈ ઔર કમલપુષ્પ તક
પહુંચ નહીં પાતા હૈ। ન હધર કા રહતા હૈ ન ઉધર કા। તીરસે ભી
ગયા ઔર કમલ સે ભી ગયા। યાવડી કે મધ્ય મેં હી પ્રચુર પંક (મહરે
કીચડ) મેં ફંસ જાતા હૈ ઔર કલેશ કા અનુભવ કરતા હૈ।

યહ પ્રથમ પુરુષ કી કહાની હુઈ ॥૨॥

આ પ્રમાણે પોતે પોતાનો નિશ્ચય કરીને તે કમળને લાવવા માટે પુલ્ક-
રિણી વાવમાં પ્રવેશ કરે છે પરંતુ જેમ જેમ તે આગળ વધે છે, તેમ તેમ
વધારે પાણી અને વધારે કાઢવનો સામનો કરવો પડે છે, તે કિનારાથી
પતિત થઈ જાય છે, અને કમળના પુષ્પ સુધી પહોંચી શકતો નથી. ન
અહિનો રહ્યો અને ન ત્યાંનો કિનારાથી પણ ગયો અને કમળથી પણ ગયો.
વાવની મધ્યમાં જ અત્યંત કાઢવ (ડિંકા કાઢવ) માં ફસાઈ જાય છે. અને
હુઃખનો અનુભવ કરે છે ॥૧॥

॥ આ પહેલા પુરુષની કહેવત થઈ ॥

पडिरुवं तं च एत्थ एगं पुरिसजावं पासइ पहीणतीरं अपत्त
 पउमवरपोडरीयं णो हव्वाए णो पाराए अंतरा पोक्खरिणीए
 सेयंसि णिसन्नं, तए णं से पुरिसे तं पुरिसे एवं वयासी-अहो
 णं इमे पुरिसे अखेयन्ने अकुसले अपंडिए अवियत्ते अमेहावा
 बाले णो मग्गत्थे णो मग्गविउ णो मग्गस्स गइपरक्कमण्णू
 जन्नं एस पुरिसे एवं मन्ने अहं खेयन्ने कुसले जाव पउमवर-
 पोडरीयं उन्निक्खस्सामि णो य खलु एयं पउमवरपोडरीयं
 एवं उन्निक्खेयव्वं जहा णं एस पुरिसे मन्ने अहमंसि पुरिसे
 खेयन्ने कुसले पंडिए वियत्ते मेहावी अवाले मग्गत्थे मग्गविउ
 मग्गस्स गइपरक्कमण्णू अहमेयं पउमवरपोडरीयं उन्निक्ख-
 स्सामि त्तिकट्टु इइ वच्चा से पुरिसे अभिक्कमे तं पुक्खरिणिं,
 जावं जावं च णं अभिक्कमेइ तावं तावं च णं महंते उदए महंते
 सेए पहीणे तीरं अपत्ते पउमवरपोडरीयं णो हव्वाए णो पाराए
 अंतरा पोक्खरिणीए सेयंसि णिसन्ने दोच्चे पुरिसजाए ॥सू० ३॥

छाया—अथापरो द्वितीयः पुरुषजातः, अथ पुरुषो दक्षिणस्या दिशि आगत्य
 तां पुष्करिणीं, तस्याः पुष्करिण्यास्तीरे स्थित्वा पश्यति तेनमहदेकं पञ्चवरपुण्डरी-
 कम् आनुपूर्व्योत्थित प्रासादिकं यावत् प्रतिरूपम् । तं चात्रैकं पुरुषजातं पश्यति
 महीणतीरम् अप्राप्तपञ्चवरपुण्डरीकं नो अर्वाचे नो पाराय, अन्तरा पुष्करिण्याः सेये
 निषण्णम् । ततः खलु स पुरुषस्तं पुरुषमेवमवादीत्—अहो खलु अयं पुरुषोऽखेदज्ञोऽ-
 कुशलोऽपण्डितोऽव्यक्तोऽमेधावी बालः नो मार्गस्थो नो मार्गवित् नो मार्गस्य
 गतिपराक्रमज्ञो यस्मादेव पुरुष एवं मन्यते, अहं खेदज्ञः कुशलो यावत् पञ्चवरपुण्ड-
 रीकम् उन्निक्षेप्स्यामि न च खलु एतत् पञ्चवरपुण्डरीकम् एवम् उन्निक्षेप्तव्यं यथैव
 पुरुषो मन्यते । अहमस्मि पुरुषः खेदज्ञः कुशलः पण्डितो व्यक्तो मेधावी अवालो
 मार्गस्थो मार्गविद् मार्गस्य गतिपराक्रमज्ञोऽहमेतत् पञ्चवरपुण्डरीकम् उन्निक्षेप्स्या-
 मीति कृत्वा इच्छुक्त्वा स पुरुषोऽभिक्रामति मृतां पुष्करिणीं । यावद् यावद् च खलु

અભિક્રામતિ તાવત્ તાવત્ ચ खलु महदुदकं महान् सेयः महीणस्तीरात् अप्राप्तः
पद्मवरपुण्डरीकं, નો અર્વાચે નો પારાય અન્તરા પુષ્કરિણ્યાઃ સેયે નિષ્ણઃ
દ્વિતીયઃ પુરુષજાતઃ ॥મૂ૦ ૩॥

ટીકા—‘અહાવરે દોચ્ચે પુરિસજાણ’ અથાપરો દ્વિતીયઃ પુરુષજાતઃ । અત્રા-
ડ્યશબ્દો દ્વિતીયપુરુષવૃત્તાન્તપદર્શનપરઃ । ‘અવરે’ અપરોડ્યન્યઃ પ્રથમાડપેક્ષયા
‘દોચ્ચે’ દ્વિતીયઃ ‘પુરિસજાણ’ પુરુષજાતઃ ‘અહ પુરિસે’ અથ પુરુષઃ ‘દક્ષિણાઓ
દિસાઓ’ દક્ષિણસ્યા દિશઃ, પુષ્કરિણ્યા દક્ષિણદિગ્વિભાગાત્ ‘આગમ્મ’ આગત્ય
‘તં પુક્કરિણિં’ તાં પુષ્કરિણીમ્ ‘તીસે પુક્કરિણીણ’ તસ્યાઃ खलु પુષ્કરિણ્યાઃ
‘તીરે’ દક્ષિણે તીરે ‘ઠિચ્ચા’ સ્થિત્વા ‘પાસઈ’ પશ્યતિ ‘તં મહમેગં પડમવરપુંડરીયં’
તન્મહદેકં પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્—કથલં, તન્મહત્ પદ્મશ્રેષ્ઠમેકં કમલં પશ્યન્ સ્થિતઃ કીદૃશં
તદ્ ઇત્યાહ—‘અણુપુવ્વુટ્ઠિયં’ આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતમ્—વિલક્ષણરચનયા વ્યવસ્થિતમ્ ।
‘પાસાઈયં’ પ્રાસાદિકમ્—મનોરમમ્ ‘જાવ પડિરુલં’ યાવત્પતિરુપમ્, ‘તં ચ એગં

‘અહાવરે દોચ્ચે પુરિસજાણ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—યહાં ‘અથ’ શબ્દ દૂસરે પુરુષ કે વૃત્તાન્ત કા સૂચક હૈ ।
પ્રથમ પુરુષ કે કીચડ મેં ફેંસ જાને કે પશ્ચાત્ દૂસરા પુરુષ દક્ષિણ
દિશા સે उस પુષ્કરિણી કે સમીપ આતા હૈ । वह उस पुष्करिणी के
दक्षिण किनारे पर स्थित होकर उसी प्रधान पुण्डरीक कमल को देखता
है । वह कमल अपनी विलक्षण रचना से व्यवस्थित है । दर्शक के
चित्त को प्रसन्न करने वाला यावत् प्रतिरूप है । यहां ‘यावत्’ शब्द
से दर्शनीय और अभिरूप विशेषण ममझलेना चाहिए ।

બીજા પુરુષનું વૃત્તાંત

‘અહાવરે દોચ્ચે પુરિસજાણ’ ઇત્ય દિ

ટીકાર્થ—અહિયા ‘અથ’ શબ્દ બીજા પુરુષના વૃત્તાન્તનો સૂચક છે.
પહેલો પુરુષ કાઢવમાં ફસાયા પછી બીજો પુરુષ દક્ષિણ દિશામાંથી એ વાવની
નજીક આવે છે. તે પુરુષ એ વાવના દક્ષિણ દિશાના કિનારા પર ઉભો
રહીને પહેલા વળુન કરેલ એ પ્રધાન પુંડરીક-કમળને જુવે છે. તે કમળ
પોતાની વિલક્ષણ રચનાથી વ્યવસ્થિત છે. જોનારના ચિત્તને પ્રસન્ન કરવા-
વાળું યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહિયાં ‘યાવત્’ શબ્દથી દર્શનીય, અને અભિરૂપ
એ બે વિશેષણો સમજી લેવા.

પુરિસજાયં પાસઃ' તત્ર ચ તમેકં પુરુષજાતં પશ્યતિ, 'પદ્મીનતીરં અપત્તપડમવર-
પોંડરીયં' પ્રદીનતીરમ્ અપ્રાપ્તપદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ 'ળો હવ્યાં ળો પારાણ' નો
અર્વાવે નો પારાય, નૈતસ્મિન્સ્તટે વિધતે, ન વા પરતટં પ્રાપ્તઃ કિન્તુ-અંતરા-
પોર્વચરિણીં સેયંસિ ળિમણ્ણં' અન્તરા પુષ્કરિણ્યાઃ સેયે પદ્મે નિષણ્ણમ્-નિમ-
ગ્નમ્ 'તણ ળં સે પુરિસે' તતઃ સ્વલુ સ પુરુષઃ યો હિ દક્ષિણદિગ્વિભાગાત્ આગતઃ
સ પુરુષજાતઃ 'તં પુરિસં એવં વયાસી' પૂર્વદિક્સમાગતપદ્મજમુન્નેતુ યઃ પુષ્કરિણ્યાં
પ્રવેણુકામસ્તં પુરુષમાશ્રિત્ય એવં-વક્ષ્યમાણં વચઃ 'વયાસી' અવાદીત્-ઉક્તવાન્
'અહો ળં હમે પુરિસે અસ્થેયન્ને' અહોઽયં પુરુષોઽસ્થેદન્નઃ, સ્થેદં નામ પરિશ્રમં ન
સમ્યગ્ જ્ઞાનાતિ, 'અકુશલે' અકુશલઃ-વિષેકબુદ્ધિ વિકલઃ 'અપંડિણે' અપંડિતઃ-
તત્ત્વાતત્ત્વવિજ્ઞાનવિકલઃ 'અવિયત્તે' અવ્યક્તઃ-કાર્યકરણાકુશલઃ 'અમેઢાવી' અમે-
ઢાવી-અપરિષ્કવબુદ્ધિઃ 'વાલે' બાલઃ-અજ્ઞાની, અતએવ 'ળો મગ્ગત્યે' નો માર્ગસ્થઃ
સત્પુરુષૈરભ્યસામાર્ગેઽવ્યવસ્થિતઃ । 'ળો મગ્ગવિઝ્ઞ' નો માર્ગવિત્-સત્પુરુષૈઃ સેવ્ય-

યહ દૂસરા પુરુષ વહાં એક પુરુષ કો દેખતા હૈ, જો તીર સે અષ્ટ હો
ચુકા હૈ ઓર ડસ પ્રધાન કમલ તક પહૂંચ નહીં પાયા હૈ, ન હથર કા
રહા ન ડવર કા રહો હૈ । કિન્તુ પુષ્કરિણી કે મધ્ય મેં કીચડ મેં ફંસ
ગયા હૈ । તત્ત્વ દક્ષિણ દિશા સે આયા હુઆ પુરુષ, ડસ પુરુષ સે જો
કમલ કો લાને કે લિણ વાવડી મેં ઘુસા થા, હસ પ્રકાર કહતા હૈ-અહો,
યહ પુરુષ સ્થેદ અર્થાત્ પરિશ્રમ કો નહીં જાનતા, વિવેક બુદ્ધિ સે શૂન્ય
હૈ, તત્ત્વ-અતત્ત્વ કે જ્ઞાન સે હીન હૈ, કાર્ય કરને મેં અકુશલ હૈ, હસકી
બુદ્ધિ પરિપક્વ નહીં હુઈ હૈ, અજ્ઞાન હૈ, હસ કારણ માર્ગસ્થ નહીં હૈ
અર્થાત્ સત્પુરુષોં દ્વારા આવીર્ણ માર્ગ મેં સ્થિત નહીં હૈ, સત્પુરુષોં

તે બીજો પુરુષ ત્યા એક પુરુષને જુવે છે, કે જે કિનારેથી નીકળી
ચૂકેલ છે, અર્થાત્ કિનારાથી પતિત થઈ ચૂક્યો છે, અને તે પ્રધાન કમળ
સુધી પહોંચી શક્યો નથી. અર્થાત્ નથી અહિંનો રહ્યો કે નથી તહીનો રહ્યો.
પરંતુ વાવની વચમાં કાઢવમાં ફસાઈ ગયો છે. ત્યારે દક્ષિણ દિશાએથી
આવેલો પુરુષ કમળને લાવવા માટે વાવમાં પ્રવેશેલા તે પુરુષને આ
પ્રમાણે કહે છે.—

અહો ! આ પુરુષ જેઠ કે પરિશ્રમ-થાકને સમજતો નથી, વિવેક બુદ્ધિ
વગરનો છે. તત્ત્વ કે અતત્ત્વના જ્ઞાન વગરનો છે. કાર્ય કરવામાં કુશળ નથી.
આની બુદ્ધિ પરિપક્વ થયેલ નથી, અજ્ઞાની છે, તેથી તે માર્ગસ્થ-અર્થાત્
માર્ગ પ્રમાણે ચાલનારો નથી, એટલે કે સત્પુરુષોએ આચરેલ માર્ગનું તેણે

માનં માર્ગં ન વિજ્ઞાનાતિ । ‘ળો મગ્ગસ્સ મહ્પરવ્વકમણ્ણુ’ નો માર્ગસ્ય ગતિપરા-
ક્રમજ્ઞઃ, માર્ગસ્ય ચી ગતિપરાક્રમી તયોરપિ જ્ઞાતા નાસ્તિ । ‘જન્નં એસ પુરિસે એવં
મન્ને’ યસ્માદેવ પુરુષ એવં મન્યતે—યે પુનરન્યે કોવિદાસ્તેષુ ‘અહં સ્વેયન્ને કુસલે’
અહં તુ સ્વેદજ્ઞઃ કુશલઃ ‘જાત્વ પડમવરપોંડરીયં’ યાવત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ ‘ઉન્નિ-
વિલ્લસામિ’ ઉન્નિક્ષેપ્સ્યામિ—ઉદ્ઘૃત્વાડડનેષ્યામિ, ‘ળો ય સ્વલુ એયં પડમવરપોંડ-
રીયં’ ન સ્વલુ એતત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ ‘એવં ઉન્નિક્ષેયન્વં જહા ણં એસ પુરિસે
મન્ને’ એવમ્ ઉન્નિક્ષેપ્તુવ્યં યથૈવ પુરુષો મન્યતે । જૈતસ્ય કમલસ્યોદ્ધરણં સુલભં-
યથાડયં સરલં બુદ્ધિમાન્ધ્યાજ્ઞાનાતિ કિન્તુ એતસ્યોદ્ધરણં સાતિશયં કઠિનમ્ ।
‘અહમંસિ પુરિસે’ અહમસ્મિ પુરુષઃ ‘સ્વેયન્ને કુસલે પંડિણ વિવત્તે મેઘાવી અવાલે
મગ્ગત્થે મગ્ગવિજ્ઞ’ સ્વેદજ્ઞઃ કુશલઃ પણ્ડિતોવ્યક્તો મેઘાવી અવાલો માર્ગસ્થો
માર્ગવિત્, ‘મગ્ગસ્સ મહ્પરવ્વકમણ્ણુ’ માર્ગસ્ય ગતિપરાક્રમજ્ઞઃ ‘અહમેયં પડમવરપોંડ-

દ્વારા સેવિત માર્ગ કો જાનતા સ્ત્રી નહીં હૈ, માર્ગ સંબંધી ગતિ ઓર
પરાક્રમ કા જ્ઞાતા નહીં હૈ । હમને બહુત અનુચિત કર્મ કિયા ।
કિન્તુ મૈં હસકે સમાન નહીં હું । મૈં માર્ગ કે પરિશ્રમ કા જ્ઞાતા હું,
કુશલ હું, યાવત્ હમ ઉત્તમ પુણ્ડરીક કો ઉઘાડ કર લે આઝંગા ।
જૈસા યહ પુરુષ સમજના હૈ, વૈસે વહ ઉત્તમ કમલ ઉઘાડ કર નહીં
લાયા જા સકતા । હમ કમલ કો ઉઘાડ કર લાના વૈસા સરલ નહીં
હૈ જૈસા કિ મૂર્ચ્વતા કે કારણ યહ પુરુષ સમજના હૈ । હમકા ઉઘાડના
બહુત હી કઠિન હૈ । મૈં મર્દ હું, સ્વેદજ્ઞ, કુશલ, પણ્ડિત, પરિપક્વ,
મેઘાવી, જ્ઞાનવાન્, માર્ગ મૈં સ્થિત ઓર માર્ગ કા જ્ઞાતા હું ।

અવસ્થાન કરેલ નથી સન્પુર્યોએ સેવિત માર્ગને તે જાણતો પણ નથી.
માર્ગ સંબંધી ગતિ અને પરાક્રમને તે જાણતો નથી આણે ઘણું જ
અયોગ્ય કર્મ કર્યું છે.

પરંતુ હું જોના જેવો મૂર્ખ નથી, હું માર્ગમાં થનારા પરિશ્રમને
જાણવાવાળો છું, કુશળ છું યાવત તે ઉત્તમ પુણ્ડરીકને ઉખેડીને લઈ આવીશ.
જે રીતે આ કાદવમાં ફસાયેલ પુરુષ સમજે છે, તે રીતે આ ઉત્તમ
ક્રમળ ઉખાડીને લાવી શકાતું નથી તે ક્રમળને ઉખાડીને લાવવું તે એટલું
સહેલું નથી, કે જેમ આ પુરુષ પોતાના મૂર્ખપણાથી સમજે છે. તેને ઉખાડવું
ઘણું જ કઠણ છે, હું મર્દ છું. સ્વેદજ્ઞ—પરિશ્રમને જાણનારો છું. કુશળ છું,
પંડિત છું. પરિપક્વ છું. મેઘાવી—બુદ્ધિશાળી છું જ્ઞાનવાન્ છું, માર્ગમાં
સ્થિત અને માર્ગને જાણનારો છું.

रीयं' अहमेतत् पञ्चवरपुण्डरीकम् 'उन्निविस्सामि' उन्निक्षेप्स्यामि, इति प्रतिज्ञा-
याऽहमिहाऽऽगतोऽस्मि । 'त्ति कट्ठु' इति कृत्वा इत्थं प्रतिज्ञां कृत्वाऽहमत्राऽऽग-
तोऽस्मि । कथमेतत् पञ्चं सपङ्कजलाज्जलाशयादुद्धरणीयं तत्सर्वं विधिविधानमहं
जानामि, अतो मयैतत्कार्यं कार्यम् 'इह वच्चा से पुरिसे अभिक्कमे तं पुक्खरिणि'
इत्युक्त्वा स पुरुषोऽभिक्रामति तां पुष्करिणीम्, 'जावं जावं च णं अभिक्कमेइ'
यावद् यावच्च सोऽभिक्रामति 'तावं तावं च णं महंते उदए महत्ते सेए' तावत्
तावच्च सः महदुदकं महान् सेयः आगच्छति द्वितीयः पुरुष आत्मश्लाघां कुर्वन्
प्रतिक्षिपंश्च पुरुषान्तरं यावत् पुष्करिण्यां पविष्ट एवोत्तमं कमलमानेतुम्, ताव-
न्महउज्जलं महान्तं सेयं समवाप्य 'पहीणे तीरं अपत्ते पउमवरपौण्डरीय' पहीणस्ती-
रात् अपाप्तः पञ्चवरपुण्डरीकम्, दक्षिणतीराद् भ्रष्टो न च प्राप पञ्चवरपुण्डरीकम् ।

इस प्रकार वह अपने आपमें बुद्धि के अतिशय को और कमल को
लाने की योग्यता को प्रकट करता हुआ मुस्करा कर आडम्बर के साथ
पराक्रम करता है । वह प्रतिज्ञा करता है कि मैं इस कमल को उखाड़
कर ले आऊंगा । मैं ऐसी प्रतिज्ञा करके ही यहां आया हूं । इस जल
एवं कीचड़ से व्याप्त जलाशय से कमल को किस प्रकार निकाल लाना
चाहिए, यह सब विधि विधान मैं जानता हूं । अतएव यह कार्य मुझे
करना चाहिए । ऐसा कह कर वह पुरुष उच्च पुष्करिणी में प्रवेश करता
है । और ज्यों-ज्यों वह उसमें आगे बढ़ता है त्यों त्यों अधिकाधिक
जल और कीचड़ के सामने आता है । वह भी तीर को त्याग देता है
और उस उत्तम कमल तक पहुंच नहीं पाता है । न इधर का रहता है,
न उधर का रहता है । अर्थात् न तो दक्षिणी किनारे पर स्थित रहता है

आ प्रमाणे ते पोत पोतानाभां भुद्धिना विशेषपण्णाने तथा कम्मजने
दाववानी योग्यताने प्रगट् करतो थके हसीने आडम्बर पूर्वक पराक्रम करा-
वाने तैयार थये ते प्रतिज्ञा करे छे के-हुं आ कम्मजने उणेडीने लध
आवीश, हुं ओवी प्रतिज्ञा करीने न अडिया आवेदा छु आ पाणी अने
कावथी व्याप्त नलाशय-वावमाथी कम्मजने कथ रीते गडार कडाडपुं नेधओ
ते सधणी विधि-विधान हुं नालुं छुं तेधी न आ कार्य भारे करवु
नेधओ. आ प्रमाणे कहीने ते पुरुष ते वावमां प्रवेशे छे अने जेम जेम
ते तेमां आगण वधे छे, तेम तेम वधादेमां वधादे पाणी अने काव साभे
आवे छे. ओ पणु किनाराने छोडी दे छे, अने ते उत्तम कम्मज सुधी पडोन्नी
शकते. नथी, न अडिनो रह्यो के न त्याने अर्थात् ते नतो दक्षिणुना किनारे

‘જો હવ્વાણ જો પારાણ’ નો અર્વાચે નો પારાય જાત:-ન દક્ષિણતીરે સ્થિતઃ જ
વા કમલં પ્રાપ્ય પરતીરં પ્રાપ્તવાન્ કિન્તુ-‘અંતરા પુસ્કરિણીયં સેયંસિ’ નિસન્ને
દોઢ્વે પુરિસજાણં અંતરા પુસ્કરિણાઃ સેયે નિપળ્લો દ્વિતીયઃ પુરુષજાતઃ ॥૨॥

મૂલમ્--અહાવરે તચ્ચે પુરિસજાણ, અહ પુરિસે પચ્ચત્થિસાઓ
દિસાઓ આગમ્મ તં પુસ્કરિણિં તીસે પુસ્કરિણીયં તીરે ઠિચ્ચા
પાસઙ્ગ તં ણં મહં પડમવરપોંડરીયં અણુપુવ્વુટ્ઠિયં જાવ પડિ-
રૂવં, તે તત્થ દોઢ્વે પુરિસજાણ પાસઙ્ગ પહીળે તીરં અપત્તે
પડમવરપોંડરીયં જો હવ્વાણ જો પારાણ જાવ સેયંસિ નિસન્ને,
તણ્ણ ણં સે પુરિસે ઇવં વયાસી-અહો ણં ઇમે પુરિસા અચ્ચેયન્ના
અકુસલા અપંડિયા અવિચત્તા અમેહાવિ વાલા જો મગ્ગત્થા
જો મગ્ગવિઝ્ઞ જો મગ્ગસ્સ ગઙ્ગપરક્કમણ્ણ, જં ણં ઇણ પુરિસા
ઇવં મન્ને અમ્હે ઇયં પડમવરપોંડરીયં ઉણિવિચ્ચસ્સામો, નો ય
ચ્છલ્લ ઇયં પડમવરપોંડરીયં ઇવં ઉન્નિચ્ચેયવ્વં જહા ણં ઇણ
પુરિસા મન્ને, અહમંસિ પુરિસે ચ્ચેયન્ને કુસલે પંડિણ વિચત્તે
મેહાવી અવાલે મગ્ગત્થે મગ્ગવિઝ્ઞ મગ્ગસ્સ ગઙ્ગપરક્કમણ્ણ અહ-
મેયં પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિચ્ચેયસ્સામિ ત્તિકટ્ટુ ઇતિ વુચ્ચા
સે પુરિસે અભિક્કમે તં પુસ્કરિણિં જાવં જાવં ચ ણં અભિક્કમે

ઔર ન કમલ કે સમીપ તક પહંચ પાતા હૈ । વહ પુસ્કરિણી કે બીચ
મેં હી કીચડ મેં ફંસ જાતા હૈ ઔર મહાન્ દુઃસ્વ કા અનુભવ કરતા હૈ ।

યહ દૂસરે પુરુષ કા વૃત્તાન્ત હૈ ॥૩॥

રહી શક્યો કે ન કમળની નજીક સુધી પહોંચી શક્યો. તે વાવની વચમાં જ
ફાંસવમાં ફસાઈ જાય છે. અને મહાન દુઃખનો અનુભવ કરે છે. ॥૩॥

આ બીજા પુરુષનું વૃત્તાન્ત છે. ॥૨॥

तावं तावं च पां महंते उदए महंते सेए जाव अंतरा पोक्ख-
रिणीए सेयंसि णिसन्ने, तच्चे पुरिस जाए ॥सू० ४॥

छाया—अथापरस्तृतीयः पुरुषजातः अथ पुरुषः पश्चिमायाः दिश आगत्य
तां पुष्करिणीं, तस्याः पुष्करिण्या स्तीरे स्थित्वा पश्यति तद्महदकं पद्मवरपुण्ड-
रीकम् आनुपूर्व्या उत्थितं यावत् प्रतिरूपम् । तौ तत्र द्वौ पुरुषजातौ पश्यति
प्रदीणौ तीरात्, अमाप्तौ पद्मवरपुण्डरीकं नो अर्वाचे नो पाराय यावत् सेये
निषण्णौ । ततः स पुरुष एवमत्रादीत् अहो इमौ पुरुषौ अखेदज्ञौ अकुशलौ अपण्डितौ
अव्यक्तौ अमेधाविनौ बालौ नो मार्गस्थौ न मार्गविदौ नो मार्गस्य गतिपराक्रमज्ञौ,
यत इमौ पुरुषौ मन्येते आवाम् एतत् पद्मवरपुण्डरीकम् उन्निक्षेप्स्यावः न च खलु
एतत् पद्मवरपुण्डरीकम् एवम् उन्निक्षेप्स्यव्यं यथा एतौ पुरुषौ मन्येते । अहमस्मि
पुरुषः खेदज्ञः कुशलः पण्डितो व्यक्तो मेधावी अबालो मार्गस्थो मार्गविद् मार्गस्य
गतिपराक्रमज्ञः, अहमेतत् पद्मवरपुण्डरीकम् उन्निक्षेप्स्यामीति कृत्वा इत्युक्त्वा स
पुरुषोऽभिक्रामति तां पुष्करिणीं, यावद् यावद् च खलु अभिक्रामति तावत् तावच्च खलु
महदुदकं महान् सेयः यावदन्तरा पुष्करिण्याः सेये निषण्णः तृतीयः पुरुषजातः । ४।

टीका—‘अहावरे तच्चे पुरिसजाए’ अथापरस्तृतीयः पुरुषजातः । प्रथम-
द्वितीययोर्वृत्तान्तमुपवर्ण्य तृतीयपुरुषवृत्तान्तं वर्णयति । ‘अह पुरिसे’ अथ पुरुषः
‘पच्चत्थिमाओ दिसाओ’ पश्चिमाया दिशः ‘आगम्म’ आगत्य ‘तं पुक्खरिणि’
तां पुष्करिणीम्, तृतीयः कश्चिद् अज्ञातनामगोत्रादिः पश्चिमदिग्विभागात् तां
पुष्करिणीमागतो यत्र पङ्कनिमग्नौ द्वौ आस्ताम् । ‘तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिच्चा’

‘अहावरे तच्चे पुरिसजाए’ इत्यादि ।

अब प्रथम और द्वितीय पुरुष का वर्णन करके तीसरे पुरुष का
वर्णन करते हैं—‘अहावरे तच्चे पुरिसजाए’ इत्यादि

टीकार्थ—कोई एक अज्ञात नाम गोत्र पुरुष पश्चिम दिशा से उस
पुष्करिणी के समीप आया जिसमें दो पुरुष कीचड़ में फस चुके थे । वह
उसके किनारे स्थित होकर एक उत्तम पुण्डरीक कमल को देखता है जो

पडेला अने भील पुरुषनुं वणुंन करीने हवे त्रील पुरुषनुं वणुंन
करवामां आवे छे—‘अहावरे तच्चे पुरिसजाए’ इत्यादि

टीकार्थ—कैछ ओक अज्ञात नाम गोत्रवाणो पुरुष पश्चिम दिशांओथी
ते वावनी नल्लुअ आव्यो के जेमां जे पुरुषो काहवमां इसाछ युक्क्या हतां ते
पुरुष ते वावना पश्चिम झिनारे उलो रहिने ते ओक उत्तम पुण्डरीक—इमणने

તસ્યા: પુષ્કરિण्या સ્તીરે સ્થિત્વા 'પાસહ' પश्यति, પશ્ચિમત આગત્ય તસ્યા: પશ્ચિમતટે સ્થિતઃ પश्यति તત્રાહ—'તં ઇમં પડમવરપોંડરીયં' તમેકં મહત્ પદ્મવર-પુણ્ડરીકમ્ 'અણુપુણ્ડરિયં' આનુપૂર્વ્યા—ઉત્થિતમ્ વિશિષ્ટરચનયા યુક્તમ્, 'જાવ પઢિરૂવં' યાવ પ્રતિરૂપમ્—અતિમનોદરમ્ વર્ણગન્ધરસસ્પર્શયુક્તમ્ પ્રાસાદીયં દર્શનીયમભિરૂવં પ્રતિરૂપમેતિ । 'તે તત્થ દોન્નિ પુરિસજાણ પાસહ' તૌ તત્ર દ્વૌ પુરુષજાતૌ પश्यति । કીદશૌ તૌ દ્વૌ પુરુષજાતૌ તત્રાહ—'પદ્દીણા તીરં અપત્તા પડમવર-પોંડરીયં' પ્રદ્વીણૌ તીરાત્ અપાપ્તૌ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્, સ્થાનાચ્ચ્યુતૌ, અનાસાદિત-લક્ષ્યકૌ । 'ળો હન્વાણ નો પારાણ' નો અર્વાચે નો પારાય, કિન્તુ 'જાવ સેયંસિણિ-સન્ના' યાવત્ સેયે નિપળૌ—તૌ પુરુષૌ કમલાનયનેઽસમથૌ પદ્મનિમગ્નૌ આસ્તામ્ इति દૃષ્ટ્વા, 'તણ ણં સે પુરિસે ઇવં વયાસી' તતઃ સ્વલુ સ પુરુષ એવમવાદીત્ । તથાવિધૌ તૌ દૃષ્ટ્વા—તૃતીય આગન્તુકઃ પુનર્વક્ષ્યમાણં વચ ઉવાચ 'અહો ણં ઇમે પુરિસા' અહો ઇમાં પુરુષૌ, યૌ હિ પદ્મલોમાર્થિનૌ પદ્મે દુઃખમનુભવન્તૌ 'અસેયન્ના' અસેદજ્ઞૌ પરિશ્રમવિષયકપરિજ્ઞાનરહિતૌ 'અકુસલા' અકુશલૌ, તત્કર્મણિ યથાવત્ તત્કૃતિવિરહિતૌ 'અપંડિયા' અપણ્ડિતૌ—સદસદ્વિવેકશૂન્યૌ 'અવિયત્તા' અવ્યક્તૌ—કાર્યકરણાનભિજ્ઞૌ

અનુક્રમ સે ઉત્થિત અર્થાત્ વિશિષ્ટ રચના સે યુક્ત યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ । અર્થાત્ પ્રશસ્ત વર્ણ ગંધ રસ ઓર સ્પર્શ સે યુક્ત, પ્રાસાદિય, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈ ।

વહ તીસરા પુરુષ વહાં દો પુરુષોં કો દેખતા હૈ, જો તીર સે અલગ હો ચુકે હૈ, પદ્મવર પુણ્ડરીક તક પહુંચ નહીં સકે હૈં, ન ઇધર કે રહે હૈં, ન ઉધર કે રહે હૈં યાવત્ કીચડ મેં ફંસ ગય હૈં । ઊન દોનોં કો દેખ કર વહ તીસરા પુરુષ હસ પ્રકાર કહતા હૈ—અહો, યહ દોનોં પુરુષ પરિશ્રમ સંબંધી જ્ઞાન સે રહિત હૈં, અકુશલ હૈં, વિવેકશૂન્ય હૈં, અવ્યક્ત—

જુવે છે. કે જે કમળ અનુક્રમથી—ઉત્થિત—અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારની રચનાથી યુક્ત યાવત્ પ્રતિરૂપ છે અર્થાત્ પ્રશસ્ત વર્ણાણુના લયક વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શથી યુક્ત પ્રાસાદીય દર્શનીય અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે

તે ત્રીજો પુરૂષ તે વાવમાં જે પુરૂષને જુવે છે. કે જેઓ કિનારાથી અલગ થઈ ગયેલા છે, અને પદ્મવર પુંડરીક—કમળ સુધી પહોંચી શક્યા નથી તેઓ નથી અડિના રહ્યા કે નથી ત્યાના રહ્યા, યાવત્ તેઓ કાદવમાં ફસાઈ ગયા છે તે બંને પુરૂષોને જોઈને તે ત્રીજો પુરૂષ આ પ્રમાણે વિચારે છે. અહો ! આ બંને પુરૂષો પરિશ્રમ સંબંધી જ્ઞાનથી રહિત છે, અકુશળ છે, વિવેક વિનાના છે, અવ્યક્ત—સમજણ વિનાના છે, મેઘાવી—બુદ્ધિશાળી નથી,

‘અમેઢાવી’ અમેઢાવિની વિવેચનવિકલૌ, ‘વાલા’ વાલૌ વાલવત્ સ્થિપ્રકારિતયા વસ્તુ-
સ્થિતિ જ્ઞાતુમયોગ્યૌ, ‘જો મગ્ગ-થા’ નો માર્ગસ્થૌ સતાં માર્ગેઽવર્તમાનો ‘જો મગ્ગ-
વિઝ’ નો માર્ગવિદૌ ‘જો મગ્ગસ્સ ગઢપરવક્રમણ્ણુ’ નો માર્ગસ્થ ગતિપરાક્રમણ્ણૌ, ‘જે
જં એ પુરિસા એવં મન્ને’ યત્ત ઇમૌ પુરુષૌ એવં મન્યેતે ‘અમ્હે એયં પડમવરપોંડરીયં’
આવામેતત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ ‘ઉણ્ણિવિલ્લસસામો’ ઉણ્ણિલેપ્સ્યાવઃ ‘નો ય સ્વલ્લુ એયં
પડમવરપોંડરીયં’ ન ચ સ્વલ્લુ એતત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ ‘એવં ઉન્નિવલ્લેપવ્વ’ એવમુન્નિ
ક્ષેપ્તવ્યમ્ ‘જહા જં પુરિસા મન્ને’ યથા એતૌ પુરુષૌ મન્યેતે યથા—ઈમૌ અસ્ય
કમલસ્ય ઉત્ક્ષેપણં સરલ્લમિતિમત્વા પ્રવૃત્તૌ સમુદ્ધર્તુ નેદં કર્મ તથા સરલમ્
કિન્તુ—એતસ્યોદ્ધરણં મહત્કષ્ટસાધ્યમ્ । અહંતુ—એતસ્યોદ્ધરણપ્રકારં જાનામિ કિન્તુ
—‘અહમંસિ પુરિસે સ્વેપન્ને’ અહમસિ પુરપઃ સ્વેદજ્ઞઃ ‘કુસલે પઢિએ વિયત્તે મેઢાવી’
કુશલઃ પઢિતો વ્યક્તો મેઢાવી ‘અવાલે મગ્ગત્થે’ અવાલો માર્ગસ્થઃ ‘મગ્ગવિઝ’

નાસમજ્ઞ હૈં, મેઢાવી નહીં હૈં, બાલક કે સમાન જલ્દવાજી કરને કે
કારણ વસ્તુ સ્થિતિ કો સમજ્ઞને મૈં અયોગ્ય હૈં, સત્પુરુષોં કે માર્ગ મૈં
સ્થિત નહીં હૈં, માર્ગ કો જાનતે બી નહીં હૈં, માર્ગ કી ગતિ ઓર પરા-
ક્રમ કો બી નહીં જાનતે હૈં । હસી કારણ યે એસા માનતે હૈં કિ હમ
હસ ઉત્તમ કમલ કો ઉઘાડ કર લે આણંગે । કિન્તુ યહ ઉત્તમ કમલ
હસ પ્રકાર ઉઘાડ કર લાયા નહીં જાતા, જૈસા યે દોનોં પુરુષ સમજ્ઞતે
હૈં । યે હસકા ઉઘાડના સરલ સમજ્ઞ કર પ્રવૃત્ત હુએ હૈં । કિન્તુ યહ
સરલ નહીં, અત્યન્ત કષ્ટ સાધ્ય હૈ । મૈં હસકે ઉઘાડ લાને કા તરીકા

બાળકની જેમ ઉતાવળ કરવાથી વસ્તુ-સ્થિતિની સમજણ વિનાના છે, સત્પુ-
રુષોના માર્ગમાં સ્થિર નથી માર્ગની સમજણ વિનાના છે. અર્થાત્ માર્ગને
જણતા નથી, તે કારણથી તેઓ એવું માને છે કે અમો આ ઉત્તમ કમ-
ળને ઉપાડીને લઈ જઈશું. પરંતુ આ ઉત્તમ કમળ એ રીતે સહેલાઈથી
ઉપાડીને લાવી શકાતું નથી. જેમ આ બન્ને પુરુષો માને છે, કે આ કમ-
ળને ઉપાડવું સહેલું છે, તેથી તેઓ એવું માને છે કે—અમો આ કમળને
ઉપાડીને લઈ આવીશું. પરંતુ આ કમળ એ રીતે ઉપાડીને લાવી શકાય
તેમ નથી, કે જેમ આ બન્ને માને છે. આ પુરુષો આ કમળને ઉપાડવાનું
સહેલું સમજીને પ્રવૃત્ત થયા છે. પરંતુ તે સહેલું નથી અત્યંત કષ્ટ સાધ્ય
હોવાથી પ્રાપ્ત કરાય તેવું છે. હું આ કમળને ઉપાડીને લાવવાને કિમ્મિયો

માર્ગવિત્ સતાં માર્ગ જાનામિ, સતાં માર્ગે વિચિમાનોઽહમ્ અતો મયા નિર્વર્તયિતું શક્યતે એતત્કાર્યમ્ । ‘મગસ્સ યહ પરવક્રમણ્’ માર્ગસ્ય ગતિપરાક્રમજ્ઞઃ, માર્ગસ્ય ગતિપરાક્રમયોર્યથાવદ્વિધાનવેત્તા, ‘અહમેયં પડમવરપોંડરીયં’ અહમેતત્ પદ્મવર-પુંડરીકમ્ ‘ઉન્નિચ્ચિલ્લસામિ’ ઉન્નિક્ષેપ્સ્યામિ ‘ત્તિકટ્ટુ’ इति કૃત્વા, અહમેતત્ક-મલમુદ્ધરિણ્યામિ-इति પ્રતિજ્ઞાય જ્ઞટિતિ સમાગતોઽહ જાનામિ ચોદ્ધરણપ્રકારમ્, સતાં માર્ગસ્યાઽપિ વેત્તાઽહમ્ । તસ્માન્મનોઽભિચ્છિપિતં કર્તુ શકનોમિ, । ‘ઈહ વુચ્ચા સે પુરિસે’ इत्यુક્ત્વા સ પુરુષઃ ‘અમિક્કમે તં પુલ્લરિણિ’ અમિક્રામતિ તાં પુલ્લ-રિણીમ્, इत्यभिધાય તત્ર પ્રવિષ્ટઃ । ‘જાવં જાવં ચ ણં અમિક્કમે’ યાવદ્ યાવચ્ચ ચલુ અમિક્રામતિ, યાવદ્ યાવચ્ચ પુલ્લરિણ્યાં પ્રવિષ્ટો ભવતિ ‘તાવં તાવં ચ ણં મહંતે ઉદપ્પ’ તાવત્ તાવચ્ચ ચલુ મહદુદકમ્ ‘મહંતે સેયે’ મહાન્ સેય આગચ્છતિ, ‘જાવ અંતરા પોલ્લરિણીણ’ યાવદન્તરા પુલ્લરિણ્યાઃ ‘સેયંસિ’ સેયે-પદ્મે ‘ણિસન્ને’

જાનતા હું । મેં છેદજી ઉસ પરિશ્રમ કા જ્ઞાતા, કુશલ, પંડિત, વ્યક્ત, મેધાવી, વિજ્ઞ, માર્ગ મેં સ્થિત, માર્ગ કા જ્ઞાતા, માર્ગ મેં વર્તમાન પુરુષ હું । મેં હી હસ કાર્ય કો સમ્પાદિત કર સકતા હું । મેં માર્ગ કી ગતિ ઓર પરાક્રમ કા જ્ઞાતા હું । મેં હસે ઉઘાડી કર લે આજંગા । હસ પ્રકાર કહ કર વહ પુરુષ પુલ્લરિણી મેં પ્રવેશ કરતા હૈ । કિન્તુ જૈસે જૈસે વહ પુલ્લરિણી મેં પ્રવેશ કરતા હૈ, વૈસે વૈસે અધિકાધિક જલ ઓર કીચડી કા સામના કરના પડતા હૈ । યાવત્ વહ ઉસ પુલ્લરિણી કે કીચડી મેં ફંસ જાતા હૈ । હસ પ્રકાર કે અભિમાન કે સાથ ઉસને પુલ્લરિણી મેં પ્રવેશ કિયા થા કિન્તુ કીચડી કી વદ્ધલતા હોને સે તથા તૈરને કા જ્ઞાન ન હોને

જાણું છું. હું ખેદજ-ખેદ-પરિશ્રમને જાણવાવાળો કુશળ, પંડિત, વ્યક્ત, મેધાવી, વિજ્ઞ, માર્ગમાં સ્થિત માર્ગનો જાણનાર અને માર્ગમાં રહેવાવાળો પુરુષ છું. હું જ આ કાર્યને પાર પાડી શકું તેમ છું. હું માર્ગની ગતિ અને પરાક્રમને જાણનારો છું. મારે હું આ ક્રમજને ઉખાડીને લઈ આવીશ. આ પ્રમાણે વિચારીને એ ત્રીજો પુરુષ એ વાવમાં પ્રવેશ કરે છે. પરંતુ જેમ જેમ તે પુરુષ એ વાવમાં પ્રવેશતો જાય છે, તેમ તેમ વધારેને વધારે પાણી અને કાદવનો સામનો તેને કરવો પડે છે, યાવત્ તે પુરુષ પણ એ વાવના કાદવમાં ફસાઈ જાય છે.

આ રીતે અભિમાન પૂર્વક તેણે વાવમાં પ્રવેશ કર્યો હતો પણ કાદ-વનું અધિકપણ હોવાથી તથા તરવાનું જ્ઞાન ન હોવાથી તે પુરુષ પણ એ

નિષ્ણઃ—નિમગ્નઃ। 'તદ્વે પુરિસજાણ' એપઃ તૃતીયઃ પુરુષજાતઃ, યથા તૌ પુરુષૌ નિષ્ણૌ—નિમગ્નો આસ્તામ્, તથૈવાઽપિ તૃતીયપુરુષો દર્શાધ્માતઃ પદ્મે નિમગ્નઃ। સૂ. ૪

મૂલમ્—અહાવરે ચતુર્થે પુરિસજાણ, અહ પુરિસે ઉત્તરાઓ દિસાઓ આગમ્મ તં પુઞ્જરિણિં, તીસે પુઞ્જરિણીણ તીરે ઠિચ્ચા પાસઙ્ગ તં મહં એગં પડમવરપોંડરીયં અણુપુવ્વુટ્ઠિયં જાવ પઢિરૂવં, તે તત્થ તિન્નિ પુરિસજાણ પાસઙ્ગ પહીણે તીરં અપત્તે જાવ સેયંસિ ણિસન્ને। તણ્ણં સે પુરિસે એવં વયાસી—અહો ણં ઇમે પુરિસા અલેયન્ના જાવ ણો મગ્ગસ્સ ગહપરક્કમણ્ણૂ જણ્ણં એણ પુરિસા એવં મન્ને અમ્હે એયં પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિક્કિલ્લ-સ્સામો। ણો ય સ્વલ્લુ એયં પડમવરપોંડરીયં એવં ઉન્નિક્કલેયવં જહા ણં એણ પુરિસા મન્ને, અહમંસિ પુરિસે લેયન્ને જાવ મગ્ગસ્સ ગહપરક્કમણ્ણૂ, અહમેયં પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિક્કિલ્લ-સ્સામિ ત્તિકટ્ઠુ ઇહ વુચ્ચા સે પુરિસે તં પુઞ્જરિણિં જાવં જાવં ચ ણં અભિક્કમે તાવં તાવં ચ ણં મહંતે ઉદણ્ણ મહંતે સેણ જાવ ણિસન્ને ચતુર્થે પુરિસજાણ ॥૫॥

છાયા—અથાપર ચતુર્થઃ પુરુષ જાતઃ અથ પુરુષ ઉત્તરસ્યાઃ દિશ આગત્ય તાં પુઞ્જરિણીં તસ્યાઃ પુઞ્જરિણ્યાસ્તીરે સ્થિત્વા પश्यति तन्महदेकं पद्मवरपुण्डरीकम्

સે વહ કીચઙ્ગ મેં ફંસ ગયા ઓર શોક સાગર મેં ઢૂબ ગયા। યહ તીસરે પુરુષ કી કહાની હૈ। જૈસે પહેલે વાલે દો પુરુષ કીચઙ્ગ મેં ફંસ કર દુઃખી હુણ્ણે ઉસી પ્રકાર યહ તીસરા ભી દુઃખી હો ગયા। ૪॥

વાવના કાદવમાં ફસાઈ ગયો, અને શોક સાગરમાં ડૂબી ગયો. આ ત્રીજા પુરુષની વાત છે. જેમ પહેલા જે પુરુષો કાદવમાં ફસાઈને દુઃખી થયા એજ પ્રમાણે આ ત્રીજો પુરુષ પણ દુઃખી થઈ ગયો. ॥૪॥

આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતં યાવત્ પ્રતિરૂપમ્ । તાન્ તત્ર ત્રીન્ પુરુષજાતાન્ પશ્યતિ
મહીણાન્ તોરાદ્ અપાસ્તાન્ યાવત્ સેયે નિપળ્લાન્ । તતઃ સ્વલુ સ પુરુષ એવમવાદીત્
અહો સ્વલુ ઇમે પુરુષા અલેદજ્ઞાઃ યાવન્નો માર્ગસ્ય ગતિપરાક્રમજ્ઞા યસ્માદેતે પુરુષા
એવં મન્યન્તે વયમેતત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમુન્નિક્ષેપ્સ્યામઃ । ન ચ સ્વલુ પદ્મવરપુણ્ડરી-
કમેવમુન્નિક્ષેપ્તવ્યં યથા સ્વલુ-એતે પુરુષા મન્યન્તે । અહમસ્મિ પુરુષઃ સ્વેદજ્ઞો યાવ-
ન્માર્ગસ્ય ગતિપરાક્રમજ્ઞઃ, અહમેતત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમુન્નિક્ષેપ્સ્યામીતિ કૃત્વા,
ઇત્યુક્ત્વા સ પુરુષઃ તાં પુષ્કરિણીં યાવદ્ યાવચ્ચ સ્વલુ અભિકામતિ તાવત્
તાવચ્ચ સ્વલુ મહદુદકં મહાન્ સેયો યાવન્નિપળ્ણશ્ચતુર્થઃ પુરુષજાતઃ ॥ સૂ.૦૫ ॥

ટીકા—‘અહાવરે ચતુર્થે પુરિસજાણ’ અથાઽર શ્વતુર્થઃ પુરુષજાતઃ તૃતીયા-
ન્તસ્ય વૃત્તાન્તકથનતઃ પશ્ચા ચ્ચતુર્થઃ પુરુષસ્ય અવિદિતવૃત્તાન્તમુપવર્ણયતિ । ‘અહ-
પુરિસે’ અથ પુરુષ ‘ઉત્તરાઓ દિસાઓ’ ઉત્તરસ્યા દિશઃ ‘તં પુષ્કરિણિ’ તાં
પુષ્કરિણીમ્ ‘આગમ્મ’ આગત્ય ‘તીસે પુષ્કરિણીણ’ તસ્યાઃ પુષ્કરિણ્યાઃ ‘તીરે-
ઠિચ્ચા’ તીરે સ્થિત્વા ‘પાસઙ્’ પશ્યતિ, એકઃ કશ્ચિદજ્ઞાત નામક ઉત્તરદિશાતઃ
આગતઃ, આગત્ય ચ તાદૃશ પુષ્કરિણ્યા ઉત્તરતીરે સ્થિતઃ પશ્યતિ । કિં પશ્યતિ
તત્રાહ—‘તં મહમેકં પદ્મવરપોંડરીયં’ તન્મહદેકં પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ ‘અણુપુલ્લુટ્ટિયં’
આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતમ્—વિલક્ષણરચનોપપેતમ્ ‘જાવ પડિહ્લવં’ યાવત્પ્રતિરૂપમ્,
વિશિષ્ટરચનયા યુક્તમ્ અતિમનોહરં વર્ણમન્થાદિભિઃ, પ્રાસાદિકં દર્શનીયમભિ-

ત્રીન પુરુષોં કા વૃત્તાન્ત કહ કર અવ ચૌથે કા વૃત્તાન્ત કહતે હૈં ।

‘અહાવરે ચતુર્થે પુરિસજાણ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—યહ ચૌથા પુરુષ ઉત્તર દિશા સે પુષ્કરિણી કે સમીપ
આયા ઔર કિનારે પર સ્વહા હોકર દેખતા હૈ—યહ પ્રધાન ઉત્તમ પુણ્ડ
રીક હૈ । વહ વિલક્ષણ પ્રકાર કી રચના સે યુક્ત હૈ યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ
અર્થાત્ અત્યન્ત મનોહર હૈ, ઉત્તમ વર્ણ ગંધ આદિ વાલા, પ્રાસાદિય,
દર્શનીય, અભિરૂપ ઔર પ્રતિરૂપ હૈ । હસ પ્રકાર ઉસને ઉમ ઉત્તમ

ત્રણ પુરુષની વાત કહીને હવે ચોથા પુરુષનું વૃત્તાન્ત કહેવામાં આવે
છે. ‘અહાવરે ચતુર્થે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ચોથો પુરુષ ઉત્તર દિશાએથી છે વાવની નજીક આવ્યો અને
તેના ઉત્તર કિનારે ઉભો રહીને તે કમળને જૂવે છે. અને વિચારે છે કે-
આ પ્રધાન ઉત્તમ પુણ્ડરીક-કમળ છે. તે વિલક્ષણ પ્રકારની રચનાથી યુક્ત છે.
યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અર્થાત્ અત્યંત મનોહર છે. ઉત્તમ વર્ણગંધ વિગેરેવાળું
પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. આ પ્રકારના તે ઉત્તમ અને

રૂપં પ્રતિરૂપં મનોહારિકમલમપश्यत् । तथा-स पुरुषः-‘ते तत्त्वं तिन्नि पुरिस
जाए पासइ’ तान् तत्र त्रीन् पुरुषजातान् पश्यति । ‘पहीणे तीरे’ प्रहीणांस्ती-
रात् ‘अपत्ते’ अपाप्तान्-पञ्चवरपुण्डरीकमनधिगतान् चतुर्थोहि पुरुषः-स्व स्व पारि-
श्रमिकफलादिभ्रष्टान् अपाप्तकमलान् तीरादपि भ्रष्टान् तान् त्रीन् तथ भूतान्
पश्यति । ‘जाव सेयंसि’ यावत्सेये पङ्के ‘गिसन्ने’ निषण्णान्-पङ्के निमग्नान्
पश्यतीति । ‘तए णं से पुरिसे’ ततः खलु स पुरुषः ‘एवं वयासी’ एवं वक्ष्यमाणं
वचोऽवादीत्-‘अदो णं इमे पुरिसा अखेयन्ना’ अहो खलु इमे-पङ्के मग्नाः त्रयोऽपि
पुरुषा अखेदज्ञाः-खेदं सर्वथैवाऽजानन्तः, ‘जाव णो मग्गस्स गइपरक्कमण्णू’
यावन्नो मार्गस्य गतिपराक्रमज्ञाः, यं मार्गवैलक्षण्यमासाद्य लोकाः स्वाभिल-
षितं साध्यं साधयन्ति तादृशमार्गस्य इमे न ज्ञातारः, अत एवाऽमार्गत्रिचात्-

और मनोहर कमल को देखा । तीन पुरुषों को भी देखा, जो तार से
च्युत हो चुके हैं और कमल तक पहुँच नहीं सके हैं, परन्तु कीचड़ में
फँस गए हैं । यह सब देख कर यह चौथा पुरुष इस प्रकार बोला-
अहा यह तीनों पुरुष मार्ग संबंधी खेद को नहीं जानते हैं यावत् मार्ग
की गति और पराक्रम को भी नहीं जानते हैं । जिस विशिष्ट मार्ग को
प्राप्त करके लोग अपने अभीष्ट साध्य को सिद्ध करते हैं, उस मार्ग
के ज्ञाता ये नहीं हैं । अतएव मार्ग को न जानने के कारण अपने अभीष्ट
को प्राप्त न करते हुए ये कीचड़ में फँस गए दुःख और भुगत रहे हैं ।
ये पुरुष समझते हैं । कि हम इस पुण्डरीक कमल को उगवाड़ कर ले
आएंगे, परन्तु यह कमल यों उगवाड़ कर नहीं लाया जाता कि जिस
प्रकार ये पुरुष मानते हैं, किन्तु मैं मर्द हूँ, मार्ग के खेद का ज्ञाता हूँ

મનોહર કમળને તેણે જોયું અને વાવમાં પ્રવેશેલા તે ત્રણે પુરુષોને પણ
જોયા. કે જેઓ ઝિનારાથી છુટી ગયેલા છે, અને કમળ સુધી પહોંચી શક્યા
નથી પરંતુ કાદવમાં જ ફસાઈ ગયા છે આ બધું જોઈને એથો પુરુષ આ
પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો અહો ! આ ત્રણે પુરુષો માર્ગ સબંધી ખેદને
સમજતા નથી યાવત્ માર્ગની ગતિ અને પરાક્રમને પણ જાણતા નથી જે
વિશેષ પ્રકારના માર્ગને પ્રાપ્ત કરીને લોકો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણેના સાધ્યને
સિદ્ધ કરે છે, તે માર્ગને જાણનારા આ પુરુષો નથી, તેથી જ એટલે કે
માર્ગને ન જાણવાથી પોતાના ઇચ્છિતને પ્રાપ્ત કર્યા વિનાજ કાદવમાં
ફસાઈ ગયા છે અને દુઃખ ભોગવે છે આ પુરુષો સમજે છે કે-અમે આ
વાવમાં રહેલા ઉત્તમ પુણ્ડરીક-કમળને ઉખેડીને લઈ આવીશું પરંતુ આ
કમળ એમ ઉખેડીને લાવી શકાતું નથી. પરંતુ હું મર્દ છું માર્ગના ખેદને

અમિલપિતમલભમાનાઃ સન્ત એવ પદ્મે પતનાદ દુઃખં પ્રાપ્તાઃ । ‘જળ્ળં એવ પુરિસા’ યસ્માદેતે પુરુષાઃ ‘એવં મન્ને’ એવં મન્યન્તે, ‘અમ્હે એયં પડમવરપોંડરીયં’ વ્યમેતત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ ‘ઉન્નિવિલ્લસ્સામો’ ઉન્નિક્ષેપ્સ્યામઃ—ઉત્કૃષ્ટ્ય આનયિષ્યામઃ ‘જો ય ચલુ એયં પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિવલ્લેષ્યન્વં’ ન ચ ચલુ એતત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ ઉન્નિક્ષેપ્તવ્યં સ્યાત્—સ્વાયત્તીકર્તવ્યં સ્યાત્ ‘જદા જં એવ પુરિસા મન્ને’ યથા ચલુ એતે પુરુષાઃ મન્યન્તે, કિન્તુ ‘અહમંસિ પુરિસે લેપન્ને’ અહમસ્મિ પુરુષઃ લેદજ્ઞઃ । ‘જાવ મગ્ગસ્સ ગડપવકકમણ્ણુ’ યાવન્માર્ગસ્ય ગતિપરાક્રમજ્ઞઃ, સત્યમહં માર્ગશ્રમજ્ઞોઽસ્મિ, તથા—યાદ્દશમાર્ગમવલમ્બ્ય જીવઃ સ્વામિલપિતં પ્રાપ્નોતિ, તાદ્દશમાર્ગસ્ય સમસ્તમપિ સ્વરૂપં યથાવદ્દં જાનામિ । ‘અહમેયં પડમવરપોંડરીયં’ અહમેતત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ ‘ઉન્નિવિલ્લસ્સામિ’ ઉન્નિક્ષેપ્સ્યામિ । ‘ત્તિકટ્ટુ’ इति कृत्वा, अत्र समागतोऽस्मि, अहं सर्वथा कुशलः सर्वं मार्गं जानामि, अतो मयाऽवश्यमेतत् कमलमुद्धरणीयम् । ‘इद्वुच्चा’ इत्युक्त्वा ‘से पुरिसे’ स चतुर्थः पुरुष आत्मानं समर्थं मन्यमानः ‘तं पुक्खरिणि’ तां पुष्करिणीम् अगाधजलां पङ्कसहितां पद्मवरयुताम् ‘जावं जावं च जं’ यावद् यावच्च चलु ‘अमिक्कमे’ अभિક्रामति—यावदेव कमल

યાવત્ માર્ગ કી ગતિ ઔર પરાક્રમ કા જ્ઞાતા હું—જિસ માર્ગ કે અવલમ્બન સે જીવ અપના અભીષ્ટ પ્રાપ્ત કરતે હૈં, ડસ માર્ગ કા સમ્પૂર્ણ સ્વરૂપ મૈં યથાર્થ રૂપ સે જાનતા હું । મૈં ઇસ કમલ કો ઉઠાડ કર લાઝંગા એસા સોચ કર યહાં આયા હું । મૈં સર્વથા કુશલ હું, સારે માર્ગ કો જાનતા હું । અત એવ મૈં અવશ્ય ઇસ કમલ કા ઉદ્ધાર કરુંગા ।

હસ, પ્રકાર કહ કર વહ ચૌથા પુરુષ અપને કો સમર્થ સમક્ષતા છુઆ અગાધ જલ ઔર પંક સે વ્યાપ્ત તથા પ્રધાન કમલ વાલી ડસ

જાણનારો છું યાવત માર્ગની ગતિ અને પરાક્રમને જાણનારો છું. જે માર્ગના અવલમ્બનથી જીવ પોતાનું અભીષ્ટ પ્રાપ્ત કરે છે, તે માર્ગનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ હું યથાર્થ પણ જાણું છું. હું આ કમળને ઉખેડીને લઈ આવીશ. એમ વિચારીને જ હું અહિયાં આવ્યો છું. હું સર્વ પ્રકારથી કુશળ છું. સંપૂર્ણ માર્ગને જાણું છું એટલે જ હું અવશ્ય આ કમળને ઉખેડી લઈ શકીશ.

આ પ્રમાણે કહીને તે ચોથો પુરુષ પોતાને સમર્થ માનીને તે અગાધ જળ અને કાલ્પથી સુકત એ પ્રધાન કમળવાળી વાવમાં પ્રવેશ્યો, અને પ્રવેશ

वरमुन्नेतुं जलं प्रविशति 'तावं तावं च णं' तावत् तावच्च खलु 'महंते उदप्पे' महद्दु-
दकम् महंते 'सेए' महान् सेय अगच्छति यावत्प्रविशति तावत्-अधिकाधिकं
जलं पङ्कचं मिलति । क्रमेण गच्छन् 'जाव णिसन्ने' यावन्निवृण्णः-निमग्नः ।
'चउत्थे पुरिसजाए' एष चतुर्थः पुरुषजात इति ॥मू०५॥

अथ अनन्तरं यदा चत्वारः पुरुषाः कमलवरमुद्धर्तुं समागताः किन्तु कमलो-
द्धरणे असर्था जाताः, अनन्तरं कश्चिदपरो निरवद्यभिक्षामात्रोपजीवी तत्र समा-
गच्छति, यश्च कमलवरमपकर्षतीति दर्शयति —

मूलम्—अह भिक्खू लूहे तीरट्ठी खेयन्ने जाव गइपरक्कमण्णू
अन्नतराओ दिसाओ वा अणुदिसाओ वा आगम्म तं पुक्ख-
रिणिं तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिच्चा पासइ तं महं एगं पउम-
वरपोंडरीयं जाव पडिरूवं, ते तत्थ चत्तारि पुरिसजाए पासइ
पहीणे तीरं अपत्ते पउमवरपोंडरीयं णो हव्वाए णो पाराए
अंतरा पुक्खरिणीए सेयांसि णिसन्ने । तए णं से भिक्खू एवं
वयासी—अहो णं इमे पुरिसा अखेयन्ना जाव णो मग्गस्स
गइपरक्कमण्णू, जं एए पुरिसा एवं मन्ने अम्हे एयं पउमवरपोंड-
रीयं उन्निक्खिसामो, णो य खलु एयं पउमवरपोंडरीयं एवं
उन्निक्खेतव्वं जहा णं एए पुरिसा मन्ने, अहमंसि भिक्खू लूहे
तीरट्ठी खेयन्ने जाव मग्गस्स गइपरक्कमण्णू, अहमेयं पउमवर-

पुष्करिणी में प्रविष्ट हुवा, प्रविष्ट होकर जैसे जैसे कमल को लाने के
लिए आगे बढ़ता है, त्यों त्यों उसे अधिकाधिक जल और कीचड़ का
सामना करना पड़ता है । यावत् वह भी जल एवं कीचड़ में फँस जाता
है । यह चौथे पुरुष का वृत्तान्त हुआ ॥५॥

કરીને જેમ જેમ વાવમાંથી કમળને લાવવા માટે જેમ જેમ આગળ વધે છે,
તેમ તેમ તેને વધારે વધારે કાદવનો સામનો કરવો પડે છે, યાવત્ તે પ્રણ
પાણી અને કાદવમાં ફસાઈ

ચોથા પુરુષનું વૃત્તાંત થયું. ॥૫॥

पोंडरीयं उणिणखिस्सामि त्तिकट्टु इइ वुच्चा से भिक्खू णो
अभिक्रमे तं पुक्खरिणिं तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिच्चा सइं
कुज्जा-उप्पयाहि खलु भो पउमवरपोंडरीया ! उप्पयाहि, अह से
उप्पइए पउमवरपोंडरीए ॥सू० ६॥

छाया—अथ भिक्षु रूक्ष स्तीरार्थी खेदज्ञो यावद् गतिपराक्रमज्ञः अन्यतर-
स्या दिशोऽनुदिशो वा आगत्य तां पुष्करिणीं, तस्याः पुष्करिण्यास्तीरे स्थित्वा
पश्यति तन्महदेकं पद्मवरपुण्डरीकं यावत् प्रतिरूपम् । तान् तत्र चतुरः पुरुषजातान्
पश्यति प्रहीणान् तीराद् अप्राप्तान् पद्मवरपुण्डरीकम् नो अर्वावे नो पाराय अन्तरा
पुष्करिण्याः सेये निपण्णान् । ततः खलु स भिक्षुरेवमवादीत्—अहो ! खलु इमे पुरुषा
अखेदज्ञा यावत् नो मार्गस्य गतिपराक्रमज्ञाः यतः एते पुरुषा एवं मन्यन्ते—वयमेतत्
पद्मवरपुण्डरीकमुन्निक्षेप्स्यामः न च खल्वेतत् पद्मवरपुण्डरीकमेवमुन्निक्षेप्तव्यं यथा
खल्वेते पुरुषा मन्यन्ते । अहमस्मि भिक्षु रूक्षस्तीरार्थी खेदज्ञो यावद् मार्गस्य गति-
पराक्रमज्ञः अहमेतत् पद्मवरपुण्डरीकम् उन्निक्षेप्स्यामीति कृत्वा इत्युक्त्वा स भिक्षु
नो अभिक्रामति तां पुष्करिणीं तस्याः पुष्करिण्यास्तीरे स्थित्वा शब्दं कुर्यात्—उत्पत
खलु भोः पद्मवरपुण्डरीक ! उत्पत, अथ उत्पतितं तत् पद्मवरपुण्डरीकम् ॥सू० ६॥

टीका—‘अह’ अथ—अनन्तरम् ‘लूहे’ रूक्षः—रागद्वेषाभ्यां रहितत्वात् रूक्ष-
इव रूक्षः ‘तीरट्टी’ तीरार्थी—संसारसागरस्य पारगमेच्छुः, ‘खेयन्ने’ खेदज्ञः—
वस्तुतः पद्मजीवनिकायखेदविषयकज्ञानवान्, न तु पूर्वपुरुषवत् वस्तुतोऽखेदज्ञः ।
‘जाव गइपरक्कणण्ण’ यावद् गतिपराक्रमज्ञः, गतिपराक्रमयोर्ज्ञाता—मोक्षमार्गाराधन-
रीतिमर्मज्ञः, अत्र यावत्पदेन—कुशलः पण्डितो व्यक्तो मेधावी अवालो मार्गस्थो

‘अह भिक्खू लूहे तीरट्टी’ इत्यादि ।

टीकार्थ—तदनन्तर रागद्वेष से रहित होने के कारण रूक्ष, संसार
सागर का पार पाने का अभिलाषी, पद्म जीवनिकायों के खेद को जानने
वाला—पहले वाले पुरुषों के समान अनजान नहीं, यावत् गति और
पराक्रम को जानने वाला ‘यावत्’ शब्द से कुशल, पण्डित, व्यक्त,

‘अह भिक्खू लूहे तीरट्टी’ इत्यादि

टीकार्थ—त्यार पछी रागद्वेष विनाना होवाना कारखे इक्ष, संसार साग-
रनी पार पाभवानी छिछावाणे, पद्म जिवनिकायेना जेदने ज्ञाणवावाणे—
अज्ञाण नहीं यावत् गति अने पराक्रमने ज्ञाणुनार यावत् शब्दर्थी कुशल,

માર્ગવિત્-एतेषां ग्रहणम्, तत्र-पापकर्मच्छेदने कुशलः-निपुणः, पण्डितः पापभीरुः, व्यक्तः-बालभावनितृप्तः अज्ञानरहित इत्यर्थः मेधावी-सदसद्विवेकवान्, अवालः-विमृश्यकार्यकारी, मार्गस्थ-सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रलक्षणमोक्षमार्गे स्थितः, मार्गवित्-मोक्षमार्गज्ञ इति संग्राह्यम्, एतादृशः 'निवृत्त' भिक्षुः-निरवयवभिक्षया संयमयात्रानिर्वाहकः, 'अन्नतराओ' अन्यतरस्याः 'दिसाओ वा अनुदिसाओ वा' दिशो वा अनुदिशो वा, यतः कुतश्चिद्दिग्देशात् 'अ गम्भ' आगत्य 'तं पुष्करिणि' तां पुष्करिणीं, यस्यामिमे चत्वारो मग्ना अभवन्-तस्यास्तटे स्थित्वा 'पासइ' पश्यति । किं पश्यति तत्र स्थितः सन् ? तत्राह-'तं महं एगं पउमवरपोंडरीयं जाव पडिरुवं' तन्महदेकं पञ्चवरपुण्डरीकं यावत्पतिरूपम्, सर्वावयवसुन्दरं रूपगन्धा-

મેધાવી, વિજ્ઞ, માર્ગસ્થ, માર્ગવેત્તા इन विशेषणों को ग्रहण करना चाहिए । इनका अर्थ यह है-पापकर्मों को नष्ट करने में कुशल, पण्डित अर्थात् पाप से भीरु, बाल अर्थात् बचपन से रहित निवृत्त विज्ञ, मेधावी अर्थात् सत् असत् के विवेक से सम्पन्न, अवाल अर्थात् विचार करके कार्य करने वाला, मार्गस्थ अर्थात् सम्यग्दर्शन ज्ञान चारित्र और तप रूप मोक्षमार्ग में स्थित, मार्गवेत्ता अर्थात् मोक्ष के मार्ग को जानने वाला । इन सब विशेषणों से युक्त भिक्षु (निरवयव भिक्षा से जीवन निर्वाह करने वाला) किसी दिशा या अनुदिशा से उस पुष्करिणी के समीप आया । उस पुष्करिणी के तीर पर, जिसमें पूर्वोक्त चारों फंस गये थे, स्थित होकर देखता है-एक महान् प्रधान पुण्डरीक है । वह विलक्षण रचना से युक्त है सर्वांगसुन्दर है, उत्तम रूप आदि से युक्त

પંડિત, વ્યક્ત, મેધાવી વિજ્ઞ, માર્ગસ્થ, માર્ગવેત્તા આ તમામ વિશેષણો ગ્રહણ થયા છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે, પાપ કર્મોનો નાશ કરવામાં કુશળ, પંડિત અર્થાત્ પાપથી ડરવાવાળો, બાલ અર્થાત્ નાનપણથી રહિત, નિવૃત્ત, વિજ્ઞ મેધાવી અર્થાત્ સત્ અસત્ના વિવેકથી યુક્ત અબાલ-એટલે કે વિચારીને કાર્ય કરવાવાળા, માર્ગસ્થ, અર્થાત્ સમ્યક્જ્ઞાન સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર અને સમ્યક્ તપ રૂપ મોક્ષ માર્ગમાં સ્થિત, માર્ગવેત્તા-અર્થાત્ મોક્ષના માર્ગને જાણનાર, આ બધા વિશેષણોથી યુક્ત ભિક્ષુ (નિરવયવ ભિક્ષાથી જીવન નિર્વાહ કરવાવાળો) કોઈ દિશા અથવા અનુદિશાએથી તે પુષ્કરિણી-વાવના કિનારે કે જેમાં પૂર્વોક્ત ચારે પુરૂષો ફસાયા હતા. ત્યાં સ્થિર ઉભા રહીને જુલો છે, તે તે વાવમાં એક મહાન સુંદર પ્રધાન પુંડરીક-કમળ છે, તે કમળ વિલક્ષણ પ્રકારની રચનાથી યુક્ત છે, સર્વાંગ સુંદર છે ઉત્તમ પ્રકારના રૂપથી યુક્ત છે.

દિયુંતં વિલક્ષણલક્ષણોપલક્ષિતં દર્શકજનનાં મનોહરં સુજાતજલજાતમ્ । 'તે તત્થ
 ચત્તારિ પુરિસજાએ' તાંસ્તત્ર ચતુરઃ પુરુષજાતાન્ યે કમલવરમુદ્ધર્તુકામાસ્તાન્
 'પાસઈ' પશ્યતિ, તેપામેવ વિશેષણમ્—'પહીણે તીરં' પ્રહીણાંસ્તીરાત્—ત્યાજિતત-
 તટપ્રાન્તાન્ 'અપત્તે પડમવરપોંડરીયં' અપાપ્તાત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્, સ્વ સ્વ કાર્યે-
 ડકૃતાર્થાન્ 'ળો હવ્વાએ ળો પરાએ' નો અર્વાવે નો પરાય, નહિ તટે ન વા જલ
 રાંશિમુત્તીર્ય પરતટે સ્થિરાઃ સ્થિતાં વા જાતાઃ । एतादृशान् पुरुषान् चतुर्विधान्
 અપશ્યત્—ક્રીદશાન્ તત્રાહ—'અંતરા પુષ્કરિણીએ સેયંસિ ળિસન્ને' અન્તરા મધ્યે
 પુષ્કરિણ્યાઃ 'સેયંસિ' સેયે પડ્કે 'ળિસન્ને' નિષ્ણાન્ મગ્નાન્ અકૃતકાર્યાન્
 દુઃસ્વાન્યનુભવતઃ 'તએ ળં સે મિક્ખૂ એવં વયાસી' તતોઽનન્તરં સ્વલ્લ સ મિશ્ચુરેવં
 વક્ષ્યમાણવચનજાતમ્ અગ્રાદીત્—ઉક્તવાન્ 'અહો ળં ઇમે પુરિસા અલ્લેયન્ના' અહો સ્વલ્લ
 ઇમે ચત્વારોઽપિ પુરુષાઃ અલ્લેદજ્ઞાઃ, અકુશલા અપણ્ડિતા અવ્યક્તાઃ અમેધાવિનો વાલા

હૈં, વિલક્ષણ લક્ષણોં વાલા હૈં, દર્શકોં કે મન કો હરને વાલા હૈં, બઢા
 હી સુન્દર હૈં । વહ ડન ચારો પુરુષોં કો ભી દેલ્લતા હૈં જો ડસ કમલ
 કો લાને કે લિએ કયા માનોં મરને કે લિએ પુષ્કરિણી મેં પ્રવિષ્ટ હુએ
 હુએ જો તીર કો ત્યાગ ત્રુકે હૈં, પુણ્ડરીક (કમલ) તક પહુંચ નહીં સકે
 હૈં, અપને કાર્ય મેં સફલ નહીં હુએ હૈં જો ન ઇધર કે રહે હૈં ઓર ન
 ડધર કે રહે હૈં ઓર પુષ્કરિણી કે કીચડ મેં ફાંસ ગએ હૈં, દુઃલ્લ કા
 અનુભવ કર રહે હૈં ।

યહ સવ દેલ્લકર મિશ્ચુને હસ પ્રકાર કહા—અહા, યે ચારોં હી પુરુષ
 અલ્લેદજ્ઞ હૈં, અકુશલ હૈં, અપણ્ડિત હૈં, નાસમજ્ઞ હૈં, મેધાવી નહીં હૈં,

વિલક્ષણ પ્રકારના લક્ષણો વાળું છે, જોનારના મનને આનંદ આપનારું છે.
 અત્યંત સુંદર છે. આવા સુંદર કમળને તે વાવમાં તે પાંચમાં પુરૂષે જોયું, તે
 સાથે તેણે તે પૂર્વોક્ત ચારે પુરૂષોને પણ જોયા. કે જોએ તે કમળને લાવવા
 માટે જાણે કે—મરવાને માટે તે વાવના કિનારાનો ત્યાગ કરીને વાવમાં પ્રવેશા
 છે. તેઓ કિનારાનો ત્યાગ કરીને વાવમાં પ્રવેશા છતાં તે કમળ સુધી
 પહોંચી શક્યા નથી. પોતે ધારેલા કાર્યમાં સફળ થયા નથી. તેઓ નથી
 અહિના રહ્યા કે નથી ત્યાંના રહ્યા. અને પુષ્કરિણીના કાંઠામાં ફસાઈ ગયા
 છે, તથા દુઃખનો અનુભવ કરી રહ્યા છે.

આ તમામને જોઈને તે ભિક્ષુએ આ પ્રમાણે વિચાર્યું અહા ! આ ચારે
 પુરૂષો જોઈને જાણનારા નથી. અકુશળ છે. અપણ્ડિત છે. અણસમજું છે.

અમાર્ગસ્થ અમાર્ગવિદઃ, 'ળો મગ્ગસ્સ ગઇપરક્કમણ્ણુ' નો માર્ગસ્ય ગતિપરા-
ક્રમજ્ઞા ઇમે ચત્તારોઽપિ પુરુષાઃ 'જં એ' યત એતે 'પુરિસા' પુરુષા 'એવં મન્ને' એવં
મન્યન્તે-અમ્હે એયં' વ્યમેતત્ 'પડમવરપોડરીયં' પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ 'ઉન્નિક્વિલે
સ્સામો' ઉન્નિક્ષેપ્સ્યામઃ, એતે ઇત્યં સ્વીકુર્વન્તિ યદ્ વયં કમલમસ્માત્સરસો
નિષ્કાસયિષ્યામઃ કિન્તુ મુઘૈવૈતેષાં શ્રમઃ 'ળો ય સ્વલુ એયં પડમવરપોડરીયં એવં
ઉન્નિક્ષેતવ્વં' ન ચ સ્વલુ એતત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ એવમુન્નિક્ષેતવ્વં સ્યાત્ 'જહો
ળં એ પુરિસા મન્ને' યથા-એતે પુરુષા મન્યન્તે, કિન્તુ-અહમંસિ મિલ્લુ લ્હે
અહમસ્મિ મિલ્લુઃ-રુક્ષઃ 'તીરદ્દી' તીરાર્થી સંસારસાગરતીરસ્ય પરં પારં ગન્તુકામો
મિલ્લણશ્ચીલઃ, રાગદ્વેષરહિતત્વાત્-અતિશયેન રુક્ષ ઇવ રુક્ષઃ 'જાવ મગ્ગસ્સ ગઇપર-
ક્કમણ્ણુ' યાવન્માર્ગસ્ય ગતિપરાક્રમજ્ઞઃ 'અહમેયં' અહમેતત્ 'પડમવરપોડરીયં પદ્મવર-
પુણ્ડરીકમ્ 'ઉણ્ણિક્વિલ્લસ્સામિ' ઉન્નિક્ષેપ્સ્યામિ-ગ્રહીષ્યામિ 'ત્તિક્કદ્દુ' ઇતિ કૃત્વા
એવં મનસિ નિશ્ચિત્વાઽત્રાગતોઽસ્મિ, 'ઇહ વુચ્ચા' ઇત્યુત્તમા 'સે મિલ્લુ' સ મિલ્લુ,

અજ્ઞાન હૈં, માર્ગસ્થ નહીં હૈં, માર્ગવેત્તા નહીં હૈં, માર્ગ કી ગતિ ઓર
પરાક્રમ કો સી નહીં જાનતે હૈં । ક્યોંકિ સત્પુરુષોં દ્વારા આચરિત માર્ગ
કો વિના જાને હી યે હસ પુષ્કરિણી મેં પ્રવેશ કિયે હૈં । યે સમજતે હૈં
કિ હમ હસ પ્રધાન કમલ કો હસ પુષ્કરિણી સે નિકાલ લેંગે, મગર
હનકા શ્રમ વ્યર્થે હૈ । યહ કમલ યોં નહીં નિકાલ જાતા જૈસે યે લોગ
સમજતે હૈં । મૈ સંસાર સાગર સે પાર પાને કા અમિલાષી, રાગદ્વેષ સે
રહિત હોને કે કારણ રુક્ષ, યાવત્ માર્ગ કી ગતિ ઓર પરાક્રમ કો
જાનને વાલા મિલ્લુ હું । મૈ હસ ઉત્તમ કમલ કો ગ્રહણ કરુંગા, એસો
નિશ્ચય કરકે યહાં આયા હું ।

હસ પ્રકાર કહ કર કિસી દિશા ઓર કિસી દેશ સે આયા હુઆ

ખુદ્ધિશાળી નથી. અજ્ઞાની છે. માર્ગસ્થ નથી. માર્ગવેત્તા નથી. માર્ગની ગતિ
અને પરાક્રમ જાણતા નથી, કેમકે સત્પુરુષો દ્વારા આચરેલ માર્ગને જાણ્યા
વિના જ તેઓ આ પુષ્કરિણીમાં પ્રવેશ્યેલા છે તેઓ સમજે છે કે-અમે
પ્રધાન કમળને વાવમ.થા કહાડી લઈશું. પરંતુ તેઓનો પરિશ્રમ વ્યર્થ થયો
છે. આ કમળ એમ બહાર કહાડી શકાતુ નથી. કે જેમ એ લોકો માને છે.
હું સંસાર સાગરથી પાર પામવાની ઈચ્છા વાળો, રાગદ્વેષ વિનાનો હોવાથી
રુક્ષ યાવત્ માર્ગની ગતિ અને પરાક્રમને જાણનારો મિલ્લુ છું. હું આ ઉત્તમ
કમલને ગ્રહણ કરીશ. એમ નિશ્ચય કરીને અહિયાં આવ્યો છું.

આ પ્રમાણે કહીને કેઈ દિશા અને કેઈ દેશથી આવેલ અને વાવના

યતઃ કુતોઽપિ દિગ્દેશાદાગતઃ સરસસ્તટપ્રાન્તે વિધમાનઃ 'તં પુષ્કરિણિ' તાં પુષ્કરિણીમ્ 'ળો અમિક્કમે' નૈવાઽભિક્રામતિ, નૈવ પ્રવિશતિ તસ્યાં પુષ્કરિણ્યાં કમલમુન્નેતુમ્ કિન્તુ- 'તીસે પુષ્કરિણીય' તસ્યાઃ પુષ્કરિણ્યાઃ 'તીરે ઠિચ્ચા' તીરે સ્થિત્વા 'સદં કુજ્જા' શબ્દં કરોતિ, જલમપવિશન્નેવ તીરવર્તી સન્ આહ્વયતિ પાણ્ડિત્યવીર્યસમન્વિતો વરમિશ્નુઃ, 'ઉપયાહિ સ્વલ્લ મો ! પડમવર પોંડરીયા ! ઉપ્પયાહિ' ઉત્પત સ્વલ્લ મોઃ હે પદ્મવરપુણ્ડરીક ! સ્વલ્લ નિશ્ચયેન ઉત્પત । વિજ્ઞ સ મિશ્નુઃ આપાહિ-મો પુષ્પરાજ ! કર્ણ્વમાગચ્છ, એવ કથનાનન્તરમેવ 'અહ સે ઉપ્પડ્ડે પડમવરપોંડરીય' અથ તદુત્પતિતં પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્, શ્રમણં ભગવન્તં સમાનયત્, કમલં તત્ક્ષણમેવ વિહાય પુષ્કરિણીં તટમુપગતં સાધુપાદમૂઝમ્ । અત્ર સૂત્રે દૃષ્ટાન્તમેવ પ્રદર્શિતમ્, દાર્ષ્ટાન્તિકેનાઽગ્રે યોજયિષ્યતિ ॥ સૂ. ૦૬ ॥

મૂલમ્-કિટ્ટિયે નાણ સમણાઉસો ! અટ્ટે પુણ સે જાણિયટ્થે ભવહ્, મંતે ! ત્તિ સમ્મણં ભગ્ગં મહાવીરં નિગ્ગંથા ય નિગ્ગંથીઓ ય વંદંતિ નમંસંતિ વંદિત્તા નમંસિત્તા એવં વયાસી-કિટ્ટિયે નાણ સમણાઉસો ! અટ્ટં પુણ સે ણ જાણામો સમણાઉસો ત્તિ, સમણે ભગ્ગં મહાવીરે તે ય વહવે નિગ્ગંથે ય નિગ્ગંથીઓ ય આમંતેત્તા

और पुष्करिणी में प्रवेश नहीं करता । किन्तु किनारे पर खड़ा रह कर पण्डितवीर्य से सम्मान उत्तम भिक्षु इस प्रकार शब्द करता है-हे पद्मवर पुण्डरीक ! ऊपर आजाओ ।'

भिक्षु के इन शब्दों से कमल तत्क्षण ही पुष्करिणी को छोड़कर उसके चरणों में तीर पर आ गया ।

यह दृष्टान्त कहा गया है । दार्ष्टान्तिक की योजना आगे की जायेगी । ६ ।

કિનારે ઉભો રહેલ તે ભિક્ષુ તે પુષ્કરિણી-વ.વ.માં પ્રવેશવા વિના કિનારા પર ઉભા રહીને તે પડિત વીર્યથી યુક્ત, ઉત્તમ ભિક્ષુ આ પ્રમાણે શબ્દ કરે છે. -હે પદ્મવર પુંડરીક ઉપર આવીના.

ભિક્ષુના આ શબ્દોથી તે કમળ તત્કાળ તે પુષ્કરિણી-વ.વ.નો ત્યાગ કરીને તેના ચરણોમાં કિનારા પર આવી ગયું.

આ દૃષ્ટાન્ત કહેવામાં આવેલ છે. તેના દાર્ષ્ટાન્તિકની યોજના હવે પછી કહેવામાં આવશે. ॥ ૬ ॥

एवं वयासी—हत समणाउसो ! आइक्खामि विभावेमि किट्टेमि
पवेदेमि सअट्ठं सहेउं सनिमित्तं भुज्जो भुज्जो उवदंसेमि
से वेमि ॥सू० ७॥

છાયા—કીર્તિત જ્ઞાતં શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! અર્થઃ પુનરસ્ય જ્ઞાતવ્યો ભવતિ ।
મદન્ત ! इति श्रमणं भगवन्तं महावीरं निर्ग्रन्थाश्च निर्ग्रन्थ्यश्च वन्दन्ते नमस्यन्ति
वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादिषुः—कीर्तितं ज्ञातं श्रमण ! आयुष्मन् ! अर्थ पुन-
रस्य न जानीमः श्रमण ! आयुष्मन् ! इति । श्रमणो भगवान् महावीरस्तान् बहून्
निर्ग्रन्थान् निर्ग्रन्थींश्च आसन्न्य एवमवादीत् - इन्त श्रमणा आयुष्मन्तः ! आरुयामि
विभावयामि कीर्तयामि प्रवेदयामि सार्थं सहेतुं सनिमित्तं भूयो भूयः उपदर्शयामि
तद् ब्रवीमि ॥सू० ७॥

ટીકા—‘કિટ્ટિ’ કીર્તિતમ્ ‘ણા’ જ્ઞાતમ્ ‘સમણાઉસો’ શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ !
મગવાન્ મહાવીરસ્વામી કથયતિ—હે સાધવઃ ! મરતામગ્રે ઉદાહરણં પ્રદર્શિતમ્ ।
‘અટ્ટે પુણ સે જાણિયવ્વે ભવહ’ અર્થઃ પુનરસ્ય જ્ઞાતવ્યો ભવતિ । ઉદાહરણં તુ મયા
પ્રદર્શિતમ્, એતસ્યોદાહરણસ્ય કોડર્થો ભવતીતિ ભવદ્ધિઃ સ્વયમેવ વિચારણીયઃ,
વિચાર્યાડવધારણીયશ્ચ । તીર્થકરસ્યેદં વચનમુપશ્રુત્ય ‘મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત !
इति कथयित्वा ‘समणं भगवं महावीरं’ श्रमणं भगवन्तं महावीरम् ‘निर्गन्था य
निर्गन्धीओ य’ निर्ग्रन्थाश्च साधवो निर्ग्रन्थ्यः साधव्यश्च ‘वंदन्ति’ वन्दन्ते ‘नमंसन्ति’
नमस्यन्ति-नमस्कारं कुर्वन्ति ‘वंदित्ता नमंसित्ता’ वन्दित्वा नमस्यित्वा च ‘एवं वयासी’

‘કિટ્ટિ’ ના’ સમણાઉસો’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—મગવાન્ મહાવીર સ્વામી કહતે હૈં—હે આયુષ્મન્ શ્રમણો !
તુમ્હારે સમક્ષ મૈંને દૃષ્ટાન્ત પ્રદર્શિત કિયા હૈ । હસ કા અર્થ તુમ કો
સ્વયં સમજ્ઞ લેના યાહિયે ।

તથા હે ‘મદન્ત !’ હસ પ્રકાર સંબોધન કરકે શ્રમણ ઓર શ્રમણિયાં,
શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર કો વન્દના નમસ્કાર કરતે હૈં । વન્દના નમસ્કાર

‘કિટ્ટિ’ ના’ સમણાઉસો’ इत्यादि

ટીકાર્થ—મગવાન્ મહાવીરસ્વામી કહે છે કે—હે આયુષ્મન્ શ્રમણો!
તમારી સામે મેં દૃષ્ટાન્ત બતાવેલ છે, તેનો અર્થ તમારે પોતે સાંભ-
ળવો જોઈએ.

ત્યારે હે ‘મદન્ત’ આ પ્રમાણે સંબોધન કરીને શ્રમણ અને શ્રમણિયો
શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર સ્વામીને વંદના નમસ્કાર કરે છે. વંદના નમસ્કાર

एवमवादिषुः—किमवादिषुस्तिर्याह—‘किं हि ए नाए’ कीर्तितं—कथितं ज्ञातम् उदाहरणम्
 ‘समणाउसो’ हे श्रमण ! हे आयुष्मन् भगवन् । किन्तु—‘अहं पुण से ण जाणामो’
 अर्थ पुनरस्य वयं न जानीमः, ‘समण आउमो त्ति’ हे श्रमण । आयुष्मन् ! इति
 सर्वे साधवः साध्यश्च अकथयन्—वयं तु भवत्कीर्तितमुदाहरणं श्रुतवन्तः, किन्तु—
 उदाहरणस्यार्थं तु न विद्मः, अतो देवानुप्रियैरेव दयापरैरर्थोऽपि व्याख्येयः—इति
 साधूनां वचांसि श्रुत्वा ‘समणे भगवं महावीरे’ श्रमणो भगवान् महावीरः ‘ते य
 वृद्धे निगंये य निगंथीओ य आमंतेत्ता एवं वयासी’ तांश्च बहून् निर्ग्रन्थान्
 निर्ग्रन्थींश्च आमन्त्रय-संबोध्य ‘एवं वयासी’ एवमवादीत्—‘हंत समणाउसो’ हन्त
 हे श्रमणा आयुष्मन्तः ! ‘आइक्खामि विभावेमि विट्ठेमि पवेदेमि’ आख्यामि
 विभावयामि कीर्त्तयामि प्रवेदयामि तमर्थम्—योऽर्थो भवद्भिः पृष्टः । विभावयामि—
 पर्यायदिशब्दद्वारेण तमर्थं प्रकटीकरोमि । कीर्त्तयामि—प्रवेदयामि इति क्रिया-
 प्रद्वयात्—हेतु-दृष्टान्ताभ्यां तमर्थं भवते व्यवोधयामि । ‘सअहं सहेउं सनि-
 मित्तं’ सार्थं सहेतुं सनिमित्तम्, अर्थः प्रयोजनम्—कार्यफलमिति यावत् तेन सहित
 मिति मर्थम् । ‘सहेउं’ सहेतुम्, हेतुः कारणं तेन युक्तम्, सनिमित्तम्—निमित्तेन

करके इस प्रकार कहते हैं आपके कहे उदाहरण को हम सबने सुना,
 किन्तु उसका अर्थ (रहस्य) हम नहीं जानते । अतः हे आयुष्मन् !
 भगवन् ! अनुग्रह करके आप ही उसका अर्थ कहिए ।

श्रमणों के इन वचनों को सुनकर श्रमण भगवान् महावीर ने
 उन बहु संख्यक निर्ग्रन्थो और निर्ग्रन्थियों को संबोधन करके इस
 प्रकार कहा—हे आयुष्मन् श्रमणो ! तुम्हारे पूछे रहस्य को मैं कहता हूं
 पर्यायवाचक शब्दों आदि द्वारा प्रकट करता हूं, हेतु और दृष्टान्त
 द्वारा उसे तुम्हें समझाता हूं । अर्थ (प्रयोजन) हेतु—कारण और निमित्त
 के साथ उदाहरण के अर्थ को पुनः पुनः प्रदर्शित करता हूं । तात्पर्य

करीने आ प्रमाणे कहे छे आपे कहेल उदाहरणुने अमो अध्याये सालब्धुं.
 परंतु तेनो अर्थ (रहस्य) अमो ज्ञाणता नथी, तेथी छे आयुष्मन् ! लग-
 वान् अनुग्रह करीने आप ज तेनो अर्थ समज्जवे।

श्रमणोना आ अर्थने सांख्यीने श्रमण लगवान् महावीर स्वाभीये ते
 धणी सज्ज्यावाणा निर्ग्रन्थो अने निर्ग्रन्थीयेने संबोधन करीने आ प्रमाणे
 कहेवा लाग्या. छे आयुष्मन् श्रमणो ! तमोये पूछेला रहस्यने डवे डुं कहुं
 छु पर्याय वाचक शब्दो द्वारा प्रकट करे छु हेतु अने दृष्टान्त द्वारा तेने
 डुं तमोने समज्जवुं छु अर्थ (प्रयोजन) हेतु—कारण अने निमित्तनी साथे
 उदाहरणना अर्थने बारंवार जतावुं छु.

सहितं तादृशम् उदाहरणार्थम् 'भुज्जो भुज्जो' भूयो भूयः—पुनः पुनरपि 'उवदंसेमि' उपदर्शयामि—निमित्तप्रयोजनाद्युपदर्शनमुखेन तादृशमर्थं भवद्भयः प्रतिपादयामि 'से वेमि' तद् ब्रवीमि ॥सू० ७॥

मूलम्—लोयं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाओ ! पुक्ख-
रिणी बुइया । कम्मं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो ! से
उदए बुइए । कामभोगे य खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो ! से
सेए बुइए । जण जाणवयं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो !
ते बहवे पउमवरपोडरीए बुइए । रायाणं च खलु मए अप्पाहट्टु
समणाउसो ! से एगे महं पउमवरपोडरीए बुइए । अन्नउत्थिया य
खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो ! ते चत्तारि पुरिसजाया
बुइया । धम्मं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो ! से भिक्खू
बुइए । धम्मतिथं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो । से
तीरे बुइए । धम्मकहं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो !
से सदे बुइए । निव्वाणं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो !
से उप्पाए बुइए । एवमेयं च खलु मए अप्पाहट्टु समणा-
उसो ! से एवमेयं बुइयं ॥सू० ८॥

छाया—लोकं च खलु मया अपाहत्य श्रमणा आयुष्मन्तः ! पुष्करिणी उक्ता ।
कर्म च खलु मया अपाहत्य श्रमणा आयुष्मन्तः ! तस्या उदकमुक्तम् । कामभोगं

यह है कि निमित्त और प्रयोजन आदि प्रकट करते हुए उस रहस्य
को प्रतिपादन करता हूँ ।

ऐसा मैं कहता हूँ ॥७॥

तात्पर्यं ये छे के—निमित्त अने प्रयोजन विगरे प्रगट करता अंका
ते रहस्यने प्रगट करे छुं. ये प्रमाणे हुं कहुं छुं ॥७॥

ચં ચ્વલુ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ તસ્યાઃ સેય ઉક્તઃ । જનાન્ જનપદાંશ્ચ
ચ્વલુ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! તાનિ વહ્નિ પદ્મવરપુન્ડરીકાણિ ઉક્તાનિ ।
રાજાનં ચ ચ્વલુ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! તસ્યા એકં મહત્ પદ્મવર-
પુન્ડરીકમુક્તમ્ । અન્યયુથિકાંશ્ચ ચ્વલુ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! તે
ચત્ત્વારઃ પુરુષજાતા ઉક્તાઃ । ધર્મં ચ ચ્વલુ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! સ
મિધુસ્કૃતઃ । ધર્મતીર્થં ચ ચ્વલુ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! તત્તીરમુક્તમ્ ।
ધર્મકથાં ચ ચ્વલુ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! સ શબ્દ ઉક્તઃ । નિર્વાણં ચ
ચ્વલુ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! સ ઉત્પાત ઉક્તઃ । એવમેતચ્ચ ચ્વલુ મયા
અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! તદેતદુક્તમ્ ॥ સૂ. ૮ ॥

ટીકા—સર્વાનેવોપસ્થિતાન સમમિલક્ષ્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ । इति सम्बोध्यच
प्रतिज्ञातमर्थं प्रतिपादयति तीर्थकरः—‘समणाउसो’ हे श्रमणाः । आयुष्मन्तः !
‘लोयं च च्वलु मए अप्पाहट्टु’ लोकं च च्वलु मया अपाहृत्य श्रमणा आयुष्मन्तः !
पुष्करिणी उक्ता, हे साधवः ! लोकं चतुर्दशरज्ज्वात्मकमधिकृत्य एषा पुष्करिणी मया
उक्ता, अयमेव लोकः यत्रानेकविधा जीवाः स्वकृतदुष्कृतसुकृतकर्मानुसारेण
ज्जायन्ते म्रियन्ते च, मृत्वा पुनः पुनराविर्भवन्ति । आविर्भवन्तोऽनेकविध दुःखा-

‘લોયં ચ ચ્વલુ મए’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સમી ઉપસ્થિત શ્રમણોં કો લક્ષ્ય કરકે ભગવાન્ પ્રતિ-
જ્ઞાત અર્થ કા પ્રતિપાદન કરતે હૈં—અર્થ કી દુર્ગમતા કા પ્રતિપાદન
કરને કે લિએ લોક કો મૈંને પુષ્કરિણી કી જગહ રક્ષા હૈ । તાત્પર્ય
યહ હૈ—હે શ્રમણો ! હસ ચૌદહ રજ્જુ પરિમાણ વાલે લોક કો મૈંને પુષ્ક-
રિણી કહા હૈ । યહી લોક, જિસ મેં અનેક પ્રકાર કે જીવ અપને પુણ્ય
પાપકર્મ કે અનુસાર જન્મતે ઓર મરતે હૈં, મર કર પુનઃ પ્રકટ હોતે હૈં

‘લોયં ચ ચ્વલુ મए’ इत्यादि

ટીકાર્થ—બધા ઉપસ્થિત શ્રમણોને ઉદ્દેશીને લગવાન્ ઉપર કહેલ વિષ-
યના અર્થનું પ્રતિપાદન કરે છે. અર્થના દુર્ગમપણાનું પ્રતિપાદન કરવા માટે
લોકને મેં પુષ્કરિણીના સ્થાને રાખેલ છે કહેલ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—હે શ્રમણો ! આ ચૌદ રાજુ પ્રમાણવાળા લોકને
મેં પુષ્કરિણી—વાવ કહી છે. એજ લોક કે જેમાં અનેક પ્રકારના જીવો
પોતાના પુણ્ય અને પાપકર્મ પ્રમાણે જન્મે અને મરે છે. મરીને ફરીથી
પ્રગટ થાય છે. અને અનેક પ્રકારના દુઃખોનો અનુભવ કરતા જોવામાં આવે

ન્યનુભવન્તઃ સમુપલક્ષ્યન્તે, તાદૃશોઽયં લોકઃ પુષ્કરિણી સ્થાને પ્રોક્તઃ । યથા પુષ્કરિણ્યામ્ અનેકપ્રકારકાણિ પુષ્પાણિ ભવન્તિ તથા સંસારોઽપિ વિવિધપ્રકારક-
જીવસમુદાયેન ઉક્તઃ । અતઃ એતાદૃશીં તુલ્યતામાદાય પુષ્કરિણી-ઉપમાનેન લોક-
ઉપમિતઃ । ‘કર્મં ચ ચ્વલુ મણ અપ્પાહટ્ટુ’ કર્મં ચ ચ્વલુ મયા અપાહટ્ટય ‘સમણાઉસો’
હે શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ‘સે ઉદણ’ તસ્યાઃ-પુષ્કરિણ્યા ઉદકં જલમ્ ‘મયા
બુણ્ણ’ મયા ઉક્તં પ્રતિપાદિતમ્, યથા પુષ્કરિણ્યાં જલસદ્ભાવેન કમલસ્યોત્પત્તિ-
ર્ભવતિ-તથેહ સંસારે અષ્ટવિધકર્મણા જનિતં લોકાનાં જલોપમિતં કર્મ, પુષ્કરિણ્યાં
કમલોદ્ભવકારણં જલમ્, સંસારે ચ જીવોત્પત્તિકારણં જીવસંપાદિતમષ્ટવિધં કર્મ,
અતઃ કમલેનોપમિતમ્ । એતાવાંસ્તુ દ્વયોર્મેદઃ-યદેકત્ર કમલોદ્ભવકારણં જલમ્, ન

और अनेक प्रकार के दुःखों को अनुभव करते देखे जाते हैं, इसी को
पुष्करिणी के स्थान पर कल्पित किया है । पुष्करिणी में अनेक प्रकार
के पुष्प होते हैं, संसार अनेक प्रकार के जीव समुदाय से युक्त है । इस
प्रकार की समानता के आधार पर लोक की पुष्करिणी से उपमा दी
है । हे आयुष्मन् श्रमणो ! कर्म को मैंने उसका जल कहा है । जैसे जल
का सद्भाव होने से कमल की उत्पत्ति होती है, उसी प्रकार इस
संसार में आठ प्रकार के कर्मों से जीवों का जन्म होता है । अर्थात्
जैसे कमलों की उत्पत्ति का कारण जल है, उसी प्रकार संसार में जीवों
की उत्पत्ति का कारण जीव द्वारा उपार्जित अष्टविध कर्म हैं । अतएव
उन्हें कमल की उपमा दी गई है । इन दोनों में विसदृशता इतनी ही
है कि एक जगह कमल की उत्पत्ति का कारण जल है किन्तु जल की

છે. તેને જ પુષ્કરિણીના સ્થાન રૂપ કલ્પના કરેલ છે. પુષ્કરિણીમાં અનેક
પ્રકારના ફળો હોય છે સંસાર અનેક પ્રકારના જીવ સમુદાયથી યુક્ત છે.
આવા પ્રકારના સરખા પશુના આધાર પર લોકને પુષ્કરિણીની ઉપમા આપી
છે. હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! કર્મને એ પુષ્કરિણીના જલ રૂપે કહેલ છે. જેમ
પાણીના સદ્ભાવ હોવાથી ફળની ઉત્પત્તિ થાય છે, એજ પ્રમાણે આ સંસાર
માં આઠ પ્રકારના કર્મોથી જીવોનો જન્મ થાય છે. અર્થાત્ જેમ ફળોની
ઉત્પત્તિનું કારણ જળ છે, એજ પ્રમાણે સંસારમાં જીવોની ઉત્પત્તિનું કારણ
જીવે ઉપાર્જન કરેલ આઠ પ્રકારના કર્મો છે. તેથી જ તેને ફળની ઉપમા
આપવામાં આવી છે. આ બંનેમાં વસદૃશપણું એટલું જ કે-એક જગ્યાએ
ફળની ઉત્પત્તિનું કારણ જળ છે, પરંતુ જળની ઉત્પત્તિનું કારણ ફળ

કમલજન્યં જલમ્ । इह तु जीवजन्मकारणं कर्म, तच्च जीवजनितमिति । 'काम-
भोगे य खलु मए अपाहट्टु' कामभोगं च खलु मया-अपाहृत्य-कामभोगमा-
श्रित्य 'समणाउसो' हे श्रमणा आयुष्मन्तः ! 'से सेये बुइए' 'से' तस्याः पुष्करिण्याः
'सेये' सेयः-पङ्कम् 'बुइए' उक्तः, पङ्कदृष्टान्तेन कामभोगौ कथितौ, यथा पुष्क-
रिण्याः पङ्के निमग्नो जनः स्वोद्धाराय समर्थो न भवति, तथा-कामोपभोगापहत
चेतसामपि जीवानां संसारादुद्धरणमशक्यमिति कृत्वा-हे साधवः ! मया पङ्कं
कामभोगेन उपमितम् । केवलमियानेव विशेषः-एकं बाह्यम् इतरावाध्यात्मिकौ ।
'जिणजाणवयं च खलु मए अपाहट्टु समणाउसो' हे श्रमणाः ! आयुष्मन्तः ?
जनान् जनपदांश्च खलु मया अपाहृत्य-अधिकृत्य 'ते वहवे पउमवरपोडरीए'
तानि बहूनि पञ्चवरपुण्डरीकाणि 'बुइए' उक्तानि-कथितानि । यथा पुष्करिण्या-

उत्पत्ति का कारण कमल नहीं है, परन्तु यहां जीवों के जन्म का कारण
कर्म है और वह कर्म जीव जनित होता है ।

हे आयुष्मन् શ્રમણો ! કામ ભોગોં કો મૈને કીચડ કહા હૈ । જૈસે
પુષ્કરિણી કે પંક મેં પંસે છુપે જન અપને ઉદ્ધાર મેં સમર્થ નહીં હોતે,
ઉસી પ્રકાર કામભોગોં સે અપહૃત ચિત્તવાલે જીવોં કા સંસાર સે ઉદ્ધ-
ધાર હોના શક્ય નહીં હોતા । અતઃૈવ હે શ્રમણો ! મૈને કામભોગોં કી
ઉપમા કીચડ સે દી હૈ । યહ દોનોં હી સમાન રૂપ સે બન્ધન કે કારણ
હૈ । અન્તર હૈ તો કેવલ યહી કિ પંક બાહ્ય બન્ધન હૈ જવ કિ કામ
ઔર ભોગ આધ્યાત્મિક બન્ધન હૈ ।

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! જનોં કો ઔર જનપદોં કો મૈને બહુસંખ્યક
પદ્મવર પુણ્ડરીક કહા હૈ । જૈસે પુષ્કરિણી મેં વિવિધ પ્રકાર કે કમલ હોતે

નથી. પરંતુ અહિયાં જીવોના જન્મનું કારણ કર્મ છે. અને એ કર્મ જીવે
કરેલ હોય છે.

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! કામભોગોને મેં કાદવ કહેલ છે, જેમ વાવના
કાદવમાં ફસાયેલા મનુષ્યો પોતાના ઉદ્ધારમાં સમર્થ થતા નથી. એજ
પ્રમાણે કામભોગથી હરાયેલા ચિત્તવાળા જીવોનો સંસારથી ઉદ્ધાર થવો
શક્ય હોતો નથી, તેથી જ હે શ્રમણો ! મેં કામભોગોની ઉપમા કાદવથી
આપી છે આ જન્મે સરળી રીતે બન્ધના કારણે રૂપ છે. દેશદ્વાર હોય તો
કેવળ એટલો જ છે કે-પંક-કાદવ બાહ્ય-બહારનું બન્ધન છે, બ્યારે આ
કામ અને ભોગ આધ્યાત્મિક બન્ધન છે.

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! જનોને અને જનપદોને મેં અનેક સંખ્યા-
વાળા પદ્મવર પુણ્ડરીક કહેલ છે. જેમ વાવમાં અનેક પ્રકારના કમળો હોય

મનેકવિધાનિ કમલોનિ જાયતે, તથા જીવલોકે નિવસન્તોડનેકે જીવાઃ સંસાર-
પુષ્કરિણ્યાઃ કમલસ્વરૂપાઃ । અતઃ કમલદૃશ્યન્તેન લોકો ઉપમિતાઃ । યથા વા
પુણ્ડરીકૈઃ પુષ્કરિણી ભૂષ્યતે, તથા-મનુજૈઃ સંસારઃ । કમલેડમલસૌગન્ધ્યમ્,
મનુજે ચ મોક્ષ-યોગ્યતા, સ્વસ્ત્રાડસાધારણગુણવત્ત્વાત્-ઉપયોઃ સમાનત્વમ્ इति ।
'રાયાણં ચ ચ્વલુ મય અપાહદ્દુ સમાણાઉસો' હે શ્રમણાઃ ! આયુષ્મન્તઃ ! રાજાનં
ચ ચ્વલુ મયા અપાહત્ય-અધિકૃત્ય 'સે' તસ્યાઃ પુષ્કરિણ્યાઃ 'એમે' એકમ્ 'મહં' મહત્
'પડમવરપોંડરીણ' પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્, પ્રધાનં પુષ્કરિણ્યાઃ શોભાતિશયાડધ્યાયકમ્
'બુદ્ધ' ઉક્તમ્-કથિતમ્ યથા પુષ્કરિણ્યાઃ સર્વકમલાડપેક્ષયા મહદેકં પદ્મવરપુણ્ડ-
રીકં તથા મનુષ્યલોકે સર્વમનુજાપેક્ષયા રાજા શ્રેષ્ઠઃ સર્વેષાં શાસકશ્ચ અતઃ સંસાર-
સમુદ્રે પદ્મવરપુણ્ડરીકતુલ્યો રાજા મયા કથિતઃ । 'અન્ન ઉત્થિયા ય' અન્ય યુથિ-

હૈં, ઉસો પ્રકાર લોક મેં અનેક જીવ નિવાસ કરતે હૈં । વે સંસાર પુષ્ક-
રિણી કે કમલ કે સમાન હૈ । હસ પ્રકાર સંસારી જીવોં કી ઉપમા
કમલ સે દી ગઈ હૈ । અથવા જૈસે કમલ સે સરોવર વિભૂષિત હોતા હૈ,
ઉસી પ્રકાર મનુષ્ય સે સંસાર શોભાયમાન હોતા હૈ । કમલ મેં નિર્મલ
સુગંધ હોતી હૈ । હસ પ્રકાર અપને અપને ગુણોં કે કારણ દોનોં મેં
સમાનતા હૈ ।

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! રાજા કો મૈંને પુષ્કરિણી કા પદ્મવર પુણ્ડરીક
અર્થાત્ પ્રધાન કમલ કહા હૈ । જૈસે પુષ્કરિણી મેં સવ કમલોં કી અપેક્ષા
એક મહાન્ શ્વેત કમલ કહા હૈ, ઉસી પ્રકાર મનુષ્યલોક મેં સભી
મનુષ્યોં કી અપેક્ષા રાજા શ્રેષ્ઠ ઔર સવ કા શાસક હોતા હૈ । અત-
ઃ એવ લોક રૂપી પુષ્કરિણી મેં રાજા રૂપી મહાન્ શ્વેત કમલ કહા ગયા હૈ ।

છે, એજ પ્રમાણે લોકમાં અનેક જીવો નિવાસ કરે છે. તે સંસાર વાવના
કમળો. જેવો છે, આ રીતે સંસારી જીવોને કમળની ઉપમા આપી છે.
અથવા જેમ કમળોથી સરોવર શોભાયમાન છે, એજ પ્રમાણે મનુષ્યોથી
સંસાર શોભાયમાન હોય છે. કમળમાં નિર્મળ સુગંધ હોય છે, મનુષ્યમાં
મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા હોય છે. આ રીતે પોત પોતાના ગુણોના
કારણે બંનેમાં સમાન પાણું રહેલ છે. તેમ સમજવું.

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! રાજાને મેં વાવના પદ્મવર પુણ્ડરીક અર્થાત્
પ્રધાન કમળ કહેલ છે. જેમ પુષ્કરિણીમાં બધાં કમળો કરતાં એક મહાન્
શ્વેત કમળ કહ્યું છે. તેજ પ્રમાણે મનુષ્ય લોકની અપેક્ષાથી રાજા ઉત્તમ
અને બધાના પર શાસન કરવા વાળો હોય છે. તેથી જ લોક રૂપી વાવમાં
રાજા રૂપી મહાન્ શ્વેત કમળ કહેલ છે.

કાંથ-આર્હેતમતેતરશાસનાડનુરાગવતઃ પુરુાન-આત્માનં પળિડતં મન્યમાનાન્
 'खलु मए' खलु मया 'अपाहट्टु' अपाहत्य-अधिकृत्य 'समणाउसो' हे श्रमणाः ।
 आयुष्मन्तः । 'ते-चत्तारि' ते चत्तारः 'पुरिसजाया' पुरुषजाताः, ये च चतसृभ्यो
 दिशाभ्यः समागत्य पङ्के निषण्णा आसन् ते पुरुषाः अन्यदर्शनानुयायिनः
 सन्तीति मया 'बुइया' उक्ताः-कथिताः, यथा-ते चत्वारोऽपि पुरुषाः पुष्करिणी
 मध्यात् कमलाकर्षणे प्रभवो न जाताः अपितु तत्पङ्के निमग्ना स्वात्मानमपि
 समुद्धर्तुं नाशक्नुवन्, तथैव परतीर्थिका मोक्षमनवाप्य संसारे एव निषण्णाः दुःख-
 शतानि तानि तान्यनुभवन्तीति । 'समणाउसो' हे श्रमणाः ! आयुष्मन्तः !
 'धम्मं च खलु मए' धर्मं च खलु मया 'अपाहट्टु' अपाहत्य-अभिलक्षीकृत्य 'से'
 सः 'भिक्षू' भिक्षुः-साधुः, 'बुइए' उक्तः-प्रतिपादितः । यथा खलु कश्चिच्चतुरः
 पुरुषः पुष्करिणीमप्रविश्यैव ततः कमलमपकर्षति, तथा-रागद्वेषाभ्यां सर्वथा रहितो
 धार्मिकः परित्यज्य विषयोपभोगं धर्मोपदेशद्वारेण राजादिकं संसारान्निष्कासयति

हे आयુષ્મન્ શ્રમણો ! અન્યયૂથિકોં કો મૈંને વે ચાર પુરુષ કહે
 હૈં । જો ચાર પુરુષ ચારોં દિશાઓં સે આકર કીચડ મેં ફંસ ગએ, વે
 અન્યદર્શનોં કે અનુયાયી કહે ગએ હૈં । જૈસે વે ચારોં પુરુષ પુષ્કરિણી
 મેં સે કમલ કો લાને મેં સમર્થ નહીં હુએ, બલિક કીચડ મેં ફંસ ગએ
 ઓર અપના નિજ કા ભી ઉદ્ધાર ન કર સકે, ઉસી પ્રકાર પરતીર્થિક
 ઓ મોક્ષ ન પ્રાપ્ત કરકે સંસાર મેં હી રહ કર દુઃખ ભોગતે હૈં ।

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! ધર્મ કો મૈંને સાધુ (ભિક્ષુ) કહા હૈં । જૈસે
 ચતુર પુરુષ પુષ્કરિણી મેં પ્રવેશ કિયે વિના હી ઉસમેં સે કમલ કો
 આકર્ષિત કર હેતા હૈ, ઉસી પ્રકાર રાગદ્વેષ સે સર્વથા રહિત ધાર્મિક
 પુરુષ કામભોગ કો ત્યાગ કર ધર્મોપદેશ કે દ્વારા રાજા આદિ કો

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! અન્ય યૂથિકોમા મેં તે ચાર પુરુષ કહેલ છે.
 ચારે દિશાએથી આવીને કાદવમાં ફસાઈ ગયા તે અન્ય દર્શનવાળાઓના
 અનુયાયીઓ કહ્યા છે તેમ સમજવું. જેમ તે ચારે પુરુષ વાવમાંથી કમળો
 લાદવા સમર્થ થયા નથી, ઉલ્ટા તેઓ કાદવમાં ફસાઈ ગયા. અને પોતાનો
 પણ ઉદ્ધાર કરી શક્યા નથી. એજ પ્રમાણે અન્ય તીર્થિકો પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત
 ન કરતાં સંસારમાં જ રહીને દુઃખો ભોગવે છે.

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! ધર્મને મેં સાધુ (ભિક્ષુ) કહેલ છે. જેમ ચતુર
 પુરુષે વાવમાં પ્રવેશ કર્યા વિના જ તેમાંના કમળોને પોતાના તરફ આકર્ષિત
 કર્યા અર્થાત્ જેવી લીધા એજ પ્રમાણે રાગદ્વેષથી સર્વથા રહિત ધાર્મિક

अतो मया धर्मस्य दृष्टान्तेन साधुरूपमितः । 'समणाउसो' हे श्रमणाः ! आयुष्मन्तः ! 'मए' मया खलु 'अपाहट्टु' अपाहृत्य-अधिकृत्य 'धम्मतिथं' धर्म तीर्थम् 'से' तत् 'तीरे' तीरम्-तटम् 'बुइए' उक्तम्-कथितम्, यथा पुष्करिण्या-स्तटमेव अन्तभागः सीमा भवति तदुपरि पुष्करिणी व्यवहारः, तथा-संसारस्य चरमसीमा धर्मतीर्थ एव, धर्मतीर्थस्य संसारान्तकत्वात् । 'समणाउसो' हे श्रमणा आयुष्मन्तः ! 'धम्मकहं च' धर्मकथां च 'खलु मए' खलु मया 'अपाहट्टु' अपाहृत्य-अधिकृत्य 'से' सः 'सदे' शब्दः 'बुइए' उक्तः-कथितः, धर्मकथया उत्तार्यन्ते संसारात्-बहवः अतः शब्देन धर्मकथोपमिता । 'समणाउसो' हे श्रमणा आयुष्मन्तः ! 'निव्वाणं च खलु मए अपाहट्टु' निर्वाणं मोक्षम् अपाहृत्य-अधिकृत्य 'मए' मया 'से' सः 'उप्पाए' उत्पातः 'बुइए' उक्तः-कथितः, मोक्ष

संसार से बाहर निकाल लेता है । इस कारण मैंने धर्म की उपमा साधु से दी है ।

हे आयुष्मन् श्रमणों ! मैंने धर्मतीर्थ को पुष्करिणी का तीर कहा है । जैसे पुष्करिणी का अन्त तट कहलाता है और उसके आगे के भाग को पुष्करिणी कहते हैं, उसी प्रकार संसार की चरिमसीमा धर्मतीर्थ है, धर्मतीर्थ संसार का अन्त करने वाला है-किन्तु लौकिक तीर्थ नहीं ।

हे आयुष्मन् श्रमणों ! धर्मकथा को मैंने भिक्षु का शब्द कहा है । धर्म कथा के द्वारा बहुत जीव संसार से पार किये जाते हैं, अतएव धर्म कथा की उपमा शब्द से दी गई है ।

हे आयुष्मन् श्रमणों ! निर्वाण को मैंने (श्वेत कमलका) उत्पत्तन कहा है । जैसे जल के अन्दर कमल कीचड़ को भेदकर ऊपर आजाता

पुरुष कामलोगोने त्याग करीने धर्मोपदेश द्वारा राज विजेत्रेने संसारथी
जडार कड़ाडी ले छे, ते करछे में साधुने धर्मनी उपमा आपी छे.

हे आयुष्मन् श्रमणो में धर्मतीर्थने वावने किनारे कहेल छे. जेम
पुष्करिणी-वावने अन्त लाग तट-किनारे कहेवाय छे, अने तेना आगणना
लागने (अन्तना लाग) पुष्करिणी कहे छे, जेम प्रभाछे संसारनी चरिम
सीमाने धर्मतीर्थ कहेल छे. धर्मतीर्थ संसारने अन्त करवावाणुं छे. पणु
लौकिकतीर्थ संसारने अन्तकर्ता होतुं नथी.

हे आयुष्मन् श्रमणो धर्मकथाने में भिक्षु रूप कहेल छे. धर्मकथा द्वारा

एव उत्पातस्थाने उक्तः । यथा—कमलं जले पङ्कं चाहृत्य उपरि आगच्छति, तथा—साधकः साधुः स्वकीयमष्टविधं कर्म विनाश्य संसारान्निर्गतो भवति, अतो मया मोक्षस्य उत्पादनेन सहोपमानम् ‘समणाउसो’ हे श्रमणा आयुष्मन्तः ! ‘एवमेयं च खलु मए’ एवमेतत् खलु मया ‘अपाहृद्दु’ अपाहृत्य—अधिकृत्य ‘से’ तत् ‘एवमेयं’ एवमेतत् ‘बुद्धए’ उक्तम्, मया पुष्करिण्यादयः सर्वेऽपि पूर्वोक्ताः पदार्थाः तत्तत् सारूप्येण प्रदर्शिता इति । सू०८ ।

મૂલ્ય—હાહાં ખલુ પાઈણં વા ઉદીણં વા દાહિણં વા સંતે-ગઈયા મણુસ્સા ભવંતિ અણુપુઠ્ઠેણં લોગં ઉબવન્ના, તં જહા—આરિયાવેગે અણારિયાવેગે ઉચ્ચાગોત્તાવેગે ણીયાગોત્તાવેગે કાય-મંતાવેગે રહસ્સમંતાવેગે સુવન્નાવેગે દુવન્નાવેગે સુરૂવાવેગે દુરૂવાવેગે તેસિં ચ ણં મણુયાણં ઇગે રાયા ભવઈ, મહયા હિમવંતમ્મલયમંદરમહિંદસારે અચ્ચંતવિસુદ્ધરાયકુલવંસપ્પસૂણ નિરંતરરાયલક્ષણવિરાઈયંગવંગે વહુજણવહુમાણપૂઠ્ઠણ સઘ્વગુણ-સમિદ્ધે સ્વત્તિણ સુદિણ સુદ્ધાભિસિત્તે માઠપિઠસુજાણ દયપ્પિણ

है, उसी प्रकार साधक साधु अपने आठ प्रकार के कर्म को विनष्ट करके संसार से निकल जाता है। इसकारण मैंने मोक्ष की उपमा उत्पत्तन से दी है।

हे आयुष्मन् श्रमणो ! मैंने अपनी बुद्धि से कल्पना करके ऐसा कहा है। अर्थात् अपनी बुद्धि से सोचकर पुष्करिणी आदि का रूपक कहा है ॥८॥

ધણા છવેને સંસારથી પાર કરવામાં આવે છે. તેથી જ ધર્મ કથાની ઉપમા શબ્દની સાથે આપવામાં આવી છે.

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો નિર્વાણને મેં શ્વેત કમળનું ઉત્પત્તન કહેલ છે. જેમ પાણીમાંથી કમળ કાઢવને દૂર કરીને ઉપર આવી બીજ છે. એજ પ્રમાણે સાધક સાધુ પોતાના આઠ પ્રકારના કર્મને નાશ કરીને સંસારથી બહાર નીકળી બીજ છે. તે કારણે મેં મોક્ષની ઉપમા ઉત્પત્તન—ઉપર જવા રૂપ કહેલ છે. હે આયુષ્મન્ શ્રમણો મેં મારી બુદ્ધિથી કલ્પના કરીને આ પ્રમાણે કહેલ છે. અર્થાત્ પોતાની સ્વ બુદ્ધિથી વિચારીને પુષ્કરિણી વિગેરેનું રૂપક કહેલ છે. ॥૮॥

सीमंकरे सीमंधरे खेमंकरे खेमंधरे मणुस्सिंदे जणवयपिया
जणवयपुरोहिण्ण सेउकरे केउकरे नरपवरे पुरिसपवरे पुरिससीहे
पुरिस आसीविसे पुरिसवरपोंडरीण्ण पुरिसवरगंधहत्थी अड्डे दित्ते
वित्ते विच्छिन्नविउलभवणसयणासणजाणवाहणाइण्णे बहुधण
बहुजायरूवरयण्ण आओगपओगसंपउत्ते विच्छड्डियपउरभत्तपाणे
बहुदासीदासगोमहिसगवेलप्पभूए पडिपुण्णकोसकोट्टागारा उहा-
गारे वलवं दुब्बलपच्चामित्त ओहयकंटयं निहयकंटयं मलिय-
कंटयं उद्धियकंटयं अकंटयं ओहयसत्तु निहयसत्तु मलियसत्तु
उद्धियसत्तु निज्जियसत्तु पराइयसत्तु ववगयदुभिकखं मारिभय
विप्पमुक्कं रायवन्नओ जहा उववाइए जाव वसंतडिंबडमरं रज्जं
पसाहेमाणे विहरइ । तस्स णं रन्नो परिसा भवइ उग्गा उग्गपुत्ता
भोगा भोगपुत्ता इक्खागा इक्खागपुत्ता नाया नायापुत्ता कोर-
व्वा कोरव्वपुत्ता भट्टा भट्टपुत्ता माहणा माहणपुत्ता लेच्छई
लेच्छइपुत्ता पसत्थारो पसत्थपुत्ता सेणावई सेणावइपुत्ता । तेसिं
च णं एगईए सड्डी भवइ कामं तं समणा वा माहणा वा संप-
हारिसु गमणाए, तत्थ अन्नयरेणं धम्मेणं पन्नत्तारो वयं इमेणं
धम्मेणं पन्नवइस्सामो ते एवमायाणह भयंतारो जहा मए एस
धम्मे सुयक्खाए सुपन्नत्ते भवइ, तं जहा—उड्डं पायतला अहे
केसग्गमत्थया तिरियंसयपरियंते जीवे एस आयापज्जवे
कसिणे एस जीवे जीवइ एस मए णो जीवइ, सरीरे धरमाणे
धरइ विणट्ठमि य णो धरइ, एयंतं जीवियं भवइ, आदहणाए

મૂઢમ્-જાતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળે જોવં સન્નં નિવેસણ ।

અતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળં એવં સન્નં નિવેસણ ॥૨૬॥

હાયા--નાસ્તિ સિદ્ધિ નિજં સ્થાનં નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ સિદ્ધિ નિજં સ્થાન મેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૨૬॥

અનુભવ ક્રિયા હૈ ઔર કર રહે હૈ । અનુભવ સિદ્ધિ ઔર અસિદ્ધિ નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી વિચારણા રમણીય નહીં હૈ । યદિ કિસી કો રમણીય પ્રતીત હોતી ખી હૈ, તો તવ તક હી રમણીય હૈ જવ તક ડન પર ઠીક પ્રકાર સે વિચાર નહીં કિયા હૈ । ડોનોં કા અસ્તિત્વ હૈ, એના જ્ઞાન હી સમ્યગ્જ્ઞાન હૈ । હસસે વિપરીત અજ્ઞાન હૈ ॥ ૫॥

‘જાતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળે’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘જાતિ સિદ્ધિ નિયં ઠાળં-નાસ્તિ સિદ્ધિનિજં સ્થાનં’ સિદ્ધિ-જીવકા કોઈ અપના નિજીસ્થાન નહીં હૈ, અર્થાત્ ઈષત્પ્રાગ્ભારા નામક પૃથ્વી નહીં હૈ, ‘જોવં સન્નં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ રખની નહીં યાહિયે । કિન્તુ ‘અતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળં-અસ્તિ સિદ્ધિ નિજં સ્થાનં’ સિદ્ધિ, જીવકા નિજી સ્થાન હૈ, ‘એવં સન્નં નિવેસણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ હસી પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ કરની યાહિયે । ૨૬॥

અનુભવ કરેલ છે. અને કરીએ છીએ તેથી જ સિદ્ધિ અને અસિદ્ધિ નથી. આવા પ્રકારનો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી જો કેઈને તે યોગ્ય લાગે પણ ખરી તો તે ત્યાં સુધી જ રમણીય અને યોગ્ય લાગે કે જ્યાં સુધી તેના પર સારી રીતે વિચાર કરવામાં ન આવે-જાનનેનું અસ્તિત્વ છે, એવું જ્ઞાન જ સમ્યક્જ્ઞાન છે તેનાથી જુદું હોય તે અજ્ઞાન છે. ॥૨૫॥

‘જાતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળે’ ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ-‘જાતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળે-નાસ્તિ સિદ્ધિનિજં સ્થાનં’ એવનું કોઈ પણ પોતાનું સ્થાન નથી, અર્થાત્ ઈષત્પ્રાગ્ભારા નામની પૃથ્વી નથી, ‘જોવં સન્નં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની બુદ્ધી રાખવી ન જોઈએ. પરંતુ ‘અતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળં-અસ્તિ સિદ્ધિ નિજં સ્થાનં’ એવનું નિજસ્થાન છે ‘એવં સન્નં નિવેસણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની બુદ્ધી ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૨૬॥

અન્વયાર્થઃ—(ળત્થિ સિદ્ધી ણિયં ઠાણં) સિદ્ધિઃ—સકલકર્મક્ષયરૂપા જીવસ્ય નિજં સ્વકીયં સ્થાનમ્—ઈષ્ટપ્રાગ્ભારારૂપં નાસ્તિ—ન વિચિતે (જેવં સન્નં ણિવેસણ) પૂર્વોક્તં સ્થાનં નાસ્તીત્યેવં રૂપાં સંજ્ઞાં—બુદ્ધિં ન નિવેશયેત્—ન કુર્યાત્ કિન્તુ—‘ઞત્થિ સિદ્ધી ણિયં ઠાણં’ અસ્તિ—વિચિતે એવ સિદ્ધિ જીવસ્ય નિજં સ્થાનમ્—ઈષ્ટપ્રાગ્ ભારારૂપમ્ (એવં સન્નં ણિવેસણ) એવમ્ ઈદ્દશીં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્—કુર્યાદિતિ ॥૨૬॥

ટીકા—‘સિદ્ધી ણિયં ઠાણં ઞત્થિ’ સિદ્ધિ જીવસ્ય નિજમ્—સ્વીયં સ્થાનં નાસ્તિ । ‘એવં સન્નં ણ ણિવેસણ’ એવં સંજ્ઞાં—બુદ્ધિં ન નિવેશયેત્—ન કુર્યાત્ । અપિ તુ—‘સિદ્ધી ણિયં ઠાણં અત્થિ’ સિદ્ધિરેવ જીવસ્ય નૈજં—સ્વાભાવિકં સ્થાનમસ્તિ । ‘એવં સન્નં ણિવેસણ’ એવમ્—ઈદ્દશીં સંજ્ઞાં—બુદ્ધિં નિશ્ચયં નિવેશયેત્ । યથા—વદ્ધસ્ય જીવસ્ય કિંચિત્સ્થાનં ભવતિ, તથા મુક્તસ્યાપિ જીવસદ્ગુણ્ય કેનચિત્સ્થાનેન પ્રાપ્યમ્, તત્તુ સ્થાનં લોકોર્ધ્વભાગ એવ । તદુક્તમ્—‘કર્મવિપ્રમુક્તસ્યોર્ધ્વગતિઃ’ ઇતિ । કર્મતન્ત્રપરતન્ત્રોઽસ્વતન્ત્રો જીવસ્તત્સ્થાનમનુભવતિ, કર્મરહિતો જીવઃ સ્વીયં લોકાગ્રં સ્થાનમેતિ ॥૨૬॥

અન્વયાર્થ—સિદ્ધિ—જીવ કા અપના કોઈ સ્થાન નહીં હૈ અર્થાત્ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા નામક પૃથ્વી નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કા વિચાર નહીં કરના ચાહિણ । કિન્તુ સિદ્ધિ—જીવ કા અપના સ્થાન હૈ, હસી પ્રકાર કા વિચાર કરના ચાહિણ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—સિદ્ધિ—જીવ કા નિજી સ્થાન નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી સંજ્ઞા (સમજ્ઞ) ધારણ કરના ઠીક નહીં હૈ, કિન્તુ સિદ્ધિ હી જીવ કા અપના સ્થાન હૈ, હસ પ્રકાર કી સંજ્ઞા ધારણ કરના ચાહિણ । જૈસે વદ્ધ જીવ કા કોઈ સ્થાન હોતા હૈ, હસી પ્રકાર મુક્ત જીવરાશિ કા બી કોઈ સ્થાન અવશ્ય હોના ચાહિણ । વહ સ્થાન લોક કા અગ્રભાગ હી હૈ । જો ‘જીવ કર્મો સે પૂર્ણરૂપ સે મુક્ત હો જાતા હૈ, હસે ઊર્ધ્વગતિ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ।’

અન્વયાર્થ—સિદ્ધિ, જીવનું પોતાનું કોઈ સ્થાન નથી અર્થાત્ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા નામની પૃથ્વી નથી આ પ્રકારનો વિચાર કરવો ન જોઈએ. પરંતુ સિદ્ધિ એ જીવનું પોતાનું સ્થાન છે. એ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઈએ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—સિદ્ધિ જીવનું નિજસ્થાન નથી, આ પ્રમાણેની સમજણ ધારણ કરવી ઠીક નથી પરંતુ સિદ્ધિ જ જીવનું નિજસ્થાન છે, આ પ્રમાણેની બુદ્ધિ ધારણ કરવી જોઈએ જેમ બદ્ધ જીવનું કોઈ સ્થાન હોય છે, એજ પ્રમાણે મુક્ત જીવરાશીનું પણ કોઈ સ્થાન અવશ્ય હોવું જ જોઈએ. તે સ્થાન લોકનો અગ્રભાગ જ છે. ‘જે જીવ કર્મોથી પૂણું રીતે મુક્ત થઈ જાય છે, તેને

एव-णत्थि सहा असाह वा, णेवं सन्नं निवेशये ।

अत्थि साह असाह वा, णेवं सन्नं निवेशये ॥२७॥

भाव—नास्मि साधुसाधुर्वा नैवं संज्ञा निवेशयेत् ।

अस्मि साधुरसाधुर्वा एवं संज्ञा निवेशयेत् ॥२७॥

अन्वयार्थ—(नस्मि) नास्ति—न सिध्यते (साह) साधुः (असाह वा) असाधुर्वा नास्ति (णेवं सन्नं निवेशये) एवम्—इदृशीं संज्ञा-बुद्धि न निवेशयेत्—न

ऐसा बताना चाहिये । जो जीव कर्मों के अधीन है वे अनेक स्थानों का अपने कर्मों के अनुसार अनुभव करते हैं, किन्तु निष्कर्म जीव का स्थान तो योक्त का अग्रभाग ही है ॥२६॥

‘णत्थि साह असाह वा’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—‘णत्थि साह-नास्मि साधुः’ न कोई साधु है, ‘वा असाह-वा असाधुः’ अथवा न कोई असाधु है ‘णेवं सन्नं निवेशये-नैवं संज्ञा निवेशयेत्’ इस प्रकार की बुद्धि धारण करनी उचित नहीं है, अर्थात् संपूर्ण चास्त्रि गुण का अभाव होने से कोई साधु नहीं है और जब कोई साधु ही नहीं है, तो उसके प्रतिपक्ष असाधु की भी मत्ता नहीं है ऐसा समझना भ्रम पूर्ण है किन्तु ‘अत्थि साह असाह वा—अस्मि साधुरसाधुर्वा’ साधु है और असाधु भी है ‘एवं सन्नं निवेशये-पर संज्ञा निवेशयेत्’ ऐसी ही समझ धारण करनी चाहिए ॥२७॥

अन्वयार्थ—न कोई साधु है, न असाधु है, इस प्रकार की बुद्धि

उपरि नहि प्राप्त भवति । तेन कदेवासां आद्युं भे. के एव कर्मणि अधीन भे, तेनै. अनेक स्थानेना पोषाना कर्मोदय प्रमाणे अनुभव कहे परंतु निष्कर्म एवमुं स्थान तो योक्तो अग्रभाग न भे ॥२६॥

‘अत्थि साह असाह वा’ इत्यादि

अन्वयार्थ—‘अत्थि साह-नास्मि साधुः’ कोई साधु नहीं, ‘वा असाह-वा असाधुः’ अथवा न कोई असाधु नहीं ‘णेवं सन्नं निवेशये णेवं संज्ञा निवेशयेत्’ इस प्रकार की बुद्धि धारण करनी उचित नहीं, अर्थात् संपूर्ण चास्त्रि गुण का अभाव होने से कोई साधु नहीं है, और जब कोई साधु नही है, तो उसके प्रतिपक्ष असाधु की भी मत्ता नहीं है ऐसा समझना भ्रम पूर्ण है किन्तु ‘अत्थि साह असाह वा—अस्मि साधुरसाधुर्वा’ साधु है, और असाधु भी है ‘एवं सन्नं निवेशये-पर संज्ञा निवेशयेत्’ ऐसी ही समझ धारण करनी चाहिए ॥२७॥

अन्वयार्थ—न कोई साधु है, न असाधु है, इस प्रकार की बुद्धि

કુર્યાત્-સમ્પૂર્ણચારિત્રગુણાઽમાશાન્ ન સાધુ ત્રિધતે इत्यर्थः, किन्तु (अथि साहू-
असाहू वा) अस्ति साधुरसाधुरी (एवं सन्न निवेसए) एवम्-ईदृशीं संज्ञाम्-
बुद्धि निवेशयेत्-कुर्यादिति ॥२७॥

ટીકા—‘સાહૂ’ સાધુઃ—સ્વીયં મોક્ષાત્મકં પરાયં વા યઃ સદ્નોતિ પ્રાણાતિ-
પાતાદિભ્યો વિરક્તો જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાત્મકસ્ત્રયઽઽરાધક્તો વા ભવતિ સ સાધુ
રિતિ વિવેકઃ । ‘અસાહૂ વા’ અસાધુર્વા—સાધુત્વરહિતોઽસાધુઃ । પૂર્વ” પ્રતિપાદિતઃ
સાધુરસાધુ શ્ચ નાસ્તીતિ ‘ગત્થિ’ પદેનાહ—‘એવ’ એવ મિત્યેવમ્ ‘સન્ન’ સંજ્ઞામ્-
વિચારણામ્—‘જા જિવેસણ’ ન નિવેશયેત્-ન નિર્ણીયાત્ । અપિતુ—‘સાહૂ’ સાધુઃ
‘અસાહૂ વા’ અસાધુર્વા ‘અથિ’ અસ્તિ ‘એવ સન્ન’ એવં સંજ્ઞા—વિચારધારામ્
‘જિવેસણ’ નિવેશયેત્-અભાવં વ્યાવર્ત્ય ભાવં પરિશેષયેત્ । અસ્તિ કેવાશ્ચિદયં

ધારણ કરના ઉચિત નહીં છે । સમ્પૂર્ણ ચારિત્ર ગુણ કા અભાવ હોને સે
કોઈ સાધુ નહીં છે ઓર જલ સાધુ હી નહીં છે તો ઉસકે પ્રતિપક્ષ
અસાધુ કી ભી સત્તા નહીં છે, ંસા હી સમજ્ઞના ંાહિણ ॥૨૭॥

ટીકાર્થ—જો અપને મોક્ષ રૂપ અર્થ (હિત) કો તથા પરહિત કો સિદ્ધ
કરતા છે, વહી સાધુ કહલાતા છે । ંા પ્રાણાતિપાત આદિ અઢારે પાપોં
સે વિરક્ત ંવં સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન, ંારિત્ર ંોર તપ કા જો સાધક છે,
વહી સાધુ છે । જિસમેં ંહ સાધુના ન પાઈ જાય વહ અસાધુ છે । ંહ
સાધુ ંોર અસાધુ નહીં છે, ંેસી વિંારણા નહીં કરની ંાહિણ, કિન્તુ
સાધુ છે ંોર અસાધુ છે, ંેસા વિંાર કરના ંાહિણ ।

બુદ્ધિ રાખવી તે યોગ્ય નથી. અર્થાત્ સંપૂર્ણ ચારિત્ર ગુણનો અભાવ હોવાથી
કોઈ સાધુ નથી. અને જ્યારે સાધુ જ નથી તો તેના પ્રતિપક્ષ રૂપ અસા-
ધુની સત્તા પણ નથી જ એમ સમજવું તે બ્રમપૂર્ણ છે. પરંતુ સાધુ છે.
અને અસાધુ પણ છે, એમ જ સમજવું જોઈએ ॥૨૭॥

ટીકાર્થ—જેઓ પાત ના મોક્ષરૂપ અર્થ—હિતને તથા પરહિતને સિદ્ધ કરે
છે, તેજ સાધુ કહેવાય છે, અથવા પ્રાણાતિપાત વિશેષ અઢારે પાપોથી વિરક્ત
અને સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ ચારિત્ર અને સમ્યક્ તપના જેઓ
સાધક છે, તેજ સાધુ છે. આવું સાધુપણ જેઓમાં ન હોય, તેઓ અસાધુ
છે, આ સાધુ અને અસાધુ નથી, એ પ્રમાણેનો વિચાર કરવો ન જોઈએ.
પરંતુ સાધુ છે, અને અસાધુ પણ છે, એવો વિચાર રાખવો જોઈએ

સિદ્ધાન્ત:-તથાહિ-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાત્મકરત્નત્રયાણાં પૂર્ણતયા પ્રતિપાલનં ન ભવતિ
 યસ્ય કસ્યાઽપિ । અતોઽનારાધિતરત્નત્રયાત્મકત્વાત્સાધુરેવ નાસ્તીતિ । યદા
 -સાધુરેવ નાસ્તિ, તદા તત્પ્રતિપક્ષીભૂતોઽસાધુરપિ નાસ્તિ ઉભયોઃ પરસ્પરં સાપેક્ષ-
 ત્વાત્ । પરન્તુ-વિવેકિભિરતન્નિતં ન મન્તવ્યમ્ । યથ્વ પુરુષધૌરેયઃ સદોપયોગવાન
 -રાગદ્વેષરહિતો હિતઃ સર્વેષાં સુસંયમઃ શાસ્ત્રોક્તપદ્ધત્યા શુદ્ધાહારગવેષકઃ સમ્યગ્-
 દષ્ટિમાન્ સ એવ સાધુઃ મિદ્ધઃ । યચ્ચયં કદાચિદજાનતઃ પ્રમાદાદ્વા અશુદ્ધમપ્યાહારં
 શુદ્ધમિતિ મત્વા સોપયોગં બુદ્ધેઃ તદાઽપિ-ભાવશુદ્ધત્વાત્સમ્પૂર્ણરૂપેણ રત્નત્રયારાધક

કિન્હીં કિન્હીં લોગોં કા એસા અભિપ્રાય હૈ કિ જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર
 ઔર તપ રૂપ રત્ન ચતુષ્ટય કા ચાહે કોઈ પૂર્ણ રૂા સે પાલન નહીં કર
 સકતા । અતએવ રત્ન ચતુષ્ટય કી સમ્પૂર્ણ રૂપસે આરાધના ન કરને કે
 કારણ કોઈ સાધુ હી નહીં હૈ । જય કોઈ સાધુ હી નહીં હૈ તો ઉસકા
 પ્રતિપક્ષ અસાધુ ભી નહીં હો સકના, ક્યોંકિ સાધુ ઔર અસાધુ પરસ્પર
 સાપેક્ષ હૈ । કિન્તુ વિવેકશીલ જનોં કો એસા નહીં માનના ચાહિય ।
 જો ઉત્તમ પુરુષ સદા યતનાવાન્ રહતા હૈ, રાગદ્વેષ સે રહિત હોતા હૈ,
 સય કા હિતકર સુસંયમવાન્, શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિ સે નિર્દોષ આહાર
 કી ગવેષણા કરને વાલા તથા સમ્યગ્દષ્ટિ હોતા હૈ, વહી સાધુ હૈ ।
 કદાચિત્ અનજાન મેં યા પ્રમાદ કે વશીભૂત હોકર અશુદ્ધ આહાર કો
 ભી શુદ્ધ સમજ્ઞ કર ઉપયોગ કે સાથે સ્વાતા હૈ, તથ ભી ભાવ સે શુદ્ધ
 હોને કે કારણ વહ સમ્પૂર્ણ રૂપ સે રત્નચતુષ્ટય કા આરાધક હી હૈ ।

કેઇ કેઇ લોકોને એવો અભિપ્રાય છે કે--જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને
 તપ રૂપ રત્ન ચતુષ્ટયનું--ચારે રત્નોનું કેઇ પૂર્ણપણથી પાલન કરી શકતા નથી;
 તેથીજ રત્ન ચતુષ્ટયનું પૂરી રીતે આરાધન ન કરી શકવાથી કેઇ સાધુજ
 નથી. જ્યારે કેઇ સાધુ જ નથી, તો તેના પ્રતિપક્ષરૂપ અસાધુ પણ નથી જ
 કેમકે સાધુ અને અસાધુ બન્ને પરસ્પર સાપેક્ષ--એક બીજાની અપેક્ષાવાળા
 છે. પરંતુ વિવેકવાળા પુરૂષોએ તેમ માનવું ન જોઇએ. જે ઉત્તમ પુરૂષ સદા
 યતનાવાન્ રહે છે, રાગદ્વેષ વિનાના હોય છે. અધાનું હિત કરવાવાળા સુસં-
 યમવાન્ શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિથી નિર્દોષ આહારની ગવેષણા કરવાવાળા તથા
 સમ્યક્ દષ્ટિ હોય છે, એજ સાધુ કહેવાય છે કદાચ અજ્ઞાનશુભા અથવા પ્રમા-
 નને વશ થઇને અશુદ્ધ આહારને પણ શુદ્ધ સમજીને ઉપયોગ સાથે આહાર
 કરે છે, તો પણ ભાવથી શુદ્ધ હોવાના કારણે તે સંપૂર્ણ પણથી રત્નચતુષ્ટ-
 યન આરાધકજ કહેવાય છે. આ રીતે સાધુની સિદ્ધિ થઇ જવાથી તેના

एव । इत्थं यदा साधुः सिध्यति-सेत्स्यति वाऽसाधुरपि तत्प्रतिपक्षभूतः । अतो-
विवेकिमि साधुरसाधु वा नास्तीति न मन्तव्यम् । अपितु-साधुरसाधुश्च, इत्युभा
वपि स्तः, इति मन्तव्यम् ॥२७॥

मूलम्-णत्थि कल्लाणपावे वा णेवं सन्नं निवेसेए ।

अत्थि कल्लाणपावे वा एवं सन्नं निवेसेए ॥२८॥

छाया-नास्ति कल्याणं पापं वा, नैवं संज्ञां निवेशयेत् ।

अस्ति कल्याणं पापं वा एवं संज्ञां निवेशयेत् ॥२८॥

अन्वयार्थः-('कल्लाण) कल्याणं-कल्याणात्मकं वस्तु तथा (पावे वा) पापं
वा-दुःखकारणम् (णत्थि) नास्ति-न विद्यते (एवं) एवमीदृशीम् (सन्नं)

इस प्रकार साधु की सिद्धि हो जाने पर उसके प्रतिपक्ष असाधु की
भी सिद्धि हो जाती है । अतएव विवेकी जनो को ऐसा नहीं मानना
चाहिए कि साधु और असाधु नहीं है ॥२७॥

'णत्थि कल्लाणपावे वा' इत्यादि ।

शब्दार्थ--'कल्लाण-कल्याणम्' कल्याण अथवा कल्याणकारी
वस्तु तथा 'पावे वा-पापं वा' पाप दुःखका कारण 'णत्थि-नास्ति' नहीं है
'एवं-एवम्' ऐसी 'सन्नं-संज्ञां' बुद्धि 'ण निवेसेए-न निवेशयेत्' 'न
धारयेत्' धारण न करे, किन्तु 'कल्लाणे पावे वा अत्थि-कल्याणं पापं
वा अस्ति' कल्याण है और पाप भी है, 'एवं सन्नं निवेसेए-एवं
संज्ञां निवेशयेत्' इसी प्रकार की बुद्धि धारण करनी चाहिए ॥२८॥

अन्वयार्थ-कल्याण या कल्याणकारी वस्तु तथा पाप दुःख का
कारण नहीं है, विवेकी आत्मा को इस प्रकार की बुद्धि नहीं धारण

प्रतिपक्ष असाधुनी पक्ष सिद्धि थर्ध नय छे, तेथी न विवेकी नोअये साधु
अने असाधु नथी तेम मानवुं के विचारवुं न लेधये ॥२७॥

'णत्थि कल्लाणपावे वा' इत्यादि

शब्दार्थ--'कल्लाण-कल्याणम्' कल्याण अथवा कल्याण करवावाणी वस्तु
तथा 'पावे वा-पापं वा' पाप-दुःखनुं कारण 'णत्थि-नास्ति' नथी, 'एवं-एवम्'
आ प्रमाणेनी 'सन्नं-संज्ञां' बुद्धि 'ण निवेसेए-न निवेशयेत्' धारण करवी न
लेधये. परंतु 'कल्लाण पावे वा अत्थि-कल्याणं पापं वा अस्ति' कल्याण
अने पाप छे, 'एवं सन्नं निवेसेए-एवं संज्ञां निवेशयेत्' आ प्रमाणेनी बुद्धि
धारण करवी लेधये ॥२८॥

अन्वयार्थ-कल्याण अथवा कल्याणकारी वस्तु तथा पाप-अर्थात् दुःखाना

સંજ્ઞાં બુદ્ધિમ્ (ળ ણિવેસણ) ન નિવેશયેત્—‘ન કુર્યાત્ કિન્તુ—કલ્યાણપાવે વા અત્થિ) કલ્યાણં પાપં વાડસ્તિ—વિદ્યતે (એવં સન્નં ણિવેસણ) એવમ્—ઈદૃશીં સંજ્ઞાં—બુદ્ધિં નિવેશયેત્—કુર્યાદિતિ ॥૨૮॥

ટીકા—આત્મવ્યતિરિક્તસ્ય સર્વસ્યાભાવાત્ ‘કલ્યાણ’ કલ્યાણમ્ ‘પાવે વા’ પાપં વા ‘ળત્થિ’ નાસ્તિ ‘એવં સન્નં’ એવમ્—ઈદૃશીં સંજ્ઞામ્—બુદ્ધિમ્—‘ળ ણિવેસણ’ ન નિવેશયેત્, કિન્તુ—‘કલ્યાણ પાવે વા અત્થિ’ કલ્યાણં પાપ વાડસ્તિ, તત્ર—કલ્યાણં વાન્હિતાર્થપ્રાપ્તિઃ । પાપં વા—પ્રાણાતિપાતાદિલક્ષણમ્ । ‘એવં’ એવમેવ ‘સન્નં’ સંજ્ઞામ્—બુદ્ધિમ્ ‘ળ નિવેસણ’ ન નિવેશયેત્ ન કુર્યાત્ કલ્યાણકલ્યાણવતોઃ પાપપાપવતોશ્ચ સત્ત્વમવશ્યમભ્યુપેયમ્, અદ્વૈતમતે જગદ્વિચિત્રતા સ્યાદિતિ । બૌદ્ધો હિ સર્વસ્યાપિ અશુચિત્વમ્—આત્મરહિતત્વઞ્ચ મન્યતે । અતઃ કલ્યાણં તદ્વાન વા નાસ્તીતિ કથયતિ

કરની चाहिए । કિન્તુ કલ્યાણ है और पाप भी है, इसी प्रकार की बुद्धि धारण करनी चाहिए ॥२८॥

ટીકાર્થ—આત્મા સે ભિન્ન સમી પદાર્થોં કા અભાવ હોને કે કારણ કલ્યાણ ઓર પાપ નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી સંજ્ઞા નહીં રલ્લની ઢાહિણ, કિન્તુ કલ્યાણ ઓર પાપ હૈ, ંસી સંજ્ઞા હી ધારણ કરની ઢાહિણ । અભીષ્ટ અર્થ કી પ્રાપ્તિ કો કલ્યાણ કહતે હૈં, ઓર હિંસા આદિકો પાપ કહતે હૈં । કલ્યાણ કા ઓર કલ્યાણવાન્ કા તથા પાપ ઓર પાપવાન્ કા અસ્તિત્વ અવશ્ય સ્વીકાર કરના ઢાહિણ । અગર અદ્વૈત કો સ્વીકાર કિયા જાય તો અવાચિત અનુભવ સે સિદ્ધ યહ જગત્ કી વિચિત્રતા સંગત નહીં હો સકની । બૌદ્ધોં કી માન્યતા હૈ કિ સય અશુચિ ઓર અનાત્મક હૈ, અતંવ કલ્યાણ ઓર કલ્યાણવાન્ કોઈ નહીં હૈ, ંનકા

કારણુ રૂપ પાપકર્મ નથી આ રીતની બુદ્ધિ ધારણુ કરવી ન જોઈએ. પરંતુ કલ્યાણુ છે અને પાપ પણુ છે એ રીતની બુદ્ધિ ધારણુ કરવી જોઈએ, ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—આત્મા શિવાયના સઘળા પદાર્થોના અભાવ હોવાના કારણુ કલ્યાણુ અને પાપ નથી. આ પ્રમાણુની સંજ્ઞા—બુદ્ધિ ધારણુ કરવી ન જોઈએ. ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિને કલ્યાણુ કહે છે, અને હિંસા વિગેરેને પાપ કહે છે. કલ્યાણુનું અને કલ્યાણુવાનનું તથા પાપ અને પાપવાનનું અસ્તિત્વ (વિદ્યમાનપણુ) અવશ્ય સ્વીકારવું જ જોઈએ. જો અદ્વૈતને સ્વીકારવામાં આવે, તો અવાચિત અનુભવથી સિદ્ધ આ જગતનું વિચિત્રપણુ સંગત થઈ શકત નહીં બૌદ્ધોની માન્યતા છે કે—બધું જ અશુચિ—અશુદ્ધ અને અનાત્મક જ—આત્મા વિનાનું છે. તેથી જ કલ્યાણુ કે કલ્યાણુવાન કોઈ પણુ નથી. તેઓનું આ કથન સત્ય

તન્ન સમ્યક્ પ્રતિભાતિ । સર્વસ્યાઽશુચિત્વે તદુપાસ્યદેવાનપિ અશુચિરતિવર્તેત-
 ઇતિ ગતા દર્શનકથાઃ । અતઃ સર્વે પદાર્થા અશુચિરૂપા इति न श्रद्धमहे । स्वद्रव्य-
 ક્ષેત્રકાલ્પાદિરૂપેણ રજોઽપિ અસન્તઃ પરદ્રવ્યાદિના સ્યુઃ । અતઃ સામાન્યતઃ
 કલ્યાણસ્ય નિરાકરણં ન સમ્યક્ । અતઃ સદેવ કલ્યાણં પાપં ચૈતિ ॥૨૮॥

મૂલમ્—કલ્લાણે પાવણ વા, વિ વૈવહારો ણ વિઝ્જહ ।

‘જં વેરં ’તં ને જાણંતિ, સમણા બાલપંડિયા ॥૨૯॥

છાયા—કલ્યાણઃ પાપકો વાપિ વ્યવહારો ન વિચ્યતે ।

યદ્વેરં તન્ન જાનન્તિ શ્રમણા બાલપંડિતાઃ ॥૨૯॥

યહ કથન સત્ય નહીં હૈ । સવ કો અશુચિ માનને પર उनके उपास्य
 દેવ કો भी अशुचि मानना पडेगा । ऐसी स्थिति में उनका दर्शन
 (मत) ही लुप्त हो जाता है । अतः दृश्यमान सव पदार्थों को अशुचि
 नहीं मानना चाहिए । सव स्वकीय द्रव्य क्षेत्र काल और भाव से सत्
 हैं और परद्रव्य क्षेत्र काल और भाव की अपेक्षा असत् हैं । इस प्रकार
 साधारणतया कल्याण का निराकरण करना ठीक नहीं है । कल्याण
 और पाप दोनों का अस्तित्व है ॥२८॥

‘કલ્લાણે પાવણ વાવિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘કલ્લાણે પાવણ વાવિ-કલ્યાણઃ પાપકો વાપિ’ કોઈ પુરુષ
 एकान्ततः कल्याणवान् है, अथवा पापवान् है ऐसा ‘व्यवहारो-व्यवहारः’
 व्यवहार ‘ण-विज्जह-न विच्यते’ नहीं होता है तो भी ‘बालपंडिया
 समणा-बालपण्डिताः श्रमणाः’ जो शाक्य आदि श्रमण बालपंडित

नहीं. બધાને જ અશુચિ-અપવિત્ર માનવાથી તેમના આરાધ્ય દેવને પણ
 અશુચિ જ માનવા પડશે આ સ્થિતિમાં તેઓના દર્શન-મતને લોપ થઇ
 જાય છે. તેથી જ બધા જ પદાર્થોને અશુચિ-અપવિત્ર માનવા ન જોઈએ.
 બધા જ પોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અપેક્ષાથી સત્ છે, અને
 પરના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અપેક્ષાથી અસત્ છે. આ પ્રમાણે સાધારણ
 પણાથી કલ્યાણનું નિરાકરણ કરવું તે બરોબર નથી, કલ્યાણ અને પાપ
 બંનેનું અસ્તિત્વ છે તેમ માનવું જોઈએ. ॥૨૮॥

‘કલ્લાણે પાવણ વા વિ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘કલ્લાણે પાવણ વાવિ-કલ્યાણઃ પાપકો વાપિ’ કોઈ પુરુષ
 એકાન્તતઃ-નિશ્ચિત રૂપથી કલ્યાણવાન છે અથવા પાપવાન છે. એ પ્રમાણેના
 ‘વ્યવહારો-વ્યવહાર.’ વ્યવહાર ‘ણ વિજ્જહ-ન વિચ્યતે’ થતો નથી. તો પણ ‘બાલ
 પંડિયા-સમણા-બાલપંડિતાઃ શ્રમણાઃ’ જે શાક્ય વિગેરે શ્રમણ આદિપંડિત છે,

અન્વયાર્થઃ—(કલ્લાણે પાવણ વાવિ) કલ્યાણઃ—કલ્યાણવાન તત્ર કલ્યાણં વાચ્છિતાર્થપ્રાપ્તિસ્તદ્વાન્ અથવા પાપવાન ન હિ કશ્ચિદેકાન્તતઃ કલ્યાણવાન્ એકાન્તતઃ પાપવાન્ વા ઇત્યાકારકઃ (વવહારો) વ્યવહારઃ (ળ વિજ્જઙ્) ન-નૈવ વિદ્યતે ન-શ્યવતિ, યદ્યપિ એકા સ્થિતિઃ તથાપિ (વાલ્પંડિયા સમણા) વાલ્પણ્ડિતાઃ શ્રમણાઃ વાલ્લાઃ સદસદ્વિવેકવિકલાઃ સન્તઃ સ્વાત્માનં પણ્ડિતં મન્યમાનાઃ શાક્યાદયઃ (જં વેરં તં ણ જાણંતિ) યદ્ વૈરમેકાન્તપક્ષાશ્રયાત્ સમુત્પદમાનં વૈરં કર્મબન્ધરૂપં તદ્વૈરં કર્મબન્ધલક્ષણં ન જાનન્તિ, ઇતિ ॥૨૯॥

ટીકા—‘કલ્લાણે’ કલ્યાણમ્—વાચ્છિતાર્થપ્રાપ્તિરૂપમ્ તદ્વાન્ ‘પાવણ વાવિ’ પાપકો વાપિ પાપવાન્—ઇત્યેતાદૃશઃ ‘વવહારો ણ વિજ્જઙ્’ વ્યવહારો લોકે ન વિદ્યતે।

૬૧ અર્થાત્ સત્ અસત્ કે વિવેક સે રહિત હોતે હુણ્ મી અપને આપ્ કો પણ્ડિત માનતે હૈં વે એકાન્ત પક્ષકા અવલમ્બન સે ઉત્પન્ન હોને વાલે ‘જં વેરં તં ણ જાણંતિ-યદ્વૈરં તન્ન જાનાતિ’ જો વૈર હોતા હૈં ઉન્કો અર્થાત્ કર્મ બન્ધકો નહીં જાનતે હૈં ॥૨૯॥

અન્વયાર્થ—કોઈ પુરુષ એકાન્તતઃ કલ્યાણવાન હૈં યા પાપવાન હૈં, એસા વ્યવહાર નહીં હોતા હૈં, ફિર મી જો શાક્ય આદિ શ્રમણ, વાલ્પંડિત હૈં અર્થાત્ સત્ અસત્ કે વિવેક સે રહિત હોતે હુણ્ મી અપને આપ્કો પણ્ડિત માનતે હૈં, વે એકાન્ત પક્ષ કા અવલંબન સે ઉત્પન્ન હોને વાલે વૈર કો અર્થાત્ કર્મબન્ધન કો નહીં જાનતે હૈં ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—અમીષ્ટ અર્થ કો પ્રાપ્તિ કલ્યાણ ઓર ઉસસે વિપરીત પાપ કહલાતા હૈં। યહ્ પુરુષ સર્વથા કલ્યાણ કા ભાજન હૈં, એકાન્ત પુણ્યવાન

અર્થાત્ સત્ અસત્ના વિવેક વિનાના હોવા છતાં પણ પોતાને પંડિત માને છે, તેઓ એકાન્ત પક્ષના સ્વીકારથી થવાવાળું ‘જં વેરં તં ણ જાણંતિ-યદ્વૈરં તન્ન જાનાતિ’ જે વેર છે, તેને અર્થાત્ કર્મબંધને બાણતા નથી. ॥૨૯॥

અન્વયાર્થ—કોઈ પુરુષ એકાન્તતઃ કલ્યાણવાન છે અથવા પાપવાન છે એવો વ્યવહાર થતો નથી છતાં પણ જે શાક્ય વિગેરે શ્રમણ બાલપંડિત છે અર્થાત્ સત્ અસત્ના વિવેકથી રહિત હોવા છતાં પણ પોતે પોતાને પંડિત માને છે. તે એકાન્ત પક્ષના અવલમ્બનથી ઉત્પન્ન થવાવાળા વેરને અર્થાત્ કર્મબંધને બાણતા નથી ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—છંટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ કલ્યાણ કહેવાય છે અને તેનાથી ભિન્ન પાપ કહેવાય છે. આ પુરુષ સર્વથા કલ્યાણવુ પાત્ર છે. એકાન્ત પુણ્યશાળી

परोहिं निज्जइ, अगणिझामिए सरीरे कवोयवन्नाणि अट्टीणि भवन्ति, आसंदी पंचमा पुरिसा गामं पच्चागच्छन्ति, एवं असन्ते असंविज्जमाणे जेसिं तं असन्ते असंविज्जमाणे तैसिं तं सुय-
 क्खायं भवइ अन्नो भवइ जीवो अन्नं सरीरं, तम्हा, तं एवं नो विपडिवेदोति—अयमाउसो ! आया दीहेइ वा हस्सेइ वा परिमंडलेइ वा वट्टेइ वा तंसेइ वा चउरंसेइ वा आयएइ वा छलंसिएइ वा अट्टं-
 सेइ वा किण्हेइ वा णीलेइ वा लोहिएइ वा हालिदेइ वा सुक्किलेइ वा सुब्भिगंधेइ वा दुब्भिगंधेइ वा तित्तेइ वा कडुएइ वा कसा-
 इए वा अंविलेइ वा महुरेइ वा कक्खडेइ वा मउएइ वा गुरुएइ वा लहुएइ वा सिएइ वा उसिणेइ वा निद्धेइ वा लुक्खेइ वा एवं असन्ते असंविज्जमाणे जेसिं तं सुयक्खायं भवइ—अन्नो जीवो अन्नं सरीरं, तम्हा ते णो एवं उवलब्भन्ति, से जहा णामए केइ पुरिसे कोसीओ असिं अभिनिव्वट्टित्ताणं उवदंसेज्जा अय-
 माउसो ! असी अयं कोसी, एवमेव नत्थि केइपुरिसे अभिनि-
 व्वट्टित्ता णं उवदंसेत्तारो अयमाउसो ! आयाइयं सरीरं । से जहा णामए केइपुरिसे मुंजाओ इसियं अभिनिव्वट्टित्ता णं उव-
 दंसेज्जा अयमाउसो ! मुंजे इयं इसियं एवमेव नत्थि केइपुरिसे उवदंसेत्तारो अयमाउसो ! आया इयं सरीरं । से जहा णामए केइ-
 पुरिसे मंसाओ अट्ठिं अभिनिव्वट्टित्ता णं उवदंसेज्जा अयमाउसो ! मंसे अयं अट्टी, एवमेव नत्थि केइपुरिसे उवदंसेत्तारो अयमा-

અયં સર્વથા કલ્યાણવાન્ અયં સર્વથા પાપવાન્ इत्येतावान् व्यवहारो लोके नाऽऽ-
 लोच्यते । तथापि 'वालपण्डिया' वालपण्डिता आत्मानं पण्डितं मन्य-
 माना इमे बौद्धादयो विवेकरहिताः 'समणा' श्रमणाः 'जं वेरं' यद्वैरम्-एका-
 न्तपक्षाऽवलम्बनजनितं बन्धनं यत् 'तं ण जाणंति' तन्नैव जानन्ति शाक्यादयः
 पण्डितमोनिनः । कश्चिदेवं मन्यते-कश्चिदेकान्तरूपेण कल्याणवानेव, कश्चिदे-
 कान्तरूपेण पापवानेव । किन्तु-नाऽयं पक्षो युक्तियुक्तः । अपितु-न-कोऽपि पदार्थ-
 एकान्तेन विद्यते, सार्वत्रिको हि हितोऽनेकान्तः, पक्ष एव । कथञ्चित्कल्याणवान्,
 कथञ्चित् पापवान् इत्येव पक्षः सत्यः श्रेयांश्च । एवंविधेऽपि-एकान्तपक्षजनितं
 'कर्मबन्धनं न जानन्ति परदर्शनदृशः । अतस्तेऽहिंसाधर्मस्य, तथाऽनेकान्तपक्षस्या
 श्रयणं नैव कुर्वन्तीति भावः ॥२९॥

है और यह एकान्तनः पापी है, ऐसा व्यवहार लोक में नहीं देखा
 जाता । फिर भी अपने आपको पण्डित मानने वाले अज्ञानी शाक्य आदि
 श्रमण एकान्त पक्ष क आश्रयण करते हैं । एकान्त पक्षों को ग्रहण
 करने से जो कर्मबन्ध होता है, उसे वे नहीं जानते । कोई कोई ऐसा
 समझता है-यह पुरुष एकान्त पुण्यवान् है और अमुक एकान्त पापी ही
 है, किन्तु ऐसा समझना सत्य नहीं है । कोई भी पदार्थ एकान्तात्मक
 नहीं है । सर्वत्र अनेकान्तपक्ष ही हितकर है । अतएव कथंचित्
 कल्याणवान् और कथंचित् पापवान् ऐसा पक्ष ही श्रेयस्कर है । ऐसी
 स्थिति होने पर भी अन्यमतावलम्बी, एकान्त पक्ष का स्वीकार करने
 से जो कर्मबन्ध होता है, उससे अनभिज्ञ (अनजान) हैं । यही कारण
 है कि वे अनेकान्तवाद का-अहिंसा का आश्रय नहीं लेते ॥२९॥

છે. અને આ એકાન્તતા: પાપી છે, આ પ્રમાણેનો વ્યવહાર લોકમાં-જગતમાં
 દેખવામાં આવતો નથી. તે પણુ પોતાને પડિત માનવાવાળા અજ્ઞની શાક્ય
 વિગેરે શ્રમણુ એકાન્ત પક્ષનો આશ્રય કરે છે. એકાન્ત પક્ષનો સ્વીકાર કરવાથી
 જે કર્મબંધ થાય છે, તેને તેઓ જાણતા નથી. કોઈ કોઈ એવું સમજે છે કે-
 આ પુરુષ એકાન્ત પુણ્યવાન્ છે અને અમુક વ્યક્તિ એકાન્ત પાપી જ છે,
 પરંતુ તેમ માનવું બરાબર નથી, કોઈ પણ પદાર્થ એકાન્તાત્મક નથી. બધે
 જ અનેકાન્ત પક્ષ જ હિતકર છે. તેથી જ કથચિત્ કલ્યાણવાન્ અને કથ-
 ચિત્ પાપવાન્ એ પ્રમાણેનો પક્ષ જ શ્રેયસ્કર છે આ પ્રમાણેની સ્થિતિ
 હોવા છતાં અન્ય મતવાળાઓ, એકાન્ત પક્ષનો સ્વીકાર કરવાથી જે કર્મનો
 બંધ થાય છે, તેનાથી અજાણુ છે, એજ કારણુ છે કે-તેઓ અનેકાન્તવાદનો
 એટલે કે અહિંસાનો આશરો લેતા નથી. ॥૨૯॥

શબ્દ—‘અસેસમકલયં વાવિ સવ્વદુઃખલેહ વા પુણો ।

વંજ્ઞા પાણા ણ વજ્ઞત્તિ, ઇતિ વાયં મં નીસરે ॥૩૦॥

છાયા—અશેષમક્ષયં વાપિ સર્વદુઃખમિતિ વા પુનઃ ।

વધ્યાઃ પ્રાણા ન વધ્યાઃ હતિ, ઇતિ વાચં ન નિઃસૃજેત્ ॥૩૦॥

અન્વયાર્થઃ—(અસેસં) અશેષં-સમ્પૂર્ણં વા (અકલયં) અક્ષયં-શાશ્વતં નિત્યં (વા વિ) વાપિ (વા) વા-અથવા (પુણો) પુનઃ (સવ્વદુઃખલેહ વા) સર્વં જગદ્ દુઃખલેપમિતિ વા ન સ્વીકુર્વાત્ એકાન્તનિત્યસ્ય એકાન્તદુઃખરૂપસ્યાઽભાવાત્ (પાણા વજ્ઞા ન વજ્ઞત્તિ) પ્રાણાઃ-અપરાધિનો જીવાઃ વધ્યા-વ્યાપાદયિતું યોગ્યાઃ અથવા ન વધ્યાઃ-અપ્યા ભવન્તિ (ઇહ) ઇત્યાકારકમ્ (વાયં) વાચં-વચનમ્ (ન નીસરે) ન-નૈવ સાધુઃ નિઃસૃજેત્-વદેત્, ઇતિ ॥૩૦॥

‘અસેસમકલયં વાવિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘અસેસં-અશેષમ્’ સમસ્ત પદાર્થ ‘અકલયં-અક્ષયં’ શાશ્વત નિત્ય છે ‘વા-વા’ અથવા એકાન્તતઃ અનિત્ય હી છે ‘પુણો-પુનઃ’ ફિર ‘સવ્વદુઃખલેહ-સર્વં દુઃખમ્’ સંપૂર્ણ જગત્ દુઃખમય છે એસા માનના નહીં ચાહિયે ‘પાણા વજ્ઞા ન વજ્ઞત્તિ-પ્રાણાઃ વધ્યાઃ ન વધ્યાઃ’ યહ અપરાધી પ્રાણી વધ કરને યોગ્ય છે, અથવા વધ કરને યોગ્ય નહીં છે ‘ઇહ-ઇતિ’ હસ પ્રકાર કા ‘વાયં-વાચં’ વચન મી ‘ન નીસરેહ-ન નિઃસૃજેત્’ સાધુ કો બોલના નહીં ચાહિયે ॥૩૦॥

અન્વયાર્થ—સમસ્ત પદાર્થ શાશ્વત નિત્ય છે, અથવા એકાન્તતઃ અનિત્ય હી છે, સમ્પૂર્ણ જગત્ દુઃખમય છે, એસા નહીં માનના ચાહિયે ।

‘અસેસમકલયં વાવિ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અસેસં-અશેષમ્’ સધળા પદાર્થો ‘અકલયં-અક્ષયં’ શાશ્વત અર્થાત્ નિત્ય છે. ‘વા-વા’ અથવા એકાન્તતઃ અનિત્ય છે ‘પુણો-પુનઃ’ વળી ‘સવ્વદુઃખલેહ-સર્વં દુઃખમ્’ સંપૂર્ણ જગત્ દુઃખમય છે, એમ માનવું ન લેઈએ. ‘પાણા વજ્ઞા ન વજ્ઞત્તિ-પ્રાણાઃ વધ્યાઃ ન વધ્યાઃ’ આ અપરાધી પ્રાણી મારવાને યોગ્ય છે ? કે મારવા યોગ્ય નથી ? ‘ઇહ-ઇતિ’ આ પ્રમાણેની ‘વાયં-વાચં’ વાણી પણ ‘ન નીસરેહ-ન નિઃસૃજેત્’ સાધુએ બોલવી ન લેઈએ. ॥૩૦॥

અન્વયાર્થ—સધળા પદાર્થો શાશ્વત-નિત્ય છે. અથવા એકાન્તતઃ અનિત્ય છે. સંપૂર્ણ જગત્ દુઃખમય છે. તેમ માનવું ન લેઈએ, આ અપ-

ટીકા—‘અસેસલ્લક્ષ્યં વાવિ’ અણેપં-સમ્પૂર્ણમ્ અક્ષયં-શાશ્વતં યથા તથા જગતિ વિદ્યમાનઃ સર્વોઽપિ પદાર્થ એકાન્તરૂપેણ નિત્યઃ ‘વાવિ’ વાવિ-અથવા એકાન્તરૂપેણાઽનિત્ય એવં ઇત્યેવં ન મન્તવ્યમ્ । અપિતુ સર્વં નિત્યાઽનિત્યાત્મક મિત્યેવ વિવેકિભિરાદર્શવ્યમ્ । તથા-‘પુગો સ્વદુઃખેહ વા’ પુનઃ સર્વં દુઃખમેવેત્યપિ ન મન્તવ્યમ્ । ચારિત્રપરિણતેઃ સુખસ્યાપિ દર્શનાત્ કિન્તુ-કથશ્ચિદ્દુઃખાત્મકમ્, કથશ્ચિત્સુખાત્મકશ્ચ ‘પાણા વજ્ઞા ન વજ્ઞન્તિ, इह वायं न नीसरे’ પ્રાણા વધ્યા ન વધ્યા ઇતિ, एतादृशीम् ‘વાયં’ વાચમ્-વચો ન નિઃસૃજેત્ । અપરાધિન અપિ પ્રાણિન ઇમે વધ્યાઃ-ઘાતયિતું યોગ્યા ઇતિ । અથવા-ન વધ્યા ઇતિ, નૈવં કથમપિ સાધુર્વદેત્, કેવલં દયાર્થં યતેત । ન હિ કોઽપિ-એકાન્તરૂપેણ વધ્યોઽવધ્યો વા, સર્વત્રેકાન્તપક્ષવિરહી અનેકાન્ત એવં પક્ષો મનોરમઃ ॥૩૦॥

यह अपराधी प्राणी वध करने योग्य है या वध करने योग्य नहीं है, इस प्रकार का वचन भी साधु को उच्चारण नहीं करना चाहिए ॥३०॥

ટીકાર્થ—જગત્ મેં વિદ્યમાન સર્વ પદાર્થ સર્વથા નિત્ય હેં અથવા સર્વથા અનિત્ય હેં, એસા માનના યુક્તિસંગત નહીં હેં । વિવેકી જનોં કો સર્વ પદાર્થ નિત્યાનિત્ય હી સમજના યાહિયે । ઇસકે અતિરિક્ત એસા ભી નહીં કહના યાહિયે કિં યહ સારા જગત્ દુઃખમય હી હેં । યહાં ચારિત્રવાનોં કી સુખ પરિણતિ રૂપ સુખ ભી દેખા જાતા હેં । અતઃજગત્ દુઃખમય ભી હેં ઓર સુખમય ભી હેં ।

અમુક અપરાધી પ્રાણી વધ કરને યોગ્ય હેં યા વહ વધ કરને યોગ્ય નહીં હેં, સાધુ કો એસે વચન કા પ્રયોગ ભી નહીં કરવા યાહિયે । સાધુ તો કેવલ દયા કે લિયે ઉદ્યમ કરે । અપરાધી કો વધ

રાધી પ્રાણી વધ કરવા યોગ્ય છે, અથવા વધ કરવા યોગ્ય નથી, આ પ્રશ્ન-
જેનું વચન પણ સાધુએ બોલવું ન જોઈએ ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—જગત્માં વિદ્યમાન સઘળા પદાર્થો સર્વથા નિત્ય છે, અથવા સર્વથા અનિત્ય છે, તેમ માનવું યુક્તિ યુક્ત નથી. વિવેકી પુરુષોએ સઘળા પદાર્થો નિત્ય અને અનિત્ય જ સમજવા જોઈએ. આના શિવાય એમ પણ ‘ન કલ્પુ’ જોઈએ કે આ સમય જગત્ દુઃખમય જ છે, અર્હતો ચારિત્રવા-
ળોએની સુખ પરિણતિ, સુખરૂપ પણ દેખાતામાં આવે છે. તેથી જ જગત્ દુઃખરૂપ પણ છે અને સુખરૂપ પણ છે.

૧૧) અમુક અપરાધી પ્રાણી વધ કરવાને યોગ્ય છે, અથવા તે વધ કરવાને યોગ્ય નથી, સાધુએ એવા વચનનો પ્રયોગ પણ કરવો ન જોઈએ, સાધુએ

શૂલ્ક-‘દીસંતિ સમિયાયારા ભિક્ષુણો સાહુજીવિણો ।

‘एष मिच्छोवजीवन्ति इह दिट्ठिं न धारए ॥३१॥

છાયા--દૃશ્યન્તે સમિતાચારા ભિક્ષવઃ સાધુજીવિનઃ ।

एते मिथ्योपजीवन्ति, इति दृष्टिं न धारयेत्

અન્વયાર્થઃ--(સાહુજીવિણો) સાધુજીવિનઃ (સમિયાયારા) સમિતાચારાઃ--સંપ-
માદિમન્તઃ (ભિક્ષુણો) ભિક્ષવઃ--નિરવચ્ચમિક્ષણશીલાઃ (દીસંતિ) દૃશ્યન્તે (एष-

करने योग्य कहने से हिंसा का अनुमोदन होता है और अवध्य कहने से अपराध का अनुमोदन तथा राजकीय कानून का विरोध होता है ।
अतएव ऐसे प्रसंग पर साधु को मौन ही रहना चाहिए ॥३०॥

‘દીસંતિ સમિયાયારા’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘साहुजीविणो-साधुजीविनः’ निष्पाप जीवन व्यतीत करने वाले तथा ‘समियायारा-समिताचाराः’ यतना पूर्वक आचरण करनेवाले ‘भिक्षुणो-भिक्षवः’ निरवच्य भिक्षा ग्रहण करने वाले पुरुष ‘दीसंति-दृश्यन्ते’ देखे जाते हैं ‘एष मिच्छोवजीवन्ति-एते मिथ्योप-जीवन्ति’ वास्तव में ये मिथ्याचारी हैं अर्थात् कपट पूर्वक आजीविका करते हैं ‘इह दिट्ठिं न धारए-इति दृष्टिं न धारयेत्’ इस प्रकार की दृष्टि धारण करनी नहीं चाहिए ॥३१॥

અન્વયાર્થ--નિષ્પાપ જીવન વ્યતીત કરને વાલેઃતથા યતનાપૂર્વક

તો કેવળ દયાને માટે જ પ્રયત્ન કરતા રહેવું. અપરાધીને વધ કરવાને યોગ્ય કહેવાથી હિંસાનું અનુમોદન થાય છે, અને અવધ્ય કહેવાથી અપરા-
ધનું અનુમોદન અને રાજકીય કાયદાનો વિરોધ થાય છે તેથી જ આવા પ્રસંગે સાધુએ મૌન જ ધારણ કરવું જોઈએ એજ ઉત્તમમાર્ગ છે. ॥૩૦॥

‘દીસંતિ સમિયાયારા’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘साहुजीविणो-साधुजीविनः’ निर्दोष पाप वशरतुं जीवन व्यतीतवा वाणा तथा ‘समियायारा-समिताचाराः’ यतनापूर्वक आचरण કરવા વાળા. ‘भिक्षुणो-भिक्षवः’ निरवच्य भिक्षा लेवावाणा पुरुष. ‘दीसंति-दृश्यन्ते’ જોવામાં આવે છે. - ‘एष मिच्छोवजीवन्ति-एते मिथ्योपजीवन्ति’ वास्तविक रीते તેઓ मिथ्याचारी છે, अर्थात् कपट पूर्वक आजीविका કરे છે, ‘इह दिट्ठिं न धारए-इति दृष्टिं न धारयेत्’ આ પ્રમાણેની दृष्टि धारण કરવી ન જોઈએ. ॥३१॥

અન્વયાર્થ--નિષ્પાપ જીવન વ્યતીતવાવાળા તથા યતના પૂર્વક આચરણ

મિચ્છોવજીવંતિ) एते साधवो मिथ्योपजीवन्ति-सकपटजीविकां कुर्वन्ति (इदं द्विं न धारए) इति-एतादृशीं दृष्टिम्-दर्शनं ज्ञानम्, न-नैव धारयेत्-कुर्यादिति ॥३१॥

ટીકા-‘સાધુજીવિણો’ સાધુજીવિન-સાધુના વિધિના જીવન્તિ ‘સમિયાયારા’, સમિતાવારા:-શાસ્ત્રોક્તરીત્યા આત્મસંપમવન્તઃ તયા શાસ્ત્રપ્રતિપાદિતાઽઽવાર-વન્તઃ । ‘મિચ્છુગો’ ભિક્ષવઃ-નિરવચ્ચભિક્ષણશીલાઃ-ઉતમરીત્યા જીવનયાત્રાયા-યાપયિતારઃ ‘દીર્ઘતિ’ દૃશ્યન્તે-નૈતે કિમપિ દુઃખવન્તિ શાન્તા દાન્તા જિતેન્દ્રિયા જિતકષાયાઃ સ્તિમિતા इत्थंभूता भुवि विचरन्तः સાચવો દૃશ્યન્તે, ‘एए’ एते साधवः स्वदर्शनाऽनुयायिनः ‘मिच्छोवज्जीवन्ति’ मिथ्योपजीवन्ति-मिथ्योपजीविनः एते साधुलिङ्गवारिणो न साधवो वीतरागाः’ अपितु सरागा कपटरीत्या परवञ्च नादिना वा जीवन्ति । ‘इदं द्विं न धारए-इति दृष्टिं न धारयेत्-नैवमभिप्राय

आचरण करने वाले, निरवच्य भिक्षा ग्रहण करने वाले पुरुष देखे जाते हैं, वास्तव में ये सर्व मिथ्याचारी हैं, कपटपूर्वक आजीविका करते हैं, इस प्रकार की दृष्टि धारण नहीं करनी चाहिए ॥३१॥

ટીકાર્થ-પ્રશસ્ત વિધિ સે જીવન યાપન કરને વાલે, શાસ્ત્રોક્ત રીતિ સે સંપમ કા પાલન કરને વાલે, શાસ્ત્રપ્રતિપાદિત આચાર સે સમ્પન્ન, નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરને વાલે મહાત્યાગી સાધુ દેખે જાતે હૈં । વે કિસી કો પોડા નહીં પહુંચાતે । શાન્ત, દાન્ત, જિતેન્દ્રિય ઓર કષાયવિજેતા હોકર હસ ભૂતલ પર વિચરતે હૈં । એસે પરહિતકારી સાધુઓં કે વિષય મેં એસા નહીં સમજનાં ચાહિએ કિં યે મિથ્યાચારી હૈં-કપટી હૈં, સાધુ કા વેષ ધારણ કરકે બી સાધુ નહીં હૈં, વીતરાગ નહીં હૈં । કિન્તુ યે સરાગ હૈં, માયાચાર કરકે દૂસરોં કો ઠગતે હૈં ।

કરવાવાળા નિરવચ્ચ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાવાળા જે પુરુષ દેખવામાં આવે છે તેઓ પાર્શ્વવિક્ત રીતે મિથ્યાચારી છે. કપટ પૂર્વક આજીવિકા કરે છે. આ રીતની દૃષ્ટિ ધારણ કરવી ન જોઈએ. ॥૩૧॥

ટીકાર્થ-પ્રશસ્ત વિધીથી જીવન વીતાવવા વાળા તથા શાસ્ત્રોક્ત રીતે સંયમનુ પાલન કરવાવાળા, શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદન કરેલ આચારથી યુક્ત નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાવાળા મહાત્યાગી ‘વૈરાગ્યભૂતિ’ સાધુઓ જોવામાં આવે છે. તેઓ કોઈને પણ દુઃખ ઉપજાવતા નથી શાન્ત, દાન્ત, જિતેન્દ્રિય અને કષાયને જીતવાવાળા બનીને આ પૃથ્વી પર વિચરે છે એવા પરોપકારી સાધુઓના સંબંધમાં એવું ન માનવું જોઈએ કે આ મિથ્યાચારી છે, કપટી છે, સાધુનો વેષ ધારણ કરવા છતાં પણ તે સાધુ નથી. વીતરાગ નથી, પરંતુ આતો સરાગ છે. માયાચાર કરીને બીજાઓને ઠગે છે.

कुर्यात्। इमे न साधवः किन्तु वञ्चका इत्येतादृशीं मतिं कथमपि न कुर्यात्।
परेषां चेतसोवृत्तेष्वर्वाण्डता ज्ञातुमशक्यत्वादिति ॥३१॥

मूलम्—दक्खिणाए पडिलंभो, अत्थि वा णत्थि वा पुणो।

णं वियागरेज्ज मेहावी, संतिमग्गं च ब्रूहए ॥३२॥

छाया—दक्षिणायाः प्रतिलम्भः, अस्ति वा नास्ति वा पुनः।

न व्यागृणीयाच्च मेधावी शान्तिमार्गश्च वर्धयेत् ॥३२॥

अन्वयार्थः—(मेहावी) मेधावी—प्रज्ञावान् पण्डितः (दक्खिणाए) दक्षिणायाः

तात्पर्य यह है कि ये साधु नहीं हैं, ठग हैं, इस प्रकार की बुद्धि साधुओं के विषय में नहीं धारण करनी चाहिए, क्यों कि अल्पज्ञ जीव दूसरों की चित्तवृत्ति को जान नहीं सकता है ॥३१॥

‘दक्खिणाए पडिलंभो’ इत्यादि।

शब्दार्थ—‘मेहावी-मेधावी’ प्रज्ञावान् पुरुष ‘दक्खिणाए-दक्षिणायाः’ अन्नादि दान की ‘पडिलंभो-प्रतिलम्भः’ प्राप्ति अमुक व्यक्ति के घर में होती है अथवा ‘पुणो णत्थि वा-पुनः नास्ति वा’ अमुक के घर में नहीं होती है ‘ण वियागरेज्जा-न व्यागृणीयात्’ ऐसा कथन न करे किन्तु ‘संतिमग्गं च ब्रूहए-शान्तिमार्गं च वर्धयेत्’ शान्ति मार्ग को बढ़ावे अर्थात् जिस वचन से मोक्षमार्ग की सम्पत्क आराधना हो उसी वचन का प्रयोग करे ॥३२॥

अन्वयार्थ—प्रज्ञावान् पुरुष अन्नदान आदि की प्राप्ति अमुक के

कडेवानुं तात्पर्यं એ છે કે—આ સાધુ નથી. ઠગ છે, આવા પ્રકારનો વિચાર સાધુઓના સંબંધમાં રાખવો ન જોઇએ. કેમકે—અલ્પજ્ઞ જીવ બીજાના ચિત્તના ભાવને સમજી શકતા નથી ॥૩૧॥

‘દક્ષિણાએ પડિલંભો’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘મેહાવી-મેધાવી’ બુદ્ધિમાન પુરુષ ‘દક્ષિણાએ-દક્ષિણાયાઃ’ અન્ન વિગેરે દાનની ‘પડિલંભો-પ્રતિલમ્ભઃ’ પ્રાપ્તિ અમુક વ્યક્તિના ઘરમાં થાય છે, અથવા ‘પુણો, ણત્થિ વા-પુનઃ નાસ્તિ વા’ અમુકના ઘરમાં થતી નથી, ‘ણ વિયાગરેજ્જા-ન વ્યાગૃણીયાત્’ એ પ્રમાણે કહેવું નહીં પરંતુ ‘સંતિમગ્ગં ચ બ્રૂહએ-શાન્તિમાર્ગં ચ વર્ધયેત્’ શાન્તિ માર્ગને વધારે અર્થાત્ જે વાણીથી મોક્ષ માર્ગની સારી રીતે આરાધના થાય, એવા જ વચનોનો પ્રયોગ કરવો ॥૩૨॥

અન્વયાર્થ—પ્રજ્ઞાવાન પુરુષે અન્નદાન વિગેરેની પ્રાપ્તિ અમુકને ઘર

—अन्नादिदानस्य (पडिलंमो) प्रतिलम्भः—प्राप्तिः (अस्थि वा) अमुकस्य गृहे समागत्य प्राप्तिर्भवतीति वा (पुणो णस्थि वा) पुनः नास्ति वा—पुनरथवा अमुकस्य गृहे अन्नादिप्राप्तिर्भवतीति वा (ण वियागरेज्जा) न—नैव व्यागृणीयात्—वदेत् किन्तु—(संतिमग्गं च बूहर) शान्तिमार्गश्च वर्धयेत्—किन्तु येन वचनेन मोक्षमार्गः सम्यगाराधितो भवेत् तादृशमेव वचनं वदेदिति ॥३२॥

टीका—‘मेहात्री’ मेधागो—सदमद्विवेचनशीलः पुरुषः, ‘दक्खिणाए’ दक्षिणायाः—दानस्य ‘पडिलंमो’ प्रतिलम्भः प्राप्तिः ‘अस्थि वा पुणो णस्थि वा’ अस्ति वा पुनः नास्ति वा—अमुकगृहे सम्यग् दानं लभ्यते पुनः अमुकगृहे अन्नादिदानं सम्यक् न लभ्यते—इति वचः ‘ण वियागरेज्जा’ न व्यागृणीयात्—एतादृशं वचः कथमपि साधुभिर्न दत्तव्यं कस्यापि पुरतः । च—किन्तु ‘संतिमग्गं च बूहए’ शान्तिमार्गं च वर्धयेत् । ‘ज्ञान—दर्शन—चारित्ररूपो मोक्षमार्गो यथावयं वर्धते तादृशं शास्त्रनिर्णीतं वचनं वाच्यम् ॥३२॥

घर में होती हैं अथवा अमुक के घर में नहीं होती है, ऐसा न कहे । किन्तु शान्तिमार्ग को बढ़ावे अर्थात् जिसवचन से मोक्षमार्ग की सम्यक् अराधना हो, उसी वचन का प्रयोग करे ॥३२॥

टीकार्थ—सत् असत् की विवेचना करने में निष्णात पुरुष ऐसे वचन न कहे कि अमुक के घर आहार दान आदि की सम्यक् प्राप्ति होती है और अमुक के घर प्राप्ति नहीं होती । साधु को किसी के सामने ऐसी बात नहीं कहनी चाहिए परंतु शान्ति मार्ग को बढ़ावे कि जिनसे ज्ञान दर्शन चारित्र और तप रूप मोक्षमार्ग की वृद्धि हो ॥३२॥

थाय छे, अथवा अमुकने घर थती नथी तेम न कहेपुं परंतु शान्तिमार्गने वधारै अर्थात् जे वचनथी मोक्ष मार्गनी सम्यक् आराधना थाय जेवा वचनने प्रयोग करे ॥३२॥

टीकार्थ—सत् अने असत्तुं विवेचन करवामां कुशल पुइव जेवा वचन न कहे के—अमुकना घरमा आहार दान आदिनी सारी प्राप्ति थाय छे, अने अमुकना घरमा प्राप्ति थती नथी. साधुजे कोछने पण तेम कहेपुं न जेछजे. तेमजे जेवा जे वचनने प्रयोग करवा जेछजे के जेनाथी ज्ञान, दर्शन, चारित्र अने तप इय मोक्षमार्गने वधारै थाय, ॥३२॥

सूत्रम्—इच्छेएहिं ठाणेहिं जिणदिट्ठेहिं संजए ।

धारयंते उ अण्णाणं आमोक्खाय परिववज्जासि

त्तिवेमि ॥३३॥

छाया—इत्येतैः स्थानैः जिनदृष्टैः संयतः ।

धारयंस्त्वात्मानम् आमोक्षाय परिव्रजेदिति ब्रवीमि ॥३३॥

अन्वयार्थः—(इच्छेएहिं) इत्येतैः—पूर्वोक्तपदशितैः (जिणदिट्ठेहिं) जिनदृष्टैः—तीर्थंकरपदशितैः (ठाणेहिं) स्थानैः (संजए) संयतः—युक्तः साधुः (अण्णाणं धारयंते उ) आत्मानं धारयन् तु (आमोक्खाय परिववज्जासि) अमोक्षाय—मोक्षप्राप्तिपर्यन्तं परिव्रजेत्—संयमपालनं कुर्यादिति मुधर्मस्वामी जम्बूध्वामिनं कथयति इत्येवमहं ब्रवीमि—कथयामीति ॥३३॥

‘इच्छेएहिं ठाणेहिं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘इच्छेएहिं-इत्येतैः’ इस अध्ययन में पूर्वोक्त ‘जिणदिट्ठेहिं-जिनदृष्टैः’ जिन भगवान् द्वारा प्रदर्शित ‘ठाणेहिं-स्थानैः’ स्थानों के द्वारा ‘संजए-संयतः’ साधु ‘अण्णाणं धारयंते उ-आत्मानं धारयन् तु’ अपनी आत्मा को संयम में धारण करता हुआ ‘आमोक्खाय परिववज्जासि-आमोक्षाय परिव्रजेत्’ तब तक संयम का पालन करता रहे कि जबतक मोक्ष प्राप्त न हो जाय ‘त्तिवेमि-इति ब्रवीमि’ ऐसा मैं कहता हूँ ॥३३॥

अन्वयार्थ—‘इस अध्ययन में प्रतिपादित पूर्वोक्त जिन भगवान् के द्वारा दृष्ट स्थानों के द्वारा साधु अपनी आत्मा को संयम में धारण करता हुआ तब तक संयम का पालन करता रहे जब तक मोक्ष न प्राप्त हो जाय । ऐसा मैं कहता हूँ ॥३३॥

‘इच्छेएहिं ठाणेहिं’ ध्यादि

शब्दार्थ—‘इच्छेएहिं-इत्येतैः’ आ अध्ययनमां पूर्वोक्त अन भगवाने भतावेला ‘ठाणेहिं-स्थानैः’ स्थानोत्थी ‘संजए-संयतः’ साधु ‘अण्णाण धारय उ-आत्मानं धारयन् तु’ आत्माने संयममा धारयु करता थका, ‘आमोक्खाय परिववज्जासि-आमोक्षाय परिव्रजेत्’ न्या सुधी मोक्ष प्राप्त न थाय त्यां सुधी संयमनु पालन करता रडेवुं. ओ प्रमाणे हुं कहुं छुं. ॥३३॥

अन्वयार्थ—आ अध्ययनमां प्रतिपादन करेल पूर्वोक्त अन भगवान् द्वारा भतावेला स्थानो द्वारा साधु पोताना आत्माने संयममा धारयु करता थका त्यां सुधी संयमनु पालन करता रडे के न्यां सुधी मोक्ष प्राप्त न थाय, ओ प्रमाणे हुं कहुं छुं. ॥३३॥

टीका—‘इच्छेद्दि’ इत्येतैः ‘जिणदिद्वेहिः—तीर्थकरोक्तैः—‘ठःणेहि’ स्थानैः ‘संजए’ संयतः—युक्तः साधुः ‘अप्पाणं’ आत्मानम् ‘धारयंते उ’ धारयंस्तु ‘आमो-क्खाय’ आमोक्षाय ‘परिव्वएज्जासि’ परिव्रजेत् मोक्षपर्याप्तिपर्यन्तं संयमं पालये-दित्यर्थः । एतदध्ययनोक्तं जिनवचनं श्रुत्वा तदनुष्ठानेन स्वात्मानं धारयन्—स्थिरी-कुर्वन् मोक्षार्थं प्रयत्नो विधेय इति । ‘त्तिवेमि’ इति ब्रवीमि, इति—सुधर्मस्वामी-कथयति जम्बूस्वामिनं प्रति, इति भावः ॥३३॥

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्बल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि — ‘जैनाचार्य’ पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य “समयार्थबोधिण्या-रूपया” व्याख्याया समलङ्कृतम् द्वितीयश्रुतस्कन्धे आचारश्रुतिनामकम् पञ्चममध्ययनं समाप्तम् ॥२-५॥

टीकार्थ—तीर्थंकर भगवान् के द्वारा दृष्ट एवं उपदिष्ट स्थानों में अपनी आत्मा को धारण करता हुआ साधु मोक्षप्राप्ति पर्यन्त संयम का पालन करे । अर्थात् इस अध्ययन में प्ररूपित जिनवचनों को सुन कर, उनके अनुसार आचरण करता हुआ, उनमें अपने को स्थिर करता हुआ, साधु मोक्ष के लिए प्रयत्नशील रहे । अर्थात् जब तक मोक्ष प्राप्ति नहीं हो तब तक संयम का पालन करे ।

सुधर्मस्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं—हे जम्बू! जैसा मैंने भगवान् से सुना है वैसा ही तुम्हें कहता हूँ ॥३३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत “सूत्रकृताङ्गसूत्र” की समयार्थबोधिनी व्याख्या के द्वितीय श्रुतस्कन्ध का पंचम अध्ययन समाप्त ॥२-५॥

टीकार्थ—तीर्थंकर भगवान् द्वारा बतावेले अने उपदेशले स्थानोभां पोताना आत्माने धारण करता थका साधु मोक्षणी प्राप्ति थता सुधी संय-मनुं पालन करे. अर्थात् आ अध्ययनभां प्ररूपणा करेले अनुवचनोने सांभ-लीने ते प्रमाणे आचरण करता थका तेभां पोताने स्थिर करता थका साधु मोक्ष भाटे प्रयत्नवान् रहे अर्थात् जयां सुधी मोक्षणी प्राप्ति न थाय त्यां सुधी संयमनुं पालन करे

सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामीने कहे छे के—हे जम्बू! मे भगवान् पासैथी जे प्रमाणे सांभल्युं छे, ओज प्रमाणे तमोने कहुं छुं । ३३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत ‘सूत्रकृताङ्गसूत्र’ नी समयार्थबोधिनी व्याख्यानुं पीछा श्रुतस्कन्धनुं पांचम अध्ययन समाप्त ॥२-५॥

॥ अथ षष्ठ्यध्ययनमारभ्यते ॥

अथ श्री. आर्द्रककुमारकथा—

धनधान्यसमृद्धे मगधजनपदे आसीद्वसन्तपुरनामनगरम् । तत्र सदा सामायिकपालनतत्परः सामायिको नाम कुटुम्बी प्रतिवसति । तस्य सदोरकमुखवस्त्रिका प्रमार्जिकाऽऽसनादिकसानाधिकोपकरणानि अतीव प्रियाणि आसन् । स प्रतिदिनं सुभयकालं सामायिकं कुर्वन् आस्ते । तस्य सकलोऽपि कुटुम्बः सामायिकमिव एव । स च संसारासारतां ज्ञात्वा संसाराद्विरक्तः सपत्नीकः समन्तभद्राचार्य-समीपे प्रव्रजितः, स संयममाराधयन् साधुभिः सार्धं विहरति । सोऽन्यदा स्व-पत्नीं साध्वीं भिक्षायटन्तीं दृष्ट्वा तथाविधमोहोदयात् पूर्णतारनुस्मरणेन तस्या

छट्टे अध्ययन का प्रारंभ—

आर्द्रक कुमार की कथा

धन और धान्य से समृद्ध मगध प्रदेश में वसन्तपुर नामक नगर था । वहाँ सदा सामायिक व्रत का आचरण करने वाला सामायिक नामक गृहस्थ निवास करता था । उसे डोरा युक्त मुखवस्त्रिका, पूंजनी, आसन आदि सामायिक के उपकरण अत्यन्त प्रिय थे । वह प्रतिदिन दोनों समय सामायिक किया करता था । उसका सारा परिवार सामायिक का प्रेमी था । वह संसार की असारता को जान कर संसार से विरक्त होकर पत्नी सहित समन्तभद्राचार्य के समीप दीक्षित हो गया । संयम की साधना करता हुआ वह साधुओं के साथ विचरने लगा । उसकी पत्नी साध्वियों के साथ विचरने लगी । वह एक बार अपनी

छट्टा अध्ययनने प्रारंभ—

आर्द्रक कुमार की कथा—

धन અને ધાન્યથી ભરેલા મગધ દેશમાં વસન્તપુર નામનું નગર હતું ત્યાં હંમેશાં સામાયિક વ્રતનું આચરણ કરવાવાળા, સામાયિક નામના ગૃહસ્થ રહેતા હતા, તેમને ઢોરા યુક્ત મુખવસ્ત્રિકા-મુહપત્તી-પૂંજની, આસન, વિગેરે સામાયિકના ઉપકરણો ઘણા પ્રિય હતા, તેઓ દરરોજ બંને સમયે સામાયિક કરતા હતા, તેમનો બધો પરિવાર સામાયિકમાં પ્રેમવાળો હતો. તે સંસારની અસારતાને સમજીને સંસારથી વિરક્ત થઈને પોતાની પત્નીની સાથે 'સમન્ત ભદ્રાચાર્ય' નામના આચાર્યની પાસે દીક્ષિત થયા. સંયમની આરાધના કરતા થકા તે સાધુઓની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યા, તેમની પત્ની સાધ્વીઓની સાથે વિહાર કરવા લાગી, તે એકવાર પોતાની સાધ્વી

उसो ! आया इयं सरीरं । से जहा णामए केइपुरिसे करयलाओ
 आमलगं अभिनिव्वट्ठित्ता णं उवदंसेज्जा अयमाउसो ! करतले
 अयं आमलए, एवमेव णत्थि केइपुरिसे उवदंसेत्तारो अयमा-
 उसो ! आया इयं सरीरं । से जहा णामए केइपुरिसे दहिओ
 नवनीयं अभिनिव्वट्ठित्ता णं उवदंसेज्जा अयमाउसो ! नवनीयं
 अयं तु दही, एवमेव णत्थि केइपुरिसे जाव सरीरं । से जहा
 णामए केइपुरिसे तिलेहिंतां तिल्लं अभिनिव्वट्ठित्ता णं उव-
 दंसेज्जा अयमाउसो ! तेल्लं अयं पिन्नाए, एवमेव जाव सरीरं ।
 से जहा णामए केइपुरिसे इक्खूतो खोयरसं अभिनिव्वट्ठित्ता णं
 उवदंसेज्जा अयमाउसो ! खोयरसे अयं छोए, एवमेव जाव
 सरीरं । से जहा णामए केइपुरिसे अरणीओ अग्गिं अभिनिव्व-
 ट्ठित्ता णं उवदंसेज्जा अयमाउसो ! अरणी अयं अग्गी, एवमेव
 जाव सरीरं । एवं असंते असंविज्जमाणे जेसिं तं सुयक्खायं
 भवइ, तं जहा—अन्नो जीवो अन्नं सरीरं । तम्हा ते मिच्छा ।
 से हंता तं हणह खणह छणह डहह पयह आलुं पह विलुं पह
 सहसाक्कारेह विपरामुसह, एयावया जीवे णत्थि परलोए, ते णो
 एवं विप्पडिवेदेति, तं जहा—किंरियाइ वा अकिरियाइ वा सुक्क-
 डेइ वा दुक्कडेइ वा कल्लाणेइ वा पावएइ वा साहुइ वा असा-
 हुइ वा सिद्धीइ वा असिद्धीइ वा निरएइ वा अनिरएइ वा, एवं
 ते विरूवरूवेहिं कम्मसमारंभेहिं विरूवरूवाइं कामभोगाइं
 समारभंति भोयणाए । एवं एगे पागब्भिया णिक्खम्म मामगं

मासको जातः, ततस्तस्याऽभिप्रायः केनाऽपि साधुना प्रवर्त्तिन्यै निवेदिताः, सा च प्रवर्त्तिनी तां समह्वय कथितवती, ततः सा स्वपतिमनुक्तं ज्ञात्वा भक्तप्रत्याख्यानं कृत्वा परित्यज्य स्वदेहं दशमे देवलोकं गता । ततो विदितवृत्तः स साधुरपि गुरुमापृच्छथ भक्त प्रत्याख्याय दशमे देवलोकं देवत्वेन समुत्पन्नः । ततश्च्युत्वा आर्द्रकपुरे नगरे रिपुमर्दनभूपस्य आर्द्रकवतीनाम्न्यां देव्याम् आर्द्रककुमारनाम्ना पुत्रो जातः, तत्पत्नी अपि स्वर्गच्युता धनपतिश्रेष्ठिनः पुत्रीरूपेण काममञ्जरीनाम्ना समुत्पन्ना । अपूर्वरूपलावण्यसम्पन्ना तारुण्यववाप्तवती । अथाऽन्यदा

साध्वी पत्नी को भिक्षार्थ भ्रमण करती देख कर मोहकर्म के उदय से तथा पहले भोगे हुवे भोगों का स्मरण हो आने से उस पर आसक्त हो गया । किसी साधुने उसके अभिप्राय को जान कर प्रवर्त्तिनी से कह दिया । प्रवर्त्तिनी ने उस साध्वी को बुला कर समग्र वृत्तान्त कहा । साध्वी ने अपने पति को अपने प्रति अत्यंत अनुरक्त जान कर भक्तप्रत्याख्यान करके देह का त्याग कर दिया, वह दशम देवलोक में गई । तत्पश्चात् जब उस साधु को यह वृत्तान्त विदित हुआ तो उसने भी अपने गुरु से आज्ञा प्राप्त करके भक्तप्रत्याख्यान किया । वह भी दशम देवलोक में देव हुआ ।

देवलोक की स्थिति पूर्ण करके वह देव आर्द्रकपुर नगर में रिपुमर्दन नामक राजा की आर्द्रकवती नामक रानी की कुंख से पुत्र रूप में जन्मा, उसका आर्द्रक कुमार नाम हुआ । उसकी पत्नी भी स्वर्ग से

पत्नीने भिक्षाने माटे भ्रमण करती देखीने मोहकर्मना उदयथी, तथा पहले लोभवेला लोभोत्तुं स्मरण थछ आववाथी तेना पर आसक्त थछ गया कोछ साधुछे तेना हेतु समञ्चने प्रवर्त्तिनीने छछी छीधुं. प्रवर्त्तिनीछे ते साध्वीने जोलावीने जधो वृत्तान्त कछो. साध्वीछे पोताना पतिने पोता प्रत्ये अनुरागवाजो जछीने भक्तप्रत्याख्यान करीने शरीरनो त्याग कर्यो ते दशमा देवलोकां गछ ते पछी ज्यारे ते साधुने आ वृत्तान्तनीं जभर थछ तो तेछे पछ पोताना गुइनी आज्ञा लछने भक्तप्रत्याख्यान क्युं. अर्थात् आहार पाछिने त्याग करीने शरीरनो त्याग कर्यो अने ते पछ दशमां देवलोकां देव थयो.

देवलोकांनी स्थिति पूर्ण करीने ते देव आर्द्रक नगरमां रिपुमर्दन नामना राजनी आर्द्रकवती नामनी राणीनी कूजथी पुत्र इये जन्म धारण कर्यो अने तेनुं नाम आर्द्रककुमार छे प्रभाछे राजवामां आंयुं.

तेनी पत्नी पछ स्वर्गथी यवीने धनपती नामना शेष्ठियाने घेर पुत्री-पंछाथी जन्मी. अने तेनुं नाम काममंजरी छे प्रभाछे राजवामां आंयुं ते कोछे करीने अद्भूत इय अने लावण्यथी युक्त थछने तइषावस्थाने प्राप्त थछ.

આર્દ્રકપિતા રિપુર્દ ભૂઃ રાજગૃહે શ્રેણિકસ્ય રાજ્ઞઃ સ્નેહવર્દ્ધનાર્થં પ્રાપ્તં પ્રેષિતવાન્
તદવસરે આર્દ્રકેણ પૃષ્ઠં તસ્ય શ્રેણિકસ્ય રાજ્ઞઃ પુત્રોઽપિ વિચ્યતે ન વેતિ, તત્
સ્તત્પિત્રા રિપુર્મર્દનેન કથિતં સકલકલાનિપુણો વિલક્ષણલક્ષણપૂર્ણો વિવિધવિદ્યા-
નિપુણો વિનીતો વિચ્યતેઽભયકુમારનામા શ્રેણિકસ્ય પુત્ર इति, તદનન્તરમ્ આર્દ્રકો-
ઽપિ અભયકુમારાય પ્રાપ્તં પ્રેષિતવાન્ । ભૂપૃથ્વ્યો રાજગૃહે ગત્વા શ્રેણિકભૂપાય-
પ્રાપ્તં નિવેદિતવાન્ શ્રેણિકેણ રાજ્ઞા સંમાનિતશ્ચ, અર્દ્રકમહિતં પ્રાપ્તમ્ અભય-
કુમારાય દત્તવાન્ કથિતસ્નેહવચનમ્, તતોઽભયકુમારેણ ચિન્તિતં નૂનમસૌ ભવ્યઃ
આસન્નસિદ્ધિયોગ્યો યો મયા સહ પ્રીતિમિચ્છતિ । તતોઽભયકુમારેણ સવિધિ-

ચવ કર ધનપતિ શ્રેણી કે ઘર પુત્રી કે રૂપ મેં જન્મી । ઉસકા નામ
કામમંજરી રક્ષા ગયા । વહ અદ્ભુત રૂપ લાવળ્ય સે યુક્ત હોકર
તરુણાવસ્થા કો પ્રાપ્ત હુઈ ।

એકવાર આર્દ્રક કે પિતા રિપુર્મર્દન રાજાને રાજગૃહ નગર મેં શ્રેણિક
રાજા કી પ્રીતિવૃદ્ધિ કે લિપે કોઈ ઉપહાર ખેજા । ડસ સમય આર્દ્રકને
પૂછા-શ્રેણિક રાજા કા કોઈ પુત્ર હૈ યા નહીં ? કિસીને કહા કિ સમસ્ત
કલાઓ મેં કુશલ અદ્ભુત લક્ષણો સે સપન્ન, અનેક વિદ્યાઓ કા વેત્તા
ઔર વિનયવાન્ અભયકુમાર નામક શ્રેણિક કા પુત્ર હૈ । તબ આર્દ્રક
ને ખી અભયકુમાર કો ઉપહાર ખેજા ।

રિપુર્મર્દન કે સેવક ને રાજગૃહ જાકર શ્રેણિક રાજા કો ઉપહાર
(ખેટ) સમર્પિત કિપે । શ્રેણિક ને ડસકા સન્માન કિયા । આર્દ્રક કે દ્વારા
પ્રેષિત ઉપહાર અભયકુમાર કો દિયા, સ્નેહપૂર્ણ વચન ખી કહે । અભય-
કુમાર ને વિચાર કિયા । વહ (આર્દ્રક) ભવ્ય ઔર શીઘ્ર મોક્ષગામી હોના

એકવાર આર્દ્રકકુમારના પિતા રિપુર્મર્દન રાજાએ રાજગૃહનગરમાં
શ્રેણિકરાજાની પ્રીતિ વધારવા માટે કેટલિક લેટ મોકલી તે વળતે આર્દ્રકે
પૂછ્યું કે-શ્રેણિકરાજાને કોઈ પુત્ર છે કે નહીં ? કોઈએ કહ્યું કે-સઘળી કળા-
ઓમાં કુશળ, અદ્ભૂત લક્ષણોથી યુક્ત, અનેક વિદ્યાઓને જાણનાર અને
વિનય યુક્ત અભયકુમાર નામનો શ્રેણિક રાજાનો પુત્ર છે. ત્યારે આર્દ્રકે પણ
અભયકુમાર માટે લેટ મોકલી.

રિપુર્મર્દનના સેવકે રાજગૃહ નગરમાં જઈને શ્રેણિક રાજાને લેટ અર્પણ
કરી શ્રેણિક રાજાએ તેનું સન્માન કર્યું. આર્દ્રકે મોકલેલ લેટ અભયકુમા-
રને આપી અને સ્નેહયુક્ત વચનો પણ કહ્યા. અભયકુમારે વિચાર કર્યો કે
-તે આર્દ્રક ભવ્ય અને શીઘ્ર મોક્ષગામી હોવો જોઈએ. કે જે મારી સાથે

सामायिकपुस्तकं सदोरकमुखवस्त्रिका प्रमार्जिकारजोहरणं सामायिकयोग्यमासनादिकं च प्रेषितं कथितं च त्तराभृतिकम् एकान्ते द्रष्टव्यम् । स च भृत्य आर्द्रकपुरं गत्वा यथोक्तं कथयित्वा अभयकुमारेण प्रेषितमाभृतमर्पयद्दर्द्रककुमाराय, आर्द्रककुमारश्च तादृशमाभृतकम् एकान्ते दृष्ट्वा सञ्जातजातिस्मरणः सन् धर्मे प्रतिबुद्धो जातः, ततः संयमजिज्ञासावन्तं पुत्रं ज्ञात्वा तत्पिता चिन्तयति, ततः कचिदन्यत्रापि मत्पुत्रो गमिष्यतीति मनसि कृत्वा अन्यत्र मा गच्छतु इति भयात् पञ्च शतसृष्टै र्नित्यं रक्षितः ततः आर्द्रकोऽश्वशालायां गत्वा प्रधानाऽश्वेन पलायित-

चाहिए जो मेरे साथ प्रीति करने की अभिलाषा रखता है । यह सोच कर उसने आर्द्रक के लिए सविधि सामायिक की पुस्तक, डोरा सहित मुखवस्त्रिका, पूंजनी, रजोहरण तथा सामायिक के योग्य आसन आदि भेजे और उन्हें एकान्त में देखने के लिए कह दिया । सेवक आर्द्रकपुर पहुँचा । अभयकुमार का संदेश कह कर उसने आर्द्रक कुमार को वह उपहार दिये । आर्द्रककुमार ने वह उपहार एकान्त में देखे तो उसे जातिस्मरण उत्पन्न हो गया । वह धर्म में प्रतिबुद्ध हुआ ।

आर्द्रक को अब संयम ग्रहण करने की इच्छा हो गई । यह देख कर पिता विचार करने लगा—यह कहीं भाग जाएगा । कहीं भाग न जाय, इस भय से राजा ने उसकी देखभाल के लिए पाँच सौ योद्धा नियुक्त कर दिए । फिर भी आर्द्रककुमार अश्वशाला में जाकर और वहाँ से एक बढिया घोड़ा लेकर भाग गया ।

रनेहु राभवानी धृच्छा राणे छे. आभ विचारीने तेणे आर्द्रककुमार भाटे सविधि साम यिकनुं पुस्तक, डोरा सहित मुखवस्त्रिका—मुहपत्ती, पूंजनी अने रनेहरण तथा सामायिकने योग्य आसन विगेरे भोक्त्या. अने तेने ओका न्तमा जेवानुं कही भोक्त्याव्युं सेवके आर्द्रकपुर पडोव्यीने अभयकुमारने। संदेशो कहीने तेणे आर्द्रक कुमारने ते लेट आपी. आर्द्रककुमार ते लेट ओकान्तमा जेध ते। तेने जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न थयुं. अने तेथी धर्ममां प्रतिबुद्ध थयो.

अर्द्रक कुमारने हवे संयम धारण करवानी प्रण धृच्छा थध गध ते जेधने तेना पिता विचार करवा लाग्या छे—आ कयांक बागी जशे, ते कथध बागी न जाय ओटला भाटे राजाजे तेनी हेभदेष भाटे पांचसो योद्धाओनी नीमलुक करी. अर्थात् तेना रक्षण भाटे पांचसो योद्धाओ राज्या तो पण आर्द्रककुमार अश्व शालांमां जधने अने त्यांथी ओक उत्तम घोडा लधने नाशी गया.

વાન્ તતઃ પ્રવ્રજ્યાં ગૃહ્ણન્ દેવેન નિપિદ્ધઃ, ઓ ઓ મિત્ર ! સમ્પત્તિ-ભોગાવલીકર્મ તથાવશિષ્ટ વિધતેડનો દીક્ષાં મા ગૃહાણ, તથાપિ-પરમવૈરાગ્યસમ્પન્નઃ પ્રવ્રજિતો વસન્તપુરે રમ્યકે ઘાને ભિક્ષુપ્રતિમાં પ્રતિપન્નઃ મન કાયોત્સર્ગે સ્થિતઃ । પ્રતિમાસ્થિત માર્દ્રકમુનિ દંદ્વા તતઃ સવયસ્કામિઃ સહચરીમિઃ ક્રીડન્ત્યા શ્રેષ્ઠિદારિકયા કામ-મઙ્ગર્યા અયં યમ ભર્તા હ-યુક્તે સતિ સન્નિહિતદેવેન સાર્દ્રદ્વાદશકોટિમિતા સુવર્ણ વૃષ્ટિઃ કૃતા । રાજા તત્સુવર્ણ ગૃહ્ણન્ દેવેન નિપિદ્ધઃ, હા સુવર્ણમસ્યા એવ વાલિકાયાઃ, તત સ્તરિપત્રા ગૃહીતં સુવર્ણમ્ અનુક્રુષ્ટોપસર્ગં જ્ઞાત્વા આર્દ્રકમુનિરન્યત્ર ગતઃ । હતઃ પુત્રીવરણાર્થં રાજા સમાહૂતા કુમારાઃ સ્વયમ્વરે સમાયાન્તિ' પુષ્પા કથિતં

જય વહ દીક્ષા ગ્રહણ કરને લગાતો દેવતાને ડસે રોકા ઓર કહા-હે મિત્ર ! તુમ્હારા ભોગાવતી કર્મ અખી તક શોષ હૈ, હસ કારણ દીક્ષા મત અંગીકાર કરો । પરન્તુ વૈરાગ્ય ક્ષી ઉત્કૃષ્ટતા કે કારણ ડસને દીક્ષા લે લી ।

એક વાર આર્દ્રક મુનિ વસન્તપુર નગર કે રમ્યક ઉદ્યાન મેં ભિક્ષુ કી પ્રતિમા અંગીકાર કરકે કાયોત્સર્ગ મેં સ્થિત થા । પ્રતિમા સ્થિત મુનિ કો દેવ કર અપની સમવયસ્ક સહેલિયોં કે સાથ ક્રીડા કરતી હૃઈ સેઠ કી લડકી કામમંજરી ને કહા-‘યહ મેરા પતિ હૈ ।’ હસ પ્રકાર કહતે હી દેવને સાઠે વારહ કરોડ સોનૈયા કી ચર્ષા કી । ડસ સ્વર્ણ કો રાજા ગ્રહણ કરને લગા । દેવને ડસે રોક કર કહા-યહ સ્વર્ણ હસ વાલિકા કા હી હૈ । તથ વાલિકા કે પિતા ને વહ સ્વર્ણ લે લિયા । અનુકૂલ ઉપ-સર્ગ સમજ કર આર્દ્રક મુનિ વહાં સે અન્યત્ર ચલે ગય ।

જ્યારે તે દીક્ષા ધારણ કરવા લાગ્યા ત્યારે દેવોએ તેને દીક્ષા ન લેવા સૂચન કર્યું અર્થાત્ રાજા પ્રયત્ન કર્યો અને કહ્યું કે-હે મિત્ર ! તમારે ભોગવવાનું કર્મ હજી બાકી છે, તેથી તમે દીક્ષા ન લો, પરંતુ વૈરાગ્યના ઉત્કૃષ્ટપણને લીધે તેણે દીક્ષા લઈ લીધી

એકવાર આર્દ્રકમુનિ વસન્તપુર નગરના રમ્યક ઉદ્યાનમાં ભિક્ષુની પ્રતિ-માને સ્વીકાર કરીને કાયોત્સર્ગમાં સ્થિત હતા. પ્રતિમામાં સ્થિત રહેલા મુનિને જોઈને પોતાની સરખી ઉભરવાળી સાહેલીયોની સાથે ક્રીડા કરી રહેલી શેઠની પુત્રી કામમંજરીએ કહ્યું કે-આ તો મારો પતિ છે, આ પ્રમાણે કહેતાં જ દેવે સાડાબાર કરોડ સોના મહોરોનો વર્ષાદ વરસાવ્યો. તે સોનાને રાજા લેવા લાગ્યા, તેથી દેવે રાજાને રોકીને કહ્યું કે-આ સોનું આ બાલિકાનું જ છે. ત્યારે તે બાલિકાના પિતાએ તે સોનું લઈ લીધું. અનુકૂળ ઉપસર્ગ સમજીને આર્દ્રકમુનિ ત્યાંથી ખીજે ચાલ્યા ગયા.

हे तात ! एते कुमाराः स्वस्वस्थानं यान्तु अहं तु आर्द्रकाय दत्ता यत्सम्बन्धिधनं त्वया गृहीतम्, पित्रोक्तं तत्त्वं कथं जानासि, तयोक्तं ज्ञानदर्शनाज्जानामि । ततो राज-
पुत्र्या दानशाला प्रारब्धा, दानशालायां स्थिता सती भिक्षार्थिभ्योऽन्नदानं ददाति ।
ततो द्वादशवर्षेषु व्यतीतेषु सत्सु कदाचिद्भवितव्यवशादसौ आर्द्रकमुनि स्तत्रैव विह-
रन् गतः पादचिह्नदर्शनादुपलक्षितश्च तया, ततः सा बाला सपरिवारा तत्पृष्ठे गता,
आर्द्रककुमारोऽपि देवतावचनं स्मरन् तादृशकर्मोदयात् प्रतिभग्नव्रतः सन् तया सार्धं
भोगं भुञ्जानो विहरति एकः पुत्रोऽपि जातः, आर्द्रकेण कथितं तव पुत्रोऽभूच्चि

इधर उस लड़की को वरण (स्वीकार) करने के लिए अनेक कुमार आने लगे । लड़की ने कहा—पिताजी । यह वर अपने अपने स्थान पर चले जाएं । मैं तो आर्द्रक को दी जा चुकी हूं, जिसका धन आपने ग्रहण किया है ।

पिता—तुझे यह कैसे पता चला ?

लड़की—ज्ञान दर्शन के बल से ।

तत्पश्चात् सेठ की लड़की ने दानशाला प्रारंभ की । वह दानशाला में रह कर भिक्षुओं को दान दिया करती थी । चारह वर्ष व्यतीत हो जाने के बाद होनहार के अनुसार आर्द्रक मुनि विचरते-विचरते वहीं आ पहुँचे । उनके चरणों के चिह्न देख कर लड़की ने उन्हें पहचान लिया । वह अपने परिवार के साथ उनके पीछे पीछे गई । आर्द्रककुमार भी देवता के वचन का स्मरण करता हुआ कर्मोदय के वशीभूत होकर तथा व्रतों को भंग करके उसके साथ भोग भोगने लगा । समय बीतने पर एक

आ तरश् ते कन्याने वरवा भाटे अनेक कुमारे आववा लाग्या, कन्याअे 'कल्यु' के-पिताअ । आ भधा पोत पोताने स्थाने आल्या भय, हुं तो आर्द्रक कुमारने वरी बूझी छुं, के जेनु धन आपे स्वीकारेल छे, अर्थात् अडल्यु कयुं छे,

शेठे कल्युं—तने ते केवी रीते भालुम पडयुं ?

कन्या—ज्ञान दर्शनना भणथी.

ते पछी शेठनी ते कन्याअे दानशाळा भोली, ते दानशाळाभां रहीने भिक्षुकेने दान आप्या करती छती. चार वर्ष वीत्या पछी होनहार (थवा काणना भणथी) प्रभाअे आर्द्रक मुनि विचरता विचरता त्यांज आवी पडोअ्या, तेना अरखोना चिन्हने ओधने ते कन्याअे तेने ओणभी लीधा, ते पोतांना कुटुंबनी साथे तेओनी पाछण पाछण गछ, आर्द्रककुमार पछु देवेना वयनेने स्मरण करता करता कर्मोदयने वश थछने तथा व्रताने भंग करीने तेनी साथे लोग लोगववा लाग्या, अने तेनाथी तेभने ओक

વીરકઃ, અહં સ્વકાર્યં સંયમરૂપમાચરામિ, તયા સુતજ્ઞાપનાર્થં સૂત્રકર્તનમારબ્ધં પૃથ્વં ચ પુત્રેણ હે માતઃ ! કિમિદમારબ્ધં ત્વયા, તયોક્તં હે પુત્ર ! તવ પિતા પ્રવ-
ર્જ્યાં ગ્રહીષ્યતિ ત્વં ચ શિશુઃ દ્રવ્યાડર્જનેડપમર્યઃ કોડસ્માકં રક્ષકઃ સ્યાત્ । તતો-
ડહમનયા વૃત્તયા જીવનમિચ્છામીતિ, હે માતઃ ! અહં તાતં વદનામિ ક્વ યાસ્યતીતિ ।
તતસ્તેન વાલેન તત્કાલોત્પન્નવુદ્ધયા તત્કર્ત્તિત્વમૂત્રેણ મશ્ચોપરિ સુપ્તઃ પિતા વેદિતઃ,
પિત્રા ચિન્તિતં યાવન્તોડમી વેદ્યનસૂત્રતન્તવ સ્તાવદ્વર્ષાણિ મયાડત્ર ગૃહસ્થાવસ્થાયાં
સ્થાતવ્યં ભવેત્ । તન્તવશ્ચ દ્વાદશ, તતોડસૌ દ્વાદશવર્ષાણિ ગૃહે સ્થિતઃ તતઃ પ્રવ્રજિતઃ
સૂત્રાર્થનિપુણ એકાકી વિહાન્ રાજગૃહં પ્રતિ પ્રસ્થિતઃ । તદન્તરાલે તદ્રક્ષણાર્થં

પુત્ર મી ઉત્પન્ન હો ગયા । તથ આર્દ્રક ને કહા તુમ્હારા નિર્વાહ કરને
ચાલા યહ પુત્ર હો ગયા હૈ, અવ મૈં અપના કાર્ય સંયમપાલન કરુંગા ।
તથ કામમંજરી ને અપને લડકે કો જતાને કે લિએ સૂત કાંતના આરંભ
ક્રિયા । યહ દેખકર લડકે ને કહા-માતા, તુને યહ કયા શરુ કર દિયા હૈ ?

માતા-તુમ્હારે પિતા દીક્ષા અંગીકાર કરેંગે ઓર તુમ અમી વચ્ચે
હો, દ્રવ્ય ઉપાર્જન નહીં કર સકતે । મેરા રક્ષક કોન હૈ ? સૂત કાંત
કર હી મૈં અપની આજીવિકા ચલાઝુંગી ।

લડકા-માતા, મૈં પિતાજી કો બાંધ કર રવ્હુંગા । આશ્વિર જાએંગે
કહાં ? તપશ્ચાત્ ઉસ બાલક કો ઉસી સમય એક યુક્તિ (સુદ્ધ) પૈદા હુઈ ।
ઉસને માતા કા કાંતા સૂત લેકર માંચે પર સોયે પિતા કો લપેટ દિયા ।
પિતા ને વિચાર ક્રિયા-જિતને લપેટે યહ લગાએગા ઉતને વર્ષોં તક મૈં
ઘર મૈં રહુંગા ।

પુત્ર પશુ થયો. તે પછી આર્દ્રકે કહ્યું કે-તમારો નિર્વાહ કરવાવાળો આ
પુત્ર થઈ ગયો છે, હવે હું માફ સંયમ પાલનનું કાર્ય કરું. ત્યારે કામમં-
જરીએ પોતાના પુત્રને સમજાવવા માટે સૂતર કાંતવાનો આરંભ કર્યો. તે
દેખીને તેના પુત્રે કહ્યું કે-હે મા ! તે આ શું શરૂ કરેલ છે ?

માતા-તમારા પિતા દીક્ષાને અંગીકાર કરશે, અને તું હજી નાનો
છું, તેથી ધન કમાઈ શકીશ નહીં તેા માફ પોષણ અને રક્ષણ કેાણુ કરશે ?
તેથી સૂતર કાંતીને જ મારી આજીવિકા ચલાવીશ.

છોકરો-હે મા. હું મારા પિતાને બાંધીને અત્રે જ રાખીશ.

તે પછી વિચાર કરતાં તે બાલકને તે સમયે જ એક યુક્તિ (સમજ) સુજી
આવી તેણે માતાએ કાંતેલ સૂતર લઈને ખાટલા પર સૂનેલા પિતાને વીંટાળી
દીધું. તેના પિતાએ વિચાર કર્યો કે-આ છોકરો જોડલા આંદા વીંટાળશે.
એટલા વર્ષો સુધી હું ઘર રહીશ.

यानि पूर्वं तत्पित्रा पञ्चमुषटशतानि नियुक्तानि तानि कुमारे पलायिते सति राजभयाद् ततो निर्गत्य तत्राटव्यां चौरवृत्त्या जीवन्ति, तैर्आर्द्रकमुनि दृष्टः उपलक्षितश्च, तेन मुनिना पृष्ठास्ते किमिदम् अनार्य कर्म आरब्धं युष्माभिः, तैश्च राजभयादिकं कथितम् आर्द्रकमुनिवचनात् प्रबुद्धास्ते प्रव्रजिताः । तथा राजगृहनगरप्रवेशे हस्तितापसब्रह्मणश्च वादे पराजिताः, आर्द्रकमुनेर्भागं कश्चिद् राजा कृतसैन्यनिवेशो विद्यते तस्य राज्ञो हस्ती आलानवद्धोऽस्ति, मुनिदर्शनेन

लड़के ने गारह लपेटे लगाए, अनएच वह बारह वर्षों तक फिर घर में रहा । फिर दीक्षित हो गया । सूत्र और अर्थ में निपुण होकर वह एकाभी विचरण करता हुआ राजगृह नगर की ओर चला ।

आर्द्रक के पिताने पहले जिन पाँच सौ पुरुषों को उसकी रखवाली के लिए नियुक्त किया था, आर्द्रक के भाग जाने पर राजा के भय के कारण वे भी भाग गए थे और जंगल में चौर्यवृत्ति करके अपना निर्वाह कर रहे थे । उन लोगों की आर्द्रक पर नजर पड़ गई । उन्होंने उसे पहचान लिया । वे जब उसे पकड़ने लगे तो मुनि ने पूछा अरे, यह क्या अनार्य कर्म कर रहे हो ? तब उन्होंने राजभय आदि का सब वृत्तान्त कह सुनाया । परन्तु आर्द्रक के वचनों से उनको भी वैराग्य उत्पन्न हुआ और वे दीक्षित हो गए । राजगृह नगर में प्रवेश करते समय हस्तितापसों तथा ब्राह्मणों को बाद में पराजित किया ।

छोकराओ गार आंटा चींट थी तेओ त्थार पछी गार वर्ष सुधी घेर रक्षा. ते पछी दीक्षा धारणु करी वीधी. सूत्र अने तेना अर्थमां कुशण थधने तेओ ओकला न विहार करता करतां राजगृह नगर तरङ्ग गया.

आर्द्रककुमारना पिताओ पडेलां न पांचसो पुङ्घोने तेमनी रक्षा करवा भाटे नीमेला हुता तेओ आर्द्रककुमारना नाशी नवाना कारणे राजना उरथी लागी छूटया हुता अने नगलमां रही चौर्यवृत्ति करीने पोताने निर्वाड करता हुता ते लोकेनी आर्द्रक मुनि पर नजर पडी. तेओओ तेमने ओणभी वीधा. तेओ न्यादे तेमने पकडला लाग्या तो आर्द्रक मुनिओ पूछ्युं के अरे ! आ अनार्य कर्म शा भाटे करे छे ? त्यादे तेओओ राजलय विगेरे सधणुं वृत्तांत तेमने कही संलणाव्युं. ते पछी आर्द्रकना वचनेथी तेओने पणु वैराग्य उत्पन्न थध आव्यो. अने तेओ अधा न दीक्षित थध गया राजगृह नगरमा प्रवेश करती वधते हस्तितापसो अने ब्राह्मणेने बाद विवाहमा डराव्या.

સ વન્ધનવિમુક્તો જાતઃ, ત્રુષ્ણોક્તં હે આર્દ્રકબુને । કથં તવ દર્શનેન હસ્તી
વન્ધનમુક્તો જાતઃ, મુનિરાહ—

‘ન દુઃસ્વર્ણં વારણપાસમોચનં ગયસ્સ મત્તસ્ય વર્ણંઽપિ રાયં ।

જહા હુ તત્થાવલ્લિણ કમ્મુણા સુદુઃસ્વર્ણં મે પરિહાઠ્ઠી બોચનં’ ॥૧॥

છાયા—ન દુઃસ્વર્ણં વારણપાસમોચનં ગયસ્સ મત્તસ્ય વને ચ રાજન્ ।

યથા તુ તત્ત્રાવલ્લિકેન તન્તુના સુદુઃસ્વર્ણં મે પ્રતિમાતિ બોચનમ્ ॥

હે રાજન્ ! દ્રવ્યવન્ધનવદ્ધસ્ય ગત્રસ્ય વન્ધનમોચનં ન દુઃસ્વર્ણમ્ કિન્તુ કર્મા-
વલિતન્તુવદ્ધસ્ય સમ્પ વન્ધનમોચનં સુદુઃસ્વર્ણં મે પ્રતિમાતિ તત્ર યદા કર્મવન્ધનં સમ
ત્રુટિતં તદા હસ્તિનો વન્ધન ત્રુટિતં તત્ર કિમાશ્ચર્યમિતિ શ્રાવઃ ।

॥ ઇતિ આર્દ્રકકુમાર કથા ॥

રાસ્તે મેં એક રાજા ને સેના સહિત પઢાવ ડાલ રક્ષા થા । ઉસ
રાજા કા હાથી સંભે સે વંધા હુઆ થા । મુનિ કો દેખ્ણ કર વહ વન્ધન
સે મુક્ત હો ગયા । તથ રાજા ને પૂછા—હે આર્દ્રક મુનિ । તુમ્હેં દેખતે હી
યહ હાથી વન્ધન સે કેસે છૂટ ગયા ? મુનિને ઉત્તર દિયા—‘ન દુઃસ્વર્ણં
વારણપાસમોચનં’ ૦’ ઇત્યાદિ ।

ભૌતિક વન્ધન સે વદ્ધ હાથી કા વન્ધન ટૂટ જાના કયા વડી ઘાત
હૈ ? કર્માવલી કે તન્તુઓં સે વંધે હુએ મેરે વન્ધનોં કા ટૂટના હી મુઝે
તો કઠિન પ્રતીત હોતા હૈ । કિન્તુ જવ મેરે વન્ધન છિન્ન બિન્ન હો ગએ
તો હાથી કા વન્ધન છિન્નબિન્ન હો જાય, યહ કૌન સે આશ્ચર્ય કી વાત હૈ ?

આર્દ્રકકુમાર કી કથા સમાપ્ત

રસ્તામાં એક રાજાએ સેના સહિત પડાવ નાખેલ હતો. તે રાજાનો
હાથી થાંભલા સાથે બાંધેલ હતો. મુનીને જોઈને તે બંધનથી છૂટિ ગયો.
ત્યારે તે રાજાએ તેમને પૂછ્યું કે—હે આર્દ્રક મુનિ ! તમને દેખતાં જ આ
હાથી બંધનથી કેવી રીતે છૂટિ ગયો ? મુનીએ તેઓને ઉત્તર આપતાં કહ્યું
કે—‘ન દુઃસ્વર્ણં વારણપાસમોચનં’ ૦’ ઇત્યાદિ

ભૌતિક બંધનથી બંધાયેલા હાથીનું બંધન તૂટી જવું તેમાં શું મોટી
વાત છે ? કર્માવલીના તાંતુઓથી બાંધેલા આ મારા બંધનો તૂટવા એજ
મને તો કઠણ જણાય છે. પરંતુ જ્યારે મારા બંધનો છિન્ન બિન્ન થઈ ગયા.
તો મછી આ હાથીના બંધનો છિન્નબિન્ન થઈ જાય તેમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ?

આર્દ્રકકુમારની કથા સમાપ્ત

પશ્ચશતપરિવારપરિવૃત્ત આર્દ્રકમુનિ મહાવીરવન્દનાર્થે પ્રસ્થિતઃ તત્ર માર્ગે દ્વાદશ
શનિરિવ માર્ગે શિલિતો ગોશાલકઃ, તેન ગોશાલકેન સાર્દ્ધં તસ્ય યથા વિવાદો
જાત સ્તથા ષ્ઠાધ્યયને દર્શયતિ-તત્રાહ—

ગતં પશ્ચમપ્રધ્યયનં સમ્પ્રતિ-ષ્ઠમપ્રધ્યયનમારભતે તદનેન સહ અયમભિ-
સમ્બન્ધઃ-પશ્ચમાધ્યયને યદુક્તં પુન્ષ્વોત્તમેનાઽનાચારત્યાગો વિધેયસ્તથા-આચાર-
પરિપાલનં કર્તુર્આર્દ્રકમુનેઃ પ્રશ્નોત્તરં પ્રતિપાદયિષ્યતે । અનેન સમ્બન્ધેનાયાતસ્ય
ષ્ઠાધ્યયનસ્યેદં પ્રથમગાથાસુત્રમાહ—

મૂલમ્-પુરાકલ્પં અહ ! હિમં સુણેહ, મેગંતયાંરી સમ્મણે પુરાઽઽસી ।

‘સે મિદંધુણો ઉવણેત્તાં અંણમે,

આંઙ્કલ્લહિં હિંણિહ પુંદો વિત્થેરેણં ॥૧॥

પાંચ સૌ શિષ્યોં સે પરિવૃત્ત આર્દ્રક મુનિ મગવાન્ મહાવીર કો
વન્દના કરને કે લિપે રવાના હુપે । માર્ગે મેં વારહવેં શનિ કે સમાન
ગોશાલક મિલ ગયા । હલ્લકે સાથે ઉનકા જો વિવાદ હુઆ, હલ્લકા
વર્ણન છટે અધ્યયન મેં કિયા ગયા હૈ ।

પાંચવા અધ્યયન સમાપ્ત હુઆ । અબ છટા આરંભ કરતે હૈં । પાંચવે
કે સાથે હલ્લકા સંબંધ હલ્લ પ્રકાર હૈ-પાંચવેં અધ્યયન મેં કહા ગયા હૈ
કિ ઉત્તમ પુરુષ કો અનાચાર કા ત્યાગ કરના ચાહિપે ઓર આચાર કા
પાલન કરના ચાહિપે । હલ્લ અધ્યયન મેં અનાચાર કે ત્યાગી ઓર આચાર
કે પાલક આર્દ્રક મુનિ કે પ્રશ્નોત્તર કહે જાણેં । હલ્લ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત
છટે અધ્યયન કા યહ પ્રથમ સૂત્ર હૈ-‘પુરા કલ્પં અહ ! હિમં સુણેહ’ં’ હત્યાદિ ।

તે પછી પાંચસો શિષ્યોથી ઘેરાઈને તે આર્દ્રક મુનિ લગવાન્ મહા-
વીર સ્વામીને વડના કરવા માટે રવાના થયા. માર્ગમાં મારમા શનિની
માફક ગોશાલક મળી ગયા. તેમની સાથે તેઓનો જે વિવાદ થયો, તેનું
વર્ણન આ છઠ્ઠા અધ્યયનમાં કરવામાં આવેલ છે.

પાંચમું અધ્યયન સમાપ્ત કરીને હવે આ છઠ્ઠા અધ્યયનનો પ્રારંભ
કરવામાં આવે છે. પાંચમાં અધ્યયનની સાથે આ અધ્યયનનો સંબંધ આ
પ્રમાણે છે.-પાંચમાં અધ્યયનમાં કહેલ છે કે-ઉત્તમ પુરુષે અનાચારનો ત્યાગ
કરવો જોઈએ. અને આચારનું પાલન કરવું જોઈએ. આ અધ્યયનમાં અના-
ચારનો ત્યાગ કરવાવાળા, અને આચારનું પાલન કરનારા એવા આર્દ્રકમુનિના
અને ગોશાલકના પ્રશ્નોત્તરો કહેવામાં આવશે. આ સંબંધથી પ્રાપ્ત થયેલ આ
છઠ્ઠા અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર ‘પુરાકલ્પં અહ ! હિમં સુણેહ’ં’ હત્યાદિ છે.

હાયા—પુરાકૃતમ્ આર્દ્ર ! इदं शृणुत, एकान्तचारी श्रमणः पुराऽऽसीत् ।

स भिक्षुपुनीयाऽनेकान् आख्यातीदानीं पृथग्विस्तरेण ॥१॥

અન્વયાર્થઃ—મગવન્મહાવીરસમીપે ગચ્છન્તમાર્દ્રકકુમારં પ્રતિ ગોશાલકઃ
આહ—(અદ) હે આર્દ્રક ! (પુરાકહં) મહાવીરેણ યત્ પૂરા—પૂર્વકાલે કૃતમ્ (ઇમં સુણેહ)
इदं शृणुत यूयम् (समणे) श्रमणो महावीरः (पुरा) पुरा पूर्वकाले (एगंतयारी आसी)
एकान्तचारी—एकाकीविहरणशील आसीत् किन्तु—‘इण्हि से’ इदानीं स महावीरः
(अणेगे भिक्षुणो उवणेत्ता) अनेकान् भिक्षून् शिष्यान् उपनीय (पुढो) पृथक्
पृथक् (वित्थरेणं) विस्तरेण—सविस्तरं यथा स्यात् तथा (आइक्खइ) आख्याति
देशनां ददातीति ॥१॥

શબ્દાર્થ—મગવાન્ કે સમીપ જાતે હુએ આર્દ્રક કુમાર કો ગોશા-
લકને કહા—‘અદ !—આર્દ્રક’ હે આર્દ્ર ! ‘પુરાકહં-પુરાકૃતમ્’ મહાવીરને
પહેલે જો આચરણ ક્રિયા ‘ઇમં સુણેહ—ઇદં શ્રુણુત’ ‘ઉસે તુમ સુનો ‘સમણે-
શ્રમણઃ’ શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર સ્વામી ‘પુરા-પુરા’ પૂર્વકાલ મેં
‘એગંતયારી આસી—એકાન્તચારી આસીત્’ એકાકી—અકેલે હી વિચરણ
ક્રિયા કરતે યે, કિન્તુ ‘ઇણિહ સે—ઇદાનીં સઃ’ અથ વહ મહાવીર ‘અણેગે
ભિક્ષુણો ઉવણેત્તા—અનેકાન્ ભિક્ષુન્ ઉપનીય’ અનેક ભિક્ષુ શિષ્યોં
કો ફકટ્ટા કરકે ‘પુઢો—પૃથક્’ પૃથક્ પૃથક્ ‘વિત્થરેણં—વિસ્તરેણ’ વિસ્તાર
પૂર્વક ‘આઈક્ખઈ—આખ્યાતિ’ ‘ઉપદેશ દિયા કરતે હૈં ॥ગા૦ ૧॥

અન્વયાર્થ—મગવાન્ કે સમીપ જાતે હુએ આર્દ્રક કુમાર કો ગોશા-
લક ને કહા—હે આર્દ્રક ! મહાવીર ને પહેલે જો આચરણ ક્રિયા, ઉસે
સુનો । શ્રમણ મહાવીર પૂર્વકાલ મેં એકાકી વિચરણ ક્રિયા કરતે યે

શબ્દાર્થ—મગવાનની પાસે જતા એવા આર્દ્રક મુનિને ગોશાલકે કહ્યું—
‘અદ !—આર્દ્ર !’ હે આર્દ્રક ‘પુરાકહં-પુરાકૃતમ્’ મહાવીર સ્વામીએ પહેલાં જે
આચરણ કરેલ છે, ‘ઇમં સુણેહ—ઇમં શ્રુણુત’ તે તમે સાંભળો, ‘સમણે—શ્રમણઃ’
શ્રમણ મહાવીર ‘પુરા-પુરા’ પૂર્વકાળમાં ‘એગંતયારી આસી—એકાન્તચારી આસીત્’
એકાકી વિહાર કરતા હતા. પરંતુ ‘ઇણિહ સે—ઇદાનીં સઃ’ હવે તે મહાવીર-
સ્વામી ‘અણેગે ભિક્ષુણો ઉવણેત્તા—અનેકાન્ ભિક્ષુન્ ઉપનીય’ અનેક ભિક્ષુ
શિષ્યોને એકઠા કરીને ‘પુઢો—પૃથક્’ જૂદા જૂદા ‘વિત્થરેણં—વિસ્તરેણ’ વિસ્તાર
પૂર્વક ‘આઈક્ખઈ—આખ્યાતિ’ ઉપદેશ આપે છે. ॥ગા૦૧॥

અન્વયાર્થ—મગવાન્ સમીપજતા એવા આર્દ્રક કુમારને ગોશાલકે
કહ્યું—હે આર્દ્રક ! મહાવીર સ્વામીએ પહેલાં જે આચરણ કૃત્યું તે તમે
સાંભળો. શ્રમણ મહાવીર પહેલાં એકાકી—એકલા વિચરણ કરતા હતા પરંતુ

धम्मं पन्नवेति, तं सद्वहमाणा तं पत्तियमाणा तं रोएमाणा साहु
 सुयक्खाए समणेइ वा माहणेइ वा कामं खलु आउसो ! तुमं
 पूययामि, तं जहा-असणेण वा पाणेण वा खाइमेण वा साइ-
 मेण वा वत्थेण वा पडिग्गहेण वा कंवलेण वा पायपुंछणेण वा
 तत्थेगे पूयणाए समाउट्टिसु तत्थेगे पूयणाए निकाइंसु । पुव-
 मेव तेसिं णायं भवइ-समणा भविस्सामो अणगारा अकिंचणा
 अपुत्ता अपसू परदत्तभोइणो भिक्खुणो पावं कम्मं णो करि-
 स्सामो समुट्ठाए तं अप्पणा अप्पडिविरया भवंति, सयमाइयंति
 अन्ने वि आदियावेति अन्ने पि आययंतं समणुजाणंति,
 एवमेव ते इत्थिकामभोगेहिं मुच्छिया गिद्धा गढिया अज्झोव-
 वन्ना लुद्धा रागदोसवसट्ठा, ते णो अप्पाणं समुच्छेदेति ते णो
 परं समुच्छेदेति ते णो अण्णाइं पाणाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं
 समुच्छेदेति, पहीणा पुवसंजोगं आयरियं मग्गं असंपत्ता इइ ते
 णो हवाए णो पाराए अंतरा कामभोगेसु विसन्ना इइ पढमे
 पुरिसजाए तज्जीवतच्छरीरएत्ति आहिए ॥सू० ९॥

छाया—इइ खलु माच्यां वा प्रतीच्यां वा उदीच्यां वा दक्षिणस्यां वा सन्त्येके
 मनुष्या भवन्ति, आनुपूर्व्या लोकमुपपन्नाः, तद्यथा आर्या एके, अनार्या एके,
 उच्चगोत्रा एके, नीचगोत्रा एके, कायवन्त एके, ह्रस्ववन्त एके, सुवर्णा एके, दुर्वर्णा
 एके, सुरूपा वा एके, दूरूपा वा एके । तेषां च मनुजानामेको राजा भवति महा-
 हिमवन्मलयमन्दरमहेन्द्रसारः, अत्यन्तविशुद्धराजकुलवंशप्रसूतः, निरन्तरराजलक्षण
 विराजिताङ्गोपाङ्गः, बहुजनबहुमानपूजितः, सर्वगुणसमृद्धः क्षत्रियः, सुदितः, मूर्धा-
 भिषिक्तः, मातापितृसुजातः, दयाप्रियः सीमाकरः, सीमाधरः, क्षेमङ्करः क्षेमन्धरः,
 मनुष्येन्द्रः, जनपदपिता, जनपदपुरोहितः, सेतुकरः, केतुकरः, नरप्रवरः, पुरुषप्रवरः,
 पुरुषसिंहः, पुरुषाशीर्विपः, पुरुषवरपुण्डरीकः पुरुषवरगन्धहस्ती, आढयः, दीप्तः,

ટીકા—અસ્તિ સ્મ મગધદેશે વસન્તપુરે રાજકુમાર આર્દ્રકઃ । સ ચ મગવતો મહાવીરતીર્થકરસ્ય દેશનાં શ્રોતુકામો ગતવાન્ । ગચ્છાન્ન તસ્ય માર્ગે ગોશાલકો-મિલિતઃ પૃષ્ઠાન્ન શ્રુત્વ ગચ્છસિ ? આર્દ્રક આદેશનાં શ્રોતું તીર્થકરસ્ય । ગોશાલકેન વિહસ્યોક્તમ્—ન તસ્ય દેશના શ્રોતું યોગ્યા । યતો દિ-સ મહાવીરઃ પુરૈકાન્તચારી, હદાનીન્તુ વહન્ ઉત્તરીય શિષ્યાન્ અતિસજ્જુલે સદસિ દેશનાં દદાતિ । અતસ્તસ્ય વિપરીતા મતિર્જાતા, નેદાનીમેકાન્તચારી—ન વાઽન્તપ્રાન્તભોજનાશીરિત્યાદિવિષય-પ્રતિપાદનાર્થ મુત્તરપ્રત્યુત્તરરૂપેણ અર્થપ્રતિપાદનાય સૂત્રકારઃ સૂત્રં પ્રસ્તૌતિ । (અહ) હે કિન્તુ અવ વહ અનેક ભિક્ષુ શિષ્યોં કો હકદ્વા કરકે પૃથક્ પૃથક્ વિસ્તાર પૂર્વક ઉપદેશ દિયા કરતે હૈં ॥૧॥

ટીકાર્થ—મગધ દેશ મેં વસન્તપુર નગર મેં આર્દ્રક રાજકુમાર થા । વહ તીર્થકર મગવાન્ મહાવીર કી ધર્મદેશના શ્રવણ કરને કો ચલા । માર્ગ મેં હસે ગોશાલક મિલા । હસને પૂછા—કહાં જા રહે હો ? આર્દ્રક ને ઉત્તર દિયા તીર્થકર કી દેશના સુનને કે લિય જા રહા હૂં । તવ ગોશાલક ને સુસ્કરા કર કહા—હનકી દેશના સુનને યોગ્ય નહીં હૈ । ક્યોંકિ મહાવીર પહેલે એકાકી વિચરણ કરતે થે, કિન્તુ અવ વહુસંખ્યક શિષ્યોં કો એકત્ર કરકે લવચાલવ ભરી હુઈ સભા મેં ઉપદેશ કરતે હૈં । હનકી તો મતિ હલટી હો ગઈ હૈ । વહ અવ ન એકાન્તવિહારી હૈં ઔર ન અન્તપ્રાન્ત આહારી હૈં, હત્યાદિ વિષય કા પ્રતિપાદન કરને કે લિય ઉત્તર પ્રત્યુત્તર રૂપ મેં આગે કે સૂત્ર હૈં । પ્રકૃત સૂત્ર કા અર્થ હસ

હવે તેઓ અનેક ભિક્ષુ શિષ્યોને એકઠા કરીને અલગ અલગ વિસ્તારપૂર્વક ઉપદેશ આપે છે. ॥૧॥

ટીકાર્થ—મગધ દેશમાં વસન્તપુર નગરમાં આર્દ્રક રાજકુમાર હતા તે તીર્થકર ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીની પાસે ધર્મદેશના સાંભળવા માટે આવ્યો. માર્ગમાં તેને ગોશાલક મળ્યો. તેણે તેઓને પૂછ્યું છે કે—તમે ક્યાં જાઓ છો ? આર્દ્રકે ઉત્તર આપ્યો કે—તીર્થકર ભગવાનની દેશના સાંભળવા માટે હું જાઉં છું. ત્યારે ગોશાલકે હસીને કહ્યું કે—તેઓની દેશના સાંભળવા લાયક નથી કેમકે મહાવીર સ્વામી પહેલાં એકાકી વિચરણ કરતા હતા પરંતુ હવે અનેક સંખ્યામાં શિષ્યોને એકઠા કરીને ખીચાખીચ ભરેલી સભામાં ઉપદેશ આપે છે તેઓની બુદ્ધિ વિપરીત થયેલી છે. તેઓ હવે એકાન્ત વિહારી રહ્યા નથી. તથા અન્ત પ્રાન્ત આહાર કરવા વાળા પણ રહ્યા નથી વિગેરે વિષયનું સમર્થન કરવા માટે ઉત્તર અને પ્રત્યુત્તરના રૂપે આગળના સૂત્રો કહ્યા છે. આ ચાલુ સૂત્રનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—હે આર્દ્રક ! મહાવીરે પહેલાં જો કરેલ છે, તે

આર્દ્રક ! ‘પુરાકલં’ એમં સુણેહ’ મહાવીરેણ પૂર્વં ચતુરં તદિદં શૃણુ । શ્રુત્વા ચ વિચારય, તદનન્તરં તે ર્હાચેન્ તદન્તિકં મન્તવ્યમ્ । ‘સમણે’ શ્રમણો મગધાન્ મહાવીરઃ ‘પુરા’ પર્ણતયારી આસી’ પુરા-પૂર્ણમ્ એકાન્નાચારી આસીત્-एकाकी विहरणशीलोऽप्यत् तथा तपस्वी च । ‘રિઠિં’ સે’ ર્હદાનીં સઃ ‘અણેમે’ અનેકાન્ ‘મિક્સુણો’ ઉવણેચા’ મિક્ષૂન્ ઉપનીય અનેકાન્ શિષ્યાન્ સમીપે સ્થાપયિત્વા ‘પુઠો’ પૃથક્ પૃથક્ ‘મિત્યરેણં’ આરુક્ષડ’ વિસ્તરેણ આરુયાતિ-यः एकान्तवासम-કરોત્ સ ર્હદાનીં જનાકુલે વસન્ દેશનાં દદાતિ । ઇતિ પૂર્વોક્તવિરુદ્ધમાચરતીતિ કથં સ ઉપગન્તવ્ય ઇતિ ॥૧॥

મૂલમ્-સા આજીવિયા પટ્ટવિયાઽતિરેણં,

સમાગઓ ગણઓ મિક્સુનજ્ઞે ।

આરુક્ષમાણે વંહુજન્નસત્થં, ને સંધંયાઈ અવરેણ પુવં ॥૨॥

છાયા—સાઽઽજીવિકા પ્રસ્થાપિતાઽસ્થિરેણ સમાગતો ગણશો મિક્ષુમધ્યે ।

આચક્ષાણો વહુજન્નમયં ન સન્દધાત્યપરેણ પૂર્વમ્ ॥૨ ।

પ્રકાર હૈ-હે આર્દ્રક ! મહાવીર ને પહેલે જો ક્રિયા, ત્હે સુખો, સમજો ઓર ફિર શ્રી રૂચ્છા હો તો ઉનકે સમીપ જાઓ । શ્રમણ મગધાન્ મહાવીર પહેલે અકેલે હો વિચરણ ક્રિયા કરતે થે ઓર તપસ્વી થે । કિન્તુ આજ કલ વહુ અનેક શિષ્યોં કો અપને પાસ રખતે હૈં ઓર ઉઠેં પૃથક્ પૃથક્ વિસ્તાર સે ઉપદેશ દેતે હૈં । ઉનકા વહુ આચાર પૂર્વોક્ત વિરુદ્ધ પરસ્પર વિરોધી હૈ । એલી સ્થિતિ મેં ઉનકે પાસ જાને સે કયા લા મ ? ॥૧॥

‘સા આજીવિયા પટ્ટવિયા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘અત્થિરેણ-અસ્થિરેણ’ અસ્થિર ચિત્ત મહાવીરને ‘સા આજીવિયા-સા આજીવિકા’ યહ આજીવિકા ‘પટ્ટવિયા-પ્રસ્થાપિતા’ જીવન-

તમો સાંભળો, સમજો અને તે પછી પણ તમારી ઇચ્છા હોય તો તેઓની પાસે જાને શ્રમણ મહાવીર પહેલાં એકલા જ વિહાર કરતા હતા. અને તપસ્વી હતા. પરંતુ હાલમાં તેઓ અનેક શિષ્યોને પોતાની પાસે રાખે છે. અને તેઓને અલગ અલગ વિસ્તાર પૂર્વક ઉપદેશ આપે છે, તેઓને આ આચાર પૂર્વોક્ત વિરુદ્ધ-પરસ્પર વિરોધી છે. આવી સ્થિતિમાં તેઓની પાસે જવાથી શું લાભ થવાનો છે ? ॥૧॥

‘સા આજીવિયા પટ્ટવિયા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અત્થિરેણ-અસ્થિરેણ’ અસ્થિર ચિત્તવાળા મહાવીરે ‘સા આજીવિયા-સા આજીવિકા’ આ રીતની આજીવિકા ‘પટ્ટવિયા-પ્રસ્થાપિતા’ બનાવી

અન્વયાર્થ:—(અત્થિરેણ) અસ્થિરેણ—ચञ્ચલચિત્તેન મહાવીરેણ (સા આજી-
વિયા) સા આજીવિકા—જીવનનિર્વાહ: (પટ્ટવિયા) પ્રસ્થાપિતા કલિષ્ઠતા—જીવન-
નિર્વાહાય સર્વં દમ્ભમાત્રં તેન કુનમિત્યર્થ:; (સમાગઓ ગણઓ મિક્કલુમજ્ઞે)
સમાગત:—સભામધ્યે ઉપવિહો ગણશો મિક્કુમધ્યે (વહુજન્નમત્થં) વહુજન્યમર્થમ્—
અનેકલોકહિતમ્ ઉપદેશમ્ (આફ્ફલ્લમાણો) આચક્ષાણ:—દદત્ (અવરેણ પુવ્વં ન
સંધયાઈ) અવરેણ—અત્તકાલિકેન વ્યવહારેણ પૂર્વ—પૂર્વકાલિકો વ્યવહારો ન સન્દ-
ધાતિ—સર્વથા ન મિલતિ—પૂર્વાપરવિરુદ્ધમેવ ભવતીતિ ॥૨॥

ટીકા—‘અત્થિરેણ’ અસ્થિરેણ—ચञ્ચલેન તેન મહાવીરેણ ‘સા આજીવિયા
નિર્વાહ કે લિયે દંભ અંગીકાર કરલિયા હૈ ‘સમાગઓ ગણઓ મિક્કલુ
મજ્ઞે—સમાગત: ગણશ: મિક્કુમધ્યે’ વહ સભામેં જાકર સાધુઓં કે બીચ
‘વહુજન્ન મત્થં—વહુજન્યમર્થમ્’ વહુત લોગોં કે હિતકે લિયે ‘આફ્ફલ્લમાણો
—આચક્ષાણ:’ ઉપદેશ દેતે હૈં। ‘અવરેણ’ પુવ્વં ન સંધયાઈ—અવરેણ પૂર્વ
ન સન્દધાતિ’ ઉત્તમા વહ વર્તમાન વ્યવહાર પૂર્વકાલિક વ્યવહાર સે
મેલ નહીં જાતા, યહ પરસ્પર વિરુદ્ધ આચરણ હૈ ॥ગા.૦૨॥

અન્વયાર્થ—અસ્થિરચિત્ત મહાવીર ને યહ આજીવિકા બના લી હૈ
જીવનનિર્વાહ કે લિયે દંભ અંગીકાર કર લિયા હૈ। વહ સભા મેં જાકર
સાધુઓં કે બીચ વહુત લોગોં કે હિત કે લિયે ઉપદેશ દેતે હૈં। ઉત્તમા
યહ વર્તમાનકાલિક વ્યવહાર પૂર્વકાલિક વ્યવહાર સે મેલ નહીં જાતા।
યહ પરસ્પર વિરુદ્ધ આચરણ હૈ ॥૨॥

ટીકાર્થ—ચંચલ મહાવીર ને અપની આજીવિકા ચલાને કે લિયે યહ

લીધી છે. અર્થાત્ જીવન નિર્વાહ માટે ઠંભનો સ્વીકાર કરી લીધો છે. ‘સમા-
ગઓ ગણઓ મિક્કલુમજ્ઞે—સમાગત: ગણશ: મિક્કુમધ્યે’ તે સભામા જઈને સાધુ-
ઓની વચમાં વહુજન્નમત્થં—વહુજન્યમર્થમ્’ બહુબનોના હિત માટે ‘આફ્ફલ્લ-
માણો—આચક્ષાણ:’ ઉપદેશ આપે છે ‘અવરેણ પુવ્વં ન સંધયાઈ—અવરેણ પૂર્વં ન
સન્દધાતિ’ તેમના આ વર્તમાન આલુ વ્યવહારનો ભૂતકાળમાં આચરેલ વ્યવહારની
સાથે મેળ ખાતો નથી. આ એક બીજાથી વિરુદ્ધ પ્રકારનું આચરણ છે. ॥ગા.૦૨॥

અન્વયાર્થ—અસ્થિર ચિત્તવાળા મહાવીર સ્વામીએ ઠંભનો સ્વીકાર કરી
લીધો છે તેઓ સભામાં જઈને સાધુઓની વચમાં ઘણા લોકોના હિત માટે
ઉપદેશ આપે છે. તેમના આ વર્તમાન કાળનો વ્યવહાર પહેલાના વ્યવહાર
સાથે મળતો આવતો નથી આ આચરણ એકબીજાથી ભૂદા પડે છે. ॥૨॥

ટીકાર્થ—ચંચલ સ્વભાવના મહાવીરે પોતાની આજીવિકા ચલાવવા માટે

પદ્ધતિ' સા આજીવિકા પ્રસ્થાપિતા-સ્વજીવનયાત્રાનિર્વાહાય ઉપાયઃ કૃતઃ 'સમાગઓ' સમાગતઃ-સમામધ્યે વિચરણઃ । 'ગણઓ' ગણશઃ-અનેકશઃ 'મિશ્રુ મજ્જે' મિશ્રુમધ્યે-અનેકેષાં મિશ્રુણાં મધ્યે વિચરણઃ 'વહુજન્નમત્થ' વહુજન્ય-મર્થમ્-અનેકેષામુપકારદર્શનાય દેશનાવાચં દદાતિ । 'અવરેણ પુવ્વં ન સંધયાઈ' અપરેણ પૂર્વં ન સન્દધાતિ-પૂર્વાચારાઽપરાચારયોઃ સમન્વયો ન ભવતિ । કિન્તુ-વિરોધ ઉપસ્થાપિતઃ ॥૨॥

મૂઢમ્-એગંતમેવં અદુવા વિ ઈપિંહ,

દો ડ વણમણં ન સમેતિ જમ્હા ।

પુવિં ચ ઇપિંહ ચં એનાગયં વા એગંતમેવં યડિસંદધાઈ ॥૩॥

છાયા—એકાન્તમેવમથવાઽપીદાનીં દ્વાવન્યોઽન્યં ન સમિતો યસ્માત્ ।

પૂર્વશ્ચેદાનીઆનાગતં વા એકાન્તમેવં પ્રતિમન્દધાતિ ॥૩॥

ઉપાય ક્રિયા છે । વહુ અનેક મિશ્રુઓં કે મધ્ય મેં વેઠતર વહુત જનોં કે ઉપકાર કે લિપે દેશના દેતે હેં । પરન્તુ ડનકા યહ આચાર પહેલે કે આચાર સે સંગત નહીં છે ॥૨॥

'એગંતમેવં અદુવા વિ' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—'એવં-એવમ્' હસ પ્રકારસે 'એગંતં એકાન્તમ્' 'મહાવીર કા એકાન્ત વિચરણ હી સમ્પક્ આચાર હો સજ્જતા છે 'અદુવા-અથવા' અથવા 'ઈપિંહ-ઈદાનીં' હસ સમયકા વહુનોં કે ચીચ દેશના દેને કા આચાર હી મ-મ્યક્ હો સકતા છે 'દો ડ વણ મણ-દ્વાવન્યો-અન્ય' પરસ્પર વિરુદ્ધ ડોનોં આચાર 'જમ્હા ન સમેતિ-યસ્માત્ ન સમિતઃ' સમીચીન નહીં હો સકતે ।

આર્દ્રક ઉત્તર દેતે હેં—'પુવિં-પૂર્વ' પૂર્વ કાલમેં 'ઈપિંહ-ઈદાનીં'

આ ઉપાય કરેલ છે. તે અનેક મિશ્રુકોની વચમાં ખેતીને ઘણા મનુષ્યોના ઉપ-કાર માટે દેશના-ધર્મોપદેશ આપે છે પરંતુ તેમનો આ આચાર-આચરણ પહેલાના આચારની સાથે સંગત થતો નથી. અર્થાત્ બંધ ખેસતો નથી. ॥૨॥

'એગંતમેવં અદુવા વિ' इत्यादि

શબ્દાર્થ—'એવં-એવમ્' આ રીતે 'એગંતં-એકાન્તમ્' મહાવીર સ્વામીનું એકાન્ત વિચરણ જ આચાર થઈ શકે 'અદુવા-અથવા' અથવા 'ઈપિંહ-ઈદાનીં' આ વર્તમાન સમયના અનેક જનોની વચમાં રહીને દેશના દેવારૂપ આચાર જ યોગ્ય થઈ શકે ડોડ વણમણ-દ્વાવન્યોઽન્ય' પરસ્પર વિરુદ્ધ એવા આ બંને આચાર 'જમ્હા ન સમેતિ-યસ્માત્ ન સમિતઃ' સમીચીન યોગ્ય કહી શકાય નહીં.

ગોશાલકના આ કથનનો આર્દ્રક ઉત્તર આપતાં કહે છે કે—'પુવિં-પૂર્વ'

અન્વયાર્થઃ—(એવં) એવમ્-અનેન પ્રકારેણ (એગંતં) એકાન્તમેવ-એકાન્તચારિ-
ત્વાદિકં સમ્યક્ (અદુશા વિ) અગવાડપિ (ઈર્ણિહ) इदानीमेतत्કालिकं बहुजनसमक्ष
भाषणादिकमेव सम्यक् (दो उ वणगमन्नं) દ્વાવપિ અન્યોડન્યમ્-પરસ્પરમ્ (जम्हान-
समेति) यस्मात्कारणात् न समितः-सत्रीवीनतां न गच्छतः, आर्द्रकः कथयति-
(एविवि) पूर्वम् (इर्णिह) इदानीं-वर्तमानकाले (अणागयं वा) अनागतं वा-भविष्य-
त्कालेऽपि (एगंतमेव) एकान्तमेव-एकविधत्वमेव (पडिसंद्वाइ) प्रतिसंदधाति-
न तु पूर्वापरयोर्विरोधः कथमपि संभवतीति ॥३॥

ટીકા—‘એવં’ એવમ્-અનેન પ્રકારેણ ‘એગંતં’ એકાન્તચારિત્વમ્-તપઃ સંયમ-
શીલત્વં કિં વુક્ત ધર્મો વા ‘અદુશા વિ’ અગવાડપિ ‘ઈર્ણિહ’ इदानीम् અસ્મિન્સમયે

इस वर्तमान कालमें और ‘अनागतं वा-अनागतं वा’ भविष्य काल में
‘एगंतमेव-एकान्तमेव’ भगवान् तो एकान्त का ही अनुभव करते हैं।
अत एव ‘पडिसंदवाइ-प्रतिसंदधाति’ उनका पहलेके और वर्तमान
के आचरण में किसी भी प्रकार का विरोध आता नहीं है ॥गा०३॥

અન્વયાર્થ—યા તો મહાવીર કા એકાન્ત વિચારણ હી સમ્યક્ આચાર
હો સકતા હૈ યા હસ સમય કા વહુતોં કૈ વીચ દેશના દેને કા આચાર
હી સમ્યક્ હો સકતા હૈ । દોનોં પરસ્પર વિરુદ્ધ આચાર સમીચીન
નહીં હો સકતે ।

આર્દ્રક ઉત્તર દેતા હૈ-પૂર્વકાલ મેં, વર્તમાન કાલ મેં ઓર ભવિષ્ય-
ત્કાલ મેં અગવાન્ તો એકાન્ત કા હી અનુભવ કરતે હૈં । અતઃ એવ ઉનકે
પહેલેકે ઓર અવ કૈ આચરણ મેં કિસી બી પ્રકાર કા વિરોધ નહીં હૈ ॥૩॥

ભૂતકાળમાં ‘ઈર્ણિહ-इदानी’ આ વર્તમાન કાળમાં અને ‘अणागयं-वा अनागतं वा’
ભવિષ્યકાળમાં ‘एगंतमेव-एकान्तमेव’ ભગવાન્ તો એકાન્તનો જ અનુભવ
કરે છે. તેથી જ ‘पडिसंदवाइ-प्रतिसंदधाति’ તેમના પહેલાના અને વર્તમાનના
આચારમાં કોઈ પણ પ્રકારનો વિરોધ આવતો નથી. તેમ સમજવું ॥૩॥

અન્વયાર્થ—મહાવીર સ્વામીનું ભૂતકાળનું એકાન્ત વિચરણ જ સમ્યક્
હોઈ શકે છે. અથવા આ વર્તમાન કાલીન ઘણાઓની સાથે રહીને દેશના
આપવા રૂપ આચારણ જ સમ્યક્ થઈ શકે છે. પરસ્પર વિરુદ્ધ એવા બન્ને
આચાર યોગ્ય હોઈ શકે નહીં. ગોશાલકના આ કથનનો ઉત્તર આપતાં આર્દ્રક
મુનિ કહે છે કે-પૂર્વકાળમાં અને ભવિષ્યકાળમાં ભગવાન્ તો એકાન્તનો જ
અનુભવ કરે છે. તેથી જ તેઓના પહેલાના અને હાલના આચરણમાં કોઈ
પણ પ્રકારનો વિરોધ આવતો નથી. ॥૩॥

‘દોડવળમનન’ દ્વો અપિ અન્યોઽન્યમ્ ‘જમ્હા’ યસ્માત્કારણાત્ ‘ન સમેતિ’ ન સમિતઃ, અનેન પ્રકારેણ પ્રાથમિકૈકાન્તચારિત્વવ્યવહારઃ સમ્યક્ । અથવા-
 પત્તકાલિકવહુજનાકુલવાસ એવ સમ્યક્ સ્થાત્ । ન તુ પતદ્ દ્વયમપિ સમીચીનં સમ્ભવતિ । યતો દ્વયોરપિ પરસ્પરવિરોધાત્, અન્યોઽન્યયોઃ પારસ્પરિકં સમ્મેલનં ન સંભવતિ । ઇદાનીં જીવિકાં સંપાદયતિ,

તદુક્તમ્—‘છત્રં છાત્રં-પાત્રં વસ્ત્રં યદિ ચ ચર્ચયતિ મિશ્રુઃ ।

વેપેણ પરિકરેણ ચ ક્રિયતાઽપિ વિના ન મિશ્રાઽપિ ॥૩૮॥

અર્થ માયઃ—યદ્યેકાન્તચારિત્વં શ્રેયઃ પૂર્વશ્રિતત્વાત્ તતઃ સર્વદા અન્યનિરપેક્ષં તદેવ કર્તવ્યમ્, અથ ચેદં સામ્પ્રતં વહુપરિચારાવૃત્ત સ્વાત્માન સાધું મન્યસે તતઃ

ટીકાર્થ—હસ પ્રકાર યા તો પહોળે ચાલા ડનકા એકાન્તચારિત્વ ધર્મ
 યચિત્ત હો સકતા હૈ અથવા હસ સમય કા આચાર સમા મેં ધર્મદેશના
 રૂપ આચાર ડચિત્ત હો સકતા હૈ । યે દોનોં આવસ તેં વિરોધી
 વ્યવહાર ડચિત્ત નહીં હો સકતે । સત્ય તો યહ હૈ કિ આજકલ મહાવીર
 આજીવિકા સાધન કર રહે હૈ । કહા હૈ—‘છત્રં છાત્રં પાત્રં વસ્ત્રં’ હત્યાદિ ।

‘સાધુ અપને પાસ જો છત્ર, છાત્ર (શિષ્ય) પાત્ર, વસ્ત્ર ઓર દંડ
 રખતા હૈ, સો આજીવિકા કે લિપે હી રખતા હૈ । ક્યોંકિ વેષ ઓર
 આડમ્બર કે વિના મિક્ષા મી નહીં મિલતી ।’

તાત્પર્ય યહ હૈ—યદિ મહાવીર કા પૂર્વકાલિક એકાન્તચારિત્ર હી
 મેપસ્કર થા તો દુસરોં કી પરવાહ ન કરતે હુપે સદૈવ ડહી કા પાલન
 કરના ચાહિપે થા । ઓર યદિ યહુસંલયક પરિવાર સે યુક્ત હોના હી

ટીકાર્થ—આ રીતે અગર તો પહેલાં ભૂતકાળમાં તેમણે આચરેલ એકાન્ત
 ચારિત્રરૂપ ધર્મ યોગ્ય કહી શકાય, અથવા તો વર્તમાન સમયમાં સભામાં
 ધર્મદેશના આપવા રૂપ આચાર યોગ્ય કહી શકાય. પરસ્પરમાં વિરૂદ્ધ એવા
 આ બન્ને આચાર યોગ્ય કહી શકાય નહીં. સાધુ તો એ છે કે—હાલમાં
 મહાવીર આજીવિકાનું ઉપાજન કરી રહ્યા છે. કહ્યું છે કે—‘છત્રં, છાત્રં,
 પાત્રં, વસ્ત્રં’ હત્યાદિ

સાધુ પોતાની પાસે જે છત્ર, છાત્ર (શિષ્યો) પાત્ર, વસ્ત્ર અને દંડ
 રાખે છે, તે આજીવિકા મેળવવા માટે જ રાખે છે. કેમકે વેષ અને આડ-
 અમર વિના મિક્ષા પણ મળતી નથી.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જો મહાવીર સ્વામીએ ભૂતકાળમાં આચ-
 રેલ એકાન્ત ચારિત્ર જ કદ્યાણુ કારક હતું. તો પછી બીજાઓની પરવાહ
 કર્યા વિના હંમેશાં તેનું જ પાલન કરવું યોગ્ય હતું. અને જો બહુ સંખ્યા

તદેવાઽઽદાવપિ આચરણીયમાસીત્, અપિ ચ દ્વે અપ્યેતે છાયાઽઽતપવદત્યન્તચિરો-
ધિની વૃત્તેનૈકત્ર સમવાયં ગચ્છતઃ તથા યદિ મૌનેન ધર્મસ્તતઃ કિમિયં મહતા
મવન્ધેન ધર્મદેશના, અથાઽનયૈવ ધર્મદેશનયા ધર્મસ્તતઃ કિમિતિ પૂર્વં મૌનવ્રતં દધૌ,
યસ્માદેવં તસ્માત્ પૂર્વોત્તરવ્યાઘાત इति भावः । इति गोशालकस्योक्तिः ।

આર્દ્રકઃ કથયતિ—‘પુર્નિ,’ પૂર્વ—પ્રાકાલે ‘ઈર્ણિ’ इदानीञ्च ‘अणागयं वा’
અનાગતં વા—ભવિષ્યત્કાલેઽપિ, સર્વદાઽપિ સ ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી ‘एगंतमेव’
एकान्तचारित्वमेव ‘षडिसंदधाइ’ षतिसन्दधाति—एकान्तवासमेवाऽनुभवति । अव-
माश्रयः—यथा भगवान् पूर्वमेकान्तवासमनुभवन्नासीत्, तथेदानीमपि एकान्तवास-
मेवाऽनुभवति, भविष्यत्कालेऽपि—अनुभविष्यति, अतस्तस्य तीर्थकरस्य चञ्चल-

साधु का लक्षण है तो पहले से ही इसीका आचरण करना उचित
था । ये दोनों आचार धूप और छाया की भांति परस्पर विरुद्ध हैं ।
दोनों स्वत्य नहीं हो सकते । परन्तु मौन रहना धर्म है तो विस्तार से
धर्मदेशना देने की क्या आवश्यकता है ? यदि यह धर्मदेशना ही धर्म
है तो पहले क्यों मौन धारण किया था ?

ગોશાલક કે હસ પ્રકાર કહેને પર આર્દ્રકને કહા ભગવાન્ મહાવીર
સ્વામી ભૂતકાલ મેં, વર્તમાન કાલ મેં તથા ભવિષ્યત્કાલ મેં બી અર્થાત્
સર્વદા હી એકાન્તચારી હૈં । વે સદૈવ એકાન્તવાસ કા હી અનુભવ કરતે હૈં ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—ભગવાન્ જૈસે પૂર્વકાલ મેં એકાન્તવાસ કા અનુ-
ભવ કરતે થે હસી પ્રકાર હસ સમય મો કરતે હૈં । અવિષ્યત્ કાલ મેં બી

ત્રાણા પરિવારથી યુક્ત રહેવું સાધુને યોગ્ય હોય તો પડેલેથી જ તે પ્રમાણે
આચરણ કરવું યોગ્ય કહી શકાત, તડકા અને છાયાની જેમ આ બન્ને
વ્યવહાર પરસ્પરમાં વિરોધી છે, તેથી એ બન્ને વ્યવહાર સત્ય હોઈ શકે નહીં.
જો મૌન રહેવું તે ધર્મને યોગ્ય હોય તો વિસ્તાર પૂર્વક ધર્મદેશના આપ-
વાની શી જરૂર છે ? અને જો આ ધર્મદેશના આપવી તેજ યોગ્ય હોય તો
પડેલાં મૌન ધારણ શા માટે કર્યું હતું ?

ગોશાલકના આ પ્રશ્નને કહેવાથી આર્દ્રકે તેમને ઉત્તર આપતાં કહ્યું
કે—ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી ભૂતકાળમાં, વર્તમાન કાળમાં અને ભવિષ્ય કાળમાં
પણ અર્થાત્ ત્રણે કાળમાં સદા એકાન્તચારી જ છે. તેઓ કાયમ એકાન્ત
વાસનો જ અનુભવ કરે છે

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ભગવાન્ જેમ પૂર્વકાળમાં એકાન્ત વાસનો
અનુભવ કરતા હતા. એજ પ્રમાણે આ સમયે પણ એકાન્તવાસનો જ અનુભવ

સ્વભાવત્વકથનં પૂર્વાપરવ્યવહારયોઃ પાર્થિવ્યકથનં ચાઽજ્ઞાનવિજૃમ્ભિતમેવ । યદ્યપિ
-ઈદાનીં જનસમૂહે ધર્મમુપદિશતિ, તથાપિ ન તસ્ય વિપ્રિયઃ પ્રિયો વા, રાગ-
દ્વેષરહિતત્વાત્ પૂર્વં ચતુર્વિધાતિકર્મભયાર્થં વાક્યસંયત આસીત્ ઇદાનીન્તુ-અવાતિ-
કર્મણાં ભયાર્થં ધર્મમુપદિશતિ જનસમૂહે, ન તુ જીવિકાર્થં ન વા રાગદ્વેષાદિતિ ॥૩॥

સમિચ્છ-સમિચ્છ લોગં તં સથાવરાણં સ્વેમંકરે સમણે માહણે વા ।

આઙ્કશ્વમાણો વિ સહસ્સમંજ્ઞે ઇગંતયં સાહયદ્ તં હચ્ચે ॥૪॥

છાયા—સમેત્ય લોકં ત્રસસ્થાવરાણાં ક્ષેમઙ્કરઃ શ્રમણો માહનો વા ।

આચક્ષાણોઽપિ સહસ્રમધ્યે એકાન્તકં સાધયતિ તથાર્ચઃ ॥૪॥

એકાન્તવાસ કા હી અનુભવ કરેંગે । અતએવ ભગવાન્ મહાવીર પ્રમુ કોચં-
ચલચિત્ત કહના અથવા ઉનકે પૂર્વકાલીન એવં વર્તમાનકાલીન વ્યવહાર મેં
અસંગતિ વતલના નિતાન્ત અજ્ઞાન કા ફલ હૈ । ભગવાન્ યદ્યપિ હસ સમય
જનસમૂહ મેં ધર્મદેશના કરતે હુએ વિચરતે હૈ, તથાપિ ઉન્હેં ન કોઈ પ્રિય
હૈ, એવં ન કોઈ અપ્રિય હૈ । વે સર્વથા વીતરાગ હૈ પહિલે ઘાતિકર્મોં કા ક્ષય
કરને કે લિએ વચનસંયમ (મૌન) રખતે થે । હસ સમય અવાતિકર્મોં કા
ક્ષય કરને કે લિએ ધર્મ કા ઉપદેશ કરતે હૈ । વે ન જીવિકા નિર્વાહ
કે લિએ ધર્મોપદેશ કરતે હૈ ઓર ન રાગદ્વેષ સે પ્રેરિત હોકર હી ॥૩॥

‘સમિચ્છ લોગં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સમણે-શ્રમણઃ’ શ્રમણ ઓર ‘માહણે-માહનઃ’ માહન
(મા-મત્ત હન-મારો જીવોં કો એસા ઉપદેશ દેનેવાલે) મહાવીર કેવલ-

કરે છે. અને કવિષ્ઠ કાળમાં પણ એકાન્તવાસને જ અનુભવ કરશે. તેથીજ
ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને ચંચલ ચિત્તવાળા કહેવું અથવા તેઓના પૂર્વકાળના
વ્યવહારમાં અને વર્તમાન વ્યવહારમાં અસંગતપણું જનાવવું તે કેવળ અજ્ઞાનનું
જ ફળ છે. ભગવાન્ જો કે વર્તમાન કાળમાં જનસમુદાયને ધર્મદેશના આપતા
થકા વિચરે છે. તો પણ તેઓને કોઈ પ્રિય નથી તેમ કોઈ અપ્રિય પણ નથી.
તેઓ સર્વથા વીતરાગ છે. પહેલાં ઘાતિકર્મોના ક્ષય કરવા માટે વચન સંયમ
(મૌન) રાખતા હતા, અને વર્તમાનમાં અવાતિકર્મોના ક્ષય કરવા માટે ધર્મનો
ઉપદેશ આપે છે. તેઓ આજીવિકા મેળવવા માટે ધર્મનો ઉપદેશ આપતા
નથી, તેમ રાગદ્વેષને વશ થઈને પણ ધર્મદેશના આપતા નથી. ॥૩॥, ૩૥

‘સમિચ્છ લોગં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સમણે-શ્રમણઃ’ શ્રમણ અને ‘માહણે-માહનઃ’ માહન (મા-ન
-હન મારો જીવોને ન મારો એ પ્રમાણે ઉપદેશ આપવા વાળા) મહાવીર-

અન્વયાર્થ:—(સમણે) શ્રમણ સ્તપસ્વી (માહણે વા) માહનો વા-માહન જીવાનિત્યેવં પ્રવૃત્તિર્યસ્યં તાદૃશો મહાવીરઃ (લોગં) લોકમ્-ચતુર્દશરજ્જુપમાત્મકમ્ (સમિચ્ચ) સમેત્ય-કેવલજ્ઞાનેન જ્ઞાત્વા (તસથાવરાણં) ત્રસથાવરજીવનામ્ (સ્વેમં-કરે) ક્ષેમકરઃ-કલ્યાણકારકઃ (સહસ્સમજ્ઞે) સહસ્રમધ્યે-અનેન દેવાઽસુરાદિમધ્યે (આહક્ષમાણો વિ) આચક્ષાણોઽપિ-ધર્મમુપદિશનપિ (એગંતયં સાહયહ) એકાન્તકં સાધયતિ-એકાન્તવાસમેવાઽનુભવતિ રાગદ્વેષરહિતત્વાત્ 'તહચ્ચે' તથાર્ચઃ-તથૈવ-પૂર્વવદેવ અર્ચા-લેશ્યા યસ્ય તાદૃશઃ સર્વદા ચિત્તવૃત્તેરેકરૂપેઐવ સ્થિતત્વાદિતિ ॥૪॥

જ્ઞાન કે દ્વારા 'લોગં-લોકં' ચૌદ્દ રજ્જુપમાણ લોકનો 'સમિચ્ચ-સમેત્ય' જાનકર 'તસથાવરાણં-ત્રસથાવરાણાં' ત્રસ એવં સ્થાવર જીવોં કે 'સ્વેમં-કરે-ક્ષેમં કરઃ' કલ્યાણકરને વાલે હૈં 'સહસ્સમજ્ઞે-સહસ્રમધ્યે' વે સુરોં એવં અસુરોં કે મધ્યમેં 'આહક્ષમાણો વિ-આચક્ષાણોઽપિ' ધર્મોપદેશ કરતે હુવે ઓ 'એગંતયં સાહયહ-એકાન્તકં સાધયતિ' એકાન્તવાસકા હી અનુભવ કરતે હૈં 'તહચ્ચે-તથાર્ચઃ' ડનકી અર્ચા લેશ્યા સદૈવ એકરૂપ રહતી હૈ ॥૪॥

અન્વયાર્થ—શ્રમણ ઓર માહન (મા-મત, હન મારો જીવોં કો, એસા ઉપદેશ દેને વાલે) મહાવીર કેવલજ્ઞાન કે દ્વારા ચતુર્દશરજ્જુપરિ-માણ લોક કો જાન કર ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવોં કે કલ્યાણકર હૈં । વે સુરોં ઓર અસુરોં કે મધ્ય મેં ધર્મોપદેશ કરતે ઓ એકાન્ત કી હી સાધના કરતે હૈં અર્થાત્ રાગદ્વેષરહિત હોને સે એકાન્તવાસ કા હી અનુભવ કરતે હૈં । ડનકી અર્ચા લેશ્યા સદૈવ એકરૂપ રહતી હૈ ॥૪॥

સ્વામી કેવળજ્ઞાન દ્વારા 'લોગં-લોકમ્' ચૌદ રજ્જુ પ્રમાણવાળા લોકને 'સમિચ્ચ-સમેત્ય' જાણીને 'તસથાવરાણ-ત્રસથાવરાણામ્' ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના 'સ્વેમં કરે-ક્ષેમં કરઃ' કલ્યાણ કરવાવાળા છે. 'સહસ્સમજ્ઞે-સહસ્રમધ્યે' તેઓ દેવો અને અસુરકુમારોની વચ્ચેમાં 'આહક્ષમાણો વિ-આચક્ષાણોઽપિ' ધર્મદેશના આપવા છતાં પણ 'એગંતયં સાહયહ-એકાન્તકં સાધયતિ' એકાન્ત-વાસનો જ અનુભવ કરે છે. 'તહચ્ચે-તથાર્ચઃ' તેઓની અર્ચા-લેશ્યા હંમેશાં એક રૂપ જ રહે છે ॥૪॥

અન્વયાર્થ—શ્રમણ અને માહન (મા-ન હન-મારો જીવોને ન મારો એવો ઉપદેશ આપવા વા) મહાવીરસ્વામી કેવળજ્ઞાન દ્વારા ચૌદ રજ્જુ પ્રમાણ વાળા લોકને જાણીને ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના કલ્યાણ કરવાવાળા છે. તેઓ સુરો અને અસુરોની મધ્યમાં ઉપદેશ કરતા હોવા છતાં પણ એકાન્તની જ સાધના કરે છે. અર્થાત્ રાગદ્વેષ રહિત હોવાથી એકાન્તવાસનો જ અનુભવ કરે છે. તેઓની અર્ચા લેશ્યા સદા એકરૂપ જ રહે છે. ॥૪॥

ટીકા—‘સમળે માહળે વા લોગં સમિચ્ચ’ શ્રમણઃ—કર્મનિર્જરાહેતોઃ તપસ્વી માહનો વા તીર્થકરો લોકં સમેત્ય—દ્વાદશપ્રકારકતપઃપ્રવૃત્તો જીવાન્મા હન, હતિ—પ્રવૃત્તિર્યસ્ય તાદૃશો ભગવાન્ મહાવીરઃ કેવલજ્ઞાનેન ચતુર્દશરજ્જ્વાત્મકં લોકં જગત્ જ્ઞાત્વા ‘તસથાવરાણં સ્વેમંકરે’ ત્રસસ્થાવરાણાં જીવાનાં ક્ષેમક્રૂરઃ—કલ્યાણકારકઃ ‘સહસ્રસમજ્જ્ઞે’ સહસ્રમધ્યે—દ્વાદશવિધસુરાઽસુરાદિપરિવન્મધ્યે સ્થિતઃ સન ‘આઙ્કલમાણો વિ’ આચક્ષાણોઽપિ—વિસ્તરેણ ધર્મકથામુપદિશન્નપિ ‘એગંતયં સાહ-યઈ’ એકાન્તકં, સાધયતિ, એકાન્તવાસમેવાઽનુભવતિ રાગદ્વેષરહિતત્વાત્ ‘તદ્દચ્ચે’ તથાર્ચઃ—તથૈવ—પ્રાગ્વદેય અર્ચા—લેશ્યા यस્ય સ તથાર્ચઃ, અથવા—અર્ચા—શરીરં તત્ પ્રાગ્વદ્ यस્ય સ તથાર્ચઃ, તથાહિ—અશોકાચટ્ટપ્રાતિહાર્યોપેતોઽપિ નોત્સેકં યાતિ નાઽપિ શરીરસંસ્કારાય યત્નં વિદધાતિ, સ હિ ભગવાન્ આત્મચિન્તકરાગદ્વેષમ-હાણાદેકાકી ત્રપિ જનપરિવૃત્તોઽપ્યેકાકી ન તસ્ય તયોરવસ્થયોઃ કશ્ચિદ્વિશેષોઽસ્તિ।

ટીકાર્થ—કર્મનિર્જરા કે હેતુ સે અત્યુત્તમ તપ કરને સે તપસ્વી તથા માહન અર્થાત્ દ્વાદશ પ્રકાર કે તપ મેં પ્રવૃત્ત તથા જીવોં કા ઘાત ન કરને કા ઉપદેશ દેને વાલે ભગવાન્ શ્રી મહાવીર કેવલજ્ઞાન કે દ્વારા સમ્પૂર્ણ લોક કો જ્ઞાન કર ત્રસ એવં સ્થાવર પ્રાણિયોં કે ક્ષેમંકર હૈં। વારહ પ્રકાર કી સમવસરણસભાં મેં વિરાજમાન હોકર વિસ્તારપૂર્વક ધર્મદેશના કરતે હુએ મી વે એકાન્ત કા હી અનુભવ ક્રિયા કરતે હૈં, કપોં કિ ઉનકે રાગદ્વેષ કા પૂર્ણ રૂપ સે ક્ષય હો ચુકો હૈ। ઉનકી લેશ્યા અર્ચા મા શરીર પૂર્વવત્ હી હૈ। અશોકવૃક્ષ આદિ આઠ મહાપ્રાતિહાર્યોં સે સમ્પન્ન હોને પર મી ઉન્હેં અહંકાર નહીં હૈ। શરીર-સંસ્કાર કે લિએ વે યત્ન નહીં કરતે હૈં। ભગવાન્ વીતરાગ એવં આત્મ-

ટીકાર્થ—કર્મનિર્જરા માટે અત્યુત્તમ તપ કરવાવાળા હોવાથી તપસ્વી તથા માહન અર્થાત્ બાર પ્રકારના તપમાં પ્રવૃત્ત તથા જીવોના ઘાત (હિંસા) ન કરવાનો ઉપદેશ આપના વાળા ભગવાન્ મહાવીર સ્વ.મી કેવલજ્ઞાન દ્વારા સમ્પૂર્ણ લોકને જાણીને ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના ક્ષેમંકર છે. બાર પ્રકારની સમવસરણ સભામાં બિરજમાન થઇને વિસ્તાર પૂર્વક ધર્મદેશના આપના છતાં પણ તેઓ એકાન્તનો જ અનુભવ કરે છે. કેમકે તેઓના રાગદ્વેષનો પૃથ્વી રીતે ક્ષય-નાશ થઇ ચૂકેલ છે. તેઓની લેશ્યા, અર્થા, અથવા શરીર પહેલા પ્રમાણે જ છે અશોક વૃક્ષ વિગેરે આઠ પ્રકારના મહાપ્રાતિહાર્યોથી યુક્ત હોવા છતાં પણ તેઓને અહંકાર નથી. શરીરના સંસ્કાર માટે તેઓ પ્રયત્ન કરતા નથી. ભગવાન્ વીતરાગ અને આત્મનિષ્ઠ

चित्तः, विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्णः, बहुधनबहुजातरूपरजतः,
 आयोगप्रयोगसम्प्रयुक्तः, विच्छर्दितप्रचुरभक्तपानः, बहुदासीदासगोमहिषगवेलक-
 प्रभूतः, प्रतिपूर्णकोशकोष्ठागारायुधागारः, बलवान्, दुर्बलप्रत्यमित्रः, अवहतकण्टकं,
 निहतकण्टकं, मर्दितकण्टकम् उद्धृतकण्टकम् अकण्टकम् अवहतशत्रु, निहतशत्रु, मर्दित-
 शत्रु, उद्धृतशत्रु, निर्जितशत्रु, पराजितशत्रु, व्यपगतदुर्भिक्षं मारीभयविप्रमुक्तं राज-
 वर्णकः यथा औषपातिके यावत् प्रशान्तडिम्बडम्बरं राज्यं प्रसाधयन् विहरति ।
 तस्य खलु राज्ञः परिषद्भवति, उग्राः, उग्रपुत्राः, भोगाः भोगपुत्राः, इक्ष्वाकवः,
 इक्ष्वाकुपुत्राः, ज्ञाताः ज्ञातपुत्राः कौरव्याः, कौरव्यपुत्राः, भट्टाः, भट्टपुत्राः, ब्राह्मणाः,
 ब्राह्मणपुत्राः, लेच्छिकिणः, लेच्छिकिपुत्राः, प्रशास्तारः प्रशास्तृपुत्राः, सेनापतयः,
 सेनापतिपुत्राः । तेषां च एकतमः श्रद्धावान् भवति, कामं तं श्रमणो वा ब्राह्मणो
 वा सम्प्रधार्युः, गमनाय, तत्र अन्यतरेण धर्मेण प्रज्ञापयितारः वयम् अनेन धर्मेण
 प्रज्ञापयिष्यामः, तत् एवं जानीहि भयत्रातः, यथा मया एष धर्मः स्वाख्यातः
 सुप्रज्ञप्तो भवति तद्यथा—ऊर्ध्वं पादतलाद् अधः केशाग्रमस्तकात् तिर्यक् त्वक्-
 पर्यन्तो जीवः एष आत्मपर्यवः कृत्स्नः । अस्मिन् जीवति जीवति, एष मृतः, नो
 जीवति, शरीरे धरति धरति विनष्टे च नो धरति । एतदन्तं जीवितं भवति ।
 आदहनाय परैर्नीयते, अग्निधमापिते शरीरे कपोतवर्णान्यस्थीनि भवन्ति । आस-
 न्दीपञ्चमाः पुरुषाः ग्रामं प्रत्यागच्छन्ति । एवम् असन् असंवेद्यमानः येषां सोऽसन्
 असंवेद्यमानः तेषां तत् स्वाख्यातं भवति । अन्यो भवति जीवः, अन्यच्छरीरम्,
 तस्मात् ते एवं नो विप्रतिवेदयन्ति अयमायुष्मन् ! आत्मा दीर्घ इति वा, ह्रस्व इति
 वा, परिमण्डल इति वा, वर्तुल इति वा, व्यस्त इति वा, चतुरस्र इति वा, आयत इति
 वा, षडंश इति वा, अष्टांश इति वा, कृष्ण इति वा, नील इति वा, लोहित इति वा,
 हारिद्रि इति वा, शुक्ल इति वा, सुरभिगन्ध इति वा, दुरभिगन्ध इति वा, तिक्त
 इति वा, कटुक इति वा, कषाय इति वा, अम्ल इति वा, मधुर इति वा, कर्कश
 इति वा, मृदुरिति वा, गुरुक इति वा, लघुक इति वा, शीत इति वा, उष्ण इति
 वा, स्निग्ध इति वा, रूक्ष इति वा, एवम् असन् असंवेद्यमानः येषां तत् स्वाख्यातं
 भवति, अन्यो जीवः अन्यच्छरीरं तस्मात् ते नो एवम् उपलभन्ते, तद्यथा नामकः
 कश्चित् पुरुषः कोशाद् असिम् अभिनिर्वर्त्य उपदर्शयेद्, अयम् आयुष्मन् ! असिः अयं
 कोशः एवमेव नास्ति कोऽपि पुरुषः अभिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयिता अयमायुष्मन् !
 आत्मा इदं शरीरम्, तद्यथा नामकः कोऽपि पुरुषो मुञ्जाद् इपिकां अभिनिर्वर्त्य खलु
 उपदर्शयेद् अयमायुष्मन् ! मुञ्जः इयमिपिका, एवमेव नास्ति कोऽपि पुरुषः उपदर्शिता
 अयमायुष्मन् ! आत्मा इदं शरीरम्, तद्यथा नामकः कोऽपि पुरुषो मांसाद् अस्थि

तदुक्तम्—रागद्वेषौ विनिर्जित्य किमरण्ये करिष्यसि ।

अथ नो निर्जितावेतौ किमरण्ये करिष्यसीति ॥गा० १॥

मूलम्—धम्मं कहंतस्स उ णत्थि दोसो,

खंतस्स दंतस्स जिहंदियस्स ।

भासा य दोसे य विवज्जगस्स,

गुंणे य भासा य णिसेवगस्स ॥५॥

छाया—धर्मं कथयतस्तु नास्ति दोषः क्षान्तस्य दान्तस्य जितेन्द्रियस्य ।

भाषायाः दोषस्य विवर्जकस्य गुणश्च भाषाया निषेवकस्य । ५॥

निष्ठ होने के कारण जनसमूह से विरे होने पर भी एकाकी हैं । उनके लिए दोनों अवस्थाएँ समान हैं । कहा भी है—‘रागद्वेषौ विनिर्जित्य’ इत्यादि ।

‘यदि राग और द्वेष पर विजय प्राप्त करलिया है तो अरण्य में जाकर क्या करेगा ? और यदि रागद्वेष नहीं जीते हैं तो भी जंगल में चले जाने से क्या लाभ ? ॥४॥

‘धम्मं कहंतस्स’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘धम्मं-धर्म’ श्रुत चारित्र धर्मका ‘कहंतस्स-कथयतः’ उपदेश देनेवाले को ‘दोसो णत्थि-दोषो नास्ति’ कोई दोष नहीं होता । क्यों कि—‘खंतस्य-क्षान्तस्य’ क्षान्त क्षमायुक्त ‘दंतस्स-दान्तस्य’ दान्त ‘जिहंदियस्स-जितेन्द्रियस्य’ जितेन्द्रिय ‘य-च’ और ‘भासाय दोसे विव-ज्जगस्स-भाषायाः दोषविवर्जकस्य’ भाषा के दोषों को छोड़कर ‘भासा-

छायाથી जनસમૂહથી વિરાયેલા હોવા છતાં પણ એકલા જ છે. તેઓને અને અવસ્થાઓ સરખી જ છે. કહ્યું પણ છે કે— ‘રાગદ્વેષો વિનિર્જિત્ય’, ઇત્યાદિ

જો રાગ અને દ્વેષ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી લીધો હોય તો જંગલમાં જઈને શું કરવાનું બાકી રહે છે ? અને જો રાગદ્વેષ છોડેલ નથી તો પછી જંગલમાં જઈને શું લાભ થવાનો છે ? ॥ગા. ૦૪॥

‘ધમ્મં કહંતસ્સ’ ઇત્યાદિ

મહ્દર્થ—‘ધમ્મં-ધર્મ’ શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મનો ‘કહંતસ્સ-કથયતઃ’ ઉપદેશ આપવાવાળાને ‘દોસો ણત્થિ-દોષો નાસ્તિ’ કે.ઈ પણ દોષ નથી. કેમકે— ‘ખંતસ્સ-ક્ષાન્તસ્ય’ ક્ષાન્ત-ક્ષમાશીલ અને ‘દંતસ્સ-દાન્તસ્ય’ દાન્ત તથા ‘જિહંદિયસ્સ-જિતેન્દ્રિયસ્ય’ જિતેન્દ્રિય ‘ય-ચ’ અને ‘ભાસા ય દોસે વિવજ્જગસ્સ-ભાષાયાઃ

અન્વયાર્થઃ—(ધર્મ) ધર્મ—શ્રુતચારિત્રલક્ષણમ્ (કહંતસ્મ) કથયતઃ—ઉપદિશતઃ (દોષો ણતિ) દોષો નાસ્તિ કસ્માત્ (સ્વંતસ્મ) ક્ષાન્તિયુક્તસ્ય (દંતસ્મ) દાન્તસ્ય—દમનેન વિજિતમનસઃ (જિહંદિયસ્મ) જિતેન્દ્રિયસ્ય (ય) ચ—પુન (માસા ય દોસે ય વિવજ્જગસ્મ) ભાષાયાઃ દોષસ્ય વિવર્જકસ્ય—ભાષાદોષરહિતસ્ય (માસાય નિસેવ ગસ્મ) ભાષાયા નિષેવકસ્ય—ભાષાસેવનમ્ (ગુણે ય) ગુણશ્ચ—ગુણરૂપં ભવતિ ન તુ દોષાયેતિ ભાવઃ ॥૫॥

ટીકા—‘ધર્મ’ ધર્મ—શ્રુતચારિત્રલક્ષણમ્ ‘કહંતસ્મ ડ’ કથયતસ્તુ ધર્મકથાં કથયતસ્તસ્ય ‘દોષો’ દોષઃ ‘ણતિ’ નાસ્તિ. ધર્મમુપદિશતોડપિ કથં ન દોષત્ત ગ્રાહ—‘સ્વંતસ્મ’ ક્ષાન્તસ્ય—ક્ષમાયા સમસ્તપરીપક્ષહનશીઝરપ ‘દંતસ્મ’ દાન્તસ્ય—વિવેકાક્કુશલસનેન વિજિતમનસઃ ‘જિહંદિયસ્મ’ જિતેન્દ્રિયસ્ય—જિતાનિ—સ્વવિ-પયપવૃત્તિનિષેધેન ઇન્દ્રિયાણિ ચસ્ય લાટશસ્ય ‘માસાય દોસે ય વિવજ્જગસ્મ’ ભાષાયા દોષસ્ય વિવર્જકસ્ય—ભાષાદોષાઃ—અસત્ય સત્યામૃષાકુર્કશાસમ્યશબ્દો-ય નિસેવગસ્મા’ ભાષાયા નિષેવકસ્ય—ભાષાકા પ્રયોગ કરને ચાલે કો તો બહ ‘ગુણે ય—ગુણ શ્ચ’ ગુણ હી હોતા હૈ ॥૫॥

અન્વયાર્થ—શ્રુતચારિત્ર ધર્મ કા ઉપદેશ કરને ચાલે કો કોઈ દોષ નહીં હોતા , ક્યોંકિ ક્ષાન્ત-ક્ષમાયુક્ત, દાન્ત, જિતેન્દ્રિય ઓર ભાષા સંબંધી દોષોં કો ત્યાગ કર ભાષા કા પ્રયોગ કરને ચાલે કો તો ગુણ હી હોતા હૈ ॥૫॥

ટીકાર્થ—શ્રુત ઓર ચારિત્ર રૂપ ધર્મ કા કથન કરને ચાલે ધગવાન્ મહાવીર કો કોઈ દોષ નહીં હોતા હૈ । હસકા કારણ યહ હૈ કિ ધગવાન્ ધોર પરીપક્ષ ઓર ઉપસર્ગ કો સહન કરને મેં સમર્થ હૈં, મનોવિજયી હૈં, જિતેન્દ્રિય હૈં અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોં કે વિષયોં મેં રાગદ્વેષ સે રહિત હૈં તથા ભાષા કે સમસ્ત દોષોં સે રહિત હૈં । અસત્ય હોના, સત્યાસત્ય હોના,

દોષવિવર્જકસ્ય’ ભાષાના દોષનો ત્યાગ કરીને ‘માસા ય નિસેવગસ્મ—ભાષાયા નિષેવ-કસ્ય’ ભાષાનો પ્રયોગ કરવાવાળાને તો તે ‘ગુણે ય—ગુણશ્ચ’ ગુણજ હોય છે ।ગાં૦પા

અન્વયાર્થ—શ્રુતચારિત્ર ધર્મનો ઉપદેશ કરવા વાળાને કંઈજ દોષ હોતો નથી. ક્ષાન્ત-ક્ષમાયુક્ત દાન્ત, જિતેન્દ્રિય અને ભાષાના દોષોનો ત્યાગ કરીને ભાષાનો પ્રયોગ કરવાવાળાને તો ગુણ જ હોય છે. ॥૫॥

ટીકાર્થ—શ્રુત અને ચારિત્ર રૂપ ધર્મનો ઉપદેશ આપવા વાળા ભગવાન્ મહાવીરને કંઈ પણ દોષ લાગતો નથી. તેનું કારણ એ છે કે—ભગવાન્ ધોર પરીપક્ષ અને ઉપસર્ગ સહન કરવામા સમર્થ છે મનોવિજયી છે. જિતેન્દ્રિય છે અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં રાગદ્વેષ વિનાના છે તથા ભાષાના સઘળા દોષોથી રહિત છે. અસત્ય હોવું, સત્યાસત્ય હોવું, કર્કશપણાવાળું હોવું, કઠોરપણું હોવું અને

ચ્ચારણાદયસ્તદ્વિવર્જકસ્ય 'ભાસાય ગિસેવગસસ ગુણે ચ' ભાષાયા નિષેવકસ્ય ગુણથ, તથા ભાષાયા યે ગુણાઃ-હિતમિતદેશકાલાનુરૂપાઽસંદિગ્ધભાષણાદય સ્તન્નિ-
ષેવકસ્ય-બ્રુવતો નાસ્તિ દોષઃ, છદ્મસ્થસ્ય બાહુલ્યેન મૌનવ્રતમેવ શ્રેયઃ, સમુત્પન્ન
કેવલજ્ઞાનસ્ય ભાષણમપિ ગુણાયૈવેતિ ભાવઃ ॥૫॥

મૂલમ્-મહવ્વષ્ પંચં અણુવ્વષ્ ચ તૈહેવ પંચાસવસંવરે ચ ।

વિરતિં ઇંહ સામર્ણિયંમિ પુન્ને લવાવસક્કી સમ્મણે

ત્તિવેમિ ॥૬॥

છાયા-મહાવ્રતાન્ પચ્ચાણુવ્વતાંથ તથૈવ પચ્ચાસવસંવરાંથ ।

વિરતિમિહ શ્રામણ્યે પૂર્ણે લવાવસક્કી શ્રમણ ઇતિ વ્રવીમિ ॥૬॥

કર્કશતા (કઠોરપના) હોના, અસમ્ય (અશીષ્ટ) શબ્દોં કા ઉચ્ચારણ કરના
હત્યાદિ, ભાષા કે દોષ હૈં । ભગવાન્ इन सब दोषो से रहित हॆं । वे भाषा
के गुणों क़ा सेवन करते हॆं अर्थात् हित, मित, देशकाल के अनुरूप,
असंदिग्ध वाणी बोलते हॆं । इस कारण उन्हें दोष कैसे हो सकता है ?
छद्मस्थ अवस्था में मौन श्रेयस्कर है किन्तु केवलज्ञान उत्पन्न होने पर
भाषण करना ही गुणकारी है ॥५॥

‘મહવ્વષ્ પંચ અણુવ્વષ્ ચ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘આર્દ્રકમુનિ ગોશાલકસે કહતે હૈં-હે ગોશાલક । ભગ-
વાન્ મહાવીર ‘લવાવસક્કી-લવાવવ્વક્કી’ ધાતિક કર્મ સે દૂર હાં હુકે
હૈં । ‘સમ્મણે-શ્રમણ.’ તપશ્ચરણશીલ સંયમ મેં વર્તમાન સાધુઓં કે કિપ
‘પંચ મહવ્વષ્-પચ્ચમહાવ્રતાન્’ પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ પાંચ મહા-

અસમ્ય (અશીષ્ટ) શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરવું, વિગેરે ભાષાના દોષો છે, ભગવાન્
આ બધા દોષો વિનાના છે. તેઓ ભાષાના શુણ્ણોનું સેવન કરે છે, અર્થાત્
હિત, મિત, અને દેશકાળને અનુરૂપ, અસંદિગ્ધ વાણી બોલે છે. આ કારણે
તેઓને દોષ કેવી રીતે હોઈ શકે છે ? છદ્મસ્થ અવસ્થામાં મૌન ધારણ કરવું
એજ શ્રેયસ્કર છે. પરંતુ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે ભાષણ કરવું
એજ શુભ કરક છે. ॥ગાંપા॥

‘મહવ્વયં પંચ અણુવ્વષ્ ચ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ-હે ગોશાલક ! ભગવાન્ મહાવીર ‘લવાવસક્કી-લવાવવ્વક્કી’
ધાતિયાકર્મોથી છૂટી ગયેલા છે. ‘સમ્મણે-શ્રમણઃ’ તપશ્ચરણશીલ સાધુઓને માટે
‘પંચમહવ્વષ્-પચ્ચમહાવ્રતાન્’ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે પાંચ મહાવ્રતોનું

અન્વયાર્થ:—આર્દ્રકમુનિઃ કવયતિ—હે ગોશાલક! (લઘાવણ્વી) લઘાવણ્વી-વાતિકર્મગો દૂરવર્તી (સમજે) શ્રદ્ધા સ્તપશ્ચરણશીલઃ ભગવાન્ મહાવીરઃ સાધુનુદિશ્ય (પંચમદ્વવણ) પશ્ચમદ્વવણત્ત્વે પ્રાણાતિપાતવિરમણાદીન્ (પંચ અણુવણ) પશ્ચાન્નુવ્રતાન્-લઘુપ્રાણાતિપાતવિરમણાદીન્ શ્રાવકોદ્દેશેન (તહેવ) તથૈવ (પંચાસવેસવેરેય) પશ્ચાસ્રવસંસ્વરાંશ્ચ' પંચાસ્રવાન્ પ્રાણાતિપાતાદીન્ કર્મણઃ પ્રદેશદ્વાર-ભૂતાન્ સંસ્વરાંશ્ચ-સપ્તદશમકારકસંયમોશ્ચ (પુન્ને સામણિયંમિ) પૂર્ણે શ્રામણ્યે-સંયમે સઃ (વિરઈ) વિરતિ-સાધ્યકર્મણો નિવૃત્તિષ્, ચ શબ્દાત્ જીવાજીવપુણ્યપાપબન્ધ-નિર્જરામોક્ષાણં ચોપદિગતીતિ (તિવેમિ) इत्यहं ब्रवीमि—કથયામીતિ ॥૬॥

ટીકા—આર્દ્રકમુનિઃ કવયતિ—‘લઘાવણ્વી સમજે’ લઘાવણ્વી શ્રમણઃ—લઘઃ—કર્મ તપ્પાદવણ્વી—આ—દૂર સર્પગણીલ इति लघावण्ण्वी, આમ્યતીતિ-વ્રતોં કા તથા ‘પંચ અણુવણ-પશ્ચ અણુવ્રતાન્’ પાંચ અણુવ્રત ‘તહેવ-તથૈવ’ તથા ‘પંચાસવે-પશ્ચાસ્રવઃ’ પાંચ આસ્રવોં કા ‘સંસ્વરેય-સંસ્વરાંશ્ચ’ સત્તરહ પ્રકારકે સંસ્વરોં કા ‘પુન્ને સામણિયંમિ-પૂર્ણે શ્રામણ્યે’ પૂર્ણ સંયમ મેં વર્તેતે દુષ્ણ સાધ્ય કર્મની નિવૃત્તિ કા ઓર પુણ્ય પાપ બન્ધ નિર્જરા એવં મોક્ષ કા ઉપદેશ કરતે હું। ‘તિવેમિ-इति ब्रवीमि’ ऐसा मैं कहता हूँ ॥૬॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ગોશાલક સે કહ રહે હું—હે ગોશાલક! ભગવાન્ મહાવીર વાતિક કર્મોં સે દૂર હો ચુકે હું—હે તપશ્ચરણ-શીલ હૈં જે પૂર્ણ શ્રામણ્ય સંયમ મેં વર્તેતે દુષ્ણ સાધુઓં કે લિષ્ પ્રાણા-તિપાતવિરમણ આદિ પાંચ મહાવ્રતોં કા, શ્રાવકોં કે લિષ્ પાંચ અણુવ્રતોં કા તથા પાંચ આસ્રવોં કા, સત્તરહ પ્રકાર કે સંયમ કા, વિરતિ કા અર્થાત્ સાધ્ય કર્મોં કી નિવૃત્તિ કા ઓર પુણ્ય, પાપ, બન્ધ, નિર્જરા એવં મોક્ષ કા ઉપદેશ કરતે હું। ऐसा मैं कहता हूँ ॥૬॥

તથા ‘પંચઅણુવણ-પશ્ચઅણુવ્રતાન્’ પાંચ અણુવ્રત ‘તહેવ-તથૈવ’ તથા ‘પંચાસવે-પશ્ચાસ્રવઃ’ પાંચ આસ્રવોં ‘સંસ્વરેય-સંસ્વરાંશ્ચ’ સત્તર પ્રકારના સંસ્વરોં ‘પુન્ને-સામણિયંમિ-પૂર્ણે શ્રામણ્યે’ પૂર્ણ શ્રામણ્યમાં રહીને ‘વિરઈ-વિરતિ’ અર્થાત્ સાધ્ય કર્મની નિવૃત્તિને અને પુણ્ય, પાપ, બન્ધ, નિર્જરા અને મોક્ષનો ઉપદેશ આપે છે એ પ્રમાણે હું કહું છું ॥૬॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રકમુનિ જે ગોશાલકને કહે છે કે—હે ગોશાલક! ભગવાન્ મહાવીર વાતિકા કર્મોંથી દૂર થઈ ચૂક્યા છે. તપશ્ચરણ શીલ છે. તેઓ પૂર્ણ શ્રામણ્ય સંયમમાં વર્તતા મહા સાધુઓ. માટે પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે પાંચ મહાવ્રતોંનો અને શ્રાવકો. માટે પાંચ આસ્રવોંનો તથા પાંચ આસ્રવોંનો સત્તર પ્રકારના સંયમનો વિરતિ અર્થાત્ સાધ્ય કર્મોંની નિવૃત્તિને અને પુણ્ય, પાપ અને નિર્જરા અને મોક્ષનો ઉપદેશ કરે છે. એમ હું કહું છું. ॥૬॥

શ્રમણ:-દ્વાદશવિધતપશ્ચરણશીલઃ, કર્મણો દુરચત્તી ભગવાન્ મહાવીરઃ, 'મહાવ્રત' પંચ અણુવ્રત ય' મહાવ્રતાન્ પચ્ચાઽણુવ્રતાંશ્ચ ઉપદિશતિ પાત્રસાધુમુદિશ્ય પચ્ચમહાવ્રતાન્-પ્રાણાત્તિપાતાદિવિરમણલક્ષણાન્ તથા-શ્રાવકાય પચ્ચાઽણુવ્રતાન્-સ્થૂલપ્રાણાત્તિપાતાદિવિરમણલક્ષણાન્ 'તદેવ' તથૈવ 'પંચાસવસંચરે ય' પચ્ચાશ્રવસંચરાંશ્ચ-પચ્ચ આશ્રવાન્ પ્રાણાત્તિપાત્રીન્ મિથ્યાત્વાવિરત્યાદીન્ સંચરાંશ્ચ સપ્તદશમકારકસંયમાન્ 'પુન્ને સામગિમિ.' પૂર્ણે શ્રામણ્યે સંયમે 'વિરતિં ઇહ' વિરતિમ્ ઉપદિશતીતિ-સાવચકર્મણો નિવૃત્તિમ્, ચ શબ્દાત્ જીવાજીવપુણ્યપાપનિર્જરામોક્ષાંશ્ચ એતાનુપદિશતીત્યર્થ', આર્દ્રકઃ ગોશાલકમ્પતિ કથયતિ-'ત્તિવેમિ' इति-हे गोशालक! इत्यहमाद्रकः कथयापीति। भगवान् तीर्थं करो महावीरः स्वयमाचरति एतान्

— ટીકાર્થ—લવ કા અર્થ હૈ ધાતિક કર્મ । ઉસસે જો દૂર હટ જાતા હૈ વહ 'લવાવસક્કી' કહલાતા હૈ । બારહ પ્રકાર કે તપશ્ચરણ મેં જો સદા નિરત રહતા હૈ વહ 'શ્રમણ' કહા જાતા હૈ । ભગવાન્ મહાવીર જન ગુણોં સે વિભૂષિન હૈ । વે પાત્ર કા વિચાર કરકે સાધુઓં કે લિખ પાંચ મહાવ્રતોં કા, શ્રાવકોં કે લિખ પાંચ અણુવ્રતોં કા પ્રાણાત્તિપાત આદિ અથવા મિથ્યાત્વ આદિ પાંચ આશ્રવોં કા, સત્તરહ પ્રકાર કે સંયમ કા, પૂર્ણ શ્રામણ્ય મેં વિરતિ અર્થાત્ પાપમય કૃત્યોં સે નિવૃત્તિ કા ઉપદેશ દેતે હૈ । 'ચ' શબ્દ સે જીવ, અજીવ, પુણ્ય, નિર્જરા ઓર મોક્ષ કા ભી ઉપદેશ દેતે હૈ ।

આર્દ્રક ગોશાલક સે કહતે હૈ—એસા મેં આર્દ્રક કહતા હૂં ।

આશય યહ હૈ કી તીર્થં કર ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વયં ચારિત્ર કા પાલન કરતે હૈ ઓર જનસમૂહ મેં સાધુઓં કે લિખ પાંચ મહાવ્રતોં કા

ટીકાર્થ—લવનો અર્થ ધાતિયા કર્મ છે. તેનાથી જે દૂર ખસી જાય તે 'લવાવસક્કી' કહેવાય છે. બે પ્રકારના તપશ્ચરણમાં જે સદા રત રહે છે. તે શ્રમણ કહેવાય છે. ભગવાન્ શ્રી મહાવીર આ શુભેચ્છી શોભાયમાન છે. તેઓ પાત્રનો વિચાર કરીને સાધુઓને પાંચ મહાવ્રતોનો તથા શ્રાવકો માટે પાંચ અણુવ્રતોનો અને પ્રાણાત્તિપાત વિગેરે અથવા મિથ્યાત્વ વિગેરે પાંચ આશ્રવોનો સત્તર પ્રકારના સંયમનો પૂર્ણ શ્રામણ્યમાં વિરતિ અર્થાત્ પાપમય કૃત્યોથી નિવૃત્તિનો ઉપદેશ આપે છે 'ચ' શબ્દથી જીવ, અજીવ, પુણ્ય નિર્જરા, અને મોક્ષનો પણ ઉપદેશ આપે છે.

આર્દ્રકમુનિ વિશેષમાં ગોશાલકને કહે છે કે—આ પ્રમાણે હું આર્દ્રક કહું છું.

કહેવાનો આશય એ છે કે—તીર્થં કર ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વયં ચારિત્ર 'વ્રત' પાલન કરે છે અને જનસમૂહમાં સાધુઓ માટે પાંચ મહાવ્રતોનો તથા

एङंतचारिस्सिह अम्हधम्मे,

અન્યથા—ગોશાલક આર્દ્રકમુનિને કહે છે કે—હે આર્દ્રક ! જે પુરુષ એકાન્તચારી અને તપસ્વી છે, તેઓ આપણા ધર્મ પ્રમાણે ઠંડા પાણીનું

દક્ષ (સેવક) સેવતામ્ (વીજકાયં) વીજકાયમ્ (આહાયકમ્) આધાકર્મિકં
તથા—(ઈતિયાઓ) સ્ત્રિયઃ—સ્ત્રીઃ સેવમાનસ્યાપિ (પાવં) પાપમ્ (નામિસમેઈ)
નામિસમેતિ—પાપં ન ભવતીતિ ॥૭॥

ટીકા—ગોશાલકઃ કથયતિ—ત્વયેદમુક્તં યત્પરાર્થં પ્રવૃત્તસ્યાશોકાદિમાતિ-
હાર્યપરિગ્રહઃ શિષ્યાદિપરિકરઃ ધર્મદેશના ન દોષાય યથા તથા—મમ મતેઽપિ એત-
ન્છીતોદકાદિભોજનં ન દોષાયેતિ, 'સીત્રોદગં' શીતોદકમ્ 'વીજકાયં' વીજકાય-
મપિ 'આહાયકમ્' આધાકર્મિકં ભોજનમ્, તથા—(ઈતિયાઓ) સ્ત્રિયઃ—સ્ત્રીઃ 'સેવક' સેવતામ્—એવેષાં નિષેવણં કુર્વન્નપિ 'એગંતચારિસ્સિહ' એકાન્તચારિણઃ—એકાકિ-
વિહારિણઃ, 'તપસ્વિણો' તપસ્વિનઃ—પરિવાજકસ્ય 'અમ્હધમ્મે' અસ્મદ્ધર્મે 'પાવં' પાપમ્ 'નામિસમેઈ' નાઽમિસમેતિ—ન લગતિ। इत्थं ગોશાલકઃ સ્વધર્મસિદ્ધાન્તં

કાય કા, આધાકર્મી 'આહાર કા ઓર સ્ત્રિયોં કા સેવન કરે તો મી
ઉસે પાપ નહીં લગતા ॥૭॥

ટીકાર્થ—ગોશાલક ચોલા તુમ્હારા કથન હૈ કિ જો વીતરાગ હૈ
એવં પરહિત કે લિએ પ્રવૃત્ત હૈ, ઉસકે લિએ અશોક વૃક્ષ આદિ પરિગ્રહ,
શિષ્યાદિ પરિવાર તથા ધર્મોપદેશ કરના દોષ કા કારણ નહીં હૈ, ઇસી
પ્રકાર હમારે મત મેં સચિત્ત જલ કા સેવન, વીજકાય કા ભક્ષણ,
આધાકર્મિક આહાર તથા સ્ત્રિયોં કા સેવન કરને ચાલા મી એકાન્ત-
ચારી ઓર તપસ્વી પાપ કા આઘી નહીં હોતા હૈ ।

ગોશાલક આર્દ્રક કો અપના મત બતલાતા હુઆ કહતા હૈ—અહો
આર્દ્રક ! હમારા યહ સિદ્ધાન્ત હૈ કિ જો તપસ્વી હૈ ઓર એકાન્તચારી

બીજકાયનું આધાકર્મી આહારનું અને સ્ત્રિયોનું સેવન કરે તો પણ તેને
પાપ લાગતું નથી. ॥૭॥

ટીકાર્થ—ગોશાલકે કહ્યું—તમરૂં કહેવું છે કે—એઓ વીતરાગ છે,
અને પરહિત માટે સદા પ્રવૃત્ત છે; તેઓને માટે અશોકવૃક્ષ વિગેરે પરિગ્રહ
શિષ્ય વિગેરે પરિવાર તથા ધર્મનો ઉપદેશ કરવો તે દોષનું કારણ નથી.
એજ પ્રમાણે અમારા મત પ્રમાણે સચિત્ત પાણીનું સેવન, બીજકાયનું ભક્ષણ,
આધાકર્મિક આહાર તથા સ્ત્રિયોનું સેવન કરવાવાળા, પણ એકાન્તચારી અને
તપસ્વી પાપના ભાગી થતા નથી.

ગોશાલક આર્દ્રકને પોતાનો મત બતાવતાં કહે છે કે—અહો આર્દ્રક !
અમારો આ સિદ્ધાન્ત છે કે—એ તપસ્વી હોય છે, અને એકાન્તચારી હોય છે,

મદર્શયતિ-આર્દ્રકં પ્રતિ, મોઃ । મદીય એવ ત્રિદ્રાન્તઃ, યો હિ તપસ્વી એકાન્ત-
ચારી સ યદ્દિ શીતજલસ્ય વીજકન્દાદીનાં સ્ત્રીણામપિ ઉપભોગં કરોતિ, તદ્વાપિ
તસ્ય પાપકર્મબન્ધો ન જાયતે इति ॥૭॥

મૂલમ્-સીઓદયં વા તહવીયકાયં આહાયકર્મં તર્હૈત્થિયાઓ.

एथाइं जाणं पडिसेवमाणा अगारिणो अस्समणा भवन्तिटा.

छाया--शीतोदकं वा तथा बीजकायम् आधाकर्म तथा स्त्रियः ।

एतानि जानीहि प्रतिसेवमाना अगारिणो अश्रमणा भवन्ति ॥८॥

અન્યથાર્થઃ--(સીઓદગં) શીતોદકમ્ (તહ) તથા (વીયકાયં) વીજકાયમ્-
સચિત્તવીજયુક્તં વનસ્પતિકાયમ્ (તહ) તથા (આહાયકર્મં) આધાકર્મ (તહ) તથા

है वह यदि शीतल जल का बीज कन्द आदि का यहां तक कि स्त्रियों
का भी भोग करे तो भी उसे पापकर्म नहीं बंधता ॥७॥

‘સીઓદગં વા તહ વીયકાયં’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘सीओदगं-शीतोदकम्’ जो शीतल जलका ‘तहा-तथा’
तथा ‘बीयकायं-बीजकायम्’ बीजकायका अर्थात् सचित्त बीजों वाली
वनस्पतिकाय का ‘तह-तथा’ तथा ‘इत्थियाओ-स्त्रियः’ स्त्रियों का
‘एथाइं-एतानि’ इन सबका ‘पडिसेवमाणा-प्रतिसेवमानाः’ सेवन करते
हैं वे चाहे तप करते हो अथवा न करते हो किन्तु ये ‘अगारिणो-अगा-
रिणः’ गृहस्थही है । ‘अस्समणा-अश्रमणाः’ वे श्रमण नहीं हो सकते ।
‘जाणं-जानीहि’ इस बातको समझलो यह गोशालकके प्रति आर्द्रक
का कथन है ॥८॥

अन्वयार्थ—जो शीतल जल का, बीजकाय का अर्थात् सचित्त

તે. જો ઠંડા પાણીનું બીજકાય આદિનું એટલા સુધી કે સ્ત્રીઓનું પણ સેવન
કરે તો પણ તેને પાપકર્મનો બંધ થતો નથી. ॥૭॥

‘સીઓદગં વા તહ વીયકાયં’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘सीओदगं-शीतोदकम्’ शीतल जल ‘तहा-तथा’ तथा ‘बीय-
कायं-बीजकायम्’ बीजकाय अर्थात् सचित्त बीजवाणी वनस्पति ‘तह-तथा’
‘इत्थियाओ-स्त्रियः’ स्त्रियों ‘एथाइं-एतानि’ आ अधानु “पडिसेवमाणा-प्रतिसे-
वमाना.” सेवन करे छे तेओ आडे तो तप करता होय अथवा न करता
होय, परंतु तेओ ‘अगारिणो-अगारिण’ गृहस्थ न छे. ‘अस्समणा-अश्रमणाः’
तेओ श्रमणु थर्ध शकता नथी ‘जाण-जानीहि’ आ बात समझ लो. आ
गोशालक प्रत्ये आर्द्रकनुं कथन छे. ॥८॥

अन्वयार्थ—जेओ शीतल जलनु बीजकायनु अर्थात् सचित्त बीजवाणी

(इत्थियाओ) स्त्रियः-स्त्रीः (एयाई) एतानि (पडिसेवमाना) प्रतिसेवमानाः-एतेषां सेवनकर्तारि स्वपःकारिणोऽकारिणो वा भवन्तु किन्तु एते (अगारिणो) अगारिणो गृहस्था एव । (अस्समणा) अश्रमणः-न श्रमणाः नैते साधवो भवन्तीति (जाणं) जानीहि-हे गोशालक ! इत्यार्द्रकः कथयति ॥८॥ टीका-सुगमा ॥८॥

મૂલ-સિયા ય વીયોદગહૃત્થિયાઓ,

પડિસેવમાણા સમણા ભવંતુ ।

અગારિણો વિ સમણાં ભવંતુ,

‘સેવંતિ ડ તે વિ તંહપ્પગારં ॥૯॥

છાયા--સ્યાચ્ચ વીજોદકસ્ત્રિયઃ પ્રતિસેવમાનાઃ શ્રમણા ભવન્તુ ।

અગારિણોઽપિ શ્રમણા ભવન્તુ સેવન્તે તુ તેઽપિ તથાપ્રકારમ્ । ૯॥

बीजों वाली वनस्पति का, आधाकर्मिक आहार का और स्त्रियों का सेवन करते हैं, वे चाहे तप करते हों या न करते हों, किन्तु गृहस्थ ही हैं । वे श्रमण नहीं हो सकते । इस बात को समझ लो यह गोशालक के प्रति आर्द्रक का कथन है ॥८॥ टीका सरल है ॥८॥

‘સિયા ય વીયોદગહૃત્થિયાઓ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ-फिरसे आर्द्रक मुनि कहते हैं-बीज आदिका सेवन करने वालों की साधुता का निषेध करके अब उस मतमें बाधक युक्ति दिखलाते हैं-‘सियाय-स्याच्च कदाचित् ‘बीयोदगहृत्थियाओ-बीजोदकस्त्रियः’ सचित्त बीज सचित्त जल और स्त्रियों का ‘पडिसेवमाणा-प्रतिसेवमानाः’

वनस्पतितु’ आधाकर्मि आहारतु’ અને સ્ત્રિયેતુ સેવન કરે છે તેઓ તપ કરતા હોય અથવા ન કરતા હોય પરંતુ તેઓ ગૃહસ્થ જ છે. તેઓ શ્રમણ થઈ શકતા નથી. એ વાત સમજ લો. આ પ્રમાણે ગોશાલકને આર્દ્રકમુનિએ કહ્યું. ॥૮॥

આ ગાથાનો ટીકાર્થ સરળ છે.

‘સીયા ય વીઓદગહૃત્થિયાઓ’ इत्यादि

शब्दार्थ-क्षरीथी आर्द्रक मुनि भीज विगरेतु सेवन करवावाणाओंना साधुपणाने निषेध करीने હવે તે મતની બાધક યુક્તિ બતાવે છે ‘સિયાય-સ્યાચ્ચ’ કદચ ‘बीयोदगहृत्थियाओ-बीजोदकस्त्रिय.’ સચિત્ત બી સચિત્તપાણી, અને સ્ત્રિયેતુ ‘पडिसेवमाणा-प्रतिसेवमानाः’ સેવન કરવાવાળા પણ ‘समणा-

અન્યયાર્થ:—પુનરાદ્ર્કો મુનિઃ પ્રાહ-વીજાદ્યુભોગકારિણાં સાધુત્વં પ્રતિ-
 પિધ્યાઽત્ર સાધકાઽમાવાન્ દર્શયન્ વાધકશ્ચિ જ્ઞાતે । (સિયાય) સ્યાચ્ચ (વીયોદગ-
 ઇતિયાઓ) વીજોદકસ્ત્રિયઃ વીજં શીતોદકં તથા-સ્ત્રિયઃ (પહિસેવમાણા) પ્રતિ-
 સેવમાનાઃ, एतेषां सेवनकर्त्तारोऽपि (समणा) श्रमणाः-साधवो भवन्तु तैः किमप-
 राद्धम् । (ते वि) ते-गृहस्था अपि (तहप्पगारं) तथाप्रकारं-शीतोदकादिकम्
 (सेवंति उ) सेवन्ते एव, यदि शीतोदकादिसेवनकर्त्तारः साधवो भवेयु स्तदा गृह-
 स्था अपि साधवः स्युः । यत उभयोरपि असेव्यसेवनस्य समानत्वात् । अतो
 भवत्सिद्धान्तसिद्धसाधुत्वपरिभाषा न समीचीना, गृहस्थेऽपि तस्याः सत्त्वात् । ९।

॥ ટીકા-સુગમા ॥ ૯ ॥

સેવન કરને વાલા भी 'સમ્મણા-શ્રમણાઃ' યદિ સાધુ હો સકતા હૈ, તો
 ગૃહસ્થોં ને કયા અપરાધ ક્રિયા હૈ ? અર્થાત્ ઉન્હેં भी સાધુ કયોં ન માન
 લિયા જાય ? 'તે વિ-તે અપિ' વે भी 'તહપ્પગારં-તથાપ્રકારમ્' સચિત્ત
 જલ આદિ કા 'સેવંતિ ઉ-સેવન્તે એવ' સેવન કરતે હૈં । જવ સચિત્ત
 જલ ઓર સ્ત્રીકા દોનોં હી સેવન કરતે હૈં, તો સાધુ આર ગૃહસ્થ મેં
 અંતર હી કયારહા એસા માનને પર તો સબ ગૃહસ્થ भी સાધુ હી કહલાએંગે
 કયોંકિ વહ યુક્તિ, ગૃહસ્થ મેં भी ઘટિત્ત હોતી હૈ । ૯।

અન્વયાર્થ—આદ્ર્ક મુનિ વીજ આદિ કા સેવન કરને વાલોં કી
 સાધુતા કા નિષેધ કરકે અબ ઉસ મત મેં વાધકયુક્તિ દિખલાતે હૈં—
 સચિત્ત વીજ, સચિત્ત જલ ઓર સ્ત્રિયોં કા સેવન કરને વાલે भी યદિ
 સાધુ હો સકતે હો તો ગૃહસ્થોં ને કયા અપરાધ ક્રિયા હૈ ? ઉન્હેં भी
 સાધુ કયોં ન માન લિયા જાય ? વે भी સચિત્ત જલ આદિ કા સેવન

શ્રમણા.' ને સાધુ બની શકતા હોય, તો ગૃહસ્થોએ શો અપરાધ કર્યો છે ?
 અર્થાત્ તેઓને પણ સાધુ કેમ ન માનવા ? 'તેવિ-તેઽપિ' તેઓ પણ 'તહપ્પ-
 ગારં-તથાપ્રકારમ્' સચિત્ત પાણી વિગેરેનું 'સેવંતિ ઉ-સેવન્તે એવ' સેવન
 કરે જ છે. જ્યારે સચિત્તપાણી અને સ્ત્રિયોનું સેવન આ બન્ને કરે છે, તો
 પછી સાધુ અને ગૃહસ્થમાં શો ફરક છે ? આમ માનવાથી તો બધા ગૃહસ્થો
 પણ સાધુ જ કહેવાશે. તેથી જ આપે સાધુની જે વ્યાખ્યા કરી છે, તે બરે
 બર નથી. કેમકે તે ગૃહસ્થોમાં પણ ઘટે છે. ॥ગા.૦૯॥

અન્વયાર્થ—આદ્ર્ક મુનિ બીજ વિગેરેનું સેવન કરવાવાળાના સાધુ-
 પણુનો નિષેધ કરીને હવે તે મતના ખંડનની યુક્તિ બતાવે છે.—સચિત્ત
 બીજ સચિત્તજલ અને સ્ત્રિયોનું સેવન કરવાવાળા પણ ને સાધુ થઈ
 શકતા હોય તો ગૃહસ્થોએ શું અપરાધ કર્યો છે ? તેઓને પણ સાધુ કેમ

अभिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयेद् अयमायुष्मन् ! मांसः इदम् अस्थि एवमेव नास्ति कोऽपि पुरुषः उपदर्शयिता अयमायुष्मन् ! आत्मा इदं शरीरम् ! तद्यथा नामकः कोऽपि पुरुषः करतलादामलकम् अभिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयेद् इदम् आयुष्मन् ! करतलम् इदमामलकम् एवमेव नास्ति कोऽपि पुरुषः उपदर्शयिता अयमायुष्मन् ! आत्मा इदं शरीरम् ! तद्यथा नामकः कश्चित् पुरुषो दध्नी नवनीतम् अभिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयेद् इदमायुष्मन् ! नवनीतम् इदं तु दधि, एवमेव नास्ति कोऽपि पुरुषः उपदर्शयिता अयमायुष्मन् ! आत्मा इदं शरीरम् ! तद्यथा नामकः कोऽपि पुरुषः तिष्ठेभ्यस्तैलम् अभिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयेद् इदमायुष्मन् ! तैलम् अयं पिण्याकः एवमेव नास्ति कोऽपि पुरुषः उपदर्शयिता आयुष्मन् ! आत्मा इदं शरीरम् ! तद्यथा नामकः कोऽपि पुरुषः इक्षुतः क्षोदरसम् अभिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयेद् अयम् आयुष्मन् ! क्षोदरसः अयं क्षोदः एवमेव यावद् शरीरम् ! तद्यथा नामकः कोऽपि पुरुषः अरणितः अग्निम् अभिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयेत्, इयम् आयुष्मन् ! अरणिः अयमग्निः एवमेव यावत् शरीरम् ! एवम् असन् असंवेद्यमानः येषां तत् स्वाख्यातं भवति, तद्यथा-अन्यो जीवः अन्यच्छरीरं तस्मात् ते मिथ्या । स हन्ता तं घातयत, खनत, क्षणत, दहत, पचत, आलुम्पत, विलुम्पत, सहसा कारयतः विपरामृशत, एतावान् जीवः नास्ति परलोकः । ते नो एवम् विप्रतिवेदयन्ति तद्यथा-क्रियां वा, अक्रियां वा, सुकृतं वा, दुष्कृतं वा, कल्याणं वा, पापकं वा, साधु वा, असाधु वा, सिद्धिं वा, असिद्धिं वा, निरयं वा, अनिरयं वा, एवं ते विरूपरूपैः कर्मसमारम्भैः विरूपरूपान् कामभोगान् समारभन्ते भोगाय । एवम् एके प्रागल्भिकाः निष्क्रियमागकं धर्मं प्रज्ञापयन्ति, तं श्रद्धधानाः तं प्रतियन्तः तं रोचमानाः, साधु स्वाख्यातं श्रमण इति वा मादन इति वा कामं खलु आयुष्मन् ! त्वां पूजयामि, तद्यथा-अशनेन वा पानेन वा खाद्येन वा स्वाद्येन वा, वस्त्रेण वा, प्रतिग्रहेण वा, कम्बलेन वा, पादमोञ्जनेन वा, तत्रैके पूजायै समुत्थितवन्तः, तत्रैके पूजायै निकाचितवन्तः । पूर्वमेव तेषां ज्ञातं भवति श्रमणाः भविष्यामः अनगाराः अकिञ्चनाः अपुत्राः अपशवः परदत्तक्षोजिनः भिक्षवः पापं कर्म न करिष्यामः, समुत्थाय ते आत्मना अप्रतिविरताः भवन्ति । स्वयम् आददते अन्यान्पि आदापयन्ति अन्यमपि आददन्तं समनुजानन्ति । एवमेव ते स्त्रीकामभोगेषु मूर्च्छिताः गृद्धाः ग्रथिताः अध्युपपन्नाः लुब्धाः रागद्वेषवशात्ताः ते नो आत्मानं समुच्छेदयन्ति ते नो परं समुच्छेदयन्ति, ते नो अन्यान् प्राणान् भूतानि जीवान् सत्त्वान् समुच्छेदयन्ति, प्रहीणाः पूर्वसंयोगाद् आर्यं मार्गम् अमाप्ता इति ते नो अर्वाचे नो पाराय अन्तरा कामभोगेषु निषण्णाः इति प्रथमः पुरुषजातः तज्जीवतच्छरीरक इति आख्यातः ॥सू०९॥

મૂલ્મ—જે યાવિ વીયોદગમોદ્ભિક્ષૂ,

ભિક્ષુઁ વિહિં જાયંતિ જીવિયટ્ટી।

તે ણાહસંજોગમવિ પ્પહાય કાયોવગા ણંતકરં ભવંતિ ॥૧૦

છાયા--યે ચાપિ વીજોદકમોજિભિક્ષુઓ, ભિક્ષાવિધિ યાન્તિ જીવિતાર્થિનઃ ।

તે જ્ઞાતિસંયોગમપિ પ્રહાય, કાયોપગા નાન્તકરા ભવન્તિ ॥૧૦

તો કરતે હૈં । જલ સચિત્ત જલ ઓર સ્ત્રી કા સેવન દોનોં હી કરતે હૈં
તો સાધુ ઓર ગૃહસ્થ બેં અન્નર હી કયા રહ્યા ? એસા માનને પર તો
સવ ગૃહસ્થ બી સાધુ હી કહલાઈંગે । અતएव આપને સાધુ કી જો
પરિભાષા કહી હૈ, વહ ઠીક નહીં હૈ, કયોંકિ વહ ગૃહસ્થ મેં બી
ઘટિત હોતી હૈ ॥૯॥ ટીકા સરલ હી હૈ ॥૯॥

‘જે યાવિ વીયોદગમોદ્ભિક્ષૂ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--આર્દ્રક મુનિ પુનઃ કહતે હૈં--જે યાવિ-યે ચાપિ’ જો
‘ભિક્ષૂ-ભિક્ષુ’ ભિક્ષુ હોકર બી ‘વીયોદગમોદ્-વીજોદકમોજિનઃ’
સચિત્ત વીજ એવં સચિત્ત જલકા સેવન કરતે હૈં, ઓર ‘જીવિયટ્ટી-
જીવિતાર્થિનઃ’ જીવનનિર્વાહકે લિએ ‘ભિક્ષુઁ વિહિં જાયંતિ-ભિક્ષાવિધિ-
યાન્તિ’ ભિક્ષાવૃત્તિ કરતે હૈં ‘તે ણાહસંજોગમવિ પ્પહાય-તે’ જ્ઞાતિ
સંયોગમપિ પ્રહાય’ વે અપને જ્ઞાતિ જનોં બન્ધુ, બાન્ધવોં કે સંપર્ક કો
ત્યાગકરકે બી ‘કાયોવગા-કાયોપગાઃ’ અપની કાયાકા હી પોષણ કરને

માની લેવામાં ન આવે ? તેઓ પણ સચિત્ત જલ સ્ત્રી વિગેરેનું સેવન કરે છે.
જો સાધુ અને ગૃહસ્થ બંને સચિત્ત જલ અને સ્ત્રીયોનું સેવન કરતા હોય તો
સાધુ અને ગૃહસ્થમાં શો ફેર છે ? જો એમ જ માનવામાં આવે તો સર્વજ્ઞ
ગૃહસ્થો પણ સાધુ જ કહેવાશે. તેથી જ આપે સાધુની જો પરિભાષા કહી
છે તે ભરોબર નથી. કેમકે તે ગૃહસ્થોમાં પણ ઘટિત થાય છે. ॥૯॥

ટીકાર્થ સરલ જ છે. તેથી અલગ બતાવેલ નથી.

‘જે યાવિ વીયોદગમોદ્ભિક્ષૂ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--ફરીથી આર્દ્રક મુનિ કહે છે કે--‘જે યાવિ-યે ચાપિ’ જો ‘ભિક્ષૂ
ભિક્ષુ’ ભિક્ષુ થઈને પણ ‘વીયોદગમોદ્-વીજોદકમોજિનઃ’ સચિત્ત બી અને
સચિત્ત પાણીનું સેવન કરે છે, અને ‘જીવિયટ્ટી-જીવિતાર્થિન’ જીવન નિર્વાહ
કરવા માટે ‘ભિક્ષુઁ વિહિં જાયંતિ-ભિક્ષાવિધિ’ ભિક્ષાવૃત્તિ કરે છે, ‘તે’ ણાહ
સંજોગમવિ પ્પહાય-તે જ્ઞાતિસંયોગમપિ પ્રહાય’ તેઓ પોતાના જ્ઞાતિજનોં,
આધેવોના સંપર્કનો ત્યાગ કરીને પણ ‘કાયોવગા-કાયોપગાઃ’ પોતાના શરીરનું

અન્વયાર્થઃ—પુનરાદ્ર્કો મુનિઃ ગ્રાહ—(જે યાત્રિ) યે ચાપિ, ચ શબ્દસ્ત્વર્થે, તથા ચ યે તુ (મિત્રા) મિત્રાઃ, યે સાધુવેપં પરિગૃહ્યાઽપિ (વીરોદ્ગમોઽ) વીરો-
દ્ગમોજિનો ભવન્તિ, તથા—(જીવિયદ્વી) જીવિતાર્થિનઃ—ઉદરમ્મરયઃ (મિત્રાં વિદિ-
જાયન્તિ) મિત્રાવિદિ યાન્તિ, યે મૃત્વાઽપિ સાધવઃ વીરકાયાન્ શીતોદકાદિકં
સેવન્તે તથોદરપોષણાય મિત્રાવૃત્તિ કુર્વન્તિ । તે (નાઽસંજોગમવિપ્પહાય) તે
પૂર્વોક્તકર્મનિરતાઃ સ્વકીયજ્ઞાતિવધુવાન્ધવાનાં કર્મકરાઃ સંયોગં પ્રહાયાઽપિ-
પરિવૃજ્યાઽપીતિ । (કાયોવગા) કાયોવગાઃ—સ્વદેહવેપોષણેષુ વ્યગ્રમાનસાઃ (જંત-
કરા ભવન્તિ) નાન્તકારા ભવન્તિ—ઉદરમ્મરયો લોકે કર્મણાં ન વિનાશકા,
ભવન્તિ અન્તકરા ન ભવન્તીતિ ॥૧૦॥ટીકા—સુગમા ॥૧૦॥

શ્લોક—ઇમં વયં તુ તુમ પાઉકુવં પાવાઇળો ગરિહંસિ સઠ્ઠવંવ ।

પાવાઇળો પુઠો કિટ્ટયંતા સયં સયં 'ંદિટ્ટિ' કરેન્તિ પાંડં ॥૧॥

ચાલે હૈં એસે મિત્રાજીવી—પેટૂં અપને કર્મોં કા 'જંતકરા ભવન્તિ—નાન્ત
કરા ભવન્તિ' અન્ત નહીં કર સકતે હૈં ઓર ન અનેકે જન્મ મરણકા
હી અન્ત આસકતા હૈ ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—આદ્ર્ક મુનિ પુનઃ કહતે હૈં—જો મિત્રુ હોકર મી
સચિત્ત ઘીજ ઓર સચિત્ત જલ કા સેવન કરતે હૈં ઓર જીવનનિર્વાહ
કે લિખે મિત્રાવૃત્તિ કરતે હૈં, વે અપને જ્ઞાતિજનો, એવં આત્મીય બન્ધુ-
બાન્ધવોં કે સંપર્ક કો ત્યાગ કરકે મી અપને કાય કા હી પોષણ કરને વાલે
હૈં એસે મિત્રાજીવી—પેટૂં અપને કર્મોં કા અન્ત નહીં કર સકતે ઓર ન
અનેકે જન્મ—મરણ કા હી અન્ત આ સકતા હૈ ॥૧૦॥ટીકા સરલ હૈ ॥૧૦॥

પોષણ કરવાવાળા છે. આત્રા મિત્રાજીવી—પેટભરા પોતાના કર્મોના 'જંતકરા
ભવન્તિ—નાન્તકરા ભવન્તિ' અન્ત કરી શકતા નથી. તથા તેમના જન્મ મરણનો
અન્ત કરી શકતા નથી. ॥ગા૦૧૦॥

અન્વયાર્થ—આદ્ર્ક મુનિ ફરીથી કહે છે કે—જો મિત્રુક થઈને સચિત્ત
અને સચિત્ત જલનું સેવન કરે છે. અને જીવન નિર્વાહ માટે મિત્રા
વૃત્તિ કરે છે. તેઓ પોતાના જ્ઞાતિજનો અને આત્મીય બન્ધુ બાન્ધવોના સંપર્કને
છોડીને પણ પોતાના શરીરનું જ પોષણ કરવા વાળા છે. એવા મિત્રાજીવી
પેટભરા પોતાના કર્મોના અન્ત કરી શકતા નથી. તેમજ પોતાના જન્મમર-
ણનો પણ અન્ત કરી શકતા નથી. ॥૧૦॥

આ ગાથાનો ટીકાર્થ અન્વયાર્થ પ્રમાણે છે. જેથી અલગ આપેલ નથી.

છાયા--ઈમાં વાચં તુ ત્વં પ્રાદુષ્કુર્વન્ પ્રવાદિનો ગર્હસે સર્વાનેવ ।

પ્રવાદિનઃ પૃથક્ કીર્તયન્તઃ સ્વકાં સ્વકાં દૃષ્ટિં કુર્વન્તિ પ્રાદુઃ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થઃ—ગોશાલકઃ—આક્ષિપન્ કથયતિ—મોઃ આર્દ્રકમુને ! વીજોદકાદિ સેવમાના ન મુચ્યન્તે અપિતુ વન્ધનભાજઃ, ઇતિ વિકત્યમાનઃ સર્વાનેવ શાસ્ત્રકૃતો નિન્દસિ । (ઈમં વયંતુ) ઈમાં વાચં તુ (પાઝકુવ્વં) પ્રાદુષ્કુર્વન્—વહિષ્માકાશ્યં નયન્ (તુમ) ત્વમ્ (સવ્વ એવ) સર્વાનેવ (પાવાહ્ણો) પ્રવાદિનઃ—પ્રવાદુકાન—શાસ્ત્રકારાન્

‘ઈમં વયં તુ તુમ પાઝકુવ્વં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—ગોશાલક આક્ષેપ કરતા હુઆ કહતા હૈ—હે આર્દ્રક મુનિ ! સચિત્ત જલ ઓર બીજ આદિકા સેવન કરનેવાલે મુક્તિ પ્રાપ્ત નહીં કરતે, કિન્તુ કર્મબન્ધકે ભાગી હોતે હૈ, ‘ઈમં વયંતુ—ઈમાં વાચં તુ’ હસ પ્રકાર કાવચન ‘પાઝકુવ્વં—પ્રાદુષ્કુર્વન્’ કહકર ‘તુમ—ત્વમ્’ તુમ ‘સવ્વએવ—સર્વાનેવ’ સમી ‘પાવાહ્ણો—પ્રવાદિનઃ’ પ્રવાદુક અર્થાત્ વિભિન્ન શાસ્ત્રોં કા વર્ણન કરનેવાલે ઓર જ્ઞાન કે આકાર જૈસે કી ‘ગરિહસિ—ગર્હસે’ નિન્દા કરતે હો, યે શાસ્ત્રકાર ‘પુઢો—પૃથક્’ વે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકાર કા ‘કિદ્વ્યંતા—કીર્તયન્તઃ’ કથન કરતે હુએ ‘સયં સયં—સ્વકીયાં સ્વકીયાં’ અપની અપની ‘દિદ્ધિ—દૃષ્ટિમ્’ દૃષ્ટિ કી ‘પાઝકરેતિ—પ્રાદુષ્કુર્વન્તિ’ પ્રગટ કરતે હૈ । કિન્તુ તુમારે હસ કથનસે ડન સમી પર આક્ષેપ હોતા હૈ । હસ પ્રકાર તુમને ડચ્છાંચલ હોકર અનુચિત આક્ષેપ કિયા હૈ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—ગોશાલક આક્ષેપ કરતા હુઆ કહતા હૈ—હે આર્દ્રક મુનિ ! વીજ આદિ કા સેવન કરને વાલે મુક્તિ પ્રાપ્ત નહીં કરતે, કિન્તુ

‘ઈમં વયં તુ તુમ પાઝકુવ્વં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—ગોશાલક આક્ષેપ કરતાં કહે છે કે—હે આર્દ્રક મુનિ ! સચિત્ત અને જલ બીજ વિગેરેનું સેવન કરવાવાળા મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. પરંતુ કર્મબંધના ભાગી થાય છે. ‘ઈમં વયંતુ—ઈમાં વાચં તુ’ આ પ્રમાણેનું વચન ‘પાઝકુવ્વં—પ્રાદુષ્કુર્વન્’ કહીને ‘તુમ—ત્વમ્’ તમે ‘સવ્વ એવ—સર્વાનેવ’ બધા જ ‘પાવાહ્ણો’ બધા પ્રાદુક અર્થાત્ જૂદા જૂદા શાસ્ત્રોનું વર્ણન કરવાવાળા, અને જ્ઞાનની ખાણરૂપ છે, તેઓની ‘ગરિહસિ—ગર્હસે’ નિંદા કરે છે. આ શાસ્ત્રકારો ‘પુઢો—પૃથક્’ તેઓ જૂદા જૂદા ‘કિદ્વ્યંતા—કીર્તયન્તઃ’ કથન કરતા થકા ‘સયં સયં—સ્વકીયા સ્વકીયાં’ પોતા પોતાની ‘દિદ્ધિ—દૃષ્ટિમ્’ દૃષ્ટિને ‘પાઝકરેતિ—પ્રાદુષ્કુર્વન્તિ’ પ્રગટ કરે છે, પરંતુ તમારા આ કથનથી તે બધા પર આક્ષેપ આવે છે. આ રીતે તમે ડચ્છાંબલ પણાથી અયોગ્ય આક્ષેપ કર્યો છે ॥ગા||૦૧૧||

અન્વયાર્થ—ગોશાલક આક્ષેપ પૂર્વક કહે છે—હે આર્દ્રક મુનિ બી વિગેરેનું સેવન કરવાવાળા મુક્તિ મેળવી શકતા નથી. પરંતુ કર્મબંધના ભાગી

(નિરિહસિ) ગર્હસે-નિન્દસિ-સર્વેષાં નિન્દાવચનં વદસિ, (પાવાણો) પ્રવાદિનઃ-
પ્રવાદુકાસ્તત્તત્ તીર્થકરાસ્તત્તચ્છાસ્ત્રવર્ણનમહિમ્ના તત્તજ્ઞાનાકારાઃ (પુઠો) પૃથક્-
પૃથક્ (કિટ્ટયંતા) કીર્તયન્તઃ-કથયન્તઃ (સયં સયં) સ્વકીયાં સ્વકીયામ્ (દિટ્ઠિ)
દટ્ઠિમ્ (પાઠકરેતિ) પ્રાદુષ્કુર્વન્તિ-સ્વસ્વસિદ્ધાન્તાન્ દર્શયન્તઃ તેષાં શ્રેષ્ઠત્વં વર્ણ-
યિત્વાઽપિ ત્વદીય કથનેન તે સર્વે આક્ષિપ્તા ભવન્તિ । ઇતિ-ઉચ્છૃંક્ષ્ણેન ત્વયાઽ-
સન્નત્વં કૃતમિતિ પ્રહુરાક્ષેપઃ ॥૧૧॥

મૂલમ્-તે અન્નમન્નસ્સ ડ ગરહમાણા,

અવસ્થાંતિ મો સમણા માહણા ય ।

સતો ય અત્થી અસતો ય ણત્થી,

ગરહામો 'દિટ્ઠિ' ણં ગરહામો 'કિંચિ ॥૧૨॥

છાયા-તેઽન્યોઽન્યસ્ય તુ ગર્હમાણા આરુયાન્તિ મોઃ શ્રમણા માહનાથ ।

સ્વતઃશ્ચાઽસ્તિ અસ્વતઃશ્ચ નાસ્તિ, ગર્હામહે દટ્ઠિ ન ગર્હામહે કિંચિત્ ॥૧૨॥

કર્મવન્ધ કે ભાગી હોતે હૈં, હસ પ્રકાર કહકર તુમ સમી શાસ્ત્રકારો
કી નિન્દા કર રહે હો । સમી પ્રવાદુક અર્થાત્ જો વિભિન્ન શાસ્ત્રોં કા
વર્ણન કરને વાલે ઓર જ્ઞાન કે આકર હૈં વે ભિન્ન, ભિન્ન પ્રકાર કા કથન
કરતે હુએ અપની દટ્ઠિ પ્રકટ કરતે હૈં । કિન્તુ તુમ્હારે હસ કથન સે ડન
સમી પર આક્ષેપ હોતા હૈં ! હસ પ્રકાર તુમને ઉચ્છૃંક્ષ્ણ હો કર
અનુચિન આક્ષેપ કિયા હૈં ॥૧૧॥ ટીકાર્થ અન્વયાનુલ્લપ હૈં ॥૧૧॥

‘તે અન્નમન્નસ્સ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘તે સમણા માહણા ય-તે શ્રમણા બ્રાહ્મણાથ’ વે શ્રમણ
ઓર માહન ‘અન્નમન્નસ્સ-અન્યોઽન્યસ્ય’ એક દુસરે કી નિન્દા ઓર

બને છે, આ પ્રમાણે કહીને તમો બધાજ શાસ્ત્રકારોની નિંદા કરી રહ્યા છે
બધાજ પ્રવાદુક અર્થાત્ જે આ જુદા જુદા શાસ્ત્રોનું વર્ણન કરવાવાળા અને
જ્ઞાનની ખાણ રૂપ છે. તેઓ જુદા જુદા પ્રકારનું કથન કરતાં થકાં પોતપોતાનું
દટ્ઠિભિંદુ પ્રગટ કરે છે પરંતુ તમારા આ કથનથી તેઓ બધા પર આક્ષેપ
થાય છે. આ રીતે તમોએ ઉચ્છૃંક્ષ્ણ બની અયોગ્ય આક્ષેપ કરેલ છે. ॥૧૧॥

આ ગાથાનો ટીકાર્થ સરળ છે. તેથી અલગ આપેલ નથી.

‘તે અન્નમન્નસ્સ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-‘તે સમણા માહણા ય-તે શ્રમણા બ્રાહ્મણાથ’ તે શ્રમણો અને
માહનો ‘અન્નમન્નસ્સ-અન્યોઽન્યસ્ય’ એક બીજાની નિંદા અને મસકરી કરે છે.

અન્વયાર્થ:—આર્દ્રકો ગોશાલકાયોત્તરયતિ-હંદો ગોશાલક ! નાઽહં કમપિ નિન્દામિ, અપિ તુ માધ્યસ્થ્ય માસ્થાય નિર્મલદૃષ્ટ્યા વસ્તુસ્થિતિં નિરૂપયામિ । તે દાર્શનિકાઃ સ્વમતં પુણ્યન્ત સ્તુષ્યન્તો નિન્દન્તિ પરાન્, તદાયશાસ્ત્રાન્તઃપાતિ તત્કથનમેવ દર્શયામિ । તદુક્તમ્—

હંસી કરતે હૈં ‘૭-તુ’ કિન્તુ ‘ગરહમાણા-ગર્હમાણાઃ’ નિન્દા કરતે હુપ ‘અક્ષંતિ-આખ્યાન્તિ’ વે કહને હૈં કિ ‘સતો ય અત્થિ-સ્વતશ્ચાસ્તિ’ મેરે દર્શન મેં પ્રતિપાદિત અનુષ્ઠાન સે હી ધર્મ ઓર મોક્ષ હોતા હૈ ‘અસતો ય નત્થિ-અસ્વત શ્ચ નાસ્તિ’ દૂસરોં કે દર્શનોં મેં કથિત અનુષ્ઠાનસે ધર્મ અથવા મોક્ષ નહીં હોતા હૈ । ‘ગરહામો દિટ્ઠિ-ગર્હામહે દટ્ઠિમ્’ હમ ડનકી ડસ એકાન્તદૃષ્ટિ કી ગર્હાં કરતે હૈં પદાર્થ સત્ હી હૈ યા નિત્ય હી હૈ, ઇત્યાદિ એકાન્તવાદકી નિન્દા કરતે હૈં । ઇસકે સિવાય ઓર કયા કહતે હૈ ? જો મી કોઈ એકાન્ત દૃષ્ટિ કા અવલમ્બન કરકે વસ્તુસ્વરૂપ કા પ્રતિપાદન કરતા હૈ, ડસકા પ્રતિપાદન યથાર્થ નહીં હૈં । એસા હમ કહતે હૈં । ‘જ ગરહામો કિંચિ-ન ગર્હામહે કિઞ્ચિત્’ ઇસમેં કિસી કી નિન્દા નહી હૈ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—વે શ્રમણ ઓર માહન એક દૂસરે કી નિન્દા ઓર હંસી કરતે હૈં । વે કહતે હૈં કિ મેરે દર્શન મેં પ્રતિપાદિત અનુષ્ઠાન સે હી ધર્મ ઓર મોક્ષ હોતા હૈ, દૂસરોં કે દર્શનોં મેં કથિત અનુષ્ઠાન સે ધર્મ-

‘૭-તુ’ પરંતુ ‘ગરહમાણા-ગર્હમાણા.’ નિન્દા કરતા થકા ‘અક્ષંતિ-આખ્યાન્તિ’ તેઓ કહે છે કે-‘સતો ય અત્થિ-સ્વતશ્ચાસ્તિ’ મારા દર્શનમાં પ્રતિપાદન કરેલ અનુષ્ઠાનથી જ ધર્મ અને મોક્ષ થાય છે. ‘અસતો ય નત્થિ-અસ્વતશ્ચ નાસ્તિ’ બીજાઓના દર્શનોમાં કહેલા અનુષ્ઠાનથી ધર્મ અથવા મોક્ષ મળતો નથી. ‘ગરહામો દિટ્ઠિ-ગર્હામો દટ્ઠિમ્’ અમે તેઓની આ એકાન્ત દૃષ્ટિની નિન્દા કરીએ છીએ. પદાર્થ સતજ છે, અથવા નિત્ય જ છે, વિગેરે એકાન્તવાદની નિન્દા કરીએ છીએ આ શિવાય બીજુ શું કહીએ છીએ ? જે કોઈ એકાન્ત દૃષ્ટિનું અવલમ્બન કરીને વસ્તુ સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરે છે, તેઓનું પ્રતિપાદન યથાર્થ નથી. એ પ્રમાણે હું કહું છું. ‘જ ગરહામો કિંચિ-ન ગર્હામહે કિઞ્ચિત્’ આમા કોઈની પણ નિન્દાનો ભાવ નથી. ॥ગા૦ ૧૨॥

અન્વયાર્થ—તે શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ પરસ્પર એક બીજાની નિન્દા અને મશ્કરી કરે છે તેઓ કહે છે કે-મારા શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદિત કરેલ અનુષ્ઠાનથી જ ધર્મ અને મોક્ષ થાય છે. બીજાઓના શાસ્ત્રોમાં કહેલા અનુષ્ઠાનોથી ધર્મ

‘નેત્રે નિરીક્ષ્ય-વિઠ્ઠલકણ્ટકકીટકૂટાન્, સમ્યક્પથા વ્રજતિ તાન્ પરિહત્ય દુરાત્ ।
કુજ્ઞાતકુત્સિતકુમાર્ગકુદ્વદ્દોષાંસ્તાંસ્તાન્ વિચારણપરસ્ય પરાઽપવાદઃ ॥૧॥

યા મોક્ષ નહીં હોતા । હમ उनकी इस एकान्त दृष्टि की गहरी करते हैं ।
पदार्थ सत ही है ? अथवा नित्य ही है इत्यादि एकान्तवाद की निन्दा
करते हैं, इसके सिवाय और हम क्या कहते हैं ? जो भी कोई एकान्त
दृष्टि का अवलम्बन करके वस्तुस्वरूप का प्रतिपादन करता है, उसका
प्रतिपादन यथार्थ नहीं है, ऐसा हम कहते हैं इसमें किसीकी निन्दा
नहीं है ॥१२॥ सुगम होने से टीकार्थ नहीं दिया है ॥

भावार्थ—आर्द्रक मुनि गोशालक को उत्तर देते हैं—हे गोशा-
लक । मैं किसी की निन्दा नहीं करता, किन्तु मध्यस्थभाव धारण
करके, निर्दोष दृष्टि से सही वस्तुस्थिति को कहता हूँ । वे प्रवादी ही
अपने मत का पोषण करते हुए और उसी में संतोष मानते हुए दूसरों
की निन्दा करते हैं । उनके शास्त्र का कथन दिखलाते हैं—

‘नेत्रों वाला पुरुष अपने नेत्रों से खड्ग कांटा कीड़ा और कूट
को देख कर और उनसे बच कर अच्छे मार्ग से चलता है । इसी
प्रकार यदि कोई पुरुष मिथ्याज्ञान, मिथ्याशास्त्र, मिथ्यामार्ग और
मिथ्यादृष्टि के दोषों को जान कर सन्मार्ग का आश्रय लेता है तो
ऐसा करना किसी की निन्दा करना नहीं कहलाता ।’

કે મોક્ષ થતો નથી, હું તેઓની આ એક તરફી દૃષ્ટિની નિંદા કરું છું પદાર્થ
સતજ છે. અથવા નિય જ છે વિગેરે પ્રકારના એકાન્તવાદની નીંદા કરું
છું. આ શિવાય બીજું શું કહું છું? જે કોઈ એકાન્ત દૃષ્ટિનું અવલમ્બન
કરીને વસ્તુ સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરે છે. તેનું તે પ્રતિપાદન યથાર્થ નથી જ
તેમ હું કહું છું. આ કથનમાં કોઈની પણ નિંદા નથી જ ॥૧૨॥

भावार्थ—હવે આર્દ્રક મુનિ ગોશાલકને ઉત્તર આપતાં કહે છે કે—હે
ગોશાલક । હું કોઈની પણ નિંદા કરતો નથી. પરંતુ મધ્યસ્થ ભાવ ધારણ
કરીને નિર્દોષ દૃષ્ટિથી બીરી વસ્તુ-સ્થિતિ જ કહું છું. તે પ્રવાદીઓ જ
પોતાના મતનું પોષણ કરતા થકા અને તેમાં જ સંતોષ માનતા થકા બીજા
ઓની નિંદા કરે છે. તેઓના શાસ્ત્રનું કથન બતાવે છે.—

આંખો વાળો પુરૂષ પોતાની આંખોથી ખાડા, ટેકરા, કીડા અને કાંકરા
વિગેરે જોઈને અને તેનાથી બચીને સારામાર્ગથી ચાલે છે. એજ પ્રમાણે જો
પુરૂષ મિથ્યાજ્ઞાન, મિથ્યા શાસ્ત્ર, મિથ્યામાર્ગ, અને મિથ્યા દૃષ્ટિના દોષોને
જાણીને સન્માર્ગનો આશ્રય લે છે. તો તેમ કરવું તે કોઈની પણ નિંદા
કરવી કહી શકાય નહીં.

ન હિ વસ્તુસ્વરૂપપ્રતિપાદન નિન્દા કસ્યાપિ મહાપુરુષસ્ય । સતિ હિ તથા—‘શીતં જલમુષ્ણોઽગ્નિઃ’ इति तच्चकथनमपि निन्दास्पृग्बचनं जायेत, एतत्सर्वमपि सूत्रेण ग्रथ्यते । ‘ते’ समणा माहणा य’ ते साधवः श्रमणा माहनाश्च ब्राह्मणाश्च ‘अन्नमन्नस्स’ अन्योऽन्यस्य—परस्परस्य परस्परमन्यस्याऽन्यो निन्दां हास्यं च कुर्वन्ति । ‘उ’ तु ‘गरहमाणा’ गर्हमाणाः—निन्दन्तः ‘अक्वंति’ आख्यान्ति—कथयन्ति । ‘सतो य अत्थी’ स्वतश्चास्ति—मंदीयदर्शनोक्ताऽनुष्ठानेन धर्मो मोक्षो वा भवति । ‘असतो य णत्थी’ अस्वतश्च नास्ति, परकीयदर्शनरीत्या कर्माऽनुष्ठानेन धर्मादयो न भवन्ति, इति ते कथयन्ति । ‘गरहामो दिट्ठि’ गर्हामहे दृष्टिम्, वयन्तेषामेकान्त-दृष्टिम् । ‘सन्नेव पदार्थः—नित्य एव वा’ इत्याद्येकान्ता दृष्टि र्वा तामेव केवलं निन्दामः । ‘ण गरहामो किंचि’ न गर्हामहे किञ्चित् । एकान्तदृष्टे निन्दां कुर्मः, नैव न्यत् किमपि ब्रूमः । वस्तुतस्तु—यस्य कस्यापि निरूपणम् एकान्तदृष्टि-मुपगृह्यैव सम्भवति । एकान्तदृष्टिमते पदार्थस्वरूपनिरूपणं न सम्भवति इति कथयामो नैतावता कस्यापि निन्दा भवति—इति आर्द्रकोक्तिः ॥१२॥

ટીકા—સુગમા ॥૧૨॥

સૂત્ર—‘ण किंचि रुवेणऽभिधारयामो सदिट्ठिमंगं तु करेमुं पांडं ।

मंगो इमे किट्ठिएं आरिएहिं अणुत्तरे सत्पुरिसेहिं अंजुं ॥१३॥

છાયા—ન કશ્ચન રૂપેણાભિધારયામઃ સ્વદૃષ્ટિમાર્ગશ્ચ કુર્મઃ પ્રાદુઃ ।

માર્ગોઽયં કીર્તિત આર્યેન્નુત્તરઃ સત્પુરુષૈરઞ્જુઃ ॥૧૩॥

વસ્તુ કે સ્વરૂપ કા પ્રતિપાદન કરના કિસી કી નિન્દા કરના નહીં કહાં જાતા હૈ । એસા ન માના જાય તો ‘જલ શીતલ હૈ, અગ્નિ લ્હણ હૈ’ હસ પ્રકાર કી વાસ્તવિકતા કો પ્રકટ કરના ખી નિન્દા કરના કહલાયગા । યહ સબ સૂત્રકારને સૂત્ર કે દ્વારા હી દિખલાયા હૈ ॥૧૨॥

‘ण किंचि रुवेणऽभिधारयामो’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—આર્દ્રક મુનિ કહતે હૈ—‘કિંચિ—કમપિ’ હમ કિસી શ્રમણ

‘વસ્તુ સ્વરૂપેણ પ્રતિપાદન કરવું કોઈની પાંચ નિન્દા કરવી કહેવાય નહીં.’ એમ માની ન લેવાય કે—‘પાણી ઠંડું છે, અગ્નિ ગરમ છે,’ આ પ્રમાણેના વાસ્તવિક પાંચાને બતાવવું તે પાંચ નિન્દા કરવી તેમ કહેવાશે આ બધું કથન સૂત્રકારે સૂત્રદ્વારા જ બતાવ્યું છે. ॥૧૨॥

‘णकिंचि रुवेणऽभिधारयामो’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—આર્દ્રક મુનિ કહે છે—‘કિંચિ—કમપિ’ હું કોઈ પાંચ શ્રમણ

અન્વયાર્થઃ—(કિંચિ) કચ્ચન—કમપિ શ્રમણં માહનં વા (રૂવેણ) રૂપેણ સ્વરૂપેણ—જુગુપ્સિતાઽવયવાજ્ઞાઽવયવોદ્વાટનેન (ળ અભિધારયામો) ન—નૈવ અભિધારયામઃ—ગર્હણાવુદ્ધયા નોદ્વાટયામઃ કિન્તુ—(પદિદ્વિમગ્ગં તુ) સ્વદૃષ્ટિમાર્ગં તુ—તદભ્યુપગતં દર્શનં સિદ્ધાન્તમ્ (પાઠકરેસુ) પ્રાદુષ્કુર્મઃ—પ્રકાશયામઃ । મોક્ષમાર્ગસ્તુ—(આરિપ્પહિં) આર્યૈઃ (સપ્પુરિસેહિં) સત્પુરુષૈઃ—સન્તશ્ચ તે પુરુષાસ્તૈઃ સર્વજ્ઞૈઃ—અધર્મદૂરવર્તિભિઃ (इमे मग्गे) अयं मार्गः—सम्यग्दर्शनादिरूपः (अणुत्तरे) अनुत्तरः—न विद्यते उत्तरः

અથવા માહન કે 'રૂવેણ-રૂપેણ' રૂપ અથવા વેષકી 'ળ અભિધારયામો—નાભિધારયામઃ' નિંદા નહીં કરતે હૈં ઉસકે અંગ અથવા ઉપાંગ કી બુરાઈ નહીં કરતે' કિન્તુ 'સદિદ્વિમગ્ગં તુ-સ્વદૃષ્ટિમાર્ગં તુ' કેવલ અપને દર્શનકા માર્ગ હી 'પાઠકરેસુ-પ્રાદુષ્કુર્મઃ' પ્રકાશિત કર રહે હૈં 'इमे मग्गे-अयं मार्गः' यह सम्यग् दर्शन आदिरूप मार्ग 'अणुत्तरे-अनुत्तरः' सर्वोत्तम है अर्थात् पूर्वापर विरुद्ध न होने के कारण तथा जीवाजीवादि पदार्थ-तत्त्वों की यथार्थ प्ररूपणा करने के कारण अनुत्तर है, क्योंकि—यह 'आरिपिहिं-आर्यैः' आर्य 'सपपुरिसेहिं-सत्पुरुषैः' सत्पुरुषों-सर्वज्ञों के द्वारा 'अंजू किट्ठिया-अञ्जुः कीर्तितः' सरल कहा गया है ॥१३॥

અન્વયાર્થઃ—આર્દ્રક પુનઃ કહતે હૈં—હમ કિસી શ્રમણ યા માહન કે રૂપ યા વેષ કી નિન્દા નહીં કરતે । ઉસકે અંગ યા ઉપાંગ કી બુરાઈ નહીં કરતે । કેવલ અપને દર્શન કા માર્ગ હી પ્રકાશિત કર રહે હૈં । यह सम्यग्दर्शन आदि रूप मार्ग सर्वोत्तम है अर्थात् पूर्वापरविरुद्ध न

અથવા માહનના 'રૂવેણ-રૂપેણ' રૂપ અથવા વેષની 'ળ અભિધારયામો—નાભિધારયામઃ' નિંદા કરતો નથી. તેમના અંગ અથવા ઉપાંગોની બુરાઈ બતાવતો નથી. પરંતુ 'સદિદ્વિમગ્ગં તુ-સ્વદૃષ્ટિમાર્ગં તુ' કેવળ પોતાના દર્શનનો 'માર્ગ' જ 'પાઠકરેસુ-પ્રાદુષ્કુર્મઃ' પ્રગટ કરે છે. 'इमे मग्गे-अयं मार्गः' આ સમ્યગ્-દર્શન વિગેરે રૂપ માર્ગ 'अणुत्तरे-अनुत्तरः' સર્વોત્તમ છે, અર્થાત્ પૂર્વાપર વિરુદ્ધ ન હોવાથી તથા જીવ અજીવ વિગેરે તત્ત્વોની યથાર્થ પ્રરૂપણા કરવાથી અનુત્તર—સર્વશ્રેષ્ઠ છે, કેમકે આ 'आरिपिहिं-आर्यैः' આર્ય 'सपपुरिसेहिं-सत्पुरुषैः' સત્પુરુષો—સર્વજ્ઞો દ્વારા 'अंजू किट्ठिया-अञ्जुः कीर्तितः' સરલ કહેવામાં આવેલ છે. ॥૧૩॥

અન્વયાર્થઃ—ફરીથી આર્દ્રક મુનિ કહે છે.—હું કોઈ પણ શ્રમણ અથવા માહનના રૂપ અથવા વેષની નિંદા કરતો નથી. હું કેવળ અમારા શાસ્ત્રનો માર્ગ જ પ્રગટ કરે છે. આ સમ્યગ્ દર્શન રૂપ માર્ગ જ સર્વોત્તમ છે, અર્થાત્ તે પૂર્વાપર વિરુદ્ધ ન હોવાના કારણે તથા જીવાદિ તત્ત્વોનું પ્રરૂપણ

-પ્રધાનો યસ્માત્ તથાવિધોઽનુત્તરઃ પૂર્વાપરાવ્યાહતત્ત્વાત્ યથાવસ્થિતજીવાદિસ્વ-
રૂપનિરૂપણાચાર્ય ધર્મોઽનુત્તરઃ (અંજૂ કિટ્ટિય) અંજુઃ કીર્તિતઃ પ્રોક્ત इति ॥૧૨॥

॥ ટીકા-સુગમા ॥૧૩॥

પૂલ્મ-ઉઢું અહેયં તિરિયં દિસાસુ,

તસા ય જે થાવરા જે યં પાણાં

ભૂયાહિ સંકાંભિ દુગુંછમાણો,

જો ગરહર્દે વુસિમં કિંચિ લોએ ॥૧૪॥

છાયા—ઊર્ધ્વમધસ્તિર્યગ્ દિશાસુ, ત્રસાથ ચે સ્થાવરા ચે ચ પ્રાણાઃ ।

ભૂતાભિશક્કામિર્જુગપ્સમાનો નો ગરહતે સંયમવાન્ કિશ્ચિલ્લોકે ॥૧૪॥

હોને કે કારણ તથા જીવાદિ તત્ત્વોં કો યથાર્થ પ્રરૂપણા કરને કે કારણ
અનુત્તર હૈ, કયોંકિ યહ આર્ય સત્પુરુષોં સર્વજ્ઞોં કે દ્વારા કહાં ગયઃ હૈ ॥૧૩॥

ટીકા સુગમ હૈ ॥૧૩॥

‘ઉઢું અહેયં તિરિયં દિસાસુ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘ઉઢું-ઊર્ધ્વમ્’ ઊર્ધ્વ દિશામેં ‘અહેયં-અધઃ’ અધો
દિશામેં ‘તિરિયં દિસાસુ-તિર્યગ્ દિશાસુ’ તિર્છીં દિશામેં ‘જે ય તસા
જે ય થાવરા પાણા-ચેચ ત્રસાઃ ચેચ સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ’ જો ત્રસાં ઓર
સ્થાવર પ્રાણી હૈં ‘ભૂયાહિસંકાંભિ-ભૂતાભિશક્કામિ’ ઉત્ત ભૂતોંકી
હિંસા કી શંકા સે ‘દુગુંછમાણો-જુગપ્સમાનઃ’ ધ્રુણા કરને ચાલા અર્થાત્
ઉત્તની વિરાધના સે પાપ સમજા કર વચને ચાલા ‘વુસિમં-સંયમવાન્’
સંયમવાન્ પુરુષ ‘લોએ-લોકે’ હસ લોક મેં ‘કિંચિ-કંચન’ કિસી કી

કરવાના કારણે અનુત્તર-સર્વશ્રેષ્ઠ છે. કેમકે આ ભાગ આર્ય સત્પુરુષ એવા
સર્વજ્ઞો દ્વારા નિર્દિષ્ટ છે. ॥૧૩॥

આ ગાથાનો ટીકાર્થ સરળ હોવાથી જૂદો બતાવેલ નથી.

‘ઉઢું અહેયં તિરિયં દિસાસુ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘ઉઢું-ઊર્ધ્વ’ ઊર્ધ્વ દિશામાં ‘અહેયં-અધ.’ અધો દિશામેં
‘તિરિયં દિસાસુ-તિર્યગ્ દિશાસુ’ તિર્છીં દિશાઓમાં ‘જે ય તસા જે ય થાવરા પાણો-
ચેચ ત્રસાઃ’ ચેચ સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ’ જે ત્રસા અને સ્થાવર-પ્રાણીયો છે, ‘ભૂયાહિ-
સંકાંભિ-ભૂતાભિશક્કામિ’ હિંસાની શંકાથી ‘દુગુંછમાણો-જુગપ્સમાનઃ’ ધ્રુણા
કરવાવાળા અર્થાત્ તેમની વિરાધનાથી પાપ માનીને બચવાવાળા ‘વુસિમં-સંય-
મવાન્’ સંયમવાન્ પુરુષ ‘લોએ-લોકે’ આ લોકમાં ‘કિંચિ-કંચન’ કોઈની ધણી

અન્વયાર્થ:—(ઉદ્ઘ) ઋર્ધ્વદિશિ (અહેયં) અધોદિશિ (તિરિયં દિસાસુ) તિર્યગ્-
દિશાસુ (જેય તસા પાણા) યે ચ ત્રસાઃ પ્રાણાઃ—પ્રાણિનઃ—દ્વીન્દ્રિયાદયોઃ જીવાઃ
તથા—(જેય થાવરા પાણા) યે ચ સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ—પૃથિવ્યપ્તેજો વાયુવનસ્પતિલક્ષણા
જીવાઃ સન્તિ (ધૃગાદિસંક્રામિ) ભૂતાભિશક્લામિઃ—પ્રાણાતિપાતશક્લ્યા (દુગ્લ-
માણો) જુગુપ્સમાનઃ—વૃણાં કુર્વન્ (વુસિમં) સંયમવાન્ પુરુષાઃ (લોએ) લોકે—સ્થા-
વરજન્મમાત્મકે (ળો) નો (કિંચિ) કચ્ચન (ગરિહર્દે) ગર્હતે—નિન્દતીતિ ॥૧૪॥

‘ળો ગરહર્દે—નો ગર્હતે’ નિંદા નહીં કરતા । અર્થાત્ હે ગોશાલક !
પ્રાણિયોં કે વધસે વૃણા કરને વાલા સાધુ કિસી કી નિંદા નહીં કરતા
હૈ યહ હમારા ધર્મ હૈ, । હસ કારણ મુજ્ઞ નિરપરાધી પર નિંદા કરને
કે અપરાધકા આરોપ કરના તુમ્હારે લિએ ઉચિત નહીં હૈ । મૈં કિસીકી
નિંદા ન કરકે વસ્તુ સ્વરૂપ કા હી પ્રતિપાદન કર રહા હું ॥ગા૦૧૪॥

અન્વયાર્થ—ઋર્ધ્વ દિશા મેં, અધોદિશા મેં ઓર તિર્થી દિશાઓં
મેં જો ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણી હેં, ડનકી હિંસા સે વૃણા કરને વાલા
અર્થાત્ ડનકી વિરાધના સે પાપ સમજ્ઞ કર વચને વાલા સંયમવાન્ પુરુષ
હસ લોક મેં કિસી કી ઓ ગર્હાં નહીં કરતા । અર્થાત્ હે ગોશાલક !
પ્રાણિયોં કે વધ સે વૃણા કરને વાલા સાધુ કિસી કી નિન્દા નહીં કરતા
હૈ, યહ હમારા ધર્મ હૈ । હસ કારણ મુજ્ઞ નિરપરાધી પર નિન્દા કરને કે
અપરાધ કા આરોપ કરના તુમ્હારે લિએ ઉચિત નહીં હૈ । મૈં કિસી કી
નિન્દા ન કરકે વસ્તુસ્વરૂપ કા હી પ્રતિપાદન કર રહા હું ॥૧૪॥

‘ળો ગરહર્દે—નો ગર્હતે’ નિંદા કરતા નથી. અર્થાત્ હે ગોશાલક ! પ્રાણિયોના
વધથી ધૃણા કરવા વાળા સાધુ કોઈની પણ નિંદા કરતા નથી. આ અમારો
ધર્મ છે. આ કારણે નિરપરાધી એવા મારા પર નિંદા કરવાનો આરોપ
કરવો તે તમારા જેવાને યોગ્ય નથી. હું કોઈની નિંદા ક્યાં વિના વસ્તુ
સ્વરૂપનું જ પ્રતિપાદન કરી રહેલ છું. ॥ગા૦૧૪॥

અન્વયાર્થ—ઉર્ધ્વદિશામાં અધોદિશામાં અને તિર્થીદિશામાં જે ત્રસ
અને સ્થાવર પ્રાણી છે, તેની હિંસાથી ધૃણા કરવાવાળા અર્થાત્ તેની વિરા-
ધનાથી પાપ સમજીને બચવાવાળા સંયમવાન્ પુરુષ આ લોકમાં કોઈની પણ
નિંદા કરતા નથી. અર્થાત્ હે ગોશાલક પ્રાણિયોના વધથી ધૃણા કરવાવાળા
સાધુ કોઈની પણ નિંદા કરતા નથી. આ અમારો ધર્મ છે. તે નિરપરાધી એવા
મારા પર નિંદા કરવાનો આરોપ મૂકવો તે આપના જેવાને યોગ્ય નથી. હું
તે કોઈની પણ નિંદા ક્યાં વિના વસ્તુ સ્વરૂપનું જ પ્રતિપાદન કરું છું. ॥૧૪॥

टीका—श्री वर्धमानस्वामि तीर्थकरः सदसि समवेतान् नराऽमराऽग्रगण्य समूहान् अभिलक्ष्यकृत्य कथयति—‘इह खलु’ इह—मनुष्यलोके ‘पार्श्वे वा’ प्राच्यां वा—पूर्वस्मिन्दिग्भिर्भागे ‘पश्चिमे वा’ पश्चिमदिग्भिर्भागे ‘उदीर्घे वा’ उदीर्घां वा—उत्तरस्याम्—उत्तरदिग्भिर्भागे ‘दक्षिणे वा’ दक्षिणस्यां वा—दक्षिणदिग्भिर्भागे वा ‘संतेगइया’ सन्त्येकेऽनेकप्रकारकाः ‘माणुया भवन्ति’ मनुष्या भवन्ति । ‘अणुपुण्ड्रेण’ आनुपूर्व्यां ‘लोके उववन्ना’ लोके उपपन्नाः, इहलोके नानादिशासु पूर्वादिक्रमेण नाना प्रकारका मनुष्या निवसन्ति ते सर्वे न एकरूपाः, किन्तु—अनेक जातीयाः सन्ति अनेक प्रकारकत्वमेव दर्शयति—‘तं जहा’ इत्यादि । ‘तं जहा’ तद्यथा—‘आरियावेगे’ एके आर्याः, लब्धधर्ममतयः, एके भवन्ति । ‘अणारिया वेगे’ भवन्ति च एके अनार्या वा—आर्यविरोधिनोऽधर्माणः । अथवा—आर्यदेशोद्भवा अनार्यदेशोद्भवाश्च । ‘उच्चगोत्रा वेगे’ उच्चगोत्रा एके ‘णीयागोया वेगे’ नीचगोत्रा वा एके, ‘कायमंता वेगे’ कायवन्त एके, शरीरेण केचिन्मृत्वायमाना दीर्घशरीरा इत्यर्थः । केचन पुनः—‘ह्रस्वमंता वेगे’ ह्रस्ववन्त एके, चामनाः

‘इह खलु’ इत्यादि ।

टीकार्थ—श्री वर्धमान स्वामी समवसरण में एकत्र हुए अग्रगण्य मनुष्यों तथा देवों के समूह को लक्ष्य करके कहते हैं—इस मनुष्यलोक में पूर्वदिशा में, पश्चिमदिशा में, उत्तर दिशामें या दक्षिण दिशा में, अनेक प्रकार के मनुष्य होते हैं, सभी एक प्रकार के नहीं होते हैं । जैसे—कोई आर्य अर्थात् धर्म बुद्धि वाले होते हैं । कोई अनार्य अर्थात् आर्यविरोधी—अधर्मी होते हैं । अथवा कोई आर्य देश में उत्पन्न और कोई अनार्य देश में उत्पन्न होते हैं । कोई उच्चगोत्रीय तो कोई नीच गोत्रीय होते हैं । कोई शरीर से लम्बे होते हैं, कोई छोटे कद वाले,

‘इह खलु’ इत्यादि

टीकार्थ—श्री वर्धमान स्वामी समवसरणमां ओकठा थयेला अग्रगण्य, मुण्य ओवा मनुष्यो तथा देवाना समूहने उदेशीने कहे छे—आ मनुष्य लोकमां, पूर्व दिशांमां, पश्चिम दिशांमां, उत्तर दिशांमां, दक्षिण दिशांमां अनेक प्रकारना मनुष्यो होय छे. जधा मनुष्यो ओक प्रकारना होत नथी. जेम—कोई आर्य अर्थात् धर्म बुद्धिवाणा होय छे, कोई अनार्य अर्थात् आर्य विरोधी—अधर्मी होय छे अथवा कोई आर्यदेशमां उत्पन्न थयेला अने कोई अनार्य देशमां उत्पन्न थयेला होय छे. कोई उच्च गोत्रमां उत्पन्न थयेला होय छे. अने कोई नीच गोत्रमां उत्पन्न थयेला होय छे. कोई शरीरथी लांणा होय छे, कोई ठीगण्ठा कटवाणा वामन

ટીકા—પુનઃ સ્વ સદ્ધર્મનિરૂપણાયાઽઽહ—(ઉઢું) ઇત્યાદિ, (ઉઢું) ऊर्ध्वम्—ऊर्ध्वदिशि (अहेयं) अधोदिशि (तिरियं दिसासु) तिर्यग्दिशासु—ऊर्ध्वाध्वस्तिर्यग्दिशासु (जेय तसा जेय थावरा पाणा) ये च त्रसाः द्वीन्द्रियादयः प्राणाः ये च स्थावराः पृथ्वीकायादयः प्राणाः—प्राणिनो विद्यन्ते, (भूपाहिसंक्रामि) भूतामिक्षुक्रामिः—तेषां भूतानां विनाशगङ्क्रामिः ‘दुगुंलमाणो’ जुगुप्समानः—घृणां कुर्वन् एतेषां विराधनेन सावधक्रिया भवति तथा ‘बुसिमं’ संयमवान् पुरुषः ‘लोए’ लोके ‘फो’ नो ‘किंचि’ कञ्चन ‘गरहई’ गर्हते, भूतानां वधशङ्कया घृणां कुर्वन् साधुः कम्पि न निन्दतीति हे गोशालक ! एष सदीयो धर्मः । एवंविधे मयि—अनपराद्धेऽपराध्यति निन्दकत्ववाचो निष्फला युक्तिस्तत्र । नाऽहं निन्दामि—निन्दयामि वा किन्तु वस्तुस्वरूपं प्रतिपादयामि, इति ॥ १४ ॥

સૂલ્ય—આગંતગારે આરામગારે સમજે ડ મીતે ણ ઉંવેતિ વાસં ।

દંકલા હુ 'સંતી' વહવે મેણુસ્સા

ऊंगातिरिक्ता य लवा लंवा य ॥ १५ ॥

છાયા—આગન્ત્રગારે આરામગારે શ્રમણસ્તુ મીતો નોપૈતિ વાસમ્ ।

दक्षा हि सन्ति बहवो मनुष्या ऊनातिरिक्ताश्च लपालपाश्च ॥ १५ ॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ અપને ધર્મ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિંફ ફિર કહ રહે હૈં—ऊँची, नीची और तिछी दिशाओं में जो त्रस और स्थावर प्राणी हैं, उन प्राणियों की हिंसा से घृणा करते हुए अर्थात् जीवों की हिंसा से सावध क्रिया होती है, ऐसा समझते हुए संयमी पुरुष लोक में किसी की भी गद्दी नहीं करते हैं । हे गोशालक ! यह मेरा धर्म है । इस कारण मैं निरपराधी हूँ, फिर भी तुम मुझे निन्दा करने का अपराधी कह रहे हो, तुम्हारा यह कहना अयुक्त है । मैं निन्दा नहीं करता कराना, केवल वस्तुस्वरूप का ही प्रतिपादन कर रहा हूँ ॥ १४ ॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ પોતાના ધર્મની પ્રરૂપણા કરવા માટે ફરીથી કહે છે કે—ऊँची, नीची, અને तिछी दिशाओंમાં त्रस અને स्थावर प्राणियों છે, તે प्राणियोंની હિંસાથી ધૂણા કરતા થકા અર્થાત્ જીવોની હિંસાથી સાવધ ક્રિયા થાય છે, તેમ સમજતા થકા સંયમી પુરુષ જગત્માં કોઈની પણ નિંદા કરતા નથી. હે ગોશાલક ! આ મારો ધર્મ છે. તેથી હું નિરપરાધી છું તે પણ તમે મને નિંદા કરવારૂપ અપરાધી કહી રહ્યા છો, તમારૂં આ કથન અયોગ્ય છે. હું નિંદા કરતો નથી. તેમ નિંદા કરાવતો પણ નથી. પ્રજા કેવળ વસ્તુ સ્વરૂપનું જ પ્રતિપાદન કરું છું. ॥ ૧૪ ॥

અન્વયાર્થ:—ગોશાલક આર્દ્રકમુનિ પ્રત્યાહ—(સમણે ઉમીતે) મીતસ્તુ
 શ્રમણો મહાવીરસ્વામી, ઓ: ! તવ તીર્થકરો મયમીતઃ સન્ (આગંતગારે) આગન્ત-
 ગારે આગન્તુનાગારે—આગન્તુકાવાસે—ધર્મશાલાયામ્ (આરામગારે) આરામગારે
 આરામઃ સ્યાદુપવનં તજ્જન્યમેહેડપિ, (વાસં ણ ઉવેહ) વાસં સ્થિતિં નોપૈતિ મીતઃ
 સન્ કિન્નામશ્મચિન્દતિ જનાકુલે ન વસતિ । કથં નો પૈતિ તત્રાહ—હેતુમ્ । (વહવે
 મણુસ્સા ઝગાતિરિત્તા ય લલાલવા ય દક્ષા હુ સંતી) વહવો મણુપ્યા ઝગાતિરિત્તાશ્ચ

‘આગંતગારે આરામગારે’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સમણે ઉમીતે—શ્રમણસ્તુ મીતઃ’ શ્રમણ મહાવીર બિરુ
 હરપોક હૈ, ક્યોંકિ ‘આગંતગારે—આગન્તગારે’ વે આગન્તુકાવાસ—ધર્મ
 શાલા સે ‘આરામગારે—આરામગારે’ તથા ઉદ્યાનોં મેં બને મકાનોં મેં
 વાસં ણ ઉવેહ—વાસં ન ઉપૈતિ’ ઠહરતે નહીં હૈ, ઉંનકે વહાં નહીં ઠહરને
 કા કારણ યહી હૈ કિ ‘વહવે મણુસ્સા ઝગાતિરિત્તા લલાલવા ય દક્ષા
 હુ સંતિ—વહવે મણુપ્યાઃ ઝગાતિરિત્તાઃ લપાલપાશ્ચ સન્તિ’ વહાં બહુત સે
 ન્યૂન, અધિક, વક્તા મૌની અથવા દક્ષ પુરુષ નિવાસ કરતે હૈ, ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—ગોશાલક આર્દ્રક મુનિ સે કહતા હૈ—શ્રમણ મહાવીર
 મીરુ હરપોક હૈ, ક્યોંકિ વે આગન્તુકાવાસ ધર્મશાલા યા સરાય મેં
 તથા ઉદ્યાનોં સે બને મકાન મેં નહીં ઠહરતે હૈ । ઉંનકે વહાં નહીં ઠહરને
 કા કારણ યહી હૈ કિ વહાં બહુત સે ન્યૂન, અધિક, વક્તા, માની યા

‘આગંતગારે આરામગારે’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ—ગોશાલક આર્દ્રક મુનીને કહે છે —‘સમણે ઉમીતે—શ્રમણસ્તુ
 મીતઃ’ શ્રમણ મહાવીર બિરુ કહેતાં ડરપોક છે. કેમકે—‘આગંતગારે—આગન્તગારે’
 તેઓ આગન્તુકાવાસ અર્થાત્ ધર્મશાળામાં તથા ‘આરામગારે—આરામગારે’ ઉદ્યા-
 નોમાં બનાવવામાં આવેલ મકાનોમાં ‘વાસં ણ ઉવેહ—વાસં ન ઉપૈતિ’ નિવાસ કરતા
 નથી. ત્યાં તેઓનું ન રહેવાનું કારણ એજ છે કે—‘વહવે મણુસ્સા ઝગાતિરિત્તા-
 લલાલવા ય દક્ષા હુ સંતિ—વહવે મણુપ્યાઃ ઝગાતિરિત્તા લપાલપાશ્ચ સન્તિ’ ત્યાં
 ઘણા બધા ન્યૂન અધિક, વક્તા, મૌની, અથવા દક્ષ પુરુષો નિવાસ કરે છે. ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—ગોશાલક આર્દ્રક મુનીને કહે છે કે—શ્રમણ મહાવીર બીરુ
 અર્થાત્ ડરપોક છે. કેમકે તેઓ આગન્તુકાવાસ—ધર્મશાલા વિગેરેમાં તથા
 ઉદ્યાનોમાં બનાવેલ મકાનોમાં રહેતા નથી. તેઓ ત્યાં ન રહેવાનું કારણ
 એજ છે કે—ત્યાં ઘણા એવા ન્યૂન અથવા અધિક વક્તા વિગેરે પુરુષો નિવાસ
 કરે છે. યોનાનાથી જે ઉતરતા હોય—કે ન્યૂન કહેવાય છે. યોતાનાથી જે ઉત્તમ

लपालपात्र दक्षा हि सन्ति, तत्र-ऊनाः स्वापेक्षया हीनाः-अतिरिक्ता जात्यादिना
अधिकाः लपा वा-वक्तारः, अलपाः-मौनव्रतिकाः विद्यादियुक्ताः, दक्षाः-प्रखर-
पण्डिताः सन्तीति, अस्मिन् प्रदेशेऽनेके दार्शनिका बुद्धिमन्तः शास्त्रे कृतपरिश्रमाः
दत्ताऽवधाना वर्णनादिभिः श्रेष्ठा उन्मज्जन्ति, यदि प्रश्नं कुर्युस्ते तदा किमुत्तरं
द्वेयमिति त्रिविध्य जनाकुलावासं दूरात्परिहरन् भीत इवैकान्ते वसति-गच्छति
च तत्रैव, यत्रैषां सम्भावना न सम्भवत् ॥१५॥

मूलम्-मेहाविणो सिक्खिखयबुद्धिमन्ता,

सुत्तेहि अत्थेहि य णिच्छयन्ना ।

पुंच्छिसु मा णो अणगारा अन्ने,

इति संकेमाणो ण उवेति तत्थ ॥१६॥

दक्ष पुरुष निवास करते हैं। अपनी अपेक्षा जो हीन हों वे न्यून कहे
जाते हैं और जात्यादि से अतिरिक्त को अधिक कहे गए हैं,
अधिक या सुन्दर आपग करने वाले वक्ता (लप) कहलाते हैं,
मौन साधना करने वाले मौनी कहलाते हैं तथा विद्यासिद्ध आदि या
प्रखर पण्डित दक्ष, कहलाते हैं। पूर्वोक्त सार्वजनिक स्थानों में अनेक
दार्शनिक बुद्धिशाली शास्त्राध्ययन में परिश्रम करने वाले, सावधान
तथा वर्णन करने आदि में श्रेष्ठ पुरुष आते जाते रहते हैं। महावीर
सोचते हैं कि अगर वे प्रश्न कर बैठेंगे तो मैं क्या उत्तर दूंगा! इस
प्रकार भयभीत होकर वे मनुष्यों से व्याप्त स्थानों से बचते हैं और ऐसे
स्थानों में ही ठहरते हैं जहाँ उनके आने की कोई संभावना न हो ॥१५॥

टीका सरल है ॥१५॥

कोटिना होय ते अधिक कडेवाय छे सुंदर प्रवचन करवावाणा वक्ता (लप)
कडेवाय छे. मौन धारण करवावाणा मौनि कडेवाय छे तथा विद्या सिद्ध
विशे प्रखर पण्डित दक्ष कडेवाय छे पूर्वोक्त सार्वजनिक स्थानोमां अनेक
दार्शनिक, बुद्धिशाली शास्त्राध्ययनमां श्रम करवावाणा सावधान तथा वर्णन
करवावां श्रेष्ठ पुरुषो आवता जाता रडे छे, तेथी महावीरस्वामी विचारें छे
के-जे तेजो कोछ विषयमां प्रश्न करी जेसशे तो हुं शुं उत्तर आपीश? आ-
रीते उपोक्ष थधने तेजो मनुष्योथी व्याप्त स्थानोथी भयता रडे छे. अने जेवा
स्थानोमां वसे छे के जयां तेवाजोना आववानो संभव न होय. ॥गा०१५॥

आ गाथानो टीकाथ सरल न छे. जेथी आपेल नथी.

छाया—मेधाविनः शिक्षितबुद्धिमन्तः सूत्रेष्वर्थेषु च निश्चयज्ञाः ।

मा प्राक्षुरनगारा अन्ये इति शङ्कमानो नो पैति तत्र ॥१६॥

अन्वयार्थः—(मेधाविणो) मेधाविनः—व्रतग्रहणधारणासम्पन्नाः (सिक्खिण्य)

शिक्षिताः—यद्वा वयप्रमाणनिपुणाः (बुद्धिमन्ता) बुद्धिमन्तः—औत्पत्तिक्यादिवुद्धि-
युक्ताः (सुत्तेहि) सूत्रेषु—व्याकरणादिसूत्रविषये (अत्थेहि) अर्थेषु—तत्तच्छास्त्रपतिपाद्येषु

‘मेधाविणो सिक्खियबुद्धिमन्ता’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘मेधाविणो-मेधाविनः’ मेधावी अर्थात् व्रतों के ग्रहण और धारण करने की मतिवाले ‘सिक्खियबुद्धिमन्ता-शिक्षित-बुद्धिमन्तः’ प्रमाणों में निपुण, एवं बुद्धिमान् औत्पत्ति की आदि बुद्धियों से युक्त ‘सुत्तेहि-सूत्रेषु’ सूत्रों में अर्थात् शास्त्रके मूलपाठ में तथा ‘अत्थेहि-अर्थेषु’ उनके अर्थ में ‘य-च’ और ‘णिच्छयन्ता-निश्चयज्ञाः’ निश्चय को जानने वाले ‘अन्ने-अन्ये’ अन्य-परदर्शन वाले ‘अणगारा-अनगाराः’ अनगार ‘मा णो पुच्छिसु-मा अस्माकं प्राक्षुः’ मुझसे कोई प्रश्न न कर बैठे ‘इति संकमानो-इति शङ्कमानः’ इस प्रकार की आशंका करते हुए महावीर ‘तत्थ-तत्र’ उन जनाकूट स्थानों में ‘ण उवेति-नोपैति’ नहीं जाते हैं ॥गा० १६॥

अन्वयार्थ—मेधावी अर्थात् व्रतों के ग्रहण और धारण करने की मतिवाले, शिक्षित-प्रमाणों में निपुण, बुद्धिमान् औत्पत्तिकी आदि बुद्धियों से युक्त, सूत्रों में अर्थात् शास्त्र के मूलपाठ में तथा उनके

‘मेधाविणो सिक्खियबुद्धिमन्ता’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘मेधाविणो-मेधाविनः’ मेधावी अर्थात् व्रतों के ग्रहण करने वाले ‘सिक्खियबुद्धिमन्ता-शिक्षितबुद्धिमन्तः’ शिक्षित अर्थात् प्रमाणों में निपुण एवं बुद्धिमान् औत्पत्तिकी विवेक बुद्धियों से युक्त ‘सुत्तेहि-सूत्रेषु’ सूत्रों में अर्थात् शास्त्रना मूलपाठों में तथा ‘अत्थेहि-अर्थेषु’ तेना अर्थों में ‘य-च’ अने ‘णिच्छयन्ता-निश्चयज्ञाः’ निश्चयने जाणुनारा ‘अन्ने-अन्ये’ अन्य-परदर्शनवाणा ‘अणगारा-अनगाराः’ साधु ‘मा णो पुच्छिसु-मा अस्माकं प्राक्षुः’ अने केई प्रश्न न पूछि ऐसे ‘इति संकमानो-इति शङ्कमानः’ आ प्रमाणोंनी शंका करता थका महावीर ‘तत्थ-तत्र’ ओ जन व्यास स्थानों में ‘ण उवेति-नोपैति’ जाता नथी ॥१६॥

अन्वयार्थ—मेधावी अर्थात् व्रतों के ग्रहण करने वाले धारण करने की मति-बुद्धिवाणा शिक्षित प्रमाणों में निपुण, बुद्धिमान् औत्पत्तिकी विवेक बुद्धियों से युक्त शास्त्रना मूल पाठों में तथा तेना अर्थों में निपुण अने परदर्शन

(ય) ચ (ણિચ્છયન્ના) નિશ્ચયજ્ઞાઃ (અન્ને) અન્યે (અણગારા) અનગારાઃ—સાધવઃ—
પરદર્શનિકાઃ (મા ણો પુચ્છિસુ) મા અસ્માકં પ્રાક્ષુઃ (ઈતિ સંક્રમાણો) ઇતિ શક્ક-
માનઃ—શક્કાં મનસિ કુર્વન્નિત્યર્થઃ । (તત્થ) તત્ર—જનાકુલે સ્થાને (ણ ઉવેતિ) નો પૈતિ—
ને ગચ્છતિ મહાવીરસ્વામી, યદ્યહં જનાઽઽકુલે સ્થાને ગમિષ્યામિ તદા તત્ર વસન્તઃ
પરંસાધવો માં કિમપિ પ્રક્ષ્યન્તિ તદોત્તરં દાતુમહમસક્તઃ કિં કરિષ્યામિ કથં
વો તત્ર સ્થાસ્યામિ મહતી મેઽપ્રતિષ્ઠા સ્પાદિતિ તવ તીર્થકરો નોપૈતિ ॥૧૬॥

ટીકા—સુગમા ॥૧૬॥

મૂળ—‘જો કામકિચ્ચા ણ ય બાલકિચ્ચા,

રાયાભિઓગેણં કુઓ ભણ્ણં ।

વિયાવારેજ્જા પસિણં ન વા વિ,

સકામકિચ્ચે ણિહં આરિયાણં ॥૧૭॥

છાયા—ન કામકૃત્યો ન ચ બાલકૃત્યો રાજાભિયોગેન કુતો ભયેન ।

વ્યાઘ્રગીયાત્પ્રશ્નં ન વાપિ સ્વકામકૃત્યેનેહાર્યાણામ્ ॥૧૭॥

અર્થ મેં નિપુણ પરદર્શની સાધુ મુક્ષસે કોઈ પ્રશ્ન ન કર બેઠે, હસ પ્રકાર
કી આશંકા કરતે હુએ મહાવીર ઉન જનસંકુલ સ્થાનોં મેં નહીં જાતે
હૈં ! બે સોચતે હૈં કિ કદાચિત્ કિંસી ને કોઈ પ્રશ્ન કિયા તો મેં ઉસકા
ઉત્તર નહીં દે સકૂંગા ! ઉસ સમય મેં કયા કરૂંગા ! કેસે વહાં હૂંગા !
મેરી બઢી અપ્રતિષ્ઠા હોગી । યહ કારણ હૈ કિ તુમ્હારે તીઃકર એસે
સ્થાનોં મેં જાતે હી નહીં હૈં ॥૧૬॥ ટીકા સુગમ હૈ ॥૧૬॥

‘જો કામકિચ્ચા ણ ય બાલકિચ્ચા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘મુનિ આર્દ્રક ઉત્તર દેતે હૈં—ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી ‘જો
કામકિચ્ચા—ન કામકૃત્યઃ’ નિષ્પ્રયોજન કોઈ કાર્ય નહીં કરતે હૈં ઔર

વાળા સાધુ મને કોઈ પ્રશ્ન ન પૂછે આવા પ્રકારની શંકા કરીને મહાવીર-
સ્વામી તેવા પ્રકારના જન સંકુલ-ઘણા જનોથી યુક્ત એવા સ્થાનોમાં જતા
નથી. તેઓ વિચારે છે કે કદાચ કોઈ કંઈ પ્રશ્ન પૂછી લેશે તો હું સમ્યક્
રીતે તેનો ઉત્તર આપી શકીશ નહીં, તેવે વખતે હું શું કરીશ કેવી રીતે ત્યાં
રહીશ ? તેવે વખતે મારી મોટી અપ્રતિષ્ઠા થશે, એજ કારણથી તમારા
તીર્થકર એવા સ્થાનોમાં જતા નથી. ॥૧૬॥ ટીકા સુગમ છે.

શબ્દાર્થ—‘આર્દ્રક મુનિ ઉત્તર આપે છે—ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી ‘જો
કામકિચ્ચા—ન કામકૃત્ય.’ પ્રયોજન વિનાનું કોઈ પણ કાર્ય કરતા નથી અને
‘જો બાલકિચ્ચા—ન ચ બાલકૃત્યઃ’ બાલકની જેમ વગર વિચાર્યું કાર્ય પણ

अन्वयार्थः—आर्द्रको गोशालकं प्रत्याह—महावीरस्वामी (णो कामकिञ्चा) नो कामकृत्यः—नो कामकृत्यं—निष्प्रयोजनं कार्यं न करोति (ण य वालकिञ्चा) न च वालकृत्यः—न वा बालक वदविचारितं कर्म करोति, न वा—(रायामिओगेण) राजाभियोगेन—राज्ञ आज्ञयाऽपि न करोति (कुओ भएणं) कुतो भयेन—भयेन कथं वदेत् अर्थात् करमादपि भयाच्च वदतीत्यर्थः किन्तु—(सकामकिञ्चेणिह आरियाणं) स्वकामकृत्येनेहाऽऽचार्याणाम्—रवेच्छावारितया स भगवान् इह—जगति आर्याय तथा उपार्जिततीर्थकरनामकर्मणः क्षणाय च धर्मोपदेशं करोति, (पसिणं

‘ण य वालकिञ्चा—न च वालकृत्यः’ न बालक के स्वप्नान विना विचारे ही कोई कार्य करते हैं। ‘न वा रायामिओगेण—न वा राजाभियोगेन’ वे राजा के भयसे भी धर्मका उपदेश नहीं करते हैं ‘कुओ भएणं—भयेन कुतः’ तो दूसरे के भयसे तो उपदेश करेंगे ही कैसे? ‘सकामकिञ्चेणिह आरियाणं—स्वकाम कृत्येनेहाऽर्याणां’ भगवान् उपार्जित किये हुए तीर्थ कर नाम कर्मका क्षय करने के लिये आर्य जनों को उपदेश देते हैं, अथवा ‘पसिणं विद्यागरेज्जा—प्रश्नं व्यागृणीयात्’—अथवा निरवद्य प्रश्नका उपदेश देते हैं, सावध प्रश्न का उत्तर नहीं देते हैं ॥गा०१७॥

अन्वयार्थ—मुनि आर्द्रक उत्तर देते हैं—भगवान् महावीर न निष्प्रयोजन कोई कार्य करते हैं और न बालक के स्वप्नान विना विचारे कोई कार्य करते हैं। वे राजा के भय से भी धर्म का उपदेश नहीं करते हैं तो दूसरे के भय से तो उपदेश करेंगे ही कैसे? भगवान् उपार्जित

करता नहीं. ‘ण वा रायामिओगेण—न वा राजाभियोगेन’ तेओ राजाना उरथी पण ‘धर्म’नो उपदेश करता नहीं. ‘कुओ भएणं—भयेन कुतः’ तो पछी भीन—ओना उरथी तो उपदेश करवानी बात न कथा रही? ‘सकाम किञ्चेणिह आरियाणं—स्वकामकृत्येनेहाऽर्याणाम्’ भगवान् उपाश्रित करवामां आवेदां तीर्थ कर नामकर्मनो क्षय करवा भाटे आर्य पुरषोने उपदेश आपे छे. अथवा ‘पसिणं विद्यागरेज्जा—प्रश्नं व्यागृणीयात्’ निरवद्य प्रश्नोने उत्तर आपे छे, सावध प्रश्नोने उत्तर आपता नहीं. ॥गा०१७॥

अन्वयार्थ—आर्द्रकमुनि उत्तर आपता छे छे, के—लगवन् महावीर स्वामी प्रयोजन विना कुछ कार्य करता नहीं, तेमज्ज आलसनी माइक वगर विचार्युं कर्मज्ज कार्य करता नहीं. तेओ राजाना लयथी धर्मनो उपदेश करता नहीं तो पछी भीन कुछना लयथी तो उपदेश कैम करे? भगवान् उपा-

वियागरेज्जा) प्रश्नं निरवद्यप्रश्नोत्तरं व्यागृणीयात् न वाऽपि व्यागृणीयात्-
सावद्यस्योत्तरं न ददातीति ॥१७॥

टीका--आर्द्रकमुनि गोशालकं प्रति कथयति-भो गोशालक ! भगवान्
महावीरस्वामी 'णो कामकिच्चा' नो कामकृत्यः-प्रयोजनमन्तरेण किमपि कार्यं न
करोति । 'ण य बालकिच्चा' न च बालकृत्यः-बालकवदविचार्य न किमपि
कुरुते कार्यम् । न वा 'रायाभियोगेण' राजाऽभियोगेन-राज्ञा आज्ञया राजभयेन
च धर्मोपदेशं न करोति । 'भएण कुओ' भयेन कुतः-भयेन तु सर्वथा नैव करोति
धर्मोपदेशं स देवाधिदेवः । 'पसिणं वियागरेज्ज न वावि' प्रश्नं व्यागृणीयान्नवा-
ऽपि-कदाचिन्निरवद्यप्रश्नोत्तरं ददाति-न वाऽपि ददाति सावद्यप्रश्नोत्तरम्, 'स
कामकिच्चेणिह आरियारण' स्वकामकृत्येनेहाऽऽर्थाणाम्-स्वेच्छाकारितया-सं
भगवान् इह-जगति-आर्याय धर्ममुपदिशति, तथा-स्वकीयतीर्थकरनामकर्मणः
क्षयाय धर्मोपदेशं करोतीति भावः ॥१७॥

किये हुए तीर्थकरनामकर्म का क्षय करने के लिए आर्यजनों को उपदेश
देते हैं । किसी के प्रश्न का उत्तर देते हैं या नहीं भी देते हैं । अर्थात्
निरवद्य प्रश्न का उत्तर देते हैं, सावद्य प्रश्न का उत्तर नहीं देते हैं ॥१७॥

टीकार्थ-आर्द्रक मुनि ने गोशालक से कहा-हे गोशालक ! भगवान्
महावीर स्वामी प्रयोजन के बिना कोई कार्य नहीं करते । बालक के समान
बिना विचारे भी कोई कार्य नहीं करते । वे देवाधिदेव राजा के भय
से धर्मोपदेश नहीं देते, किसी के भी भय से उपदेश नहीं देते । कदा-
चित् निरवद्य प्रश्न का उत्तर देते हैं और सावद्य प्रश्न का उत्तर नहीं
भी देते ! वे तीर्थकर नामकर्म के क्षय के लिए आर्यजनों को धर्मदे-
शना देते हैं ॥१७॥

एतं करेल तीर्थंकर नाम कर्मणे क्षय करवा भाटे आर्यजनोने उपदेश
आपे छे कौधना प्रश्नोने उत्तर आपे पणु छे अने नथी पणु आपता
अर्थात् निरवद्य प्रश्नोने उत्तर आपे छे सावद्य प्रश्नोने उत्तर आपता नथी, ॥१७॥

टीकार्थ-आर्द्रक मुनि गोशालकने कहे छे-हे गोशालक ! भगवान्
महावीरस्वामी प्रयोजन बिना कौध पणु कार्य करता नथी- तेमज्ज बालकनी
जेम वगर विचार्युं पणु कौध कार्य करता नथी, तेज्जो देवाधिदेव जेवा
राजना उरथी धर्मोपदेश आपता नथी, तो पछी जीजना लयनी तो वात
ज शी करवी ? अर्थात् कौधना पणु उरथी तेज्जो उपदेश आपता नथी कदाय
निरवद्य प्रश्नोने उत्तर आपे छे, अने सावद्य प्रश्नोने उत्तर आपता नथी, तेज्जो
तीर्थंकर नामकर्मना क्षय भाटे आर्य जनोने धर्मदेशना आपे छे, ॥१७॥

મૂલમ્—ગંતા ચ તત્થ અદુવા અગંતા,

વિયાગરેજ્જા સમિયાસુ પેન્ને ।

અણારિયા દંસણઓ પરિત્તા,

ઇતિ સંકંમાણો ળે ઉવેતિ તત્થ ॥૧૮॥

છાયા—ગત્વા ચ તત્રાડથવાડગત્વા, વ્યાઘ્રગીયાત્સમતયાડડથુપજ્ઞઃ ।

અનાર્યા દર્શનતઃ પરીતા ઇતિ શુદ્ધમાનો નોપૈતિ તત્ર ॥૧૮॥

અન્વયાર્થઃ—(આસુપન્ને) આશુપજ્ઞઃ (ગંતા) ગત્વા (તત્થ) તત્ર—પ્રશ્નકર્તુઃ સમીપમ્ (અદુવા) અથવા (અગંતા) અગમ્વૈવ પ્રશ્નકર્તુઃ સમીપમ્ (વિયાગરેજ્જા)

‘ગંતા ચ તત્થ અદુવા અગંતા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘આસુપન્ને-આશુપજ્ઞઃ’ સર્વજ્ઞ મહાવીર ‘તત્થ-તત્ર’ પ્રશ્ન કરનેવાળે કે સમીપ ‘ગંતા-ગત્વા’ જાકરકે ‘અદુવા-અથવા’ અથવા ‘અગંતા-અગત્વા’ ન જાકર મી ‘સમિયા-સમતયા’ સમભાવસે ‘વિયાગરેજ્જા-વ્યાઘ્રગીયાત્’ ધર્મકા ઉપદેશ અથવા પ્રશ્નો કે ઉત્તર દેતે હૈ । રાગદ્રેષ સે યુક્ત હોકર કમી મી આપણ નહીં કરતે, ‘અણારિયા-અનાર્યાઃ’ અનાર્ય જન ‘દંસણઓ-દર્શનાત્’ સમ્યક્ત્વસે ‘પરિત્તા-પરીતા’ ભ્રષ્ટરહિત હોતે હૈ ‘ઇતિ સંકમાણો-ઇતિ શુદ્ધમાનઃ’ એસી આજ્ઞાકા સે ‘તત્થ-તત્ર’ ઉનકે પાસ અનાર્ય દેશમે ‘ન ઉવેતિ-નોપૈતિ’ નહીં જાતે હૈ । ભય કે કારણ ન જાતે હોં એસા કહના ઉચિત નહીં હૈ ॥ગા૦૧૮॥

અન્વયાર્થ—સર્વજ્ઞ મહાવીર સ્વામી શ્રોતાઓં કે સમીપ જાકર

‘ગંતા ચ તત્થ અદુવા અગંતા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘આસુપન્ને-આશુપજ્ઞઃ’ સર્વજ્ઞ મહાવીરસ્વામી ‘તત્થ-તત્ર’ પ્રશ્ન કરવાવાળાની પાસે ‘ગંતા-ગત્વા’ જઈને ‘અદુવા-અથવા’ અથવા ‘અગંતા-અગત્વા’ ગયા વિના પણ ‘સમિયા-સમતયા’ સમભાવથી ‘વિયાગરેજ્જા-વ્યાઘ્રગીયાત્’ ધર્મને ઉપદેશ અથવા પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપે છે રાગદ્રેષથી યુક્ત થઈને તેઓ ભાષણ કરતા નથી. ‘અણારિયા-અનાર્યાઃ’ અનાર્ય લોકો ‘દંસણઓ-દર્શનાત્’ સમ્યક્ત્વથી ‘પરિત્તા-પરીતા’ ભ્રષ્ટ એટલે કે સમ્યક્ત્વ વિનાના હોય છે. ‘તત્થ-તત્ર’ ત્યાં તેઓની પાસે અનાર્ય દેશમાં ‘ન ઉવેતિ-નોપૈતિ’ જતા તથી, ભયના કારણે તેઓની સમીપે જતા નથી તેમ નથી. ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—સર્વજ્ઞ મહાવીર સ્વામી શ્રોતાઓની પાસે જઈને અથવા

વ્યાગૃणीયાત્-પ્રશ્નોત્તરં વદતિ (મમિયા) સમતયા-સમભાવેન ન તુ રાગદ્વેષાકુલો વદતિ (અણારિયા) અનાર્યાઃ (દંસણઓ) દર્શનાત્-સમ્યક્ત્વાત્ (પરિત્તા) પરીતાઃ ભ્રષ્ટાઃ (ઇતિ સંક્રમાણો) ઇતિ શઙ્કમાનઃ-ઇતિ જાનાનઃ 'તત્થ' તત્ર-અનાર્યદેશે (ન ઉવેતિ) નોપૈતિ-ન ગચ્છતિ ન તુ-મયાન્ન ગચ્છતીતિ ॥૧૮॥

ટીકા--'આસુપન્ને' આશુપ્રજ્ઞોડ્વીવ બુદ્ધિમાન્ સર્વજ્ઞો ભગવાન્ 'તત્થ' તત્ર-પ્રશ્નકર્તુઃ સમીપે 'ગંતા ચ' ગત્વા ચ 'અદુત્તા' અથવા 'અગંતા' અગત્વા વા 'સમિયા' સમતયા-સમભાવેન ન તુ રાગદ્વેષાભ્યામાકૃષ્યમાણઃ 'વિયાગરેઙ્ગા' વ્યાગૃणीયાત્-યદિ પ્રશ્નકર્તુ રૂપકારં પશ્યતિ-તદા તત્સમીપે ધર્મમુપદિશતિ । યદિ કદાચિત્-અમવ્યત્વાદિદોષદુષ્ટઃ પ્રશ્નકર્તા ભવેત્તદા તત્ર નોપદિશતિ । ઉપદેશ-મપિ સમભાવતયૈવ દદાતિ ન તુ વિષમાં દૃષ્ટિમાશ્રિત્ય । વિષમદૃષ્ટિકારણયોઃ રાગ-

અથવા ન જાકર ખી સમભાવ સે ધર્મ કા ઉપદેશ યા પ્રશ્નો કા ઉત્તર દેતે હૈં । રાગદ્વેષ સે યુક્ત હોકર ભાષણ નહીં કરતે । અનાર્ય જન સમ્યક્ત્વ સે ભ્રષ્ટ-રહિત હોતે હૈં, એસી આશંકા સે ડનકે પાસ અનાર્ય દેશ મેં નહીં જાતે હૈં । મય કે કારણ ન જાતે હૈં, એસા નહીં હૈ ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—આશુપ્રજ્ઞ અર્થાત્ સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી ભગવાન્ શ્રોતાઓં કે સમીપ જાકરકે અથવા વિના ગયે સમભાવ સે ઉપદેશ કરતે હૈં, રાગ દ્વેષ સે યુક્ત હોકર નહીં । અગર પ્રશ્નકર્તા કા ઉપકાર હોના દેખતે હૈં તો ઉપદેશ દેતે હૈં । અગર કોઈ અમવ્યત્વ આદિ દોષ સે દૂષિત પ્રશ્ન-કર્તા હા તો ઉપદેશ નહીં દેતે । ઉપદેશ દેતે હૈં તો સમભાવ સે હી દેતે હૈં વિષમ ભાવ સે નહીં, ક્યોંકિ વિષમ ભાવ કે કારણ રૂપ રાગ ઔર દ્વેષ

ગયા વિના પણ સમભાવથી ધર્મને ઉપદેશ અગર પ્રશ્નોને ઉત્તર આપે છે. રાગદ્વેષથી યુક્ત થઈને લાભણ કરતા નથી. અનાર્યજનો સમ્યક્ત્વથી રહિત હોય છે. તેવી શંકાથી તેમની પાસે અર્થાત્ અનાર્ય દેશમાં જતા નથી. મયને કારણે ન જતા હોય તેમ નથી ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—આશુપ્રજ્ઞ અર્થાત્ સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી ભગવાન્ શ્રોતાઓની પાસે જઈને અથવા ગયા વિના જ સમભાવથી ઉપદેશ આપે છે. રાગદ્વેષ-વાળા બનીને ઉપદેશ કરતા નથી, જે પ્રશ્ન કર્તાને ઉપકાર થાય તેમ જુએ છે તો તેને ઉપદેશ આપે છે અથવા કોઈ અમવ્ય વિગેરે દોષથી દૂષિત વ્યક્તિ પ્રશ્ન કરે છે, તો તેને ઉપદેશ આપતા નથી. જેને ઉપદેશ આપે છે, તે સમભાવથી જ ઉપદેશ આપે છે. વિષમપણાથી ઉપદેશ કરતા નથી. કેમકે-વિષમપણાથી ઉપદેશ આપતા નથી. કેમકે વિષમભાવના

દ્રેષયોરભાવાત્ । ‘અગારિયા’ અનાર્યાઃ ‘દંસણઓ’ દર્શનતઃ ‘પરિતા’ પરીતાઃ-
વિવ્રણાઃ ‘ઈતિ સંક્રમાણે’ ઇતિ શઙ્કમાનઃ ‘તત્થ’ તત્ર-તત્સમીપે ‘ણ ઉવેતિ’ નો-
પૈતિ, ઇમે દર્શનતો વિવ્રણા અનાર્યાઃ, ઇતિ શઙ્કમાનઃ તત્સમીપં નોપગચ્છતિ,
અશુભભૂમૌ શુભવીજવપનસ્યાડ્યુક્તવાત્ મયાન્ન ગચ્છતીતિ ન, અપિ તું-અનાર્ય-
સ્વાત્ ફલાઽમાવશઙ્કયા નોપૈતીતિ જાનીદિ ॥૧૮॥

મૂલ્લમ્-પન્નં જહા વણિણ ઉદયટ્ટી આયસ્સ હેઉં પંગરેહ સંગં ।

તંઉવમે સમ્મણે નાયપુંત્તે ઇચ્છેવં મે હોઈં મંદં વિચ્ચંકા ॥૧૯॥

છાયા--પણ્યં યથા વણિગુદયાર્થી, આયસ્ય હેતોઃ પ્રકરોતિ સઙ્ગમ્ ।

તદુપમઃ શ્રમણો જ્ઞાતપુત્રઃ, હત્યેવ મે ભવતિ મતિ વિતર્કા ॥૧૯॥

उनमें नहीं है । जो अनार्य हैं एवं सम्यग्दर्शन से अष्ट हैं, उनके समीप
वे नहीं जाते । ऊपर भूमि में बीज बोना उचित नहीं है, इसी प्रकार
अनार्यों और दर्शन अष्टों को उपदेश देना व्यर्थ है । किन्तु यह कहना
मिथ्या है कि वे भय के कारण उनके समीप नहीं जाते । जाना निष्फल
समझ कर ही वहां नहीं जाते ॥१८॥

‘પન્નં જહા વણિણ ઉદયટ્ટી’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘जहा-यथा’ जैसे ‘उदयट्टी-उदयार्थी’ लाभ का अभि-
लाषी ‘वणिण-वणिक’ वणिक जन ‘आयहेउं-आयस्य हेतोः’ लाभ
की इच्छा से ‘पन्नं-पण्यं’ क्रय विक्रय योग्य वस्तु का ‘संगं पकरेह
-संगं प्रकरोति’ संग्रहकरता है अर्थात् महाजन के पास संबंध रखने का

કારણુ ૩૫ રાગ અને દ્રેષ તેઓમાં હોતા નથી. જેઓ અનાર્ય હોય છે,
અને સમ્યક્ દર્શનથી બ્રહ્મ થયેલા હોય છે, તેઓની સમીપે તેઓ જતા
નથી. ઉપર જમીનમાં બી વાવવા તે યોગ્ય નથી. એજ પ્રમાણે અનાર્યો અને
બ્રહ્મ થયેલાઓને ઉપદેશ આપવો તે નકામું છે. પરંતુ એવું કહેવું કે-
તેઓ ડરના કારણે તેમની પાસે જતા નથી તે યોગ્ય નથી. કિંતુ તે કથન
મિથ્યા જ છે. ત્યાં જવું નિષ્ફળ માનીને જ તેઓ ત્યાં જતા નથી. ॥૧૮॥

‘પન્નં જહા વણિણ ઉદયટ્ટી’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેમ ‘ઉદયટ્ટી-ઉદયાર્થી’ લાભને ઇચ્છવાવાળા
‘વાણિણ-વણિક’ વણિક ‘આયહેઉં-આયસ્ય હેતોઃ’ લાભની ઇચ્છાથી “પન્ન-પણ્યં”
ક્રય વિક્રય કરવાલાયક વસ્તુનો ‘સંગં પકરેહ-સઙ્ગં પ્રકરોતિ’ સંગ્રહ કરે છે.
અર્થાત્ મહાજનની સાથે સંબંધ રાખવાનો વિચાર કરે છે. ‘સમણે નાયપુંત્તે

કુવ્જા મવન્તિ । ‘સુવન્ના વેગે-દુવન્ના વેગે’ સુવર્ણા એકે-દુર્વર્ણા એકે, કેચિત્ સ્ત્રિયાઃ, ‘સુરુવા વેગે-દુરુવા વેગે’ સુરુપા વા એકે-દુરુપા વા એકે-કેપાંચિદ્રૂપં કમનીયમ્, કેપાંચિદકમનીયમ્ । ગોત્રવર્ણાદિના વિભિન્નજાતીયા મનુષ્યા इहलोके મવન્તિ । ‘તેસિં ચ ણં મણુયાણં એગે રાયા મવઈ’ તેપાં પૂર્વોક્તાનામ્-અનેકભેદ-ભિન્નાનાં મનુષ્યાણામ્, મધ્યે ‘એગે’ એકઃ ‘રાયા’ રાજા શાસકઃ ‘મવઈ’ મવતિ, ‘મહયાદિમવંતમલયમંદરમદિંદસારે’ મહાદિમવન્મલયમન્દરમહેન્દ્રસારો રાજેતિ શેષઃ । સ રાજા દિમવાન્, દિમપધાનકો ગિરિઃ, મલયસ્તન્નામા ગિરિઃ, મન્દરાચલઃ-મહેન્દ્રો ગિરિઃ એમ્યઃ સમાનઃ-વિવિધધાતુવિસ્તારાભ્યામ્ । અથવા-દિમવદાદિ પર્વત-વત્-દદ્દો મહેન્દ્રો દેવરાટ્ તદ્વત્ ચલવિમવાભ્યામ્-ઝર્જિતો રાજા મવતિ । અચ્ચંત વિસુદ્ધરાયકુલવંશસ્પ્રભૂ’ અત્યન્તવિશુદ્ધરાજકુલવંશમ્ભૂતઃ । અત્યન્તં વિશુદ્ધાનિ યાનિ રાજકુલાનિ, તેપાં વંશેઽન્વયે પ્રસૂતિસ્ત્વત્તિર્યસ્ય સ તથા । અત્યન્તનિર્મલ-રાજાન્વયસમુત્પન્નઃ । ‘નિરંતરરાયલ્લવળવિરાઈયંગવંગે’ નિરન્તરરાજલક્ષણવિરા

ચૌને યા કુવલે ખી હોતે હૈં । કોઈ સુન્દર રૂપ વાલે ઓર કોઈ કુરૂપ હોતે હૈં, અર્થાત્ કિસી કા વર્ણ કમનીય ઓર કિસી કા અકમનીય હોતા હૈ । હસ પ્રકાર ગોત્ર એવં વર્ણ આદિ કે દ્વારા ભિન્ન ભિન્ન પ્રકાર કે મનુષ્ય હસ લોક મેં નિવાસ કરતે હૈં ।

ઉન મનુષ્યોં મેં કોઈ એક રાજા હોતા હૈ । વહ રાજા ધાતુ ઓર વિસ્તાર કી દૃષ્ટિ સે દિમવાન્ પર્વત, મલય પર્વત, મન્દર પર્વત ઓર મહેન્દ્ર નામક પર્વત કે સમાન હોતા હૈ । અથવા દિમવાન્ પર્વત આદિ કે સમાન દદ્દ તથા મહેન્દ્ર અર્થાત્ ચલ ઓર ચૈમવ મેં હન્દ્ર કે સમાન પ્રતાપવાન્ હોતા હૈ । અત્યન્ત વિશુદ્ધ રાજકુલોં કી પરમ્પરા મેં જન્મા હોતા હૈ । ઉસકે અંગ પ્રત્યંગ રાજા કે ચિહ્નો સે નિરન્તર સુશોભિત

અથવા કુખડા પશુ હોય છે. કોઈ રૂપથી સુદર હોય છે, તો કોઈ કુરૂપ હોય છે. અર્થાત્ કોઈનો વણું સુંદર વખાણવા યોગ્ય અને કોઈનું રૂપ અક-મનીય અર્થાત્ મનને ન ગમે તેવું હોય છે. આ રીતે ગોત્ર અને વણું વિગેરેથી જૂઠા જૂઠા પ્રકારના મનુષ્યો આ લોકમાં નિવાસ કરે છે

તે મનુષ્યોમાં કોઈ રાજા હોય છે. તે રાજા ધાતુ અને વિસ્તારની દૃષ્ટિથી, હિમાલય પર્વત, મલયાચલ પર્વત, મન્દર (મેરૂ) પર્વત અને મહેન્દ્ર નામના પર્વતની સરખા હોય છે. અથવા હિમાલય પર્વત વિગેરેની સરખા દદ્દ (મજબૂત) તથા મહેન્દ્ર અર્થાત્ બળ અને વૈભવમાં મહેન્દ્રની સરખા પ્રતાપવાન્ હોય છે. અત્યંત વિશુદ્ધ રાજકુળોની પરંપરામાં જન્મેલા હોય છે. તેના અંગ પ્રત્યંગ

અન્વયાર્થ:- (જહા) યથા (ઉદયદ્વી) ઉદયાર્થી-લાભાર્થી (વણિ) વણિક (આય-
સ્સ હેઝ) આયસ્ય-લાભસ્ય હેતો:-કારણાત્ (પન્નં) પળ્યમ્-ક્રયવિક્રયયોગ્યં વસ્તુ
ગૃહીત્વા (સંગં) સઙ્ગમ્-સમ્બન્ધં મહાજનસ્યોપૈતિ-કરોતિ (સમણે નાયપુત્તે) શ્રમણો
જ્ઞાતપુત્રઃ (તઝ્ઞમે) તદુપમઃ-તત્સદૃશઃ (ઈતિ મે હોઈ મઈ વિયક્કા) ઇતિ-ઈત્યેવં
મે-મમ મતિઃ-જ્ઞાનમ્, વિતર્કા ભવતીતિ ॥૧૯॥

ટીકા--'જહા' યથા-એન પ્રકારેણ 'ઉદયદ્વી' ઉદયાર્થી-લાભાર્થી 'વણિ'
વણિક 'પન્નં' પળ્યમ્-ક્રયવિક્રયયોગ્યં વસ્તુ ગૃહીત્વા 'આયસ્સ હેઝ' આયસ્ય હેતોઃ
'સંગં પગરેઈ' સઙ્ગં પ્રકરોતિ-યથા કશ્ચિદ્ વણિગુલાભાય મહાજનૈરતિધૈર્વ્યવહારિભિઃ
સહ સઙ્ગં વિધતે । 'તઝ્ઞમે-તદુપમઃ-તસ્ય-લાભકારિણો વણેજઃ' ઉપમા વિધતે
યસ્મિન્ સઃ તાદૃશ ઇવાડ્યં સાજાત્યાત્ । 'નાયપુત્તે સમણે' જ્ઞાતપુત્રઃ શ્રમણો મહાવીરઃ
તદુપમઃ-તત્સદૃશઃ 'ઈચ્છેવ મે મઈ વિયક્કા હોઈ' ઇત્યેવં મે-મમ મતિર્વિતર્કા-ભવતિ ।

વ્યવહાર કરતા હૈ 'સમણે નાયપુત્તે-શ્રમણો જ્ઞાતપુત્રઃ' જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ
भी 'तऊवमे-तदुपमः' उसी के समान है 'इति मे मई होई' वियक्का-इति
मे मतिः भवति वितर्का' ऐसी मेरी मति वितर्क वाली होती है ॥१९॥

અન્વયાર્થ--જૈસે લાભ કા અભિલાષી વણિક્ લાભ કી ઇચ્છા સે
ક્રય વિક્રય યોગ્ય વસ્તુ કા સંગ્રહ કરતા હૈ અર્થાત્ મહાજન કે પાસ
જાતા હૈ, જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ મી ઉસી કે સમાન હૈ । એસી મેરી મતિ
ઔર વિતર્ક હૈ ॥૧૯॥

ટીકાર્થ--જિસ પ્રકાર લાભ કા અર્થી વણિક્ પળ્ય-ક્રયવિક્રય કરને
યોગ્ય વસ્તુ કો લેકર આય કે લિષ્ટ વ્યાપારિયોં કા સમર્ક સાધતા હૈ,
એસે હી જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ હૈ । અર્થાત્ વે જહાં જાને સે લાભ દેખતે હૈ
વહાં જાતે હૈ । એસી મેરી મતિ હૈ, ઔર એસા હી મેરા વિતર્ક હૈ ।

-શ્રમણો જ્ઞાતપુત્રઃ' જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ પળ્ય 'તઝ્ઞમે-તદુપમઃ' એજ પ્રમાણે છે.
'ઈતિ મે મઈ હોઈ વિયક્કા-ઈતિ મે મતિઃ ભવતિ વિતર્કા' એ પ્રમાણે મારી બુદ્ધિ
વિતર્ક યુક્ત થાય છે. ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ--લાભની ઇચ્છાવાળો વાણિયો જેમ લાભની ઇચ્છાના કારણે કય
વિક્રય યોગ્ય વસ્તુનો સંગ્રહ કરે છે. અર્થાત્ મહાજન પાસે જાય છે. જ્ઞાતપુત્ર
શ્રમણ ભગવાન્ પળ્ય તેની સમાન જ છે. તેમ મારી મતિ છે અને વિતર્ક છે. ૧૯।

ટીકાર્થ--જે પ્રમાણે લાભની ઇચ્છા રાખવાવાળો વેપારી કય વિક્રય-ખરીદ
વેચાણ કરવા યોગ્ય વસ્તુ ખરીદીને આવક માટે બીજા વ્યાપારીયોનો સંબંધ
રાખે છે. જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ મહાવીર પળ્ય એ પ્રમાણે જ છે. અર્થાત્ તેઓ જ્યાં
જવાથી લાભ દેખે છે, ત્યાં જ જાય છે. આ પ્રમાણે મારી મતિ-અને વિતર્ક છે.

ગોશાલક આર્દ્રકમાક્ષિપતિ મોઃ । આર્દ્રક ! ત્વદીયો મહાવીરો યત્ર લાભં પश्यति,
તત્રૈવ ધર્મમુપદિશતિ નાઽન્યત્ર, યથાદિ-વણિક્ સ્વદ્રવ્યક્રીતૈ રત્નૈર્વસ્તુમિરેકાં
સમ્પૂર્ણાં નાત્રં દેશાન્તરે નેતુમસમર્થઃ સન્ મહાજનૈઃ સત્રં વિધાય આદાય તદીય-
દ્રવ્યજાતં તતો વ્રજતિ તદ્વન્મહાવીરોઽપીતિ મે તર્કઃ ॥૧૯॥

મૂલમ્—નવં ન કુંજજા વિહુળે પુરાણં ચિન્ચાઽમિદં તાદૃય સાહં ઇવં ।

ઈંતો વયા વંભવતિત્તિ વુંતં તસ્સો દંયટ્ટી સંમણે ત્તિ વેમિ ॥૨૦॥

છાયા—નવં ન કુર્યાદ્વિધૂનયતિ પુરાણં ત્યક્ત્વાઽમિતિ ત્રાયી સ આહ એવમ્ ।

એતાવતા વ્રહ્મવ્રતમિત્યુક્તં તસ્યોદયાર્થો શ્રમણ ઇતિ વ્રતીમિ ॥૨૦॥

આશય યહ હૈ—ગોશાલક આર્દ્રક સે કહતા હૈ કિ તુમ્હારે મહા-
વીર જહાં લાભ દેખતે હૈ, વહીં ધર્મકા ઉપદેશ દેતે હૈ । અતએવ વહ
સુનાફાલોર વ્યાપારી લાભ કમાને કે લિપ દૂસરોં કે પાસ અપના માલ
લે જાતા હૈ, ડસી પ્રકાર વહ બી દૂસરોં કે પાસ જાતે હૈ ॥૧૯॥

‘નવં ન કુંજજા વિહુળે પુરાણં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘નવં ન કુંજજા-નવં ન કુર્યાત્’ ભગવાન્ મહાવીર નવીન
કર્મબન્ધ નહીં કરતે હૈ કિન્તુ ‘પુરાણં-પુરાણં’ પૂર્વ બદ્ધ કર્મોં કા ‘વિહુળે
-વિધૂનયતિ’ ક્ષય કરતે હૈ ‘તાદૃ-ત્રાયી’ ષટ્ જીવનિકાર્યોં કે રક્ષક
‘સ-સઃ’ વે ભગવાન્ ‘એવં આહ-એવમાહ’ એસા કહતે હૈ કિ—‘અમિદં-અમ-
નિમ્’ કુમતિ કો ચિન્ચા-ત્યક્ત્વા’ ત્યાગકર ‘એયોવયા-એતાવતા’ ત્યાગ
કરના માત્ર સે ‘વંભવતિત્તિ-વ્રહ્મવ્રતમિતિ’ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કુમતિ

કહેવાનો આશય એ છે કે—ગોશાલક આર્દ્રકને કહે છે કે—તમારા
મહાવીરસ્વામી જ્યાં લાભ દેખે છે, ત્યાંજ ધર્મનો ઉપદેશ આવે છે. બીજે
નહીં તેથી જ હું કહું છું કે તે નક્ષત્રોર વ્યાપારી જેવા છે. જેમ વ્યાપારી
લાભની ઇચ્છાથી બીજાઓની પાસે પોતાનો માલ લઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે
તેઓ પણ બીજાઓની પાસે જાય છે. તે લાભ હોયતો જ જાય છે. ॥૧૯॥

‘નવં ન કુંજજા વિહુળે પુરાણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘નવ ન કુંજજા-નવં ન કુર્યાત્’ ભગવાન્ મહાવીર નવીન કર્મ-
બંધ કરતા નથી. પરંતુ ‘પુરાણ-પુરાણમ્’ પૂર્વ બદ્ધ કર્મોનો ‘વિહુળે-વિધૂનયતિ’
ક્ષય કરે છે. ‘તાદૃ-ત્રાયી’ ષટ્ જીવનિકાર્યનું રક્ષણ કરવાવાળા ‘સ-સઃ’ તે ભગ-
વાન્ ‘એવં આહ-એવમાહ’ સ્વયં એ પ્રમાણે કહે છે કે—‘અમિદં-અમતિમ્’ કુમ-
તિનું ‘ચિન્ચા-ત્યક્ત્વા’ ત્યાગ કરીને ‘એયોવયા-એતાવતા’ ત્યાગ કરવા માત્રથી
‘વંભવતિત્તિ-વ્રહ્મવ્રતમિતિ’ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. કુમતિના ત્યાગને જ પ્રક્ષત

અન્વયાર્થ:—(નવં ન કુઝ્જા) નવં-નવીનં કર્મ ન કુર્યાત્-ન કરોતિ (પુરાણે) પુરાણં પૂર્વકાલિકં વદ્ધકર્મ (વિદ્ધુણે) વિધૂનયતિ-અપનયતિ (અમરં) અમર્તિ-કુમ્ભ-તિમ્ (વિચ્ચા) ત્યક્ત્વા-પરિત્યજ્ય (તાદૃય) ત્રાયી-ષટ્ત્વજીવનિકાયરક્ષકઃ સ ભગ-વાન્ (એવ) એવમ્ (આહ) આહ-કથયતિ (એયોવયા) एतावता (વંભવતિ તિ) બ્રહ્મ-મોક્ષો ભવતીતિ (વુન્તં) ઉક્તમ્-કથિતમ્ (તસસ) તસ્ય-મોક્ષસ્ય (ઉદયટ્ટી) ઉદ-યાર્થી-લાભાર્થી (સમણે તિવેમિ) શ્રમણો મહાવીર इति ब्रवीमि-કથયामीતિ ॥૨૦॥

ટીકા—ભગવાન્ મહાવીર, ‘નવં ન કુઝ્જા’ નવં ન કુર્યાત્-નૂતનં કર્મ ન કરોતિ, ‘પુરાણં વિદ્ધુણે’ પ્રાક્તનં-સંપારાડ્ડપાદકં કર્મ વિધૂનયતિ-ક્ષપયતિ ।

કે ત્યાગ કો હી બ્રહ્મવ્રત ‘વુત્તં-ઉક્તમ્’ કહાગયા હૈ ‘તસસ-તસ્ય’ ડન મોક્ષ કા ‘ઉદયટ્ટી-ઉદયાર્થી’ લાભ કી ઇચ્છાવાલે ‘સમણેત્તિ વેમિ-શ્રમણ इति ब्रवीमि’ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર હૈ, એસા મૈં કહતા હૂં ॥૨૦॥

અન્વયાર્થ—ભગવાન્ મહાવીર નવીન કર્મબંધ નહીં કરતે હૈં, કિન્તુ પૂર્વવદ્ધ કર્મોંકા ક્ષય કરતે હૈં । ષટ્ જીવનિકાયોં કે રક્ષક ભગ-વાન્ એસા કહતે હૈં કિ કુમતિ કો ત્યાગ કર હી કોઈ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરતા હૈ । કુમતિ કા ત્યાગ કરને સે હી બ્રહ્મવ્રત કહા ગયા હૈ । શ્રમણ ભગ-વાન્ ડસી મોક્ષવ્રત (બ્રહ્મવ્રત) કે અભિલાષી હૈ ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ગોશાલક સે કહતે હૈં—ભગવાન્ કે લિંએ તુમને વ્યાપારી કા જો દૃષ્ટાન્ત દિયા હૈ સો વહ એકદેશ સે યા સર્વદેશ સે ? એક દેશ સે હો તો વહ હમેં મો ઇષ્ટ હૈ, ક્યોંકિ ભગવાન્ જહાં ઉપદેશ કી સફલતા દેખતે હૈ, વહીં ધર્મોપદેશ દેતે હૈ । દૂસરા પક્ષ

‘વુત્તં-ઉક્તમ્’ કહેલ છે. ‘તસસ-તસ્ય’ તે મોક્ષના ‘ઉદયટ્ટી-ઉદયાર્થી’ લાભની ઇચ્છાવાળા ‘સમણેત્તિ વેમિ-શ્રમણ इति ब्रवीमि’ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર છે. એ પ્રમાણે હું કહું છું. ॥૨૦॥

અન્વયાર્થ—ભગવાન્ શ્રી મહાવીર નવીન કર્મબંધ કરતા નથી પરંતુ પૂર્વ વદ્ધ કર્મોંના ક્ષય કરે છે. ષટ્ જીવનિકાયોના રક્ષક ભગવાન્ સ્વયં એવું કહે છે કે-કુમતિનો ત્યાગ કરવો તેને જ બ્રહ્મવ્રત કહ્યું છે. શ્રમણ ભગવાન્ એજ મોક્ષ વ્રત (બ્રહ્મવ્રત) ના અભિલાષી છે. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ગોશાલકને કહે છે કે—ભગવાન્ મહાવીર માટે તમોએ વ્યાપારીનું દૃષ્ટાન્ત આપ્યું તે તમોએ એકદેશથી આપેલ છે ? કે સર્વ દેશથી આપેલ છે ? જો એક દેશથી એ દૃષ્ટાન્ત આપેલ હોય તો તે અમને પણ માન્ય છે, કેમકે-ભગવાન્ જ્યાં ઉપદેશની સફળતા જુએ છે, ત્યાંજ ધર્મો-

‘સ તાઈ એવં આહ’ સ મહાવીર સ્ત્રાયો પડ્ડજીવનિકાયરક્ષકઃ સ્વયમેવ—‘સ આહ એવં’ સ એવમાહ—કથયતિ । ‘અમહં ચિન્વા’ અમર્તિ ત્યક્ત્વા પરિત્યજ્ય મોક્ષ પ્રાપ્નોતિ પુરુષઃ । ‘એયોવયા’ એતાવતા કુમતિત્યાગેનૈવ ‘વંમવત્તિત્તિ’ વ્રહ્મવ્રતમિતિ વુત્તં’ વક્તુમ્ ‘તસ્સોદયટ્ટી’ તસ્ય મોક્ષારુપવ્રતસ્યોદયાર્થી—અમિલાપુકઃ ‘સમણે તિવેમિ’ શ્રમણ હિતિ વ્રજીમ્યહમ્ । આર્દ્રકઃ કથયતિ—મો મો ગોશાલક ! મગવતો મરાવીરસ્ય ત્વયા વ્રણિગૂ દૃષ્ટાન્તઃ પ્રદર્શિતઃ સ દૃષ્ટાન્ત એકદેશેન સર્વાત્મના વા ? નાદ્યઃ તસ્યે-ષ્ટત્વાત્ । યત્રોપદેશફલં પશ્યતિ તત્રૈવોપદિશતિ ધર્મં મગવાન્ । દ્વિતીયસ્તુ નૈવ સમ્મવતિ;—યતો હિ મગવાન્ સર્વેષાં રક્ષકઃ । નવીનં કર્મ ન વધનાતિ પુરાણં ચાપ્પન-યતિ કુબુદ્ધિમપહાય વિહરતિ—સદુપદેશં ચ દદાતિ । સ્વયમેવ સ વ્રજીતિ—‘કુમતિ-ત્યાગી મોક્ષપ્રાપ્નોતિ’ સ સ્વયં કુમતિત્યાગી । અતઃ સ મોક્ષોદયાર્થી’ इत्यहं વ્રજીમિ । આર્દ્રકસ્યોત્તરં ગોશાલકં મતીતિ માત્રઃ ॥૨૦॥

મૂલમ્—સમારમ્ભંતે વણિયા મૈયગામં પરિગ્રહં ચૈવ મમાયમાણા ।

તે ણાહસંજોગમવિપ્પહાય આયસ્સ હેઉં પંગરંતિ સંગં ॥૨૧॥

છાયા—સમારમ્ભંતે વણિજો ભૂતગ્રામં પરિગ્રહં ચૈવ મમીકુર્વન્તિ ।

તે જ્ઞાતિસંયોગમપિ પ્રહાય આયસ્ય હેતોઃ પ્રકુર્વન્તિ સઙ્ગમ્ ॥૨૧॥

ટીકા નહીં હૈ, કયોંકિ મગવાન્ સમી પ્રાણિયોં કે રક્ષક હૈ । વે નવીન કર્મોં કા બંધ નહીં કરતે હૈ ઓર પુરાતન (પૂર્વકે) કર્મોં કા ક્ષય કરતે હૈ । કુમતિ કા ત્યાગ કરકે શ્રમણ કરતે હૈ ઓર સદુપદેશ દેતે હૈ । વે સ્વયં યહી કહતે હૈ કિ કુમતિ કા ત્યાગી હી મુક્તિ પાતા હૈ । હસ કારણ વે મોક્ષોદય કે અર્થી હૈ, એસા મૈ કહતા હૂં ।

યહ ગોશાલક કે પ્રતિ આર્દ્રક મુનિ કા ઉત્તર હૈ ॥૨૦॥

‘સમારમ્ભંતે’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—આર્દ્રક પુનઃ ગોશાલક સે કહતે હૈ—હે ગોશાલક !

પદેશ આપે છે બીજી પક્ષ બરોબર નથી. કેમકે લંગવાન્ સઘળા પ્રાણિયોનુ’ રક્ષણ કરવા વાળા છે. તેઓ નવીન કર્મોંના બંધ કરતા નથી. અને પૂર્વના કરેલા કર્મોંના ક્ષય કરે છે. તેઓ કુમતિનો ત્યાગ કરીને વિચરે છે. અને સદુપ-દેશ આપે છે. તેઓ સ્વયં એજ કહે છે કે—કુમતિનો ત્યાગ કરનાર જ મુક્તિ પામે છે. તેથી તેઓ મોક્ષતા ઉદયને ધ્યેયનારા છે એ પ્રમાણે હું કહું છું.

આ પ્રમાણે ગોશાલકે આર્દ્રકને ઉત્તર આપ્યો છે. ॥ગા.૦૨.૦૧॥

‘સમારમ્ભંતે’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—આર્દ્રકમુનિ કરીથી ગોશાલકને કહે છે.—હે ગોશાલક !

અન્વયાર્થ:—આર્દ્રકો ગોશાલકં પ્રતિ કથયતિ-મો: ! (વણિયા) વણિજ:-
વ્યાપારકર્તાર: (ભૂયગામં) ભૂતગ્રામં-પ્રાણિસમુદાયમ્ (સમારંભંતે) સમારંભન્તે-
આરંભસમારંભં કુર્વન્તિ, તથા-(પરિગ્રહં) પરિગ્રહમ્ (ચૈવ) ચૈવ (મમાયમાણા)
મમીકુર્વન્તિ-અર્થાત્-પરિગ્રહેડપત્યદારધનાદૌ મમેત્યહંકારં વ્રજન્તિ-મમત્વબુદ્ધિ
દધતીત્યર્થ:, (તે) તે વણિજ: (ળાઇસંજોગમવિપ્પહાય) જ્ઞાતીનાં પરિવારાણાં
સંયોગં યથાયથં સ્વસ્વામિભાવાદિસમ્બન્ધમ્ અવિપહાય-અત્યક્ત્વા (આયસ્ય હેઝં)
આયસ્ય-મૂલદ્રવ્યતો લબ્ધસ્યા: વૃદ્ધે હૈતૌ (સંગં) સજ્ઞમ્-અયોગ્યૈરપિ સહ સમ્બ-
ન્ધમ્ (પગરંતિ) પ્રકુર્વન્તિ, વણિજસ્તુ યથાયથં વ્યાપારં કુર્વન્ત: ઘાતયન્તિ જીવાન્

‘વણિયા-વણિજ:’ વ્યાપારી લોગ ‘ભૂયગામં-ભૂતગ્રામં’ પ્રાણી સમૂહકા
‘સમારંભંતે-સમારંભન્તે’ આરંભ સમારંભ કરતે હૈં તથા ‘પરિગ્રહં ચૈવ
-પરિગ્રહં ચૈવ’ પરિગ્રહ કે ડગર ‘મમાયમાણા-મમીકુર્વન્તિ’ મમતા
રખતે હૈં અર્થાત્ પુત્ર, કલત્ર, ઘન, આદિ પર મમત્વભાવ ધારણ કરતે હૈં
‘તે-તે’ વે વણિક્ જન ‘ળાઇસંજોગમવિપ્પહાય-જ્ઞાતિસંયોગમવિપ્પહાય’
પારિવારિક જનોં કે સંયોગકો અર્થાત્ સ્વસ્વામી સંબન્ધકો ત્યાગ ન
કરતે હુણ ‘આયસ્ય હેઝં-આયસ્ય હેતો:’ લાભ કે લિણ ‘સંગં-સજ્ઞમ્’
સંબંધ ન કરને યોગ્ય લોગોં કે સાથ ઓ સંબંધ ‘પગરંતિ-
પ્રકુર્વન્તિ’ કરતે હૈં ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક પુન: ગોશાલક સે કહતે હૈં-હે ગોશાલક !
વ્યાપારી લોગ પ્રાણિસમૂહ કા આરંભ સમારંભ કરતે હૈં તથા પરિગ્રહ
પર મમતા રખતે હૈં અર્થાત્ પુત્ર, કલત્ર ઘન આદિ પર મમત્વ ભાવ
ધારણ કરતે હૈં । વે પારિવારિક જનોં કે સંયોગ કો અર્થાત્ સ્વસ્વામી

‘વણિયા-વણિજ:’ વેપારીયો. ‘ભૂયગામં-ભૂતગ્રામં’ પ્રાણી સમૂહનો. ‘સમારંભંતે-
સમારંભન્તે’ આરંભ અને સમારંભ કરે છે. તથા ‘પરિગ્રહં ચૈવ-પરિગ્રહં ચૈવ’
પરિગ્રહની ઉપર ‘મમાયમાણા-મમીકુર્વન્તિ’ મમતા રાખે છે અર્થાત્ પુત્ર, કલત્ર
ઘન, વિગેરે ઉપર મમત્વભાવ ધારણ કરે છે ‘તે-તે’ તે વેપારીયો. ‘ળાઇસંજોગમ
વિપ્પહાય-જ્ઞાતિસંયોગમવિપ્પહાય’ પરિવારના માણસોના સંયોગને અર્થાત્ સ્વસ્વામી
સંબંધનો ત્યાગ ન કરતાં ‘આયસ્ય હેઝં-આયસ્ય હેતો.’ લાભ માટે ‘સંગ-
સજ્ઞમ્’ સંબંધ ન કરવાને યોગ્ય લોકોની સાથે પણ સંબંધ ‘પગરંતિ-પ્રકુ
વન્તિ’ કરે છે. ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક ફરીથી ગોશાલકને કહે છે હે ગોશાલક વ્યાપારી
લોકો પ્રાણિ સમૂહનો આરંભ સમારંભ કરે છે. તથા પરિગ્રહ પર મમતા
રાખે છે. અર્થાત્ પુત્ર કલત્ર ઘન વિગેરેમાં મમત્વ બુદ્ધિ રાખે છે. તે પરિવા-

તથાઽપરિત્યજ્યૈવ પરિગ્રહં પરિગ્રહે મમત્વવન્તો દિગ્વિદિશ્ચુ ધાવન્તિ । ગત્વા ચાઽન્યૈઃ
સહાઽસંવદ્ધવદ્ધર્મીજન્યા આયમન્વિચ્છન્તિ । મગવાંસ્તુ-નિરીહોઽપરિગ્રહો જીવરક્ષકઃ
કેવલં પરોપકારમાપાયૈવ ધર્મોપદેશેન પરાનનુગ્રહાતિ । ઇત્યુભયોર્મહદન્તરમાકાશ-
પાતાલયોરિવેતિ ॥૨૧॥ટીકા-સુગમા ॥૨૧॥

મૂલમ્—વિત્તૈષિણો મેઘુનસંપ્રગાઢા તે ઓચળદ્વા વર્ણિયા વ્યંતિ ।

વયં તું કામેસુ અજ્ઞોવૈવન્ના અનારિયાં પેમરસેસુ ગિંદ્યા ॥૨૨॥

છાયા—વિત્તૈષિણો મૈથુનસંપ્રગાઢા સ્તે ભોજનાર્થ વર્ણિજો વ્રજન્તિ ।

વયન્તુ કામેષ્વધ્યુપપન્ના અનાર્થાઃ પ્રેમરસેષુ ગૃદ્યાઃ ॥૨૨॥

સંબંધી કો ન ત્યાગતે હુણ લાભ કે લિપ સંવધ ન કરને યોગ્ય લોગો
કે સાથ બી સમ્બન્ધ કરતે હૈ ॥૨૧॥

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ વ્યાપારી યથાયોગ્ય વ્યાપાર કરતે હુણ વે જીવો
કા ઘાત કરતે હૈ । વે પરિવાર સંબંધી સ્નેહ કે ત્યાગી નહીં હોતે હૈ ।
પરિગ્રહ સંબંધી મમતા કે કારણ દિશાઓં ઓર વિદિશાઓં મેં દોઢ-
ધૂપ કરતે રહતે હૈ । દૂસરોં કે સાથ સૌજન્ય દિશ્વલા કર લાભ કી
હચ્છા કરતે હૈ । કિન્તુ અગવાન્ નિષ્ક્રામ હૈ, અપરિગ્રહી હૈ, જીવોં કે
રક્ષક હૈ, કેવલ પરોપકાર માવ સે હી ધર્મોપદેશ દેકર દૂસરોં કા
અનુગ્રહ ઉપકાર કરતે હૈ । હસ પ્રકાર દોનોં મેં મહાન્ અન્તર હૈ ॥૨૧॥

ટીકા સુગમ હૈ ॥૨૧॥

રના જનોના સંપર્કને સ્વ સ્વામિ સંબંધનો ત્યાગ કર્યા વિના લાભ માટે
ન કરવા યોગ્ય લોકોની સાથે પણ સંબંધ કરે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—વ્યાપારિયો યથાયોગ્ય વેપાર કરતા થકા જીવોનો ઘાત કરે
છે. તેઓ પોતાના પારિવારિક સંબંધના સ્નેહનો ત્યાગ કરવાવાળા હોતા
નથી પરિગ્રહ સંબંધી મમતા દ્વારા દિશાઓ અને વિદિશ ઓમાં દોડાદોડ
કરતા રહે છે. બીજાઓની સાથે સજ્જન પણ બતાવીને પોતાના લાભની જ
ધૃષ્ટિ રાખે છે પરંતુ અગવાન્ નિષ્ક્રામ છે. અપરિગ્રહ વાળા છે, જીવોનું રક્ષણ
કરવા વાળા છે. કેવળ પરોપકાર બુદ્ધિથી જ ધર્મોપદેશ આપીને બીજાઓ પર
અનુગ્રહ અર્થાત્ ઉપકાર કરે છે. આ રીતે બન્નેમાં મહાન્ અંતર છે. ॥૨૧॥

આ ગાથાની ટીકા સરળ હોવાથી જુદી આપી નથી,

અન્વયાર્થ:—આર્દ્રક: પુનરપિ ગોશાલકં કથયતિ-(વણિયા) વણિજ: (વિત્તેસિણો) વિત્તૈષિણો ધનાભિજ્ઞાપિણો ભવન્તિ, તથા-(મેહુણસંપગાઢા) મૈથુન-સંપગાઢા:—મૈથુનેઽત્યન્તાસક્તમાનસા ભવન્તિ । (તે ભોયણઢા વયંતિ) તે ભોજ-નાર્થં વ્રજન્તિ—વણિજો ભોજનોપલબ્ધયૈ ઇતસ્તતો ભ્રમન્તિ, તુ—અતોઽસ્માદેવ કાર-ણાત્ (કામેસુ) કામેષુ (અજ્ઞોવવન્ના) અધ્યુપવન્ના:—કામાઽસક્તા: (પ્રેમરસેસુ) પ્રેમરસેષુ (ગિદ્ધા) ગૃદ્ધા: (અળારિયા) અનાર્યાસ્તે ડતિ (વયં) વયમ્—કથયામ: । તાન્ વણિગ્વૃત્તીનિતિ ધ્વજિ: । તસ્મિન્નનેકવારં ક્રયવિક્રયપચનપાચનાદિકે તથા પરિગ્રહે ધનધાન્યદ્વિપદચતુષ્પદાદિકે નિ—નિશ્ચયેન શ્રિતા: વદ્ધા: નિ:શ્રિતા વણિજો ભવન્તીતિ ॥૨૨॥ ટીકા—સુગમા ॥૨૨॥

‘વિત્તેસિણો મેહુણસંપગાઢા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—ફિર સે આર્દ્રક મુનિ ગોશાલક સે કહતે હૈં—‘વણિયા-વણિજ:’ વ્યાપારી જન ‘વિત્તેસિણો-વિત્તૈષિણ:’ ધન કે અભિલાષી હોતે હૈં । તથા ‘મેહુણસંપગાઢા-મૈથુનસંપગાઢા:’ મૈથુન મેં આસક્ત હોતે હૈં ‘તે ભોયણઢા વયંતિ-તે ભોજનાર્થં વ્રજન્તિ’ વે ભોજન કે લિષ્ઠ ઇત-સ્તત: ભ્રમણ કરતે હૈં ‘કામેસુ-કામેષુ’ જો કામભોગોં મેં ‘અજ્ઞોવ-વન્ના-અધ્યુપવન્ના:’ આસક્ત હોતે હૈં, તથા ‘પ્રેમરસેસુ-પ્રેમરસેષુ’ સ્નેહ-રસ મેં ‘ગિદ્ધા-ગૃદ્ધા:’ આસક્ત હોતે હૈં, ડનકો ‘અળારિયા-અનાર્યા:’ અનાર્થ હૈં ંસા ‘વયંતુ-વયન્તુ’ હમ કહતે હૈં ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક ગોશાલક સે ફિર કરતે હૈં—વ્યાપારી જન ધન કે અભિલાષી હોતે હૈં, ંવં મૈથુન મેં ભી આસક્ત હોતે હૈં, વે ભોજન

‘વિત્તેસિણો મેહુણસંપગાઢા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—ફરીથી આર્દ્રક મુનિ કહે છે.—‘વણિયા-વણિજ:’ વ્યાપારિયો ‘વિત્તેસિણો-વિત્તૈષિણ’ ધન મેળાવવાની ઇચ્છા વાળા હોય છે. તથા ‘મેહુણ-સંપગાઢા-મૈથુનસંપગાઢા:’ મૈથુનમાં આસક્તિ વાળા હોય છે ‘તે ભોયણઢા વયંતિ-તે ભોજનાર્થં વ્રજન્તિ’ તેઓ ભોજન માટે જ આમ, તેમ બટકે છે. ‘કામેસુ કામેષુ’ જેઓ કામભોગોમાં ‘અજ્ઞોવવન્ના-અધ્યુપવન્ના:’ આસક્ત હોય છે, તથા ‘પ્રેમરસેસુ-પ્રેમરસેષુ’ સ્નેહ રસમાં ‘ગિદ્ધા-ગૃદ્ધા:’ આસક્તિવાળા હોય છે તેઓને ‘અળારિયા-અનાર્યા:’ અનાર્થ તેમ ‘વયંતુ-વયન્તુ’ અમે તો કહીએ છીએ. ૧૨૨।

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક ગોશાલકને ફરીથી કહે છે કે—વ્યાપારી લોક ધનની ઇચ્છા વાળા હોય છે તથા મૈથુનમાં આસક્ત હોય છે. અને ભોજન માટે

મૂલમ્—આરંભગં ચેવ પરિગ્રહં ચ,

અવિઙ્ગસિસયા ણિસિસયં આયદંડા ।

તેસિં ચ સૈ ઉદય જં વયાસી,

ચરંતણંતા ય દુંહાય ણેહં ॥૨૩॥

છાયા—આરમ્ભકં ચેવ પરિગ્રહઞ્ચાઽવ્યુત્પ્તજય નિઃશ્રિતા આત્મદણ્ડાઃ ।

તેષાં ચ સ ઉદયો યમવાદીશ્ચતુરન્તાનન્તાય દુઃલાય નેહ ॥૨૩॥

કે લિખે હાથર ઉધર ભ્રમણ કરતે હૈં । કિન્તુ જો કામભોગોં મેં આસક્ત હૈં તથા સ્નેહ રસ ઝેં ગૃહ હૈં, ડનકો હમ અનાય કહતે હૈં ॥૨૨॥

તાત્પર્ય હસ કથન કા યહ હૈં કિ ભગવાન્ મહાવીર કો વ્યાપારી કી ઉપમા દેના યોગ્ય નહીં હૈં । વ્યાપારી ગૃહસ્થ હોતે હૈં, અતઃ વે કય-વિક્રય, પચન પાચન આદિ સાવધ ક્રિયાઈ કરતે હૈં તથા ધન ધાન્ય દ્વિપદ ચતુષ્પદ આદિ પરિગ્રહ મેં મૂર્છિત રહતે હૈં । મૈથુન કે ત્યાગી નહીં હોતે । કિન્તુ ભગવાન્ એસે નહીં હૈં । વે સમસ્ત આરંભ સમારંભ પરિગ્રહ સે અતીત હૈં ઓર પૂર્ણ વ્રત્તચર્ય કે ધારક હૈં ॥૨૨॥ ટીકા સુગમ હૈ ॥૨૨॥

‘આરંભગં ચેવ પરિગ્રહં ચ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘આરંભગં-આરમ્ભકં’ પ્રાણાતિપાતઆદિ આરંભ તથા ‘પરિગ્રહં-પરિગ્રહં’ ધન ધાન્ય આદિપરિગ્રહકો ‘અવિઙ્ગસિસય-અવ્યુત્પ્તજય’ ન ત્યાગ કરકે વ્યાપારી ‘ણિસિસય-નિશ્રિતાઃ’ ડસમેં આસક્ત

આમ તેમ ભ્રમણ કરે છે. પરંતુ જેઓ કામભોગોમાં આસક્ત હોય છે અને સ્નેહ રસમાં ગૃહ હોય છે તેઓને અમે અનાય કહીએ છીએ. ॥૨૨॥

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ભગવાન્ મહાવીરને વ્યાપારીની ઉપમા આપવી તે ખરોખર નથી. વ્યાપારિયો ગૃહસ્થ હોય છે. તેથી તેઓ કય-વિક્રય ખરીદ વેચાણ, પચન, પાચન વિગેરે સાવધ ક્રિયાઓ કરે છે. તથા ધન ધાન્ય દ્વિપદ, ચતુષ્પદ વિગેરે પરિગ્રહમાં મૂર્છિત હોય છે. મૈથુનનો ત્યાગ કરનારા હોતા નથી. પરંતુ ભગવાન્ એવા નથી. તેઓ બધા જ આરંભ અને પરિગ્રહથી પર છે. અને પૂર્ણ વ્રત્તચર્યનું પાલન કરવાવાળા છે. ॥૨૨॥ આ ગાથાનો ટીકાર્થ સરળ છે. જેથી જૂદો આપેલ નથી.

‘આરંભગં ચેવ પરિગ્રહં ચ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘આરંભગં-આરમ્ભકં’ પ્રાણાતિપાત વિગેરે આરંભ તથા ‘પરિગ્રહં-પરિગ્રહં’ ધન, ધાન્ય, વિગેરે પરિગ્રહનો ‘અવિઙ્ગસિસય-અવ્યુત્પ્તજય’ ત્યાગ ન કરીને વ્યાપારી ‘ણિસિસય-નિશ્રિતાઃ’ તેમાં આસક્ત થાય છે. ‘આયદંડા-

અન્વયાર્થ:—(આરંભગં ચેવ) આરમ્ભકમ્—પ્રાણાતિપાતાદિલક્ષણમ્ (પરિ-
ગ્રહં ચ) ધનધાન્યાદિલક્ષણમ્ (અવિઉસ્સિય) અવ્યુત્સૃજ્યાપરિત્યજ્ય (ગિસ્સિય)
નિઃશ્રિતાઃ—વદ્ધાઃ (આયદંડા) આત્મદણ્ડા યે વણિજાઃ (તેસિં ચ) તેષાં ચ (સે ઉદર)
સ ઉદયઃ—ધનલાભાદિરૂપઃ (જં વયાસી) યમવાદીઃ (ય ચઉરંતળંતાય દુહાય)
સ ચતુરન્તાનન્તાય દુઃખાય (ળેહ) નેહ વણિજાં લાભઃ સંસારદુઃખાય ન તુ સુખાય,
તીર્થંકરસ્યોદયશ્ચ કેવલજ્ઞાનપ્રાપ્તિલક્ષણો ન તથા કિન્નુ સુખાયેતિ ॥૨૩॥

હોતે હૈં 'આયદંડા-આત્મદંડાઃ' વે અપની અત્માકો દણ્ડિત કરને વાલે
હૈં, તુમને 'તેસિં-તેષાં' ડનકા 'જં વયાસી-યમવાદીઃ' જો ઉદય કહા હૈં,
'સે ઉદર-સ ઉદય.' યહ ઉદય 'ચાઉરંતળંતાય દુહાય-ચતુરન્તાન-
ન્તાય દુઃખાય' ચતુર્ગતિરૂપ ઓર અનંત દુઃખકા કારણ હોતા હૈં, 'ળેહ
-નેહ' વહ ઉદય કમી નહોં મી હોતા હૈં, અર્થાત્ એકાન્તિક નહોં હૈં,
તીર્થંકર ભગવાન્ કા ઉદય કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્તિરૂપ હૈં, વહ વ્યાપારી કે
ઉદયકે તુલ્ય ન હોકર કેવલ સુખકા હી કારણ હોતા હૈં ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ—પ્રાણાતિપાત આદિ આરંભ તથા ધન ધાન્ય આદિ પરિ-
ગ્રહ કો ન ત્યાગ કર કે વ્યાપારી ડસ મેં આસક્ત હોતે હૈં । વે અપની
આત્મા કો દણ્ડિત કરને વાલે હૈં । તુમને ડનકા જો ઉદય કહા હૈં, વહ
ચતુર્ગતિક એવં અનંત દુઃખ કા કારણ હોતા હૈં । વહ ઉદય કમી નહોં
મી હોતા હૈં અર્થાત્ એકાન્તિક નહોં હૈં । તીર્થંકર ભગવાન્ કા ઉદય
કેવલજ્ઞાનપ્રાપ્તિ રૂપ હૈં । વહ વ્યાપારી કે ઉદય કે સમાન ન હોકર સુખ
કા કારણ હી હોતા હૈં ॥૨૩॥

આત્મદણ્ડા' તેઓ પોતાના આત્માને દંડ દેવાવાળા છે. તમે 'તેસિં-તેષાં'
'જં વયાસી-યમવાદીત્' જે ઉદય કહેલ છે. 'સે ઉદર-સ ઉદયઃ' તે ઉદય 'ચાઉરંત-
ળંતાય દુહાય-ચતુરન્તાનન્તાય દુઃખાય' ચતુર્ગતિ રૂપ અને અનંત દુઃખના કારણ
રૂપ હોય છે. 'ળેહ-નેહ' તે ઉદય ક્યારેક ન પણ થતો હોય અર્થાત્ એકાન્તિક
હોતો નથી. તીર્થંકર ભગવાનનો ઉદય કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિ રૂપ છે તે વ્યાપારીના
ઉદય પ્રમાણે ન થતાં કેવળ સુખના જ કારણ રૂપ હોય છે ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ—પ્રાણાતિપાત વિગેરે આરંભ તથા ધન ધાન્ય વિગેરે પરિ-
ગ્રહ ત્યાગ ન કરવાથી વ્યાપારી લોક તેમાં આસક્ત રહે છે તેઓ પોતાના
આત્માને દંડિત કરવા વાળા હોય છે. તમેઓ તેમનો જે ઉદય કહ્યો છે. તે
ચતુર્ગતિક અને અનંત દુઃખના કારણ રૂપ હોય છે. તે ઉદય ક્યારેક ન પણ
હોય અર્થાત્ કાયમ થાય જ તેમ એકાન્તિક નથી તીર્થંકર ભગવાનનો ઉદય
કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિ રૂપ છે. તે વ્યાપારીનો ઉદય જેવો હોતો નથી પણ સુખના
કારણ રૂપ જ હોય છે. ॥૨૩॥

ટીકા—આર્દ્રકો ગોશાલકં માહ—‘આરંભગં ચે.’ આરમ્ભશ્ચૈવ એવશબ્દેઽર્થક સ્તસ્ય ચ પરિગ્રહેણ સહાઽન્વયઃ, તત્ત્વારમ્ભં પ્રાણાતિપાતાદિલક્ષણમ્ ‘પરિગ્રહં ચ’ પરિગ્રહમ્—પરિગ્રહઃ—ધનધાન્યાદિસ્વીકારલક્ષણસ્તમ્ ‘અવિરુક્તિયા’ અવ્યુત્સૃજ્ય—અપરિત્યજ્ય ‘ણિસ્તિય’ નિઃશ્રિતાઃ વદ્ધાઃ ‘આયદંડા’ આત્મદણ્ડાઃ—આત્માનમેવ દણ્ડયન્તિ—વિનાશયન્તિ પ્રાણાતિપાતાદિક્રુરુરુણેનેતિ આત્મદણ્ડાઃ ‘તેર્ષિ’ તેષામ્—આરમ્ભપરિગ્રહવત્તામ્ ‘સે ઉદય’ સ ઉદયઃ—ધનાદીનાં લાભસ્વરૂપઃ । ‘જં વ્યાસી’ યમુદયમ્—ત્વમપિ ઉદયમવાદીઃ, સ ઉદયઃ ‘ચતુર્અંતર્અંતાય દુઃખાય’ ચતુરન્તાઽનન્તાય દુઃખાય ભવતિ ભવિષ્યતિ ચેતિ જ્ઞેયઃ, ચતુરન્તથતુર્ગતિકઃ સંસારઃ અનન્તઃ પર્યવસાન-રહિતસ્તદર્થમ્ ઉદયોભવતીત્યર્થઃ, વસ્તુતો ધનાદીનામાયાત્મક ઉદયો નાઽઽત્યન્તિકમ્ વાય । અપિ તુ—ચાતુર્ગતિક સંસારસ્ય પ્રાપ્તો દુઃખજનકશ્ચ ભવતિ (જેહ) નેહ ધનધાન્યાદીનાં લાભોદયોઽપિ એકાન્તેન ન ભવતિ કિન્તુ યાવત્પુણ્યોદય સ્તાવદેવ ભવતિ । અયં ભાવઃ—હે ગોશાલક ! વણિજાં યો લાભઃ સ સંસારદુઃખાયૈવ

ટીકાર્થ—આર્દ્રક ગોશાલક સે કહતે હૈં—હિંસાદિ રૂપ આરંભ કો તથો ધન ધાન્ય આદિ રૂપ પરિગ્રહ કો ત્યાગ ન કરકે જો ઉસમેં આસક્ત હોતે હૈં, વે અપની આત્મા કો દુઃખી બનાતે હૈં । ઉનકા વહ ધનલાભ આદિ રૂપ ઉદય, જિસકો તુમને ખી ઉદય કહા હૈ, ચતુર્ગતિક તથા અનન્ત સંસાર કા કારણ હોતા હૈ । વહ વાસ્તવ મેં ન તો આત્યન્તિક સુખ કે લિષ્ટ હોતા હૈ ઓર ન એકાન્તિક સુખ કે લિષ્ટ હી હોતા હૈ । જય તક પુણ્ય કા ઉદય હૈ તય તક હી રહતા હૈ ।

આશય ગ્રહ હૈ—હે ગોશાલક ! વ્યાપારિયોં કા લાભ સંસાર કે

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ગોશાલકને કહે છે કે—હિંસા વિગેરે આરંભનો તથા ધન, ધાન્ય વિગેરે રૂપ પરિગ્રહનો ત્યાગ ન કરીને તેમાં જે આસક્ત હોય છે, તેઓ પોતાના આત્માને દુઃખી બનાવે છે. તેઓનો તે ધન લાભ વિગેરે પ્રકારનો ઉદય, કે જેને તમેઓ પણ ઉદય કહેલ છે, તે ચતુર્ગતિક તથા અનંત સંસારનું કારણ હોય છે. તે વાસ્તવિક રીતે ન તો આત્યન્તિક સુખ માટે હોય છે, અને એકાન્તિક સુખ માટે પણ હોતો નથી. જ્યાં સુધી પુણ્યનો ઉદય હોય છે, ત્યાં સુધી જ તે સુખ રહે છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—હે ગોશાલક ! વ્યાપારિયોનો લાભ સંસારના

जिताङ्गोपाङ्गः, निरन्तरं नित्यं राजलक्षणैः विराजितं-लक्षितं भासमानम् अङ्ग-
प्रत्यङ्गं यस्य सः, 'बहुजणबहुमाणपूइए' बहुजनबहुमानपूजितः-सत्कृतः,
अनेकपुरुषैः सर्वदा बहुमानपूर्वकं पूजा-सत्कारादिभिः सत्कृतः । 'सन्वगुण-
समिद्धे' सर्वगुणसमृद्धः, सर्वदा बहुविधगुणैरभिवृद्धः । 'खत्तिए' क्षत्रियः-क्षतात्
-भयात् त्राणकरणशीलः, क्षत्रियत्वजातिमान् वा 'मुदिए' मुदितः माता पिता-
दिना शुद्धवंशीयः, 'मुद्धाभिषित्ते' मूर्द्धाभिषिक्तः वंशपरम्परया राज्येऽभिषिक्तः
'माउपिउसुजाए' मातापितृ सुजातः मातापित्रोः सदाऽऽनन्द पोषणादि करणा-
दिना सुपुत्रः कुलस्य भूषणस्वरूपः 'दयप्पिए' दयाप्रियः, दया प्रिया यस्य सः
सर्वभूतेषु दयावान् । सीमंकरे' सीमाकरः 'सीमंधरे' सीमा धरः-मर्यादा धारकः
प्रजानां व्यवस्थायै आत्मनश्च । 'खेमंकरे खेमंधरे' क्षेमङ्कर क्षेमंधरः, प्रजायाः

होते हैं, अर्थात् उसके अंग प्रत्यंग में राजा के योग्य शुभ लक्षण होते
हैं । अनेक पुरुष सर्वदा अत्यन्त आदरपूर्वक उसका आदर सत्कार
करते हैं । वह सर्व गुणों से सम्पन्न होता है । वह क्षत्रिय अर्थात् क्षत
भय से त्राण करने वाला या क्षत्रिय जाति का होता है । सदैव प्रसन्न-
चित्त, विधिवत् राज्याभिषेक किया हुआ, तथा माता पिताको आनन्द
देने और उनका पोषण आदि करने के कारण सपूत होता है-कुल का
भूषण होता है । सब पर दयाकरने वाला प्रजा की और अपनी
व्यवस्था के लिए मर्यादा करने वाला मर्यादा का धारक
होता है । सीमा करनेवाला अर्थात् मर्यादा करनेवाला होता है
एवं मर्यादा को धारण करनेवाला होता है । क्षेमंकर और
क्षेमंधर होता है अर्थात् प्रजा को कुशल करता है और अपना

राज्यना शिन्डोथी निरन्तर (आंतरा विना) सुशोभित होय छे. अर्थात् तेना अंग
प्रत्यंगोभां राजने योग्य शुभलक्षण होय छे. अनेक पुरुषो ह्मेशां आदर
पूर्वक तेना आदर सत्कार करे छे. ते सर्वगुणोथी युंक्त होय छे. ते क्षत्रिय
अर्थात् क्षतना लयथी त्राण-रक्षण करनार अथवा क्षत्रिय जातिना होय छे.
सर्वदा प्रसन्न चित्त, विधि युक्त राज्याभिषेक करेला तथा माता पिताने
आनंद आपनार अने तेओनुं पोषण विगेरे करवाथी सपूत होय छे.-
कुलना भूषण रूप होय छे. प्रधाना पर दया करनार प्रजानी अने पोतानी
व्यवस्था माटे मर्यादा पाधनार अने मर्यादाने धारण करनार होय छे.
सीमा करवावाणा अर्थात् मर्यादा करवावाणा अने मर्यादाने धारण करवावाणा
होय छे. क्षेमंकर अने क्षेमंधर होय छे. अर्थात् प्रजानुं क्षेम-कुशल करे छे. अने

મવતિ સોઽપિ ચ લાભો ન સ્વેચ્છામાત્રેણ યથેષ્ટં મવતિ કિન્તુ યાવત્પુણ્યોદય
સ્તાવદેવ મવતીતિ ॥૨૩॥

મૂલમ્—‘જેગંત ણચ્ચંતિય ઉદય એવં વંયંતિ તે દો વિગુણોદયંમિ।

સે ઉદય સાહમણંતપત્તે તમુદયં સાહયંઈ તાઈ ણાઈ।૨૪।

છાયા—નૈકાન્તિકો નાત્યન્તિક ઉદય એવં, વદન્તિ તૌ દ્વૌ વિગુણોદયૌ ।

સ ઉદયઃ સાધનન્તપ્રાપ્ત સ્તમુદયં સાધયતિ ત્રાયી જ્ઞાયી ॥૨૪॥

દુઃખોં કા હી કારણ હોતા હૈ । વહ લાભ જઘ તક પુણ્યોદય હૈ તમી તક
રહતા હૈ ઓર સ્વેચ્છા માત્ર સે યથેષ્ટ નહીં હોતા ॥૨૩॥

‘જેગંતણચ્ચંતિય’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘એવં ઉદય—એવં ઉદયઃ’ ધનલાભ આદિ રૂપ પૂર્વોક્ત ઉદય
‘જેગંતણચ્ચંતિ ય-નૈકાન્તિકો નાત્યન્તિકશ્ચ’ ન એકાન્તિક હૈ ઓર ન
આત્યન્તિક હૈ એસા જ્ઞાની જન કહતે હૈં । ‘તે દો વિગુણોદયંમિ-તૌ દ્વૌ
વિગુણોદયૌ’ ઉદય મેં વહ દોનોં ગુણ રહિત હૈ, વહ વાસ્તવ મેં ઉદય નહીં
હૈ વહ ઉદય ગુણરહિત હૈ, કિન્તુ ‘સે ઉદય-સ ઉદયઃ’ તીર્થંકર ભગવાન્
કા વહ ઉદય ‘સાહમણંતપત્તે-સાધનન્તપ્રાપ્તઃ’ સાદિ ઓર અનંત હૈ
‘તાઈ ણાઈ-ત્રાયી જ્ઞાયી’ જીવોં કે ત્રાતા ઓર સર્વજ્ઞ ભગવાન્ ‘તમુદયં-
તમુદયં’ વહ કેવલજ્ઞાન લક્ષણ ઉદય કા ‘સાહયઈ-સાધયતિ’ દૂસરોં
કો મી ઉપદેશ કરતે હૈં ॥ગા. ૨૪॥

હુઃખોનું જ કારણ હોય છે. તે લાભ, જ્યાં સુધી પુણ્યનો ઉદય હોય છે, ત્યાં
સુધી જ રહે છે. અને સ્વેચ્છા માત્રથી યથેષ્ટ પ્રકારનો તે લાભ હોતો નથી. ૧૨૩।

‘જેગંત ણચ્ચંતિય’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘એવં ઉદય-એવમ્ ઉદયઃ’ ધન લાભ વિગેરે પ્રકારનો પહેલાં
કહેલા ઉદય ‘જેગંત ણચ્ચંતિય-નૈકાન્તિકો નાત્યન્તિકશ્ચ’ એકાન્તિક નથી તેમ
આત્યન્તિક પણ નથી. આ પ્રમાણે જ્ઞાનીજનો કહે છે ‘તે દો વિગુણોદયમિ-
તૌ દ્વૌ વિગુણોદયૌ’ જે ઉદયમાં આ બંને ગુણો હોતા નથી. વાસ્તવિક રીતે
તે ઉદય કહેવાતો નથી. તે ઉદય ગુણ વગરનો છે. પરંતુ ‘સે ઉદય-સ ઉદયઃ’
તીર્થંકર ભગવાનનો તે ઉદય ‘સાહમણંતપત્તે-સાધનન્તપ્રાપ્તઃ’ સાદિ અને
અનંત છે ‘તમુદય-તમુદય’ તે કેવળ જ્ઞાન રૂપ ઉદયનો ‘તાઈ ણાઈ-ત્રાયી જ્ઞાયી’
જીવોનું ત્રાયી-રક્ષણ કરવાવાળા અને સર્વજ્ઞ ભગવાન ‘સાહયઈ-સાધયતિ’
બીજાઓને પણ ઉપદેશ આપે છે, ॥૨૪॥

અન્વયાર્થઃ—(एवं उदए) एवम्-पूर्वोक्त-उदयः-धनलाभदिरूपः (णोगंतण-च्चंतिय) नैकान्तिको नात्यन्तिकश्च, (ते दो विगुणोदयंमि) तौ द्वौ विगुणोदयौ-गुणवर्जितौ (से) सः (उदए) तीर्थंकरस्योदयः लाभः (साइमणंतपत्ते) साधनन्त-प्राप्तः-सादिमनन्तं च प्राप्तः 'तमुदयं' तं-केवलज्ञानलक्षणमुदयम् 'ताईणाई' प्रायी-जीवरक्षकः, ज्ञायी-सर्वज्ञः 'साहयइ' अन्यानपि साधयति उपदेशद्वारा प्रापयतीति 'वयंति' वदन्ति चिद्वांसः ॥२४॥

टीका—પુનરપિ આર્દ્રક આહ-હે ગોશાલક ! વણિજાં ધનાદિઃ કદાચિદ્ભવતિ-ન વા ભવતે, કહિંચિલ્લાભમપેક્ષમાણસ્ય મહતી હાનિરેવ, અતો વિદિતરજ્ઞૈર્વિદ્વદ્ભિઃ વણિજાં લાભે નાસ્તિ સ્થાયીગુણ ઇતિ કથ્યતે । મગવતા તીર્થ-કરેણ કર્મનિર્જરાદ્વારેણ લ્ઘ્વો લામો લાભઃ કથ્યતે । યેન ચ ભવતિ દિવ્ય

અન્વયાર્થ--ધન લાભાદિ રૂપ પૂર્વોક્ત ઉદય ન એકાન્તિક હૈ ઓર ન આત્યન્તિક હૈ, એસા જ્ઞાની જન કહતે હૈ । જિસ ઉદય મેં ચહ દોનોં ગુણ નહીં હૈ, વહ વાસ્તવ મેં ઉદય નહીં હૈ-વહ ઉદય ગુણરહિત હૈ । કિન્તુ તીર્થંકર ભગવાન્ કા ઉદય સાદિ ઓર અનન્ત હૈ । જીવોં કે ત્રાતા ઓર સર્વજ્ઞ ભગવાન્ ઉસ ઉદય કા દૂભરોં કોં ભી ઉપદેશકરતે હૈ ॥૨૪॥

ટીકાર્થ--આર્દ્રક ફિર કહતે હૈ-હે ગોશાલક ! વ્યાપારિયોં કો ધન આદિ કી પ્રાપ્તિ કમી હોની હૈ, કમી નહીં ભી હોની । કમી લાભ કી અપેક્ષા રખતે હુએ બહુન બડી હાનિ હો જાતી હૈ । અતઃૈવ તરજ-જ્ઞાનિયોં કા કથન હૈ કિ વણિકોં કે લાભ મેં સ્થાયી ગુણ નહીં હૈ ।

અન્વયાર્થ--ધન લાભ વિગેરે પ્રકારનો પહેલાં કહેલ ઉદય એકાન્તિક નથી. તેમ આત્યન્તિક પણ નથી. તેમ જ્ઞાનીજનો કહે છે. જે ઉદયમાં આ બન્ને ગુણ નથી તે વાસ્તવિક રીતે ઉદય જ નથી. અર્થાત્ તે ઉદય ગુણહીન છે. પરંતુ તીર્થંકર ભગવાનનો ઉદય સાદિ અને અનન્ત છે જ્યોત્સુ ત્રાણ કરવાવાળા સર્વજ્ઞ ભગવાન્ એ ઉદયનો બીજાઓને પણ ઉપદેશ આપે છે ॥૨૪॥

ટીકાર્થ--ક્રીથી આર્દ્રક મુની કહે છે કે-હે ગોશાલક ! વ્યાપારીયોને ધન વિગેરેની પ્રાપ્તિ ક્યારેક થાય છે, અને ક્યારેક નથી પણ થતિ, ક્યારેક લાભની આશા રાખવા છતાં પણ બહુ મોટી નુકશાની પણ આવી જાય છે તેથી જ તત્ત્વ જ્ઞાનીયોનું કથન છે કે-વ્યાપારીયોના લાભમાં સ્થાયી-ગુણ હોતો નથી,

જ્ઞાનપ્રાપ્તિઃ । સ લાભોઽનન્તકેવલજ્ઞાનપ્રાપ્તિલક્ષણઃ પરમો લાભઃ સ ચ સાદિ-
 રનન્તઃ । एतादृशं दिव्यज्ञानप्राप्तिलक्षणमपूर्वलाभं लब्ध्वाऽन्यानपि-उपदेश-
 द्वारा तं लाभं दिव्यज्ञानलक्षणं प्रापयति । तीर्थं करो महावीरो ज्ञातपुत्रः स्वयं
 सर्वपदार्थज्ञाता भव्यान् संसारादुत्तारयति । अतो न स वणिग्दृग्विदग्ध इति सूत्रेण
 प्रकाशयति । ‘एवं’ एवं-पूर्वोक्तः उदयः-वणिजां सावद्यकर्माऽनुष्ठानजनित-
 धनादिलाभरूपः । ‘जेमांत णच्चंति य’ नैकान्तिको नात्यन्तिकश्च, लाभार्थं प्रवृत्तस्य
 लाभो भविष्यत्येवेति न नियमः कदाचिद् हानिरपि संभवति स न सर्वकालभावी
 तत्क्षयदर्शनात् तथा न आत्यन्तिक इति ‘वयंति’ वदन्ति त्रिधांसः ‘ते दो’ तौ द्वौ

તીર્થંકર ભગવાન્ કર્મોં કા ક્ષય કરકે જો લાભ પ્રાપ્ત કરતે હૈં વહી
 વાસ્તવિક લાભ હૈ । વહ લાભ હૈ કેવલજ્ઞાન કી પ્રાપ્તિ । વહ પરમ લાભ
 હૈ ઓર સાદિ અનન્ત હૈ । ભગવાન્ દિવ્યજ્ઞાન કે અપૂર્વલાભ કો પ્રાપ્ત
 કરકે ઉપદેશ કે દ્વારા દુસરોં કો ભી વહ લાભ પ્રાપ્ત કરાતે હૈં । તીર્થ
 કર ભગવાન્ મહાવીર સ્વયં સવ પદાર્થોં કો જાનકર ભવ્ય જીવોં કો
 સંસાર સે તારતે હૈં । અતઃવ વહ વણિક્ કે સમાન નહીં હૈ, યહ વાત
 સૂત્ર કે દ્વારા પ્રકાશિત કરતે હૈં । સાવધ ક્રિયાઓં કે અનુષ્ઠાન સે હોને
 વાલા ધનાદિ કા લાભ રૂપ ઉદય ન ઐકાન્તિક હૈ ઓર ન આત્યન્તિક
 હૈ । લાભ કે લિષ્ટ પ્રવૃત્તિ કરને વાલે કો લાભ હોગા હી, ઈસી વાત
 નહીં હૈ, કમી કમી હાનિ ભી હો જાતી હૈ । તથા યદિ લાભ હો ભી
 જાતા હૈ તો વહ મદા કે લિષ્ટ નહીં હોતા, ક્યોંકિ ડસકા ક્ષય હોના
 દેખા જાતા હૈ । અતઃવ જો ઉદય ઐકાન્તિક ઓર આત્યન્તિક નહીં હૈ,

તીર્થંકર ભગવાન્ કર્મોંના ક્ષય કરીને જે લાભ મેળવે છે, તેજ અરેખર
 વાસ્તવિક લાભ છે તે લાભ કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિનો છે. તે પરમ શ્રેષ્ઠ લાભ
 છે. અને સાદિ અનન્ત લાભ છે. ભગવાન્ શ્રી મહાવીરસ્વામી દિવ્ય જ્ઞાનનો અપૂર્વ
 લાભ મેળવીને ઉપદેશ દ્વારા બીજાઓને પણ એ લાભ પ્રાપ્ત કરાવે છે. તીર્થંકર
 ભગવાન્ મહાવીર સ્વયં સઘળા પદાર્થોને જાણીને ભવ્ય જીવોને સંસારથી
 તારે છે તેથી જ તેઓ વ્યાપારી જેવા નથી. આ વાત સૂત્ર દ્વારા બતાવતા
 દહે છે-સાવધ ક્રિયાઓના અનુષ્ઠાનથી થવાવાળો ધન વિગેરેના લાભ રૂપ ઉદય
 એકાન્તિક નથી, તેમ આત્યન્તિક પણ નથી, લાભને માટે પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા
 સર્વ વ્યાપારિયોને લાભ થશે જ એમ હોતું નથી, ક્યારેક ક્યારેક નુકશાન
 પણ થઈ જાય છે. તથા જો લાભ થઈ પણ જાય તો તે કાયમ માટે હોતો નથી.
 કેમકે તેનો નાશ થતો જોવામા આવે છે. તેથી જ જે ઉદય એકાન્તિક અને

‘વિગ્નોદયમિ’ વિગ્નોદયો યો ઉદયો નૈકાન્તિકો નાત્યતિકો તૌ દ્વાન્પિ ઉદયો
ગુણવર્જિતો, કિં તેન લાભરુપેણ યો ન આત્યન્તિકો નૈકાન્તિકશ્ચ, ‘સે ઉદય’
મ ઉદયઃ ત્મુદય મગવાનાસવાન્ । ‘સાદિમનંતપત્તે’ સાધનન્તમાપ્તઃ, મગવતા
સ્વય ઉદયઃ સાદિરનન્તશ્ચ । ત્મુદયં તાદૃશં સાદિમનન્તાસ્મકં કેવલાસ્પરનામાન-
મુદયં મગવાનન્યાન્ ‘સાહ્યઈ’ સાધયતિ ઉપદેશદ્વારેણ પ્રાપયતિ । મગવાન્ ‘તાઈ-
નાઈ’ ત્રાયી-પદ્મજીવનિકાયરક્ષકઃ, દ્વાયી-સર્વજ્ઞશ્ચેતિ તદેવં મગવતા સદૃ તેષાં
વળિજાં નિર્વિવેકિનાં કથં સર્વસાધર્મ્યમિતિ ॥૨૪॥

સામ્પત્તે કૃત દેવમમવસરણસિંહાસનાદુપભોગં કુર્વન્પિ આધાર્કમ્ કૃત
વમતિનિપેક્ષસાધુવત્ કથં તદર્થકૃતેન કર્મણા મગવાન્ ન ક્ષિપ્યતે ક્ષેત્રતદ્
ગોશાલકમતમાશક્લ્ય માહ-‘અહિંસયં’ इत्यादि,

પણ ગુણરહિત છે । उस लाभ से क्या लाभ की जो ऐकान्तिक और स्थायी
न हो । किन्तु भगवान् ने तो ऐसा उदय प्राप्त किया है जो सादि और
अनन्त है अर्थात् जो एकवार प्राप्त होकर सदा के लिए स्थायी है ।
भगवान् उसी उदय की दूसरों के लिए प्ररूपणा करते हैं । वे जीवमात्र
के घ्राता (रक्षक) और सर्वज्ञ हैं । इस प्रकार भगवान् को व्यापारिषा के
साथ तुलना करना उचित नहीं है । उनमें कोई समानता नहीं है ॥२४॥

દેવો દ્વારા નિર્મિત સમવસરણ સિંહાસન આદિ કા ઉપભોગ કરતે
દ્રુપ મ્હી ભગવાન આધાર્કનિક ઉપાશ્રય કા સેવન કરને ઘાટે સાધુ કે
સમાન ર્કમ સે લિપ કયો નહીં હોને ? ગોશાલક કે હસ મત કી આ
જંકા કરતે દ્રુપ સુષ્કાર કદને િ-‘અહિંસયં સન્વપયાણુકંવિ’ इत्यादि ।

આત્યતિક નથી, તે શુચ રહિત છે તેવા લાભથી શું લાભ કે જે એકા-
ન્તિક અને સ્થાયી ન હોય । પરંતુ ભગવાને તો એવો ઉદય પ્રાપ્ત કરેલ
છે કે-જે સાદિ અને અનન્ત છે અર્થાત્ જે એક વાર પ્રાપ્ત થઈને સદાને
માટે સ્થાયી થાય છે ભગવાન એજ ઉદયની પ્રરૂપણા બીજાને માટે કરે છે.
ભગવાન શ્રી ગાતા ગ્રાન્તા-રક્ષક રૂપવાળા અને સર્વજ્ઞ છે. આવા ભગવા
નની તુલના વ્યાપારિયોની સાથે કરવી તે ચોક્કસ નથી. તેમાં કંઈ જ સરખા
પણું જોવા નથી. ॥૨૪॥

દેવોએ એવ સમવસરણ સિંહાસન વિગેરેનો ઉપભોગ-સેવન કરવા
માં પણ ભગવાન આધાર્કનિક ઉપાશ્રયનુ એવ કરવાવાળા સાધુની જેમ
રહીને કેવ ક્ષિપ્યતે નથી ? ગોશાલકના આ અભિપ્રાયનો આશ્રય કરીને
સુષ્કાર કરે છે-‘અહિંસયં સન્વપયાણુકંવિ’ इत्यादि

मूलम्—अहिंसयं सव्वपयाणुकंपिं, धम्मोठियं कम्मविवेगहेउं।

तमायदंडेहिं समायरंता अबोहिये ते पडिरूवमेयं ॥२५॥

छाया—अहिंसकं सर्वप्रजानुकम्पिनं, धर्मे स्थितं कर्मविवेकहेतुम्।

तमात्मदण्डैः समाचरन्तः, अबोधेस्ते प्रतिरूपमेतत् ॥२५॥

अन्वयार्थः—(अहिंसयं) अहिंसकम् (सव्वपयाणुकंपिं) सर्वप्रजानुकम्पिनम्—सर्वजीवेषु दयाशीलम् (धम्मोठियं) धर्मे स्थितम् (कम्मविवेगहेउं) कर्मविवेकहेतुम्—कर्मनिर्जराकारणम्, इत्थं भूतं तीर्थंकरं देवम् (तमायदंडेहिं समायरंता) तमात्मदण्डैः समाचरन्तः—आत्मदण्डा भवन्तः ये पुरुषाः भवत्सदृशाः सन्ति ते भगवति वणिक्कुल्यतां समाचरन्ति नाऽन्ये विद्वांसः, (ते) ते—तव (अबोहिए) अबोधे-रज्ञानस्य (पडिरूवमेयं) प्रतिरूपमेतत् तुल्यमेवेति ॥२५॥

शब्दार्थ—‘अहिंसयं-अहिंसकं’ अहिंसक ‘सव्वपयाणुकंपिं-सर्वप्रजानुकम्पिनं’ प्राणी मात्र की अनुकम्पा करनेवाले ‘धम्मोठियं-धर्मे स्थितम्’ धर्म में स्थित ‘कम्मविवेगहेउं-कर्मविवेकहेतुम्’ निर्जरा के हेतु देवाधिदेव को ‘आयदंडेहिं समायरंता-आत्मदण्डैः समाचरन्तः’ आप अपनी आत्मा को दण्डित करनेवाले व्यापारियों के समान कहते हैं यह ‘ते-ते’ आप का ‘अबोहिए-अबोधेः’ अज्ञान के ‘पडिरूवमेव-प्रतिरूपमेव’ अनुरूप ही है ॥गा २५॥

अन्वयार्थ—अहिंसक, प्राणी मात्र पर अनुकम्पा करने वाले, धर्म में स्थित, निर्जरा के हेतु देवाधिदेव को आप अपनी आत्मा को दण्डित करने वाले व्यापारियों के समान कहते हैं, यह आपके अज्ञान के अनुरूप ही है ॥२५॥

शब्दार्थ—‘अहिंसयं-अहिंसकं’ अहिंसक ‘सव्वपयाणुकंपिं-सर्वप्रजानुकम्पिनं’ प्राणी मात्र की अनुकम्पा करवावाणा ‘धम्मोठियं-धर्मे स्थितं’ धर्म में स्थित, ‘कम्मविवेगहेउं-कर्मविवेकहेतुम्’ निर्जराना हेतु देवाधिदेवने ‘आयदंडेहिं समायरंता-आत्मदण्डैः समाचरन्तः’ पोताना आत्माने दंडवावाणा व्यापारियोनी अज्ञानर कडे छो. आ कथन ‘ते-ते’ तमारा ‘अबोहिए-अबोधेः’ अज्ञानना ‘पडिरूवमेव-प्रतिरूपमेव’ अनुरूप ज छे. ॥२५॥

अन्वयार्थ—अहिंसक-प्राणी मात्र पर अनुकम्पा करवावाणा, धर्म में स्थित निर्जराना हेतु अथवा देवाधिदेवने आप पोताना आत्माने दंडित करवावाणा व्यापारियोनी साथे सरणावे छो ते आपना अज्ञान पक्षुने योग्य ज छे. ॥२५॥

ટીકા—ઓ ગોશાલક ! ‘અહિંસયં’ અહિંસકમ્-નાસ્તિ હિંસા-પ્રાણાતિ-
પાતાદિરૂપા યસ્ય તમ્ ‘સવ્યપયાણુકંપિ’ સર્વ પ્રજાઽનુકમ્પિનમ્-સર્વપ્રજાસુ-સકલ-
પ્રાણિષુ અનુકમ્પાશાલિનમ્ ‘ધમ્મે દ્વિયં ધર્મે-અહિંસાદૌ સ્થિતમ્-સદા વિધમાનમ્
‘કમ્મવિવેગહેઊ’ કર્મવિવેકહેતુમ્-કર્મનિર્જરાકારણમ્ एताદૃશમપિ તીર્થકરં ભગ-
વન્તં મહાવીરમ્ ‘તમાયદંડેહિં સમાયરંતા’ તમાત્મદષ્ટૈઃ સમાચરન્તઃ-આત્માનં
દણ્ડયન્તિ યે પુરુષાઃ-ભવત્સદૃશાસ્તે एवं વણિક્તુલ્યં જલ્પન્તિ । નાઽપરે વિદ્વાંસઃ,
‘एयं’ एतद् ભગવતો નિન્દારૂપં વણિક્તુલ્યકથનમ્ ‘તે’ તે-તવ ‘અવોદ્દિ’
અવોદ્ધેરજ્ઞાનસ્ય ‘પહિરૂવં’ પ્રતિરૂપમેવ, અજ્ઞાનફલમ્ । અશોકવૃક્ષાદિ પ્રાતિહાર્યા-
દિકં ભગવતોઽતિશયેન સ્વયમેવ ભવતિ દેવકૃતા પુષ્પવૃષ્ટિરપિ અચિત્તૈવ જાયતે,
દેવાઘર્થમેવ અચિત્તપુષ્પવૃષ્ટિર્ભવતિ ન તુ ભગવદર્થમ્, તત્ર ભગવતોઽનુમોદનાભાવાદ્
રાગદ્વેષરહિતત્વાચ્ચ एतदेव સૂત્રકારેણ દર્શિતમિતિ ભાવઃ ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—હે ગોશાલક ! જો ભગવાન્ હિંસા સે સર્વથા રહિત હૈં, જો પ્રાણીમાત્ર પર અનુકમ્પા રાખતે હૈં, જો સદૈવ અહિંસા આદિ ધર્મ મેં સ્થિત રહતે હૈં ઓર જો કર્મનિર્જરા કે કારણ હૈં, એસે તીર્થકર ભગવાન્ મહાવીર કો અપની આત્મા કો દંડિત કરને વાલે આપ જૈસે લોગ હી વ્યાપારી કે સમાન કહતે હૈં । જ્ઞાનવાન્ પુરુષ એસા નહીં કહ સકતે । ભગવાન્ કી નિન્દા કરને કે લિણે ઉન કે સમાન કહના તુમ્હારે અજ્ઞાન કે અનુરૂપ હી હૈ ! યહ તુમ્હારે અજ્ઞાન કા હી પરિણામ હૈ !

આશય યહ હૈ કિ અશોકવૃક્ષ આદિ ભગવાન્ કે પ્રાતિહાર્ય સ્વયમેવ હોતે હૈં, દેવોં કે દ્વારા અચિત્ત પુષ્પોં કી હી વર્ષા કી જાતી હૈ । દેવોં કે લિણે અચિત્ત પુષ્પવૃષ્ટિ હોતી હૈં ભગવાન્ કે લિણે નહીં, કયોંકિ

ટીકાર્થ—હે ગોશાલક ! જે ભગવાન હિંસાથી સર્વથા રહિત છે. જે પ્રાણી માત્ર પર અનુકંપા-દયા રાખે છે. જે કાયમ અહિંસા વિગેરે ધર્મમાં સ્થિત રહે છે. અને જે કર્મ નિર્જરાના કારણે રૂપ હોય છે. એવા તીર્થકર ભગવાન્ મહાવીરને પોતાના આત્માને છેતરવાવાળા તમારા જેવા પુરૂષો વ્યાપારીયો જેવા કહે છે. જ્ઞાની પુરૂષો તેમ કહી શકતા નથી. ભગવાનની નિંદા કરવા માટે વ્યાપારીયો જેવા કહેવા તમારા અજ્ઞાનને અનુરૂપ-યોગ્ય જ છે. આ તમારા અજ્ઞાનનું જ કારણ છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—અશોક વૃક્ષ વિગેરે ભગવાનના પ્રાતિહાર્ય સ્વયમેવ થાય છે. દેવો દ્વારા અચિત્ત પુષ્પોની જ વર્ષા કરવામાં આવે છે. દેવો માટે અચિત્ત પુષ્પ વૃષ્ટી જ થાય છે. ભગવાનને માટે નહીં કેમ કે—

મૂલમ્—પિન્નાગપિંડીમવિ વિદ્ધસૂલે કેઈ પણ્જા પુરિસે ઇમે ત્તિ।

અલાડયં વાવિ કુમારણત્તિ સ લિપ્પઈ પાણિવહેણ અમ્હં ॥૨૬॥

છાયા—પિણ્યાકપિંડીમવિ વિદ્ધ્વા શૂલે કોડપિ પચેત્પુરુષોડયમિતિ।

અલાવુકં વાડપિ કુમાર ઇતિ સ લિપ્યતે પ્રાણિવધેનાઽસ્માકમ્ ॥૨૬॥

અન્વયાર્થઃ—(કેઈપુરિસે) કશ્ચિત્પુરુષઃ (પિન્નાગપિંડીમવિ) પિણ્યાકપિંડ-
મવિ-સ્વલપિંડમવિ (સૂલે) શૂલે (વિદ્ધ) વિદ્ધ્વા-આરોપ્ય (પુરિસે ઇમેત્તિ) પુરુષો-
ડયમિતિ કૃત્વા (પણ્જા) પચેત્ પાચયેદ્વાઽગ્નૌ, (વાવિ) વાડપિ-અથવાડપિ

ભગવાન્ હનકા અનુમોદન નહીં કરતે ઓર રાગદ્વેષ સે રહિત હોતે હૈં।
યહી વાત સૂત્રકાર ને યહાં દિઁલાર્કૈ હૈ ॥૨૬॥

‘પિન્નાગપિંડીમવિ વિદ્ધ સૂલે’ ઇત્યાદિ।

શબ્દાર્થ—‘કેઈ પુરિસે-કશ્ચિત્પુરુષઃ’ કોઈ પુરુષ ‘પિન્નાગપિંડીમવિ-
પિણ્યાકપિંડમવિ’ સ્વલ કે પિંડ કો ‘સૂલે-શૂલે’ શૂલી સે ‘વિદ્ધ-વિદ્ધ્વા’
વેધકર (હેદકર) ‘પુરિસે ઇમેત્તિ-પુરુષોડયમિતિ’ યહ પુરુષ હૈ, એસા સોચ
કર ‘પણ્જા-પચેત્’ પકાવે ‘વાવિ-અથવાપિ’ અથવા ‘અલાવુગં-અલાવુકં’
તુંવે કો ‘કુમારણત્તિ-કુમારોડયમિતિ’ કુમાર (બાલક) સમજ્ઞ કર પકાવે
તો હમારે મત કે અનુસાર ‘સ પાણિવહેણ-સઃ પ્રાણિવધેન’ વહ પુરુષ
જીવ વધ સે ‘લિપ્પઈ-લિપ્યતે’ લિપ્ત હોતા હૈ ‘અમ્હં-અસ્માકમ્’ એસા
હમારા શાક્ર્યોં કા મત હૈ ॥ગા૦ ૨૬॥

અન્વયાર્થ—કોઈ પુરુષ સ્વલ કે પિંડ કો શૂલી સે વેધ કર ‘યહ

ભગવાન્ તેનું સમર્થન કરતા નથી. અને ભગવાન્ રાગદ્વેષ રહિત હોય છે.
એજ વાત સૂત્રકારે અહિં બતાવેલ છે. ॥૨૫॥

‘પિન્નાગપિંડીમવિ વિદ્ધસૂલે’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘કેઈ પુરિસે-કશ્ચિત્પુરુષઃ’ કોઈ પુરુષ ‘પિન્નાગપિંડીમવિ-પિણ્યાક
પિંડમવિ’ બલના પિંડને સૂલે-શૂલે’ શૂળી પર ‘વિદ્ધ-વિદ્ધ્વા’ વીંધીને ‘પુરિસે
ઈમેત્તિ’-પુરુષોડયમિતિ’ આ પુરુષ છે, તેમ માનીને ‘પણ્જા-પચેત્’ રાંધે ‘વાવિ
અથવાપિ’ અથવા તો ‘અલાવુગં-અલાવુકં’ તુંબડાને ‘કુમારણત્તિ-કુમારોડય-
મિતિ’ આ કુમાર એટલે કે બાળક છે, તેમ સમજીને રાંધે તો અમારા મત
પ્રમાણે ‘સ પાણિવહેણ-સઃ પ્રાણિવધેન’ તે પુરુષ જીવ વધથી ‘લિપ્પઈ-લિપ્યતે’
લિપ્ત થાય છે. ॥૨૬॥

અન્વયાર્થ—કોઈ પુરુષ બલપિંડને, શૂળીથી વીંધીને આ પુરુષ છે એમ

(અલાડગં) અલાવુરુમ્ (કુમારપુત્રિ) કુમારોઽયમિતિ મત્ત્વા પચેત્ (ત પાણિવદ્દેણ) સ પુરુષઃ પ્રાણિવદ્દેન (લિપ્પિઙ્) લિપ્યતે ઇતિ (અમ્હં) અસ્માકં મતમિતિ ॥૨૬॥

ટીકા—ગોશાલકં નિરાકૃત્ય ભગવન્તં વન્દિતું શ્ચ્છડસ્તસ્ય આર્દ્રકસ્ય માર્ગે શાક્યેન સાકં વાર્તાલાપો જાતઃ, શાક્ય એવમવાદીત્-મોઃ ! સત્યં મવતા ગોશાલકમતં સ્વલિપ્પિતમ્ તત્ત્વં શ્રુતમ્ ન મવતિ કિમપિ વાહ્યાઽનુષ્ઠાનેન, કિન્તુ અન્તરેણ અનુ ઠાનમેવ કર્મવન્ધકારણમિતિ સ્વસિદ્ધાન્તં શ્રાવયતિ, શાક્ય આર્દ્રકં તદેવ દર્શયતિ-‘કેઇ’ કથિત્ ‘પુરિસે’ પુરુષઃ પિન્નાગપિંડીમવિ’ પિન્નાગપિન્ડમપિ -પિન્નાગકઃ-સ્વલ સ્તસ્ય સકલમચેતનમપિ કદાચિત્ કથિદ્ મ્લેચ્છદેશં ગતઃ સ તત્ર મ્લેચ્છમયાત્ સંત્રમેણ પલાયમાનઃ સ્વસમીપસ્થસ્વલપિન્ડં વસ્ત્રેણ વેષ્ટયિત્વા તત્ર પરિત્યક્તવાન્ પશ્ચાત્તત્ર સમાગતેન મ્લેચ્છેન વસ્ત્રવેષ્ટિતસ્વલપિન્ડકં દૃષ્ટ્વા ગૃહી-

પુરુષ હૈ’ એમા સોચ કર પકાવે અથવા તૂંવે કો કુમાર (બાલક) સમજીકર પકાવે તો હમારે મત કે અનુસાર વહ જીવવધ સે લિસ હોતા હૈ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—ગોશાલક કો પરાસ્ત કરકે આર્દ્રક મુનિ ભગવાન કો વન્દના કરને કે લિપ્ આગે ચલે તો શાક્ય કે સાથ ડનકા વાર્તાલાપ (સંવાદ) હુઆ । શાક્ય હસ પ્રકાર કહને લગા-આપને ગોશાલક કે મન કા નિરાકરણ કિયા હૈ, વહ સચ મૈને સુના હૈ । આપને યહ અચ્છા હી કિયા । વાસ્તવ મૈં વાહ્ય અનુષ્ઠાન (ક્રિયાકાણ્ડ) સે કુછ મી નહીં હોતા, આન્તરિક ક્રિયા હી કર્મવન્ધ કા કારણ હૈ । શાક્ય અપને હસ સિદ્ધાન્ત કા આર્દ્રક કે સામને પ્રતિપાદન કરતા હૈ-કોઈ આદમી મ્લેચ્છદેશ મૈં ગયા । વહાં મ્લેચ્છોં કે ભય સે જલ્દી જલ્દી દોડના હુઆ અપને પાસ મૈં સ્થિત અચેતન સ્વલપિન્ડ કો વસ્ત્ર સે આચ્છાદિત કરકે

વિચારીને રાધે અથવા તુંબડાને (બાલક) સમજીને રાધે તો-અમારા મત પ્રમાણે તે જીવ વધથી લિસ થાય છે ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—ગોશાલકને પરાસ્ત કરીને આર્દ્રક મુનિ લગવાનને વંદના કરવા માટે આગળ આલ્યા તો શાક્યોની સાથે તેઓનો વાર્તાલાપ (સંવાદ) થયો. શાક્યો આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. આપે ગોશાલકના મતનું ખંડન કરેલ છે, તે સઘળું કથન અમે સાંભળેલ છે. આપે આ સાઈ જ કરેલ છે. વાસ્તવમાં બાહ્ય અનુષ્ઠાન (ક્રિયાકાંડ) થી કંઈ પણ લાભ થતો નથી. આંતરિક ક્રિયા જ કર્મવન્ધનું કારણ છે. શાક્ય પોતાના સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન આર્દ્રક મુનિની સામે કરતાં કહે છે કે-કોઈ પુરૂષ મ્લેચ્છ દેશમાં ગયેલ હોય, ત્યાં મ્લેચ્છોના ડરથી જલ્દી જલ્દી દોડતા દોડતા પોતાની પાંસે રહેલ અચેતન સ્વલપિન્ડને વસ્ત્રથી ઢાંકીને ત્યાં મૂકી ગયા, તે પછી મ્લેચ્છ ત્યાં પહોંચ્યા તેણે

તમ્ 'ઇમે પુરિસેત્તિ' અયં પુરુષઇતિ મત્વા 'મૂલે વિદ્ધ' શૂલે વિદ્ધ્વાઽગ્નૌ 'પણ્ડજા' પચેત્, તથા—'અલાવુયં' અલાવુરુમ્ 'વાવિ' વાઽપિ—અથવા 'કુમારણ્તિ' કુમારઇતિ મત્વા શૂલે—આરોપ્ય પચેત્ । સઃ—પુરુષઃ અન્યમપિ—અન્યબુદ્ધ્યા પચન્ પાચયન્ વા 'પાણિવહેણ' પ્રાણિવધેન—પ્રાણિપ્રાણાતિપાતજનિતદોષેણ કર્મણા 'લિપ્પઈ' લિપ્યતે ઇતિ 'અમ્હં' અસ્માકં—શાક્યાનાં મતમ્ । દ્રવ્યરૂપેણ પાપાઽસમુપાર્જનેઽપિ ભાવતઃ પાપોદયાત્, તત્ર તત્ર કલુષિતાયાં મનોવૃત્તૌ તત્કાલુષ્યમેવ પાપકારણં જાયતે ।

‘મન એવ મનુષ્યાણાં કારણં બન્ધમોક્ષયોઃ’ ॥૨૬॥

મૂલમ્—અહવા વિ વિદ્ધૂળ મિલકસૂ સૂલે,

પિન્નાગબુદ્ધીઈ નરં પણ્ડજા ।

કુમારં વાવિ અલાવુયં, ન લિપ્પઈ પાણિવહેણ અમ્હં । ૨૭ ।

છાયા —અથવાપિ વિદ્ધ્વા મ્લેચ્છઃ શૂલે પિણ્યાકબુદ્ધ્યા નરં પચેત્ ।

કુમારં વાપિ અલવુરુમિતિ ન લિપ્યતે પ્રાણિવધેનાઽસ્માકમ્ ॥૨૭॥

છોડ ગયા । વાદ મેં મ્લેચ્છ વર્હા પહુંચા । उसने बस्त्र से आच्छादित खलपिण्ड को देखा और 'यही वह पुरुष है' ऐसा समझ कर शूल में वेध दिया और अग्नि में पकाया । अथवा कोई पुरुष तृवे को 'यह कुमार है' ऐसा मान कर शूल में वेध कर पकावे, तो वह पुरुष अन्य को अन्य समझ कर पचन पाचन करता हुआ प्राणातिपात के पाप से लिप्त होता है । यह हमारा मत है, क्योंकि वहां द्रव्यप्राणातिपात न होने पर भी भाव प्राणातिपात होता है । हिंसा करने वाले की कलुषित मनोवृत्ति ही इस पाप का कारण है । कहा भी है—‘मन एव मनुष्याणाम्’ इत्यादि ।

‘मन ही मनुष्यों के बन्ध और मोक्ष का प्रधान कारण है’ ॥२६॥

વસ્ત્રથી ઢાંકેલ ખલપિંડને જોયું તે જોઈને આજ પુરુષ છે, તેમ માનીને શૂળીમાં તેને વીંધી દીધો અને તેને અગ્નિમાં રાંધ્યો. અથવા કોઈ પુરુષ તુંબાને આ કુમાર છે, તેમ માનીને શૂળમાં વીંધીને પકાવે તો તે પુરુષ અન્યને અન્ય સમજીને પચન પાચન કરતા થકા પ્રાણાતિપાતના પાપથી લિપ્ત થાય છે, આ અમારો મત છે કેમકે અહિંયા દ્રવ્ય પ્રાણાતિપાત ન હોવા છતાં પણ ભાવ પ્રાણાતિપાત થાય છે હિંસા કરવાવાળાની મલીન મનોવૃત્તિ જ આ પાપનું કારણ છે કહ્યું પણ છે ‘મન એવ મનુષ્યાણામ્’ ઇત્યાદિ મન એજ મનુષ્યોના બંધ અને મોક્ષનું મુખ્ય કારણ છે. ॥૨૬॥

અન્વયાર્થઃ—(અહવા વિ) અથવાઽપિ (મિલક્ષુ) મ્લેચ્છઃ (નરં) નરમ્-પુરુષમ્ (પિણ્નાગવુદ્ધીય) અયં પિણ્યાકુરુતિ વુદ્ધ્યા (મૂલે વિદ્ધૂળ) શૂલે વિદ્ધ્વા-આરોપ્ય અગ્નૌ પચેત્ (વાવિ) વાપિ-અથવાપિ (કુમારગં) કુમારમ્ (અલાવુયંતિ) અલાવુકમ્-મિતિ મત્વા શૂલે આરોપ્ય પચેત્ (પાણિવહેણ ન લિપ્પહ) પ્રાણિવધેન ન લિપ્યતે-ઇતિ (અમ્હ) અસ્માકં મતમ્ ॥૨૭॥

ટીકા—‘અહવા વિ’ અથવાઽપિ ‘મિલક્ષુ’ મ્લેચ્છઃ ‘પિણ્નાગવુદ્ધીય’ પિણ્યાકુરુતિ ‘નરં’ નરમ્-પુરુષમ્ ‘મૂલે’ શૂલે ‘વિદ્ધૂળ’ વિદ્ધ્વા ‘પચેત્’ વાવિ

‘અહવા વિ વિદ્ધૂળ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—શાક્ય ફિર કહતે હૈં—‘અહવાવિ-અથવાપિ’ પૂર્વોક્ત સે વિપરીત ‘મિલક્ષુ-મ્લેચ્છઃ’ યદિ કોઈ મ્લેચ્છ ‘નરં-નરં’ કિસી મનુષ્ય કો ‘પિણ્નાગવુદ્ધીય-પિણ્યાકુરુતિ’ સ્વલપિંડ સમજ કર ‘મૂલે-વિદ્ધૂળ-શૂલે વિદ્ધ્વા’ શૂલ મેં વેધ કર ‘પચેત્-પચેત્’ અગ્નિ મેં પકાતા હૈ ‘વાવિ-વાપિ’ અથવા ‘કુમારગં-કુમારં’ કિસી કુમાર કો ‘અલાવુયંતિ-અલાવુકમ્-ઇતિ’ તુંયા સમજ કર શૂલ મેં વેધ કર પકાતા હૈ વહ ‘પાણિવહેણ ન લિપ્પહ-પ્રાણિવધેન ન લિપ્યતે’ હિંસા કે પાપ સે લિપ્ત નહીં હોતા યહ હમારા મત હૈ । ગા૦ ૨૭॥

અન્વયાર્થ—શાક્ય ફિર કહતા હૈ—પૂર્વોક્ત સે વિપરીત યદિ કોઈ મ્લેચ્છ કિસી મનુષ્ય કો સ્વલપિંડ સમજ કર, શૂલ મેં વેધ કર આગ મેં પકાતા હૈ અથવા કિસી કુમાર કો તુંયા સમજ કર શૂલ મેં વેધ કર પકાતા હૈ તો વહ હિંસા કે પાપ સે લિપ્ત નહીં હોતા । યહ હમારા મત હૈ ॥૨૭॥

અહવા વિ વિદ્ધૂળ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—તે શાક્ય ફરીથી આદ્રંક મુનિને કહે છે કે—‘અહવાવિ-અથવાપિ’ પહેલાં કથન કર્યાથી ઉદ્ભવે ‘મિલક્ષુ-મ્લેચ્છઃ’ ને કોઈ મ્લેચ્છ ‘નરં-નરમ્’ કોઈ માણસને ‘પિણ્નાગવુદ્ધીય-પિણ્યાકુરુતિ’ ખલપિંડ સમજને ‘મૂલે વિદ્ધૂળ-શૂલે વિદ્ધ્વા’ શૂળમાં વીંધીને ‘પચેત્-પચેત્’ અગ્નિમાં રાંધે ‘વાવિ-વાપિ’ અથવા તો ‘કુમારગં-કુમારકમ્’ કોઈ કુમારને ‘અલાવુયંતિ-અલાવુકમ્-ઇતિ’ તુંબડું માનીને શૂળથી વીંધીને પકાવે તો તે ‘પાણિવહેણ ન લિપ્પહ-પ્રાણિવધેન ન લિપ્યતે’ હિંસાથી થવાવાળા પાપથી લીંપાતો નથી. આ અમારો મત છે. ॥૨૭॥

અન્વયાર્થ—ફરીથી શાક્ય મતવાદી કહે છે કે—પહેલાં કથાથી જુદી રીતે ને કોઈ મ્લેચ્છ કોઈ મનુષ્યને ખલપિંડ સમજને શૂળથી વીંધીને અગ્નિમાં રાંધે અથવા કોઈ કુમારને તુંબડું સમજને શૂળથી વીંધીને પકાવે તો તે હિંસા જન્ય પાપથી લીંપાતો નથી. એવો અમારો મત છે. ॥૨૭॥

ક્ષેમં કુશલં કરોતિ, સ્વયમપિ સ્વાત્મનઃ કલ્યાણં ધરતે । ‘મણુર્સિદે’ મનુષ્યેન્દ્રઃ, મનુષ્યાણાં મનુષ્યેષુ વા ઇન્દ્રઃ-ઇન્દ્રસમઃ, ‘જળવયપિયા’ જનપદપિતા, જનપદાનાં રક્ષણપાલનાભ્યાં પિતેવ પિતા, ‘જળવયપુરોહિર્’ જનપદાનાં પુરોહિતઃ, યથાહિ-પુરોહિતો બ્રાહ્મણો યજમાનસ્ય શાન્તિપ્રયોજકપ્રતિનિધિતયા તત્તત્કર્મ કરોતિ । તથા-રાજાઽપિ સર્વેષાં હિતકરણાત્ વિઘ્નેભ્યો રક્ષણાચ્ચ પુરોહિત इव પુરોહિતઃ । ‘સેતુકરે’ સેતુકરઃ-સ રાજા સ્વરાષ્ટ્રસ્ય સુવ્યવસ્થાર્થં નદીનદમ્પણાલિકા સેતુ-કેતૂનાં કર્તા । ‘નરપવરે’ નરપ્રવરઃ-સર્વનરેષુ શ્રેષ્ઠતયા નરપ્રવરતામુપેતઃ ‘પુરિસ-પવરે’ પુરુષપ્રવરઃ-પુરુષપ્રધાનઃ, ‘પુરિસસીહે’ પુરુષેષુ સિંહ इव વલશાલી, ન તુ સિંહગતપશુત્વયુક્તઃ । ‘પુરિસ આસીવિસે’ પુરુષાશીર્વિષઃ, વિપ્રિયકારિપુરુષેષુ દણ્ડ દાપનાદાશીર્વિષઃ, આશીઃ-રાજદણ્ડો વિષો यस્ય સ આશીર્વિષઃ । ‘પુરિસવરપોંડ-રીર્’ પુરુષવરપુણ્ડરીકઃ, પુરુષેષુ વરઃ-અત एव પુણ્ડરીક इव પ્રિયદર્શનઃ, ‘પુરિસ

મી કલ્યાણ કરતા હૈ । વહ મનુષ્યોં મેં ઇન્દ્ર કે સમાન, જનપદ (દેશ) કા પાલન ઔર રક્ષણ કરને કે કારણ પિતા કે સમાન તથા જનપદ કા પુરોહિત હોતા હૈ । અર્થાત્ જૈસે રાજ પુરોહિત અપને યજમાન કા શાન્તિ પ્રયોજક પ્રતિનિધિ બન કર અનેક ક્રિયાएं કરતા હૈ, ડહી પ્રકાર રાજા મી અપની પ્રજા કા હિત કરને કે કારણ તથા વિઘ્નોં સે રક્ષા કરને કે કારણ પુરોહિત કે સમાન હોતા હૈ । વહ અપને રાષ્ટ્ર કી સુખશાન્તિ કે લિખ નદી, નદ, નહર, પુલ, તથા કેતુ આદિ કા કર્તા હોતા હૈ । વહ નરોં મેં પ્રવર, પુરુષપ્રવર, પુરુષોં મેં સિંહ કે સમાન વલશાલી (સિંહ કે સમાન પશુતા સે યુક્ત નહીં) પુરુષોં મેં આશીર્વિષ સર્પ કે સમાન અર્થાત્ અનિષ્ટ કરને વાલોં કો દંડ દિલાને કે કારણ રાજદણ્ડ રૂપી વિષ વાલા, પુરુષોં મેં શ્રેષ્ઠ હોને સે પુણ્ડરીક કે સમાન પ્રિયદર્શન પુરુષોં

પોતાનું પણ કલ્યાણ કરે છે. તે મનુષ્યોમાં ઇન્દ્રની સરખા જનપદ-દેશનું પાલન અને રક્ષણ કરવાથી પિતા સરખા તથા જનપદના પુરોહિત હોય છે. અર્થાત્ જેમ રાજપુરોહિત પોતાના યજમાનનું શાન્તિ પ્રયોજક પ્રતિનિધિ બનીને અનેક ક્રિયાઓ કરે છે. એજ પ્રમાણે રાજા પણ પોતાની પ્રજાનું હિત કરનાર હોવાથી તથા વિઘ્નોથી પ્રજાનું રક્ષણ કરવાવાળો હોવાથી પુરોહિત સરખો હોય છે. તે પોતાના રાષ્ટ્રની સુખશાન્તિ માટે નદી, નદ, નહેર, પુલ અને કેતુ વિગેરેને કરવાવાળો હોય છે. તે નરોમાં શ્રેષ્ઠ-પુરુષ પ્રવર, પુરુષોમાં સિંહ સમાન બળ શાળી (સિંહની સરખા પશુપણથી યુક્ત નહીં) પુરુષોમાં આશીર્વિષ સર્પ સરખા અર્થાત્ અનિષ્ટ કરવાવાળાને દંડ આપવાના કારણે રાજદંડ રૂપી વિષવાળા, પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ હોવાથી પુણ્ડરીકની સરખા

વાપિ 'આલાબુયંતિ' આલાબુકોડયમિતિ મત્વા 'કુમારગં વા' કુમારં વા શૂલે વિદ્ધ્વા
યદિ પચેત્ । તદા સ મ્લેચ્છઃ 'પાણિવહેણ' પ્રાણિવહેન-જીવઘાતકર્મણા 'ન લિપ્યહ'
ન લિપ્યતે । इति 'अम्हं' इत्यस्माकं सिद्धान्तः । यतो हि पाच्यमानेऽऽपि पुरुषे
तत्र पुरुषबुद्धेरभावात्-अलाबुरुमिति बुद्धेरेव सन्निधानात् पाचयितुः प्राणिवधं
कुर्वतोऽपि तज्जनितो दोषो न जायते, इति मदीयः सिद्धान्त इति ॥२७॥

મૂલમ્—પુરિસં ચ વિદ્ધૂળ કુમારગં વા સૂલમિ કેહ પંષ જાયતેષ ।

પિન્નાયપિંડમતિમારુહેત્તા બુંદ્ધાણ તં કેવ્વહ પારણાણ ॥૨૮॥

છાયા—પુરુષં વિદ્ધ્વા કુમારકં વા શૂલે કોડપિ પચેજ્ઞાતતેજસિ ।

પિળ્યાકપિંડમતિમારુહ્ય બુદ્ધાનાં તત્કલ્પતે પારણાયૈ ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—અથવા કોઈ મ્લેચ્છ સ્વલપિંડ સમજ કર પુરુષ કો શૂલ
સે વેધ કર પકાતા હૈ યા 'યહ તૂં વા હૈ' એસા સમજ કર કિસી કુમાર
કો શૂલ મેં વેધ કર પકાતા હૈ, તો એસા કરને વાલા મ્લેચ્છ જીવહિંસા
કે પાપ સે લિપ્ત નહીં હોતા હૈ । એસા હમારા સિદ્ધાન્ત હૈ । તાત્પર્ય યહ
હૈ કિ યદ્યપિ વહ મ્લેચ્છ પુરુષ કો પકાતા હૈ, ફિર બી ઉસે પુરુષ સમજ
કર નહીં પકાતા । હસી પ્રકાર કુમાર કો કુમાર માન કર નહીં પકાતા ।
હસ કારણ ઉસે જીવવધ કરને પર બી વધજનિત પાપ નહીં હોતા હૈ,
યહ હમારા મત હૈ ॥૨૭॥

‘પુરિસં ચ વિદ્ધૂળ કુમારગં વા’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘केह-कश्चित्’ कोई पुरुष ‘पुरिसं कुमारगं वा-पुरुषं कुमार-

ટીકાર્થ—અથવા કોઈ મ્લેચ્છ બલપિંડ સમજને પુરુષને શૂળથી
વીંધીને અગ્નિમાં પકાવે અથવા તો આ તુંબડું છે, તેમ માનીને કોઈ કુમાર
અર્થાત્ બાળકને શૂળમાં વીંધીને અગ્નિમાં પકાવે તો આમ કરવાવાળો મ્લેચ્છ
શ્રવહિંસાના પાપથી લીપ્તો નથી. આ પ્રમાણેનો અમારો સિદ્ધાન્ત છે

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જો કે તે મ્લેચ્છ પુરુષને પકાવે છે, તો
પણ તેને પુરુષ માનીને પકાવતા નથી. એજ પ્રમાણે કુમારને કુમાર માનીને
પકાવતા નથી. આથી તેઓને શ્રવહિંસા કરવા છતાં પણ વધથી થવાવાળું
પાપ લાગતું નથી. આ અમારો મત છે. ॥૨૭॥

પુરિસં ચ વિદ્ધૂળ કુમારગ વા’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘केह-कश्चित्’ कोई पुरुष ‘पुरिसं कुमारगं वा-पुरुषं कुमारकं वा’

कोई पुरुष अथवा कुमारने ‘पिन्नायपिंडमतिमारुहेत्ता-पिण्याकपिंडमतिमारुह्य’

અન્વયાર્થઃ—(કેહ) કશ્ચિત્પુરુષઃ (પુરિસં કુમારગં વા) પુરુષં કુમારકં વા (સૂલંમિ વિદ્ધૂણ) શૂલે વિદ્ધ્વા (જાયતેષ) જાતતેજસિ-વહ્નૌ (પષ) પષેત્, કિં કૃત્વા (પિન્નાયપિંડમતિમારુહેત્તા) વિંણ્યાકપિંડમતિમારુહ્ય-પિંણ્યાકપિંડ-મિતિ મત્વા પષેત્, તદા (તં) તદન્નમ્ (બુદ્ધાણ) બુદ્ધનામ્ (પારણાણ) પારણાયૈ-ભોજનાય (કપ્પહ) કલ્પતે-યોગ્યં ભવતીતિ । ૨૮॥

ટીકા—‘કેહ’ કોડપિ પુરુષઃ (પુરિસં કુમારગં વા) પુરુષં કુમારં વા-વિંણ્યાકમલાયુકં વા મત્વા ‘સૂલે વિદ્ધૂણ’ શૂલે વિદ્ધ્વા, યદિ ‘જાયતેષ’ જાતતે-જસિ-જાતવેદસિ-અગ્નૌ ‘પષ’ પષેત્ ‘પિન્નાયપિંડમતિમારુહેત્તા’ વિંણ્યાકપિંડ-મતિમારુહ્ય પષેદિતિ શેષઃ । તદા તસ્ય પાત્રચિત્તુઃ પ્રાણિવધજનિતં પાપં ન જાયતે । યતોદિ ‘તં બુદ્ધાણ પારણાણ કપ્પહ’ તત્ અન્નં નિર્દુષ્ટમિતિ કૃત્વા બુદ્ધાનામ્ બુદ્ધ-ભગવતામપિ પારણાયૈ-ભોજનાય કલ્પતે નિર્દોષાદ્ યોગ્યં ભવતિ । તદા કા-કં વા’ કિસી પુરુષ અથવા કુમારકો ‘વિન્નાયપિંડમતિમારુહેત્તા-વિંણ્યા-કપિંડમતિમારુહ્ય’ સ્થલ કા પિંડ સમજ કર ‘સૂલંમિ-શૂલે’ શૂલ મેં વેધ કર ‘જાયતેષ-જાતતેજસિ’ અગ્નિ મેં ‘પષ-પષેત્’ પકાવે તો વહ અન્ન ‘બુદ્ધાણ-બુદ્ધાનાં’ બુદ્ધ ભગવાન્ કે ‘પારણાણ-પારણાય’ ભોજન કે લિષ ‘કપ્પહ-કલ્પતે’ યોગ્ય હોતા હૈ ॥ગા ૨૮॥

અન્વયાર્થ—કોઈ પુરુષ કિસી પુરુષ કો અથવા કુમાર કો સ્થલ કા પિંડ સમજ કર શૂલ મેં વેધ કર અગ્નિ મેં પકાવે તો વહ પવિત્ર હૈ ઓર બુદ્ધ કે ભોજન કે યોગ્ય હોતા હૈ ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—કોઈ મનુષ્ય કિસી દુસરે મનુષ્ય કો અથવા કુમાર કો સ્થલપિંડ યા તુંવા સમજ કર શૂલ સે વેધ કર આગ મેં પકાતા હૈ તો પકાને વાલે કો જીવવધજનિત પાપ નહીં હોતા હૈ । વહ ભોજન નિર્દોષ હોને કે કારણ બુદ્ધ ભગવાન્ કે પારણે કે લિષ ભો યોગ્ય હૈ, ઓરોં કે

ખલપિંડ સમજને ‘સૂલંમિ-શૂલે’ શૂળમાં વીધીને ‘જાયતેષ-જાતતેજસિ’ અગ્નિમાં ‘પષ-પષેત્’ પકાવે તો તે અન્ન ‘બુદ્ધાણ-બુદ્ધાનાં’ બુદ્ધ ભગવાનના ‘પારણાણ-પારણાય’ ભોજન માટે ‘કપ્પહ-કલ્પતે’ યોગ્ય થાય છે ॥૨૮॥

અન્વયાર્થ—કોઈ પુરુષ કોઈ અન્ય પુરુષને અથવા બાળકને ખલપિંડ સમજને શૂળીમાં વીધીને અગ્નિમાં રાંધે તો તે પવિત્ર છે. અને બુદ્ધના ભોજ-નને યોગ્ય થાય છે ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—કોઈ મનુષ્ય કોઈ બીજા માણસને અથવા કુમારને ખલપિંડ સમજને અથવા તુંબડું સમજને શૂળથી વીધીને પકાવે તો પકાવવાવાળાને જીવ હિંસાથી થતુ પાપ લાગતુ નથી તે ભોજન નિર્દોષ હોવાથી બુદ્ધ ભગવાનના પારણાને માટે પણ યોગ્ય છે, તો પછી બીજાઓને માટે યોગ્ય ગણાય તેમાં તો

કથા અન્યેષામ્, एवं सर्वासु आस्थासु अचिन्तितं-मनसाऽसंकल्पितं कर्मचयं नागच्छतीति-अस्मत् सिद्धान्तः ॥२८॥

મૂલમ્-સિનાયગાળં તુ દુવે સહસ્ત્રે,

जे भोजए णियए भिक्खुयाणं ।

ते पुंन्नखंधं सुमहं जिणिंत्ता

भवन्ति आरोप्य महंतसत्ता ॥२९॥

છાયા—સ્નાતકાનાં તુ દ્વે સહસ્ત્રે, જે ભોજયેયુર્નિત્યં મિશ્નુકાણામ્ ।

તે પુણ્યસ્કન્ધં સુમહજ્જનયિત્વા ભવન્ત્યારોપ્યા મહાસત્ત્વાઃ ॥૨૯॥

અન્વયાર્થઃ--(સિનાયગાળં તુ મિશ્નુકાણં) સ્નાતકાનાંમ્-ગૃહીતદીક્ષાણામ્, મિશ્નુકાણામ્-શાક્યવુનીનામ્ (દુવે સહસ્ત્રે) દ્વે સહસ્ત્રે (જે) યે પુરુષાઃ (ણિયએ)

लिए तो कहना ही क्या है । इस प्रकार सभी अवस्थाओं में विना समझे मन के संकल्प के विना किया हुआ कर्मबन्ध का कारण नहीं होता है ॥२८॥

‘સિનાયગાળં તુ દુવે’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘जे सिनायगालं भिक्खुयाणं-ये स्नातकानां भिक्षुकानाम्’ जो पुरुष स्नातक शाक्य भिक्षुओं के ‘दुवे सहस्त्रे-द्वे सहस्त्रे’ दो हजार अर्थात् दो हजार शाक्य मत के साधुओं को ‘भोजए-भोजयेयुः’ नित्य भोजन कराते हैं ‘ते-ते’ वे पुरुष ‘सुमहं पुण्णखंधं-सुमहत् पुण्यस्कन्धम्’ अत्यन्त विपुल पुण्य स्कन्ध ‘जिणिंत्ता-जनयित्वा’ उपार्जन करके ‘आरोप्य महंतसत्ता भवन्ति-आरोप्याः महासत्त्वाः भवन्ति’ आरोप्य नामक देव होते हैं-अर्थात् स्वर्ग पाता है । गा. २९।

સંદેહજ શુ છે ? આ પ્રમાણે બધી જ અવસ્થાઓમા વગર સમજે મનના સંકલ્પ વિના કરવામાં આવેલ કર્મબંધના કારણ રૂપ હોતું નથી ॥૨૮॥

‘સિનાયગાળં તુ દુવે’ ઇત્યાદિ

शब्दार्थ--‘जे सिनायगालं भिक्खुयाणं-ये स्नातकानां भिक्षुकानां’ જે પુરુષ સ્નાતક શાક્ય ભિક્ષુઓના ‘દુવે સહસ્ત્રે-દ્વે સહસ્ત્રે’ બે હજાર અર્થાત્ શાક્ય મતના સાધુઓને ‘ભોજએ-ભોજયેયુઃ’ નિત્ય ભોજન કરાવે છે. ‘તે-તે’ તે પુરુષ ‘સુમહં’ પુણ્ણલંઘ-સુમહપુણ્યસ્કન્ધમ્’ અત્યંત વિપુલ પુણ્યસ્કંધ ‘જિણિત્તા-જનયિત્વા’ ઉપાર્જન કરીને ‘આરોપ્યમહંતસત્તા ભવતિ-આરોપ્યાઃ મહાસત્ત્વાઃ ભવન્તિ’ આરોપ્ય નામના દેવ થાય છે. અર્થાત્ સ્વર્ગ મેળવે છે. ॥૨૯॥

નિત્યમ્-પ્રતિદિનમ્ (ભોજણ) ભોજયેયુઃ (તે) તે પુરુષાઃ (સુમહં પુનઃસ્વંધં) સુમહત્
અતિવિપુલં પુણ્યસ્કન્ધમ્-પુણ્યોપચયમ્ (જિણિતા) જનયિત્વા (અરોપ્યમહંતસત્તા
ભવંતિ) અરોપ્યનામકા મહાસત્તા દેવવિશેષાઃ સ્વર્ગે ભવન્તીતિ ॥૨૯॥

ટીકા—‘જે દુવે સહસ્રે’ યે-પુરુષવિશેષાઃ દ્વે સહસ્રે ‘સિનાયગાણં મિશ્નુ-
યાણં’ સ્નાતકાનામ્-દીક્ષિતાનાં મિશ્નુણાં શાક્યમુનીનામ્, ‘ણિયણ’ નિત્યમ્-અન્વ-
હમ્ ‘ભોયણ’ ભોજયેયુઃ-અન્નાદિના તર્પયેયુઃ । ‘તે’ તે પુરુષાઃ ‘સુમહં પુનઃસ્વંધં’
સુમહત્પુણ્યસ્કન્ધમ્-પુણ્યોપચયમ્ ‘જિણિતા’ જનયિત્વા-સમુપાર્જ્ય ‘આરોપ્ય’ આરો-
પ્યનામકાઃ ‘મહંતસત્તા’ મહાસત્તાઃ-દેવવિશેષાઃ સ્વર્ગે ભવન્તીતિ ॥૨૯॥

મૂલમ્-અજોગરૂવં ઇહ સંજયાણં પાવં તુ પાણાણ પસજ્ઞકાઉં ।

અવોહિણ દોણહ વિ તં અસાહૂ

વયંતિ જે યાવિ પડિસ્સુણંતિ ॥૩૦॥

છાયા--અયોગ્યરૂપમિહ સંયતાનાં પાપં તુ માણાનાં પ્રસહ્ય કૃત્વા ।

અવોધ્યૈ દ્વયોરપિ તદસાધુ વદન્તિ યે ચાપિ પ્રતિશૃણ્વન્તિ ॥૩૦॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ દો હજાર સ્નાતક મિશ્નુઓં કો અર્થાત્
શાક્યમત કે સાધુઓં કો પ્રતિદિન ભોજન કરાતા હૈ વહ અત્યન્ત
વિપુલ પુણ્યસ્કંધ ઉપાર્જન કરકે સ્વર્ગ મેં મહાન્ સત્ત્વશાલી આરોપ્ય
નામક દેવ હોતા હૈ ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—જો પુરુષ દો હજાર દીક્ષાધારી સ્નાતક શાક્ય મિશ્નુઓં
કો પ્રતિદિન ભોજન કરાતા હૈ, વહ મહાન્ પુણ્યસ્કંધ (પુણ્યપ્રચય)
ઉપાર્જિત કરકે અત્યન્ત પરાક્રમી આરોપ્ય નામક દેવ હોતા હૈ-
અર્થાત્ સ્વર્ગ પાતા હૈ ॥૨૯॥

‘અજોગરૂવં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ઉત્તર દેતે હૈં-‘ઇહ-ઇહ’ ઇસ સમય આપકા

અન્વયાર્થ--જે પુરુષ જે હજાર દીક્ષા ધારી સ્નાતક-શાક્ય ભિક્ષુઓને
દરરોજ ભોજન કરાવે છે તે પુરુષ મહાન્ પુણ્યસ્કંધ પ્રાપ્ત કરીને તે અત્યંત
પરાક્રમી આરોપ્ય નામના દેવ બને છે. અર્થાત્ સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૯॥

ટીકાર્થ--જે પુરુષ જે હજાર દીક્ષા ધારી-સ્નાતક શાક્ય ભિક્ષુઓને
દરરોજ ભોજન કરાવે છે. તે મહાન્ પુણ્યસ્કંધ-(પુણ્ય પ્રચય) પ્રાપ્ત કરીને
અત્યંત પરાક્રમી આરોપ્ય નામના દેવ થાય છે. ॥૨૯॥

‘અજોગરૂવં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--શાક્યનું કથન સાંભળીને આર્દ્રક મુનિ તેને ઉત્તર આપતાં

અન્વયાર્થ:—(इह) इह-अस्मिन् काले-भवदीयसिद्धान्तरूपमभिमतम् (संज-
याणं अजोगरुवं) संयतानां साधूनामयोग्यरूपम् (पाणाण) प्राणानां च (पसञ्ज
काउ) प्रसह्य-बलात् कृत्वा मारणमिति शेषः (पात्र) पापं-पापजनकमेव (दोण्ह वि)
द्वयोरपि-एतादृशसिद्धान्तोपदेष्टृकृतकर्णगोचरयोरपि (अबोहिण) अबोधै-अबोधि-
लाभाय भवति (जे य) ये च (वयंति) वदन्ति एतादृशं सिद्धान्तं तथा-(पडि
सुणंति) प्रतिशृण्वन्ति, इति ॥३०॥

ટીકા—‘સમ્પતિ-આર્દ્રકઃ’ શાક્યમિશ્નુકમુત્તરયતિ-હે વૌદ્ધમિશ્નો ! ‘इह-
संजयाण’ इह-संयतानां पुरुषाणां कृते भवदभिमत-सिद्धान्तरूपम् अयोग्यरूपमिव

સિદ્ધાંત ‘સંજયાણં અજોગરુવં-સંયતાનામ્ અયોગ્યરૂપમ્’ સંયમી પુરુષ
કે લિે અયોગ્ય હૈ ‘પાણગ-પ્રાણાનાં’ પ્રાણિયોં કા ‘પસજ્જકાઉં-પ્રસહ્ય
કૃત્વા’ જવર્દસ્તી હિંસા કરના ‘પાવં-પાપં’ પાપ જનક હી હૈ, આપકા
સિદ્ધાંત ‘જે ય-યે ચ’ જો કોઈ ‘વયંતિ-વદન્તિ’ કહતે હૈ તથા ‘પડિ-
સુણંતિ-પ્રતિશ્રુવન્તિ’ યહ સિદ્ધાંત સુનતે હૈ ‘દોણ્હવિ-દ્વયોરપિ’ કહને
ઔર સુનને દોનોં કે લિે હી ‘અબોહી-અબોધૈ’ અબોધિજનક હૈ ॥૩૦॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ઉત્તર દેતે હૈ—આપ કા સિદ્ધાન્ત સંયમી
પુરુષોં કે લિે અયોગ્ય હૈ, પ્રાણિયોં કો જવર્દસ્તી હિંસા કરના પાપ-
જનક હી હૈ, આપ કા સિદ્ધાન્ત કહને ઔર સુનને ચાહે દોનોં કે લિે
હી અબોધિજનક હૈ ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—અય આર્દ્રક શાક્ય મિશ્નુ કો ઉત્તર દેતે હૈ—આપકા

કહે છે-‘इह-इह’ आ समये आपनो सिद्धांत ‘संजयाणं अजोगरुवं-संयतानाम्
अयोग्यरूपम्’ संयमी पुरुषोने भटे अयोग्य છે. ‘पाणाण-प्राणानां’ प्राणियोनी
‘पसञ्जकाउं-प्रसह्य कृत्वा’ બલાતકારથી હિંસા કરવી તે ‘पावं-पापम्’ પાપ
જનક જ છે. આપના સિદ્ધાંતમાં ‘जे य-ये च’ જે ‘वयंति-वदन्ति’ સિદ્ધાંતનું
કથન કરે છે, તથા ‘पडिसुणन्ति-प्रतिश्रुवन्ति’ સિદ્ધાંતનું શ્રવણ કરાવે છે.
‘दोण्ह वि-द्वयोरपि’ કહેવાવાળા અને સાંભળવાવાળા બન્ને માટે ‘अबोही-अबोधै’
અબોધિ કારક જ છે. ॥૩૦॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ઉત્તર આપતાં કહે છે—તમારો સિદ્ધાંત
સંયમી પુરુષો માટે અયોગ્ય છે પ્રાણિયોની બલાતકારથી હિંસા કરવી પાપ-
જનક જ છે. આપનો સિદ્ધાંત કહેવાવાળા અને સાંભળવાવાળા બન્નેને માટે
અબોધિ જનક છે. ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—હવે આર્દ્રક મુનિ શાક્ય મિશ્નુને ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-

પ્રતિભાતિ । યતઃ ‘પાણાણં’ પ્રાણાનામ્-એકેન્દ્રિયપદ્ધતીવનિકાયાનામ્ ‘પ્રસન્ન’
પ્રસન્ન-બલાત્કારમ્ ‘ક્રાઉં’ કૃત્વા મારણમ્ ‘પાવંતુ’ પાપમેત્ર-યેન કેનાપિ પ્રકારેણ
કૃતઃ કારિતો વા પ્રાણાતિપાતઃ પાપાયૈવ ન ધર્મ્યો ભવતિ । ‘દોષઃ વિ’ દ્વયો
રપિ-ઉક્તસિદ્ધાન્તોપદેષ્ટશ્રોત્રોરપિ ‘અધોદિશઃ’ અધોધ્યૈ ‘તં અસાહુ’ તદસાધુઃ
દ્વયોરપિ અજ્ઞાનવર્દ્ધનાય દુઃસ્વાય ચ પ્રાણાતિપાતઃ । કયોર્દ્વયોસ્તત્રાદ-એતાદૃશં
સિદ્ધાન્તં યે ઉપદિશન્તિ યે ચ શૃણ્વન્તિ તૌ ઉભાત્રપિ નિન્દિતૌ इत्याह-‘જે વ્યંતિ’
યે વદન્તિ-એતાદૃશસ્ય કર્મણો ધર્મોત્પાદકત્વમ્ ‘જે યા વિ’ યે ચાપિ ‘પડિમુણંતિ’
પ્રતિશૃણ્વન્તિ, વદતાં શૃણ્વતાં ચોમયોરપિ દોષાયૈવ ભવતિ ॥૩૦॥

મૂલમ્-‘ઉઢું અહેયં તિરિયં’ દિસાસુ,

વિન્નાય લિંગં તસથાવરાણં ।

ભૂયાભિસંકાદ્ દુગુંછમાણે,

વંદે કરેઝ્જા વ કુંઓ વિ હૈત્થી ॥૩૧॥

છાયા—ઋધ્વમધસ્તિર્થગૃદિશાસુ વિજ્ઞાય લિંગં ત્રસથાવરાણામ્ ।

ભૂતાભિશક્લ્યા જુગુપ્સમાનો વંદેકુર્યાદ્વા કુતોઽપ્યસ્તિ ॥૩૧॥

અભિમત સિદ્ધાન્ત સંયમવાન્ પુરુષો કો અયોગ્ય પ્રતીત હોતા હૈ ।
ક્યોંકિ બલાત્કાર કરકે પ્રાણિયોં કો હિંસા કરના પાપ હી હૈ । ચાહે વહ
હિંસા સ્વયં કી ગઈ હો, અથવા દુસરેકે દ્વારા કરાઈ ગઈ હો યા ઉસકી
અનુમોદના કી ગઈ હો, વહ ધર્મયુક્ત નહીં હો સકની । આપકે હસ
અયુક્ત મત કો જો કહતે હૈં ઓર જો સુનતે હૈં, ઉન દોનોં કે લિખ
હી વહ અજ્ઞાનવર્દ્ધક ઓર દુઃસ્વ કા કારણ હૈ ॥૩૦॥

‘ઉઢું અહેયં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘ઉઢું-ઋધ્વમ્’ ઋધ્વં દિશામૈ ‘અહેયં-અધઃ’ અધો દિશામૈ

આપનો મત-સિદ્ધાન્ત સંયમવાન્ પુરુષોને અયોગ્ય કારક જણાય છે. કેમકે
બલાત્કાર કરીને પ્રાણિયોની હિંસા કરવી તે પાપ જ છે. આહે તે હિંસા
પોતે કરી હોય અગર બીજા પાસે કરાવી હોય અથવા તેનું અનુમોદન કર્યું
હોય. તે ધર્મ યુક્ત થઈ શકતી નથી આપના આ અયોગ્ય મતનું જે કોઈ
કથન કરે છે, અથવા જે તેને સાંભળે છે, તે બન્ને માટે તે અજ્ઞાનને વધા-
રનારૂં અને દુઃખનું કારણ છે. ॥૩૦॥

‘ઉઢું અહેયં’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘ઉઢું-ઋધ્વમ્’ ઋધ્વં દિશામાં ‘અહેયં-અધઃ’ અધોદિશામાં ‘તિરિયં

અન્વયાર્થ:—(ઉદ્ભું) ઋર્ધ્વદિશિ (અહેય) અધોદિશિ (તિરિયં દિસાસુ) તિર્યગ્-
દિશાસુ (તસથાવરાણં) ત્રસસ્થાવરાણાં જીવાનામ્ (લિંગં) લિઙ્ગમ્-જીવત્વચિહ્નમ્-
ચલનસ્પન્દનાહુરોદ્ભવાદિકમ્ (વિન્નાય) વિજ્ઞાય-જ્ઞાત્વા (ભૂયામિસંકાહ દુગુંઢ-
માણા) ભૂતામિશઙ્કયા જુગુપ્સમાનઃ-ઘૃગાં કુર્વન્ (વદે) વદેત્ નિરવઘભાષામુચ્ચાર-
યેત્ (કરેઝ્જા વ) કુર્યાદ્વા, एतादृशस्य (કુઓવિહત્યી) કુતોપ્યસ્તિ જીવનભયમ્-
કથમપિ જીવનભયં નાસ્તીતિ ॥૩૧॥

‘તિરિયં દિસાસુ-તિર્યગ્ દિશાસુ’ તિછીં દિશાઓં મેં ‘તસથાવરાણં-ત્રસ-
સ્થાવરાણાં ત્રસ’ ઓર સ્થાવર જીવોં કે ‘લિંગં-લિઙ્ગ’ લિંગકો અર્થાત્
જીવત્વ કે ચિહ્ન ચલન સ્પન્દન આદિકો ‘વિજ્ઞાય-વિજ્ઞાય’ જાનકર
‘ભૂયામિસંકાહ દુગુંઢમાણા-ભૂતામિશઙ્કયા જુગુપ્સમાનઃ’ જીવ હિંસા
કી આશંકા સે જ્ઞાની પુરુષ હિંસા સે ઘૃગા કરતા હુઆ ‘વદે-વદેન્’ યદિ
નિર્દોષ ભાષા કા ઉચ્ચારણ ‘કરેઝ્જા વ-કુર્યાત્ વા’ કરે ઓર નિરવઘ
પ્રવૃત્તિ કરે તો ‘કુઓ વિહત્યી-કુતોપ્યસ્તિ’ જીવ હિંસાકામય કેસે હો
સકતા હૈ ? કદાપિ નહીં હો સકતા ॥૩૧॥

અન્વયાર્થ—ઋર્ધ્વદિશા મેં અધોદિશા મેં ઓર તિછીં દિશાઓં મેં
ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવોં કે લિંગ કો અર્થાત્ જીવત્વ કે ચિહ્ન ચલન
સ્પન્દન આદિ કો જાન કર ભૂતોં કે હિંસા કી આશંકા સે જ્ઞાની
પુરુષ હિંસા સે ઘૃગા કરતા હુઆ યદિ નિર્દોષ ભાષા કા ઉચ્ચારણ
કરે ઓર નિરવઘ પ્રવૃત્તિ કરે તો જીવહિંસા કા મય કેસે હો સકતા
હૈ ? કદાપિ નહીં હો સકતા ॥૩૧॥

દિસાસુ-તિર્યગ્ દિશાસુ’ તિછીં દિશાઓમાં ‘તસથાવરાણં-ત્રસથાવરાણાં’ ત્રસ
અને સ્થાવર જીવોના ‘લિંગં-લિઙ્ગ’ લિંગને અથવા જીવત્વના ચિહ્ન ચલન
સ્પન્દન વિગેરેને ‘વિન્નાય-વિજ્ઞાય’ બોધીને ‘ભૂયામિસંકાહ દુગુંઢમાણા-ભૂતા-
મિશઙ્કયા જુગુપ્સમાનઃ’ ભૂતોની હિંસાની આશંકાથી જ્ઞાની પુરુષ હિંસાથી
ઘૃષ્ણ કરતા થકા ‘વદે-વદેન્’ ને નિર્દોષ ભાષાનું ઉચ્ચારણ ‘કરેઝ્જા વ-કુ-
ર્યાત્ વા’ કરે અને નિરવઘ પ્રવૃત્તિ કરે તો ‘કુઓ વિહત્યી-કુતોપ્યસ્તિ’ હિંસાનો
ભય કેવી રીતે થઈ શકે છે ? અર્થાત્ કદાપિ થઈ શકતો નથી. ॥૩૧॥

અન્વયાર્થ—ઋર્ધ્વદિશામાં, અધોદિશામાં અને તિછીં દિશાઓમાં ત્રસ
અને સ્થાવર જીવોના ચિહ્નને અર્થાત્ જીવપણાના ચિહ્ન. ચલન સ્પન્દન
વિગેરેને સમજીને પ્રાણિયોની હિંસાની શંકાથી જ્ઞાની પુરુષ હિંસાની ઘૃષ્ણ
કરતા થકા ને નિર્દોષ ભાષાનો ઉચ્ચાર કરે અને નિરવઘ પ્રવૃત્તિ કરે તો
જીવહિંસાનો ભય કેવી રીતે થાય છે ? કદાપિ તેમ થતું નથી. ॥૩૧॥

ટીકા—આર્દ્રકો મુનિઃ વૌદ્ધપક્ષં નિરાકૃત્ય સ્વમતં કથયતિ—‘ઉઢું’ અર્ધ્વમ્ ‘અહેય’ અધઃ ‘તિરિયં દિસાસુ’ તિર્યગ્દિશાસુ ‘તમથાવરાણં’ ત્રસસ્થાવરાણાં પ્રાણિનામ્ ‘લિંગં’ લિઙ્ગં જીવત્વચિહ્નમ્—ચલનસ્પન્દનાઙ્કુરોદ્ભવાદિકમ્ ‘વિન્નાય’ વિજ્ઞાય—પ્રત્યક્ષાનુમાનાઽર્થાપચ્યાગમપ્રમાણૈર્જ્ઞાત્વા ‘ભૂયામિસંકાહ’ ભૂતામિ શુદ્ધયા જીવાનાં વિનાશભયેન ‘દુગુહમાણા’ જુગુપ્સમાનાઃ—પ્રાણાતિપાતાદિના અશુભકર્મવન્ધો ભવતીતિ મસ્વા હિંસાયાં ઘૃણાં કુર્વન્ ‘વદે’ વદેત્—નિરવચ્ચા ભાષાં ભાષેત્ । તાદૃશી આપા પ્રયોજ્યા યાવત્યા જીવાનાં વિરાધનં ન ભવેત્ । ‘કરેજ્ઞા’ કુર્યાત્—વિચાર્યેતિ શેષઃ, વિચાર્યં નિરવચ્ચં કાર્યં કુર્યાદિત્યર્થઃ । एतादृशोत्तमविचार-शीलानां पुरुषाणाम् ‘कुओ विदहत्थी’ कुनोऽपि इहास्ति—नास्ति जीवनभयमिति ध्वनिः । कुतोऽस्तीहास्मिन् एवं भूतेऽनुष्ठाने क्रियमाणे प्रोच्यमाने वा जीवनभय-मस्माकम्, युष्मदापादितो दोष एव समुल्लसतीति ॥૩૧॥

મૂલમ્—પુરિસે ત્તિ વિન્નત્તિ ન એવમત્થિ,

અળારિષ્ સે પુરિસે તહા હુ ।

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ બૌદ્ધ મત નિરાકરણ કરકે અપને મત કા પ્રતિપાદન કરતે હૈં—ઝંચી નીચી ઓર તિછીં દિશાઓં મેં ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણિયોં કે ચલના હિલના, અંકુર ફૂટના આદિ જીવત્વ કે ચિહ્નોં કો પ્રત્યક્ષ અનુમાન આદિ પ્રમાણોં સે જાન કર જીવોં કી હિંસા કે ભય સે પ્રાણાતિપાત આદિ સે કર્મવન્ધ હોતા હૈ, એમા માન કર હિંસા સે ઘૃણા કરતા હુઆ એસી નિરવચ્ચ ભાષા કા પ્રયોગ કરે જિમસે જીવોં કી વિરાધના ન હો । તથા મલીભાંતિ વિચાર કર નિરવચ્ચ કાર્ય કરે । એસે ઉત્તમ વિચારશીલ પુરુષોં કો કોઈં દોષ પાપ કેસે હો સકતા હૈ ? અર્થાત્ જો હિંસાકોરી વચન ઓર કર્ય સે દૂર રહતે હૈં ડન્હેં કોઈં દોષ નહીં લગના ॥૩૧॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ બૌદ્ધ મતનું ખડન કરીને પોતાના મતનું પ્રતિ પાદન કરે છે—ઉચ્ચી નીચી, અને તિછીં દિશાઓમાં ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓના ચાલવા, હરવા, ફરવા અંકુર ફૂટવા વિગેરે જીવપણુના ચિહ્નોને અનુમાન વિગેરે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણોથી જાણીને જીવોની હિંસાના ભયથી, પ્રાણાતિપાત વિગેરેથી કર્મબંધ થાય છે. તેમ માનીને હિંસાથી ઘૃણા કરતા થકા એવી નિરવચ્ચ ભાષાનો પ્રયોગ કરે કે જેનાથી જીવોની વિરાધના (હિંસા) ન થાય તથા સારી રીતે વિચાર કરીને નિરવચ્ચ કાર્ય કરે એવા ઉત્તમ અને વિચારશીલ પુરુષોને કોઈ પણ દોષ અર્થાત્ પાપ કેવી રીતે લાગી શકે ? અર્થાત્ જે હિંસા કરક વચન અને કાર્યથી દૂર રહે છે. તેમને કોઈ પણ દોષ લાગતો નથી. ॥૩૧॥

को संभवो पिन्नागपिंडियाए,

वाया वि एसा बुइया असच्चा ॥३२॥

छाया—पुरुष इति विज्ञप्तिर्नैव मस्ति, अनार्यः स पुरुषस्तथाहि ।

कः संभवः पिण्याकपिण्ड्यां, वागप्येवोक्ताऽस्तया ॥३२॥

अन्वयार्थः—(पुरिसेत्ति) पुरुष इति (विन्नत्ति) विज्ञप्तिः—पिण्याकपिण्डे पुरुष इत्याकारिका बुद्धिः (न एवमत्थि) नैवं कथमपि पामराणामपि अस्ति (तहा से पुरिसे अणारिए) तथाहि स पुरुषोऽनार्यः, यः पिण्याकपिण्डे पुरुषबुद्धिं करोति, (पिन्नागपिंडियाए) पिण्याकपिण्ड्याम् (को संभवो) पुरुषबुद्धेः कः सम्भवः—नास्ति सम्भावनेत्यर्थः (एसा वाया वि बुइया असच्चा) एषा वागपि उक्ता असत्यैवेति ।

‘पुरुसे त्ति विन्नत्ति’ इत्यादि ।

शब्दार्थः—‘पुरिसे त्ति-पुरुष इति’ खलके पिण्डमें पुरुष की ‘विन्नत्ति-विज्ञप्तिः’ बुद्धि ‘न एवमत्थि-नैवमस्ति’ मूर्खों को भी नहीं हो सकती ‘तहा से पुरिसे अणारिए-तथा स पुरुषः अनार्यः’ अगर कोई पुरुष खलके पिण्डको पुरुष समझता है तो वह अनार्य है ‘पिन्नागपिण्डियाए-पिण्याकपिण्डे’ खलके पिण्डमें पुरुषकी बुद्धि की संभावना ही ‘को संभवो-कः संभवः’ कैसे की जा सकती है, ‘एसा वाया वि-बुइया असच्चा-एषा वागपि उक्ताऽस्तया’ तुमारी कही हुई यह वाणी भी असत्य ही है ॥३२॥

अन्वयार्थः—खल के पिण्ड में पुरुष की बुद्धि तो मूर्खों को भी नहीं हो सकती है । अगर कोई पुरुष खल के पिण्ड को पुरुष समझता है या पुरुष को खलपिण्ड समझता है तो वह अनार्य है । भला खल

‘पुरिसे त्ति विन्नत्ति’ इत्यादि

शब्दार्थः—‘पुरिसे त्ति-पुरुष इति’ जोणना पिंडमां पुरुषपणुनी ‘विन्नत्ति विज्ञप्ति’ बुद्धि तो ‘न एवमत्थि-नैवमस्ति’ भूर्णोणोने पणु थध शकती नथी. ‘तहा से पुरिसे अणारिए-तथा सः पुरुष अनार्यः’ अथवा केधभाणुस जोणना पिंडोने पुरुष समजे तो ते अनार्य न् छे. ‘पिन्नागपिंडियाए-पिण्याकपिण्डे’ जोणना पिंडमां पुरुषपणुनी बुद्धिनी संभावना न् ‘को संभवो-कः संभवः’ केवी रीते उरी शकय ‘एसा वायावि बुइया असच्चा-एषा वागपि उक्ताऽस्तया’ तमोणे उडेव आ वाणी पणु असत्य न् छे. ॥३२॥

अन्वयार्थः—जोणना पिंडमां पुरुषपणुनी बुद्धि तो भूर्णोने पणु थध शकती नथी. अथवा केध पुरुष जोणना पिंडोने पुरुष समजे अथवा पुरुषने जोणना पिंड

ટીકા—તદર્શનાડસારતાં ચ્યોતયન્નાર્દ્રકઃ પુનરાહ શાક્યમિહુમ્—‘પુરિસેત્તિ’ પુરુષ इति ‘વિન્નત્તિ’ વિજ્ઞપ્તિજ્ઞાનમ્ ‘ન એવમસ્થિ’ નૈવમસ્તિ—પિણ્યાકપિણ્ડે પુરુષો-
 ડ્યમિત્યાકારિકા બુદ્ધિ નં ભવતિ પામરાણામપિ । ‘તદા હિ સે પુરિસે અણારિય’
 તથાહિ સ પુરુષોડનાર્યઃ, અતો યસ્ય પિણ્યાકપિણ્ડે પુરુષબુદ્ધિર્ભવતિ પુરુષે વા
 પિણ્યાકબુદ્ધિ રુદેતિ, એતાદશોડનાર્યઃ । ‘પન્નાગપિંડિયાણ’ પિણ્યાકપિણ્ડ્યામ્
 ‘કો સંભવો’ કો નામ સમ્ભવઃ—તાદશપિણ્ડે પુરુષ બુદ્ધિઃ કથમપિ ન સમ્ભવતિ ।
 અતઃ ‘એસા વાયા વિ બુડ્યા અસચ્ચા’ એવોક્તા વાગપિ અસત્યા કથિતા તસ્માત્
 પિણ્યાકકાષ્ઠાદાવપિ પ્રવર્તમાનેન જીવોપમર્દભીરુણા સા શક્તૈવ નૈવ પ્રવર્તનીયેતિ । ૩૨।
 મૂલમ્—વાયામિજોગેણ જમાવહેજ્જા,

જો તારિસં વાયા ઉદાહરિઝ્જા ।

અંટાણમેયં વયણં ગુણાણં,

જો દિવિસંણે વૂય મુરારલમેયં ॥૩૩॥

કે પિણ્ડ મેં પુરુષ કી બુદ્ધિ કી સંભાવના હી કૈસે કી જા સકતી હૈ ?
 તુમ્હારી કહી હુઈ યહ વાણી અસત્ય હી હૈ ॥૩૨॥

ટીકાર્થ—શાક્યદર્શન કી નિસ્સારતા કો પ્રકટ કરતે હુએ આર્દ્રક
 પુનઃ કહતે હૈ—ખલ કે પિણ્ડ મેં ‘યહ પુરુષ હૈ એસી બુદ્ધિ પામર પુરુષો કો
 ભી નહીં હો સકતી’ જિસ પુરુષ કો ખલપિણ્ડ મેં પુરુષ કી ઓર પુરુષ મેં
 ખલપિણ્ડ કી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન હોતી હૈ, વહ પુરુષ અનાર્ય હૈ અર્થાત્ અજ્ઞાની
 હૈ । આખિર ખલ કે પિણ્ડ મેં પુરુષ કી બુદ્ધિ કૈસે સંભવિત હો સકતી
 હૈ ? અતએવ તુમ્હારા કહા હુઆ વચન અસત્ય હૈ । જો જીવહિંસા સે
 ભયભીત હો ‘ઉસે ખલપિણ્ડ યા કાષ્ઠ આદિ મેં પ્રવૃત્તિ કરતે સમય ભી
 સાવધાન રહકરકે હી પ્રવૃત્તિ કરના ચાહિએ ॥૩૨॥

સમજે તો તે અનાર્ય છે. અરે જોળનાં પિંડમાં પુરુષપણુની બુદ્ધિની સંભાવના
 જ કેવી રીતે કરી શકાય ? તમોએ કહેલ આ વાણી અસત્ય જ છે. ॥૩૨॥

ટીકાર્થ—શાક્ય દર્શનના નિસ્સાર પણુને બતાવતાં આર્દ્રક મુનિ ફરીથી કહે
 છે કે—જોળનાં પિંડમાં આ પુરુષ છે, એવી બુદ્ધિ પામર પુરુષને પણ થઈ શકતી
 નથી. જે વ્યક્તિને જોળના પિંડમાં પુરુષની અને પુરુષમાં જોળના પિંડની બુદ્ધિ
 થાય છે, તે પુરુષ અનાર્ય જ છે અર્થાત્ અજ્ઞાની છેકેમકે જોળનાપિંડમાં પુરુષપણુની
 બુદ્ધિ જ કેવી રીતે સંભવી શકે ? તેથી જ તમોએ કહેલ વચન અસત્ય જ
 છે. જે જીવહિંસાથી ભયભીત હોય તેને જોળના પિંડ અથવા કાષ્ઠ વિગેરેમાં
 પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે પણ સાવધાન રહીને જ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. ॥૩૨॥

વરગંધહસ્તી' પુરુષેષુ વરો ગન્ધહસ્તીવ, यस્ય ગન્ધમાગ્રાપ અન્યે ગજાઃ પલાયન્તે
 દ્વાદશો હસ્તી ગન્ધહસ્તીત્યુચ્યતે તથૈવ નરેષુ અનુલ્લઘ્વિતશાસનો રાજા ભવતિ ।
 'અઢે દિત્તે વિત્તે' આઢ્યો દીપ્તો વિત્તઃ, આઢ્યઃ-પ્રચુરધનવાન્, દીપ્તઃ-તેજસ્વી,
 વિત્તઃ-અહરહઃ-અલબ્ધલાભયુક્તઃ । 'વિત્થિન્નવિઝલભવણસયણાસણજાણવાહ-
 ણાણ્ણે' વિસ્તર્ણવિપુલભવનશયનાઽસનયાનવાહનાકીર્ણઃ, વિસ્તીર્ણૈર્યત્ર તત્ર
 વિસ્તારિતૈઃ વિપુલૈઃ-વહુભિઃ, ભવનં-પ્રસાદઃ શયન-શય્યા પર્યઙ્કાદિઃ આસનમ્-
 આસન્દી 'કુરસી' મમૃતિ, યાનં-શિવિકા વાહનમશ્વઃ ઇમિરાકીર્ણઃ-યુક્તઃ, સશ્ચિત
 સર્વવિધસાધનસંઘાતસંયુત ઇતિ । 'વહુધણવહુજાયરુવરયણ' વહુધનવહુજાત-
 રૂપરજતઃ, વહૂનિ-ધનાનિ વ્યવહારકારીણિ વહૂનિ જાતરૂપાણિ સુવર્ણાનિ રંજતાનિ
 ચ यस્ય સઃ । 'આઓગપઓગસંપઉત્તે' આયોગપયોગસપયુક્તઃ, આયોગો ધનસ્ય
 -આયોજનપ્રકારઃ-યથા વ્યવહારેણ ધનાગમો જાયેત, પ્રયોગઃ-કથં ક્વ કિંયા-
 નર્થઃ પ્રયોક્તવ્યઃ-વ્યયસ્ય સમુચિતવ્યવસ્થા, આખ્યામાયવ્યયાભ્યાં વ્યવસ્થિતાભ્યાં

મેં શ્રેષ્ઠ ગંધહસ્તી કે સમાન-જેસે હાથિયોં મેં મદ વાલા હાથી વિશિષ્ટ
 હોતા હૈ ઉસી પ્રકાર મનુષ્યોં મેં રાજા, જિસકા શાસન અનુલંઘનીય
 હોતા હૈ, વિશિષ્ટ માના જાતા હૈ । વહ પ્રચુર ધનવાન તેજસ્વી ઓર પ્રતિ-
 દિન નૂતન (નવીન) લાભ સે યુક્ત હોતા હૈ । જહાં તહાં ફેલે હુએ અનેક
 ભવનોં, પર્યંકોં, આસનોં, કુર્સિયોં, પાલખિયોં તથા વાહનોં અશ્વ આદિ
 સે યુક્ત હોતા હૈ । અર્થાત્ સર્વ પ્રકાર કી સાધન સામગ્રી સે સંપન્ન
 હોતા હૈ । ઉસકે પાસ વહુત ધન, વહુત સ્વર્ણ ઓર વહુત ચાંદી હોતી
 હૈ । વહ ધનકે આયોગ ઓર પ્રયોગ મેં નિપુણ હોતા હૈ । અર્થાત્ જિસ
 વ્યવહાર સે ધન કા લાભ હો ઉસમેં તથા કહાં કિતના કિસ પ્રકાર ધન

પ્રિયદર્શન, પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ ગંધ હાથી સરખા-અર્થાત્ જેમ હાથિયોમાં મદવાળા
 હાથી વિશેષ પ્રકારનો હોય છે, એજ પ્રમાણે મનુષ્યોમાં રાજા કે જેનું
 શાસન-આજ્ઞા અનુલંઘનીય-ઉલ્લંઘી ન શકાય તેવું હોય છે. એટલે કે
 વિશેષ પ્રકારથી માનવાનાં આવે છે. તે અત્યંત ધનવાન તેજસ્વી અને દર-
 રોજ નૂતન (નવા) નૂતન (નવા) લાભવાળા હોય છે. જ્યાં ત્યાં ફેલાયેલા
 અનેક ભવનો, પલંગો આસનો, ખુર્શિયો, પાલખિયો, તથા વાહનો અશ્વ
 વિગેરેથી યુક્ત હોય છે. અર્થાત્ દરેક પ્રકારની સાધન સામગ્રીથી યુક્ત હોય
 છે. તેની પાસે ઘણું ધન, ઘણું સોનું અને ઘણી ચાંદી હોય છે. તે ધનના
 આયોગ પ્રયોગમાં કુશળ હોય છે. અર્થાત્ જે વ્યવહારથી ધનનો લાભ થાય
 તેમાં તથા ક્યાં કેટલું અને કેવા પ્રકારના ધનનો વ્યય-અર્થ કરવો જોઈએ

छाया—वागभियोगेन यदावहेजो तादृशीं वाचमुदाहरेत् ।

अस्थानमेतद्वचनं गुणानां, नो दीक्षितो ब्रूयादुदारमेतत् ॥३३॥

अन्वयार्थः—(वायाभिजोगेण) वागभियोगेन (जमावहेज्जा) यदावहेत् । (तारिसं वायं नो उदाहरिज्जा) तादृशीं वाचं नोदाहरेत्—यया वाचा प्राणातिपातो भवेत् सा वाक् न वक्तव्या, (एयं वयणं गुणानं अट्टाणं) एतद् वचनम्—भवदुक्तं वचनं गुणानामस्थानम् (एयं उरालं) एतदुदारम् (दिक्खिण नो ब्रूया) दीक्षितो नो वदेदिति ॥३३॥

‘वायाभिजोगेण’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘वायाभिजोगेण—वागभियोगेन’ जिस प्रकार के वचन का प्रयोग करने से ‘जमावहेज्जा—यदावहेत्’ पाप की उत्पत्ति हो ‘तारिसं वायं नो उदाहरिज्जा—तादृशं वाचं नोदाहरेत्’ ऐसा वचन मेधावी पुरुष को संकट के समय भी नहीं बोलना चाहिए ‘एयं वयणं गुणानं अट्टाणं—एतद्वचनं गुणानामस्थानम्’ क्योंकि सावध भाषा भी कर्मबन्ध का कारण होती है ‘एयं उरालं—एतत् उदारम्’ इस प्रकार का वचन गुणों का स्थान नहीं है, अतएव ‘दिक्खिण नो ब्रूया—दीक्षितो नो वदेत्’ दीक्षित पुरुष ऐसा सारहीन वचन न बोले ॥३३॥

अन्वयार्थ—जिस प्रकार के वचन का प्रयोग करने से पाप की उत्पत्ति हो ऐसा वचन मेधावी पुरुष को संकट के समय भी नहीं बोलना चाहिए । क्योंकि सावध भाषा भी कर्मबन्ध का कारण होती है । खल-

‘वायाभिजोगेण’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘वायाभिजोगेण—वागभियोगेन’ जेवा वयनोना प्रयोग कर-
वाथी ‘जमावहेज्जा—यदावहेत्’ पापनी उत्पत्ती थाय ‘तारिसं वायं नो उदाहरिज्जा—
तादृशं वाचं नोदाहरेत्’ आवा वयनो, पुद्धिशाणी पुइषेअये संकटना समये
पणु ओलवा न जेधअये ‘एयं वयणं गुणानं अट्टाणं—एतद्वचनं गुणानामस्थानम्’
केमके सावध भाषा पणु कर्मबन्धना कारण इप डोय छे. ‘एयं उरालं—एतत्
उदारं’ आवा प्रकारना वयनो गुणोनुं स्थान नथी तेथी ज ‘दिक्खिण नो ब्रूया
दीक्षितो नो वदेत्’ दीक्षित पुइषे आवा सार विनाना वयनो न ओलवा ॥३३॥

अन्वयार्थ—जे प्रकारना वयनोना प्रयोग करवाथी, पापनी उत्पत्ती
थाय पुद्धिमान पुइषे तेवा वयनो मुण्डेदीना समयमां पणु ओलवा न जेधअये.
केमके सावध भाषा पणु कर्मबन्धना कारण इप डोय छे. अलपिउ पुइषे छे,

ટીકા—‘વાયામિજોગેન’ વાગમિયોગેન ‘જમાવહેજ્જા’ યદાવહેત્ ‘ળો તારિસં’ નો તાદશ્ય ‘વાયં’ વાચમ્—વચનં વ્યાખ્યાનમ્ ‘ઉદાહરિજ્જા’ ઉદાહરેત્, યથા-વિધાયા વાચઃ પ્રયોગેન પાપોત્પત્તિર્ભવેત્ તથાવિધા વાક્ વિદુષા સદ્ગુણકાલેડપિ ન વાચ્યા, સાવચા ભાષાડપિ કર્માનુવન્ધિની કર્મકારણં ભવતિ । ‘एवं वयणं’ ગુણાણં અઘ્ઠાણં’ एवम्—ईदृशं वचनम्—पिण्याकं पुरुषः पुरुषः पिण्याकमित्या-कारकम् गुणानास्थानम् । अतः—‘दिव्यए’ दीक्षितः पुरुषः ‘एयमुरालं’ एतद् उदारे वचनम् ‘णो ब्रूया’ नो ब्रूयात् । यतो हि—सावद्यवचनप्रयोगेणाऽपि पापो-त्पत्तिर्भवत्येव, तस्मात्—पिण्याकं पुरुषतया पुरुषं पिण्याकतया विवेकी पुमान् ब्रूयेत् । एतादृशस्य भ्रममुद्धृतो वाग्जालस्य सावद्यमूलकत्वादिति ॥३३॥

મૂલ્ય—લઘ્વે અઘ્વે અહો એવ તુઘ્વે,

जीवाणुभागे सुविचिंति एव ।

પિણ્ડ પુરુષ હૈ યા પુરુષ खलपिण्ड है, इस प्रकार का वचन गुणों का स्थान नहीं है । अतएव दीक्षित पुरुष ऐसा सारहीन वचन न बोले ॥३३॥

ટીકાર્થ—જિસ વચન કે પ્રયોગ સે પાપ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, એસા વચન સંકટ કે અવસર પર ખી જ્ઞાની પુરુષ કો નહીં બોલના ચાહિયે । સાવચ ભાષા ખી કર્માનુવન્ધિની હોતી હૈ । પુરુષ खल का पिण्ड है या खल का पिण्ड पुरुष है, इस प्रकार की भाषा गुणों का अस्थान है, गुणकारी नहीं है । अतएव जिसने दीक्षा अंगीकार की है, ऐसे पुरुष को इस प्रकार की सारशून्य भाषा का प्रयोग नहीं करना चाहिए, क्योंकि सावद्य भाषा से भी पाप उत्पन्न होता है, अतएव विवेकवान् पुरुष खलपिण्ड को पुरुष और पुरुष को खलपिण्ड न कहे । इस प्रकार का भ्रमजनक वाग्जाल पापमूलक है ॥३३॥

અથવા પુરુષ ખલપિંડ છે, આવા વચનો શુભોના સ્થાન રૂપ નથી જ તેથીજ દીક્ષિત પુરુષે તેવા નિઃસાર વચન બોલવા ન જોઈએ. ॥૩૩.॥

ટીકાર્થ—જે વચનના પ્રયોગથી પાપ ઉત્પન્ન થાય છે, એવા વચન સંકટના સમયે પણ જ્ઞાની પુરુષે બોલવા ન જોઈએ. સાવધ ભાષા પણ કર્માનુબંધિની હોય છે. આવા પ્રકારની ભાષા શુભોના સ્થાન રૂપ નથી. શુભકારક નથી. તેથી જ જેણે દીક્ષા ધારણ કરેલ છે, એવા પુરુષે આવા પ્રકારની સાર વિનાની ભાષાનો પ્રયોગ કરવો ન જોઈએ. કેમકે—સાવધ ભાષાથી પણ પાપ થાય છે. તેથી જ વિવેકી પુરુષે ખલપિંડને પુરુષ અને પુરુષને ખલપિંડ કહેવા નહીં આવા પ્રકારની ભ્રમ જનક વાગ્જાળ પાપોત્પાદક જ છે. તેમ ‘સમજવું’. ॥૩૩॥

પુત્વં સમુદં અવરં ચ પુટ્ટે,

उलोङ्गए पाणितले ठिए वा ॥३४॥

છાયા—લબ્ધોડ્યઃ અહો એવ યુષ્માભિર્જીવાનુભાગઃ સુવિચિન્તિતશ્ચ ।

पूर्वश्च समुद्रमपरश्च स्पृष्ट मवलोकितः पाणितले स्थितो वा ॥३४॥

અન્વયાર્થઃ—સોપહાસમાર્દ્રકઃ શાક્યમિશ્નુકં પ્રતિ કથયતિ—(અહો તુભે એવ અટ્ટે લટ્ટે) અહો—હતિ નિપાત આશ્ચર્યબોધકઃ । યુષ્માભિરેવાડ્યો લબ્ધઃ (ત્વયેવ

‘લટ્ટે અટ્ટે’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—આર્દ્રક મુનિ શાક્ય મિશ્નુક કા ઉપહાસ કરતે હુણ કહતે હૈ, ‘અહો તુભે એવ અટ્ટે લટ્ટે—અહો યુષ્માભિરેવાર્યો લબ્ધઃ’ આશ્ચર્ય હૈ કિ આપને યહ અર્થલાભ કિયા હૈ, અર્થાત્ આપને અદ્ભૂત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કિયા હૈ । ‘જીવાણુભાગે સુવિચિન્તિત એવ—જીવાનુભાગઃ સુચિન્તિત એવ’ આપને જીવોં કૈ કર્મફલકા બડા સુંદર વિચાર કિયા હૈ । આપકા યહ યશ ‘પુત્વં સમુદં અવરં ચ પુટ્ટે—પૂર્વ સમુદ્રમ્ અપરશ્ચ સ્પૃષ્ટમ્’ પૂર્વ ઓર પશ્ચિમકા સમુદ્રપર્યન્ત વ્યાપરહા હૈ । ‘પાણિતલે ઠિએ વા—પાણિતલે સ્થિતો વા’ અથવા જાન પડતા હૈ કિ જગત્ કૈ સઘ પદાર્થ આપકી હી હથેલીપર સૌજૂદ હૈ—આપ સર્વજ્ઞ સે કમ નહીં જાન પડતે હસ કાકુવાક્ય કા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—આપને જાનને યોગ્ય વસ્તુકો જાના નહીં હૈ, આપ અજ્ઞાની હૈ, અન્યથા સ્થિત વસ્તુકો અન્યથા કહરહે હૈ, ઓર પુણ્ય એવં પાપકી વ્યવસ્થા ઉલટી કરતે હૈ ॥૩૪॥

‘લટ્ટે અટ્ટે’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—આર્દ્રક મુનિ શાક્ય મિશ્નુકની મસ્કરી કરતાં કહે છે કે—

“અહો તુભે એવ અટ્ટે લટ્ટે—અહો યુષ્માભિરેવાર્યો લબ્ધઃ” આશ્ચર્ય છે કે—આપે આ અર્થનો લાભ મેળવેલ છે અર્થાત્ આપે અદ્ભૂત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ છે. “જીવાણુભાગે સુવિચિન્તિત એવ—જીવાનુભાગઃ સુચિન્તિત એવ” આપે શુભના કર્મ-ફળનો અત્યંત સુંદર વિચાર કરેલ છે. આપનો આ યશ ‘પુત્વં સમુદં અવરં ચ પુટ્ટે—પૂર્વ સમુદ્રમ્ અપરશ્ચ સ્પૃષ્ટમ્’ પૂર્વ અને પશ્ચિમના સમુદ્ર પર્યન્ત પ્રસરી રહેલ છે’ અથવા ‘પાણિતલે ઠિએ વા—પાણિતલે સ્થિતો વા’ એવું જણાય છે કે—જગતના સઘળા પદાર્થો આપની હથેલીમાં જ રહેલા છે. આપ સર્વજ્ઞથી કંઈ જાણતા નથી. આ વકોક્તિનું તાત્પર્ય એ છે કે—આપે જાણવા યોગ્ય વસ્તુને જાણેલ નથી. આપ અજ્ઞાની છે. અન્યથા રહેલ વસ્તુને અન્યથા કહી રહ્યા છે તથા પુણ્ય અને પાપની વ્યવસ્થા ઉલટી કરે છે. ॥૩૪॥

વિલક્ષણં જ્ઞાનં પ્રાપ્તમેતાદૃશમ્) इति काकुः । (जीवाणुभागे सुविचिन्तिए व) जीवा-
ऽनुभागः सुविचिन्तितश्च । तथा-त्ययैव जीवानां कर्मफलस्यापि विचारः कृतः ।
(पुन्यं समुद्रं अवरं च पुट्टे) पूर्वं समुद्रमपरश्च स्पृष्टम्-भवदीययशः पूर्वाऽपरसमु-
द्रान्तव्यापि । (पाणितले ठिए वा उलोडए) पाणितले स्थितो वा-सर्वोऽपि
पदार्थः पाणितले प्रत्यक्षेण स्थित इव अवलोकितः । त्वयैव सकलपदार्थसाक्षा-
त्कारिज्ञानं प्राप्तम्, जीवानां कर्मफलमपि लब्धम्, इह सर्वत्र त्वैव यशो विस्तृतम् ।
आश्चर्यमेव भवतः कार्यजातम्, एतावता ज्ञातव्यं पदार्थं न ज्ञातवानसि मूर्खोऽसि ।
येनाऽन्यथास्थितं स्थिरमपि पदार्थं मन्यथा प्रतिपादयितुमीहमानः पुण्यपापयो-
व्यवस्थां करोषि । इति काक्वा व्यज्यते ॥३४॥ टीका-सुगमा ॥३४॥

મૂલમ્—જીવાણુભાગં સુવિચિન્તયંતા,

આહારિયા અન્નવિહી ય સોહિં ।

અન્વયાર્થઃ—આર્દ્રક મુનિ શાક્ય મિશ્રુ કા ઉપહાસ કરતે હુણ
કહતે હૈં—વિસ્મય હૈ કિ આપને યહ અર્થલાભ કિયા હૈ । અર્થાત્ આપને
અદ્ભુત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કિયા હૈ । આપને જીવોં કે કર્મફલ કા બડા સુન્દર
ચિન્તાર કિયા હૈ । આપકા યશ પૂર્વાપર સમુદ્ર તક વ્યાપ્ત રહા હૈ । જાન
પડતા હૈ જગત્ કે સઘ પદાર્થ અપકી હી હથેલી પર મૌજૂદ હૈ—આપ
સર્વજ્ઞ સે કમ નહીં જાન પડતે । કાકુધ્વનિ સે તાત્પર્ય યહ નિકલા કિ
આપને જાનને યોગ્ય વસ્તુ કો જાના નહીં હૈ, આપ અજ્ઞાની હૈ ।
અન્યથાસ્થિત વસ્તુ કો અન્યથા કહ રહે હૈ । પુણ્ય પાપ કી ઉલ્ટી
વ્યવસ્થા કરતે હૈ ॥૩૪॥ટીકા સુગમ હૈ ॥૩૪॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક મુનિ શાક્ય ભિક્ષુની મશ્કરી કરતાં કહે છે કે—
આશ્ચર્ય થાય છે કે—આપે આ દિવ્ય અર્થ લાભ મેળવેલ છે. અર્થાત્ આપે અદ્-
ભૂત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ છે, આપે જીવોના કર્મફળનો ઘણો જ સુંદર વિચાર
કર્યો છે. આપનો યશ પૂર્વાપર સમુદ્ર પર્યન્ત વ્યાપ્ત થયેલ છે. સમજાય છે
કે જગતના સઘના પદાર્થો આપની હથેલીમાં જ મૌજૂદ છે. આપ સર્વજ્ઞ
ઓછા જણાતા નથી. આ કાકુ વચનથી લાવ એ સમજાય છે કે—આપ સમજવા
લાયક વસ્તુ સમજ્યા નથી. એટલે કે આપ અજ્ઞાની છો. અન્યથા રહેલ
વસ્તુને આપ ખીજી રીતે સમજાવી રહ્યા છો આપ પુણ્ય પાપની ઉંધી વ્યવસ્થા
કરતા હો તેમ મને જણાય છે. ॥૩૪॥

આ ગાથાને ટીકાર્થ સરળ હોવાથી આપેલ નથી.

न वियागरे छन्नपओपजीवी,

एसोऽणुधम्मो इह संजयाणं ॥३५॥

छाया—जीवाऽनुभागं सुविचिन्त्य, आहार्यन्नविधेश्च शुद्धिम् ।

न व्यागृणीयाच्छन्नपदोपजीवी, एषोऽनुधर्म इह संयतानाम् ॥३५॥

अन्वयार्थः—(जीवाणुभागं सुविचितयंता) जीवानुभागं सुविचिन्त्य अर्हदु-
मताऽनुरागी सन् जीवपीडां सम्पगनुविचिन्त्य (अन्नविही य सोहिं आहारिया)
अन्नविधेश्च शुद्धिमाहार्य-शुद्धमन्नं द्वाचत्वारिंशदोषरहितमाहारं स्वीकृत्य (छन्न-
पभोपजीवी न वियागरे) छन्नपदोपजीवी न व्यागृणीयात्-कपटजीविको भूत्वा

‘जीवानुभागं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘जीवाणुभागं सुविचितयंता-जीवानुभागं सुविचिन्त्य’
आर्हत मत के अनुयायी जीवों के होने वाली पीडा को भली भांति विचार
करके ‘अन्नविहीय सोहिं आहारिया-अन्नविधेश्च शुद्धिम् आहार्य’
शुद्ध षयालीस प्रकार के दोषों से रहित आहार का ग्रहण करते हैं वे
‘छन्नपओपजीवी न वियागरे-छन्नपदोपजीवी न व्यागृणीयात्’ माया
चारसे आजीविका नहीं करते और न कपटमय वचनों का उच्चारण
करते हैं । ‘इह संजयाणं एसोऽणुधम्मो-इह संयतानाम् एषोऽनुधर्म’
जिनशासन में संयमी पुरुषोंका यही धर्म है ॥३५॥

अन्वयार्थ—आर्हतमत के अनुयायी जीवों को होने वाली पीडा का
भली भांति विचार करके शुद्ध-षयालीस प्रकार के दोषों से रहित आहार

‘जीवानुभाग’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘जीवाणुभागं सुविचितयंता-जीवानुभागं सुविचिन्त्य’ आर्हत
मतना अनुयायिओ लवोने थनारी पीडानो, सारी रीते विचार करीने, ‘अन्न
विही य सोहिं आहारिया-अन्नविधेश्च शुद्धिम् आहार्य’ शुद्ध ४२ जे ताणीस
प्रकारना दोषो विनाना आहारने शुद्ध करे छे. तेओ ‘छन्नपओपजीवी न
वियागरे-छन्नपदोपजीवी न व्यागृणीयात्’ भायाचरथी आलुविका भेजवता नथी
अने कपटयुक्त वचनोनु उच्चारण करता नथी. ‘इह संजयाणं एसोऽणुधम्मो-इह
संयतानाम् एषोऽनुधर्म’ उनशासनमां संयमी पुरुषोना आज धर्म छे ॥३५॥

अन्वयार्थ—आर्हत मतना अनुयायी लवोने थवावाणी पीडानो सारी
रीते विचार करीने शुद्ध-४२ जे ताणीस प्रकारना दोषो विनाना आहारने

માયાવચનં ન પ્રયોક્તવ્યમ્, ન વા-કપટેન જીવિકા કાર્યા વિશુદ્ધમેવાડનાદિક-
માહારત્વેન આહાર્યમ્ । ન તુ-વૌદ્ધત્ પાત્રે પાતિતં પતિતં વા સર્વવિધમપિ અન્નં
શુદ્ધમેવેતિ મત્વાડમધ્યમપિ ભૈક્ષ્યં ભક્ષ્યં સ્વીકર્તવ્યમિતિ । યદ્યપિ જીવનિકાયા-
ચિત્તવિકારત્વાદમધ્યમાયમેવ સર્વં તથાપિ લૌકિકરીત્યા વ્યવસ્થાપયિતવ્યા
વ્યવસ્થા ॥૩૫॥ટીકા-સુગમા ॥૩૫॥

મૂલમ્-સિયાળગાળં તુ દુવે સહસ્તે,

જે ભોયણ નિયણ ભિક્ષુયાણં ।

પાંત્રી કો ગ્રહણ કરતે હૈં । વે માયાચાર સે આજીવિકા નહીં કરતે ઓર
ન કપટ મય વચનોં કા ઉચ્ચારણ હી કરતે હૈં જિનશાસન મેં સંયમી
પુરુષોં કા યહી ધર્મ હૈ ॥૩૫॥

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કપટપૂર્ણ વચનોં કા પ્રયોગ નહીં કરના ચાહિયે,
કપટ સે આજીવિકા નહીં કરની ચાહિયે તથા નિર્દોષ અન્ન આદિ કા
આહાર કરના ચાહિયે । બૌદ્ધોં કે જૈસા એસા નહીં કિ પાત્ર મેં જો ડાલ
દિયા યા ગિર ગયા વહ સવ પ્રકાર સે શુદ્ધ હી હૈ, એસા સમજી કર
અભક્ષ્ય ઓર અશુદ્ધ ભિક્ષા કા ભી ભક્ષણ કર લિયા જાય । યદ્યપિ અન્ન
આદિ ભી જીવ કા શરીર હૈં તથાપિ લોક પ્રચલિત ભક્ષ્ય યા અમધ્ય
વ્યવસ્થા કા ભી વિચાર કરના ચાહિયે । અન્ન ઓર માંસ કો એક હી શ્રેણી
મેં ગિન કર ભક્ષ્ય અભક્ષ્યવ્યવસ્થા કા વિચાર નહીં કરના ચાહિયે ॥૩૫॥

ટીકા સુગમ હૈ ॥૩૫॥

અહંશુ કરે છે. તેઓ માયાચારથી આજીવિકા કરતા નથી તેમજ કપટ મય-
વચનો બોલતા નથી. જીન શાસનમાં સંયમી પુરુષોનો આજ ધર્મ છે. ॥૩૫॥

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે--કપટ યુક્ત વચનોનો પ્રયોગ કરવો ન
જોઈએ. કપટથી આજીવિકા ચલાવવી ન જોઈએ તથા નિર્દોષ અન્ન વિગેરેનો
જ આહાર કરવો જોઈએ. બૌદ્ધોની જેમ એવું ન માનવું કે પાત્રમાં
જે નાખવામાં આવ્યું અથવા પડ્યું તે બધી રીતે શુદ્ધ જ છે. તેમ સમ-
જીને અભક્ષ્ય અને અશુદ્ધ ભિક્ષાનું પણ લક્ષણ કરી દેવામાં આવે.

જો કે અન્ન વિગેરે પણ જીવનું શરીર જ છે તો પણ લોક પ્રચલિત
ભક્ષ્ય અને અભક્ષ્યની વ્યવસ્થાનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ. અન્ન અને માંસને
એક જ શ્રેણીમાં માનીને ભક્ષ્ય અને અભક્ષ્યની વ્યવસ્થાનો લેવો કરવો તે કોઈ
રીતે યોગ્ય કહી શકાય નહીં. ॥ગા. ૩૫॥ આ ગાથાનો 'ટીકાર્થ' સુગમ છે.

અસંજણ લોહિયપાણિ સે ડ,

ણિયચ્છઈ ગરિહમિહેવ લોણ ॥૩૬॥

છાયા—સ્નાતકાનાં તુ દ્વે સહસે, યો ભોજયેન્નિત્યં ભિક્ષુકાણામ્ ।

અસંયતો લોહિતપાણિઃ સ તુ, નિગચ્છતિ ગર્હામિહેવ લોકે ॥૩૬॥

અન્વયાર્થઃ—પ્રતિદિનં સહસ્રદ્વયભિક્ષુભોજકઃ આરોપ્ય નામકદેવો ભવતિ
इति यदुक्तं तन्मतं निराकरोति—इदानीं साधुभोजने ये गुणाः पूर्वमुक्तास्तान्

‘સિયાણગાણં’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જે સિયાણગાણં ભિક્ષુયાણં—યે સ્નાતકાનાં ભિક્ષુકાણામ્’
જો પુરુષ સ્નાતક ભિક્ષુઓંકા ‘દુવે સહસ્તે—દ્વે સહસ્તે’ દો હજાર ભિક્ષુ-
ઓંકો ‘ણિયણ—નિત્યમ્’ પ્રતિદિન ‘ભોયણ—ભોજયેત્’ ભોજન કરાતા હૈ
‘સે ડ—સ તુ’ વહ પુરુષ ‘અસંજણ—અસંયતઃ’ નિયમસે અસંયમી હૈ ‘લોહિય
પાણી—લોહિતપાણિઃ’ ઉસકે હાથ રક્ત સે રંગે દુણ હૈ, કયોંકિ વહ
ષટ્કાયકે જીવોં કા વિરાધક હૈ ‘હૈવ લોણ—હૈવ લોકે’ વહ હસી
લોક મેં ‘ગરિહં નિયચ્છતિ—ગર્હામ્ નિગચ્છતિ’ નિંદાકા પાત્ર ઘનતા હૈ ।
યહ હિંસક હૈ ષટ્કાય કી વિરાધના કરકે સાધુઓં કો ભોજન કરાને
વાલે કી સાધુજન પ્રશંસા નહીં કરતે કિન્તુ વારંવાર ઉસકી નિન્દા
હી કરતે હૈ ॥૩૬॥

અન્વયાર્થ—પ્રતિદિન દો હજાર ભિક્ષુઓં કો ભોજન કરાનેવાલા
આરોપ્ય નામક દેવ હોતા હૈ, હસ પૂર્વોક્ત મત કા નિરાકરણ કરતે

‘સિયાણગાણં’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જે સિયાણગાણં ભિક્ષુયાણં—યે સ્નાતકાનાં ભિક્ષુકાણામ્’ જે પુરુષ
સ્નાતક ભિક્ષુઓના ‘દુવે સહસ્તે—દ્વે સહસ્તે’ જે હજાર ભિક્ષુઓને ‘ણિયણ—નિત્યમ્’
દરરોજ ‘ભોયણ—ભોજયેત્’ ભોજન કરાવે છે ‘સે ડ—સ તુ’ તે પુરુષ ‘અસંજણ—
અસંયતઃ’ નિયમથી અસંયમી છે. ‘લોહિયપાણી—લોહિતપાણિઃ’ તેમના હાથ
લોહીથી ખરડાયેલા છે. કેમકે—તે ષટ્કાયના જીવોના વિરાધક છે. ‘હૈવ લોણ—
હૈવ લોકે’ તે આ લોકમાં જ ‘ગરિહં નિયચ્છતિ—ગર્હામ્ નિગચ્છતિ’ નિંદાને પાત્ર
બને છે. તે હિંસક છે. ષટ્કાયની હિંસા કરીને સાધુઓને ભોજન કરાવે છે.
આપ્રા પ્રકારની લોકનિંદા તેને પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાણુતિપાત કરીને સાધુઓને
અથવા બીજા કોઈને ભોજન કરાવવાવાળાની સાધુઓને પ્રશંસા કરતા નથી,
પરંતુ વારંવાર તેની નિંદા જ કરે છે ॥૩૬॥

અન્વયાર્થ—દરરોજ જે હજાર ભિક્ષુઓને ભોજન કરાવવાવાળો પુરુષ
આરોપ્ય નામનો દેવ થાય છે, આ પ્રમાણેના શક્યના મતનું ખંડન કરતાં

સ્વપ્નયિતુમાર્દ્રકઃ કથયતિ ભિક્ષુકમુદિશ્ય । (જે સિયાણગાળં ભિક્ષુચુયાળં) યઃ
 સ્નાતકાનાં ભિક્ષુકાણામ્, (દુવે સહસ્સે) દ્વે સહસ્સે (ણિય) નિત્યમ્ (ભોય) ભોજયેત્,
 અનેન (સે ડ) સ તુ-પુરુષવિશેષઃ (અસંજ) અસંયતઃ-સંયમરહિતઃ,
 (લોહિયપાણિ) લોહિતપાણિઃ-રુધિરાદ્રહસ્તઃ પદ્મજીવનિકાયવિરાધકત્વાત્, (ઈદેવ-
 લો) ઈદેવ-અસ્મિન્નેવ લોકે-જગતિ (ગરિહં) ણિયચ્છદ્ધિ ગર્હમ્-હિંસકોઽય
 જીવાન્ વ્યાપાધ સાધૂન્ ભોજયતીત્યેવં રૂપાં લોકનિન્દાં નિગચ્છતિ-પ્રાપ્નોતિ ।
 ન હિ પ્રાણાતિપાતં કૃત્વા સાધૂન્ અન્યાન્ યાન્ કાન્ તર્પયન્તમસંયમિનં પ્રશંસન્તિ
 સન્તઃ, અપિતુ ભૂયો ભૂયોહિ નિન્દન્ત્યેવ । પૂર્વમુક્તં યે દ્વિસહસ્રમિતાન્ સાધૂન્ નિત્યં
 તર્પયન્તિ ભોજનેન તે સદ્ગતિં લભન્તે इति मतम् આર્દ્રકઃ સ્વપ્નયતિ । ભોજ્યાન્ને
 સંસ્ક્રિયમાણે જ્ઞાયમાનાઽજ્ઞાયમાનાઽનેકજીવહિંસા સમુત્પદ્યતે । તદ્દિસાસંવલિત-
 તદન્નદાતુઃ કથમપિ સદ્ગતિં ન સમ્પ્રાપ્યતે, અપિ તુ-તાદૃશદાતુર્વિપરીતાઽધોનેત્રી

હૈં । અર્થાત્ સાધુઓં કો ભોજન કરાને મેં જો ગુણ પહેલે કહે હૈં ઉનકા
 અથ સ્વપ્ન કરને કે લિયે આર્દ્રક મુનિ બૌદ્ધ ભિક્ષુ સે કહતે હૈં—

જો પુરુષ પ્રતિદિન દો હજાર સ્નાતક ભિક્ષુઓં કો ભોજન કરાતા હૈં,
 વહ નિયમ સે અસંયમી હૈં । ઉસકે હાથ રક્ત સે રંગે હુઈહૈં, ક્યોંકિ વહ
 પટ્કાય કે જીવોં કા વિરાધક હૈં । વહ ઈસી લોક મેં નિન્દા કા પાત્ર
 બનતા હૈં યહ હિંસક હૈં, પટ્કાયની વિરાધના કરકે સાધુઓં કો ભોજન
 કરાતા હૈં હમ પ્રકાર કી લોક નિન્દા ઉસે પ્રાપ્ત હોતી હૈં । પ્રાણાતિપાત
 કરકે સાધુઓં કો અથવા અન્ય કિસી કો ભોજન કરાનેવાલે કી સાધુ-
 જન પ્રશંસા નહીં કરતે । કિન્તુ વારંવાર ઉસકી નિન્દા હી કરતે હૈં ॥૩૬॥

કહે છે. અર્થાત્ હવે સાધુઓને ભોજન કરાવવામાં જે ગુણ પહેલાં કહ્યા છે,
 તેનું ખંડન કરાવવા માટે આર્દ્રક મુનિ બૌદ્ધ ભિક્ષુકને કહે છે—જે પુરુષ
 દરરોજ મહાન્ આરંભ કરીને બે હજાર સ્નાતક ભિક્ષુકોને ભોજન કરાવે
 છે, તે નિશ્ચય અસંયમી જ છે. તેના હાથ લોહીથી રંગાયલા જ હોય છે.
 કેમકે તે પટ્કાયના જીવોના વિરાધક છે તે આ લોકમાં જ નિંદાપાત્ર બને છે,
 તે હિંસક છે પટ્કાયની વિરાધના કરીને સાધુઓને ભોજન કરાવે છે. આવા
 પ્રકારની લોકનિંદા તેને પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાણાતિપાત કરીને સાધુઓને
 અથવા અન્ય કોઈને ભોજન કરાવવાવાળાની સાધુ જન પ્રશંસા કરતા નથી,
 પરંતુ વારંવાર તેની નિંદા જ કરે છે. ॥૩૬॥

સંભાવ્યા ગતિર્ભવતિ દ્વિયાઽભાર્યાણામ્ પરલોકે નરકપાતઃ, इह हि अशेषा लोकनि
न्दा, अतो दुष्टभोजनदानेन सद्वतिरिति मतम् अपहसितमिति गूढो विवेकः ॥३६॥

ટીકા-સુગમા ॥૩૬॥

મૂલમ્-થૂલં ઊરવ્મં इह मारियाणं उद्दिष्टमत्तं च पगप्पएत्ता ।

તં લોણતેલ્લેણ ઉવવલ્લેણ સપિપ્પલીયં પગરંતિ મંસં ॥૩૭॥

છાયા-સ્થૂલમુરભ્રમિહ મારયિત્વોદ્દિષ્ટમત્તં ચ પ્રવલ્પ્ય ।

તં લવણતૈલાભ્યામુપસ્કૃત્ય સપિપ્પલીકં પ્રકુર્વન્તિ માંસમ્ ॥૩૭॥

તાત્પર્ય यह है-शाक्य भिक्षु ने जो दो हजारभिक्षुओं को जिमाने
से स्वर्ग की प्राप्ति कही थी, आर्द्रककुमार मुनि उसका खण्डन करते हैं-
भोज्य पदार्थ तैयार करने में अनेक ज्ञात और अज्ञात व्रस स्थावर
जीवों की हिंसा होती है । उस हिंसा से युक्त भोजन से दाता को
सद्गति की प्राप्ति हो, ऐसी संभावना नहीं की जा सकती । इससे
विपरीत ऐसे दाता की विपरीत अधोगति में ले जाने वाली गति ही हो
सकती है । वह परलोक में नरक में गिरता है और इस लोक में पूरी
निन्दा का पात्र होता है । इसका गूढ़ रहस्य यह है कि हिंसा करके भोजन-
दान देने से सद्गति होती है, यह मत खंडित हो गया ॥३६॥

ટીકા સુગમ હૈ ॥૩૬॥

‘થૂલં ઊરવ્મં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘આર્દ્રક મુનિ બૌદ્ધ ભિક્ષુ સે કહતે હૈ-‘इह थूलं-उरव्मं-
इह स्थूलमुरभ्रम्’ इस जगत में स्थूलकाय मेव (मेढे) को ‘मारियाणं

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે, શાક્ય ભિક્ષુકે, જે બે હજાર
ભિક્ષુકેને જમાડવાથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ કહેલ છે તેનું ખંડન કરતાં આર્દ્રક
મુનિએ કહ્યું છે કે-ભોજન કરવા માટેના પદાર્થો તૈયાર કરવામાં બાણ્યતા કે
અજાણ્યતા અનેક વ્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા થાય છે તે હિંસાથી
યુક્ત ભોજનથી દાતાને સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય, તેમ માની શકાય તેમ નથી.
તેનાથી ઉલટા, દાતાની અધોગતિમાં લઈ જવાવાળી જ ગતિ થાય છે. તે પર-
લોકમાં નરકમાં પડે છે. અને આલોકમાં પૂરેપૂરી નિંદાને પાત્ર બને છે. આ
કથનનું ગૂઢ રહસ્ય એ છે કે-હિંસા કરીને ભોજનનું દાન કરવાથી સદ્ગતિ
મળે છે આ મતનું ખંડન થયું છે. ॥ગા. ૩૬॥ આ ગાથાનો ટીકાર્થ સરળ છે.

‘થૂલં ઊરવ્મં’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-આર્દ્રક મુનિ બૌદ્ધ ભિક્ષુકેને કહે છે કે-‘इह थूलं-उरव्मं-इह
स्थूलमुरभ्रम्’ આ જગતમાં સ્થૂલકાય મેવ-ઘેટાને ‘મારિયાણં-મારયિત્વા’ મારીને

અન્વયાર્થઃ—આર્દ્રકમુનિ વૌદ્ધમિશ્નુકં પ્રત્યાહ—(ઇહ સ્થૂલં ઉરવ્મં) ઇહ સ્થૂલં-
 વૃહત્કાયમ્ ઉરવ્મં મેષમ્ (મારિયાણં) મારયિત્વા-હત્વા (ઉદ્દિષ્ટમત્તં ચ પગપ્પણ્ણા)
 ઉદ્દિષ્ટમત્તં ચ પ્રકલ્પ્ય, બુદ્ધમતાઽનુયાયિનો ગૃહસ્થાઃ મિશ્નુણામર્થં મેષં મારયિત્વા
 તદ્દુદ્દેશેન ભક્તાદિકં સમ્પાદ્ય (તં લોણતેલ્લેણ ઉવક્કલ્લહેત્તા) તં માંસં લવણતૈલ-
 ઘૃતાદિમિરુપસ્કૃત્ય પાચયિત્વા (સપિપ્પલીયં મંસં પગરંતિ) સપિપ્પલીકં માંસં
 પ્રકુર્વન્તિ પિપ્પલીનામૌષધિવિશેષેણ પ્રકર્ષેણ મક્ષણયોગ્યં કુર્વન્તિ । આર્દ્રકો મુનિ
 વૌદ્ધમતાઽનુયાયતાં વ્યવસ્થાં વ્રૂતે-અહહ ? વૌદ્ધાઽનુયાયિનો વૌદ્ધમિશ્નુવે ઘૃતતૈલ
 કદુલવળમરિચાદિ માદકદ્રવ્યસ્પૃક્ષધોમાંસં નિર્માય ભક્તાદિ તદનુગુણાઽન્નં
 પરિકલ્પ્ય સાધુમોઽયયોગ્યં કુર્વન્તિ ॥૩૭॥ ટીકા-સુગમા ॥

—મારયિત્વા’ મારકર ‘ઉદ્દિષ્ટમત્તં ચ પગપ્પણ્ણા-ઉદ્દિષ્ટમત્તં ચ પ્રકલ્પ્ય’
 યૌદ્ધમત્તકે અનુયાયી ગૃહસ્થ અપને મિશ્નુઓં કે લિપ્તે ભોજન બનાતા હૈ
 ‘તં લોણતેલ્લેણ ઉવક્કલ્લહેત્તા-તં લવણતૈલાભ્યામુપસ્કૃત્ય’ ઉસે માંસ
 નમક, તેલ, ઘી આદિ કે સાથ પકાકર ‘સપિપ્પલીકં મંસં પગરંતિ-
 સપિપ્પલીકં માંસં પ્રકુર્વન્તિ’ પિપ્પલી આદિ દ્રવ્યોં સે છોંક લગાતે
 હૈ, અર્થાત્ સ્વાદિષ્ટ બનાતે હૈ ॥૩૭॥

અન્વયાર્થ--આર્દ્રકમુનિ યૌદ્ધમિશ્નુ સે કહતે હૈ-સ્થૂલકાય મેષ (મેઠેં)
 કો માર કર યૌદ્ધમત્તકે અનુયાયી ગૃહસ્થ અપને મિશ્નુઓં કે લિપ્તે
 ભોજન બનાતે હૈ । ઉસે માંસ, નમક તેલ, ઘી આદિ કે સાથ પકા કર
 પિપ્પલી આદિ દ્રવ્યોં સે છોંક લગાતે હૈ, ઇવં સ્વાદિષ્ટ બનાતે હૈ ॥૩૭॥

તાત્પર્ય યહ હૈ કી આર્દ્રકમુનિ યૌદ્ધમત્તકે પીછે દોડ્ડને વાલોં કી
 વ્યવસ્થા દિશ્વલાતે કુપ્ત કહતે હૈ-અહહ ! યૌદ્ધમત્તકે અનુયાયી ગૃહસ્થ

‘ઉદ્દિષ્ટમત્તં ચ પગપ્પણ્ણા-ઉદ્દિષ્ટમત્તં ચ પ્રકલ્પ્ય’ યૌદ્ધમત્તના અનુયાયી ગૃહસ્થ
 પોતાના મિશ્નુઓને માટે ભોજન બનાવે છે ‘તં લોણતેલ્લેણ ઉવક્કલ્લહેત્તા-તં
 લવણતૈલાભ્યામુપસ્કૃત્ય’ તેને માંસ, મીઠું, તેલ, ઘી વિગેરેની સાથે રાંધીને
 ‘સપિપ્પલીયં મંસં પગરંતિ-સપિપ્પલીકં માંસં પ્રકુર્વન્તિ’ પિપ્પલી વિગેરે મસાલાથી
 વધારીને સ્વાદિષ્ટ બનાવે છે. ॥૩૭॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક મુનિ યૌદ્ધ મિશ્નુકને કહે છે-સ્થૂલકાય મેષ-(ઘેટા)ને
 મારીને યૌદ્ધમત્તના અનુયાયી ગૃહસ્થો પોતાના મિશ્નુકોના ભોજન માટે તૈયાર
 કરે છે. તે માંસને, મીઠું, તેલ, ઘી વિગેરેની સાથે રાંધીને પિપ્પલી વિગેરે
 દ્રવ્યોથી વધારીને તેને સ્વાદિષ્ટ બનાવે છે. ॥૩૭॥

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-આર્દ્રક મુનિ યૌદ્ધ મતની પાછળ દોઢ-
 વાવાળાઓની વ્યવસ્થા બતાવતાં કહે છે કે-અહહ યૌદ્ધ મતના અનુયાયીઓ

સંયુક્ત:-સમ્યક્ પ્રયોગવાન । ‘વિચ્છદ્વિય પડરમત્તપાણે’ વિચ્છદિત મચુરમત્ત-
પાનઃ, વિચ્છદિતમ્-ભોજનાદનન્તરમવશિષ્ટં મચુરં મત્તમોદનં પાનં વહુમૂલ્યક-
મપિ પેયપદાર્થજાતં ચ यस્ય સઃ, ‘વહુદાસીદાસગોમહિસગવેલગધ્વમૂ’ વહુ-
દાસીદાસગોમહિગવેલકમમૂત:-અનેકાડનેકસાધ્ય સાધકદાસીદાસગવાદિસાધનૈઃ
સદા સંયુક્તઃ । ‘પડિપુણ્ણકોસકોઠાગારાઝદાગારે’ પ્રતિપૂર્ણકોષકોઠાગારા-
યુધાગારઃ સર્વદૈવ તસ્ય કોપો દ્રવ્યગૃહં કોઠાગારો-ધાન્યસશ્વયગૃહમ્, આયુધા-
ગારઃ-આયુધાનાં ગૃહં ચ, એતે પરિપૂર્ણાઃ સન્તિ યસ્ય સઃ । ‘વલવં’ વલવાન્ સ્વયં
તુ વલેન-સૈન્યેન શારીરિકેણ ચ યુક્તઃ, ‘દુવ્વલપચ્ચામિતે’ દુર્વલપ્રત્યમિત્રઃ,
દુર્વલાનિ પ્રત્યમિત્રાણિ રિપત્રો યસ્ય સઃ દુર્વલીકૃતશત્રુઃ, ‘ઓહયકંડયં’ અવહત-
કઠકમ્, અવહતઃ કઠકસમૂહઃ ચૌરાદિર્યસ્મિન્સત્ત-અવહતકઠકમ્ રાજ્યે સ્વગોત્ર
વાન્ધવેષુ મિત્રમણ્ડલેષુ મન્ત્રિમણ્ડલેષુ ચ યે યે શત્રુપક્ષીયાઃ છિદ્રાન્વેષિણઃ સમયં
પ્રતીક્ષમાણા અધઃ પાતયિતું વિચિન્તે તે તે ગુપ્તગૃહમત્યા દૂરીકૃતાઃ । તથા-‘નિહય-

કા વ્યય કરના ચાહિયે । ડસમે કુશલ હોતા હૈ-સમુચિત આય વ્યય
કરતા હૈ । અનેક અનાથો કા પેટ ભર જાય હતના પ્રચૂર માત્રા મેં ઓજન
દિયા જાતા હૈ । ડસકે પાસ બહુત સે અનેક કાર્ય કરને વાલે દાસી
દાસ ગો (ગાયે) મહિષ મેહ આદિ હોતે હૈં । ડસકા કોષ, કોઠાર ઓર
શસ્ત્રાગાર સદા ભરા પૂરા રહતા હૈ । વહ સેના ંવં શરીર કે વલ સે
સમ્પન્ન તથા શત્રુઓ કો શક્તિ હીન વના દેને વાલા હોતા હૈ । વહ ંસે
રાજ્ય કા શાસન કરતા હૈ જિસમેં સે કઠક અર્થાત્ શત્રુ આદિ અથવા
અપને ગોત્ર વાલોં મેં, મિત્રમણ્ડલ મેં યા મંત્રિ મંડલ મેં સે શત્રુપક્ષ સે
મિલે હુય ંર છિદ્રાન્વેષી રાજ્યભ્રષ્ટ કરને કે લિયે સમય કી પ્રતીક્ષા
કરને વાલે અમાત્ય આદિ વિરોધી મિટા દિધે ગયે હૈ । રાજ્ય સે વાહર

તેમાં કુશળ હોય છે. અર્થાત્ રોગ્ય આય અને વ્યય કરે છે. અનેક અનાથોનું
પેટ ભરાઈ જાય એટલા વધારે પ્રમાણમાં ભોજન આપવામાં આવે છે. તેની
પાસે ઘણા અનેક કાર્ય કરવાવાળા દાસી, દાસ, ગો (ગાય) લેખ બકરાં ઘેટા
વિગેરે હોય છે. તેમનો કોષ-ખજાનો, કોઠાર, અને શસ્ત્રાગાર સર્વદા ભરેલ
રહે છે. તે સેના અને શરીરના બળથી યુક્ત તથા શત્રુઓને શક્તિ રહિત
બનાવી દેનારા છે. તે એવા રાજ્યનું શાસન કરે છે કે-જેમાંથી કંટક અર્થાત્
શત્રુ વિગેરે અથવા પોતાના ગોત્રવાળામાં; મિત્રમંડલમાં, મંત્રિમંડલમાં,
અથવા મિત્રમંડલમાંથી શત્રુપક્ષ સાથે મળેલા અને છિદ્રાન્વેષી-એટલે કે-
છિત્રને શોધનારા-અર્થાત્ રાજ્ય ભ્રષ્ટ કરવા માટે સમયની રાહ જોવાવાળા
અમાત્ય વિગેરે વિશદિયોને દૂર કરી નાખ્યા છે, રાજ્યની બહાર રહેવાવાળા

एतादृशं मांसं निर्माय किं कुर्वन्ति तत्राह—

मूष्—तं भुञ्जमाणा पिसितं पभूयं,

णो उवलिप्पामो वयं रएणं ।

इंचवेव मांहंसु अणज्जधम्मा,

अणारिया बाला रसेसु गिद्धा ॥३८॥

छाया--तं भुञ्जानाः पिशितं प्रभूत नोपलिप्यामो वयं रजसा ।

इत्येवमाहुरनार्यधर्माण अनार्या बाला रसेषु गृद्धाः । ३८॥

લોગ બૌદ્ધ ભિક્ષુ કે નિમિત્ત થી, તેલ કટુ લવણ મિર્ચ આદિ સે સંયુક્ત તાજા માંસ તૈયાર કરકે ઉસે ભિક્ષુઓ કે खाने योग्य बनाते हैं ॥३७॥
ટીકા સુગમ હૈ ॥३७॥

‘તં ભુજમાણા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—ઇસ પ્રકાર કે માંસકો તૈયારકરકે કયા કરતે હૈ? સો કહતે હૈ—‘અણારિયા-અનાર્યાઃ’ અનાર્ય ‘બાલા-બાલાઃ’ સત્ અસત્ કે વિવેકસે રહિત ‘અણજ્જધમ્મા-અનાર્યધર્માણઃ’ અનાર્યધર્મી ‘રસેસુ-ગિદ્ધા-રસેષુ ગૃદ્ધાઃ’ રસોં મેં આસક્ત બૌદ્ધ ભિક્ષુ ‘તં પભૂયં પિસિતં તં પ્રભૂતં પિશિતં’ ઉસ શુક શોણિતસે ઉત્પન્ન પ્રભૂત માંસકો ‘ભુજમાણા-ભુજ્જાનાઃ’ ખાતે હુવે ખી કહતે હૈ ‘રણં-રજસા’ પાપસે ‘વયં ન ઉવ-લિપ્પામો-વયં નોપલિપ્યામો’ હમલોગ લિપ્ત નહીં હોતે ॥૩૮॥

ગૃહસ્થ લોકો બૌદ્ધ ભિક્ષુકો માટે ઘી, તેલ, મીઠું, મરચું, વિગેરેથી યુક્ત તાજુ માંસ તૈયાર કરીને તેને ભિક્ષુકોને ખાવાલાયક બનાવે છે. ॥ગા. ૦. ૩૭॥
આ ગાથાનો ટીકાર્થ સરળ છે.

‘તં ભુજમાણા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—આ પ્રમાણે માંસને તૈયાર કરીને શું કરે છે? તે બતાવવામાં આવે છે. ‘અણારિયા-અનાર્યાઃ’ અનાર્ય, ‘બાલા-બાલાઃ’ બાલ-અજ્ઞાની સત્ અસત્ના વિવેક વિનાના ‘અણજ્જધમ્મા-અનાર્યધર્માણ’ અનાર્યધર્મી ‘રસેસુ ગિદ્ધા-રસેષુ ગૃદ્ધાઃ’ રસોમાં આસક્ત બૌદ્ધ ભિક્ષુકો ‘તં પભૂયં પિસિતં-તં પ્રભૂતં પિશિતં’ તે શુક શોણિતથી ઉત્પન્ન થયેલ અધિક એવા માંસને ‘ભુજમાણા-ભુજ્જાના’ ખાવા છતાં પણ કહે છે કે-‘રણં-રજસા’ પાપથી ‘વયં ન ઉવલિપ્પામો-વયં નોપલિપ્યામો’ અમે લિપ્ત થતા નથી. ॥ગા. ૦. ૩૮॥

અન્વયાર્થ:--(અનારિયા) અનાર્યા: (વાલા) વાલા:--સદસદ્વિવેકવિકલા: (અળજ્જધમ્મા) અનાર્યધર્માણ:, (રસેસુ ગિદ્ધા) રસેસુ ગૃદ્ધા:--અધ્યુપપન્ના: (તં) તમ્ (પમ્ભૂયં પિસિતં) પ્રમ્ભૂતમ્--અત્યધિકં પિશિતં શુક્રશોણિતપ્રભવં માંસમ્ (શુંજ-માણા) શુજ્ઞાના: (રણં) રજસા-પાપેન (વયં ણ ઉવલિપ્પામો) વયં નોપલિપ્પામઃ (ઇચ્છેવ માહંસુ) इत्येवमाहु:--કથયન્તિ ॥૩૮॥

ટીકા—‘તં પમ્ભૂયં પિસિતં’ તં પ્રમ્ભૂતમત્યધિકં માંસં-શુક્રશોણિતસંમ્ભૂતં માંસમ્ ‘શુંજમાણા’ શુજ્ઞાના:--ભોજનં કુર્વન્ત: ‘વયં રણં ણ ઉવલિપ્પામો’ વયં માંસમોજનજનિતપાપેન નોપલિપ્પામઃ-- કર્મવન્ધો ન ભવતીતિ મન્યામહે, एवम् ‘અળજ્જધમ્મા’ અનાર્યધર્માણ:--આરાજ્જાતસર્વહેયધર્મેભ્ય: પ્રાણાતિપાતાદિભ્યો હિંસાધર્મેભ્યો નિવૃત્તાસ્તે આર્યા:--દયાર્ધમપાલકા:--પદ્મજીવનિકાયરક્ષકાસ્તેષાં ધર્મ:--આર્યધર્મ: ન આર્યધર્મોઽનાર્યધર્મ: તાદૃશધર્મ: અસ્તિ યેષાં તે અનાર્યધર્માણ:

અન્વયાર્થ—હસ પ્રકાર કે માંસ કો તૈયાર કરકે કયા કરતે હૈં ? સો કહતે હૈં--અનાર્ય, સત્-અસત્ કે વિવેક સે રહિત અનાર્યધર્મી ઓર રસોં મેં આસક્ત બૌદ્ધભિક્ષુ ડસ શુક્રશોણિત સે ઉત્પન્ન પ્રમ્ભૂત માંસ કો ખાતે દુષ્ટ મી કહતે હૈં હમ પાપ સે લિપ્ત નહીં હોતે ॥૩૮॥

ટીકાર્થ—ડસ શુક્ર શોણિત સે ઉત્પન્ન ઢેર સારે માંસ કા મોજન કરતે દુષ્ટ મી ‘હમ રજ સે અર્થાત્ માંસ કે મોજન સે ઉત્પન્ન હોને વાલે પાપ સે લિપ્ત નહીં હોતે--હમેં કર્મવન્ધ નહીં હોતા’ એસા માનતે હૈં । વે અનાર્ય ધર્મી હૈં અર્થાત્ હિંસા આદિ હેય કાર્યોં સે દૂર રહને વાલે, ધર્મ કા પાલન કરને વાલે ષડ્કાય કે જીવોં કે રક્ષક આર્ય પુરુષોં સે

અન્વયાર્થ—આ રીતથી માંસને તૈયાર કરીને તેઓ શું કરે છે ? તે ખતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે--અનાર્ય--સત્ અસત્ના વિવેક વિનાના અનાર્ય ધર્મી અને રસોમાં આસક્ત એવા બૌદ્ધ ભિક્ષુઓ એ શુક્ર શોણિતથી મિશ્રિત પુષ્કળ માંસને ખાતાં ખાતા કહે છે કે અમે પાપથી લિપ્ત થતા નથી. ॥૩૮॥

ટીકાર્થ—તે-શુક્ર શોણિતથી ઉત્પન્ન થયેલ સૂઘળાં જ માંસનું ભોજન કરવા-છતાં પણ અમે રજથી અર્થાત્ માંસના ભોજનથી ઉત્પન્ન થવાવાળા પાપથી લિપ્ત થતા નથી. અમને કર્મબંધ થતો નથી. તેમ માને છે, તેઓ અનાર્ય-ધર્મી છે. અર્થાત્ માંસના ભોજનથી ઉત્પન્ન થનારા પાપથી અમે લેપાતા નથી. અમને કર્મનો બંધ થતો નથી. તેમ માને છે, તેઓ અનાર્ય ધર્મી છે. ‘અર્થાત્ હિંસા વિગેરે ત્યાગ કરવા યોગ્ય કાર્યોથી દૂર રહેવાવાળા, ધર્મનું પાલન કરવાવાળા, ષડ્કાયના જીવોનું રક્ષણ કરવાવાળા આર્યપુરુષોથી વિપરીત

પ્રાણાતિપાતાદિકારકાઃ દુષ્ટસ્વભાવાઃ 'અનારિયા' (અનાર્યાઃ-અસદનુષ્ઠાયિનઃ-
ધર્મસંજ્ઞારહિતાઃ 'વાલા' વાલાઃ-સદસદ્વિવેકવિકલાઃ 'રસેષુ' રસેષુ-માંસાદિષુ
'ગિદ્ધા' ગૃદ્ધાઃ-આસક્તાઃ-અધ્યુપપન્નાઃ । હે ભિક્ષુ ! તવ મતાન્નુયાયિનોઽ-
નાર્યાં ઇતિ ભાવઃ ॥૩૮॥

પુનરપિ આર્દ્રકમુનિર્બૌદ્ધભિક્ષુકં પ્રત્યાહ-
મ્-જે યાવિ ભુંજંતિ તદહપ્પગારં,
સેવંતિ તે પાવમજાણમાણા ।

મંણં નં ઇયં કુસલા કરેંતિ,
વાંયા વિ ઇંસા બુદ્ધિયોં ડં મિચ્છા ॥૩૯॥

છાયા—યે ચાપિ ભુજ્જતે તથાપ્રકારં સેવન્તે તે પાપમજાનાનાઃ ।
મનો નૈતત્કુશલાઃ કુર્વન્તિ વાગપ્યેષોક્તા તુ મિથ્યા ॥૩૯॥

વિપરીત અનાર્ય પુરુષોં કે ધર્મ કા આચરણ કરતે હૈં અર્થાત્ પ્રાણાતિ-
પાત આદિ કુકૃત્ય કરને વાલે એવં સ્વભાવ સે દુષ્ટ હૈં । વે સ્વયં ભી
અનાર્ય હૈં ઓર સત્ અસત્ કે વિવેક સે શૂન્ય હૈં । માંસાદિ રસોં મેં
આસક્ત હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ માંસ ભોજન કરને વાલે તુમ્હારે મત
કે અનુયાયી આનાર્ય હૈં ॥૩૮॥

આર્દ્રક મુનિ પુનઃ બૌદ્ધભિક્ષુ સે કહતે હૈં-‘જે યાવિ ભુંજંતિ
તદહપ્પગારં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જે યાવિ-યે ચાપિ’ જો લોગ ‘તદહપ્પગારં ભુંજંતિ-તથા
પ્રકારં ભુજ્જતે’ પૂર્વોક્તં માંસકા ભક્ષણ કરતે હૈં તે-તે’ વે ‘અજાણમાણા-
અજાનાનાઃ’ અજ્ઞાની ‘પાવં સેવંતિ-પાપં સેવન્તે’ પાપકા હી સેવન કરતે

અનાર્ય પુરુષોના ધર્મનું આચરણ કરે છે. અર્થાત્ જેઓ પ્રાણાતિપાત વિગેરે
કુકૃત્ય કરવાવાળા અને સ્વભાવથી દુષ્ટ છે તેઓ પોતે પણ અનાર્ય જ છે.
અને સત્ અસત્ના વિવેકથી રહિત છે માસ વિગેરે રસોમાં આસક્ત છે.
કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-માંસનું ભોજન કરવાવાળા તમારા મતના અનુ-
યાયીઓ અનાર્ય છે ॥ગા૦ ૩૮॥

આર્દ્રક મુનિ ફરીથી બૌદ્ધ સાધુને કહે છે કે-‘જે યાવિ ભુંજંતિ તદહપ્પગારં’ ઇં
શબ્દાર્થ—‘જે યાવિ-યે ચાપિ’ જે લોકો ‘તદહપ્પગારં ભુંજંતિ-તથાપ્રકારં
ભુજ્જતે’ પૂર્વોક્ત માંસનું ભક્ષણ કરે છે, ‘તે-તે’ તેઓ ‘અજાણમાણા-અજાનાના.’
અજ્ઞાની ‘પાવં સેવંતિ-પાપં સેવન્તે’ પાપનું જ સેવન કરે છે, ‘કુસલા-કુશલા’

અન્વયાર્થઃ—(જે યાવિ) યે ચાપિ (તદ્દૃષ્ટગારં ભુંજંતિ) તથાપકારં માંસં ભુજ્જતે (તે) તે (અજાણમાણા) અજાનાનાઃ (પાવં સેવંતિ) પાપમેવ સેવન્તે (કુસલા) કુશલાસ્તુ (અયં મળં ન કરેંતિ) એતદ્ દૈદૃશં મનોડપિ ન કુર્વન્તિ (એસા વાયા વિ) એવા વાગપિ—માંસભક્ષણં વર્તવ્યમિત્યેવ રૂપા (બુદ્ધ્યા) ઉક્તા (મિચ્છા) મિથ્યા—મિથ્યૈવેતિ ॥૩૯॥

ટીકા—‘જે યાવિ’ યે ચાપિ ‘તદ્દૃષ્ટગારં’ તથાપકારં—પૂર્વગાથોક્તં માંસમ્ । ‘ભુંજંતિ’ ભુજ્જતે—ભક્ષણં કુર્વન્તીત્યર્થઃ ‘તે અજાણમાણા પાવં સેવંતિ’ તેડજાનાનાઃ—અજ્ઞાનિનઃ પાપમેવ સેવન્તે, પાપાચરણમેવ દૃઢેન કુર્વન્તિ । ‘કુસલા અયં મળં ન કરેંતિ’ કુશલાઃ—વિવેકિનો નૈતન્મનઃ કુર્વન્તિ । યે તુ—કુશલાસ્તે માંસભક્ષણ-

હે ‘કુસલા-કુશલાઃ’ જો પુરુષ કુશલ હે ‘અયં મળં ન કરેંતિ—એતન્મનઃ ન કુર્વન્તિ’ વે તો માંસભક્ષણ કરને કી ઇચ્છા ભી કરતે નહીં । ‘એસા વાયાવિ-એવા વાગપિ’ માંસ ભક્ષણ કરના ચાહિએ અથવા માંસ ભક્ષણ મેં દોષ નહીં હે, ઇસ પ્રકાર ‘બુદ્ધ્યા-ઉક્તા’ કહા હુઆ—વચન ભી ‘મિચ્છા-મિથ્યા’ મિથ્યા હે ॥૩૯॥

અન્વયાર્થ—જો લોગ પૂર્વોક્ત માંસ કા ભક્ષણ કરતે હે, વે અજ્ઞાની પાપ કા હી સેવન કરતે હે । જો પુરુષ કુશલ હે, વે તો માંસભક્ષણ કરને કી ઇચ્છા તક નહીં કરતે । માંસ ભક્ષણ કરના ચાહિએ યા માંસ ભક્ષણ કરને મેં દોષ નહીં હે, ઇસ પ્રકાર કા વચન ભી મિથ્યા હે ॥૩૯॥

ટીકાર્થ—પૂર્વગાથા મેં કથિત માંસ કા જો ભક્ષણ કરતે હે, વે અજ્ઞાની જન પાપ કા હી સેવન કરતે હે—દૃઢપૂર્વે પાપ કા આચરણ કરતે હે । વિવેકવાન્ પુરુષ હે વે તો માંસભક્ષણ કી ઇચ્છા ભી નહીં

જે ‘પુરુષ કુશલ’ છે, ‘અયં મળં ન કરેંતિ—એતન્મનઃ ન કુર્વન્તિ’ તેઓ તેા માંસ ભક્ષણ કરવાની ઇચ્છા પણ કરતા નથી, ‘એસા વાયા વિ-એવા વાગપિ’ માંસનું ભક્ષણ કરવું જોઈએ એ પ્રમાણેની ‘બુદ્ધ્યા-ઉક્તા’ કહેલ વાણી પણ ‘મિચ્છા-મિથ્યા’ મિથ્યા છે ॥૩૯॥

અન્વયાર્થ—અજ્ઞાની એવા જે લોકો આ પહેલાં કહેવામાં આવેલ માંસનું ભક્ષણ કરે છે. તેઓ પાપનું જ સેવન કરે છે. જે પુરુષ કુશલ છે, તેઓ તેા માંસ ભક્ષણ કરવાની ઇચ્છા પણ કરતાં નથી. માંસ ભક્ષણ કરવું જોઈએ અથવા માંસ ભક્ષણ કરવામાં દોષ નથી. આવી રીતે કહેવામાં આવેલ વચન પણ પ્રાપકારક જ છે. ॥૩૯॥

ટીકાર્થ—પહેલી ગાથામાં કહેવામાં આવેલ માંસનું જેઓ ભક્ષણ કરે છે, તેઓ અજ્ઞાન અર્થાત્ પાપનું જ સેવન કરે છે, વિવેકી પુરુષો તેા માંસ

વિષયિણીમિચ્છામપિ ન કુર્વન્તિ, કિમુ ? પુનર્મક્ષણમ્ 'આમાસુ ચાપકાસુ વિપચ્ય માનાસુ માંસપેશીષુ' સતતપ્રત્યગ્નૈડનન્તજીવાઃ इत्यादिशास्त्र-प्रत्यक्षाभ्यां निषे-
धस्य दर्शनात्-न शिष्टा मांसभक्षणेच्छामपि कुर्वन्ति । अन्यदर्शने-वर्षे वर्षेऽश्व-
मेधेन यो यजेत शतं समाः । मांसान्यपि न खादेद् यस्तयोः पुण्यं सम स्मृतमिति ।
तन्निषेधेन फलाऽऽविक्रयस्य प्रतिपादनात् । 'एसा वायावि मिच्छा बुद्ध्या' एषा
वागपि मिथ्योक्ता 'मांसभक्षणे नास्ति दोषः' इति प्रलापप्रवादवचनेमपि
मिथ्यैवेति भावः ॥३९॥

મૂઝમ્-સંઘ્વેસિં જીવાણં દયદૃયાણ, સાવજ્જદોસં પરિવંજ્જયંતા ।

તૈસ્સંકિણો ઈંસિણો નાયપુત્તા ઉદ્દિટ્ઠમત્તં પરિવંજ્જયંતિ ॥૪૦॥

છાયા - સર્વેષાં ભૂતાનાં દયાર્થાય, સાવચ્છદોષં પરિવર્જયન્તઃ ।

તત્ત્વજ્ઞિનઃ શ્રુતપુત્રા, ઉદ્દિષ્ટમત્તં પરિવર્જયન્તિ ॥૪૦॥

કરતે હૈં, ભક્ષણ કરને કી તો વાત હી દૂર રહી । ઉન્કે યહાં તો એસા
કહા ગયા હૈ કિ માંસપેશી ચાહે કચ્લી હો, ચાહે પક્કી હો, ચાહે પક
રહી હો, ઉસમેં પ્રતિક્ષણ અસંભયાત જીવોં કી ઉત્પત્તિ હોતી રહતી હૈ ।
इस कारण शिष्ट पुरुष मांस खाने की इच्छा तक नहीं करते हैं । अन्य
दर्शनों में भी मांसभक्षण के त्याग का महत्त्व बतलाया गया है, यथा
- 'कोई मनुष्य वर्षों' तक प्रतिवर्ष अश्वमेध यज्ञ करता है और दूसरा
यज्ञ तो नहीं करता किन्तु मांसभक्षण का त्याग कर देता है । उन
दोनों को समान फल की प्राप्ति होती है । 'अतएव मांसभक्षण करने
में कोई दोष नहीं है, इस प्रकार का वचन भी मिथ्या है ॥३९॥

ભક્ષણની ઈચ્છા જ કરતા નથી, માંસ ખાવાની તો વાત જ દૂર રહી । પણ
તેઓનાં મતથી તો એવું દહેવામાં આવેલ છે કે-માંસની પેશી ચાહે કાચી
હોય કે પાકી હોય ચાહે પાક માટે તૈયાર થઈ રહી હોય તેમાં પ્રત્યેક સમયે અસં-
ભયાત જીવોની ઉત્પત્તિ થતી રહે છે. તે કારણે શિષ્ટ પુરુષો માંસ ખાવાની
ઈચ્છા પણ કરતા નથી. અન્ય દર્શનોમાં પણ માંસ ખાવાના ત્યાગને જ મહત્વ
આપેલ છે, જેમકે-કોઈ એક મનુષ્ય વર્ષો સુધી દર વર્ષે અશ્વમેધ યજ્ઞ કરે
અને બીજો માણસ યજ્ઞ કરતો નથી પરંતુ માંસ ભક્ષણનો ત્યાગ કરે છે, તે
બન્નેને સરખા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી જ માંસ ભક્ષણ કરવામાં કોઈપણ
દોષ નથી, આવા પ્રકારના વચનો પણ મિથ્યા છે. ॥ગા૦ ૩૯॥

અન્વયાર્થઃ—(સર્વેસિં) સર્વેપામ્ (જીવાણં) જીવાનાં ત્રસસ્થાવરાણામ્ (દય-
દયાણ) દયાર્થાય-દયાં કર્તુમ્ (સાવજ્જદોસં) સાવચ્ચદોપમ્ સાવચારમ્મમ્ (પરિ-
વજ્જયંતા) પરિવર્જયન્તઃ-ત્યજન્તઃ (તસ્સંકિણં) તચ્છક્કિનઃ (હસિણો) ઋપયઃ
(નાયપુત્તા) જ્ઞાતપુત્રાઃ (ઉદ્દિટ્ઠમત્તં) ઉદ્દિટ્ઠમત્તમ્-ઔદેશિકાહારમ્ (પરિવજ્જયંતિ)
પરિવર્જયન્તિ-પરિત્યજન્તીતિ ॥૪૦॥

ટીકા—આર્દ્રકો મુનિઃ પુનરપ્યાહ-હે મિશ્તો ! આર્હતમતસર્વસ્વં શ્રૂયતામ્-
મોક્ષાર્થિના માંસમક્ષણં તુ કદાપિ ન કર્તવ્યમ્ । કિંવહુના ઉદેશકાહારોઽપિ હાતવ્ય

‘સર્વેસિં જીવાણં’ ઇત્યાદિ !

શબ્દાર્થ—‘સર્વેસિં-સર્વેષાં’ સમસ્ત ‘જીવાણં-જીવાનાં’ ત્રસ ઓર
સ્થાવર જીવોં કે ડવર ‘દયદયાણ-દયાર્થાય’ દયા કરને કે લિણ ‘સાવ-
જ્ઞદોસં-સાવચ્ચદોષં’ સાવચ્ચ દોષ કા ‘પરિવજ્જયંતા-પરિવર્જયન્તઃ’
ત્યાગ કરને વાલે ‘તસ્સંકિણો-તત્ શક્કિન.’ તથા સાવચ્ચ દોષ કી
આશંકા કરનેવાલે ‘હસિણો-ઋપયઃ’ ‘નાયપુત્તા-જ્ઞાતપુત્રાઃ’ જ્ઞાતપુત્રકે
અનુયાયી ‘ઉદ્દિટ્ઠમત્તં-ઉદ્દિટ્ઠમત્તમ્’ ઔદેશિક આહાર કા ‘પરિવજ્જ-
યંતિ-પરિવર્જયન્તિ’ પરિત્યાગ કરતે હૈં ॥૪૦॥

અન્વયાર્થ—જગત્ મેં નિવાસ કરને વાલે સમસ્ત ત્રસ ઓર સ્થાવર
જીવોં કી દયા કે લિણ સાવચ્ચ દોષ કા પરિત્યાગ કરને વાલે તથા સાવચ્ચ
કી અશંકા કરને વાલે જ્ઞાતપુત્ર કે અનુયાયી સંઘમી મુનિ ઔદેશિક
આહાર કા પરિત્યાગ કરતે હૈં ॥૪૦॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ફિર કહતે હૈં-આર્હતમત કે સર્વસ્વ કો
મુનો-મોક્ષાર્થી કો માંસ કા મક્ષણ કદાપિ નહીં કરના ચાહિણ । અધિક

‘સર્વેસિં જીવાણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સર્વેસિં-સર્વેષાં’ સઘળા ‘જીવાણં-જીવાનાં’ ત્રસ અને સ્થાવર
જીવોં પર ‘દયદયાણ-દયાર્થાય’ દયા કરવા માટે ‘સાવજ્જદોસં-સાવચ્ચદોષં’ સાવચ્ચ
દોષનો ‘પરિવજ્જયંતા-પરિવર્જયન્તઃ’ ત્યાગ કરવાવાળા ‘તસ્સંકિણો-તત્ શંકિનઃ’
તથા સાવચ્ચ દોષની શંકા કરવાવાળા ‘હસિણો-ઋપયઃ’ ઋપિ એવા ‘નાયપુત્તા
જ્ઞાતપુત્રાઃ’ જ્ઞાતપુત્રના અનુયાયી ‘ઉદ્દિટ્ઠમત્તં-ઉદ્દિટ્ઠમત્તમ્’ ઔદેશિક આહારનો
‘પરિવજ્જયંતિ-પરિવર્જયન્તિ’ ત્યાગ કરે છે. ॥૩૧૦૪૦॥

અન્વયાર્થ—જગત્માં વસતા સઘળા ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની-દયા માટે
સાવચ્ચ દોષનો ત્યાગ કરવાવાળા તથા સાવચ્ચની શંકા કરવાવાળા જ્ઞાતપુત્રના
અનુયાયી સંઘમી મુનિ ઔદેશિક આહારનો પરિત્યાગ કરે છે. ॥૪૦॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ફરીથી કહે છે કે—આર્હત મતના સિદ્ધાંતને
માંસળો-મોક્ષની ઇચ્છાવાળા આત્માઓએ કદાપિ માંસનું ભક્ષણ કરવું ન ભેદ્યએ,

एव-इत्येतद्दर्शयितुं सूत्रमुपक्रमते-‘सर्वेसि’ सर्वेषाम्-समीपदूर-दूरतरवर्त्तिनां त्रस-
स्थावरपर्याप्तापर्याप्तानिगोदस्थानां सकलानामपि ‘जीवाणं’ जीवानाम्-प्राणिनाम्
‘दयद्वयाए’ दयार्थाव-दयां कर्तुम्-रक्षणार्थमित्यर्थः, ‘सावज्जदोसं परिवज्जयंता’
सावद्यदोषं परिवर्जयन्तः-पद्मजीवनिकायारम्भं त्यजन्तः ‘तस्संकिणो इसिणो नाय-
पुत्ता’ तच्छङ्किनः-सावद्यकर्माणि शङ्कमानाः-तत्र घृणां कुर्वन्तः ज्ञातपुत्राः भगवतो
महावीरस्याऽऽज्ञावशवर्त्तिनः ऋपयः-मुनयो गृहीतदीक्षाः परित्यक्ताः समार-
म्भाः । ‘उद्दिष्टभक्तं परिवज्जयंति’ उद्दिष्टभक्तं साध्वर्थे पाचितमन्नमपि कर्मबन्ध-
शङ्कया परिवर्जयन्ति-त्यजन्तीति । मांसभक्षणं तु मनसाऽपि न प्रार्थयन्ते इति ॥४०॥
मूलम्-भूयाभिसंकाए दुग्गुंठमाणा सर्वेसि पाणाण निहाय दंडं ।

तस्मा ण भुंजंति तहप्पगारं एसोऽणुधम्मो ईह संजंयाणां ॥४१॥

छाया-भूताऽभिङ्कया जुगुप्समानाः सर्वेषां प्राणानां निहाय दण्डम् ।

तस्मान्न भुञ्जते तथाप्रकारम् एषोऽनुधर्म इह संयतानाम् ॥४१॥

क्या, उद्दिष्ट आहार भी त्यागना चाहिए । इन बात को दिखलाने के लिए
सूत्र का उपक्रम (प्रारम्भ) करते हैं-समीपवर्त्ती, दूरवर्त्ती, दूरतरवर्त्ती,
पर्याप्त तथा अपर्याप्त त्रस और स्थावर सभी जीवों की रक्षा करने के
लिए पद्मजीवनिकाय के आरंभ समारंभ का त्याग करने वाले तथा
सावद्य कर्म में शंका रखने वाले अर्थात् सावद्यक्रिया से घृणा करते हुए
ज्ञातपुत्र भगवान् महावीर के आज्ञानुवर्त्ती संयमी मुनि कर्मबन्ध की
आशंका से औद्देशिक आहार का भी त्याग करते हैं-अमुक साधु के
उद्देश्य से बनाया हुआ आहार ग्रहण नहीं करते हैं । मांसभक्षण की
तो इच्छा भी नहीं करते ॥४०॥

विशेष शुं कडेवाय । उद्दिष्ट आहारनो पणु त्याग करवा जेष्ठमे. आ बात
अताववा भाटे सूत्रकार कडे छे-समीपमां रडेनारा दूर रडेवावाणा, अत्यंत
दूर रडेवावाणा, पर्याप्त, तथा अपर्याप्त त्रस अने स्थावर अथा ज जीवोनी
रक्षा करवा भाटे पद्मजीवनिकायना आरंभ समारंभनो त्याग करवावाणा, तथा
सावद्य कर्मोमां शंका करवावाणा, अर्थात् सावद्य क्रियाथी घृणा करवावाणा ज्ञातपुत्र
भगवान् महावीरनी आज्ञामां रडेनारा, संयमी मुनि कर्मबन्धनी आशंकाथी
औद्देशिक आहारनो त्याग करे छे. अर्थात् अमुक साधुने निमित्ते अनाववामां
आवेले आहार ग्रहण करता नथी. तो पछी मांस भक्षणुनी तो बात ज शी
करवी ? अर्थात् मांस भक्षणुनी तो इच्छा पणु करता नथी. ॥४०॥

અન્વયાર્થ—(ભૂયામિસંકાપ) ભૂતામિશઙ્કયા-પાણાતિપાતભયેન (દુગુંઝ-માણા) જુગુપ્સમાનાઃ-ઘૃણાં કુર્વન્તઃ (સર્વેસિં પાણાણ દંડં નિહાય) સર્વેષાં પ્રાણાનાં જીવાનાં દળ્દમ્-વધં નિહાય-પરિત્યજ્ય (તમ્હા) તસ્માત્ કારણાત્ (તદ્દપ્પગારં) તથાપ્રકારં તાદૃશમાહારમ્ (ળ મુંજંતિ) ન મુજ્જતે (ઈહ) ઇહ-અત્ર જૈનશાસને (સંજ-યાણં) સંયતાનાં સાધુનામ્ (એસો-અણુધમ્મો) એવો-અનુધર્મઃ તીર્થંકરપરમ્પરયા પ્રાપ્તઃ શ્રુતચારિત્રલક્ષણં ઇતિ ॥૪૧॥

‘ભૂયામિસંકાપ દુગુંઝમાણા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ભૂયામિસંકાપ-ભૂતામિશઙ્કયા’ પ્રાણિયોં કી હિંસા કે ભય સે ‘દુગુંઝમાણા-જુગુપ્સમાનાઃ’ સાવચક્રિયા સે ઘૃણા કરને વાલે ઉત્તમ પુરુષ ‘સર્વેસિં પાણાણ દંડં નિહાય-સર્વેષાં પ્રાણાનાં દળ્દમ્ નિહાય’ સમસ્ત જીવોં કો દંડ દેને કા ત્યાગ કરકે ‘તમ્હા તદ્દપ્પગારં-તસ્માત્ તથાપ્રકારં’ દૂપિત આહાર ‘ળ મુંજંતિ-ન મુજ્જતે’ ગ્રહણ નહીં કરતે હૈ । ‘ઈહ-ઈહ’ હસ જૈન શાસન મેં ‘સંજયાણં-સંયતાનાં’ સાધુઓં કા ‘એસો-એપઃ’ હસ પ્રકાર કા ‘અણુધમ્મો-અનુધર્મઃ’ પરમ્પરા સે પ્રાપ્ત શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ હૈ ॥૪૧॥

અન્વયાર્થ—પ્રાણિયોં કી હિંસા કે ભય સે સાવચક્રિયા સે ઘૃણા કરને વાલે ઉત્તમ પુરુષ સમસ્ત જીવોં કો દંડ (મારનેકા) દેને કા ત્યાગ કરકે દૂપિત આહાર ગ્રહણ નહીં કરતે હૈ । જૈનશાસન મેં સાધુઓં કા યહ પરમ્પરાગત-તીર્થંકરોં કી પરમ્પરા સે પ્રાપ્ત શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ હૈ ॥૪૧॥

‘ભૂયામિસંકાપ દુગુંઝમાણા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘ભૂયામિસંકાપ-ભૂતામિશઙ્કયા’ પ્રાણિયોની હિંસાના ભયથી ‘દુગુંઝમાણા-જુગુપ્સમાનાઃ’ સાવચક્રિયાથી ઘૃણા કરવાવાળા ઉત્તમ પુરુષ ‘સર્વેસિં પાણાણ દંડં નિહાય-સર્વેષાં પ્રાણાનાં દંડં નિહાય’ બધા જીવોને દંડ (મારવાના) દેવાના વિચારને ત્યાગ કરીને ‘તમ્હા તદ્દપ્પગારં-તસ્માત્ તથાપ્રકારં’ તેવા પ્રકારને દૂપિત આહાર ‘ળ મુંજંતિ-ન મુજ્જતે’ ગ્રહણ કરતા નથી. ‘ઈહ-ઈહ’ આ જૈન શાસનમાં ‘સંજયાણં-સંયતાનાં’ સાધુઓને ‘એસો-એપઃ’ આ પ્રકારને ‘અણુધમ્મો-અણુધર્મઃ’ પરમ્પરાથી પ્રાપ્ત શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મ છે. ॥૪૧॥

અન્વયાર્થ—પ્રાણિયોની હિંસાના ભયથી સાવચક્રિયાથી ઘૃણા કરવાવાળા ઉત્તમ પુરુષો સઘળા જીવોને દંડિત કરવાને (મારવાને) ત્યાગ કરીને દૂપિત આહાર ગ્રહણ કરતા નથી. જૈન શાસનમાં સાધુઓને આ પરમ્પરાગત-તીર્થંકરોની પરમ્પરાથી પ્રાપ્ત શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મ છે. ॥૪૧॥

ટીકા—આર્દ્રકઃ પુનરપ્યાહ—ઓ ભિક્ષો ! ‘ભૂયામિસંકાપ’ ભૂતામિશઙ્કયા—
 ભૂતાનાં જીવાનાં વિરાધનમયેન ‘દુગુહમાણા’ જુગુપ્સમાનાઃ—સાવચાડનુષ્ઠાનેન
 કર્મબન્ધો ભવતીતિ તત્ર ધૃગાં કુર્વન્તઃ સાધવઃ ‘સન્વેસિં પાણાણં દંડં નિહાય’
 સર્વેપામેકેન્દ્રિયાદિ પ્રાણાનાં દણ્ડં નિહાય—સર્વપ્રાણિનાં વધં પરિત્યજ્ય ‘તદ્દપ્પગારં’
 તથાપ્રકારમ્—આધાકર્માદિદોષદુષ્ટમાહારમ્ । ‘તમ્હા’ તસ્માત્ કારણાત્ ‘ળ
 મુંજંતિ’ ન મુજ્જતે । इह—આર્દ્રકશાસને ‘સંજયાણં’ સંયતાનામ્—સાધુનામ્ ‘एसोऽणु-
 धम्मो’ एवोऽनुधर्मः—અયમેવાડનુધર્મઃ—સત્પુરુષાણાં ધર્મો મોક્ષપ્રાપકશ્ચ, સર્વજ્ઞમત
 મનુવર્તમાનાઃ જીવવધં પરિત્યજ્યાડશુદ્ધમાહારમપિ ન ગૃહ્ણન્તિ માંસં તુ સર્વદૈવ ન
 સેવન્તે । અયં ધર્મઃ પૂર્વં તીર્થકરેણ પ્રવર્તિતઃ સ્વયમનુષ્ઠિતશ્ચ, તદનન્તરં તદનુયા-
 યિર્મિર્ગળધરાદિભિરનુષ્ઠિતઃ । અતોઽસ્ય અનુધર્મ ઇતિ નામ સંવૃત્તમ્ । અયમેવ
 ધર્મો મોક્ષપદો માર્ગ ઇતિ ॥૪૧॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રકકુમાર પુનઃ કહતે હૈં—હે શાક્યભિક્ષો ! ભગવાન્
 શ્રી મહાવીર સ્વામી કે સાધુ પ્રાણિયોં કી વિરાધના ન હો જાય इस
 आशंका से, सावद्य कर्म से घृणा करते हैं, क्योंकि सावद्य कर्म, कर्म-
 बन्ध का कारण है । वे एकेन्द्रिय आदि सभी प्राणियों की हिंसा का
 त्याग करते हैं । इसी कारण आधाकर्म तथा उद्देशिक आदि दोषों से
 दूषित आहार का उपभोग नहीं करते हैं । आर्हत शासन में साधुओं
 का यही अनुधर्म है और यही मोक्ष प्राप्त कराने वाला है ।

તાત્પર્ય यह है कि ज्ञातपुत्र भगवान् श्री महावीर स्वामी के मत
 का अनुसरण करने वाले साधुजन जीवहिंसा का त्याग करके अशुद्ध
 आहार भी ग्रहण नहीं करते । मांस का तो कभी सेवन ही नहीं करते ।
 इस धर्म की पहले तीर्थकर ने प्रवृत्ति की, स्वयं इसका आचरण किया ।
 अतएव यह ‘अनुधर्म’ कहा गया है । यही धर्म मोक्ष का मार्ग है ॥४१॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રકકુમાર ફરીથી કહે છે કે—હે શાક્ય ભિક્ષુક ભગવાન્ શ્રી
 મહાવીર પ્રભુના સાધુ પ્રાણિયોની વિરાધના ન થઈ જાય આ શંકાથી સાવચ
 કર્મની ધૃષ્ટા કરે છે. તેઓ એકેન્દ્રિય વિગેરે બધાજ પ્રાણિયોની હિંસાનો ત્યાગ
 કરે છે. તેથી જ આધાકર્મ તથા ઔદેશિક વિગેરે દોષોથી દોષવાળા આહારનો
 ઉપભોગ કરતા નથી. આ જૈનશાસનમાં સાધુઓનો આજ અનુધર્મ છે.
 અને આજ ધર્મ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળો છે.

- કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીના
 મતને અનુસરવાવાળા સાધુઓ જીવહિંસાનો ત્યાગ કરીને અશુદ્ધ આહાર પણ
 ગ્રહણ કરતા નથી. માંસનું સેવન તો ક્યારેય કરતા નથી આ ધર્મની પ્રવૃત્તિ

મૂલમ્—નિર્ગંથધર્મમ્મિ इमं समाहिं,

अस्मिन् सुठिच्चा अणीहे चरेज्जा।

बुद्धे मुणी सीलगुणोववेए,

अच्चत्थं तं पाउणइं सिलोगं ॥४२॥

છાયા—નિર્ગંથધર્મે इमं समाधि मस्मिन् सुस्थायाऽनीहश्चरेत् ।

बुद्धो मुनिः शीलगुणोपपेतोऽत्यर्थतया प्राप्नोति श्लोकम् ॥४२॥

અન્વયાર્થઃ—(અસ્મિન્ નિર્ગંથધર્મમ્મિ) અસ્મિન્ નિર્ગંથધર્મે—મૌનીન્દ્રપ્રવચને (इमं समाहिं) इमं समाधिम्—આહારવિશુદ્ધિરૂપં समाधिम् (सुठिच्चा) सुस्थाय-सुविधाय स्थितः सन् (अणीहे चरेज्जा) अनीहः—मायारहितः सन् चरेत् (बुद्धे-

निर्गंथ धर्ममि' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘નિર્ગંથધર્મમ્મિ-નિર્ગંથધર્મે’ इस निर्ग्रन्थ धर्म में ‘इमं समाहिं-इमं समाधिं’ आहार विशुद्धिरूप इस समाधि में ‘सुठिच्चा-सुस्थाय’ स्थित होकर ‘अणिहे चरेज्जा-अनीहश्चरेत्’ माया से रहित होकर विचरण करे । ‘बुद्धे मुणी-बुद्धो मुनिः’ ज्ञानवान् मुनि ‘शीलगुणोववेए-शीलगुणोपपेतः’ शीलगुण से युक्त होता है और ‘अच्चत्थं-अत्यर्थतया’ अधिक रूप से ‘सिलोगं पाउणइ-श्लोकं प्राप्नोति’ सर्वदा कीर्ति-प्रशंसा प्राप्त करता है ॥४२॥

અન્વયાર્થ--નિર્ગંથધર્મ મેં આહારવિશુદ્ધિ રૂપ इस समाधि में भली भांति स्थित होकर मायारहित विचरण करे । ऐसा मुनि शील गुण से

પહેલાં તીર્થ'કરે કરીહતી, પોતે તેનું આચરણ કર્યું તેથી જ આ ‘અનુધર્મ’ કહેલ છે. આ ધર્મ જ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળો છે. ॥૪૧॥

‘નિર્ગંથધર્મમ્મિ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘નિર્ગંથધર્મમ્મિ-નિર્ગંથધર્મે’ આ निर्ग्रन्थ धर्मમાં ‘इमं समाहिं-इदं समाधिं’ આહાર વિશુદ્ધિ રૂપ આ समाधिમાં ‘सु ठिच्चा-सुस्थाय’ स्थित થઈને ‘अणिहे चरेज्जा-अनीहश्चरेत्’ मायाથી रहित થઈને विचरण કરે. ‘बुद्धे मुणी-बुद्धो मुनिः’ ज्ञानवान् मुनि ‘शीलगुणोववेए-शीलगुणोपपेतः’ એવા मुनि शील गुणથી युक्त થાય છે. અને ‘अच्चत्थं-अत्यर्थतया’ अधिकरूपથી ‘सिलोगं पाउणइ-श्लોકं प्राप्नोति’ सर्वदा कीर्ति-प्रशंसा प्राप्त કરે છે. ॥४२॥

અન્વયાર્થ—નિર્ગંથ ધર્મમાં આહાર વિશુદ્ધિરૂપ આ समाधिમાં સારી રીતે स्थित રહીને માયા रहित विचरण કરવાવાળા मुनि शील गुणથી युक्त

કંટયં' નિહતકણ્ઠકમ્, રાજ્યાદન્યત્ર નિવાસિનોઽપિ શત્રવો યુત્તચા મન્ત્રોપધિ-
પ્રણિધિ પ્રયોગાન્નાશિતા इति। 'મલિયકંટયં' મર્દિતકણ્ઠકમ્, મર્દિતાઃ રેણુશઃ
કૃતાઃ કણ્ઠકરૂપિણો યસ્મિન્ તત્-મર્દિતકણ્ઠકમ્। 'ઉદ્વિયકંટયં' ઉદ્ધૃતકણ્ઠકમ્,
ઉદ્ધૃતાનિ-દૂરીકૃતાનિ પૂર્વમન્તઃ શરીરે પશ્ચદ્રાજ્યે વા કણ્ઠકા રોગરૂપાઃ શત્રુરૂપા
વા યસ્મિન્ તદ્ ઉદ્ધૃતકણ્ઠકમ્। અતएव-‘અકંટય’ અકણ્ઠકમ્, નાસ્તિ કણ્ઠકં
યસ્મિન્ તત્-અકણ્ઠકમ્। ‘ઓહ્યસત્તુ’ અવહતશત્રુ, અવહતા અધીનીકૃતાઃ
શત્રવો યસ્મિન્ તત્। ‘નિહ્યસત્તુ’ નિહતશત્રુ-વિનાશિતશત્રુ-‘મલિયસત્તુ’
મર્દિતશત્રુ, મર્દિતો દીર્ઘકાલેન પ્રાપ્તોઽસમીક્ષ્યકારી ‘ડાકૂ’ ચતુષ્પથે જન-
સમક્ષં યસ્મિન્સ્તત્ મર્દિતશત્રુ।। ‘ઉદ્વિયસત્તુ’ ઉદ્ધૃતશત્રુ, ઉદ્ધૃતઃ શત્રુ યસ્મિન્-
સ્તત્ ઉદ્ધૃત શત્રુ। ‘નિજ્જિયસત્તુ’ નિર્જિત શત્રુ-શત્રુર્જિતમ્, ‘પરાઝયસત્તુ’
પરાજિતશત્રુ-શત્રુબલવર્જિતમ્, ‘વવગયદુર્મિક્ષલ્’ વ્યવગતદુર્મિક્ષમ્-વિના-
શિતદુર્મિક્ષમ્, ‘મારિમયવિષ્ણુમુકલ્’ મારીમયવિપ્રમુક્તમ્ ‘રાયવન્નઓ’ રાજવર્ણકઃ-
યથોક્તેન પ્રકારેણ તસ્ય રાજ્ઞો રાજ્યવર્ણનં કર્તવ્યમ્। ‘ઉવવાઈપ્’ ઔપપાતિકસૂત્રે

રહને વાલે શત્રુઓં કો યુક્તિ સે, મંત્ર, ઔષધિ યા પ્રણિધિ કે પ્રયોગ
સે નષ્ટ કર દિયા ગયા હો, જિસમેં કણ્ઠકોં કા માર્ગ મેં સ્થિત પાષાણ-
ત્વંડ કે સમાન મર્દન કર દિયા ગયા હો, કંટકો કો ઉત્ખાડ કર ફેંક દિયા
ગયા હો, હિસ કારણ જો રાજ્ય સર્વથા કણ્ઠક હીન હો। હિસી પ્રકાર જિસ
રાજ્ય મેં શત્રુઓં કો અપને અધીન કર લિયા હો, શત્રુઓં કો નષ્ટ કર
દિયા ગયા હો કુચલ દિયા ગયા હો, ઉત્ખાડ કર ફેંક દિયા ગયા હો,
પૂરી તરહ જીત લિયા ગયા હો, પરાજિત કર દિયા ગયા હો, (શત્રુબલ
સે રહિત હો) દુર્મિક્ષ સે રહિત હો ઓર જો મહામારી આદિ કે ભય સે
રહિત હો। વહ રાજા એસે રાજ્ય પર શાસન કરતા હુઆ વિચરતાં હૈ।

શત્રુઓને યુક્તિથી, મંત્ર, ઔષધિ અથવા વિશ્વાસના પ્રયોગથી નાશ કર્યા
હોય, જેમા કંટકોને માર્ગમાં રહેલા પાષાણ-પથરના ટુકડાની જેમ ફેંકી
દીધા હોય, તેથી જે રાજ્ય સર્વથા કંટક રહીત હોય, અને એજ પ્રમાણે
જે રાજ્યમાં શત્રુઓને પોતાને વશ કરી લીધા હોય, શત્રુ શત્રુઓનો નાશ
કરી નાખ્યો હોય. કચડી નાખ્યા હોય ઉખેડીને ફેંકી દીધા હોય, પૂરી રીતે
જીતી લીધેલા હોય, તેને પરાજીત કરી દીધા હોય (શત્રુને નિર્મલ કરી
નાખ્યા હોય) એથી જ શત્રુ બલ વગરનો હોય, દુકાળથી રહિત હોય, તેમજ
જે મહામારી વિગેરેના ભયથી રહિત હોય, એવો રાજા આવા રાજ્ય પર
શાસન કરીને વિચરે છે.

मुणी) बुद्धो मुनिः (शीलगुणोच्चेष्ट) शीलगुणोपपेतः (अच्चत्थं) अत्यर्थतया-अति-
शयेन (तं सिलोगं) तत् श्लोकम्-सर्वदा प्रशंसाम् (पाउणइ) प्राप्नोति ॥४२॥

टीका--‘अस्सि निगंथधम्मंमि’ अस्मिन् निर्ग्रन्थधर्मे-श्रीमहावीरप्रति-
पादितधर्मे स्थितः पुरुषः-तन्मतमनुवर्त्तमान इत्यर्थः । ‘इमं समाहिं’ इमं-पूर्वोक्तं
समाधिम्-आहारपरिशुद्धिरूपाम् ‘सुठिच्चा’ सुस्थाय सम्यग् रूपेण स्थित्वा-सम्यक्
स्थितः सन् ‘अणीहे चरेज्जा’ अनीहश्चरेत्-मायारहितो भवन् संयमाऽनुष्ठानं
कुर्यात् बुद्धे मुणी’ बुद्धो मुनिः-सर्वज्ञप्रतिपादितधर्माचरणान् सम्प्राप्तसकलविषयक-
ज्ञानवान् ‘शीलगुणोच्चेष्ट’ शीलेन-गुणादिना चोपेतः-युक्तः ‘अच्चत्थं’ अत्यर्थतया
-अतिशयेन ‘तं सिलोगं पाउणइ’ तत् श्लोकं प्राप्नोति-सर्वदा प्रशंसां लभते ॥४२॥

बौद्धभिक्षुं निराकृत्य अग्रे चलितः ततो मार्गे वेदवादिनो ब्राह्मणा मिलितास्तैः
कथितम्, भोः सम्यक् त्वया कृतं यदिमे बौद्धाः निराकृताः, मम यत् शृणु-
तत्राह-‘सिणायगाणं’ इत्यादि ।

सूळम्-सिणायगाणं तु दुवे सहस्से,

जे भोजए णियए माहणाणं ।

ते पुन्नंखंधं सुमहं जणिन्ता,

भवंति देवा इति वेयंवाओ ॥४३॥

युक्त होता है और अत्यन्त कीर्ति-प्रशंसा प्राप्त करता है ॥४२॥

टीकार्थ--निर्ग्रन्थ धर्म अर्थात् भगवान् महावीर द्वारा प्रतिपादित
धर्म में स्थित पुरुष इस पूर्वोक्त समाधि को प्राप्त करके इस धर्म में
सम्यक् प्रकार से स्थित होकर माया रहित विचरण करे, संयम का
अनुष्ठान करे । सर्वज्ञ प्रतिपादित धर्म का आचरण करके सब विषयों
का ज्ञान प्राप्त करने वाला मुनि शील और गुणों से युक्त होकर
प्रशंसा प्राप्त करता है ॥४२॥

थाय छे. अने अत्यंत कीर्ति अने प्रशंसा प्राप्त करे छे ॥४२॥

टीकार्थ--निर्ग्रन्थ धर्म अर्थात् भगवान् महावीर प्रतिपादन करेले
धर्ममां स्थित रहेले पुरुष आ पूर्वोक्त समाधिने प्राप्त करीने आ धर्ममां
सारी रीते स्थित थएने माया रहित विचरण करे, संयमनुं अनुष्ठान करे.
सर्वज्ञ प्रतिपादन करेले धर्मनुं आचरण करीने अथा विषयानुं ज्ञान प्राप्त
करवावाणा मुनि शील अने गुणोत्थी युक्त थएने प्रशंसा प्राप्त करे छे. ॥४२॥

છાંયા—સ્નાતકાનાં તુ દ્વે સહસ્રે યે ભોજયેયુ નિત્ય બ્રાહ્મણાનામ્ ।

તે પુણ્યસ્કન્ધં સુમહઙ્જનિત્વા ભવન્તિ દેવા इति વેદવાદઃ । ૪૩॥

અન્વયાર્થઃ—(જે દુવે સહસ્રે) યે પુરુષાઃ દ્વે સહસ્રે (સિનાયગાળં) સ્નાતકા-
નામ્-વેદાઽધ્યયનશૌચાચારનાનબ્રહ્મચર્યાદિપરાયણાનામ્ (માહણાળં) બ્રાહ્મણાનામ્
(ણિયણ ભોયણ) નિત્યં-પ્રતિદિનં ભોજયેયુઃ-ભોજનં કારયેયુઃ (તે) તે (સુમહં)
સુમહાન્તમ્ (પુન્નસ્કન્ધં) પુણ્યસ્કન્ધમ્-પુણ્યાનાં રાશિમ્ (જણિત્તા) જનિત્વા સમુ-
ત્પાદ્ય (દેવા ભવંતિ) દેવા ભવન્તિ (इति वेद्यवाओ) इति-વેદવાદઃ, વેદે इत्यं

હસ પ્રકાર બૌદ્ધ મિથિલા કા નિરાકરણ કરકે સુનિ આર્દ્રકકુમાર
આગે ચલે તો માર્ગ મેં વેદવાદી બ્રાહ્મણ ધિલ ના। વે વોછે આપને
બૌદ્ધોં કે મત કા નિરાકરણ ક્રિયા સો ઠીક ક્રિયા । હમારા મત
સુનિ। યાી કહતે હેં-‘સિનાયગાળં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—બ્રાહ્મણ કહતે હેં-‘જે સિનાયગાળં-યે સ્નાતકાનાં’ જો વેદ
કે અધ્યયન શૌચાચાર, સ્નાન, એવં બ્રહ્મચર્ય મેં પરાયણ ‘દુવે સહસ્રે-
દ્વે સહસ્રે’ દો હજાર ‘માહણાળં-બ્રાહ્મણાનાં’ બ્રાહ્મણોં કો ‘ણિયણ ભોયણ-
નિત્યં ભોજયેત્’ પ્રતિદિન ભોજન કરાતા હૈ ‘તે-તે’ વે ‘સુમહં-સુમહત્’
મહાન્ ‘પુન્નસ્કન્ધં-પુણ્યસ્કન્ધં’ પુણ્યસ્કંધ ‘જણિત્તા-જનિત્વા’ ઉપાર્જન કરકે
દેવ હોતે હેં ‘इति वेद्यवाओ-इतिवेदवादः’ એસા વેદ મેં કથન હૈ ॥૪૩॥

અન્વયાર્થ—બ્રાહ્મણ કહતે હેં-જો પુરુષ પ્રતિદિન વેદ કે અધ્યયન,
શૌચાચાર સ્નાન એવં બ્રહ્મચર્ય મેં પરાયણ દો હજાર બ્રાહ્મણોં કો ભોજન

આ પ્રમાણે બૌદ્ધ મિથિલા નિરાકરણ કરીને સુનિ આર્દ્રક કુમાર આગળ
આલ્યા તો માર્ગમાં તેમને વેદ ધર્મનું આચરણ કરનાર બ્રાહ્મણ મળ્યા તેમણે
કહ્યું કે-આપે બૌદ્ધોના મતનું ખંડન કર્યું તે ચોક્કસ જ કરેલ છે અમરે
મત સાંભળો એજ કહે છે-‘સિનાયગાળં’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—બ્રાહ્મણો! કહે છે કે-‘જે સિનાયગાળં-યે સ્નાતકાનાં’ વેદના
અધ્યયન, શૌચાચાર, સ્નાન, અને બ્રહ્મચર્યમાં પરાયણ ‘દુવે સહસ્રે-દ્વે સહસ્રે’
મે હજાર ‘માહણાળં-બ્રાહ્મણાનાં’ બ્રાહ્મણોને ‘ણિયણ ભોયણ-નિત્ય ભોજયેત્’ દર-
રોજ ભોજન કરાવે છે ‘તે-તે’ તેઓ ‘સુમહં-સુમહત્’ મહાન્ ‘પુણ્યસ્કન્ધં-પુણ્ય-
સ્કન્ધં’ પુણ્યસ્કન્ધ ‘જણિત્તા-જનિત્વા’ પ્રાપ્ત કરીને દેવ થાય છે ‘इति वेद्यवाओ-इति वेदवादः’ આ પ્રમાણે વેદમાં કથન કરેલ છે. ॥૪૩॥

અન્વયાર્થ—બ્રાહ્મણો! કહે છે-જે પુરુષ દરરોજ વેદાધ્યયન કરવામાં,
શૌચાચારમાં, સ્નાન અને બ્રહ્મચર્યમાં તતપર રહેવાવાળા મે હજાર બ્રાહ્મણોને

પ્રતિપાદિતઃ, બૌદ્ધમતઃખંડનાઽનન્તરં બ્રાહ્મણાઃ મમેત્યાઽઽર્દ્રકમવોચન્-સમ્યક્કૃતં
ભવતા, યદિમૌ વેદવાહ્યૌ ગોશાલકઃકૌદૌ પરાકૃતૌ। કિન્તુ સુહૃદ્ભૂત્વા વયં ભવન્તં
કથયામઃ-વેદવાહ્યં જૈનમતં ભવતા ન સેવ્યમ્। ત્વં ક્ષત્રિયોઽસિ-બ્રાહ્મણાન્ પૂજય,
યાગાઽનુષ્ઠાનં કુરુ, ષડંગવેદવિદુષાં શૌચાચારબ્રહ્મવર્ચસ્નાનપરાયણાનાં દ્વે સહસ્રે
યો ભોજયતિ નિત્યં સઃ મહત્પુણ્યં સમુપાર્જ્યં સ્વર્ગં ગચ્છતીતિ વૈદિકી પ્રક્રિયા-
તદાજ્ઞા ચેતિ ॥૪૨॥ ટીકા-સુગમા ॥૪૩॥

મૂલમ્-સિંઝાયગાળં તુર્દુવે સંહસ્સે જે ભોયેણ ણિયેણ કુંલાલયાળં।

સે ગંચ્છઈ લોલુવસંપગાદે તિવ્વામિતાપી ણેરગામિસેવી ૪૪।

છાયા-સ્નાતકાં તુ દ્વે સહસ્રે યો ભોજયેન્નિત્યં કુલાલયાનામ્।

સ ગચ્છતિ લોલુપસંપગાદે તીવ્રામિતાપી નરકામિસેવી ॥૪૪॥

કરાતે હૈં, વે બ્રહ્માન્ પુણ્યસ્કંધ ઉપાર્જન કરકે દેવ હોતે હૈં। એસા વેદ
મેં કથન કિયા નધા હૈં।

આજાય યહ હૈં કી-બૌદ્ધમત કે યંડન કે અનન્તર બ્રાહ્મણ આંકર
આર્દ્રક સ્નેહ કહને લગે આપને અચ્છા કિયા જો વેદવાહ્ય અર્થાત્ વેદ કો
પ્રમાણ ન માલને વાલે ગોશાલક ઓર બૌદ્ધ કો પરાજિત કિયાં।
લેકિન હમ સય આપકો કહતે હૈં કિ આપ વેદવાહ્ય જૈનમત કા સેવન
ન કરેં। આપ ક્ષત્રિય હૈં અતઃ બ્રાહ્મણોં કી પૂજા કીજિયે, યજ્ઞાનુષ્ઠાન
કીજિયે। જો ષડંગવેદ કે વિદ્વાન્ હૈં, શૌચાચાર આદિ મેં તત્પર રહતે
હૈં એસે દો હજાર બ્રાહ્મણોં કો જો પ્રતિદિન ભોજન કરાતા હૈં, વહ મહાન્
પુણ્યરાશિ ઉપાર્જન કરકે સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરતા હૈં। યહ વેદ કી આજ્ઞા હૈં ૪૩।

ટીકા સુગમ હૈં ॥૪૩॥

ભોજન કરાવે છે, તેઓ મહાન્ પુણ્યસ્કંધ પ્રાપ્ત કરીને દેવ થાય છે. એમ
વેદમાં કથન કરેલ છે. ॥૪૩॥ ટીકાર્થ સુગમ છે, તેથી અલગ આપેલ નથી.

ભાવાર્થ-બૌદ્ધમતનું ખંડન કર્યા પછી જતા એવા આર્દ્રક મુનિને બ્રાહ્મણ
આવીને કહે છે. તમે એ ધર્મ જ ઉત્તમ ક્યું કે વેદ બાહ્ય અર્થાત્ વેદને પ્રમાણ ન
માનવાવાળા ગોશાલક અને બૌદ્ધોને પરાજીત કર્યા, પરંતુ અમે બધા તમોને
કહીએ છીએ કે-આપ વેદબાહ્ય એવા જૈન મતનું અવલમ્બન ન કરો.
આપ ક્ષત્રિય છો. અતઃ બ્રાહ્મણોની સેવા કરો. યજ્ઞાનુષ્ઠાન કરો. જેઓ ષડંગ
વેદના વિદ્વાનો હોય. અને શૌચાચાર વિગેરેમાં તત્પર રહેવાળા એવા એ
હજાર બ્રાહ્મણોને દરરોજ ભોજન કરાવે છે, તેઓ મહાન્ પુણ્યરાશિ પ્રાપ્ત
કરીને સ્વર્ગ મેળવે છે. આ વેદ વચ્ચે છે. ॥૪૪॥

અન્વયાર્થ:--(જે) ય:-પુરુષ: (સિનાયગાળં) સ્નાતકાનામ્-વેદવિદુષામ્ (દુવે સહસ્ત્રે) દ્વે સહસ્ત્રે-સહસ્રદ્વયમ્ (ણિયર્) નિત્યમ્ (ભોયર્) ભોજયેત્ કથં મૃતાનાં સ્નાતકાનાં તત્રાહ-(કુલાલયાળં) કુલાલયાનામ્-કુલં-ક્ષત્રિયાદિ કુલં તત્રાડટન્તિ યસ્માત્ તસ્માત્ હદેઽડલયો નેપાં તથાવિધાનામ્ (સે) સ પુરુષ: (લોલુવસંપ્રગાદે) લોલુપસંપ્રગાદે-લોલુપૈરામિપૃદ્ધૈ:-પક્ષિભિઃ સંપ્રગાદે-વ્યાપ્તે નરકે ગચ્છતિ તથા (તિવ્વામિતાવી) તીવ્રામિતાવી-તીવ્ર: અમિતાપ:-દુઃસ્વં યસ્ય સ તથા મૃત: (ખરગામિસેવી) નરકામિસેવી એવં મૃત: સન્ નરકં પ્રાપ્નોતીતિ ॥૪૪॥

ટીકા—આર્દ્રક:-બ્રાહ્મણવચ: શ્રુત્વા વૈદિકમનં નિરાકરોતિ-‘કુલાલયાળં’ કુલાલયાનામ્ કુલં-ક્ષત્રિયાદિકુલં તત્રાટનાત્ તદેવ આલયો-નિવાસભૂમિર્યેવાં તે

‘સિનાયગાળં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘જે-ય:’ જો ‘કુલાલયાળં-કુલાલયાનામ્’ ક્ષત્રિય આદિ કે કુલો-ઘરોં મેં ખટકને વાળે ‘સિનાયગાળં-સ્નાતકાનાં’ વેદપાટી ‘દુવે સહસ્ત્રે-દ્વે સહસ્ત્રે’ દો હજાર વો ‘ણિયર્-નિત્યં’ નિત્ય ‘ભોજર્-ભોજયેત્’ ભોજન કરાના હૈ, ‘સે-સ:’ વહ પુરુષ ‘લોલુવસંપ્રગાદે-લોલુપસંપ્રગાદે’ માંસગૃદ્ધ પક્ષિયોં સે વ્યાપ્ત તથા ‘તિવ્વામિતાવી-તીવ્રામિતાવી’ અધાનક સંતાપકે જનક ‘ખરગામિસેવી-નરકામિસેવી’ નરક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ॥૪૪॥

અન્વયાર્થ--ક્ષત્રિયોં આદિ કે કુલોં મેં ભિક્ષા કે લિષ ખટકને વાળે દો હજાર વેદપાટી બ્રાહ્મણોં વો જો પ્રતિદિન ભોજન કરવાતા હૈ, વહ પુરુષ માંસ ગૃદ્ધ પક્ષિયોં સે વ્યાપ્ત તથા અધાનક સંતાપ કે જનક નરક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ॥૪૪॥

ટીકાર્થ—બ્રાહ્મણોં કે વચન સુનકર આર્દ્રકુમાર મુનિ ઉનકા

સિનાયગાળં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—જે-ય:’ જે ‘કુલાલયાળં-કુલાલયાનાં’ ક્ષત્રિય વિગેરેના કુલો -ઘરેમાં ખટકવાવાળા ‘સિનાયગાળં-સ્નાતકાનામ્’ વેદપાટી-વેદભણુનારા ‘દુવેસહ સ્ત્રે-દ્વે સહસ્ત્રે’ બે હજારને ‘ણિયર્-નિત્યં’ દરરોજ ‘ભોયર્-ભોજયેત્’ ભોજન કરાવે છે. ‘સે-સ:’ તે પુરુષ ‘લોલુવસંપ્રગાદે-લોલુપસંપ્રગાદે’ માંસ લોભી પક્ષિયોથી વ્યાપ્ત તથા ‘તિવ્વામિતાવી-તીવ્ર મિતાવી’ ભયંકર સંતાપજનક ‘ખરગામિસેવી -નરકામિસેવી’ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૪૪॥

અન્વયાર્થ—ક્ષત્રિયો વિગેરેના ઘરેમાં ભિક્ષા માટે ખટન કરવાવાળા બે હજાર વેદપાટી બ્રાહ્મણોને દરરોજ જે ભોજન કરાવે છે, તે પુરુષ માંસ લોભી પક્ષિયોથી વ્યાપ્ત તથા ભયંકર સંતાપ કારક એવા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૪૪॥

ટીકાર્થ—બ્રાહ્મણોના વચનો સાંભળીને આર્દ્રક કુમારમુની તેઓને કહે છે

તથા, તે કેવલં મોજનાર્થ તત્રૈવ વિષ્ઠતઃ અત એવ કુલાલથાઃ રાજાન્નમક્ષકાઃ રાજસન્નનિકેતનાઃ બ્રાહ્મણાસ્તેષામ્ 'સિનાયશાળં' સ્નાતકાનાં બ્રાહ્મણાનામ્ 'જે દુવે સહસ્સે' યો દ્વે સહસ્સે 'જિયણ મોયણ' નિત્યં મોજયેત્ 'સે લોહવસંપગાઢે' સ પુરુષો લોહવસંપગાઢે-માંસમક્ષિપરાકર્ણે નરકે ગચ્છતિ । 'તિવ્વામિતાવી' તીવ્રામિતાવી 'જરગામિસેવી' નરકામિસેવી તત્ર-નરકે મયઙ્કરં દુઃખં સહમાનો વસતિ । આરમ્મ સમારમ્મજનિતદાનદોષાદાપુર્નરકપાત ઇતિ વત્તુરાશયઃ ॥૪૪॥

મૂલમ્-દયાવરં ધમ્મં દુગુંહમાણો, વહાવહં ધમ્મં પસંસમાણો ।

અર્થાત્ જે મોયયઈ અસીલં, જિવો જિસં જાડકુઓ સુરેહિં ॥૪૫॥

છાયા-દયાપરં ધર્મં જુગુપ્સમાનો, વહાવહં ધર્મં પ્રશંસન્ ।

અર્થાત્ એકમપ્યશીલં યો મોજયતિ, નૃપો નિશાં યાતિ કુતઃ સુરેષુ ॥૪૫॥

નિરાકરણ કરતે હૈં-કુલ કા અર્થ હૈ, ક્ષત્રિયો આદિ કા ઘર, જો મોજન કે લિષ્ઠ ઉનકે ઘરોં મેં નિવાસ કરતે હૈં ઉન્હેં 'કુલાલય' કહતે હૈં । અર્થાત્ મોજન કે નિમિત્ત જો દુસરોં કે ઘર મેં રહતે હૈં-એસે દો હજાર સ્નાતક બ્રાહ્મણોં કો જો પ્રતિદિન મોજન કરાતા હૈ, વહ પુરુષ માંસ મક્ષી વજ્રચંચુ પક્ષિયોં સે યુક્ત નરક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । વહ વહાં મયાનક દુઃખ સહન કરતા રહતા હૈ । આશય યહ હૈ કિ આરમ્મસમારંમ જનિત દાન કે દોષ કે કારણ દાના કો નરક મેં જાના પડતા હૈ ॥૪૪॥

'દયાવરં ધમ્મં દુગુંહમાણા' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ--'જે-યઃ' જો રાજા 'દયાવરં ધમ્મં દુગુંહમાણા-દયાપરં' ધર્મં જુગુપ્સમાનઃ' દયામય ધર્મ કી નિન્દા કરતા હૈ, ઓર 'વહાવહં ધમ્મં-વહાવહં ધર્મ' હિંસા પ્રધાન ધર્મ કી 'પસંસમાણો-પ્રશંસન્' પ્રશંસા કરતા હૈ, એસે 'અસીલં-મશીલં' શીલરહિત અર્થાત્ વ્રત રહિત

કે--કુલ એટલે ક્ષત્રિય વિગેરના ઘર, જેઓ લોજન માટે તેમના ઘરમાં નિવાસ કરે છે. તેને 'કુલાલય' કહેવાય છે. અર્થાત્ લોજન માટે જે બીજાઓના ઘરમાં અવરજવર કરનારા એવા જે હજાર સ્નાતક બ્રાહ્મણોને દરરોજ લોજન કરાવે છે, તે પુરુષ માંસ ખાનારા વજ્ર ચાંચવાળા પક્ષિઓવાળા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે ત્યાં ભયંકર દુઃખ ભોગવે છે. કહેવાનો આશય એ છે કે-આરંભ-સમારંભથી થવાવાળા દાનના દોષથી દાતાને નરકમાં જવું પડે છે. ॥૪૪॥

'દયાવરં ધમ્મં દુગુંહમાણા' इत्यादि

શબ્દાર્થ--'જે-યઃ' જે રાજા 'દયાવરં ધમ્મં દુગુંહમાણા-દયાપરં' ધર્મં જુગુપ્સમાનઃ' કયા યુક્ત ધર્મની નિન્દા કરે છે. અને 'વહાવહં ધમ્મ-વહાવહં ધર્મ'

અન્વયાર્થ:--(જ) ય: પુરુષો રાજા વા (દયાવરં ધર્મં દુર્ગુણમાણો) દયાપરં ધર્મં જુગુપ્સમાનો દયાપ્રધાનં ધર્મ--શ્રુતચારિત્રરૂપં નિન્દન્ (વહાવહં ધર્મં) વધાવહં-રિમાકારકં ધર્મમ્ (પસંપમાણો) પ્રશંસન્-અનુમોદયન્ एतादृશम् (અસીલં) અસીલં નિર્વ્રતમ્ (एगमपि भोजए) एकमपि ब्राह्मणं भोजयेत् स: (णिवो) नृपो राजा (निसं जाह) निशां नित्यान्धकारत्वात् निशेव निशा-नरकभूमि: तां याति-प्राप्नोति, (कुओ सुरेहिं) कुत: सुरेपु-देवल्लોકेषु, कयमपि देवलोकं न गच्छतीत्यर्थ: ॥૪૫॥

ટીકા—‘જે’ યો રાજા-તદન્યો વા પુરુષ: ‘દયાપરં ધર્મં દુર્ગુણમાણો’ દયાપરં-દયાપ્રધાનં શ્રેષ્ઠ-જનધર્મમ્ અથવા દયાપ્રધાનમિતિ દયાપરમ્, ‘વહાવહં’ વહાવહં દિમાવાદમન્ચલિતમ્ ‘ધર્મં’ ધર્મમ્ ‘પસંપમાણો પ્રશંસન્, રાજા વા-તદિતરો વા

‘एगमपि भोजए-एकमपि भोजयेत्’ एक ब्राह्मण को भी भोजन कराता है, वह ‘णिवो-नृप:’ राजा ‘निसां जाति-निशां याति’ अन्धकारमय नरकभूमिको प्राप्त करता है ‘कुओ सुरेहि-कुत: सुरेपु’ वह देवगति में कैसे जा सकता है ? ॥૪૫॥

અન્વયાર્થ:--જો રાજા દયામય ધર્મની નિન્દા કરતા હૈ ઓર હિંસા પ્રધાન ધર્મની પ્રશંસા કરતા હૈ, એસે શીલ રહિત અર્થાત્ વ્રતવિહીન એક બી બ્રાહ્મણ કો ભોજન કરાતા હૈ, વહ ઘોર અન્ધકારમય નરક ભૂમિ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । વહ દેવગતિ મેં કૈસે જા સકતા હૈ ? ॥૪૫॥

ટીકાર્થ—જો રાજા યા કોઈ બી અન્ય પુરુષ દયાપ્રધાનશ્રેષ્ઠ ધર્મની યા દયામય ધર્મની નિન્દા કરતા હુઆ હિંસાપ્રધાન ધર્મની પ્રશંસા

હિંસા પ્રધાન ધર્મની ‘પસંપમાણા-પ્રશંસન્’ પ્રશંસા કરે છે એવા ‘અસીલ-અસીલ’ શીલ વિનાના અર્થાત્ વ્રતવિનાના ‘एगमपि भोजए-एकमपि भोजयेत्’ એક બ્રાહ્મણને પણ ભોજન કરાવે તે ‘णिवो-नृप:’ રાજા ‘निसां जाह-निशां याति’ અન્ધકાર યુક્ત નરક ભૂમિને પ્રાપ્ત કરે છે. ‘कुओ सुरेहि-कुत: सुरेपु’ તે દેવગતિને કેવી રીતે પામી શકે ? ॥૪૫॥

અન્વયાર્થ:--જે રાજા દયામય ધર્મની નિન્દા કરે છે, અને હિંસા પ્રધાન ધર્મની પ્રશંસા કરે છે, એવા શીલ રહિત અર્થાત્ વ્રત વિન એક પણ બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવે છે, તે ઘોર અન્ધકારમય નરકભૂમિને પ્રાપ્ત કરે છે. તે દેવ ગતિનાં કેવી રીતે પામી શકે ? ॥૪૫॥

ટીકાર્થ—જે રાજા અથવા અન્ય પુરુષ દયાપ્રધાન શ્રેષ્ઠ ધર્મની અથવા રૂપા યુક્ત ધર્મની નિન્દા કરતા યદા હિંસા યુક્ત ધર્મની પ્રશંસા કરે છે, તે અથવા અન્ય પુરુષ શીલ-શુભ વિનાના એક પણ બ્રાહ્મણને જો પદ્ધતિ-

કશ્ચિત્પુરુષઃ 'एगंपि' एकमपि 'असीलं' अशीलं शीलहीनं ब्राह्मणम् 'भोजयई' भोजयति षट्कायजीवानुपमर्दयन् भोजयति सः 'णिवो' नृपो राजा 'णिसं' निशामन्धकारावृतां नरकभूमिम् 'जाई' याति-गच्छति। 'सुरेहिं कुओ' सुरेषु कुतो-देवलोकेषु कथमपि न गच्छति, 'एतेन' शीलरहितमन्यमेकमपि ब्राह्मणं यो भोजयति स तज्जनितपापेनाऽवश्यमन्धतमनरकगन्ता भवति किम्पुनः सहस्रद्वय ब्राह्मणभोजनात् । ततश्च तत्पुण्यवलात्स्वर्गगमनाशावेदविषयिणी सुतरामधःपातिनीति भावः ॥४५॥

મૂલમ્—દુહઓ વિ ધમ્મમિ સમુટ્ઠિયા,

अस्मिं सुठिच्चा तह एसकाले।

આચારસીલે બુંદેહ નાળી,

णं संपरायमि विसेसंमत्थि ॥४६॥

છાયા—દ્વિધાઽપિ ધર્મે સમુત્થિતૌ અસ્મિન્ સુસ્થિતૌ તથૈવ્યત્કાલે ।

આચારશીલહોક્તો જ્ઞાની ન સંપરાયે વિશેષોઽસ્તિ । ૪૬॥

करता है, वह राजा या अन्य पुरुष एक भी शीलरहित ब्राह्मण को यदि षट्काय की विराधना करता हुआ भोजन कराता है तो नरक में जाता है । उसकी देवगति में उत्पत्ति तो हो ही कैसे सकती है ?

जब एक भी शीलरहित ब्राह्मण को भोजन कराने से नरक की प्राप्ति होती है तो दो हजार ब्राह्मणों को भोजन कराने से नरकप्राप्ति होना तो स्वतः सिद्ध है । उसे कटने की आवश्यकता ही नहीं रहती । अत एव इस प्रकार से स्वर्ग पाने की अभिलाषा स्वतः नीचे गिराने वाली है ॥४५॥

‘દુહવો વિ ધમ્મમિ’ હત્યાદિ ।

शब्दार्थ—‘दुहओ वि-द्विधा अपि’ दोनों सांख्य और जैन ‘धम्म मि-धर्मे’ धर्म में ‘समुट्ठिया-समुत्थितौ’ ‘सम्यक् प्रकारसे स्थित है ‘तह

યની વિરાધના કરતા થકા ભોજન કરાવે તો તે નરકમાં જાય છે. તેની દેવ ગતિમાં ઉત્પત્તિ તો કેવી રીતે થઈ શકે ?

જે એકે પણ શિવ વિનાના બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવવાથી નરકની પ્રાપ્તિ થાય છે; તો જે હજાર બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવાથી નરક પ્રાપ્તિ થાય તે તો સ્વતઃ સિદ્ધ છે. તે કહેવાની જરૂર જ નથી. તેથી જ આવા પ્રકારથી સ્વર્ગ પામવાની ઇચ્છા આપોઆપ નીચે પાડવા વાળી જ છે. ॥૪૫॥

‘દુહવો વિ ધમ્મમિ’ હત્યાદિ

शब्दार्थ—दुहवों वि-द्विधा अपि’ सांख्य અને જૈન બન્ને ‘ધમ્મ મિ-ધર્મે’ ‘સમુટ્ઠિયા-સમુત્થિતૌ’ સારી રીતે પ્રવૃત્ત છે. ‘તહ-તથા’. તથા ‘एस काले-एव्यत्काले’

અન્વયાર્થ—(દુહઓ વિ) દ્વિધા અપિ-દ્વાવપિ આવાં સાંખ્યજૈની (ધર્મમં) ધર્મે (સમુદ્વિયા સમુત્થિતૌ) (નહ) તથા (અસ્તિ) અસ્મિન્ ધર્મે (સુદ્વિયા) સુસ્થિતૌ (તદ્દ એસકાલે) તથા એષ્યત્કાલે વર્તમાનભૂતભવિષ્યદાન્મકકાલત્રયેડપિ (આચારસીલે) આચારશીલઃ-આચારયુક્ત એવ પુરુષઃ આવયોર્દશને (નાળી બુદ્ધે) જ્ઞાની ઉક્તઃ-કથિતઃ તથા (સંપરાયંમિ ણ વિસેસમત્થિ) સંપરાયે-પરલોકે વિશેષો ભેદો નાસ્તિ ॥૪૬॥

ટીકા—આર્દ્રકોડપ્રે ગચ્છતિ માર્ગે પુનરપિ એકો દળડી સમાગત્ય આર્દ્રકમુનિ કથયત્તિ-મોઃ આર્દ્રકમુને ! ‘દુહઓ વિ’ દ્વાવપિ આવામ્ ‘ધર્મમં’ ધર્મે ‘સમુદ્વિયા’

એસકાલે-તથા એષ્યત્કાલે’ ભૂત વર્તમાન કાલ મેં ‘એવં-એવં’ એવં ભવિષ્ય કાલ મેં ‘આચારસીલે-આચારશીલઃ’ આચારશીલ પુરુષ હી હમ્ દોનોં કે દર્શન મેં ‘નાળી બુદ્ધે-જ્ઞાની ઉક્તઃ’ જ્ઞાની કહા ગયા હૈ તુમ્હારે ઓર હમારે મત મેં ‘સંપરાયંમિ-સંપરાયે’ પરલોક કે સંબંધ મેં બી ‘ણ વિસેસમત્થિ-ન વિશેષોડસ્તિ’ વિશેષ ભેદ નહીં હૈ ॥૪૬॥

અન્વયાર્થ—હમ્ દોનોં (સાંખ્ય ઓર જૈન) કે ધર્મ મેં પ્રવૃત્ત હૈં તથા ધર્મ મેં સમ્યક્ પ્રકાર સે સ્થિત હૈં, ભૂત વર્તમાન એવં ભવિષ્યત્કાલ મેં આચાર-શીલ પુરુષ હી હમ્ દોનોં કે દર્શન મેં જ્ઞાની કહા ગયા હૈં । તુમ્હારે ઓર હમારે મત મેં પર લોક કે સંબંધ મેં બી વિશેષ ભેદ નહીં હૈ ॥૪૬॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રકકુમાર જય બ્રાહ્મણોં કો પરાજિત કરકે આગે વહે તો માર્ગ મેં એકદળડી મિલ ગયે । ઝન્હોંને આકર મુનિ સે કહા-હે આર્દ્રક ! તુમ ઓર હમ્ દોનોં ધર્મ મેં સમાન રૂપ સે વર્તતે

ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યકાળમાં ‘આચારસીલે-આચારશીલઃ’ આચારવાન પુરુષ જ આપણા બન્નેના દર્શનમાં ‘નાળી બુદ્ધે-જ્ઞાની ઉક્તઃ’ જ્ઞાની કહેવાય છે. તમારા અને અમારા મતમાં ‘સંપરાયંમિ-સંપરાયે’ પરલોકના સંબંધમાં પણ ‘ણ વિસેસમત્થિ-ન વિશેષોડસ્તિ’ વધારે મતભેદ નથી. ॥૪૬॥

અન્વયાર્થ—આપણે બન્ને એટલે કે સાંખ્ય અને જૈન ધર્મમાં પ્રવૃત્ત છીએ તથા ધર્મમાં સમ્યક્ પ્રકારથી સ્થિત છીએ, ભૂતવર્તમાન તેમજ ભવિષ્યકાળમાં આચાર શીલ પુરુષ જ અમારા બન્નેના દર્શનમાં જ્ઞાની કહેલ છે. તમારા અને અમારા મતમાં પરલોક સંબંધમાં પણ વિશેષ ભેદ નથી ૪૬।

ટીકાર્થ—આર્દ્રકકુમાર બચાવે બ્રહ્મણોના પરાજય કરીને આગળ વધ્યા તો માર્ગમાં એક દંડી મળી ગયા. તેણે આવીને આર્દ્રક મુનિને કહ્યું કે-હે આર્દ્રક ! તમે અને અમે બન્ને ધર્મમાં સરખી રીતે વર્તવાવાળા છીએ. અને

સમુત્થિતૌ વર્ત્તાયેદે યદ્યપિ આત્મં દ્વૌ દ્વલોકે શાસ્ત્રીત્યા મિન્નધર્માનાવપિ
પરલોકે તુલ્યધર્માણૌ તથા 'અસ્તિ' અસ્મિન્ ધર્મે-સ્વસ્વધર્મે 'સુદ્વિયા' સુસ્થિતૌ
-સુદૃઢૌ 'તદ્દ એસકાલે' તથા અણ્યત્કાલે-વર્ત્તમાનધૂતમવિષ્યદાત્મકકાલત્રયેઽપિ
ધર્મે એવ વર્ત્તમાનૌ આત્મં સ્વઃ 'આચારસીલે નાળી બુદ્ધિ' આવયોર્દ્વયોરપિ સિદ્ધાન્તે
આચારશીલ એવ પુરુષો જ્ઞાની ઉક્તઃ-કથિતઃ, ન તુ-આચારહીનો જ્ઞાની । 'સંપરા
યંમિ ણ વિસેસમત્થિ' સમ્પરાયે-પરલોકે ન કશ્ચિદ્વિશેષોઽસ્તિ-આવયોર્મતે ।
અતોઽહં મધ્વતુલ્ય એવ, મન્મતં શૃણુ-સત્ત્વરજસ્તમસઃ સામ્યાવસ્થા પ્રકૃતિઃ-તતો
મહત્ત્વં જાયતે-તતોઽદ્ભૂતારસ્તતઃ પચ્ચતન્માત્રાણિ, એકાદશેન્દ્રિયાણિ ચ જાયન્તે ।
પુરુષશ્ચ નિત્યઃ સ્વતન્ત્રશ્ચ । અર્હિસાસત્પ્રાણેયવ્રહ્મવર્યાપરિગ્રહાઃ પચ્ચ એમેઽતર્ગતાઃ,

હૈં ઓર દોનોં ધર્મ મેં સ્થિત હૈં ચે બ્રાહ્મણ તો હિંસક હૈં, મગર
દોનોં (અપન દોનોં) સમાન ધર્મ વાલે હૈં । હમ વર્તમાન, ભૂત ઓર
ભવિષ્યત્ ત્રીનોં કાલોં મેં ધર્મ મેં હી સ્થિત હૈં । હમ દોનોં (અપનદોનો)
કે હી સિદ્ધાન્ત મેં આચારશીલ પુરુષ હી જ્ઞાની કહા ગયા હૈં । જો
આચાર સે હીન હૈં, વહ જ્ઞાની નહીં માના જાતા । હમારે ઓર તુમહારે
મત મેં સંસાર ઓર પરલોક કે સંબંધ મેં કી કોઈ વિશેષ મતમેદ નહીં
હૈં । હસ પ્રકાર મેં આપકે સદૃશ હી હૂં । મેરે મત કો સુનો । વહ હસ
પ્રકાર હૈં-સત્ત્વગુણ, રજોગુણ ઓર તમોગુણ કી સમાન અવસ્થા પ્રકૃતિ
કહલાતી હૈં । પ્રકૃતિ સે મહત્ત્વ (બુદ્ધિ) ઉત્પન્ન હોતી હૈં । બુદ્ધિ સે
અહંકાર ઓર અહંકાર સે પાંચ તન્માત્રા ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ગ્યારહ
ઇન્દ્રિયાં કી ઉત્પન્ન હોતી હૈં । રૂપ રસ, ગંધ, સ્પર્શ ઓર શબ્દ ચે પાંચ

આપણે બન્ને ધર્મમાં સ્થિત છીએ. આ બ્રાહ્મણ તો હિંસક છે. પણ આપણે
બન્ને સમાન ધર્મવાળા છીએ. અમે ભૂત, વર્તમાન, અને ભવિષ્ય આ ત્રણે
કાળમાં ધર્મમાં જ વર્તવા વાળા છીએ. આપણા બન્નેના સિદ્ધાંતમાં આચાર
વાળો પુરુષ જ જ્ઞાની કહેવાય છે. જે આચાર વિનાનો છે, તે જ્ઞાની થઈ
શકતો નથી. અમારા અને તમારા મતમાં સંસાર અને પરલોકના સબંધમાં
પણ કોઈ વધારે મત લેઈ નથી. આ રીતે હું તમારા સમાન જ છું. મારા
મતને સાંભળો, તે આ પ્રમાણે છે. સત્ત્વ ગુણ, રજોગુણ, અને તમોગુણની
સમાન અવસ્થા પ્રકૃતિ કહેવાય છે. પ્રકૃતિથી મહત્ત્વ તત્ત્વ (બુદ્ધિ) ઉત્પન્ન
થાય છે. બુદ્ધિથી અહંકાર અને અહંકારથી પાંચ તન્માત્રા ઉત્પન્ન થાય છે.
અને અગિયાર ઇન્દ્રિયો પણ ઉત્પન્ન થાય છે. રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને

અન્વયાર્થઃ—(દુહઓ વિ) દ્વિધા અપિ—દ્વાવપિ આવાં સાંખ્યજૈની (ધર્મમ્) ધર્મે (સમુદ્વિધા સમુત્થિતૌ) (નહ) તથા (અસ્મિન્) અસ્મિન્ ધર્મે (સમુદ્વિધા) સુસ્થિતૌ (તદ્દ એસકાલે) તથા અણ્યત્કાલે વર્તમાનભૂતભવિષ્યદાન્મકકાલત્રયેડપિ (આચારસીલે) આચારશીલા—આચારયુક્ત એવ પુરુષઃ આવયોર્દશને (નાળી બુદ્ધ) જ્ઞાની ઉક્તઃ—કથિતઃ તથા (સંપરાયંમિ ણ વિસેસમત્થિ) સંપરાયે—પરલોકે વિશેષો ભેદો નાસ્તિ ॥૪૬॥

ટીકા—આર્દ્રકોડ્રે ગચ્છતિ માર્ગે પુનરપિ એકો દળડી સમાગત્ય આર્દ્રકમુનિ કથયતિ—મોઃ આર્દ્રકમુને ! ‘દુહઓ વિ’ દ્વાવપિ આવામ્ ‘ધર્મમ્’ ધર્મે ‘સમુદ્વિધા’

એસકાલે—તથા અણ્યત્કાલે’ ભૂત વર્તમાન કાલ મેં ‘એવં—એવં’ એવં ભવિષ્ય કાલ મેં ‘આચારસીલે—આચારશીલઃ’ આચારશીલ પુરુષ હી હમ્ દોનોં કે દર્શન મેં ‘નાળી બુદ્ધ—જ્ઞાની ઉક્તઃ’ જ્ઞાની કહા ગયા હૈ તુમ્હારે ઔર હમારે મત મેં ‘સંપરાયંમિ—સંપરાયે’ પરલોક કે સંબંધ મેં મી ‘ણ વિસેસમત્થિ—ન વિશેષોડસ્તિ’ વિશેષ ભેદ નહીં હૈ ॥૪૬॥

અન્વયાર્થ—હમ્ દોનોં (સાંખ્ય ઔર જૈન) કે ધર્મ મેં પ્રવૃત્ત હૈં તથા ધર્મ મેં સમ્પદ્ પ્રકાર સે સ્થિત હૈં, ભૂત વર્તમાન એવં ભવિષ્યત્કાલ મેં આચાર-શીલ પુરુષ હી હમ્ દોનોં કે દર્શન મેં જ્ઞાની કહા ગયા હૈં । તુમ્હારે ઔર હમારે મત મેં પર લોક કે સંબંધ મેં મી વિશેષ ભેદ નહીં હૈં ॥૪૬॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રકકુમાર જષ્ઠ વ્રાહ્મણોં કો પરાજિત કરકે આગે પડે તો માર્ગ મેં એકદળડી મિલ ગયે । ઝન્હોને આકર મુનિ સે કહા—હે આર્દ્રક ! તુમ ઔર હમ્ દોનોં ધર્મ મેં સમાન રૂપ સે વર્તે

ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળમાં ‘આચારસીલે—આચારશીલઃ’ આચારવાન પુરુષ જ આપણા બન્નેના દર્શનમાં ‘નાળી બુદ્ધ—જ્ઞાની ઉક્તઃ’ જ્ઞાની કહેવાય છે. તમારા અને અમારા મતમાં ‘સંપરાયમ્—સંપરાયે’ પરલોકના સંબંધમાં પણ ‘ણ વિસેસમત્થિ—ન વિશેષોડસ્તિ’ વધારે મતભેદ નથી. ॥૪૬॥

અન્વયાર્થ—આપણે બન્ને એટલે કે સાંખ્ય અને જૈન ધર્મમાં પ્રવૃત્ત છીએ તથા ધર્મમાં સમ્પદ્ પ્રકારથી સ્થિત છીએ, ભૂતવર્તમાન તેમજ ભવિષ્યકાળમાં આચાર શીલ પુરુષ જ અમારા બન્નેના દર્શનમાં જ્ઞાની કહેલ છે. તમારા અને અમારા મતમાં પરલોક સંબંધમાં પણ વિશેષ ભેદ નથી ૪૬।

ટીકાર્થ—આર્દ્રકકુમાર જ્યારે બ્રહ્મણેનો પરાજય કરીને આગળ વધ્યા તો માર્ગમાં એક દંડી મળી ગયા. તેણે આવીને આર્દ્રક મુનિને કહ્યું કે—હે આર્દ્રક ! તમે અને અમે બન્ને ધર્મમાં સરખી રીતે વર્તવાવાળા છીએ. અને

કૌણિકરાજ્યસ્ય યથા વર્ણનં કૃતમ્ 'જાવ' યાવત્, યાવત્પદસંગ્રાહઃ પાઠોઽત્ર સંગ્રાહઃ ।
 પુનઃ—'પસંતડિંવડમર રજ્જ' પ્રશાન્તડિંવડમરં રાજ્યમ્, પ્રશાન્તં ડિમ્વં-
 સ્વચક્રમયં ડમરં-પરચક્રમયં યસ્મિન્ તત્-તાદૃશં રાજ્યમ્ 'પસાદેમાણે' પ્રસાધયન્
 'વિહરઈ' વિહરતિ, યથોક્તવિશિષ્ટવિશેષણવિશેષિતં રાજ્યં પરિપાલયન્નાસ્તે ।
 'તસ્મિન્ પં રન્નો' તસ્ય સ્વલ્લુ રાજ્ઞઃ 'પરિસા ભવઈ' પરિપદ્મવતિ, તસ્યાં પરિપદિ
 વક્ષ્યમાણા ઇમે સદસ્યા ભવન્તિ, તાનેવ નામગ્રાહં દર્શયતિ—'ઉગ્ગા ઉગ્ગપુત્તા' ઉગ્રા
 ઉગ્રપુત્રા ભવન્તિ, ઉગ્રનામા વંશવિશેષઃ તત્ત્રોદ્ભવા ઉગ્રાઃ કથ્યન્તે, ઉગ્રનામકવંશોદ્ભવા
 સ્તત્પુત્રાશ્ચ સદસ્યા ભવન્તિ । તથા—'ભોગા ભોગપુત્તા' ભોગા ભોગપુત્રાશ્ચ 'ઇક્ષ્વાગા
 ઇક્ષ્વાગાપુત્તા' ઇક્ષ્વાકવઃ ઇક્ષ્વાકુપુત્રાઃ ઋષભદેવવંશીયાઃ । 'નાયા નાયપુત્તા' જ્ઞાતાઃ—
 જ્ઞાતવંશીયા સ્તત્પુત્રાશ્ચ, 'કૌરવ્વા કૌરવ્વપુત્તા' કૌરવ્યાઃ કૌરવ્યપુત્રાશ્ચ, 'મટ્ટા-

યહાં રાજા કા સમગ્ર વર્ણન ઉસી પ્રકાર કરના ચાહિયે જૈસા ઔપ-
 પાતિક સૂત્ર મેં કૌણિક રાજા કા કિયા ગયા હૈ ।

પુનઃ કિસ પ્રકાર કા રાજ્ય વહાં કહા હૈ ? જિસમેં સ્વચક્ર ઓર પર-
 ચક્ર કા અથ શાન્ત હો જાને કે કારણ રણભેરી વજાને કી આવશ્યક્તા
 હી નહીં રહતી । વહ રાજા હિસ પ્રકાર કે રાજ્ય પર શાસન કરતા હુઆ
 વિચરતા હૈ ।

ઉસ રાજા કી પરિષદ્ હોતી હૈ । ઉસ પરિષદ્ મેં જો સદસ્ય હોતે હૈં,
 ઉનકે નામ ગિનાતે હૈં—ઉગ્રવંશી, ઉગ્રવંશિયોં કે પુત્ર ભોગવંશી, ભોગ-
 વંશિયોં કે પુત્ર, હિસી પ્રકાર ઇક્ષ્વાકુ, ઇક્ષ્વાકુપુત્ર (ઋષભદેવ કે વંશ
 પરિવાર વાલે), જ્ઞાતવંશી, જ્ઞાતવંશિયોં કે પુત્ર, કૌરવવંશી, કૌરવવં-

અહિયાં રાજાનું સઘળું વર્ણન જેમ ઔપપાતિક સૂત્રમાં કેાણિક રાજાનું
 વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેજ પ્રમાણે કરવું જોઈએ.

ફરીથી ત્યાં કેવા પ્રકારનું રાજ્ય કહ્યું છે ? જેમાં સ્વ ચક્ર અને પર
 ચક્રનો ભય શાન્ત થઈ જવાને કારણે રણભેરી વગાડવાની જરૂરત જ રહેતી
 નથી. તે રાજા આવા પ્રકારના રાજ્યનું શાસન કરતો થકો વિચરે છે.

તે રાજાની પરિષદ્ હોય છે, તે પરિષદ્માં સભાજનો—સદસ્ય હોય છે.
 તેઓના નામો આ પ્રમાણે છે—ઉગ્રવંશી ઉગ્રવંશવાળાઓના પુત્રો (૧) ભોગવંશી
 —ભોગવંશવાળાના પુત્રો (૨) એજ પ્રમાણે ઇક્ષ્વાકુ ઇક્ષ્વાકુપુત્ર (૩) ઋષભદેવના
 વંશ પરિવારવાળા, જ્ઞાતવંશી (૪) જ્ઞાતવંશવાળાના પુત્રો (૫) કૌરવ વંશી—

સમુત્થિતૌ વર્ત્તાવહે યદ્યપિ આત્માં દ્વૌ દ્વલોકે શાસ્ત્રરીત્યા મિન્નધર્માણાવપિ
પરલોકે તુલ્યધર્માણૌ તથા 'અસ્મિન્' અસ્મિન્ ધર્મે-સ્વસ્વધર્મે 'સુદૃઢ્યા' સુસ્થિતૌ
-સુદૃઢૌ 'તદ્દ એસકાલે' તથા અણ્યત્કાલે-વર્ત્તમાનધૂતમવિવ્યદાત્મકકાલત્રયેઽપિ
ધર્મે એવ વર્ત્તમાનો આત્માં સ્વઃ 'આપારસીલે નાળી બુદ્ધ' આવયોર્દ્વયોરપિ સિદ્ધાન્તે
આચારશીલ એવ પુરુષો જ્ઞાની ઉક્તઃ-કથિતઃ, ન તુ-આચારહીનો જ્ઞાની । 'સંપરા
યંમિ ણ વિસેસમત્થિ' સમ્પરાયે-પરલોકે ન કશ્ચિદ્વિશેષોઽસ્તિ-આવયોર્મતે ।
અતોઽહં મધ્ચુલ્ય એવ, મન્મતં શૃણુ-સત્ત્વરજસ્તમસઃ સામ્યાવસ્થા પ્રકૃતિઃ-તતો
મહત્તત્ત્વં જાયતે-તતોઽહદ્ધારસ્તતઃ પશ્ચતન્માત્રાણિ, એકાદશેન્દ્રિયાણિ ચ જાયન્તે ।
પુરુષશ્ચ નિત્યઃ સ્વતન્ત્રશ્ચ । અર્હિસાસત્યાસ્તેયવ્રહ્મચર્યાપરિગ્રહાઃ પશ્ચ રમેઽતર્ગતાઃ,

હું ઓર દોનોં ધર્મ મેં સ્થિત હું ચે બ્રાહ્મણ તો હિંસક હું, મગર
દોનોં (અપન દોનોં) સમાન ધર્મ વાલે હું । હમ વર્ત્તમાન, મૂન ઓર
અવિવ્યત્ત ત્રીનોં કાલોં મેં ધર્મ મેં હી સ્થિત હું । હમ દોનોં (અપનદોનો)
કે હી સિદ્ધાન્ત મેં આચારશીલ પુરુષ હી જ્ઞાની કહા ગયા હૈ । જો
આચાર સે હીન હૈ, વહ જ્ઞાની નહીં માના જાતા । હમારે ઓર તુમ્હારે
મત મેં સંસાર ઓર પરલોક કે સંબંધ મેં કી કોઈ વિશેષ મતમેદ નહીં
હું । હસ પ્રકાર મેં આપકે સદૃશ હી હું । મેરે મત કો સુનો । વહ હસ
પ્રકાર હૈ-સત્ત્વગુણ, રજોગુણ ઓર તમોગુણ કી સમાન અવસ્થા પ્રકૃતિ
કહલાતી હૈ । પ્રકૃતિ સે મહત્તત્ત્વ (બુદ્ધિ) ઉત્પન્ન હોતી હૈ । બુદ્ધિ સે
અહંકાર ઓર અહંકાર સે પાંચ તન્માત્રા ઉત્પન્ન હોતે હું ઓર ગ્યારહ
ઇન્દ્રિયાં મી ઉત્પન્ન હોતી હું । રૂપ રસ, ગંધ, સ્પર્શ ઓર શબ્દ ચે પાંચ

આપણે બન્ને ધર્મમાં સ્થિત છીએ. આ બ્રાહ્મણો તો હિંસક છે. પણ આપણે
બન્ને સમાન ધર્મવાળા છીએ. અમે ભૂત, વર્તમાન, અને અવિવ્ય આ ત્રણે
કાળમાં ધર્મમાં જ વર્તવા વાળા છીએ. આપણા બન્નેના સિદ્ધાંતમાં આચાર
વાળો પુરુષ જ જ્ઞાની કહેવાય છે. જે આચાર વિનાનો છે, તે જ્ઞાની થઈ
શકતો નથી. અમારા અને તમારા મતમાં સંસાર અને પરલોકના સબંધમાં
પણ કોઈ વધારે મત ભેદ નથી. આ રીતે હું તમારા સમાન જ છું. મારા
મતને સાંભળો. તે આ પ્રમાણે છે. સત્ત્વ ગુણ, રજોગુણ, અને તમોગુણની
સમાન અવસ્થા પ્રકૃતિ કહેવાય છે. પ્રકૃતિથી મહત્ત્વ તત્ત્વ (બુદ્ધિ) ઉત્પન્ન
થાય છે. બુદ્ધિથી અહંકાર અને અહંકારથી પાંચ તન્માત્રા ઉત્પન્ન થાય છે.
અને અગિયાર ઈન્દ્રિયો પણ ઉત્પન્ન થાય છે. રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને

મન્મતે-પશ્ચમહાવ્રતાનિ નાસન ઉત્પત્તિઃ । અપિ તુ-સર્વેષામાવિર્ભાવતિરોમાર્ગો ।
 કારણાત્વના સર્વેડપિ નિત્યાઃ, યથા-મન્મતે દ્રવ્યરૂપેણ, સંસારસ્વરૂપં મન્મતેડપિ
 તથૈવ । મન્મદ્ભિઃ સંસારસ્યોત્પત્તિવિનાશો ન સ્વીક્રિયેતે, અસ્મામિસ્તથા મન્યેતે ।
 અસ્મામિરપિ સંસારસ્યાડવિર્ભાવતિરોમાવયોરભ્યુપગતત્વાત્ । અત આવયોર્મતં
 તુલ્યમેવેતિ મન્મતમેવ મન્મદ્ભિરપિ સ્વીકર્તવ્યમ્ । અલં મહાવીરોપગમનેન,

ઉક્તશ્ચ-‘પશ્ચવિંશતિતત્ત્વજ્ઞો યત્ર તત્રાશ્રમે વસેત્ ।

જટી ઘુણ્ડી શિલીવાડપિ મુચ્યતે નાડત્ર સંશયઃ ॥૧॥

તસ્માદાદર્તવ્યં મન્મતં મન્મદ્ભિરિતિ । ૪૬॥

તન્માત્રા હૈં । ફનસે પાંચ મહાભૂતોં કી ઉત્પત્તિ હોની હૈ । પુરુષતત્ત્વ
 ઇક, નિત્ય ઓર સ્થતંત્ર હૈં । અહિંસા, સત્ય અસ્તેય, વ્રહ્મચર્ય ઓર
 અપરિગ્રહ યે પાંચ યમ હૈં ।

યહી આપ કે મત મેં પાંચ મહાવ્રત કહલાતે હૈં । હમારે મત કે
 અનુસાર અસત્ કાર્ય કી ઉત્પત્તિ નહીં હોતી ઓર સત્ કા કમી
 વિનાશ નહીં હોતા, જિસે દૂસરે લોગ ઉત્પત્તિ ઓર વિનાશ સમજતે
 હૈં, વે વાસ્તવ મેં આવિર્ભાવ ઓર તિરોભાવ હી હૈં । કારણ રૂપ સે સમી
 પદાર્થ નિત્ય હૈં જૈસે આપકે મત મેં દ્રવ્ય રૂપ સે નિત્ય હૈં । સંસાર કા
 સ્વરૂપ જૈસા આપ કે મત મેં હૈં વૈસા હી હમારે મત મેં હી હૈ । આપ
 જગત્ કા ઉત્પાદ ઓર વિનાશ સ્વીકાર નહીં કરતે, હમ હી નહીં
 માનતે । જગત્ કા આવિર્ભાવ ઓર તિરોભાવ હી હમને સ્વીકાર કિયા
 હૈ । ઇસ પ્રકાર જવ અપકા ઓર હમારા મત સમાન હૈ તો આપકો

શુદ્ધ આ પાંચ તન્માત્રા છે. આનાથી પાંચ મહાભૂતોની ઉત્પત્તિ થાય છે.
 પુરુષતત્ત્વ એક નિત્ય અને સ્થતંત્ર છે. અહિંસા, સત્ય, આસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય
 અને અપરિગ્રહ આ પાંચ યમ છે.

તમારા મતમાં અનેજ પાંચ મહાવ્રત કહે છે. અમારા મત પ્રમાણે
 અસત્ કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. અને સત્ કાર્યનો કોઈ કાળે વિનાશ
 થતો નથી. જેને બીજા લોકો ઉત્પત્તિ અને વિનાશ સમજે છે. તે વાસ્ત-
 વમાં આવિર્ભાવ અને તિરોભાવ જ છે કારણ કે રૂપમાં બધાજ પદાર્થો નિત્ય
 છે. જેમ આપના મતમાં દ્રવ્ય પશ્ચાથી નિત્ય છે, સંસારનું સ્વરૂપ જેમ
 તમારા મતમાં છે. એજ પ્રમાણે અમારા મતમાં છે આપ જગત્ને ઉત્પાદ
 અને વિનાશ સ્વીકારતા નથી અને પણ તે માનતા નથી જગત્ને આવિ-
 ભાવ અને તિરોભાવ જ અને સ્વીકાર્યો છે. આ પ્રમાણે બધારે આપનો
 અને અમારો મત સરખો જ છે. તો આપે અમારા મતનો જ સ્વીકાર કરી

મૂલમ્—અવત્તરૂવં પુરિસં મહંતં, સળાતળં અવલ્લયમવ્વયં ચ ।

સવ્વેસુ ભૂણસુ વિ સવ્વઓ સે, ચંદો વ તારાહિં સમત્તરૂવે । ૪૭।

છાયા—અવ્યક્તરૂપં પુરુષં મહાન્તં, સનાતનમક્ષયમવ્યયઞ્ચ ।

સર્વેષુ ભૂતેષ્વપિ સર્વતોઽસૌ, ચન્દ્ર ઇવ તારાસુ સમસ્તરૂપઃ ॥૪૭॥

અન્વયાર્થઃ—(પુરિસં) પુરુષમ્ (અવત્તરૂવં) અવ્યક્તરૂપં વાઙ્મનસાઽતીતત્વાત્ (મહંતં) મહાન્તં વ્યાપકમ્ (સળાતળં) સનાતનમ્—નિત્યમ્ (અવલ્લયમવ્વયં ચ) અક્ષય-મવ્યયં ચ આહ, (સે) સઃ—જીવઃ (સવ્વેસુ ભૂણેસુ વિ) સર્વેષુ ભૂતેષુ (સવ્વઓ તારાહિં ચંદો વ) સર્વતઃ તારાસુ મધ્યે ચન્દ્ર ઇવ (સમત્તરૂવે) સમસ્તરૂપઃ—પરિપૂર્ણ, ઇતિ । ૪૭।

હમારા હી મત સ્વીકાર કરલેના ચાહિયે । મહાવીરં કે પાસ જાને સે કયા ફાયદા ? હમારે યહાં કહા હૈ—‘પંચવિંશતિતત્ત્વજો’ ઇત્યાદિ ।

‘ચાહે કોઈ જટા રચના હો, મસ્તક મુંડાતા હો યા ચોટી રચના હો ઓર વહ કિસીં ખી આશ્રમ મેં કયોં ન રહતા હો, યદિ ડસને પચ્ચીસ તત્ત્વોં કે સ્વરૂપ કો જાન લિયા હૈ તો મુક્તિ પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ । હસમેં તનિક ખી સંદેહ નહીં હૈ ।’ અતઃપ્રવ હમારા મત અંગીકાર કરલો ॥૪૬॥

‘અવત્તરૂવં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘પુરિસં-પુરુષં’ પુરુષ ‘અવત્તરૂવં-અવ્યક્તરૂપં’ અવ્યક્ત રૂપ હૈ કયોં કી વહ વાણી ઇવં મન સે અગોચર હૈ ‘મહંતં-મહાન્તમ્’ વહ વ્યાપક હૈ ઓર ‘સળાતળં-સનાતનમ્’ નિત્ય હૈ ‘અવલ્લયમવ્વયં ચ’ અક્ષય ઓર અવ્યય હૈ ‘સે-સઃ’ વહ પુરુષ ‘સવ્વેસુ ભૂણસુ વિ-સર્વેષુ ભૂતે-ષ્વપિ’ સમસ્ત ભૂતોં મેં ખી વ્યાપ્ત હૈ જૈસે ‘સવ્વઓ તારાહિં-સર્વતઃ તારાસુ’

‘લેવો જોઈએ. મહાવીરની પાસે જરાથી શું લાભ થવાનો છે ? અમારામા કહ્યું છે કે—‘પંચવિંશતિતત્ત્વજો’ ઇત્યાદિ

ચાહે કોઈ જટારાખતા હોય, માથું મુંડાવતા હોય, અથવા ચોટલી રાખતા હોય, અને તે કોઈ પણ આશ્રમમાં કેમ ન હોય, પણ જો તેણે પચ્ચીસ તત્ત્વોને જાણેલ હોય તો તે મુક્તિને પ્રાપ્ત કરી લે છે. તેમાં જરા પણ સંદેહ નથી તેથી જ આપ અમારા મતનો સ્વીકાર કરી લો. ॥૪૬॥

‘અવત્તરૂવં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘પુરિસં-પુરુષ’ પુરુષ ‘અવત્તરૂવં-અવ્યક્તરૂપમ્’ અવ્યક્ત રૂપ છે. કેમકે તે વાણી અને મનથી અગોચર છે. ‘મહંતં-મહાન્તમ્’ તે વ્યાપક છે ‘સળાતળં’ નિત્ય છે. ‘અવલ્લયમવ્વયં ચ’ અક્ષય અને અવ્યય ‘સે-સઃ’ તે પુરુષ ‘સવ્વેસુ ભૂણસુ વિ-સર્વેષુ ભૂતેષ્વપિ’ સઘળા ભૂતોમા પણ વ્યાપ્ત છે. જેથી

ટીકા—વેદાન્તમતે મન્યમાના આર્દ્રકમેત્યોક્તવન્તઃ—મોઃ ! અસ્મદીયં મતમેવ ત્વયોપાસનીયમ્ અસ્મદર્શનાદ્ યુગ્મદર્શને નાસ્તિ પાર્યંકચમ્, સદપિ—અલ્પીયઃ પ્રાયઃ સમત્વબ્રુવેયાત્—તદેવ દર્શયતિ—‘પુરિસં’ પુરુષમ્—પુરિ-શરીરે શેતે-વિચતે इति પુરુષસ્તમ્ । ‘અન્વત્તરૂઘં’ અવ્યક્તરૂપમ્, અયમાત્મા જીવો વાહ્મનસાતીતત્વાદ્ અવ્યક્તરૂપસ્તમ્ । ‘મહંતં’ મહાન્તમ્—સર્વવ્યાપકં ગગનવત્ । ‘સનાતનં’ સનાતનમ્ સર્વદાઢાસ્થાયિનમ્ । ‘અક્ષયં’ અક્ષયં—ક્ષયવૃદ્ધિહાસાદિરહિતમ્ । ‘અન્વયં ચ’

ચંદ્રો વ-ચન્દ્ર ઇવ’ ‘સમસ્ત તારામંડલમેં ચન્દ્રમા ‘સમત્તરૂપે-સમસ્તરૂપઃ’ પૂર્ણરૂપ સે સમ્બન્ધ કરતા હૈ ॥૪૭॥

અન્વયાર્થ—પુરુષ અવ્યક્ત રૂપ હૈ, કયોંકિ વહ વાળી ઓર મન સે અગોચર હૈ । વહ વ્યાપક હૈ, નિત્ય હૈ, અક્ષય ઓર અન્વય હૈ । વહ પુરુષ સમસ્ત ભૂતોં મેં બી વ્યાપ્ત હૈ જૈસે ચન્દ્રમા સબ તારાઓં કૈ સાથે પૂર્ણ રૂપ સે સમ્બન્ધ કરતા હૈ ॥૪૭॥

ટીકાર્થ—વેદાન્ત મત કો માનને વાલે આર્દ્રક કૈ સમીપ આકર ઘોલે—હમારે મત કી હી તુમ્હે’ ઉપાસના કરની ચાહિયે । હમારે દર્શન સે તુમ્હારે દર્શન મેં ભિન્નતા નહીં હૈ । અગર કુછ હૈ બી તો વહુત થોડી સી હૈ । પ્રાયઃ સમાનતા હી હૈ । યહ આત્મા વાળી ઓર મન સે અગોચર હોને કૈ કારણ અવ્યક્ત હૈ, આકાશ કૈ સમાન સર્વવ્યાપક હૈ, સનાતન અર્થાત્ સદૈવ અવસ્થિત રહને વાલા હૈ અક્ષય અર્થાત્ હાનિ ઓર વૃદ્ધિ

રીતે ‘સવ્વઓ તારાઈ ચંદ્રો વ-મ્વર્વતઃ તારાસુ ચન્દ્ર ઇવ’ સઘળા તારા મંડળમાં ચન્દ્રમાં ‘સમત્તરૂપે-સમસ્તરૂપઃ’ પૂર્ણ રૂપે પ્રકાશે છે ॥૪૭॥

અન્વયાર્થ—પુરુષ અવ્યક્ત રૂપ છે કેમકે તે વાણી અને મનથી અગોચર છે. તે વ્યાપક છે. નિત્ય છે અક્ષય અને અન્વય છે. તે પુરુષ સઘળા ભૂતોમાં—પ્રાણિયોમાં પણ વ્યાપ્ત છે જેમકે ચંદ્રમાં બધા તારાઓની સાથે પૂર્ણપણે સંબંધ કરે છે. ॥૪૭॥

ટીકાર્થ—વેદાન્ત મતને માનવા વાળાઓએ આર્દ્રક મુનિ પાસે આવીને કહ્યું કે—તમારે અમારા મતનો જ સ્વીકાર કરવો જોઈએ, અમારા અને તમારા દર્શન શાસ્ત્રમાં ભિન્ન પણ નથી જો કોઈ જુદાપણું હોય તો તે થોડા પ્રમાણમાં જ જુદા પણ છે. પ્રાયઃ સરખાપણું જ છે. આ આત્મા વાણી અને મનથી અગોચર હોવાથી અવ્યક્ત છે અકાશની જેમ સર્વ વ્યાપક છે સનાતન અર્થાત્ હંમેશાં અવસ્થિત રહેવાવાળો છે અક્ષય અર્થાત્ ક્ષય વિનાનો હાનિ અને વૃદ્ધિ તથા હાસ વિનાનો છે તેનો કોઈ પણ

અવ્યયં ચ—વ્યયો વિનાશસ્તદ્રહિતં સર્વદા નિત્યમાહૈતિ શેષઃ । ‘સે’ સ આત્મા જીવઃ ‘સવ્વેસુ ભૂએસુ ચિ’ સર્વેષુ ભૂતેષ્વપિ ‘સવ્વત્રો’ સર્વતઃ—સવાહ્યાભ્યન્તરરૂપેણ સર્વભૂતેષુ તિષ્ઠતિ સામસ્ત્યેન । ‘તારાહિં’ તારાસુ—નક્ષત્રમધ્યે ‘ચન્દ્રો વ’ ચન્દ્ર इव ‘સમત્તરૂવે’ સમસ્તરૂપઃ—પરિપૂર્ણઃ, યથા—ચન્દ્રઃ સર્વાસુ તારાસુ સમ્બદ્ધ એવ, તથા—જીવોઽપિ પ્રકાશમાનત્વાદ્ વ્યાપકત્વાચ્ચ સર્વત્ર સર્વદા વિદ્યમાન એવ । આવયોર્મતં સદસદ્રૂપમેત્ર તથાઽપિ અસ્મન્મતે જીવસ્ય સ્વરૂપં વિવિચ્ય પ્રદર્શિતં ન તથા આર્હતદર્શને તસ્માદ્ અસ્મન્મતમેવ અનુવર્તસ્વેતિ ભાવઃ ॥૪૭॥

મૂલમ્—એવં ણ મિઝ્જંતિ ણ સંસરતી, ણ માહુણા યત્તિયવેસપેસા ।

કીટા ય પક્કહી ય સરીસિવા ય, નરા ય સવ્વે તહ દેવલોગા ॥૪૮॥

છાયા—એવં ન મીયન્તે ન સંસરન્તિ ન વાહ્યણક્ષત્રિયવૈશ્યપ્રેષ્યાઃ ।

કીટાશ્ચ પક્ષિણશ્ચ સરીસૃપાશ્ચ નરાશ્ચ સર્વે તથા દેવલોકાઃ ॥૪૮॥

તથા હાસ સે રહિત હૈ । ઉસકા કમ્મી વ્યય (વિનાશ) નહીં હોતા । વહ આત્મા સમી ભૂતોં મેં વાહ્ય ઔર આભ્યન્તરરૂપ સે વ્યાપ્ત હૈ જૈસે ચન્દ્રમા સમસ્ત તારાઓં સે સમ્બદ્ધ હૈ, ઉસી પ્રકાર આત્મા મી પ્રકાશમાન ઔર વ્યાપક હોને સે સર્વત્ર ઔર સર્વદા વિદ્યમાન હી રહતા હૈ ।

આપકા ઔર હમારા મત સત્-અસત્ રૂપ હૈ, તથાપિ હમારે મત મેં જીવ કા સ્વરૂપ જૈસા વિવેચન કરકે દિખલાયા ગયા હૈ, વૈસા આર્હતદર્શન મેં નહીં બતલાયા ગયા । અતઃ આપ હમારે મત કો સ્વીકાર કરલો ॥૪૭॥

‘એવં ણ મિઝ્જંતિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ હસ પ્રકાર આપકે મતકો સ્વીકર કરલેને સે

વપ્પતે વ્યય (વિનાશ) થતો નથી. તે આત્મા બધાજ ભૂતોમાં બાહ્ય અને આભ્યંતર પશ્ચાથી વ્યાપ્ત છે. જેમ ચન્દ્રમા સઘળા તારાઓમાં પૂર્ણ રૂપથી પ્રકાશે છે તેજ રીતે આત્મા પણ પ્રકાશમાન અને વ્યાપક હોવાથી સર્વજ અને સર્વદા વિદ્યમાન જ રહે છે ।

તમારો અને અમારો મત સત્, અસત્ રૂપ છે. તો પણ અમારા મતમાં જીવનું સ્વરૂપ જે પ્રમાણે વિવેચન કરીને બતાવવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે અર્હતના દર્શનમાં કહેલ નથી. તેથી આપ અમારા મતનો જ સ્વીકાર કરીલો તેજ ઉત્તમ છે. ॥૪૭॥

‘એવં ણ મિઝ્જંતિ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ આ પ્રમાણે આપના મતનો સ્વીકાર કરી દેવામાં

અન્વયાર્થઃ—(એવં) એવમ્—મવન્મતે (જ મિજ્જંતિ) ન મીયન્તે—જીવાનાં સુખિ-
ત્વ—દુઃખિત્વ વ્યવસ્થાયા અપિ ઉપપાદનં કર્તુ ન શક્યતે, જીવાનાં કૂટસ્થનિત્ય-
ત્વાત્ વ્યાપકત્વાચ્ચ । (જ સંસરંતી) ન સંસરન્તિ તે—તથા સ્વકર્મપ્રેરિતજીવાનાં નાનાં—

‘ન મિજ્જંતિ—ન મીયન્તે’ સુખી એવં દુઃખી કી જો વ્યવસ્થા દેખી જાતી
હૈ, उसकी संगती नहीं हो सकती क्योंकि आपका माना हुआ आत्मा
कूटस्थ नित्य, और व्यापक है । ‘ज संसरन्ति—न संसरन्ति’ अपने अपने
कर्म प्रेरित जीवों का नाना गतियों में गमन और आगमन भी नहीं
हो सकता क्यों की वे निष्क्रिय है ‘न माहणा खत्तियवेसपेसा—न
ब्रह्मणाः क्षत्रियवैश्यप्रेष्याः’ ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, और शूद्रका भी
भेद नहीं हो सकता क्योंकि ‘असंगो ह्ययं पुरुषः’ इस श्रुति से आत्मा
एकान्त रूप से असंग कहा गया है ‘कीटा य पक्खी य सरीसिवा य—
कीटाश्च पक्षिणश्च सरीसृपाश्च’ कीट, पतंग, और सरीसृप (रेंगकर चलने
वाला प्राणी) का भेद भी नहीं बन सकता क्यों की जीव एक और
क्रियाहीन है ‘नरा य सव्वे तह देव लोका—नराश्च सर्वे तथा देवलोकाः’
मानव और देव आदि की व्यवस्था भी संगत नहीं हो सकती, क्योंकि
जीव को एक क्रिया शून्य व्यापक और निःसंग मानते हो, अतएव
एकान्तवाद रमणीय नहीं है । आखिरमें सभी को अनेकान्तवाद का
ही शरण लेनी पडती है ॥४८॥

આવે તો ‘ન મિજ્જંતિ—ન મીયન્તે’ સુખી દુઃખી વિગેરેની જે વ્યવસ્થા દેખ-
વામાં આવે છે. તેની સંગતી થતી નથી કેમકે આપે માનેલ પુરુષ (આત્મા)
કૂટસ્થ નિત્ય અને વ્યાપક છે. ‘જ સંસરંતિ—ન સંસરન્તિ’ પોત પોતાના કર્મથી
પ્રેરિત જીવોનાં અનેક ગતિયોમાં ગમન અને આગમન પણ થઈ શકતું
નથી કેમકે તે નિષ્ક્રિય છે. ‘ન માહણા ક્ષત્તિયવેસપેસા—ન બ્રાહ્મણાઃ ક્ષત્રિય-
વૈશ્યપ્રેષ્યાઃ’ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્રનો ભેદ પણ નથી. કેમકે—
‘અસંગો હ્યયં—પુરુષઃ’ આ શ્રુતિ વચનથી આત્મા એકાન્ત રૂપથી અસંગ કહેવામાં
આવેલ છે. ‘કીટા ય પક્ખી ય સરીસિવા ય’—‘કીટાશ્ચ પક્ષિણશ્ચ સરીસૃપાશ્ચ’ કીટ
પતંગ અને સરીસૃપ (ઠેકીને ચાલવાવાળા પ્રાણી) નો ભેદ પણ થતો નથી. કેમકે
જીવ એક અને ક્રિયા વિનાનો છે. ‘નરા ય સવ્વે તહ દેવલોકા—નરાશ્ચ સર્વે તથા
દેવલોકાઃ’ માણસ અને દેવ વિગેરેની વ્યવસ્થા પણ સંગત થતી નથી. કેમકે
જીવને એક ક્રિયા શૂન્ય વ્યાપક અને નિઃસંગમાનો છે તેથીજ એકાન્તવાદ
રમણીય નથી. આખરે બધાને અનેકાન્તવાદનું જ શરણ ગ્રહણ કરવું પડે છે. ૪૮

गतिषु गमनागमनमपि न संभवति, निष्क्रियत्वात् (ण माहणा स्वत्तियवेसपेसा) न ब्राह्मणाः क्षत्रियवैश्यप्रेष्याः—ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रविभागोऽपि न संभवति। (असङ्गोह्यय पुरुषः) इत्यादि श्रुत्या जीवस्यैकान्ताऽसङ्गत्वमतिपादनात्। (कीटा य-पक्ष्मी य सरीसिवा य) कीटाश्च पक्षिणश्च सरीसृपाश्च—कीटपतङ्गगतिरपि न समो-हिता भवेत् जीवस्यैकत्वात् निष्क्रियत्वाच्च। (नरा य सव्वे तद् देवलोगा) नराश्च सर्वे तथा देवलोकाः। नराऽमरादिव्यवस्थाऽपि न संभवेत्, जीवस्यैकान्तत्वान्निष्क्रियत्वाद् व्यापकत्वाद् असङ्गत्वस्वीकरणाच्च। अतो न एकान्तवादो रमणीयः।

अन्वयार्थ—इस प्रकार आप के मत को स्वीकार कर लेने पर सुखी दुःखी आदि की जो व्यवस्था देखी जाती है, उसकी संगति नहीं हो सकती, क्योंकि आपका माना हुआ पुरुष (आत्मा) कूटस्थ नित्य और व्यापक है। अपने अपने कर्म से प्रेरित जीवों का नाना गतियों में गमन और आगमन भी नहीं हो सकता, क्योंकि वे निष्क्रिय हैं। ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य और शूद्र का भी भेद नहीं हो सकता। क्योंकि 'असंगोह्यय पुरुषः' इस श्रुति में एकान्त रूप से असंग कहा गया है। कीट, पतंग और सरीसृप (रेंगकर चलने वाले प्राणी) विगेरे का भेद भी नहीं बन सकता, क्योंकि जीव एक और क्रियाहीन है। मानव और देव आदि की व्यवस्था भी संगत नहीं हो सकती, क्योंकि और जीव को एक क्रियाशून्य व्यापक और निस्संग मानते हो अतएव यह एकान्तवाद रमणीय नहीं है। आखिर सभी को अनेकान्त-वाद की शरण लेनी ही पड़ती है। ॥४८॥

अन्वयार्थ—आ रीते आपना मतने स्वीकारवाची सुभी दु भी विगे-देनी जे व्यवस्था जेवामा आवे छे तेनी संगति थर् शकती नथी. कैमके—आपे मानेव पुरुष (आत्मा) कूटस्थ, नित्य अने व्यापक छे. पोतपोताना कर्मथी प्रेरायेव लुवेनु' अनेक प्रकारनी गतियोमां गमनागमन पणु थर् शकशे नही' कैमके—ते निष्क्रिय छे. तेमज आह्वण, क्षत्रिय, वैश्य अने शूद्रा 'हिने' सेव पणु थर् शकशे नही'. कैमके—'असंगोह्यय पुरुषः' आ श्रुतिवाक्यमां 'एकान्तपणुथी असंग कडेव छे. कीट, पतंग अने सरीसृप (होडीने बाल-वावाणी) विगेरे प्राणीने सेव पणु थर् शकशे नही' कैमके—एव एक अने क्रियाशून्य छे. मानव अने देव विगेरेनी व्यवस्था पणु संगत थर् शकती नथी. कैमके आप लुवने एक क्रियाशून्य व्यापक अने निःसंग माने छे, तेथी ज आ एकान्तवाद रमणीय नथी, आपर जधाने अनेकान्तवादनुं ज शरणुं शोधनुं पडे छे. ॥४८॥

અન્તતો ગત્વા સર્વેપામનેકાન્તવાદઃ શરણમ્ । સાંખ્યવેદાન્તમતાઽનુયાયિનમુત્તરયતિ
આર્દ્રકો મુનિઃ-નાવયોર્મતં તુલ્યં મહદન્તરં વિદ્યતે, ભવન્તે એકાન્તવાદિનો નાહ-
ન્તથા । મવન્મતે જીવો વ્યાપકો નાસ્મન્મતે તથા, મવન્મતે કાર્યકારણયોરેકાન્તો-
ઽભેદો નાસ્મન્મતે તથા । અપિ ચ આત્મનો વ્યાપકત્વે કૂટસ્થનિત્યત્વે ચ-જન્મ-
મરણસ્વર્ગનરકવૃદ્ધિઆદિવ્યવસ્થાઽપિ ન ઘટતે, અતોઽનેકાન્તપક્ષ એવ આદર્શવ્ય
ઇતિ ॥૪૮॥ ટીકા-સુગમા ॥૪૮॥

મૂલમ્-લોગં અજાણિત્તા ઇહ કેવલેણ,
કંહંતિ જે ધમ્મમજાણમાણા ।

પાસંતિ અંપ્પાણં પરં ચ ણંટ્ટા,

સંસારંધોરંમિ અંણોરપારે ॥૪૯॥

છાયા-લોકમજ્ઞાત્વા ઇહ કેવલેન કથયન્તિ ये धर्ममजानानाः ।

નાશયન્ત્યાત્માને પરશ્ચ નણાઃ સંસારધોરેઽણોરપારે ॥૪૯॥

તાત્પર્ય--સાંખ્ય ઓર વેદાન્ત મત કે અનુયાયિયોં કો આર્દ્રક
મુનિ ઉત્તર દે રહે હેં । વે કહતે હેં-હમારા ઓર તુમહારા મત સમાન નહીં
હે । દોનોં મેં ઘટ્ટત અન્તર હે । જૈસે આપ નિત્ય એકાન્તવાદી હેં, વૈસે
હમ નહીં । આપકે મત મેં આત્મા વ્યાપક હે હમારે મતમેં નહીં । આપ
કાર્ય ઓર કારણ મેં એકાન્ત અભેદ માનતે હેં, હમ એસા એકાન્તવાદ
નહીં માનતે । હસકે અતિરિક્ત આત્મા કો વ્યાપક ઓર કૂટસ્થ નિત્ય
માનને પર જન્મ, મરણ, સ્વર્ગ, નરક, વૃદ્ધિ આદિ કી વ્યવસ્થા બી ઘટ
નહીં સકતી । અતએવ અનેકાન્તવાદ કા હી આદર કરના ચાહિએ ॥૪૮॥

ટીકા સુગમ હૈ ॥૪૮॥

તાત્પર્ય આ કથનનું એ છે કે એ વેદાન્ત મતના અનુયાયિઓને આર્દ્રક-
મુનિ ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-અમારો અને તમારો મત સરખો નથી. આપણા
ખન્નેના મતમાં ઘણો મોટો તફાવત છે. જેમ આપ સદા એકાન્તવાદી છો,
તેવા અમે એકાન્તવાદી નથી આપ કયું અને કારણમાં એકાન્ત રીતે બેઠ
માનતા નથી પણ અલેદ માનો છો. અમે તેમ એકાન્તવાદને માનતા નથી.
આ શિવાય આત્માને વ્યાપક અને કૂટસ્થ નિત્ય માનવાથી જન્મ, મરણ,
સ્વર્ગ, નરક, વધવા ઘટવા વિગેરેની વ્યવસ્થા ઘટી શકતી નથી. તેથી જ
અનેકાન્તનો જ આદર કરવો જોઈએ ॥૪૮॥ ટીકા સરળ છે.

अन्वयार्थः—(इह लोगं केवलेण अजाणित्ता) इह लोकं केवलेनाज्ञात्वा अमुं सर्वतः परिदृश्यमानं सूक्ष्मस्थूलस्थावरजङ्गमादिलोकं चतुर्दशरज्ज्वात्मकं केवलज्ञानेन अज्ञात्वा, (जे अजाणमाणा) ये पुरुषा अजानानाः (धम्मं कहंति) धर्मं कथयन्ति—उपदिशन्ति। ते अज्ञानिनः (णट्ठा) स्वयं नष्टाः (अप्पाणं) स्वात्मानम् (परं च) परञ्च (अणोरपारे घोरंमि संसारे) अणोरपारे—आद्यन्तरहिते घोरे संसारे भयङ्करेऽतिदुस्तीर्णे (णासंति) नाशयन्ति—स्वयं नष्टाः परानपि नाशयन्ति। न यो ज्ञानी स वस्तुस्वरूपं न जानाति, केवलीभगवांस्तीर्थकर एव। स च केवली

‘लोगं अजाणित्ता’ इत्यादि।

शब्दार्थ—‘इह लोगं केवलेण अजाणित्ता—इह लोकं केवलेन अज्ञात्वा’ इस स्थावर जंगम चौदह राजू परिमित लोकको केवल ज्ञान के द्वारा—विना जाने ‘जे अजाणमाणा—ये अजानानाः’ विना जाने जो अज्ञानी पुरुष ‘धम्मं कहंति—धर्मं कथयन्ति’ धर्म का उपदेश करते हैं वे ‘अणोरपारे घोरंमि संसारे—अणोरपारे घोरे संसारे’ इस आदि और अंतरहित अपार एवं घोर संसार में ‘अप्पाणं—नासंति—आत्मानं नाशयन्ति’ स्वयं नष्ट होते हैं और ‘परं च परञ्च’ दूसरों को भी ‘णासंति—नाशयन्ति’ नष्ट करते हैं ॥४९॥

अन्वयार्थ—इस स्थावर और जंगम—त्रस या चौदह राजू परिमित लोक को केवलज्ञान के द्वारा विना जाने जो अज्ञानी पुरुष धर्म का उपदेश करते हैं, वे इस घोर संसार में स्वयं नष्ट होते हैं और दूसरे को भी नष्ट करते हैं ॥४९॥

भावार्थ—जो ज्ञानी नहीं है वह वस्तुस्वरूप को सम्यक् प्रकार

‘लोगं अजाणित्ता’ इत्यादि।

शब्दार्थ—‘इह लोगं केवलेण अजाणित्ता—इह लोकं केवलेन अज्ञात्वा’ आ स्थावर अने जंगम—त्रस विगेरे चौदह राजू प्रमाणवाणा लोकने केवलज्ञान द्वारा ज्ञायता विना जे अजाणमाणा—ये अजानानाः’ ज्ञायता विना जे अज्ञानी पुरुष ‘धम्म कहंति—धर्मं कथयन्ति’ धर्मने उपदेश आपे छे तेओ ‘अणोरपारे घोरंमि संसारे—अणोरपारे घोरे संसारे’ आ आदिअंतरहित अपार घोर ओवा संसारमा ‘अप्पाण नासंति—आत्मानं नाशयन्ति’ पोते जे नाश पावे छे अने ‘परं च—परञ्च’ भीज्जोने पणु ‘नासंति—नाशयन्ति’ नाश करे छे।

अन्वयार्थ—आ स्थावर अने जंगम—त्रस अथवा चौदह राजू प्रमाणवाणा लोकने केवलज्ञान द्वारा ज्ञायता विना जे अज्ञानी पुरुष धर्मने उपदेश करे छे ते आ घोर संसारमा पोते नष्ट थय छे अने भीज्जने पणु नष्ट करे छे ॥४९॥

भावार्थ—जे ज्ञानी होता नहीं, ते वस्तु स्वरूपने सारी रीते समझ

તદુપદિષ્ટ એવ ધર્મઃ સંસારપારાયણસમર્થઃ । તદન્યો માર્ગોઽનર્થાય એવ કેવલમ્ ।
અતો યો ન કેવલી-ન વા તદુપદિષ્ટ ધર્મ શ્રદ્ધધાતિ, મ ન ધર્મોપદેશયોગ્યઃ । સ તુ-
સ્વયં નષ્ટોઽન્યાનપિ પાતયિતુ યતતે ॥૪૯॥

પુનરપ્યાહ આર્દ્રકઃ-‘લોયં વિજાણંતિ’ इत्यादि ।

મૂલમ્-‘લોયં વિજાણંતીહ કેવલેણં, પુન્નેણ નાણેણ સમાહિજુત્તા ।

ધર્મમ્ સમસ્તં ચ કંહંતિ જે ઉ, તારંતિ અપ્પાણં પરં ચંતિન્ના ॥૫૦॥

છાયા-‘લોકં વિજાણંતીહ કેવલેન પૂર્ણેન જ્ઞાનેન સમાધિયુક્તાઃ ।

ધર્મ સમસ્તં કથયન્તિ યે તુ, તારયન્ત્યાત્માનં પરશ્ચ તીર્ણાઃ ॥૫૦॥

સે નહીં જાનતા । કેવલી ભગવાન હી વસ્તુસ્વરૂપ કે જ્ઞાતા હોતે હૈ, અતએવ ઉનકે દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મ હી સંસાર સે પાર ઉતારને મેં સમર્થ હૈ । ઉસસે ભિન્ન જો માર્ગ હૈ વહ અનર્થ કા હી કારણ હૈ । અતએવ જો સ્વયં કેવલી નહીં હૈ યા કેવલી કે દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મ પર શ્રદ્ધા નહીં રાખતા હૈ, વહ ધર્મોપદેશ કે યોગ્ય નહીં હૈ । વહ તો સ્વયં નષ્ટ હૈ ઓર દૂસરોં કો ભી નષ્ટ કરને કા પ્રયત્ન કરતા હૈ ॥૪૯॥ ટીકા સુગમ હૈ ॥૪૯॥

આર્દ્રક પુનઃ કહતે હૈ-‘લોયં વિજાણંતીહ કેવલેણં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘જે ઉ-ચે તુ’ જો પુરુષ ‘સમાહિજુત્તા-સમાધિયુક્તાઃ’ સમાધિ સે યુક્ત હૈ તથા ‘કેવલેણં-કેવલેન’ કેવલજ્ઞાનકે દ્વારા ‘લોયં-લોકં’ સમસ્ત લોકકો ‘વિજાણંતિ-વિજાણન્તિ’ જાનતે હૈ ઓર જાન-કર ‘પુન્નેણ નાણેણ’ પૂર્ણેન જ્ઞાનેન’ પૂર્ણજ્ઞાન સે ‘इह समस्तं-इह समस्तं’

શક્તા નથી પ્રભુશ્રી કેવલી ભગવાન જ વસ્તુ સ્વરૂપને બાણનારા હોય છે. તેથી જ તેઓએ ઉપદેશ લ ધર્મ જ સંસારથી પાર ઉતારવામાં સમર્થ છે. તેનાથી બીજો જે માર્ગ છે, તે અનર્થ તુ જ કારણ છે. તેથી જ જે પોતે કેવળજ્ઞાની નથી. અથવા કેવળ જ્ઞાની દ્વારા ઉપદેશ કરવામાં આવેલ ધર્મ પર શ્રદ્ધા રાખતા નથી. તે ધર્મોપદેશને યોગ્ય નથી. તે તો પોતે નાશ પામેલ જ છે. અને બીજાઓનો નાશ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે ॥૪૯॥

આ ગાથાનો ટીકાર્થ સરળ હોવાથી અલગ આપેલ નથી. ॥૪૯॥

આર્દ્રક મુનિ ફરીથી કહે છે ‘લોય વિજાણંતીહ કેવલેણં’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-‘જે ઉ-ચે તુ’ જે પુરુષ ‘સમાહિજુત્તા-સમાધિયુક્તાઃ’ સમાધિથી યુક્ત છે, તથા ‘કેવલેણં-કેવલેન’ કેવળ જ્ઞાન દ્વારા ‘લોયં-લોકં’ સમસ્ત લોકને ‘વિજાણંતિ-વિજાણન્તિ’ બાણ છે. અને બાણીને ‘પુન્નેણ નાણેણ-પૂર્ણેન જ્ઞાનેન’ પૂર્ણ જ્ઞાનથી ‘इह समस्तं-इह समस्तं’ આ લોકમાં સંપૂર્ણ ‘ધર્મમ્ કંહંતિ-ધર્મ’ કથયન્તિ

મટ્ટપુત્તા' મટ્ટાઃ મટ્ટપુત્રાશ્ચ 'માહના માહનપુત્તા' માહના માહનપુત્રાશ્ચ બ્રાહ્મણ વંશજાતા સ્તદીયપુત્રાશ્ચ, 'લેચ્છઈ લેચ્છપુત્તા' લેચ્છકિનઃ ક્ષત્રિયવંશ્યા સ્તત્પુત્રાશ્ચ, 'પસત્થારો પસત્થપુત્તા' પ્રાશાસ્તારો મન્ત્રિણ સ્તદીયપુત્રાશ્ચ । 'સેનાવઈ સેનાવઈ પુત્તા' સેનાપતયસ્તત્પુત્રાશ્ચ । 'તેસિં ચ ણં ઇગતિણ સહી મવઈ' તેષાં ચૈકતમઃ કશ્ચિદ્-ધર્મશ્રદ્ધાવાન ધાર્મિકો ભવતિ, એતેષુ ત્રિભુવનઃ કશ્ચિદ્ધર્મશ્રદ્ધાભવતિ । 'કામં તં સમણા વા માહના વા સંપહારિંસુ ગમણા' કામં તત્ શ્રમણા વા બ્રાહ્મણા વા સંપધાર્ણુગમનાય । કેચિત્ શ્રમણા વા બ્રાહ્મણા વા શ્રદ્ધાલોઃ સમીપં ધર્મકથનાર્થં ગન્તું નિશ્ચિન્વન્તિ કૃતનિશ્ચયાશ્ચ તથાવિધાઃ કેચન ધર્મસ્ય પ્રજ્ઞાપયિતારઃ તત્ર 'અન્નયરેણં ધમ્મેણં પન્નત્તારો' તત્ર અન્યતરેણ કેનચિત્ તજ્જીવત્તચ્છરીરરૂપેણ ધર્મેણ પ્રતિજ્ઞાપયિતારો यस્ય કસ્યચિદ્ધર્મસ્ય શિક્ષયિતારઃ શ્રમણા વા એવ નિશ્ચિન્વન્તિ—'વયં ઇમેણં ધમ્મેણં પન્નવઈસ્સામો' વયમમું ધર્મ પ્રજ્ઞાપયિશ્યામઃ, એવં તે વિચારયન્તિ યદ્વયં ગત્વા શ્રદ્ધાલવેઽમું ધર્મમુપદેશ્યામઃ । ગત્વા ચ શ્રદ્ધાલુસમીપમેવં વદન્તિ—'સે એવ જાણહ મય તારો' તત્ એવં જાનીહિ મયત્રાતઃ—સંસારમયાત્ ત્રાણેચ્છો? 'જહા મણેસ ધમ્મે સુપન્નત્તે મવઈ' યથા 'મણે' ઇત્યત્રાર્પત્વાદેકવચનં તેન અસ્માભિરિત્યર્થઃ, એષ ધર્મઃ સ્વાસ્થ્યાતઃ—સુપ્રજ્ઞસો ભવતિ । યદ્ વયં

શિયો' કે પુત્ર, સુભટ કુલ મેં ઉત્પન્ન મટ્ટ, મટ્ટો' કે પુત્ર, બ્રાહ્મણ, બ્રાહ્મણ-પુત્ર, લિચ્છવિ, લિચ્છવિયો' કે પુત્ર, પ્રશાસ્તા (મંત્રી) પ્રશાસ્તાઓ' કે પુત્ર, સેનાપતિ, સેનાપતિ પુત્ર ।

ઉસ પરિષદ મેં કોઈ કોઈ ધર્મશ્રદ્ધાલુ હોતા હૈ । વહ કિસી મી શ્રમણ યા બ્રાહ્મણ કે સમીપ ધર્મ શ્રવણ કરને કે લિણ ચલા જાતા હૈ । તથ કિસી ધર્મ કે ઉપદેશક એસા નિશ્ચય કરતે હૈ, કિ મેં હસકો હસ ધર્મ કા ઉપદેશ કરુંગા । વે કહતે હૈ—હે સંસાર મીરો ! હમારે દ્વારા યહ ધર્મ સ્વાસ્થ્યાત (સમ્યક્ પ્રકાર સે કથિત) ઓર સુપ્રજ્ઞસ હૈ । અર્થાત્ હમ તુમ્હારે સમક્ષ જિસ ધર્મ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ, ઉસી કો સત્ય સમજો ।

કૌરવ વંશવાળાના પુત્રો (૬) સુભટ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ ભટ્ટ (૭) ભટ્ટોના પુત્રો (૮) બ્રાહ્મણ (૯) બ્રાહ્મણ પુત્રો (૧૦) લિચ્છવી લિચ્છવિયોના પુત્રો (૧૧) પ્રશાસ્તા (મંત્રી) (૧૨) પ્રશાસ્તાઓના પુત્રો (૧૩) સેનાપતિ અને સેનાપતિના પુત્રો (૧૪) તે પરિષદમાં કોઈ કોઈ ધર્મની શ્રદ્ધાવાળા હોય છે તે કોઈ પણ શ્રમણ અથવા બ્રાહ્મણની સમીપે ધર્મનું શ્રવણ કરવા માટે ગયા હોય છે, ત્યારે કોઈ ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર એવો નિશ્ચય કરે છે કે—આને આ ધર્મનો ઉપદેશ કરીશ. તેઓ કહે છે કે—હે સંસાર ભીરૂ ! અમારાથી આ ધર્મ સ્વાસ્થ્યાત—સારી રીતે કહેલ તથા સુપ્રજ્ઞસ છે. અર્થાત્ અમે તમારી પાસે જે ધર્મની પ્રરૂપણા કરીએ છીએ તેને જ તમે સત્ય સમજો.

અન્વયાર્થ:—(જે ઉ) યે તુ પુરુષાઃ (સમાદિજુત્તા) સમાધિયુક્તાઃ (કેવલેણ) કેવલેન જ્ઞાનેન (લોચં) લોકમ્—ચતુર્દશરજ્જ્વાત્મકમ્ (વિજાણંતીહ) इह विजानन्ति તથા—(પુન્નેણ નાણેગ) પૂર્ણેન જ્ઞાનેન (સમત્તં) સમસ્તમ્—સમ્પૂર્ણમ્ (ધમ્મ) ધર્મં શ્રુતચારિત્રલક્ષણમ્ (કહંતિ) કથયન્તિ, તે (તિન્ના) સંસારાત્તીર્ણાઃ (અપ્પાણં પરં ચ તારંતિ) આત્માનમ્—સ્વાત્માનં પરશ્ચ તારયન્તિ સંસારાદિતિ ॥૫૦॥

ટીકા—મુનિરાર્દ્રકોડનયા ગાથયા પ્રતિપાદયતીદમ્—યઃ કેવલજ્ઞાની સ એવ વસ્તુતત્ત્વં વસ્તુતો જાનાતિ । અતઃ સ એવ જગતો હિતાય ધર્મમુપદેશદુમર્દઃ । ઉપદિશ્ય સાત્માનં પરશ્ચ સંસારાત્તારયતિ, નાન્યં ઇતિ । અક્ષરાર્થસ્ત્વેવમાહ—તથાહિ —‘જે સમાદિજુત્તા’ યે સમાધિયુક્તાઃ ‘इह पुन्नेण’ પૂર્ણેન ‘કેવલેણ નાણેગ’ કેવલેન

इस लोक में सम्पूर्ण ‘धम्मं कहेति-धर्मं कथयन्ति’ श्रुतचारित्र रूप धर्म का उपदेश करते हैं ‘ते तिन्ना-ते तीर्णाः’ वे तिरे हुवे हैं अर्थात् संसार से स्वयं तरते हैं तथा ‘अप्पाणं परंच तारंति-आत्मानं परश्चापि तारयन्ति’ अपने स्वयं तिरते हैं और दूसरों को भी तारते हैं ॥५०॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ સમાધિ સે યુક્ત છે તથા પૂર્ણ કેવલજ્ઞાન કે દ્વારા સમસ્ત લોક કો જાનતે છે ઓર જાનકર ધર્મોપદેશ કરતે છે, વે સંસાર સે તિરે હુવે છે અર્થાત્ વે સંસાર સે સ્વયં તૈરતે છે તથા દૂસરો કો બી તારતે છે ॥૫૦॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ હસ ગાથા કે દ્વારા યહ પ્રતિપાદન કરતે છે—જો કેવલજ્ઞાની હૈ વહી વાસ્તવ મેં વસ્તુસ્વરૂપ કો જાનતા હૈ । અતઃ એવ વહી જગત્ કે હિત કે લિપ ધર્મ કા ઉપદેશ કરને કે યોગ્ય હૈ । વહ ધર્મોપદેશ કરકે સ્વપર કો સંસાર સે તારતા હૈ, અન્ય નહીં । હસ કથન

શ્રુતચારિત્ર રૂપની વૃત્તિ ધર્મનેા ઉપદેશ આપે છે. ‘તે તિન્ના-તે તીર્ણાઃ’ તેઓ તરેલા છે. અર્થાત્ તેઓ પોતે સંસારથી તરે છે. ‘અપ્પાણં પરંચ તારંતિ-આત્માનં’ તથા પરશ્ચાપિ તારયન્તિ’ પોતાને તથા બીજાઓને પણ તારે છે. ॥૫૦॥

અન્વયાર્થ—જે પુરુષ સમાધિથી યુક્ત છે, તથા પૂર્ણ કેવળ જ્ઞાન દ્વારા સંપૂર્ણ લોકને જાણે છે, અને જાણીને ધર્મોપદેશ કરે છે. તેઓ પોતે સંસારથી તરેલા છે, અર્થાત્ સંસારથી સ્વયં તરે છે અને બીજાઓને પણ તારે છે. ॥૫૦॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ આ ગાથા દ્વારા એ પ્રતિપાદન કરે છે કે—એઓ કેવળ જ્ઞાની છે, તેઓજ વાસ્તવિક રીતે વસ્તુ સ્વરૂપને જાણે છે. તેથીજ તેઓ જગતના પરમ કલ્યાણને માટે શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનેા ઉપદેશ કરવાને યોગ્ય છે. તે

જ્ઞાનેન 'લોયં વિજાણંતિ' લોકં ચતુર્દશરજ્જ્યાત્મકં વિજાણન્તિ । તથા—'સમત્તં ધર્મં કહંતિ' સમાત્તં—સમ્પૂર્ણ વાસ્તવિકં ધર્મં કથયન્તિ, તે 'તિન્ના' સંસાર-સાગરાત્તીર્ણાઃ 'અપ્પાણં પરં ચ તારંતિ' આત્માનં પરશ્ચ તારયન્તિ, નૈતદવ્યતિરિક્તા અકેવલિન સ્વથાકર્તું શક્નુવન્તીતિ સારઃ ॥૫૦॥

મૂલમ્—જે ગરહિયં ઠાળમિહાવસંતિ,

જે યાવિ લોણ ચરણોવવેયા ।

ઉદાહરંતં તંતુ સમં મર્દેણ,

અહાઉસો ! વિપ્પરિયાસમેવ ॥૫૧॥

છાયા—યે ગર્હિતં સ્થ નમિહાવસન્તિ, યે ચાપિ લોકે ચરણોપપેતાઃ ।

ઉદાહરંતં તંતુ સમં સ્વમત્યા, અથાયુષ્મન્ । વિર્યાસમેવ ॥૫૧॥

કા તાત્પર્યાર્થે હસ પ્રકાર હૈ જો પુરુષ સમાધિ સે યુક્ત હૈ, કેવલજ્ઞાન કે દ્વારા ચૌદહ રાજૂપરિમાળ વાલે લોક કો જાનતે હૈ, વે સમસ્ત એવં સત્ય ધર્મ કા પ્રરૂપણ કર સકતે હૈ, વે સંસાર સાગર સે તિરે હુણ હૈ । અપને કો ઓર દૂસરો કો બી તારતે હૈ । જો उनसे भिन्न हॆं, કેવલ જ્ઞાની નહીં હૈ, વે સ્વ-પરતારક ધર્મ કા ઉપદેશ નહીં કર સકતે હૈ ॥૫૦॥

‘જે ગરહિયં’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘હહ-હહ’ હસ લોક મેં ‘જે-યે’ જો પુરુષ ‘ગરહિયં ઠાળં વસંતિ-ગર્હિતં સ્થાનં વસન્તિ’ ગર્હિત સ્થાનમેં વસતે હૈ’ અર્થાત્ અવિવેકી જનોં કે દ્વારા આચરિત સ્થાનકા આશ્રય કરતે હૈ’ ઓર ‘જે યાવિ-યે ચાપિ’ જો પુરુષ ‘ચરણોવવેયા-ચરણોપપેતાઃ’ સદાચાર મેં રત હૈ

ધર્મોપદેશ કરીને પોતાને તથા અન્યને સંસારથી તારે છે. બીજાઓ તેમ તારી શકતા નથી કહેવાનો ભાવ એ છે કે-જે પુરુષ સમાધિથી યુક્ત છે, કેવળજ્ઞાન દ્વારા ચૌદ રાજુ પ્રમાણવાળા લોકને બાંધે છે તેઓ સંઘળા અને સત્ય ધર્મનો ઉપદેશ આપી શકે છે. તેઓ પોતે સંસાર સાગરથી તરેલા છે અને ધર્મના ઉપદેશદ્વારા બીજાઓને પણ સંસારથી તારે છે. આનાથી જેઓ ભિન્ન છે, કેવળજ્ઞાની નથી તેઓ પોતાના તથા અન્યના તારક ધર્મનો ઉપદેશ કરી શકતા નથી. ॥ગાઠ્ય૦॥

‘જે ગરહિયં’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘હહ-હહ’ આ લોકમાં ‘જે-યે’ જે પુરુષ ‘ગરહિયં ઠાળં વસતિ ગર્હિતં સ્થાનં વસન્તિ’ ગર્હિત-નિહિતસ્થાનમાં વસે છે અર્થાત્ અવિવેકી પુરુષો દ્વારા આચરેલ રથ નનો આશ્રય કરે છે. અને ‘જે યા વિ-યે ચાપિ’ જે પુરુષ ‘ચરણોવવેયા-ચરણોપપેતાઃ’ સદાચારમાં રત છે, તે બંનેની ‘મર્દેણ-મત્યા’ જે

અન્વયાર્થ.—(જે) યે પુરુષાઃ ઇહલોકે (ગરહિયં ઠાળં આવસંતિ) ગર્હિતમશુભં સ્થાનમ્ આવસન્તિ—ગર્હિતં—નિર્વિવેકિજનાચરિતં સ્થાનમાશ્રયન્તિ (જે યાવિ) યે ચાપિ (ચરણોવવેયા) ચરણોપપેતાઃ—સદાચારરતાઃ અનયો યૈઃ (મર્દૈર્) સ્વમત્યાઽજ્ઞાનિન (સમં ઉદાહૃતં) સમં તુલ્યમુદાહૃતં કથિતમ્ (તંતુ) તત્તુ—સમત્વકથનં તુ (અહાઉસો) અથાયુષ્મન્ ! (વિપ્પરિયાસમેવ) વિપર્યાસઃ—વિપરીતબુદ્ધિરેવ કેવલમિતિ ॥૫૧॥

ટીકા—‘ઇહ લોકે જ ગરહિયં ઠાળં આવસંતિ’ ઇહ લોકે યે ગર્હિતમશુભં સ્થાનમાચરણમાવસન્તિ—આચરન્તિ ‘જે યાવિ’ યે ચાપિ ‘ચરણોવવેયા’ ચરણોપ પેતાઃ—સદાચારે રતાઃ—તયો યૈઃ ‘મર્દૈર્ સમં ઉદાહૃતં’ સ્વકીયમત્યા સમં—તુલ્ય-મુદાહૃતમ્ । આર્દ્રકો મુનિઃ કથયતિ—ઇહલોકે યો નિન્દનીયાચારમાચરતિ—

‘उन दोनों’ को ‘मर्द-मत्या’ जो अपनी कल्पना मति से ‘सम उदाहृत’—‘समं उदाहृतं’ समान कहता है ‘तंतु-तत्तु’ वह ‘अहाउसो-अथायुष्मन्’ ‘विप्परियासमेव-विपर्यासमेव’ उसकी विपरीत बुद्धिका ही फल है । ५१।

અન્વયાર્થ—હસ લોક મેં જો પુરુષ ગર્હિત સ્થાન મેં વસતે હૈં અર્થાત્ અવિવેકી જનો દ્વારા આચરિત સ્થાન કા આશ્રય લેતે હૈં યા અશુભ આચરણ કરતે હૈં ઔર જો સદાચાર મેં રત હૈં ‘उन दोनों’ को जो अपनी कल्पना मति से समान कहता है, वह हे आयुष्मन् । उसकी विपरीत बुद्धि का ही फल है ॥५१॥

ટીકાર્થ—હસ સંસાર મેં જો લોગ અશુભ આચરણ કરને વાલે હૈં ઔર જો શુભ આચરણ મેં પ્રવૃત્ત હૈં, ‘उन दोनों’ को अपनी बुद्धि से समान कहता विपरीत मति का फल है । आर्द्रक मुनि कहते हैं—‘इस जगत् में जो अज्ञानी पुरुष निन्दनीय आचरण करते हैं और जो उत्तम आचरण करते

પોતાની કલ્પના બુદ્ધિથી ‘सम उदाहृत’—‘समं उदाहृतं’ सरभा कहे छे. ‘तंतु-तत्तु’ ते तो ‘अहाउसो-अथायुष्मन्’ हे आयुष्मन् ‘विप्परियासमेव-विपर्यासमेव’ तेनी विपरीत बुद्धितुं कह छे. ॥५१॥

અન્વયાર્થ—આ લોકમાં જે પુરુષ નિંદિત સ્થાનમાં વસે છે, અર્થાત્ અવિવેકી જનો દ્વારા આચરિત સ્થાનનો આશ્રય લે છે અથવા અશુભ આચરણ કરે છે. અને સદાચારમાં રત રહે છે. આ બન્નેને જે પોતાની કલ્પના મતિથી સરખા કહે છે તે તો હે આયુષ્મન્ તેની વિપરીત બુદ્ધિનું જ ફળ છે. ૫૧।

ટીકાર્થ—આ સંસારમાં જે લોકો અશુભ આચરણ કરવાવાળા છે અને જે અશુભ આચરણમાં પ્રવૃત્તિ વાળા છે. તેઓને પોતાની બુદ્ધિથી સમાન કહેવા તે વિપરીત બુદ્ધિનું જ ફળ છે, આર્દ્રકમુની કહે છે—આ જગતમાં જે અજ્ઞાની પુરુષ નિંદનીય આચરણ કરે છે. અને જે ઉત્તમ પુરુષ ધર્મયુક્ત

યશ્ચોત્તમમાચારં પાલયતિ દ્વયોરેતયો રનુષ્ઠીયમાનયોરનુષ્ઠાનયોઃ સમત્વં સ્વેચ્છ-
યાઽપર્વજ્ઞો જનો વ્રવીતિ । ‘તં તુ’ તસ્ય સમત્વકથનં તુ ‘અદાઉમો ! વિપ્પરિયાસ
મેવ’ અથાઽઽયુષ્મન્ ! વિપર્યાસઃ—મત્તોન્મત્તપ્રલાપવદ્ ભવતીતિ ॥૫૧॥

મૂલમ્—સંવચ્છરેણાવિ ય ઇગમેગં, વાણેણ મારેઝ મહાગયં તુ ।

સેસાણ જીવાણ દયટ્ટયાણ,

વાસં વયં વિત્તિં પકપ્પયામો ॥૫૨॥

છાયા—સંવત્સરેણાપિ ચૈકૈકં, વાણેન મારયિત્વા મહાગજં તુ ।

શેષાણાં જીવાનાં દયાર્થાય વર્ષં વયં વૃત્તિં પ્રકલ્પયામઃ ॥૫૨॥

હૈં, उन दोनों को या उनके द्वारा किये जाने वाले आचरण को असर्वज्ञ
जन स्वेच्छा से समान कहता है । हे आयुष्मन् ! सांख्यादि का कथन
उन्मत्तप्रलाप के समान है ॥५१॥

‘સંવચ્છરેણાવિ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘वयं-वयं’ हम, हस्तितापस ‘सेसाणं जीवाणं दयट्ट-
याण-शेषाणां जीवानां दयार्थाय’ शेष जीवों की दयापालनेके लिए
‘संवच्छरेण वि य-संवत्सरेणापि च’ एक वर्ष में ‘एगमेगं महागयं-
एकैकं महागजम्’ एक स्थूलकाय, हाथी को ‘वाणेण-वाणेन’ वाणसे
‘मारैऽ-मारयित्वा’ मारकर ‘वासं-वयं’ वित्तिं-वर्षमयं वृत्तिम्’
एकवर्ष तक उसीसे जीवन निर्वाह ‘कप्पयामो-कल्पयामः’ करते हैं ॥५२॥

આચરણ કરે છે. તે બન્નેને અથવા તેઓના દ્વારા કરવામાં આવનારા આચરણને
અસર્વજ્ઞ જન સ્વેચ્છાથી સમાન કહે છે. હે આયુષ્મન્ સાંખ્ય વિગેરેનું કથન
ઉન્મત્ત-ગાંડાના પ્રલાપના સરખું છે ॥૫૧॥

‘સંવચ્છરેણાવિ’ ઇત્યાદિ

शब्दार्थ—‘वयं-वयम्’ अभी हस्तितापसे ‘सेसाणं जीवाणं दयट्टयाण-
शेषाणां जीवानां दयार्थाय’ भीष्म श्रुते पर दया पाणवा भाटे. ‘संवच्छरेणावि-
य-संवत्सरेणापि च’ એક વર્ષમાં ‘एगमेगं महागयं-एकैकं महागजं’ એક મહા-
કાય હાથીને ‘वाणेण-वाणेन’ બાણથી ‘मारैऽ-मारयित्वा’ મારીને ‘वासं वयं
वित्तिं-वर्षमयं वृत्तिं’ એક વર્ષ પર્યાન્ત તેનાથી જ જીવન નિર્વાહ ‘कप्पयामो-
कल्पयामः’ કરીએ છીએ ॥૫૨॥

अन्वयार्थ—अभी हस्तितापसे शेष श्रुतेनी दया भाटे એક વર્ષમાં એક
સ્થૂલકાય હાથીને બાણથી મારીને એક વર્ષ પર્યાન્ત તેનાથી જ જીવન નિર્વાહ
કરીએ છીએ. ॥૫૨॥

अन्वयार्थः—(वयं) वयं हस्तितापसाः (सेसाण जीवाणं दयद्वयाए) शेषाणां जीवानां दयार्थाय-दयां कर्तुम् (संवञ्छरेणावि य) संतत्सरेणापि च वर्षमात्रेण (वाणेण) वाणेन (एगमेगं महागयं मारेउ) एकमेकं महागज मारयित्वा-व्यापाय (वयं वासं वित्ति) वर्षे-वर्षपर्यन्तं वृत्तिमाजीविकाम् (पकप्पयामो) प्रकल्पयामः-कुर्म इति ॥५२॥

टीया—एकं दण्डिनं वृद्धस्याऽऽर्द्रको मुनिर्महावीरस्वामिनम् अनुगन्तुं यदा-ऽचलत् तदा-हस्तितापसनामानो बहवः समेत्योक्तवन्तः । हे आर्द्रक ! वयं शेष-जीवानां रक्षणार्थं भक्षणार्थम् एकमेव महान्तमुन्नतं गजं मारयित्वा वर्षमेकं जीवनयात्रां परिकल्पयामः । एकस्य इनने बहवो रक्षिता भवन्तीति-अल्पीयान् मे दोषः । अन्येषां तु पुनः अनेकजीववधजनितं पापबाहुल्यं भवतीति मन्मतमेव त्वयाऽप्युपासनीयम् अलमलं तत्र गमनेनेति, अथ दर्शयति 'वयं सेसाणं जीवाणं

अन्वयार्थ—हम हस्तितापस शेष जीवों की दया पालने के लिए एक वर्ष में एक स्थूलकाय हाथी को पाण से मार कर एक वर्ष तक उसी से जीवननिर्वाह करते हैं ॥५२॥

टीकार्थ—एकदण्डी को पराजित करके आर्द्रककुमार मुनि महावीर स्वामी के समीप जाने लगे तो बहुत से हस्तितापस आकर कहने लगे—हे आर्द्रक ! यदि हम शेष जीवों की रक्षा करने के लिए सिर्फ एक बड़ा और ऊँचा हाथी मारते हैं और उसी से एक वर्ष तक अपना उदरनिर्वाह करते हैं एक जीव का घात करने से बहुत से जीवों की रक्षा हो जाती है । अतः हम सब से कम हिंसा के भागी हैं । दूसरे लोग अपने स्वार्थ के लिए अनेक जीवों का वध करते हैं उन्हें बहुत पाप लगता है । अतएव तुम भी हमारा मत का स्वीकार करलो । महावीर के पास जाने से क्या लाभ ?

टीकार्थ—એકદંડીને પરાજય કરીને આર્દ્રકકુમાર મુનિ ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામી પાસે જવા લાગ્યા તો ઘણા હસ્તિતપ્પમે આવીને તેઓને કહેવા લાગ્યા કે-હે આર્દ્રક ! અમે બાકિના જીવોની રક્ષા કરવા માટે કેવળ એક મહાકાય હાથીને જ મારીએ છીએ અને તેનાથી એક વર્ષ સુધી પોતાની આજીવિકા ચલાવીએ છીએ એક જીવની હિંસા કરવાથી ઘણા જીવોની રક્ષા થઈ જાય છે. તેથી અમે સૌથી ઓછી હિંસા કરવાવાળા છીએ. બીજા લોકો પોતાના સ્વાર્થ માટે અनेક જીવોનો વધ કરે છે તેઓને ઘણું મોટું પાપ લાગે છે. તેથી જ તમે પણ અમારો મત સ્વીકારી લો. મહાવીરસ્વામી પાસે જવાથી શું વિશેષ લાભ થવાનો છે ?

‘દયદયા’ હસ્તિતાપમાઃ કથયન્તિ યદ્યયં શેષાણાં જીવસંજ્ઞાનાં દયાર્થાથ ‘સંવચ્છ-
રેણાવિ ય વાણેણ એગમેગં મહામયં તુ મારેડ’ સંવત્સરેણાપિ વાણેન-એકૈકં મહા-
ગજં તુ મારયિત્વા ‘વાસં’ વર્ષં યાવત્ ‘વિત્તિ’ વૃત્તિ-જીવનયાત્રાસમ્પાદયિત્રી જીવિ-
કામ્ । યદિ-‘પક્ષ્પયામો’ પ્રકલ્પયામઃ, અન્યજીવરક્ષગાર્યમેકમેવ હસ્તિત્વં
યદિ વ્યાપાદ્ય તન્માસમજ્ઞાઽસૃગ્મિર્વર્ષમેકં હિ યાવજ્જીવામઃ, ન દોષમાજો
મવતાં મતેઽપીતિ ધ્વનિઃ ॥૫૨॥

મૂલમ્-સંવચ્છરેણાવિ ય એગમેગં, પાણં હૃણંતા અણિયત્તદોસા ।

સેસાણ જીવાણ વહે ણ લગ્ગા,

સિયાં ય થોમં ગિહિણોઽવિ તમ્હા ॥૫૩॥

છાયા-સંવત્સરેણાપિ એકૈકં પ્રાણં ઘનન્તોઽનિવૃત્તદોષાઃ ।

જેપાણાં જીવાનાં વધે ન લગ્ગાઃ સ્યુ શ્વસ્તોકં ગૃહિણોઽપિ તસ્માત્ ॥૫૩॥

હસ વાત કો દિલ્લખાને કે લિએ સૂત્રકાર કહતે હૈ-હમ શેષ જીવોં
કી રક્ષા કરને કે લિએ એક વર્ષ મેં સિર્ફ એક સ્થૂલકાષ હાથી કો વાણ
સે માર કર વર્ષ પર્યન્ત ઉસસે અપના નિર્વાહ કરતે હૈ । તાત્પર્ય હમ
કથન કા યહ હૈ કિ અન્ય જીવોં કી રક્ષા કે લિએ હી, સિર્ફ એક હી
હાથી કો મારકર યદિ ઉસકે માંસ, મજ્જા રુધિર આદિ સે વર્ષ પર્યન્ત
જીવનયાપન કરતે હૈ તો આપકે મત કે અનુસાર હી હમ દોષ કે પાત્ર
નહીં હો સકતે ॥૫૨॥

‘સંવચ્છરેણાવિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘સંવચ્છરેણાવિ ય સંવત્સરેણાપિ ચ’ -એકવર્ષ મેં ‘એગ-
મેગં પાણં હૃણંતા-એકૈકં પ્રાણં ઘનન્તઃ’ એક હી પ્રાણી કી હિંસા કરને વાલે

આ વાત બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-અમે બાકીના જીવોનું રક્ષણ
કરવા માટે એક વર્ષમાં કેવળ એક મહાકાષ હાથીને બાણથી મારીને એક
વર્ષ સુધી તેનાથી પોતાનો નિર્વાહ કરીએ છીએ.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-બીજા જીવોની રક્ષા કરવા માટે જ કેવળ એકજ
હાથીને મારીને જો તેના માંસ, મજ્જા, લોહી, વિગેરેથી આખા વર્ષ સુધી જીવન-
નિર્વાહ કરીએ છીએ, તો તમારા મત પ્રમાણે પણ આ દોષપાત્ર કહેવાય નહીં । ૫૨ ।

‘સંવચ્છરેણાવિ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ-‘સંવચ્છરેણાવિ ય-સંવત્સરેણાપિ ચ’ એક વર્ષમાં ‘એગમેગં પાણં
હૃણંતા-એકૈકં પ્રાણં ઘનન્તઃ’ એક પ્રાણિની હિંસા કરવાવાળા પણ ‘અણિયત્તદોસા

અન્વયાર્થ:—(સંવચ્છરેણાવિ ય) સંવત્સરેણાપિ—એકસ્મિન્ વર્ષેઽપિ (પ્રગમેર્ગઃ પાળં હણંતા) એકેકમપિ એકમપિ યં વચ્ચનપ્રાણિનં દનન્તો વ્યાપાદયન્તઃ (અણિયત્તદોસા) અનિવૃત્તદોષા એવ તે સ્યુઃ (સેસાણ જીવાણ વહે ન લગ્ના) શેષાણાં જીવાનાં વધે—વ્યાપાદને ન લગ્નાઃ (ગિહિણોવિ) ગૃહિણઃ—ગૃહસ્થા અપિ (તમ્હા) તસ્માત્ (થોમં સિયા ય) સ્તોકમ્ અલ્પં યથા ભવેત્ તથા સ્યુઃ—ભવેયુરિતિ ॥૫૨॥

ટીકા—મુનિઆર્દ્રકો હસ્તિતાપસાન્ પ્રપ્યાહ—એકસ્મિન્નપિ હાયને યઃ કષિત્ એકમપિ યં કચ્ચન પ્રાણિનં દિનસ્તિ સોઽપિ મન્યે દોષમાક્રુ સ્યાત્, કિમ્પુનઃ પચ્ચેન્દ્રિયં મહાકાયં ગજ યો દિનસ્તીતિ । એતેવામર્થ પ્રકાશયતિ—‘સંવચ્છરેણાવિ ય’

પુરુષ મ્હી ‘અણિયત્તદોસા—અનિવૃત્તદોષાઃ’ ‘નિર્દોષ—નિષ્પાપ નહીં કહે જા સકતે’ એસા હો તો જિન જીવોં કી ગૃહસ્થ હિંસા કરતે હૈં ‘उनके सिवाय’ ‘સેસાણં જીવાણં વહે ન લગ્ના—શેષાણાં જીવાનાં વધે ન લગ્નાઃ’ શેષ જીવોં કી હિંસા ન કરને કે કારણ ‘ગિહિણો વિ—ગૃહિણોઽપિ’ ગૃહસ્થ મ્હી ‘થોમં સિયા—સ્તોકં સ્યુઃ’ નિર્દોષ કહલોને લગેંગે ॥૫૨॥

અન્વયાર્થ—એક વર્ષ મેં એક પ્રાણી કી હિંસા કરને વાલે પુરુષ મ્હી નિર્દોષ—નિષ્પાપ નહીં કહે જા સકતે એસા હો તો ‘જિન જીવોં કી ગૃહસ્થ હિંસા કરતે હૈં’, ‘उनके सिवाय’ શેષ જીવોં કી હિંસા ન કરને કે કારણ ગૃહસ્થ મ્હી નિર્દોષ કહલોને લગેંગે ॥૫૨॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ હસ્તિતાપસ કો ઉત્તર દેતે હૈં—એક વર્ષ મેં જો કિસી એક પ્રાણી કી હિંસા કરતા હૈ, વહ મ્હી પાપ કા ભાગી હોતા હૈ । ફિર પંચેન્દ્રિય ઓર સ્થૂલકાય હાથી કો મારને કી વાત હી ક્યાહૈ ?

—અનિવૃત્તદોષા’ નિર્દોષ—નિષ્પાપ કહી શકાય નહીં. એમ કહેતો (ગૃહસ્થો જે જીવોની હિંસા કરે છે) ‘સેસાણ જીવાણ વહે ન લગ્ના—શેષાણાં જીવાના વધે ન લગ્ના’ તેના શિવાય બાકીના જીવોની હિંસા ન કરવાથી ‘ગિહિણો વિ—ગૃહિણોઽપિ ગૃહસ્થ પણ ‘થોમં સિયા—સ્તોકં સ્યુ’ નિર્દોષ કહેવડાવશે અર્થાત્ તેઓ પણ નિર્દોષ જે કહેવાશે. ॥૫૩॥

અન્વયાર્થ—એક વર્ષમાં એક પ્રાણીની હિંસા કરવાવાળા પુરુષ પણ નિર્દોષ—નિષ્પાપ કહી શકાય નહીં જે તેને નિષ્પાપ માનવામાં આવે તો (જે જીવોની ગૃહસ્થો હિંસા કરે છે, તેના શિવાય) શેષ જીવોની હિંસા ન કરવાના કારણે ગૃહસ્થો પણ નિર્દોષ કહેવડાવશે. ॥૫૩॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ હસ્તિતાપસોને ઉત્તર આપતાં કહે છે કે—એક વર્ષમાં જે કોઈ એક પ્રાણીની હિંસા કરે છે, તો તે પણ પાપના ભાગી જે કહેવાય છે, તો પછી પંચેન્દ્રિય અને સ્થૂલકાય હાથીને મારવાની તો વાત જે

સંવત્સરેણાપિ ચ ये 'एगमेगं पाणं हणंता' एकैकं प्राणं-प्राणिनं निध्नन्तः
 'अणियत्तदोसा' अनिवृत्तदोषा एव, एकस्मिन् वर्षे यश्च एकं प्राणिनं घातयति-
 सोऽपि दोषान्न प्रमुच्यते । यद्येवं तदा-'सेसाण जीवाण वहे ण लग्गा' शेषाणां
 जीवानां वधे मारणे न संलग्ना ये ते एव शेषजीवमारणव्यापारान्निवृत्ता ह्यावेरन्
 'गिहिणो वि' गृहिणो गृहस्था अपि 'तम्हा' तस्मात् 'थोभं' स्तोकं यथास्थात्
 तथा 'सिया य' स्युश्च । शेषप्राणिवधव्यापारान्निवृत्ताः गृहस्था अपि दूषणरहिताः
 कथं न स्युरिति । अत एकजीववधेऽपि दोषो भवन् भवत्पक्षं दूषयत्येवेति भावः ॥५३॥
 मूलम्-संवच्छरेणापि य एगमेगं, पाणं हणंता समणव्वएसु ।

આયાહિષ સે પુરિસે ંણજ્ઞે,

ળે તારિસે કેવલિણો ભવંતિ ॥૫૪॥

છાયા—સંવત્સરેણાપિ ચૈકૈકં પ્રાણં ઘનન્ શ્રમણવ્રતેષુ ।

આરુપાતઃ સ પુરુષોઽનાય્યો ન લાદશઃ કેવલિનો ભવન્તિ ॥૫૪॥

इस अर्थ को सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं—

वर्ष भर में जो एक प्राणी की हिंसा करते हैं, वे भी पाप से मुक्त नहीं हो सकते । यदि उन्हें निष्पाप कहा जाय तो शेष प्राणियों की हिंसा न करने चाहे गृहस्थ भी निष्पाप क्यों न कहे जाएं ? तात्पर्य यह है कि गृहस्थ भी जितने जीवों की हिंसा करते हैं, उनके अनि-
 रिक्त शेष जीवों की हिंसा नहीं करते । अतएव उन्हें भी निर्दोष कहना चाहिए । अतएव एक जीव की हिंसा करने से भी पाप होता है और वह कथन आपके पक्ष को दूषित करता है ॥५३॥

કેમ કહી શકાય ? આ વાત સૂત્રકાર ગાથા દ્વારા પ્રગટ કરે છે.

એક વર્ષમાં જેઓ એક જ પ્રાણીની હિંસા કરે છે, તેઓ પણ પાપથી છૂટી શકતા નથી. જો તેઓને નિષ્પાપ કહેવામાં આવે તો બાકીના પ્રાણી-
 યોની હિંસા ન કરવાવાળા ગૃહસ્થોને પણ નિષ્પાપ કેમ ન કહેવા ?

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ગૃહસ્થ પણ જેટલા જીવોની હિંસા કરે
 છે, તે શિવાયના બીજા જીવોની હિંસા કરતા નથી. તેથી તેમને પણ નિર્દો-
 ષજ કહેવા જોઈએ. તેથી જ એક જીવની હિંસા કરવાથી પણ પાપ થાય જ
 છે, અને તે કથન તમારા પક્ષને દૂષિત બનાવે છે. ॥૫૩॥

અન્વયાર્થઃ—(સમળવ્વણ્ણુ) શ્રમણવ્રતેષુ—યતિવ્રતેષુ વિદ્યમાનઃ સંયતઃ (સંવ-
ચ્છરેણાવિ ય) સંવત્સરેણાપિ ચ (એગમેર્ગ) એકૈકમ્ (પાણં) પ્રાણં જીવમ્ (હણંતા)
ઘનન્—મારયન્ (સે પુરિસે) સ પુરુષઃ (અણજ્જે આયાહિણ) અનાર્યઃ આરુપાતઃ—
કંથિતઃ (તારિસે) તાદૃશાઃ પુરુષાઃ (કેવલિણો ન ભવંતિ) કેવલિનઃ—કેવલ-
જ્ઞાનવન્તો ન ભવન્તિ કથમપીતિ ॥૫૪॥

ટીકા—પુનરાર્દ્રકો મુનિઃ પૂર્વોક્તવાદિનં પ્રાહ—‘સમળવ્વણ્ણુ’ શ્રમણવ્રતેષુ
—યઃ પુરુષઃ શ્રમણાનાં—સાધૂનાં વ્રતેષુ વિદ્યમાનોઽપિ, ‘સંવચ્છરેણાવિ ય’ સંવત્સરે-

‘સંવચ્છરેણાવિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘સમળવ્વણ્ણુ-શ્રમણવ્રતેષુ’ જો પુરુષ શ્રમણોં કે વ્રતોં
મેં રહકર ‘સંવચ્છરેણાવિ-સંવત્સરેણાવિ’ એકવર્ષ મેં ‘એગમેર્ગ-એકૈકમપિ’
એક એક મી ‘પાણં-પ્રાણં’ પ્રાણી કા ‘હણંતા-ઘનન્’ ઘાત કરતે હેં ‘સે
પુરિસે-સ પુરુષ.’ વહ પુરુષ ‘અણજ્જે આયાહિણ-અનાર્યઃ આરુપાતઃ’
અનાર્ય હૈ, એસા કહા ગયા હૈ ‘તારિસે-તાદૃશાઃ’ ‘એસે પુરુષ ‘કેવલિણો
ન ભવંતિ-કેવલિનઃ ન ભવન્તિ’ કેવલજ્ઞાન નહીં પા સકતે હેં ॥૫૪॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ શ્રમણ કે વ્રતોં મેં રહકર એક વર્ષ મેં એક
એક પ્રાણી કા ઘાત કરતે હેં, વે અનાર્ય હેં । એસે પુરુષ કેવલજ્ઞાન
નહીં પા સકતે ॥૫૪॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ પુનઃ હસ્તિતાપસ સે કહતે હેં—જો પુરુષ
શ્રમણ કે વ્રતોં સે સ્થિત હોતે હુણે મી એક વર્ષ મેં એક એક પ્રાણી

‘સંવચ્છરેણાવિ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘સમળવ્વણ્ણુ-શ્રમણવ્રતેષુ’ જે પુરુષ શ્રમણોના વ્રતોમાં રહીને
‘સંવચ્છરેણાવિ-સંવત્સરેણાવિ’ એક વર્ષમાં ‘એગમેર્ગ-એકૈકં’ એક એક પણ ‘પાણં
પ્રાણં’ પ્રાણીને ‘હણંતા-ઘનન્’ વધ કરે છે ‘સે પુરિસે-સઃ પુરુષઃ’ તે પુરુષ
‘અણજ્જે આયાહિણ-અનાર્યઃ’ અનાર્ય છે તેમ કહેવામાં આવેલ છે.
‘તારિસે-તાદૃશા’ એવા પુરુષ ‘કેવલિણો ન ભવંતિ-કેવલિનઃ ન ભવન્તિ’ કેવળ-
જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. ॥૫૪॥

અન્વયાર્થ—જે પુરુષ શ્રમણ વ્રતોમાં રહીને એક વર્ષમાં એક પ્રાણીને
વધ કરે છે તેઓ અનાર્ય જ છે. એવા પુરુષો કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી
શકતા નથી. ॥૫૪॥

ટીકાર્થ—કરીથી હસ્તિતાપસોને આર્દ્રક મુની કહે છે કે—જે પુરુષ
શ્રમણના વ્રતમાં સ્થિત રહીને પણ એક વર્ષમાં એક એક પ્રાણીની હિંસા

ળાપિ ચ 'एगमेगं' एकैकमपि 'पाणं' प्राणं-प्राणिनम् 'हणंता' धनन्-मारयन्
 तिष्ठति 'से पुरिसे' सः पुरुषः 'अणज्जे आहिण्' अनार्य आख्यातः-कथितः-
 एकमपि प्राणिनं वधं यावद् जीविकार्थं यो मारयति सोऽनार्य आख्यायते-
 'तारिसे केवल्लिणो ण भवंति' तादृशाः केवल्लिनो न भवन्ति एतादृशपुरुषाणां
 केवलज्ञानप्राप्तिर्न भवति । साधुव्रते सर्वं सहमानानां मध्यतो य एकमपि प्राणिनं
 हन्ति स केवलज्ञानाऽनधिकारीति दूरे तावत्, मत्पुत्राऽनार्यभाक् स्यादिति ॥५४॥
 मूढम्-बुद्धस्म आणाए इमं समाहिं,

अस्सि सुठिच्चा तिविहेण ताई ।

तरिउं समुदं च महाभवोघं,

आयाणवं धम्ममुदाहरेज्जा ॥५५॥त्तिवेमि॥

છાયા—બુદ્ધસ્યાજ્ઞયેમં સમાધિમસ્મિન્ સુસ્થાય ત્રિવિધેન ત્રાયી ।

તરિતું સમુદ્રમિવ મહાભવૌઘપ્રાદાનવાન્ ધર્મમુદાહરેત્ इति ब्रवीमि॥५५॥

કા હનન કરતે હૈં, વે અનાર્ય કહે गए હૈં । એસે પુરુષ કેવલજ્ઞાન
 પ્રાપ્ત નહીં કર સકતે । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ સાધુવ્રત અંગીકાર કરને પર
 સમસ્ત પ્રાણિયોં કી પૂર્ણરૂપ સે હિંસા કા ત્યાગ ક્રિયા જાતા હૈ । એસી
 સ્થિતિ મેં જો એક ભી પ્રાણી કા વધ કરતા હૈ, વહ કેવલજ્ઞાન તો કયા
 પ્રાપ્ત કર સકેગા, આર્ય ભી નહીં હૈ, અનાર્ય હૈ ॥૫૪॥

‘बुद्धस्म आणाए’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘बुद्धस्म-बुद्धस्य’ परिज्ञाततत्त्व भगवान् महावीर की
 ‘आणाए-आज्ञया’ आज्ञामें ‘इमं समाहिं-इमं समाधिं’ इस समाधिको
 प्राप्त करके जो ‘अस्सि-अस्मिन्’ इस समाधि में ‘सुठिच्चा-सुस्थित्वा’

કરે છે, તેઓ અનાર્ય કહેવાય છે. એવો પુરુષ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે—સાધુવ્રત સ્વીકારીને સઘળા પ્રાણિયોની
 હિંસાનો પૂર્ણ રીતે ત્યાગ કરવામાં આવે છે. આ સ્થિતિમાં જે એક પણ
 પ્રાણિનો વધ કરે છે, તે કેવળજ્ઞાન તો શું પ્રાપ્ત કરી શકે ! તે આર્યજ
 નથી પણ અનાર્ય જ છે. ॥૫૪॥

‘बुद्धस्म आणाए’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘बुद्धस्म-बुद्धस्य’ જેણે તત્ત્વને સારી રીતે જાણેલ છે, એવા
 ભગવાન્ મહાવીરની ‘आणाए-आज्ञया’ આજ્ઞાથી ‘इमं समाहिं-इमं समाधिम्’
 આ સમાધિને પ્રાપ્ત કરીને જે ‘अस्सि-अस्मिन्’ આ સમાધિમાં ‘सुठिच्चा-

ધર્મે તુભ્યં કથયामિ તદેવમેવં જાનીહિ । તત્ર પ્રથમં શરીરસ્યૈવ જીવત્વમાહ-‘તં જહા’ તચ્ચથા-‘ઉદ્ભૂં પાદતલા અદે કેસગમત્થયા’ ઊર્ધ્વ પાદતલાત્-અધઃ કેશાગ્રમસ્તકાત્ તિરિયં તયપરિયંતે જીવે એસ આયા પજ્જવે કસિણે’ તિર્યક્-ત્વકપર્યન્તો જીવ-એપ આત્મપર્યાવઃ કૃત્સનઃ, આપાદતલમસ્તકવ્યાપી શરીરપરિ-ણામવિશિષ્ટઃ કાયાકાર એવ જીવો-ન તુ શરીરવ્યતિરિક્તિજીવસ્ય અસ્તિત્વેડસ્તિ પ્રમાણમ્ । અન્વયવ્યતિરેકાભ્યાં શરીરસ્યૈવાડડત્મત્વાત્, શરીરમરણાનન્તરં વ્યતિ-રિક્તો જીવો નોપલભ્યતે । તસ્માત્-શરીરમેવાડડત્મા । શરીરાત્મત્વે-વહૂનિ ઉદાહર-ણાનિ દર્શયતિ । પ્રદર્શ્ય ચ શરીરસ્યૈવ તત્ત્વં વ્યવસ્થાપયિષ્યતિ । અન્વયવ્યતિરેક-મેવ-દર્શયતિ-‘એસ જીવે જીવહ્’-ઇત્યાદિના-પાદતલાદુપરિ કેશાગ્રાદધઃ તિર્યક્-ત્વક પર્યન્તો જીવઃ । શરીરમેવ જીવસ્ય સમસ્તોડપિ પર્યાયઃ । ‘એસ જીવે જીવહ્,

उनमें से पहले शरीर को ही जीव मानने वालों का पक्ष प्रस्तुत करते हैं-पांशों के तल भाग से ऊपर केशों के अग्रभाग से नीचे और तिर्छे बमड़ी पर्यन्त ही जीव है । अर्थात् शरीर रूप परिणाम से विशिष्ट कायाकार ही जीव है । शरीर से भिन्न जीव का अस्तित्व मानने में कोई प्रमाण नहीं है । अन्वय और व्यतिरेक के द्वारा शरीर ही आत्मा है । शरीर का अन्त हो जाने के पश्चात् कोई पृथक् जीव उपलब्ध नहीं होता । इस प्रकार शरीर ही आत्मा है, ऐसा सिद्ध होता है । शरीर ही आत्मा है, इस विषय में अनेक दृष्टान्त दिखलाते हैं और उनसे यह सिद्ध करते हैं कि शरीर ही जीव है । अन्वय और व्यतिरेक से ही दिखलाते हैं । पैरों के तल भाग से ऊपर केशाग्र से नीचे और तिर्छा त्वचा भाग पर्यन्त जीव है । शरीर ही जीव का

તેમાંથી પહેલાં શરીરને જ એવ માનવા વાળાઓના પક્ષના સંબંધમાં કથન કરે છે-પગના તળિયાની ઉપર, કેશ-વાળોના અથ ભાગની નીચે અને તિર્છા ભાગમાં ચામડી સુધી જ એવ છે, અર્થાત્ શરીર રૂપ પરિણામથી યુક્ત કાયા-શરીર જ એવ છે શરીરથી જુદા એવનું અસ્તિત્વ-હોવાપણું માનવામાં કોઈ જ પ્રમાણ નથી. અન્વય અને વ્યતિરેક દ્વારા શરીર જ આત્મા છે. શરીરનો અન્ત-નાશ થયા પછી કોઈ જુદો એવ મળતો નથી, આ રીતે શરીર જ આત્મા છે એ પ્રમાણે સિદ્ધ થાય છે. શરીર જ આત્મા છે, આ સંબંધમાં અनेક દૃષ્ટાંતો બતાવે છે. અને તેનાથી એ સિદ્ધ કરે છે કે-શરીર જ એવ છે. અન્વય અને વ્યતિરેકથી જ તેઓ શરીર જ એવ છે, તેમ બતાવે છે પગના તળીયાના ભાગથી ઉપર અને વાળના અથ ભાગની નીચે અને તિરછા ચામડીના ભાગ સુધી એવ છે, શરીર જ એવના સમ્પૂર્ણ

અન્વયાર્થઃ--(બુદ્ધસ્સ) બુદ્ધસ્ય-જ્ઞાતતત્ત્વસ્ય (આણાણ) આજ્ઞયા (ઇમં સમાર્હિ) ઇમં સમાધિમ્-સદ્ધર્મપાશિલક્ષણમ્ (અસ્મિન્) અસ્મિન્ સમાધૌ (સુઠિચ્ચા) સુસ્થાય-સુષ્ટુ સ્થિત્વા મનોવાક્કાયૈઃ તથા (તિવિહેણ તાર્હિ) ત્રિવિધેન કરણેન કરણકાર-ણાનુમોદનાત્મકૈઃ ત્રિભિઃ કરણૈશ્ચ ત્રાયી-ષટ્ત્વજીવનિકાયરક્ષકો ભવતિ (મહાભવોઘં) મહાભવોઘમ્-દુસ્તરસંસારસમુદ્રમ્ (સમુદં વ) સમુદ્રમિવ (તરિઉં) તરિતુમ્ (આયાણવં) આદાનવાન્-જ્ઞાનાદિમાન્ મુનિઃ (ધમ્મં) ધર્મં સમ્યક્શ્રુતચારિત્રરૂપમ્ (ઉદાહરેજ્જા) ઉદાહરેત્-તાદૃશધર્મમુપદિશેદિતિ ॥૫૫॥

ટીકા—‘બુદ્ધસ્સ’ બુદ્ધસ્ય-કેવલજ્ઞાનાત્મકબોધિ પ્રાપ્તવતો મહાવીરસ્ય, ‘આણાણ’ આજ્ઞયા ‘ઇમં સમાર્હિ’ ઇમં સમાધિમ્-અર્હિસાસમ્બલિતં જ્ઞાનદર્શચારિત્રા-મન વચન, એવં કાયા સે સ્થિત હોતા હૈ, વહ ‘તિવિહેણ તાર્હિ-ત્રિવિધેન ત્રાયી’ ત્રીનો કરણો’ સે શેષ ષટ્ત્વ જીવનિકાય કી રક્ષા કરતા હૈ ‘આયાણવં-આદાનવાન્’ સમ્યક્જ્ઞાન આદિ સે સમ્પન્નમુનિ ‘મહાભવોઘં-મહાભવોઘં’ અત્યંત દુસ્તર ‘સમુદં વ-સમુદ્રમિવ’ સમુદ્રકે સમાન સંસાર કો ‘તરિઉં-તરિતું’ તિરને કે લિખે ‘ધમ્મં-ધર્મં’ શ્રુતચારિત્ર ધર્મ કા ‘ઉદાહરેજ્જા-ઉદાહરેત્’ ઉપદેશ કરે ॥૫૫॥

અન્વયાર્થ-પરિજ્ઞાતતત્ત્વ ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વામી કી આજ્ઞા સે હિસ સમાધિ કો પ્રાપ્ત કરકે જો હિસ સમાધિ મેં સ્થિત હોતા હૈ વહ મન વચન કાય સે તથા ત્રીનો કરણો સે ષટ્ત્વ જીવનિકાય કી રક્ષા કરતા હૈ । સમ્યક્જ્ઞાન આદિ સે સમ્પન્ન મુનિ અત્યંત દુસ્તર સમુદ્ર કે સમાન સંસાર કો તિરને કે લિખે શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મ કા ઉપદેશ કરે ॥૫૫॥

સુસ્થિત્વા’ તે મન, વચન, અને કાયથી સ્થિત રહે છે, ‘તિવિહેણ તાર્હિ-ત્રિવિધેન ત્રાયી’ ત્રણે કરણેથી બાકીના ષટ્ત્વ જીવનિકાયો વાળા જીવોની રક્ષા કરે છે. ‘આયાણવં-આદાનવાન્’ સમ્યક્જ્ઞાન, વિગેરેથી યુક્ત મુનિ ‘મહાભવોઘં-મહા-ભવોઘં’ અત્યંત દુસ્તર ‘સમુદં વ-સમુદ્રમિવ’ સમુદ્ર જેવા આ સંસારને ‘તરિઉં-તરિતું’ તરવા માટે, ‘ધમ્મં-ધર્મં’ શ્રુત ચારિત્ર ધર્મને ‘ઉદાહરેજ્જા-ઉદાહરેત્’ ઉપદેશ કરે. ॥૫૫॥

અન્વયાર્થ--પરિજ્ઞાતતત્ત્વ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીની આજ્ઞાથી આ સમા-ધિને પ્રાપ્ત કરીને જે આ સમાધિમાં સ્થિત હોય છે. તે મન વચન અને કાયથી તથા ત્રણે કરણેથી ષટ્ત્વ જીવનિકાયની રક્ષા કરે અને સમ્યક્ જ્ઞાન વિગેરેથી યુક્ત મુનિ અત્યંત દુસ્તર જેવા આ સંસાર સમુદ્રને તરવા માટે શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મને ઉપદેશ કરે ॥૫૫॥

ત્મકમાર્ગમ્ અજ્ઞીકૃત્ય 'અહિંસા સુઠિચ્ચા' અસ્મિન્ સુસ્થાય-અસ્મિન્ ધર્મે સમ્યગ્વ-
સ્થિતિ કૃત્વા મનોવાકાયૈ મિથ્યાત્વં નિન્દયન્ 'તિવિદેષ' ત્રિવિદેષ-કરણકારણાનુ-
મોદનાત્મકૈઃ-કરણેન યોગેન ચ ત્રિકરણત્રિયોગૈશ્ચ 'તાઈ' ત્રાયો-પટ્ટજિવનિકાય-
રક્ષકો ભવતિ સ્વાત્માનં પરશ્ચ સંસારાત્ ત્રાતું સમર્થો ભવતિ । મહાવીરપ્રતિપા-
દિતાઽહિંસાધર્મં સ્વીકૃત્ય મનોવચનકાયૈર્મિથ્યાત્વં નિન્દયન્ સંરક્ષણે સમર્થો
ભવતિ । 'મહાભવોઽયં' મહાભવોઽયં-દુસ્તીર્ણં સંસારસમુદ્રમ્ 'સમુદ્ર વ' સમુદ્રમિવ 'તરિ-
ત્ત' તરીતુમ્-દુસ્તરસમુદ્રમિવ સંસારસમુદ્રસંતરણાય 'આયાણવં ધર્મમ્' આદાનવાન્
-સમ્યગ્દર્શનાદિમાન્ મુનિઃ ધર્મમ્ અહિંસાપ્રધાનં હિત પ્રાણાતિપાતાદિવિરમણલક્ષ-
ણમ્ 'ઉદાહરેજ્ઞા' ઉદાહરેત્-ઉપદિશેત્ એતદ્ધર્મવર્ણનં ગ્રહણં ચ વિવેકિભિઃ કર્તવ્યમ્ ।

ટીકાર્થ—કેવલજ્ઞાનરૂપ બોધિકો પ્રાપ્ત ભગવાન્ શ્રી મહાવીર કો
આજ્ઞા સે હસ સમાધિ કો અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર ઓર
તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગ કો અંગીકાર કરકે ઓર હસમેં સમ્યક્ પ્રકાર સે
સ્થિત હોકર મન વચન કાય સે મિથ્યાત્વ આદિ પાપોં કી નિન્દા
કરતા હુઆ ષટ્કાય કે જીવોં કા રક્ષક હોતા હૈ । વહ અપને કો તથા
દૂસરોં કો સંસાર સે ત્રાણ કરને મેં સમર્થ હોતા હૈ । અર્થાત્ મહાવીર
દ્વારા પ્રતિપાદિત અહિંસા ધર્મ કો સ્વીકાર કરકે મન વચન કાય સે
મિથ્યાત્વ કી નિન્દા કરતા હુઆ સ્વ પર કે સંરક્ષણ મેં સમર્થ હોતા હૈ ।
વહ દુસ્તર સાગર કે સમાન સંસાર સે તિરને કે લિપ્ત સમ્યગ્દર્શન
આદિ સે યુક્ત હોકર અહિંસા પ્રદાન તથા હિંસા વિરમણ આદિ લક્ષણ
વાળે મુનિધર્મ કા ઉપદેશ કરે । વિવેકી જનોં કો હસ ધર્મ કા નિરૂપણ
ઓર ગ્રહણ કરના ચાહિપ્ત ।

ટીકાર્થ—કેવળ જ્ઞાન રૂપ બોધિને પ્રાપ્ત કરેલ ભગવાન્ મહાવીરની
આજ્ઞાથી આ સમાધિને અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન સમ્યક્જ્ઞાન સમ્યક્ ચારિત્ર અને
તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગનો સ્વીકાર કરીને અને તેમાં સમ્યક્ પ્રકારથી સ્થિત રહીને
મન, વચન અને કાયથી મિથ્યાત્વ વિગેરે પાપોની નિન્દા કરતા થકા ષટ્કા-
યના જીવોના રક્ષક થાય છે. તે પોતાનું તથા બીજાનું સંસારથી રક્ષણ કરે-
વામાં સમર્થ થાય છે. અર્થાત્ મહાવીર દ્વારા પ્રતિપાદન કરેલ અહિંસા
ધર્મને સ્વીકારીને મન, વચન અને કાયથી મિથ્યાત્વની નિન્દા કરતા થકા
પોતાના તથા બીજાના સંરક્ષણમાં સમર્થ બને છે. તે દુસ્તર એવા સંસારથી
સમુદ્રને તરવા માટે સમ્યગ્દર્શન વિગેરે લક્ષણવાળા મુનિ ધર્મનો ઉપદેશ કરે.
વિવેકી જનોએ આ ધર્મનું નિરૂપણ અને ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

યઃ પુરુષઃ કેવલજ્ઞાનવતો મહાવીરસ્વામિન આજ્ઞયાઽમુપુત્તમં ધર્મ સ્વીકૃત્ય મનોવાકાયૈસ્ત્રિરુણત્રિયોગૈશ્ચ ઇમં ધર્મં પાલયતિ, તથા—મનોવચનકાયૈર્મિથ્યાદર્શનસ્ય નિન્દાં કરોતિ સ ધોરસંસારસમુદ્રં તરતિ તારયતિ ચ પરાન્નુપદિશ્ય ગ્રાહયિત્વા । એતસ્યાઽસારપારાવારસ્ય સન્તરણે જ્ઞાનાદય એવોપાયભૂતાઃ નાઽન્યે । એતન્મતં ધારયિત્વા—એવ સત્સંજ્ઞાં લભમાનઃ સાધુઃ સાધુર્ભવતિ નાઽન્યઃ । એવાદૃશઃ પુરુષઃ સમ્યગ્દર્શનપ્રભાવાદેવાઽયેવાં મહિમાનં દૃષ્ટ્વાઽપિ આર્હતદર્શનાન્ન વિભ્રષ્ટો ભવતિ । તથા—સમ્યગ્દર્શનપ્રભાવેન પરાન્ નિરાકૃત્ય તાનપિ એતન્મતમુપદિશ્ય સત્યં ધર્મં ગ્રાહયતિ । તથા—સમ્યક્ ચારિત્રપ્રભાવતઃ સર્વજીવહિતૈષી ભવન્ આસ્ત્રવદ્વાર-

આશય યહ હૈ કિ જો પુરુષ કેવલજ્ઞાની ભગવાન્ શ્રીમહાવીર સ્વામી કી આજ્ઞા સે હસ ઉત્તમ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કો સ્વીકાર કરકે ત્રીન કરણ ઓરત્રીન યોગ સે હસ ધર્મ કા પાલન કરતા હૈ તથા મન વચન કાય સે મિથ્યાત્વ કી નિન્દા કરતા હૈ, વહ હસ ધોર સંસાર સમુદ્ર સે પાર હો જાતા હૈ, સાથ હી દૂસરોં કો સન્માર્ગકા ઉપદેશદેકર તથા ધર્મ મેં સ્થિત કરકે ઉન્હેં ભી તાર દેતા હૈ । હસ અસાર સંસાર સાગર સે પાર ઉતરને કે લિપ સમ્યગ્જ્ઞાન આદિ હી એક માત્ર ઉપાય હૈ, અન્ય કોઈ ઉપાય નહીં હૈ । હસ મત કો ધારણ કરકે સમીચીન સંજ્ઞા પ્રાપ્ત કરના હુઆ મુનિ હી સાધુ કહલાતા હૈ । એસા સાધુ પુરુષ સમ્યગ્દર્શન કે પ્રભાવ સે દૂસરોં કે મહિમા દેલ કર ભી આર્હત દર્શન સે ચલાયમાન નહીં હોતા । વહ સમ્યક્ત્વ કે પ્રભાવ સે દૂસરોં કા નિરાકરણ કરકે તથા ઉન્હેં હસ મત કા ઉપદેશ દેકર સત્ય ધર્મ ગ્રહણ કરવાના હૈ । તથા સમ્યક્ચારિત્ર

કહેવાનો આશય એ છે કે—જે પુરુષ કેવળ જ્ઞાની ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વામીની આજ્ઞાથી આ ઉત્તમ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મને સ્વીકારીને ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી આ ધર્મનું પાલન કરે છે. તથા મન, વચન અને કાયાથી મિથ્યાત્વની નિન્દા કરે છે. તે આ ધોર એવા સંસાર સમુદ્રથી પાર થઈ જાય છે તેમજ સાથે બીજાઓને સન્માર્ગનો ઉપદેશ આપીને તથા ધર્મમાં સ્થિત કરીને તેઓને પણ તારે છે. આ અસાર સંસાર સાગરથી પાર ઉતરવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાન વિગેરે જ એક માત્ર ઉપાય છે. બીજો કોઈ પણ ઉપાય નથી. આ મતનો સ્વીકાર કરીને યોગ્ય સંજ્ઞા પ્રાપ્ત કરેલ મુની જ સાધુ કહેવાય છે. એવા સાધુ પુરુષ સમ્યગ્દર્શનના પ્રભાવથી બીજાઓનું મહાત્મ્ય દેખીને પણ આર્હત દર્શનથી ચલાયમાન થતા નથી. તે સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી બીજાઓનું નિરાકરણ કરીને તથા તેઓને આ મતનો ઉપદેશ આપીને સત્ય ધર્મનો સ્વીકાર કરાવે છે.

મવરુણદ્ધિ । વિશિષ્ટશિષ્ટતપોભિરનેકજન્મોપાર્જિતં કર્મ ક્ષયયતિ । અતएवैता-
દૃગ્વિશિષ્ટધર્મસ્યैવ વિવેકિભિર્ગ્રહણં કર્તવ્યં તથાऽन्येभ्योऽपि उपदेष्टव्यम् इति
भावः । इत्यहं ब्रवीमि-इति सुधर्मस्वामिनो वचनम् ॥५५॥

॥ इति श्री विश्वप्रख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
वालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
“सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य” समयार्थबोधिनी-
व्याख्यायां व्याख्यायां द्वितीयश्रुतस्कन्धे
॥ पष्ठमध्ययनं समाप्तम् ॥

કે પ્રભાવ સે સમસ્ત પ્રાણિયોં કા હિતૈષી હોતા હુઆ આશ્રવ દ્વારોં કા નિરોધ કર દેતા હૈ । આશ્રવદ્વારોં કે નિરોધ સે નવીન કર્મોં કા બન્ધ રોક દેતા હૈ ઓર પૂર્વવદ્ધ અનેક જન્મોં મેં ઉપાર્જિત કર્મોં કોં નાના પ્રકાર કી તપશ્ચર્યા દ્વારા ક્ષય કરદેતા હૈ । અતएव ऐसे विशिष्ट धर्म का अव-
लम्बन ही विवेकी जनों को करना चाहिए । और इसी का दूसरों को
उपदेश करना चाहिए ।

इस प्रकार मैं सुधर्मा स्वामी के वचन कहता हूं ॥५५॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
“सूत्रकृताङ्गसूत्र” की समयार्थबोधिनी व्याख्या के
द्वितीय श्रुतस्कंध का छठा अध्ययन समाप्त ॥२-६॥

તથા સમ્યક્ ચારિત્રના પ્રભાવથી સઘળા પ્રાણિયોના હિતેચ્છુ થતા થકા
આસ્રવદ્વારોનો નિરોધ કરે છે. આસ્રવદ્વારોનો નિરોધ કરવાથી નવા કર્મોનો
'બંધ' રોકાઈ જાય છે. તથા 'પૂર્વ' બદ્ધ અનેક જન્મોમાં પ્રાપ્ત કરેલા કર્મોને
અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યા દ્વારા ક્ષય કરી દે છે. તેથી જ એવા વિશેષ પ્રકારના
ધર્મને જ વિવેકી પુરૂષોએ ગ્રહણ કરવો જોઈએ અને બીજાઓને પણ આ
ધર્મનો જ ઉપદેશ આપવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે હું સુધર્મા સ્વામીના વચનો કહું છું ॥ગા.૦ પપા॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર' ની
સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાનું બીજા શ્રુતસ્કંધનું છઠ્ઠું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૨-૬॥

॥ અથ સપ્તમમધ્યયનમારમ્ભયતે ॥

ગતં ષષ્ઠ મધ્યયનં સામ્પ્રતં સપ્તમમધ્યયનમારમ્ભયતે । ષષ્ઠાઽધ્યયને વિસ્તરશઃ સાધુનામાચારઃ પ્રદર્શિતઃ પરન્તુ શ્રાવકાણામાચારો ન દર્શિત ઇતિ શ્રાવકાણામાચારં દર્શયિતું સપ્તમમધ્યયનમારમ્ભયતે । એતસ્ય નાલન્દીયાઽધ્યયનમિતિ નામ સમ્પદ્યતે । રાજગૃહાદ્ બહિર્નાલન્દા નામકં પાટકં વિદ્યતે તત્ર યદ્ જાતં તદ્ વ્યપદિશ્યતે અતો નાલન્દીયમિતિ અધ્યયનસ્ય વ્યપદેશઃ । ન-અલં યાચકેભ્યો નિષેધવચનં દદાતીતિ નાલન્દા, અત્ર ન અલં શબ્દો ઉમાવપિ નિષેધાર્થકો, પ્રકૃતાર્થવોધકો એવ મ્ભવતઃ । અતો જ્ઞાયતે તત્ર યાચકાનાં સમસ્તાર્થપ્રાપ્તિર્ભવતીતિ, અનેન સમ્બન્ધેનાઽયાતસ્યા-

સતત્વાં અધ્યયન કા પ્રારંભ

છઠા અધ્યયન સમાપ્ત હુઆ, અથ સાતવાં આરંભ કરતે હૈં । છઠે અધ્યયન મેં વિસ્તાર પૂર્વક સાધુ કા આચાર પ્રદર્શિત કિયા ગયા હૈ કિન્તુ શ્રાવકોં કૈ આચાર કા પ્રતિપાદન કરને કૈ લિપ સાતવેં અધ્યયન કા આરંભ કિયા જાતા હૈ । હસ અધ્યયન કા નામ 'નાલન્દીય' હૈ । રાજગૃહ નગર કૈ બાહર નાલન્દા નામક પાટક (પાડા) ઉપનગર-હૈ । ડસસે સંબંધ રલ્લને વાલા વિષય 'નાલન્દીય' કહલાતા હૈ । યહી કારણ હૈ કિ હસ અધ્યયન કા 'નાલન્દીય-અધ્યયન' નામ પડા હૈ । 'નાલન્દા' શબ્દ કૈ ત્રીન અવયવ હૈ-ન+અલમ્+દા યાચકાન્ પ્રતિ ઇતિ નાલન્દા યહાં ન ઓર અલમ્ યહ દો નિષેધ દ્યોતક શબ્દ હૈં જો ઇક વિધિ કો પ્રકટ કરતે હૈં । હસસે પ્રતીતિ હોતી હૈ કિ વહાં યાચકોં કો પદાર્થોં કા લાભ હોતા થા । હમ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત હસ અધ્યયન કા યહ આદિ સૂત્ર હૈ-

સાતમા અધ્યયનનો પ્રારંભ-

છટ્ઠું અધ્યયન સમાપ્ત કરીને હવે આ સાતમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. છઠ્ઠા અધ્યયનમાં વિસ્તારપૂર્વક સાધુનો આચાર બતાવવામાં આવેલ છે. પરંતુ શ્રાવકોનો આચાર કહેલ નથી. તેથી શ્રાવકોના આચારનું પ્રતિપાદન કરવા માટે આ સાતમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આ અધ્યયનનું નામ 'નાલન્દીય' છે રાજગૃહ નગરની બહાર નાલન્દા નામનું પાટક (પાડા) ઉપનગર છે તેની સાથે સંબંધ રાખવાવાળો વિષય 'નાલન્દીય' કહેવાય છે. આ કારણથી જ આ અધ્યયનનું નામ 'નાલન્દીય' રાખવામાં આવેલ છે. 'નાલન્દા' શબ્દના ત્રણ અવયવો છે. ન+અલમ્+દા 'ન અલમ્ યાચકાન્ પ્રતિ ઇતિ નાલન્દા' અહીંયાં ન અને અલમ્ આ બંને નિષેધ બતાવનારા શબ્દો છે. જે એક વિધિને પ્રગટ કરે છે. તેનાથી નિશ્ચય થાય છે કે-ત્યાં યાચકોને સધળા પદાર્થોના લાભ થતો હતો આ સમ્બન્ધથી આવેલ આ

स्यात्तस्य रज्ज्वेदनादिनां सूत्रम्—'तेषां कालेणं तेषां समपणं' इत्यादि ।

सूत्रम्—तेषां कालेणं तेषां समपणं रायगिहे णामं नयरे होत्था, रिद्ध'स्थिमियममिद्धे वण्णओ जाव पडिरूवे, तस्स णं रायगिहस्स नयरस्स वाहिरिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभागे पत्थ णं नालंदा नामं वाहिरिया होत्था, अणेगभवणसयसन्निविट्ठा जाव पडिरूवा ॥सू० १॥६८॥

छाया--तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरमासीत्, कद्वस्ति-
मिनमन्दं र्गहो यावत्पत्तिरूपा । तस्य राजगृहस्य नगरस्य बहिः उत्तरपौरस्त्ये
दिग्दिशाम्, अत्र सन्तु नाळन्दानामबाहिरका आसीत्, अनेनकभवनगतसन्निविट्ठा
यावत् पत्तिरूपा ॥१-६८॥

टीका—'तेषां कालेणं' तस्मिन् काले-उपदेशदुर्महावीरस्य य उपदेशकालस्त-
स्मिन् काले 'तेषां समपणं' तस्मिन् समये-कालस्यैव विभागविशेषः समयस्तस्मिन्
'रायगिहे नामं नयरे होत्था' राजगृहं नाम नगरमासीत्-राष्ट्रो नगरं राजनगरम्,
गृहानां राजेव गृहं यत्र राजगृहम्, तदाख्यं नगरमासीत् । अस्य कथा ग्रन्थान्तरा-
दामेया । ननु-वज्रपात्येदानीमपि सन्नात् कथमासीदिति भूतकालिकप्रयोग
'तेषां कालेणं' इत्यादि ।

टीकार्थ--उस काल में अर्थात् उपदेशक भगवान् महावीर के उप-
देश के काल में तथा उस समय में अर्थात् उस-काल के उस विभाग
विशेष में उस अवसर पर, राजगृह नामक नगर था । जिस नगर में
गृहों के राजा के समान अर्थात् अति उन्नय गृह हों वह राजगृह कह
लाता है । परन्तु यहाँ तो उस नामके नगर से ही अभिप्राय है ।

शका राजगृह नगर तो इस समय भी विद्यमान है, फिर
'होत्था आसीत्-था' इस भूतकाल का प्रयोग क्यों किया गया ?

इति चेत्—‘प्रतिक्षणपरिणामिनो हि भावाः’ इति नियमात् यादृशविशेषणविशिष्टं तदानीं तीर्थकरस्य वर्त्तमानतायामासीत्, तादृशं सुधर्मस्वामिन उपदेशक्षणेनाऽभवत् । विशेषणीभूतस्य वैलक्षण्यस्य परिवर्त्तनाद्विशेषस्य नगरस्याऽपि रूपवैलक्षण्यमभवदिति भूतकालिकः प्रयोगः सूत्रकृतः सम्भाव्यते । नगरं कीदृशं तत्राह—‘रिद्धिस्थिमियसमिद्धे’ ऋद्धस्तिमितसमृद्धम् । तत्र—ऋद्धम्—त्रिभवभवनादिभिर्वृद्धिमुपगतम्, स्तिमितम्—स्वपरचक्रभयरहितं स्थिरमिति यावत्, समृद्धम्—धनधान्यैः परिपूर्णं चासीत् । ‘वर्णभो’ वर्णक ‘जात्र पडिरूवे’ यावत्प्रतिरूपम्—चम्पापुरीवद् वर्णनं ज्ञातव्यम्—तच्चौपपातिकसूत्रे पीयूषवर्षिणी टीकायामवलोकनीयम् । ‘तस्स णं रायगिहस्स’ णमिति वाक्यालङ्कारे तस्य राजगृहनाम्नो नगरमणेः ‘वाहिरिया’

સમાધાન—સમી પદાર્થ ક્ષણ-ક્ષણ પરિવર્તનશીલ હે, હસ નિયમ કે અનુસાર રાજગૃહ નગર જિસપ્રકાર કી વિશેષતાઓ વાલા ભગવાન્ મહાવીર કી વિદ્યમાનતા કે સમય થા, વૈસા સુધર્મા સ્વામી કે હસ ઉપદેશ કે સમય મેં નહીં રહા । અર્થાત્ મહાવીર સ્વામી કે સમય ઉસકી જો વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ કી પર્યાયે થી, વહ સુધર્મા સ્વામી કે હસ કથન કે સમય નહીં રહી । જય વહ પર્યાયેં નહીં રહી તો ઉસ પર્યાયોં સે વિશિષ્ટ રાજગૃહ બી નહીં રહા । હસ પ્રકાર હસકે સ્વરૂપ મેં વિરૂપતા આજાને કે કારણ સૂત્રકાર ને ભૂતકાલીન પ્રયોગ ક્રિયા હૈ, એસા સંભવ હૈ । વહ રાજગૃહ નગર, ઋદ્ધમ્-ભવનોં સે યુક્ત તથા સ્તિમિત-સ્વચક્ર-પરચક્ર કે ભય સે રહિત અર્થાત્ સ્થિર તથા સમૃદ્ધ-અર્થાત્ ધન ધાન્ય સે પરિપૂર્ણ થા, એવં મનોરમ થા । ઉસકા વર્ણન ઔપપાતિક, સૂત્ર કે પીયૂષવર્ષિણી ટીકા મેં આપ ચમ્પાનગરી કે વર્ણન કે સમાન સમજા

સમાધાન—સઘળા પદાર્થો ક્ષણ પરિવર્તન શીલ છે. આ નિયમ પ્રમાણે રાજગૃહ નગર જે પ્રકારના વિશેષપણવાળું ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીના અસ્તિત્વના સમયે હતું એ પ્રમાણે સુધર્મા સ્વામીએ આ ઉપદેશ કર્યો તે સમયે રહ્યું ન હતું અર્થાત્ મહાવીર સ્વામીના સમયે તેના જે વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શની પર્યાયો હતા તે સુધર્મા સ્વામીના આ કથનના સમયે રહ્યા નથી. જ્યારે તે પર્યાયો રહેલ નથી, તો પછી તે પર્યાયોથી વિશેષ પ્રકારનું રાજગૃહ પણ રહ્યું નથી આ રીતે આના સ્વરૂપમાં વિરૂપણ આવી જવાથી સૂત્રકારે ભૂતકાળનો પ્રયોગ કરેલ છે, તેમ સંભવે છે તે રાજગૃહનગર ઋદ્ધમ્-ભવનોથી યુક્ત તથા સ્તિમિત-સ્વચક્ર પરચક્રના ભયથી રહિત અર્થાત્ નિર્ભય હોવાથી સ્થિર તથા સમૃદ્ધ એટલે કે ધનધાન્યથી પરિપૂર્ણ ધન ધાન્ય વિગેરે સમૃદ્ધિથી યુક્ત અને મનોહર હતું. તેનું વર્ણન ઔપપતિસૂત્રમાં આવેલ

વૃદ્ધિઃ પ્રદેશે 'ઉત્તરપુરત્થિમે' ઉત્તરપૂર્વસ્યા દિશોરન્તરાલે ईशानकोणे इति यावत्
'दिसीभाए' दिग्विभागे 'एत्थ णं' अत्र खलु एतस्य राजगृहस्य 'वाहिरिया' वाह्य-
भूमी 'नालंदा नामं' नालन्दानाम्नी 'वाहिरिया' वाहिरिका-पाटकः-लघुग्रामः
होत्था' आसीत्, सा कीदृशी तत्राह-'अणेगभवण' इत्यादि । 'अणेगभवणसयसंनि-
विट्वा जाव पडिख्वा' अनेकभवनशतसन्निविष्टा-अनेकैः-बहुभिः भवनशतैः सन्नि-
विष्टा-युक्ता यावत्प्रतिरूपा आसीत्-अभूदिति । यावत्पदेन प्रासादीया दर्शनीया
अभिरूपा इति ग्राह्यम् ॥सू०१-५८॥

મૂલ્ય-તત્થ ણં નાલંદાણ વાહિરિયાણ લેવે નામં ગાહાવર્ઝ
હોત્થા, અહુ દિત્તે વિસે વિચ્છિણ્ણવિપુલભવણસયણાસણ-
જાણવાહણાણ્ણે વહુધણવહુજાયરૂવરજણ આઓગપઓગ-
સંપડત્તે વિચ્છિદ્ધિયપડરમત્તપાણે વહુદાસીદાસગોમહિસગવેલ-
ગપ્પમૂણ વહુજણસ્સ અપરિમૂણ યા વિ હોત્થા । સે ણં લેવે નામં
ગાહાવર્ઝ સમણોવાસણ યા વિ હોત્થા, અભિગયજીવાજીવે જાવ

લેના ચાહિય, યાવત્ વહુ હતના સુન્દર થા કિ પ્રત્યેક દર્શક કો ડસકા
નયા-નયા હી રૂપ દષ્ટિગોચર હોતા થા ।

'ણં' શબ્દ વાક્ય કે અલંકાર કે લિયે હૈ અર્થાત્ વાક્ય કી શોભા
વઢાને કે લિયે પ્રયુક્ત કિયા ગયા હૈ । ડસ રાજગૃહ કે વાહ્ય પ્રદેશ
મેં, ઉત્તર-પૂર્વ દિશા મેં અર્થાત્ ईशान कोण में नालन्दा नामक पाटक
(पाडा) मुहल्ला था उपनगर था । उसमें सैकड़ों भवन थे यावत्
વહુ પ્રાસાદીય થા, દર્શનીય થા, અભિરૂપ એવં પ્રતિરૂપથા અર્થાત્
વહુ અતીવ સુન્દર થા ॥૧॥

અમ્પાનગરીના વણ્ણની જેમ સમજી લેવું. યાવત્ તે એટલું બધું સુંદર
હતું કે-દરેક જોનારાને તેનું નવું જ સ્વરૂપ જોવામાં આવતું હતું.

'ણ' શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે. અર્થાત્ વાક્યની શોભા વધારવા
માટે તેનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે તે રાજગૃહના બહારના પ્રદેશમાં-
ઉત્તર-પૂર્વ દિશામાં અર્થાત્ ईशान ખૂણામાં 'નાલન્દા' નામનું પાટક (પાડા)
મેં હલ્લો અથવા ઉપનગર હતું તેમાં સેંકડો ભવનો હતા યાવત્ તે પ્રાસાદીય હતું,
દર્શનીય હતું અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ હતું અર્થાત્ તે અત્યંત સુંદર હતું, ૧૧

विहरइ, निगंथे पावयणे निस्संकिण निक्कंखिए निव्वित्तिगिच्छे
लद्धट्ठे गहियट्ठे पुच्छियट्ठे विणिच्छियट्ठे अभिगहियट्ठे अट्ठिमिजा
पेमाणुरागरत्ते, अयमाउत्तो ! निगंथे पावयणे अयं अट्ठे अयं
परमट्ठे सेसे अणट्ठे, उस्सियफलिहे अप्पावयट्ठुवारे चियत्तंते
उरप्पवेसे चाउदसट्ठमुद्धिट्ठुपुण्णमासिणीसु पडिपुन्नं पोसहं
सम्मं अणुपालेमाणे समणे निगंथे तहाविहेणं एसणिज्जेणं
असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणे बहूहिं सीलव्वयगुण-
विरमणपच्चक्खाणशेसहोववासेहिं अप्पाणं भावेमाणे एवं च
णं विहरइ ॥सू० २॥६९॥

छाया—तस्यां खलु नालन्दायां बाह्यायां लेपो नाम गाथापतिरासीत् ।
आढ्यो दीप्तो वित्तो विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्णः, बहुधनबहु-
जातरूपरजतः, आयोगप्रयोगसम्प्रयुक्तः, विक्षिप्तपचुरभक्तपानो बहुदासीदासगोम-
हिषगवेलकप्रभृतः बहुजनस्य अपरिभूतश्चाऽप्यासीत् । स खलु लेपो नाम गाथा-
पतिः श्रमणोपासकश्चाऽप्यासीत्, अभिगतजीवाऽजीवो यावद् विहरति । निर्ग्रन्थे
प्रवचने निःशङ्कितः निष्काङ्क्षितः निर्विचिकित्सः—लब्धार्थः—गृहीतार्थः—पृष्टार्थः—
विनिश्चितार्थः—अभिगृहीतार्थः—अस्थिमज्जप्रेमाऽनुरागरक्तः, इदमायुष्मन् ! नैर्ग्रन्थं
प्रवचनम्, अयमर्थः—अयं परमार्थः शेषोऽनर्थः—उच्छ्रितफलकः अपावृतद्वारः—अत्य-
क्तान्तःपुरप्रवेशः चतुर्दशष्टयुददृष्टा पूर्णिमासु प्रतिपूर्ण पौषधं सम्यगनुपालयन्
श्रमणान् निर्ग्रन्थान् तथाविधेन एषणीयेन अशनपानखाद्यस्वाद्येन प्रतिलाभयन्,
बहुभिः शीलव्रतगुणविरमणप्रत्याख्यानपौषधोपवासै रात्मानं भावयन् एवं च
खलु विहरति ॥सू० २—६९॥

टीका—‘तत्थ णं’ तस्यां यस्या वर्णनमनुपदमेव कृतं तस्याम् ‘नालन्दाए
बाहिरियाए’ नालन्दायां बाह्यायाम् ‘लेवे नामं गाहावाई होत्था’ लेपो नामा गाथा-

‘तत्थ णं नालन्दाए’ इत्यादि ।

टीकार्थ—उस नालन्दा नामक बाह्य प्रदेश में लेप नामक गाथा-
पति (गृहपति) रहता था । उस गाथापति में आगे कहे जाने वाली
विशेषताएं थीं—

‘तत्थ ण नालन्दाए’ इत्यादि

टीकार्थ—ते नालन्दा नामका बाह्यप्रदेशमें लेप नामका गाथापति (गृह-
पति) रहते। उते ते गाथापतिमें आगे कहे जाने वाली विशेषताओं की।

पतिः-कश्चिद्गृहपति रासीत् । तस्य गृहपतेर्विशेषणानि वक्ति-‘अद्वे’ आढ्यः-
धनवान् ‘दित्ते’ दीप्तः-तेजस्वी ‘वित्ते’ वित्तः-जगति प्रसिद्धिं प्राप्तः । ‘विच्छिण्ण-
विपुलभवनसयणासणजाणवाहणाइण्णे’ विस्तीर्णविपुलभवनशयनाऽऽसनयानवाहना-
कीर्णः । बहुलगेहऽऽसनशय्यावाहनादिभिः सर्वदैव परिपूर्णः । ‘बहुधणवहुजायरूव-
रजए’ बहुधनवहुजातरूपरजतः-धनधान्यहिरण्यरजतादिभिः समृद्धः ‘आओगप-
ओगसपउत्ते’ आयोगप्रयोगसंप्रयुक्तः-धनोपार्जनोपायज्ञाता-तथोपार्जनेऽतिकुशलः ।
‘विच्छिण्णपउरमत्तपाणे’ विक्षिप्तप्रचुरभक्तयानः-भुक्तवशिष्टौदनादिना अन्धपंग्वा-
दिभ्यो दायकः ‘बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पभूए’ अनेकदासीदासगोमहिप-
गवेलकप्रभूतः-अनेकविधदासादीनां स्वामी ‘बहुजणस्स अपरिभूए यावि होत्था’
बहुजनस्याऽपरिभूतश्चापि आसीत् । अनेकैः सम्भूयाऽपि परामवितुमयोग्यः, ‘इद्वे
जाव’ पर्यन्तस्य विस्तरव्यारूपा उपासकदशाङ्गे प्रथमाध्ययने विलोकनीया । एता-
दृशः स उक्तविशेषणविशिष्टगृहपतिरासीदिति । ‘से णं लेवे नामं गाहावई समणो-

लेप गाथापति धनाढ्य था, तेजस्वी था और जगत् में प्रख्यात था ।
विस्तीर्ण-विशाल भवनों, शय्या, आसन, यान और वाहन आदि सामग्री
से सम्पन्न था । उसके पास बहुत धन-धान्य, चांदी-सोना था । वह
धन के उपार्जन के उपायों का ज्ञाता था उनके उपार्जन में बहुत कुशल
था । उसके यहां खाने से जो प्रचुर भोजन आदि बच जाता था वह
अंधों लूलों-लंगडों को बांट दिया जाता था । वह अनेक प्रकार के दासों
-दासियों का स्वामी था । बहुत से लोग मिलकर भी उसका पराभव
नहीं कर सकते थे । इसकी विस्तृत विवेचना उपासकदशांग सूत्र के
प्रथम अध्ययन में की गई है । उसे देख लेना चाहिए ।

लेप गाथापति धनवान् હતો, તેજસ્વી હતો, અને જગત્માં પ્રખ્યાત
હતો. વિસ્તીર્ણ-વિશાળ ભવનો, શય્યા, આસન, યાન અને વાહન વિગેરે
સામગ્રીથી ભરપૂર હતો, તેની પાસે ઘણુંજ ધન, ધાન્ય, ચાંદી, સોનું હતું,
તે ધન કમાવાના ઉપાયે ને જાણનાર હતો, અને તેમાં ઘણાજ કુશળ હતો.
તેને ત્યાં જમ્યા પછી ઘણું એવું ભોજન માટે તૈયાર કરેલ અન્ન બચી
જતું હતું કે જે લૂલા, લંગડા, આંધળા અને અપંગોને વહેંચી દેવામાં
આવતું હતું. તે અનેક પ્રકારના દાસો, દાસીઓનો સ્વામી હતો ઘણા લોકો
મળીને પણ તેનો પરાજય કરી ન શકે તેવો હતો. તેનું સવિસ્તર વિવેચન
ઉપાસક દર્શાંગસૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં કરવામાં આવેલ છે. તે જોઈ લેવું.

एस मए णो जीवइ' अस्मिन् जीवति-जीवति एष मृतो नो जीवति । शरीरस्य नाशे जीवो नश्यति 'एवं सरीरे धरमाणे धरइ-विणट्ठमि य णो धरइ' शरीरे ध्रियमाणे धरति, विनष्टे च नो धरति, 'एयं तं जीवियं-भवइ' एतदन्तं जीवस्य जीवितं भवति । विनष्टं शरीरं बान्धवाः 'आदहणाय परेहिं निमज्जइ' आदहणाय ज्वालयितुं परैर्नीयते श्मशानादौ । 'अगणिज्झामिण् सरीरे कवोयवन्नाणि अट्ठीणि भवन्ति' अग्निध्मापिते शरीरे कपोतवर्णानि-कपोतशरीरप्रमाणास्थीनि अवतिष्ठन्ति कपोतवर्णानि वा भवन्ति । 'आसंदीपंचमा पुरिसा गामं पच्छागच्छन्ति' आसन्दीपञ्चमाः पुरुषाः ग्रामं प्रत्यागच्छन्ति । मृतशरीरं प्रज्वाल्य आसन्दीपञ्चमा आसन्दीं मृतकवाहिनीम्-आसन्दीमाश्रित्य चत्वार इति आसन्दीपञ्चमाः प्रज्वालकाः पुरुषा आसन्दीमादाय ग्रामं प्रत्यागच्छन्ति, शववाहकाः पुरुषाः मृतकवद्वामादाय ग्राममागच्छन्तीति देशविशेषस्य व्यवहारमादाय एवं शास्त्रकृता

सम्पूर्ण पर्याय है क्योंकि शरीर के जीवित रहने पर जीव जीना है और शरीर के मर जाने पर जीव भी मर जाता है । शरीर का नाश होने पर जीव नष्ट हो जाता है । जब तक शरीर धारण किया हुआ है, तब तक जीव धारण किया जाता है शरीर के विनष्ट होने पर नहीं । शरीर के अन्त तक ही जीव का जीवन है । शरीर जब नष्ट हो जाता है तो बन्धु बान्धव उसे जलाने के लिए श्मशान आदि में ले जाते हैं । शरीर जब अग्नि के द्वारा दग्ध कर दिया जाता है तो कपोतवर्ण (कपोत के शरीर के प्रमाण) हड्डियां शेष रह जाती हैं । मृतक शरीर को जला कर आसन्दी (अर्थी) को लेकर जलाने वाले पुरुष ग्राम में लौट आते हैं । किसी देश विशेष के रिवाज को लक्ष्य में रख कर शास्त्र-

પર્યાય છે. કેમકે શરીર જીવતું રહે ત્યારે જીવ જીવે છે. અને શરીર મરી જાય ત્યારે જીવ પણ મરી જાય છે. શરીરનો નાશ થવાથી જીવ પણ નાશ પામે છે. જ્યાં સુધી શરીર ધારણ કરેલ છે, ત્યાં સુધી જીવ ધારણ કરી શકાય છે. શરીર નાશ પામવાથી જીવ ધારણ કરી શકાનો નથી. શરીરના અંત સુધી જ જીવતું જીવન છે. શરીર જ્યારે નાશ પામે છે, તો બધુ, બાંધવ તેને બાળવા માટે શ્મશાન વિગેરેમાં લઈ જાય છે. શરીર જ્યારે અગ્નિ દ્વારા બાળી નાખવામાં આવે છે, તો કપોતવર્ણ (કપુતરના શરીરના પ્રમાણ) હાડકાં બાકી રહી જાય છે. મરેલાના શરીરને બાળીને આસન્દી (અર્થી-ઠાઠડી) ને લઈને બાળવા વાળા પુરૂષો ગામમાં પાછા આવી જાય છે. કોઈ દેશ વિશેષના રિવાજને લક્ષમાં રાખીને શાસ્ત્રકારે આ પ્રતિપાદન કરેલ

वासए यावि होत्या' स लेपो नाम गाथापतिः श्रमणोपासकश्चाप्यासीत् । उपदेशश्रवण धर्मरागभक्तादिदानेन साधूनामुपासकोऽभवत् । 'अभिगय जीवाजीवे जाव विहरइ' अभिगतजीवाऽजीवो यावद्विहरति जीवाऽजीवानां ज्ञाताऽभवत् । 'निर्ग्रन्थे पावयणे णिस्संक्रिए निक्कंखिए निव्वित्तिगिच्छे लद्धे गहियट्ठे' निर्ग्रन्थे प्रवचने-आर्हत प्रवचनोपदेशे निश्शङ्कितः-सन्देहरहितः, निष्काङ्क्षितः-दर्शनाऽन्तरीयेच्छारहितः, निर्विचिकित्सः-गुणवतः पुरुषस्याऽनिन्दकः, लब्धार्थः-वस्तुस्वरूपज्ञाता, गृही-
तार्थः-मोक्षमार्गस्वीकर्त्ता 'पुच्छियट्ठे विणिच्छियट्ठे अभिगहियट्ठे' पृष्ठार्थः त्रिनि-
श्चितार्थः-विद्वांसं पृष्ट्वा विशेषरूपेण पदार्थनिश्चेता, अभिगृहीतार्थः-मदनोत्तरद्वारा
सर्वज्ञेन ज्ञाता, 'अट्ठिमिजापेमाणुरागरत्ते' अस्थिमज्जाप्रेमानुरागरक्त-तस्याऽ-
स्थिमज्जास्यपि जिनधर्मानुराग आसीत्-मनसा जिनधर्माऽनुरागवान् इत्यर्थः
'अपमाउसो' इदमायुष्मन् ! 'निर्ग्रन्थे पावयणे अयं अट्ठे अयं परमट्ठे सेसे अणट्ठे'
नैर्ग्रन्थं प्रवचनम् अयमर्थः, अयं परमार्थः-शेषोऽनर्थः । जिनोपदेश एव सारः,

वह लेप गाथापति श्रमणोपासक था, अर्थात् श्रमणो (साधुओ) के
उपदेश को श्रवण करता था, उनके कर्म का अनुरागी था, उन्हें आहार
आदि का दान देता था, अतः उनका उपासक था । वह जीव-अजीव
आदि का ज्ञाता था । निर्ग्रन्थ प्रवचन में अर्थात् वीतराग के उपदेश में
उसे तनिक भी शंका नहीं थी । किसी अन्य दर्शन को ग्रहण करने की
इसकी अभिलाषा नहीं थी । धर्म किया के फल में उसे सन्देह नहीं था ।
उसने निर्ग्रन्थप्रवचन के अर्थ को प्राप्त किया था, ग्रहण किया था, जिज्ञासा
होने पर पूछा था, पूछ कर निश्चय किया था और उसे अपने चित्त में
जमा लिया था । जिनधर्म का अनुराग उसके नस-नस में भरा था
उसकी ऐसी श्रद्धा थी कि निर्ग्रन्थप्रवचन ही अर्थ है, यही परमार्थ है

ते लेप नामने गाथापति श्रमणोपासक होतो अर्थात् श्रमणो (साधुओ)
ना उपदेशने सांलगतो होतो, तेना कर्ममां अनुराग-प्रीतिवाणो होतो, तेओने
आहार विगेरेनुं दान आपतो होतो तेथी तेना उपासक होतो, ते ओव-
अओव विगेरे पदार्थेने लणुवावाणो, होतो, निर्ग्रन्थ प्रवचनमां अर्थात् वीत-
रागना उपदेशमां तेने जरा पणु शंका न होती. केअं भील दर्शनने आश्रय
लेवानी तेनी छच्छा न होती. धर्म क्रियाना इणमां तेने सट्ठेह न होतो. तेओ
निर्ग्रन्थ प्रवचनना अर्थने प्राप्त करेल होतो अहणु करेल होतो. अने तेने
पोताना चित्तमां लरी दीधेव होतो जैन धर्म प्रत्येने अनुराग तेनी नसे-
नसमां लरेल होतो, तेने ओवी श्रद्धा होती है-निर्ग्रन्थ प्रवचन न अर्थ छे,
ओन परमार्थ छे, आ सिवाय भीणुं पधुं अनर्थ छे. तेना यश भवे न

एतद्व्यतिरिक्तं सर्वमेवाऽसारम्, 'उस्सियफलिहे अप्पायदुवारे चित्रत्ते उरप्पवेसे' उच्छ्रितफलकः-विस्तृतयशाः, तस्य यशः सर्वत्र प्रसृतमधून् अमावृतद्वारी याचकाय, अनिषिद्धान्तःपुरप्रवेशः-राज्ञामन्तःपुरेऽपि तस्य प्रवेशोऽनिवारितोऽभवत्, निःशङ्ककार्यकारित्वात् । 'चाउदमट्टमुट्ठिपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं-अणुपालेमाणे' चतुर्दश्यष्टम्युददृष्टापूर्णिमासु तत्र-उददृष्टा-अमावास्या, प्रतिपूर्ण पोषधं सम्पगन्नुपालयन्, एतासु प्रशस्तासु तिथिषु कृत्तव्यः । 'समणे निग्गंथे तहाविहेणं एमणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिल्लामेमाणे' श्रमणान् निर्ग्रन्थान् तथाविधेन एषणीयेण द्विचत्वारिंशदोपरहितेन अशनपानखाद्यस्वाद्येन प्रतिलाभयन्-दापयन् 'बहुहिं सीलव्वयगुणविरमणपच्चवखाणपोसदोवद्वासेहिं-अप्पाणं भावेमाणे एवं च णं विहरइ' बहुभिः शीलव्रतगुणवेरमणप्रत्याख्यानपौषधोपवासैरात्मानं भावयन् एवं च खलु विहरति, शीलव्रतोपवासान्तैः कर्मभिः स्वात्मानं पवित्रयन् धर्माचरणं कुर्वन् आसीदिति अभिगतजीवाजीव इत्यारभ्य यावद् विहरति इत्यन्तस्य व्याख्यामत्कृतोपासकदशाङ्गसूत्रस्यागारधर्मसंजीवनी-टीकातो द्रष्टव्या ॥सू० २-६९॥

इसके अतिरिक्त अन्य सब अनर्थ हैं । उसका यश सर्वत्र फैला हुआ था । याचकों के लिए सदैव उसके द्वार खुला रहना था । राजाओं के अन्तः पुर में भी उसका प्रवेश निषिद्ध नहीं था । वह चतुर्दशी, अष्टमी अमावास्या और पूर्णिमा के दिन प्रति पूर्ण पौषधव्रत का सम्पक् प्रकार से पालन करता था । निर्ग्रन्थ श्रमणों को एषणीय-व्यालीस दोषों से रहित, अशन पान खादिम और स्वादिम आहार आदि बहराता था । तथा बहुत-से शीलव्रत, गुण, विरमण, प्रत्याख्यान तथा पौषधोपवास आदि से अपनी आत्मा को भावित करता हुआ विचरता था ।

इत्यादि। हुनो. य यको भाटे हंभेशां तेना द्वारे खुला रहेता हुता. राज्ञेयाना अंतःपुरभां-रणुवासभां पणु ते प्रवेश करी शकते हुतो. अर्थात् राज्ञीवासभां नवाभां पणु तेने कोठ देखेको न हुती. ते चतुर्दशी, अष्टम, अमास अने पुनमना द्विसे प्रतिपूषु पौषधव्रत सारी रीते पालन करतो हुतो. निर्ग्रन्थ श्रमणाने एषणीय-व्यालीस प्रकारना दोषो विनाना अशन, पान, आदिम अने स्वादिम आहार विगेरे बडोरावतो हुतो, ते धणु शीलव्रत, गुण, विरमण, प्रत्याख्यान, तथा पौषधोपवास विगेरेथी चेताना आत्माने भावित करतो थके विचरतो हुतो

मूलम्—तस्स णं लेवस्स गाहावइस्स नालंदाए बाहिरियाए
उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं सेसदविया नामं उदगसाला
होत्था । अणेगखंभसयसन्निविट्ठा पासोदीया जाव पडिरूवा,
तीसे णं सेसदवियाए उदगसालाए उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए,
एत्थ णं हत्थिजामे नामं वणसंडे होत्था, किण्हे वणणओ
वणसंडस्स ॥सू० ३॥७०॥

छाया—तस्य खलु लेपस्य गाथापतेर्नालन्दाया बाह्याया उत्तरपौरस्त्ये दिशिभागे
अत्र खलु शेषद्रव्या नामोदकशाला आसीत् अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टा प्रासादिका
यावत् प्रतिरूपा । तस्याः, खलु शेषद्रव्याया उदकशालाया उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे
अत्र खलु हस्तियामनामा वनखण्ड आसीत् । कृष्णो वर्णको वनखण्डस्य ॥सू० ३—७०॥

टीका—‘तस्स णं लेवस्स’ तस्य—पूर्वोक्तसमृद्ध्यादिगुणगणग्रामविशिष्टस्य
खलु लेपस्य ‘गाहावइस्स’ गाथापतेः ‘नालंदाए बाहिरियाए’ तादृशगाथापति-
स्वामिकाया नालन्दाया बाह्याया नगर्याः, ‘उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए’ उत्तरपूर्व-
दिशोरन्तराल विभागे—ईशानकोणे इत्यर्थः । ‘एत्थ णं सेसदविया नामं उदग-
साला होत्था’ अत्र खलु शेषद्रव्या नाम उदकशाला (प्रपा) आसीत् । कीदृशी
सा उदकशाला तामेव विगिनष्टि ‘अणेगखंभसयसन्निविट्ठा’ अनेकस्तम्भश-
तसन्निविष्टा—बहुशतस्तम्भवतीत्यर्थः । ‘पासोदीया’ प्रासादिका अतिशयिता मनो-

‘अभिगत—जीवाजीव के स्वरूपके जानकार था और बाकी अगेकी
विस्तृत व्याख्या उपासकदशांग सूत्र की ‘अगार धर्म संजीवनी’
टीका में देखनी चाहिए ॥२॥

‘तस्स णं लेवस्स’ इत्यादि ।

टीकार्थ—पूर्वोक्त गुणों से सम्पन्न लेप गाथापति की नालंदा के
उत्तर पूर्व दिशा में—ईशान कोण में ‘शेषद्रव्या’ नाम की उदकशाला
अर्थात् प्याऊ थी । वह उदकशाला सैकड़ों स्तंभों (खंभों) वाली थी,
बड़ी ही मनोहर, प्रासादिक और रमणीक थी । उस शेषद्रव्या नामक

अभिगत—अत्र अने अणुवरा स्वइयने जणुवावाणे । इतो आना शिवायनु
विशेष विवेचन उपासकदशांगसूत्र ॥ अगारसंख्यनी टीकाभां जेष्ठ लेख ॥सू० २॥

‘तस्स णं लेवस्स’ इत्यादि

टीकार्थ—पूर्वोक्त गुणोत्थी युक्त लेप गाथापतीनी नालंदाणी उत्तर पूर्व
दिशाभां अर्थात् ईशानकोणुभां ‘शेषद्रव्या’ नामनी उदकशाला—अर्थात् ‘परण’
इती ते परण सेंकड़ो थांलवावाणु इत्तुं, मोटुं इत्तुं, अत्यंत मनोहर इत्तुं,

हारिणी च प्रसादयुक्ता वा 'जात्र पडिरुवा' यात्रप्रतिरूपा-सुमनोहरा, यात्रप्रदेन-दर्शनीया अभिरूपेति ग्राह्यम् । 'तीसेण सेसदवियाए' तस्याः-खलु शेषद्रव्या नामवत्याः 'उदकशालाए' उदकशालायाः-प्रपायाः 'उत्तरपुरत्थिमे दिसीमाए' उत्तरपूर्वस्यां दिशि 'एत्थ ण' अत्र खलु 'हत्थिजामे णामं वणसंढे होत्था' हस्तियाम-नामा, वनखण्ड आसीत् । 'किण्हे वण्णओ वण्णसडस्स' कृष्णो वर्णको वन-खण्डस्य-तद्वनं कृष्णरूपं बहुविधपुष्पपुष्करिणीपक्षिमृगादिभिरावृत्तमासीत् एतस्य व्याख्या औपपातिकसूत्रे पीयूषवर्षिणी टीकायां विलोकनीया ॥सू० ३-७०॥

मूलम्-तस्मिं च णं गिहपदेसंमि भगवं गोयमे विहरइ, भगवं च णं अहे आरामंसि । अहे णं उदए पेढालपुत्ते भगवं पासावच्चिज्जे नियंठे मेयज्जे गोत्तेणं जेणैव भगवं गोयमे तेणैव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता भगवं गोयमं एवं वयासी-आउ-संतो ! गोयमा ! अत्थि खलु मे केइ पदेसे पुच्छियट्ठे तं च आउसो ! अहासुयं अहा दरिसियं मे वियागरेहि सवायं, भगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्ते एवं वयासी अवियाइ आउसो ! सोच्चा णिसम्म जाणिससामो सवायं उदए पेढालपुत्ते भगवं गोयमे एवं वयासी ॥सू० ४॥७१॥

छाया-तस्मिंश्च गृहप्रदेशे भगवान् गौतमो विहरति, भगवांश्चाथ आरामे । अथ खलु उदकः पेढालपुत्रः भगवत्पार्श्वपत्नीयः निर्ग्रन्थः मेदार्यो गोत्रेण यत्रैव भगवान् गौतमस्तत्रैव उपागच्छति, उपागम्य भगवन्तं गौतममेवमवादीत् आयुष्मन् गौतम ! अस्ति खलु मे कोऽपि प्रदेशः प्रष्टव्यः, तच्चाऽऽयुक्तम् । यथा

उदकशाला के उत्तर पूर्व दिशा में हस्तियाम नामक वनखण्ड था । वह कृष्ण वर्ण था, इत्यादि वर्णन यहां औपपातिक सूत्र के अनुसार कर लेना चाहिए । अर्थात् वह विविध प्रकार के पुष्पों, पुष्करिणियों, पक्षियों, मृगों आदि से युक्त था । इनकी व्याख्या औपपातिकसूत्र की पीयूषवर्षिणी टीका में देखलेनी चाहिए ॥३॥

प्रासादीय अने रमणीय હતું. તે શેષદ્રવ્ય' નામની ઉદકશાળા-પરબની ઉત્તર પૂર્વ દિશામાં હસ્તિયામ નામનું વનખંડ હતું. આ વનખંડ કૃષ્ણવર્ણવાળું હતું વિગેરે વર્ણન અહીંયાં ઔપપાતિક સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજ લેવું અર્થાત્ તે જૂદા જૂદા પ્રકારના પુષ્પો, પુષ્કરિણીઓ, પક્ષિઓ, વિગેરેથી સુકત હતું આની વ્યાખ્યા ઔપપાતિક સૂત્રની પીયૂષવર્ષિણી ટીકામાં જોઈ લેવી. ॥સૂ० ૩॥

श्रुतं यथादर्शनं मे व्यागृणीहि सवाद भगवान् गौतमः उदकं पेढालपुत्रमेवमवादीत्,
अपि चेदायुष्मन् ! श्रुत्वा निशम्य ज्ञास्यामः सवादमुदकः पेढालपुत्रो भगवन्तं
गौतममेवमवादीत् ॥सू०४-७१॥

टीका—‘तस्मिं च णं गिहपदेसंमि भगवं गोयमे विहरइ’ तस्मिंश्च खल्लु
गृहपदेशे भगवान् गौतमो विहरति । वनखण्डीयगृहसमीपे गौतमः कदाचित् सम-
वसृतः । ‘भववं च णं अहे आरामंसि’ भगवांश्चायः आरामे, स च गौतमः पूर्वानु-
पूर्व्यां विहरन् ग्रामानुग्रामं ब्रूवन् वनखण्डे समवसृत इत्यर्थः, ‘अहे णं उदए पेढाल
पुत्ते भगव पासावच्चिज्जे नियठे मेयज्जे गोत्तेण जेणेव भगवं गोयमे तेणेव उवा
गच्छइ’ अथ खल्लु उदकः पेढालपुत्रो भगवत्पार्श्वपत्तीयः—भगवत्पार्श्वस्वामिनः
परम्पराशिष्याऽपत्यम्, निर्ग्रन्थो गोत्रेण मेदार्यः—मेदार्यगोत्रेण निर्ग्रन्थः—मेदार्य-
गोत्रो निर्ग्रन्थ इत्यर्थः, यत्र गौतमस्तत्रोपागच्छति भगवतः श्री पार्श्वनाथस्य
परम्पराऽपत्यं मेदार्यगोत्रो भगवतो गौतमस्य समीपमागत्योपविशति । ‘उवाग-
च्छिता’ उपागत्य ‘भगवं गोयमं एवं वयासी’ भगवन्तं गौतममेवमवादीत्, ‘आउसो
गोयमा !’ आयुष्मन् गौतम ! ‘अत्थि मे केइपदेसे पुच्छियव्वे’ अस्ति खल्लु मे
कश्चित्पदेशः प्रष्टव्यः—आगमोक्तं प्रष्टव्यं मे किञ्चिद्विधते । ‘तं च आउसो ! अहामुयं

‘तस्मिं च णं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—एक वार गौतम स्वामी उस वनखण्ड में बने गृह के समीप
पधारे । अर्थात् अनुक्रम से विहार करते हुए और एक ग्राम से दूसरे
ग्राम पहुँचते हुए उस वनखण्ड में पधारे । उस समय उदकपेढाल
पुत्र नामक निर्ग्रन्थ, जो भगवान् पार्श्वनाथ की परम्परा के शिष्य थे,
तथा मेदार्य गोत्रीय थे, भगवान् गौतम के समीप आकर बैठे । समीप
आकर उन्होंने गौतम से कहा—हे आयुष्मन् गौतम ! मुझे आप से कुछ

‘तस्मिं च णं’ इत्यादि

टीकार्थ—एकवार गौतम स्वामी ते वनखण्डमा गनेला गृहणी नल्लु
पधार्या अर्थात् अनुक्रमेण विहार करतां करतां अने एक ग्रामथी भीजे ग्राम
पडोयता थका ते वनखण्डमा पधार्या, ते वणते उदकपेढालपुत्र नामना निर्ग्रन्थ
के ले भगवान् पार्श्वनाथनी परंपराना शिष्य होता तथा मेदार्य गोत्रना होता.
तेओ भगवान् गौतमस्वामीनी पासो आवीने ओका अने ते पछी गौतमस्वामीने
कहुं के—हे आयुष्मन् गौतम ! मारे आपने क'हकि पूछपु छे, तेना उत्तर

अहादरिसियं मे वियागरेह सवायं' हे आयुष्मन् ! तं प्रश्नं यथा श्रुतं यथादर्शनं मे व्यागृणीहि—कथय सवादं—वादेन सहितम्, यथा भगवतो महावीरस्य समीपे भगवता श्रुतं निश्चितञ्च तथा सवादं मे कथयेत्यर्थः, ततः 'भगवं गोयमे उदयं पेढाल-पुत्तं एवं वयासी' भगवान् गौतम उदकनामानं पेढालपुत्रमेवम्—वक्ष्यमाणप्रकारं वच-मवादीत् । 'अवियाह आउसो ! सोचा निसम्म जाणिस्सामो सवायं' अपि चेत्—अ युष्मन् ! श्रुत्वा निश्चय्य वयं ज्ञास्यामः सवादम्, गौतमोऽवोचत् भगवत्प्रश्नं श्रुत्वा यद्यहं ज्ञास्यामि—तदा—सवादं तदुत्तरं दास्यामि । 'उदए पेढालपुत्ते भगवं गोयमं एवं वयासी' पेढालपुत्रो भगवन्तं गौतममेवमवादीदिति ॥४-७१॥

मूलम्—आउसो ! गोयमा ! अरिथि खलु कुमारपुत्तिया नाम समणा निग्गंथा तुम्हाणं पवयणं पवयस्साणा गाहावडं समणो-वासगं उवसन्नं एवं पच्चक्खावेति—णणत्थ अभिओएणं गाहा-वडं चोरग्गहणविमोक्खणयाए तसेहि पाणैहि णिहाय दंडं, एवं णं पच्चक्खंताणं दुप्पच्चक्खायं भवइ, एवं णं पच्चक्खावे-माणाणं दुप्पच्चक्खावियवं भवइ, एवं ते परं पच्चक्खावेमाणा अतियरंति सयं पतिण्णं, कस्स णं तं हेउं ? संसारिया खलु पाणा थावरा वि पाणा तसत्ताए पच्चायंति, तसा वि पाणा

पूछना है । उसका उत्तर भगवान् महावीर से आने जैसा सुना है और विचार किया है, वह मुझसे वाद सहित अर्थात् युक्तिपूर्वक कहिए ।

गौतम स्वामी ने उदकपेढालपुत्र से इस प्रकार कहा—आयुष्मन् ! आपके प्रश्न को सुनकर यदि मुझे ज्ञान होगा तो वाद के साथ उसका उत्तर दूंगा । तब उदक पेढालपुत्र भगवान् गौतम से इस प्रकार कहने लगे—॥४॥

लगवान् महावीर स्वामी पांसेथी तमोअे जे प्रभाअे सांलणेल डोय अने विचारेल डोय ते प्रभाअे भने वाद सहित अर्थात् युक्तियुक्त रीते कहे।

गौतमस्वामीअे उदकपेढाल पुत्रने आ प्रभाअे कलु—हे आयुष्मन् आपना प्रश्नने सांलणीने जे भास जणुवामां छे ते वाद सहित ओटवे के सयुक्तिक रीते तेने उत्तर आपीशे। ते पछी उदकपेढालपुत्र लगवान् गौतमने आ प्रभाअे कहेवा लाग्या, ॥सू० ४॥

થાવરત્તાણ પચ્ચાયંતિ, થાવરકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા તસકાયંસિ
 ઉવવંજીત, તસકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા થાવરકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ,
 તેસિં ચ ણં થાવરકાયંસિ ઉવવણ્ણાણં ઠાણમેયં ઘત્તં । સુ. ૫૧। ૭૨।

હાયા—આયુષ્મન્ ! ગૌતમ ! સન્તિ खलु कुमारपुत्राः नाम श्रमणाः निर्ग्रन्थाः युष्माकं प्रवचनं प्रादन्तः गाथापतिं श्रमणोपासकमुपसन्नमेवं प्रत्याख्यापयन्ति नान्यत्राभियोगेन गाथापतिचोरग्रहणविमोक्षणेन त्रसेषु प्राणेषु निहाय दण्डम् एवं प्रत्याख्यायतां दुष्प्रत्याख्यानं भवति, एवं-प्रत्याख्यापयतां दुष्प्रत्याख्यापयितव्यं भवति, एवं ते प्रत्याख्यापयन्तोऽति-चरन्ति स्वां प्रतिज्ञाम् । ‘कस्य हेतोः संसारिणः खलु प्राणाः-स्थावरा अपि प्राणाः त्रसत्वाय प्रत्यायान्ति त्रसा अपि प्राणाः स्थावरत्वाय प्रत्यायान्ति स्थावरकायाद् विप्रमुच्यमानाः त्रसकायेषूपत्पद्यन्ते, त्रसकायाद् विप्रमुच्यमानाः स्थावरकायेषूपत्पद्यन्ते तेषां च खलु स्थावरकायेषूपत्पन्नानां स्थानमेतद् घात्यम् ॥ ५- ७२॥

ટીકા—‘આડસો ગોયમા !’ આયુષ્મન્ ગૌતમ ! ઉદકો વદતિ મગવન્તં ગૌતમમ્, હે ગૌતમ ! ‘અત્થિ खलु कुमारपुत्तिया नाम समणा निर्ग्रन्थाः-कुमारपुत्रा नामानो जैनाः साधवः सन्ति । ‘तुम्हाणं पवयणं पवयमाणा ग.हावइं समणोवासगं उवसन्नं एव पच्चक्खवेंति’ युष्માकं प्रवचनं प्रवदन्तो गाथापतिं श्रमणोपासकम् उपसन्नमेवं प्रत्याख्यापयन्ति, ते च कुमारपुत्राः साधवो भगवतः प्रवचनमनुवर्त्तमानाः श्रावकानेवं प्रत्याख्यापयन्ति । ‘णणत्थ अभिओणं गाहावइचोरग्रहणविमोक्खणयाए’ नाऽन्यत्राऽभियोगेन गाथापतिचोर-

‘આડસો ! ગોયમા’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ઉદક પેઢાલપુત્ર ને મગવાન્ ગૌતમ સે કહા-આયુષ્મન્ ગૌતમ ! કુમાર પુત્ર નામક શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ હૈં જો આપકે પ્રવચન કા ઉપદેશ કરતે હૈં । જબ કોઈ શ્રમણોપાસક પ્રત્યાખ્યાન કરને કે લિષ્ ઉનકે પાસ પહુંચતા હૈ તો વે ઉસે યોં પ્રત્યાખ્યાન કરવાતે હૈં-‘રાજા આદિ કે અભિયોગ (બલાત્કાર) કે સિવાય, ગાથાપતિ ચોર વિમોક્ષણ

‘આડસો ગોયમા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ઉદકપેઢાલપુત્રે ભગવાન્ ગૌતમને કહ્યું-હે આયુષ્મન્ ગૌતમ ! કુમાર પુત્રક નામના શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ છે, જે આપના પ્રવચનને ઉપદેશ કરે છે. બ્યારે કોઈ શ્રમણોપાસક પ્રત્યાખ્યાન કરવા માટે તેમની પાસે જાય છે, તો તેઓ તેને આ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાન કરાવે છે. ‘રાજા વિગેરના અભિયોગ (બલાત્કાર)

ગ્રહણત્રિમોક્ષણેન, અન્તરેણ રાજાદ્યમિયોગં તત્રાઽમિયોગઃ-અપરાધઃ ગાથાપતિચોર-
 ગ્રહણત્રિમોક્ષણદૃષ્ટાન્તેન પ્રત્યાખ્યાનં કારયન્તિ તદ્યથા 'તસેહિં પાણેહિં ણિદ્વાય દંડં'
 ત્રસપ્રાણિપુ દણ્ડં-હિંસાં નિદ્વાય-ત્યક્ત્વા ત્રસપ્રાણિપુ દણ્ડસ્ય પ્રત્યાખ્યાનં ભવતિ ।
 'एवं णं पचक्खंताणं दुप्पच्चक्खायं भवइ' एवं प्रत्याख्यानवतां दुष्प्रत्याख्यानं भवति,
 स्थूलकायहिंसां त्यक्त्वा सूक्ष्मेषु प्रत्याख्यानं करोति तदेतत्प्रत्याख्यानं न समीचीनम्-
 अनया रीत्या क्रियमाणं प्रत्याख्यानं न युक्तम् । 'एवं णं पचक्खावेमाण्णं दुप्पच्चक्खा-
 वियव्वं भवइ' एवं प्रत्याख्यापयतां दुष्प्रत्याख्यापयितव्यं भवति । परन्तु-वक्ष्यमाण-
 रीत्या प्रत्याख्यानं कर्त्तव्यमिति मे प्रतिभाति । कुतो दुष्प्रत्याख्यानमिदं तत्राह-
 'एवं ते परं पचक्खावेमाण्णा अतियरंति सयं पत्तिण्णं' एवं प्रत्याख्यापयन्तोऽस्ति
 चरन्ति स्वां प्रतिज्ञाम्, एवं कुर्वाणाः स्वकीयां प्रतिज्ञामेव द्वापयन्ति । 'कस्स
 णं तं हेउं' तत् कस्य हेतोः प्रतिज्ञाभङ्गः, 'संसारिया खलु पाणा थावरा
 वि पाणा तसत्ताए पच्चायंति' संसारिणः खलु प्राणाः सर्वे जीवाः कर्मपराधीनाः
 स्थावरा अपि प्राणाः त्रसत्त्वाय प्रत्यायान्ति । इदानीं ये स्थावराः ते एव
 कालान्तरे कर्मवलात् त्रसयोनिमापद्यन्ते 'तसा वि पाणा थावरत्ताए पच्चा-
 यंति' तसा अपि स्थावरत्त्वाय प्रत्यायान्ति, 'थावरकायाओ विप्पमुच्चमाणा तस-
 कायंसि उव्वजंति' स्थावरकायाद् विप्रमुच्यमाना त्रसकायेषूपपद्यन्ते । 'तसकायाओ

કે ન્યાય સે ત્રસ જીવોં કી હિંસા કા ત્યાગ હૈ ।' કિન્તુ હસ પ્રકાર કા પ્રત્યાખ્યાન ઓટા પ્રત્યાખ્યાન હૈ । એસા પ્રત્યાખ્યાન કરને વાલે અપની કી હુઈ પ્રતિજ્ઞા કા ઉલ્લંઘન કરતે હૈં, કિસ પ્રકાર વે અપની પ્રતિજ્ઞા કા ઉલ્લંઘન કરતે હૈં, વહ મૈં કહતા હું । સંસાર કે સમી-પ્રાણી કર્મોં કે અધીન હૈં । સ્થાવર પ્રાણી કમી ત્રસપર્યાય ધારણ કર લેતે હૈં ઓર હસ સમય જો પ્રાણી ત્રસ હૈં વે કર્મોંદય સે સ્થાવર કે રૂપ મૈં આજાતે હૈં । અનેક જીવ ત્રસકાય સે છૂટકર સ્થાવરકાય

સિવાય ગાથાપતિ ચોરત્રિમોક્ષણના ન્યાયથી ત્રસ જીવોની હિંસાનો ત્યાગ છે. પરંતુ આવા પ્રકારનું પ્રત્યાખ્યાન ખોટું પ્રત્યાખ્યાન છે. આવું પ્રત્યાખ્યાન કરવાવાળા પોતે કરેલી પ્રતિજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે છે. કઇ રીતે તેઓ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે છે. તે કહું છું. સંસારના સઘળા પ્રાણિયો કર્મોની અધીન છે. સ્થાવર પ્રાણી પણ ક્યારેક ત્રસપર્યાય ધારણ કરી લે છે. અને વર્તમાન સમયે જો ત્રસ પ્રાણી છે, તેઓ કર્મના ઉદયથી સ્થાવરપણામાં આવી શકે છે. અનેક જીવો ત્રસકાયથી છૂટીને સ્થાવરપણામાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને

વિપ્પમુચ્ચમાણા થાવરકાયેસિ ઉવવ્વજંતિ' ત્રસકાયાદ્વિપ્પમુચ્ચમાણાઃ સ્થાવરકાયે પૂત્પદ્યન્તે । 'તેભિં ચ ણં થાવરકાયેસિ ઉવવ્વણ્ણાણં ઠાણમેયં વત્તં' તેષાં ચ સ્થાવર-કાયેપૂત્પન્નાનાં સ્થાનમેતદ ઘાત્યમ્, કદાચિત્ત્વ ત્રસાઃ સ્થાવરતામાપદ્યન્તે કર્મવજ્ઞાત્પૂર્વશરીરં પરિત્યજન્તઃ, તથા-સ્થાવરા અપિ પૂર્વસ્થાવરશરીરં પરિત્યજન્તો વિઠ્ઠલકર્મવજ્ઞાત્ત્વ ત્રસશરીરમ્ આપ્નુવન્તિ । પ્રતિજ્ઞા કૃતા ત્રસજીવવિપયા, ત્રસથ સ્થાવરતાં ગતઃ । સ્થાવરે વિહન્યમાને પ્રતિજ્ઞા કથમુપપાદિતા સ્યાદિતિ ભાવઃ । અતઃ પ્રત્યાખ્યાને કિંચિદ્વિશેષણીયં યેન પ્રતિજ્ઞા સંપાદિતા સ્યાદિતિ મે મતિઃ ।

ગાથાપતિચોરગ્રહણવિમોચનન્યાયસ્વરૂપમિત્યમ્-તથાહિ-કુત્રચિદેશે-एको-राजा आसीत् तेन कदाचिदेवं विज्ञापितम्-अहो लोकाः ! अद्य नगराद् बहिरुद्याने कौमुदीमहोत्सवो मन्तव्यो वर्तते । अतोऽस्यां रात्रौ नगरे केनापि न द्साव्यम्-किन्तु-ततो बहिरुद्याने गन्तव्यम् । अन्यथा-माणदण्डो भविष्यति, तच्छ्रुत्वा

में उत्पन्न हो जाते हैं और स्थावर काय से छूटकर त्रस कायमें उत्पन्न हो जाते हैं । ऐसी स्थिति में प्रतिज्ञा करने वाले ने त्रस जीवों की हिंसा का त्याग किया और त्रस जीव स्थावर के रूप में उत्पन्न हो गया तो उस समय वह उसका घात करने लगेगा । इस प्रकार स्थावर जीव का घात करने पर उसकी प्रतिज्ञा खंडित हो जाती है । अतएव प्रतिज्ञा लेते समय ऐसा कुछ विशेषण जोड़ना चाहिए जिससे प्रतिज्ञा खण्डित न हो । ऐसा मेरा अभिप्राय है ।

ऊपर गाथापति चोर विमोक्षण नामक जिसन्याय (उदाहरण) का उल्लेख किया गया है, उसका स्वरूप इस प्रकार है-किसी जगह एक राजा था । एक बार उसने घोषणा करवाई-हे लोको ! आज नगर के बाहर उद्यान में कौमुदी महोत्सव मनाना है, अतएव इस रात्रि के

સ્થાવરપણામાથી છૂટીને ત્રસકાયમાં ઉત્પન્ન થઇ નાચ છે. એવી સ્થિતિમાં પ્રતિજ્ઞા કરવાવાળાએ ત્રસ જીવોની હિંસાનો ત્યાગ કર્યો અને ત્રસ તથા સ્થાવરપણાથી ઉત્પન્ન થયા. તો તે સમયે તેનો ઘાત કરવા લાગશે આ રીતે સ્થાવર જીવનો ઘાત કરવાથી તેની પ્રતિજ્ઞા ખંડિત થઇ નાચ છે. તેથીજ પ્રતિજ્ઞા લેતી વખતે એવું કંઈક વિશેષણ 'એજવુ' નોંધ્યે કે જેનાથી પ્રતિજ્ઞા ખંડિત ન થાય. આ પ્રમાણે મારો અભિપ્રાય છે.

ઉપર ગાથાપતિ ચોરવિમોક્ષણ નામના જે ન્યાયનું ઉદાહરણ આપ્યું છે તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, તે ન્યાય આ પ્રમણ છે.-કોઈ સ્થળે એક રાજા હતો. તેણે બહારના કામને કહે-હો લોકો ! આજે નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં કૌમુદીનામનો ઉત્સવ મનાવવો છે. તેથી રાત્રીના સમયે કોઈએ શહેરની બહાર રહેવું

सायङ्कालात्प्रागेव सर्वे नगराद् वहिरुद्यानं गतवन्तः, किन्तु-तत्रैकस्य वैश्यस्य पञ्चपुत्राः कार्यासक्तमनसः यथाकालं नगराद् वहिर्गन्तुं न पारितवन्तः, पश्चात् क्रियद्रात्रिव्यतीतानन्तरं स्मरणे जातेऽपि कषाटवन्दीभूतान्नगरद्वाराद् वहिर्गन्तु-मसक्ताः सन्तस्तत्रैव स्थितवन्तः। ततः प्रभाते राजपुरुषेण राज्ञोऽपमानमिति कृत्वा ते गृहीता आनीताश्च राजान्तिकम्। राजा जातामर्पेण पञ्चानामपि तत्पु-त्राणां वधे आज्ञप्ते तत्पिता वैश्यः तेषां विमोक्षणाय बहुमुद्योगं चकार। विफली-भूते तदुद्योगे चतुर्णां त्रयाणां द्वयोरेकस्य च क्रमगत्या विमोचनाय राजानमनु-

समय कोई नगर के अन्दर न रहे। सब बाहर उद्यान में जायें। जो इस आदेश का उल्लंघन करेगा उसे प्राणदण्ड दिया जाएगा।

यह घोषणा सुनकर सब नगर निवासी संध्या होने से पहले ही बाहर उद्यान में चले गये। किन्तु एक चणिक के पांच पुत्र कार्य में अत्यन्त व्यस्त होने के कारण उक्त आदेश को भूल गये और जब स्मरण हुआ उस समय नगर के द्वार बन्द होने से बाहर न जा सकने के कारण अपने पांचों नगर में ही रह गये प्रभात होने पर राजपुरुष उनका नगर में रहना सहन न कर सके। उन्होंने इसे राजा का अपमान समझकर उन्हें पकड़ लिया और राजा के समक्ष उपस्थित किया। राजा ने क्रुद्ध होकर पांचों पुत्रों के प्राण वध की आज्ञा दे दी। तब चणिक ने उन्हें छुड़ाने का उद्योग किया। जब उसका यह उद्योग सफल नहीं हुआ तो चार पुत्रों को बचाने का प्रयत्न किया। वह भी असफल रहा तो तीन को, दो को और अन्त में विवश होकर

नहीं बचाये। नद्वार उद्यानमा जनु जे आ हुकमनु उल्लघन करशे, तेने प्राणान्तनी शिक्षा करवाभां आवशे, आ नद्वेरात सांलणीने भधा ज नगर-जने सांज थनां पडेलां ज नगरनी नद्वार भगीयाभां आदवा गया, परतु अेक वाष्पियाना पांच पुत्रो क्षमभां अत्यंत भयशुत होवाथी राजाना ते हुकमने लूटी गया अने न्यारे याद आब्युं त्यारे नगरना दरवाना भंध होवाथी नद्वार जध शक्या नही तेथी तेओ पांचे जल्ला शहरभां रही गया, राजपुरुषो तेओनुं नगरभां रहेवानुं सडन करी शक्या नही तेओओ तेने राजनुं अपमान समल्लने ते पांचे जल्लाने पकडी लीधा अने राजनी पासो होजर कर्या राजओ क्रोधयुक्त थधने पांचे जल्लाने क्षांसीओ गडाववानो हुकम कर्यो, ते वभते वाष्पियाओ तेओने छोडाववा धल्लो प्रयत्न कर्यो परंतु न्यारे ते प्रयत्नभां सडन न थथे त्यारे चार पुत्रोने गथाववा प्रयत्न कर्यो तेभां पल्लु ते निष्कन थथे जेथी त्रल्लुने पछी जेने अने छेवटे व्याकुण थधने अेक पुत्रने

પ્રતિપાદિતમ્, 'एवमसंते असंविज्जमाणे जेसिं तं असंते असंविज्जमाणे' एवमसन्-अविद्यमानः शरीरादिभन्नो जीवः न जीवस्य शरीरात् पृथक् सत्ताऽस्ति । अतः सोऽसंवेद्यमानः अननुभूयमानशरीरात् पृथग्, जीवस्य नानुभवो जायते । येषां मते स जीवः असन् असंवेद्यमान इति कथनं वर्तते 'तेसिं तं सुयक्खायं भवइ' तेषां तद् आख्यानं स्वाख्यातं-सुष्ठुन्वेन निरूपणं भवति, एतादृशीं स्थितिं दृष्ट्वा इत्थं निश्चितं भवति यच्छरीरातिक्तो जीवो नास्तीति । कुतः शरीरात् पृथक्त्वेन जीवस्याऽप्रतिपासनात् । अतः पूर्वोक्तं सिद्धान्तं मन्यमानानां कथनमिदं शरीरातिरिक्तो जीवो नास्तीति तद् युक्तिसङ्गतमेव । येषां तु मतमिदम्-‘अन्नो भवइ जीवो अन्नं सरीरं’ अन्यो भवति जीवोऽन्यच्छरीरम्, शरीराद् व्यतिरिक्तो जीव इति, ‘तम्हा’ तस्मात्-‘ते एवं नो विप्पडियंति’ ते एवं नो विप्रतिवेदयन्ति-नो अनुभवन्ति । ‘अयमाउसो’ अयं हे आयुष्मन् ! ‘आया दीहेइवा हस्सेइवा परिमंडलेइवा’ आत्मा दीर्घ इति वा, ह्रस्व इति वा, परिमण्डलमिति वा, यदि-शरीरादिभ्यो भिन्न आत्मा कश्चिद्मवेत्तदा हस्यादिपरिमाणैः परिच्छिन्नतया-उपदर्शयितुं शक्येत, न पुन स्तथोपदर्श्यते । तस्मान्नास्त्यतिरिक्त आत्मेति । ‘वट्टेइवा’ वर्तुल इति वा ‘तंसेइवा’ त्र्यस्रः इति वा-त्रिकोण इत्यर्थः ‘चउरंसेइवा’ चतुरस्र

ફાર ને યહ પ્રતિપાદન ક્રિયા છે । સામાન્ય રૂપ સે તો શ્વેતક કે સાથ અર્થી ખો જલા દી જાતી છે । હસ મ્થિતિ કો દેખકર યહી નિશ્ચિત હોતા છે કિ શરીર સે ભિન્ન જીવ કા અસ્તિત્વ નહીં છે, ક્યોંકિ જીવ શરીર સે ભિન્ન પ્રતીત નહીં હોતા છે । અત એવ હસ સિદ્ધાન્ત કો સ્વીકાર કરને વાલોં કા કથન છે કિ શરીર સે ભિન્ન જીવ કા અસ્તિત્વ ન માનના હી યુક્તિ સંગત છે । જિસકે મત કે અનુસાર આત્મા દીર્ઘ છે યા હ્રસ્વ છે, લઙ્કા કે સમાન ગોલ છે, ચૂડી કે સમાન ગોલાકાર છે, ત્રિકોણ છે, ચતુષ્કોણ છે, લમ્બી છે, ષટ્ કોણ છે યા અષ્ટકોણ છે કિસ આકાર કા છે ? કાલા

છે. સામાન્ય રીતે તો મરેલાની સાથે અર્થી-ઠાઠડી પણ ખાળી નાખવામાં આવે છે. આ સ્થિતિને જોઈને એવો નિશ્ચય થાય છે કે-શરીરથી જુદા એવા આત્માનું અસ્તિત્વ જ નથી. કેમકે-જીવ શરીરથી અલગ પ્રતીત થતો નથી. તેથી જ આ સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર કરવાવાળાઓનું કહેવું છે કે-શરીરથી જુદો આત્મા ને માનવો. એજ યુક્તિ યુક્ત છે. જેમના મત પ્રમાણે આત્મા દીર્ઘ છે, અથવા હ્રસ્વ છે, લાડુની જેમ ગોળ છે, ચૂડીની સરખા ગોળ આકારવાળો છે, ત્રિકોણ-ત્રણ ખૂણા વાળો છે, ચતુષ્કોણ-ચાર ખૂણાવાળો છે, લાંબો છે, ષટ્કોણ છ ખૂણાવાળો છે. અષ્ટકોણ આઠ

નોતવાન । અનુનીતેન રાજા ચ કેવલમેકપુત્રવધત્યાગમાત્રેણ અનુગ્રહીતઃ સ વૈશ્યઃ ।
તદ્વત્ સાધુઃ સર્વેષામપિ વધં નિવારયન્ કાલગત્યા દુરત્યયૈકસ્યાપિ વધં નિવારયે-
દિતિ સોઽયં ગાથાપતિચોરગ્રહણવિમોચનન્યાયઃ ॥૫-૭૨॥

મૂલમ્—એવં પહં પચ્ચક્ખંતાણં સુપચ્ચક્ખાયાં ભવઈ, એવં પહં
પચ્ચક્ખાવેમાણાણં સુપચ્ચક્ખાવિયં ભવઈ, એવં તે પરં પચ્ચ-
ક્ખાવેમાણા ણાઈયરંતિ સયં પઢ્ડણં, ણણતથ આભિઓગેણં
ગાહાવઈચોરગ્રહણવિમોક્ષણયાણ તસમ્મૂળહિં પાણેહિં ણિહાય
દંડં, એવમેવ સઈમાસાણ પરક્કમે વિજ્જમાણે જે તે કોહા વા લોહા
વા પરં પચ્ચક્ખાવેંતિ અયં પિ ણો ઉવણ્ણે ણો ણેયાઉણ ભવઈ,
અવિયાઈં આડસો ! ગોયમા ! તુઠ્ઠમં પિ એવં રોયઈ ॥સૂ. ૬॥૭૩॥

છાયા—એવં સ્વલ્પ પ્રત્યાખ્યાયતાં સુપ્રત્યાખ્યાતાં ભવતિ । એવં સ્વલ્પ પ્રત્યા-
ખ્યાપયતાં સુપ્રત્યાખ્યાપિતાં ભવતિ । એવં તે પરં પ્રત્યાખ્યાપયન્તો નાતિવરન્તિ
સ્વીયાં પ્રતિજ્ઞામ્, નાન્યત્રાઽભિયોગેન ગાથાપતિચોરગ્રહણવિમોક્ષણતઃ ત્રસમ્મૂલેષુ
પ્રાણેષુ નિહાય દણ્ડમ્ । એવમેવ સતિ માપાયાઃ પરાક્રમે વિજ્યમાને યે તે ક્રોધાદ્વા
લોમાદ્વા પરં પ્રત્યાખ્યાપયન્તિ (તેષાં મૃપાવાદો ભવતિ) અયમપિ ન ઉપદેશો, ન
નૈયાથિકો ભવતિ । અપિ ચ આયુષ્મન્ ! ગૌતમ ! તુભ્યમપિ એવં રોચતે ॥૬-૭૩॥

એક પુત્ર કો વચાનેકા અત્યંત વિનય કે સાથ પ્રયત્ન કિયા વણિક્ કે
અનુનય-વિનય કો સ્વીકાર કરકે રાજાને એક પુત્ર કો વચાને કો પ્રાણ-
વધ સે ભુક્ત કિયા । ઇસી પ્રકાર સાધુ તો સમી પ્રાણિયો કે પ્રાણાતિપાત
કા ત્યાગ કરના ચાહતા હૈ કિન્તુ જય યહ સંભવ નહીં હોતા ઓર કોઈ
સબ પ્રાણિયોં કે પ્રાણાતિપાત કા ત્યાગ કરને મેં સમર્થ નહીં હોતા તો
જિતના ત્યાગ કર સકે ઉતનાહી કરવાતા હૈ । યહી ગાથાપતિ ચોર
વિમોક્ષણન્યાય કા અભિપ્રાય હૈ ॥૫॥

અથાવવા માટે ઘણા જ વિનયપૂર્વક પ્રયત્ન કર્યો તે વાણિયાના વિનયને સ્વીકારીને
રાજાએ તેના એક પુત્રને ફાંસીથી મુક્ત કર્યો આ પ્રમાણે સાધુ તો બધા જ
પ્રાણિયોના પ્રાણાતિપાતને ત્યાગ કરવાની ઈચ્છા રાખે છે. પરંતુ બ્યારે તેનો
સંભવ હોતો નથી અને કોઈ બધા જ પ્રાણિયોના પ્રાણાતિપાત (હિંસા)નો ત્યગ
કરવામાં સમર્થ થતા નથી તો જેટલાનો ત્યાગ કરી શકાય એટલાનો જ ત્યાગ
કરાવે છે. આજ ગાથાપતિ ચોરવિમોક્ષણ ન્યાયનો અભિપ્રાય છે ॥સૂ. ૫॥

ટીકા—ઉદકઃ પેદાલપુત્રઃ સ્વામિમતં સુપ્રત્યાખ્યાનસ્વરૂપં દર્શયતિ પરાકૃત્ય પરામિમતં શાસ્ત્રમિદં ચ સ્વપ્રત્યાખ્યાનમ્ । ‘एवं णं पञ्चकखंताणं सुपञ्चकखायं भवइ’ एवं खलु प्रत्याख्यायतां सुप्रत्याख्यातं भवति । परन्तु—य एवं प्रत्याख्यानं करोति तस्य सुप्रत्याख्यानं भवतीति । ‘एवं णं पञ्चकखावेमाणं सुरच्चकखावियं भवइ’ एवं खलु प्रत्याख्यानं कारयति—तदीयं प्रत्याख्यानं सुप्रत्याख्यापितमिति । ‘एवं ते परं पञ्चकखावेमाणा णातियरंति सयं पङ्गणं’ एवं प्रकारेण परं प्रत्याख्यापयन्तो नातिचरन्ति—नातिक्रामन्ति स्वकीयां प्रतिज्ञामिति । स्वाभिमतप्रत्याख्यानપ્રકારं દર્શયતિ । ‘णणत्थ आभिओगेण गाहावइचोरग्गहणविमोक्खणयाए’ नान्यत्राभियोगेन गाथापतिचोरग्रहणविमोक्षणतः ‘तसभूएहि पाणेहि णिहाय दंडं’ त्रसभूतेषु पाणेषु निहाय दण्डम्, तत्र अभूत् भवति भविष्यतीति भूतः जीव इत्यर्थः, त्रसपदोत्तरं भूतपदं निवेश्यम्—तथा च—‘एवमेव सइ भासाए परक्कमे विज्जमाणे’

‘एवं णं पञ्चकखंताणं’ इत्यादि ।

ટીકા—ઉદક પેદાલ પુત્ર અપને અબીષ્ટ પ્રત્યાખ્યાન કે સ્વરૂપ કો કહતે હૈં । હસ પ્રકાર સે પ્રત્યાખ્યાન કરને વાલોં કા પ્રત્યાખ્યાન, સુપ્રત્યાખ્યાન હોતા હૈં ઓર હસ પ્રકાર સે પ્રત્યાખ્યાન કરને વાલોં કા સુપ્રત્યાખ્યાન કરાના કહલાતા હૈં । જો હસ પ્રકાર પ્રત્યાખ્યાન કરાતે હૈં, વે અપની પ્રતિજ્ઞા કા ઉલ્લંઘન નહીં કરતે અથ પ્રત્યાખ્યાન કી વહ વિધિ દિખલાતે હૈં—રાજાભિયોગ કો છોડી કર ગાથાપતિ ચોર વિમોક્ષણ ન્યાય સે ત્રસભૂત અર્થાત્ વર્તમાન કાલ મેં જો જીવ ત્રસ પર્યાય મેં હૈ, ડનકી હિંસા કા ત્યાગ હૈ । અભિપ્રાય યહ કિ ‘ત્રસ’ હસ શબ્દ કે આગે એક ‘ભૂત’ શબ્દ ઓર લગા દેના ચાહિયે । ‘ભૂત’ શબ્દ જોડ

‘एवं णं पञ्चकखंताणं’ इत्यादि

ટીક થ—ઉ.ક પેદાલપુત્ર પોતાને ઈષ્ટ પ્રત્યાખ્યાનના સ્વરૂપને બતાવે છે. તે આ પ્રમાણે છે—પ્રત્યાખ્યાન કરવાવાળાએ ‘નુ’ પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. અને આવા પ્રકારથી પ્રત્યાખ્યાન કરવાવાળાએ સુપ્રત્યાખ્યાન કરાવવું તેમ કહેવાય છે જેઓ આવી રીતે પ્રત્યાખ્યાન કરાવે છે, તેઓ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી. હવે તે પ્રત્યાખ્યાનની વિધિ બતાવતાં કહે છે—રાજાભિયોગ—રાજાદ્વારા થયેલ વિઘ્નને છોડીને ગાથાપતિ ચોરવિમોક્ષણ ન્યાયથી ત્રસભૂત અર્થાત્ વર્તમાન કાળમાં જે જીવ ત્રસ પર્યાયમાં રહેલા છે. તેની હિંસાનો ત્યાગ કરેલ છે

કહેવાનો આશય એ છે કે—ત્રસ આ શબ્દની આગળ એક ‘ભૂત’ શબ્દ

एवमेव सति भाषायाः पराक्रमे विद्यमाने । भूतपददानेन शक्तिबलात् क्रियमाणं प्रत्याख्यानं सुप्रत्याख्यानं भवति अनतिचरितं भवति प्रतिज्ञा भङ्गोऽपि न भवति । एवंविधस्थितौ 'जे ते कोहा वा लोहा वा परं पच्चक्खावे'ति' ये ते पुरुषाः क्रोधाद्वा क्रोभाद्वा स्वाग्रहाद्वा भूतपदमन्तरेण परं प्रत्याख्यापयन्ति ते स्वकीयां प्रतिज्ञामतिक्रामन्ति । 'अयं पि णो उवप्से णो णेयाउए भवइ' अयमपि उपदेशो न नैयायिको-न न्यायसिद्धो भवतीति, मन्मतानुसारेण तु-भूतपदघटितप्रत्याख्यानं न्यायसिद्धमेव । 'अवियाइं आउसो गोयमा ! कुम्भं पि एवं रोयइ' अपि च आयुष्मन् हे गौतम ! तुभ्यपप्येव रोचते मनुक्तं किं भवते वा न रोचते-युक्तियुक्तमहं कथयामि भवद्भिरपि स्वीकर्तव्यम् । एवं सति प्रतिज्ञाभङ्गो न भवति प्राणिरक्षणं सुव्यवस्थितमिति ॥सू० ६-७३॥

मूलम्-सत्रायं भगवं गोयमे ! उदयं पेढालपुत्तं एवं वयासी-
आउसंतो ! उदगा ! नो खलु अम्हे एयं रोयइ, जे ते समणा
वा माहणा वा एवमाइक्खंति जाव परूवेति णो खलु ते समणा

देने से किया अथवा कराया हुआ प्रत्याख्यान सुप्रत्याख्यान होता है ।
ऐसा करने से प्रतिज्ञा भंग का दोष भी नहीं होता है ।

ऐसी स्थिति में जो पुरुष क्रोध से, लोभ से अथवा अपने आग्रह से 'भूत' शब्द का प्रयोग किये बिना दूसरे का प्रत्याख्यान कराते हैं, वे अपनी प्रतिज्ञा को भंग करते हैं । ऐसा उपदेश न्याय युक्त नहीं है बल्कि 'भूत' पद जोड़कर कराया हुआ प्रत्याख्यान ही न्याययुक्त है । हे आयुष्मन् गौतम ! क्या आपको यह रुचिकर नहीं है ? अर्थात् मैं युक्ति-युक्त कह रहा हूँ अतः आपको भी स्वीकार कर लेना चाहिए । ऐसा करने से प्राणियों की रक्षा के साथ प्रतिज्ञा की भी रक्षा होती है । ६।

લગાવી દેવો જોઈએ 'ભૂત' શબ્દ લગાવવાથી કરેલ અથવા કરાવેલ પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન થાય છે. એમ કરવાથી પ્રતિજ્ઞા ભંગ દોષ પણ લાગતો નથી.

આવી સ્થિતિમાં જે પુરૂષ ક્રોધથી, લોભથી, અથવા પોતાના અગ્રહથી 'ભૂત' શબ્દનો આગ્રહ કર્યા વિના બીજાને પ્રત્યાખ્યાન કરાવે છે તેઓ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરે છે. આ પ્રમાણેનો ઉપદેશ ન્યાયયુક્ત નથી બલકે 'ભૂત' શબ્દને જોડીને કરવામાં આવેલ પ્રત્યાખ્યાન જ ન્યાયયુક્ત છે. હે આયુષ્મન્ ગૌતમ ! શું આપને તે યોગ્ય લાગતું નથી ? અર્થાત્ હું યુક્તિયુક્ત કહી રહ્યો છું તેથી આ કથન આપે પણ સ્વીકારવું જોઈએ. આમ કરવાથી પ્રાણિ-યોની રક્ષાની સાથે પ્રતિજ્ઞાની રક્ષા પણ થાય છે. ॥સૂ૦ ૬॥

वा णिग्गंथा वा भासं भासंति, अणुतावियं खलु ते भासं
 भासंति, अब्भाइक्खंति खलु ते समणे वा समणोवासए वा,
 जेहिं वि अन्नेहिं जीवेहिं पाणेहिं भूएहिं सत्तेहिं संजमयंति ताण,
 वि ते अब्भाइक्खंति, कस्स णं ते हेउं ? संसारिया खलु पाणा,
 तस्सा वि पाणा थावरत्ताए पच्चायंसि थावरा वि पाणा तसत्ताए
 पच्चायंति, तसकायाओ विप्पमुच्चमाणा थावरकायंसि उव्व-
 ज्जंति थावरकायाओ विप्पमुच्चमाणा तसकायंसि उव्वज्जंति,
 तेसिं च णं तसकायंसि उव्वज्जाणं ठाणमेयं अघत्तं ॥सू० ७॥ ७४॥

छाया - सवादं भगवान् गौतमः उदकं पेढालपुत्रमेवमवादीत् । आयुष्मन्
 उदक ! नो खलु अस्मभ्यम् एवं रोचते । ये ते श्रमणा वा माहेना वा एवमाख्या-
 न्ति यावत् प्ररूपयन्ति नो खलु ते श्रमणा वा निर्ग्रन्था वा भाषां भाषन्ते तेऽनु-
 तापिनीं खलु भाषां भाषन्ते । अभ्याख्यान्ति खलु ते श्रमणान् वा श्रमणोपासकान्
 वा येष्वपि अन्येषु जीवेषु प्राणेषु भूतेषु सत्त्वेषु संयमयन्ति तानपि ते अभ्या-
 ख्यान्ति । कस्य हेतोः ? सांसारिकाः खलु प्राणाः, तस्मा अपि प्राणाः स्थावर-
 त्माय प्रत्यायान्ति स्थावरा अपि प्राणाः त्रसत्ताय प्रत्यायान्ति त्रसकायतो विप्र-
 मुच्यमानाः स्थावरकायेषूपपद्यन्ते स्थावरकायतो विप्रमुच्यमानाः त्रसकायेषूपपद्यन्ते,
 तेषां च खलु त्रसकायेषूपपन्नानां स्थानमेतदघातपम् ॥सू० ७४॥

टीका—‘सवायं भगवं गोयमे’ सवादं भगवान् गौतमः ‘उदकं पेढाल-
 पुत्तं एवं वयासी’ उदकं पेढालपुत्रमेवमवादीत्, उदकस्य प्रत्याख्याने भूतपदः
 सन्निविष्टवचनं श्रुत्वा वादपुरस्सरं, वक्ष्यमाणवचनमुक्तवान् ‘आउसंतो उदगा नो

‘सवायं भगवं गोयमे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—भगवान् गौतम ने प्रत्याख्यान में ‘भूत’ पद को जोड़ने
 की उदक पेढालपुत्र की बात सुनकर वाद के साथ इस प्रकार कहा—
 आयुष्मन् उदक ! आपका कथन हमें नहीं रुचता है कि श्रमण और

‘सवायं भगवं गोयमे’ इत्यादि

टीकार्थ—भगवान् गौतमस्वामीने प्रत्याख्यानमां ‘भूत’ पदने योजवानी
 पेढालपुत्रनी बात सांभलीने श्रुतिपूर्वक आ प्रमाणे उल्लु-डे आयुष्मन् उदक !

खलु अम्हे एयं रोयइ आयुष्मन्-उदक। भवता सगोधितं वचनम् अस्मभ्यं-गौत
मेभ्यो न रोचते, 'जे ते समणा वा माहणा वा एव माइक्खंति जाव पल्ल्वेति' ये
ते श्रमणा वा-माहना वा एवम्-भवत्कथनाऽनुसारेणाऽऽख्यान्ति यावत् परेभ्यः
प्ररूपयन्ति च। 'णो खलु ते समणा वा णिगंथा वा भासं भासंति' नो खलु ते
श्रमणा वा निर्यन्या वा समीचीनां भाषां भाषन्ते 'अणुतावियं खलु भासं
भासंति' अपितु-अणुतापिनीं भाषां भाषन्ते।

: अयमाशयः-त्रसपदोत्तरं भूतपदसन्निवेशेनाऽपि न किमपि फलाधिक्यम-
वाप्यते। यतोहि-योऽर्थस्त्रसपदेन ज्ञायते-स एवार्थो भूतपदोपादानेनापि ज्ञायते,
उभयोरेकार्थकत्वात्। प्रभ्युत-अनर्थायेव हि भूतपदप्रयोगः। अपि च सादृश्यबोध-
कोऽपि भूतशब्दो दृश्यते-देवलोकभूतं नगरमित्यादौ देवलोकसादृश्यस्य नगरेऽनु-
भवात्। तथा च-तथासति त्रस सदृशपाणिनो वधाऽभावः प्रत्याख्यानानेन प्रतीयेत
न तु त्रसजीवस्येति त्रसजीवानां विराधनादनर्थ एव स्यात्। यदि सादृश्यार्थको न
भूतशब्दस्तदा त-प्रयोगो निरर्थक एव भवेत्। यथा शीतभूतमुदकम् इत्यत्र शीत-

માહન એસા જો કહતે યા ઉપદેશ દેતે હૈં, વે સમીચીન ભાષા નહીં
બોલતે, પરન્તુ અણુતાપિની. (જિનપરંપરાનુસારિણી) ભાષા બોલતે હૈં।

આશય યહુ હૈ-‘ત્રસ’ પદ કે બાદ ‘ભૂત’ શબ્દ કો જોડ દેને કા
ભી કોઈ વિશેષ ફલ નહીં હૈ। જો અર્થ ત્રસ શબ્દ કે પ્રયોગ સે પ્રતીત
હોતા હૈ, વહી ત્રસભૂત શબ્દ સે ભી પ્રતીત હોતા હૈ। દોનોં કા અર્થ
એક હી હૈ, પરન્તુ ઉસસે અનર્થ ભી હો સકના હૈ। યથા-‘ભૂત’ શબ્દ
સદૃશતા કા વાચક ભી દેખા જાતા હૈ, જૈસે ‘દેવલોકભૂતનગર’ કા
અર્થ હૈ દેવલોક કે સમાન નગર। એસી સ્થિતિ મેં યદિ ‘ત્રસ’ કે સાથ
‘ભૂત’ શબ્દ જોડ દિયા જાય તો ઉસકા ‘ત્રસ કે સમાન પ્રાણી’ એસા

આપનુ કથન અમને ઇચ્છિકર લાગતું નથી શ્રમણ અને માહન એવું કહે છે
અથવા ઉપદેશ આપે છે કે-તેઓ સમીચીન ભાષા બોલતા નથી. પરંતુ
અણુતાપિની ભાષા બોલે છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે-ત્રસ પદની પછી ‘ભૂત’ શબ્દને જોડવાથી પણ
કોઈ વિશેષ ફળનો લાભ થવાનો નથી. જે અર્થ ત્રસ શબ્દના પ્રયોગથી પ્રતીત
થાય છે એજ ત્રસભૂત શબ્દથી પણ પ્રતીત થાય છે. બન્નેનો અર્થ એક જ છે.
પરંતુ તેનાથી અનર્થ પણ થઈ જાય છે. જેમકે-‘ભૂત’ શબ્દ સદૃશપણનો વાચક
પણ દેખવામાં આવે છે. જેમ કે-‘દેવલોકભૂતનગર’નો અર્થ દેવલોકની સરખું
નગર એ પ્રમાણે થાય છે આ સ્થિતિમાં ‘ત્રસ’ શબ્દની સાથે ‘ભૂત’ શબ્દનો
પ્રયોગ કરવામાં આવે તો તેનો અર્થ ત્રસ સરખા પ્રાણી તેમ કોઈ સમજી લેશે.

પદોત્તરં ભૂતપદં શૈત્યમેવાર્થં ગમયતિ ન તતો ન્યૂનમર્થિનં વા । તચ્ચ શીતપદેનૈવ
 ક્લબ્ધમ્-इति भूतपदं नैर्र्थक्यमख्यमस्ते सिद्धान्तविदाम् । एवं स्थितो यो माहनो
 भवन्तमनुवर्त्तमानस्तथा प्रयुङ्क्ते स प्रयोगः श्रमणसङ्घकलङ्कदायक एव भवति ।
 तथा भूतादिषु ये संयमिनस्तानपि कલङ्कयति । 'अव्माइक्खंति खलु ते समणे वा
 समणोवासए वा' अभ્યાख्याન્ति-कलङ्कयन्ति खलु ते श्रमणान्-वा श्रमणोपास-
 कान् वा । 'जेहिं वि अन्नेहिं जीवेहिं पाणेहिं भूएहिं सत्तेहिं संयमयंति ताण वि
 ते अव्माइक्खंति' येष्वपि अन्येषु जीवेषु प्राणिषु भूतेषु सत्त्वेषु संयमयन्ति तानपि
 तेऽभ્યાख्यान्ति । कलङ्कमारोपयन्ति । कस्स णं तं हेउं' तत्कस्य हेतोः ? 'संसारिया
 खलु पाणा' सांसारिकाः-कर्मपरतन्त्राः खलु प्राणाः-जीवाः 'तसा वि पाणा

अर्थ कोई समझ लेगा और उसी की हिंसा का प्रत्याख्यान करेगा, त्रस
 जीव की हिंसा का प्रत्याख्यान नहीं करेगा । फिर तो त्रस जीवों की
 विराधना करने से अनर्थ ही हो जाएगा । यदि 'भूत' शब्द सदृशता
 का वाचक नहीं है तो उसका प्रयोग करना ही निरर्थक है-उसका कोई
 अर्थ ही नहीं । जैसे 'शीतभूत जल' यहां शीत शब्द के पदचात् भूत
 शब्द का प्रयोग किया गया है किन्तु वह शीत अर्थ का ही बोधक है ।
 कोई न्यून या अधिक अर्थ प्रकट नहीं करता है । अतएव वह निरर्थक
 ही है । ऐसी स्थिति में जो श्रमण-माहन आपका अनुसरण करके
 'त्रस भूत' शब्द का प्रयोग करता है, वह श्रमण-संघ के लिए
 दोषास्पद है । वह श्रमणों और श्रमणोपासकों को कलंक लगाता है ।
 वह अन्य भूतों जीवों सत्त्वों और प्राणिघों का जो संयम पालते हैं,
 उन पर भी दोषारोपण करता है । मैं ऐसा क्यों कह रहा हूं ? सुनिए

અને તેની જ હિંસાનું પ્રત્યાખ્યાન કરશે. ત્રસ જીવની હિંસાનું પ્રત્યાખ્યાન
 કરશે નહીં. પણી તો ત્રસ જીવોની વિરાધના (હિંસા) કરવાથી અનર્થ જ
 થઈ જશે. અને જો 'ભૂત' શબ્દ સમાન અર્થને બતાવવાવાળો ન હોય, તો
 તે શબ્દનો પ્રયોગ જ નિરર્થક છે. અર્થાત્ તેનો કોઈ અર્થ જ નથી. જેમ
 'શીતભૂતજલ' અહીંયાં શીત શબ્દની પણી 'ભૂત' શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં
 આવેલ છે પરંતુ તે શીત અર્થનો જ બોધ કરાવે છે. તેથી કોઈ ન્યૂન અથવા
 અધિક અર્થ બતાવતું નથી. તેથી જ તે નિરર્થક છે, આ પરિસ્થિતિમાં જે
 શ્રમણ-માહન આપનું અનુસરણ કરીને 'ત્રસભૂત' શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે. તે
 શ્રમણસંઘને દોષાસ્પદ છે. તે શ્રમણો અને શ્રમણોપાસકોને કલંક સમાન છે.
 તે અન્ય ભૂતો, જીવો, સત્ત્વો અને પ્રાણિયોનો જે સંયમ પાળે છે, તેના પર
 પણ દોષારોપણ કરે છે. હું એમ શા માટે કહું છું ? તે સાંભળો-સંસારના

થાવર તાર પચાયંતિ' ત્રસા અપિ પ્રાણાઃ-જીવાઃ કર્મવલાત્ સ્થાવરત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ
-ત્રસા અપિ કદાચિત્ સ્થાવરા ભવન્તિ । 'થાવરા વિ પાણા તસનાર પચાયંતિ'
સ્થાવરા અપિ પ્રાણાઃ કર્મવલાત્ ત્રપત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ । 'તસકાયાઓ વિષ્પ-
મુચ્ચમાણા થાવરકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ' ત્રસકાયાદિપ્રમુચ્ચમાનાઃ સ્થાવરકાયેષુ
ત્પદ્યન્તે, આયુષઃ ક્ષયે ત્રસીયશરીરં વિમુચ્ચ નામકર્મોદયાત્સ્થાવરકાયં પ્રાપ્નુ-
વન્તઃ સ્થાવરતાં લભન્તે । 'થાવરકાયાઓ વિષ્પમુચ્ચમાણા તસકાયંસિ ઉવવ-
જ્જંતિ' સ્થાવરકાયાદિપ્રમુચ્ચમાનાસ્ત્રસકાયેષુત્પદ્યન્તે । 'તેસિં ચ ણં તસકાયંસિ
ઉવવજ્જાણં ઠાણમેય અઘત્તં' તેપાં ચ સ્વલ્લ ત્રસકાયેષુત્પન્નાનાં સ્થાનમેતદ્ અઘાત્યમ્ ।
યદા જીવાઃ તે ત્રસકાયે સમુત્પદ્યન્તે તદા તે-જીવાઃ પ્રત્યાખ્યાનવતા પુરુષેણ હન્તુ-
મયોગ્યા ભવન્તિ । ઇતિ મો-ઉદક ! ત્વયા ત્રસપદાનન્તરં નિવેશ્યમાનં ભૂતપદં
પ્રત્યાખ્યાનાક્ષરરાશીં નિતરાન્ન શોભતે એવ, કિન્તુ-શિષ્ટૈર્ષાદ્દશં સ્વરૂપમુપવર્ણિતં
તત્તથાઽસ્મભ્યં રોચતે ॥ સૂ૦૭-૭૪ ॥

-સંસાર કે કર્મબંધીન પ્રાણી ત્રસ હોકર સ્થાવર બી હો જાતે હૈં
ઔર સ્થાવર સે ત્રસ બી હો જાતે હૈં । ત્રસકાય કો ત્યાગ કર સ્થાવર
કાય મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં અર્થાત્ આયુર્પૂર્ણ હોને પર ત્રસશરીર કો
ત્યાગ કર કર્મોદય સે સ્થાવર કાય કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં, હસી પ્રકાર અનેક
જીવ સ્થાવર કાય કા ત્યાગ કરકે ત્રસકાય મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં । જબ
સ્થાવર કાય કે જીવ ત્રસ કાય મેં જન્મ લે લેતે હૈં તો પ્રત્યાખ્યાન કરને
વાલે પુરુષ કે લિએ વે ઘાત કરને યોગ્ય નહીં રહતે હૈં । અતએવ હે
આયુર્ભન્ ઉદક ! આપ પ્રત્યાખ્યાન કે પાઠ મેં 'ભૂત' શબ્દ કો જોડ
દેને કી જો વાત કહતે હૈં, વહ ઠીક નહીં હૈ । શિષ્ટ પુરુષોં ને જૈસે પ્રત્યા-
ખ્યાન કે સ્વરૂપ કા વર્ણન કિયા હૈ, વહી હમેં બી રુચતા હૈ ॥૭૥॥

કર્મબંધીન પ્રાણી ત્રસ થઈને સ્થાવર પણ થઈ જાય છે, અને સ્થાવરથી ત્રસ પણ
થઈ જાય છે. ત્રસકાયનો ત્યાગ કરીને સ્થાવર કાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.
અર્થાત્ આયુષ્ય પૂર્ણ થયા પછી ત્રસ શરીરનો ત્યાગ કરીને સ્થાવરકાયને
પ્રાપ્ત કરે છે, એજ પ્રમાણે અનેક જીવો સ્થાવરકાયનો ત્યાગ કરીને ત્રસ-
કાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, જ્યારે સ્થાવર કાયના જીવો ત્રસકાયમાં જન્મ
લઈ લે છે, તો પ્રત્યાખ્યાન કરવાવાળા પુરુષના માટે તેઓ ઘાત કરવા યોગ્ય
રહેતા નથી તેથી જ હે આયુર્ભન્ ઉદક ! આપ પ્રત્યાખ્યાનના પાઠમાં
'ભૂત' શબ્દને જોડવાની જે વાત કહો છો તે બરોબર નથી. શિષ્ટ પુરુષોએ
પ્રત્યાખ્યાનની પ્રરૂપણાનું જે પ્રમાણે વર્ણન કરેલ છે, એજ પ્રમાણે અમને પણ
યોગ્ય અને રૂચિ કર જણાય છે. ॥૭૫॥

मूळम्—सवायं उदण पेढालपुत्ते भगवं गोयमं एवं वयासी-
 कयरे खलु ते आउसंतो गोयमा ! तुव्भे वयह तसा पाणा
 तसा आउ अन्नहा ? सवायं भगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्तं एवं
 वयासी—आउसंतो उदगा ! जे तुव्भे वयह तसभूया पाणा तसा
 ते वयं वयामो तसा पाणा जे वयं वयामो तसा पाणा ते तुव्भे
 वयह तसभूया पाणा, एए संति दुवे टाणा तुल्ला एगट्टा,
 किमाउसो ! इमे भे सुप्पणीयतराए भवइ तसभूया पाणा तसा,
 इमे भे दुप्पणीयतराए भवइ—तसा पाणा तसा, तओ एगमा-
 उसो ! पडिकोसह एकं अभिणंदह, अयं पि भेदो से णो णेया-
 उए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया मणुस्सा भवंति,
 तेसिं च णं एवं वुत्तपुवं भवइ—णो खलु वयं संचाएमो मुंडा
 भवित्ता अगाराओ अणगारियं पवइत्तए, सा वयं णं आणुपुवेण
 गुत्तस्स लिसिस्सामो, ते एवं संखवेति ते एवं संखं ठवयंति
 ते एवं संखं ठावयंति नन्नत्थ अभिओएणं गाहावइचोरगहण
 विमोक्खणयाए तसेहिं पाणोहिं निहाय दंडं, तं पि तेसिं
 कुसलमेव भवइ ॥सू० ८॥७५॥

छाया—सवादमुदकः पेढालपुत्रो भगवन्तं गौतममेवमवादीत् । कतरे खलु
 ते आयुष्मन् गौतम ! यूयं वदथ त्रसाः प्राणाः त्रसाः, उतान्यथा ? सवादं भगवान्
 गौतमः उदकं पेढालपुत्रमेवमवादीत् आयुष्मन् उदक ! यान् यूयं वदथ त्रसभूताः
 प्राणास्त्रसास्तान् वयं वदामः त्रसाः प्राणाः । यान् वयं वदाम स्त्रसाः प्राणाः, तान्
 यूयं वदथ त्रसभूताः प्राणाः । एते द्वे स्थाने तुल्ये एकार्थे । किमायुष्मन् ! अयं
 युष्माकं सुप्पणीतत्रो भवति त्रसभूताः प्राणाः त्रसाः, अयं युष्माकं दुप्पणीतत्रो
 भवति त्रसाः प्राणा स्त्रसाः तत एकमायुष्मन् ! प्रतिकोशय एकमभिनन्दथ, अयमपि
 भेदः स नो नैयायिको भवति ? भगवांश्च उताह—सन्त्येकके मनुष्या भवन्ति, तैश्चे-
 दमुक्तपूर्वं भवति—न खलु वयं शक्नुमो मुण्डाः भूत्वा अगारादनगारितां प्रतिपत्तुं,

तद्वयं खलु आनुपूर्व्या गोत्रपुण्यलेपयिष्यामः । एवं ते संख्यापयन्ति एवं ते संख्यां
स्थापयन्ति नान्यत्राभियोगेन गाथापतिचोरग्रहणविमोक्षणतया त्रसेषु प्राणेषु
निहाय दण्डं तदपि तेषां कुशलमेव भवति ॥८-७५॥

टीका—पुनरुदको भगवन्तं गौतमं पृच्छति—‘सवायं उदए पेढालपुत्ते
भगवं गोयमं एवं वयासी’ सवादम्—सवादम्—वादपूर्वकं पेढालपुत्र उदको भगवन्तं
गौतमम्—एवम्—वक्ष्यमाणं प्रश्नं पृष्ठवान्—‘कयरे खलु आउसंतो गोयमा ! तुब्भे
वयह तमा पाणा-तसा आउ अन्नहा’ कतरे खलु ते जीवाः यान्-आयुष्मन्-
गौतम ! यूयं वदथ किं त्रसाः प्राणा स्रसाः, उत अन्यथा वा । किं त्रसजीवं एवं
त्रसशब्देन कथयते—अन्यो वा कश्चित् त्रस इति । एवं श्रुत्वा भगवान् गौतमः—‘सवायं
भावं गोयमे उदयं पेढालपुत्ते एवं वयासी’ सवादं भगवान् गौतमः उदकं
पेढालपुत्रमेवमवादीत् कथितवानित्यर्थः । ‘आउसंतो उदगा ! जे तुब्भे वयह तेस-
भूया पाणा तसा’ आयुष्मन्—उदक ! यान् यूयं वदथ त्रसभूताः प्राणास्रसाः,
इति । यं प्राणिविशेषं त्रसभूतस्त्वम इति त्वं कथयसि, तमहं त्रसं कथयामि ।
‘जे वयं वयसो तसा पाणा ते तुब्भे वयह तसभूया पाणा तसा’ यान् वयं

‘सवायं उदए पेढालपुत्ते’ इत्यादि ।

टीकार्थ—उदक पेढालपुत्र ने वाद के साथ भगवान् श्री गौतम
स्वामी से प्रश्न किया—आयुष्मन् गौतम ! आप किन जीवों को त्रस
कहते हैं ? क्या त्रस प्राणी को त्रस कहते हैं अथवा अन्य किसी
प्राणी को त्रस कहते हैं ?

इस प्रश्न को सुनकर भगवान् श्री गौतम स्वामी ने वाद के साथ
उदक पेढालपुत्र से इस प्रकार कहा—हे आयुष्मन्—उदक ! जिन प्राणियों
को आप ‘त्रसभूत’ कहते हो, उनको हम ‘त्रस’ कहते हैं । जिनको
हम त्रस प्राणी कहते हैं, उन्हें आप त्रसभूत प्राणी कहते हो । ये दोनों

‘सवायं उदए पेढालपुत्ते’ इत्यादि

टीकार्थ—उदक पेढालपुत्रे श्री गौतम स्वामीने उत्तर सांख्यीने इरीथी
श्री गौतम स्वामीने पृच्छुं के-हे आयुष्मन् गौतम ! आप क्या जीवोने त्रस
कहे छे ? शुं त्रस प्राणीने त्रस कहे छे ? के णीण केछ प्राणीने त्रस कहे छे ?

आ प्रश्न सांख्यीने भगवान् श्री गौतम स्वामीओ युक्तिपूर्वक उदक पेढा-
लपुत्रने आ प्रमाणे कहुं—हे आयुष्मन् उदक ! जे प्राणिओने आप ‘त्रसभूत’
कहे छे तेने जे अमे ‘त्रस’ प्राणी कहीओ छीओ जेने अमे त्रस प्राणी कहीओ
छीओ तेने तमे त्रसभूत प्राणी कहे छे. आ अन्ने शफहो ओक अर्थवाणा छे,

વદામ સ્ત્રમાઃ પ્રાણા इति, तान् यूयं वदथ त्रसभूताः प्राणा इति । ‘एए संति दुक्के
ठाणां तुल्ला एगट्ठा’ एते द्वे स्थाने तुल्यार्थे-एकार्थे । इमे द्वे अपि पदे त्रस इति
भूत इति समानार्थके एव । एकार्थतया-एकस्यैव द्वयोरपि मध्ये कस्याऽपि
प्रयोगे पुन स्तत्र पर्यायरूपस्य प्रयोगः पौनः पुनिकं निरर्थकतां च याति । ‘किमा-
उसो ?’ हे आयुष्मन् किम् ‘इमे मे सुप्पणीयतराए भवइ’ अयं युष्माकं पक्षः सुप-
णीतवरो भवति । ‘तसभूया प्राणा तसा इइ’ त्रसभूताः प्राणास्त्रसा इति । ‘इमे
मे दुप्पणीयतराए भवइ तसा प्राणा तसा’ अपि तु-अयं युष्माकं दुष्पणीतवरो
भवति, त्रसाः प्राणास्त्रसाः, यदोभयोरपि समानार्थता तदा, ‘एगमाउसो ! पडि-
कोसह एगं अभिणंदह’ एकमायुष्मन् ! प्रतिकोशथ-एकं पक्षं निन्दथ, एकम-
परं च पक्षम् अभिनन्दथ-प्रशंसथ । ‘अयंपि भेदो से णो णेआउए भवइ’ हे आयु-
ष्मन् ! अयमपि भेदः समानार्थकत्वेऽपि एकपक्षस्य निन्दा-अपरपक्षस्य प्रशंसन
मिति भेदो न नैयायिकः-न्याययुक्तो न भवति । ‘भगवं च णं उदाहू’ भगवांश्च
गौतमः पुनराह-‘संतेगइया मणुस्सा भवंति’ सन्ति एकके मनुष्या, भवन्ति
‘तेसिं च णं वुत्तपुव्वं भवइ’ तैश्चेदमुक्तपूर्वं भवति-वहवो मनुष्या एतादृशाः

स्थान एकार्थक हैं अर्थात् त्रस और त्रसभूत, इन दोनों शब्दों का अर्थ
एक ही है । जब दोनों शब्दों का अर्थ एक ही है तो दोनों में से किसी
भी एक शब्द का प्रयोग करने पर पुनः वही उसके पर्यायवाचक शब्द
का प्रयोग करना पुनरुक्ति है और निरर्थक भी है । हे आयुष्मन् !
ऐसी स्थिति में क्या ‘त्रसभूत प्राणी त्रस’ ऐसा आपका कहना ठीक
है ? नहीं, यह ठीक नहीं है । जब दोनों शब्द समानार्थक हैं तो आप
एक की प्रशंसा और दूसरे की निन्दा क्यों करते हैं ? हे आयुष्मन्
यह न्याय संगत नहीं है ।

भगवान् श्री गौतम स्वामी पुनः बोले-बहुत से मनुष्य ऐसे होते

અર્થાત્ ત્રસ અને ત્રસભૂત આ બંને શબ્દોનો અર્થ એકજ પ્રકારનો છે, બ્યારે
બંને શબ્દોનો અર્થ એકજ પ્રકારનો છે તો બંનેમાંથી કોઈપણ એક શબ્દનો
પ્રયોગ કરવાથી ફરીથી એજ તેના પર્યાયવાચક શબ્દોનો પ્રયોગ કરવો તે પુનરુક્તિ
દોષ કહેવાશે. અને તે નિરર્થક પણ છે. હે આયુષ્મન્ આ પરિસ્થિતિમાં શું
‘ત્રસભૂત પ્રાણી ત્રસ’ એ પ્રમાણેનું ‘આપનું’ કથન બરોબર છે ? ના તે બરોબર
નથી. બ્યારે બંને શબ્દો સમાન અર્થવાળા છે, તો આપ એકની પ્રશંસા અને
બીજાની નિંદા કેમ કરો છો ? હે આયુષ્મન્ આ કથન ન્યાય પુરઃસર નથી
ભગવાન્, શ્રી ગૌતમ સ્વામી ફરીથી કહે છે કે-ધણા મનુષ્યો એવા હોય

‘ઇતિ વા, ચતુષ્કોણ इत्यर्थः ‘आयण् इ वा, छलंसिण् इ वा, अट्सेण् इ वा’ आयतो दीर्घ इति वा, षडस्र इति वा, अष्टास्रः, अष्ट कोण इति वा । ‘किण्हेण् इ वा, नीलेण् इ वा’ कृष्ण इति वा, नील इति वा, ‘लोहिण् इ वा, हाल्लिङ्गेण् इ वा, सुक्विल्लेण् इ वा’ लोहित इति वा, हारिद्र इति वा, शुक्ल इति वा, ‘सुष्मिगंधेण् इ वा, दुष्मिगंधेण् इ वा’ सुरभिगन्ध इति वा, दुरभिगन्ध इति वा, तिच्चेण् इ वा, कटुण् इ वा’ तिक्त इति वा, कटुक इति वा, कसाण् इ वा, अंबिलेण् इ वा, मद्दुरेण् इ वा’ कषाय इति वा, अम्ल-इति वा, मधुर इति वा, ‘कक्खलेण् इ वा मउण् इ वा’ कर्कश इति वा मृदुक इति वा ‘गरुण् इ वा, लहुण् इ वा’ गुरुक इति वा, लघुक इति वा, ‘सीण् इ वा, उसिणेण् इ वा’ शीत इति वा, उष्ण इति वा, ‘णिद्धेण् इ वा, लुक्खेण् इ वा’ स्निग्ध इति वा, रुक्ष इति वा । अयमात्मा दीर्घादिविशेषणेषु कीदृशविशेषणवान् ? । एवं कृष्णादि पञ्चवर्णेषु कीदृशवर्णवान् ? । द्विविध गन्धयोः कीदृग् गन्धवान् ? तिक्तादिपञ्चरसेषु कीदृग् रसवान् ? कर्कशाद्यष्टस्पर्शेषु कीदृक् स्पर्शवान् आत्मा ? इति न ज्ञायते अत-

‘है ? नीला है, लाल है, पीला है, श्वेत है, अर्थात् किस रंग का है ? या सुगंध वाला है या दुर्गंध वाला है ? तिक्त है, कटुक है, कसैला है, खट्टा है, मीठा है अर्थात् अमुक रस वाला है ? कठोर है, कोमल है भारी है, हल्का है, शीत है, उष्ण है, चिकना है, रुखा है अर्थात् अमुक स्पर्श वाला है, इस प्रकार वे आत्मा को दिखलाते ! किन्तु वे दिखला नहीं सकते, अतएव शरीर से भिन्न आत्मा नहीं हैं । तात्पर्य यह है कि यदि आत्मा का पृथक् अस्तित्व होता तो उसमें कोई आकार, वर्ण, गंध, रस और स्पर्श होता और इस कारण हमारी कोई इन्द्रिय उसको

ખૂણાઓવાળો છે, અથવા કેવા આકારવાળો છે ? કાળો છે, નીલ છે, લાલ છે, પીળો છે, સફેદ છે, અર્થાત્ કેવા પ્રકારના રંગવાળો છે ? સુગંધવાળો છે ? કે દુર્ગંધ વાળો છે ? તીખો છે ? કડવો છે ? કષાય-તુરો છે ? ખાટો છે ? મીઠો છે ? અર્થાત્ કેવા પ્રકારના રસવાળો છે ? કઠોર છે ? કોમળ છે ? ભારે છે ? હલકો છે ? ઠંડો છે ? ઉના છે ? ચિકણો છે ? રૂક્ષ-ખરખ-ચડો છે ? અર્થાત્ અમુક સ્પર્શવાળો છે, તે રીતે તેઓ આત્માને બતાવત પરંતુ તેઓ બતાવી શકતા નથી તેથી જ શરીરથી જુદો આત્મા નથી. તેમ માનવું જોઈએ.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જો આત્માનું અસ્તિત્વ શરીરથી જૂદું હોત તો તેમાં કોઈ આકાર, વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ હોત જ અને તેથી અમારી કોઈ પણ ઇન્દ્રિય તેને જાણી લેત, પરંતુ તે ઇન્દ્રિયોને જાણર-

સન્તિ ચે સાધુસમીપં સમેત્ય एवं वदन्ति 'णो खलु वयं संचाएमो मुंडा भविता
अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' नो खलु वयं शक्नुमो मुण्डा भूत्वा अगाराइ
अनगारितां प्रव्रजितुम् । इदानी मेतादशी भक्तिर्नास्ति येन सर्वम् 'सा वयं ण्हं'
तद् वयं खलु 'आणुपुव्वेण गुत्तस्स लिसिस्सामो' आनुपूर्व्येण-क्रमशः गोत्रं-साधु-
भावमुपश्लेषयिष्यामः, प्रथमं स्थूलप्राणातिपातं त्यक्ष्यामः ततः सूक्ष्मप्राणातिपातं
परित्यक्ष्यामः । किन्तु इदानीम्-'ते एवं संखवे'ति' ते एवं संख्यापयन्ति-व्यव-
स्थापयन्ति संख्यां-व्यवस्थां श्रावयन्ति प्रत्याख्यानं कुर्वन्तः प्रकाशयन्ति 'ते एवं
संखं ठावयंति' एव ते संख्यां विचारं स्थापयन्ति-संख्यां-विचारं गुरुसमीपे
प्रकटयन्ति 'नन्नथ अभिओगेण गाहावइचोरग्रहणविमोक्खणयाए' नान्यत्राऽभि
योगेण गाथापतिचोरग्रहणविमोक्षणेन 'तसेहि पाणेहि निहाय दडं' त्रसेषु प्राणिषु
दण्ड-प्राणातिपातं निहाय-त्यक्त्वा करोति 'तं पि तेसि कुसलमेव भवइ' तदपि
लेशतः प्राणातिपातादिविरमणमपि तेषां कुशलमेव भवति, यावन्मात्रमेव

हैं जो साधु के समीप आकर कहते हैं-हम मुंडित होकर और
गृहत्याग करके अनगार वृत्ति को धारण करने में समर्थ नहीं हैं ।
हम अनुक्रम से धीरे-धीरे साधुता अंगीकार करेंगे । हम प्रथम
स्थूलप्राणातिपात का त्याग करेंगे । तत्पश्चात् सूक्ष्म प्राणातिपात का
त्याग करेंगे । वे प्रत्याख्यान करते हुए इस प्रकार की व्यवस्था प्रकाशित
करते हैं । वे ऐसा विचार प्रकट करते हैं । तदनन्तर वे राजाभिद्योग का
आगार रखकर गाथापति चोरविमोक्षण न्याय से त्रस प्राणियों
की हिंसा का त्याग करते हैं । उनका इस प्रकार का थोड़ा-सा हिंसा
का त्याग भी अच्छा ही है । वह जितना त्याग करते हैं, उतना ही
उनके लिए कल्याणकारी है । कहा भी है—'स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य'
इत्यादि । धर्म का थोड़ा सा अंश भी महान् भय से रक्षा करता है ॥८॥

છે કે-અમે મુંડિત થઈને અને ગૃહનો ત્યાગ કરીને અનગાર વૃત્તિ ધારણ
કરવાને સમર્થ નથી. અમે અનુક્રમથી ધીરેધીરે સાધુપણનો સ્વીકાર કરીશું.
અમે પહેલાં સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરીશું, તે પછી સૂક્ષ્મ પ્રાણાતિ-
પાતનો ત્યાગ કરીશું. તેઓ પ્રત્યાખ્યાન કરતા થકા આ પ્રમાણેની વ્યવસ્થા
પ્રગટ કરે છે તેઓ એવો વિચાર કરે છે તે પછી તેઓ રાજાભિયોગનો
આગાર રાખીને 'ગાથાપતિચોરવિમોક્ષણ' ન્યાયથી ત્રસ પ્રાણિયોની હિંસાનો
ત્યાગ કરે છે. આ પ્રમાણેનો તેમનો થોડો એવો હિંસાનો ત્યાગ પણ સારો
જ છે. તે બેટલો ત્યાગ કરે છે. એટલો જ તેઓને માટે કલ્યાણકારક છે.
કહ્યું પણ છે-સ્વલ્પમપ્યસ્ય ધર્મસ્ય' ઇત્યાદિ ધર્મનો થોડો અંશ પણ મહાન્
ભયથી રક્ષા કરે છે. ॥૮॥

त्यजति तावदेव तस्य कल्याणायेति । उक्तञ्च—‘स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य प्रायते
महतो भयादिति ॥सू० ८-७५॥

मूलम्—तसा वि बुच्चंति तसा तससंभारकडेणं कम्मणा
णामं च णं अब्भुवगयं भवइ, तसाउयं च णं पलिकखीणं भवइ,
तसकायट्टिइया ते तओ आउयं विप्पजहंति ते तओ आउयं
विप्पजहिता थावरत्ताए पच्चायंति । थावरा वि बुच्चंति थावरा
थावरसंभारकडेणं कम्मणा णामं च णं अब्भुवगयं भवइ,
थावराउयं च णं पलिकखीणं भवइ, थावरकायट्टिइया ते तओ
आउयं विप्पजहंति, तओ आउयं विप्पजहिता भुज्जो पर-
लोइयत्ताए पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति, ते तसा वि बुच्चंति,
ते महाकाया ते चिरट्टिइया ॥सू० ९॥७६॥

छाया—त्रसा अप्युच्यन्ते त्रसास्त्रसम्भारकृतेन कर्मणा नाम च खल्वभ्यु-
पगतं भवति । त्रसायुष्कं च खलु परिक्षीणं भवति त्रसकायस्थितिकास्ते तदायुष्कं
विप्रजहति । ते तदायुष्कं विप्रहाय स्थावरत्वाय प्रत्यायान्ति स्थावरा अप्युच्यन्ते
‘स्थावराः स्थावरसम्भारकृतेन कर्मणा नाम च खल्वभ्युपगतं भवति, स्थावरायुष्कं
च खलु परिक्षीणं भवति स्थावरकायस्थितिकास्ते तदायुष्कं विप्रजहति, तदायुष्कं
विप्रहाय भूयः पारलौकिकत्वेन प्रत्यायान्ति, ते प्राणा अप्युच्यन्ते ते त्रसा
अप्युच्यन्ते ते महाकायास्ते चिरस्थितिकाः ॥सू० ९-७६॥

टीका—पूर्वमुदक्केन गौतमस्सामी पृष्टः यः श्रावकः त्रसानां हिंसनं न
करिष्यामीति प्रतिज्ञां कृतवान् किन्तु—त्रसा एव स्थावरकाये समुत्पद्यन्ते, तत्र
स्थावरकायान् यदि हन्ति—तदा तस्य प्रतिज्ञाभङ्गदोषः कुतो न भवति यथा

‘तसा वि बुच्चंति’ इत्यादि ।

टीकार्थ—पहले उदक पेढालपुत्र ने श्री गौतम स्वामी से पूछा था—
किसी श्रावक ने त्रस जीवों की हिंसा नहीं करूँगा, इस प्रकार से
हिंसा का त्याग किया किन्तु त्रस जीव मर कर स्थावर काय में उत्पन्न

‘तसा वि बुच्चंति’ इत्यादि

टीकार्थ—पेढेला उदक पेढालपुत्रे श्री गौतम स्वामीने ‘पूछयुं छतुं’ के-
छाध श्रावके त्रस जीवोनी हिंसा नहीं करे; ओवी प्रतिज्ञा करी हिंसानो त्याग
कर्यो छाय, परंतु त्रस जीव मरीने स्थावरकायमां उत्पन्न थछ जय छे. ते

નાગરિકાણાં જનનાં હનનં કરિષ્યામીતિ પ્રતિજ્ઞાં કૃત્વાન્ કશ્ચિત્ તત્ર નગરત્વે
 વહિર્ગતસ્ય તન્નગરીયસ્ય હનને પ્રતિજ્ઞાકર્તુઃ પ્રતિજ્ઞામહ્નદોષો ભવત્યેવ । હત્યુદક
 કૃતપ્રશ્નં ગૌતમ ઉત્તરયતિ-‘તસાવિ’ ત્રસા અપિ-ત્રસજીવા દિ ત્રસનામકર્મોદયેન
 ફલાનુભવાય ત્રસ ઇતિ શબ્દેન ‘બુચ્ચંતિ’ ઉચ્યન્તે વ્યવહિયન્તે ‘તસા તસસંમાર
 કઢેણ કમ્મુણા ણામં ચ ણં અબ્બુવગયં ભવઈ’ ત્રસાસ્રમસંમારકૃતેન કર્મણા નામ-
 ત્ત્રાભ્યુપગતં ભવતિ, સમ્મારો નામકર્મણોઽવશ્યં વિપાકાઽનુભવેન વેદનમ્ ત્રસ ઇતિ
 કર્મોદયેન ત્રસ ઇતિ નામ ધારયન્તિ । ‘તસાઉયં ચ ણં પલિકલીણં ભવઈ, તસકાય-
 દ્વિયા તે તઓ આઉયં વિપ્પજહંતિ’ ત્રસાયુક્તં ચ સ્વલુ પરિક્ષીણં ભવતિ, ત્રસકાય-
 સ્થિતિકાઃ-ત્રસકાયે સ્થિતિર્યેવાં તે તથા, ત્રસકાયે તદીયસ્થિતિદેતુભૂતે કર્મણિ
 નષ્ટે સતિ તે-ત્રસાઃ તદાયુક્ત વિપ્રજહતિ । તદા ત્રસાયુ પરિક્ષીયતે-એવ, ત્રસશરી-
 રકારણભૂતં કર્મ ચાઽપગતમ્-તદા તે ત્રસાઃ તાદૃશમાયુસ્ત્યજન્તિ । ‘તે તઓ
 આઉયં વિપ્પજહિત્તા થાવરત્તાણ પચ્ચાયંતિ’ તે-ત્રસાઃ ત્રસાયુક્તં વિપ્રહાય સ્થાવર-
 ત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ । ‘થાવરા વિ બુચ્ચંતિ-થાવરા થાવરસંમારકઢેણં કમ્મુણા
 ણામં ચ ણં અબ્બુવગયં ભવઈ’ સ્થાવરા અપિ ઉચ્યન્તે સ્થાવરાઃ સ્થાવરસમ્માર-
 કૃતેન કર્મણા નામ ચ સ્વલુ અભ્યુપગતં ભવતિ । સ્થાવરજન્તવોઽપિ સ્થાવરનામ-

હો જાતે હૈં । વહ શ્રાવક ડન સ્થાવર જીવોં કા જો પહલે ત્રસ થે, ઘાતં
 કરતા હૈ । તવ ડસકો ત્યાગ ભંગ કા પાર કયોં નહીં લગતા ? હસં
 પ્રશ્ન કા યહાં ઉત્તર દિયા જાતા હૈ--

ત્રસ જીવ અવશ્ય ભોગને યોગ્ય ત્રસ નામકર્મ કે ઉદય સે અર્થાત્
 ત્રસ નામકર્મ કા ફલ ભોગને કે કારણ ત્રસ કહલાતે હૈં । હસી કારણ
 વે ‘ત્રસ’ હસ નામ કો ધારણ કરતે હૈં । જવ ડનકી ત્રસ આયુ કા ક્ષય
 હો જાતા હૈ ઓર ત્રસકાય મેં સ્થિતિ કા કારણ ભૂત કર્મ ભી ક્ષીણ હો
 જાતા હૈ, તવ વે ત્રસ આયુ કો ત્યાગ દેતે હૈં ઓર સ્થાવર પર્યાય કો

પછી તે શ્રાવક તે સ્થાવર જીવેનો, કે જે પહેલાં ત્રસ હતા, તેમનો ઘાત
 કરે છે, ત્યારે તેમને પ્રતિજ્ઞાભંગતું પાપ કેમ લાગતું નથી ? આ પ્રશ્નનો
 ઉત્તર અહીંયાં આપવામાં આવે છે.

ત્રસ જીવ અવશ્ય ભોગવવાને યોગ્ય ત્રસ નામકર્મના ઉદયથી અર્થાત્
 ત્રસ નામકર્મનું ફળ ભોગવવાના કારણે ત્રસ કહેવાય છે. એજ કારણે તેઓ
 ‘ત્રસ’ આ નામને ધારણ કરે છે. જ્યારે તેઓના ત્રસપણાના આયુષ્યનો ક્ષય
 થઈ જાય છે, અને ત્રસકાયમાં સ્થિતિના કારણભૂત કર્મ પણ ક્ષીણ થઈ જાય છે.
 ત્યારે તેઓ ત્રસપણાના આયુષ્યનો ત્યાગ કરી દે છે. અને સ્થાવર પર્યાયને ધારણ

કર્મણોઃ ફલમનુભવન્તઃ સ્થાવરા इति કથ્યન્તે । અતસ્તે સ્થાવર इति સંગ્રામપિ પ્રાપ્તુવન્તિ । ‘સ્થાવરાયુષ્યં ચ ણં પલિક્ષીણં ભવદ્ યાવદ્કાયદ્વિદિશ્યા તે તથો આયુષ્યં વિષ્પજહન્તિ’ સ્થાવરાયુષ્કં ચ સ્વલુ પરિક્ષીણં ભવતિ, સ્થાવરકાયસ્થિતિકાઃ—સ્થાવરકાયે સ્થિતિર્યેષાં તે તથા, સ્થાવરકાયસ્થિતિદેતુભૂતે કર્મણિ નષ્ટે સતિ તે—સ્થાવરાઃ તદાયુષ્કં વિષ્પજહતિ—સ્થાવરાયુઃ પરિત્યજન્તિ । ‘તથો આયુષ્યં વિષ્પજહિતા ધુજો પરલોદયત્તાણ પચાયન્તિ’ તે સ્થાવરાઃ તદાયુષ્કં વિષ્પજહતિ—ન્યક્રુશ્વા ભૂયઃ—પુનરપિ પારલૌકિકતયા પ્રત્યાયાન્તિ । ‘તે પાણા વિ બુચ્ચન્તિ તે તસા વિ બુચ્ચન્તિ—તે મહાકાયા—તે ચિરદિદિશ્યા’ તે—ત્રસસ્થાવરજીવાઃ, પ્રાણધારણાત્ પ્રાણા અપ્યુચ્ચન્તે—તે ત્રસનામકર્મોદયાત્ ત્રસા અપ્યુચ્ચન્તે, તે મહાકાયા અપિ ભવન્તિ, યોજનલક્ષપ્રમાણશરીરવિકુર્વણાત્, તે ચિરસ્થિતિકા અપિ ભવન્તિ—ત્રયસ્તિશત્સાગરાયુષ્કભાવાદિતિ ॥મૂ૦૯—૭૬॥

ધારણ કરતે હૈં । હસી—પ્રકાર સ્થાવર જીવ ધી અવદ્ય ભોગને યોગ્ય સ્થાવર નામ કર્મ કે ઉદય સે, સ્થાવર કહલાતે હૈં ઓર હસી કારણ ‘સ્થાવર’ નામ કો ધારણ કરતે હૈં । જબ ડનકી સ્થાવર કી આયુ ક્ષીણ હો જાતી હૈ ઓર સ્થાવરકાય કી સ્થિતિ કે કારણભૂત કર્મ ધી ક્ષીણ હો જાતા હૈ તય વે જીવ સ્થાવર—આયુ કા ત્યાગ કર દેતે હૈં । સ્થાવર—આયુષ કો ત્યાગ કર વે ત્રસપર્યાય કો ધારણ કર લેતે હૈં । વે પ્રાણી ધી કહે જાતે હૈં, ત્રસ ધી કહલાતે હૈં ઓર મહાન્ શરીર વાલે ઇવં ચિરકાલીન સ્થિતિ વાલે ધી કહલાતે હૈં, અર્થાત્ ડનમેં કોઈ—કોઈ ઇક લાખ યોજન પ્રમાણ શરીર કી વિક્રિયા ધી કરતે હૈં ઓર તેતોસ સાગરોપમ કી ધી સ્થિતિ પાતે હૈં ॥૯॥

કરે છે. આજ પ્રમાણે સ્થાવર જીવ પણ અવશ્ય ભોગવવા યોગ્ય સ્થાવર નામ કર્મના ઉદયથી સ્થાવર કહેવાય છે. અને એજ કારણે ‘સ્થાવર’ નામને ધારણ કરે છે. જ્યારે તેમના સ્થાવરપણાના આયુષ્યનો ક્ષય થઈ જાય છે, અને સ્થાવરકાયની સ્થિતિના કારણભૂત કર્મનો પણ ક્ષય થઈ જાય છે, ત્યારે તે જીવો સ્થાવર આયુષ્યનો ત્યાગ કરી દે છે. સ્થાવર આયુષ્યનો ત્યાગ કરીને તેઓ ત્રસ પર્યાયને ધારણ કરી લે છે. તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે. ત્રસ પણ કહેવાય છે. અને મોટા શરીરવાળા અને લાંબા કાળની સ્થિતિવાળા પણ કહેવાય છે. અર્થાત્ તેઓમાં કોઈકોઈ એક લાખ યોજન પ્રમાણવાળા શરીરની વિક્રિયા પણ કરે છે. અને તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ પણ પામે છે. ॥૯॥

मूलम्—सवायं उदए पेढालपुत्ते भगवं गोयमं एवं वयासी-
आउसंतो गोयमा ! णत्थि णं से केइ परियाए जण्णं समणो-
वासगस्स एगपाणाइवायविरए वि दडे निक्खित्ते, कस्स णं तं
हेउं ? संसारिया खलु पाणा, थावरा वि पाणा तसत्ताए पच्चा-
यंति, तसा वि पाणा थावरत्ताए पच्चायंति, थावरकायाओ
विप्पमुच्चमाणा सव्वे तसकायंसि उव्वज्जंति, तसकायाओ
विप्पमुच्चमाणा सव्वे थावरकायंसि उव्वज्जंति, तेसिं च णं
थावरकायंसि उव्वन्नानं ठाणमेयं घत्तं । सवायं भगवं गोयमे
उदयं पेढालपुत्तं एवं वयासी-णो खलु आउसो ! उदगां
अस्माकं वत्तव्वएणं तुव्वं चेव अणुप्पवादेणं, अत्थि णं से
परियाए जे णं समणोवासगस्स सव्वपाणेहिं सव्वभूएहिं सव्व-
जीवेहिं सव्वसत्तेहिं दंडे निक्खित्ते भवइ, कस्स णं तं हेउं ?
संसारिया खलु पाणा, तसा वि पाणा थावरत्ताए पच्चायंति,
थावरा वि पाणा तसत्ताए पच्चायंति, तसकायाओ विप्पमुच्च-
माणा सव्वे थावरकायंसि उव्वज्जंति, थावरकायाओ विप्प-
मुच्चमाणा सव्वे तसकायंसि उव्वज्जंति, तेसिं च णं तस-
कायंसि उव्वन्नानं ठाणमेयं अघत्तं, ते पाणा वि बुच्चंति, ते
तसा वि बुच्चंति, ते महाकाया ते चिरट्टिइया, ते बहुयरगा
पाणा जेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवति, ते अप्पय-
रगा पाणा जेहिं समणोवासगस्स अप्पच्चक्खायं भवइ, से महया
तसकायाओ उवसंतस्स उवट्ठियस्स पडिविरयस्स जन्नं तुव्वमे

वा अन्नो वा एवं वदह-णत्थि णं से केइ परियाए जंसि समणो-
वासगस्स एगपाणाइवायविरए वि दंडे णिक्खित्ते, अयंपि भेदे
से णो णैयाउए भवइ ॥सू० १०॥७७॥

छाया—सवादमुदकः पेढालपुत्रो भगवन्तं गौतममेवमवादीत्-आयुष्मन्
गौतम ! नास्ति खलु स कोऽपि पर्यायो यस्मिन् श्रमणोपासकस्य-एक प्राणाति-
पातविरतेरपि दण्डो निक्षिप्तः । तत्कस्य हेतोः ? सांसारिकाः खलु प्राणाः
स्थावरा अपि प्राणाः त्रसत्वाय प्रत्यायान्ति । त्रसा अपि प्राणाः स्थावरत्वाय
प्रत्यायान्ति । स्थावरकायतो विप्रमुच्यमानाः सर्वे त्रसकायेषूत्पद्यन्ते त्रसकायतो
विप्रमुच्यमानाः सर्वे स्थावरकायेषूत्पद्यन्ते । तेषां च खलु स्थावरकायेषूत्पन्नानां
स्थानमेतद् घात्यम् । सवादं भगवान् गौतमः उदकं पेढालपुत्रमेवमवादीत् । नो खलु
आयुष्मन्-उदक ! अस्माकं चक्षुष्यत्वेन युष्माकं चैवाऽनुप्रवादेन, अस्ति खलु स
पर्यायः यस्मिन् श्रमणोपासकस्य सर्वप्राणेषु सर्वभूतेषु सर्वजीवेषु सर्वसत्त्वेषु दण्डो
निक्षिप्तो भवति । तत् कस्य हेतोः ? सांसारिकाः खलु प्राणाः त्रसा अपि प्राणाः
स्थावरत्वाय प्रत्यायान्ति । स्थावरा अपि प्राणाः त्रसत्वाय प्रत्यायान्ति । त्रसका-
यतो विप्रमुच्यमानाः सर्वे स्थावरकायेषूत्पद्यन्ते, स्थावरकायतो विप्रमुच्यमानाः
सर्वे त्रसकायेषूत्पद्यन्ते । तेषां च खलु त्रसकायेषूत्पन्नानां स्थानमेतद् अघात्यम् ।
ते प्राणा अप्युच्यन्ते ते त्रसा अप्युच्यन्ते ते महाकायास्ते चिरस्थितिकाः । ते बहु-
तरकाः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यातं भवति । तेऽत्यतरकाः प्राणाः येषु
श्रमणोपासकस्याऽप्रत्याख्यातं भवति । तस्य महत्त्वसकायादुपशान्तस्योपस्थितस्य
प्रतिविरतस्य यद् दृश्यं वा अन्यो वा एवं वदथ, नास्ति खलु स कोऽपि पर्यायः
-यस्मिन्-श्रमणोपासकस्य-एक प्राणातिपातविरतेरपि दण्डो निक्षिप्तो भवति ।
अयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति ॥सू० १०॥

टीका—पुनरपि-उदकः पेढालपुत्रो भगवन्तं पृच्छति-‘सवायं’ उदए पेढाल-
पुत्ते भगवं गोयमं एवं वयासी’ सवादम्-वादसहितं पेढालपुत्र उदको भगवन्तं
गौतमस्वामिनं पुनरपि एवमवादीत्-वक्ष्यमाणं प्रश्नं पृष्ठवान् ‘आउसंतो

‘सवायं उदए पेढालपुत्ते’ इत्यादि ।

टीकार्थ—उदक पेढालपुत्र ने वाद के साथ भगवान् श्री गौतम से
इस प्रकार कहा-आयुष्मन् गौतम ! जीव का ऐसा एक भी कोई पर्याय

‘सवायं उदए पेढालपुत्ते’ इत्यादि

टीकार्थ—उदक पेढालपुत्रे वादसहित लगवान् श्री गौतमस्वामीने आ-
प्रभाषे कथुं-डे आयुष्मन् गौतम ! जिवनो जेवो जेक पथु पर्याय नथी के

ગોચમા !' આયુષ્મન્ હે ગૌતમ ! 'ળસ્થિ ણં સે કેઇ પરિયાએ' તાદેશઃ-તાવાન્ કોડપિ પર્યાયો નાસ્તિ । 'જળ્લણં સમણોવાસગસ્સ' યસ્મિન્ પ્રયોક્ષ્યમાણપર્યાયે શ્રમણોપાસકસ્ય શ્રાવકસ્ય, 'એગપાળાઙ્ગાયવિરણે વિ દંઢે નિવ્સિત્તે' એકપ્રાણા- ડત્તિપાતવિરતેરપિ દણ્ડો નિક્ષિપ્તઃ । નાસ્તિ કોડપિ પર્યાયો યમ્ અમારયન્ શ્રાવકઃ સ્વીયાં પ્રાણાતિપાતપ્રત્યાઘ્યાનપતિજ્ઞાં સફલયેત્ । 'કસ્સ ણં તં દેઉ' તત્કસ્ય દેતોઃ ? 'સંસારિયાં ચલુ પાણાં' સાંસારિકાઃ ચલુ પ્રાણાઃ, પરિવર્તનશીલા હિ પ્રાણિનો ભવન્તિ । 'થાવરાં વિ પાણાં તસત્તાએ પચ્ચાયંતિ' સ્થાવરા અપિ પ્રાણાઃ ત્રસત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ-કદાચિત્ સ્થાવરા અપિ પ્રાણા સ્વસા ભવન્તિ 'તસાં વિ પાણાં થાવરત્તાએ પચ્ચાયંતિ' ત્રસા અપિ પ્રાણાઃ સ્થાવરત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ । કદાચિત્ ત્રસા અપિ પ્રાણાઃ સ્થાવરા ભવન્તિ । 'થાવરકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણાં સવ્વે તસકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ' સ્થાવરકાયતો વિપ્રમુચ્ચમાનાઃ સર્વે જીવાઃ ત્રસકાયેષૂત્પન્નન્તે । તથા-'તસ- કાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણાં સવ્વે થાવરકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ' ત્રસકાયતો વિપ્ર- મુચ્ચમાનાઃ સર્વે સ્થાવરકાયેષુ સમુત્પન્નન્તે । 'તેસિં ચ ણં થાવકાયંસિ ઉવવ- જ્ઞાણં ઠાણમેયં ઘત્તં' તેણાં ચ ચલુ સ્થાવરકાયેષૂત્પન્નાનાં સ્થાનમેતદ્ ઘાત્યમ્ । યદા તે સર્વે ત્રસાઃ સ્થાવરકાયેષુ સમુત્પન્નન્તે-તદા તે ત્રસાઃ શ્રાવકસ્ય ઘાતયોગ્યા

નહીં હૈ, જિસકી હિંસા કા શ્રમણોપાસક ત્યાગ કર સકતા હો । હસકા કારણ કયા હૈ ? સંસાર કે પ્રાણિયોં કે પર્યાય પરિવર્તનશીલ હૈ । સ્થા- વર પ્રાણી ભી ત્રસ રૂપ મેં આજાતે હૈં ઓર ત્રસ પ્રાણી ભી સ્થાવર હો જાતે હૈં । સ્થાવરકાય સે છૂટકર સભી જીવ ત્રસકાય મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં તથા ત્રસકાય સે છૂટકર સભી સ્થાવરકાયોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં । જબ વે સઘ સ્થાવરકાય મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં તો શ્રમણોપાસકો કે ઘાત કે યોગ્ય હો જાતે હૈં । એસી સ્થિતિ મેં વહ પ્રતિજ્ઞા પ્રયોજન હીન હો જાતી હૈ । માન લીજિએ કિસી ને એસી પ્રતિજ્ઞા કી કિ મેં હસ નગર- નિવાસિયોં કા ઘાત નહીં કરૂંગા । તત્પરશ્ચાત્ વહ નગર હજડ ગયા

બેની હિંસાને શ્રમણોપાસક ત્યાગ કરી શકતા હોય, તેનું શું કારણ છે ? સંસારના પ્રાણિયેના પર્યાયો પરિવર્તન સ્થાવર પ્રાણી પણ ત્રસપણામાં આવી જાય છે. અને ત્રસ પ્રાણી પણ સ્થાવર પણામાં આવી જાય છે સ્થાવર કાયથી છૂટીને બધા જ જીવો ત્રસકાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તથા ત્રસકાયથી છૂટીને બધા જ જીવો સ્થાવરકાયોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે જ્યારે તે બધા સ્થાવર- કાયોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તો શ્રમણોપાસકોના ઘાતને યોગ્ય થઈ જાય છે. આ સ્થિતિમાં તે પ્રતિજ્ઞા પ્રયોજન વિનાની બની જાય છે માનીલો કે કોઈએ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હોય કે-આ નગરમાં રહેનારાઓની હિંસા કરીશ નહીં તે

મરણાંતરે નિર્વિષય પ્રયોજનશૂન્યા પ્રતિજ્ઞા મરણાંતરે, યથા-કેનચિત્ પ્રતિજ્ઞાતં
નગરવાસી મયા ન હન્ત્યવ્યં એતિ તત્ત્વોદ્ધસિતં નગરં તતો નિર્વિષયં પ્રત્યારુપ્યાનમિતિ ।
મરણાંતરે ગૌતમઃ-ઉદકં કથયતિ મો-ઉદક ! મમ સિદ્ધાન્તમનુસરતો જનસ્ય
પ્રશ્ન એવ નોપતિષ્ઠતિ । યતઃ સર્વે ત્રસા એકદૈવ સ્થાવરા મરણાંતરે નાયં પક્ષઃ,
એવન્તુ નામૃત મરણાંતરે ન વા મરણાંતરે । કિન્તુ-તત્ત્વ મતેડપિ શ્રાવકત્વં નિર્વિષયં ન
મરણાંતરે । સર્વ મતેડપિ સર્વે સ્થાવરા અપિ ત્રસાઃ કદાચિત્ત્રવન્તિ, તદા-શ્રાવકસ્ય
ત્યાગવિષયોડતીત્રાડધિક ઉપજાયતે । તત્ત્વમયે શ્રાવકસ્ય પ્રત્યારુપ્યાનં સર્વ
પ્રાણિવિષયકં મરણાંતરે । અતઃ શ્રાવકસ્ય પ્રત્યારુપ્યાનં નિર્વિષયકં મરણાંતરે-
કથનં ન ન્યાયસિદ્ધિવિવ પ્રતિમાતીતિ । અક્ષરાર્થસ્ત્વેવમ્-તથાહિ-‘સવાયં મરણાંતરે
ગૌતમે ઉદયં પેઢાલપુત્રં એવં ત્રયાસી’ સવાદં-વાદપૂર્વકં મરણાંતરે ગૌતમઃ ઉદકં

તો ઉસકા પ્રત્યારુપ્યાન નિર્વિષય નિરર્થક હો જાતા હૈ । કયોંકિ ઉસ
સ્થિતિ મેં વહાં ઘાત કરને યોગ્ય કોઈ પ્રાણી ઉસકે લિએ નહીં રહતા ।

મરણાંતરે શ્રી ગૌતમ સ્વામી ઉદક સે કહતે હૈ-હે ઉદક ! મેરે સિદ્ધાન્ત
કા અનુસરણ કિયા જાય તો યહ પ્રશ્ન હી ઉપસ્થિત નહીં હોતા । કયોંકિ
સમી ત્રસ જીવ એક હી કાલ મેં સ્થાવરકાય હો જાતે હૈ ઓર ઉસ સમય
કોઈ ત્રસ જીવત્વ સે રહતા હી નહીં હૈ, એસા હમારા પક્ષ નહીં હૈ । ન કમી
એસા હુઆ હૈ, ન કમી એસા હોતા હૈ ઓર ન કમી એસા હી હોગા । કિન્તુ
તુમ્હારે મત કે અનુસાર મી શ્રાવક કા ત્રસ નિર્વિષય નહીં હો સકતા,
કયોંકિ તુમ્હારે મત કે અનુસાર કિસી સમય સમી સ્થાવર જીવ મી
ત્રસ હો જાતે હૈ, ઉસ સમય શ્રાવક કે ત્યાગ કા વિષય વહુત અધિક
બઢ જાતા હૈ । ઉસ અવસ્થા મેં શ્રાવક કા પ્રત્યારુપ્યાન સર્વ પ્રાણી વિષ-

પછી તે નગર ઉજ્જયિન થઈ ગયું હોય તો તેનું પ્રત્યારુપ્યાન નિરર્થક બની જાય
છે, કેમકે-એ સ્થિતિમાં ઘાત ન કરવા યોગ્ય કોઈ પ્રાણી ત્યાં હોતું જ નથી.

મરણાંતરે શ્રી ગૌતમ સ્વામી ઉદક પેઢાલપુત્રને કહે છે-હે ઉદક ! મારા
સિદ્ધાંત પ્રમાણે વિચારવામાં આવે તો આ પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી કેમકે-
બધા જ ત્રસ જીવો એક જ સમયે સ્થાવર જીવો બની જાય છે, અને એ વખતે
કોઈ ત્રસ જીવો રહેતા જ નથી એવો અમારો પક્ષ નથી કોઈ કાળે તેમ થયું
નથી. કોઈ કાળે તેમ થતું નથી, અને કયાંયે પણ તેમ થશે નહીં. પરંતુ
તમારા મત પ્રમાણે પણ શ્રાવકનું મત નિર્વિષય અર્થાત્ નિરર્થક થઈ શકતું નથી.
કેમકે-તમારા મત પ્રમાણે કોઈ સમયે સ્થાવર જીવો પણ ત્રસ બની જાય છે.
તે વખતે શ્રાવકને ત્યાગ કરવાનો વિષય ઘણો અધિક વધી જાય છે. તે અવસ્થામાં

पेढालपुत्रमेवमवादीत् 'आउसो' आयुष्मन् उदक ! 'णो खलु अम्हाणं वत्तव्वणं' नो खलु. अस्माकं वत्तव्यत्वेन,—अस्मत्सिद्धान्ताऽनुसारेण एषः प्रश्न एव न भवति, 'तुव्वं चेव अणुप्पवादेणं अत्थि णं से परियाए' युष्माकं चैवाऽनुप्रवादेन खलु स पर्यायोऽस्ति भवत्सिद्धान्तानुसारेणाऽपि 'जे णं समणोवासगस्स सव्वपाणेहि सव्वभूएहि सव्वजीवेहि सव्वसत्तेहि दंडे निक्खिचे भवइ' यस्मिन् श्रमणोपासकस्य सर्वप्राणेषु सर्वभूतेषु सर्वजीवेषु सर्वसत्त्वेषु दण्डो निक्षिप्तः—परित्यक्तो भवति। स्वदीयमताऽनुसारेणाऽपि तादृशः पर्यायोऽस्ति, यस्मिन् सर्वजीवादिषु श्रावकस्य हिंसात्यागः संभवतीति। 'कस्स णं तं हेउं' तत्कस्य हेतोः ? 'तसा विपाणा थावरत्ताए पच्चायति' त्रसा अपि प्राणाः—जीवाः स्थावरशरीरग्रहणाय प्रत्यायान्ति 'थावरा विपाणा तसत्ताए पच्चायंति' स्थावरा अपि प्राणाः त्रसत्वाय प्रत्यायान्ति 'तसकायाओ विप्पमुच्चमाणा सव्वे थावरकायंसि उव्वज्जंति' त्रसकायतो विप्र-

यक बन जाता है। अतएव श्रावक का प्रत्याख्यान निर्विषय है। यह कहना न्याय संगत प्रतीत नहीं होता। शब्दार्थ इस प्रकार है—

भगवान् श्री गौतम स्वामी ने वादपूर्वक उदक पेढालपुत्र से कहा—हे आयुष्मन् उदक ! हमें कहने की आवश्यकता ही नहीं है। हमारे सिद्धान्त के अनुसार यह प्रश्न ही उपस्थित नहीं होता। आपके सिद्धान्त के अनुसार भी वैसा पर्याय है जिसमें सर्वभूत प्राण जीव और सत्त्व के विषय में श्रावक का हिंसा त्याग संभव है। किस कारण से मैं ऐसा कहता हूँ ? क्योंकि त्रस प्राणी भी स्थावररूप से उत्पन्न हो जाते हैं और स्थावर जीव भी त्रस रूप में उत्पन्न हो जाते हैं। त्रसकाय से छूट कर सभी जीव स्थावरकायों में उत्पन्न हो जाते हैं और स्थावर काय को त्यागकर सभी जीव त्रस काय में उत्पन्न हो जाते हैं। जब सभी जीव

श्रावकानुं प्रत्याख्यानं सर्वं प्राणी विषयकं भवति नैव । श्रावकानुं प्रत्याख्यानं निर्विषयं । आहं कडेपुं ते न्याययुक्तं लागतुं नथी. शब्दार्थं आ प्रभाणुं छे—

भगवान् श्री गौतमस्वामीणे उदक पेढालपुत्रेण वादं साथे आ प्रभाणुं कलुं—हे आयुष्मन् उदक ! अहारे कडेवानी जरुं रडेती नथी. मारा सिद्धांतं प्रभाणुं आ प्रश्नं उपस्थितं भवति नथी. आपना सिद्धांतं प्रभाणुं पणुं अमं न पर्यायं परिवर्तनं छे. जेमां सर्वभूतं, प्राणी, एव, अने सत्त्वना विषयमां श्रावकना हिंसाना त्यागना संभव छे । हुं कया कारणेन आ प्रभाणुं कहुं छुं ? केमके त्रस प्राणी पणुं स्थावरपणुाथी उत्पन्नं भवति नैव । अने स्थावर एव पणुं त्रसपणुाथी उत्पन्नं भवति त्रसकायथी छूटिने भवति नैव । एवे स्थावरकायमां उत्पन्नं भवति नैव । अने स्थावरकायना त्याग करिने भवति नैव । एवे त्रस-

મુચ્યમાનાઃ સર્વે જીવાઃ સ્થાવરકાયૈર્પુષ્યન્તે-તે ત્રસશરીરં પરિત્યજ્ય સ્થાવરકાયં
 મૃદ્ધન્તિ । તથા-‘સ્થાવરકાયો વિષ્ણુમુચ્ચમાણા સર્વે તસકાર્યસિ ઉવવજ્જન્તિ’
 સ્થાવરકાયતો વિષ્ણુમુચ્યમાનાઃ સર્વે જીવા સ્વપકાયૈર્પુષ્યન્તે, પરિત્યજ્ય સ્થાવરતામ્
 -ઉપાદદને ત્રસશરીરાણિ, ‘તેસિં ચ ણં તસકાર્યસિ ઉવવજ્જનાણં ઠાણમેયં અઘત્તે’-તેષાં
 ચ મ્વતુ ત્રપકાયૈર્પુષ્યન્તાનાં સ્થાનમેતદ્ અઘાત્યમ્ । યદા ચ તે સર્વે જીવા સ્વસકાયૈ
 સમુત્પદ્યન્તે તદા તત્ર સ્થાનં શ્રાવકસ્વાર્હિસાયોગ્યં ભવતિ । તદા-‘તે પાણાવિ-
 બુચ્ચન્તિ તે તસાવિ બુચ્ચન્તિ તે મહાકાયા-ચિરદ્વિદ્યા’ તે પ્રાણધારણાત્ પ્રાણા
 અપ્યુચ્યન્તે તે ત્રસનાકર્મોદયાત્ ત્રસા અપ્યુચ્યન્તે તે મહાકાયા સ્તે ચિરસ્થિ-
 તિકાઃ પ્રાણાદિ શબ્દૈર્વ્યવસ્થિયન્તે-મહાકાયવન્તો ભવન્તિ-યોજનલક્ષપ્રમાણશરીરવિ-
 કુર્વણાત્, વહુકાલસ્થાયિનોઽપિ ભવન્તિ, ત્રયસ્તિશતસાગરાયુષ્કમાનાત્, ‘તે વહુય-
 રગા પાણા જેદિં સમગોવાસગસસ મુપવજ્જલાયં મ્વહ’ તે વહુતરકાઃ પ્રાણાઃ યેષુ
 શ્રમણોપામકસ્ય મુપત્યાખ્યાનં ભવતિ । તે પ્રાણિનો વઢવઃ સન્તિ યેષુ શ્રાવકસ્ય
 પ્રત્યાખ્યાનં સફલં ભવતિ । ‘તે અપ્પયરગા પાણા જેસિં સમગોવાસગસસ અપ્પ
 વજ્જલાયં મ્વહ’ તેઽલ્પતરકાઃ પ્રાણાઃ યેષુ શ્રમણોપામકસ્ય અપ્રત્યાખ્યાનં ભવતિ । તથા
 -તત્સમયે તે પ્રાણિનો ભવન્ત્યેવ ન દિ, યેષુ શ્રાવકસ્ય પ્રત્યાખ્યાનં ન ભવતીતિ ।

ત્રસકાય મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈ તય વહ સ્થાન શ્રાવક કે લિષ અર્હિસા
 કે યોગ્ય હો જાતા હૈ । વે ત્રસ જીવ પ્રાણ ધારણ કરને કે કારણ પ્રાણ
 કહલાતે હૈ ત્રસ નામ કર્મ કા ઉદય હોને સે ત્રસ બી કહલાતે હૈ, વે
 મહાકાય ઓર ચિરસ્થિતિક આદિ બી કહે જાતે હૈ । ઇક લાખ યોજન
 જિતને બડે શરીર કી વિક્રિયા કરને સે ઁન્હેં મહાકાય કહતે હૈ ।
 તેત્રીસ સાગરોપમ તક કી આયુ હોને સે મહાસ્થિતિક કહલાતે હૈ ।

ઇમ પ્રકાર ઁસે પ્રાણી ઘટુન હૈ । જિનકે વિષય મેં શ્રમણોપામક
 કા પ્રત્યાખ્યાન સફલ હોતા હૈ । ઁમ સમય વે પ્રાણી હોતે હી નહીં હૈ

કાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ત્યારે બધા જ જીવો ત્રસકાયમાં ઉત્પન્ન થઈ
 જાય છે, ત્યારે તે સ્થાન શ્રાવકને માટે અર્હિસા યોગ્ય થઈ જાય છે, તે ત્રસ
 જીવો પ્રાણ ધારણ કરવાથી પ્રાણ ઠહેવાય છે, ત્રસ નામકર્મનો ઉદય થવાથી
 ત્રસ પ્રાણ ઠહેવાય છે તેઓ મહાકાય અને ચિરસ્થિતિક વિગેરે પ્રાણ ઠહેવાય
 છે. એક લાખ યોજન જેટલા મોટા શરીરની વિક્રિયા કરવાથી તેઓને મહા-
 કાય ઠહેવામાં આવે છે. તેત્રીસ સાગરોપમ મુખીનું આયુષ્ય હોવાથી મહા-
 સ્થિતિક ઠહેવાય છે. આ રીતે આવા પ્રાણી ઘણા જ છે. જેના અંગમાં
 શ્રમણોપામકનું પ્રત્યાખ્યાન સફળ થાય છે. તે સમયે તેઓ પ્રાણી જ હોતા

एवाह-‘एवं असंते असंविज्जमानो’ एवम् अमन् असंवेद्यमानः, एवम् अनेन कार-
णेन शरीराद् भिन्नो जीवः अमन्-असंवेद्यमानसत्ताकः, अत एव असंवेद्यमानः-
अननुभूयमानः नानुभवगम्य आत्मेति भावः ।

अथ-अन्यो जीवोऽन्यच्छरीरम्’ इति मतप्रपाकरोति-‘जैसि तं’ इत्यादि । ‘जैसि’
येषां केषाञ्चित् ‘तं’ तत् तदेवं प्रकारकम् ‘सुखखायं’ स्वाख्यातं-सुकथनं भवति,
तथाहि ‘अन्नो जीवो अन्नं सरीरं’ अन्यो जीवोऽन्यच्छरीरम्, ये जीवं शरीरातिरिक्तं
कथयन्ति किन्तु ‘तम्हा ते णो एवं उवञ्चमंति’ तस्मात् तथाविधकथनप्रकारात्
एवम्-एवं रूपम्-शरीराद् भिन्न जीवं नो उपलभन्ते-नो प्राप्नुवन्ति, अत्र दृष्टान्तमाह
‘से जहा णामए केइपुरिसे’ तद्यथा नामकाः कश्चित्पुरुषः, ‘कोसिओ असि अभिनि-
व्वट्ठित्ता णं उपदंसेज्जा’ कोशात् अग्नि-खड्गम् अभिनिर्वर्त्य निष्कास्य खलु उपद-
र्शयेत् । ‘अयमाउसो ! असी अयं कोसी’ अयमायुष्मन् ! असिः अयं कोशः । ‘एवमेव
नत्थि केइपुरिसे’ एवमेव नास्ति कश्चिन् पुरुषः ‘अभिनिव्वट्ठित्ता’ अभिनिर्वर्त्य-
पृथक् कृत्य जीवस्य ‘उवदंसेत्तारो’ उपदर्शयित्वा ‘अयमाउसो ! आया इयं
सरीरं’ अयमायुष्मन् ! आत्मा इदं शरीरम्, यदि शरीरव्यतिरिक्तः-आत्मा भवेत्
तदा यथा-कोशात् खड्गं निष्कास्य प्रदर्शयितुं शक्येत तथा जीवं शरीरभिन्नं-
नोपदर्शयितुं केनापि शक्येत तस्मान्नास्ति शरीरव्यतिरिक्त आत्मेति सिद्धम् ।

જાન લેતી । કિન્તુ વહ દ્વિંદ્રિયોં કે ગોચર નહોં હેં, અતઃએવ ઉસકી પૃથક્
સત્તા નહોં હે । અતઃએવ શરીર સે ભિન્ન આત્મા ન માનને વાલે કા મત
હી યુક્તિ સંગત હે ।

પુનઃ ઉન્હોં કા મત કહતે હેં—જો લોગ યહ માનતે હેં કિ આત્મા
ભિન્ન ઔર શરીર ભિન્ન હે, ઉનકો વે હસ પ્રકાર ઉપાલમ્બ દેતે હેં—
જેસે કોઈ પુરુષ તલવાર કો મ્યાન સે વાહર નિકાલ કાર દિખલાતા હે
કિ-હે આયુષ્મન્ ! દેહો, યહ તલવાર હે, ઔર યહ મ્યાન હે, હસી પ્રકાર
કોઈ એસા પુરુષ નહોં હે જો યહ દિખલા સકે કિ યહ આત્મા હે ઔર

જાણી શકાય તેવો નથી. તેથી જ તેની જુદી સત્તા નથી. તેથીજ શરી-
રથી જુદો આત્મા ન માનવાવાળાઓનો મત જ યુક્તિ સંગત છે.

દરીથી પણ તેઓનો જ મત બતાવવામાં આવે છે—જે લોકો એવું
માને છે કે-આત્મા ભિન્ન છે, અને શરીર પણ અલગ છે, તેને તેઓ આ રીતે
ઉપાલંભ આપે છે.—જેમ કોઈ પુરૂષ તલવારને મ્યાનથી બહાર કઢાડીને
બતાવે છે કે-હે આયુષ્મન્ ! જુવો આ તલવાર છે. અને આ મ્યાન છે. એજ
પ્રમાણે કોઈ એવો પુરૂષ નથી કે આ આત્મા છે, અને આ શરીર છે, તેમ

‘से महया तसकायाओ उवसेनस्स उउट्टियस्स पडिविरयस्स जत्तं तुग्गे वा अन्नो वा एवं वदह’ तस्य महत्त्वसकायादुपशान्तस्योपस्थितस्य प्रतिविरतस्य यद् यूयं वा अन्यो वा एवं वदथ । अनेन प्रकारेण स श्रावको महत्त्वसकायादुपशान्तो हिंसया प्रतिविरतो भवति, अस्यां स्थितौ यूयमन्यो वा—एवं वदथ । ‘णत्थि णं से केइ परियाए जंसि समणोवासगस्स एग्गपाणाइवायविरए वि दंडे णिविखत्ते’ नास्ति स कोऽपि पर्यायो यस्मिन् श्रमणोपासकस्य एकप्राणातिपातविरतेरपि दण्डो निक्षिप्तः—परित्यक्तः । तदा यद् यूयं कथयथ, नास्ति तादृशः पर्यायो यदर्थं श्रावकस्य प्रत्याख्यानं संभवेत् । ‘अयंपि भेदे से णो णेयाउए भवइ’ अयमपि भेदो स न नैयायिको भवति—तदिदं भवतां कथनं न न्यायसिद्धं भवति, ततः स उदकः पेढालपुत्रः सवादं गौतमस्योत्तरं श्रुत्वा अस्मिन् विषये प्रतिबुद्धो जात इति ॥मू१०—७७॥

मूलम्—भगवं च णं उदाहु णियंठा खलु पुच्छियव्वा-आउ-संतो ! नियंठा इह खलु संतेगइया मणुस्सा भवंति, तेसिं च एवं वुत्तपुव्वं भवइ जे इमे मुंडा भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए, एसिं च णं आमरणंताए दंडे णिविखत्ते, जे इमे अगारमावसंति एएसिं णं आमरणंताए दंडे णो णिविखत्ते, केइ च णं समणा जाव वासाइं चउपंचमाइं वा छट्ठइसमाइं वा अप्पयरो वा

जिनके विषय में श्रमणोपासक का प्रत्याख्यान नहीं होता है । इस प्रकार वह श्रमणोपासक महान् त्रसकाय जीव की हिंसा से उपशान्त एवं निवृत्त होता है—। अतएव आप या दूसरों का यह कहना न्याय संगत नहीं है कि ऐसा एक भी पर्याय नहीं जिसके विषय में श्रमणोपासक का प्रत्याख्यान सफल हो सके ।

श्री गौतमस्वामी का वाद पूर्वक यह उत्तर सुन कर उदक पेढाल-पुत्र इस विषय में प्रतिबुद्ध हो गए ॥१०॥

नथी, के जेओना संणधमां श्रमणोपासकनुं प्रत्याख्यान थनुं नथी. आ रीते ते श्रमणोपासक महान् त्रसकायनी हिंसाथी उपशान्त अने निवृत्त थाय छे. तेथी न आपनुं के णीज्जओनु आ कथन न्याययुक्त नथी. के ओवे. ओक पणु पर्याय नथी, के जेना संणधमां श्रमणोपासकनुं प्रत्याख्यान सइण अनी शकै. श्री गौतम स्वामीने वाद पूर्वक आ उत्तर सांख्यीने उदक पेढालपुत्र आ विषयमां प्रतिबोधवाणा थई गया. ॥१०॥

भुज्जयरो वा देसं दूईज्जित्ता अगारमावसेज्जा ?, हंता वसेज्जा,
तस्स णं तं गारत्थं वहमाणस्स से पच्चक्खाणे भंगे भवइ ?,
णो इणट्ठे समट्ठे, एवमेव समणोवासगस्स वि तसेहिं पाणेहिं
दंडे णिक्खित्ते, थावरेहिं दंडे णो णिक्खित्ते, तस्स णं तं थावर-
कायं वहमाणस्स से पच्चक्खाणे णो भंगे भवइ, से एवमाया-
णह ? णियंठा !, एवमायाणियव्वं । भगवं च णं उदाहु णियंठा
खलु पुच्छियव्वा-आउसंतो नियंठा ! इह खलु गाहावइ वा
गाहावइपुत्तो वा तहप्पगारेहिं कुलेहिं आगम्म धम्मं सवणवत्तिथं
उवसंकमेज्जा ? हंता उवसंकमेज्जा, तेसिं च णं तहप्पगाराणं
धम्मं आइक्खियव्वे ?, हंता आइक्खियव्वे, किं ते तहप्पगारं धम्मं
सोच्चा णिसम्म एवं वएज्जा-इणमेव निग्गंथं पावयणं सच्चं
अणुत्तरं केवलियं पडिपुण्णं संसुद्धं णेयाउयं सल्लकत्तणं सिद्धि-
मगं मुत्तिमगं निज्जाणमगं निव्वाणमगं अवितहमसंदिद्धं
सवदुक्खप्पहीणमगं, एत्थ ठिया जीवा सिज्झंति बुज्झंति मुच्चंति
परिणिव्वायंति सवदुक्खाणमंतं करेति, तमाणाए तहा गच्छा-
मो तहा चिट्ठामो तहा णिसियामो तहा तुयट्ठामो तहा भुंजामो
तहा भासामो तहा अब्भुट्ठामो तहा उट्ठाए उट्ठामो त्ति पाणाणं
भूयाणं जीवाणं सत्ताणं संजमेणं संजमामोत्ति वएज्जा ? हंता
वएज्जा, किं ते तहप्पगारा कप्पंति पव्वावित्तए ?, हंता कप्पंति,
किं ते तहप्पगारा कप्पंति मुंडावित्तए ?, हंता कप्पंति, किं ते
तहप्पगारा कप्पंति सिक्खावित्तए ?, हंता कप्पंति, किं ते तह-
प्पगारा कप्पंति उवट्ठावित्तए ?, हंता कप्पंति, तेसिं च णं तह-
प्पगाराणं सव्वपाणेहिं जाव सव्वसत्तेहिं दंडे णिक्खित्ते ?, हंता
णिक्खित्ते ?, से णं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा जाव वासाइं

चउपंचमाइं छट्ठदसमाइं वा अप्पयरो वा भुज्जयरो वा देसं
दूइज्जेत्ता अगारं वएज्जा, हंता वएज्जा, तस्स णं जाव सव्व-
सत्तेहिं दंडे णिक्खित्ते?, णो इणट्ठे समट्ठे, से जे से जीवे जस्स
परेणं सव्वपाणेहिं जाव सव्वसत्तेहिं दंडे णो णिक्खित्ते, से जे से
जीवे जस्स आरेणं सव्वपाणेहिं जाव सत्तेहिं दंडे णिक्खित्ते, से
जे से जीवे जस्स इयाणिं सव्वपाणेहिं जाव सत्तेहिं दंडे णो
णिक्खित्ते भवइ, परेण असंजए आरेणं संजए, इयाणिं असंजए,
असंजयस्स णं सव्वपाणेहिं जाव सत्तेहिं दंडे णो णिक्खित्ते
भवइ, से एवमायाणह ?, णियंठा ! से एवमायाणियव्वं । भगवं
च णं उदाहु णियंठा खलु पुच्छियव्वा—आउसंतो ! नियंठा इह
खलु परिवाइया वा परिवाइयाओ वा अन्नयरोहितो तित्थायय-
णेहितो आगम्म धम्मं सव्वणवत्तियं उवसंकमेज्जा ?, हंता
उवसंकमेज्जा, किं तेसिं तहप्पगारेणं धम्मो आइक्खियव्वे !,
हंता आइक्खियव्वे, तं चेव उवट्ठावित्तए जाव कप्पंति, हंता
कप्पंति किं ते तहप्पगारा कप्पंति संभुजित्तए । हंता कप्पंति,
तेणं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा तं चेव जाव अगारं वए-
ज्जा ? हंता वएज्जा, ते णं तहप्पगारा कप्पंति संभुजित्तए !
णो इणट्ठे समट्ठे से जे से जीवे परेणं नो कप्पंति संभुजित्तए,
से जे से जीवे आरेणं कप्पंति संभुजित्तए, से जे से जीवे जे
इयाणिं णो कप्पंति संभुजित्तए, परेणं अस्समणे आरेणं समणे,
इयाणिं अस्समणे असमणेणं सद्धिं णो कप्पंति समणाणं
निगंथाणं संभुजित्तए, से एवमायाणह, णियंठा, से एव-
मायाणियव्वं ॥सू० ११॥७८॥

छाया—भगवांश्च खलु उदाह निर्ग्रन्थाः खलु पृष्टव्याः आयुष्मन्तो निर्ग्रन्थाः
इह खलु सन्त्येकृतये मनुष्या भवन्ति, तेषां चैवमुक्तपूर्वं भवति ये इमे मुण्डा

भूत्वा अगारादनगारित्वं प्रव्रजन्ति एषां च आमरणान्तो दण्डो निक्षिप्तः, ये इमे अगारमावसन्ति एतेषां खलु आमरणान्तो दण्डो नो निक्षिप्तः केचिच्च खलु श्रमणाः यावद् वर्षाणि चतुःपञ्चषड्दशानि वा अल्पतरं वा भूयस्तरं वा विहृत्य देशम गारमावसेयुः ? । हन्त वसेयुः । तस्य तं गृहस्थं घ्नतः तत्प्रत्याख्यानं भग्नं भवति ? नायमर्थः समर्थः, एवमेव श्रमणोपासकस्याऽपि त्रसेषु प्राणेषु दण्डो निक्षिप्तः स्थावरेषु दण्डो न निक्षिप्तः तस्य खलु तं स्थावरकायं घ्नतः तत् प्रत्या-
 ख्यानं नो भग्नं भवति तदेवं जानीत निर्ग्रन्थाः, एवं ज्ञातव्यम् । भगवांश्च उदाह-
 -निर्ग्रन्थाः खलु प्रष्टव्या आयुष्मन्तो निर्ग्रन्थाः, इह खलु गाथापतिर्वा गाथा-
 पति पुत्रो-वा तथाप्रकारेषु कुलेषु आगत्य धर्मश्रमणार्थं मुपसंक्रमेयुः ? हन्त !
 उपसंक्रमेयुः, तेषां च खलु यथाप्रकाराणां धर्म आख्यातव्यः ? हन्त आख्या-
 तव्यः । किं ते तथाप्रकारं धर्मं श्रुत्वा निश्चय्य एवं वदेयुः-इदमेव नैर्ग्रन्थं
 प्रवचनं सत्य मनुत्तरं कैवलिकं परिपूर्णं संशुद्धं नैयायिकं शल्यकर्त्तनं सिद्धिमार्गं
 मुक्तिमार्गः निर्याणमार्गं निर्वाणमार्गः अवितथमसंदिग्धं सर्वदुःखप्रहीणमार्गम्
 अत्र स्थित्वा जीवाः सिध्यन्ति बुध्यन्ते मुञ्चन्ति परिनिर्वान्ति सर्वदुःखानामन्तं
 कुर्वन्ति, तदाज्ञया तथा गच्छाम स्वथा तिष्ठामस्तथा निपीदाम स्तथा त्वचं वर्त्त-
 याम स्तथा भुञ्जामहे तथा भाषामहे तथा अभ्युत्तिष्ठामस्तथा उत्थाय उत्तिष्ठाम
 इति प्राणानां भूतानां जीवानां सत्त्वानां संयमेन संगच्छाम इति वदेयुः ? हन्त वदेयुः ।
 किं ते तथाप्रकाराः कल्प्यन्ते मन्त्राजयितुम् ? हन्त कल्प्यन्ते । किं ते तथाप्रकाराः
 कल्प्यन्ते मुण्डयितुं हन्त कल्प्यन्ते । किं ते तथाप्रकाराः कल्प्यन्ते शिक्षयितुं ?
 हन्त कल्प्यन्ते । किं ते तथाप्रकाराः कल्प्यन्ते उपस्थापयितुम् ? हन्त कल्प्यन्ते ।
 तैश्च खलु, तथाप्रकारैः सर्वप्राणिषु यावत् सर्वसत्त्वेषु दण्डो निक्षिप्तः ?
 हन्त निक्षिप्तः । ते खलु एतद्रूपेण विहारेण विहरन्तो यावद् वर्षाणि
 चतुःपञ्चानि षड्दशानि वा अल्पतरं वा भूयस्तरं वा देशं विहृत्य अगारं व्रजेयुः ?
 हन्त व्रजेयुः । तैश्च खलु सर्वप्राणेषु यावत्सर्वसत्त्वेषु दण्डो निक्षिप्तः ! नायमर्थः
 समर्थः तस्य यः स जीवः येन परतः सर्वप्राणेषु यावत्सर्वसत्त्वेषु दण्डो नो
 निक्षिप्तः तस्य यः स जीवः येन आरात् सर्वप्राणेषु यावत् सर्वसत्त्वेषु दण्डो
 निक्षिप्तः, तस्य स जीवः येन इदानीं सर्वप्राणेषु यावत् सर्वसत्त्वेषु दण्डो न
 निक्षिप्तो भवति परतोऽसंयतः आरात् संयतः इदानीमसंयतः, असंयतस्य खलु
 सर्वप्राणेषु यावत् सर्वसत्त्वेषु दण्डो नो निक्षिप्तो भवति तदेवं जानीत निर्ग्रन्थाः ।
 तदेवं ज्ञातव्यम् । भगवांश्च उदाह-निर्ग्रन्थाः खलु प्रष्टव्या आयुष्मन्तो निर्ग्रन्थाः ।
 इह खलु परिव्राजका वा परिव्राजिका वा अन्यतरेभ्य स्तीर्थायतनेभ्य आगत्य

ધર્મશ્રવણપ્રત્યય મુપસંક્રમેયુઃ ? હન્ત ઉપસંક્રમેયુઃ । કિં તેષાં તથાપકારાણાં ધર્મ-
આરુપાતવ્યઃ ? હન્ત આરુપાતવ્યઃ । તે ચૈવમુપસ્થાપયિતું યાવત્ કલ્પ્યન્તે ?
હન્ત કલ્પ્યન્તે । કિં તે તથાપકારાઃ કલ્પ્યન્તે સંમોજયિતુમ્ ? હન્ત કલ્પ્યન્તે ।
તે સ્વલુ એતદ્રૂપેણ વિહારેણ વિહરન્તઃ તથૈવ યાવદાગારં વ્રજેયુઃ ? હન્ત વ્રજેયુઃ ।
તે ચ તથાપકારાઃ કલ્પ્યન્તે સંમોજયિતુમ્ ? નાયમર્થઃ સમર્થઃ તે યે તે જીવાઃ
યે પરતઃ નો કલ્પ્યન્તે સંમોજયિતુમ્, તે યે તે જીવાઃ આરાત્ કલ્પ્યન્તે સંમોજ-
યિતુમ્, તે યે તે જીવા યે હદાનીં નો કલ્પ્યન્તે સંમોજયિતુમ્, પરતોઽશ્રમણઃ
આરાત્ શ્રમણઃ હદાનીમશ્રમણઃ । અશ્રમણેન સાર્થં નો કલ્પ્યન્તે શ્રમણાનાં
નિર્ગ્રન્થાનાં સંમોક્તું તદેવ જાનીત નિર્ગ્રન્થાઃ । તદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ ॥સૂ. ૧૧-૭૮॥

ટીકા—‘ભગવં ચ ણં ઉદાહુ’ ઉદકં પેઢાલપુત્રં પ્રતિ ભગવાન્ શ્રીગૌતમ-
સ્વામી ઉદાહ-મોવાચ. ‘ણિયંઠા સ્વલુ પુચ્છિયવ્વા’ નિર્ગ્રન્થાઃ સ્વલુ પ્રષ્ટવ્વાઃ
નિર્ગ્રન્થાન્ વયં પૂચ્છેમ ઇતિ યાવત્ । ‘આઉસંતો’ હે આયુષ્મન્ત ઉદકપમુખાઃ
સાધવઃ ? હહ સ્વલુ ‘સંતેગઈયા મણુસ્સા ભવંતિ’ હહ સન્ત્યેકતયે મનુષ્યા ભવન્તિ ।
હહ લોકેઽપિ મનુજા એતાદશા ભવન્તિ, ‘તેસિં ચ એવં વુત્તપુવ્વં મવહ’ તેષાં ચ-
એવમુક્તપૂર્વં ભવતિ । યે એતાદર્શીં પ્રતિજ્ઞાં કુર્વન્તિ ‘જે હમે મુંડા મવિત્તા આગારાઓ
અણગારિયં પવ્વહણ’ યે હમે મુંડા ભૂત્વા અગારાદનગારિત્વં પ્રવ્રજન્તિ, યે દોક્ષા-
માદાય ગૃહમુત્સુજ્ય સાધવો ભવન્તિ । ‘એસિં ચ ણં આમરણતાએ દંહે ણિવિસિત્તે’
એષાં ચાઽઽમરણાન્તો દણ્ડો નિક્ષિપ્તઃ-પરિત્યક્તઃ । એતેષાં સધૂનાં મરણં યાવત્-
મયા હનનં ન કર્તવ્યમિતિ પ્રત્યાખ્યાનં કૃતમસ્તિ । ‘જે હમે અગારમાવસંતિ
એસિં ણં આમરણતાએ દંહે ણો ણિવિસિત્તે’ યે હમે અગારમાવસન્તિ, એતેષામામર-

‘ભગવં ચ ણં ઉદાહુ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ભગવાન્ શ્રીગૌતમસ્વામીને ઉદક પેઢાલ પુત્ર સે કહા—હમ
નિર્ગ્રન્થો સે પૂછતે હૈં કિં હે આયુષ્મન્ ઉદક આદિ નિર્ગ્રન્થો । હસ લોક
મેં એસે મી મનુષ્ય હોતે હૈં જો હસ પ્રકાર કા ત્યાગ કરતે હૈં કિં યે જો
મુંડિત હોકર ગૃહ કો ત્યાગ કર અનગાર હો ગઈ હૈં, ડનકી મૈં જીવન
પર્યન્ત હિંસા નહીં કરુગા । ઓર જો ગૃહ મૈં નિવાસ કરતે હૈં અર્થાત્

‘ભગવ ચ ણં ઉદાહુ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ભગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ ઉદક પેઢાલપુત્રને કહ્યું કે—હું
નિર્ગ્રન્થોને પૂછું છું કે—હે આયુષ્મન્ ઉદક વિગેરે નિર્ગ્રન્થ આણુગારો ! આ લોકમાં
એવા પણ મનુષ્યો હોય છે, જેઓ એવો ત્યાગ કરે છે કે—જે આ મુંડિત થઈને
ગૃહને ત્યાગ કરીને અનગારસ્થાને પ્રાપ્ત થઈ ગયા છે. તેમની હું જીવતા સુધી
હિંસા કરીશ નહીં અને જેઓ ઘરમાં નિવાસ કરે છે, અર્થાત્ ગૃહસ્થો છે,

ણાન્તો દણ્ડો નો નિશ્ચિન્તઃ । પરન્તુ-યે ગૃહે વસન્તિ તેષાં વધસ્ય મરણપર્યન્તં પ્રત્યાખ્યાનં ન કરોતિ 'કેઢ ચ ણં સમ્મણા જાત્ર વાસાઈં ચઉપંચનાઈં છટ્ઠદમમાઈં અપ્પયરો વા મુજ્જયરો વા દેસં દુઈંજિન્તા આગારમાવસેજ્જા' કેચિચ્ચ સ્વલુ શ્રમણા યાવદ્ વર્ષાણિ ચતુઃપચ્ચપદ્દશાણિ વા-અલ્પતરં વા-ભૂયસ્તરં વા દેશં વિહત્ય-સાધ્વવસ્થાયાં વિહારં કૃત્વા અગારમાવસેયુઃ, ગૌતમો વદતિ-હે ઉદક પેદાલ પુત્ર ! અત્રાઽહં પૂચ્છામિ-તેષુ સાધુષુ કશ્વિત્ સાધુઃ ચતુઃ પચ્ચત આરબ્ધ દશવર્ષાણિ યાવત્ ઇતસ્તતો દેશં વિહત્ય કિં પુનર્ગૃહસ્થ ઇતિ । 'તસ્સ ણં તં ગારસ્થં ષડમાણસ્સ સે પચ્ચક્ખાણે ભંગે ભવઈ ?' તસ્ય તં ગૃહસ્થં ઘનતઃ તત્પ્રત્યાખ્યાનં ભગ્નં ભવતિ, ભગવાન્ ગૌતમઃ કથયતિ-તાદૃશં સાધુતઃ પરાગૃચ્યાગતં સાધુગૃહસ્થં હન્યમાનસ્ય સાધુપ્રત્યાખ્યાનધારિણઃ તાદૃશપ્રત્યાખ્યાતં કિં ભગ્નં ભવતિ-ન કથમપિ વ્રતભદ્રો ભવતીતિ ધ્વનિઃ, ઉદકાદયો ભગવન્તમાહુઃ 'ળો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ-શ્રમણાઃ કથયન્તિ-સાધુભાવં પરિત્યજ્ય પુનર્ગૃહવાસં વસતઃ પૂર્વ-

ગૃહસ્થ હૈં उनकी हिंसा का मैं जीवनपर्यन्त त्याग नहीं करता हूं । ऐसी स्थिति में कोई साधु चार पांच छह या दश वर्ष तक या न्यूनाधिक समय तक साधु अवस्था में देशों में विचरकर हे उदक पेदालपुत्र । मैं पूछता हूं कि गृहस्थ बन जाते हैं या नहीं ?

निर्ग्रन्थ कहते हैं-हां कई पुनः गृहस्थ हो जाते हैं । श्रीगौतमस्वामी कहते हैं-तो जो साधुपना छोड़कर गृहस्थ हो गए हैं, उन गृहस्थों की हिंसा करने वाले उस पूर्वोक्त प्रत्याख्यानकर्त्ता का प्रत्याख्यान भंग हो जाता है क्या ?

निर्ग्रन्थ कहते हैं-नहीं । जिसने गृहस्थ को मारने का प्रत्याख्यान नहीं किया वह पुरुष यदि साधुपन छोड़कर गृहस्थ बने हुए पुरुष को

તેમની હિંસાનો હું છવતા સુધી ત્યાગ કરતો નથી, આ પરિત્યયિતિમાં કેઈ સાધુ ચાર, પાંચ, છ, અથવા દશ વર્ષ સુધી અથવા તેથી ઓગવત્તા સમય સુધી સાધુ અવસ્થામાં દેશોમાં વિચરણ કરીને હે ઉદક પેદાલપુત્ર । હું પૂછું છું કે-ગૃહસ્થ બની બીય છે કે નહીં ?

નિર્ગ્રન્થ કહે છે હા કેટલાક ફરીથી ગૃહસ્થ બની બીય છે શ્રી જોતમ સ્વામી કહે છે કે-તો જેઓ સાધુપણાનો ત્યાગ કરીને ગૃહસ્થ બની ગયા છે તે ગૃહસ્થોની હિંસા કરવાવાળા તે પૂર્વોક્ત પ્રત્યાખ્યાન કરવાવાળાના પ્રત્યાખ્યાનનો ભંગ થઈ બીય છે શું ?

નિર્ગ્રન્થ અણુગાર કહે છે કે-ના જેણે ગૃહસ્થને મારવાનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું નથી, તે પુરુષ જો સાધુપણું છોડીને ગૃહસ્થ બનેલા પુરુષને મારે છે, તો

સાધોઃ મારણેન પ્રત્યાખ્યાનિનઃ પ્રત્યાખ્યાનસ્ય મજ્ઞો ન ભવતિ કથમપિ, યતઃ સાધુર્ન મયા હન્તવ્ય એતાદૃશ પ્રત્યાખ્યાન કૃતમ્ । અયન્તુ નેદાર્નીં સાધુઃ—અપિતુ ગૃહસ્થઃ । અતસ્તાદૃશગૃહસ્થસ્ય મારણે સાધુમારણપ્રત્યાખ્યાનસ્ય મજ્ઞો નૈવ ભવતીતિ । પુનઃ ગૌતમસ્વામ્યાહ—‘એવમેવ સમણોવાસગસ્સ વિ તસેહિં પાણેહિં દંઢે ણિવિલ્લે’ એવમેવ શ્રમણોવાસકસ્યાઽપિ ત્રસેષુ માણેષુ દણ્ડો નિક્ષિપ્તઃ । ‘થાવરેહિં દંઢે ણો ણિવિલ્લે’ સ્થાવરેષુ દણ્ડો નો નિક્ષિપ્તઃ ‘તસ્સ ણં થાવરકાયં વહમાણસ્સ સે પચ્ચક્ખાણે ણો ભંગે ભવઈ’ તસ્ય સ્થાવરકાયં હનતસ્તત્પ્રત્યાખ્યાનં નો ભગ્નં ભવતિ । ગૌતમઃ કથયતિ—યથા તસ્ય વ્રતમજ્ઞો ન ભવતિ, એવં ત્રસકાયં પ્રત્યાખ્યાતુઃ સ્થાવરશરીર નાશનેઽપિ પ્રત્યાખ્યાનમજ્ઞો ન ભવતિ, યતસ્તદાર્નીં સ્થાવરાવચ્છિન્ન-જીવે ત્રસશરીરાવચ્છિન્નત્વાઽભાવાત્ । ‘સે એવમાયાણહ ? ણિયંઠા ! એવમાયાણિયવ્વં’ હે નિર્ગ્રન્થાઃ સાધવઃ ! તદેવં જાનીત—એવમેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ । પુનઃ ગૌતમોઽમુમર્થે બોધયિતુમુદાહરણાન્તરમાહ—‘મગ્ગવં ચ ણં ઉદાહુ ણિયંઠા ચલુ પુચ્છિયવ્વા’ મગ્ગવાંશ્ચ ચલુ ઉદાહ—નિર્ગ્રન્થાઃ ચલુ પ્રષ્ટવ્યાઃ ગૌતમઃ કથયતિ—અહં શ્રમણાન્ પૃચ્છામિ—‘આઉસંતો ણિયંઠા આયુષ્મન્તો નિર્ગ્રન્થાઃ ? ‘હહ ચલુ ગાહાવઈ વા

મારતા હૈ તો उसका प्रत्याख्यान भंग नहीं होता । उसने तो साधु को हीं न मारने का प्रत्याख्यान किया है, परन्तु यह पुरुष अब साधु नहीं है, परन्तु गृहस्थ है । अतएव उस गृहस्थ को मारने से साधु को न मारने की प्रतिज्ञाका भंग नहीं होता ।

श्रीगौतमस्वामी बोले—इसी प्रकार श्रमणोपासकने त्रसजीवों की हिंसा का त्याग किया स्थावर जीवों की हिंसा का त्याग नहीं किया । अतः वह यदि स्थावर जीवों की हिंसा करता है तो उसका प्रत्याख्यान भंग नहीं होता । क्यों कि वह जीव इस समय त्रसशरीर में नहीं किन्तु स्थावर शरीर में है । हे निर्ग्रन्थ साधुभो ! ऐसा ही समझना चाहिए ।

તેના પ્રત્યાખ્યાનનો ભંગ થતો નથી. તેણે તો સાધુને જ ન મારવાનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું છે પરંતુ આ પુરુષ હવે સાધુ રહેલ નથી, પરંતુ ગૃહસ્થ છે, તેથી જ તે ગૃહસ્થને મારવાથી સાધુને ન મારવાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થતો નથી.

ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું—આ જ પ્રમાણે શ્રમણોપાસકે ત્રસ જીવોની હિંસાનો ત્યાગ કર્યો છે, અને સ્થાવર જીવોની હિંસાનો ત્યાગ કર્યો નથી, તેથી તે જ સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે, તો તેના પ્રત્યાખ્યાનનો ભંગ થતો નથી કેમકે તે જીવ આ વખતે ત્રસ શરીરમાં નથી, પણ સ્થાવર શરીરમાં રહેલ છે, હે નિર્ગ્રન્થ સાધુઓ ! એમ જ સમજવું જોઈએ,

ગાઢાવડ પુત્રો વા તદ્વપગારેહિ કુલેહિ આગમ્મ' इह खलु गाथापतिर्वा गाथा-
 प्रतिपुत्रो वा तथाप्रकारेषु कृलेप्यागत्य 'धम्मं सवणवत्तियं उवसंकमेज्जा' धर्म-
 श्रवणार्थमुपसंकमेयुः—आगच्छेयुरित्यर्थः । इह हि जगति उत्तमकुलोत्पन्नो गाथापति
 स्तत्पुत्रो वा धर्मश्रवणार्थं साधुसमीपं गन्तुं शक्नोति किम् ? 'हंता उवसंकमेज्जा'
 हन्त-उपसंकमेयुः साधुभिः कथितं हन्त-भोः गन्तुं शक्नोति श्रोतुम् 'तेसि च, णं
 तद्वपगाराणं धम्मं आइक्खियव्वे' तेषां च गाथापत्यादीनां तथाप्रकाराणां धर्म
 आख्यातव्यः—वक्तव्यः किम्, 'हंत आइक्खियव्वे' हन्त ! आख्यातव्यः साधवो
 वदन्ति मुनिभिः तेष्वो धर्म उपदेष्टव्य इति । 'किं ते तद्वपगारं धम्मं सोच्चा
 णिसम्म एवं वएज्जा' किं ते तथाप्रकारं धर्मं श्रुत्वा—निशम्य एवं वदेयुः, ते
 तादृशं धर्मं श्रुत्वाऽऽगत्य च—एवं कथयेयुः, 'इणमेव णिमंगं पावयणं सच्चं अणु
 चरं केवलियं पडिपुणं समुद्धं णेवाउयं सल्लकत्तणं सिद्धिमगं—मुत्तिमगं निज्जाण-
 मगं निव्वाणमगं—अवितहमसंसिद्धं—सव्वदुक्खप्पहीणमगं—एत्थं ठिया जीवा
 सिज्झति—वुज्झति—मुच्चंति, परिनिव्वायंति सव्वदुक्खाणमंतं करंति' इदमेव

गौतम स्वामी इसी अर्थ को समझाने के लिए दूसरा उदाहरण देते
 हैं—हे आयुधमन् निर्ग्रन्थो ! कोई गाथापति या गाथापति का पुत्र तथा-
 प्रकारके उत्तम कुलों में जन्म लेकर क्या धर्म श्रवण करने के लिए
 साधु के समीप आ सकते हैं ?

निर्ग्रन्थो ने कहा—हां आ सकते हैं । गौतमस्वामी—उन गाथापति
 आदि को क्या धर्म का उपदेश करना चाहिए ?

निर्ग्रन्थ—हां, साधुभो को धर्मोपदेश करना चाहिए ।

गौतम स्वामी—क्या धर्म के उपदेश को सुनकर और समझकर
 वे ऐसा कह सकते हैं कि—यह निर्ग्रन्थ प्रवचन ही सत्य है, अनुत्तर-

શ્રી ગૌતમસ્વામી આજ વાત સમજાવવા માટે બી-નું ઉદાહરણ આપે છે-
 હે આયુધમન્ નિર્ગ્રન્થો ! કોઈ ગાથાપતિ અથવા ગાથાપતિનો પુત્ર તેવા પ્રકાર-
 ના ઉત્તમ કુળોમાં જન્મ લઈને શુ ધર્મ શ્રવણ કરવા માટે સાધુઓની
 સમીપે આવી શકે છે ?

નિર્ગ્રન્થોએ કહ્યું—હા આવી શકે છે.

ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું—તે ગાથાપતિ વિગેરેને શું ઉપદેશ કરવો જોઈએ.

નિર્ગ્રન્થોએ કહ્યું—હા સાધુઓએ ધર્મોપદેશ કરવો જોઈએ.

ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું—શું ધર્મના ઉપદેશને સાંભળીને અને સમજીને
 તેઓ એવું કહી શકે છે કે—આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન જ સત્ય છે. અનુત્તર-

નિર્ગ્રન્થં પ્રવચનં સત્યં-સત્યમર્થં વોધયતિ તત્ અનુત્તરં કૈવલિક પરિપૂર્ણં સંશુદ્ધં
 નૈયાયિકં શલ્યકર્ત્તનં સિદ્ધિમાર્ગઃ મુક્તિમાર્ગઃ નિર્યાણમાર્ગઃ નિર્વાણમાર્ગઃ અવિ
 તથ્યમ્-મિથ્યાત્વરહિતમ્, અસંદિગ્ધં સર્વદુઃખપ્રહીણમાર્ગઃ, અનુત્તરમનન્યસદશમ્,
 કેવલિના પ્રોક્તં કૈવલિકમદ્વિતીયમ્-પરિપૂર્ણમ્ અપવર્ગપ્રાપકકૃત્સનગુણસંયુક્તમ્-
 કષાયાદિમલરહિતમ્ સંશુદ્ધં નૈયાયિકં ન્યાયેન ચરતીતિ મોક્ષગમકં વા, શલ્ય-
 માયાદિ પાપં વા ક્રુન્તતિ-હિનતીતિ શલ્યકર્ત્તનશ્ચ, સિદ્ધિમાર્ગઃ-સિદ્ધિઃ અવિચલ-
 સુખપ્રાપ્તિઃ તસ્યા, માર્ગઃ મુક્તિમાર્ગઃ-મુક્તિઃ-અદિદાર્થકર્મપ્રહાણં તસ્યા માર્ગઃ,
 નિર્યાણમ્-સકલકર્મભ્ય આત્મનો નિઃસારણં તસ્ય માર્ગઃ નિર્યાણમાર્ગઃ, નિર્વાણ-
 નિર્વૃત્તિઃ-નિશ્ચલકર્મક્ષયજન્યં પરમસુખં તસ્ય માર્ગઃ નિર્વાણમાર્ગઃ, અવિતથ્ય-
 તથ્યમ્, અસંદિગ્ધમ્-સન્દેહરહિતમ્, સર્વદુઃખપ્રહીણમાર્ગઃ-સર્વં દુઃખપ્રહીણ-
 નિઃશ્રેયસં તસ્ય માર્ગઃ, અત્ર સ્થિતા जीवा सिध्यन्ति-સિદ્ધિર્ગતિ પ્રાપ્નુવન્તિ,
 બુદ્ધ્યન્તે-કેવલિનો ભવન્તિ, મુચ્ચન્તિ-કર્મવન્ધાત્ પૃથગ્ ભવન્તિ, પરિનિર્વાન્તિ-
 સર્વથા સુખિનો ભવન્તિ, સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્વન્તિ-સર્વદુઃખાનિ-શરીરવાઙ્માન-
 સાનિ તેષામન્તો નાશ સ્તં કુર્વન્તિ । અત્ર સ્થિતા जीवाः सिध्यन्ति-बुध्यन्ते-
 मुच्यन्ति-परिनिर्वाय्ति-सर्व-दुःखानामन्तं कुर्यन्ति । आर्हद् धर्मं श्रुत्वा ते कथ-
 यिष्यन्ति-अयमेव धर्मः सत्यः-सन्देहरहितः । अमुं धर्ममासाद्य मोक्षमपि प्राप्स्य-

સર્વોત્તમ છે, પરિપૂર્ણ છે, સંશુદ્ધ છે, ન્યાયયુક્ત છે, શલ્યા અર્થાત્ માયા
 માયા આદિ પાપો' કો નષ્ટ કરને વાળા છે, અવિચલ સુખ રૂપ સિદ્ધિ કા
 માર્ગ છે, મુક્તિ કા માર્ગ છે, સમસ્ત કર્મો' સે આત્મા કો 'પૃથક્ કરને
 કા માર્ગ છે, નિર્વાણ અર્થાત્ સમસ્ત કર્મો' કે ક્ષય સે ઉત્પન્ન હોને વાળે
 પરમસુખ કા માર્ગ છે, તથ્ય છે, સંશયાતીત છે, સમસ્ત દુઃખો' કે વિનાશ
 કરને કા માર્ગ છે । હસ ધર્મ મેં સ્થિત જીવ સિદ્ધ' હોતે હેં બુદ્ધ હોતે હેં,
 મુક્ત હોતે હેં, પરિનિર્વાણ પ્રાપ્ત કરતે હેં ઓર સ્વ પ્રકારકા અર્થાત્
 શારીરિક ઓર માનસિક દુઃખો' કા અન્ત કરતે હેં । અતઃ હમ તીર્થકર

સર્વોત્તમ છે પરિપૂર્ણ છે સંશુદ્ધ છે, ન્યાયયુક્ત છે. શલ્યો અર્થાત્ માયા
 વિગેરે પાપોને નાશ કરવાવાળું છે. અવિચલ સુખરૂપ સિદ્ધિનો માર્ગ છે,
 સમસ્ત કર્મથી આત્માને બુદ્ધ કરવાનો માર્ગ છે નિર્વાણ અર્થાત્ સમસ્ત
 કર્મોના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થવાવાળા પરમસુખનો માર્ગ છે. તથ્ય-સત્ય છે.
 સંશય વગરનો છે. સમસ્ત દુઃખોના વિનાશ કરવાનો માર્ગ છે. આ ધર્મમાં
 રહેલ જીવ સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, પરિનિર્વાણ પ્રાપ્ત
 કરે છે, અને બધાજ અર્થાત્ શારીરિક-શરીર સંબંધી અને માનસિક દુઃખોનો

ન્તીત્યાદિ। ‘તમાણાં તદા ગચ્છામો તદા ચિદ્વામો તદા ણિસિયામો તદા તુયદામો તદા ઘેનામો તદા માસામો તદા અઘ્નુદામો તદા ઉદ્વાપ ઉદ્વોત્તિ પાણાં ભૂયાણં જીવાણં સત્તાણં સંજમેણં સંજમામોત્તિ વણ્જ્યા?’ તદાજ્ઞયા-પ્રતીતીર્થકરોદિરિત-ધર્મસ્યાઙ્ગયા તથા ગચ્છામઃ-યતનયા વિહરામઃ, યતનયા તથા તિષ્ઠામઃ-કર ચરણાદિકમવિક્ષિપન્તઃ સમાહિતા ભવામઃ, તથા નિપીદામઃ-યતનયા ઉપવિશામઃ, તથા ત્વગ્નર્ત્તયામઃ-યતનયા પાશ્વર્પરિવર્તનં કુર્મઃ, તથા યુજ્જામહે યથા કલ્યા-ણાહારં પ્રાપ્નુમઃ, તથા માધામહે, તથાઽભ્યુત્તિષ્ઠામઃ, તથા-ઉત્થાય ઉત્તિષ્ઠામઃ, इति प्राणानां द्वीन्द्रियाणं भूतानां-सत्त्वानां जीवानां-पञ्चेन्द्रियाणां सत्त्वानाम्-एकेन्द्रियपृथिव्यादीनां संयमेन-सप्तदशविधेन संयमं संयच्छामः-परिपालयाम इति वदेयुः-गाथापत्यादयः किम्? ‘हंता वण्ज्या’ हन्त भोः? वदेयुः इति साधुभिः कथितम्। ‘किं ते तदहस्पगारा कल्पन्ति पञ्चावित्तए’ किं ते तथाप्रकाराः-तादृशा गाथापत्यादयः-प्रव्राजयितुं कल्पन्ते, एते पुरुषा दीक्षायोग्याः किम्,

દ્રારા ઉપદિષ્ટ હસ ધર્મ કી આજ્ઞા કે અનુસાર હી હમ યતના સે ગમન કરેંગે-યતના સે વિહાર કરેંગે યતના સે ઠહરેંગે, હાથ-પૈર આદિ કો નહીં પટકતે હુએ સમાહિત હોંગે, યતના સે બેઠેંગે, યતના સે પસવાડા પલટેંગે, યતના સે આહાર પ્રાપ્ત કરેંગે, બોલેંગે ઓર ઉઠેંગે। હસ ધર્મ મેં કહી હુઈ વિધિ કે અનુસાર હી ઉઠકર પ્રાણિયો-દ્વીન્દ્રિય આદિ, ભૂતો-વનસ્પતિ, જીવો-પંચેન્દ્રિયો તથા સત્ત્વો-પૃથ્વીકાય આદિ કી રક્ષા કે લિએ સંયમ પાલન કરેંગે કયા વે ગાથાપતિ આદિ એસા કહ સકતે હેં ?

નિર્ગ્રન્થ—હાં વે એસા કહ સકતે હેં।

ગૌતમ સ્વામી—કયા વે એસા વિચાર રખતે વાલે પુરુષ દીક્ષા

અંત કરે છે. તેથી તીર્થંકરદ્વારા ઉપદેશ કરવામાં આવેલ આ ધર્મની આજ્ઞા પ્રમાણે જ અમે યતનાપૂર્વક ગમન કરીશું. યતનાથી વિહાર કરીશું યતનાથી ઉભા રહીશું-હાથ, પગ વિગેરેને તરછેડ્યા વિના સમાધિવાળા થઈશું યતનાથી ખેસીશું, યતનાથી પડખા બદલીશું. યતનાથી આહાર પ્રાપ્ત કરીશું, યતનાથી બોલીશું અને યતનાથી ઉઠીશું.

આ ધર્મમાં ઠહેવામાં આવેલ વિધિ પ્રમાણે જ ઉઠીને દ્વીન્દ્રિય વિગેરે પ્રાણિયો, ભૂતો-વનસ્પતિ, જીવો-પંચેન્દ્રિયો, તથા સત્ત્વો-પૃથ્વીકાય વિગેરેની રક્ષા કરવા માટે સંયમનું પાલન કરીશું? આ પ્રમાણે તે ગાથાપતિ વિગેરે આમ કહી શકશે ?

નિર્ગ્રન્થ કહે-હા તેઓ તેમ કહી શકે છે.

ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું-શું તેઓ આવો વિચાર રાખવાળા પુરુષો

દ્વિતીયદૃષ્ટાન્તમાહ-‘સે જહાણામ’ તથયાનામક: ‘કે:પુરિસે’ કોડપિ પુરુષ: ‘મુંજાઓ-ઈસિયં’ મુજ્ઞાત્ તુળવિશેષાત્ ઈપિકાં તદ્ગર્ભભૂતાં શલાકામ્ અભિનિવ્વટ્તિતાળં’ અભિનિવર્ત્ય-પૃથક્-કૃત્ય સ્વલુ ‘ઉત્તંસેજ્ઞા’ ઉપદર્શયેત્ અયમાઉસો ! મુંજે ઇયં ઇસિયં’ અયમાયુષ્મન્ । મુજ્ઞ: ઇયમિપિકા વર્તતે ઇતિ । યથા મુજ્ઞાત્ તુળ-વિશેષાત્ ઉદ્ધૃત્ય ઈપિકાં દર્શયિતું શક્યેત, એવમેવ-અનેનૈવ-મુજ્ઞેષિકાપ્રદર્શન-પ્રકારેણ ‘નત્થિ કે:પુરિસે’ નાસ્તિ કોડપિ પુરુષ: ‘ઉત્તંસેત્તારો’ ઉપદર્શયિતા યત્ ‘અયમાઉસો ! આયા ઇયં સરીરં’ અયમાયુષ્મન્ ! આત્મા, ઇદં શરીરમ્ । યથા મુજ્ઞેભ્ય: ઈપિકાં નિષ્કાસ્ય દર્શયતિ, અયં મુજ્ઞ: ઇયમિપિકા એવમેવ યદિ કોડપિ શરીરાનિષ્કાસ્ય-આત્માનમુપદર્શયિતું શક્નુયાત્, તદા મન્યેત-અપિ, શરીરવ્યતિ-

યહ શરીર હૈ । દોનોં કો અલગ અલગ કોઈ નહીં દિખલા સકતા અત-
એવ યહ સિદ્ધ હોતા હૈ કિ શરીર સે ભિન્ન આત્મા નહીં હૈ ।

જૈસે કોઈ પુરુષ મુંજ નામક વનસ્પતિ સે ઈષિકા કો અર્થાત્ ઉસકે
‘પુષ્પ’ કો અલગ કરકે દિખલાના હૈ-હે આયુષ્મન્ ! યહ મુંજ હૈ ઓર યહ
ઈષિકા (પુષ્પ) હૈ ।

જિસમેં રુપ હૈ વહ વસ્તુ દૂસરી વસ્તુઓં સે પૃથક્ કરકે દિખલાઈ
જા સકતી હૈ, જૈસે મૂંજ નામક ઘાસ સે ઈષિકા અલગ દિખતી હૈ ।
મૂંજ નામક ઘાસ સે મૂંજ કી અપેક્ષા કોમલ સ્પર્શ વાલી ઈષિકા કો
નિકાલ કર લોગ રસસી બનાતે હૈં । ડસી રસસી સે ઘાટ બુન કર ડસ
પર સુખ સે સોતે હૈં । હસી પ્રકાર એસા કોઈ પુરુષ નહીં હૈ જો યહ
દિખલા સકે કિ-હે આયુષ્મન્ ! યહ આત્મા હૈ ઓર યહ શરીર હૈ ।
ચદિ કોઈ પુરુષ શરીર સે બાહર નિકાલ કર આત્મા કો દિખલાને મેં

બતાવી શકે. બન્નેને જૂઠા જૂઠા કોઈ બતાવી શકતું નથી, તેથી જ એ સિદ્ધ
થાય છે કે શરીરથી ભિન્ન આત્મા નથી.

જેમ કોઈ પુરુષ મુંજ નામની વનસ્પતિમાંથી ઈષિકા અર્થાત્ તેના
પુષ્પને અલગ કરીને બતાવે છે, હે આયુષ્મન્ આ મુંજ છે, અને આ
તેનું પુષ્પ છે.

જેમાં રૂપ છે તે વસ્તુ બીજી વસ્તુઓથી અલગ કરીને બતાવી શકાય
છે, જેમ મુંજ નામની વનસ્પતિમાંથી ઈષિકા અલગ દેખાય છે. મુંજ નામના
ઘાસમાંથી મુંજની અપેક્ષાએ કોમળ સ્પર્શવાળી ઈષિકાને કઢાડીને લોકો
દોરી બનાવે છે. તે દોરીથી ખાટલા ભરીને તેના પર સુખથી સુવે છે. એજ
પ્રમાણે એવો કોઈ પુરુષ નથી, કે જે આ બતાવી શકે કે-હે આયુષ્મન્ આ
આત્મા છે, અને આ શરીર છે. જો કોઈ પુરુષ શરીરથી બહાર કઢાડીને

‘हंता कप्पंति’ हन्त कल्प्यन्ते—सन्ति दीक्षायोग्यास्ते । ‘किं ते तहप्पगारा कप्पंति’ मुंडावित्तए’ किं ते तथाप्रकारा स्तादृशाः मुण्डनयोग्याः सन्ति ? हंता कप्पंति’ हन्त कल्प्यन्ते । ‘किं ते तहप्पगारा कप्पंति सिक्खावित्तए’ किं ते तथाप्रकाराः कल्प्यन्ते शिष्ययितुम्, ग्रहणासेवनया शिक्षादानयोग्या किम् इमे, ‘हंता कप्पंति’ हन्त कल्प्यन्ते । ‘किं ते तहप्पगारा कप्पंति उवट्ठावित्तए’ किं ते तथाप्रकारा साधुत्वाय उपस्थापयितुं कल्प्यन्ते । ‘हंता कप्पंति’ हन्त कल्प्यन्ते ‘तेसिं च णं तहप्पगाराणं सव्वपाणेहिं जाव सव्वसत्तेहिं दंढे णिक्खित्ते’ तैश्च सर्वप्राणिषु यावत्सर्वसत्त्वेषु दण्डो निक्षिप्तः । तैः सर्वप्राणिषु दण्डप्रत्यारूपानं कर्तुं शक्यते किम् । ‘हंता णिक्खित्ते’ हन्त निक्षिप्तः—प्रत्यारूपानं कर्तुं शक्यते । ‘से णं एया-

ग्रहण कर सकते हैं ?

निर्ग्रन्थ—हां, वे दीक्षा ले सकते हैं। वे दीक्षा देने के योग्य हैं।

गौतम स्वामी—क्या इस प्रकार के विचार वाले वे पुरुष मुण्डित करने योग्य हैं ?

निर्ग्रन्थ—हां, वे सुण्डित करने योग्य हैं ।

गौतम स्वामी—क्या वे ग्रहण और आसेवन शिक्षा देने के योग्य हैं ?

निर्ग्रन्थ--हर्ष योग्य हैं ।

गौतम स्वामी—क्या वे साधुत्व में स्थापित करने योग्य हैं ?

निर्ग्रन्थ—हां, योग्य हैं ।

गौतम स्वामी--क्या वे समस्त प्राणियों यावत् सत्त्वों के संबंध में दण्ड देने का त्याग कर सकते हैं ?

निर्ग्रन्थ--हां वे त्याग कर सकते हैं।

બીજાને સ્વીકાર કરી શકે છે ?

નિર્ઘન્યોએ કહ્યું-હા તેઓ દીક્ષા ધારણ કરી શકે છે. તેઓને દીક્ષા આપવા યોગ્ય છે.

જૌતમસ્વામી—શું આવા પ્રકારના વિચારવાળા તે પુરૂષો સુંડિત કરવાને યોગ્ય છે ?

નિર્ગ્રન્થ—હા. ચે અય છે.

ગૌતમસ્વામી—શુ' તેઓ સાધુપણમાં સ્થાપવાને યોગ્ય છે ?

નિર્ગ્રન્થ—હા. યોગ્ય છે.

ગીતમસ્વામી—શું તેઓ સઘળા પ્રાણિયો યાવત્ સત્વોના સંબંધમાં
હંડે આપવાનો ત્યાગ કરી શકે છે ?

નિર્ગન્થ—હા તેઓ તે પ્રમાણે દ'ડ દેવાનો ત્યાગ કરીશકે છે.

સ્થવેણ વિહારેણ વિહરમાણા જાત્ર વાસાઈં ચઉપંચમાઈં છટ્ટદસમાઈં વા અપ્પચરો વા
 ઋજ્જચરો વા દેસં દૂઝ્જેત્તા અગારં વણ્ણજા' તે પત્તદૂપેણ વિહારેણ વિહરન્તો
 યાવદ્દર્પણિ ચતુઃ-પચ્ચાનિ પઙ્કશાનિ વા અલ્પતરં વા ભૂયસ્તરં વા દેસં-સાધુ-
 વિહારં કૃત્વા વિહૃત્વ-અગારં વ્રજેયુઃ । 'દિંતા વણ્ણજા' દન્ત ! વ્રજેયુઃ 'તસ્સ ણં
 જાત્ર સવ્વસત્તેહિં દંડે ણિવિલ્લત્તે' તૈશ્ચ સ્વલ્લ સર્વપાણેષુ દણ્ડો નિક્ષિપ્તઃ, તે ગૃહસ્થા
 ભૂત્વા કિં સર્વજન્તુષુ દણ્ડં પરિત્યજન્તિ કિમ્ ? અર્થાત્ તે ગૃહસ્થાઃ સર્વજીવેષુ દણ્ડં
 ન પરિત્યજન્તિ । કિન્તુ-કુર્વન્ત્યેવ દણ્ડં તદેવાહ તે ઉદકસંયતાદયો નિર્ગ્રન્થાઃ કથ-
 યન્તિ હે ગૌતમ ! 'ળો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ 'સે જે સે જીવે જસ્સ પરેણ
 સવ્વપાણેહિં સવ્વસત્તેહિં દંડે ણો ણિવિલ્લત્તે' તસ્ય યઃ સ જીવઃ યેન પરતઃ સર્વ-
 પાણેષુ યાવત્ સર્વસત્ત્વેષુ દણ્ડો નો નિક્ષિપ્તઃ, સ જીવો યો દીક્ષાતઃ પૂર્વે ગૃહ-
 સ્થાયસ્થાયાં સર્વપાણિષુ દણ્ડં ન પરિત્યક્તવાનાસીત્ । 'સે જે સે જીવે જસ્સ

ગૌતમ સ્વામી--વે દીક્ષા પર્યાય મેં વિચરતે હુણ ચાર, પાંચ, છ
 હાથ દસ વર્ષ તક થોડે થા વહુત દેશોં મેં વિહાર કરકે પુનઃ ગૃહસ્થ
 હો સકતે હેં ?

નિર્ગ્રન્થ--હાં, ફિર ગૃહસ્થ હો સકતે હેં ।

ગૌતમ સ્વામી--વે ગૃહસ્થ હોકર વ્યા સમસ્ત પ્રાણિયોં કો દણ્ડ
 દેને કાં ત્યાગ કરતે હેં ?

નિર્ગ્રન્થ--નહીં યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાત્ પુનઃ ગૃહસ્થ હો કર
 વે સમસ્ત પ્રાણિયોં કી હિંસા કે ત્યાગી નહીં હો સકતે ।

ગૌતમ સ્વામી--વહ યદ્દી પુરુષ હૈ જિસને દીક્ષા અંગીકાર કરને સે
 પૂર્વ સમ્પૂર્ણ પ્રાણિયોં કો દંડ દેને કા ત્યાગ નહીં ક્રિયા થા વહ વહી પુરુષ

ગૌતમસ્વામી--તેઓ દીક્ષાપર્યાયમાં વિચરતા થયા ચાર, પાંચ, છ
 અથવા દસ વર્ષ સુધી થોડા કે ઘણા દેશોમાં વિહાર કરીને ફરીથી ગૃહસ્થ
 થઈ શકે છે ?

નિર્ગ્રન્થ--હા ફરીથી ગૃહસ્થ થઈ શકે છે.

ગૌતમસ્વામી--તેઓ ગૃહસ્થ થઈને બધા પ્રાણિયોને દંડ આપવાનો
 ત્યાગ કરે છે ?

નિર્ગ્રન્થ--ના, આ અર્થ બરોબર નથી, અર્થાત્ ફરીથી ગૃહસ્થ થઈને
 તેઓ સઘળા પ્રાણિયોની હિંસાનો ત્યાગ કરવાવાળા થઈ શકતા નથી.

ગૌતમસ્વામી--તે એજ પુરુષ છે કે જેણે દીક્ષાનો સ્વીકાર કર્યા પહેલાં
 બધા જ પ્રાણિયોને દંડ દેવાનો ત્યાગ કર્યો ન હતો. તે એજ પુરુષ છે કે,

આરેણં સવ્વપાણેહિં જાવ સત્તેહિં દંડે ણિક્કિલ્લત્તે' તસ્ય ચો જીવઃ સ યેન આસંજ-
-મુનિસામીપ્યાત્ સર્વપ્રાણિણુ યાવત્સર્વસત્ત્વેણુ દણ્ડો નિક્ષિપ્તઃ । સ એવ જીવઃ
પશ્ચાદ્ દીક્ષાધારણાનન્તરં સર્વપ્રાણિણુ દણ્ડં પરિત્યક્તવાન્ । 'સે જે સે જીવે
જિસસ ઇયાણિં સવ્વપાણેહિં જાવ સવ્વસત્તેહિં દંડે ણો ણિક્કિલ્લત્તે ભવ્વહ' તસ્ય ચો જીવઃ
સ જીવો યેન ઇદાનીં સર્વપ્રાણિણુ યાવત્સત્ત્વેણુ દણ્ડો ન નિક્ષિપ્તો ભવતિ । એવં
સ એવ જીવો વિદ્યતે-યો ગૃહસ્થભાવમાદદાનઃ સર્વજીવેણુ પ્રત્યાખ્યાનં ન કૃત-
વાન્, 'પરેણં અસંજણ આરેણ સંજણ' પરતોઽસંયતઃ-આરાત્સંયતઃ-સાધ્વવસ્થાતઃ
પ્રાક્-ગૃહસ્થાવસ્થાયામ્ અસંયત આસીત્, આરાત્-સાધ્વવસ્થાયાં સંયતઃ । 'ઇયાણિં
અસંજણ' ઇદાનીમ્-પુનઃ સાધુલિહ્વત્યાગાત્પરં ગૃહસ્થભાવમાપન્નઃ પુનરસંયતો
જાતઃ । 'અસંજયરસ સવ્વપાણેહિં જાવ સવ્વસત્તેહિં દંડો ણો ણિક્કિલ્લત્તે ભવ્વહ'
અસંયતસ્ય સર્વપ્રાણિણુ યાવત્ સર્વસત્ત્વેણુ દણ્ડો નો નિક્ષિપ્તો ભવતિ, અસંયમી
જીવઃ સર્વવ્યાપારેણ સર્વપ્રાણિણુ દણ્ડત્યાગી ન ભવતિ । 'સે એવ માયાણહ'
તદેવં જાનીત, 'ણિવંઠા' નિર્ગ્રન્થાઃ 'સે એવમાયાણિયવ્વં' તદેવં જ્ઞાતવ્યમ્ । અયં
ભાવઃ યદ્યપિ ત્રસજીવવધસ્ય પૂર્વ પ્રત્યાખ્યાનં કૃતમ્, સ એવ કાલાન્તરે સ્થા-

હૈ । જિસને દીક્ષા ધારણ કરને કે પદ્ધત્ સસસ્ત પ્રાણિયોં કો દણ્ડ
દેને કા ત્યાગ કર દિયા થા ઓર યહ વહી પુરુષ હૈ જો દીક્ષા ત્યાગ
કર ઓર ગૃહસ્થ અવસ્થા મેં આકર સમસ્ત પ્રાણિયોં કો દંડ દેને કા
ત્યાગી નહીં હૈ । વહ સવકે પહેલે અસંયમી હો ગયા ઓર ફિર સાધુ
લિંગ ત્યાગ કર અસંયમી હો ગયા । જો અસંયમી હૈ વહ સમસ્ત પ્રાણિયોં
યાવત્ સમસ્ત સત્ત્વોં કો દંડ દેને કા ત્યાગી નહીં હો સકતા । હે
નિર્ગ્રન્થો ! એસા હી જાનો ઓર એસા હી જાનના ચાહિય ।

ભાવાર્થ યહ હૈ—યદ્યપિ ત્રસ જીવ કે હિંસા કા પ્રત્યાખ્યાન પહેલે
કિયા હૈ, કિન્તુ વહ ત્રસ જીવ કાલાન્તર મેં સ્થાવર હો જાતા હૈ । ત્રસ

જેણુ દીક્ષા ધારણ કર્યા પછી બધા જ પ્રાણિયોને દંડ દેવાનો ત્યાગ કર્યો
હતો. અને તે એજ પુરુષ છે કે જે દીક્ષાનો ત્યાગ કરીને અને ગૃહસ્થ
અવસ્થામાં આવીને બધા જ પ્રાણિયોને દંડ દેવાનો ત્યાગ કરનાર નથી, તે
સૌથી પહેલાં અસંયમી હતો. તે પછી સંયમી થઈ ગયો. અને તે પછી
પાછો સાધુના વેષનો ત્યાગ કરીને અસંયમી થઈ ગયો જે અસંયમી છે. તે
સમગ્ર પ્રાણિયો યાવત્ સમગ્ર સત્ત્વોને દંડ આપવાનો ત્યાગ કરવાવાળા હોતા
નથી. હે નિર્ગ્રન્થો ! તમે એવું બોલો અને એજ પ્રમાણે બોલવું જોઈએ.

ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—જે કે ત્રસ જીવની હિંસાનું પ્રત્યાખ્યાન પહેલાં કર્યું
હતું. પરંતુ તે ત્રસ જીવ કાલાન્તરમાં સ્થાવર બની બંધ છે. ત્રસ જીવનું

વરતા માસાદયતિ ત્રસજીવે પ્રત્યાખ્યાનકર્તુઃ સ્થાવરજીવવિનાશનેન પ્રત્યાખ્યાનં ન ભજ્યેત, તત્કાલે તસ્મિંસ્ત્રસાવચ્છિન્ન જીવત્વાડમાવાત્, પર્યાયેણ સહૈવ પ્રત્યાખ્યાનસ્ય સમ્બન્ધઃ, ન તુ દ્રવ્યતયાડવસ્થિતજીવેન સહ, પર્યાયસ્ય ચ પ્રતિક્ષ્ણં મિથ્યાપાનત્વાત્ । યથા કશ્ચિત્ ગૃહસ્થઃ સાધુર્ભવતિ-તસ્યાં ચ ગૃહસ્થાવસ્થાયાં જીવં વિરાધયતિ, તાવતા સાધ્વવચ્છિન્નપ્રત્યાખ્યાનસ્ય ભક્તો ન ભવતિ-તત્કસ્ય-હેતોઃ ? સાધુપર્યાયગૃહસ્થપર્યાયયોર્ભેદાત્ । પ્રત્યાખ્યાનસ્ય સાધુપર્યાયેણ સમ્બન્ધાત્ । ગૃહસ્થાવસ્થાયાં તેનૈવ જીવેન કૃતેડપિ વધે પ્રત્યાખ્યાનં ન દુષ્ટં ભવતિ, તદ્વદિદાડપિ ત્રસજીવવિષયે ગૌતમેન પ્રતિવોધિતઃ સ ઇતિ ભાવઃ ।

ગૌતમસ્વામી કથિતમેવાર્થ દૃષ્ટાન્તાન્તરેણ પુનઃ ઉદકપેટાલપુત્ર શ્રમણેભ્યઃ પ્રદર્શયતિ-‘ભગવં ચ ણં ઉદાહુ’ ભગવાન્ પુનઃ સ્વલ્લ ઉદાહ-‘ણિયંઠા સ્વલ્લ પુચ્છિયન્વા’

જીવ કા પ્રત્યાખ્યાન કરને વાલે કા પ્રત્યાખ્યાન સ્થાવર જીવોં કી. હિંસા કરને સે ભંગ નહીં હોતા । ક્યોં કિ ઉસ સમય વહ ત્રસ જીવ નહીં હૈં । પ્રત્યાખ્યાન કા સમ્બન્ધ પર્યાય કે સાથ હૈ, દ્રવ્ય રૂપ સે સ્થિત રહને વાલે જીવ કે સાથ સમ્બન્ધ નહીં હૈ । કિન્તુ પર્યાય પલટતી રહતી હૈ । જૈસે કોઈ ગૃહસ્થ હૈ, સાધુ નહીં હૈ ઓર ઉસ અવસ્થા મેં જીવોં કી વિરાધના કરતા હૈ તો સાધુ સંબંધી પ્રત્યાખ્યાન કા ભંગ નહીં હોતા હૈ । હસકા કયા કારણ હૈ ? કારણ યહી હૈ કિ સાધુપર્યાય ઓર ગૃહસ્થ પર્યાય મેં ભેદ હૈ । પ્રત્યાખ્યાન કા સંબંધ સાધુ પર્યાય કે સાથ હૈ । ગૃહસ્થાવસ્થા મેં જીવ કી હિંસા કરને પર ભી ગૃહસ્થ પ્રત્યાખ્યાન કે ભંગ કા દોષી નહીં હોતા । હસી પ્રકાર પ્રકૃત ત્રસ કે વિષય મેં ભી સમસ્ત લેના વાહિય । હસ પ્રકાર ગૌતમ સ્વામી ને ઉન નિર્ગ્રન્થોં કો પ્રતિવોધ દિયા ।

પ્રત્યાખ્યાન કરવાવાળાના પ્રત્યાખ્યાનનો સ્થાવર જીવોની હિંસા કરવાથી ભંગ થતો નથી. કેમકે-તે વખતે તે ત્રસ જીવ રહેલ નથી પ્રત્યાખ્યાનનો સંબંધ પર્યાયની સાથે છે. દ્રવ્યપણાથી સ્થિત રહેવાવાળા જીવની સાથે સંબંધ નથી પરંતુ પર્યાય ક્યાં કરે છે. જેમકે-કે.ઈ ગૃહસ્થ છે, તે સાધુ નથી અને તે એ અવસ્થામાં જીવોની વિરાધના-હિંસા કરતો હોય તો સાધુ સંબંધી પ્રત્યાખ્યાનનો ભંગ થતો નથી, તેનું કારણ શું છે ? કારણ એજ છે કે-સાધુ પર્યાય અને ગૃહસ્થ પર્યાયમાં ભેદ છે. પ્રત્યાખ્યાનનો સંબંધ સાધુપર્યાય સાથે છે. ગૃહસ્થ અવસ્થામાં જીવની હિંસા કરવાથી પણ ગૃહસ્થ પ્રત્યાખ્યાનના ભંગરૂપી દોષવાળા થતા નથી. એજ પ્રમાણે ચાલુ ત્રસના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ. આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીએ તે નિર્ગ્રન્થોને પ્રતિબોધ આપ્યો.

निर्ग्रन्थाः खलु मष्टव्याः—निर्ग्रन्थानहं पृच्छामि, 'आउसंतो णियंठा' आयुष्मन्तो निर्ग्रन्थाः इह लोके 'परिव्वाइया वा' पारिव्राजका वा 'परिव्वाइयाओ वा' परिव्राजिका वा 'अन्नयरेहिंतो' अन्यतरेभ्यः 'तित्थाययणेहिंतो आगम्म धम्मं सवणवत्तिय उवसंक्रमेज्जा' तीर्थायतनेभ्य आगत्य धर्मं श्रवणप्रत्ययमुपसंक्रमेयुः । तीर्थायतनेभ्यः स्वतीर्थेभ्यः साधुभ्यः साध्वीभ्यो वा किं धर्मश्रवणार्थमागन्तुं शक्यते ? 'हंता उवसंक्रमेज्जा' हन्त-उपसंक्रमेयुः—आगन्तुं शक्यते, 'किं तेसि' सहप्पगारेणं धम्मे आइक्खियव्वे' तथाप्रकाराणां तेषां किं धर्म आख्यातव्यः—कथनीयः ? 'हंता आइक्खियव्वे' हन्त आख्यातव्यः—श्रावयितव्य इत्यर्थः 'तं चेव उवट्ठावित्तए जाव कप्पंति' ते चैव मुपस्थापयितुं यावत्कल्प्यन्ते, यावत्पदेन तैश्च खलु सर्वप्राणिषु यावत्सर्वसत्त्वेषु दण्डो निक्षिप्तः हन्त निक्षिप्तः, इत्यन्तस्य ग्रहणम्, सम्यग् धर्मश्रावणानन्तरं यदि तेषां वैराग्यं भवेत्—तथा साधुर्भविष्या-

गौतम स्वामी दूसरा दृष्टान्त देकर उदक पेढालपुत्र को और निर्ग्रन्थों को समझाते हैं । भगवान् श्रीगौतमस्वामी ने कहा—मैं निर्ग्रन्थों से पूछता हूँ कि हे आयुष्मन् निर्ग्रन्थो ! क्या कोई परिव्राजक या परिव्राजिका किसी दूसरे तीर्थ के स्थान में । (आश्रम या मठ आदि में) रहते हुए साधु के समीप धर्म श्रवण करने के लिए आसकते हैं ?

निर्ग्रन्थ—हां आसकते हैं ।

गौतमस्वामी—तथाप्रकार के उन व्यक्तियों को धर्म का उपदेश देना चाहिए ?

निर्ग्रन्थ—हां, उन्हें धर्म सुनाना चाहिए ।

गौतम स्वामी—धर्म श्रवण करने के पश्चात् पूर्वोक्त प्रकार से

गौतमस्वामी भीशुं दृष्टान्त आपीने उदक पेढालपुत्रने अने तेना निर्ग्रन्थोने समज्जवे छे—

भगवान् श्री गौतमस्वामीओ कहुं के-हुं निर्ग्रन्थोने पूछुं छुं के-छे आयुष्मन् निर्ग्रन्थो ! शुं केह परिवाजक अथवा परिवाजिका केह भीन तीर्थ करेना स्थानमा (आश्रम अथवा मठ विजरेमां) रहवावाणा साधुनी पासे धर्मश्रवण करवा भाटे आवी शके छे ?

निर्ग्रन्थो—हा आवी शके छे ?

गौतमस्वामी—तेवा प्रकारनी ते व्यक्तिओने धर्मनो उपदेश आपवो जेछ्यो ?

निर्ग्रन्थ—हा तेओने धर्मनुं श्रवण कराववुं जेछ्यो.

गौतमस्वामी—धर्मनुं श्रवण कर्या पछी पूर्वोक्त प्रकारथी यावत् दीक्षा

‘તે ણં તહપ્પગારા કપ્પતિ સંયુજિત્તણ’ તે સ્વલુ તથાપ્રકારાઃ કલ્પ્યન્તે સંમોજ-
યિતુમ્? પરિત્યક્તસાધુલિજ્ઞાસ્તે ગૃહસ્થાઃ સાધુભિઃ સહ સંમોક્તુ શક્નુવન્તિ કિમ્? ‘જો ઇળદે સમદે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, ગૃહસ્થભાવમાપન્નાઃ સાધુભિઃ સહ મોક્તું શક્ષ્યન્તિ? નહીત્યુત્તરમ્, અથવા ગૃહસ્થભાવમાગતાઃ સાધ્વ્યઃ સાધ્વીભિઃ સહ મોક્તું ન શક્નુવન્તિ, ‘સે જે સે જીવે પરેણં નો કપ્પંતિ સંયુજિત્તણ’ તે યે-તે જીવાઃ—યે પરતો નો કલ્પ્યન્તે સંમોજયિતુમ્। તે એ જીવાઃ યૈઃ સહ સાધૂનાં સંમોજને દીક્ષાતઃ પૂર્વં નાઽમવત્, ‘સે જે સે જીવે આરેણં કપ્પંતિ સંયુજિત્તણ’ તે યે-તે જીવાઃ આરાત્કલ્પ્યન્તે સંમોજયિતુમ્, દીક્ષાધારણાનન્તરં દીક્ષિતૈસ્સહ સાધૂનાં ચિરકાલપર્યન્તં સંમોજનાદિકં ભવતિ। ‘સે જે સે જીવે જે ઇયાણિ નો કપ્પંતિ સંયુજિત્તણ’ તે યે-તે જીવાઃ યે-ઇદાનીં નો કલ્પ્યન્તે સંમોજયિતુમ્, પૂર્વં સાધુસમયે સંમોજનાદિયોગ્યા યે જીવા સ્તે એવ-ઇદાનીં પરિત્યક્તસાધુ-
ભાવાઃ પરિકલ્પિતગૃહસ્થભાવાઃ સંમોજનાદિયોગ્યા ન ભવન્તિ। ‘પરેણ અસ્સમણે આરેણં સમણે ઇયાણિ અસ્સમણે’ પરતોઽશ્રમણઃ આરાત્ શ્રમણઃ ઇદાનીમશ્રમણઃ।

ગૌતમ સ્વામી—જવ વે સાધુ કા વેવ ત્યાગ દેં ઓર ગૃહસ્થ હો જાણં તવ સાધુઓં કે સાથ સંમોગ કે યોગ્ય હોતે હેં?

નિર્ગન્થ—નહીં યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ ગૃહસ્થ હો જાને કે પશ્ચાત્ વે સંમોગ કે યોગ્ય નહીં રહતે।

ગૌતમ સ્વામી—યે વહી જીવ હેં, જો દીક્ષા લેને સે પહેલે સંમોગ કે યોગ્ય નહીં થે। યે વહી જીવ હેં જો દીક્ષા લેને કે પશ્ચાત્ સંમોગ કે યોગ્ય થે ઓર યે વહી જીવ હેં જો અવ દીક્ષા ત્યાગ દેને કે પશ્ચાત્ સંમોગ કે યોગ્ય નહીં રહે હેં। યે વહી હેં જો પહેલે શ્રમણ નહીં થે, ફિર શ્રમણ હો ગણ થે ઓર અવ શ્રમણ નહીં રહે હેં। શ્રમણોં કો

ગૌતમસ્વામી—બ્યારે તેઓ સાધુના વેષનો ત્યાગ કરી દે અને ગૃહ-
સ્થ બની જાય, તે પછી સાધુઓની સાથે સંલોગ કરવાને યોગ્ય ગણાય છે?

નિર્ગન્થો—ના, આ અર્થ બરોબર નથી. અર્થાત્ ગૃહસ્થ થયા પછી તેઓ સંલોગને યોગ્ય રહેતા નથી.

ગૌતમસ્વામી—આ તેજ જીવ છે, જે દીક્ષા લીધા પહેલાં સંલોગને યોગ્ય ન હતો. આ એજ જીવ છે કે જે દીક્ષા લીધા પછી સંલોગને યોગ્ય હતો. અને આ એજ જીવ છે કે જે-હવે દીક્ષાનો ત્યાગ કર્યા પછી સંલોગને યોગ્ય રહેલ નથી. આ એજ જીવ છે જે પહેલાં શ્રમણ ન હતો. તે પછી શ્રમણ બન્યો અને હવે પાછો શ્રમણ રહ્યો નથી. શ્રમણોને અશ્રમણોની સાથે

સંયમગ્રહણાત્ પૂર્વં ગૃહસ્થઃ-ન સાધુઃ, દીક્ષાધારણાનન્તરં સાધુઃ જાતઃ ન ગૃહસ્થઃ,
 દીક્ષાપરિત્યાગાનન્તરં પુનરપિ ગૃહસ્થ એવ જાતઃ ન તુ સાધુઃ। ‘અરસમણેણં સદ્ધિ
 ણો કપ્પંતિ સમણાણં નિગ્ગંયાણં સંમુંજિત્તણં’ અશ્રમણેન સાર્થં નો કલ્પન્તે શ્રમણાનાં
 નિર્ગ્રન્થાનાં સંમોક્તુમ્। સાધવો નાઽભ્યવહરન્તિ-અશ્રમણેત સદ્। તાદૃશા
 ચારાઽમાવાત્। ‘સે એવ માયાણહ ણિયંઠા સે એવ માયાણિયવ્’ તદેવં જાનીત-
 નિર્ગ્રન્થાઃ તદેવં જ્ઞાતવ્યમ્, એવમેવ ત્રસાદિ પ્રત્યાખ્યાનસ્થલેઽપિ ત્રસપર્યાય-
 માશ્રિત્યેવ પ્રત્યાખ્યાનં ન તુ દ્રવ્યમાશ્રિત્યેતિ વોદ્ધવ્યમિતિ ગૌતમોઽકથયત્-
 સાધૂન્ પ્રતીતિ ॥સૂ૦૧૧-૭૮॥

મૂલમ્-ભગવં ચ ણં ઉદાહુ સંતેગદ્યા સમણોવાસગા ભવંતિ,
 તેસિં ચ ણં એવં વુત્તપુવ્વં ભવદ્-ણો સ્વલુ વયં સંચાણમો મુંડા
 ભવિત્તા અગારાઓ અળગારિયં પવ્વદ્તણ, વયં ણં ચાઉદ્સટ્ટમુ-
 દ્દિટ્ટપુણિમાસિણીસુ પહિપુણં પોસહં સમ્મં અણુપાલેમાણા
 વિહરિસ્સામો, થૂલગં પાણાઙ્ગવાયં પચ્ચક્કવાઙ્ગસ્સામો, એવં થૂલગં

અશ્રમણોં કે સાથ સંભોગ કરના નહીં કલ્પતા હૈ, કયોં કિં ઉનકા
 આચાર શ્રમણોં જૈસા નહીં હોતા હૈ। અતએવ હે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોં !
 આપ એસા સમજિએ આપકો એસાહી સમજના ચાહિએ।

હસી પ્રકાર જિસ શ્રમણોપાસક ને ત્રસ જીવ કી હિંસા કા ત્યાગ
 કિયા હૈ, ઉસકે લિએ ત્રસ જીવ હિંસા કા વિષય નહીં રહતા। કિન્તુ
 જયં બહી જીવ ત્રસ પર્યાય ત્યાગ કર સ્થાવર હો જાતા હૈ તો વહ
 ઉસકે ત્યાગ કા વિષય નહીં રહતા હૈ। હસ પ્રકાર પ્રત્યાખ્યાન પર્યાય
 કી અપેક્ષા સે હોતા હૈ, દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે નહીં હોતા। એસા ગૌતમ-
 સ્વામી ને ઉન નિર્ગ્રન્થોં કો સમજાયા ॥૧૧॥

સંભોગ કરવાનું કલ્પતું નથી કેમકે-તેઓના આચાર શ્રમણો જેવો હોતો
 તેથી જ હે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો ! આપ એવું સમજો આપે, એવું જ સમજવું જોઈએ.

આજ પ્રમાણે જે શ્રમણોપાસકે ત્રસજીવની હિંસાનો ત્યાગ કરેલ હોય,
 તેને માટે ત્રસ જીવ, હિંસાનો વિષય બનતા નથી. પરંતુ જ્યારે એજ જીવ
 ત્રસ પર્યાયનો ત્યાગ કરીને સ્થાવર બની જાય છે. તે પછી તે તેઓના
 ત્યાગનો વિષય રહેતો નથી. આ રીતે પ્રત્યાખ્યાન પર્યાયની અપેક્ષાથી થાય
 છે. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ થતું નથી. આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીએ તે નિર્ગ્રન્થોને
 સમજાવેલ છે. ॥૧૧॥

मुसावायं थूलगं अदिन्नादाणं थूलगं मेहुणं थूलगं परिग्गहं
 पच्चक्खाइस्सामो, इच्छापरिमाणं करिस्सामो, दुविहं तिविहेणं,
 मा खलु ममट्ठाए किंचि करेह वा करावेह वा तत्थ वि पच्च-
 क्खाइस्सामो, ते णं अभोच्चा अपिच्चा असिणाइत्ता आसंदी
 पेढीयाओ पच्चोरुहिता, ते तहा कालगया किं वत्तव्वं सिया?
 सम्मं कालगय त्ति वत्तव्वं सिया, ते पाणा वि बुच्चंति ते
 तसा वि बुच्चंति ते महाकाया ते चिरट्ठिइया, ते बहुतरगा
 पाणा जेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते अप्पयरगा
 पाणा जेहिं समणोवासगस्स अपच्चक्खायं भवइ, इति से
 महयाओ जणं तुब्भे वयह तं चेव जाव अयं पि भेदे से णो
 णेयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया समणोवासगा
 भवंति, तेसिं च णं एवं बुत्तपुवं भवइ, णो खलु वयं संचाएमो
 मुंडा भवित्ता आगाराओ जाव पव्वइत्तए, णो खलु वयं संचा-
 एमो चाउदसट्ठमुद्धिट्ठ पुण्णमासिणीसु जाव अणुपालेमाणा विह-
 रित्तए, वयं णं अपच्छिममारणंतियसंलेहणा जूसणा जूसिया
 भत्तपाणं पडियाइक्खिया जाव कालं अणवकंखमाणा विहरि-
 स्सामो, सव्वं पाणाइवायं पच्चक्खाइस्सामो जाव सव्वं परिग्गहं
 पच्चक्खाइस्सामो तिविहं तिविहेणं, मा खलु ममट्ठाए किंचि वि
 जाव आसंदी पेढियाओ पच्चोरुहिता एए तहा कालगया, किं
 वत्तव्वं सिया?, सम्मं कालगय त्ति वत्तव्वं सिया, ते पाणा वि
 बुच्चंति जाव अयं पि भेदे से णो णेयाउए भवइ । भगवं च णं
 उदाहु संतेगइया मणुस्सा भवंति, तं जहा—मह इच्छा महा-
 रंभा महापरिग्गहा अहम्मिया जाव दुप्पडियाणंदा जाव सव्वाओ
 परिग्गहाओ अप्पडिविरया जाव जीवाए, जेहिं समणोवासगस्स

आयाणसो आमरणंताए दंडे णिक्खित्ते भवइ, ते तओ आउगं विप्पजहंति, तओ भुज्जो सग्गमादाए दुग्गइगामिणो भवंति ते पाणा वि बुच्चंति ते तसा वि बुच्चंति ते महाकाया ते चिर-
 ट्ठिइया ते बहुयरगा आयाणसो, इति से महयाओ णं जण्णं तुब्भे वदह तं चेव अयं पि भेदे से णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया मणुस्सा भवंति, तं जहा-अणारंभा
 अपरिग्गहा धम्मिया धम्माणया जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया जावज्जीवाए, जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंडे णिक्खित्ते तओ आउगं विप्पजहंति ते तओ
 भुज्जो सग्गमादाए सग्गइगामिणो भवंति, ते पाणा वि बुच्चंति ते तसा वि बुच्चंति जाव णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया मणुस्सा भवंति, तं जहा-अपच्छा अप्पारंभा
 अप्पपरिग्गहा धम्मिया धम्माणया जाव एग्गच्चाओ परिग्गहाओ अप्पडिविरया, जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंडे णिक्खित्ते, भवइ ते तओ आउगं विप्पजहंति, तओ भुज्जो
 सग्गमादाए सग्गइगामिणो भवंति, ते पाणा वि बुच्चंति तसा वि जाव णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया मणुस्सा भवंति, तं जहा-आरणिणया आवसहिया गामणियंतिया कण्हुई-
 रहस्सिया, जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंडे णिक्खित्ते भवइ, णो बहुपडिविरया पाणभूयजीव सत्तेहिं, अप्प-
 णा सच्चामोसाइं एवं विप्पडिवेदेति-अहं ण हंतव्वो अन्ने हंत-
 व्वा, जाव कालमासे कालं किच्चा अन्नयराइं आसुरियाइं किव्विसियाइं जाव उववत्तारो भवंति, तओ विप्पमुच्चमाणा
 भुज्जो एलमुयत्ताए तमोरुवत्ताए पच्चायंति । ते पाणा वि

રિક્તમાત્માનમ્, ન તુ કોઽપિ एतादृशः पुरुषो विद्यते, यो मुञ्जादिविकामिव
 आत्मानं शरीरान्निष्कास्य प्रदर्शयेत् तस्मान्नास्ति शरीरातिरिक्त आत्मेति । अथ
 तृतीयं दृष्टान्तमाह—‘से जहा पापए’ तथा नामकः ‘केह पुरिसे’ कोऽपि पुरुषः
 ‘मंसाओ अट्ठि अभिनिवाट्ठित्ता णं’ मांसादस्थि—अभिनिर्वर्त्य खलु ‘उपदंसेज्जा’ उप-
 दर्शयेत् ‘अयमाउसो ! मंसे अयं भट्ठी’ अयमायुष्मन् ! मांसः, इदमस्थि । एवमेव
 —‘नस्थि केइपुरिसे’ नास्ति कोऽपि पुरुषः ‘उपदर्शयिता ‘अयमाउसो ! आया-
 इयं सरीरं’ अयमायुष्मन् ! आत्मा इदं शरीरम्, यथा—मांसेभ्यो निष्कृष्याऽस्थि
 दर्शयितुं शक्नोति तथा—यदि कोऽपि शरीरान्निष्कास्याऽऽत्मानं प्रदर्शयेत्, तदा
 —शरीराऽतिरिक्ता सत्ता आत्मनः स्वीक्रियेत अपि, नत्वेवं कश्चित्—एतादृशो जातः
 यो हि शरीरादात्मानं निष्कास्य प्रदर्शयेदिति ।

સમર્થ હો, તો માન બી છેં કિ આત્મા શરીર સે ભિન્ન હૈ। પરન્તુ એસા
 કોઈ પુરુષ હૈ નહીં જો મુંજ સે ઈષિકા કી ભાંતિ શરીર સે નિકાલ
 ફર આત્મા કો દિખલા સકે। હસ કારણ આત્મા શરીર સે ભિન્ન
 નહીં હૈ।

જૈસે કોઈ પુરુષ માંસ સે હઙ્ગડી અલગ કરકે દિખલાતા હૈ કિ—હે
 આયુષ્મન્ ! યહ માંસ હૈ ઓર યહ હઙ્ગડી હૈ, ઉસ પ્રકાર એસા કોઈ
 દિખલાને વાલા પુરુષ નહીં હૈ કિ—હે આયુષ્મન્ ! યહ આત્મા હૈ ઓર
 યહ શરીર હૈ, હસ પ્રકાર દોનોં કો પૃથક્ પૃથક્ દિખલા સકે। અગર
 કોઈ દોનોં કો પૃથક્ પૃથક્ કરકે દિખલાને મેં સમર્થ હોતા તો શરીર સે
 અતિરિક્ત આત્મા કા અસ્તિત્વ સ્વીકાર કિયા બી જાતા। પરન્તુ એસા
 કોઈ પુરુષ જન્મા હી નહીં હૈ જો શરીર સે અલગ આત્મા કો
 દિખલા સકે।

આત્માને અલગ બતાવી શકે છે તો માની પણ લેવાય કે આત્મા શરીરથી
 જિન્ન છે. પરંતુ એવો કોઈ પુરુષ નથી કે જેમ મુંજમાંથી ઈષિકા (પુખ્પ)
 બહાર કઢાડીને બતાવે છે, તેમ શરીરથી બહાર કઢાડીને આત્મા બતાવી
 શકે. તે કારણથી આત્મા શરીરથી જૂદો નથી

જેમ કોઈ પુરુષ માંસમાંથી હાડકું અલગ કરીને બતાવે છે, કે હે
 આયુષ્મન્ આ માંસ છે, અને આ હાડકું છે, એ પ્રમાણે એવો કોઈ પુરુષ
 નથી કે આ આત્મા છે, અને આ શરીર છે તેમ કહીને બંનેને અલગ
 અલગ બતાવી શકે. જો કોઈ બંનેને જૂદા જૂદા કરીને બતાવવાને સમર્થ
 હોત તો શરીરથી જૂદા આત્માનું અસ્તિત્વ સ્વીકારી પણ લેત પરંતુ એવો
 કોઈ પુરુષ જન્મે જ નથી કે જે શરીરથી અલગ આત્માને બતાવી શકે.

बुच्चंति तस्मा वि बुच्चंति जाव णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु-संतेगइया पाणा समाउया जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए जाव दंडे णिक्खित्ते भवइ, ते पुव्वामेव कालं करेति करित्ता पारलोइयत्ताए पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति, ते तस्मा वि बुच्चंति ते महाकाया ते चिराट्ठिइया ते दीहाउया ते बहुयरगा पाणा जेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ जाव णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया पाणा समाउया जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए जाव दंडे णिक्खित्ते भवइ ते सयमेव कालं करेति, करित्ता पारलोइयत्ताए पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति ते तस्मा वि बुच्चंति ते महाकाया ते समाउया ते बहुयरगा जेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ जाव णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया पाणा अप्पाउया, जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए जाव दंडे णिक्खित्ते भवइ, ते पुव्वामेव कालं करेति, करित्ता पारलोइयत्ताए पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति ते तस्मा वि बुच्चंति ते महाकाया ते अप्पाउया ते बहुयरगा पाणा, जेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, जाव णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया समणोवासगा भवंति, तेसिं च णं एवं वुत्तपुव्वं भवइ-णो खलु वयं संचाएमो मुंडा भवित्ता जाव पव्वइत्तए, णो खलु वयं संचाएमो चाउदसट्ठमुद्धिपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं अणुपालित्तए, णो खलु वयं संचाएमो अपच्छिमं जाव विहरित्तए, वयं च णं सामाइयं देसावगासियं पुरत्था पाईणं वा पडिणं वा दाहिणं वा उदीणं वा एतावता जाव सब्बपाणेहिं जाव सब्बसत्तेहिं

दंडे णिक्खित्ते सव्वपाणभूयजीवसत्तेहिं खेमंकरे, अहमंसि, तत्थ
आरेणं जे तसा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आम-
रणंताए दंडे णिक्खित्ते तओ आउयं विप्पजहंति, विप्पजहिंत्ता
तत्थ आरेणं चेव जे तसा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो
जाव ते सु पचचायंति जेहिं समणोवासगस्स सुपचचखायं भवइ । ते
पाणा वि जाव अयं पि भेदे से णो णेयाउए भवइ ॥सू०१२॥७९॥

छाया—भगवांश्च खलु उदाह—सन्त्येकतये श्रमणोपासका भवन्ति, तैश्च-
खल्वेवमुक्तपूर्वं भवति—नो खलु वयं शक्नुमो मुण्डा भूत्वाऽगारादनगारित्वं प्रव्र-
जितुम् । वयं खलु चतुर्दशयष्ट्युद्दिष्टपूर्णिमासु प्रतिपूर्णे पौष्यं सम्यग् अनुपालयन्तो
विहरिष्यामः । स्थूलं प्राणातिपातं प्रत्याख्यास्यामः, एवं स्थूलं मृषावादं स्थूल-
मदत्तादानं स्थूलं मैथुनं स्थूलं परिग्रहं प्रत्याख्यास्यामः । इच्छापरिमाणं करिष्यामो
द्विविधं त्रिविधेन मा खलु मदर्थं किञ्चित्कुरुष्व वा कारयत वा तत्राऽपि प्रत्याख्या-
स्यामः । ते खलु अभुक्त्वा अपीत्वा अस्नात्वा आसन्दी पीठिकातः पर्याख्या
ते तथा कालगताः, किं वक्तव्यं स्यात् ? सम्यक्कालगता इति वक्तव्यं स्यात् ।
ते प्राणाऽप्युच्यन्ते ते त्रसा अपि उच्यन्ते ते महाकायास्ते चिरस्थितिकाः, ते
बहुतरकाः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यानं भवति, ते अल्पतरकाः
प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य अप्रत्याख्यातं भवति । इति स महतः यथा यूय वदथ
तथैव यावद् अयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह—सन्त्येके
श्रमणोपासका भवन्ति, तैश्च—खलु एवमुक्तपूर्वं भवति—न खलु वयं शक्नुमो मुण्डाः
भूत्वा अगाराद् यावत्प्रव्रजितुम् । न खलु वयं शक्नुमश्चतुर्दशयष्ट्युद्दिष्टपूर्णिमासु
यावदनुपालयन्तो विहर्तुम् । वयं खलु अपश्चिममरणान्तिक संलेखना जोषणाजुष्टाः
भक्तपानं प्रत्याख्याय यानत्कालमनवकाङ्क्षमाणाः विहरिष्यामः सर्वं प्राणातिपातं
प्रत्याख्यास्यामः यावत्सर्वं परिग्रहं प्रत्याख्यास्यामः त्रिविधं त्रिविधेन मा खलु
किञ्चिन्मदर्थं यावद् आसन्दीपीठिकातः प्रत्याख्या एते तथा कालगताः किं वक्तव्यं
स्यात् ? सम्यक् कालगता इति वक्तव्यं स्यात्, ते प्राणाऽप्युच्यन्ते यावदयमपि
भेदः स नो नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह—सन्त्येकतये मनुष्या भवन्ति
तद्यथा महेच्छाः महारम्भाः महापरिग्रहाः अधार्मिकाः यावद् दुष्प्रत्यानन्दा याव-
त्तर्ज्यभ्यः परिग्रहेभ्योऽपतिविरताः यावज्जीवम् येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः
आमरणान्तं दण्डो निक्षिप्तो भवति । ते ततः आयुः विप्रजहति ततो भूयः स्वक-
मादाय दुर्गतिगामिनो भवन्ति । ते प्राणा अप्युच्यन्ते ते त्रसा अप्युच्यन्ते ते

महाकायास्ते चिरस्थितिकास्ते बहुतरकाः आदानशः इति, तस्य महतो येषु यूयं
 वदथ तच्चैव अयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह-
 सन्त्येकतये मनुष्या भवन्ति तद्यथा अनारम्भाः अपरिग्रहाः धार्मिकाः धर्मानुगाः
 यावत् सर्वेभ्य परिग्रहेभ्यः प्रतिविरताः यावज्जीवनं येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः
 आमरणान्तं दण्डो निक्षिप्तः, ते ततः आयुर्विप्रजहति ते ततो भूयः स्वकमादाय
 सद्गतिगामिनो भवन्ति ते प्राणा अप्युच्यन्ते ते त्रसा अप्युच्यन्ते यावन्नो नैया-
 यिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह-सन्त्येकतये मनुष्या भवन्ति तद्यथा-अल्पे-
 क्षाः अल्पारम्भाः अल्पपरिग्रहाः धार्मिकाः धर्मानुगाः यावदेकतः परिग्रहाद्
 अप्रतिविरताः येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः आमरणान्तं दण्डो निक्षिप्तः ते ततः
 आयुर्विप्रजहति ततो भूयः स्वकमादाय स्वर्गगतिगामिनो भवन्ति । ते प्राणा
 अप्युच्यन्ते त्रसा अपि यावन्नो नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह-सन्त्येक-
 तये मनुष्या भवन्ति तद्यथा-आरण्यकाः आवसथिकाः ग्रामनियन्त्रिकाः क्वचि-
 द्राहसिकाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तो भवति
 नो बहुसंयताः नो बहुप्रतिविरताः, प्राणभूतजीवसत्त्वेभ्यः आत्मना सत्यानि मृषा
 एवं विप्रतिवेदयन्ति अहं न हन्तव्योऽन्ये हन्तव्याः यावत् कालमासे कालं कृत्वा
 अन्यतरेषु आसुरिकेषु किल्बिषिकेषु यावद् उपपत्तारो भवन्ति । ततो त्रिप्रमुच्य-
 मानाः भूयः एलमूकत्वाय तमोरूपत्वाय प्रत्यायान्ति । ते प्राणा अप्युच्यन्ते त्रसा
 अप्युच्यन्ते यावन्नो नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह-सन्त्येकतये प्राणिनो
 दीर्घायुषः येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः आमरणान्ताय यावद् दण्डो निक्षिप्तो
 भवति । ते पूर्वमेव कालं कुर्वन्ति, कृत्वा पारलौकिकत्वाय प्रत्यायान्ति । ते
 प्राणा अप्युच्यन्ते ते त्रसा अप्युच्यन्ते ते महाकायास्ते चिरस्थितिका स्ते दीर्घा-
 युषः ते बहुतरकाः प्राणाः, येषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यातं भवति । यावन्नो
 नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह-सन्त्येकतये प्राणाः समायुषः येषु
 श्रमणोपासकस्य आदानशः आमरणान्ताय यावद् दण्डो निक्षिप्तो भवति । ते
 स्वयमेव कालं कुर्वन्ति कृत्वा पारलौकिकत्वाय प्रत्यायान्ति ते प्राणा अप्युच्यन्ते
 ते त्रसा अप्युच्यन्ते ते महाकायास्ते समायुषः ते बहुतरकाः येषु श्रमणोपासकस्य
 सुप्रत्याख्यातं भवति यावन्नो नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह सन्त्येकतये
 प्राणा अल्पायुषो येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः आमरणान्ताय यावद् दण्डो
 निक्षिप्तो भवति ते पूर्वमेव कालं कुर्वन्ति कृत्वा पारलौकिकत्वाय प्रत्यायान्ति ते
 प्राणा अप्युच्यन्ते ते त्रसा अप्युच्यन्ते ते महाकायास्ते अल्पायुषः ते बहुतरकाः
 प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यातं भवति । यावन्नो नैयायिको भवति ।
 भगवांश्च खलु उदाह-सन्त्येकतये श्रमणोपासका भवन्ति तैश्च खलु एवमुक्तपूर्वं

भवति नो खलु वयं शक्नुमो मुण्डा भूत्वा यावत् प्रव्रजितुं, नो खलु वयं शक्नुम-
धतुर्दृश्यष्टम्युरदृष्टा पूर्णिमासु परिपूर्णं पौषधमनुपालयितुम्, नो खलु वयं शक्नुमो-
ऽपश्चिमं यावद् विहर्तुम् वयश्च सामायिकं देशावकाशिकं प्रातरेव प्राच्यां वा प्रती-
च्यां वा दक्षिणस्यां वा उदीच्यां वा एतावत् सर्वप्राणेषु यावत्सर्वसत्त्वेषु दण्डो
निक्षिप्तः, सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वानां क्षेमङ्करोऽहमस्मि । तत्र आराद् ये त्रसाः
प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तः, ततः
आयुर्विप्रजहति, विप्रहाय तत्र आरादेव ये त्रसाः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य
आदानशः यावत्तेषु प्रत्यायान्ति येषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यातं भवति ते
प्राणा अपि यावद् अयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति ॥ सू० १२-७९ ॥

टीका— पुनरपि गौतमस्वामी प्रकारान्तरेणोदकादिपञ्चस्योत्तरं ददाति हे
उदक ! नाऽयं संसारः कदाचिदपि त्रसैरिक्तो भवति, यतोऽनेकप्रकारेण संसारे
त्रसजीवानाम् उत्पत्तिर्भवति—तदहं सक्षिप्य तुभ्यं प्रतिपादयामि—सावधानमनाः
शृणु । ‘भगवं च णं उदाहु’ भगवांश्च खलु—गौतमश्च पुनः—‘णं खलु’—‘णं’ इति
वाक्यालङ्कारे—प्रायः सर्वत्र, उदाह—उदाहरति पुनः—‘सतेगइया समणोवासगा
भवन्ति’ सन्त्येकतये—रुतिपये श्रमणोपासका भवन्ति । वङ्गो हि शान्ताः श्रावका
भुवि भवन्ति । ‘तेप्पि च णं एवं वुत्तपुव्वं भवइ’ तै श्रैवमुक्तपूर्वं भवति, इत्थं
कथयन्ति साधोरन्तिकमुपेत्य । ‘णो खलु वयं संचाएमो मुण्डा भित्ति अगाराओ
अगगारियं पवइत्तए’ नो खलु वयं शक्नुमो मुण्डा भूत्वाऽगारादनगारित्वं प्रव-

‘भगवं च णं उदाहु’ इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतम स्वामी फिर प्रकारान्तरसे उदक पेढालपुत्र आदि
के प्रश्न का उत्तर देते हैं—हे उदक ! यह संसार कभी भी त्रसजीवों
से रहित नहीं होता । अनेक प्रकार के संसार में त्रस जीव उत्पन्न
होते रहते हैं । यह बात संक्षेप से मैं आपके समक्ष प्रतिपादन करता
हूँ । आप ध्यान पूर्वक सुनिए—

भगवान् गौतम बोले—बहुत से श्रमणोपासक ऐसे होते हैं जो
साधु के समीप आकर कहते हैं—‘हम मुण्डित होकर एवं गृह त्यागकर

‘भगवं च णं उदाहु’ इत्यादि

टीकार्थ—श्री गौतमस्वामी द्वितीय प्रकारान्तरथी उदक पेढालपुत्र विगेरेना
प्रश्नोत्तर आपे छे—हे उदक ! आ संसार क्यारेय पणु त्रस लोको विनानो
थतो नथी, अनेक प्रकारथी संसारमां त्रस लोको उत्पन्न थता रडे छे आ बात
संक्षेपथी हुं आपनी पःसे प्रतिपादन कइं ते आप ध्यान दधने सांभलो ।

भगवान् श्री गौतम स्वामी उडे छे—आ लोकमां धया श्रमणोपासके
सोपा डोय छे के-जेओ साधुनी पःसे आवीने उडे छे—अमे मु उत थधने अने

जितुम्, प्रव्रज्यां ग्रहीतुं वयं न शक्नुम इति । 'वयं च णं चाउदसट्ठमुद्दिट्ठ पुण्णि-
मासिणीसु पडिपुणं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा विहरिस्सामो' वयं चतुर्दश्यष्ट
स्युद्दिष्टपूर्णिमासु तिथिषु प्रतिपूर्णं समग्रविधिपूर्वकं पौषधं—तन्नामकं व्रतं सम्यक्-
पालयन्तो विहरिष्यामः, संसारयात्रा मनुवत्सर्गमः । 'थूलं पाणाइवायं पच्च
क्खाइस्सामो' स्थूलं प्राणातिपातं प्रत्याख्यास्यामः । 'एवं थूलं मृषावायं अदि
आदाणं थूलं मेहुणं थूलं परिग्रहं पच्चक्खाइस्सामो' एवं स्थूलं मृषावादं, स्थूलम्
अदत्तादानम्, स्थूलं मैथुनम्, स्थूलं परिग्रहं प्रत्याख्यास्यामः । 'इच्छापरिमाणं
करिस्सामो' इच्छापरिमाणं करिष्यामः—अर्थात् सीमितं करिष्यामः, 'दुविहं तिवि-
हेणं' द्विविधं त्रिविधेन—द्विकरणाभ्यां त्रियोगेश्च प्रत्याख्यानं करिष्यामः, 'मा खलु
मदट्ठाए किंचि करेह वा करावेह वा' पौषधावस्थायाम् अस्पृश्यं मा किञ्चित् कुरुत
वा कारयत वा । 'तत्थ वि पच्चक्खाइस्सामो' तत्रापि प्रत्याख्यास्यामः 'ते णं अमो-
च्चा अपिच्चा असिणाइत्ता आसंदीपेठियाओ पच्चोरुहिच्चा' तेऽमुक्त्वाऽपीत्वाऽस्ना-
त्वा आसन्दीपीठिकातः पर्यास्त—अवतीर्य सम्यक् पौषधं कृत्वा 'तद्वा कालगया,

अनगार वृत्ति को अंगीकार करने में समर्थ नहीं हैं । हम चतुर्दशी
अष्टमी, अमावास्या और पूर्णिमा के दिन प्रतिपूर्णपौषध नामक श्रावक
के व्रत को पालन करते हुए विचरेगे । हम स्थूल प्राणातिपात का प्रत्या-
ख्यान करेंगे, स्थूल मृषावाद, स्थूल अदत्तादान, स्थूल मैथुन और स्थूल
परिग्रह का प्रत्याख्यान करेंगे, हम इच्छा का परिमाण करेंगे—दो करण
तीन योग से प्रत्याख्यान करेंगे, हमारे लिए कुछ भी मत करो और
कुछ भी मत कराओ, ऐसा प्रत्याख्यान भी करेंगे ।

वे श्रमणोपासक बिना खाये, बिना पिये, बिना स्नान किये, आसन से
नीचे उतर कर, सम्यक् प्रकार से पौषध का पालन कर के यदि मृत्यु को

वैलवोधी भरेला घरने त्याग करीने अनगारवृत्तिने स्वीकार करवाने समर्थ
नथी. अमे औदस आठम, अमास, अने पुनमने द्विसे प्रतिपूणुं पौषध
नामना श्रावकना अगीयारमा व्रतनु पालन करता थका विचरीशु. अमे स्थूल
प्राणातिपातनु प्रत्याख्यान करीशु. स्थूलमृषावाद, स्थूलअदत्तादान, स्थूलमैथुन,
अने स्थूलपरिग्रहनु प्रत्याख्यान करीशु. अमे इच्छानु परिमाण करीशु. जे
करषु अने त्रषु योगथी प्रत्याख्यान करीशु. अमारा भाटे कंठपणु न करो. अने
कंठपणु न करावो ओनु प्रत्याख्यान पणु करीशु.

श्रमणोपासक श्रावक आधा विना, पाणी पीधा विना, नाह्या विना, आसननी
नीचे उतरीने सम्यक् प्रकारथी पौषधनु पालन करीने जे मृत्युने प्राप्त थाय, ते।

કિં વક્તવ્યં સિયા' તથા-કાલગતાઃ કિં વક્તવ્યં સ્યાત્-एतादृशं व्रतनियमाधारकः
 શ્રાવકો મૃત્યું યદિ પ્રાપ્નુયાત્ તદા તદ્વિષયે કિં વક્તવ્યં ભવેત્ । 'સમ્મં કાલગતેત્તિ
 વક્તવ્યં સિયા' સમ્મક્ કાલગતા ઇતિ વક્તવ્યં સ્યાત્ । દેવલોકે ગતાસ્તે 'તે પાણા
 વિ બુચ્ચંતિ તે તસાવિ બુચ્ચંતિ તે મહાકાયા તે ચિરદ્વિદ્યા' તે પ્રાણા અપ્યુચ્ચન્તે
 પ્રાણધારણાત્-તે ત્રસા અપ્યુચ્ચન્તે સંચરણાત્-તે મહાકાયાઃ-લક્ષસહસ્રયોજન-
 મમાણદેહવિકુર્વણાત્ તે ચિરસ્થિતિકા અપિ કથ્યન્તે-દ્વાવિંશતિસાગરોપમસ્થિતિ-
 કત્વાત્, 'તે વહુતરગા પાણા જેસિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખાયાં ભવઙ્' તે
 પ્રાણિનો વહુતરકા અનેકે સન્તિ-તેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય પ્રત્યાખ્યાનં સુપ્રત્યા-
 ળ્યાતં ભવતિ, 'તે અપ્પયરગા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ અપચ્ચક્ખાયાં ભવઙ્' તે
 પ્રાણા અલ્પતરાઃ સન્તિ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય શ્રાવકસ્ય અપ્રત્યાખ્યાતં ભવતિ,
 'ઇતિ-સે મહથાગો જણં તુભે વયહ તં ચેવ જાવ અયંપિ ભેદે સે ણો ણેયાઉણ
 ભવઙ્' ઇતિ સ મહતઃ યથા યૂયં વદથ તથૈવ યાવદ્ અયમપિ ભેદો નો નૈયાયિકો

પ્રાપ્ત હો જાણે તો उनके विषय में क्या कहना चाहिये ? उनके विषय में
 यही कहना चाहिए कि उन्होंने सम्मक् प्रकार से काल किया है, वे देव-
 लोक को प्राप्त हुए हैं । वे प्राणों को धारण करने के कारण प्राणी भी
 कहलाते हैं, त्रस नाम कर्म का उदय होने से वे त्रस भी कहलाते हैं
 एक लाख योजन के शरीर की विक्रिया कर सकने के कारण वे महा-
 काय भी कहलाते हैं और बावीस सागरोपम की उत्कृष्ट स्थिति होने
 से चिरस्थितिक भी कहलाते हैं ।

ऐसे प्राणी बहुत हैं जिनके विषय में श्रमणोपासक का प्रत्याख्यान
 सुप्रत्याख्यान कहलाता है । वे प्राणी थोड़े हैं जिनके विषय में श्रमणो-
 पासक का प्रत्याख्यान नहीं होता है । इस प्रकार वह महान् त्रसकाय

તેના સંબંધમાં શું કહેવાનું હોય ? તેના વિષયમાં એમજ કહેવું જોઈએ કે
 તેઓએ સમ્યક્ પ્રકારથી સમાધિપૂર્વક કાળ કરેલ છે, તેઓએ દેવલોક પ્રાપ્ત કર્યો
 છે, તેઓ પ્રાણોને ધારણ કરવાના કારણે પ્રાણી પણ કહેવાય છે. ત્રસ નામકર્મના
 ઉદય હોવાથી, તેઓ ત્રસ પણ કહેવાય છે. એક લાખ યોજન જેટલા વિશાળ
 શરીરની વિક્રિયા કરી શકવાથી તેઓ મહાકાય પણ કહેવાય છે. અને બાવીસ
 સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોવાથી ચિરસ્થિતિક પણ કહેવાય છે.

એવા ઘણા પ્રાણીઓ છે કે જેઓના વિષયમાં શ્રમણોપાસકનું પ્રત્યા-
 ખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. જેઓના સંબંધમાં શ્રમણોપાસકનું પ્રત્યા-
 ખ્યાન થતું નથી તેવા પ્રાણીઓ થોડા છે. આ રીતે મહાન્ ત્રસકાયની હિંસાથી

भवति, अतः स श्रावको महतः त्रसकायान्निवृत्तः तथापि तादृशस्य तस्य प्रत्या-
ख्यानं निर्विषयमिति भवन्तः कथयन्ति-तन्न्यायसिद्धं विद्धि । 'भगवं च णं उदाहु'
भगवांश्च खलु गौतम उदाह- 'संतेगइया समणोवासमा भवन्ति' सन्त्येकके श्रमणो-
पासका भवन्ति । 'तेमिं च णं एवं वुत्तपुव्वं भवइ' तैथैव मुक्तपूर्वं भवति, 'णो खलु
वयं संचाएमो मुंडा भवित्ता आगाराओ जाव पव्वइत्तए' भुवि भवन्ति अनेके
श्रावकास्तेषु केचन साधुसमीपमागत्य कथयन्ति-न खलु वयं शक्नुमो मुण्डाः-
साधवो भूत्वा अगाराइ यावत् प्रव्रजितुम् । 'णो खलु वयं संचाएमो चाउदसट्ठमुद्धिड्ड-
पुण्णमासिणीसु जाव अणुपालेमाणा विहरित्ते' नो खलु वयं शक्नुमो चतुर्दश्यष्ट-
स्युद्धिष्ट पूर्णिमासु तत्र उद्दिष्टा-अमावास्या, आराध्य तिथिषु पौषधं सम्पूर्णरूपेण
यावत् पालयन्तो विहरिष्यामः, यावत्पदेन-परिपूर्णं पौषधं सम्यग् इत्यन्तस्य
ग्रहणं न वयं समर्था एतादृशं व्रतं कर्तुं किन्तु 'वयं च णं अपच्छिममारणंतियं
संलेहणाजूनणाजूसिया भत्तपाणं पडियाइक्खिया' वयमपश्चिममारणान्तिकं संलेखना-
जोषणाजुष्टाः भक्तपानं प्रत्याख्याय 'जाव सव्वं परिग्गहं पच्चक्खाइस्सामो' याव-
त्सर्वं परिग्रहं प्रत्याख्यास्यामः 'तिविह तिविहेणं' त्रिविध त्रिविधेन-मरणसमये
कारणत्रयेण योगैश्च समस्तमाणातिपातं सर्वं परिग्रहं च परित्यक्ष्यामः । 'मा खलु

की हिंसा से निवृत्त है । ऐसी स्थिति में आप श्रमणोपासक के प्रत्या-
ख्यान को निर्विषय कहते हैं । आपका यह कथन न्याय संगत नहीं है ।

भगवान् गौतमने पुनः कहा-कोई-कोई श्रमणोपासक होते हैं जो
इस प्रकार कहते हैं-हम मुंडित होकर, गृहत्याग करके साधु होने में
समर्थ नहीं हैं । हम चतुर्दशी, अष्टमी, अमावस्या और पूर्णिमा तिथियां
में प्रतिपूर्ण पौषध व्रत का पालन करने में भी समर्थ नहीं हैं । हम तो
अन्त समय में मरण का अवसर आने पर संलेखना का सेवन करके,
आहार-पानी का त्याग करके यावत् जीवन की इच्छा न करते हुए, मृत्यु
से भय नहीं करते हुए विचरे'गे । उसी समय हम तीन करण और

निवृत्त छे. आवी स्थितिमां आप श्रमणोपासकना प्रत्याख्यानने निर्विषय
कळे छे, तो आपनुं आ कथन न्याययुक्त नथी.

भगवान् श्री गौतमस्वामीये इरीथी कल्लुं के-कैडि कैडि श्रमणोपासके आ
प्रमाणे कळे छे.-अमेो मुंडित थएने धरने त्याग करीने साधु थवाने समर्थ
नथी अमेो चौदश, आठम, अमास, अने पुनमणी तिथियोमां प्रतिपूषुं
पौषधनुं पालन करवांमां पणु समर्थ नथी. अमे तो अंत समये मरणुने
अवसर प्राप्त थाय त्यागे संक्षेपानुं सेवन करीने आहार पाणीने त्याग
करीने श्रवणी छेच्छा न करता थकां मृत्युथी लय न पामतां विचरीशुं, आं

મદદાએ કિંચિ વિ જાવ' મા કિન્ચન મદર્થં યાવત્ પચનપાવનાદિકમારમ્મ-
સમારમ્મમ્ અસ્મદર્થં મા કિન્ચિત્ કુરુ-મા કારય एवं રૂપેણ સર્વાનેવ પ્રત્યાખ્યા-
સ્યામઃ । 'આસંદીપેદિયાઓ પચ્ચોરુદિત્તા તે તદ્દા કાલગયા' આસન્દીપીઠિકાતઃ
પ્રત્યદરુદ્ધ એતે કાલગતાઃ-મરણમનુપ્રાપ્તાઃ 'કિં વત્તવ્વં સિયા' કિં વત્તવ્વં
સ્યાત્-એતદ્વિપયે કિં વત્તવ્વં તદાનીમ્, નિર્ગ્રન્થા ઉત્તરયન્તિ- 'સમ્મં કાલગયત્તિ'
સમ્યક્કાલગતા ઇતિ । 'વત્તવ્વં સિયા' વત્તવ્વં સ્યાત્-સમ્યક્તત્તદીયં મરણમિતિ ।
'તે પાણાત્રિ વુચ્ચંતિ જાવ અયં પિ મેદે સે ણો જેયાઉણ મવહ્' તે પ્રાણા અપ્યુચ્ચ-
ન્તે યાવદયમપિ મેદો નો સ નૈયાયિકો ભવતિ તે પ્રાણા અપિ કથ્યન્તે-ત્રસા અપિ,
મહાકાયા અપિ, ચિરસ્થિતિકા અપ્યુચ્ચન્તે, તથા-ત્રસાનાં હિંસાયાઃ શ્રાવકેણ
પ્રત્યાખ્યાનં કૃતમ્ અતઃ શ્રાવકસ્ય વ્રતં નિર્વિષયમિતિ કથનં ન ન્યાયસિદ્ધમ્
ઇતિ 'મગવં ચ ણં ઉદાહુ' મગવાંશ્ચ સ્વલુ પુન રુદાહ 'સંતેગઈયા મણુસ્સા મવંતિ'
સન્ત્યેકતયે ભુવિ મનુષ્યા ભવન્તિ, 'તં જહા' તચ્ચથા 'મહઈચ્છા' મહેચ્છાઃ-મહતી

ત્રીન યોગ સે સમ્પૂર્ણ પ્રાણાતિપાત ઓર સમ્પૂર્ણ પરિગ્રહ કા ત્યાગ કરેંગે ।
હમારે લિએ ન કુછ કરો ઓર ન કરાઓ, એસા મી પ્રત્યાખ્યાન કરેંગે ।
હસ પ્રકાર કહકર વે શ્રાવકપણા પાલતા હુઆ અન્ત સમય મેં સંથારા
કરકે મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હોતે હેં તો ઉનકે વિષય મેં કયા કહના ચાહિએ ?

નિર્ગ્રન્થોને ઉત્તર દિયા ઉન્હોને સમ્યક્ પ્રકાર સે કાલ કિયા, એસા કહના
ચાહિએ । વે પ્રાણી મી કહલાતે હેં, ત્રસ મી કહલાતે હેં, મહાકાય ઓર
ચિરસ્થિતિક મી કહલાતે હેં । હનકી હિંસા સે શ્રમણોપાસક નિવૃત્ત હે
અતએવ શ્રમણોપાસક કે વ્રત કો નિર્વિષયક કહના ન્યાય સંગત નહીં હે ।

મગવાન્ ગૌતમ પુનઃ વોલે-હસ સંસાર મેં એસે મી મનુષ્ય હોતે હે
જો રાજ્ય વૈભવ પરિવાર આદિ કા અત્યધિક ઇચ્છા વાલે હોતે હેં,

વખતે અમે ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી સંપૂર્ણ પ્રાણાતિપાત અને સંપૂર્ણ
પરિગ્રહનો ત્યાગ કરીશું. અમારે માટે કંઈ કરવું નહીં અને કંઈ કરાવવું
નહીં એવું પણ પ્રત્યાખ્યાન કરીશું આ પ્રમાણે કહીને તેઓ શ્રાવકપણાનું
પાલન કરતા થકા અંતસમયે સંથારો કરીને મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે તો તેમના
સંબંધમાં શું કહેવાનું છે ?

નિર્ગ્રન્થોએ ઉત્તર આપતાં કહ્યું કે-તમેએ સારી રીતે કાળ કયો તેમ
કહેવું જોઈએ તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે. ત્રસ પણ કહેવાય છે. મહાકાય
અને ચિરસ્થિતિક પણ કહેવાય છે. તેમની હિંસાથી શ્રમણોપાસક નિવૃત્ત રહે
છે. તેથી જ શ્રમણોપાસકના વ્રતને નિર્વિષયક કહેવું તે ન્યાય સંગત નથી.

મગવાન્ ગૌતમસ્વામીએ ફરીથી કહ્યું-આ સંસારમાં એવા પણ મનુષ્યો
હોય છે કે-જેઓ રાજ્યવૈભવ પરિવાર વિગેરેની અત્યંત અધિક ઇચ્છાવાળા

-રાજ્યવિભવપરિવારાદિકા સર્વાતિશાયિની ઇચ્છા-અન્તઃ કમણવૃત્તિ યેષાં તે તથા વિશાલ્લાલસાઃ, 'મહારંભા' મહાન્ આરંભઃ-પન્થેન્દ્રિયાન્તોપમર્દનલક્ષણો યેષાં તે તથા, 'મહાપરિગ્રહા' મહાપરિગ્રહાઃ-પરિમાણાતિરેકેણ ધનધાન્યદ્વિપદચતુષ્પદ-વાસ્તુ ક્ષેત્રાદિરૂપાઃ યેષાં તે તથા 'અહમ્મિયા' અધાર્મિકાઃ-ધર્મં શ્રુતચારિત્રલક્ષણં ચરન્તીતિ ધાર્મિકાઃ, ન ધાર્મિકા અધાર્મિકાઃ 'જાવ દુષ્ટિયાણંદા' યાવદ્ દુષ્ટત્યા-નન્દાઃ-દુઃસ્થેન પ્રત્યાનન્દતે યે તે તથા, અતિકષ્ટેન પ્રસન્નયોગ્યાઃ, યાવત્પદેન અધર્માનુગાઃ-અધર્મસેવિનઃ અધર્મિષ્ઠાઃ અધર્માર્યાયિનઃ અધર્મરાગિનઃ-અધર્મ-લોકિનઃ અધર્મજીવિનઃ અધર્મરંજનાઃ અધર્મશીલસમુદાચારાઃ અધર્મે ચૈવ જીવિકાં-કલ્પયન્તઃ-ઇત્યન્તપદાનાં ગ્રહણમ્, તદેતેષામર્થાઃ-ધર્મં શ્રુતચારિત્રલક્ષણમ્ અનુ-ગચ્છન્તિ યે તે ધર્માનુગા સ્તદ્વિપરીતાઃ-અધર્માનુગાઃ, અધર્મસેવિનઃ-કલત્રાદિ નિમિત્તપટ્ટજીવકાયોપમર્દકાઃ, અધર્મિષ્ઠાઃ-અતિશયિતો ધર્મો યેષાં તે ધર્મિષ્ઠા-સ્તદ્વિપરીતાઃ અધર્મમાર્યાતાં શીલં યેષાં તે અધર્માર્યાયિનઃ, અધર્મરાગિનઃ-ન ધર્મોઽધર્મઃ તત્ર રાગઃ-રક્તું શીલં યેષાં તે તથા, અધર્મપ્રલોકિનઃ-ન ધર્મોઽધર્મઃ

પંચેન્દ્રિય કે વધ આદિ કા મહાન્ આરંભ કરતે હૈં, મહાપરિગ્રહવાલે અર્થાત્ અપરિમિત ધન, ધાન્ય, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, મકાન, સ્થેત આદિ પરિગ્રહવાલે હોતે હૈં, અધાર્મિક અર્થાત્ શ્રુતચારિત્ર ધર્મ સે વર્જિત હોતે હૈં, યાવત્ બહુત કઠિનાઈ સે પ્રસન્ન હોનેવાલે હોતે હૈં । યહાં 'યાવત્' શબ્દ સે યે વિશેષણ ઓર સમજ્ઞ લેને ચાહિય, અધર્માનુગ શ્રુતચારિત્ર ધર્મ કા અનુસરણ ન કરનેવાલે, અધર્મસેવી પત્ની આદિ કે નિમિત્ત પટ્ટ જીવનિકાય કી હિંસા કરનેવાલે અધર્મિષ્ઠ અત્યન્ત અધર્મી, અધર્મ કી વાત કહને વાલે ઓર અધર્મ કો હી દેખનેવાલે, અધર્મજીવી-પાપ સે જીવન યાપન કરનેવાલે, અધર્મરંજન-પાપ કરકે હી પ્રસન્ન હોનેવાલે, અધર્મશીલ સમુદાચાર-પાપમય આચરણ કરનેવાલે તથા પાપ સે હી

હોય છે પંચેન્દ્રિયના વધ વિગેરેના મહાન્ આરંભ કરે છે, મહાપરિગ્રહવાળા, અપરિમિત ધન, ધાન્ય, દ્વિપદ મકાનો, ખેતરો વિગેરે પરિગ્રહવાળા હોય છે. અધાર્મિક અર્થાત્ શ્રુતચારિત્ર ધર્મથી રહિત હોય છે યાવત્ ઘણીજ કઠણાઈથી પ્રસન્ન થવાવાળા હોય છે. અહીંનાં યાવત્ શબ્દથી આ પ્રમાણેના બીજા વિશે-ષણ પશુ સમજ લેતા. અધર્માનુગ-શ્રુતચારિત્ર ધર્મનું અનુસરણ ન કરવા-વાળા અધર્મસેવી-સ્ત્રી વિગેરે માટે પટ્ટજીવનિકાયની હિંસા કરવાવાળા, અધ-ર્મિષ્ઠ-અત્યંત અધર્મી અધર્મની વાત કહેવાવાળા, અને અધર્મને જ દેખ-વાવાળા, અધર્મજીવી-પાપથી જીવનનું યાપન કરવાવાળા, અધર્મરંજન પાપ કરીને જ પ્રસન્ન થવાવાળા, અધર્મ શીલ સમુદાય-પાપમય આચરણ કરીને

—પાપમ્ તં પ્રકર્ષેણ લોકિતું—દ્રષ્ટું શીલં યેષાં તે તથા, અધર્મજીવિનઃ—અધર્મેણ પાપેન જીવિતું શીલં યેષાં તે તથા, અધર્મરક્ષનાઃ અધર્મઃ પાપં તત્ર પ્રકર્ષેણ રજ્યન્તે યે તે તથા, અધર્મસમુદાચારાઃ—અધર્મશીલઃ—સાવચકાર્યશીલઃ સમુદાચારઃ યત્ કિશ્ચનઅનુષ્ઠાનં યેષાં તે તથા, અધર્મેણ—કેવલમધર્મેણૈવ વૃત્તિ—જીવિકાં કરન્ત્યન્તઃ—કુર્વન્તો વિહરન્તીતિ ।

‘જાવ સવ્વઓ પરિગ્રહાઓ અપ્પહિવિરિયા જાવજ્જીવાણ્’ યાવત્સર્વસ્માત્ પરિગ્રહાદ્ અપતિવિરતાઃ યાવજ્જીવનમ્—અત્ર યાવત્પદેન—પ્રાણાતિપાતમૃવાવાદ-દત્તાદાનમૈથુનાનાં ગ્રહણં ભવતિ, સર્વસ્માત્ પ્રાણાતિપાતાત્ સર્વસ્માદ્ મૃવાવાદાત્ સર્વસ્માદ્ અદત્તાદાનાત્ સર્વસ્માદ્ મૈથુનાદ્ અપતિવિરતા અનિવૃત્તા इत्यर्थः, ‘જેહિં સમણોવાસગસસ આયાણસો આમરણંતાણ દંઢે ણિવિલ્લત્તે’ યેપુ શ્રમણો-પાસકસ્ય આદાનશઃ વ્રતગ્રહણકાલાદારભ્ય આમરણાન્તં મરણપર્યન્તં—દણ્ડો નિશ્ચિન્તઃ—ત્યક્તો ભવતિ । કેનાઽપિ સામાન્યશ્રાવકેણ મહારમ્માદિષુ મત્યા-રૂપાનં કૃતમ્ । તે તતઃ ‘આઠમં વિપ્પજહંતિ’ તે તથાભૂતાઃ પુરુષાઃ મરણ-સમયે આયુર્વિપ્રજહન્તિ—પરિત્યજન્તિ । ‘તત્તો મુજ્જો સગમાદાય’ તત્તો ભૂયઃ સ્વક માદાય સ્વકં સ્વીયં કર્માદાય ‘દુગ્ગહ્ગામિણો મવંતિ’ દુર્ગતિગામિણો ભવન્તિ । તેઽધાર્મિકાઃ, ‘તે પાણા વિ વુચ્ચંતિ’ તે પ્રાણા અપ્યુચ્યન્તે પ્રાણધારણાત્ ‘તે

આજીવિકા કરનેવાળે । યાવત્ સમસ્ત પરિગ્રહ સે જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત ન હોનેવાળે, યહાં યાવત્ શબ્દ સે પ્રાણાતિપાત, મૃવાવાદ, અદત્તાદાન, ઓર મૈથુન કા ગ્રહણ કરના ચાહિયે અર્થાત્ સમસ્ત હિંસા જૂઠ, ચોરી ઓર મૈથુન સે જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત ન હોનેવાળે હોતે હૈં । શ્રમણોપાસક એસે પ્રાણિયોં કી હિંસા કરને કા વ્રત ગ્રહણ સે લેકર મરણપર્યન્ત ત્યાગ કરતા હૈં । એસે પૂર્વોક્ત પુરુષ મરણ કે સમય આયુ કા ત્યાગ કરતે હૈં ઓર અપને—અપને કર્મ કે અનુસાર દુર્ગતિ (નરક) મેં જાતે હૈં । વે અધાર્મિક પુરુષ પ્રાણી બી કહલાતે હૈં, ત્રસ બી કહલાતે હૈં ઓર મહા-

પ્રસન્ન થવાવાળા, તથા પાપથી જ આજીવિકા કરવાવાળા, યાવત્ સમસ્તપરિ-ગ્રહથી જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત ન થવાવાળા, અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી પ્રાણાતિપાત મૃવાવાદ, અદત્તાદાન, અને મૈથુનનું ગ્રહણ કરેલ છે. અર્થાત્ અધા જ પ્રકારની હિંસા, અસત્ય, ચોરી અને મૈથુનથી જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત ન થવાવાળા હોય છે.

શ્રમણોપાસકો એવા પ્રાણિયોની હિંસા કરવાના વ્રત ગ્રહણથી લઈને મરણપર્યન્ત ત્યાગ કરે છે એવો પૂર્વોક્ત પુરુષ મરણ સમયે આયુનો ત્યાગ કરે છે અને પોતપોતાના કર્મ પ્રમાણે દુર્ગતિ (નરક)માં જાય છે તે અધાર્મિક પુરુષો પ્રાણી પણ કહેવાય છે. ત્રસ પણ કહેવાય છે. તથા મહાકાય

પુનઃપુનઃ દૃષ્ટાન્તમાહ—‘સે જહા ણામણ’ તથથાનામકઃ, ‘કેહ પુરિસે’ કોઽપિ પુરુષઃ ‘કરયલાઓ આમલકં’ કરતલાદામલકમ્ । ‘અભિનિવ્વટ્ટિત્તા ણં’ અભિનિવ્વર્ત્ય ચ્વલુ ‘ઉવદંસેજ્જા’ ઉપદર્શયેત્ ‘અયમાઉસો ! કરયલે અયં આમલણ’ હદમાયુષ્મન્ ! કરતલમ્ હદમામલકમ્ । ‘એવમેવ ણત્થિ કેહપુરિસે’ એવમેવ નાસ્તિ કોઽપિ પુરુષઃ ‘ઉવદંસેત્તારો’ ઉપદર્શયિતા ‘અયમાઉસો ! આયા હયં સરીરં’ અયમાયુષ્મન્ ! આત્મા હદં શરીરમ્, યથા—કરતલાત્ પાર્થક્યેનાઽમલકં દર્શયતિ તથા—યદિ શરીરાતિરિક્ત આત્મા ભવેત્ તદા સોઽપિ શરીરાત્ પાર્થક્યેન પ્રદર્શયિતું શક્યેત, ન તુ કોઽપિ દર્શયિતું શક્નોતિ, તસ્માન્નાસ્તિ શરીરાઽતિરિક્ત આત્મેતિ ।

અથ પશ્ચમં દૃષ્ટાન્તમાહ—‘સે જહા ણામણ કેહ પુરિસે’ તથથા નામકઃ કોઽપિ પુરુષઃ ‘દહિઓ નવનીયં’ દદ્ધનો નવનીયમ્ ‘અભિનિવ્વટ્ટિત્તા ણં’ અભિનિવ્વર્ત્ય ચ્વલુ ‘ઉવદંસેજ્જા’ ઉપદર્શયેત્ ‘અયમાઉસો ! નવનીયં અયં દહી’ હદમાયુષ્મન્ ! નવનીતમ્ હદં દધિ ‘એવમેવ—ણત્થિ કેહપુરિસે જાવ સરીર’ એવમેવ નાસ્તિકોઽપિ પુરુષ

જેસે કોઈ પુરુષ હથેલી સે આંવલે કો અલગ કરકે દિવ્વલાતા હૈ કિ આયુષ્મન્ ! યહ હથેલી હૈ ઓર યહ આંવલા હૈ, હસ પ્રકાર એસા કોઈ પુરુષ દિવ્વલાને વાલા નહીં હૈ કિ હે આયુષ્મન્ ! યહ આત્મા હૈ ઓર યહ શરીર હૈ જેસે હથેલી સે આંવલા ભિન્ન હૈ, વૈસે યદિ શરીર સે આત્મા ભિન્ન હોતા તો ઉસે દિવ્વલાના શક્ય હોતા । પરન્તુ એસા કોઈ કર નહીં સકતા, અતઃ શરીર સે ભિન્ન આત્મા નહીં હૈ ।

જેસે કોઈ પુરુષ દહી સે નવનીત ‘મક્કલન’ કો અલગ નિકાલ કર દિવ્વલા દેતા હૈ કિ—હે આયુષ્મન્ ! યહ નવનીત હૈ ઓર યહ દહી હૈ, હસ પ્રકાર એસા કોઈ પુરુષ દિવ્વલાને વાલા નહીં હૈ કિ હે આયુષ્મન્ ! યહ

જેમ કોઈ પુરુષ હથેલીમાંથી અલગ કરીને આંખણ બતાવે છે, કે હે આયુષ્મન્ આ હથેલી છે, અને આ આંખણ છે. આ પ્રમાણે એવું બતાવવા વાળો કોઈ પુરુષ નથી કે હે આયુષ્મન્ આ આત્મા છે, અને આ શરીર છે, જેમ હથેલીથી આંખણ અલગ છે, તેમ જો શરીરથી આત્મા અલગ હોત તો તે બતાવવાને શક્ય બનત પરંતુ તેવું કોઈ કરી શકતું નથી તેથી જ શરીરથી અલગ આત્મા નથી.

જેમ કોઈ પુરુષ દહીમાંથી નવનીત (માખણ) અલગ કરીને બતાવી દે છે, કે હે આયુષ્મન્ આ નવનીત—માખણ છે, અને આ દહી છે, તે રીતે એવો કોઈ પુરુષ બતાવી શકવાને સમર્થ નથી કે હે આયુષ્મન્ આ

तसा वि बुच्चंति' ते तसा अयुच्यन्ते-सञ्चरणशीलत्वात्, 'ते महाकाया-ते चिरद्विष्टा ते बहुयरगा आयाणसो' ते महाकायास्ते चिरस्थितिकास्ते बहुतरकाः संख्यता अनेके भवन्ति । आदानशः व्रतग्रहणादारभ्य आजीवनम् एतेषां जीवानां च प्रत्याख्यानविषयकप्रतिज्ञा व्रतग्रहणादारभ्याऽऽमरणं श्रावकेण कृता । 'इह से महयाओ' इति स महतः तस्मादयं श्रावको बहूनां जीवानां प्राणातिपातविरतः 'जहं तुम्हे वदह' येषु यूयं वदथ, श्रावकव्रतं निर्विषयं कथयथ 'तं चेव अयं पि भेदे से णो णेयाउए भवइ' तच्चैव अयमपि भेदः स नो-नैव नैयायिको भवतीति ।

पुनरपि भगवान् गौतमः कथयति-'भगवं च णं उदाहु' भगवांश्च खलु उदाह-
'संतेगइया मणुस्सा भवंति' सन्त्येकतये मनुष्या भवन्ति । 'तं जहा' तद्यथा-
'अणारंभा' अनारम्भाः, 'जावज्जीवाए' यावज्जीवनम्-जीवनत आरभ्य मरण-
पर्यन्तम्-आरम्भरहिता भवन्ति 'अपरिग्गहा' अपरिग्रहाः-परिग्रहरहिता भवन्ति ।
'धम्मिया' धार्मिकाः-धर्माचरणशीलाः । 'धम्माणुया' धर्माऽनुगाः परानपि धर्मा
चरणानुज्ञया प्रतिबोधयन्ति । 'जाव' यावत् 'सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया'
सर्वेभ्यः परिग्रहेभ्यः प्रतिविरताः-निवृत्ता भवन्तीति । एतादृशा अपि केचन क्व-

काय तथा चिरस्थितिक भी कहलाते हैं । अतः ऐसे जीव बहुत होते हैं, जिन की हिंसा का श्रावक व्रत ग्रहण करने के समय से लगाकर मरणपर्यन्त त्याग करता है । इस प्रकार वह श्रावक बहुत जीवों की हिंसा का त्यागी होता है । ऐसी स्थिति में आपका यह कहना न्याय-संगत नहीं है कि श्रावक का प्रत्याख्यान निर्विषय है ।

भगवान् श्री गौतम स्वामी पुनः कहते हैं-इस संसार में कोई २ ऐसे मनुष्य होते हैं जो व्रत ग्रहण से लेकर मरण पर्यन्त आरंभ के त्यागी होते हैं, परिग्रह से रहित होते हैं । धार्मिक धर्मानुगामी यावत् समस्त परिग्रह से निवृत्त होते हैं । श्रावक व्रत ग्रहण करने के समय से

तथा चिरस्थितिक પણ કહેવાય છે. તેથી એવા જોવા ઘણા હોય છે. કે જેની હિંસાનું શ્રાવક વ્રતગ્રહણ કરવાના સમયથી લઈને મરણ પર્યન્ત ત્યાગ કરે છે. આ રીતે તે શ્રાવક ઘણા જોવાની હિંસાનો ત્યાગ કરવાવાળા હોય છે. આવી સ્થિતિમાં આપનું આ કથન ન્યાય સંગત નથી કે શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય છે.

ભગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામી ફરીથી કહે છે-આ સંસારમાં કોઈ કોઈ એવા મનુષ્યો હોય છે કે જેઓ વ્રત ગ્રહણથી લઈને મરણ પર્યન્ત આરંભનો ત્યાગ કરવાવાળા હોય છે પરિગ્રહથી રહિત હોય છે. ધાર્મિક ધર્માનુગામી, યાવત્ સઘળા પરિગ્રહથી નિવૃત્ત હોય છે, શ્રાવક વ્રત ગ્રહણ કરવાના સમયથી

ચન પુરુષાઃ લોકે ભવન્તીતિ, 'જેહિં સમળોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાપ દંહે
 ણિવિલ્લે' શ્રમળોપાસકસ્ય યેષુ આદાનશઃ આમરણાન્તં દણ્હો નિલ્લિપ્તઃ । एता-
 दृशेषु जीवेषु श्रावकाः व्रतग्रहणादारभ्य मरणान्तं दण्डं त्यजन्ति, केचन सामान्य-
 श्रावकाः । 'ते तत्रो. आउगं विपजहंति' ते-पूर्वोक्ता धार्मिकाः मरणसमये
 ह्युपस्थिते-आयुः परित्यजन्ति । 'ते तत्रो भुज्जो सगमादाए सग्गइगामिणो
 भवंति' ते पूर्वोक्ता मृता धार्मिकाः श्रावकाः भूयः-पुनरपि स्वकं-स्वसंपादिते
 पुण्यकर्ममादाय सद्गतिगामिनो भवन्ति, 'ते पाणा विवुच्चंति' ते प्राणा अप्युच्यन्ते
 -माणधारणात्, त्रसा अपि कथ्यन्ते-संचरणशीलत्वात्, विकुर्वणाकरणाद् महा-
 कायाः 'जाव णो णेयाउए भवइ' यावन्नो नैयायिको भवति, ते जीवाश्चिरकालं
 रक्षे वसन्ति, एतेषु दण्डो न दीयते श्रावकेण । अस्मादेव कारणात् त्रसाऽभावात्
 श्रावकप्रतिज्ञा निर्विषयिणीति कथनं न न्यायसिद्धम् इति गौतमस्वामिन उत्तर-
 मिति । 'भगवं च णं उदाहु' भगवांश्च खलु उदाह- 'संतेगइया मणुस्सा भवंति'
 सन्त्येकतये मनुष्या भवन्ति, 'तं जहा' तद्यथा- 'अप्पेच्छा' अल्पेच्छाः-अल्पा-

મરણ પર્યન્ત એસે જીવોં કી હિંસા કરને કા ત્યાગ કરતે હૈં । વે પૂર્વોક્ત
 ધાર્મિક પુરુષ મરણ કા સમય ઉપસ્થિત હોને પર અપને આયુ કા ત્યાગ
 કરતે હૈં ઓર અપને દ્વારા પહેલે ઉપાર્જિત પુણ્ય કર્મ કે ફલ સે સદ્ગતિ
 મેં જાતે હૈં । વે પ્રાણ ધારણ કરને કે કારણ પ્રાણી ભી કહલાતે હૈં, ત્રસ
 ભી કહલાતે હૈં વિક્રિયા કરને કે કારણ મહાકાય ભી કહલાતે હૈં ઓર
 ચિરસ્થિતિવાલે ભી કહલાતે હૈં, અર્થાત્ વે ચિરકાલ તક દેવલોક મેં
 નિવાસ કરતે હૈં ઓર શ્રાવક ઉન્હેં દંડ નહીં દેતા હૈં । એસી સ્થિતિ મેં
 યહ કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈં કિ ત્રસ જીવોં કા અભાવ હો જાને સે
 શ્રાવક-કી પ્રતિજ્ઞા નિર્વિષય હૈં । યહ શ્રી ગૌતમસ્વામી કા ઉત્તર હૈં ।

મરણ પર્યન્ત એવા જીવોની હિંસા કરવાનો ત્યાગ કરે છે તે પૂર્વોક્ત
 ધાર્મિક પુરુષ મરણ સમય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે અયુનો ત્યાગ કરે છે. અને
 પોતે પ્રાપ્ત કરેલા પુણ્ય કર્મના ફળથી સદ્ગતિમાં જાય છે તેઓ પ્રાણ ધારણ
 કરવાથી પ્રાણીપણ કહેવાય છે ત્રસ પણ કહેવાય છે વિક્રિયા કરવાને કારણે
 મહાકાય પણ કહેવાય છે અને ચિર સ્થિતિ વાળા પણ કહેવાય છે. અર્થાત્
 તેઓ લાંબા સમય સુધી દેવલોક માં નિવાસ કરે છે અને શ્રાવક તેઓને
 દંડ દેતા નથી. આવી સ્થિતિમાં આ કહેવું ન્યાય સંગત નથી, કે ત્રસ જીવો
 નો અભાવ થઈ જવાથી શ્રાવકની પ્રતિજ્ઞા નિર્વિષય છે. આ પ્રમાણે
 ગૌતમસ્વામી એ ઉત્તર કહ્યો છે,

રાજ્યવિભવપરિવારાદિકા ઇચ્છા-અન્તઃકરણવૃત્તિ યેષાં તે તથા, 'અપારંભા' અલ્પા
રમ્ભાઃ-અલ્પઃ-આરમ્ભઃ-કૃષ્યાદિના પૃથિવ્યાદિજીવોપમર્દો યેષાં તે તથા,
'અપ્પરિગ્ગહા' અલ્પપરિગ્રહાઃ-અલ્પઃ પરિગ્રહો ધનધાન્યાદિસ્વીકારરૂપો યેષાં તે
તથા, 'ધમ્મિયા' ધાર્મિકાઃ-ધર્મેણ-પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણેન ચરન્તિ યે તે તથા
'ધમ્માણુયા' ધર્માણુગાઃ-ધર્મમણુગચ્છન્તિ યે તે ધર્માણુગાઃ 'જાવ' યાવત્-ધર્મિ-
ષ્ઠાઃ-ધર્મણ્વ ઇષ્ટો વલ્લભો યેષાં તે તથા ૬, ધર્મરૂપાતયઃ-ધર્માત્ રૂપ્યાતિઃ
પ્રસિદ્ધિ યેષાં તે તથા ૭, ધર્મપલોકિનઃ-ધર્મમેવ પ્રલોકન્તે-પશ્યન્તિ સ્વેષ્ટતયા યે તે
તથા ૮, ધર્મપ્રરજ્ઞનાઃ-ધર્મે પ્રરજ્યન્તિ-પરાયણા ભવન્તિ યે તે તથા ૯, ધર્મસમુ-
દાચારઃ-સદાચારો યેષાં તે તથા ૧૦, ધર્મેણૈવ વૃત્તિં જીવિકાં કલમ્યન્તઃ-ધાર્મિ-
કજીવિકયા નિર્વહન્તઃ ૧૧, સુશીલાઃ-શોભનાચારવન્તઃ ૧૨, સુવ્રતાઃ-શોભનવ્રત-
વન્તઃ ૧૩, સુપત્યાનન્દાઃ-સુદૃઢ પ્રત્યાનન્દઃ-ચિત્તાહ્લાદો યેષાં તે તથા ૧૪,
સાધુભ્યઃ સાધ્વન્તિકે પ્રત્યારૂપાય એકસ્માત્ સ્થૂલાત્ પ્રાણાતિપાતાત્ પ્રતિવિરતાઃ

મગવાન્શ્રી ગૌતમ સ્વામી ને ફિર કહા-હસ સંસાર મેં કોઈ-કોઈ
એસે મનુષ્ય મી હોતે હૈં જો અલ્પ ઇચ્છા વાલે અર્થાત્ પરિમિત રાજ્ય
વૈભવ, પરિવાર આદિ કી ઇચ્છા કરતે હૈં, અલ્પ આરંભ કરનેવાલે અર્થાત્
કૃષિ આદિ કર્મ કરકે પૃથ્વીકાય આદિ કે જીવોં કા ઉપમર્દન કરને
વાલે હોતે હૈં, અલ્પપરિગ્રહી-પરિમિત ધન-ધાન્ય આદિ કો સ્વીકાર
કરને વાલે, ધર્મપૂર્વક આચરણ કરને વાલે, ધર્મ કે અનુગામી, ધર્મ કે
પ્રેમી તથા ધાર્મિક કે રૂપ મેં પ્રરૂપાત હોતે હૈં । વે ધર્મ કો હી અપના
ઇષ્ટ સમજતે હૈં, ધર્મ કરકે પ્રવ્રત્ત હોતે હૈં, ધર્મ કા હી આચરણ કરતે હૈં,
ધર્મ સે હી આજીવિકા કરતે હૈં । સુશીલ, સુન્દર વ્રતોં વાલે, સરલતા
સે પ્રસન્ન હોને યોગ્ય હોતે હૈં । વે સાધુ કે સમીપ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત-
કા ત્યાગ કરતે હૈં પરન્તુ-સૂક્ષ્મ પ્રાણાતિપાત સે નિવૃત્ત નહીં હોતે । इसी-

મગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામી એ ફરીથી કહ્યું કે-આ સંસારમાં કોઈ કોઈ
એવા મનુષ્યો પણ હોય છે, કે જેઓ અલ્પ ઇચ્છાવાળા અર્થાત્ પરિમિત રાજ્ય
વૈભવ, ધન ધાન્ય પરિવાર દ્વિપદ ચતુષ્પદ વિગેરેની ઇચ્છા કરે છે. અલ્પ આરંભ
સમારંભ કરવાવાળા અર્થાત્ કૃષિ-ખેતી વિગેરે કર્મ કરીને પૃથ્વીકાય વિગેરે
જીવોનું ઉપમર્દન કરવાવાળા હોય છે. અલ્પ પરિગ્રહી-પરિમિત ધન ધાન્ય
વિગેરેના સ્વીકાર કરવાવાળા, ધર્મપૂર્વક આચરણ કરવાવાળા, ધર્મના
અનુગામી, ધર્મના પ્રેમી, તથા ધાર્મિકપણથી પ્રખ્યાત હોય છે. તેઓ ધર્મનેજ
પોતાનું ઇષ્ટ સમજે છે ધર્મ કરીને પ્રસન્ન થાય છે. યોગ્ય બને છે. તેઓ સાધુ
સમીપે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરે છે. પરંતુ સૂક્ષ્મ પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્ત

—નિવૃત્તાઃ ૧૫, એકસ્માત્ સૂક્ષ્મજીવાદ્ અપ્રતિવિરતાઃ—અનિવૃત્તાઃ ૧૬। ‘જાવ
 એગયાઓ પરિગ્રહાઓ અપ્પહિવિરયા’ યાવદેકતઃ પરિગ્રહાદ્ અપ્રતિવિરતા ભવ-
 ન્તીતિ। તાદૃશાઃ શ્રાવકાઃ કસ્માચ્ચિદપિ પ્રાણાતિપાતાદપ્રતિવિરતાઃ કસ્માચ્ચ
 વિરતા ભવન્તીતિ। ‘એવમેવ પરિગ્રહપર્યન્તાઽઽશ્રવદ્વારેભ્યોઽવિરતાઃ વિરતાશ્ચ ભવન્તિ।
 ‘જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણ દંડે ણિવિલ્લત્તે’ યેષુ શ્રમણોપાસ-
 કસ્યાઽઽદાનતઃ આમરણાન્તં દણ્ડો નિક્ષિપ્તઃ, એષુ જીવેષુ વ્રતગ્રહણાદારભ્ય આમ-
 રણં શ્રાવકેણ દણ્ડત્યાગઃ કૃતઃ, ‘તે તઓ આઝગં વિપ્પજહંતિ’ તે તત આયુર્વિપ-
 જહતિ—તે તાદૃશમાયુસ્ત્યજન્તિ। ‘તઓ મુઝ્જો સગમાદાય સમ્મહિમામિણો ભવંતિ’
 તતઃ સ્વાયુપઃ ક્ષયે મરણાન્તરં ભૂયઃ પુનરપિ સ્વક્રમાદાય—સ્વક્રીયં કર્માઽઽદાય
 સ્વર્ગતિગામિનો ભવન્તિ, ‘તે પાણા વિ વુચ્ચંતિ જાવ ણો જેયાઉણ મવહ’ તે પ્રાણા
 અપ્યુચ્ચન્તે—ત્રસા અપિ ઉચ્ચન્તે, યાવન્નો નૈયાયિકો ભવતિ, પ્રાણશબ્દેન કથ્યન્તે
 ત્રસશબ્દેનાઽપિ કથ્યન્તે, અતઃ શ્રાવકસ્ય વ્રતં નિર્વિપયમિતિ ન ન્યાયસદ્ગતમિતિ।

પ્રકાર સ્થૂલ મૃષાવાદ, સ્થૂલ અદત્તાદાન, સ્થૂલમૈથુન ઓર સ્થૂલ પરિગ્રહ
 સે નિવૃત્ત હોતે હૈં કિન્તુ સૂક્ષ્મ મૃષાવાદ અદત્તાદાન મૈથુન આદિ સે
 નિવૃત્ત નહીં હોતે હૈં। અર્થાત્ હિંસા આદિ આશ્રવદ્વારોં કા એક દેશ
 સે ત્યાગ કર દેતે હૈં ઓર એકદેશ સે ત્યાગ નહીં કરતે હૈં। એસે
 જીવોં કી હિંસા સે શ્રાવક વ્રત ગ્રહણ કરને કે સમય સે જીવન પર્યન્ત
 નિવૃત્ત હોતા હૈં। વે મનુષ્ય અપની આયુ કા ત્યાગ કરતે હૈં ઓર અપને
 ઉપાર્જિત કર્મ કે અનુસાર સદ્ગતિ (સ્વર્ગ) પ્રાપ્ત કરતે હૈં। વે પ્રાણી ઓ
 કહલાતે હૈં, ત્રસ ઓ કહલાતે હૈં, મહાકાઘ ઓર ચિરસ્થિતિક ઓ કહ-
 લાતે હૈં। શ્રાવક ડનકી હિંસા કા ત્યાગી હોતા હૈં, અતએવ શ્રાવક
 કા પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિપય હૈં, એસા કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈં।

થતા નથી, એજ કારણે સ્થૂલ મૃષાવાદ, સ્થૂલ અદત્તાદાન સ્થૂલ મૈથુન અને
 સ્થૂલ પરિગ્રહથી નિવૃત્ત થાય છે. પરંતુ સૂક્ષ્મમૃષાવાદ સૂક્ષ્મ અદત્તાદાન સૂક્ષ્મ
 મૈથુન અને સૂક્ષ્મ પરિગ્રહથી નિવૃત્ત થતા નથી, અર્થાત્ હિંસા વિગેરે ‘આશ્રવ-
 દ્વારોનો એક દેશથી ત્યાગ કરી દે છે. અને એકદેશથી ત્યાગ કરતા નથી. એવા
 જીવોની હિંસાથી શ્રાવક, વ્રત ગ્રહણ કરવાના સમયથી જીવતાં સુધી નિવૃત્ત રહે
 છે. તે મનુષ્યો પોતાના આયુષ્યનો ત્યાગ કરે છે, અને પોતે પ્રાપ્ત કરેલા કર્મ
 પ્રમાણે સદ્ગતિ (સ્વર્ગ) પ્રાપ્ત કરે છે. તેઓ પ્રાણીપણ કહેવાય છે, ત્રસ પણ
 કહેવાય છે. મહાકાઘ અને ચિરસ્થિતિક પણ કહેવાય છે. શ્રાવકનું પ્રત્યા-
 ખ્યાન નિર્વિપય છે. તેમ કહેવું ન્યાયસંગત નથી.

‘મગવં ચ ણં ઉદાહુ’ મગવાંશ્ચ ચલુ ઉદાહ-‘સંતેગહયા મણુસ્સા ભવતિ’ સન્ત્યે-
કતયે મનુષ્યા ભવન્તિ । ‘તં જહા’ તથયા-‘આરણિયા’ આરણ્યકાઃ-અરણ્યે
કૃતનિલયાઃ કન્દમૂલાશિનઃ અરણ્યનિવાસિન સ્તાપસા इत्यर्थः, ‘આવસઠ્ઠિયા’
આવસથકાઃ-કુટીરવાસિનઃ, ‘ગામણિયંતિયા’ ગ્રામનિમન્ત્રિકાઃ-ગ્રામે નિમન્ત્રિતા
જીવન્તઃ ‘કણ્હુરહસિયા’ ક્વચિદ્રહસિકાઃ-ગ્રહનક્ષત્રાદિરહો વિદ્યાયા જીવન્તઃ-
જ્યોતિર્વિદ્યાભિરાજીવિકાં કુર્વાણાઃ ‘જેહિ’ યેષુ ‘સમણોવાસગસ્સ’ શ્રમણોપાસકસ્ય
‘આયાણસો’ આદાનશઃ-વ્રતગ્રહણાદારમ્બ્ય ‘આમરણંતાણ’ આમરણાન્તાય-મરણં
યાવત્તાવદિત્યર્થઃ ‘દંડે ણિવિલ્લે’ દણ્ડો નિક્ષિપ્તઃ-ત્યક્તો મુક્તદણ્ડઃ શ્રાવકો
ભવતિ ‘ણો બહુસંજયા’ નો એતે જીવાઃ બહુસંયતાઃ, ‘ણો બહુપહિવિરયા’ નો
બહુપતિવિરતાઃ પ્રાણાતિપાતવિષયેભ્યઃ ‘પાણભૂયજીવસત્તેહિ’ પ્રાણભૂતજીવ-
સત્ત્વેભ્યો નાત્યન્તં વિરતાઃ ‘અપ્પણા સચ્ચામોસાહં’ एवं विष्णुदिवेदेति’ આત્મના
સત્યાનિ સૃષ્ટા ચ एवं વિપતિવેદયન્તિ સત્યમનૃતં ચ કથયન્તિ-इत्यर्थः, તદેવાહ-
-‘અહં ણ હંતવ્વો અન્ને હંતવ્વા’ અહં ન હન્તવ્યોऽपि तु-अन्ये हन्तव्याः इत्थं सत्यं

મગવાન્ શ્રીગૌતમ સ્વામી ને પુનઃ કહા-હસ જગત્ મેં એસે મી
બહુત મનુષ્ય હોતે હૈં, જિન મેં કોઈ અરણ્ય નિવાસી-જંગલ મેં
રહેનેવાલે અર્થાત્ તાપસ હોતે હૈં, કોઈ આવસથક-કુટી આદિ
સ્થાનોં મેં નિવાસ કરતે હૈં । ગ્રામ મેં નિમંત્રિત હોકર અપની
જીવિકા ચલાતે હૈં । કોઈ ગ્રહ નક્ષત્ર આદિ રહસ્ય વિદ્યા કે
દ્વારા જીવન યાપન કરતે હૈં । શ્રાવક વ્રતગ્રહણ કરને કે સમય
સે મરણ પર્યન્તે ડનકી હિંસા કા ત્યાગ કરતા હૈં । વે મનુષ્ય
બહુત સંયમી નહીં હૈં, પ્રાણી ભૂત જીવ ઓર સત્ત્વ કી હિંસા સે નિવૃત્ત
નહીં હૈં । વે અપને મન કે અનુસાર કલ્પના કરકે સચ-झूठ बोलते हैं,

ભગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ કીરીથી કહ્યું કે-આજગતમાં એવા પણ
ઘણા મનુષ્યો હોય છે, જેમાં કોઈ અરણ્ય એટલે કે જંગલમાં નિવાસ કરનારા
અર્થાત્ તાપસ હોય છે. કોઈ આવસથક-કુટિર વિગેરે સ્થાનોમાં નિવાસકરે
છે. તેઓ ગ્રામમાં-ગામમાં નિમન્ત્રિત થઈ ને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે.
કોઈ ગ્રહ, નક્ષત્ર વિગેરે રહસ્ય વિદ્યાઓ દ્વારા જીવન નિર્ગમન કરે છે શ્રાવક,
મત ગ્રહણ કરવાના સમયથી મરણપર્યન્તે તેઓની હિંસાનો ત્યાગ કરે છે.
તે મનુષ્યો અધિક સંયમી હોતા નથી. પ્રાણી ભૂત જીવ અને સત્ત્વની હિંસા
થી નિવૃત્ત થતા નથી. તેઓ પોતાના મત પ્રમાણે કલ્પના કરીને સાચું
‘જોડું’ બોલે છે. જેમ કે-હું મારવાને યોગ્ય નથી પરંતુ શીજી જીવો મારવાને
યોગ્ય છે. આવા પ્રકારના જીવો આયુષ્ય સમાપ્ત થાય ત્યારે મૃત્યુને પ્રાપ્ત

મૃપા ચ તેપાં વચનાનિ, इत्थंभूता विविधाः प्राणिनः-‘जाव कालमासे कालं किंचा’ याव‘कालमासे कालं-कृत्वा-आयुषोऽयसाने मरणमुपलभ्य, ‘अन्नयराइं’ आसुरियाइं’ अन्यतरेषु आसुरिकेषु ‘किंचिसियाइं जाव’ क्लिबपयोनी ‘उवव त्तारो भवंति’ उपत्तारो भवन्ति-असुरसंज्ञकाः पापदेवाः ‘तथो विप्रमुच्चमाणा’ ततो विप्रमुच्यमानाः ‘भुज्जो एलमुगताए तमोरुवत्ताए पच्चायंति’ भूयः-एलमूक-त्ताय तमोरुपत्त्वाय प्रत्यायान्ति-परत्राऽसुरस्त्वमुवभुज्य निपात्यमानाः हीनयोनी समुत्पद्यन्ते, ‘ते पाणा वि वुच्चंति जाव णो णेयाउए भवइ’ ते प्राणा अप्युच्यन्ते त्रसा अपि कथ्यन्ते, अतः श्रावकस्य प्रत्याख्यानं निर्विषयमिति कथनं न नैयायिकं नाऽसङ्गतं प्रत्याख्यानं भवतीति । ‘भगवं च णं उदाहु’ भगवांश्च खलु उदाह-‘संते-गइयापाणादीहाउया’ सन्त्येकतये प्राणाः दीर्घायुषः ‘जेहिं समणोवासगस्स’ येषु श्रमणोपासकस्य ‘आयाणसो’ आदानशः व्रतग्रहणादारभ्य ‘आमरणंताए’ जाव दंडे-णिक्खत्ते भवइ’ आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तो भवति, ‘ते पुव्वामेव कालं करे’ति’ ते पूर्वमेव कालं कुर्वन्ति ‘करित्ता’ कृत्वा च कालम् ‘परळोइयत्ताए पच्चायंति’ पारलौकिकत्वाय प्रत्यायान्ति, ‘ते पाणावि वुच्चंति ते तया वि वुच्चंति’ ते प्राणा अपि उच्यन्ते त्रसा अप्युच्यन्ते ‘ते महाकाया ते चिरद्धिइया’ ते महाकाया स्ते चिरस्थितिका भवन्ति, ‘ते दीहाउया ते बहुवरणा पाणा’ ते दीर्घायुष स्ते

जैसे-मैं तो मारने योग्य नहीं हूँ किन्तु दूसरे जीव मारने योग्य हैं । इस प्रकार के जीव आयु के अन्त में मृत्यु को प्राप्त होकर किसी असुरनिकाय में क्लिबपक देव के रूप में उत्पन्न होते हैं । पुनः वहां से चक्कर बकरे के समान गूंगे एवं तामसी होते हैं अर्थात् असुर-निकाय की आयु भोगने के पश्चात् हीन योनि में उत्पन्न होते हैं । वे प्राणी भी कहलाते हैं, त्रस भी कहलाते हैं । अतएव त्रस जीव को न मारने का श्रावक का प्रत्याख्यान निर्विषय नहीं है,

भगवान् श्रीगौतम स्वामी ने पुनः कहा-इस लोक में कोई-कोई प्राणी दीर्घायु होते हैं, जिनके विषय में श्रमणोपासक व्रत ग्रहण से लेकर

કરીને કોઈ અસુર નિકાયમાં ક્લિબપિક દેવપણથી ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ત્યાંથી અવીને બકરાની જેમ ગુંગા અને તામસી થાય છે. અર્થાત્ અસુરનિકાયનું આયુષ્ય ભોગવ્યા પછી અધમથે-નિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે, ત્રસ પણ કહેવાય છે. તેથી જ ત્રસ જીવને ન મારવાનું શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય નથી.

ભગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ ફરીથી કહ્યું કે-આલોકમાં કોઈ કોઈ પ્રાણી લાંબા આયુષ્યવાળા હોય છે. જેઓના સંબંધમાં શ્રમણોપાસક વ્રત

વહુતરકાઃ અનેકે પ્રાણિનઃ સન્તિ इत्थं भूताः । ‘જેહિં સમળોવાસગસ્સ’ યેષુ જીવેષુ શ્રમળોપાસકસ્ય-વ્રતધારિણઃ શ્રાવકસ્ય, ‘સુપચ્ચક્ષાયં ભવઈ’ પ્રત્યાખ્યાનં સુપ્રત્યાખ્યાતં ભવતિ’ ‘જાવ ણો ણેયાઉં ભવઈ’ યાવન્નો નૈયાયિકો ભવતિ । ‘મગવં-
ણં ઉદાહુ’ મગવાંશ્ચ સ્વલ્લુ ઉદાહ-પુનસ્વાચ ‘સંતેગઈયા પાણા સમાડયા’ સન્ત્યે-
કતયે પ્રાણિનઃ સમાયુષો ભવન્તિ, ‘જેહિં સમળોવાસગસ્સ આયાણાસો આમરણં-
તાણ જાવ દંઢે ણિક્કિલ્લત્તે ભવઈ’ યેષુ સમાયુષુ જીવેષુ શ્રમળોપાસકસ્યાડ્ઢાનશઃ
આમરણાન્તાય દણ્ઢો નિક્કિલ્લો ભવતિ ‘તે સયમેવ કાલં કરેતિ’ તે સ્વયમેવ
કાલં કુર્વન્તિ, આત્મનોડ્ઢસાનં કુર્વન્તિ, ન તેષાં મારણેડ્ઢ્યે પ્રમવ્વ इति ध्वनिः,
‘કરિત્તા પારલોડ્ઢયાણ’ કૃત્વા ‘પારલૌકિકત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ । ‘તે પાણા- વિ-
વુચ્ચંતિ તમા વિ વુચ્ચંતિ’ તે પ્રાણા અપ્યુચ્ચન્તે-ત્રસા અપ્યુચ્ચન્તે । ‘તે મહાકાયા
તે સમાડયા તે વહુપરણા’ તે મહાકાયાસ્તે સમાયુપસ્તે વહુતરકાઃ ‘જેહિં સમળો-
વાસગસ્સ સુપચ્ચક્ષાયં ભવઈ’ યેષુ શ્રમળોપાસકસ્ય સુપ્રત્યાખ્યાતં ભવતિ । ‘જાવ

મૃત્યુપર્યન્ત દણ્ડ કા ત્યાગ કરતા હૈ । વે પ્રાણી પહેલે હી કાલ કરતે હૈ
ઔર કાલ કરકે પરલોક મૈં જાતે હૈં । વે પ્રાણી ઔ કહલાતે હૈં, ત્રસ
ઔ કહલાતે હૈ, મહાકાય ઔર દીર્ઘકાલીન સ્થિતિવાલે ઔ કહલાતે
હૈં । ંસે દીર્ઘાયુ પ્રાણી વહુત-સે હોતે હૈં । ંનકે વિષય મૈં શ્રમળો-
પાસક કા પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોતા હૈ । અતંથ આપકા યહ
કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈ કિ શ્રાવક કા પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય હૈ ।

મગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામી ફિર બોલે-જગત મૈં કોઈ-કોઈ પ્રાણી
સમાન આયુવાલે હોતે હૈ, જિનકો શ્રમળોપાસક વ્રત ગ્રહણ કે સમય
સે લેકર જીવન પર્યન્ત દંડ દેને કા ત્યાગ કરતા હૈ । વે જીવ સ્વયં હી
કાલ કરતે હૈં, ંન્હે મારને મૈં દૂસરે કોઈ સમર્થ નહી હૈં । વે કાલ

અહણ્ણથી લઈ ને મરણ પર્યન્ત દડનો ત્યાગ કરે છે તે પ્રાણીયો પહેલા જ
કાળ કરે છે. ંને કાળ કરીને પરલોક માં જાય છે તેઓ પ્રાણીપણ કહેવાય છે
ત્રસ પણ કહેવાય છે. તેઓ મહાકાય ંને દીર્ઘકાલીની સ્થિતિવાળા પણ
કહેવાય છે. ંવા દીર્ઘાયુ પ્રાણી ઘણા હોય છે, તેઓના સંજઘમાં શ્રમણો-
પાસકનું પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોય છે તેથી જ આપનું આ કથન
ન્યાયયુક્ત નથી કે-શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય છે.

મગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરીથી કહે છે કે-આ જગતમાં કોઈ કોઈ
પ્રાણી સમાન આયુવાળા હોય છે. જેને શ્રમણોપાસક વ્રતઅહણ્ણના સમયથી
લઈ ને જીવનપર્યન્ત દડ દેવાનો ત્યાગ કરે છે. ંવા જીવો પોતાની જોડે જ
કાળ કરે છે. તેને મારવા ંન્ય કોઈ સમર્થ નથી, તેઓ કાળ કરીને પરલોક

ળો ણેયાઉર ભવઈ' યાવન્નો નૈયાયિકો ભવતિ અર્થાત્ ન ભવતિ શ્રાવકસ્થ પ્રત્યા-
 રુયાનં ન્યાયસિદ્ધિમિતિ ભાવઃ । 'મગવં ચ ણં ઉદાહુ' મગવાંશ્ચ ચલુ ઉદાહ—'સંતે-
 ગઈયા પાળા અપ્પાઉયા' સન્ત્યેકતથે માણિનોડ્ડપાયુપઃ 'જેહિં સમણોવાસગસ્સ'
 યેપુ શ્રમણોપાસકસ્ય 'આયાણસો આમરણંતાપ જાવ દંઢે ણિવિલ્લત્તે ભવઈ' આદાનજ્ઞ
 આમરણાન્તાય યાવત્ દણ્ડો નિલ્લિસો ભવતિ । 'તે પુન્નમેવ કાલં કરે'તિ' તે પૂર્વમેવ
 કાલં કુર્વન્તિ, 'કરિત્તા પારલોકીયત્તાપ પચ્ચાયંતિ' કૃત્વા કાલં પારલૌકિકત્વાય
 પ્રત્યાયાન્તિ મૃત્વા પરલોકં ગચ્છન્તિ, 'તે પાળા વિ બુદ્ધંતિ તસા વિ બુદ્ધંતિ' તે
 પ્રાણા અપિ ઉચ્ચન્તે—ત્રસા અપ્યુચ્ચન્તે । તે મહાકાયા તે અપ્પાઉયા તે વહુયરગા પાળા'
 તે મહાકાયાસ્તે અલ્પાયુવાસ્તે બહુતરકાઃ માણાઃ 'જેહિં સમણોવાસગસ્સ' યેપુ શ્ર-
 મણોપાસકસ્ય 'સુપચ્ચત્થાયં ભવઈ' સુપત્યારુયાતં ભવતિ । 'જાવળો ણેયાઉપ ભવઈ'
 યાવન્નો નૈયાયિકો ભવતિ, અર્થાન્ન ભવતિ શ્રાવકસ્થ પ્રત્યારુયાનં નિર્વિષયમિતિ ।

કરકે પરલોક મેં જાતે હૈં । વે પ્રાણી ભી કહલાતે હૈં, ત્રસ ભી કહલાતે
 હૈં મહાકાય ભી કહે જાતે હૈં । એસે સમ આયુ વાલે વહુત-સે જીવ
 હોતે હૈં । ઉનકે વિષય મેં શ્રમણોપાસક કા પ્રત્યારુયાન સુપ્રત્યારુયાન
 હોતા હૈં । અતઃપ્રવચ્ચ કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈં કિ શ્રમણોપાસક
 કા પ્રત્યારુયાન નિર્વિષય હૈં ।

મગવાન્ શ્રીગૌતમ સ્વામી ફિર બોલે—જગત્ મેં કોઈ-કોઈ પ્રાણી
 અલ્પાયુ હોતે હૈં । શ્રમણોપાસક વ્રત ગ્રહણ કરને સે લેકર મરણ પર્યન્ત
 ઉનકી હિંસા કા ત્યાગ કરતા હૈં । વે પહેલે હી કાલ કર જાતે હૈં ઓર
 કાલ કરકે પરલોક ચલે જાતે હૈં । વે પ્રાણી ભી કહલાતે હૈં ઓર ત્રસ ભી
 કહલાતે હૈં । વે મહાકાય ઓર અલ્પાયુ ભી કહે જાતે હૈં । એસે પ્રાણી
 વહુત હોતે હૈં । ઉનકે વિષય મેં શ્રાવક કા પ્રત્યારુયાન સુપ્રત્યારુયાન

ક્રમાં જાય છે. તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે, ત્રસ પણ કહેવાય છે. મહાકાય
 પણ કહેવામાં આવે છે. આવા સમ આયુષ્યવાળા ધણી જીવો હોય છે, તેના
 સંબંધમાં શ્રમણોપાસકનું પ્રત્યાજ્ઞાન સુપ્રત્યાજ્ઞાન હોય છે. તેથીજ શ્રમણો-
 પાસકનું પ્રત્યાજ્ઞાન ન્યાયસંગત નથી તેમ કહેવું તે નિર્વિષય છે.

મગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરીથી કહે છે—જગતમાં કોઈ કે ઈ પ્રાણી
 અલ્પ આયુષ્યવાળા હોય છે શ્રમણોપાસક વ્રત કરવાથી લઈને મરણપર્યન્ત
 તેની હિંસાનો ત્યાગ કરે છે. તેઓ પહેલાં જ કાળ કરી જાય છે. અને કાળ
 કરીને પરલોકમાં જાય છે. તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે. અને ત્રસ પણ
 કહેવાય છે. તેઓ મહાકાય અને અલ્પાયુ પણ કહેવાય છે. એવા પ્રાણીઓ

‘ભગવં ચ ણં ઉદાહુ’ ભગવાંશ્ચ खलु पुनरप्युवाच ‘संतेगइया समणोवासगा भवन्ति’ सन्त्येकतये श्रमणोपासका भवन्ति, ‘तेसिं च णं एवं वुत्तपुव्वं भवइ’ ते-‘श्रावकैश्च खलु एवमुक्तपूर्वं भवति, एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण वदन्ति कुर्वन्ति च । ‘वयं मुण्डा भवित्ता जाव पव्वइत्तए णो खलु संचाएमो’ वयं मुण्डा भूत्वा यावन्न खलु शक्नुमः प्रव्रजितुम्-सर्वथा गृहं परित्यज्य न खलु शक्नुमः प्रव्रज्यामादा-
तुम् । तथा-‘वयं चाउदसद्वमुद्धिद्वपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं अणुपालित्तए णो खलु संचाएमो’ वयं चतुर्दश्यष्टमुददष्टापूर्णिमासु परिपूर्णं सम्पूर्णरूपेण पौषधं तदाख्यं व्रतमपि अनुपालयितुं नो खलु शक्नुमः । ‘नो खलु संचाएमो अपच्छिडमं जाव विहरित्तए’ वयमपश्चिमं यावत्-विहर्तुमपि न शक्नुमः । मरण-
समये संस्तर ग्रहणमपि कर्तुं न प्रभवामः । किन्तु-‘वयं च णं सामाडयं देसाव गासियं पुरत्था पाईणं वा पडीणं वा दाहिणं वा उदीणं वा एयावया जाव सव्व-
‘पाणेहिं जाव सव्वसत्तेहिं दंडे णिक्खित्ते’ वयं च खलु सामायिकं देशवकाशिकं व्रतविशेषं करिष्यामः अर्थात् सावद्यव्यापारत्यागं कुर्मः अनेन प्रकारेण प्रति-
दिनं प्रातः काले एव प्राच्यां प्रतीच्यां दक्षिणस्यामुदीच्यां वा एतावद् देशमर्यादां कृत्वा तेनैव प्रकारेण सर्वपाणेषु यावत्सर्वसत्त्वेषु दण्डो निक्षिप्तः प्राणातिपाताख्यं दण्डं न करिष्यामि । ‘सव्वपाणभूयजीवसत्तेहिं खेमंकरे अहमंसि’ सर्वपाणभूतजीव-
होता है । अतएव यह कहना न्यायसंगत नहीं है कि श्रमणोपासक का प्रत्याख्यान निर्विषय है ।

भगवान् श्रीगौतम स्वामी ने पुनः कहा-इस जगत् में कोई-कोई श्रमणोपासक होते हैं जो इस प्रकार कहते हैं-हम मुण्डित होकर और गृह का त्याग करके साधुता अंगीकार करने में समर्थ नहीं हैं । हम चतुर्दशी, अष्टमी, अमावस्या और पूर्णिमा के दिन प्रतिपूर्ण पौषधव्रत को करने में भी समर्थ नहीं हैं । हम तो सामायिक, देशवकाशिक व्रत-सावद्य व्यापार का त्याग को ग्रहण करेंगे । प्रतिदिन प्रातःकाल ही पूर्व, पश्चिम, दक्षिण,

ઘણા હોય છે તેઓના સબંધમાં શ્રાવકનુ પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોય છે. તેથીજ શ્રમણોપાસકનુ પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય છે તેમ કહેવું તે ન્યાય સંગત નથી.

ભગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામીએ ફરીથી કહ્યું કે-આ જગતમાં કોઈ કોઈ શ્રમણોપાસક હોય છે જે આપ્રમાણે કહે છે-અમે મુંડિત થઈ ને અને ગૃહને ત્યાગ કરીને સાધુપણાનો સ્વીકાર કરવામાં સમર્થ નથી અમે ચૌદશ, આઠમ, અમાસ, અને પુનમના દિવસે પ્રતિપૂર્ણ પૌષધવ્રત કરવામાં પણ સમર્થ નથી. અમે તો સામાયિક દેશાવકાશિક વ્રત-સાવધ વ્યાપારના ત્યાગને ગ્રહણ કરીશું. ઈરેરોજ સવારે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દક્ષિણ અને ઉત્તરદિશામાં જવા આવવાની

સત્ત્વાનાં ક્ષેમકાર:-કલ્યાણકર્તાઽઽદમસ્મિ-અં મત્વામીત્યર્થઃ । ‘તત્થ આરેણં જે તસા પાણા’ તત્ર-આરાદ્દૂરે યે ત્રસાઃ પ્રાણાઃ, ‘જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણ્ દંડે ણિવિલ્લત્તે’ યેષુ-દૂરસ્થિતપ્રાણિષુ શ્રમણોપાસકસ્ય આદાનન્નઃ આમરણાન્તાય-વ્રતગ્રહણકાલાદારભ્યઃ મરણપર્યન્તં દણ્ડો નિશ્ચિતઃ, પ્રાણાતિપાતાદ્ વિરતોઽમવત્ । ‘તત્થો આઠયં વિપ્પજહંતિ’ તત સ્તે ત્રસા આયુર્વિમજ્જહતિ ‘વિપ્પ-જહિત્તા’ વિષયહાય ‘તત્થ’ તત્ર ‘આરેણં’ આરાત્ ‘ચેવ’ एव ‘જે તસા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો જાવ તેસુ પચ્ચાયંતિ’ યે ત્રસાઃ પ્રાણાઃ યેષુ શ્રમણો-પાસકસ્ય આદાનશો યાવત્તેષુ પ્રત્યાયાન્તિ, યે જીવા યદા શ્રાવકત્યક્તદેશેષુ પ્રસરુપેણ પ્રાદુર્ભવન્તિ । ‘જેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્ખવાયં મવઈ’ યેષુ જીવેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય સુપ્રત્યાખ્યાનં મવતિ, ‘તે પાણા વિ જાવ’ તે પ્રાણા અપ્યુચ્ચન્તે ત્રસા અપિ કથ્ચન્તે । ‘અયં પિ ભેદે સે’ અયમપિ ભેદઃ સ નો નૈયાયિકો મવતિ, અતઃ શ્રાવકવ્રતસ્ય નિર્વિષયત્વપ્રતિપાદનમ્ ઉદકસ્ય ન ન્યાયસંગતમિતિ ॥મૂ० ૧૨॥૭૯॥

મૂલમ્-તત્થ આરેણં જે તસા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણ્ દંડે ણિવિલ્લત્તે તે તત્થો આઠં વિપ્પ-

ઉત્તર દિશા મેં જાને-આને કી મર્યાદા કા સ્વીકાર કરકે ઉસ મર્યાદા સે બાહર કે પ્રાણિયોં કી હિંસા કા ત્યાગ કરેંગે । હમ સમસ્ત પ્રાણિયાં, ભૂતોં, જીવોં ઔર સર્વોં કે લિં ક્ષેમંકર (કલ્યાણકર્તા) બનેંગે । હસ પ્રકાર વે શ્રમણોપાસક કી હુઈ મર્યાદા સે બાહર સ્થિત પ્રાણીયોં કી, વ્રતગ્રહણ સે લેકર જીવન પર્યન્ત કે લિં હિંસા કા ત્યાગ કર દેતા હૈ । તત્પશ્ચાત્ વહ આયુ કા ત્યાગ કરતા હૈ । વે પ્રાણી જથ આયુ કો ત્યાગ કર શ્રાવક કે દ્વારા ગ્રહણ કી હુઈ મર્યાદા સે બાહર કે પ્રદેશ મેં ત્રસ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તથા ઉનકે વિષય મેં શ્રાવક કા પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોતા હૈ । વે પ્રાણી બી કહલાતે હૈં, ત્રસ બી કહલાતે હૈં । અતઃ શ્રમણોપાસક કે પ્રત્યાખ્યાન કો નિર્વિષય કહના ન્યાયસંગત નહીં હૈ । ૧૨।

મર્યાદાનો સ્વીકાર કરીને તે મર્યાદાથી બહારના પ્રાણિયો ભૂતો અને સર્વો માટે ક્ષેમંકર (હલ્લુ કરનાર) બનીશું, આપ્રમાણે શ્રમણોપાસકે કરેલી મર્યાદા બહાર રહેલા પ્રાણિયોની વ્રત ગ્રહણથી લગ્નને બંધન પર્યન્તને માટે હિંસાનો ત્યાગ કરે છે. તે પછી તે આયુનો ત્યાગ કરે છે. તે પ્રાણિયો ન્યારે આયુષ્યનો ત્યાગ કરીને શ્રાવકદ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવેલ મર્યાદાથી બહારના પ્રદેશમાં ત્રસપ્રણયી ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે તેના સંબંધમાં શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોય છે. તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે ત્રસ પણ કહેવાય છે તેથી જ શ્રમણોપાસકના પ્રત્યાખ્યાનને નિર્વિષય કહેવું તે ન્યાયયુક્ત લાગતું નથી. ॥૧૨॥

ઉપદર્શયિતા, અયમાયુષ્મન્ ! આત્મા, इदं शरीरम् । दध्નો नमनीतं निष्कास्य दर्शयितुं शक्यते न तथा-शरीरादात्मा पृथक्કृत्य दर्શયિતું શક્યઃ, તતઃ કથં શરીરાડતિરિક્ત આત્મા જ્ઞાતુ શક્યઃ ।

અથ પઠ્ઠં દૃષ્ટાન્તમાહ-‘સે જઠાણામર્ કેડ પુરિસે તિલેદિતો તિલ્લં’ તથથા નામકઃ કોડપિ પુરુષ સ્તિલેદ્ધ્વ સ્તૈલત્ ‘અભિનિવ્વટ્ટિતા ણં’ અભિનિર્વર્ત્ય સ્વલ્લ ‘ઉવદંસેઝ્જા’ ઉપદર્શયેત્-‘અમાડપો ! તેલ્લં અયં પિન્નાઈ’ હરમાયુષ્મન્ ! તૈઝમ્, અયં પિણ્નાલઃ-સ્વલઃ-‘એવમેવ જાવ સરીરં’ એવમેવ નાસ્તિ કોડપિ પુરુષ ઉપ-દર્શયિતા, અયમાયુષ્મન્ ! આત્મા, इदं शरीरम् ।

एव सप्तमं दृष्टान्तमाह-‘से जठाणामर्’ तथथा नामकः ‘केडपुलिसे’ कौडपि पुरुषः ‘इक्खुओ खोयसं’ इक्षुणः शोदरवम् ‘अभिनिव्वट्टिता णं’ अभिनि-र्वर्त्य स्वल्ल ‘उवदंसेज्जा’ उपदर्शयेत् ‘अमाडपो । खोयसं अयं छोए’ अमायु-ष्यन् । शोदरसः, अयं शोदः ! ‘एवमेव जाव सरीरं’ एवमेव यावच्छरीरम्, अय-मात्मा, इदं शरीरमिति शरीरान् पृथग् जीवं दर्शयितुं न कौडपि शक्नोतीति भावः ।

આત્મા હૈ ઔર યહ શરીર હૈ । દહીં સે નવમીત કી તરફ શરીર સે આત્મા પૃથક્ કરકે યદિ દિખલાયા જા સકતા તો સમજાતે કિ આત્મા ઔર શરીર બિન્ન બિન્ન હૈ ।

जैसे कोई पुरुष तिलों से तैल अलग निकाल कर दिखला देता है कि-हे आयुष्मन् ! यह तिल है और यह तैल है, इस प्रकार आत्मा और शरीर को अलग अलग करके दिखलाने वाला कोई मनुष्य नहीं ।

जैसे कोई पुरुष हस्त से रस को अलग करके दिखला देता है कि-हे आयुष्मन् ! यह कृचा है और यह हस्तुरस है, इस प्रकार यह आत्मा है और यह शरीर है, यों दोनों को पृथक् पृथक् करके दिखलाने वाला कोई पुरुष नहीं है ।

આત્મા છે. અને આ શરીર છે. દહીંમાંથી માખણની જેમ શરીરમાંથી આત્માને અલગ કરીને જો બતાવવામાં આવી શકત તો સમજત કે આત્મા અને શરીર બન્ને સિન્ન સિન્ન છે.

જેમ કોઈ પુરુષ તલોમાંથી તેલ અલગ કઢાડીને બતાવી દે છે કે-હે આયુષ્મન્ આ તલ છે. અને આ તેલ છે, એ પ્રમાણે આત્મા અને શરીરને અલગ અલગ બતાવવાને કોઈ માણસ સમર્થ નથી.

જેમ કોઈ માણસ સેલડીમાંથી રસને અલગ કરીને બતાવી દે છે, કે-હે આયુષ્મન્ આ કૃચો છે, અને આ સેલડીનો રસ છે, તે પ્રમાણે આ આત્મા છે, અને આ શરીર છે, તેમ બન્નેને અલગ અલગ બતાવવાવાળો કોઈ પણ પુરુષ જણાતો નથી.

जहंति विप्पजहिता तत्थ आरेणं चेव जाव थावरा पाणा जेहिं
समणोवासगस्स अट्ठाए दंडे अणिकिखत्ते अणट्ठाए दंडे णिकिखत्ते
तेसु पच्चायंति । तेहिं समणोवासगस्स अट्ठाए दंडे अणिकिखत्ते
अणत्थाए दंडे णिकिखत्ते, ते पाणा वि वुच्चंति ते तसा वि वुच्चंति
ते चिरट्ठिइया जाव अयं पि भेदे से णो णैयाउए भवइ । तत्थ जे
आरेणं तसा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणं-
ताए० ते तओ आउं विप्पजहंति विप्पजहिता तत्थ परेणं जे से तसा
थावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए० तेसु
पच्चायंति, तेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते पाणा वि
जाव अयं पि भेदे से णो णैयाउए भवइ । तत्थ जे आरेणं थावरा
पाणा जेहिं समणोवासगस्स अट्ठाए दंडे अणिकिखत्ते अणट्ठाए
दंडे निक्खित्ते तओ आउं विप्पजहंति, विप्पजहिता तत्थ आरेणं
चेव जे तसा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणं-
ताए० तेसु पच्चायंति तेसु समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं
भवइ, ते पाणा वि जाव अयं पि भेदे से णो नेयाउए भवइ ।
तत्थ जे ते आरेणं जे थावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स अट्ठाए
दंडे अणिकिखत्ते अणट्ठाए णिकिखत्ते, ते तओ आउं विप्पजहंति,
विप्पजहिता ते तत्थ आरेणं चेव जे थावरा पाणा जेहिं समणो-
वासगस्स अट्ठाए दंडे अणिकिखत्ते अणट्ठाए दंडे णिकिखत्ते तेसु
पच्चायंति, तेहिं समणोवासगस्स अट्ठाए दंडे अणिकिखत्ते अण-
ट्ठाए णिकिखत्ते । ते पाणा वि जाव अयं पि भेदे से णो णैया-
उए भवइ । तत्थ जे ते आरेणं थावरा पाणा जेहिं समणोवास-
गस्स अट्ठाए दंडे अणिकिखत्ते अणट्ठाए णिकिखत्ते तओ आउं
विप्पजहंति विप्पजहिता तत्थ परेणं जे तसथावरा पाणा जेहिं

समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए० तेसु पच्चायंति ।
 तेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते पाणा वि जाव
 अयं पि भेदे से णो णेयाउए भवइ । तत्थ जे ते परेणं तस-
 थावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए०
 ते तओ आउं विप्पजहंति विप्पजहिता तत्थ आरेणं जे तसा
 पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए० तेसु
 पच्चायंति, तेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते पाणा
 वि जाव अयं पि भेदे से णो णेयाउए भवइ । तत्थ जे ते परेणं
 तसथावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणं-
 ताए० ते तओ आउं विप्पजहंति विप्पजहिता तत्थ आरेणं जे
 थावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स अट्टाए दंडे अणिविखत्ते
 अणट्टाए णिविखत्ते तेसु पच्चायंति, जेहिं समणोवासगस्स अट्टाए
 दंडे अणिविखत्ते अणट्टाए णिविखत्ते जाव ते पाणा वि जाव अयं पि
 भेदे से णो णेयाउए भवइ । तत्थ जे ते परेणं तसथावरा पाणा
 जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए० ते तओ आउं
 विप्पजहंति, विप्पजहिता ते तत्थ परेणं चेव जे तसथावरा पाणा
 जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए० तेसु पच्चायंति,
 जेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते पाणा वि जाव अयं
 पि भेदे से णो णेयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु ण एयं भूयं
 ण एयं भव्वं ण एयं भविस्संति जण्णं तसा पाणा वोच्छिज्जि-
 हंति थावरा पाणा भविस्संति, थावरा पाणा वि वोच्छिज्जिहिंति
 तसा पाणा भविस्संति, अवोच्छिज्जेहिं तसथावरेहिं पाणेहिं जण्णं
 तुब्भे वा अन्नो वा एवं वदह णत्थि णं से केइ परियाए जाव
 णो णेयाउए भवइ ॥सू० १३॥८०॥

छाया—तत्र आराद् ये त्रसाः प्राणाः, येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तः ते तत आयुर्विप्रजहति, विप्रहाय तत्र आराच्चैव यावत्स्थावराः प्राणा येषु श्रमणोपासकस्यार्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तः, अनर्थाय दण्डो निक्षिप्तस्तेषु प्रत्यायान्ति । तेषु श्रमणोपासकस्यार्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तोऽनर्थाय दण्डो निक्षिप्तः । ते प्राणाः अप्युच्यन्ते ते त्रसा अप्युच्यन्ते ते चिरस्थितिकाः, यावदयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तत्र ये आरात् त्रसाः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तः ते तत आयुर्विप्रजहति, विप्रहाय तत्र परेण ये ते त्रसाः स्थावराश्च प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तस्तेषु प्रत्यायान्ति, तेषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यानं भवति । ते प्राणा अपि यावदयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तत्र आराद् ये स्थावराः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तः अनर्थाय दण्डो निक्षिप्तः, ते तदायुर्विप्रजहति, विप्रहाय तत्र आराच्चैव ये त्रसाः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तस्तेषु प्रत्यायान्ति तेषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यानं भवति । ते प्राणा अपि यावदयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तत्र ये ते आराद् ये स्थावराः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तोऽनर्थाय निक्षिप्तः ते तदायुर्विप्रजहति विप्रहाय ते तत्र आराच्चैव ये स्थावराः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तः अनर्थाय दण्डो निक्षिप्तः तेषु प्रत्यायान्ति । तेषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तः अनर्थाय निक्षिप्तः । ते प्राणा अप्युच्यन्ते ते यावदयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तत्र ये ते आरात् स्थावराः प्राणा येषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तः अनर्थाय निक्षिप्तः तत आयुः विप्रजहति, विप्रहाय तत्र परेण ये त्रसस्थावराः प्राणा येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तस्तेषु प्रत्यायान्ति तेषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यानं भवति । ते प्राणा अपि यावद् अयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तत्र ये ते परेण त्रसस्थावराः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तस्ते तत आयुर्विप्रजहति विप्रहाय तत्र आराद् ये त्रसा प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तः तेषु प्रत्यायान्ति तेषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यानं भवति । ते प्राणा अपि यावद् अयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तत्र ये ते परेण त्रसस्थावराः प्राणा येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तस्ते तत आयुः विप्रजहति, विप्रहाय तत्र आराद् ये स्थावराः प्राणा येषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तः अनर्थाय निक्षिप्तः तेषु प्रत्यायान्ति, येषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनि-

ક્ષિપ્તઃ અનર્થાય નિક્ષિપ્તઃ યાવત્ તે પ્રાણા અપિ યાવદયમપિ ભેદઃ સ નો નૈયાયિકો ભવતિ । તત્ર યે તે પરેણ ત્રસસ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય આદાનશ્ચ આમરણાન્તાય દણ્ડો નિક્ષિપ્તઃ, તે તત આયુર્વિપ્રજહતિ, વિપ્રહાય તે તત્ર પરેણ ચૈવ યે ત્રસસ્થાવરાઃ પ્રાણા યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય આદાનશ્ચ આમરણાન્તાય દણ્ડો નિક્ષિપ્તસ્તેષુ પ્રત્યાયાન્તિ । યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય સુપ્રત્યાયુચ્ચાનં ભવતિ તે પ્રાણા અપિ યાવદ્ અયમપિ ભેદઃ સ નો નૈયાયિકો ભવતિ । મગવાંશ્ચ खलु उदाह-नैतद् भूतं नैतद् भाव्यं नैतद् भविष्यन्ति, यत् खलु त्रसाः प्राणाः व्युच्छेत्स्यन्ति स्थावराः प्राणाः भविष्यन्ति, स्थावराः प्राणा अपि व्युच्छेत्स्यन्ति त्रसाः प्राणा भविष्यन्ति । अव्युच्छिन्नेषु त्रसस्થાવરેષુ પ્રાણેષુ યત્ खलु यूयं वा अन्यो वा एवं वदथ नास्ति स कोऽपि पर्यायः यावन्नो नैयायिको भवति ॥મૂ० ૧૩-૮૦॥

ટીકા-‘તત્થ’ તત્ર ‘આરેણ’ આરાત્-તત્ર સમીપસ્થદેશે વિદ્યમાનાઃ-નિવસન્તઃ ‘જે તસા પાણા’ યે ત્રસાઃ પ્રાણાઃ ‘જેહિં’ યેષુ ‘સમણોવાસગસ્સ’ શ્રમણોપાસકસ્ય ‘આયાણસો આમરણંતાણ’ આદાનશ્ચ આમરણાન્તાય-ત્રતધારણસમયાદારમ્ય મરણ-પર્યન્તમ્ । ‘દંડે ણિક્કિલ્લત્તે’ દણ્ડો નિક્ષિપ્તઃ-દણ્ડઃ પરિત્યક્તઃ, ‘તે તઓ આઠં વિપ્પજહંતિ’ તે ત્રસા જીવાઃ તત આયુર્ વિપ્રજહતિ, ત્રસાયુષ્કં ત્યજન્તિ । ‘વિપ્પ-જહિત્તા તત્થ આરેણં ચૈવ જાવ થાવરા પાણા’ વિપ્રહાય-પરિત્યજ્ય તત્ર આરાત્-સમીપદેશે યે સ્થાવરાઃ પ્રાણા ‘જેહિં સમણોવાસગસ્સ અઢ્ઢાણ દંડે અણિક્કિલ્લત્તે અઢ્ઢાણ દંડે ણિક્કિલ્લત્તે’ યેષુ-સ્થાવરજીવેષુ શ્રમણોપાસકસ્યાઽર્થાય દણ્ડોઽનિ-ક્ષિપ્તોઽનર્થાય ચ દણ્ડો નિક્ષિપ્તઃ । ‘તેસુ પચ્ચાયંતિ’ તેષુ કાયેષુ પ્રત્યાયાન્તિ-સમુત્પદ્યન્તે । ‘જેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્કયાયં ભવઃ’ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય

‘તત્થ આરેણં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—વહાં સમીપવર્તી દેશ મેં વિદ્યમાન જો ત્રસ પ્રાણી હૈં, ડનકી હિંસા શ્રમણોપાસકને ત્રત ગ્રહણ કે દિન સે છેકર જીવન પર્યન્ત કે લિંપ ત્યાગ દી હૈ । વે પ્રાણી ડસ આયુ કા પરિત્યાગ કર દેતે હૈં ઓર વહાં કે સમીપ દેશ મેં સ્થાવર રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં જિનકો શ્રાવક ને અનર્થ (નિષ્પ્રયોજન) દણ્ડ દેના ત્યાગ દિયા હૈ, કિન્તુ અર્થ દંડ દેના

‘તત્થ આરેણં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ત્યાં સમીપવર્તી દેશમાં જે ત્રસ પ્રાણીયો રહેલા છે, તેની હિંસા કરવાનો શ્રમણોપાસકે ત્રત ગ્રહણ કરવાના દિવસથી લઈ ને જીવન પર્યન્ત માટે ત્યાગ કરેલ છે. તે પ્રાણી તે ત્રસ આયુષ્યનો ત્યાગ કરી દે છે. અને ત્યાંના સમીપના દેશમાં સ્થાવરપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. જેને શ્રાવકે અનર્થ

પ્રાણાતિપાતપ્રત્યાખ્યાનં સુપ્રત્યાખ્યાતમ્-સફલં ગણ્યતે । ‘તે પાણા વિ જાવ’ તે પ્રાણા અપિ કથયન્તે-ત્રસા-અપિ કથયન્તે । ‘તે ચિરદ્વિઃપા જામ’ તે ચિરસ્થિતિકાઃ મહાકાયાઃ અનેકે ચ સન્તિ ‘અયં પિ મેષ્ સે ણો ણેયાઉણ મવહ્’ અયમપિ મેદઃ સ નો નૈયાયિકો મવતિ । તત્થ જે આરેણં તસા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણ્’ તત્ર યે આરાત્ ત્રસાઃ પ્રાણાઃ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય આદાનશઃ વ્રતધારણાદારમ્ય આમરણાન્તાય દણ્ડો નિક્ષિપ્તઃ ‘તે તઓ આઉં વિષ્પજહંતિ’ તે-સમીપવર્તિનો જીવા સ્વસાઃ તતઃ સ્વાયુષં વિમજ્જહતિ, ‘વિષ્પજહિત્તા’ વિમદ્ધાય ‘તત્થ પરેણં જે તસા થાવરા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણ્’ તત્ર યે પરેણ ત્રસાઃ સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્યાદાનશઃ આમરણાન્તાય દણ્ડો નિક્ષિપ્તઃ ‘તેસુ પચ્ચાયંતિ’ તેષુ પ્રત્યાયાન્તિ ‘તેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્કયાયં મવહ્’ તેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય સુપ્રત્યાખ્યાનં મવતિ । ‘તે પાણા વિ જાવ’ તે પ્રાણા અપ્યુચ્ચન્તે તે ત્રસા અપિ તે મહાકાયા અપિ ‘અયંપિ મેદે નહીં ત્યાગા હૈ । ઉન પ્રાણિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વે પ્રાણી મી કહલાતે હૈં ત્રસ મી કહલાતે હૈં વે ચિરકાલ તક સ્થિત રહતે હૈં । ઉન્હેં શ્રમણોપાસક દણ્ડ નહીં દેતા હૈ । અતઃ ઉસકે પ્રત્યાખ્યાન કો નિર્વિષય કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈ ।

વહાં સમીપ દેશ મેં રહને વાલે જો ત્રસ પ્રાણી હૈ, શ્રમણોપાસક ને વ્રત ગ્રહણ કે સમય સે લેકર મરણપર્યન્ત જિનકી હિંસા કા ત્યાગ કર ઉસ દેશ સે દૂરવર્તી કિસી પ્રદેશ મેં રહને વાલે જો ત્રસ ઔર સ્થાવર પ્રાણી હૈં, જિનકો વ્રત ગ્રહણ કે સમય સે મૃત્યુપર્યન્ત દણ્ડ દેના શ્રાવક ને ત્યાગ દિયા હૈ, ઉનમેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, ઉન પ્રાણિયોં કે વિષય મેં શ્રમણોપાસક કા પ્રત્યાખ્યાન સફલ હોતા હૈ । વે પ્રાણી મી કહલાતે હૈં ઔર ત્રસ મી કહલાતે હૈં । શ્રમણોપાસક ઉનકી હિંસા

(વિનાપ્રયોજન) દડદેવાનો ત્યાગ કરેલ છે. પરંતુ અર્થદંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ નથી. તેઓમાં ઉત્પન્ન થય છે. તેઓ પ્રાણીપણુ કહેવાય છે ત્રસ પણ કહેવાય છે. તેઓ લાંબા કાળસુધી સ્થિત રહે છે તેને શ્રમણોપાસકદંડદેતા નથી તેથી તેના પ્રત્યાખ્યાનને નિર્વિષય કહેવું તે ન્યાયયુક્ત નથી.

ત્યાં સમીપના દેશમાં રહેવાળા જે ત્રસપ્રાણી છે શ્રમણોપાસકે વ્રત શરૂ કરવાના સમય થી લઈ ને મરણ પર્યન્ત જેની હિંસાનો ત્યાગ કરેલ છે. તેઓ પોતાના આયુષ્યનો ત્યાગકરીને તે દેશથી દૂર રહેલા કોઈ પ્રદેશમાં રહેવાવાળા જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી છે. જેને વ્રત શરૂ કરવાના સમય થી લઈ ને મરણ પર્યન્ત દંડ દેવાનો શ્રાવકે ત્યાગ કરેલ છે. તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે પ્રાણિયોના સંબંધમાં શ્રમણોપાસકનું પ્રત્યાખ્યાન

સે જો જોયાડાં ભવઈ' અયમપિ ભેદઃ સ નો નૈવાયિકો ભવતિ, અર્થાત્ શ્રાવક-
પ્રત્યાખ્યાનસ્ય નિર્વિષયત્વપતિપાદનં ન યુક્તિયુક્તમિતિ । 'તત્થ જે આરેણં થાવરા
પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ અદ્દાએ દંડે અણિવિલ્લત્તે અણદ્દાએ ણિવિલ્લત્તે' તત્ર યે
આરાત્ સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ જીવાઃ સમીપદેશવર્તિનઃ સન્તિ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય અર્થાય
-પ્રયોજનમુદ્દિશ્ય દણ્ડઃ-અનિશ્ચિત્તઃ-પ્રાણિપ્રાણવ્યપરોપણં ન ત્યક્તઃ । અનર્થાય
પ્રયોજનમન્તરેણ દણ્ડો નિશ્ચિત્તઃ-હિંસાતો-પ્રાણવ્યપરોપણાત્ નિવૃત્તો જાતઃ । તે
તથો આડું વિષ્વજહંતિ' તે તદાયુ વિમજ્જહતિ 'વિષ્વજહિતા' વિમહાય 'તત્થ આરેણં
ચેવ જે તસા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાએ' તત્રારાચ્ચેવ
યે તસાઃ પ્રાણાઃ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્યાઽઽદાનશઃ આમરણાન્તાય દણ્ડો
નિશ્ચિત્તઃ । 'તેસુ પચ્ચાયંતિ' તેષુ પ્રત્યાયાન્તિ-પ્રત્યાગચ્છન્તિ 'જેહિં સમણોવાસ-
નહીં કરતા હૈ । અતએવ શ્રમણોપાસક કા પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય હૈ,
એસા કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈ ।

વહાં સમીપ દેશ મેં જો સ્થાવર પ્રાણી હૈ, જિનકે વિષય મેં
શ્રાવક ને અર્થદણ્ડ કા ત્યાગ નહીં ક્રિયા હૈ ઓર અનર્થ દણ્ડ કા
ત્યાગ કર દિયા હૈ, વે જવ અપની આયુ સમાપ્ત કરકે, સમીપ દેશ-
વર્તી તસ પ્રાણી કે રૂપ મેં, જિનકો દંડ દેના શ્રાવક ને વ્રત ગ્રહણ
કે સમય સે લેકર જીવન પર્યન્ત ત્યાગ દિયા હૈ, ઉત્પન્ન હોતે હૈ તો
ઉનકે વિષય મેં શ્રમણોપાસક કા પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોતા હૈ ।
વે પ્રાણી ખી કહે જાતે હૈ ઓર તસ ખી કહે જાતે હૈ । અતએવ યહ
કહના ન્યાયયુક્ત નહીં હૈ કિ શ્રાવક કા પ્રત્યાખ્યાન તસજીવોં કે
અભાવ કે કારણ નિર્વિષય હૈ ।

સકળ થાય છે. તેઓ પ્રાણીપણ કહેવાય છે. અને તસપણ કહેવાય છે.
શ્રમણોપાસક તેઓની હિંસા કરતા નથી. તેથી જ શ્રમણોપાસકનું પ્રત્યાખ્યાન
નિર્વિષય છે, તેમ કહેવું તે ન્યાયયુક્ત નથી.

ત્યાં સમીપના દેશમાં જે સ્થાવર પ્રાણી છે. જેના સંબંધમાં શ્રાવકે પોતાના
જીવનમાં અર્થદંડનો ત્યાગ કરેલ નથી. અને અનર્થદંડનો ત્યાગ કરેલ છે.
તેઓ જ્યારે પોતાનું આયુષ્ય સમાપ્ત કરીને સમીપનાદેશમાં રહેલ તસ પ્રાણી
પણથી કે જેને દંડ દેવાનું શ્રાવકે વ્રતગ્રહણ ના સમયથી લઈને જીવન
પર્યન્ત ત્યાગ કરેલ છે. તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે તો તેમનાં સંબંધમાં શ્રમણો-
પાસકનું પ્રત્યાખ્યાન સુ પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય
છે. અને તસપણ કહેવાય છે. તેથી શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન તસજીવોના અભાવના
કારણે નિર્વિષય છે, તેમ કહેવું તે ન્યાય યુક્ત નથી.

ગસ્સ સુપચ્ચન્નલાયં ભવઈ' યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય સુપત્યાખ્યાનં ભવતિ । 'તે પાણા વિ જાવ' તે પ્રાણા અપ્યુચ્ચન્તે ત્રસા અપિ યાવત્ । 'અયં પિ ભેદે સે ણો ણેયાઉણ ભવઈ' અયમપિ ભેદઃ સ નો નૈયાયિકો ભવતિ ઇતિ । 'તત્થ' તત્ર 'જે તે આરેણં' એ તે આરાત્-સમીપે સ્થિતાઃ, 'જે થાવરા પાણા' એ સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ 'જેહિં સમ-
ણોવાસગસ્સ અઢ્ઢાણ દંઢે અણિલ્લિલ્લે' યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય અર્થાય-પ્રયોજનં સમુ-
દ્દિશ્ય દણ્ડો ન નિશ્ચિન્તઃ । 'અણઢ્ઢાણ ણિલ્લિલ્લે' અનર્થાય-પ્રયોજનં વિનૈવ તુ દણ્ડઃ
પરિત્યક્તઃ । 'તે તઓ આડં વિપ્પજહંતિ' તે-સ્થાવરા જીવાઃ તદાયુ વિપ્રજહતિ-
પરિત્યજન્તિ । 'વિપ્પજહિત્તા તે' વિપ્રહાય તે 'તત્થ આરેણં જે થાવરા પાણા જેહિં
સમણોવાસગસ્સ' તત્રાડ્ડરાદ્ એ સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય 'અઢ્ઢાણ'
અર્થાય-પ્રયોજનમુદ્દિશ્ય 'દંઢે અણિલ્લિલ્લે' દણ્ડોનિશ્ચિન્તઃ 'અણઢ્ઢાણ ણિલ્લિલ્લે'
અનર્થાય દણ્ડો નિશ્ચિન્તઃ 'તેસુ પચ્ચાયંતિ' તેષુ પ્રત્યાયાન્તિ 'તેહિં સમણોવાસગસ્સ
અઢ્ઢાણ દંઢે અણિલ્લિલ્લે' તેષુ શ્રમણોપાસકસ્યાડર્થાય દણ્ડોનિશ્ચિન્તઃ-ન પરિ-
ત્યક્તઃ, અનર્થાય ચ પરિત્યક્તઃ । 'તે પાણા વિ જાવ' તે પ્રાણા અપ્યુચ્ચન્તે, તે
ત્રસા અપિ । 'અયં પિ ભેદે સે ણો ણેયાઉણ ભવઈ' અયમપિ ભેદઃ સ નો નૈયાયિકો

વહાં સમીપ દેશ મેં જો સ્થાવર પ્રાણી હૈં, જિનકી શ્રમણોપાસક ને
પ્રયોજનવશ હિંસા કા ત્યાગ નહીં કિયા હૈ, કિન્તુ નિષ્પ્રયોજન હિંસા
કા ત્યાગ કર દિયા હૈ, વે જીવ જવ અપની આયુ કો ત્યાગ કર વહાં
જો સમીપવર્તી સ્થાવર પ્રાણિયોં મેં, જિનકી પ્રયોજનવશ હિંસા કરના
શ્રાવક ને નહીં ત્યાગા હૈ કિન્તુ નિષ્પ્રયોજન હિંસા કા ત્યાગ કર દિયા
હૈ, ઉનમેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઉનકો શ્રાવક પ્રયોજનવશ દણ્ડ દેતા હૈ,
વિના પ્રયોજન દણ્ડ નહીં દેતા હૈ, અતઃ શ્રાવક કા પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિ-
ષય હૈ, એસા કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈ ।

વહાં જો સમીપ પ્રદેશ મેં સ્થાવર પ્રાણી હૈં, જિન્હેં શ્રાવક ને અર્થ-

ત્યાં સમીપના દેશમાં જે સ્થાવરપ્રાણી છે, કે જેની હિંસાનો શ્રમણોપાસકે
પ્રયોજનવશ ત્યાગ કરેલ નથી પરંતુ નિષ્પ્રયોજન હિંસાનો ત્યાગ કરેલ છે તે
જીવો જ્યારે પોતાના આયુષ્યનો ત્યાગ કરીને ત્યાં જે નજીકમાં રહેલા સ્થાવર
પ્રાણિયો છે, કે જેની પ્રયોજન વશ હિંસા કરવાનો શ્રાવકે ત્યાગ કરેલ નથી,
પરંતુ પ્રયોજન વિનાની હિંસાનો ત્યાગ કરેલ છે. તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
તેને શ્રાવક પ્રયોજન વશ દંડ આપે છે પ્રયોજન વિના દંડદેતા નથી તેથી
શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય છે, તેમ કહેવું તે ન્યાયયુક્ત નથી

ત્યાં જે નજીકના પ્રદેશમાં સ્થાવર પ્રાણી છે કે જેને શ્રાવકે અર્થ દંડ

भवति श्रावकस्य प्रविष्टा न निर्विषयेति भावः । 'तत्थ' तत्र 'जे ते आरेणं यावरा पाणा' ये ते आरात्-समीपे स्थावराः प्राणाः 'जेहिं समणोवासगस्स' येषु श्रमणोपासकस्य 'अट्ठाए दंडे अणिक्वित्ते अगट्ठाए णिक्वित्ते' अर्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तः न त्यक्तः अनर्थाय निक्षिप्तः-त्यक्तः 'ते तओ आउं विप्पजहंति' ते ततः आयु विप्रजहति 'विप्पजहत्ता' विप्रहाय 'तत्थ' तत्र 'परेणं' परेण 'जे तसथावरा पाणा' ये त्रसस्थावराः प्राणाः 'जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए' येषु श्रमणोपासकस्यादानश आमरणतान्ता य दण्डो निक्षिप्तः, 'तेसु पच्चायंति' तेषु प्रत्यायान्ति । 'तेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ' तेषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यानं भवति । 'ते पाणा वि जाव' ते प्राणा अपि यावत् 'अयं पि भेदे से णो जेयाउए भवइ' अपमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तथा च श्रावकस्य सुप्रत्याख्यानं न निर्विषयकमिति ।

'तत्थ जे ते परेणं तसथावरा पाणा' तत्र ये ते परेण त्रसस्थावराः प्राणाः जीवाः, 'जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए' येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तः, श्रावकद्वारा गृहीतदेशातिरिक्तदेशे

दंड देना नहीं त्यागा है, किन्तु अनर्थदंड देना त्यागा है, वे जब अपनी आयु को त्याग कर दूर देश में जो त्रस स्थावर प्राणी हैं, श्रावक ने व्रत ग्रहण के समय ये जीवनपर्यन्त जिनकी हिंसा का त्याग कर दिया है, उनमें उत्पन्न होते हैं तो श्रावक का प्रत्याख्यान सुप्रत्याख्यान होता है । वे प्राणी भी कहलाते हैं, त्रस भी कहलाते हैं अतएव श्रावक के प्रत्याख्यान को निर्विषय कहना न्याययुक्त नहीं है ।

वहां दूर देश में अर्थात् श्रावक के द्वारा नियत किये हुए देश परिमाण से बाहर जो त्रस और स्थावर प्राणी हैं, व्रत ग्रहण से लेकर जीवनपर्यन्त श्रावक ने जिनकी हिंसा त्याग दी है, वे प्राणी जब

દેવાનો ત્યાગ કરેલ નથી પરંતુ અનર્થ દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે. તેઓ ન્યારે પોતાના આયુષ્યનો ત્યાગ કરીને દૂરદેશમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી છે, અને શ્રાવકે વ્રત ગ્રહણના સમયથી જીવન પર્યન્ત જેની હિંસાનો ત્યાગ કરેલ છે, તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે શ્રાવકનું સુપ્રત્યાખ્યાન હોય છે. તેઓ પ્રાણીપણ કહેવાય છે. ત્રસપણ કહેવાય છે. તેથી જ શ્રાવકના પ્રત્યાખ્યાન ને નિર્વિષય કહેવું તે ન્યાયયુક્ત નથી.

ત્યાં દૂર દેશમાં અર્થાત્ શ્રાવકદ્વારા નિયત કરવામાં આવેલ દેશપરિમાણથી બહાર જે ત્રસ અને સ્થાવરપ્રાણી છે વ્રતગ્રહણથી લઈને જીવન પર્યન્ત શ્રાવકે જેઓની હિંસાનો ત્યાગ કરેલ છે, તે પ્રાણીઓ ન્યારે પોતાના આયુષ્યનો

સમુત્પન્ના જાંવા:-યદ્વિષયે શ્રાવકેણ દણ્ડદાન ન ગૃહીતમ્ । 'તે તથો આઝ વિષ્પ જહંતિ' તે જીવાં સ્તત આયુ વિમજ્જહતિ 'વિષ્પજહિત્તા' વિમહાય-પરિત્યજ્ય 'તત્થ આરેણં જે તસા પાણા' તત્ર આરાત્-યે ત્રસાઃ પ્રાણાઃ 'જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં' યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય આદાનશઃ ત્રતગ્રહણકાલાદારમ્થ મરણપર્યન્તં દણ્ડઃ પરિત્યક્તઃ । 'તેહિં પચ્ચાયંતિ' તેષુ પ્રત્યાયાતિ 'તેહિં સમણો-વાસગસ્સ' તેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય 'સુપચ્ચક્કાયાં ભવઙ્' સુપ્રત્યાખ્યાનં ભવતિ, 'તે પાણા વિ જાવ' તે પ્રાણા અપિ ત્રમા અપ્યુચ્ચન્તે 'અયં પિ મેદે સે ણો ણેયાઊણં ભવઙ્' અયમપિ મેદઃ સ નો નૈયાયિકો ભવતિ । તદ્વિષયે કૃતં પ્રત્યાખ્યાનં શ્રાવ-કસ્ય નાઽસજ્જતં ભવતિ, કિન્તુ-ન્યાયસજ્જતમેવેતિ ભાવઃ । 'તત્થ જે તે પરેણં તસ યાવરા પાણા' તત્ર યે તે પરેણ ત્રસસ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ શ્રાવકત્રતગૃહીતદેશપરિણામતો-ઽન્યદેશે વિદ્યમાનાઃ 'જેહિં સમણોવાસગસ્સ આમરણંતાણં' યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય આદાનશ આમરણાન્તાય દણ્ડો નિશ્ચિન્તઃ-ત્યક્તઃ 'તે તથો આઝ વિષ્પજહંતિ' તે જીવા સ્તત આયુવિમજ્જહતિ-ત્યજન્તિ, 'વિષ્પજહિત્તા તત્થ આરેણં જે યાવરા

અપની આયુ કા ત્યાગ કરકે શ્રાવક દ્વારા ગ્રહણ કિયે હુણ દેશ પરિ-ણામ કે અન્દર સ્થિત ત્રસ પ્રાણી કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, જિનકો શ્રાવક દંડ દેના ત્યાગ દિયા હૈ, તવ ડન જીવોં કે વિષય મેં શ્રાવક કા પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોતા હૈ । વે પ્રાણી મી કહલાતે હૈ ઓર ત્રસ મી કહલાતે હૈં અતઃશ્રાવક કે પ્રત્યાખ્યાન કોં નિર્વિષય કહના ન્યાય યુક્ત નહીં હૈ ।

વહાં જો ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણી શ્રમણોપાસક કે દ્વારા ગ્રહણ કિયે હુણ દેશ પરિમાણ સે ભિન્ન દેશ મેં વિદ્યમાન હૈં, જિનકો શ્રમ-ણોપાસક ને ત્રતારંભ સે ઊંકર મૃત્યુપર્યન્ત દંડ દેના ત્યાગ દિયા હૈ, વે ડસ આયુ કા પરિત્યાગ કર દેતે હૈં ઓર સમીપવર્તી સ્થાવર પ્રાણી કે

ત્યાગ કરીને શ્રાવક દ્વારા ગ્રહણ કરવામા આવેલ દેશ પરિમાણની અંદર રહેલ ત્રસ પ્રાણીપણથી ઉત્પન્ન થાય છે. જેને શ્રાવકે દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે. ત્યારે તે જીવોના સંબંધમાં શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોય છે તેઓ પ્રાણીપણ કહેવાય છે. અને ત્રસપણ કહેવાય છે. તેથી જ શ્રાવકના પ્રત્યાખ્યાનને નિર્વિષય કહેવું તે ન્યાય યુક્ત નથી.

ત્યાં જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી શ્રમણોપાસક દ્વારા ગ્રહણકરેલ દેશ પરિમાણથી જૂદા દેશમાં રહેલા છે, જેમને શ્રમણોપાસકે ત્રતારંભથીલધને મૃત્યુ પર્યન્ત દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે, તેઓ એ આયુષ્યનો ત્યાગ કરી દે છે, અને સમીપમાં રહેલા સ્થાવર પ્રાણીપણમાં કે જેને શ્રાવકે અર્થદંડ

પાણા' વિપ્રદાય તત્ર આરાદ્ યે સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ 'જેહિ સમણોવાસગસ્સ' યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય 'અદ્દાએ દંડે અણિવિલ્લે' અર્થાત્ દણ્ડોઽનિશ્ચિત્તઃ 'અણદ્દાએ ણિ-વિલ્લે' અનર્થાત્ દણ્ડો નિશ્ચિત્તઃ 'તેસુ પચ્ચાયંતિ' તેષુ પ્રત્યાયાન્તિ-આગચ્છન્તિ તે જીવાસ્સસા મૂતપૂર્વાઃ 'જેહિ સમણોવાસગસ્સ અદ્દાએ દંડે અણિવિલ્લે અણદ્દાએ ણિવિલ્લે' યેષુ શ્રમણોપાસકસ્યાઽર્થાત્ દણ્ડોઽનિશ્ચિત્તોઽનર્થાત્ દણ્ડો નિશ્ચિત્તઃ, 'જાવ તે પાણા વિ જાવ' યાવ ત્તે પ્રાણા અપિ ઉચ્ચન્તે ત્રસા અપિ યાવત્ 'અયં પિ મેદે સે ણો ણેયાઉએ મવ્હ' અયમપિ મેદઃ સ નો નૈયાયિકો મવતિ, અતઃ શ્રાવકસ્ય પ્રત્યાખ્યાનં નાઽસજ્જતમિતિ । 'તત્થ જે તે પરેણં તસ યાવરા પાણા' તત્ર યે તે પરેણ ત્રસસ્યાવરાઃ પ્રાણાઃ 'જેહિ સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાએ' યેષુ શ્રમણોપાસકસ્યાદાનશ આમરણાન્તાય દીક્ષાગ્રહણમવધીકૃત્ય સ્યાદ્ યાવન્મરણં દેશાવકાશિષુ જીવકાયેષુ દણ્ડઃ પરિહૃતઃ । 'તે તમો આઠં વિપ્પજહંતિ' તે તત્ આયુર્વિપ્પજહતિ ત્યજન્તિ, 'વિપ્પજહિત્તા તે' વિપ્રદાય તે 'તત્થ પરેણં ચેવ તસા યાવરા પાણા' તત્ર પરેણ ચૈવ યે ત્રમાઃ સ્થાવરાશ્ચ પ્રાણિનઃ 'જેહિ સમણોવાસગસ્સ'

રૂપ મેં, જિનકો શ્રાવક ને દંડ દેના નહીં છોડા હૈ કિન્તુ અનર્થદંડ દેના છોડ દિયા હૈ, ડનમેં વે જન્મ લેતે હૈ, શ્રાવક ડનકો નિરર્થક દંડ નહીં દેતા હૈ । વે પ્રાણી મી કહલાતે હૈં ઓર ત્રસ મી કહલાતે હૈં અતઃશ્રાવક કે વ્રત કો નિર્વિષય કહના ઠીક નહીં હૈ ।

જો ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણી શ્રાવક કે દ્વારા ગ્રહણ કિયે હુએ દેશ પરિમાણ સે મિન્ન દેશવર્ત્તી હૈં જિનકો શ્રાવક ને વ્રતગ્રહણ સે લેકર મરણપર્યન્ત દંડ દેના ત્યાગ દિયા હૈ, વે ડસ આયુ કો ત્યાગ કર શ્રાવક કે દ્વારા ગ્રહણ કિયે હુએ દેશપરિમાણ સે યાહર અન્ય દેશ મેં જો ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણી હૈં, જિનકો શ્રાવક ને વ્રતગ્રહણ સે લેકર મરણપર્યન્ત દંડ દેના ત્યાગ દિયા હૈ, ડનમેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ડનમેં

દેવાનો ત્યાગ કરેલ નથી. પરંતુ અનર્થ દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે, તેઓમાં તે જન્મ ધારણ કરે છે, શ્રાવક તેને નિરર્થક દંડ દેતા નથી, તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે અને ત્રસ પણ કહેવાય છે, તેથી જ શ્રાવકના વ્રતને નિર્વિષય કહેવું તે ન્યાયયુક્ત નથી.

જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી શ્રાવકદ્વારા ગ્રહણ કરેલ દેશપરિણામથી જૂદા દેશમાં રહેલા છે, જેને શ્રાવકે વ્રત ગ્રહણથી લઈને મરણપર્યન્ત દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે. તેઓ એ આયુષ્યનો ત્યાગ કરીને શ્રાવક દ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવેલ દેશ પરિણામથી બહારના બીજાદેશમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર

અથાષ્ટમં દૃષ્ટાન્તમાહ ‘સે જહાનામણ’ તથા નામકઃ ‘કોઈ પુરિસે’ કોઽપિ પુરુષઃ ‘અરણીઓ અગ્નિ’ અરણિતોઽગ્નિમ્ ‘અભિનિવ્વહિત્તા ણં’ અભિનિર્વર્ત્ય સ્વહ ‘ઉવદંસેજ્જા’ ઉપદર્શયેત્ ‘અયમાઉસો ! અરણી અયં અગ્ગી’ અયમાયુષ્મન્ ! અરણિઃ અયમગ્નિઃ, ‘એવમેવ જાવ સરીરં’ એવમેવ યાવચ્છરીરમ્, યથા અરણેરગ્નેશ્ચ પ્રજ્ઞાપનં ભવતિ, તથા દેહાત્મનોઃ પાર્થક્યેન પ્રજ્ઞાપના ન ભવતિ, તત્ આત્મદેહયોર્નાસ્તિ ભેદઃ । ‘એવં અસંતે-અસંવિજ્જમાણે’ એવમ્-અસન્-અસંવેદ્યમાનઃ, અતઃ-આત્મા ન શરીરાત્ પૃથક્ સત્તાવાન્-ન ચાઽનુભાગમ્યઃ, અતએવ એષ પક્ષઃ સાધીયાન્ યત્ શરીરાત્પૃથગ્ નાસ્તિ કોઽપિ આત્મ પદાર્થ इति સિદ્ધમ્ । અતએવ ‘જેસિં તં સુઅકલાયં ભવઈ’ યેષાં તત્ સ્વારૂપાતં ભવતિ ‘તં જહા-અન્નો જીવો અન્નં સરીરં તમ્હા તે મિચ્છા’ તથા-અન્યો જીવોઽન્યચ્છરીરમ્, યે શરીરાદ્ વિભિન્નં જીવ મન્યન્તે, તત્તેષાં પૂર્વોક્તદૃષ્ટાન્તૈઃ મિથ્યૈવ । યદિ મિન્નઃ સ્યાત્-તદા દેહાદેર્ભેદેન દર્શયિતું શક્યેત । પરન્તુ-ન કોઽપિ દર્શયિતુમીષ્ટેઽતઃ શરીરાઽઽત્મવાદો

જેસે કોઈ પુરુષ અરણિ નામક કાષ્ઠ સે અગ્નિ નિકાલ કર દિશ્વલા દેતા હૈ કિ-હે આયુષ્મન્ ! યહ અરણિ હૈ ઓર યહ અગ્નિ હૈ, હસી પ્રકાર એસા દિશ્વલાને ચાલા કોઈ પુરુષ નહીં હૈ કિ-યહ આત્મા રહા ઓર યહ શરીર રહા । અર્થાત્ જેસે અગ્નિ ઓર અરણિ મેં ભેદ પ્રતીત હોતા હૈ વૈસા દેહ ઓર આત્મા મેં ભેદ પ્રતીત નહીં હોતા । અતએવ દોનોં મિન્ન મિન્ન નહીં હૈ ।

હસ પ્રકાર આત્મા કી પૃથક્ સત્તા કી પ્રતીતિ નહીં હોતી, અતઃ યહી પક્ષ સમીચીન હૈ કિ શરીર સે મિન્ન આત્મા નહીં હૈ । હસ પ્રકાર જીવ મિન્ન હૈ ઓર શરીર મિન્ન હૈ, ઉનકા કથન સ્વારૂપાત ‘સુકથન’ નહીં હૈ । વહ કથન મિથ્યા હૈ ।

જેમ કોઈ પુરુષ અરણી નામના કાષ્ઠમાંથી અગ્નિને બહાર કઢાડીને બતાવી દે છે, કે હે આયુષ્મન્ આ અરણી છે, અને આ અગ્નિ છે. એજ પ્રમાણે એવું બતાવનારો કોઈ પુરુષ નથી કે-આ આત્મા રહ્યો અને આ શરીર રહ્યું અર્થાત્ જેમ અગ્નિ અને અરણીમાં ભેદ જણાઈ આવે છે. એ રીતે હેહ અને આત્મામાં ભેદ જણાતો નથી. તેથી જ આત્મા અને શરીર બન્ને અલગ અલગ નથી પણ એક જ છે.

આ પ્રમાણે આત્માની અલગ સત્તાની ખાત્રી થતી નથી, જેથી શરીરથી જૂદો આત્મા નથી એજ પક્ષ યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે જીવ ભિન્ન છે, અને શરીર ભિન્ન છે, એવું કહેનારાઓનું કથન સમીચીન લાગતું નથી. તે કથન મિથ્યા છે.

યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય 'આયાણસો આમરણંતાણ' આદાનશ આમરણાન્તાય દણ્ડો નિક્ષિપ્તઃ, 'તેસુ પચ્ચાયંતિ' તેષુ પ્રત્યાયાન્તિ, 'જેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચ વલાયં ભવઙ્' યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય સુપત્યાખ્યાનં ભવતિ, 'તે પાણા વિ જાવ' તે પ્રાણા અપ્યુવ્યન્તે ત્રસાશ્ચ, 'અયં પિ ભેદે સે ણો ણેયાઉણ ભવઙ્' અયમપિ ભેદઃ સ નો નૈયાયિકો ભવતિ । 'ભગવં ચ ણં ઉદાહુ' ભગવાન્ ગૌતમસ્વામી ચ खलु पुन-
રપ્યાહ—'ण एयं भूयं' નૈતદ્ભૂતમ્, યદ્ભવતા કથ્યતે । 'ण एयं भव्वं' નૈવં માવ્યમ્
'ण एयं भविस्संति' નૈવં મવિષ્યન્તિ ભવન્તિ ચ 'जणं तसा पाणा वोच्छिज्जि-
हिंति' યત્ ત્રસાઃ પ્રાણાઃ વ્યુચ્છેત્સ્યન્તિ ત્રસાઃ પ્રાણા વ્યુચ્છિન્ના મવિષ્યન્તિ,
'थावरा पाणा भविस्संति' સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ મવિષ્યન્તિ 'थावरा पाणा वि वोच्छि-
ज्जिहिंति तसा पाणा भविस्संति' સ્થાવરા અપિ પ્રાણાઃ વ્યુચ્છેત્સ્યન્તિ ત્રસા મવિ-
ષ્યન્તિ, 'अवोच्छिन्नेहिं तसथावरेहिं पाणेहिं' અવ્યુચ્છિન્નેષુ ત્રસસ્થાવરેષુ પ્રાણેષુ
'जणं तुव्वे वा अन्नो वा' યત્ खलु यूयं वा अन्यो वा 'एवं वदह' एवं वदथ 'णत्थि
णं से केइ परियाए' નાસ્તિ खलु स कोऽपि पर्यायः यत्र श्रावकप्रत्याख्यानं सफलं

શ્રાવક કા પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોતા હૈ । અતઃપ્રત્ય શ્રાવક કા પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય હૈ, ઇસા કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈ ।

ભગવાન્ ગૌતમ ને કહા—ઇસા કમી હુઆ નહીં હૈ ઇસા કમી હોગા નહીં ઔર વર્તમાન મેં હોતા મી નહીં હૈ કિ ઇસ સંસાર મેં ત્રસ જીવોં કા વિચ્છેદ્ હો જાય અર્થાત્ કોઈ ત્રસ પ્રાણી હી નહીં રહે ઔર સંસાર કે સમસ્ત પ્રાણી સ્થાવર હી હો જાણે । અથવા સ્થાવર જીવોં કા વિચ્છેદ્ હો જાય ઔર સબ કે સબ ત્રસ પ્રાણી હી રહ જાણે । જબ ત્રસ ઔર સ્થાવર દોનોં કા હી સર્વથા વિચ્છેદ્ નહીં હોતા તો યહ્ કથન યુક્તિસંગત નહીં હૈ કિ ઇસા કોઈ પર્યાય હી નહીં હૈ જહાં શ્રાવક કા

પ્રાણી છે, જેનો શ્રાવકે ત્રસ ગ્રહણથી લઈ ને મરણપર્યન્ત દંડેવાનો ત્યાગ કરેલ છે. તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. તેથી જ શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય છે, તેમ કહેવું તે ન્યાયયુક્ત નથી.

ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામી એ કહેયું—આમ ક્યારેય થયું નથી આમ ક્યારેય થશે નહીં અને વર્તમાનમાં થયું પણ નથી કે—આ સંસારમાં ત્રસ જીવો નો વિચ્છેદ થઈ જાય અર્થાત્ કોઈ ત્રસ પ્રાણી જ ન રહે, અને સંસાર ના બધાજ પ્રાણી સ્થાવર જ હોય, અથવા સ્થાવર જીવોનો વિચ્છેદ થાય, અને બધા ત્રસ પ્રાણીઓ જ રહી જાય. ક્યારે ત્રસ અને સ્થાવર બન્ને નો જ સર્વથા વિચ્છેદ થતો નથી, તો આપણે આ કથન યુક્તિયુક્ત નથી. કે—

ભવેદિતિ । ‘સે જો જેયાડા ભવઈ’ સ નો નૈયાયિકો ભવતિ, સત્ત્વ ત્રયસ્થાવરજીવેષુ
કથં ન શ્રાવકસ્ય પ્રત્યારુપાનં સફલમ્ અપિ તુ સફલમેવ ॥મૂ० ૧૩॥૮૦॥

અથોપસંહારમાદ—

મૂલમ્—ભગવં ચ ણં ઉદાહુ આડમંતો ! ઉદગા ! જે ખલુ
સમણં વા માહણં વા પરિભાસેઈ મિત્તિં મન્નઈ, આગમિત્તા ણાણં
આગમિત્તા દંસણં આગમિત્તા ચરિત્તં પાવાણં કમ્માણં અકરણ-
યાણ સે ખલુ પરલોગપલિમંથત્તાણ ચિટ્ઠઈ, જે ખલુ સમણં વા
માહણં વા ણો પરિભાસઈ મિત્તિં મન્નઈ આગમિત્તા ણાણં
આગમિત્તા દંસણં આગમિત્તા ચરિત્તં પાવાણં કમ્માણં અક-
રણયાણ સે ખલુ પરલોગવિસુદ્ધીણ ચિટ્ઠઈ, તણ ણં સે ઉદણ
પેઢાલપુત્તે ભગવં ગોયમં અણાઢાયમાણે જામેવ દિસિં પાડવ્ભૂણ
તામેવ દિસિં પહારેત્થ ગમણાણ । ભગવં ચ ણં ઉદાહુ આડ-
મંતો ઉદગા ! જે ખલુ તહામ્ભૂયસ્સ સમણસ્સ વા માહણસ્સ વા
અંતિણ ઇગમત્તિ આરિયં ધમ્મિયં સુવચણં સોચ્છા નિસમ્મં અપ્પણો
ચેત્ત સુહુમાણ પહિલેહાણ અણુત્તરં જોગખેમપયં લંભિણ સમાણો
સો વિ તાવ તં આઢાઈ પરિજાણેઈ વંદઈ નમંસઈ સકારેઈ સંમા-
ણેઈ જાવ કલ્લાણં મંગલં દેવયં ચેદ્ધયં પજ્જુવાસઈ । તણ ણં સે
ઉદણ પેઢાલપુત્તે ભગવં ગોયમં ઇવં વયાસી—ઈણિં ણં મંતે !
પયાણં પુવ્વિં અન્નાણયાણ અસવણયાણ અબોહિણ અણભિગમેણં

પ્રત્યારુપાન સફલ હો ! જ્ય ત્રસ ઓર સ્થાવર દોનો જીવરાશિયાં
સદૈવ રહતી હૈં તો શ્રાવક કા પ્રત્યારુપાન નિષ્ફલ નહીં હો સકતા
અર્થાત્ સફલ હોતા હૈ ॥૧૩॥

એવાકોઈ પર્યાય જ નથી. કે જ્યાં શ્રાવકનું પ્રત્યારુપાન સફળ થાય, જ્યારે
ત્રસ અને સ્થાવર બન્ને જીવરાશીયો હંમેશાં રહે છે. તો શ્રાવકનું પ્રત્યારુ-
પાન નિષ્ફળ થઈ શકતું નથી અર્થાત્ સફળ થાય છે. તેમ સમજવું ॥૧૩॥

अदिट्ठाणं असुयाणं अमुयाणं अविन्नायाणं अव्वोगडाणं अणि-
 गूढाणं अविच्छिन्नाणं अणिसिट्ठाणं अणिवूढाणं अणुवहारियाणं
 एयमट्ठं णो सदहियं णो पत्तियं णो रोइयं, एएसिं णं भंते !
 पयाणं एणिह जाणयाए सवणयाए बोहिए जाव उवहारणयाए
 एयमट्ठं सदहामि पत्तियामि रोएमि एवमेव से जहेयं तुब्भं
 वदह । तए णं भगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्तं एवं वयासी
 सदहाहि णं अज्जो ! पत्तियाहि णं अज्जो ! रोएहि णं अज्जो !
 एवमेयं जहा णं अम्हे वयामो, तए णं से उदए पेढालपुत्ते
 भगवं गोयमं एवं वयासी-इच्छामि णं भंते ! तुब्भं अंतिए
 चाउज्जामाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं सपडिक्कमणं धम्मं उव-
 संपज्जित्ता णं विहरित्तए । तए णं से भगवं गोयमे उदयं पेढा-
 लपुत्तं गहाय जेणेव समणे भगवं महावीरं तेणेव उवागच्छइ,
 उवागच्छित्ता तए णं से उदए पेढालपुत्ते समणं भगवं महा-
 वीरं तिकखुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ, तिकखुत्तो आयाहिणं
 पयाहिणं करित्ता वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-
 इच्छामि णं भंते ! तुब्भं अंतिये चाउज्जामाओ धम्माओ पंच-
 महव्वइयं सपडिक्कमणं धम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, तए णं
 समणे भगवं महावीरं उदयं एवं वयासी-अहा सुहं देवाणुप्पिया !
 मा पडिवधं करेहि, तए णं से उदए पेढालपुत्ते समणस्स भग-
 वओ महावीरस्स अंतिए चाउज्जामाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं
 सपडिक्कमणं धम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ त्तिबेमि ॥सू.१४।८१॥

॥ इति नालंदइज्जं सत्तमं अज्झयणं समत्तं ॥

॥ सूयगडांग वीयसुयक्खंधो समत्तो ॥

छाया—भगवांश्च खलु उदाह आयुष्मन् उदक ! यः खलु श्रमणं वा माहनं वा परिभाषते मैत्रीं मन्यते, आगम्य ज्ञानम् आगम्य दर्शनम् आगम्य चारित्रं पापानां कर्मणामकरणाय स खलु परलोकमन्थनाय तिष्ठति । यः खलु श्रमणं वा माहनं वा न परिभाषते मैत्रीं मन्यते आगम्य ज्ञानम् आगम्य दर्शनम् आगम्य चारित्रं पापानां कर्मणामकरणाय स खलु परलोकविशुद्ध्या तिष्ठति, ततः खलु स उदकः पेढालपुत्रो भगवन्तं गौतममनादि-यमाणः यस्या एव दिशः प्रदुर्भूतः तामेव दिशं प्रधारितवान् गमनाय । भगवांश्च खलु उदाह—आयुष्मन् उदक ! यः खलु तथाभूतस्य श्रमणस्य वा माहनस्य वा अन्तिके एकमपि आर्यं धार्मिकं सुवचनं श्रुत्वा निश्चम्य आत्मनश्चैव सूक्ष्मया प्रत्युपेक्ष्य अनुत्तरं योगक्षेमपदं लम्बितः सन् सोऽपि तावत् तमाद्रियते परिजानाति, वन्दते नमस्यति सत्कारयति संमानयति यावत् कल्याणं मङ्गलं देवतं चैत्यं पर्युपास्ते । ततः खलु स उदकः पेढालपुत्रः भगवन्तं गौतममेवमवादीत् । एतेषां खलु भदन्त ! पदानां पूर्वमज्ञानाद् अश्रवणतयाऽबोध्याऽनभिगमेन अदृष्टाना-मश्रुतानामस्मृतानामविज्ञातानामव्युक्तानामनिर्गूढानामविच्छिन्नानामनिसृष्टाना-मनिर्व्यूढानामनुपधारितानामेवोऽर्थो न श्रद्धितः न प्रतीतः न रोचितः एतेषां खलु भदन्त ! पदानामिदानीं ज्ञाततया श्रवणतया बोध्या यावदुपधारणतया एतमर्थं श्रद्धयामि प्रत्येमि रोचयामि एवमेव तद्यथा यूयं वदथ । ततः खलु भगवान् गौतम उदकं पेढालपुत्रमेवमवादीत्—श्रद्धयस्त्व खलु आर्य ! प्रतीहि खलु आर्य ! रोचय खलु आर्य ! एवमेतद् यथा खलु वयं वदामः । ततः खलु स उदकः पेढालपुत्रः भगवन्तं गौतममेवमवादीत्, इच्छामि खलु भदन्त ! युष्माकमन्तिके चातुर्यामाद्धर्मात् पञ्चमहाव्रतिकं सप्रतिक्रमणं धर्ममुपसम्पद्य खलु विहर्तुम् । ततः खलु भगवान् गौतम उदकं पेढालपुत्रं गृहीत्वा यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति । उपागत्य ततः खलु स उदकः पेढालपुत्रः श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः आदक्षिणां प्रदक्षिणां कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्, इच्छामि खलु भदन्त ! त्वान्तिके चातुर्यामाद्धर्मात् पञ्चमहाव्रतिकं सप्रतिक्रमणं धर्ममुपसम्पद्य खलु विहर्तुम् ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीर उदकमेवमवादीत् यथासुखं देवानुप्रिय । मा प्रतिबन्धं कुरु, ततः खलु स उदकः पेढालपुत्रः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके चातुर्यामाद्धर्मात् पञ्चमहाव्रतिकं सप्रतिक्रमणं धर्ममुपसम्पद्य खलु विहरतीति ब्रवीमि ॥मू० १४-८१॥

॥ इति नाळन्दाख्यं सप्तमम् अध्ययनं समाप्तम् ॥

सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य द्वितीय श्रुतस्कन्धः समाप्तः ॥२-७॥

ટીકા—‘ભગવં ચ ણં ઉદાહુ’ ભગવાંશ્ચ खलु उदाह—‘આઉસંતો ઉદગા !’ આયુ-
ષ્મન્ ઉદક ! ‘જે खलु समणं वा माहण वा परिभासेइ’ यः कुबुद्धिः पुरुषः श्रमणं
वा माहनं वा श्रुतचारित्रादिनियमधरं साधुं परिभाषते—निन्दति, स मन्दमतिः
‘मिति मद्मइ’ साधुभिः सह मैत्रीं मन्यते ‘आगमिता णाणं’ आगम्य प्राप्य ज्ञानम्—
ज्ञानवानपीत्यर्थः, ‘आगमिता दंसणं’ आगम्य—प्राप्यापि दर्शनम् ‘आगमिता
चरित्तं’ आगम्य चारित्रम् ‘पावाणं कम्माणं अकरणयाए’ पापानां कर्मणामकरणाय—
पापकर्मणां विनाशाय प्रवृत्तोऽपि, किन्तु—‘से खलु परलोगपलिमंथत्ताए चिट्ठइ’ स
खलु परलोकपरिमन्थनाय तिष्ठति, स परलोक सम्बन्धिनीं सुगतिं विनाशयतीति
यावत् । ‘जो खलु समणं वा माहणं वा णो परिभासेइ’ यः खलु पुरुषविशेषः
श्रमणं वा माहनं वा न परिभाषते—न निन्दति । अपि तु—‘मिति मद्मइ’ मैत्रीं
मन्यते—साधुना सह मैत्रीभावनां करोति । स खलु पुरुषः, तथा—‘णाणं आग-
मिता’ ज्ञानमागम्य—लब्ध्वा ‘दंसणं आगमिता’ दर्शनमागम्य ‘चरित्तमागमिता’
चामित्रमागम्य—प्राप्य ‘पावाणं कम्माणं’ पापानां कुत्सितानां कर्मणाम् ‘अकरणयाए’
अकरणतायै—विनाशाय प्रवृत्तः सन् ‘परलोगविसुद्धीए’ परलोकविशुद्ध्या तिष्ठति ।

‘ભગવંચ ણં ઉદાહુ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીને કહા—હે આયુષ્મન્ ઉદક !
જો પુરુષ શ્રુત ઓર ચારિત્ર કે ધારક શ્રમણ યા માહન કી નિન્દા
કરતા હૈ, વહ સાધુઓ કે પ્રતિ મૈત્રી રખતા હુઆ ખી, એવં જ્ઞાનદર્શન
ઓર ચારિત્ર કો પ્રાપ્ત કરકે ખી તથા પાપ કર્મો કો ન કરને કે લિએ
યત્નશીલ હોને પર ખી અપને પરલોક કા વિનાશ કરતા હૈ—પાર-
લૌકિક સુગતિ કો નષ્ટ કરતા હૈ । કિન્તુ જો પુરુષ શ્રમણ યા માહન
કી નિન્દા નહીં કરતા હૈ, કિન્તુ મૈત્રીભાવના કરતા હૈ, વહ જ્ઞાન
દર્શન ઓર ચારિત્ર કો પ્રાપ્ત કરકે તથા પાપકર્મો કો ન કરને કે

‘ભગવં ચ ણ ઉદાહુ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામી એ કહ્યું—હે આયુષ્મન્ ઉદક ! જે
પુરુષ શ્રુતચારિત્રને ધારણ કરવાવાળા શ્રમણ અથવા માહનની નિંદા કરે છે.
તે સાધુઓની સાથે મૈત્રી રાખવાછતાં પણ જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રને પ્રાપ્ત
કરીને પણ તથા પાપકર્મને ન કરવા માટે યત્નશીલ હોવા છતાં પણ પોતાના
—પરલોક નો વિનાશ કરે છે પરલોક સંબંધી સુગતિ નો નાશકરે છે. પરંતુ
જે પુરુષ શ્રમણ અથવા માહનની નિંદા કરતા નથી. પરંતુ મૈત્રીભાવ રાખે
છે. તે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ને પ્રાપ્ત કરીને તથા પાપકર્મ ને ન કરવા-

સાધોઃ સમર્થકઃ પુરુષઃ પરલોકદ્વારમુદ્ઘાટયતીત્યર્થઃ, 'તદ્દેશં સ્થાનં ઉદદ્ય પેઠાલ-
પુત્રે' તતઃ સ્થાનં ઉદદ્ય પેઠાલપુત્રઃ 'ભગવં ગોયમં' ભગવન્તં ગૌતમમ્ 'અણાઠા-
ચમાણે' અનાદ્રિયમાણઃ—'જામેવ દિસં પાઠ્ઠભૂપ' યસ્યા એવ દિશઃ સકાશાત્
પ્રાદુર્ભૂતઃ 'તામેવ દિસિં પહારેત્ય ગમણાણ' તામેવ દિશં પ્રધારિતવાન્ ગમનાય-
તત્રૈવ ગતુમુચતો જાતઃ । 'ભગવં ચ નં ઉદાહુ' ભગવાન્ પુનરપિ ધોવાચોદકમ્ ।
'આઉસંતો ઉદગા' આયુષ્મન્ ઉદક ! 'જે સ્થાનં તદાભૂયસ્સ સમણસ્સ વા માહન-
સ્સ વા અંતિણ્ણમણિ આરિયં ધમ્મિયં સુવચણં સોચ્છા' યઃ સ્થાનં તથાભૂતસ્ય
શ્રમણસ્ય વા માહનસ્ય વા અન્તિક્કે-સમીપે-એકમણિ-આર્ય સંસારાત્ તારક-
ધાર્મિકં સુવચનમ્-પરિણામહિતં શૃણોતિ શ્રુત્વા ચ નિશમ્ય-હૃદિ વિચાર્ય 'અપ્પણો
ચેવ સુહુમાણ પડિલેહાણ' આત્મનશ્ચૈવ સૂક્ષ્મયા વુદ્ધયા પ્રત્યુપેક્ષ્ય સમ્યગનુવિચિ-
ન્ત્ય 'અણુત્તરં જોગસેવપપયં લંભિણ' અણુત્તરં સર્વોત્તેશાયિ યોગક્ષેમપદં કલ્યાણકરં
પદં લભ્મિતઃ પ્રાપ્તવાન્ 'સો વિ તાવ તં આઢાઈ પરિજાણેઃ' સોઽપિ તાવત્ તમ્
આદ્રિયતે-વિશેષતઃ આદરં કરોતિ પરિજાનાતિ, સ તસ્થોપદેઽપ્પુઠ્ઠાદરં કરોતિ,

લિપ્ત ઉદ્યત હોકર પરલોક કી વિશુદ્ધિ કરતા હૈ, અર્થાત્ સાધુ કા
સમર્થક પુરુષ પરલોક સંબંધી હિત કા દ્વાર ઉઘાડતા હૈ ।

ગૌતમ સ્વામી કા યહ કથન સુનને કે પશ્ચાત્ ઉદક પેઠાલપુત્ર ભગ-
વાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામી કા આદર ન કરતા હુઆ જિસ ઓર સે આયા થા,
વસી ઓર જાને કો ઉદ્યત હુઆ । ઉમ સમય ગૌતમસ્વામી ને ઉદક
સે કહા-આયુષ્મન્ ઉદક ! જો પુરુષ તથાશ્રૂત શ્રમણ યા માહન
કે સમીપ સંસાર સે તારને ચાલા એક બી પરિણામ મેં હિતકર સુવ-
ચન સુનકર ઔર ઉલ્લે હૃદય મેં ધારણ કરકે તથા અપની સૂક્ષ્મ વુદ્ધિ
સે ચિન્તન કરકે સર્વોત્તમ કલ્યાણકારી માર્ગ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ વહ
બી ઉમ શ્રમણ-માહન કા આદર કરતા હૈ, વિશેષ રૂપ સે આદર

માટે ઉદ્યત થઈ ને પરલોકની વિશુદ્ધિ કરે છે. અર્થાત્ સાધુના સમર્થક પુરુષ
પરલોક સંબંધી હિતનું દ્વાર ઉઘાટે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામીનું સવાદ નય નિશ્લેષ પુર સરતું આ કથન સાંભળીને ઉદક
પેઠાલપુત્ર ભગવન્ શ્રી ગૌતમસ્વામીને આદર કર્યા વિના જે દિશાએથી આવ્યા
હતા તે તરફ જવા લાગ્યા, તે સમયે ભગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ ઉદક
પેઠાલપુત્રને કહ્યું કે-હે આયુષ્મન્ ઉદક ! જે પુરુષ તેવા પ્રકારના શ્રમણ
અથવા માહનની સમીપે સંસારથી તારવાવાળા એક પણ પરિણામે હિતકર
સુવચન સાંભળીને અને હૃદયમાં તેને ધારણ કરીને તથા ચેતાની સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી
સમ્યક્ પ્રકારે વિચારીને સર્વોત્તમ કલ્યાણકારી માર્ગને પ્રાપ્ત કરે છે. તે પણ

‘વંદઈ નમંસઈ’ વન્દતે નમસ્કરોતિ ‘સકારેઈ’ સત્કરોતિ ‘સંમાળેઈ’ સંમન્યતે ‘કલ્યાણં મંગલં દેવયં ચૈશ્યં પઞ્જુઝાસઈ’ કલ્યાણં મજ્જલં દૈવતં ચૈશ્યં પર્યુપાસતે, વન્દતે-વાચા સ્તૌતિ, નમસ્યતિ કાયેન નમ્રી ભવતિ, સત્કરોતિ અમ્યુત્થાનાદિના, સંમાનયતિ-વસ્ત્રભક્તાદિના, વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા સત્કૃત્ય સંમાન્ય કલ્યાણં, કલ્યો મોક્ષઃ કર્મજનિતસકલોપાવિરહિતત્વાત્ તમ્ આનયતિ પ્રાપયતિ इति કલ્યાણં, મજ્જલમ્-મં-મદસમ્વન્ધિ વન્ધનં ગાલયતિ-નાશયતિ इति મજ્જલમ્, દૈવતં ધર્મદેવમિત્યર્થઃ, ચૈત્યં ચિતિઃ-સમ્યગ્જ્ઞાનં તદેવ ચૈત્યમ્ । ઉપદેશકં સમ્યક્સેવાં કરોતિ ‘તદ્દેવં જે ઉદદ્દે પેઢાલપુત્રે’ તત્ સ્તદનન્તરં ગૌતમસ્વામિનઃ પ્રવચના-નન્તરમ્-ખલુ સ ઉદકઃ-પેઢાલપુત્રો યુનિઃ ‘મગવં ગોયમં એવં વચાસી’ મગવન્તં ગૌતમમેવં-વક્ષ્યમાણં વચનમવાદોત્ । ‘મંતે’ મદન્ત । ‘એસિં પયાણં’ એતેષાં ભવ-દુક્તપદાનાં વચનાનામ્ ‘પુર્વિ અનાણયા’ પૂર્વમજ્ઞાનતયા ‘અસદ્ગયા’ અશ્રવણતયા કરતા હૈ । વહ ઉસકી વન્દના (સ્તુતિ) કરતા હૈ, નમસ્કાર કરતા હૈ, સત્કાર કરતા હૈ, સન્માન કરતા હૈ, ઉસકો કલ્યાણ, મંગલ, દેવ સ્વરૂપ ઓર (ચૈશ્ય) જ્ઞાનરૂપ માનકર ઉસકી ઉપાસના કરતા હૈ । કર્મ જાનિત સમસ્ત ઉપાધિયો સે રહિત હોને કે કારણ મોક્ષ કો કલ્ય કહતે હૈ । ઉમ કલ્ય અર્થાત્ મોક્ષ કો જો પ્રાપ્ત કરતા હૈ, વહ ‘કલ્યાણ’ કહલાતા હૈ । મં અર્થાત્ સંસાર સંબંધી વન્ધન, ઉસે જો ગલા દે-નષ્ટ કરદે વહ મંગલ કહા જાતા હૈ । દૈવત કા અર્થ હૈ ધર્મ દેવ । ચિતિ યા ચૈત્ય સમ્યગ્જ્ઞાન કો કહતે હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી કે હસ પ્રવચન કો સુનકર ઉદક પેઢાલ પુત્ર ને મગવાન્ શ્રીગૌતમ સે હસ પ્રકાર કહા-મગવન્ ! આપકે કહે હુએ હન

એ શ્રમણ-માહતનો આદર કરે છે. વિશેષરૂપે આદર કરે છે તે તેમની વંદના (સ્તુતિ) કરે છે. નમસ્કાર કરે છે. સત્કાર કરે છે સન્માન કરે છે. તેમને કલ્યાણ, મંગળ, દેવ સ્વરૂપ અને ‘ચૈશ્ય’ જ્ઞાનરૂપ માનીને તેમની ઉપાસનાકરે છે. કર્મબંધથી થવાવાળી સઘળી આધીવ્યાધી અને ઉપાધીથી રહિત હોવાથી મોક્ષને કલ્ય કહે છે. કલ્ય અર્થાત્ મોક્ષને જે પ્રાપ્ત કરે છે. તે કલ્યાણ કહેવાય છે હું અર્થાત્ સંસાર સંબંધી બંધનને ગાળી દે. અર્થાત્ મારા પશુનો નાશ કરે તે મંગળ કહેવાય છે. દૈવતનો અર્થ ધર્મ એ પ્રમાણે છે. ચિતિ અથવા ચૈત્ય સમ્યક્ જ્ઞાનને કહે છે,

ગૌતમસ્વામીના આ પ્રવચનને સાંભળીને ઉદક પેઢાલપુત્રે ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીને આ પ્રમાણે કહયું.-હે ભગવન્ આપે કહેલ આ પદો વચનો

एतेषां पदानामियानर्थो मया पूर्वं न ज्ञातः न श्रुत आसीत् । 'अवोधि ए अणभिग-
मेण' अवोध्यऽअभिगमेन न वा पूर्वं हृदयङ्गमं कृतमेतत् 'अदिट्ठाणं असुयाणं अमृ-
याणं' अट्ठानामश्रुतानां मस्मृतानाम् 'अविन्नायाणं' अविज्ञातानाम् अव्वोगडाणं'
अव्युत्कृतानाम्, 'अणिगूढाणं' अनिगूढानाम् 'अविच्छिन्नाणं' अविच्छिन्नानाम्,
—असंशयज्ञानरहितानाम् 'अणिसिट्ठाणं' अनिसिट्ठानाम्, अट्ठानां साक्षात्स्वयमनु-
पलब्धानाम्, अश्रुतानामन्यद्वारा अनाकर्णितानाम्, अस्मृतानाम्—अनुभवजन्य-
संस्काराभावात्, अविज्ञातानां विशिष्टबोधाविषयीकृतानाम्, अव्युत्कृतानां गुरुमुखा-
दप्राप्तानाम् अनिगूढानाम् अप्रकटानां—प्रकटरूपेण अज्ञातानाम्, अविच्छिन्नानां
विपक्षादव्यावृत्तानाम्—अनभिमतार्थाद् व्यावृत्तिरहितानाम् संशयराहित्येन अज्ञा-
तानामित्यर्थः, अनिर्यूढानां सुखावबोधाय महतो ग्रन्थात् कृपया अत्यन्तसंक्षेपेण
गुरुभिरनुद्घृतानाम्, अनिसिट्ठानाम्—अननुज्ञातानाम् एतानि पदानि गुरुमुखान्न
श्रुतपूर्वाणि एतानि न प्रकटार्थानि संशयेतरज्ञानविषयाणि न, एतेषां निर्वाहो न
मया कृतः एतानि हृदयेन न निश्चितानि 'अणिवुढाणं' अनिर्यूढानाम् 'अणु-
वहारिणाणं' अनुपधारितानाम्—धारणाविषयीकृताऽभावानाम् 'एयमट्ठं' अपमर्थः
'णो सद्विद्यं' न श्रद्धितः—अयमेव संसारतारकः, इति मतम् 'णो पत्तियं' नो

पदो—वचनों का यह अर्थ पहले मैंने नहीं जाना था और न सुना था ।
अवोधि एवं अनभिगम के कारण मैं इन्हे हृदयंगम नहीं कर सका
था । न तो मैंने इन्हे स्वयं साक्षात् जाना था, न दूसरों से सुना था,
अनुभव जनित संस्कार (धारणा) न होने से स्मरण नहीं किया था । वे
मेरे लिए अविज्ञात थे, अप्रकट थे, संशय आदि से रहित नहीं थे,
निर्यूढ नहीं थे अर्थात् सरलता से समझने के लिए विशाल शास्त्र में
से संक्षेप करके गुरु ने कृपा पूर्वक उद्घृत नहीं किये थे । इनको मैंने
हृदय में निश्चित रूप से धारण नहीं किया था । इस कारण इन पर
मैंने श्रद्धा नहीं की अर्थात् इन पदों को मैंने संसारतारक नहीं माना,

नो आ अर्थ पड़ेला में नष्ट हो न होतो, अने सांभलेल न होतो. अवोधि
अथवा अनभिगमनना कारणे हुं तेने हृदयंगम करी शकेल न होतो. में तेने
स्वयं साक्षात् नष्ट होल न होतो. नीलज्यो पांसेथी सांभलेल न होतो. अनु-
भव जनित संस्कार (धारण) न होवाथी स्मरण करेल न होतो. ते भाश-
भाटे अविज्ञात होतो. अप्रकट होतो. संशय विगरेथी रहित न होतो. निर्यूढ
न होतो. अर्थात् सरलता थी समझवा भाटे विशाल शास्त्रभांथी संक्षेप करीने
गुरु ज्ये कृपा पूर्वक उद्घृत करेल न होतो. तेथी तेना पर में विश्वास
करेल न होतो. अर्थात् आ पढोने में संसार तारक मान्या न होतो. तेना

प्रतीतः—नो विश्वसितः ‘णो रोइयं’ नो रोचितः—उत्साहातिरेकेणासेवनाभिमुखो न जातः ‘भंते’ हे भदन्त ! ‘एएसि णं पयाणं’ एतेषां खलु पदानाम् ‘एण्हि’ इदानीम्—भवन्मुखात् सच्छास्त्राणां शासनानन्तरम् ‘जाणयाए’ ज्ञानतया ‘सवणाए’ श्रवणतया ‘बोहिए’ बोधितया ‘जाव उव्वहारणयाए’ यावद् उपधारणतया—यावत्पदेन अभिगमामिस्थानादीना मत्रैव पूर्वोक्तानां सङ्ग्रहः, उपधारणतया एतानि पदानि ज्ञातानि त्वत्प्रसादेन श्रुतानीदानीम्—इदानीं सम्यगवगतानि—यावदिदानीं निश्चितानि, ‘एयमद्वं सद्वहामि’ एतमर्थं श्रद्धयामि—संसारोत्तारकं जानामि, ‘पत्तियामि’ प्रत्येमि प्रीत्या प्राप्नोमि, ‘रोएमि’ रोचयामि—उत्साहेनासेवनाभिमुखो भवामि, ‘एवमेव से जहेयं तुम्हे वदह’ एवमेतद् यथा यूयं वदथ ।

‘तएणं भगवं गोयमे उदकं पेढालपुत्तं एवं वयासी’ ततः—तदनन्तरं खलु भगवान् गौतम उदकं पेढालपुत्र मेवमवादीत्—‘सद्वहाहि णं अज्जो’ हे आर्य उदक ! श्रद्धास्व खलु आगमवाक्ये । ‘पत्तियाहि णं अज्जो’ प्रतीहि खलु आर्य ! ‘रोएहि

इन पर प्रतीति नहीं की, इन पर रुचि नहीं की अर्थात् अत्यन्त बढ़ते हुए उत्साह के साथ इनके सेवन के लिए अभिमुख नहीं हुआ । भगवन् ! अब आपके श्रीमुख से इन पदों को अब जाना है, अब सुना है, समझा है यावत् धारण किया है । अतएव इन पदों पर मैं अब श्रद्धा करता हूँ प्रतीति करता हूँ रुचि करता हूँ अर्थात् इन्हें संसार से तारने वाला समझता हूँ, प्रेम पूर्वक प्राप्त करता हूँ । उत्साह पूर्वक सेवन के लिए उद्यत होता हूँ । आपने जो कहा है, वही सत्य है

तत्पश्चात् भगवान् गौतम ने उदक पेढालपुत्र से इस प्रकार कहा—हे आर्य ! आगम वाक्य पर अर्थात् मेरे कथन पर श्रद्धा करो, हे आर्य ! प्रतीति करो, हे आर्य ! रुचि करो । जैसा हमने कहा है, वही सत्य है ।

पर प्रतीति करेन न इती तेना पर इच्छि करेन न इती अर्थात् अत्यन्त वधता जेवा उत्साहनी साथे तेना सेवन भाटे अभिमुख थयेन नथी हे लगवन् हुवे आपना श्रीमुखथी आ पढाने हुवे जण्हेल छे हुवे सांजणेल छे. हुवे समजेल छे यावत् धारण करेल छे. तेथी न आ पढो पर हु हुवे श्रद्धा करे छुं, प्रतीति करे छुं. इच्छि करे छुं. अर्थात् आने संसारथी तारवावाणा समजुं छुं. तेने प्रेमपूर्वक श्रद्धा करे छुं. उत्साहपूर्वक तेना सेवन भाटे उद्यमवाणा जनुं छुं. आपे जे कहेल छे, जेन सत्य छे.

ते पछी लगवान् गौतमस्वामीजे उदकपेढालपुत्रने आ प्रमाणे कह्युं—हे आर्य ! आगमना वाक्य पर अर्थात् मेरा कथन पर श्रद्धा करो. हे आर्य !

ળં અઙ્ગો' રોચય ચ્છલુ આર્ય ! 'એવમેયં જહ,ળં અઙ્ગે વપામો' એવમેતદ યથા ચ્છલુ
વયં વદામઃ, સત્યમેવ સર્વં પ્રતિપાદયામો નાઽન્યથા કર્તવ્યો વા 'તણ ળં સે ઉદણ
પેઠાલપુત્તે ભગવં ગોયમં એવં વયાસી' તતઃ ચ્છલુ સ ઉદકઃ પેઠાલપુત્રો ભગવન્તં
ગૌતમમેવમવાદીત્ 'ઈચ્છામિ ળં મંતે' હે ભદન્ત ! ઇચ્છામિ 'તુવ્મં અંતિણ'
ગુપ્તાકમન્તિકે-ભવતાં સમીપે 'ચાઉઙ્ગામાઓ ધમ્માઓ પંચમહવ્વઙ્ગયં સપ્પહિક
મળં ધમ્મં ઉવસંપજિત્તા ળં વિહરિત્તણ' ચાતુર્યામાદ્ધર્માત્ ચાતુર્યામિકથતુર્મહાવ્રત-
લક્ષણો ધર્મસ્તસ્માત્ પશ્ચમહાવ્રતિકં સાધુધર્મમ્ ઉસંવઘ-પ્રાપ્ય ચ્છલુ વિહર્તુમ્,

સપતિક્રમળં ધર્મમુપસંવઘ પ્રાપ્ય વિહર્તુમ્ ભવત્સમીપે પશ્ચમહાવ્રતં ગ્રહી-
તુમિચ્છામીત્યર્થઃ, ઇતિ શ્રુત્વા ગૌતમો ભગવત્સમીપં નયતિ-'તણ ળં સે
ભગવં ગોયમે ઉદયં પેઠાલપુત્તં ગઘાય' તતઃ ચ્છલુ સ ભગવાન્ ગૌતમઃ ઉદકં
પેઠાલપુત્રં ગૃહીત્વા 'જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ' યત્ર
શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીર સ્તત્રોપાગચ્છતિ 'ઉવાગચ્છિત્તા' ઉપાગત્ય-ભગવત્સમીપં
ગત્વા 'તણ ળં સે ઉદણ પેઠાલપુત્તે' શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં ત્રિઃકૃત્વઃ 'આયાહિણં
પયાહિણં કરિત્તા' આદક્ષિણાં પ્રદક્ષિણાં કૃત્વા 'વંદઈ નમંસઈ' વન્દતે નમસ્યતિ
'વંદિત્તા નમંસિત્તા' વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા 'એવં વયાસી' એવમવાદીત્ 'ઈચ્છામિ ળં
મંતે ! તુવ્મં અંતિણ' ઇચ્છામિ ચ્છલુ ભદન્ત ! તવાન્તિકે 'ચાઉઙ્ગામાઓ ધમ્માઓ'

હમને યથાર્થ કહા હૈ । આપ હસસે બિપરીત ન કરેં ઔર ન માને ।

તવ ઉદક પેઠાલપુત્ર ને ભગવાન્ ગૌતમ સે હસ પ્રકાર કહા-ભગવન્
મેં ચાતુર્યામ ધર્મ કે બદલે ચ પાંમહાવ્રત રૂપ ધર્મ કો પ્રાપ્ત કરકે વિચ
રના ચાહતા હું, તથા સપ્રતિક્રમણ ધર્મ કો અંગીકાર કરના ચાહતા હું ।

ઉદકપેઠાલપુત્ર કી ઇચ્છા જાનકર ગૌતમસ્વામી ઉન્હેં જહાં
ભગવાન્ શ્રી મહાવીર છે, વહાં લેગણ । ભગવાન્ કે સમીપ પહુચ કર
ઉદકપેઠાલપુત્ર ને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો ત્રીનવાર આદક્ષિણ પ્રદ-

મારા કથન પર પ્રતીતિ કરો. હે આર્ય ! મારા કથનની રૂચિ કરો. અમે જે
રીતે કહેલ છે, એજ સત્ય છે. મેં યથાર્થ કહેલ છે. આપ તેને ઉલટું ન
સમજો કે ન કરો.

ઉદક પેઠાલપુત્રે તે પછી ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું-હે
ભગવાન્ હું ચાતુર્યામ ધર્મને બદલે પાંચ મહાવ્રત રૂપ ધર્મને પ્રાપ્ત કરીને
વિચરવા ચાહું છું. તથા પ્રતિક્રમણ સહિત ધર્મનો અંગીકાર કરવા ચાહું છું.

ઉદક પેઠાલપુત્રની આ પ્રમાણેની ઇચ્છા જાણીને ગૌતમસ્વામી તેઓને
ન્યાં મહાવીરસ્વામી હતા ત્યાં લઈ ગયા ભગવાનની પાસે પહોંચીને ઉદક
પેઠાલપુત્રે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને ત્રણ વાર આદક્ષિણા પ્રદક્ષિણા

મિથ્યા । અપિતુ તથોરભેદવાદ એવ શ્રેયાન ઇતિ તજ્જીયતચ્છરીરવાદિ ચાર્વાક-
મતમ્ । મિન્નં શરીરાત્મવાદમસ્વીકૃત્ય તે નાસ્તિકાઃ યત્ જીવવધાય પરાનુપ-
દિશન્તિ તદેવ દર્શયતિ—‘સે હંતા’ સ નાસ્તિકઃ હન્તા—સ્વયં હનનક્રિયાયાઃ કર્તા-
સન્ પરાન્ ઉપદિશતિ—હે લોક ! ‘તં હનહ’ તં—જીવં હત—ઘાતયત ‘લ્ખનહ’ લ્ખનત
પૃથિવીય્ ‘લ્ખનહ’ સિણુત—હત જીવાન્, ‘હહ’ દદત—જ્વાલયત, ‘પયહ’ પચત
અગ્નૌ, ‘અલ્ખંપહ’ આલ્ખમ્પત લ્ખટત વસ્ત્રાદીન્ ‘વિલુંપહ’ વિલુમ્પત—વિશેષેણ
લ્ખટત, ‘સહસા કારેહ’ સહસા કારયત—વલાત્કારં કુરુત, ‘વિપરામુસહ’
વિપરામૃશત પીડોત્પાદનપૂર્વકં જીવવધં કુરુત, ‘અયાવયા જીવે નત્થિ પરલો’
અતાવાન્ દેહમાત્રો જીવો નાસ્તિ પરલોકો યેન હિંસાદિકરણે ભયં સંભવેત્ ।
તથા—‘તે નો ઇવં વિપ્પડિવેદેતિ’ તે નો એવમ્—વક્ષ્યમાણવચનમ્
વિપ્રતિવેદયન્તિ—અભ્યુપગચ્છન્તિ ન સ્વીકુર્વન્તીત્યર્થઃ, તદેવં દર્શયતિ—‘તં જહા’
ઇત્યાદિ, ‘તં જહા—કિરિયાઈ વા અકિરિયાઈ વા સુકકહેઈ વા દુકકહેઈ વા’ તથા—
ક્રિયાં વા અક્રિયાં વા સુકૃતં વા દુષ્કૃતં વા ‘કલ્લાણેઈ વા પાવણેઈ વા’
સાહુઈ વા અસાહુ વા સિદ્ધીઈ વા અસિદ્ધીઈ વા નિરણેઈ વા અનિરણેઈ વા’ કલ્યાણં વા

યહ ચાર્વાકમત ‘નાસ્તિકવાદ’ કા ઉલ્લેખ કિયા ગયા હૈ ।

શરીર और आत्मा को अभिन्न स्वीकार करके नास्तिक दूसरों को
हिंसाका उपदेश देते हैं सो दिखलाते हैं—वह नास्तिक लोग जीवों का स्वयं
घातक होता है और ‘उसे मारो’ इत्यादि उपदेश देकर हननक्रिया में
दूसरों का प्रयोजक होता हैं । वह कहता है—खोदो, छेदन करो, जलाओ
पकाओ, लूटो, खूब लूटो, बिना विचारे मार डालो, विपरामर्श करो,
इत्यादि । यह देह ही जीव है, परलोक नहीं है, जिससे हिंसा आदि पाप
करनेमें भय हो । वे उल्टी बातें करते हुए कहते हैं—क्रिया अक्रिया, सुकृत
दुष्कृत, बुरा भला, साधु असाधु, सिद्धि असिद्धि नरक अनरक आदि

આ ચાર્વાક મત (નાસ્તિક મત—વાદ) નો ઉલ્લેખ કરેલ છે,

શરીર અને આત્માને એક હોવાનું સ્વીકારીને આ નાસ્તિકો ખીનઓને હિંસાનો
ઉપદેશ આપે છે. તેજ ખતાવે છે.—ત નાસ્તિક લોકો સ્વયં જીવોનો ઘાત
કરવા વાળા હોય છે. અને ‘તેઓને મારો’ વિગેરે પ્રકારથી ઉપદેશ આપીને
હનનક્રિયામાં ખીનઓને પ્રેરક થાય છે. તેઓ કહે છે કે—ખોદો, છેદન કરો,
ખાજો, પકાવો, લૂટો, ખૂબ લૂટો વગર વિચારે મારી નાખો, વિપરામર્શ કરો
વિગેરે, આ શરીર જ જીવ છે, પરલોક નથી, કે જેથી હિંસા વિગેરે પાપ
કરતાં કરતું પડે. તેઓ ઉલ્ટી વાતો કરતાં કહે છે કે—ક્રિયા, અક્રિયા, સુકૃત,
દુષ્કૃત, ભલું, ખુરં, સાફ કે ખરાબ, સિદ્ધિ કે અસિદ્ધિ, નરક, અનરક,

चातुर्यामाद् धर्मात् 'पंचमहव्वइयं सपडिकमणं धम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए' पञ्चमहाव्रतिक संपतिकमणं धर्ममुपसंपद्य-माप्य खलु विहत्तुम् । 'तए णं से समणे भगवं महावीरे उदय एवं वयासी' ततः खलु स श्रमणो भगवान् महावीरः-उदक मेवमवादीत् । 'अहासुहं देवाणुप्पिया' यथासुखं देवानुप्पिय ! 'मा पडिवंधं करेह' मा प्रतिवन्धं कार्षीः-विलम्बं मा कुरु । 'तए णं से उदए पेढालपुत्ते' ततः खलु स उदकः पेढाल पुत्रः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके सविधे 'चाउज्जामाओ धम्माओ' चातुर्यामाद् धर्मात् 'पच महव्वइयं' पञ्चमहाव्रतिकम् 'सपडिकमणं धम्मं' सपतिकमणं धर्मम् 'उवसंपज्जित्ता' उपसंपद्य 'विहरइ' विहरति 'त्तिवेमि' इति शब्दः समास्यर्थकः, सुधर्मस्वामी कथयति-इत्तह कथयामीति ॥सू०१४॥

॥ इति श्री विश्वप्रख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-

कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,

वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-

'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-

वालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर

-पूज्य श्री वासीलालव्रतिविरचितायां श्री

"सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य" समयार्थबोधिण्या-

ख्यायां व्याख्यायां द्वितीयश्रुतस्कन्धे

॥ सप्तममध्ययनं समाप्तम् ॥२-७॥

क्षिण पूर्वक अर्थात् विधि पूर्वक वन्दना की । उनकी स्तुतिकी । नमस्कार किया । स्तुति और नमस्कार करने के पश्चात् इस प्रकार कहा-हे भगवन् ! मैं आपके समीप चातुर्याम धर्म के बदले प्रतिक्रमण सहित पांच महाव्रतों वाले धर्म को अंगीकार करके विचरना चाहता हूँ ।

तब श्रमण भगवान् महावीर ने उदक पेढालपुत्र से कहा-देवानु प्रिय ! जिसमें सुख उपजे, उसे करने में विलम्ब न करो ।

पूर्वक अर्थात् विधिपूर्वक वन्दना करी. तेजोनी स्तुति करी तेमने नमस्कार कर्या. स्तुति अने नमस्कार कर्या पछी आ प्रभाणे छहु-हे भगवन् ! हु आपनी पासे चातुर्याम धर्मने बदले प्रतिक्रमण सहित पांच महाव्रतोवाणा धर्मने स्वीकार करीने विचरवा आहु छुं

आ सांभजीने श्रमण भगवान् महावीर स्वामीजे उदक पेढालपुत्रने आ प्रभाणे छहु-हे देवानुप्रिय ! जे प्रभाणे तमने सुण उपजे ते प्रभाणे करवाभां विलम्ब न करो.

તથ ઉદકપેદાલપુત્ર શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે સમીપ ચાતુર્યામ ધર્મ કે વદલે પાંચ મહાવ્રતોં વાલે પ્રતિક્રમણ સહિત ધર્મ કો અંગીકાર કરકે વિચરને લગે । ‘હતિ’ શબ્દ સમાસિ કા સૂચક હૈ । સુધર્મા સ્વામી ને જમ્બૂસ્વામી સે કહા-હે જમ્બૂ ! જૈસા મૈને ભગવાન કે મુખ સે સુના હૈ વૈસા હી તુમ્હેં કહતા હૂં ॥૧૪॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત “સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર” કો સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યા કે દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ કા સાતવાં અધ્યયન સમાપ્ત ॥૨-૭॥

તે પછી ઉદક પેદાલપુત્ર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે ચાતુર્યામ ધર્મને બદલે પાંચ મહાવ્રતોવાળા પ્રતિક્રમણ સહિત ધર્મનો સ્વીકાર કરીને વિચરવા લાગ્યા. ‘હતિ’ શબ્દ સમાસિનો, સૂચક છે. સુધર્માસ્વામીએ જમ્બૂસ્વામીને કહ્યું-હે જમ્બૂ ! મેં જે પ્રમાણે ભગવાનના મુખથી સાંભળેલ છે, એજ પ્રમાણે તમોને કહું છું. ॥૧૪॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ ની સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાના બીજા શ્રુતસ્કંધનું સાતમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૨-૭॥

पापकं वा साधु वा असाधु वा सिद्धिं वा तत्र सिद्धिर्मोक्षः, असिद्धिं वा-
असिद्धिः-संसारः 'निरयं वा अनिरयं वा' एवं रूपेण ते धर्माधर्मादीनां
सत्तामपि नेच्छन्ति 'एवं ते विरुवरुवेहिं कर्मसमारंभेहिं विरुवरुवाइं काम-
भोगाइं समारभन्ति भोयणाए' एवं ते विरुवरुपैरनेकरूपकारकैः कर्मसमारम्भैः
विरुपरूपान् नानाप्रकारकान् कामभोगान् समारभन्ते भोगाय विषयोपसेवनाय
परलोकं पुण्यं पापं च विस्मृत्य, अज्ञानात् विविधप्रकारकं कर्म कुर्वन्ति । 'एवं
एगे पागविमया' एवमेके प्रागल्भिकाः अनात्मवादस्वीकारेण धृष्टाः 'निकलम्म'
निष्क्रम्य-स्वगृहान्निर्गत्य-आदाय च दीक्षां साधुवेषं परिधानाः 'मामगं धम्मं'
मामकं धर्मम्, मया प्रतिपाल्यमान एवैष धर्मः सर्वथा श्रेष्ठः, इति 'पन्नवेत्ति'
प्रज्ञापयन्ति 'तं सद्वहमाणा तं पत्तियमाणा तं रोयमाणा' तं शरीरात्मवादम्
'सद्वहमाणा' श्रद्धाधानाः-तत्र श्रद्धां कुर्वाणाः-नास्तिकवादे श्रद्धां कुर्वन्तः 'तं
रोयमाणा' तमेव रोचमाना अभिलषन्तो ये केचन राजानः 'साहुसुयक्खाए' साधु

कुछ नहीं है। इस प्रकार कह कर वे धर्म अधर्म का भी अस्तित्व
स्वीकार नहीं करते। वे नाना प्रकार के कर्मसमारंभ करके अनेक प्रकार
के कामभोगों का सेवन करते हैं या विषयों का भोग करने के लिए
विविध प्रकार के दुष्कृत्य करते हैं। वे नारकी परलोक तथा पुण्य और
पाप को भूल कर-अज्ञान से उनका अनादर करके इस प्रकार धृष्टता
करते हैं। वे गृह से निकल कर और दीक्षा लेकर साधु का वेश
धारण कर लेते हैं और दूसरों को ऐसा प्रतिपादन करते हैं कि हमारा
धर्म ही सर्वथा उत्तम है।

उस शरीरात्मवाद पर श्रद्धा करते हुए, प्रतीति करते हुए, रुचि
करते हुए कोई कोई राजा आदि उनसे कहते हैं, हे श्रमण ! अथवा

विगेरे क'धंज नथी. आ प्रभाण्णे कहीने तेओ धर्म, अधर्मनुं अस्तित्व पणु
स्वीकारता नथी. तेओ अनेक प्रकारना कर्माना समारंभ करीने अनेक प्रका-
रना कामभोगानुं सेवन करे छे. अथवा विषयाना भोग करवा भाटे अनेक
प्रकारना दुष्कृत्य-भरण कामे करे छे. ते नारकी परलोक तथा पुण्य अने
पापने भूलीने-अज्ञानथी तेना अनादर करीने आ रीते धृष्टपणुं करे छे.
तेओ घरथी नीकणीने अने दीक्षा लधने साधुना वेश धारण करी ले छे.
अने जीमओनी सामे ओषुं समर्थन करे छे के-अमारे धर्म ज सर्वथी
उत्तम छे.

ते शरीरना आत्मवाद पर श्रद्धा-विश्वास करता थका प्रतीति-प्राप्ति
करता थका, कैध कैध राजा विगेरे तेओने कडे के छे श्रमण ! अथवा छे

સ્વાસ્થ્યાતમ્-સમ્યક્ શ્રીમદ્મિઃ પ્રતિપાદિતમ્ એતિ તે કથયન્તઃ । 'સમણેશ્વા-
માહણેશ્વા' હે શ્રમણાઃ એતિ વા હે વાહ્મણાઃ એતિ વા, મોઃ શ્રમણાઃ ! મો
વાહ્મણાઃ ! એતિ બ્રુવન્તસ્તે 'કામં સ્વલુ આસો ! તુમં પૂયયામિ' કામં સ્વલુ હે
આયુષ્મન ! ત્વાં પૂજયામિ 'તં જઠા' તચયા-અણેણ વા પાણેણ વા સ્વાશ્મેણ વા
સાશ્મેણ વા' અશનેન વા પાનેન વા સ્વાચ્ચેન વા-સ્વાચ્ચેન વા 'વત્થેણ વા' વસ્ત્રેણ વા
'પહિગ્ગહેણ વા' પ્રતિગ્રહેણ વા 'કંવલેણ વા' કમ્બલેણ વા 'પાયપુંહણેણ વા' પાદ-
પ્રોહણેણ વા 'તત્થેગે પૂયણા' તત્રૈકે પૂજનાયૈ 'સમાઉટ્ઠિસુ' સમ્પ્રત્યિતવન્તઃ
'તત્થેગે પૂયણા' નિકાઈસુ' તત્રૈકે પૂજનાયૈ રાજાદીન્ નિકાચિતવન્તઃ-સ્વસિદ્ધાન્તે
દ્વીકૃતવન્તઃ, એવં પ્રતિવોધિતાશ્ચ કેચન રાજાનસ્તદીય ધર્મમાસાધ્ય પૂજનીયોડય-
મિતિ મત્વા વિવિધોપહારૈ સ્તમેવ પૂજયન્તિ । 'પુચ્ચમેવ તેસિં ણાયં મવઈ' પૂર્વમેવ
તેષાં જ્ઞાતં મવતિ, પૂર્વે તુ ઇત્યં પ્રતિજ્ઞાં કુર્વન્તિ યત્ શ્રમણા મવિષ્યામ ઇત્યાદિ-
હપામ્ । 'સમણા મવિસ્સામો' શ્રમણા મવિષ્યામઃ 'અણગારા' અનગારાઃ સર્વત્ર
'મવિષ્યામઃ' એતિ યોજનીયમ્ । 'અકિંચણા' અકિશ્ચનાઃ 'અપુત્તા' અપુત્રાઃ સુયા-
દિપરિગ્રહશન્યતયા પુત્રરહિતાઃ 'અપમ્મ' અપશવઃ-ચતુષ્પદરહિતાઃ 'પરદત્તમોહણો'

હે વ્રાહ્મણ ! આપને યહ બહુત અચ્છા કથન કિયા હૈ, વાસ્તવ સૈ આપકા
ધર્મ હી બહુત અચ્છા હૈ । હમ આપકો અશન, પાન, સ્વાદિમ ઓર
સ્વાદિમ ઓહાર સે તથા વસ્ત્ર સે, પાત્ર સે, કંબલ સે ઓર પાદપ્રોહન
સે આદર કરતે હૈ-આપકા સત્કાર કરતે હૈ । ઇસ પ્રકાર કહ કર વે
રાજા આદિ ઉનકા આદર કરને કો ઉચત હો જાતે હૈ । ઉન્હે ધર્મશ્રવણ
કે વડલે નાના પ્રકાર કે ઉપહાર પ્રદાન કરતે હૈ ઓર વે નાસ્તિકવાદકે
ઉપદેશક ઉન રાજા આદિ કો અપને મત મેં મજબૂત કરતે હૈ । પહેલે
તો વે એસી પ્રતિજ્ઞા કરતે હૈ કિ હમ શ્રમણ હોંગે અનગાર હોંગે,
અકિંચન હોંગે, પુત્ર આદિ સમસ્ત પરિવાર કે ત્યાગી બનેંગે, ચતુષ્પદ

બ્રાહ્મણ ! આપે આ કથન ઘણું જ ઉત્તમ કહ્યું છે, વાસ્તવિક રીતે
આપનો ધર્મ જ ઘણો જ સારો છે. અમે આપનો અશન, પાન, આદિમ,
અને સ્વાદિમ, અહારથી અને વસ્ત્રથી, પાત્રથી કાંબળથી, અને પાદપ્રોહનથી
આદર કરીએ છીએ, આપનો સત્કાર કરીએ છીએ. આ પ્રમાણે કહીને તે
રાજા વિગેરે તેઓનો આદર કરવા માટે ઉદ્યમશીલ બને છે, ધર્મ શ્રવણ
કર્યા બાદ તેઓને અનેક પ્રકારની ઉપહાર-લેટ આપે છે, અને તેઓ નાસ્તિક
વાદના ઉપદેશકો તે રાજા વિગેરેને પોતાના મતમાં દૃઢ-મજબૂત બનાવે છે.

પહેલાં તો તેઓ એવી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે-અમે શ્રમણ બનીશું.
અનગાર થઈશું. નિર્ધન થઈશું. પુત્ર વિગેરે સઘળા પરિવારનો ત્યાગ કરીશું.

પરદત્તભોજિનઃ 'ભિક્ષુણો' ભિક્ષવઃ 'પાત્રં કર્મં ણો કરિસ્સામ્મો' પાપં કર્મં ન કરિષ્યામઃ । એતાદૃશીં પ્રતિજ્ઞાં તે કુવન્તિ પૂર્વમ્, પરન્તુ-‘સમુદ્ઘાણ અપ્પણા અપ્પ-હિવિરયા ભવંતિ’ સમુત્થાય તે આત્મના અપ્રતિવિરતા ભવન્તિ, ‘પાપકર્માદિકં ન કરિષ્યામઃ’ इति दृढं प्रतिज्ञाय गृहादिकं परित्यज्याऽपि पापाद्विरता न भवन्ति किन्तु तदेव प्रतिज्ञाततपोविरोधिपापकर्म-आरम्भन्ते । तदेवाऽग्रे सूत्रकारो दर्शयति -‘सयमाइयति’ स्वयमाददते-पापकर्म स्वीकुर्वन्ति ‘अन्ने वि आदियावे’ति’ अन्या-नपि-आदापयन्ति-स्वीकारयन्ति ‘अन्ने वि आययंतं’ अन्यानपि आददतः ‘समणु-जाणंति’ समनुजानन्ति-अनुमोदयन्ति । ‘एवमेव ते इत्थिकामभोगेहि’ एवमेव ते स्त्रीकामभोगेषु ‘मुच्छिंया’ मूर्च्छिताः-मूर्च्छामुपगताः ‘गिद्धा गढिया’ गृद्धाः गृद्धि-भावमुपगताः ग्रथिताः-कामभोगासक्ताः ‘अज्झोववन्ता’ अध्युपपन्नाः आधिक्येन कामभोगे प्रसक्ताः, ‘लुद्धा’ लुब्धाः-कामभोगसंग्रहे लोलुपाः, ‘रागदोसवसद्धा’ रागद्वेषवशात्ताः-रागद्वेषसमापन्नाः, रागद्वेषैरुपपन्नाः, ‘ते णो अप्पाणं समुच्छेदंति’ ते

કે ત્યાગી બને'ગે, સ્વયં પચન પાચન આદિ ન કરકે દૂસરો'ં કે દ્વારા પ્રદત્ત ભોજન હી ગ્રહણ કરે'ગે, ભિક્ષુક બને'ગે ઓર પાપકર્મ કા ત્યાગ કરે'ગે । પરન્તુ હસ પ્રકાર કી પ્રતિજ્ઞા કરકે ઓર ગૃહત્યાગ કરકે ભી વે પાપો'ં સે વિરત નિવૃત્ત નહીં હોતે, પરન્તુ પ્રતિજ્ઞાત તપોવિધિ સે વિરુદ્ધ પાપકર્મો'ં કા આરંભ કરતે હૈં । યહી બાત આગે દિશ્વલાતે હૈં- વે સ્વયં પાપકર્મ કો સ્વીકાર કરતે હૈ, દૂસરો'ં સે પાપકર્મ કરવાતે હૈં ઓર પાપકર્મ કરને વાલો'ં કી અનુમોદના કરતે હૈં । હસી પ્રકાર વે સ્ત્રિયો'ં ઓર કામભોગો'ં મેં મૂર્છિત હો જાતે હૈં, ગૃદ્ધ હો જાતે હૈં, અતીવ આસક્ત હો જાતે હૈ, લુબ્ધ હો જાતે હૈં, કામભોગો'ં કી સામગ્રી કે સંગ્રહ મેં લોલુપ હો જાતે હૈં । હસ પ્રકાર રાગ ઓર દ્વેષ કે વશીભૂત હોકર વે ન તો અપના હી ઉદ્ધાર કર સકતે હૈં ઓર ન

ચતુષ્પદ-પશુઓના ત્યાગ કરીશું. સ્વયં પચન, પાચન વિગેરે ન કરતાં બીજાઓએ આપેલ ભોજન જ કરીશું. ભિક્ષુક બનીશું અને પાપકર્મોના ત્યાગ કરીશું. પરંતુ આવા પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા કરીને અને ધરને ત્યાગ કરીને પણ તેઓ પાપોથી નિવૃત્ત થતા નથી. પરંતુ પહેલા પ્રતિજ્ઞા કરેલ તપની વિધિથી વિરુદ્ધ પાપકર્મોના આરંભ કરે છે. એજ વાત આગળ બતાવે છે.- તેઓ સ્વયં પાપકર્મોના સ્વીકાર કરે છે. બીજાઓની પાસે પાપકર્મ કરાવે છે. અને પાપકર્મ કરવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે. એજ પ્રમાણે તેઓ સ્ત્રિયો અને કામભોગોમાં મૂર્છિત થઈ જાય છે. ગૃદ્ધ-આસક્ત થઈ જાય છે. અત્યંત આસક્ત થઈ જાય છે. લુબ્ધ થઈ જાય છે. કામભોગોની સામગ્રીના સંગ્રહમાં લોલુપ થઈ જાય છે. આ રીતે રાગ અને દ્વેષને વશ થઈને તેઓ પોતાનો

જો અપ્પાણં સમુચ્છેદેતિ' તે નો આત્માને સમુચ્છેદયન્તિ-નાત્માનમુદ્ધરન્તિ, 'તે જો પરં સમુચ્છેદેતિ' તે નો પરં સમુચ્છેદયન્તિ-ન પરમુદ્ધરન્તિ, તે સંસારપાશાત્ ન સ્વયં મુક્તા ભવન્તિ, ન વા પરં મોચયન્તિ, 'તે જો અણ્ણાં પાણાં મૂયાં જીવાં સત્તાં સમુચ્છેદેતિ' તે નો અન્યાન્ પ્રાણાન્ મૂતાનિ જીવાન્-સત્ત્વાન્ સમુચ્છેદયન્તિ-સમુદ્ધરન્તિ । સ્વયમસિદ્ધાઃ કથં પરાન્ સાધયિષ્યન્તીતિ ન્યાયેન અન્યાનપિ પ્રાણિવર્ગાન્ સંસારાત્ કથમપિ તારયિતું સમર્થા ન ભવન્તિ । તદેવમ્-'પ્રહીણા પુવ્વસંજોગં આયરિયં મગ્ગં અસંપત્તા ઇતિ' પ્રહીણાઃ-વિભ્રષ્ટાઃ 'પુવ્વસંજોગં' પૂર્વ-સંયોગાત્-પૂર્વસ્માત્ સંયોગાત્ સ્ત્રી પુત્રાદિ સ્વાત્મીયાદપિ પ્રહીણાઃ-રહિતા અપિ, તથા-'આયરિયં' આર્ય માર્ગમ્-મોક્ષમાર્ગમ્ 'અસંપત્તા' અસંપ્રાપ્તાઃ, ઇતિ-એવં રૂપેણ 'તે જો' તે નાસ્તિકાઃ નો-નૈવ કથમપિ 'હવ્વાઈ' અર્વાચે 'જો પારાઈ' નો પારાય ન સંસારાય ન મુક્તયે ઇતિ ભાવઃ, કિન્તુ-અન્તરા-મધ્યે કામભોગેષુ 'નિસન્ના' નિપણ્ણાઃ-નિમગ્નાઃ-સ્ત્ર્યાદિ સુખસાધનમૈહિકં પરિત્યજ્ય પ્રવ્રજિતાઃ, અતસ્તત્સુખેન વચ્ચિતા અભવન્ સમ્યક્માર્ગસ્ય અપ્રાપ્ત્યા મોક્ષમપિ ન પ્રાપ્સ્યન્તિ,

દૂસરોંં કા ઉદ્ધાર કર સકતે હૈ । ન સ્વયં સંસાર કે પાશ સે છુટકારા પાતે હૈ, ન દૂસરોંં કો છુડા સકતે હૈ । જો સ્વયં સિદ્ધ નહીં હૈ વહ દૂસરોંં કો કૈસે સિદ્ધ કર સકતા હૈ ? હસ ન્યાય કે અનુસાર વે સંસાર કે પ્રાણિવર્ગ કો તારને મેં કિસોંં ખી પ્રકાર સમર્થ નહીં હોતે હૈ । હસ પ્રકાર વે સ્ત્રી પુત્ર આદિ અપને પરિવાર સે તો ભ્રષ્ટ હો જાતે હૈ પરન્તુ મોક્ષમાર્ગ કો પ્રાપ્ત નહીં કર પાતે હૈ । ન ઉધર કે રહતે હૈ, ન ઉધર કે રહતે હૈ । વીચ મેં હી કામભોગોંં કે કીચડ મેં ફસ જાતે હૈ । અર્થાત્ સ્ત્રી આદિ મૈહિક સુખસાધનોંં કો ત્યાગ કર દીક્ષિત હો જાતે હૈ ઓર મોક્ષ કા સમીચીન માર્ગ ન પ્રાપ્ત કર સકને કે કારણ મોક્ષ ખી પ્રાપ્ત

પણ ઉદ્ધાર કરી શકતા નથી, તેમજ બીજાઓને ઉદ્ધાર પણ કરી શકતા નથી. પોતે સંસારના પાશમાંથી છૂટી શકતા નથી. તો બીજી બીજાઓને તો કેવી રીતે છોડાવી શકે ? જો પોતે સિદ્ધ નથી, તેઓ બીજાઓને કેવી રીતે સિદ્ધ કરી શકે ? આ ન્યાય પ્રમાણે તેઓ સંસારના પ્રાણિ વર્ગને તારવામાં કોઈ પણ રીતે સમર્થ થતા નથી. આ પ્રમાણે સ્ત્રી, પુત્ર વિગેરે પોતાના પરિવારથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે, પરંતુ મોક્ષમાર્ગને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. તેઓ અહિંના રહેતા નથી તેમ ત્યાંના પણ રહેતા નથી. વચમાં જ કામભોગોના કાદવમા ડૂસાઈ જાય છે. અર્થાત્ સ્ત્રી વિગેરેને ઐહિક-આલોક સંબંધી સુખ સાધનોનો ત્યાગ કરીને દીક્ષિત થઈ જાય છે, અને મોક્ષનો યોગ્ય માર્ગ પ્રાપ્ત ન કરી શકવાથી મોક્ષમાર્ગ પણ મેળવી શકતા નથી. આ રીતે

एवम् उभयतो विभ्रष्टा मध्ये संसारमहोदधौ दुःखे निमग्ना भवन्ति । न विवक्षितं पद्मवरपुण्डरीकोत्क्षेपणादिककार्यं प्रसाधयन्ति । 'इह पदमे पुरिसजाए' इति प्रथमः पुरुषजातः, 'तज्जीव तच्छरीरएत्ति आहिण्' तज्जीवतच्छरीरक इत्याख्यातः । यः पुष्करिण्याः पूर्वतटादागत आसीत् स नास्तिको दृष्टान्तद्वारा तीर्थकरेण प्रतिपादित इति ॥सू० ९॥

मूलम्—अहावरे दोच्चे पुरिसजाए पंचमहब्भूइए त्ति आहि-
उजइ, इह खलु पाईणं वां संतेगइया मणुस्सा भवंति अणु-
पुव्वेणं लोयं उववन्ना, तं जहा—आरिया वेगे अणारिया वेगे
एवं जाव दुरुवा वेगे, तेसिं च णं महं एगे राया भवइ महया०
एवं चेव णिरवसेसं जाव सेणावइपुत्ता, तेसिं च णं एगइए
सद्धी भवइ कामं तं समणा य माहणा य संपहारिंसु गमणाए,
तत्थ अन्नयरेणं धम्मणेणं पन्नत्तारो वयं इमेणं धम्मणेणं पन्नवइ-
स्सामो से एवं थाणह भयंतारो ! जहा मए एस धम्मे सुय-
क्खाए सुपन्नत्ते भवइ, इह खलु पंचमहब्भूया, जेहिं नो विज्जइ

नहीं कर पाते हैं । इस प्रकार दोनों ओर से भ्रष्ट होकर संसार महा-
सागर में ही निमग्न होते हैं । उनकी दशा पुण्डरीक को प्राप्त करने में
विकल हुए उस प्रथम पुरुष जैसी हो जाती है ।

यह आत्मा और शरीर दोनों को एक मानने वाले 'तज्जीव तच्छ-
रीरवादी' प्रथम पुरुष के समान हैं जो पूर्व दिशा से पुष्करिणी के तट
पर आया था । तीर्थंकर भगवान् ने उसकी उपमा नास्तिकसे दी है ॥९॥

બન્ને તરફથી ભ્રષ્ટ થઇને સંસાર રૂપી મહા સાગરમાં જ દુઃખમાં રૂપી
બંધ છે. તેની દશા પુંડરીકને પ્રાપ્ત કરવામાં નિષ્ફળ થયેલા તે પહેલા પુર-
ષના જેવી થઈ બંધ છે.

આ આત્મા અને શરીર બન્નેને એક માનવાવાળા 'તજ્જીવતच्छरीरवादी'
પહેલા પુરુષની સરખા છે. કે જે પૂર્વ દિશાએથી પુષ્કરિણી-વાવના કિનારા
પર આવેલ હતો. તીર્થંકર ભગવાને નાસ્તિકને તેની ઉપમા આપી છે. ॥૯॥

किरियाइ वा अकिरियाइ वा सुकडेइ वा दुक्कडेइ वा कल्लाणेइ
 वा पावणइ वा साहुइ वा असाहुइ वा सिद्धीइ वा असिद्धीइ वा
 णिरणइ वा अणिरणइ वा अवि अंतसो तणमायमवि । तं च
 पिहुदेसेणं पुढोभूतसमवायं जाणेज्जा, तं जहा—पुढवी एगे
 सहब्भूए आऊ दुच्चे सहब्भूए तेऊ तच्चे सहब्भूए वाऊ चउत्थे
 सहब्भूए आगासे पंचमे सहब्भूए, इच्चेए पंच सहब्भूया अणि-
 म्मिया अणिम्माविया अकडा णो कित्तिमा णो कडगा अणाइया
 अणिहया अवंझा अपुरोहिंया सतंता सासया आयछट्ठा, पुण एगे
 एवमाहु—सतो णत्थि विणासो असतो णत्थि संभवो । एयावया
 व जीवकाए, एयावया व अत्थिकाए, एयावया व सव्वलोए,
 एयं मुहं लोगस्स करणयाए, अवि अंतसो तणमायमवि । से
 किणं किणावेमाणे हणं घायमाणे पयं पयावेमाणे अवि अंतसो
 पुरिसमवि कीणित्ता घायइत्ता एत्थं पि जाणाहि णत्थित्थदोसो,
 ते णो एवं विप्पडिवेदेति, तं जहा—किरियाइ वा जाव अणिर-
 णइ वा, एवं ते विरूवरूवेहिं कम्मसमारंभेहिं विरूवरूवाइं काम-
 भोगाइं समारभंति भोयणाए, एवमेव ते अणारिया विप्पडि-
 वन्ना तं सदहमाणा तं पत्तियमाणा जाव इइ, ते णो हव्वाए,
 णो पाराए अंतरा कामभोगेसु विसण्णो, दोच्चे पुरिसजाए
 पंचसहब्भूएत्ति आहिण ॥सू० १०॥

छाया—अथापरो द्वितीयः पुरुषजातः पाञ्चमहाभूतिक इत्याख्यायते । इह
 खलु प्राच्यां वा ४ सन्त्येके मनुष्या भवन्ति आनुपूर्व्या लोकप्रपन्नाः तद्यथा—
 आर्या एके, अनार्या एके, एवं यावद् दूरुपा एके, तेषां च खलु महान् एको राजा
 भवति महा०, एवमेव निरवशेषं यावत् सेनापतिपुत्राः, तेषां च खलु एकः श्रद्धावान्

भवति कामं तं श्रमणा वा ब्राह्मणा वा संपाधापुः श्रमनाय । तत्रान्यतरेण धर्मेण प्रज्ञापयितारः, वयमनेन धर्मेण प्रज्ञापयिष्यामः तदेवं जानीत भयत्रातारः । यथा मया एष धर्मः स्वाख्यातः सुप्रज्ञप्तो भवति, इह खलु पञ्चमहाभूतानि येनो विद्यते क्रिया इति वा, अक्रिया इति वा, सुकृतम् इति वा, दुष्कृतमिति वा, कल्याणमिति वा, पापकमिति वा, साधु इति वा, असाधु इति वा, सिद्धिरिति वा, असिद्धिरिति वा, निरय इति वा, अनिरय इति वा, अपि अन्तःशः तृणमात्रमपि । तच्च पृथक् उद्देशेन पृथग् भूतसमवायं जानीयात्, तद्यथा—पृथिवी एकं महाभूतम्, आपो द्वितीयं महाभूतम् तेजः तृतीयं महाभूतम्, वायुः चतुर्थं महाभूतम् आकाशं पञ्चमं महाभूतम् । इत्येतानि पञ्चमहाभूतानि अनिर्मितानि अनिर्मापितानि अकृतानि नो कृत्रिमाणि नो कृतकानि अनादिकानि अनिधनानि अवन्ध्यानि अपुरोहितानि स्वतन्त्राणि शाश्वतानि आत्मपष्ठानि । एके पुनरेवमाहुः—सतो नास्ति विनाशः असतो नास्ति सम्भवः । एतावानेव जीवकायः एतावानेव अस्तिकायः एतावानेव सर्वलोकः एतन् मुख्यं लोकस्य कारणम्, अपि अन्तःशः तृणमात्रमपि । स क्रीणन् क्रापयन् ध्वन् घातयन् पचन् पाचयन् अप्यन्तःशः पुरुषमपि क्रीत्वा घातयित्वा अत्रापि जानीहि नास्त्यत्र दोषः । ते नो एवं विप्रतिवेदयन्ति, तद्यथा—क्रियेति वा यावद् अनिरय इति वा । एवं ते हिरारूपैः कर्मसमारम्भैः विरूप-रूपान् कामभोगान् समारमन्ते भोगाय । एवमेव ते अनार्याः विप्रतिपन्नाः तत् श्रद्धधानाः तत् प्रतियन्तः यावदिति । ते नो अर्वाचे नो पाराय अन्तरा काम-भोगेषु विषणाः, द्वितीयः पुरुषजातः पाञ्चमहाभूतिक इत्याख्यातः ॥सू० १०॥

टीका—अथ प्रथमपुरुषवर्णनानन्तरम्, द्वितीयपुरुषवर्णनमाह—‘अहावरे’ इति अथ—अपरे ‘दोच्चे’ द्वितीयः ‘पुरिसजाए’ पुरुषजातः ‘पंचमहवभूए ति’ पाञ्चमहाभूतिकः ‘आदिज्जइ’ आख्यायते । यो हि द्वितीयः पुरुषो मया कथितः पुष्करिण्या स्नटे स संमारे पुष्करिण्या द्वितीयतटे विद्यमानः पाञ्चमहाभूतिको

‘अहावरे दोच्चे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—प्रथम पुरुष का वर्णन करने के पश्चात् अब द्वितीय पुरुष का वर्णन किया जाता है । वह द्वितीय पुरुष पंचमहा भूतिक कहा गया है । अर्थात् पुष्करिणी के तट पर आया हुआ दूसरा पुरुष कहा गया था,

‘अहावरे दोच्चे’ इत्यादि

टीकार्थ—पड़ेला पुरुषनु वण्णं करीने डवे णीणे पुरुषनु वण्णं कर-
वाभां आवे छे ते णीणे पुरुष पांच महाभूत कडेल छे अर्थात् वाचना
जिनारा पर आवेला णीने पुरुष कडेल डवे। तेने अडिया पांच महा भूतिक
अमल देखे। लेधये,

વિજ્ઞેયઃ । 'ઇદં સ્વલુ પાર્શ્વે વા ૪ સંતેગદ્યા મણુસ્સા ભવંતિ' इह-अस्मिन् मनुष्य-
 लोके स्वलु 'पार्श्वे वા ૪' પ્રાચ્યાં વા ૪-પ્રતીચ્યાં વા ઉત્તરસ્યાં વા દક્ષિણસ્યાં વા
 'સંતેગદ્યા' સન્ત્યેકે 'મણુસ્સા' મનુષ્યાઃ 'ભવંતિ' ભવન્તિ 'આણુપુવ્વેણ લોચં
 ઉવવન્ના' આણુપૂર્વ્યા લોકમુપપન્નાઃ-અનેકમેદેષુ લોકેષુ સમુત્પન્ના ભવન્તિ,
 'તં જહા' તથથા 'આરિયાવેગે' આર્યા વૈકે 'અણારિયા વેગે' અનાર્યા વૈકે 'એવં
 જાવ દુરુવા વેગે' એવં યાવદ્ દુરુપા વા, એકે, આર્યા અનાર્યાઃ સુરુપા દુરુપા
 અનેકપ્રકારકા મનુષ્યા ભવન્તિ, 'તેસિં ચ' તેષાં ચ પુરુષાણાં મધ્યે 'મહં એગે
 રાયા ભવદ્' મહાનેકો રાજા ભવતિ, 'મહયા એવં ચેવ નિરવસેસં' મહા૦ એવમેવ
 નિરવશેષમ્ । 'જાવ સેનાવદ્ધપુત્તા' યાવત્ સેનાપતિપુત્રાઃ, મનુષ્યાણામેકો રાજા
 પૂર્વસૂત્રોપદર્શિતયથાવદ્ધર્ણિતગુણગણગરિષ્ઠઃ । તસ્ય રાજ્ઞઃ પરિપદ્ધવતિ, તસ્યામ્
 ઉગ્રોગ્રપુત્રાદયઃ સેનાપતિપુત્રાન્તાઃ સદસ્યા ભવન્તિ । 'તેસિં ચ ણં એગદ્દ' સહુ
 મવદ્' તેષાં સદસ્યાનાં ચ મધ્યે, એકઃ શ્રદ્ધાવાન્ ભવતિ । તેષુ વહુષુ સત્સુ પુરુષેષુ
 કશ્ચિદેકો ધર્મે શ્રદ્ધાવાન્ ભવતિ, 'કામં તં સમણા ય માહણા ય પઠારિસુ ગમણા'.

उसे यहां पंचमहोभूतिक समझ लेना चाहिए ।

इस मनुष्यलोक में पूर्व आदि दिशाओं में कोई कोई मनुष्य होते हैं जो नाना रूपों में उत्पन्न हुए होते हैं, जैसे-कोई आर्य होते हैं, कोई अनार्य होते हैं, इसी प्रकार यावत् कोई सुरूप होते हैं, कोई कुरूप होते हैं। उन मनुष्यों में कोई एक राजा होता है। वह हिमवान् पर्वत के समान होता है, इत्यादि पूर्वसूत्र में कथित सब विशेषण यहां भी समझ लेने चाहिए। उस राजा की परिषद् होती है। ब्राह्मण से लेकर सेनापति पुत्र तक पूर्वोक्त उसके सदस्य होते हैं। उन सदस्यों में कोई कोई धर्म श्रद्धावान् भी होता है। उसके पास कोई श्रमण या ब्राह्मण

આ મનુષ્ય લોકમાં પૂર્વ વિગેરે દિશાઓમાં કોઈ કોઈ મનુષ્યો એવા હોય છે કે જેઓ અનેક પ્રકારના રૂપોથી ઉત્પન્ન થયેલા હોય છે. જેમકે-કોઈ આર્ય હોય છે. તે કોઈ અનાર્ય હોય છે. એજ પ્રમાણે કોઈ સુંદર રૂપવાળો હોય છે, તે કોઈ ખરાબ રૂપ વાળો હોય છે. તે મનુષ્યોમાં કોઈ એક રાજા હોય છે, તે હિમાલય પર્વત જેવો હોય છે. વિગેરે પૂર્વ સૂત્રમાં કહેલ સઘળા વિશેષણો અહિયાં પણ સમજી લેવા જોઈએ. તે રાજાની પરિષદ સભા હોય છે. બ્રાહ્મણથી લઈને સેનાપતિના પુત્ર સુધી પહેલાં કહેલ તે સઘળા તે તે પરિષદના સદસ્યો હોય છે તે સદસ્યોમાં કોઈ કોઈ ધર્મની શ્રદ્ધાવાળા પણ હોય છે, તેની પાસે કોઈ શ્રમણ અથવા બ્રાહ્મણ જઈ

કામં તં શ્રમણા વા બ્રાહ્મણા વા સંપ્રધાર્પુર્ગમનાય પ્રસ્થિતવન્તઃ । તાદૃશધર્મશ્રદ્ધાલું
સ્વધર્માનુયાયિકરણાય શ્રમણા બ્રાહ્મણાશ્ચ તત્સમીપે ગન્તું સમિચ્છેયુઃ । ‘તત્ય
અન્નયરેણં ધમ્મેણં પન્નત્તારો વયમ્’ તત્ત્રાઽન્યતરેણ ધર્મેણ પ્રજ્ઞાપયિતારો વયમ્
‘ઇમેણં ધમ્મેણં પન્નવ્વહસ્સામો’ અનેન-અસ્માસંમતધર્મેણ પ્રજ્ઞાપયિષ્યામઃ
તં સ્વધર્માનુયાયિનં કરિષ્યામ ઇતિ વિચાર્ય તે તત્ત્ર તત્સમીપં ગત્વા કથયન્તિ-
વયં ભવન્તં પ્રજ્ઞાપયિષ્યામોઽમું ધર્મમ્, તં ધર્મમ્-‘સે એવ માયાણહ’ તદેવં
જાનીત । ‘ભયંતારો’ ભયત્રાતારઃ ? એવં ભવન્તો જાનન્તુ ‘જહા મએ એસ ધમ્મે સુય-
ક્વાએ’ યથા મયા સ્વાસ્થ્યાતઃ પ્રતિપદ્યમાન એવધર્મઃ ‘સુપન્નત્તે ભવહ’ સુપજ્ઞસો
ભવતિ, સરલતયા જ્ઞાતો ભવતીતિ સત્યં ભવન્તોઽવગચ્છન્તુ ઇતિ । તં પ્રતિજ્ઞાતં ધર્મં
તે ઉદાહરન્તિ-‘ઇહ સ્વલ્લ પંચમહાભૂયા’ ઇહ સ્વલ્લ પશ્ચમહાભૂતાનિ, તદાત્મક એવ સર્વ
સંસારઃ યત્કિમપિ વિચિતે તમ્ સર્વં પાશ્ચમહાભૂતિકં તદાત્મકમેવ-ન તતો-વ્યતિ-
રિક્તં કિમપ્યસ્તિ, યૈઃ પશ્ચ ભૂતૈરેવ સર્વાપિ ક્રિયા ભવતિ-સુકૃતદુઃકૃતાદિરૂપા ।

જા પહુંચતે હૈં અર્થાત્ ઉસે અપને ધર્મ કા શ્રદ્ધાલુ બનાને કે લિએ વે
બ્રાહ્મણ આદિ ઉચિત હોતે હૈં । વે સોચતે હૈં કિ હમ અમુક કિસી ધર્મ
કા હસે ઉપદેશ દેગે ઓર અપને ધર્મ કા અનુયાયી બનાએગે । હસ પ્રકાર
કરકે વે રાજા આદિ કે સમીપ જા કર કહતે હૈં-હે ભયત્રાતા ! હમ
આપકો અમુક ધર્મ કા ઉપદેશ કરેગે, આપ ઉસે સ્વીકાર કરો । હમારે
દ્વારા કથિત ધર્મ સુ આસ્થાત હૈ । વહ સરલતા સે સમજ્ઞ મેં આ જાતા
હૈ, હસે આપ સત્ય સમજ્ઞે । ફિર વે અપને ધર્મ કા પ્રતિપાદન કરતે હૈ-
હસ સમગ્ર જગત્ મેં પાંચ મહાભૂત હી હૈં । સારા સંસાર પંચમહાભૂતા-
ત્મક હૈ । ઉનસે ભિન્ન અન્ય કુછ ભી નહીં હૈ । પાંચ ભૂતોં કે દ્વારા હી

પહોંચે છે, અર્થાત્ તેને પોતાના ધર્મમાં શ્રદ્ધા વાળા બનાવવા માટે તેઓ
ઉદ્યમ કરે છે. તેઓ એવો વિચાર કરે છે કે-અમે અમુક કોઈ ધર્મનો
આને ઉપદેશ આપીશું અને પોતાના ધર્મનો અનુયાયી-અનુસરનાર બનાવી
લઈશું. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેઓ રાજા વિગેરેની પાસે જઈને કહે
છે કે-હે ભયશ્રી રક્ષશુ કરનારા ! અમે આપને અમુક ધર્મનો ઉપદેશ
કરીશું. આપ તેનો સ્વીકાર કરો. અમેએ કહેલ ધર્મ સ્વાખ્યાત છે. તે
સરલપણથી સમજવામાં આવી જાય છે. તેને આપ સત્ય માનો. તે પછી
તેઓ પોતાના ધર્મનું પ્રતિપાદન કરે છે.-આ સંપૂર્ણ જગત્માં પાંચ મહા-
ભૂતો જ છે. સમગ્ર સંસાર પંચ મહાભૂતાત્મક જ છે તેનાથી જુદું બીજું
કંઈ પણ નથી. પાંચ મહાભૂતો દ્વારા જ સર્વળું સુકૃત અને દુઃકૃત વિગેરે

કિં વહુના-તૃણાદીનાં સ્પન્દનાદિક્રયપિ તત્ત્વ એવું સંભવતિ, इति । 'જેર્હિં નો વિજ્જઈ કિરિયાઈ વા' 'જેર્હિં' યૈઃ પશ્ચભૂતૈરેવ 'નો' નઃ અસ્માકસ્ 'વિજ્જઈ' વિધતે-ભવતિ । 'કિરિયાઈવા' ક્રિયા, इति વા 'અકિરિયાઈ વા' અક્રિયા, इति વા 'સુકકડેઈ વા' સુકૃતમિતિ વા 'દુકકડેઈ વા' દુઃકૃતમિતિ વા 'કલ્લાણેઈ વા' કલ્યાણમિતિ વા 'પાવપઈ વા' પાપમિતિ વા 'સાહુ ઇવા અસાહુઈ વા' સાધુરિતિ વા અસાધુરિતિ વા 'સિદ્ધીઈ વા અસિદ્ધી ઇવા' સિદ્ધિરિતિ વા અસિદ્ધિરિતિ વા 'ણિરણઈ વા અણિરણઈ વા' નિરય इति વા અનિરય इति વા 'અવિઝંતસો તળમાયમપિ' અપિ અન્તઃસ્તૃણમાત્રમપિ, યત્કિશ્ચિદપિ ભવતિ તત્ત્વર્થે પશ્ચમહાભૂતૈરેવ ભવતિ, ન તત્તો વ્યતિરિક્તં કિમપ્યસ્તિ । 'તં ચ પિહ્લદેસેણં પુહોભૂયં સમવાયં જાણેઝ્ઞા' તંચ પૃથગુદ્દેશેન પૃથગ્ભૂત-સમવાયં જાનીયાત્, તંચ ભૂતસમુદાયં પૃથક્ પૃથક્નામ્નાઽવગચ્છેત્ । । 'તં જહા' તચ્ચથા-પૃથ્વી એમે મહવ્ભૂઈ' પૃથિવી એકં મહાભૂતમ્ । 'આઉદુચ્ચે મહવ્ભૂઈ' આપો દ્વિતીયં મહાભૂતમ્ । 'તેઝ તવ્ચે મહવ્ભૂઈ' તેજ સ્વતીયં મહાભૂતમ્ 'વાઝ-ચઉત્થે મહવ્ભૂઈ' વાયુ-શ્ચતુર્થ મહાભૂતમ્ 'આગાસે પંચમે મહવ્ભૂઈ' આકાશઃ પશ્ચમં

સમસ્ત સુકૃત ઓર દુઃકૃત આદિ રૂપ ક્રિયાઈ હોની હૈં । અધિક કયા કહા જાય, તિનકે કા હિલના જેસી ક્રિયા ઓ ડન્હીં સે હોતી હૈ । હમારે મત કે અનુસાર પાંચ મહાભૂતોં સે હી ક્રિયા અક્રિયા સુકૃત દુઃકૃત, કલ્યાણ અકલ્યાણ, સાધુ અસાધુ, સિદ્ધિ અસિદ્ધિ, નરક અનરક, યહાં તક કિ તૃણ કા સ્પન્દન ઓ પાંચ મહાભૂતોં સે હી હોતા હૈ । ડનસે અતિરિક્ત અન્ય કુછ ઓ નહીં હૈ । ડસ ભૂતસમુદાય કો પૃથક્ પૃથક્ નામોં સે જાનના ચાહિઈ । વે નામ ડસ પ્રકાર હૈં-પહલા પૃથ્વી નામક મહાભૂત હૈ, જલ દૂસરા મહાભૂત હૈ, તેજસ ત્રીસરા મહાભૂત હૈ, વાયુ ચોથા મહાભૂત હૈ ઓર આકાશ પાંચવાં મહાભૂત હૈ । યહ પાંચ મહાભૂત

૩૫ ક્રિયાઓ હોય છે. વિશેષ યુ' કહી શકાય, તરણાનું હલવું જેવી ક્રિયા પણ તેનાથી જ થાય છે. અમારા મત પ્રમાણે પાંચ મહાભૂતોથી જ ક્રિયા, અક્રિયા, સુકૃત, દુઃકૃત, કલ્યાણ અકલ્યાણ, સાધુ, અસાધુ સિદ્ધિ અસિદ્ધિ નરક અનરક એટલે સુધી કે તરણાનું હલવું પણ પાંચ મહાભૂતોથી જ થાય છે. તેના શિવાય અન્ય કશુંજ નથી. તે ભૂત સમુદાયને જુદા જુદા નામોથી જાણવા લેઈએ. તે નામો આ પ્રમાણે છે.-પૃથ્વી નામનો પહેલો મહાભૂત છે, જલ બીજો મહાભૂત છે તેજ ત્રીજો મહાભૂત છે, વાયુ ચોથો મહાભૂત છે. અને આકાશ પાંચમો મહાભૂત છે. આ રીતે આ પાંચ મહાભૂતો છે.

महाभूतम् 'इच्छेते पञ्च महब्भूया' इत्येतानि पञ्च महाभूतानि, नैतानि कुतोऽपि जायन्ते-किन्तु-यथा वक्ष्यमाणस्वरूपाणि भवन्ति किं स्वरूपाणि तानि ? इत्याह - 'अणिम्मिया' इत्यादि । 'अणिम्मिया' अनिर्मितानि-न केनापि कालेश्वरादिना रचितानि, 'अणिम्माविया' अनिर्मापितानि-न पर द्वारा निष्पादितानि, 'अकड्डा' अकृतानि अभ्रेन्द्रधनुरादिवद् विस्रसापरिणामेन निष्पन्नत्वात् न केनाऽपि तानि कृतानि अत एव अकृतानि, 'णो कित्तिमा' नो कृत्रिमाणि न घटवत्कर्तृकरणव्यापारसाध्यानि अत एव कृत्रिमतारहितानि, नो कडगा' नो कृतकानि स्वभाव-निष्पत्तौ अपेक्षितपरव्यापारो भावः कृतक उच्यते, तानि पञ्च महाभूतानि-च विस्रसापरिणामेन निष्पन्नत्वात् न कृतक व्यपदेश्यानि अत एव तानि नो कृतकानि, 'अणाइया' अनादिकानि आदिरहितानि शाश्वतभाववत्त्वात् 'आणि इणा' अनिधानानि-निधनरहितानि अन्तरहितानीत्यर्थः कदाचिदपि काले विनाशाभावात्, 'अवङ्गा' अवन्ध्यानि अवश्यकार्यकर्तृत्वात्, 'अपुरोहिद्या' अपुरोहितानि कार्यमवर्त्तकपुरोहिताभावात् 'सतंता' स्वतन्त्राणि-अपरनिरपेक्षकार्यकर्तृत्वात् 'सासया' शाश्वतानि-शाश्वतकालस्थायित्वात्, तदेवं भूतानि पञ्चमहाभूतानि सन्तीति । इदं भूतवादिमतं प्रदर्शितम्,

सम्प्रति सांख्यमतमाह-'एगे पुण' एके केचन सांख्यकाराः पुनः 'एवमाहु' एवं कथयन्ति-'आयछट्ठा' आत्मषष्ठानि, एतानि पूर्वोक्तानि पञ्चमहाभूतानि, पञ्चैव न किन्तु आत्मषष्ठानि आत्मा षष्ठो येषु तानि आत्मषष्ठानि, एतेषु पञ्च महाभूतेषु तद्व्यतिरिक्तः षष्ठ आत्मा विद्यते, एवं केचन कथयन्ति-सांख्यानां

हैं । ये महाभूत किसी से उत्पन्न नहीं होते, किन्तु अनिर्मित हैं, अनिर्मापित हैं अर्थात् किसी के द्वारा बनवाए हुए नहीं हैं, अकृत हैं, कृत्रिम नहीं हैं, अनादि हैं, अनन्त (विनाश रहित) हैं, अपुरोहित हैं अर्थात् इनको कोई प्रेरित करने वाला नहीं है स्वतंत्र हैं, शाश्वत हैं । अपना अपना कार्य करने में समर्थ हैं ।

कोई कोई पांच महाभूतों से भिन्न छठा आत्मतत्त्व भी स्वीकार

आ महाभूतों के अधिनाथी उत्पन्न तथा नहीं, परंतु अनिर्मित अन्या नहीं, अनिर्मापित है, अर्थात् अधिनाथी बनावेला नहीं अकृत है कृत्रिम नहीं, अनादि है अनन्त (विनाश रहित) है अपुरोहित है, अर्थात् तेने कोई प्रेरणा करवा वाणा नहीं, स्वतंत्र है, शाश्वत है, पोत पोतानुं कार्य करवाभां समर्थ है,

कोई कोई पांच महाभूतों शिवाय छठा आत्मतत्त्वने पञ्च स्वीकार

વાઈ' વિરૂપરૂપાન્ અનેકમકારકાન્ 'કામભોગાઈ' કામભોગાન્-ઈચ્છાનુમોદિતમ-
નસ્તર્કિતાન્ 'સમારંભંતિ' સમારંભન્તે-કુર્વન્તિ વહુવિધમાણ્યુપમર્દાદિકમિતિ । 'एव-
मेव अणारिया' एवमेव तेऽनार्याः । 'विप्पडिवन्ना' विप्रतिपन्नाः विपरीतभावमा-
पन्नाः; अत एते वादिनः-अनार्याः-विपरीतविचारवन्तश्च । 'तं सद्वहमाणा तं
पत्तिपमाणा जाव इइ' तच्छ्रद्धधाना स्तत्प्रतिपन्तः यावदिति-एतादृशं पञ्चमहा-
भूतवादिनां धर्म श्रद्धधानाः केचन राजानोऽन्ये वा परिपद्मताः पुरुषा एतन्मतमेव
सत्यमिति मन्यमानाः । उपदेशकमिमं वस्त्राद्युपभोगसामग्रीमर्पयन्ति 'ते णो
हव्वाए णो पाराय' ते-उक्तवादिनः तथा यथोक्तधर्मे श्रद्धाशीलाश्च-नो अर्वाचे
न एतस्मिन् पथुकलत्रादिलोके भवन्ति । 'नो पाराय' न वा परलोकाय भवन्ति,
अयमपि लोक स्तेषां दृष्टाद् भ्रष्टः परलोकस्तु सुतरां भ्रष्ट एव, किन्तु-
अन्तरा कामभोगेषु अन्तरा-मध्ये कामभोगेषु 'विपण्णा' विपण्णाः निमग्नाः सन्तः
-चतुर्गतिविक्षगमनन्तसंसारं परिभ्रमन्ति । 'दोच्चे' एष द्वितीयः 'पुरिमजाए' पुरुष-
जातः 'पंचमहन्भूइए' पाञ्चमहाभूतिकः 'त्ति आहिए' इति आख्यात इति ॥ सू० १०॥

સાવધ કર્મો દ્વારા કામભોગોં કી પ્રાપ્તિ કે લિએ આરંભ સમારંભ કરતે
રહતે હૈં-નાના પ્રકાર કે પ્રાણિયોં કા ઉપમર્દન આદિ કરતે હૈં । અતઃપ્રવ
યે અનાર્ય હૈં, ભ્રમપૂર્ણ વિચાર વાલે હૈં । હન પંચમહાભૂતવાદિયોં કે
મત પર શ્રદ્ધા કરને વાલે રાજા આદિ યા અન્ય પુરુષ ડનકે મન કો
સત્ય સમજતે હુએ ડન્હેં વિપયોપભોગ કી સામગ્રી પ્રદાન કરતે હૈં । ડક્ત
ધર્મ કી પ્રહ્વણા કરને વાલે વાદી તથો ડસ પર શ્રદ્ધા કરને વાલે અનુ
યાયી ન તો હધર કે રહતે હૈં, ન ડધર કે રહતે હૈં । વે હસ લોક સે બ્રહ્મ
હોતે હૈં ઓર પરલોક તો ડનકા બ્રહ્મ હોના હી હૈ । વે કામભોગોં કે

નથી. તેઓ જુદા જુદા પ્રકારના સાવધ કર્મો દ્વારા કામભોગોની પ્રાપ્તિ માટે
આરંભ સમારંભ કરતા રહે છે -અનેક પ્રકારના પ્રાણિયોનું ઉપમર્દન (હિંસા)
વિગેરે કરે છે તેથી જ તેઓ અનાર્ય છે ભ્રમપૂર્ણ વિચારવાળા છે. આ
પાંચ મહાભૂત વાદિયોના મત પર શ્રદ્ધા કરવા વાળા રાજા વિગેરે અથવા
અન્ય પુરુષ તેમના મતને સત્ય સમજતા થકા વિષયોપભોગની સામગ્રી
આપે છે ઉપર કહેલ ધર્મની પ્રહ્વણા કરવાવાળા વાદી તથા તેના પર શ્રદ્ધા
કરવાવાળા તેમના અનુયાયી નતો અહીંના રહે છે, કે નતો ત્યાંના રહે છે,
તેઓ આ લોકથી બ્રહ્મ થાય છે અને તેમનો પરલોક તો બ્રહ્મ હોય જ છે.
તેઓ કામભોગોના કાંઈવર્ગ વચમાં જ ફસાઈ જાય છે. અને વિપાદ-ખેદને

મૂલમ્—અહાવરે તચ્ચે પુરિસજાણે ઈસરકારણિણે ઇહ આહિ-
 જ્જહ, ઇહ ચલુ પાઈણં વા ૪ સંતેગહયા મણુસ્સા ભવંતિ, અણુ-
 પુવ્વેણં લોયં ઉવવન્ના, તં જહા—આરિયા વેગે જાવ દુરુવા વેગે,
 તેસિં ચ ણં મહંતે એગે રાયા ભવહ જાવ સેણાવહપુત્તા, તેસિં ચ
 ણં એગતિણે સઢ્ઢી ભવહ, કામં તં સમણા ય માહણા ય સંપહારિંસુ
 ગમણાણે જાવ જહા મણે એસ ધમ્મે સુચક્ખાણે સુપન્નત્તે ભવહ,
 ઇહ ચલુ ધમ્મા પુરિસાહયા પુરિસોત્તરિયા પુરિસપ્પણીયા પુરિસ-
 સંભૂયા પુરિસપજ્જોહયા પુરિસમભિસમણાગયા પુરિસમેવ અભિ-
 ભૂય ચિટ્ઠંતિ, સે જહા ણામણે ગંડે સિયા સરીરે જાણે સરીરે સંવુઢે
 સરીરે અભિસમણાગણે સરીરમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠહ, એવમેવ
 ધમ્માદિપુરિસાહયા જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ । સે જહા
 ણામણે અરહં સિયા સરીરે જાયા સરીરે સંવુઢા સરીરે અભિસમ-
 ણાગયા સરીરમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠહ, એવમેવ ધમ્મા વિ પુરિસા-
 હયા જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ । સે જહા ણામણે વમ્મિણે
 સિયા પુઢવિજાણે પુઢવિસંવુઢે પુઢવિ અભિસમણાગણે પુઢવિ
 મેવ અભિભૂય ચિટ્ઠહ, એવમેવ ધમ્મા વિ પુરિસાહયા જાવ પુરિસ-
 મેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ । સે જહા ણામણે રુક્ખે સિયા પુઢવિજાણે
 પુઢવિસંવુઢે પુઢવિઅભિસમણાગણે પુઢવિમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠહ,

કીચડ મેં હી ફસ જાતે હૈં ઓર વિષાદ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં । અતઃ ચાર
 ગતિં વાલે અનન્ત સંસાર મેં પરિભ્રમણ કરતે હૈં ।

યહ દૂસરા પુરુષ પંચ મહાભૌતિક કહા ગયા હૈ ॥૧૦॥

આપ કહે છે. ચાર ગતિવાળા આ અનંત એવા સંસારમાં તેઓ ભટક્યા કરે છે.

આ બીજો પુરુષ તે પંચમહાભૌતિક કહેવામાં આવેલો છે. ॥૧૦॥

एवमेव धम्मा वि पुरिसाइया जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति ।
 से जहा णामए पुक्खरिणी सिया पुढविजाया जाव पुढविमेव
 अभिभूय चिट्ठइ, एवमेव धम्मा वि पुरिसाइया जाव पुरिसमेव
 अभिभूय चिट्ठंति, से जहा णामए उदगपुक्खले सिया उदग-
 जाए जाव उदगमेव अभिभूय चिट्ठइ, एवमेव धम्मा वि पुरि-
 साइया जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति । से जहा णामए
 उदगबुब्बुए सिया उदगजाए जाव उदगमेव अभिभूय चिट्ठइ,
 एवमेव धम्मा वि पुरिसाइया जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति ।
 जं पि इमं ससणाणं णिगंथाणं उद्दिट्ठं पणीयं वियंजियं
 दुवालसंगं गणिपिडयं, तं जहा-आधारो सूयण्डो जाव दिट्ठि-
 वाओ, सव्वमेयं मिच्छा, ण एयं तहियं ण एयं आहातहियं,
 इमं सच्चं इमं तहियं इमं आहातहियं, ते एवं सन्नं कुव्वंति,
 ते एवं सन्नं संठवेंति, ते एवं सन्नं सोवट्ठावयंति, तमेवं ते
 तज्जाइयं दुक्खं णाइ उट्ठंति सउणी पंजरं जहा । ते णो एवं
 विप्पडिवेदेति, तं जहा-किरियाइ वा जाव अणिरएइ वा, एव-
 मेव ते विरूवरूवेहिं कम्मसमारंभेहिं विरूवरूवाइं कामभोगाइं
 समारंभंति भोयणाए, एवामेव ते अणारिया विप्पडिवन्ना एवं
 सद्वहमाणा जाव इइ ते णो हव्वाए णो पाराए, अंतरा काम-
 भोगेसु विसण्णा त्ति, तच्चे पुरिसजाए ईसरकारणिए त्ति
 आहिए ॥सू० ११॥

छाया—आथापर स्तुतीयः पुरुषजात ईश्वरकारणिक इत्याख्यायते । इह खलु प्राच्यां वा ४ सन्त्येके मनुष्या भवन्ति अनुपूर्व्या लोकप्रपन्नाः तद्यथा—आर्या वा एके यावत् दूषा एके, तेषां च खलु महान् एको राजा भवति यावत् सेनापतिपुत्राः । तेषां च खलु एकः श्रद्धावान् भवति कामं तं श्रमणाश्च ब्राह्मणाश्च सम्प्र-
 धार्षुः गमनाय यावत्, यथा—मया एष धर्मः स्वाख्यातः सुप्रज्ञसो भवति—इह खलु धर्माः पुरुषादिकाः पुरुषोत्तराः पुरुषप्रणीताः पुरुषसंभूताः पुरुषप्रचोतिताः पुरुष-
 मभिसमन्वागताः पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति । तद्यथानाम गण्डः स्यात् शरीरे जातः शरीरे संवृद्धः, शरीरेऽभिसमन्वागतः, शरीरमेव अभिभूय तिष्ठति एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति । तद्यथानाम अरतिः स्यात् शरीरे जाता शरीरे संवृद्धा शरीरे अभिसमन्वागता शरीरमेव अभिभूय तिष्ठन्ति, एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति । तद्यथा नाम चल्मीकं स्यात् पृथिवीजातं पृथिवीसंवृद्धं पृथिवीमभिसमन्वागतं पृथिवीमेव अभि-
 भूय तिष्ठति, एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिकाः यावत् पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति । तद्यथानाम वृक्षः स्यात् पृथिवीजातः पृथिवीसंवृद्धः पृथिवीमभिसमन्वागतः पृथिवीमेव अभिभूय तिष्ठति, एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति । तद्यथा नाम पुष्करिणी स्यात् पृथिवी जाता यावत् पृथिवीमेव अभिभूय तिष्ठति एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति । तद्यथा नाम उदकपुष्कलं स्यात् उदकजातं यावद् उदकमेव अभिभूय तिष्ठति, एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति । तद्यथानाम उदकबुद् बुदः स्यात् उदकजातो यावद् उदकमेव अभिभूय तिष्ठति, एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति । यदपि चेदं श्रमणानां निर्ग्रन्थानामुद्दिष्टं प्रणीतं व्यञ्जितं द्वादशाङ्गं गणपिटकं तद्यथा—आचारः सूत्रकृतो यावद् दृष्टिवादः सर्वमेतन्मिथ्या । नैतत्तथ्यं नैतद् याथातथ्यमिदं सत्यम् इदं तथ्यम् इदं याथातथ्यम्, ते एवं संज्ञां कुर्वन्ति ते एवं संज्ञां संस्थापयन्ति ते एवं संज्ञां स्तपस्थापयन्ति, तदेवं ते तज्जातीयं दुःखं नैव त्रोटयन्ति शकुनिपञ्जरं यथा । ते नो एवं विप्रतिवेदयन्ति—तद्यथा—क्रिया इति वा यावद् अनिरय इति वा । एवमेव ते विरूपरूपैः कर्म समारम्भैः विरूपरूपान् कामभोगान् समारभन्ते भोगाय । एवमेव ते अनार्या विप्रतिपन्ना एवं श्रद्धावाना यावदिति ते नोऽर्वावे नो पाराय अन्तरा कामभोगेषु विषण्णा इति तृतीयः पुरुषजात ईश्वरकार-
 णिक इत्याख्यातः ॥ सू० ११ ॥

ટીકા—પૂર્વ પુરુષદ્વયં ગતં, સમ્પતિ-ઈશ્વરકારણિકં તૃતીયં પુરુષમધિકૃત્યાહ-
 ‘અહાવરે’ इत्यादि, ‘अहावरे’ ‘अइ’ अथ- पुरुषद्वयकथनानन्तरम् ‘अवरे’ अपरः
 ‘तच्चे’ तृतीयः ‘पुरिसजाए’ पुरुषजातः ‘ईसरकारणिए’ ईश्वरकारणिकः-ईश्वरो
 जगतः कारणं यस्य स ईश्वरकारणिकः आत्माद्वैतवादी ‘इइ आहिज्जइ’
 ‘इत्याख्यायते ‘इह खलु पाईणं वा’ इह खलु मनुष्यलोके प्राच्यां वा ४
 प्राच्यादि चतुर्दिशु ‘संते गइया’ सन्ति एके ‘मणुस्सा’ मनुष्या भवन्ति । ‘आणु-
 पुच्चेणं लोयं’ आनुपूर्व्यां लोकम् ‘उववन्ना’ उपपन्नाः-क्रमेणाऽस्मिन्ल्लोके
 उत्पन्नाः, ‘तं जहा-आरियावेगे जाव दुरुवा वेगे’ आर्या वा एके
 यावद् दूरुपा वा एके भवन्ति, अत्र सर्वं प्रथमसूत्रोक्तं वर्णनं कर्तव्यम्,
 ‘तेसिं च णं महंते एगे राया भवइ जाव सेणावइपुत्ता’ तेषां चः आर्यादीनां
 लोकानां मध्ये महानेकः सर्वेभ्यः श्रेष्ठो राजा भवति तत्परिषदि उग्रा उग्रपुत्रा

પંચ ભૂતવાદી ચાર્વાક કો મત પ્રદર્શિત કિયા ગયા ઓર પહેલે કે
 દ્વો પુરુષોં કા વર્ણન હો ગયા । અવ તીસરે પુરુષ કે વિષય મેં કહતે હૈં-
 ‘અહાવરે તચ્ચે પુરિજાણ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—તીસરા પુરુષ ઇશ્વરકારણિક કહલાતા હૈ । ઉસકે મત કે
 અનુસાર ઇશ્વર જગત્ કા કારણ હૈ । હસ મનુષ્યલોક મેં, પૂર્વ આદિ
 દિશાઓં મેં કોઈ કોઈ મનુષ્ય હોતે હૈં જો નાના રૂપોં મેં ઉત્પન્ન હોતે
 હૈં । ઉનમેં કોઈ આર્ય હોતે હૈં કોઈ અનાર્ય હોતે હૈં । ઉનકા વર્ણન પ્રથમ
 સૂત્ર કે અનુસાર જાન લેના ચાહિયે । ઉનમેં કોઈ રાજા હોતા હૈ, જો
 હિમવોન્ પર્વત કે સમાન હોતા હૈ, ઇત્યાદિ વર્ણન મી પૂર્વવત્ હી યહાં
 કહ લેના ચાહિયે । ઉસકી પરિષદ્ હોતી હૈ જિસમેં સેનાપતિ આદિ હોતે

પાંચ મહાભૂતવાદી ચાર્વાકનો મત કહેવામાં આવેલ છે. તથા પહેલાના
 બે પુરુષોનું વર્ણન થઈ ગયું છે. હવે ત્રીજા પુરુષના સંબંધમાં કહેવામાં આવે
 છે.—‘અહાવરે તચ્ચે પુરિસજાણ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ત્રીજો પુરુષ ઇશ્વર કારણિક કહેવાય છે. તેના મત પ્રમાણે
 ઇશ્વર જગતનું કારણ છે આ મનુષ્ય લોકમાં પૂર્વ વિગેરે દિશાઓમાં કોઈ
 કોઈ મનુષ્ય એવા હોય છે, કે જે અનેક રૂપોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં કોઈ
 આર્ય હોય છે, કોઈ અનાર્ય હોય છે, તેનું વર્ણન પહેલા સૂત્ર પ્રમાણે
 સમજી લેવું જોઈએ. તેઓમાં કોઈ રાજા હોય છે. જે હિમાલય પર્વત જેવો
 હોય છે. વિગેરે વર્ણન પણ પહેલા પ્રમાણે અહિયાં કહી લેવું જોઈએ. તેમની
 પરિષદ હોય છે. જેમાં સેનાપતિ વિગેરે હોય છે. ત્યાં પણ સમ્પૂર્ણ પૂર્વોક્ત

इत्यारभ्य सेनापतिपुत्रा इति पर्यन्ताः सभ्या भवन्ति । अत्रापि प्रथमसूत्रोक्तरीत्या सर्वमनुसन्धेयम् । 'तेसि च णं एगइए' तेषां च मध्ये एकः कश्चित् 'सड्ढी भवइ' श्रद्धावान् भवति । 'कामं तं समणा य माहणा य पहारिसु गमणाए' कामं तं श्रद्धावन्तं स्वमतानुयायिनं कर्तुं श्रमणाश्च ब्राह्मणाश्च गमनाय संप्रधार्युः श्रद्धालोः समीपं गन्तुं निश्चयं कुर्वन्ति श्रमणा ब्राह्मणाश्च 'जाव' यावत्, यावत्पदेन 'तत्थ' इत्यारभ्य 'भयंतारो' इति पर्यन्तं प्रथमसूत्रोक्तपाठः संग्राह्यः । ते तत्र गत्वा श्रमणादयस्तं श्रद्धालुं कथयन्ति । 'जहा मए एस धम्मे सुपक्खाए सुप्पन्नत्ते भवइ' यथा मया एषः-वक्ष्यमाणो धर्मः स्वारूपात् सुपक्वप्नो भवति । तथाहि-'इह खलु धम्मा पुरिसाइया' इह लोके 'धम्मा' धर्मा ये सन्ति ते सर्वेऽपि 'पुरिसाइया' पुरुषादिकाः, पुरुषः-परमात्मा, आदिः-कारणं येषां ते पुरुषादिकाः जडचेतनादिकाः । यावन्तो जडचेतनादयः पदार्थाः समुपलभ्यन्ते तेषां सर्वेषां कारणमीश्वर एव । अत्र पुरुषशब्देन ईश्वरो ज्ञातव्यः । 'पुरिसोत्तरिया' पुरुषोत्तराः-पुरुषः-ईश्वर एव उत्तरं-प्रधानं येषां ते तथा, अथवा यथा सर्वेषामादिः परमेश्वरस्तथा तेषामुत्तरोऽपि-संहारकारकोऽपि परमेश्वर एव 'पुरिसप्पणीया' पुरुषप्रणीताः-ईश्वर-

हैं । यहां भी पूर्वोक्त वर्णन सारा जान लेना चाहिए । कोई कोई श्रमण या ब्राह्मण उन राजा आदि के पास, उन्हें अपने धर्म का अनुयायी बनाने के लिए जा पहुंचते हैं । वहां जाकर वे उनसे कहते हैं-हमारा यह धर्म सु-आख्यात है और सुप्रज्ञप्त है सरलता से समझा जा सकता है । हे राजन् ! हम आपको सत्य धर्म सुनाते हैं । इसे सत्य समझो । वह धर्म इस प्रकार है ।

इस जगत् में जो भी जड चेतन आदि पदार्थ हैं, वे सब पुरुषादिक हैं अर्थात् उनका आदि कारण ईश्वर है, वे सब पुरुषोत्तरिक हैं अर्थात् ईश्वर ही उनका संहार कर्ता है । ईश्वर के द्वारा ही रचित है । ईश्वर

પણું સમજી લેવું જોઈએ. કોઈ કોઈ શ્રમણ અથવા માહન તે રાજા વિગેરેની પાસે તેને પોતાના ધર્મનો અનુયાયી બનાવવા માટે તેની સમીપે જઈ પહોંચે છે ત્યાં જઈને તેઓ તેને કહે છે કે-અમારો આ ધર્મ સુ-આખ્યાત છે. અને સુપ્રજ્ઞપ્ત છે. સરલતાથી સમજી શકાય તેવો છે. હે રાજા અમે આપને સત્ય ધર્મ સમજાવીએ છીએ અને સત્ય સમજો તે ધર્મ આ પ્રમાણે છે.-

આ જગત્માં જડ ચેતન વિગેરે જે કોઈ પદાર્થ છે, તે બધા પુરુષ વિગેરે છે, અર્થાત્ તેનું આદિકારણ ઈશ્વર છે. તેઓ સઘળા પુરુષોત્તરિક છે. અર્થાત્ ઈશ્વર જ તેઓનો સંહાર કરે છે. ઈશ્વર દ્વારાજ તેની રચના કરાઈ

રચિતાઃ । ‘પુરિસસંભૂયા’ પુરુપસંભૂતાઃ-ઈશ્વરોત્પન્નાઃ ‘પુરિસપજ્જોડ્યા’ પુરુપ
 પ્રયોજિતાઃ-ઈશ્વરેણ પ્રકાશિતાઃ, ‘પુરિસમભિસમળ્લાગ્યા’ પુરુપમભિસમન્વાગતાઃ
 પરમેશ્વરમેવાનુગામિનઃ । ‘પુરિસમેવ અભિભૂય ચિદ્વંતિ’ પુરુપમેવ અભિભૂય-
 વ્યાપ્ય તિષ્ઠન્તિ, સર્વેપદાર્થા ઈશ્વરમેવાઽઽશ્રયી કૃત્ય તિષ્ઠન્તિ । સર્વે ધર્માઃ,
 ઈશ્વરાદેવ જાયન્તે તસ્મિન્નેવ ઈશ્વરે તિષ્ઠન્તિ પ્રલીયન્તે ચ તસ્મિન્નેવાઽધિષ્ઠાનેશ્વરે ।
 અસ્મિન્નર્થે દૃષ્ટાન્તં દર્શયતિ-‘સે જહા નામણ’ તદ્યથાનામ ‘ગંડે સિયા’ ગણ્ડઃ-
 વ્રણવિશેષઃ સ્યાત્ ‘સરીરે’ શરીરે ‘જાણ’ જાતઃ-સમુત્પન્નઃ । ‘સરીરે સંબુદ્ધે’
 શરીરે સંવૃદ્ધઃ ‘સરીરે અભિસમળ્લાગણ’ શરીરેઽભિસમન્વાગતઃ । ‘સરીરમેવ અભિભૂય
 ચિદ્વહ’ શરીરમેવ અભિભૂય-આશ્રયી કૃત્ય તિષ્ઠતિ, યથા-નામ સ્ફોટઃ શરીરાદેવ
 સમુત્પદ્યતે શરીરે एव વર્દ્યતે શરીરમનુગચ્છતિ, તથા-શરીરમેવાઽઽધારરૂપેનાઽઽશ્રયં
 કૃત્વા સ્થિતો ભવતિ । एवમેव-‘ધમ્મા પુરિસાઝ્યા જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિદ્વંતિ’
 ધર્માઃ સર્વે પદાર્થાઃ પુરુષાદિકા યાવત્ પુરુષમેવ-અભિભૂય તિષ્ઠન્તિ । તથા-
 સર્વે પદાર્થાઃ પરમેશ્વરાદેવ જાયન્તે પરમેશ્વરે एव વર્દ્યતે, તથા પરમેશ્વરમેવાઽઽ-
 ધારરૂપેનાઽઽશ્રયં કૃત્વા સ્થિતા ભવન્તિ । પુનરપિ દૃષ્ટાન્તાન્તરેણ તમેવાયં દઢી

સે હી ઉનકા જન્મ હુઆ હૈ । વે ઈશ્વર કે દ્વારા હી પ્રકાશિત હૈ । ઈશ્વર
 કે હી અનુગામી હૈ । વે ઈશ્વર કો હી આશ્રય કરકે સ્થિત હૈ । તાત્પર્ય
 યહ હૈ કિ જગત્ કે સમસ્ત પદાર્થ ઈશ્વર સે હી ઉત્પન્ન હુએ હૈ, ઈશ્વર મેં
 હી સ્થિત હૈ ઓર ઈશ્વર મેં હી લીન હો જાતે હૈ । હસ વિષય મેં દૃષ્ટાન્ત
 પ્રદર્શિત કરતે હૈ-‘જૈસે ફોડા શરીર સે હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ, શરીર મેં
 હી વદતા હૈ, શરીર ફા હી અનુગમન કરતા હૈ ઓર શરીર કે આધાર
 પર હી ટિકતા હૈ । હસી પ્રકાર સમસ્ત પદાર્થ ઈશ્વર સે હી ઉત્પન્ન હોતે
 હૈ, ઈશ્વર મેં હી વદતે હૈ, ઓર ઈશ્વર કો હી આધાર બનાકર
 સ્થિત રહતે હૈ ।

છે. ઇશ્વરથી જ તેનો જન્મ થયો છે. તેઓ ઇશ્વર દ્વારા જ પ્રકાશિત છે,
 ઇશ્વરને જ અનુસરનાર છે. તે ઇશ્વરનો જ આશ્રય લઈને સ્થિત છે.
 તાત્પર્ય એ છે કે-જગતના સઘળા પદાર્થો ઇશ્વરથી જ ઉત્પન્ન થયા છે.
 ઇશ્વરમાં જ સ્થિત છે, અને ઇશ્વરમાં જ લીન થઈ જાય છે. આ વિષયમાં
 દૃષ્ટાન્ત બતાવતાં તેઓ કહે છે કે-એમ ક્ષેત્રો ક્ષેત્રો શરીરમાંથી જ ઉત્પન્ન
 થાય છે, શરીરમાં જ વધે છે. શરીરનું જ અનુગમન કરે છે અને શરીરના
 આધાર પર જ ટકે છે, એજ પ્રમાણે સઘળા પદાર્થો ઇશ્વરથી જ ઉત્પન્ન
 થાય છે. ઇશ્વરમાં જ વધે છે, અને ઇશ્વરને આધાર બનાવીને સ્થિત રહે છે.

કરોતિ-‘સે જહા ણામણ અરડ સિયા સરીરે જાયા સરીરે સંવુઢા સરીરે અમિ-
સમણાગયા સરીરમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ’ તથયા નામ અરતિઃ-રક્તવિકારેણ જાય-
માના લઘુવ્રણપુઞ્જરૂપા શરીરે જાતા શરીરે સંવૃદ્ધા શરીરેઽમિસમન્વાગતા શરીર-
મેવાઽભિભૂય તિષ્ઠતિ । ‘एवमेव धम्मा वि पुरिसा दिया जाव पुरिसमेव अभिभूय
चिट्ठंति’ एवमेव धर्माः सर्वपदार्था अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेवाऽभिभूय
तिष्ठन्ति । ‘સે જહા ણામણ વમ્મિણ સિયા પુઠવિ જાણ પુઠવિ સંવુઢે પુઠવિ અમિ-
સમણાગણ પુઠવિમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ’ તથાનામ વલ્મીકં સ્યાત્ પૃથિવીજાતં પૃથિવી
સંવૃદ્ધં પૃથિવીમિસમન્વાગતં પૃથિવીમેવાઽભિભૂય-વ્યાપ્ય તિષ્ઠતિ ‘एवमेव धम्मा
वि पुरिसाद्या जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति’ एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका
यावत् पुरुषमेवाऽभिभूय तिष्ठन्ति । ‘સે જહા ણામણ રુક્ષે સિયા’ તથયા નામ વૃક્ષઃ
સ્યાત્ ‘પુઠવિ જાણ’ પૃથિવી જાતઃ ‘પુઠવિ સંવુઢે’ પૃથિવી સંવૃદ્ધઃ ‘પુઠવિ અમિસમ-

પુનઃ દૂસરે દૃષ્ટાન્ત સે इसी अर्थ का समर्थन करते हैं-जैसे अरति
(चित्त की उद्विग्नता) शरीर में उत्पन्न हुई, शरीर में वृद्धि को प्राप्त हुई,
शरीर का ही अनुगमन करती है और शरीर के सहारे ही रहती
है, इसी प्रकार सभी पदार्थ ईश्वर से ही उत्पन्न होते हैं यावत् ईश्वर के
आश्रय ही रहते हैं ।

जैसे वल्मीक ‘बांवी, गुजराता में राफडा’ पृथ्वी से उत्पन्न होता
है, पृथ्वी में ही बढ़ता है, पृथ्वी में ही अनुगत रहता है और पृथ्वी को
ही व्याप्त करके ठहरता है, इसी प्रकार समस्त जड़ चेतन पदार्थ भी
पुरुष से ही उत्पन्न होते हैं यावत् पुरुष के ही आश्रित रहते हैं ।

जैसे वृक्ष पृथ्वी से उत्पन्न होते हैं पृथ्वी में वृद्धिपाता है, और

इरीथी બીજુ દષ્ટાન્ત બતાવીને આજ હેતુને વધારે દઢ કરે છે. જેમ
અરતિ (ચિત્તનુ ઉદ્વિગ્ન પાણ) શરીરમાં ઉત્પન્ન થઈ શરીરમાં વધે છે, અને
શરીરનું જ અનુગમન કરે છે, અને શરીરના આશ્રયથી રહે છે. જેજ પ્રમાણે
સઘળા પદાર્થો ઈશ્વરથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. યાવત્ ઈશ્વરના આશ્રયથી જ
રહે છે. જેમ વલ્મીક (રાફડો) પૃથ્વીમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, પૃથ્વીમાં જ વધે
છે, અને પૃથ્વીમાં જ સ્થિર રહે છે. અને પૃથ્વીમાં જ અનુગત રહે છે,
તથા પૃથ્વીમાં જ વ્યાપ્ત થઈને રહે છે. જેજ પ્રમાણે સઘળા જડ અને
ચેતન પદાર્થો પણ ઈશ્વરમાંથી જ ઉત્પન્ન થયા છે. યાવત્ પુરુષના આશ્ર-
યથી રહે છે.

જેમ વૃક્ષ પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થાય છે. પૃથ્વીમાં વધે છે, અને પૃથ્વીમાં

ળાગળ' પૃથિવીમમિસમન્વાગતઃ, 'પૃથ્વીમેવ અભિભૂય ચિદ્વૃ' પૃથિવીમેવાઽભિભૂય-
 વ્યાપ્ય તિષ્ઠતિ । 'એવમેવ ધર્મા વિ પુરિસાઙ્યા જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિદ્વૃતિ'
 એવમેવ ધર્મા અપિ પુરુષાદિકા યાવત્ પુરુષમેવાઽભિભૂય તિષ્ઠન્તિ । 'સે જહા ણામણ'
 તથથા નામ 'પુત્તરિણી સિયા' પુત્તરિણી સ્થાત્ વાપી ભવેત્ 'પૃથ્વીજાયા' પૃથિવી
 જાતા 'જાવ પૃથ્વીમેવ અભિભૂય ચિદ્વૃ' યાવત્ પૃથિવીમેવાઽભિભૂય તિષ્ઠતિ,
 યથા વા વાપી પૃથિવ્યાં જાયતે તથૈવ તિષ્ઠતિ તસ્યામેવ લીયતે 'એવમેવ ધર્મા વિ
 પુરિસાઙ્યા જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિદ્વૃતિ' એવમેવ ધર્મા અપિ પુરુષાદિકા યાવત્
 પુરુષમેવાઽભિભૂય તિષ્ઠન્તિ । 'સે જહા ણામણ' તથથાનામ 'ઉદગપુત્તરે સિયા'
 ઉદકપુત્તરમ્-ઉદકપ્રાચુર્ય-જલવૃદ્ધિઃ સ્થાત્ 'ઉદગજાણ જાવ ઉદગમેવ અભિભૂય
 ચિદ્વૃ' ઉદકજાતં યાવદુદકમેવાઽભિભૂય તિષ્ઠતિ । 'એવમેવ ધર્મા વિ પુરિસાઙ્યા
 જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિદ્વૃતિ' એવમેવ ધર્મા અપિ પુરુષાદિકા યાવત્ પુરુષમેવા-
 ઽભિભૂય તિષ્ઠન્તિ । યથા સ્વલ્લ ઉદકવૃદ્ધિર્જલાદુદ્ભૂય જલ એવ સ્થિતં ભવતિ,
 તથૈવ સર્વં કાર્યજાતં પુરુષાદુત્પદ્ય પુરુષ એવ તિષ્ઠતિ । 'સે જહા ણામણ ઉદગવુચ્ચુણ

પૃથ્વી કો હી વ્યાસ કરકે ઠહરતા હૈ, હસી પ્રકાર સમસ્ત પદાર્થ પુરુષ-
 સે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં' ઓર પુરુષ કો હી વ્યાસ કરકે ઠહરતે હૈં ।

જૈસે વાપી 'વાવડી' પૃથ્વી સે ઉત્પન્ન હોતી હૈ, યાવત્ પૃથ્વી
 કો હી વ્યાસ કરકે રહતી હૈ ઓર પૃથ્વી મેં હી વિલીન હો જાતી હૈ,
 હસી પ્રકાર સમસ્ત પદાર્થ પુરુષ સે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં યાવત્ પુરુષ કો
 હી વ્યાસ કરકે રહતે હૈં ।

જૈસે જલ કી વૃદ્ધિ જલ સે હી હોતી હૈ, ઓર જલ કો હી વ્યાસ
 કરકે રહતી હૈ, હસી પ્રકાર સમસ્ત પદાર્થ પુરુષ હૈશ્વર સે હી ઉત્પન્ન હુણ
 હૈં ઓર પુરુષ કો હી આશ્રય સે રહતે હૈં ।

જ વ્યાસ થઈને રહે છે. એજ પ્રમાણે સઘળા પદાર્થો પુરુષથી જ ઉત્પન્ન
 થાય છે. અને પુરુષમાં જ વ્યાપ્ત થઈને રહે છે.

એમ વાવ પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય છે, યાવત્ પૃથ્વીમાં જ વ્યાપ્ત
 થઈને રહે છે. અને પૃથ્વીમાં જ વિલીન થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે સઘળા
 પદાર્થો પુરુષથી જ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. યાવત્ પુરુષને જ વ્યાપ્ત
 થઈને રહે છે.

એમ જળની વૃદ્ધિ જળથી જ થાય છે. અને જળને જ વ્યાપ્ત થઈને
 રહે છે. એજ પ્રમાણે સઘળા પદાર્થો પુરુષ-હૈશ્વરથી જ ઉત્પન્ન થાય છે.
 અને પુરુષના જ આશ્રયથી રહે છે.

સિયા' તત્તથા નામ-ઉદકવુદ્વુદઃ સ્પાત્ 'ઉદગજાણ જાવ' ઉદકજાતો યાવત્ 'ઉદગમેવ-અભિભૂય ચિદ્વહ' ઉદકમેશઽભિભૂય તિષ્ઠતિ । 'એવમેવ ધર્મા વિ' એવમેવ ધર્મા અપિ પુરિસાદ્યા જાવ' પુરુવાદિકા યાવત્ 'પુરિસમેવ અભિભૂય ચિદ્વહ' પુરુષમેવાઽભિભૂય તિષ્ઠન્તિ । 'જં પિ ય ઇમં સમણાણં ણિગંથાણં ઉદિદ્ધં પળીયં ત્રિયં-જિયં દુવાલસંગં ગણિપિટયં' યદપિ ચેદં શ્રમણાનામ્-આર્હતાનાં-નિર્ગ્રન્થાનામ્-મુનીશ્વરાણામ્ ઉદિદ્ધમ્-ઉપદિદ્ધમ્ પ્રણીતં-તદર્થકથનેન વ્યક્તિતં તેષામભિવ્યક્તી-કૃતં દ્વાદશાંગમ્ આચારાઙ્ગાદિ દષ્ટિવાદપર્યન્તં ગણિપિટકં ગણિનાં પિટકવત્ પિટકં મઙ્ગૂષારુપમ્ 'તં જહા' તત્તથા-'આચારો સૂચગહો જાવ દિદ્ધિવાઓ' આચારઃ સૂચકૃતો યાવદ્ દષ્ટિવાદઃ 'સવ્વસેયં મિચ્છા' સર્વસેતન્મિથ્યા, ત્રિનોક્ત શાસ્ત્રં પ્રવચનનિર્મૂલત્વાન્ મિથ્યા, અનીશ્વરપ્રણીતત્વાત્, 'ળ એયં તદ્ધિયં ણ એયં આહાતદ્ધિયં' નૈતત્ તથ્યમ્-ન સત્યમ્, નૈતદ્ યાથાતથ્યમ્-ન યથાવસ્થિતાર્થકમ્ 'ઇમં સન્નં ઇમં આહાતદ્ધિયં' इदमस्माभिः प्रतिपादितं शास्त्रं सत्यम्, इदमेव तथ्यम्-यथाऽवस्थिताऽर्थप्रकाशकम्, 'ते एवं सन्नं कुव्वन्ति' ते-ईश्वरकारणिका एव संज्ञां कुर्वन्ति ज्ञानं दधते 'ते एवं सन्नं संठव्वन्ति, ते एवं सन्नं सोवद्धावयन्ति' ते एवं संज्ञां ज्ञानं संस्थापयन्ति, ते एवं संज्ञां सूप्स्थापयन्ति-सुष्ठुतया स्वमतस्थापनं कुर्वन्ति । शास्त्रकारस्तन्मतं निराकर्तुमाह-सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं प्रत्याह-हे जम्बू स्वामिन् ! 'तमेवं ते तज्जाइयं दुक्खं णातिउट्ठति' तदेवं ते तज्जातीयं

જૈસે જલ કા બુલબુલા જલ સે હી ઉત્પન્ન હુઆ યાવત્ જલકે આશ્રય સે રહતા હૈ, ડસી પ્રકાર સમસ્ત પદાર્થ પુરુષ સે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર યાવત્ પુરુષ કે હી આશ્રિત રહતે હૈં ।

શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોં કે દ્વારા ઉપદિષ્ટ આચારાંગ સે છેકર દષ્ટિવાદ સે પર્યન્ત જો દ્વાદશાંગ ગણિપિટક હૈ, વહ મિથ્યા હૈ ઓર હમારા હી મત શ્રેષ્ઠ હૈ, શ્રેયસ્કર હૈ, ઉદ્ધારકર્તા હૈ । ઈશ્વરકારણવાદિયોંકા યહ કથન હૈ । ઇસ પ્રકાર કથન કરતે હુએ અપને મત કે અનુસાર

એમ પાણીના પરપોટા પાણીથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, યાવત્ જલના આશ્રયથી રહે છે, એજ પ્રમાણે સવગા પદાર્થો પુરુષથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. અને યાવત્ પુરુષના આશ્રયથી જ રહે છે.

શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો દ્વારા ઉપદેશેલ આચારાંગથી લઈને દષ્ટિવાદ પર્યન્ત જે દ્વાદશાંગ ગણિપિટક છે, તે મિથ્યા છે. અને અમારો મતજ શ્રેષ્ઠ છે. શ્રેયસ્કર છે ઉદ્ધાર કરવાવાળો છે. ઈશ્વર કારણ-વાદિયોતું એવું કથન છે. આ પ્રમાણે કથન કરતા થકા પોતાના મત અનુસાર લોકોને અનેક અનર્થોને

લોગોં કો અનેક અનર્થોં કે જનક એવં સંસાર મેં પરિભ્રમણ કરાને વાલે કાર્યોં મેં પ્રવૃત્ત કરતે હુવે વે સ્વયંં મી સાવધ અનુષ્ઠાન મેં પ્રવૃત્ત હોતે હેં । હસ પ્રકાર દોર્નાં ઓર સે ભ્રષ્ટ હોકર વારંવાર સંસારચક્ર કો હી પ્રાપ્ત હોતે હેં ।

વે દુઃખ સાગર સે કિસી મી પ્રકાર ત્રાણ નહીં પાતે હેં । હસ પ્રકાર સંસાર સાગર મેં કર્મ રૂપી કીચડ મેં ફંસે હુએ પુરુષ કે રૂપ મેં પુરુષ-રિણી કે કીચડ મેં ફંસે તીસરે પુરુષ કા વ્યાખ્યાન કિયા ગયા હૈ ।

વે હસ પ્રકાર કહતે હેં—આચારાંગ, સૂત્રકૃતાંગ યાવત્ દૃષ્ટિવાદ યહ સઘ જિનોક્ત શાસ્ત્ર મિથ્યા હેં, ક્યોંકિ નિર્મૂલ હૈ, ન યે તથ્ય હેં, ન યાથાતથ્ય હેં । હમારે દ્વારા પ્રતિપાદિત શાસ્ત્ર સત્ય હેં, યહી વાસ્તવિક અર્થ કે પ્રકાશક હેં । વે એલા સમજાતે હેં ઓર હસી મત કો સિદ્ધ કરને કા પ્રયાસ કરતે હેં ।

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હેં—હે જમ્બૂ ! વે હસ મત કો સ્વીકાર કરને સે ઉત્પન્ન હોને વાલે દુઃખ કો નષ્ટ નહીં કર સકતે,

કરવાવાળા અને સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાવાળા કાર્યોમાં પ્રવૃત્ત કરતા થકા તેઓ સ્વયંં પણ સાવધ અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત રહે છે. આ રીતે બંને બાબતોથી બ્રષ્ટ થઈને વારંવાર સંસાર ચક્રને જ પ્રાપ્ત કરે છે.

તેઓ હુઃખ રૂપી સંસાર સાગરથી કોઈ પણ પ્રકારે રક્ષણ મેળવી શકતા નથી. આ રીતે સંસાર સાગરમાં કર્મ રૂપી કાઠવમાં ફસાયેલાને પુર-પના રૂપથી વાવના કાઠવમાં ફસાયેલ ત્રીજા પુર-પના વ્યાખ્યાન પ્રમાણે સમજવા.

તેઓ આ રીતે કહે છે. આચારાંગ-સૂત્રકૃતાંગ યાવત્ દૃષ્ટિવાદ આ સઘણું બુદ્ધિવૃદ્ધિ શાસ્ત્ર મિથ્યા છે. કેમકે તે નિર્મૂળ છે. તે તથ્ય નથી તેમજ યાથાતથ્ય પણ નથી અર્થાત્ તેમાં સત્યપણું નથી. અમોએ પ્રતિપાદન કરેલ શાસ્ત્ર સત્ય છે. એજ વાસ્તવિક અર્થને પ્રકાશ કરનાર છે. તેઓ આ રીતે સમજે છે. અને સમજાવે છે. અને એજ મતને સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે.

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે—હે જમ્બૂ તેઓ આ મતનો સ્વીકાર કરવાથી ઉત્પન્ન થવાવાળા હુઃખનો નાશ કરી શકતા નથી. નિર્દોષ

દુઃખં નૈવ ત્રોટ્યન્તિ, નિષ્કલઙ્કશાસ્ત્રસ્ય નિન્દનાત્ તદ્વિપરીતકુશાસ્ત્રપ્રતિપાદિત-
જીવવધાદિકુત્સિતકર્મક્રાણાત્ તાદૃશકર્મજનિતાઽશુમાત્મકબન્ધનસ્ય વિનાશને
સમર્થા ન ભવન્તસ્તસ્મિન્ સંસારચક્રે એવ પરિભ્રમન્તિ । અત્રાઽર્થેઽનુરૂપં દૃષ્ટાન્તં પ્રદ-
ર્શયતિ—‘સડળી પંજર જહા’ શકુનિઃ પક્ષી યથા પજારમ્, યથા શકુનિઃ પજારબન્ધન-
ત્રોટને સમર્થો ન ભવતિ, વદ્ધત્વાદેવ તથા તે વાદિનોઽપિ સંસારચક્રં નાઽતિ-
ક્રામન્તિ સ્વોષાર્જિતાઽશુભકર્મવદ્ધત્વાદિતિ । ‘તે ણો એવં ત્રિપ્પહિવેદંતિ’ તે નો એવં
વિપ્રતિવેદયન્તિ, મોક્ષમાર્ગે ન સમ્યગ્ જાનન્તિ, ‘તં જહા—કિરિયાઃ વા જાવ અણિ-
રણ વા’ તદ્વથા ક્રિયેતિ વા યાવદ્ અનિરયં હિતિ વા, ક્રિયાદેરાસ્મ્ય અનિરયાન્તં
સુકૃતદુષ્કૃતાદિકમેતદધ્યયનદશમસૂત્રપ્રતિપાદિતં વસ્તુ ન જાનન્તિ યાવચ્છબ્દેન

નિર્દોષ શાસ્ત્રની નિન્દા કરને ઓર ઉસસે વિપરીત કુશાસ્ત્ર મેં પ્રતિપા-
દિત જીવ હિંસા આદિ કુકૃત્યોં કો કરને કે કારણ ઉત્પન્ન હોને વાલે
અશુભ બન્ધન કો નષ્ટ કરને મેં સમર્થ ન હોતે હુણ સંસાર ચક્ર મેં હી
પરિભ્રમણ કરતે રહતે હૈં ।

હસ વિષય મેં અનુરૂપ દૃષ્ટાન્ત પ્રદર્શિત કરતે હૈં—જૈસે પક્ષી પિંજરે
કે બન્ધન કો તોડને મેં સમર્થ નહીં હો પાતા, ઉસી પ્રકાર વે વાદી ઓ
સંસાર ચક્ર કા ઉલ્લંઘન નહીં કર સકતે, ક્યોંકિ વે અપને દ્વારા ઉપા-
ર્જિત અશુભ કર્મોં સે બંધે હુણ હૈં । વે મોક્ષમાર્ગ કો સ્વીકાર નહીં કરતે ।
વે કહતે હૈં—ન ક્રિયા હૈં ન અક્રિયા હૈં યાવત્ ન નરક હૈં, ન નરક કે
અતિરિક્ત અન્ય કોઈ લોક અર્થાત્ સ્વર્ગ—આદિ અનરક હૈં । અર્થાત્ હસી
અધ્યયન કે દસવેં સૂત્રમેં કહી હુઈ પુણ્ય પાપ આદિ વસ્તુઓં કો વે સ્વીકાર

શાસ્ત્રની નિન્દા કરવાથી અને તેનાથી ઉદ્ધતા કુશાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદન કરેલ જીવ-
હિંસા વિગેરે કુકૃત્યોને કરવાથી ઉત્પન્ન થવાવાળા, અશુભ બન્ધનો નાશ
કરવામાં સમર્થ ન થતા સંસાર ચક્રમાંજ પરિભ્રમણ કરતા રહે છે.

આ વિષયમાં તેને યોગ્ય દૃષ્ટાન્ત બતાવતી કહે છે કે—જેમ પક્ષી
પાંજરાના બંધનને તોડવામાં સમર્થ થઈ શકતા નથી, એજ પ્રમાણે તે
વાદીઓ પણ સંસાર ચક્રનું ઉલ્લંઘન કરી શકતા નથી. કેમકે તેઓ પોતા-
નાથી ઉપાર્જિત કરેલા, અશુભ કર્મોના બંધનથી બંધાયેલા હોય છે. તેઓ
મોક્ષમાર્ગનો સ્વીકાર કરતા નથી, તેઓ કહે છે કે—ક્રિયા નથી, તેમજ અક્રિયા
પણ નથી, યાવત્ નરક નથી. તેમ નરકથી જુદો એવો બીજો કોઈ લોક પણ
નથી. અર્થાત્ અનરક પણ નથી. તેમજ આ અધ્યયનના હસમા સૂત્રમાં કહેલ

અક્રિયા-સુકૃત-દુષ્કૃત-કલ્યાણ-પાપ-સાધ્વસાધુ-સિદ્ધઅસિદ્ધિ - નિરયપર્યન્તસ્ય ગ્રહણં ભવતિ । 'એવમેવ તે વિરુવરુવેર્દિ કમ્મસમારંભેર્દિ વિરુવરુવાઈ કામ-મોગાઈ' એવમેવ તે વિરુવરુવૈઃ કર્મસમારમ્ભૈઃ-અનેકપ્રકારકર્મભિઃ વિરુવરુવાન્-નાનાપ્રકારકાન્ 'કામમોગાઈ' કામમોગાન્-શબ્દાદિસ્વરુવાન્ 'મોયણા' ઉપ-મોગાય 'સમારમંતિ' સમારમન્તે-કર્મસમારમ્ભં કુર્વન્તીતિ માત્રઃ । 'એવામેવ તે આણારિયા વિપ્પડિવન્ના' એવમેવ તે અનાર્યા વિપતિપન્નાઃ-વિપરીતભાવમાપન્નાઃ સમભવન્ 'એવં સદ્દમાણા' એવં શ્રદ્ધધાનાઃ 'જાવ ઇ' યાવદિતિ । 'તે જો હવ્વાણ જો પારાણ' નો અર્વાચે નો પારાય કિન્તુ-અંતરા કામમોગેસુ વિસળ્લા' અન્તરા-મધ્યે કામમોગેસુ-ઇચ્છામદનરૂપેસુ વિષળ્લા નિમગ્ના ભવન્તિ 'ચિ' ઇતિ' તચ્ચે પુરિસ જાણ' તૃતીયઃ પુરુષજાતઃ 'ઈસરકારણિર ત્તિ આહિણ' ઈશ્વરકારણિક ઇત્યા-રુચ્યાતઃ । અયમેવ તૃતીયઃ પુરુષો યઃ પશ્ચિમદિગ્વિભાગાદાગત્ય સ્વીયં પાણ્ડિત્યં પ્રદર્શ-યન્-પુષ્કરિણીમધ્યસ્થિતં મોક્ષાત્મપદ્મવરપુણ્ડરીકમાનેતું સંસારપુષ્કરિણ્યાં પ્રવિ-

નહીં કરતે હૈં । યહાં 'યાવત્' શબ્દ સે અક્રિયા સુકૃત દુષ્કૃત કલ્યાણ, પાપ, સાધુ, અસાધુ, સિદ્ધિ, અસિદ્ધિ એવં નરક પર્યન્ત કા ગ્રહણ કરના જાહિણ । હસ પ્રકાર વે વિવિધ પ્રકાર કે આરંભ-સમારંભ કરકે નાના પ્રકાર કે કામમોગોં કો મોગને કે લિણ સાવચ કર્મ કરતે હૈં । હસ પ્રકાર કી શ્રદ્ધા કરતે હુણ વે અનાર્ય હૈં, વિપરીત માન્યતા ગ્રહણ કિયે હુણ હૈં । વે ન હધર કે હૈં, ન ઉધર કે હૈં । ઘીચ મેં હી હચ્છા ઓર મદન રૂપ કામ મોગોં મેં નિમગ્ન હોતે હૈં ।

યહ તોસરા પુરુષ ઈશ્વર કારણવાદી કહા ગયા હૈં । યહ વહ તોસરા પુરુષ હૈં જો પશ્ચિમ દિશા સે આકર અપને પાણ્ડિત્ય કો પ્રકટ કરતા હુઆ પુષ્કરિણી કે મધ્ય મેં સ્થિત મોક્ષરૂપી પ્રધાન પુણ્ડરીક કો લાને કે

પુરુષ, પાપ વગેરેનો તેઓ સ્વીકાર કરતા નથી. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી અક્રિયા સુકૃત, દુષ્કૃત, કલ્યાણ, પાપ, સાધુ, અસાધુ, સિદ્ધિ અસિદ્ધિ અને નરક સુધીનો તેઓ સ્વીકાર કરતા નથી તેમ સમજવું. આ રીતે તેઓ અનેક પ્રકારથી આરંભ, સમારંભ કરીને અનેક પ્રકારના કામલોગોને લોગવવા માટે સાવચ કર્મ કરે છે આ પ્રમાણેની શ્રદ્ધા કરતા થકા તેઓ અનાર્ય છે. વિપરીત માન્યતા ગ્રહણ કરેલ છે. તેઓ અહિના નથી. તેમ ત્યાંના પણ રહેતા નથી. વચમાં જ ઈચ્છા અને મદન રૂપ કામલોગોમાં નિમગ્ન રહે છે.

આ ત્રીજો પુરુષ ઈશ્વર કારણવાદી કહેલ છે. આ ત્રીજો પુરુષ છે, કે જે પશ્ચિમ દિશાએથી આવીને પોતાના પાંડિત્યને પ્રગટ કરતો થકા વાવની મધ્યમાં રહેલ મોક્ષરૂપી પ્રધાન પુંડરીક-કમળને લાવવા માટે સંસાર રૂપી

શનુ સર્વજ્ઞશાસ્ત્રપ્રતિપાદિતજ્ઞાનાદિમાર્ગસ્થાઽવિદ્વાનુ કર્મપદ્ધતે નિમગ્નો વિનિષી-
દન્નેવ તિષ્ઠતિ । ઈશ્વરસ્ય જગત્કર્તૃત્વે યુક્તેરભાવાત્, તથા સર્વસ્યાઽઽત્મરૂપત્વેઽનુ-
ભવવિરોધાત્ ઉભાવપિ પક્ષો-અનંગીકારપરાહતૌ ઇતિ સૂ૦૧૧ ।

મૂલમ્—અહાવરે ચતુર્થે પુરિસજાણિયિયિવાઈણ સિ આહિ-
જ્જઈ, ઇહ ચલ્હ પાઈણં વાઠ, તહેવ જાવ સેણાવઈપુત્તા વા, તેસિં
ચ પાં એગઈણ સઙ્ઘી ભવઈ, કામં તં સમણા ચ માહણા ય સંપ-
હારિંસુ ગમણાણ જાવ મણે એસ ધમ્મે સુઅક્ખાણ સુપન્નત્તે
ભવઈ । ઇહ ચલ્હ દુવે પુરિસા ભવંતિ એગે પુરિસે કિરિયમાઈ-
ક્ખઈ, એગે પુરિસે ણો કિરિયમાઈક્ખઈ । જે ય પુરિસે કિરિય-
માઈક્ખઈ જે ય પુરિસે ણો કિરિયમાઈક્ખઈ દો વિ તે પુરિસા
તુલ્લા એગટ્ઠા કારણમાવન્ના । બાલે પુણ એવં વિપ્પડિવેદેઈ,
કારણમાવન્ને અહમંસિ દુક્ખામિ વા સોયામિ વા જૂરામિ વા
તિપ્પામિ વા પીડામિ વા પરિતપ્પામિ વા અહમેયમકાસિ પરો વા

लिए संसार रूपी पुष्करिणी में प्रविष्ट हुआ और सर्वज्ञ प्रतिपादित
ज्ञानादि रूप मोक्षमार्ग को न जानने के कारण कर्मरूपी कीचड़ में फंस
कर विषाद को प्राप्त हुआ ।

ईश्वर जगत् का कर्त्ता है, इस पक्ष को सिद्ध करने के लिए कोई
युक्ति नहीं है । सभी पदार्थों को आत्मस्वरूप आत्ममय माना अनुभव
से बाधित है । अतएव ये दोनों पक्ष अंगीकार न करने से ही खंडित
हो जाते हैं ॥११॥

વાવમાં પ્રવેશ કર્યો અને સર્વજ્ઞ દ્વારા પ્રતિપાદન કરેલા જ્ઞાનાદિષ્ટ મેક્ષ-
માર્ગને ન જાણવાના કારણે કર્મરૂપી કાલ્પમાં ફસાઈને ખેદને પ્રાપ્ત થયો છે.

ઈશ્વર જગત્ના કર્તા છે. આ પક્ષને સિદ્ધ કરવા માટે કોઈ પણ યુક્તિ
નથી. સઘળા પદાર્થોને આત્મ સ્વરૂપ આત્મમય માનવામાં અનુભવથી બાધ
આવે છે. તેથી જ આ બંને પક્ષોનો અંગીકાર ન કરવાથી જ તે ખંડિત
થઈ જાય છે. ॥૧૧॥

जे दुःखइ वा सोयइ वा जूरइ वा तिप्पइ वा पीडइ वा परितप्पइ वा
 परो एवमकासि, एवं से वाले स कारणं वा परकारणं वा एवं
 विप्पडिवेदेइ कारणमावन्ने । मेहावि पुण एवं विप्पडिवेदेइ
 कारणमावन्ने अहमंसि दुःखामि वा सोयामि वा जूरामि वा
 तिप्पामि वा पीडामि वा परितप्पामि वा, णो अहं एवमकासि
 परो वा जं दुःखइ वा जाव परितप्पइ वा णो परो एवमकासि,
 एवं से मेहावी सकारणं वा परकारणं वा एवं विप्पडिवेदेइ
 कारणमावन्ने, से वेमि पाईणं वा ४ जे तसथावरा पाणा ते एवं
 संघाय मागच्छंति ते एवं विपरियासमावज्जंति ते एवं विवेग-
 मागच्छंति ते एवं विहाणमागच्छंति ते एवं संगतियंति उवे-
 हाए, णो एवं विप्पडिवेदेति, तं जहा—किरियाइ वा जाव णिर-
 एइ वा अणिरएइ वा, एवं ते विरूवरूवेहिं कम्मसमारभेहिं
 विरूवरूवाइं कामभोगाइं समारभंति भोगणाए । एवमेव ते
 अणारिया विप्पडिवन्नो ते सहहमाणो जाव इइ ते णो हव्वाए
 णो पाराए अंतरा कामभोगेसु विसण्णा । चउत्थे पुरिसजाए
 णियइवाइए त्ति आहिए इच्चेते चत्तारि पुरिसजाया णाणा-
 पन्ना णाणाछंदा णाणासीला णाणादिट्ठी णाणारूई णाणारंभा
 णाणाअज्झवसाणसंजुत्ता पहीणपुव्वसंजोगा आरियं मगं असं-
 पत्ताइइ ते णो हव्वाए णो पाराए अंतरा कामभोगेसु विसण्णा । १२।

छाया—अथापरश्चतुर्थः पुरुषो निपतिवादिक् इत्याख्यायते । इह खलु
 मोक्ष्यां वा ४ तथैव यावत् सेनापतिपुत्राः । तेषां च खलु एकः श्रद्धावान् भवति
 कामं तं श्रमणाश्च ब्राह्मणाश्च संग्रहार्थं गमनाय, यावद् मया एष धर्मः स्वरूपातः

सुप्रज्ञसो भवति । इह खलु द्वौ पुरुषौ भवतः एकः क्रियामारुह्याति एकः पुरुषो नो क्रियामारुह्याति । यश्च पुरुषः क्रियामारुह्याति, यश्च पुरुषो नो क्रियामारुह्याति, द्वावपि तौ पुरुषौ तुल्यौ, एकार्थौ एककारणमापन्नौ । बालः पुनरेवं विप्रतिवेदयति—कारणमापन्नोऽहमस्मि दुःख्यामि वा शोचामि वा विध्यामि वा तेपे वा पीड्यामि वा परितप्ये वा अहमेवमकार्षम् । परो वा यद् दुःखयति वा शोचति वा खिद्यति वा तेपते वा पीडयति वा परितप्यते वा परः, एवमकार्षीत् । एवं स बालः स्वकारणं वा परकारणं वा एवं विप्रतिवेदयति कारणमापन्नः । मेधावी पुनरेवं विप्रतिवेदयति कारणमापन्नः अहमस्मि दुःख्यामि वा खिद्यामि वा तेपे वा पीड्यामि वा परितप्ये वा नाहमेवमकार्षम् । परो वा यद् दुःखयति यावत् परितप्यते वा न परः एवमकार्षीत् । एवं स मेधावी स्वकारणं वा परकारणं वा एवं विप्रतिवेदयति कारणमापन्नः । अथ ब्रूयामि प्राच्यां वा ४, ये त्रसस्थावराः प्राणाः ते एवं सङ्घातमागच्छन्ति, ते एवं विपर्यासमागच्छन्ति । ते एवं विवेकमागच्छन्ति ते एवं विधानमागच्छन्ति, ते एवं सङ्गतिं यन्ति उत्प्रेक्षया । नो एवं विप्रतिवेदयन्ति तद्यथा क्रिया—इति वा यावन्निरय इति वा, अनिरय इति वा । एवं ते विरूपरूपैः कर्मसमारम्भैः विरूपरूपान् कामभोगान् समारभन्ते भोगाय एवमेव ते अनार्या विप्रतिपन्नास्तत् श्रद्धधानाः यावदिति तं नो अर्वाचे नो पाराय अन्तरा कामभोगेषु विषण्णः चतुर्थः पुरुषो नियतिवादिक इत्याख्यायते इत्येते चत्वारः पुरुषजातीयाः नाना प्रज्ञाः नाना छन्दाः नाना शीलाः नाना दृष्टयः नाना रुचयः नाना रम्भाः नानाऽध्यवसानसंयुक्ताः प्रदीण पूर्वसंज्ञोगाः आर्य मार्गम् अपाप्ता इति नो अर्वाचे नो पाराय अन्तरा कामभोगेषु विषण्णाः ॥ सूस १२ ॥

टीका—तृतीयपुरुषपर्यन्तं निरूप्य चतुर्थपुरुषमाह—‘अहावरे’ इति । ‘अह’ तृतीयपुरुषानन्तरम् ‘अवरे चउत्थे पुरिसजाए गियह्वाइएत्ति आहिज्जइ’ अपरश्चतुर्थः पुरुष जातः—नियतिवादिक इत्याख्यायते । ‘इह खलु पाईणं वा ४ तद्देव जाव सेणावइपुत्ता वा, इह खलु प्राच्यां वा तथैव यावत् सेनापतिपुत्रा वा । इहाऽपि

‘अहावरे चउत्थे पुरिसजाए’ इत्यादि ।

टीकार्थ—तीसरे पुरुष का वर्णन करके अब चौथे पुरुष का वर्णन करते हैं । यह चौथा पुरुष नियतिवादी कहा गया है । यहां भी पुष्करिणी की पूर्वदिशा से आरंभ करके राजा, परिषद् सेनापतिपुत्र पर्यन्त

‘अहावरे चउत्थे पुरिसजाए’ इत्यादि

टीकार्थ—त्रीण पुइषत्तुं वड्डुं न करीने हवे ओथा पुइषत्तुं वड्डुं न करवाभां आवे छे. आ ओथा पुइष ते नियतिवादी समज्जेवा. अहियां पणु वावणी पूर्वदिशाओथी आरंभीने राजा, परिषद् सेनापति पुत्र पर्यन्तना आ

પુઠ્ઠકરિણ્યાઃ પૂર્વદિશાત આરમ્ભ્ય રાજસદસ્યપરિપત્ સેનાપતિપુત્રપર્યન્તાઃ સર્વેઽપિ પદાર્થાં એતદધ્યયનપ્રથમસૂત્રપદે અનુસન્ધેયાઃ । ‘તેસિં ચ ણં ઇર્ણં સહૃદી ભવઈ’ તેષાં સ્વલ્લેકઃ શ્રદ્ધાવાન્ ભવતિ । ‘કામં તં સમણા ય માહણા ય સંપહારિસુ ગમણા’ કામં-સ્વેચ્છયા તં શ્રદ્ધાલું જ્ઞાત્વા, તત્સમીપમ્ ‘ગમણા’ ગમનાય-ગન્તુય્ ‘સમ-ણા ય’ શ્રમણાશ્ચ ‘માહણા ય’ બ્રાહ્મણાશ્ચ ‘સંપહારિસુ’ સંપ્રધાર્પુઃ-નિશ્ચિન્વન્તિ, નિશ્ચિત્ય-શ્રદ્ધાલોરન્તિકં ગત્વા કથયન્તિ । ‘જાવ મણ એત ધમ્મે સુખવાણ સુપન્નત્તે ભવઈ’ યાવન્મયા એવ ધર્મઃ સ્વાસ્થ્યાતઃ સુપજ્ઞહો ભવતિ, મો ધર્માભિચ્છાપુક ! અહં ભવતે સત્યં ધર્મમુપદિશામિ-તં ચ ભવન્તઃ સાધવાનવનસઃ શૃણ્વન્તુ ‘ઈહ સલ્લુ દુવે પુરિસા ભવંતિ’ ઇહ-અસ્મિન્ લોકે સલ્લુ નિશ્ચયેન ‘દુવે પુરિસા’ દ્વૌ-દ્વિપ્રકારકૌ પુરુષૌ ભવતઃ । ‘એગે પુરિસે કિરિયમાઝ્જલ્લ’ એકઃ પુરુષઃ ક્રિયામારુપાતિ, ક્રિયયા સ્વર્ગમોક્ષી ભવતિ ઇતિ પ્રતિપાદયતિ । ‘એગે પુરિસે ણો કિરિયમાઝ્જલ્લ’ એકઃ પુરુષો નો ક્રિયામારુપાતિ ‘જે ય પુરિસે કિરિયમાઝ્જલ્લ’

હસ અધ્યયન કે પ્રથમ સૂત્રપદ મેં કથિત સત્ત્વ વિષયોં કા કથન સમજ્ઞ લેના ચાહિયે । ઉનમેં સે કોઈ ધર્મશ્રદ્ધાવાન્ હોના હૈ । ઉસે શ્રદ્ધાવાન્ સમજ્ઞ કર કોઈ શ્રમણ અથવા બ્રાહ્મણ અપની ઇચ્છા સે ઉસકે સમીપ જાનેકા નિશ્ચય કરતે હૈં ઓર ઉન શ્રદ્ધાલુ રાજા આદિ કે સમીપ જાકર કહતે હૈં-હમ્મારા યહ ધર્મ સુ આસ્થ્યાત હૈ, સરલતા સે સમજ્ઞ મેં આને યોગ્ય હૈ । હે ધર્મ કે અભિલાષી ! મૈં આપ કો સત્ય ધર્મ કા ઉપદેશ કરતા હૂં । આપ ઉસે સાવધાન હોકર સુનિયે ।

હસ લોક મેં દો પ્રકાર કે પુરુષ હોતે હૈં । એક વહ હૈ જો ક્રિયા કે દ્વારા હી સ્વર્ગ મોક્ષ હોના કહતા હૈ ઓર દૂસરા વહ હૈ જો ક્રિયાવાદી નહીં હૈ અર્થાત્ ક્રિયા સે સ્વર્ગ મોક્ષ કા હોના નહીં માનતા હૈ । જો ક્રિયા

અધ્યયનના પહેલા સૂત્રમાં કહેલ સઘળા વિષયોનું કથન સમજી લેવું જોઈએ. તેમાંથી કોઈ ધર્મ શ્રદ્ધાવાન્ હોય છે. તેને શ્રદ્ધાવાન્ સમજીને કોઈ શ્રમણ અથવા બ્રાહ્મણ પોતાની ઇચ્છાથી તેની પાસે જવાની ઇચ્છા કરે છે. અને તે શ્રદ્ધાલુ રાજાની પાસે જઈને કહે છે કે-અમારો આ ધર્મ સુઆસ્થ્યાત છે. અને સરલ પશુથી સમજી શકાય તેવો છે. હે ધર્મના અભિલાષી ! હું આપને સત્ય ધર્મનો ઉપદેશ કરું છું. આપ તેને સાવધાન થઈને સાંભળો.

આ લોકમાં બે પ્રકારના પુરુષો હોય છે. એક તો તે છે કે જેઓ ક્રિયા દ્વારા જ સ્વર્ગ અને મોક્ષ થવાનું કહે છે. અને બીજો એ છે કે જે ક્રિયાવાદી નથી. અર્થાત્ ક્રિયાથી સ્વર્ગ અને મોક્ષ થવાનું સ્વીકારતા નથી જે

યશ્ચ પુરુષઃ ક્રિયામાહ્યાતિ પ્રતિપાદયતિ 'જે ય પુરિસે નો કિરિયમાહ્વાઈ' યશ્ચ પુરુષો નો ક્રિયામાહ્યાતિ 'દો વિ તે પુરિસા તુલ્લા ઇગદ્દાં કારણમાવન્ના' દ્વાવપિ તૌ પુરુષૌ તુલ્યૌ-સમાનૌ, 'ઇગદ્દા' ઇકાર્યૌ કારણમાપન્તૌ એકં નિયતિરૂપં કારણ-માશ્રિત્ય તુલ્યૌ સ્તઃ કિન્તુ- 'વાલ્લે પુણ' વાલઃ-અણઃ-કાલેશ્વરાદિવાદી પુનઃ 'એવં' એવમ્-વક્ષ્યમાણરીત્યા 'વિપ્પહિવેદ્દેઈ' વિપતિવેદયતિ જાનાતિ, 'કારણ-માવન્ને' કારણમાપન્નઃ, સુખદુઃખસુકૃતદુઃકૃતપ્રભૃતેઃ કારણં સ્વકૃતં એવં પુરુષકારઃ કાલેશ્વરાદિવાસ્તીત્યેવં કારણમશ્યુષપન્નઃ નાન્યન્નિયત્યાદિકં કારણમસ્તીતિ, તદેવાહ-'અહમંસિ' અહમસ્યિ 'દુઃખામિ વા' દુઃખામિ-શારીરમા-નસિકં દુઃખમનુભવામિ 'સોયામિ વા' શોચામિ-ઇષ્ટાનિષ્ટવિયોગસંયોગજત્વં શોકમનુભવામિ 'જૂરામિ વા' લ્વિઘામિ-માનસિકલેદમનુભવામિ 'તિપ્પામિ વા' તેપે-શારીરબલક્ષરણેન ક્ષરામિ 'પીડામિ વા' પીડયામિ-સવાહ્યામ્યન્તરતયા પીડા-મનુભવામિ 'પરિતપ્પામિ વા' પરિતપ્પ્યે હૃદયાન્તરઃ પરિતાપમનુભવામિ, યદહં દુઃખા-દિકમનુભવામિ તત્સર્વમપિ 'અહમેપમકાસિ' અહમેવમકાર્પમ્, યન્મયા દુઃખાદિકં ભોક્ષ્યતે તત્સર્વં મમ કૃતકર્મણ એવં ફલં નાઽન્યસ્ય । 'પરો વા જં દુઃખવ્હ વા સોય્હ વા જૂરહ વા તિપ્પહ વા પીડહ વા પરિતપ્પહ વા' પરો વા યદ્ દુઃખ્યતિ વા શોચતિ

કો માનતા હૈ और जो क्रिया को नहीं मानता है, यह दोनों पुरुष समान है, दोनों एक ही कारण को प्राप्त हैं । ये दोनों ही अज्ञानी हैं क्योंकि इन्हें तत्त्व का ज्ञान नहीं है कि नियति से ही सभी कुछ होता है । कारण को मानने वाला अज्ञानी ऐसा समझता है । कि काल, कर्म, ईश्वर आदि ही फल के जनक हैं । वे समझते हैं कि मैं जो दुःख भोग रहा हूं, शोक पा रहा हूं, दुःख से आत्मग्लानि पा रहा हूं, शारीरिक शक्ति को नष्ट कर रहा हूं, पीड़ित हो रहा हूं, और संतप्त हो रहा हूं, यह सब मेरे किये कर्म का फल है अथवा दूसरा कोई जो दुःख पा रहा

ક્રિયાને સ્વીકારે છે. અને જે ક્રિયાને માનતા નથી આ બન્ને પુરુષો સરખા જ છે. બન્ને એક જ કારણને પ્રાપ્ત થયેલા છે. આ બન્ને અજ્ઞાની છે. કેમ કે તેઓને તત્ત્વનું જ્ઞાન નથી. તેઓ એવું કહે છે કે નિયતથી જ સર્વથા થાય છે. કારણને માનવા વાળા અજ્ઞાની એવું સમજે છે કે-કાળ, કર્મ, ઇશ્વર, વિગેરે જ ફલના આપવા વાળા છે. તેઓ સમજે છે કે-હું જે દુઃખ ભોગવી રહ્યો છું શોક પામી રહ્યો છું. દુઃખથી આત્મગ્લાની પામી રહ્યો છું. શારીરિક શક્તિનો નાશ કરી રહ્યો છું. પીડા પામી રહ્યો છું. અને સંતાપ પામી રહ્યો છું. આ બધું મારા કરેલા કર્મનું જ ફળ છે અથવા બીજા કોઈ જે દુઃખ પામી રહ્યા છે, શોક પામી રહ્યા છે, આત્મગ્લાની કરી રહ્યા છે, શારીરિક

વા સ્વિષ્ટિ વા તેપતે વા પીડયતિ વા પરિતપ્યતે વા, તત્ર દુઃખ્યતિ-દુઃખં
 પ્રાપ્નોતિ, શોચતિ-શોકં પ્રાપ્નોતિ વા, સ્વિષ્ટિ-સ્વેદં પ્રાપ્નોતિ તેપતે વા-દુઃખા-
 ત્તિરેકેણ તાપં પ્રાપ્નોતિ, પીડયતિ-પીડાં પ્રાપ્નોતિ, પરિતપ્યતે-પરિતાપં પ્રાપ્નોતિ,
 'પરો એવમકાસિ' પર એવમકાર્પીત્ યદન્યો વા દુઃખાદિકમનુભવતિ-તત્સર્વં સ્વયં
 પરપીડોત્પાદનેન કૃતવાન, તત્ તસ્ય સ્વસંપાદિતકર્મણ એવ ફલમ્ । 'એવં સે વાલે
 સ્વકારણં વા પરકારણં વા એવં વિપ્પલિવેદેઃ કારણમાવન્ને' એવં સ વાલઃ સ્વકારણં
 વા પરકારણં વા એવં વિપ્પતિવેદયતિ કારણમાપન્નઃ । એવં સોઽજ્ઞાની કાલકર્મ-
 પરમેશ્વરાદીનાં સુખદુઃખકારણત્વેન મન્યમાન સ્વસ્ય સુખદુઃખયોઃ પરકીય-
 સુખદુઃખયોર્વા સ્વકીયકર્મણઃ પરકીયકર્મણો વા કાર્યમવગચ્છતિ, इत्येतदेव
 તસ્ય ચાલત્વમિતિ । તદેવં નિયતિવાદી કાલેશ્વરાદિ કારણવાદિનો ચાલત્વં પ્રદર્શય
 સમ્પ્રતિ-સ્વમતં પ્રદર્શયતિ-'મેઘાવી પુણ' इत्यादि । 'મેઘાવી પુણ એવં વિપ્પલિવેદેઃ
 કારણમાવન્ને' કારણં નિયતિરૂપં કારણં પ્રાપ્તો મેઘાવી પુનરેવં વિપ્પતિવેદયતિ,
 પરન્તુ-નિયતિમાત્રં સુખદુઃખાદીનાં કારણમિતિ મન્યમાનો વિદ્વાંસ્તુ પુનરેવં
 જાનાતિ 'અહમંસિ દુઃખામિ વા-સોયામિ વા-જૂરામિ વા-તિપ્પામિ વા-પીડામિ
 વા-પરિતપ્પામિ વા, ણો અહં એવમકાસિ, અહમસ્મિ દુઃખામિ વા-શોચામિ વા-

હૈ, શોક પા રહ્યા હૈ, આત્મગ્લાનિ કર રહ્યા હૈ, શારીરિક બલ કો નષ્ટ
 કર રહ્યા હૈ, પીડિત હોતા હૈ યા તાપ ભોગતા હૈ, યહ ઉલ્લેકે કર્મ કા
 ફલ હૈ । હસ પ્રકાર અજ્ઞાની કાલ, કર્મ, પરમેશ્વર આદિકો સુખ દુઃખ
 કા કારણ માનતા હુઆ અપને સુખ દુઃખ કા કારણ અપને કર્મ કો
 ઔર દૂસરે કે સુખ દુઃખ કા કારણ દૂસરે કે કર્મ કો સમજતા હૈ ।
 કિન્તુ કારણ કો પ્રાપ્ત બુદ્ધિમાન્ એસા જાનતા હૈ કિ મૈં દુઃખ ભોગતા
 હૂં, શોક પા રહ્યા હૂં, દુઃખ સે આત્મગહાં કર રહ્યા હૂં, શારીરિક શક્તિ
 કો નષ્ટ કર રહ્યા હૂં, પીડા પા રહ્યા હૂં, સંતાપ હો રહ્યા હૂં, હસમેં મેરા

બળનો નાશ કરી રહ્યા છે, પીડા પામે છે, અથવા સંતાપ ભોગવે છે, આ
 બધું તેના કર્મનું જ ફળ છે. આ પ્રમાણે અજ્ઞાનીઓ કાળ, કર્મ, પરમેશ્વર
 વિગેરેને સુખદુઃખનું કારણ માનતા થકા પોતાના સુખ દુઃખનું
 કારણ પોતાના કર્મને અને બીજાના સુખ દુઃખનું કારણ બીજાના કર્મને
 સમજે છે. પરંતુ કારણને પ્રાપ્ત બુદ્ધિમાન્ એવું સમજે છે કે-હું દુઃખ
 ભોગવું છું, શોક પામી રહ્યો છું. દુઃખથી આત્મનિંદા કરી રહ્યો છું.
 શારીરિક શક્તિનો નાશ કરી રહ્યો છું. પીડા પામી રહ્યો છું. સંતાપ પામી
 રહ્યો છું. તેમાં મેં કદેલ કર્મ કારણ નથી. આ બધું દુઃખ વિગેરે નિય-

લિધામિ વા-તેપે વા પીડયામિ વા-પરિતપ્યે વા-નાહમેવમકાર્પમ્, યદહં શો-
ચામિ યન્મમ પીડાદિકં ભવતિ ન તત્ર કર્માદિકં કારણમ્ । 'પરો વ જં દુઃસ્વહ જાવં
પરિતપ્પહ વા ણો પરો એવમકાસિ' પરો વા યદ્ દુઃસ્વયતિ યાત્તપરિતપ્પતે વા ન પર-
એવમકાર્પીત્, પરોઽપિ યદ્ દુઃસ્વાદિકમનુભવતિ, તત્ર તાદૃશદુઃસ્વાદનુભવેન
કર્મણઃ કારણતા, કિન્તુ-સર્વમેતત્સુખદુઃસ્વાદિકં સ્વસ્ય પરસ્ય વા તત્સર્વં નિયતિ-
વલાદેવ આગચ્છતિ, એવં ચ નિયતિરેવ સર્વેપાં કારણમ્ । 'એવં સે મેહાવી સકા-
રણં વા પરકરણં વા એવં વિષ્પહિવેદેઃ કારણમાવન્ને' એવં સ મેહાવી સ્વકારણં
વા પરકારણં વા એવં વિપ્રતિવેદયતિ કારણમાપન્નઃ, અનેન પ્રકારેણ સ બુદ્ધિમાનેવ-
મવગચ્છતિ સ્વકારણં પરકારણં વા સુખદુઃસ્વાદિ મમ પરસ્ય વા યદ્ભવતિ ન
તત્સ્વકૃતપરકૃતકર્મણઃ ફલમ્' કિન્તુ સર્વમેતન્નિયતિવિચેષ્ટિતમેવ હૃત્યમવધારયતિ
વિદ્વાન્ । 'સે વેમિ પાર્ણં વા ૪' અથ વ્રત્રીમિ-યુક્તિતો નિશ્ચિત્ય પ્રતિપાદયામિ-
પ્રાચ્યાં વા ૪-પ્રાચ્યાં-પૂર્વદિશાયામ્ પશ્ચિમદિશાયાં દક્ષિણસ્યામુત્તરસ્યાં વા ઉપ-
વક્ષણાદૃર્ધ્વમધોદિશ્ચિ વા 'જે તસથાવારા પાણા' યે ત્રસથાવરાઃ પ્રાણાઃ પ્રાણ-
વન્તો જીવા વિદ્યન્તે । 'તે એવં સંઘાયમાગચ્છન્તિ' તે પ્રાણા એવં પ્રકારેણ નિયતિ-
વંછેનૈવ સદ્ઘાતમ્-ઔદારિકાદિશરીરભાવમાગચ્છન્તિ, હતિ અહં નિયતિવાદી
વ્રત્રીમિ । યે કેચન ત્રસથાવરાઃ પ્રાણિનો યત્ર કુત્રાપિ વસન્તિ તે સર્વેઽપિ નિયતિ-

ક્રિયા કર્મ કારણ નહીં હૈ । હસી પ્રકાર કોઈ દૂસરા દુઃખી હોતા હૈ
ચાવત્ પરિતાપ પાતા હૈ, સો ડનમેં ડસકા ક્રિયા કર્મ કારણ નહીં હૈ ।
કિન્તુ યહ સબ દુઃખ આદિ નિયતિ કે બલ સે હી ડપસ્થિત હોતે હૈ ।
અતંવ નિયતિ હી સબ કા કારણ હૈ । હસ પ્રકાર વહ બુદ્ધિમાન પુરુષ
એસા સમક્ષતા હૈ સુક્ષ્મ કો યા દૂસરે કો જો બી સુખ યા દુઃખ હોતા
હૈ, વહ સ્વકૃત અથવા પરકૃત કર્મ કા ફલ નહીં હૈ । યહ સબ સો
નિયતિ કા હી કારણ હૈ ।

અતંવ મેં એસા રૂહતા હૂં-પૂર્વાદિ સઁબી દિશાઓં મેં જો બી ત્રસ ઔર
સ્થાવર પ્રાણી હૈ, વે સબ નિયતિકે બલ સે હી ઔદારિક આદિ શરીરકો

તિના બળથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી નિયતી જ સઘણાનું કારણ છે. આ
પ્રમાણે એ બુદ્ધિમાન પુરુષ એવું સમજે છે, કે મને અથવા બીજાને જે
કાંઈ સુખ અથવા દુઃખ થાય છે, તે સ્વકૃત અથવા બીજાએ કરેલ કર્મનું
ફળ નથી. આ બધું નિયતિનું જ લાગ્યાધીન કારણ છે. તેથી જ હું એવું
કહું છું કે-પૂર્વ વિગેરે સઘણી દિશાઓમાં જે કાંઈ ત્રસ અને સ્થાવર
પ્રાણિયો છે, તે સઘણા નિયતિના બળથી જ ઔદારિક વિગેરે શરીરને પ્રાપ્ત

ચલેનૈવ શરીરસદ્ધાતં પ્રાપ્નુવન્તિ, તથા-નિયતિવલેનૈવ શરીરાદિયુજ્યન્તે સુ-
 સુખદુઃખાદિકં સર્વમેવ અનુકૂલપ્રતિકૂલજાતં લબન્તે इति । ‘તે એવં વિપરિયાસ-
 માવજ્જન્તિ’ એવં તે નિયતિવલેનૈવ વિપર્યાસમાગચ્છન્તિ, શરીરાવસ્થા-વાલાદિ-
 રૂપામ્ । ‘તે એવં વિવેગમાગચ્છન્તિ’ તે જીવાઃ પૂર્વોક્તઃ પદ્મકારાઃ એવમ્ નિયતિ-
 વલેનૈવ વિવેકં શરીરાત્ પાર્યંત્રમ્ આગચ્છન્તિ-પ્રાપ્નુવન્તિ । ‘તે એવં વિહાણ
 માગચ્છન્તિ’ તે એવં વિધાન માગચ્છન્તિ, તે જીવાઃ નિયતિવલેનૈવ વિધાનં કાળ-
 ત્વકુવ્જત્વાદિભાવં પ્રાપ્નુવન્તિ નિયતિવલેનૈવ વધિરાન્ધકાળકુવ્જા ભવન્તીતિ
 ભાવઃ ‘તે એવં સંગતિયંતિ’ એવં તે સદ્ગતિં યન્તિ-એવમ્ અનેન પ્રકારેણ તે નિયતિ-
 વલેનૈવ, સંગતિં નાના પ્રકારકં સુખદુઃખાદિભાવં પ્રાપ્નુવન્તિ સુધર્મસ્વામી જમ્બૂ
 સ્વામિનં કથયતિ-‘ઉવેદાણ’ ઉત્પેક્ષયા નિયતિવાદિનો નિયતિમાશ્રિત્ય તદુપેક્ષયા
 ચત્કિશ્ચિત્કારિતયા ‘જો એવં વિપ્પહિવેદેન્તિ’ નો એવં તે વિપતિવેદયન્તિ-નિયતિ
 વલેન સર્વં ભવતીતિ વદન્ત સ્તે ‘નો’ નૈવ એવમ્-વક્ષ્યમાણાન્ પદાર્થાન્ વિપતિ-
 વેદયન્તિ-ન જાનન્તિ । કે તે પદાર્થાં इत्याह-‘તં જહા’ તથથા-‘કિરિયાહ વા
 જાવ ગિરણ્ણ વા અગિરણ્ણ વા’ ક્રિયા, इति વા યાવત્ નિરય इति વા, ક્રિયાત-

પ્રાપ્ત કરતે હૈં । નિયતિ કે બલ સે હી શરીર સે વિયુક્ત હોતે હૈં । નિયતિ
 સે હી સુખ દુઃખ આદિ અનુકૂલ પ્રતિકૂલ સંવેદન કરતે હૈં । નિયતિ સે
 હી ઉનમેં નાના પ્રકાર કે વાલ્ય આદિ પરિમાણ ઉત્પન્ન હોતે હૈં । નિયતિ
 સે હી કોઈ કાળા, કોઈ કુબડા, કોઈ પહરા ઓર કોઈ અન્ધા હોતા હૈં ।
 હસી પ્રકાર વે વ્રસ ઓર સ્થાવર જીવ નિયતિ કે બલ સે હી વિવિધ
 પ્રકાર કે સુખ દુઃખ આદિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં ।

સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હૈં--વે નિયતિવાદી આગે કહે
 જાને વાલે પદાર્થોં કો સ્વીકાર નહીં કરતે હૈં । વે હસ પ્રકાર ક્રિયા,
 અક્રિયા યાવત્ નરક, અનરક આદિ । યહાં યાવત્ શબ્દ સે પૂર્વોક્ત

કરે છે. નિયતિના બળથી જ શરીરથી છૂટી જાય છે. નિયતિથી જ સુખ-
 દુઃખ વિગેરે અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ સંવેદન કરે છે. નિયતિથી જ તેમાં અનેક
 પ્રકારના બાહ્ય વિગેરે અવસ્થા પ્રમાણે ઉત્પન્ન થાય છે. નિયતિથી જ કોઈ
 કાળો, કોઈ કુબડો, કોઈ બહેરો, અને કોઈ આંધળો, કોઈ લુલો અને કોઈ
 લાંગડો હોય છે. એજ પ્રમાણે આ વ્રસ અને સ્થાવર જીવો નિયતિના બળથી
 જ અનેક પ્રકારના સુખ દુઃખ વિગેરેને પ્રાપ્ત થાય છે.

સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે--તે નિયતિ વાદીઓ આગળ
 કહેવામાં આવનારા પદાર્થોનો સ્વીકાર કરતા નથી, તેઓ આ પ્રમાણે ક્રિયા

આરંભ્યાઽનિરયાન્તપદાર્થાન્ ન સ્વીકુર્વન્તિ, । ‘एवं ते विरुक्खवेहिं कम्मसमारं-
ભેહિ’ एवं ते विरुप्खवैः—अनेक-प्रकारकैः कम्मसमारम्भैः प्राणातिपातादिसाव-
द्यानुष्ठानैः, विरुक्खवाइं कामभोगाइं समारभन्ति’ विरुप्खवान्—नानाप्रकारकान्
सावद्यकर्माऽनुष्ठानान् कामभोगान् शब्दादिरूपान् समारभन्ते कुर्वन्ति, ‘भोयणाए’
भोगाय ‘एधमेव ते अणारिया विप्पडिपणा तं सदहमाणा जाव इइ ते णो हव्वाए
णो पाराय अन्तरा कामभोगेषु विसण्णा’ एवमेव ते अनार्या विप्रतिपन्नाः तत्
श्रद्धाणाः यावदिति ते नो अर्वाचे नो पराय अन्तरा कामभोगेषु विषण्णाः, ते
नियतिवादिनः कामभोगादिषु आसक्ता अनार्या भ्रममुपागताः नियतिवादे श्रद्धान्
शीलाः नेह लोकं प्राप्नुवन्ति, न वा परलोकमेव प्राप्नुवन्ति किन्तु उभयतो
भ्रष्टाः संजायन्ते कामादावासक्ताः । ‘चउत्थे पुरिसजाए णियइवाइए त्ति आहिए’
चतुर्थः पुरुषजातो नियतिवादिक इत्याख्यायते । ‘इच्चे ते चत्तारि पुरिसजाया

કલ્યાણ, અકલ્યાણ સિદ્ધિ, અસિદ્ધિ સુકૃત, આદિ કો ગ્રહણ કર
લેના चाहिए। इस कारण वे नाना प्रकार के सावद्य कर्मों
का अनुष्ठान करके शब्दादि कामभोगों का आरंभ करते हैं। वे
अनार्य विपरीत श्रद्धान् करते हुए न इधर के रहते हैं, न उधरके रहते
हैं। बीच में ही कामभोगों में आसक्त हो जाते हैं। तात्पर्य यह है कि
वे नियतिवादी कामभोगों में आसक्त, अनार्य, भ्रम को प्राप्त, नियति
वाद में श्रद्धा रखने वाले न अपना यह लोक सुधार पाते हैं, न पर-
लोक सुधार सकते हैं। दोनों ओर से भ्रष्ट हो जाते हैं।

इस प्रकार चौथा पुरुष नियतिवादी कहा गया है, ये चार पुरुष
नाना प्रज्ञा वाले हैं, विभिन्न अभिप्राय वाले हैं, भिन्न भिन्न शील आचार

અક્રિયા યાવત્ નરક, અનરક વિગેરે તથા યાવત્ શબ્દથી પૂર્વોક્ત કલ્યાણ,
અકલ્યાણ સિદ્ધિ અસિદ્ધિ, સુકૃત, વિગેરેનો સ્વીકાર કરતા નથી. આથી તેઓ
અનેક પ્રકારના સાવધ કર્મોનું અનુષ્ઠાન કરીને શબ્દાદિ કામભોગોનો આરંભ
કરે છે. તેઓ અનાર્ય—અર્થાત્ વિપરીત શ્રદ્ધાન કરતા થકા અહિના રહેતા નથી
તેમ ત્યાંના પણ રહેતા નથી. વચ્ચે જ કામભોગોમાં આસક્ત થઈ જાય છે.
તાત્પર્ય એ છે કે—તે નિયત વાદોનો કામભોગોમાં આસક્ત, અનાર્ય,
ભ્રમને પ્રાપ્ત થયેલા, નિયત વાદમાં શ્રદ્ધા રાખનારા પોતાનો આ લોક સુધારી
શકતા નથી. બન્ને બાજુથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે.

આ રીતે ચોથો પુરુષ નિયતવાદી કહેલ છે. આ ચારે પુરુષ અલ્પ
બુદ્ધિવાળા છે. જૂદા જૂદા અભિપ્રાય વાળા છે. જૂદા જૂદા સ્વભાવ અને

જાણા પદ્મા, જાણાછંદા' इत्येते चत्वारः पुरुषजातीयाः नाना प्रज्ञाः—विविधबुद्धिभिः
कुशास्त्रमरूपकाः नानाछन्दाः—विभिन्नाऽभिप्रायवन्तः—कुत्सिताभिप्रायेण कुमार्ग-
दर्शकाः 'जाणासीला जाणादिद्वी' नानाशीलाः—नियतिमाश्रित्य कुत्सिताचार
प्रवर्तकाः नानादृष्टयः—नानारूपा दृष्टिर्दर्शनं येषां ते तथा कुत्सितमार्गदर्शकाः
'जाणारूई जाणारंभा जाणा अज्झवसाण संजुत्ता' नानारुचयः—प्राणातिपाताद्यारम्भ-
कारकाः अधर्म धर्मबुद्ध्या कुर्वाणाः नाना प्रकारकविषयभोगादिषु अभिप्रायवन्तः,
नानारम्भाः नानाऽध्यवसानयुक्ताः । 'पहीणपुव्वसंयोगा आरियं मग्गं असंपत्ता'
पहीणा पूर्वसंयोगाः आर्यं मार्गम् आर्याणां तीर्थकराणां मार्गम् आर्यं मोक्षप्राप्तकं मार्गं
सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रलक्षणमप्राप्ताः । 'इइ ते णो हव्वाए णो पाराए' इति—अस्मा-
त्कारणात् ते नो अर्वाचे—न इह लोकाय, न वा परलोकाय क्लृप्ता भवन्ति । किन्तु—
अंतरा कामभोगेषु विसर्णा' अन्तरा—मध्ये कामभोगेषु विषर्णाः सन्तः संसार-
चक्रपरिभ्रमणजनितदुःखभागिनो भवन्तीति सू० १२ ।

મૂલમ્—સે વેસિ પાઈળાં વા ૪ સંતેગઈયા મણુસસા ભવંતિ, તેં
જહા—આરિયા વેગે અજારિયા વેગે ઉચ્ચાગોયા વેગે ણીયાગોયા

વાળે હૈં, ઔર પૃથક્ પૃથક્ દૃષ્ટિ વાળે હૈં । નાના રુચિ વાળે, પ્રાણાતિપાત
આદિ આરંભ કરને વાળે, ધર્મ સમજા કર અધર્મ કરને વાળે હૈ । યે
માતાપિતા આદિ કે પૂર્વકાલીન સંબંધ કો ત્યાગ ચુકને પર ખી આર્ય-
ભાગ અર્થાત્ તીર્થકરોં કે માર્ગ કો પ્રાપ્ત નહીં કર પાવે હૈં, અર્થાત્ સમ્યક્
જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર ઔર તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગ કો પ્રાપ્ત નહીં હુવ
હૈં । હસ કારણ ડનકા ન યહ લોક સુધરતા હૈ, ન પરલોક સુધરતા
હૈ । વે ઘીચ હી મેં કામભોગોં મેં ફંસ જાતે હૈં ઔર સંસાર ચક્ર મેં
પરિભ્રમણ કે દુઃખ કે આગી હોતે હૈં ॥૧૨॥

આચાર વાળા છે, અને અલગ અલગ દૃષ્ટિવાળા છે. સિદ્ધ રૂચિવાળા, પ્રાણા-
તિપાત વિગેરે આરંભ કરવાવાળા ધર્મ સમજીને અધર્મ કરવાવાળા છે. આ
માતા, પિતા, વિગેરેના પૂર્વકાળના સંબંધને ત્યાગ કરવા છતાં પણ આર્ય
માર્ગ અર્થાત્ તીર્થકરોના માર્ગને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. અર્થાત્ સમ્યક્
જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર, અને સમ્યક્તપ રૂપ મોક્ષ માર્ગને પ્રાપ્ત
થતા નથી. તે કારણે તેઓને આ લોક સુધરતો નથી તથા પરલોક પણ
સુધરતો નથી. તેઓ વચમાં જ કામભોગોમાં ફસાઈ જાય છે. અને સંસાર
ચક્રમાં પરિભ્રમણના દુઃખને લોગવવા વાળા થાય છે. ॥૧૨॥

वेगे कायमंता वेगे हस्समंता वेगे सुवन्ना वेगे दुवन्ना वेगे सुरूपा
वेगे दुरूवा वेगे, तेसिं च णं जणजाणवयाइं परिग्गहियाइं
भवन्ति, तं जहा—अप्पयरा वा भुज्जयरा वा, तहप्पगारेहिं कुलेहिं
आगम्म अभिभूय एगे भिक्खायरियाए समुट्ठिता सतो वावि
एगे णायओ य अणायओ य उवगरणं च विप्पजहाय भिक्खा-
यरियाए समुट्ठिता असतो वावि एगे णायओ य अणायओ य
उवगरणं च विप्पजहाय भिक्खायरियाए समुट्ठिता । जे ते सतो
वा असतो वा णायओ य अणायओ य उवगरणं च विप्प-
जहाय भिक्खायरियाए समुट्ठिता पुव्वमेव तेहिं णायं भवइ, तं
जहा—इह खलु पुरिसे अन्नमन्नं मप्पट्ठाए एवं विप्पडिवेदेइ,
तं जहा—खेत्तं मे वत्थू मे हिरण्णं मे सुवन्नं मे धणं मे धण्णं
मे कंसं मे दूसं मे विउलधणकणगरयणमणिमोत्तियसंख-
सिलप्पवालरत्तरयणसंतसारसावतेयं मे सदा मे रूवा मे गंधा
मे रसा मे फासा मे, एए खलु मे कामभोगा अहमवि एएहिं ।

से मेहावी पुव्वामेव अप्पणा एवं समभिजाणेज्जा, तं
जहा—इह खलु मम अन्नयरे दुक्खे रोगातंके समुप्पजेज्जा—
अणिट्ठे अकंते अप्पिए असुमे अमणुन्ने अमणामे दुक्खे णो
सुहे से हंता भयंतारो ! कामभोगाइं मम अन्नयरं दुक्खं रोया-
तकं परियाइयह । अणिट्ठं अकंतं अप्पियं असुभं अमणुन्नं
अमणामं दुक्खं णो सुहं, ताऽहं दुक्खामि वा सोयामि वा
जूरामि वा तिप्पामि वा पीडामि वा परितप्पामि वा इमाओ मे

अण्णयराओ दुक्खाओ रोगातंकाओ पडिमोयह अणिट्ठाओ
 अकंताओ अप्पियाओ असुभाओ अमणुन्नाओ अमणामाओ
 दुक्खाओ णो सुहाओ, एवमेव णो लद्धपुव्वं भवइ, इह खलु
 कामभोगा णो ताणाए वा णो सरणाए वा, पुरिसै वा एगया
 पुव्वि कामभोगे विप्पजहइ, कामभोगा वा एगया पुव्वि पुरिसं
 विप्पजहंति, अन्ने खलु कामभोगा अन्नो अहमंसि, से किमंग
 पुण वयं अन्नसन्नेहिं कामभोगेहिं सुच्छामो ? इह संखाए णं
 वयं च कामभोगेहिं विप्पजहिस्सामो, से मेहावी जाणेज्जा बहि-
 रंगमेयं, इणमेव उदणीयतराणं, तं जहा--साथा मे पिया मे
 भाया मे भगिणी मे भज्जा मे पुत्ता मे धूया मे पेसा मे नत्ता
 मे सुण्हा मे सुहा मे पिया मे सहा मे सयणसंगंथसंथुया मे,
 एए खलु मम णायओ अहम वि एएसिं, एवं से मेहावी
 पुव्वामेव अप्पणा एवं समभिजाणेज्जा, इह खलु मम अन्नयरे
 दुक्खे रोयातंके समुप्पज्जेज्जा अणिट्ठे जाव दुक्खे णो सुहे, से
 हंता भयतारो ! णायओ इमं मम अन्नयरं दुक्खं रोयातंकं
 परियाइ यह अणिट्ठं जाव णो सुहं, ताऽहं दुक्खामि वा सोयामि
 वा जाव परितप्पामि वा, इमाओ मे अन्नयराओ दुक्खाओ
 रोगातंकाओ परिमोएह अणिट्ठाओ जाव णो सुहाओ, एवमेव
 णो लद्धपुव्वं भवइ, तेलिं वावि भयंताराणं मम णाययाणं
 अन्नयरे दुक्खे रोयातंके समुप्पज्जेज्जा अणिट्ठे जाव णो
 सुहे, से हंता अहमेतेलिं भयंताराणं णाययाणं इमं अन्न-

यरं दुक्खं रोयातकं परियाइयामि अणिट्ठं जाव णो सुहे, मा मे
दुक्खंतु वा जाव मा मे परितप्पंतु वा, इमाओ णं अण्णय-
राओ दुक्खाओ रोगातंकाओ परिमोएमि अणिट्ठाओ जाव णो
सुहाओ, एवमेव णो लद्धपुट्ठं भवइ, अन्नस्तु दुक्खं अन्नो न
परियाइयइ अन्नेणं कडं अन्नो नो पडिसंवेदेइ पत्तेयं जायइ
पत्तेयं मरइ पत्तेयं चयइ पत्तेयं उववज्जइ पत्तेयं झंझा पत्तेयं
सन्ना, पत्तेयं सन्ना एवं विन्नू वेदणा, इह खलु णाइ संजोगा
णो ताणाए वा णो सरणाए वा, पुरिसे वा एगया पुठ्ठि णाइ-
संजोए विप्पजहइ, णाइसंजोगा वा एगया पुठ्ठि पुरिसं विप्प-
जहंति, अन्ने खलु णाइसंजोगा अन्नो अहमंसि, से किमंग
पुण वयं अन्नमन्नेहिं णाइसंजोगेहिं मुच्छामो? इइ संखाए णं
वयं णाइ संजोगं विप्पजहिस्सामो। से मेहावी जाणेज्जा बहिरं-
गमेयं, इणमेव उवणीयतरागं, तं जहा-हत्था मे पाया मे बाहा
मे ऊरु मे उदरं मे सीसं मे सीलं मे आऊ मे बलं मे वण्णो
मे तया मे छाया मे सोयं मे चक्खू मे घाणं मे जिब्भा मे
फासा मे मसाइज्जइ, वयाउ पडिजूरइ, तं जहा-आउसो बलाओ
वण्णाओ तयाओ छायाओ सोयाओ जाव फासाओ सुसंधितो
संधी विसंधी भवइ, वलियतरंगे गाए भवइ, किण्हा केसा
पलिया भवन्ति, तं जहा-जं पि य इमं सरीरं उरालं आहारो-
वइयं एयं पि य अणुपुठ्ठेणं विप्पजहियव्वं भविस्सइ, एयं
संखाए से भिक्खू भिक्खायरियाए समुट्ठि दुहओ लोगं

जाणैज्जा, तं जहा-जीवा चेव अजीवा चेव, तसा चेव
थावरा चेव ॥सू० १३॥

छाया—अथ ब्रवीमि प्राच्यां वा४ सन्ति एके मनुष्या भवन्ति, तद्यथा—आर्या
वा एके, अनार्या वा एके, उच्चगोत्रा वा एके, नीचगोत्रा वा एके, कायवन्तो वा एके,
हृस्ववन्तो वा एके, सुवर्णा वा एके, दुर्वर्णा वा एके, सुरुपा वा एके, दुरुपा वा
एके तेषां च खलु जनज्ञानपदाः परिगृहीता भवन्ति, तद्यथा—अल्पतरा वा भूयस्तरा
वा । तथाप्रकारेण कुलेषु आगत्य अभिभूय एके भिक्षाचर्यायां समुपस्थिताः
सतोवाऽपि एके ज्ञातीन् च अज्ञातीन् च उपकरणं च विप्रहाय भिक्षा-
चर्यायां समुत्थिताः असतो वाऽपि एके ज्ञातीन् च अज्ञातीन् च उपकरणं च विप्र-
हाय भिक्षाचर्यायां समुत्थिताः । ये ते सतो वा असतो वा ज्ञातीन् च अज्ञातीन्
च उपकरणं च विप्रहाय भिक्षाचर्यायां समुत्थिताः, पूर्वमेव तैर्ज्ञातं भवति तद्यथा
इह खलु पुरुषः अन्यदन्यद् ममाऽर्थाय एवं विप्रतिवेदयति, तद्यथा—क्षेत्रं मे वास्तु
मे हिरण्यं मे सुवर्णं मे धनं मे धान्यं मे कांस्यं मे दूष्यं मे विपुलधनकनकरत्नमणि
मौक्तिकशङ्खशिलाप्रवालरत्नरत्नसत्सारस्वापतेयं मे, शब्दा मे, रूपाणि मे,
गन्धा मे रसा मे, स्पर्शा मे, एते खलु मे कामभोगाः, अहमपि एतेषाम् । अथ
मेधावी पूर्वमेव आत्मना एवं समभिजानीयात्, तद्यथा—इह खलु समान्यतरद् दुःखं
रोगातङ्कः समुत्पद्येत अनिष्टः, अकान्तः, अप्रियः, अशुभः, अमनोद्भूतः, अमनआमः
दुःखं नो सुखं तदहन्त ! भयत्रातारः ! कामभोगाः, समान्यतरद् दुःखं रोगातङ्कं
पर्याददत । अनिष्टमकान्तमप्रियमशुभममनोद्भूतममन आमं दुःखं नो सुखम्, तदहं
दुःख्यामि वा शोचामि वा जूरामि वा तेपे वा पीडयामि वा परितप्ये वा अस्मा-
न्मे अन्यतराद् दुःखाद् रोगातङ्कात् प्रतिमोचयत अनिष्टाद् अकान्ताद् अप्रियाद्
अशुभाद् अमनोद्भाद् अमनआमाद् दुःखान्नो सुखात्, एवमेव नो लब्धपूर्वो
भवति । इह खलु कामभोगाः नो त्राणाय वा नो शरणाय वा पुरुषो वा
एकदा पूर्वं कामभोगान् विप्रजहाति, कामभोगा वा एकदा पूर्वं पुरुषं
विप्रजहाति, अन्ये खलु कामभोगाः, अन्योऽहमस्मि तत् किमङ्ग पुनर्वयं मन्यान्येषु
कामभोगेषु मूर्च्छामः, इति संख्याय खलु वयं कामभोगान् विप्रहास्यामः,
अथ मेधावी जानीयाद् वहिरङ्गमेतत् इदमेव उपनीततरं तद्यथा—माता मे, पिता मे,
भ्राता मे, भगिनी मे भय्या मे, पुत्रा मे, दुहितारो मे, प्रेक्ष्या मे, नप्ता मे, स्नुषा
मे सुहृन्मे, मित्रो मे, सखा मे, स्वजनसंग्रन्थसंस्तुता मे । एते मम ज्ञातयोऽह-
मप्येतेषाम्, एवं स मेधावी पूर्वमेव आत्मना एवं समभिजानीयात्—इह खलु

ममान्यतरद् दुःखं रोगातङ्को वा समुत्पद्येत अनिष्टो यावद् दुःखं नो सुखं तद्
हन्त ! भयत्रातारो ज्ञातयः । इदं ममान्यतरद् दुःखं रोगातङ्कं वा पर्याददत्त
अनिष्टं यावद् नो सुखम् । तदहं दुःखामि वा शोचामि वा यावत् परितप्ये अस्मान्
मे अन्यरस्माद् दुःखाद् रोगातङ्कात् परिमोचयत अनिष्टाद् यावन्नो सुखात् ।
एवमेव नो लब्धपूर्वं भवति । तेषां वाऽपि भयत्रातृणां मम ज्ञातीनाम् अन्यतरद्
दुःखं रोगातङ्कं समुत्पद्यते अनिष्टं यावन्नो सुखं तद् हन्त ! अहमेतेषां भय-
त्रातृणां ज्ञातीनाम् इदमन्यतरद् दुःखं रोगातङ्कं वा पर्याददत्त अनिष्टं वा यावन्नो
सुखम्, मा मे दुःखयन्तु वा यावद् मा मे परितप्यन्तां वा अस्माद् अन्यतरस्माद्
दुःखाद् रोगातङ्कात् परिमोचयामि अनिष्टाद् यावन्नो सुखात् एवमेव न लब्धपूर्वं
भवति । अन्यस्य दुःखं मन्यो न पर्याददत्त अन्येन कृतम् अन्यो नो प्रतिसंवेद-
यति प्रत्येकं जायते प्रत्येकं म्रियते प्रत्येकं त्यजति प्रत्येकमुपपद्यते प्रत्येकं संज्ञां
प्रत्येकं संज्ञा प्रत्येकं मननम् एवं विद्वान् वेदना, इह खलु ज्ञातिसंयोगाः नो त्राणाय
वा नो शरणाय वा पुरुषो वा एकदा पूर्वं ज्ञातिसंयोगान् विमज्जहति,
ज्ञातिसंयोगा वा एकदा पूर्वं पुरुषं विमज्जहति अन्ये खलु ज्ञातिसंयोगाः अन्यो-
ऽहमस्मि । अथ किमङ्ग ! पुनर्वयमन्यान्येषु ज्ञातिसंयोगेषु मूर्च्छामः, इति
संख्याय खलु वयं ज्ञातिसंयोगं विमहास्यामः ! स मेधावी जानीयाद् बहिरङ्गमेतत्
इदमेव उपनीततरं तद्यथा—हस्तौ मे पादौ मे, बाहू मे, उरू मे उदरं मे शीर्षं मे,
शीलं मे, आयुर्मै, बलं मे, वर्णो मे, त्वचा मे, छाया मे, श्रोत्रं मे, चक्षुर्मै, घ्राणं
मे, जिह्वा मे, स्पर्शाः मे, ममायते, वयसः परिजोर्यते । तद्यथा—आयुषो बलाद्
वर्णात्त्वचः छायायाः श्रोत्राद् यावत् स्पर्शात् सुमन्धितः सन्धिर्विसन्धी भवति
वलिततरङ्गं गात्रं भवति, कृष्णाः केशाः पल्लिता भवन्ति तद्यथा—यदपि च इदं
शरीरम् उदारमाहारोपचितम् एतदपि च आनुपूर्व्यां विमहातव्यं भविष्यति ।
इदं संख्याय स भिक्षु भिक्षाचर्यायां समुत्थितः उभयतो लोकं जानीयात् तद्यथा
—जीवाश्चैव अजीवाश्चैव त्रपाश्चैव स्थावराश्चैव ॥ सू० १३ ॥

टीका—सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं प्रत्याह—हे जम्बू ! 'से वेमि पाईणं वा' ४
संतेगइया मणुरसा मरंति' 'से वेमि' अथाऽहं ब्रवीमि । 'पाईणं वा ४' प्राच्यां वा ४—

'से वेमि' इत्यादि ।

टीकार्थ—सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं—मैं ऐसा कहता
हूँ । पूर्व दिशा में, पश्चिम दिशा में दक्षिण दिशा में, उत्तर दिशा में,

'से वेमि' इत्यादि

टीकार्थ—सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामीने कहे छे के—हुं आ—प्रमाणे कहे
छे. पूर्व दिशाभां, पश्चिम दिशाभां, दक्षिण दिशाभां, उत्तर दिशाभां उच्च

પૂર્વસ્યાં દિશિ પશ્ચિમાયાં દિશિ દક્ષિણસ્યાં દિશિ ઉત્તરસ્યાં દિશિ 'સંતેગદ્યા' સન્ત્યે કે 'મણુસ્યા' અનેકપ્રકારકા મનુષ્યા ભવન્તિ । 'તં જહા' તદ્યથા—'આરિયા વેગે' આર્યા વા એકે 'અણારિયા વેગે' અનાર્યા વા એકે, પ્રાચ્યાદિદિશુ વસન્તિ—અનેકે પુરુષાઃ કેચનાઽઽર્યાઃ કેચનાઽનાર્યાશ્ચ । 'ઉચ્ચાગોયા વેગે' ઉચ્ચગોત્રાઃ—વિશિષ્ટ-ગોત્રવન્તો વા એકે 'નીચા ગોયા વેગે' નીચગોત્રા વા એકે 'કાયમંતા વેગે' હસ્સમંતા-વેગે' કાયવન્તો વા એકે—દીર્ઘશરીરાઃ, હસ્તવન્તો વા એકે—લઘુશરીરા એકે, 'સુવન્તા વેગે' દુવન્તા વેગે' સુવર્ણા વા એકે, દુર્વર્ણા વા એકે, 'સુરુવા વેગે' દુરુવા વેગે' સુરુપા વા શોભનરૂપવન્તઃ, દૂરુપા વા—વિકૃતરૂપવન્તશ્ચ એકે, 'દેસિં ચ ણં' તેષાં ચ 'જં' ઇતિ વાક્યાલક્ષ્ણે 'જનજાણવયાઈ' જનજાનપદાઃ—લોકા દેશાશ્ચ, 'પરિગ્રહાઈ' પરિગ્રહાઃ—પરિગ્રહરૂપેણ અધીના ભવન્તિ । 'તં જહા' તદ્યથા 'અપ્પ-યરા વા મુજ્જયરા વા' અલ્પતરા વા અલ્પપરિગ્રહવન્તઃ, મૂયસ્તરા વા—અધિકપરિ-ગ્રહવન્તઃ, 'તહપ્પગારેહિં' તથાપકારેપુ 'કુલેહિં' કુલેપુ 'આગમ્મ અભિમૂય' આગમ્ય જન્મના તાદૃશકુલં પ્રાપ્ય, ભોગસુખાદિકં ચાભિમૂય—તિરસ્કૃત્ય 'એગે મિલ્લાયરિયાણ' એકે કેચન પુરુષા ભિક્ષાચર્યાયામ્ 'સમુદ્ધિયા' સમુત્થિતાઃ—ઉદ્યમ-

ઉર્ધ્વ દિશા મેં ઓર અધોદિશા મેં અનેક પ્રકાર કે મનુષ્ય હોતે હેં । જૈસે—કોઈ આર્ય, કોઈ અનાર્ય અર્થાત્ કોઈ જ્ઞાનદર્શન કે અંકુર વાલે ઓર કોઈ ઉસસે રહિત હોતે હેં । કોઈ ઝંચે ગોત્ર મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં, ઓર કોઈ નીચ ગોત્ર મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં । કોઈ લમ્બે શરીર વાલે કોઈ છોટે શરીર વાલે હોતે હેં । કોઈ સુરૂપ ઓર કોઈ કુરૂપ હોતે હેં । લોક ઓર દેશ ઉન લોગોં કા પરિગ્રહ હોતા હૈ । વહ પરિગ્રહ કિસી કે પાસ થોડા હોતા હૈ, કિસી કે પાસ બહુત હોતા હૈ । હસ પ્રકાર કે કુલોં મેં સે આકર ઓર કિસી કુલ મેં જન્મ લેકર ઓગોં કા તથા સાંસારિક સુખોં કા પરિત્યાગ કરકે ઉનમેં સે કોઈ કોઈ ભિક્ષાવૃત્તિ કે લિપે ઉદ્યત હો

દિશામાં અને અધોદિશામાં, અનેક પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે. જેમકે—કોઈ આર્ય, કોઈ અનાર્ય, અર્થાત્ કોઈ જ્ઞાન દર્શનના અંકુરવાળા અને કોઈ તેના વિનાના હોય છે. કોઈ ઉંચા ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલ અને કોઈ નીચ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન હોય છે. કોઈ લાંબા શરીરવાળા, કોઈ ટુંકા શરીરવાળા, હોય છે. કોઈ સુંદર રૂપવાળા—સુરૂપ અને કોઈ કદરૂપા હોય છે. લોક અને દેશ તે લોકોનો પરિગ્રહ હોય છે. તે પરિગ્રહ કોઈની પાસે થોડા હોય છે, કોઈની પાસે વધારે હોય છે. આવા પ્રકારના કુલોમાંથી આવીને અને કોઈ પણ કુળમાં જન્મ લઈને લોગોનો તથા સાંસારિક સુખોનો ત્યાગ કરીને તેમાંથી કોઈ કોઈ ભિક્ષા વૃત્તિને માટે ઉદ્યમવાળા થઈ જાય છે. અર્થાત્ ધરનો ત્યાગ

વન્તઃ સન્તઃ 'સતો વા વિ एगे णायओ य अगायओ य' સતો વાપિ વિદ્યમાનાનેવ-
 एके केचन पुरुषाः ज्ञातीन् स्वजनान् 'य' च-पुनः अज्ञातीन्-परिजनान् च पुनः
 'उवगरणं' उपकरणम्-धनधान्यादिकम् 'विप्रहाय' विप्रहाय-परित्यज्य 'भिक्षा-
 यरियाए' भिक्षाचर्यायाम् 'समुद्धिया' समुत्थिता भवन्ति । 'असतो वावि एगे णायओ
 य उवगरणं च' एके केचन असतः-अविद्यमानानेव ज्ञातीन् अज्ञातींश्च 'य' च
 उपकरणं धनधान्यादिकं च 'विप्रजहाय' विप्रहाय-परित्यज्य केचनापगतस्वजन
 परिजनविभवाः सन्तः 'भिक्षायरियाए' भिक्षाचर्यायाम् 'समुद्धिया' समुत्थिता
 भवन्तीति 'जे ते सतो वा असतो वा णायओ य अगायओ य उवगरणं च विप्रज-
 हाय' ये ते सतो विद्यमानामेव-असतः-अविद्यमानानेव ज्ञातीन् अज्ञातींश्च
 विप्रहाय-परित्यज्य उपकरणं-धनधान्यादिकं च विहाय 'भिक्षायरियाए' भिक्षा-
 चर्यायाम् 'समुद्धिया' समुत्थिताः 'पुव्वमेव तेहि णायं भवइ' पूर्वमेव तैर्ज्ञातं भवति ।
 किं ज्ञातं भवति ? तदाह-'तं जहा' तद्यथा 'इह खलु पुरिसे' इह लोके खलु
 पुरुषः 'अन्नमन्नं' अन्यदन्यत्-स्वस्माद् भिन्नानेव पदार्थान् 'ममट्ठाए' मदर्थाय
 'एवं विप्पडिवेदेइ' एवं विप्रतिवेदयति-स्वस्मादभिन्नान् पदार्थान् मिथ्यैव अभि-

जाते हैं । अर्थात् गृहत्यागी बन जाते हैं । कोई कोई पुरुष विद्यमान भी
 बन्धु बान्धव आदि परिवार को तथा धन धान्य आदि उपकरणों को
 त्यागकर भिक्षाचर्या अंगीकार करते हैं और कोई कोई अविद्यमान
 परिवार तथा धन धान्य आदि को त्याग कर भिक्षाचर्या के लिए उद्यत
 होते हैं । इस प्रकार जो विद्यमान अथवा अविद्यमान परिवार को और
 धन धान्यादि को त्याग करके भिक्षाचर्या में उपस्थित होते हैं, उन्हें पहले
 से ही यह ज्ञात होता है कि-इस जगत् में लोग अपने से भिन्न पदार्थों
 को मिथ्या अभिमान करके 'यह मेरे हैं' ऐसा स्वप्नझते हैं । वे सोचते हैं-

કરવાવાળા બની બીય છે. કોઈ કોઈ પુરુષ વિદ્યમાન એવા બધુ, બાંધવ
 વિગેરે પરિવારનો તથા ધન ધાન્ય વિગેરે ઉપકરણોનો ત્યાગ કરીને ભિક્ષા-
 ચર્યાનો સ્વીકાર કરે છે. અને કોઈ કોઈ અવિદ્યમાન પરિવાર તથા ધન,
 ધાન્ય વિગેરેનો ત્યાગ કરીને ભિક્ષા ચર્યા માટે ઉદ્યમ વાળા થાય છે. આ
 રીતે જેઓ વિદ્યમાન અથવા અવિદ્યમાન પરિવારનો તથા ધન, ધાન્ય વિગે-
 રેનો ત્યાગ કરીને ભિક્ષા ચર્યામાં ઉપસ્થિત થાય છે તેઓને પહેલેથી જ એ
 બધું હોય છે કે-આ જગત્માં લોકો પોતાનાથી જુદા એવા પદાર્થોને મિથ્યા-
 અભિમાન કરીને 'આ મારું છે' તેમ માને છે. તેઓ સમજે છે કે-આ

नेत्रशूलादिकम् समुत्पद्येत, । कथंभूतोऽयं रोगान्तकस्तत्राह—‘अणिष्टे—अकंते—
अपि ए अमृमे—अमणुन्ने—अमणामे’ अनिष्टोऽकान्तोऽशुभोऽमनोज्ञोऽमनआमः,
तत्र अनिष्टः—इष्टसुखाऽननुभावनात्, अकान्तः—अनमिलपणीयत्वात्, अप्रियः—
अविरतदुःखोत्पादकत्वात्, अशुभः—अशुभाध्यवसायकारणत्वात्, अमनोज्ञः—चिन्त-
नेऽपि दुःखोत्पादकत्वात्, अमन आमः—मनसः प्रतिकूलत्वात्, अतएव दुःखे
दुःखरूपः ‘णो सुहे’ नो सुखरूपः ‘से हंता’ तद्धन्त हन्त इति खेदे ‘भयंतारो-
कामभोगाहं’ हे भयत्रातारः कामभोगाः ? मम ‘अन्नपर’ अन्यतरद् ‘दुःखं रोया-
तंकं’ दुःखं रोगातङ्कम् ‘परियाइयह’ पर्याददत—विभागं कृत्वा, एतद् दुःखं रोगा-
ऽऽतङ्कं यूयं गृहीत । रोगाऽऽतङ्कमेव विशिनष्टि—‘अणिष्टं’ अनिष्टम् ‘अकंतं अपि यं
अमृमं अमणुन्नं अमणामं दुःखं णो सुहं’ अकान्तमप्रियमशुभममनोज्ञममनआमं

शूल आदि उत्पन्न होता है तो प्रार्थना करने पर भी ये कामभोग के
साधन क्षेत्र आदि उससे छुड़ाने में क्या समर्थ हो सकते हैं ? कदापि
नहीं । बल्कि किसी न किसी रूप में ये उन दुःखों के सहायक बन
जाते हैं अतएव इन क्षेत्रवस्तु आदि में ज्ञानवान् को समत्वबुद्धि नहीं
धारण करनी चाहिए इन्हे अपना नहीं समझना चाहिए ।

रोगातंक आदि किस प्रकार के होते हैं ? सो कहते हैं—अनिष्ट
अर्थात् हृष्ट वस्तुओं से उत्पन्न होने वाले सुख का अनुभव नहीं कराते,
अकान्त अनिच्छनीय, अप्रिय, निरन्तर दुःख उत्पन्न करने वाले, अशुभ
अशुभ अध्यवसाय के जनक अमनोज्ञ विचार करने पर भी दुःखोत्पा-
दक, अमनआम—दुःख उत्पन्न करने में मन के प्रतिकूल सुखरूप नहीं ।

वाणा शूण विगेरे उत्पन्न थाय छे, तो विनंतीये करवा छतां पणु आ काम
लोगोना साधन इय भेतर विगेरे तेनाथी जयाववा शुं समर्थ थाय छे ?
कदापि मने ते जयावी शकता नथी. जल्के कोधने कोध इयथी तेज्जे. जे दुःखना
सहायक जनी जय छे. तेथी ज आ भेतर विगेरे वस्तुजोमां ज्ञानवाने
ममत्व बुद्धि राखवी न जेधजे. अर्थात् ते सधगी वस्तुजोने पोतानी भानी
देवी न जेधजे.

रोगातंक विगेरे केवा होय छे ? ते हवे जताववासां आवे छे.—अनिष्ट
अर्थात् हृष्ट वस्तुजोमांथी उत्पन्न थवावाणा सुजने अनुभव करावता नथी.
अकान्त—अनिच्छनीय, अप्रिय—निरन्तर दुःख उत्पन्न करवावाणा अशुभ—अशुभ
अध्यवसाय करवावाणा अमनोज्ञ—विचार करवा छतां पणु दुःखने उत्पन्न
करनाए, अमनआम—दुःख उत्पन्न करवासां मनथी प्रतिकूल सुभइय नही.

દુઃખં નો સુખમ્ । 'તાઽહં દુઃખામિ વા સોયામિ વા જૂરામિ વા તિપ્પામિ વા પીડામિ વા પરિતપ્યામિ વા' તસ્માદહં દુઃખ્યામિ વા શોચામિ વા-જૂરામિ વા તેપે વા પીડયામિ વા પરિતપ્યે વા 'ઇમાઓ મે અણચરાઓ દુઃખાઓ' અસ્માદ્ મેઽન્યતરાદ્ દુઃખાદ્ દુઃખરૂપાદ્ રોગાતઙ્કાત્ 'પડિમોચહ' પ્રતિમોચયત । કીદશાદિત્યાહ-'અણિદ્વાઓ' અનિષ્ઠાત્ 'અકંતાઓ' અકાન્તાત્ 'અપ્પિયાઓ' અપ્રિયાત્ 'અશુખાઓ' અશુખાત્ 'અમણુન્નાઓ' અમનોજ્ઞાત્ 'અમણામાઓ' અમન આમાત્ 'દુઃખાઓ' દુઃખાત્ દુઃખરૂપાત્ 'ળો સુદાઓ' નો સુખાત્-નો સુખરૂપાત્ 'એવામેવ ણો લલ્લપુવ્વં મન્નઈ' એવમેવ નો લલ્લપૂર્વો મન્નતિ । એવમેવ પૂર્વસદ્દશો ન મન્નતિ એવં પ્રાર્થમાના અપિ ક્ષેત્રાદયઃ પ્રાર્થયિતારં નો વિમોચયન્તિ, એમિ દુઃખૈઃ પરિપીડ્યમાનમ્ પ્રત્યુત દુઃખસ્ય સાધાત્ પરસ્પરયા વા

હસ પ્રકાર કે રોગાતંકો કે ઉતરન્ન હોને પર કામભોગોં સે પ્રાર્થના કી જાય કિ હે બચ સે ત્રાણ કરને વાલે કામભોગોં ! મેરે હસ રોગાતંક કા વિભાગ કરકે થં ડા લુમ છેલો, અર્થાત્ મેરે હસ દુઃખ મેં તુમ ભાગી દાર વન જાઓ, યહ રોગાતંક અમનોજ્ઞ હૈ, અમનામ હૈ, દુઃખ રૂપ હૈ, સુખરૂપ નહીં હૈ, હસકે કારણ મેં દુઃખ પા રહા હૂં, શોક કા અનુભવ કર રહા હૂં, જૂર રહા હૂં, શારીરિક શક્તિ ક્ષીણ કર રહા હૂં, પીડિત હોં રહા હૂં ઓર પરિતાપ પા રહા હૂં । હસ દુઃખ સે છુડે છુડા દો । યહ દુઃખ મેરે લિપ અનિષ્ટ હૈ, અકાન્ત હૈ, અપ્રિય હૈ, અશુભ હૈ, અમનોજ્ઞ હૈ, અમનોમ હૈ, દુઃખદાયક હૈ, સુખદ નહીં હૈ, તો પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર મકાન ધન આદિ પદાર્થ પ્રાર્થના કરને વાલે કો કદાપિ દુઃખ સે નહીં છુડા સકતે ।

આવા પ્રકારના રોગાતંકો ઉત્પન્ન થવાથી કામભોગોને પ્રાર્થના પૂર્વક ઠહેવામાં આવે કે હે ભયથી રક્ષણ કરવાવાળા કામભોગો ! મારા રોગમાંથી ભાગ કરીને થોડો તમો લઈ લો, અર્થાત્ મારા કોઈ દુઃખમાં તમો ભાગીદાર બની જાવ. આ દુઃખ અમનોજ્ઞ છે, અમન આમ છે, દુઃખરૂપ છે. સુખરૂપ નથી. તે કારણથી હું દુઃખ ભોગવી રહ્યો છું. અને શોકનો અનુભવ કરી રહ્યો છું. જૂર રહ્યો છું. શરીરની શક્તિ ક્ષીણ કરી રહ્યો છું. પીડા પામી રહ્યો છું. અને પરિતાપ પામી રહ્યો છું. આ દુઃખથી મને છોડાવો. આ દુઃખ મારે માટે અનિષ્ટ છે. અકાન્ત છે. અપ્રિય છે. અશુભ છે, અમનોજ્ઞ છે. અમન આમ છે. દુઃખ દાયક છે. સુખ આપનાર નથી. આ પ્રમાણે વિનંતી કરવામાં આવે તો પૂર્વોક્ત ખેતર, ઘર, ધન વિગેરે પદાર્થો પ્રાર્થના કરનારને કોઈ પણ રીતે દુઃખથી છોડાવવાને સમર્થ થતા નથી. એટલું જ

ઉત્પાદકા એવં ભવન્તિ । 'ઇહં ચલુ કામભોગા નો તાણાણ વા નો સરણાણ વા' ।
 એમાં કામભોગાદયો નો ત્રાણાય-રક્ષણાય ભવન્તિ, નો શરણાય વા ભવન્તિ, કામ-
 ભોગાત્ પુરુષયોર્મધ્યે એકદા પુરુષઃ કામભોગાન્ ત્યજતિ, કદાચિત્કામભોગા એવં
 પુરુષં ત્યજતિ-ઇતિ દર્શયતિ-'પુરિસે વા' ઇત્યાદિ । 'પુરિસે વા એગયા પુવ્વં કામ-
 ભોગે વિપ્પજહાઈ' પુરુષો વા એકદા પૂર્વં કામભોગાન્ વિપ્પજહાતિ । 'કામભોગા વા
 એગયા પુવ્વં પુરિસં વિપ્પજહંતિ' કામભોગા વા એકદા પૂર્વં પુરુષં વિપ્પજહતિ,
 'અન્ને ચલુ કામભોગા અન્નો અદમંસિ' અન્યે ચલુ કામભોગાઃ-મત્તો વ્યતિરિક્તા
 એમે કામભોગાઃ ન તુ મદાત્મકાઃ 'અન્નો અદમંસિ' અહં તુ એમ્મઃ ચલુ કામભોગે-
 મ્મોડન્યઃ-વિભિન્નોડસ્મિ, નાહં વા એતત્ત્વરૂપોડસ્મિ । 'સે કિમંગ પુણ વયં અન્ન
 મન્નેહિં કામભોગેહિં મુચ્છામો' તત્ કિમજ્ઞ ? પુનર્વશ્મ અન્યાન્યેષુ કામભોગેષુ
 મૂર્છામઃ, 'ઇહં સંઘાણં વયં ચ કામભોગેહિં વિપ્પજહિસ્સામો' ઇતિ સંઘાય-જ્ઞાત્વા
 ચલુ એમે ક્ષેત્રાદયો ન મત્ત્વરૂપાઃ નાડહં વા એતત્ત્વરૂપઃ ! યો યસ્યાડસાધારણો
 ધર્મઃ સ ત્તસ્ય યાવત્ત્વરૂપમ્ અનુવર્તતે । યથા-શૈત્યં જલસ્ય, ન તુ કદાચિદપિ

યહી નહીં, યે ક્ષેત્ર આદિ સાક્ષાત્ યા પરમ્પરા સે દુઃખ કે ઉત્પાદક
 હી સાબિત હોતે હૈં । યે કામભોગ રક્ષક નહીં હોતે, શરણભૂત નહીં
 હોતે । યા તો ઇનકો સ્વામી કહલાને વાલા પુરુષ કમી કામ ભોગોં કો
 પહલે સે હી ત્યાગ દેતા હૈ યા યે કામભોગ પહલે સે હી ડસ પુરુષ કો
 ત્યાગ દેતે હૈં । કામભોગ ભિન્ન હૈં ઓર મૈં ભિન્ન હૂં અર્થાત્ મેરા સ્વરૂપ ઇન
 સબ સે પૃથક્ હૈ । યે મેરે સ્વરૂપ નહીં હૈં, મૈં ઇનકા સ્વરૂપ નહીં હૂં । તો
 ફિર ઇન ભિન્ન પરાયે કામ ભોગોં મૈં કયોં મૈં મમતા ધારણ કરું । જો
 વસ્તુ મેરી નહીં હૈ, જો મુક્તિ સે પૃથક્ હો જાને વાલી હૈ, ડસે મૈં અપની
 માનને કી મૂર્ખતા કયોં કરું ? જો જિસકી વસ્તુ હોતી હૈ, વહ ત્રીન કાલ

નહીં પથુ આ એતર વિગેરે સાક્ષાત્ અથવા પરંપરાથી દુઃખને ઉત્પન્ન કર-
 નાર જ સાબિત થાય છે. આ કામભોગો રક્ષણ કરવાવાળા હોતા નથી.
 શરણ રૂપ થતા નથી. અથવા તો તેનો સ્વામી કહેવડાવનારો પુરુષ કોઈવાર
 કામભોગોનો ત્યાગ કરે છે, અથવા એ કામભોગો પહેલેથી જ તે પુરુષનો
 ત્યાગ કરી દે છે. કામભોગો જૂઠાં છે, અને હું જૂઠો છું. અર્થાત્ મારું
 સ્વરૂપ આનાથી જૂઠું છે. આ મારું સ્વરૂપ નથી. હું તેનું સ્વરૂપ નથી, તો
 પછી આ સિત્ત એટલે કે પારકા એવા કામભોગોમાં હું શા માટે મમતાપણું
 ધારણ કરું ? જે વસ્તુ મારી નથી, જે મારાથી અલગ થવા વાળી છે, તેને
 હું પોતાની માનવાતું મૂર્ખપણું શા માટે કરું ? જે વસ્તુ જેની હોય છે,

તં ત્યજતિ । યદિ ક્ષેત્રાદયો મત્સ્વરૂપા ભવેયુઃ સ્તદા માં પરિત્યજ્ય ન કાપિ તિષ્ઠેયુઃ । પરન્તુ-નૈવ દૃશ્યતે યન્મયિ વિદ્યમાનેઽપિ એતે માં વિહાય અન્યત્ર ગચ્છન્તિ । મયિ મૃતે ચૈતેઽત્રૈવ સ્થાસ્યન્તિ, મયિ દુઃખિતે નૈતે મત્રાણાય પ્રવર્તન્તે, અતઃ ક્ષેત્ર મયા નો ગ્રહીતવ્યાઃ, ઇતિ જ્ઞાત્વા 'કામભોગેહિ' કામભોગાન્ 'વિપ્પજહિસ્સામો' વિપ્રહાસ્યામઃ-પરિત્યક્ષ્યામઃ ।

મેં भी उससे अलग नहीं हो सकती । शीतलता जल का धर्म है अतः वह कदापि जल का परित्याग नहीं करता । यदि ये खेत मकान आदि मेरे स्वरूप होते तो सदा काल मेरे साथ रहते । मुझे त्याग कर न जाते । किन्तु ऐसा देखा नहीं जाता । मैं विद्यमान रहता हूं फिर भी ये मुझे छोड़ कर अन्यत्र चले जाते हैं । मेरी मौजूदगी में ही दूसरे के बन जाते हैं । देखते देखते पराये हो जाते हैं । मेरे मर जाने पर और अन्यत्र चले जाने पर ये यहीं रह जाएंगे । जब मैं दुःखी होता हूं तो ये मेरी रक्षा नहीं करते । अतएव इन्हें ग्रहण करना मेरे लिए उचित नहीं है । वास्तव में ये कामभोग के साधन सुखदायी नहीं हैं । इनके कारण अन्तःकरण में घोर अशान्ति और व्याकुलता उत्पन्न होती रहती है । ये मुझे अपने शुद्ध चिदानन्द स्वरूप की ओर झांकने नहीं देते । मैं अपने जीवन का अमूल्य समय इनकी रक्षा और वृद्धि में ही व्यय कर रहा हूं परन्तु बदले में इनसे क्या पा रहा हूं ? लेश मात्र

તે ત્રણે કાળમાં પણ તેનાથી જુદી થતી નથી, જેમકે ઠંડા પણું તે જલનો ધર્મ છે, તે શીતલ પણું જલનો ત્યાગ કરતું નથી. જો આ ખેતર, મકાન, વિગેરે સાધનો મારા નિજ સ્વરૂપ હોત તો સદાકાળ મારી સાથે જ રહેતે. મારો ત્યાગ કરીને તે જાત નહીં. પરંતુ એવું જોવામાં આવતું નથી, હું વિદ્યમાન રહું છું, તો પણ આ મને છોડીને બીજે આલ્યા જાય છે. મારી હાજરીમાં જ તે બીજાના બની જાય છે. મારા મરી જવાથી અથવા બીજે જવાથી આ અહીંજ રહી જશે. જ્યારે હું દુઃખી બનું છું તો આ મારું રક્ષણ કરી શકતા નથી. તેથી જ તેને ગ્રહણ કરવું તે મને યોગ્ય નથી, વાસ્તવિક રીતે આ કામભોગોના સાધનો સુખને આપવાવાળા હોતા નથી, તેના આશ્રાથી અંતઃકરણમાં ઘોર અશાંતિ અને વ્યાકુળપણું ઉત્પન્ન થતું રહે છે. તે મને મારા શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ તરફ જુકવા-વળવા દેતા નથી. હું મારા જીવનનો અમૂલ્ય સમય આની રક્ષા અને તેને વધારવામાં જ વીતાવી રહ્યો છું. પરંતુ તેના બદલે મને ક્યાં પા મળે ? આ લેશમાત્ર પણ

‘સે મેહાત્રી જાણેજ્ઞા’ અથ મેહાત્રી એવં જાનીયાત્, ‘વહિરંગમેયં’ વહિરજ્ઞ-
મેતત્, સર્વમેતન્ન મત્સ્વરૂપમ્, કિન્તુ-વહિરજ્ઞમ્ વિભિન્નમેવ, ‘હણમેવ ઉવળીય-
તરંગં’ હ્રમ્મેત્રોપનીતતરમ્, એતેભ્યઃ સ્વલુ ક્ષેત્રાદિભ્યઃ સમીપવર્તિનો વક્ષ્યમાણા
માતૃપિત્રાદયઃ, એવ । ‘તં જહા’ તથથા-‘માયા મે પિયા મે’ માતા મે પિતા મે
‘ભાર્યા મે મગિની મે’ ભ્રાતા મે મગિની મે ‘મજ્ઞા મે પુત્તા મે’ માર્યા મે પુત્રા મે
‘ધૂયા મે પેસા મે’ દુહિતારો મે પ્રેષ્યા મે ‘નત્તા મે સુણ્ઠા મે’ નપ્તા મે નપ્તા પૌત્રઃ,
સ્તુષા મે-સ્તુપા-પુત્ર વધૂઃ ‘સુહા મે પિયા મે’ સુહન્મે-મિત્રં મે પ્રિયા મે ‘સહા મે’
સત્વા મે ‘સયળસંગંધસંથુયા મે’ સ્વજનસંગ્રન્થસંસ્તુતા મે, પૂર્વાઽપરપરિચિતાઃ
જનનીજનકાદયઃ, તત્પરિચિતાઃ સમ્બન્ધિનશ્ચ મે વિચિન્તે, તત્ર સ્વજનાઃ
જનનીજનકાદયઃ, તત્પરિચિતાઃ સમ્બન્ધિનશ્ચ મે વિચિન્તે, પૂર્વસંયોગાઃ-
સંગ્રન્થાઃ, પશ્ચાત્ સંયોગાઃ શ્વશુરાદયઃ, સંસ્તુતાઃ સામાન્યતઃ પરિચિતાઃ,

મી શાન્તિ થે પ્રદાન નહીં કર સકતે । અતએવ હનકો ગ્રહણ ન કરના
ઑર અપના ન માનના હી મેરે લિએ શ્રેયસ્કર હૈ । મૈં હનકા ત્યાગ
કર દૂંગા !

બુદ્ધિમાન્ પુરુષ એસા સમજે-લેવ, મકાન આદિ પદાર્થ તો મુજ્જસે
મિત્ર હૈં હી, કિન્તુ હન પદાર્થોં સે મી જો અધિક સમીપવર્તીં હૈં, જૈસે
કિ મેરી માતા હૈ, મેરા પિતા હૈ મેરા ભ્રાતા હૈ, મેરી મગિની હૈ, મેરી
માર્યા (પત્ની) હૈ, મેરે પુત્ર હૈ, મેરે નૌકર ચાકર હૈં, મેરે નાતી પોતે હૈં
પુત્રવધૂ હૈ, મિત્ર હૈં, પ્રિયજન હૈં, આગે પીછે કે પરિચિત એવં સમ્બન્ધી
હૈં । સ્વજન અર્થાત્ પૂર્વાપર પરિચિત માતા પિતા આદિ, સંગ્રન્થ અર્થાત્
ષાદ કે સંબન્ધી જૈસે શ્વશુર આદિ ઑર સંસ્તુત અર્થાત્ સામાન્ય રૂપ સે

શાન્તિ આપી શકતા નથી, તેથી જ તેને ગ્રહણ ન કરવું અને પોતાનું ન
માનવું એજ મારા માટે કલ્યાણ કારક છે. જેથી હું તેનો ત્યાગ કરી દઈશ.

બુદ્ધિમાન્ પુરુષ આ પ્રમાણે સમજે કે—ખેતર, મકાન, વિગેરે પદાર્થો
તો મારાથી જુદા છે જ, પરંતુ આ પદાર્થોથી પણ જે વધારે નજીક છે
જેમકે—આ મારી માતા છે, મારા પિતા છે, મારો ભાઈ છે, મારી બહેન
છે, મારી સ્ત્રી છે, મારા પુત્રો છે, મારા નોકર ચાકર છે. મારા પૌત્રો છે.
પુત્રવધૂઓ છે, પ્રિયજનો છે, સખા છે. આગળ પાછળના પરિચિત અને
સંબન્ધી વર્ગ છે, સ્વજન—અર્થાત્ પૂર્વાપરના પરિચયવાળા માતા પિતા વિગેરે
સંબન્ધી અર્થાત્ પછીના સંબંધ વાળાઓ જેમકે સાસરા વિગેરે અને સંસ્તુત

‘एए खलु मम णायओ’ एते खलु मम ज्ञातयः, ‘अहमवि एएसि’ अहमपि एतेषाम्, क्षेत्रधनधान्याद्यपेक्षया इमे सम्बन्धिनोऽन्तरङ्गा विद्यन्ते। ‘एवं से मेहावी पुत्रामेव अप्पणा एवं समभिजाणेज्जा’ एवं स मेहावी सदसद्विवेकवान्, पूर्वमेव-आत्मना-स्वयमेव-अन्वयव्यतिरेकाभ्यां समभिजानीयात् इह खलु मम अन्नयरे’ इह खलु ममाऽन्यतरत्, ‘दुक्खे रोयातंके समुप्पज्जेज्जा’ दुःखं रोगातङ्कः समुत्पद्येत, कीदृशः ? इत्याह-‘अणिट्ठे जाव दुक्खे णो सुहे’ अनिष्टो यावदुःखं नो सुखम्, एतेषां मातृपुत्रकलत्रादीनां सद्भावेऽपि यदि कदाचिद्भोगा भवेयुस्तदा किमेते-तेभ्यो दुःखादिभ्यः संरक्षणं करिष्यन्ति इति विचारयेत्, ‘से हंता’ तद् हन्त ! ‘भयंतारो णायओ’ भयत्रातारो ज्ञातयः, ‘इमं मम अन्नयरं दुक्खं रोयातंके’ इदं ममाऽन्यतरद्दुःखं रोगातङ्कं वा ‘परियाइयह’ पर्याददत्त विमल्य विमज्ज-विभागशः कृत्वा गृहीत ‘अणिट्ठं जाव णो सुहं’ अनिष्टं यावन्तो सुखम्-नो सुखजनकम्, यद्यहं समुपस्थिते रोगातङ्के ज्ञातीन्-कथयिष्यामि-यत् हे परिचित हैं। ये मेरे ज्ञातिजन हैं और मैं इनका हूं। खेत, धन, धान्य आदि की अपेक्षा ये संबंधी अन्तरंग हैं।

सत् असत् के विवेक से सम्पन्न पुरुष इनके विषय में पहले से ही समझ ले कि कदाचित् मुझे किसी प्रकार का दुःख या आतंक उत्पन्न हो जाय, जो अनिष्ट यावत् दुःखदायी हो और सुखदायी न हो, तो क्या ये माता पिता आदि उस दुःख से मेरी रक्षा कर सकेंगे ? नहीं, कदापि नहीं। उस समय मैं ह्रन्मुखे प्रार्थना करूं कि-हे भयत्राता ज्ञाति जनो ! मुझे यह दुःख उत्पन्न हुआ है, जो कष्टप्रद और सुखप्रद नहीं है, इसे थोड़ा थोड़ा बांट कर ग्रहण कर लो, जिससे सारा का सारा

અર્થાત્ સામાન્ય પણાથી પરિચય વાળા આ મારા જ્ઞાતિજનો છે, અને હું તેઓનો છું. ખેતર, ધન, ધાન્ય વિગેરેના કરતાં આ અંતરંગ સંબંધી છે.

‘સત્ અસત્ના વિવેકથી યુક્ત પુરૂષ એમના વિષયમાં પહેલેથી સમજ લે કે-કદાચ મને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ અથવા આતંક સંબોધાતિ શૂલાદિ ઉત્પન્ન થઈ જાય કે જે અનિષ્ટ યાવત્ દુઃખ દેનાર હોય, અને સુખ આપનાર ન હોય, તો શું આ માતા પિતા વિગેરે તે દુઃખથી મારું રક્ષણ કરી શકશે ? અર્થાત્ નહીં કરી શકે કોઈ કાળે તેઓ દુઃખથી મારું રક્ષણ કરી શકે તેમ નથી. તે વખતે હું તેઓને પ્રાર્થના કરું કે-હે ભયથી રક્ષણ કરવાવાળા જ્ઞાતિજનો ! મને આ દુઃખ ઉત્પન્ન થયું છે. જે કષ્ટપ્રદ છે. અને સુખ આપનાર નથી. તેને થોડું થોડું વહેંચીને તમે લઈ લો. કે જેથી સંપૂર્ણ મારે એકલાએ જ લોગવવું

ज्ञातयो मे दुःखं रोगातङ्कं विभज्य भवन्तो मृच्छन्तु-यतो यततोऽपि दुःखमिदम-
निष्टमापत्तितम्, तदा केऽपि तदुद्धरणे न समर्था भविष्यन्ति, 'ताहं दुःखामि वा
सोयामि वा जाव परितप्पामि वा' तदहं दुःख्यामि वा शोचामि यावत्परितप्पे वा
'इमाओ अन्नयराओ दुःखाओ रोगातङ्काओ परिमोएह अणिट्ठाओ जाव णो सुहाओ'
अस्मान्मेऽन्यतरस्माद्दुःखाद्रोगातङ्कात् परिमोचयत-अनिष्टाद् यावन्नो सुखात् ।
यदहं दुःखेन शोचामि अतो यूयमनिष्टान्मां रक्षतेति । 'एवमेव णो लद्धपुव्वं
भवह' एवमेव नो लब्धपूर्वो भवति, एवं दुःखविमोक्षाय प्रार्थितोऽपि वान्धवो
दुःखाद् रोगातङ्काद् मां रक्षयेदित्येवं न सम्भवति कथमपि, 'तेसिं वा वि भयं-
ताराणं ममणाययाणं अन्नयरे दुःखे रोयातङ्के समुप्यज्जेज्जा' तेषां वापि भयत्रा-
तृणां मम ज्ञातीनामन्यतरद् दुःखं रोगातङ्कं समुत्पद्येत 'अणिट्ठे-जाव णो सुहे'
अनिष्टं यावन्नो सुखम् 'से हंता' तत्-तस्मात्कारणात् हन्त-खेदे 'अहमेतेसिं

सुझ अकेलेको ही न भोगना पड़े और बंट जाने से हल्का हो
जाय । क्या ऐसी प्रार्थना करने पर वे मेरा उद्धार कर
सकेंगे ? क्या उस दुःख का बंटवारा करके ग्रहण कर लेंगे ? किन्तु न
ऐसा कभी हुआ है और न होगा । इस प्रकार की प्रार्थना करने पर
भी ज्ञातिजन उस दुःखमय रोगातङ्क से मेरी रक्षा नहीं कर सकेंगे ।

ज्ञातिजन मेरा दुःख नहीं बांट सकते, इतनाही नहीं, मैं भी उनके
दुःख बांटने में समर्थ नहीं हूँ । उन भय से रक्षा करने वाले ज्ञातिजनोंको
कोई अनिष्ट यावत् असुखरूप रोगातङ्क उत्पन्न हो जाय और मैं चाहूँ
कि मैं उनको इस अनिष्ट अवाञ्छनीय यावत् असुख रूप रोगातङ्क से
छुड़ा लूँ, तो भी ऐसा कर नहीं सकता । मैं सफल नहीं हो सकता ।

न पडे. अने वडे'याध जवाथी ते डहकु थध जय, आ रीते प्रार्थना करवाथी
शुं तेओ भादे उद्धार करी शकशे ? शुं ते दुःखनी वडेअणी करीने तेओ
अडणु करी लेशे ? परंतु ओवुं कही थयुं नथी, अने थशे पणु नही'. आवा
प्रकारनी प्रार्थना करवा छातां पणु ज्ञातिजने। ते दुःखइय रोगात'कथी भाइ'
रक्षणु करी शकशे नही'.

ज्ञातिजने। भाइ' दुःख वडे'थी शकशे नही'. ओटखुं ज नही' पणु दुं
पणु तेओनु दुःख वडे'थीने लध शकवाने समर्थ नथी ते लयथी रक्षा करवा
वाणा ज्ञातिजनेने कोध अनिष्ट अवाञ्छनीय यावत् असुखइय रोगात'क उत्पन्न
थध जय अने दुं तेओने ते अनिष्ट. अवाञ्छनीय यावत् असुख इय रोगा-
त'कथी छोडावी लड, तो पणु ओवुं दुं करी शकते। नथी. तेनु शुं कारणु छे ?

મયંતારાણં ણાયયાણં ઇમં અન્યરં' અહમેતેપાં મયત્રાતૃણાં જ્ઞાતીનામ્ ઇદમન્ય-
 તરત્ 'દુઃખં' દુઃખમ્ 'રોગાતંકં' રોગાતકં વા 'પરિયાહ્યામિ' પર્યાદદે-
 પ્રતિમજ્ઞ્ય ગૃહ્ણામિ 'અણિટ્ટં જાવ ણો સુહે' અણિટ્ટં યાવન્નો સુખમ્, 'મા મે
 દુઃખં તુ વા જાવ મા મે પરિતપ્પંતુ વા' મા મે દુઃખ્યન્તુ યાવન્મા મે પરિતપ્પન્તાં
 વા મે-મપ્પ ઇમે પરિવારાઃ મા દુઃખમાસાદયન્તુ-પરિતાપં મા પ્રાપ્તુવુઃ, કસ્માત્
 'ઇમાઓ ણં અણગયરાઓ' અસ્માદન્યતરસ્માત્ 'દુઃખાઓ રોગાતંકાઓ' દુઃખાદ્
 રોગાતકાત્ 'પરિમોણ્મિ' પરિમોચયામિ 'અણિટ્ટાઓ' અણિટ્ટાત્ 'જાવ ણો સુહાઓ'
 યાવન્નો સુખાત્-અહમેતાન્ સ્વકીયપરિવારાન્ રોગાદિશ્ચો મોચયિષ્યામીતિ
 વિચારે કૃતેઽપિ સઃ 'એવમેવ ણો લલ્લપુવ્વો મવ્હ' એવમેવ નો લલ્લપૂર્વો મવતિ, તત્ર
 નાઽસં સફલપ્રયત્નો મવામિ, કુતો ન સફલપ્રયત્નો મવતિ જન્તુ રન્યસ્ય દુઃખસ્ય
 તત્ર કારણં દર્શયતિ સ્વયમેવ 'અન્નસ્સ દુઃખં અન્નો ન પરિયાહ્યહ' અન્યસ્ય દુઃખમન્યો
 ન પર્યાદત્તે-વિમજ્ઞ્ય ગૃહ્ણાતિ । 'અન્નેન કંઠં અન્નો નો પહિવેદેહ' અન્યેન કૃતમન્યો
 ન પ્રતિવેદયતિ, 'પત્તેયં જાયહ પત્તેયં મરહ' પ્રત્યેકં જાયતે પ્રત્યેકં ત્રિયતે, 'પત્તેયં
 ચયહ' પ્રત્યેકં ત્યજતિ 'પત્તેયં ઉવવજ્જહ' પ્રત્યેકમુપપાદયતે 'પત્તેયં જ્ઞંજ્ઞા' પ્રત્યેકં
 જ્ઞંજ્ઞા કપાયસમ્બન્ધોઽપિ એકૈકસ્ય મવતિ 'પત્તેયં સન્ના' પ્રત્યેકં સંજ્ઞા 'પત્તેયં

હસકા કારણ કયા હૈં? એક મનુષ્ય દૂસરે મનુષ્ય કો દુઃખ સે વચાને
 યા ઉસે વાંટ લેને મેં કયો સમર્થ નહીં હોતા? હસકા કારણ આગે
 ઘતલાયા જાયગા હૈં ।

સત્ય યહ હૈં કિ દૂસરે કે દુઃખ કો દૂસરા કોઈ મી વાંટ કા લે નહીં
 સકતા । દૂસરે કે કિયે શુભ અશુભ કર્મ કો દૂસરા કોઈ ભોગ નહીં
 સકતા । જીવ અકેલા હી જન્મતા હૈ, અકેલા હી મરતા હૈ, અકેલા હી
 વર્તમાન મવ કા યા સમ્પત્તિ કા ત્યાગ કરતા હૈ, અકેલા હી નવીન
 મવ યા સમ્પત્તિ કો ગ્રહણ કરતા હૈ । અકેલા હી કષાય સે યુક્ત હોના

એક મનુષ્ય બીજા મનુષ્યને હુન્નથી બચાવવામાં અથવા તેને વહેચી લેવામાં
 કેમ સમર્થ થતા નથી? તેનું કારણ આગળ બતાવવામાં આવશે. સાચું તો
 એ છે કે-બીજાના દુઃખને અન્ય કોઈ પણ વહેચીને લઈ શકતા નથી.
 બીજાએ કરેલ શુભ અશુભ કર્મને બીજું કોઈ ભોગવી શકતું નથી. જીવ
 એકલો જ જન્મે છે, અને એકલો જ મરે છે. એકલો જ વર્તમાન ભવને
 અથવા સંપત્તિને ત્યાગ કરે છે. એકલો જ નવો ભવ અથવા સંપત્તિને
 ગ્રહણ કરે છે. એકલો જ કષાયથી યુક્ત થાય છે. દરેકની સંજ્ઞા અલગ હોય

મન્તા' પ્રત્યેકં મનનમ્ 'એવં ચિન્તૂ વેયના' એવમેવ વિદ્વાન્ વેદના, એવમેવ પ્રત્યેકં વિદ્વાન્ ભવતિ, પ્રત્યેકં ચ વેદના-સુખદુઃખાનુભવો ભવત્તિ, નહિ મિલિત્વા સુખ દુઃખાદીનાં ભોગો ભવતિ, અપિ તુ યેન યત્ કૃતમ્ તત્ફલં સુખદુઃખાદિ તેનૈવ શ્રુજ્યતે, નાડન્યકૃતમન્યેન, અન્યથા- કૃતસ્ય હાનિઃ, અકૃતસ્યાડગમશ્ચ પ્રસજ્યેત, 'इह खलु णाइसंजोगा णो ताणाए वा णो सरणाए वा, पुरिसे वा एगया पुर्वि णाइसंजोए विप्रजहाइ' इह खलु ज्ञातिसंयोगा नो त्राणाय वा नो शरणाय वा, पुरुषो वा एकदा पूर्वं ज्ञातिसंयोगान् विप्रजहाति. 'णाइसंजोगा वा एगया पुर्वि पुरिसं विप्रजहंति' ज्ञातिप्रयोगा वा एकदा पूर्वं पुरुषं विप्रजहति, 'अण्णे खलु णाइसंजोगा अन्नो अहमंसि' अन्ये खलु

है, प्रत्येक की संज्ञा अलग होनी है, प्रत्येक का मनन चिन्ता अलग २ है, प्रत्येक की विद्वत्ता और प्रत्येक का सुख दुःख अलग अलग होता है।

तात्पर्य यह है कि जिसने जैसा कर्म किया है, वह उसके फलस्वरूप वैसा ही सुख या दुःख भोगता है, अन्य के किये को कोई अन्य नहीं भोगता। ऐसा हो तो कृतहानि और अकृताभ्यागम नामक दोषों का प्रसंग होगा अर्थात् कर्म का कर्त्ता तो उसके फल भोग से वंचित रह जाएगा और जिसने कर्म नहीं किया उसे उसका फल भोगना पड़ेगा ! इस प्रकार कर्म भोग की सम्पूर्ण व्यवस्था ही भंग हो जाएगी।

इस प्रकार यह निश्चित है कि ज्ञातिजनों के संयोग त्राण या शरण रूप नहीं है। या तो पुरुष ही पहले ज्ञातिजनों के संयोग को त्याग देता है या ज्ञातिसंयोग उस पुरुष को पहले त्याग देते हैं।

અલગ હોય છે દરેકનું મનન ચિંતન અલગ અલગ હોય છે. વિદ્વત્તા અને દરેકનું સુખ દુઃખ અલગ અલગ હોય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—જેણે જેવું કર્મ કર્યું હોય છે, તે તેના ફલરૂપે એવું જ સુખ અને દુઃખ ભોગવે છે. તેણે કરેલ કર્મને બીજો કોઈ ભોગ વતો નથી. એમ હોય તો કૃતહાનિ અને અકૃતાભ્યાગમ નામનો દોષ આવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે. અર્થાત્ કર્મનો કરનારો તો તેનું ફળ ભોગવ્યા વિનાનો રહી જશે. અને જેણે કર્મ કર્યું નથી, તેને તેનું ફળ ભોગવવું પડશે. આ રીતે કર્મભોગની સમગ્ર વ્યવસ્થા જ ભાંગી પડશે.

આ રીતે એ નિશ્ચિત છે કે—જ્ઞાતિ જનોનો સંયોગ ત્રાણ અથવા શરણ રૂપ થતો નથી. અથવા તો પુરુષ જ પહેલાં જ્ઞાતિ જનોના સંયોગનો ત્યાગ કરી દે. અથવા જ્ઞાતિ સંયોગ તે પુરુષનો પહેલાં ત્યાગ કરી દે છે. જ્ઞાતિ સંયોગ મારાથી ભિન્ન છે, હું જ્ઞાતિ સંયોગથી ભિન્ન છું. આવી

જ્ઞાતિસંયોગાઃ, અન્યોઽહમસ્મિ 'સે કિમંગ પુણ' તત્ કિમન્ન પુનઃ 'વયં અન્ન-
મન્નેહિં ણાહસંજોગેહિં મુચ્છામો' વયમન્યાન્યેષુ જ્ઞાતિસંયોગેષુ મૂર્છામઃ, 'ઇ
સંવાણં વયં ણાહસંજોગં વિપ્પજહિરસામો' इति संख्याय-इत्येवं ज्ञातिसंयोग
विषये संख्याय-विचार्य खड्डं तं ज्ञातिसंयोगं विप्रहास्यामः-त्यक्ष्यामः।
'સે મેઢાવી જાણેજ્ઞા' સ મેઢાવી જાનીયાત્ 'વહિરંગમેય' વહિરજ્ઞમેતન્-જ્ઞાતિ-
સંયોગાદિકમ્, ઉક્તંચ—

‘કસ્ય માતા પિતા કસ્ય, કસ્ય ભ્રાતા સહોદરઃ’ इत्यादि।

જ્ઞાતિ સંયોગ મુક્તસે ભિન્ન હૈં, મૈં જ્ઞાતિસંયોગોં સે ભિન્ન હૂં એસી સ્થિતિ
મૈં હમ જ્ઞાતિસંયોગોં મૈં વયોં મૂર્છાભાવ ધારણ કરેં? કહીં બી આત્મ
જિત ધારણ કરના ઉચિત નહીં હૈં। કદાચિત્ વહ હો બી તો અપને મૈં
અપની આત્મા મૈં હી હોની ચાહિય। દવ સે ભિન્ન પરપદાર્થોં મૈં આસક્તિ
હોના કિસી બી પ્રકાર શ્રેયસ્કર નહીં હૈં। વહ સર્વથા અશાન્તિ, આકુ
લતા, ચિન્તા, શોક ઓર દુઃખ કા હી કારણ હોતી હૈં। જૈસે પશુ તથા
ધન ધાન્ય આદિ સર્વથા વહિરંગ હૈં। ઉસી પ્રકાર બન્ધુ બાન્ધવ બી
સર્વથા ભિન્ન પરપદાર્થ હૈં। અતઃપ્ચ ઉનમૈં મમત્વબુદ્ધિ સ્થાપિત કરના
શ્રેયસ્કર નહીં હૈં। ઇસ પ્રકાર જાન કર હમ જ્ઞાતિ સંબંધ કા પરિત્યાગ
કર દેગેં, એસા વિવેક શીલ પુરુષ કો વિચાર કરના ચાહિય। કહા બી
હૈં—‘ઇસ પરિવર્તનશીલ સંસાર મૈં કૌન કિસકી માતા હૈં, કૌન કિસકા
પિતા હૈં, કૌન કિસકા સહોદર ભાઈ હૈં।’ અર્થાત્ નિશ્ચય દૃષ્ટિ સે કિસી

સ્થિતિમાં હું જ્ઞાતિજનોમાં શા માટે મૂર્છાભાવ-વિશ્વાસ રાખું? કયાંઈ પણ
આસક્તિ રાખવી ન જોઈએ. કદાચ આસક્તિ હોય તો તે પોતાનામાં પોતાના
આત્મામાં જ હોવી જોઈએ. પોતાનાથી જૂદા અન્ય પદાર્થોમાં આસક્તિ હોવી
કોઈ પણ રીતે શ્રેયસ્કર નથી. તે સર્વથા અશાન્તિ, આકુલ પણ, ચિન્તા, શોક,
અને દુઃખનું જ કારણ હોય છે. જેમ પશુ અને ધન, ધાન્ય વિગેરે સર્વ
પ્રકારથી બહિરંગ છે, તેજ રીતે બન્ધુ, બાન્ધવ, વિગેરે પણ સર્વથા ભિન્ન
અર્થાત્ પરપદાર્થ છે. તેથી જ તેમાં મમત્વપણું રાખવું તે શ્રેયસ્કર નથી.
આ પ્રમાણે સમજીને હું જ્ઞાતિ સંબંધનો ત્યાગ કરી દઈશ આ પ્રમાણે
વિવેક વાળા પુરુષે વિચારવું જોઈએ. કહ્યું પણ છે કે—પરિવર્તન વાળા
એવા આ સંસારમાં કોણ કોની મા છે? કોણ કોના પિતા છે? કોણ કોનો
ભાઈ છે? અર્થાત્ નિશ્ચય દૃષ્ટિથી કોઈ જીવનો બીજા જીવ સાથે કાંઈજ

यश्च पुरुषः क्रियामाख्याति प्रतिपादयति 'जे य पुरिसे नो किरियमाइवइ' यश्च पुरुषो नो क्रियामाख्याति 'दो वि ते पुरिसा तुल्ला एगट्टा कारणमावन्ना' द्वावपि तौ पुरुषौ तुल्यौ-समानौ, 'एगट्टा' एकाधौ कारणमापन्नौ एकं नियतिरूपं कारणमाश्रित्य तुल्यौ स्तः किन्तु- 'बाले पुण' बालः-अङ्गः-कालेश्वरादिवादी पुनः 'एवं' एवम्-दक्ष्यमाणरीत्या 'दिप्पडिवेदेइ' विप्रतिवेदयति जानाति, 'कारणमावन्ने' कारणमापन्नः, सुखदुःखसुकृतदुष्कृतप्रभृतेः कारणं स्वकृत एवं पुरुषकारः कालेश्वरादिवाऽस्तीत्येवं कारणमभ्युपपन्नः नान्यन्नियत्यादिकं कारणमस्तीति, तदेवाह-'अहमंसि' अहमस्मि 'दुःखामि वा' दुःखामि-शारीरमानसिकं दुःखमनुभवामि 'सोयामि वा' शोचामि-इष्टाऽनिष्टवियोगसंयोगजन्यं शोकमनुभवामि 'जूरामि वा' खिद्यामि-मानसिकखेदमनुभवामि 'तिप्पामि वा' तेपे-शारीरबलक्षरणेन क्षरामि 'पीडामि वा' पीडयामि-सबाह्याभ्यन्तरतया पीडामनुभवामि 'परितप्पामि वा' परितप्ये हृदयान्तरः परितापमनुभवामि, यदहं दुःखादिकमनुभवामि तत्सर्वमपि 'अहमेवमकासि' अहमेवमकार्षम्, यन्मया दुःखादिकं भोक्ष्यते तत्सर्वं मम कृतकर्मण एव फलं नाऽन्यस्य । 'परो वा जं दुःखइ वा सोयइ वा जूरइ वा तिप्पइ वा पीडइ वा परितप्पइ वा' परो वा यद् दुःखयति वा शोचति वा जूरति वा तिप्पति वा पीडति वा परितप्पति वा

को मानता है और जो क्रिया को नहीं मानता है, यह दोनों पुरुष समान हैं, दोनों एक ही कारण को प्राप्त हैं । ये दोनों ही अज्ञानी हैं क्योंकि इन्हें तरु का ज्ञान नहीं है कि नियति से ही सभी कुछ होता है । कारण को मानने वाला अज्ञानी ऐसा समझता है । कि काल, कर्म, ईश्वर आदि ही फल के जनक हैं । वे समझते हैं कि मैं जो दुःख भोग रहा हूं, शोक पा रहा हूं, दुःख से आत्मग्लानि पा रहा हूं, शारीरिक शक्ति को नष्ट कर रहा हूं, पीड़ित हो रहा हूं, और संतप्त हो रहा हूं, यह सब मेरे किये कर्म का फल है अथवा दूसरा कोई जो दुःख पा रहा

क्रियाने स्वीकारे છે. અને જે ક્રિયાને માનતા નથી આ બંને પુરુષો સરખા જ છે. બંને એક જ કારણને પ્રાપ્ત થયેલા છે. આ બંને અજ્ઞાની છે. કેમ કે તેઓને તત્ત્વનું જ્ઞાન નથી. તેઓ એવું કહે છે કે નિયતથી જ સઘળું થાય છે. કારણને માનવા વાળા અજ્ઞાની એવું સમજે છે કે-કાળ, કર્મ, ઈશ્વર, વિગેરે જ ફલના આપવા વાળા છે. તેઓ સમજે છે કે-હું જે દુઃખ ભોગવી રહ્યો છું શોક પામી રહ્યો છું. દુઃખથી આત્મગ્લાની પામી રહ્યો છું. શારીરિક શક્તિનો નાશ કરી રહ્યો છું. પીડા પામી રહ્યો છું. અને સંતાપ પામી રહ્યો છું. આ બધું મારા કરેલા કર્મનું જ ફળ છે. અથવા બીજા કોઈ જે દુઃખ પામી રહ્યા છે, શોક પામી રહ્યા છે, આત્મગ્લાની કરી રહ્યા છે, શારીરિક

ચા-સ્થિતિ વા તેપતે વા પીડયતિ વા પરિતપ્યતે વા, તત્ર દુઃખયતિ-દુઃખં પ્રાપ્નોતિ, શોચતિ-શોકં પ્રાપ્નોતિ વા, સ્થિતિ-સ્થેદં પ્રાપ્નોતિ તેપતે વા-દુઃસ્થા-તિરેકેણ તાપં પ્રાપ્નોતિ, પીડયતિ-પીડાં પ્રાપ્નોતિ, પરિતપ્યતે-પરિતાપં પ્રાપ્નોતિ, 'પરો એવમકાસિ' પર એવમકાર્પીત્વ યદન્યો વા દુઃસ્થાદિકમનુભવતિ-તત્સર્વં સ્વયં પરપીડોત્પાદનેન કૃતવાન, તત્ તસ્ય સ્વસંપાદિતકર્મણ એવ ફલમ્ । 'એવં સે વાલે સ્વકારણં વા પરકારણં વા એવં વિપ્પલ્લિવેદેઃ કારણમાવન્ને' એવં સ વાલઃ સ્વકારણં વા પરકારણં વા એવં વિપ્પતિવેદયતિ કારણમાપન્નઃ । એવં સોઽજ્ઞાની કાલકર્મ-પરમેશ્વરાદીનાં સુખદુઃસ્થકારણત્વેન મન્યમાન સ્વસ્ય સુખદુઃસ્થયોઃ પરકીય-સુખદુઃસ્થયોર્વા સ્વકીયકર્મણઃ પરકીયકર્મણો વા કાર્યમવગચ્છતિ, इत्येतदेव તસ્ય વાલ્ત્વમિતિ । તદેવં નિયતિવાદી કાલેશ્વરાદિ કારણવાદિનો વાલ્ત્વં પ્રદર્શ્ય સમ્પતિ-સ્વમતં પ્રદર્શયતિ-'મેઘાવી પુણ' इत्यादि । 'મેઘાવી પુણ એવં વિપ્પલ્લિવેદેઃ કારણમાવન્ને' કારણં નિયતિરૂપં કારણં પ્રાપ્તો મેઘાવી પુનરેવં વિપ્પતિવેદયતિ, પરન્તુ-નિયતિમાત્રં સુખદુઃસ્થાદીનાં કારણમિતિ મન્યમાનો વિદ્વાંસ્તુ પુનરેવં જ્ઞાનાતિ 'અહમંસિ દુઃસ્થામિ વા-સોયામિ વા-જૂરામિ વા-તિપ્પામિ વા-પીડામિ વા-પરિતપ્પામિ વા, ણો અહં એવમકાસિ, અહમસ્મિ દુઃસ્થામિ વા-શોચામિ વા-

હૈ, શોક પા રહા હૈ, આત્મગ્લાનિ કર રહા હૈ, શારીરિક બલ કો નષ્ટ કર રહા હૈ, પીડિત હોતા હૈ યા તાપ ભોગતા હૈ, યહ ઉસકે કર્મ કા ફલ હૈ । હસ પ્રકાર અજ્ઞાની કાલ, કર્મ, પરમેશ્વર આદિકો સુખ દુઃખ કો કારણ માનતા હુઆ અપને સુખ દુઃખ કા કારણ અપને કર્મ કો ઔર દુસરે કે સુખ દુઃખ કા કારણ દુસરે કે કર્મ કો સમજતા હૈ । કિન્તુ કારણ કો પ્રાપ્ત બુદ્ધિમાન એસા જાનતા હૈ કિ મૈં દુઃખ ભોગતા હૈ, શોક પા રહા હૈ, દુઃખ સે આત્મગહાં કર રહા હૈ, શારીરિક શક્તિ કો નષ્ટ કર રહા હૈ, પીડા પા રહા હૈ, સંતાપ હો રહા હૈ, હસમેં મેરા

બળનો નાશ કરી રહ્યા છે, પીડા પામી છે, અથવા સંતાપ લોગવે છે, આ બધું તેના કર્મનું જ ફળ છે. આ પ્રમાણે અજ્ઞાનીઓ કાળ, કર્મ, પરમેશ્વર વિગેરેને સુખદુઃખનું કારણ માનતા થકા પોતાના સુખ દુઃખનું કારણ પોતાના કર્મને અને બીજાના સુખ દુઃખનું કારણ બીજાના કર્મને સમજે છે. પરંતુ કારણને પ્રાપ્ત બુદ્ધિમાન એવું સમજે છે કે-હું દુઃખ લોગવું છું, શોક પામી રહ્યો છું. દુઃખથી આત્મનિંદા કરી રહ્યો છું. શારીરિક શક્તિનો નાશ કરી રહ્યો છું. પીડા પામી રહ્યો છું. સંતાપ પામી રહ્યો છું. તેમાં મેં કદેલ કર્મ કારણ નથી. આ બધું દુઃખ વિગેરે નિય-

સ્વિધામિ વા-તેપે વા પીડયામિ વા-પરિતપ્યે વા-નાહમેવમકાર્ષમ્, યદહં શો-
ચામિ યન્મમ પીડાદિકં ભવતિ ન તત્ર કર્મોદિકં કારણમ્ । 'પરો વ જં દુઃસ્વદ્ જાવે'
પરિતપ્પદ્ વા ણો પરો એવમકાસિ' પરો વા યદ્ દુઃસ્વદ્યતિ યાવત્પરિતપ્યતે વા ન પર
એવમકાર્ષીત્, પરોઽપિ યદ્ દુઃસ્વાદિકમનુભવતિ, તત્ર તાદૃશદુઃસ્વાદ્યનુભવેન
કર્મણઃ કારણતા, કિન્તુ-સર્વમેતત્સુખદુઃસ્વાદિકં સ્વસ્ય પરસ્ય વા તત્સર્વે નિયતિ
વલાદેવ આગચ્છતિ, એવં ચ નિયતિરેવ સર્વેષાં કારણમ્ । 'એવં સે મેઘાવી સકા-
રણં વા પરકરણં વા એવં વિપ્પલ્લિવેદેઙ્ કારણમાવન્ને' એવં સ મેઘાવી સ્વકારણં
વા પરકારણં વા એવં વિપ્રતિવેદયતિ કારણમાપન્નઃ, અનેન પ્રકારેણ સ બુદ્ધિમાનેવ-
મવગચ્છતિ સ્વકારણં પરકારણં વા સુખદુઃસ્વાદિ મમ પરસ્ય વા યદ્ભવતિ ન
તત્સ્વકૃતપરકૃતકર્મણઃ ફલમ્' કિન્તુ સર્વમેતન્નિયતિવિચેષ્ટિતમેવ હત્યમવધારયતિ
વિદ્વાન્ । 'સે વેમિ પાર્ણિણં વા ૪' અથ વ્રવીમિ-યુક્તિતો નિશ્ચિત્ય પ્રતિપાદયામિ-
પ્રાચ્યાં વા ૪-પ્રાચ્યાં-પૂર્વદિશાયામ્ પશ્ચિમદિશાયાં દક્ષિણસ્યામુત્તરસ્યાં વા ઉપ-
વક્ષણાદૂર્ધ્વમધોદિશ્ચિ વા 'જે તસથાવારા પાણા' યે વ્રસથાવારાઃ પ્રાણાઃ પ્રાણ-
વન્તો જીવા વિદ્યન્તે । 'તે એવં સંઘાયમાગચ્છન્તિ' તે પ્રાણા એવં પ્રકારેણ નિયતિ-
બલેનૈવ સહ્વાતમ્-ઔદારિકાદિશરીરભાવમાગચ્છન્તિ, ઇતિ અહં નિયતિવાદી
વ્રવીમિ । યે કેચન વ્રસથાવારાઃ પ્રાણિનો યત્ર કુત્રાપિ વસન્તિ તે સર્વેઽપિ નિયતિ-

ક્રિયા કર્મ કારણ નહીં હૈ । હસી પ્રકાર કોઈ દૂસરા દુઃખી હોતા હૈ
યાવત્ પરિતાપ પાતા હૈ, સો ડનમેં ડસકા ક્રિયા કર્મ કારણ નહીં હૈ ।
કિન્તુ યહ સબ દુઃખ આદિ નિયતિ કે બલ સે હી ડપસ્થિત હોતે હૈ ।
અતંવ નિયતિ હી સબ કા કારણ હૈ । હસ પ્રકાર વહ બુદ્ધિમાન્ પુરુષ
એસા સમક્ષતા હૈ સુક્ષ્મ કો યા દૂસરે કો જો ભી સુખ યા દુઃખ હોતા
હૈ, વહ સ્વકૃત અથવા પરકૃત કર્મ કા ફલ નહીં હૈ । યહ સબ ભો
નિયતિ કા હી કારણ હૈ ।

અતંવ મેં એસા કહતા હૂં-પૂર્વાદિ સભી દિશાઓં મેં જો ભી વ્રસ ઔર
સ્થાવર પ્રાણી હૈ, વે સબ નિયતિકે બલ સે હી ઔદારિક આદિ શરીરકો

તિના બળથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી નિયતી જ સઘળાનું કારણ છે. આ
પ્રમાણે એ બુદ્ધિમાન્ પુરુષ એવું સમજે છે, કે મને અથવા બીજાને જે
કંઈ સુખ અથવા દુઃખ થાય છે, તે સ્વકૃત અથવા બીજાએ કરેલ કર્મનું
ફળ નથી. આ બધું નિયતિનું જ લાગ્યાધીન કારણ છે. તેથી જ હું એવું
કહું છું કે-પૂર્વ વિગેરે સઘણી દિશાઓમાં જે કંઈ વ્રસ અને સ્થાવર
પ્રાણીયો છે, તે સઘળા નિયતિના બળથી જ ઔદારિક વિગેરે શરીરને પ્રાપ્ત

ચલેનૈવ શરીરસङ्घાતં પ્રાપ્નુવન્તિ, તથા—નિયતિચલેનૈવ શરીરાદિયુષ્યન્તે સુ
 સુખદુઃખાદિકં સર્વમૈવ અનુકૂળપ્રતિકૂળજાતં લભન્તે ઇતિ । ‘તે એવં વિપરિયાસ-
 માવજ્ઞન્તિ’ એવં તે નિયતિચલેનૈવ વિપર્યાસમાગચ્છન્તિ, શરીરાવસ્થા—વાલાદિ-
 રૂપામ્ । ‘તે એવં વિવેગમાગચ્છન્તિ’ તે જીવાઃ પૂર્વોક્તાઃ પદ્મપ્રકારાઃ એવમ્ નિયતિ-
 ચલેનૈવ વિવેકં શરીરાત્ પાર્થક્યમ્ આગચ્છન્તિ—પ્રાપ્નુવન્તિ । ‘તે એવં વિહાણ
 માગચ્છન્તિ’ તે એવં વિધાન-માગચ્છન્તિ, તે જીવાઃ નિયતિચલેનૈવ વિધાનં કાળ-
 સ્વકુચ્જત્વાદિભાવં પ્રાપ્નુવન્તિ નિયતિચલેનૈવ વધિરાન્ધકાળકુચ્જા ભવન્તીતિ
 ભાવઃ ‘તે એવં સંગતિયેતિ’ એવં તે સજ્ઞતિં યન્તિ—એવમ્ અનેન પ્રકારેણ તે નિયતિ-
 ચલેનૈવ, સંગતિં નાના પ્રકારકં સુખદુઃખાદિભાવં પ્રાપ્નુવન્તિ સુધર્મસ્વામી જમ્બૂ
 સ્વામિનં કથયતિ—‘ઉવેદાણ’ ઉત્પેક્ષયા નિયતિવાદિનો નિયતિમાશ્રિત્ય તદુપેક્ષયા
 યત્કિશ્ચિત્કારિતયા ‘નો એવં વિપ્પલિવેદેતિ’ નો એવં તે વિપ્રતિવેદયન્તિ—નિયતિ
 ચલેન સર્વં ભવતીતિ વદન્ત સ્તે ‘નો’ નૈવ એવમ્—વક્ષ્યમાણાન્ પદાર્થાન્ વિપ્રતિ-
 વેદયન્તિ—ન જાનન્તિ । કે તે પદાર્થા ઇત્યાહ—‘તં જહા’ તથથા—‘કિરિયાહ વા
 જાવ ણિરણ્ણ વા અણિરણ્ણ વા’ ક્રિયા, ઇતિ વા યાવત્ નિશ્ચ ઇતિ વા, ક્રિયાત-
 પ્રાપ્ત કરતે હૈં । નિયતિ કે ચલ સે હી શરીર સે વિયુક્ત હોતે હૈં । નિયતિ
 સે હી સુખ દુઃખ આદિ અનુકૂલ પ્રતિકૂલ સંવેદન કરતે હૈં । નિયતિ સે
 હી ઉનમેં નાના પ્રકાર કે બાલ્ય આદિ પરિમાણ ઉત્પન્ન હોતે હૈં । નિયતિ
 સે હી કોઈ કાળા, કોઈ કુવડા, કોઈ બહરા ઓર કોઈ અન્ધા હોતા હૈં ।
 હસી પ્રકાર વે વ્રસ ઓર સ્થાવર જીવ નિયતિ કે ચલ સે હી વિવિધ
 પ્રકાર કે સુખ દુઃખ આદિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં ।

સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હૈં—વે નિયતિવાદી આગે કહે
 જાને વાલે પદાર્થોં કો સ્વીકાર નહીં કરતે હૈં । વે હસ પ્રકાર ક્રિયા,
 અક્રિયા યાવત્ નરક, અનરક આદિ । યહાં યાવત્ શબ્દ સે પૂર્વોક્ત

કરે છે. નિયતિના બળથી જ શરીરથી છુટી જાય છે. નિયતિથી જ સુખ
 દુઃખ વિગેરે અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ સંવેદન કરે છે. નિયતિથી જ તેમાં અનેક
 પ્રકારના બાલ્ય વિગેરે અવસ્થા પ્રમાણુ ઉત્પન્ન થાય છે. નિયતિથી જ કોઈ
 કાળો, કોઈ કુખડો, કોઈ બહેરો, અને કોઈ આંધળો, કોઈ લુલો અને કોઈ
 લંગડો હોય છે. એજ પ્રમાણુ આ વ્રસ અને સ્થાવર જીવો નિયતિના બળથી
 જ અનેક પ્રકારના સુખ દુઃખ વિગેરેને પ્રાપ્ત થાય છે.

સુધર્માસ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે—તે નિયતિ વાદીઓ આગળ
 કહેવામાં આવનારા પદાર્થોના સ્વીકાર કરતા નથી, તેઓ આ પ્રમાણુ ક્રિયા

આરંભ્યાઽનિર્યાન્તપદાર્થાન્ ન સ્વીકુર્વન્તિ, । ‘એવં તે વિરૂપરૂવેર્હિ કમ્મસમારં-
મેર્હિ’ એવં તે વિરૂપરૂપૈઃ—અનેક—પ્રકારકૈઃ કર્મસમારમ્ભૈઃ પ્રાણાતિપાતાદિસાવ-
ધાનુષ્ઠાનૈઃ, વિરૂપરૂવાઈં કામભોગાઈં સમારમંતિ’ વિરૂપરૂપાન્—નાનાપ્રકારકાન્
સાવચકર્માઽનુષ્ઠાનાન્ કામભોગાન્ શબ્દાદિરૂપાન્ સમારમન્તે કુર્વન્તિ, ‘ભોવળા’
ભોગાય ‘એવમેવ તે અળારિયા વિપ્પહિપ્પા તં સદ્દહમાળા જાવ ઇહ તે ણો હવ્વા’
ણો પારાય અન્તરા કામભોગેષુ વિસળ્ળા’ એવમેવ તે અનાર્યા વિપતિપન્નાઃ તત્
શ્રદ્ધાનાઃ યાવદિતિ તે નો અર્વાચે નો પરાય અન્તરા કામભોગેષુ વિષળ્ળાઃ, તે
નિયતિવાદિનઃ કામભોગાદિષુ આસક્તા અનાર્યા ભ્રમમુપાગતાઃ નિયતિવાદે શ્રદ્ધાન
શીલાઃ નેહ લોકં પ્રાપ્નુવન્તિ, ન વા પરલોકમેવ પ્રાપ્નુવન્તિ કિન્તુ ઉભયતો
ભ્રષ્ટાઃ સંજાયન્તે કામાદાવાસક્તાઃ । ‘ચત્થે પુરિસજા’ ણિયઙ્ગા’ ચિ આહિ’
ચતુર્થઃ પુરુષજાતો નિયતિવાદિક ઇત્યાખ્યાયતે । ‘હચ્ચે તે ચત્તારિ પુરિસજાયા

કલ્યાણ, અકલ્યાણ સિદ્ધિ, અસિદ્ધિ સુકૃત, આદિ કો ગ્રહણ કર
લેના चाहिए । હસ કારણ વે નાના પ્રકાર કે સાવચ કર્મો
કા અનુષ્ઠાન કરકે શબ્દાદિ કામભોગો કા આરંભ કરતે હૈં । વે
અનાર્ય વિપરીત શ્રદ્ધાન કરતે છુપ ન હધર કે રહતે હૈં, ન ઉધરકે રહતે
હૈં । બીચ મેં હી કામભોગો મેં આસક્ત હો જાતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ
વે નિયતિવાદી કામભોગો મેં આસક્ત, અનાર્ય, ભ્રમ કો પ્રાપ્ત, નિયતિ
વાદ મેં શ્રદ્ધા રચ્ચને વાલે ન અપના યહ લોક સુધાર પાતે હૈં, ન પર-
લોક સુધાર સકતે હૈં । દોનો ઓર સે ભ્રષ્ટ હો જાતે હૈં ।

હસ પ્રકાર ચૌથા પુરુષ નિયતિવાદી કહા ગયા હૈ, યે ચાર પુરુષ
નાના પ્રજ્ઞા વાલે હૈં, વિભિન્ન અભિપ્રાય વાલે હૈં, ભિન્ન ભિન્ન શીલ આચાર

અકિયા યાવત્ નરક, અનરક વિગેરે તથા યાવત્ શબ્દથી પૂર્વોક્ત કલ્યાણ,
અકલ્યાણ સિદ્ધિ અસિદ્ધિ, સુકૃત, વિગેરેનો સ્વીકાર કરતા નથી. આથી તેઓ
અનેક પ્રકારના સાવચ કર્મોનું અનુષ્ઠાન કરીને શબ્દાદિ કામભોગોનો આરંભ
કરે છે. તેઓ અનાર્ય—અર્થાત્ વિપરીત શ્રદ્ધાન કરતા થકા અહિંના રહેતા નથી
તેમ ત્યાંના પણ રહેતા નથી. વચમા જ કામભોગોમાં આસક્ત થઈ જાય છે.
તાત્પર્ય એ છે કે—તે નિયત વાદીઓ કામભોગોમાં આસક્ત, અનાર્ય,
ભ્રમને પ્રાપ્ત થયેલા, નિયત વાદમાં શ્રદ્ધા રાખનારા પોતાનો આ લોક સુધારી
સકતા નથી. બન્ને બાબુથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે.

આ રીતે ચોથો પુરુષ નિયતવાદી કહેલ છે. આ ચારે પુરુષ અલ્પ
બુદ્ધિવાળા છે. જૂઠા જૂઠા અભિપ્રાય વાળા છે. જૂઠા જૂઠા સ્વભાવ અને

જાણા પત્ના, જાણાછંદા' इत्येते चत्वारः पुरुषजातीयाः नाना प्रज्ञाः—विविधबुद्धिभिः
 कुशास्त्रप्ररूपकाः नानाछन्दाः—विभिन्नाऽभिप्रायवन्तः—कुत्सिताभिप्रायेण कुमार्ग-
 दर्शकाः 'जाणासीला जाणादिद्वी' नानाशीलाः—नियतिमाश्रित्य कुत्सिताचार
 प्रवर्तकाः नानादृष्टयः—नानारूपा दृष्टिर्दर्शनं येषां ते तथा कुत्सितमार्गदर्शकाः
 'जाणारुई जाणारंभा जाणा अज्झवसान संजुत्ता' नानारुचयः—प्राणातिपाताद्यारम्भ-
 कारकाः अधर्मं धर्मबुद्ध्या कुर्वाणाः नाना प्रकारकविषयभोगादिषु अभिप्रायवन्तः,
 नानारम्भाः नानाऽध्यवसानयुक्ताः । 'पहीणपुव्वसंयोगा आरियं मगं असंपत्ता'
 पहीणा पूर्वसंयोगाः आर्यं मार्गम् आर्याणां तीर्थकराणां मार्गम् । आर्यं मोक्षप्राप्तकं मार्गं
 सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रलक्षणमप्राप्ताः । 'इइ ते णो हव्वाए णो पाराए' इति—अस्मा-
 द्दकारणात् ते नो अर्वाचे—न इह लोकाय, न वा परलोकाय कल्प्ता भवन्ति । किन्तु-
 अंतरा कामभोगेषु विसर्जणा' अन्तरा—मध्ये कामभोगेषु विषर्जणाः सन्तः संसार-
 चक्रपरिभ्रमणजनितदुःखभागिनो भवन्तीति सू० १२ ।

मूलम्—से वेसि पाईणं वा ४ संतेगइया मणुस्सा भवंति, तं
 जहा—आरिया वेगे अणारिया वेगे उच्चागोया वेगे णीयागोया

વાળે હૈં, ઓર પૃથક્ પૃથક્ દૃષ્ટિ વાળે હૈં । નાના રુચિ વાળે, પ્રાણાતિપાત
 આદિ આરંભ કરને વાળે, ધર્મ સમજ્ઞ કર અધર્મ કરને વાળે હૈ । યે
 માતાપિતા આદિ કે પૂર્વકાલીન સંબંધ કો ત્યાગ ચુકને પર ખી આર્ય
 ભાગ અર્થાત્ તીર્થકરોં કે માર્ગ કો પ્રાપ્ત નહીં કર પાવે હૈં, અર્થાત્
 સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર ઓર તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગ કો પ્રાપ્ત નહીં હુવ
 હૈં । ઇસ કારણ હનકા ન યહ લોક સુધરતા હૈ, ન પરલોક સુધરતા
 હૈ । વે યીચ હી મેં કામભોગોં મેં ફંસ જાતે હૈં ઓર સંસાર ચક્ર મેં
 પરિભ્રમણ કે દુઃખ કે ભાગી હોતે હૈં ॥૧૨॥

આચાર વાળા છે, અને અલગ અલગ દૃષ્ટિવાળા છે. સિદ્ધ ઇચ્છિવાળા, પ્રાણા
 તિપાત વિગેરે આરંભ કરવાવાળા ધર્મ સમજીને અધર્મ કરવાવાળા છે. આ
 માતા, પિતા, વિગેરેના પૂર્વકાળના સંબંધનો ત્યાગ કરવા છતાં પણ આર્ય
 માર્ગ અર્થાત્ તીર્થકરોના માર્ગને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. અર્થાત્ સમ્યક્
 જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર, અને સમ્યક્તપ રૂપ મોક્ષ માર્ગને પ્રાપ્ત
 થતા નથી. તે કારણે તેઓનો આ લોક સુધરતો નથી તથા પરલોક પણ
 સુધરતો નથી. તેઓ વચમાં જ કામભોગોમાં ફસાઈ જાય છે. અને સંસાર
 ચક્રમાં પરિભ્રમણના દુઃખને ભોગવવા વાળા થાય છે. ॥૧૨॥

वेगे कायमंता वेगे हस्समंता वेगे सुवन्ना वेगे दुवन्ना वेगे सुरूपा
 वेगे दुरूवा वेगे, तेसिं च णं जणजाणवयाइं परिग्गहियाइं
 भवंति, तं जहा—अप्पयरा वा भुज्जयरा वा, तहप्पगारेहिं कुलेहिं
 आगम्म अभिभूय एगे भिक्खायरियाए समुट्ठिता सतो वावि
 एगे णायओ य अणायओ य उवगरणं च विप्पजहाय भिक्खा-
 यरियाए समुट्ठिता असतो वावि एगे णायओ य अणायओ य
 उवगरणं च विप्पजहाय भिक्खायरियाए समुट्ठिता । जे ते सतो
 वा असतो वा णायओ य अणायओ य उवगरणं च विप्प-
 जहाय भिक्खायरियाए समुट्ठिता पुव्वमेव तेहिं णायं भवइ, तं
 जहा—इह खलु पुरिसे अन्नमन्नं ममट्ठाए एवं विप्पडिवेदेइ,
 तं जहा—खेत्तं मे वत्थू मे हिरणं मे सुवन्नं मे धणं मे धणं
 मे कंसं मे दूसं मे विउलधणकणगरयणमणिमोत्तियसंख-
 सिलप्पवालरत्तरयणसंतसारसावतेयं मे सदा मे रूवा मे गंधा
 मे रसा मे फासा मे, एए खलु मे कामभोगा अहमवि एएसिं ।

से मेहावी पुव्वामेव अप्पणा एवं समभिजाणेज्जा, तं
 जहा—इह खलु मम अन्नयरे दुक्खे रोगातंके समुप्पजेज्जा—
 अणिट्ठे अकंते अप्पिण असुभे अमणुन्ने अमणामे दुक्खे णो
 सुहे से हंता भयंतारो ! कामभोगाइं मम अन्नयरं दुक्खं रोया-
 तंके परियाइयह । अणिट्ठं अकंतं अप्पियं असुभं अमणुन्नं
 अमणामं दुक्खं णो सुहं, ताऽहं दुक्खामि वा सोयामि वा
 जूरामि वा तिप्पामि वा पीडामि वा परितप्पामि वा इमाओ मे

अण्णयराओ दुक्खाओ रोगातंकाओ पडिमोयह अणिट्ठाओ
 अकंताओ अप्पियाओ असुभाओ असणुन्नाओ अमणामाओ
 दुक्खाओ णो सुहाओ, एवमेव णो लद्धपुव्वं भवइ, इह खलु
 कामभोगा णो ताणाए वा णो सरणाए वा, पुरिसे वा एगया
 पुव्विं कामभोगे विप्पजहइ, कामभोगा वा एगया पुव्विं पुरिसं
 विप्पजहंति, अन्ने खलु कामभोगा अन्नो अहमंसि, से किमंग
 पुण वयं अन्नसन्नेहिं कामभोगेहिं मुच्छामो ? इह संखाए णं
 वयं च कामभोगेहिं विप्पजहिस्सामो, से मेहावी जाणेज्जा बहि-
 रंगमेयं, इणमेव उदणीयतराणं, तं जहा--माया मे पिया मे
 भाया मे भगिणी मे भज्जा मे पुत्ता मे धूया मे पेसा मे नत्ता
 मे सुण्हा मे सुहा मे पिया मे सहा मे सयणसंगंथसंथुया मे,
 एए खलु मम णायओ अहम वि एएसिं, एवं से मेहावी
 पुव्वामेव अप्पणा एवं समभिजाणेज्जा, इह खलु मम अन्नयरे
 दुक्खे रोयातंके समुप्पज्जेज्जा अणिट्ठे जाव दुक्खे णो सुहे, से
 हंता भयतारो ! णायओ इमं मम अन्नयरं दुक्खं रोयातंकं
 परियाइ यह अणिट्ठं जाव णो सुहं, ताऽहं दुक्खामि वा सोयामि
 वा जाव परितप्पामि वा, इमाओ मे अन्नयराओ दुक्खाओ
 रोगातंकाओ परिमोएह अणिट्ठाओ जाव णो सुहाओ, एवमेव
 णो लद्धपुव्वं भवइ, तेसिं वावि भयंताराणं मम णाययाणं
 अन्नयरे दुक्खे रोयातंके समुप्पज्जेज्जा अणिट्ठे जाव णो
 सुहे, से हंता अहमेतेसिं भयंताराणं णाययाणं इमं अन्न-

'पाईके' वा 'जवा' वा 'कवा' वा 'याव' यावत् यावत् देव पूर्वोक्तः । पाठः 'संप्राप्तः' ।
'एवं से परिणामकर्म' एवं स परिणामकर्म भवति-मात्र्यादिदिग्भ्यः समागतो
यो मिथुरारम्भपरिग्रहाभ्यां रहितः स एव कर्मरहस्यज्ञात्वा भवति, 'एवं से ववेय
कर्म' एवं स कर्मरहितकर्म भवति । स एव मिथुः कर्मरहितरहितो भवति । 'एवं से वि
भक्तकारण भवतीति मन्त्रवाच्यं' एवं मन्त्ररहितकारको भवति स एव मिथुः कर्मक्षयकारको
भवति, इत्याख्यातम्-उक्तप्रकारेण प्रतिपादितं तीर्थकृतं भगवतेति ॥ १०१४ ॥

मूलम्-तत्थ खलु भगवया लज्जीवनिकाया हेऊ पणत्ता,
त जहा-पुढवीकाए जाव तसकाए, से जहाणामए मम असायं
दंडेण वा मुढीण वा लेलूण वा कवालेण वा आउट्टिज्जमाण-
स्स वा हम्ममाणस्स वा तज्जिज्जमाणस्स वा ताडिज्जमाणस्स
वा परियाविज्जमाणस्स वा किलामिज्जमाणस्स वा उद्विज्ज-
माणस्स वा जाव लोमुक्खेणणमायम वि हिंसाकारणं दुक्खं
भयं पडिसंवेदमि इच्चें जाण सव्वे जीवा सव्वे भूया सव्वे पाणा
सव्वे सत्ता दंडेण वा जाव कवालेण वा आउट्टिज्जमाणा वा

जिसे कहना है कि पूर्वादि ६ दिशाओं से आगे हुआ जो साधु परि-
ग्रह और आरंभ से रहित है, वही कर्म के स्वरूप को जानता है। इस
प्रकार वह समस्त कर्मों से रहित होकर कर्मों का क्षय करता है।
सावध कर्मों का अनुष्ठान करने वाले गृहस्थ, शाक्य आदि श्रमण तथा
ब्राह्मण कर्मों का क्षय करने में समर्थ नहीं होते। सुधर्मास्वामी जम्बू
सवमी आदि शिष्यों से कहते हैं । यही तीर्थकरो का कथन है ॥ १०१४ ॥

हुं कहुं छुं के पूर्व विगेरे छ दिशाओयेथी आवेशा जे साधु परि-
ग्रह आने आरंभ विनाना छे, ओजे कर्मोनी स्वेइपने नगै छे आ प्रमादो
ते समजा कर्मोथी रहित थछने कर्मोनी क्षय करे छे, सावध कर्मोनु अनु-
ष्ठान करवावाणा गृहस्थ शाक्य विगेरे श्रमण तथा ब्राह्मण कर्मोनी क्षय
करवावा समर्थ यत्ता नथी ।

सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामी विगेरे शिष्योने कहे छे के-आज तीर्थ क-
रोनु कथन छे ॥ १०१४ ॥

हम्ममाणा वा तज्जिज्जमाणा वा ताडिज्जमाणा वा परियावि-
 ज्जमाणा वा किलामिज्जमाणा वा उद्विज्जमाणा वा जाव
 लोमुक्खणणमायमवि हिंसाकारणं दुक्खं भयं पडिसंवदेति, एवं
 नच्चा सव्वे पाणा जाव सत्ता ण हंतव्वा ण अज्जावेयव्वा ण
 परिघेतव्वा ण परितावेयव्वा ण उद्वेयव्वा । से वेमि जे य
 अतीता जे य पडुप्पन्ना जे य आगमिस्सा अरिहंता भगवंता
 सव्वे ते एवमाइक्खंति एवं भासंति एवं पणवेति एवं परू-
 वेति—सव्वे पाणा जाव सत्ता ण हंतव्वा ण अज्जावेयव्वा ण
 परिघेतव्वा ण परितावेयव्वा ण उद्वेयव्वा एम धम्मे धुवे
 णिइए सासए समिच्चलोगं खेयन्नेहिं पवेइए, एवं से भिक्खू
 विरए पाणाइवायाओ जाव विरए परिग्गहाओ णो दंतपक्खा-
 लण्णं दंते पक्खालेजा णो अंजणं णो यमणं णो धूवणं णो तं
 परियाविएज्जा । से भिक्खू अकिरिए अल्लसए अकोहे अमाणे
 अमाए अलोहे उवसंते परिनिव्वुडे णो आसंसं पुरओ करेजा,
 इमेण से दिट्ठेण वा सुएण वा मएण वा विन्नाएण वा इमेण
 वा सुत्तरियंतवन्नियमघंभंचेरवासेण वा इमेण वा जाया-
 मायावुत्तिएण धम्मेण इओ चुए पेच्चा देवे सिया कामभोगाणं-
 वसवत्ती सिद्धे वा अदुक्खममुभे वा एत्थ वि सिया एत्थ वि णो
 सिया, से भिक्खू सदेहिं अमुच्छिणं सुवेहिं अमुच्छिणं गंधेहिं
 अमुच्छिणं रसेहिं अमुच्छिणं फासेहिं अमुच्छिणं विरए कोहाओ
 माणाओ मायाओ लोभाओ पेज्जाओ दोसाओ कलहाओ

अन्नभक्षणाओ पेसुन्नाओ परपरिवाराओ अग्गइओ माया-
मोसाओ मिच्छादंसणसल्लाओ इइ से महतो आयाणाओ
उवसंते उवट्ठिण पडिविरण से भिक्खू। जे इमे तसथावरा पाणा
भवन्ति ते णो सयं समारंभइ णो अण्णेहिं समारंभावेइ अन्ने
समारंभते विन समणुजाणइ इइ से महतो आयाणाओ उवसंते
उवट्ठिण पडिविरण से भिक्खू। जे इमे कामभोगा मच्चित्ता वा
अच्चित्ता वा ते णो सयं परिगिण्हइ णो अन्नेणं परिगिण्हवेइ
अन्नं परिगिण्हंतं पि ण समणुजाणइ इइ से महतो आयाणाओ
उवसंते उवट्ठिण पडिविरण से भिक्खू। जं पि ये इमं संपराइयं
कम्मं कज्जइ, णो ते सयं करेइ णो अण्णेणं कारवेइ अन्नं पि
करेतं ण समणुजाणइ इइ से महतो आयाणाओ उवसंते उव-
ट्ठिण पडिविरण से भिक्खू जाणेज्जा असणं वा ४ अस्सि पडि-
याए एगं साहम्मियं समुद्दिस्स पाणाइ भूयाइ जीवाइ सत्ताइ
समारंभ समुद्दिस्स कीते पामिच्चं अच्छिज्जं अणिसट्ठं अभिहडं
आहट्ठुहसियं तं चेइयं सिया तं णो सयं भुंजइ णो अण्णेणं
भुंजावेइ अन्नं पि भुंजंतं ण समणुजाणइ इइ से महतो
आयाणाओ उवसंते उवट्ठिण पडिविरण से भिक्खू। अहं पुणेवं
जामेज्जा, तं जहा विज्जइ तेसि परक्कमे जस्सट्ठा ते वेइयं
सिया, तं जहा अप्पणो पुत्ताइणट्ठाए जाव आएसोए पुढो
पगहेणाए सामासाए पोयरासाए सणिहिसणिचओ किज्जइ इह
एएसि माणवाणं भोयणाए तत्थ भिक्खू परकडं परणिट्ठियमुग्गं

सुप्पायणेसणासुद्धं सत्थाईयं सत्थपरिणामियं अविहिसियं एसियं
 वेसियं सामुदाणियं पत्तमसणं कारणट्ठापमाणजुत्तं अक्खोवज्जण-
 वणलेवणभूयं संजमजायामायावत्तियं विलसिक्खपन्नगभूएणं
 अप्पाणेणं आहारं आहारेज्जा। अन्नं अन्नकाले पाणं पाणकाले
 वत्थं वत्थकाले लेणं लेणकाले सयणं सयणकाले। से भिक्खू।
 मायन्ने अन्नयरं दिसं अणुदिसं वा पडिवज्जे धम्मं आइक्खे विभए
 किट्ठे उवट्ठिएसु वा अणुवट्ठिएसु वा सुस्सुसमाणेसु पवेइए, संति-
 विरतिं उवसमं निव्वाणं सोयवियं अज्जवियं मदवियं लाघवियं
 अणइवाइयं सवेसिं पाणाणं सव्वेसिं भूयाणं जात सत्ताणं अणुवाइं
 किट्ठए धम्मं। से भिक्खू धम्मं किट्ठमाणे णो अन्नस्स हेउं धम्म-
 माइक्खेज्जा, णो पाणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, णो वत्थस्स हेउं
 धम्ममाइक्खेज्जा, णो लेणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, णो सयणस्स
 हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, णो अन्नेसिं विरुवरूवाणं कामभोगाणं हेउं
 धम्ममाइक्खेज्जा, अगिलाए धम्ममाइकरेज्जा नन्नत्थ कम्मनिज्ज-
 रट्ठाए धम्ममाइक्खेज्जा। इह खलु तस्स भिक्खुस्स अंतिए धम्मं
 सोच्चा णिसम्म उट्ठाणेणं उट्ठाय वीरा अस्सिं धम्मे समुट्ठिया जे
 तस्स भिक्खुस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म सम्मं उट्ठाणेणं
 उट्ठाय वीरा अस्सिं धम्मे समुट्ठिया ते एवंसव्वो जग्गया ते एवंसव्वो-
 वरता ते एवंसव्वोवसंता ते एवंसव्वत्ताए पस्सिनिव्वुड त्तिवेमि।
 एवं से भिक्खू धम्मट्ठी धम्मविऊ णियागपडिवण्णे से जहेयं बुइयं।
 अदुवा पत्ते पउमवरप्पोडरीयं अदुवा अपत्ते पउमवरप्पोडरीयं,

एवं सै भिक्षू परिणायकम्मे परिणायसंगे परिणायगेहवासे
उवसन्ते समिणं सहिणं सथा जणं, सर्वं वेय्यणिज्जे, तं जहा-
समणेइ वा माहणेइ वा खेतइ वा दन्तेइ वा गुनेइ वा मुत्तेइ
वा इसाइ वा मुणाइ वा कइइ वा विऊइ वा भिक्षूइ वा लूहेइ
वा तीरट्ठीइ वा चरणकरणपारविउत्तिवेमि ॥ सू० १५ ॥

छाया- तत्र खड्ग-भगवता पद्मतीरनिकाया हेतवः प्रज्ञाः । तद्यथा-
पृथिवीकायो यावत् त्रसकायः, तद्यथा नाम समाऽपातं दण्डेन वा मुष्टिना वा
लेदुना वा कपालेन वा अकुट्यापानस्य वा हन्यमानस्य वा तर्ज्यमानस्य
वा ताड्यमानस्य वा परिताप्यमाना वा क्लाम्यमाना वा उद्देज्यमाना वा
यावद् रोमोत्खननमात्रमपि हिंसाकारकं दुःखं भयं पतिसंवेदयामि
इत्येव जानीहि सर्वे जीवाः सर्वाणि भूतानि सर्वे प्राणाः सर्वे सत्त्वाः
दण्डेन वा यावत् कपालेन वा अकुट्यापाना वा हन्यमाना वा तर्ज्य-
माना वा ताड्यमाना वा परिताप्यमाना वा क्लाम्यमाना वा उद्देज्यमाना वा
यावद् रोमोत्खननमात्रमपि हिंसाकारकं दुःखं भयं पतिसंवेदयन्ति । एवं ज्ञात्वा
सर्वे प्राणा यावत् सत्त्वाः न हन्तव्याः, नाऽऽज्ञापयितव्यः, न परिग्राह्याः, न
परितापयितव्याः, न उद्देजयितव्याः, अथ ब्रवीन्नि ये वातीर्वा ये च प्रत्युत्पन्नाः
येचाऽऽगामिष्यन्तोऽहन्तो भगवन्तो सर्वे ते एवमाख्यान्ति एव भाषन्ते एव
प्रज्ञापयन्ति एव प्ररूपयन्ति सर्वे प्राणाः यावत् सत्त्वाः न हन्तव्याः, नाऽऽज्ञापयि-
तव्याः, न परिग्राह्याः, न परितापयितव्याः, नोद्देजयितव्याः, एष धर्मः ध्रुवः
नित्यः शाश्वतः समेत्य लोकां खेदज्ञैः प्रवेदितः । एवं समिक्षु विरतः प्राणातिपातात्
यावद् विरतः परिग्रहात्, नो दन्तपक्षालनेन दन्तं न पक्षालयेत्, नो अजने नो
वमने नो धूपने नो तं परिपिबेत् । स भिक्षुरक्रियः अल्पसः अक्रोधः अमानः
अमोयः अमोमः उपशान्तः परिनिर्मुक्तः नो आशया पुत्रः कुपितः अनेन मम
दृष्टेन वा श्रुतेन वा मतेन वा विज्ञातेन वा अनेन वा सुचक्षितपोनियमब्रह्मचर्य-
वासेन वा अनेन वा यात्रामात्रावृत्तिना धर्मेण इत्यश्च्युतः प्रेत्य देवः स्याम् । काम-
भोगाः खलु वशवर्तिनः सिद्धो वा अदुःखः अशुभो वा अत्राऽग्निं स्याद्वापि न स्यात् ।
स भिक्षुः शब्देषु अमूर्च्छितः, रूपेषु अमूर्च्छितः, गन्धेषु अमूर्च्छितः, रसेषु अमू-
र्च्छितः, स्पर्शेषु अमूर्च्छितः, विरतः क्रोधाद्मानाद्मायायाः लोभात् प्रेम्णः द्वेषात्
कंठहाद् अभ्याख्यानात् पैशून्वात् परपरोच्चादाद् अरतिरतिभ्याम्, सायाम्वाभ्याम्

मिथ्यादशीनशल्याद् इति स-महा आदानाद् उपशान्तः उपस्थितः प्रतिविरतः
 स भिक्षुः । ये इमे त्रयस्थाचराः प्राणा भवन्ति तान् न स्वयं समारम्भते नाऽन्यैः
 समारम्भयति अन्यान् समारम्भतोऽपि न समनुजानातीति स महत आदानात्-
 उपशान्त उपस्थितः प्रतिविरतः स भिक्षुः । ये इमे कामभोगाः सचित्ता वा अचित्ता
 वा तान् न स्वयं प्रतिपृच्छति नाऽन्येन प्रतिग्राहयति, अन्यमपि प्रतिपृच्छन्तमपि
 न समनुजानाति इति स महत आदानात् उपशान्त उपस्थितः प्रतिविरतः स
 भिक्षुः । यदपि चेद् साम्परायिकं कर्म क्रियते न तत् स्वयं करोति नाऽन्येन कार-
 यति, अन्यमपि कुर्वन्तं न समनुजानाति इति स महत आदानाद् उपशान्त
 उपस्थितः प्रतिविरतः स भिक्षुः जानीयाद् अशनं वा ४ एतत् प्रतिज्ञया
 एकं साधर्मिकं समुद्दिश्य प्राणान् भूतानि जीवान् मत्तान् समागम्य समुद्दिश्य
 क्रीतम् उद्यतकम् आच्छेद्यम् अनिष्टष्टम् अभ्याहृतम् अह्न्योद्देशिकं तच्चैतदहं स्यात्
 तन्नो स्वयं भुनक्ति नाऽन्येन भोजयति अन्यमपि भुञ्जानं न समनुजानातीति
 स महत आदानाद् उपशान्त उपस्थितः प्रतिविरतः स भिक्षुः । अथ पुनरेव
 जानीयात् तद्यथा-विद्यते तेषां पराक्रमे यदर्याय ते इमे स्युः, तद्यथा-आत्मनः
 पुत्राद्यर्याय यावदादेशाय पृथक् प्रपदणार्थं श्यामाशाय पातराशाय सन्निधिमन्नि-
 चयः क्रियते इह एतेषां मानवानां भोजनाय तत्र भिक्षुः पाकृतं परिनिष्ठित
 मुद्गमोत्पादनपणाशुदं शस्त्रातीतं शस्त्रारिणामितम् अविहिसितम् एपितं वैयिकं
 सामुदानिकं प्राप्तमशनं कारणायाय प्रमाणयुक्तम् अशोषाञ्जगत्रणछेपनभूतं संयम-
 यात्रामात्रावृत्तिकं विलमिव पन्नगभूतेनान्मना आहारमाहरेत् । अन्नमन्नकाले पानं
 पानकाले वस्त्रं वस्त्रकाले लयनं लयनकाले शयनं शयनकाले । स भिक्षुः मात्राद्वा-
 अन्यतरां दिशं मनुदिशं वा प्रतिपन्नो धर्ममाख्यायेत् विमजेत् कीर्तयेत् । उपस्थितेषु
 वा अनुपस्थितेषु वा शृङ्गपमाणेषु मवेदयेत् शान्तिविगतिम् उपशमं निर्वाणं शौचम्
 आर्जवं मार्दवं लाघवम् अनतिपादिकं सर्वेषां प्राणानां सर्वेषां भूतानां यावत् सत्ता-
 नामनुविचिन्त्य कीर्तयेद् धर्मम् । स भिक्षुः धर्मं कीर्तयन् नो अन्नस्य हेतोः धर्मं
 माचक्षीत, नो पानकस्य हेतोः धर्ममाचक्षीत, नो वस्त्रस्य हेतोः धर्ममाचक्षीत, नो
 शयनस्य हेतोः धर्ममाचक्षीत, नो लयनस्य हेतोः धर्ममाचक्षीत, नो शयनस्य हेतोः धर्ममाचक्षीत, नो अन्येषां विरू-
 परूपाणां कामभोगानां हेतोः धर्ममाचक्षीत, अग्नानो धर्ममाचक्षीत, नाऽन्यत्र
 कर्मनिर्जरायाय धर्ममाचक्षीत । इह खलु तस्य भिक्षो रन्तिके धर्मं श्रुत्वा निशम्य
 उत्थानेनोत्थाय वीराः अस्मिन् धर्मे समुत्थिताः ये तस्य भिक्षो रन्तिके धर्मं श्रुत्वा
 निशम्य सम्पुन्यनेन उत्थाय वीराः अस्मिन् धर्मे समुत्थितास्ते एवं सर्वोपगताः

ते एवं सर्वोपरताः ते एवं सर्वोपशान्ताः ते एवं सर्वात्मतया परिनिर्भूता इति
ब्रवीमि । एवं स भिक्षुः धर्मार्थी धर्मवित् नियागपतिपन्नः तिव्यथेदमुक्तम् ।
अथवा प्राप्तः पञ्चवरपुण्डरीकम् अथवा अप्राप्तः पञ्चवरपुण्डरीकम् । एवं स भिक्षुः
परिज्ञातकर्मा परिज्ञातसङ्गः परिज्ञातगृहवास उपशान्तः समितः सहितः सदा यतः
स एवं वचनीयः तद्यथा श्रमण इति वा, माहन इति वा, क्षान्त इति वा, दान्त
इति वा गुप्त इति वा मुक्त इति वा ऋषिरिति वा मुनिरिति वा कृतिरिति वा
विद्वान् इति वा भिक्षुरिति वा रुक्ष इति वा तीरार्थी वा चरणकरणपारविद् इति
वा, इति ब्रवीमि । सू० ५॥

टीका—‘तत्थ खलु भगवया’ तत्र खलु—इति निश्चयेन भगवता—तीर्थकरेण
‘छज्जीवनिकाया हेऊ पणत्ता’ पट्जीवनिकायाः—कर्मबन्धस्य हेतवः—कारणानि
पणत्ताः—कथिताः तं जहा’ तद्यथा—‘पृथ्वी जाव तसकाए’ पृथिवी । यावत् त्रस-
कायः, अत्र यावत्पदेन अप्कायादारभ्य वनस्पतिकायान्तानां चतुर्णां ग्रहणं भवति,
तथा च—पृथिवीकायादि त्रसकायान्ता एते पट्जीवनिकायाः कर्मबन्धस्य कारणा-
नीत्यर्थः ‘से जहाणामए’ स यथानामकः ‘दंडेण वा’ दण्डेन—घट्टया वा
‘मुट्ठीण वा’ मुष्टिना वा ‘छेल्लूण वा’ लेण्डुना वा—इष्टकादिखण्डेन ‘कवाल्लेण वा’
कपालेन वा घटछर्परेणेत्यर्थः, ‘आउट्टिज्जमाणस्स’ आकुट्टयमानस्य—मार्यमाणस्य
‘हम्ममाणस्स’ हन्यमाणस्य—हननं क्रियमाणस्य ‘तण्डिज्जमाणस्स वा’ तज्जयमान
स्य वा—अङ्गुल्यादिकं प्रदर्श्य मयमुत्पाद्यमाणस्य ‘ताडिज्जमाणस्स वा’ ताड्य-

‘तत्थ खलु भगवया’ इत्यादि ।

टीकार्थ—निश्चय ही तीर्थकर भगवान् ने छह जीवनिकार्यों का
कर्मबन्ध का कारण कहा है । जैसे पृथिवीकाय, अप्काय, तेजस्काय,
वायुकाय, वनस्पतिकाय और त्रसकाय । ये पट् जीवनिकायाः कर्मबन्ध
के कारण हैं । जैसे कोई डंडे से, मुट्ठी से, ढेठे या ईंट के टुकड़े से
या ठीकरे से मुझ को मारता है, पीटता है, अंगुली आदि दिखला कर

‘तत्थ खलु भगवया’ इत्यादि ।

टीकार्थ—निश्चय ही तीर्थकर भगवान् ने छ जीवनिकायोने—कर्मबन्धन
कारण कहेले छे । जेभङ्गे—पृथ्वीकाय, अप्काय, तेजस्काय, वायुकाय, वनस्पतिकाय
अने त्रसकाय आ छ जीवनिकाय कर्मबन्धनाकारण रूप छे । जेभङ्गे छ डंडाथी,
मुट्ठीथी, ढण्डाथी, अथवा छटना टुकड़ाथी । अथवा ठीकराथी । अने । भार, डे
आगणी विगेशे । अतावीने भय अतावे, आयुक् विगेशेथी भार भार, संताप

મોનસ્ય-કર્ણાવાતાદિના, 'પરિયાવિજ્ઞમાણસ્ય વા' પરિતાપ્યમાનસ્ય વા-પરિતાપ્ય
 વદતો વા 'કિલામિજ્ઞમાણસ્ય વા' વલામ્યમાનસ્ય વા-વલેશમુત્પાદ્યમાનસ્ય વા-ઉદ્વે
 વિજ્ઞમાણસ્ય વા-ઉદ્વેજ્યમાનસ્ય વા-યાદર્શ-તાદૃશપ્રદેગમુપદેવં પ્રાપયન્તઃ 'મમ
 અમાપં? સમ અમાતં-તદા મે-દુઃખા ભવતિ કિં વહુનાં 'જાવ' યાવત્ 'રોમુલ્લખણં
 માયમવિ' લોમોરલ્લનમાત્રમપિ-લોમોત્પાટનમાત્રમપિ કરોતિ-હિસાકારગે
 દુઃખં મયં પદિસંવેદેમિ' હિસાકારકં દુઃખં મયં પ્રતિસંવેદયામિ, તાડનાદિજનિતં
 દુઃખં જ્ઞાત્વં ચાનુભવામિ 'હિન્ચેવં જાણ' સુધર્મસ્વામી જમ્બુપ્રમૃતિશિષ્યાન્ પતિ
 કયયતિ હે શિષ્ય! હત્યેન્મ-પાં પ્રકારેણ જાનોહિ, કિં જાનોહિ તત્રાહ-મઞ્ચે
 પાણા-સઞ્ચે-ભૂયા-સઞ્ચે જીવા-સંવે સત્તા' સર્વે પ્રાણાઃ સર્વે ભૂતાઃ સર્વે જીવાઃ
 સર્વે સત્ત્વાઃ 'દંદેણ જાવ કંવાલેણ વા' દંડેન વા યાવત્ કપાલેન વા, યો મિત્તેન
 મુષ્ટિલેહ્હાનો ગ્રહણમ્ 'આકુટ્ઠિજ્ઞમાણા' આકુટ્યમાનાઃ-કર્ણાદિમિસ્તાડચાનાઃ
 'હમ્પ્રમાણા વા' હન્યમાનાં વા-ઘાતં પ્રાપ્યમાણાઃ 'તજ્ઞિજ્ઞમાણા વા' તર્જ્યમાના
 વા-અદ્ગુલ્પાદિ તર્જનાં પ્રાપ્યમાણાઃ 'તાડિજ્ઞમાણા વા' તાડ્યેતાં વા-પૃથ્વી

અમ્હો ઉત્પન્ન કરતા હૈ, કોડે આદિ સે તાડના કરતા હૈ, સંતાપ પહુંવાના
 હૈ, કલેશ ઉત્પન્ન કરતા હૈ યા કિમી પ્રકાર કા ઉપદ્રવ કરતા હૈ, તો
 જૈસે મુક્તનો દુઃખ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અધિક કયા કહા જાય પાત્ર કોઈ
 પુરુષોમ પો વગ્ન હતા હૈ, તો મૈં હિસાકારી દુઃખ કો અનુભવ કરતા
 હૈ, સુધર્મી સ્વામી જમ્બુ સ્વામી મ કહલે હૈ-હે જમ્બુ! હમો પ્રકાર યહ
 ખી જાનો કિ મમો પાળી યમી મૂત, મમો જીવં મો મમો મર
 હડે સે યાત્ત્વ કરે-સે, યાવત્ શર સે મુઠી તથા હિંદુ કા દુકુડા
 મમજ લેના ચાહિય, મારે જાતે હૈ, ચતુર આદિ સે પ દેં જાને હૈ,
 આહત 'દુઃખી' કિયે જાતે હૈ, અંગુલિ આદિ દિશ્વાકર ધન કાપે જાને

પહોંચે, કલેશ ઉત્પન્ન કરે અથવા કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ કરે છે તે
 જોગ મને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે, વિશેષ શું કહેવું યાવત કોઈ એક રવ દુઃ
 પણ ઉપાડે તો હું હિંસા-રૂ હ.ખના અનુભવ કરે છું સુધર્મસ્વામી જમ્બુ
 સ્વામીને કહે છે-હો જમ્બુ એક પ્રમાણે એ પણ અમોહકી છે-સધના
 પ્રાપ્તિ. સધના જૂનો, સાધના જૂનો, અને સધના સરવો ઉદારથી યાવત
 હીકરાથી અસિયા યાવત શક્યથી મુકિત તથા છંદને હુકડે સમજવો-તેનીથી
 મારવામાં આવે, - જાણુક-વિગેરથી મારવામાં આવે, આહત અર્થતિ
 દુઃખી કરવામાં આવે. આંગળી વિગેરે બતાવીને 'ધમકવવામાં' આવે

દિના, 'કિલામિજ્જમાણા વા' વલામ્પમાના વા-શીતોળ્લાદિના વિલક્ષ્યમાનાં:
'ઉદિજ્જમાણા વા' ઉદ્દેજ્યમાના વા-મયાદિના ઉદ્દેગપ્રુપદ્રવં પ્રાપ્તમાણાઃ કિ
બહુનાં-જાવ 'લોમુક્ખગણમાયમંપિ' લોમોત્ત્વનનમાત્રમંપિ-લોમોત્પાટનમાત્રમંપિ
'હિંસાકારગં દુક્ખં મયં પહિસંવેદેતિ' હિંસાકારકં દુઃખં મયં પ્રતિસંવેદયન્તિ-
અનુભવન્તિ, યથા મમ તાડનાદિનાં દુઃખં ભવતિ તથા અન્યેષામપિ દુઃખં ભવતી-
ત્યર્થઃ, 'एव णच्चा' एवं જ્ઞાત્વા 'सर्वे पाणा जाव सत्ता' सर्वे પ્રાણાઃ સર્વે
જીવાઃ સર્વે મૂતાઃ સર્વે સત્તાઃ, 'ण हंतव्या' ન હન્તવ્યાઃ-દણ્ડાદિભિ ન તાડયિ-
તવ્યાઃ 'ण अज्जावेयव्या' નાજ્ઞાપયિતવ્યાઃ-અનભિમતકાર્યેષુ ન પ્રવર્તયિતવ્યાઃ
'न परिघेतव्या' ન પરિગ્રહીતવ્યા-इमे मम भृत्यादयो ममेति कृत्वा परिग्रहरूपेण
સ્વાધીનતયા ન સ્વીકૃતવ્યાઃ, 'ण परितावेयव्या' ન પરિતાપયિતવ્યાઃ-અન્ન-
હૈ, ભોજન-પાની રોક કર પરિતપ્ત કિયે જાતે હૈ, સર્દા ગર્મી દ્વારા
સતાયે જાતે હૈ, મય દિલ્હા કર ઉદ્દિગ્ન કિયે જાતે હૈ, અધિક કયા
કહા જાય, ડનકા ઇક બાલ 'केश' મી ઉલાડા જાતા હૈ તો વે મી
હિંસાકારી દુઃખ કા અનુભવ કરતે હૈ । અભિપ્રાય યહ હૈ કિ જૈસે તાડન
આદિ કરને સે મુઝે દુઃખ હોતા હૈ, વસી પ્રકાર અન્ય પ્રાણિયો કો મી
દુઃખ હોતા હૈ । એસા જાન કર સ્વ પ્રાણિયો જીવો મૂતો ઓર સત્ત્વો
કો હંડા આદિ સે તાડન નહોં કરના ચાહિયે, ડન્હે અનિષ્ટ કાર્યો મેં
પ્રવૃત્ત નહોં કરના ચાહિયે, 'यह मेरे मृत्यु 'नौ तर' आदि हैं' એસા સમ-
જ્ઞકર ડન્હે અપને અધીન નહોં બનાના ચાહિયે અર્થાત્ ડનકી સ્વાધીનતા
કા હનન નહોં કરના ચાહિયે, ઓર ડનકે ભોજન પાન મેં રુકાવટ ડાલ
કર પીડિત નહોં કરના ચાહિયે ઓર એસા કોઈ કાર્ય નહોં કરના
ચાહિયે જિસસે વે ઘબરાહટ મેં પડતે હોં ।

ભોજન કે પાણી રોકીને સંતાપવાળા કરવામાં આવે, શર્દિ ગર્મી દ્વારા સંતા-
પવામાં આવે, ભય બતાવીને ઉદ્દેગ પહોંચાડવામાં આવે વિશેષ શું કહેવું
તેના એક વળ પણ ઉપાડવામાં આવે તો પણ તેઓ હિંસા જનક દુઃખને
અનુભવ કરે છે. કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે-જેમ મારવા વિગેરેથી મને
દુઃખ થાય છે, એજ પ્રમાણે અન્ય પ્રાણિયોને પણ દુઃખ થાય છે, તેમ સમ-
જ્ઞને સઘળા પ્રાણિયો જીવો, મૂતો અને સત્ત્વોને ડાકા વિગેરેથી મારવા ન
જોઈએ. તેઓને અનિષ્ટ કાર્યોમાં પ્રવૃત્ત કરાવવા ન જોઈએ. 'આ મારા નોકરો
વિગેરે છે, તેમ સમજીને તેઓને પોતાને આધીન બનાવવા ન જોઈએ.
અર્થાત્ તેઓના સ્વાધીન પણોને નાશ કરવો ન જોઈએ તેઓના ભોજન
વિગેરેમાં રોકાણ કરીને તેમને પીડા પહોંચાડવી ન જોઈએ અને એવું કોઈ
કાર્ય કરવું ન જોઈએ કે-જેનાથી તેઓ ગભરાઈ જાય.

પાનાઘવરોધેન ન પીડનીયા: 'ળ ઉદ્ધવેયન્વા' નોદ્ધેનયિતવ્યા:-ઉદ્ધિગ્ના ન કાર્યા:
 'સે વેમિ' તદહં સુધર્મસ્વામી વ્રતીમિ-કથયામિ, 'જે અતીતા' યેડતીતા:-ભૂત-
 કાલેડપૂવન્ કેવલજ્ઞાનિ નિર્વાણપ્રમૃતય:, 'જે ય પહુપ્પન્ના' યે ષ મત્થુત્પન્ના:-
 હ્દાનીં વિઘ્નંતે ઋપમાદય: 'જે ય આગમિસ્સા' યે ચાગમિષ્યન્ત:-પચ્ચનામાદય:
 'અરિહંતા મગવંતા' અર્હન્તો મગવન્ત: 'સવ્વે તે' સર્વે તે 'એવમાદ્ધસંતિ' એવ-
 માસૂયાન્તિ-ઉપદિશન્તિ, સુધર્મસ્વામી કથયતિ-મો મો: શિષ્યા: ? સોડહમેવં
 કથયામિ 'ન કશ્ચિજ્જીવો હન્તવ્યો ન પરિતાપનીય:, એવમેવાજ્ઞોપદેશ: પ્રરૂપણા
 ષ અતીતાડનાગતવર્તમાનાનાં તીર્થકરાણામિતિ । 'એવં માસંતિ' એવં માપન્તે તે
 તીર્થકરા: 'એવં પણ્ણવેતિ' એવં પ્રજ્ઞાપયન્તિ-પ્રાદિશન્તિ 'એવં પરૂવંતિ' એવં પ્રરૂ-
 પયન્તિ-પ્રરૂપણાં કુર્વન્તિ યત્ 'સવ્વે પાણા જાવ સત્તા ણ હંત્વા' સર્વે પાણા
 યાવત્ સત્ત્વા ન હન્તવ્યા દણ્ડાદિભિ:, 'ળ અજ્ઞાવેયન્વા' નાજ્ઞાપયિતવ્યા
 અનભિપ્રેતકાર્યેષુ, 'ળ પરિવેત્ત્વા' ન પરિગ્રહીતવ્યા:-इमे मम भृत्या इति मन्य-

મેં કહતા હું-અતીત કાલ મેં કેવલજ્ઞાની નિર્વાણો સાગર આદિ
 જામક જો અર્હન્ત ભગવાન્ હો ચુકે હેં, વર્તમાન સે કવમ અજિત
 સંભવ આદિ તીર્થકર હુર હેં ઓર ભવિષ્યત્ કાલ મેં જો પદ્મનાભ શૂર-
 સેન સુપાર્શ્વ આદિ તીર્થકર હોંગે, ડન સવ કા યહી કથન હૈ । સુધર્મ
 સ્વામી કહને હેં-હે જમ્બૂ ! મેં કરતા હું કિ કિસી મી જીવ કા હનન
 નહીં કરના યાહિય, કિસી યો સન્તાપ નહીં પહુચાના યાહિય, યહ
 આજ્ઞા, ઉપદેશ ઓર પ્રરૂપણા અતીત વર્તમાન ઓર ભવિષ્યત્ કાલીન
 સમી તીર્થકરોં કી હૈ । સમી તીર્થકર એસી હી પ્રરૂપણા કરતે હેં કિ
 સમી પ્રાણી ભૂત જીવ ઓર સત્ત્વ હનન કરને યોગ્ય નહીં હેં, આજ્ઞા
 હેને યોગ્ય નહીં હેં, અધીન બનાને યોગ્ય નહીં હૈ, પરિતાપનીય નહીં હૈ,

હું કહું છું.—ભૂતકાળમાં કેવળ જ્ઞાનવાળા નિર્વાણી સાગર વિગેરે નામના
 જે અર્હન્ત ભગવાન થઈ ચૂકયા છે, વર્તમાનમાં કવમ, અજિત, સંભવ, વિગેરે
 તીર્થકરો થયા છે, અને ભવિષ્યમાં જે પદ્મનાભ શૂરસેન સુપાર્શ્વ વિગેરે તીર્થ-
 કરો થશે તેઓ સધળાનું એજ કથન છે.

સુધર્મસ્વ મી કહે છે—હે જમ્બૂ હું કહું છું કે કોઈ પણ જીવની હિંસા
 કરવી ન જોઈએ કે ધને પણ સંતાપ પડેલ્યાકરો ન જોઈએ આ આજ્ઞા
 ઉપદેશ, અને પ્રરૂપણા અતીતકાળ, -ભૂતકાળ, વર્તમાન કાળ અને ભવિષ્ય
 કાળના તીર્થકરોની છે. સધળા તીર્થકરો એવું કહે છે. એવી જ
 પ્રરૂપણા કરે છે, કે-સધળા પ્રાણી ભૂત, જીવ, અને સત્ત્વો હનન
 કરવાને યોગ્ય નથી આજ્ઞા કરવા યોગ્ય નથી, આધીન બનાવવાને યોગ્ય નથી.

માનેન પરિગ્રહરૂપેઞ સ્વાધીનતયા ન સ્વીકાર્યાઃ 'જળ પરિતાવેયઞ્વા' ન પરિતાપ-
યિતઞ્વાઃ અન્નયાનાઘવ્રોધેન, 'જળ ઉદ્ધવેયઞ્વા' નો દ્વેષયિતઞ્વાઃ-ઉદ્વિગ્ના ન
કાર્યાઃ 'એસ ધર્મે ધ્રુવે જીયર્ સામર્' એવ ધર્મઃ-અહિંસાસ્વરૂપ સ્તીર્થકરપ્રતિ-
પાદિતો ધ્રુવઃ સર્વદા સ્થાયી, -નિત્યઃ ઉત્પાદવિનાશરહિત, શાશ્વતઃ-સદૈકરૂપે
ઘટસ્થિતઃ। 'સમિચ્છ લોગે સ્થેયન્નેહિ પવેઈ' સમેત્ત લોકાન્ સ્થેયજ્ઞઃ પવેદિતઃ,
તૈ મહાશયૈ સ્તીર્થકરૈઃ કેવલજ્ઞાનેન સર્વાનેવ લોકાન્ પરિજ્ઞાય-અપોઽહિંસારૂપો
ધર્મો નિત્યો ધ્રુવઃ પ્રતિપાદિતઃ। 'એવં સે મિલ્લુ-વિરેણ પાગાદ્વાયાઓ જાવ વિરેણ
પરિગ્ગહાઓ' એવં સ મિલ્લુ વિરતઃ પ્રાણાતિપાત્તાદ યાવત્ પરિગ્રહાદ વિરતઃ 'જો
દંતપક્ષાલજેળં' નો દન્તપ્રક્ષાલનૈન 'દંતે પક્ષાલેજ્જા' દન્તાન્ પ્રક્ષાલયેત્,
કાઠાદિના ચૂર્ણેન દન્તાન્નૈવ પરિશોધયેત્। 'જો અંજળં' નો અંજનં કુર્યાત્-નેત્રયોઃ
કંજ્જલાદિના 'જો વમણં' નો વમનમ્ યોગક્રિયા ઔષધ્યાદિના વા વમનં
નૈવ કુર્યાત્। 'જો ધૂવગં' નો ધૂવાન્ સુગન્ધિતદ્રવ્યેઞ વસ્ત્રાદિકં નૈવ
સુવાસયેત્। અયત્ત-રોગશાન્તયે ધૂવં ન કુર્યાત્। 'જો તં પરિયાવિરજ્જા' નો

ઉદ્દેગ પટ્ટુચાને યોગ્ય નહીં હૈં। યહ અહિંસા ધર્મ ધ્રુવ નિત્ય ઓર
શાશ્વત હૈ। અર્થાત્ સર્વદા સ્થાયી હૈ, ઉત્પાદ વિનાશ સે રહિત હૈ ઓર
સદૈવ એક રૂપ સે સ્થિત હૈ। ડન મહાપુરુષોં ને સમસ્ત લોક કો કેવલ-
જ્ઞાન સે જાન કર હસ નિત્ય ધ્રુવ ઓર શાશ્વત અહિંસાધર્મ કા પ્રતિ-
પાદન કિયા હૈ।

વહ મિલ્લુ, જો પ્રાણાતિપાત સે વિરત હૈ યાવત્ પરિગ્રહ સે વિરત
હૈ, દન્ત પ્રક્ષાલન સે અર્થાત્ દાંતોન, ચૂર્ણ આદિ સે અપને દાંતોં કા
પ્રક્ષાલન ન કરે, નેત્રોં મેં અંજન-કાજલ આદિ ન લગાવે, યોગ ક્રિયા
યા ઔષધ કે દ્વારા વમન ન કરે, સુગન્ધિત દ્રવ્ય સે વસ્ત્ર આદિ કો
સુવાસિત ન કરે યા રોગ કી શાન્તિ કેલિઃ ધૂવ ન દેવે ઓર ન ધૂવગાન

પરિતાપ કરવાને યોગ્ય નથી, ઉદ્દેગ પટ્ટોંચાડવા યોગ્ય નથી આ અહિંસા
ધર્મ. ધ્રુવ, નિત્ય, અને શાશ્વત છે અર્થાત્ સર્વદા સ્થાયી છે. ઉત્પાદ અને
વિનાશ રહિત છે. અને સદા એક રૂપથી સ્થિત છે તે મહાપુરુષોંએ સમજા
લોકોને કેવળ જ્ઞાનથી ભણીને આ નિત્ય, ધ્રુવ અને શાશ્વત એવા અહિંસા
ધર્મનું પ્રતિપાદન કરેલ છે તે મિલ્લુ છે કે જે પ્રાણાતિપતથી વિરત છે, યાવત્
પરિગ્રહથી વિરત છે. દન્ત પ્રક્ષાલનથી અર્થાત્ દાંતણું કે ચૂર્ણ-પાવડર વિગે-
રેથી પોતાના દાંતોને સાફ ન કરે. આંખોમા કંજ્જા વિગેરે ન લગાવે, યોગ-
ક્રિયા અથવા ઓસડથી ઉલ્ટી ન કરે સુગન્ધવાળા પદાર્થોથી કપડાં વિગેરેને
સુગન્ધવાળા ન કરે અથવા રોગની શાન્તિ માટે ધૂપ કરે નહીં તથા ધૂમ્ર

તં પરિવિવેત્-કાસાદિરોગશાન્ત્યર્થં ધૂમ્રપાનં ન કુર્યાત્ । 'સે મિલ્લુ' સ મિલ્લુઃ
 'અકિરિ' અક્રિયઃ-નાવધક્રિયયા રહિતઃ 'અલ્પપ્ર' અલ્પકો-જીવહિંસાદિ-
 વ્યાપારરહિતઃ । 'અક્રોહે' અક્રોધઃ 'અપાણે' અપાનઃ-માનરહિતઃ 'અલોહે'
 અલોભઃ-લોભવર્જિતઃ 'અમાપ' અમાયઃ-માયાનામ પરવશ્ચનમ્ તદ્રહિતઃ । 'ઉવસંતે'
 ઉવશાન્તઃ-ઇન્દ્રિય નો ઇન્દ્રિયદમકઃ । 'પરિનિવ્વુઢે' પરિનિર્વૃત્તઃ-કષાયાત્તલપ્રશમેન
 શાન્ત ઇત્યર્થઃ, 'ળો આસંસં પુરઘો કરેજ્ઞા' નો આશંસાં પુરતઃ કુર્યાત્-ઇહલોક-
 પરલોકાશંસારહિતઃ-વક્ષ્યમાણપ્રકારકમાશંસનમપિ ન કુર્યાત્, તથાહિ-'ઇમેણ મે
 દિટ્ઠેણ વા' અનેન મમ દૃષ્ટેન વા 'સુણ્ણ વા મણ્ણ વા વિન્નાણ વા' શ્રુતેન વા
 મતેન વા વિજ્ઞાતેન વા 'ઇમેણ વા સુવરિયતવનિયમવંમચેરવાસેણ વા' અનેન વા
 સુચરિતતપોનિયમાભિગ્રહરૂપબ્રહ્મચર્યવાસેન વા 'ઇમેણ વા જાયામાયાવત્તિણ્ણં'
 અનયા વા યાત્રામાત્રાવૃત્ત્યા સંપમપૂર્વકશરીરયાત્રાનિર્વાહાય શુદ્ધાહારાદીનાં ગ્રહણં
 કૃતમ્ 'ધમ્મેણ' ધર્મેણ 'ઇમ્મો ચુર' ઇતશ્ચ્યુઃ 'પેચ્ચા' પ્રેત્ય 'દેવે મિયા' દેવઃ

આદિ કરે । મિલ્લુ સાવચ ક્રિયા સે રહિત હો, અલ્પક અર્થાત્ જીવ
 હિંસા આદિ કાર્યો સે રહિત હો ક્રોધ માન માયા ઓર લોભ સે રહિત
 ઇન્દ્રિયોં કા ઓર મન કા દમક કરે, કષાય રૂપી અગ્નિ કો પ્રશાન્ત
 કરકે શીતલ સ્વરૂપ હો, હસ લોક ઓર પરલોક સંબંધી કામના ન કરે,
 ઓર યહ્ હચ્છા ઓ ન કરે કિ મૈને યહ્ જો જ્ઞાન દેખા, સુના યા મનન
 કિયા હૈ અર્થાત્ શ્રુત કા અભ્યાસ કિયા હૈ, તપશ્ચરણ કિયા હૈ, નિયમોં
 કા પાલન કિયા હૈ, નાના પ્રકાર કે અભિગ્રહ ધારણ કિયે હૈ, બ્રહ્મચર્ય
 કા પાલન કિયા હૈ, શરીર કી યાત્રા કા નિર્વાહ કરને કે લિયે શુદ્ધ
 ઓર પ્રાસુક આહાર પાન કા સેવન કિયા હૈ, ધર્મ કા આચરણ કિયા હૈ,
 હૈ, હસ સબ કે ફલસ્વરૂપ યહ્ ભવત્યાગ કરને પર દેવ હો જાઝ । સય

પાન વિગેરે પણ ન કરે. મિલ્લુએ સાવચ ક્રિયાથી રહિત થવું. અલ્પક અર્થાત્
 જીવહિંસા વિગેરે કાર્યોથી રહિત થવું. ક્રોધમાન માયા અને લોભથી રહિત
 થવું. ઇન્દ્રિયો અને મનનું દમન કરે. કષાય રૂપી અગ્નિને શાંત કરીને શીતલ
 સ્વરૂપ થાય આ લોક અને પરલોક સંબંધી કામના ન કરે. અને એવી
 ઇચ્છા પણ ન કરે કે મેં જે આ જ્ઞાન જોયું, સાંભળ્યું અથવા મનન કર્યું
 છે, અર્થાત્ શ્રુતનો અભ્યાસ કર્યો છે, તપશ્ચરણ કર્યું છે. નિયમોનું પાલન
 કર્યું છે. અનેક પ્રકારના અભિગ્રહો ધારણ કર્યા છે, બ્રહ્મચર્યનું પાલન કર્યું
 છે. શરીર યાત્રાનો નિર્વાહ કરવા માટે શુદ્ધ અને પ્રાસુક આહાર પાણીનું
 સેવન કર્યું છે, ધર્મનું આચરણ કર્યું છે, આ બધાના ફલસ્વરૂપ આ ભવનો

स्याम् 'काममोगा ण वसवर्त्ता' काममोगाः खलु वशवर्त्तिनो मम स्युः—'सिद्धे वा अदुःखमसृभे' सिद्धो वा अदुःखो वा ऽशुभो वा—सर्वे कामाः मदधीना भवेयुः—सिद्धयोऽणिमादिका वशवर्त्तिनो—भवन्तु—दुःखाद्यशुभेभ्यो रहितो भवेगमित्येवं वाञ्छा कदापि साधुना न कर्त्तव्या । कुतो न कर्त्तव्या तादृशी कामना ? अनिय-
तत्वात्; तत्राह—'एत्थ वि सिया एत्थ वि णो मिया' अत्रापि स्यात् अत्रापि नो
स्यात् तपोभिः कामना कदाचिद्भवति—तथाविधविचित्राशुभपरिणामात्, न वा
भवतीत्येवमनियमात् । 'से पिकखू' स भिक्षुः—निरवधभिक्षणशीलः, 'सहेहि
अमुच्छिण्' मनोज्ञेषु शब्देषु अमूर्च्छितोऽनासक्तः । 'रूवेहि अमुच्छिण्' रूपेषु—
मनोहारिषु असद्वस्तुषु अमूर्च्छितः । 'गंवेहि अमुच्छिण्' गन्धेषु अमूर्च्छितः ।
'रसेहि अमुच्छिण्' रसेषु अमूर्च्छितः 'फासेहि अमुच्छिण्' रसार्शेषु अमूर्च्छितः ।
'विरण् कोहाओ—मानाओ—मायाओ—लोभाओ—पेज्जाओ—दोसाओ—कलहाओ—
अब्भक्खाणाओ—पेसुन्नाओ—परपरिवायाओ—अरइरइओ' विरतः क्रोधाद् मानाद्-
मायायाः लोभात् प्रेम्णा द्वेषात् कलहाद् अभ्याख्यानान् पैशून्यं परपरिवादाद्

प्रकार के काममोग मेरे अधीन हो जाए, अग्निमा आदि कद्विषा सुझे
प्राप्त हो जाएँ, मैं समस्त दुःखों और अशुभों से बच जाऊँ । साधु
को ऐसी आकांक्षा कदापि नहीं करनी चाहिए । क्योंकि तपस्या के द्वारा
कदाचित् कोई कामना पूरी होती है और कदाचित् नहीं भी होनी ।
अर्थात् ऐसा कोई नियम नहीं है कि तपस्या से प्रत्येक की प्रत्येक
कामना पूरी हो ही जाय ।

भिक्षु मनोहर शब्दों में आसक्त न हो, मनोज्ञ रूपों में आसक्त
न हो, इसी प्रकार गंध रस और स्पर्श में भी आसक्त न हो । वह
क्रोध, मान, माया, लोभ, राग, द्वेष, कलह, अभ्याख्यान पैशून्य, पर-

त्याग करिने देव णनी लउ णधा प्रकारना कामलेगो मारे आधीन थई
णय अग्निमा विगेरे ऋद्धिओ भने प्राप्त थई णय, हुं सधणा हुंओ
अने अशुलोथी भन्थी लउं ।

साधुओ ओवी आकांक्षा क्यारेय पणु करवी न लेछओ—केमके तपस्या
द्वारा कदाय केछ कामना पूरी थाय छे, अने केछ कामना कदाय पूरी न
पणु थाय अर्थात् ओवो केछ नियम नथी के—तपस्याधी दरेकनी समग्र काम-
नाओ पूरी थई णय

भिक्षुओओ मनोहर ओवा शब्दोभां आसक्त न थवुं । मनोस ओवा सुंदर
इपोभां आसक्त न थवुं । ओज्ज प्रमाणे सुंदर गंध सारा सारा रसे अने
स्पर्शोभां पणु आसक्त न थवुं । आ क्रोध, मान, माया, लोभ, राग, द्वेष,
कलह अभ्याख्यान, पैशून्य, परपरिवा; संयमभा अरति—अप्रीति अने

અરતિરતિભ્યામ્ 'માયા મોસાઓ' માયામૃતમગમ્ 'મિચ્છાદંસણસલ્લાઓ' મિચ્છા-
દર્શનશલ્યાત્ 'ઇહ સે મહતો આયાણાઓ' ઇતિ સ મહત આદાનાત્-મદતઃ કર્મવન્ધનાત્
'ઉવસંતે ઉવઠ્ઠિય' ઉપશાન્તઃ ઉપસ્થિતાઃ 'પહિવિરસે મિવસૂ' પ્રતિવિરતઃ
સાવધકાર્યાત્ પ્રતિનિવૃત્તઃ સ મિશ્વુઃ । 'જે ઇમે તસથાવરા પાણા ભવંતિ' યે ઇમે
વ્રસસ્થાવરાઃ પ્રાણા ભવન્તિ । 'તે જો સયં સમારંભઃ જો અણેહિં સમારંભાવેહ
અન્ને સમારંભંતે વા ન સમણુજાણઃ' તાન્ ન સ્વયં સમારંભતે, નાડપ્યન્યૈઃ સમાર-
ંભયતિ, અન્યાન્ સમારંભતો વા ન સમણુજાનાતિ-નાડનુમોદતે । 'ઇહ સે મહતો
આયાણાઓ ઉવસંતે ઉવઠ્ઠિય પહિવિરસે મિવસૂ' ઇતિ સ મહત આદાનાદુ-
શાન્તઃ-ઉપસ્થિતઃ પ્રતિવિરતઃ સ મિશ્વુઃ । 'જે ઇમે કામમોગા સચિત્તા વા અચિત્તા
વા તે જો સયં મિણ્હેહ જો અન્નેણં પરિમિણ્હાવેહ, અન્નં પરિમિણ્હંતં પિ જ સમણુ-
જાણહ' યે ઇમે સંસારે વિદ્યમાનાઃ કામમોગા-સ્રક્ ચન્દનવનિતાદિવિપયોપમોગાઃ
સચિત્તા વા અચિત્તા વા વર્તન્તે તાન્ નો સ્વયં પરિગૃહ્ણતિ-તદ્વિપયકં પરિગ્રહં સ્વયં
ન કરોતિ, નો વા અન્યેન પરિગ્રાહયતિ-પરિગ્રહં કારયતિ, અન્યં વા પરિગૃહ્ણન્તમપિ
તદ્વિપયકપરિગ્રહં કુર્વન્તમપિ ન સમણુજાનાતિ-નાડનુમોદતે इत्यर्थः । "ઇહ સે

પરિવાદ, સંયમ મેં અરતિ, અસંયમ મેં રતિ, માયા યુક્ત મૃત્વાવાદ ઓર
મિચ્છાદર્શન શલ્ય સે વિરત હો । એસા સાધુ મહાન્ કર્મવન્ધ સે નિવૃત્ત
હો જાતા હૈ ઓર સાવધ કાર્ય કા ત્યાગ કર દેના હૈ । યહ જો વ્રસ
ઓર સ્થાવર પ્રાણી હૈ, ઉનકા ન સ્વયં આરંભ કરતા હૈ, ન દૂમરોં સે
આરંભ કરવાના હૈ ઓર ન દૂમરે આરંભ કરને વાલોં કા અનુમોદન
કરતા હૈ । વહ મહાન્ કર્મવન્ધ સે નિવૃત્ત હો જાતા હૈ । શુદ્ધ સંયમ
મેં સ્થિત હોતા હૈ ઓર પાપ સે નિવૃત્ત હો જાતા હૈ । વહ સાધુ સંચિત્ત
ઓર અચિત્ત દોનો પ્રકાર કે કામમોગ કે સાધનોં કો ન તો સ્વયં
ગ્રહણ કરતા હૈ, ન દૂસરે સે ગ્રહણ કરવાતા હૈ ઓર ન ગ્રહણ કરને વાલે

અસંયમમાં રતિ-પ્રીતિ માયા યુક્ત મૃત્વાવાદ અને મિચ્છાદર્શન શલ્યથી વિરત થયું. એવા સાધુ મહાન્ કર્મવન્ધથી છૂટી જાય છે, અને સાવધ કાર્યોનો ત્યાગ કરી દે છે જે આ વ્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી છે તેઓ સ્વયં આરંભ કરતા નથી. બીજાઓથી આરંભ કરાવતા નથી અને બીજા આરંભ કરવાવળાઓને અનુમોદન આપતા નથી. તે મહાન્ કર્મવન્ધથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે. અર્થાત્ છૂટી જાય છે શુદ્ધ સંયમમાં સ્થિત થાય છે અને પાપથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે તે સાધુ સચિત્ત અને અચિત્ત બન્ને પ્રકારના કામભોગોના સાધનોને સ્વયં ગ્રહણ કરતા નથી તથા બીજાઓ પાસે ગ્રહણ કરાવતા

महतो आयाणाओ उवसते उवट्ठिण पडिविरण से भिक्खु' स महत् आदानात्
उपशान्तः—उपस्थितः, पतिविरतः—सावद्य हायात् पतिनिवृत्तो भवति स भिक्षुः
रिति भावः । 'जं पि य इमं संपराइयं कम्मं कज्जइ'—यदपि चेदं साम्परायिकं—
संसारसम्बन्धिकषायसम्बन्धि वा कर्म क्रियते 'णो तं सयं करेइ' नो तत् स्वयं
करोति 'णो अण्णेणं कारवेइ' नो अन्येन कारयति, 'अन्नं पि करेत्तं ण समणु
जाणइ' अन्यमपि कुर्वन्तं न समनुजानाति । 'इह से महतो आयाणाओ' इति
स महत् आदानाद् कर्मबन्धनात् 'उवसते उवट्ठिण पडिविरण' उपशान्तः—उपस्थितः
—पतिविरतः 'से भिक्खु जाणेज्जा' स भिक्षुः इति जानीयात् 'अमणं वा ४
अस्सिं पडियाए' अशन वा पानं वा खादिमं वा स्वादिमं वा एतश्चतुर्विधं वस्तु
एतत् पतिज्ञया 'एणं साहम्मिय समुद्दिस्स' एकं साधार्मिकं समुद्दिश्य 'पाणाइं
भूयाइं जीवाइं मत्ताइं समारब्भ' प्राणान् भूतानि जीवान् सत्त्वान् समारम्भ्य 'समु-
द्दिस्स' समुद्दिश्य 'कीत्तं पामिच्चं आच्छिज्जं अणिसद्वं अभिहदं आदट्ठुद्देसियं'

का अनुमोदन करता है । अतएव वह महान् कर्मबन्धन से मुक्त हो
जाता है, विशुद्ध संयम के अनुष्ठान में स्थित है और समस्त पापों से
निवृत्त है । संसार में जो साम्परायिक कर्म किये जाते हैं अर्थात् कषाय
युक्त होकर संसार की वृद्धि करने वाला कर्मबन्ध किया जाता है, उसे
वह साधु स्वयं नहीं करता है, दूसरे से नहीं करवाता है और न करने
वाले का अनुमोदन करता है । इस कारण वह महान् कर्मबन्ध से मुक्त
हो गया है, संयम में उपस्थित है और पाप से निवृत्त है ।

साधु यदि ऐसा जाने कि गृहस्थने किसी एक साधु को उद्देश्य
करके प्राणों, भूतों, जीवों और सत्त्वों का आरंभ करके अशन, पान,

नथी तथा अद्रव्य करवावाणाने अनुमोदन आपत्ता नथी. तेथी ज ते महान्
कर्मबन्धथी मुक्त थछ जय छे विशुद्ध संयमना अनुष्ठानमां स्थित थाय छे.
अने सव्वणा पापेथी निवृत्त थाय छे. संसारमां जे सांपरायिक कर्मे कर-
करवाभा आवे छे, अर्थात् कषाय युक्त थछने संसारनी वृद्धि करवावाणा कर्म-
बन्ध करवाभा आवे छे, तेने ते साधु स्वयं करता नथी. जीनज्जे पासे
करावता नथी, तथा करवावाणानुं अनुमोदन पणु करता नथी ते हारवथी ते
महान् कर्मबन्धथी मुक्त थछ जय छे संयममां उपस्थित थाय छे, अने
पापथी छूटि जय छे.

जे साधु जेपुं समजे के गृहस्थे, केछ जेक साधुने उद्देश्यने प्राणो,
भूतो, जेवो अने सत्त्वोना आरंभ संसारल करीने अशन, पान; आदिम

ક્રીતમ્-દ્રવ્યં લભ્યા આનીતમ્ ઉચતકપ્-કૃતશ્ચિદાનીતમ્, આચ્છેદ્ય-કૃતશ્ચિદ્ભક્ત-
ત્કારેણ પ્રાપ્તમ્, અનિષ્ઠમ્-ધનસ્વામિનમનામન્ત્ર આનીતમ્ । અમ્યાહતમ્-કુ-
શ્ચિદ્ગ્રામાત્ સાધુ સમ્મુલ્લભમાનીતમ્, આહૃત્યોદેશિકમ્-સાધુમુદિશ્ય પરિકલ્પ્યત્
ચતુર્વિધં આહારમિત્યેવં યદિ સાધુર્જાનીયાત્ 'તં ચેદ્યં સિયા' તત્ત્વેદત્તં સ્યાત્
સાધવે 'તં ણો સયં મુજઈ' તાદૃશમાહારાદિકં સાધુઃ નો મુઢ્ઠકે-નો મુઢ્ઠીત 'ણો
અણ્ણેણં મુજાવેઈ' નો અન્યેન કેનચિદપિ ભોજયતિ-ભોજયેદિત્યર્થઃ 'અન્નંપિ મુંજંતે
ણં સમણુજાણઈ' અન્યપિ મુજ્જન્તં ન સમણુજાનાતિ-ન અનુમોદતે-નાનુ
મોદેત્તેત્યર્થઃ 'ઈતિ સે મહતો આયણામો' ઇતિ સ સાધુર્મહત આદાનાત્ કર્મ વન્ધ-
નાત્ 'ઉવસંતે' ઉપશન્તઃ 'ઉઠ્ઠિર' ઉરસ્થિતઃ 'પંડિરિરણ' પ્રતિવિરતઃ પૂર્વોક્ત
માહારાદિકં ત્યજતિ-તસ્માત્ મહાકર્મવન્ધનાત્ મુક્તઃ શુદ્ધસંયમે ઉપસ્થિતઃ-પાપા-

આદિમ્ ઓર સ્વાદિમ્ તૈયાર કિયા હૈ, યા સાધુ કે લિય મૂલ્ય દેઠર
ચરીદા હૈ, કિમી સે ઉધાર લિયા હૈ, કિમી સે બલાત્કાર કરકે ડીના
હૈ, ધન કે સ્વામી સે પૂછે વિના લે લિયા હૈ, કિમી ગ્રામ આદિ સે સાધુ
કે સમ્મુલ્લ લાયા હૈ યા સાધુ કે નિમિત્તે તૈયાર કિયા હૈ તો એસે દિયે
ગય યા દિયે જાને વાલે આહાર કો સાધુ ન સ્વયં કામ મેં લાવે, ન દૂમરે
કો ઘિલાવે ઓર ન ચાને વાલે કા અનુમોદન કરે । એસા કરને વાલા
સાધુ મહાન્ કર્મવન્ધન સે બચ જાતા હૈ, સંયમ મેં સ્થિત હોના હૈ ઓર
પાપ સે નિવૃત્ત હો જાતા હૈ ।

સાધુ કો યદિ એસા જ્ઞાત હો કિ જિસકે લિય આહાર બનાયા ગયા
હૈ, વે સાધુ કે લિય નહીં બનાયા હૈ, કિન્તુ ગૃહસ્થ કે નિમિત્ત અથવા

અને સ્વાદિમ્ તૈયાર કરેલ છે, અથવા સાધુ માટે કીંમત આપીને ખરીદ કરેલ
છે, કોઈની પાસે ઉધાર લીધેલ છે, કોઈની પાસે બલાત્કાર કરીને પડાવી લીધું
છે, ધનના માલિકને પૂછ્યા વિના લઈ લીધું છે, કોઈ ગામ વિગેરેમાંથી
સાધુની પાસે લાવ્યા છે, અથવા સાધુને નિમિત્તે તૈયાર કરેલ છે, તો એવી
રીતે આપે અથવા આપવામાં આવનારા આહારને સાધુ પોતે ઉપયોગમાં ન
લે તથા અન્યને બેચારે નહીં તથા અન્યનાં અનુમોદન ન કરે. એવું
કરવાવાળા સાધુ મહાન્ કર્મ બંધથી બચી જાય છે. સંયમમાં સ્થિત થાય છે,
અને પાપથી નિવૃત્ત થાય છે.

સાધુના બાણ્યમાં એવું આવે કે આ આહાર બનાવેલ છે, તે સાધુ
ચીજે બતાવવામાં આવેલ નથી, પરંતુ ગૃહસ્થ માટે અથવા પોતાના માટે તેણે

भिवृत्तश्च साधुर्विज्ञेयः । 'से भिक्षु अहं पुणेव जाणेज्जा' स भिक्षुः यः पुनरेवं जानी-
यात् 'तं जहा विज्जइ' तद्यथा-विद्यते 'तेमि परक्कमे' तेषां पराक्रमः-सामर्थ्य-
माहारनिर्वर्तनं प्रत्यारम्भ इति, 'जस्सट्ठा ते वेइयं सिया' यदर्थीयं ते इमे स्युः, गृह-
स्थेन यदर्थमशनादयो निर्मिता स्ते न साधवः-किन्तु ते इमे अन्ये, तत्स्वनामग्राह-
माह-'तं जहा' इत्यादि । 'तं जहा' तद्यथा-'अप्पणो पुत्ताणट्ठाए जाव आए-
साए' आत्मनः पुत्राद्यर्थाय यावदादेशाय-आत्मनोऽर्थं कृतं तथा पुत्राद्यर्थाय कृतम्
यात्रीराजदासदासीकर्मकरार्थं कृतं प्रवृत्तार्थं कृतम् 'पुढो पहेणाय' पृथक् प्रवृत्त-
णार्थं-ग्रामान्तरप्रेषणाय कृतम् 'सामासाए' श्यामाशाय-श्यामा-रत्रिः तस्यां
भोजनाय निर्मितम् । अथवा-'पायरासाए' प्रातराशाय-प्रातर्भोजनाय 'संणिहि
संणिचमा' सन्निधिसन्निवयः-विशिष्टाहारनिष्पादनम् 'किज्जइ' क्रियते 'इह एएसि
माणवाणं भोयणाए' इहैतेषां मानवानां भेज्जनाय सम्पादितमाहारादिकम् । 'तत्थ'
तत्र 'भिक्षु' भिक्षुः 'परकृतम्-गृहस्थैः कृतम् 'परणिट्ठियमुग्गमुप्पायणेसणासुद्धं'
सत्थाइयं सत्थपरिणामियं' परनिष्ठम्-परार्थकृतम्, अत्र च चत्वारो भङ्गाः-
तस्य कृतं तस्यैव निष्ठितम्, १, तस्य कृतम् अन्यस्य निष्ठितम्, २, अन्यस्य कृतं

अपने निमित्त उसने बनाया है तो ऐसे आधाकर्मिक आदि दोषों से
रहित आहार को स्वीकार करने में साधु को कोई दोषनहीं लगता ।
निर्दोष आहार भी शरीरनिर्वाह और संयम यात्रा के लिए ही ग्रहण
करना चाहिए ।

तात्पर्य यह है कि साधु यदि ऐसा जाने कि यह आहार
गृहस्थ ने अपने लिए या अपने पुत्रादि के लिए, पुत्रवधू के लिए, धाय
के लिये दासदासियों के लिये कर्मचारियों के लिए, पाहुने के लिए
अथवा ग्रामान्तर में भेजने के लिए बनाया है, अथवा व्यालू के लिए,
नाश्ते के लिए बनाया है, या दूसरे मनुष्यों के लिए आहार का संचय
किया है, तो भिक्षु गृहस्थ के द्वारा निष्पादित, दूसरे के लिए बनाये हुए

जानावेळ છે, તો એ સ્થિતિમાં આધાકર્મિક વિગેરે દોષોથી રહિત એવા આહાર
રનો સ્વીકાર કરવામાં સાધુને કોઈ પણ દોષ લાગતો નથી. નિર્દોષ આહાર
પણ શરીરના નિર્વાહ અને સયમ યાત્રા માટે જ ગ્રહણ કરવો જોઈએ.

તાત્પર્ય એ છે કે—સાધુના જાણવામાં જો એવું આવે કે આ આહાર
ગૃહસ્થે પોતાના માટે અથવા પોતાના પુત્રાદિકો માટે કે પુત્રવધૂ માટે ધાય
માટે દાસ દાસિયો માટે કામ કરનારાઓ માટે પરીણીઓ માટે અથવા બીજો
કેકાણે મોકલવા માટે બનાવેલ છે, અથવા વાળુ માટે કે નાસ્તા માટે બના-
વેલ છે, અથવા બીજા કોઈ માણસ માટે આહારનો સંગ્રહ કરેલ છે, તો
ભિક્ષુ ગૃહસ્થ દ્વારા નિષ્પાદન કરેલ બીજા માટે બનાવેલ વિગેરે પ્રકારથી અહિંયાં

तस्य निष्ठितम्३, अन्यस्य कृतम् अन्यस्य निष्ठितम्४- अत्र द्वितीयचतुर्थमङ्गी
 विशुद्धी तावेव ग्राह्यी, उद्गमोत्पादनैरणाशुद्धम्, शस्त्रातीतम्, शस्त्रपरिणामितम् । तत्र
 उद्गमोत्पादनैरणाशुद्धम्-उद्गमादिदोषरहितोपशुद्धम्, शस्त्रातीतम्-अग्न्यादि शस्त्र
 संपर्कादविच्छिन्नकृतम्, एवं शस्त्रपरिणामितम्-अग्न्यादिशस्त्रद्वाराऽपी निर्जीवीकृतम्
 अन्यार्थं कृतम् 'अविहिंसितं' अविहिंसितं-हिंसादिसाङ्ग्यरहितम् स्वकायपरकाय
 रहितम् अतएव सर्वप्रकारैरविच्छिन्नम् 'एसितं' एषितम्-एषणया प्राप्तम्, 'वैसितं'
 वैषिकं केवलमाधुवेपप्राप्तम् 'सामुदाणितं' सामुदानिकम्-मधुकरवृत्त्या प्राप्तम्,
 'पचमसणं' प्राप्तमशनम् 'कारणत्वा' कारणार्थाय-क्षुधावेदनादिषट्कारणानि सन्ति,
 'प्रमाणयुक्ते' प्रमाणयुक्तम्-नाऽपरिमितं ग्राह्यं कदाचिदपि 'अक्लोवञ्जनवणलेवण-
 भूय' अक्षोरा ज्ञनवणलेपनभूय-अक्षर-शकटस्य उपाञ्जनमभ्यङ्गः ब्रगस्य च
 लेपनं तदुभयाऽऽहारमहरेत् । 'संजमजायामायावृत्तियं' संयम-यात्रा मात्रा

इस प्रकार यहां चार भंग होते हैं-(१) तस्य कृतं तस्यैव निष्ठितम् (२)
 तस्य कृतम् अन्यस्य निष्ठितम् (३) अन्यस्य कृतं तस्य निष्ठितम्, (४)
 अन्यस्य कृतम् अन्यस्य निष्ठितम् । उद्गम उत्पादना और एषणा
 संबंधी दोषों से रहित, अग्नि आदि शस्त्रों के द्वारा अचित्त बनाए हुए
 एवं शस्त्रों द्वारा पूर्ण रूप से अचित्त बने हुए, हिंसा आदि के सांक्ष्य
 (भेल-सेल) से रहित अर्थात् सब प्रकार से अचित्त, एषणा से प्राप्त,
 केवल माधुवेप के कारण प्राप्त हुए, मधुकरवृत्ति में प्राप्त हुए आहार
 को क्षुधावेदनीय आदि छह कारणों से, प्रमाणयुक्त ही ग्रहण करे ।
 प्रमाण को उल्लंघन करके कदापि ग्रहण न करे । वह भी गाड़ी को चलाने
 के लिए लगाए जाने वाले ओंगना के समान अशा घाव (गुनडा) पर
 लगाये जाने वाले लेप के समान आहार को संयमयात्रा के निर्वाह के

य २ भंगो (विच्छेद) थाय छे ते आ प्रमाणे छे-(१) तस्य कृतं तस्यैव
 निष्ठितम् (२) तस्य कृतम् अन्यस्य निष्ठितम् (३) अन्यस्य कृतं तस्य निष्ठितम् (४)
 अन्यस्य कृतम् अन्यस्य निष्ठितम् उद्गम, उत्पादना अने एषणा संबंधी-दोषोपेक्षी
 रहित अग्नि विगेरेथी अथवा शस्त्रो द्वारा अचित्त बनावेत तथा शस्त्रो द्वारा पूर्ण
 रूपेथी अचित्त बनेला हिंसा विगेरेना भोगसेजथी रहित अथवा दरेक प्रकारथी
 अचित्त, एषणाथी प्राप्त थयेत, केवण साधु-वेपना कारणेथी न प्राप्त थयेत
 मधुकर भमरानी वृत्तिथी प्राप्त थयेत आहारने क्षुधावेदनीय विगेरे छ कार-
 नेथी प्रमाण युक्त न अहण करे. प्रमाणतुं उल्लंघन करीने केछ पणु वर्धते
 आहार अहण न करे. अने ते पणु गाड़ने चलाववा भाटे लगाववाभां
 आपना ओंगन (गाडीना पैडनी धरीभां तेल लगावे तेनी) भाक्षक अथवा
 घा पर लगाववाभां आपता लेपनी भाक्षक संयम यात्रा ना निर्वाह भाटे न

वृत्तिकम्. 'विलमित्र पन्नगभूयेण' विलमित्र पन्नगभूतेन 'अप्पणेण' आत्मना
'आहारमाहरेज्जा' आहारमाहरेत् सर्वदोषरहितं स्वल्पं यावत् संयम-शरीरनिर्वाहो
भवेत्-तावदेव संकुचितेन आत्मना सर्प इवाऽऽहारं स्वीकुर्यात् यथा सर्पः शीघ्रं विल
प्रविशति तथैव स्वादमगृह्णन् आहारं कुर्यात् इत्यर्थः, 'अन्नं अन्नकाले पाणं पाण-
काले' अन्न-भोज्यम् अन्नकाले पानं जलम्, पानकाले यस्य यः कालः
तस्मिन् काले एव तस्य व्यवहारः करणीयः, 'वत्थं वत्थकाले' वस्त्रं वस्त्रकाले-यदा
वस्त्रस्यावश्यकता भवेतदैव ग्राह्यम् नान्यथा, 'लेणं लेणकाले' लयनं लयनकाले,
लीयतेऽस्मिन्निति लयनं गृह्यं वार्तिककाले अन्यथा तु अनियमः 'सयणं सयण-
काले' शयनं शयनकाले-जिनकल्पिनां प्रहरमात्रम्, स्थविरकल्पिनां प्रहरद्वय-
नाधिकं शयनीयम्, सर्वं वस्तु स्व स्व काले एव गृह्णीयात्, न तु कालातिक्रमे-
'से भिक्खू मायन्ने अन्नपरं दिपमणुदिपं वा पडिक्कन्ने' स भिक्षु मात्रज्ञोऽन्यतरां
दिशं-दिशाम् अनुदिशं-दिशान्तरं वा प्रतिपन्नः-माश्रितो विहरन् गत इत्यर्थः,

लिए ग्रहण करे। जैसे सर्प सीधा बिल में प्रवेश करता है, उसी प्रकार
साधु स्वाद लिए बिना ही भोजन करे। इस प्रकार भिक्षु अन्न के समय
में अन्न और पानी के समय पानी ग्रहण करता है। जब वस्त्र की आव-
श्यकता हो तभी वस्त्र ग्रहण करता है, अन्यथा नहीं। लयनगृह भी वर्षा
आदि के समय में ग्रहण करता है, दूसरे समय के लिए नियम नहीं है।
शयन के समय शयन को ग्रहण करता है। जिनकल्पी साधु के लिए
शयनकाल एक प्रहर का और स्थविर कल्पियों के लिए दो प्रहर का
होता है, इससे अधिक नहीं। तात्पर्य यह है कि वह प्रत्येक वस्तु उचित
समय पर ही लेता है, समय का उल्लंघन करके नहीं। ऐसा कर्म की
भर्यादा को जानने वाला साधु किसी दिशा, विदिगा या देश में बिच-

आहार ग्रहण करे जेम् साधु सीधे ज दरमा प्रवेश करे, छे, जेम् प्रमाणे
साधुजे स्वाद लीधा विनाज आहार लेवे, लेछेजे. आ प्रमाणे, भिक्षु, अन्नना-
समयमां अन्न अने पाणीना समयमां पाणी ग्रहण करे छे. अने न्याये
वस्त्रनी जइर होय तयारे ज वस्त्र ग्रहण करे छे, ते शिवाय नही लयन-धर
पणु वर्षा ढाणना समये ग्रहण करे छे. ते शिवायना समय माटे नियम
नथी, शयनना समये शय्या-पथारीने ग्रहण करे छे. 'अनकल्पी' साधु माटे
शयन-काल ओक प्रहरने अने स्थविर कल्पिने माटे जे पडारने होय छे.
तेनाथी विशेष होतो नथी, 'कडेवानुं तात्पर्य' जे छे 'कडे' ते दरेक वस्तु योग्य
समये ज ग्रहण करे छे. समयनुं उल्लंघन करीने लेता नथी जेम् साधु-
कर्मनी भर्यादाने लक्षुवापाणा साधु केछ पणु दिशा के विदिशां के देशमां

‘ધમ્મં આદિક્ષે વિમણ કિટ્ટે’ અહિંસા લક્ષણં ધર્મમારૂપાયેત્ વિમજેત્ કીર્તયેત્-
 સાવધનિરવધવિમામં કુર્યાત્ ‘ઉવટ્ટિણ્ણુ વા અણુવટ્ટિણ્ણુ વા સુસ્મમમાણેણુ પવેયપ’
 ઉપસ્થિતેણુ વા-ધર્મચુદ્ધયોપસ્થિતેણુ અનુપસ્થિતેણુ વા-કીંતુકચુદ્ધયોપસ્થિતેણુ,
 શુશ્રૂપમાણેણુ શ્રોતુમિચ્છુણુ પવેદયેત્-જિનવચનાનુમારેણ નિરવચધર્મં તત્કલં ચ
 ઉપદિશેત્ । ‘સંતિં વિરતિં ઉવસમં નિવ્વાણં સોપવિયં અજ્જવિયં મહ્ધવિયં લાઘવિયં
 અણતિવાતિયં’ શાન્તિમ્-પ્રાણાતિપાતાદિવિરમણમ્ વિરતિમ્-ઇન્દ્રિય નો ઇન્દ્રિય-
 જયમ્, ઉપશમમ્, નિર્વાણમ્-અશેષદુઃખરહિતમ્, શૌચમ્, આર્જવમ્, માર્દવમ્,
 લાઘવમ્, અનતિપાતિકમ્, તત્ર શૌચમ્-માનશ્ચાદ્ધરૂપમ્-આર્જવમ્-સરલતોપેતમ્,
 માર્દવમ્-મૃદુમાવયુક્તમ્, લાઘવમ્ અનતિપાતિકમ્-પ્રાણાતિપાતાદિરહિતમહિંસા
 લક્ષણમ્ ‘સંવેસિં પાણાણં’ સર્વેપાં પ્રણાનામ્ ‘સેવ્વેસિં ભૂયાણં’ સર્વેપાં ભૂતાનામ્
 ‘જાવ સત્તાણં’ યાવત્ સત્તાનામ્-જીવાનામ્ ‘અણુવાઈં કિટ્ટણ્ણુ ધમ્મં’ અનુવિચિન્તય
 કીર્તયેદ્ધર્મમ્ સાધુઃ પ્રાણિનાં કલ્યાણં વિચાર્ય મોક્ષં શાન્તિપ્રભૃતિકં ચ દયોપશમા-
 દિયુક્તં ધર્મ કીર્તયેત્ । ‘સે મિલ્લુ ધમ્મં કિટ્ટણ્ણુ ણો અન્નસ્સ ધમ્મમાદિક્ષેજ્જા’

રતા હુઆ ધર્મ કા ઉપદેશ કરે એવં સાવધનિરવધ વા વિભાગ કરે ।
 સુનને કે હચ્છુક જો ધર્મ કરને કે લિએ ઉપસ્થિત હૈં અથવા અનુપ-
 સ્થિત હૈં, ઉન્હે જિનવચન કે અનુમાર નિર્દોષ ધર્મ ઓર ધર્મ કે ફલ
 કી પ્રરૂપણા કરે । શાન્તિ, વિરતિ ઇન્દ્રિય ઓર મન કી વિજય, ઉપશમ
 સમસ્ત દુઃખોં સે રહિત નિર્વાણ, શૌચ મન કી શુદ્ધિ સરલતા, મૃદુતા,
 લાઘવ ઓર અહિંસા કા, સમસ્ત પ્રાણિયોં, મૂતોં, જીવોં ઓર સત્ત્વોં
 કે કલ્યાણ કા વિચાર કરકે ઉપદેશ કરે । અર્થાત્ પ્રાણિયોં કે
 કલ્યાણ કા વિચાર કરકે મોક્ષ, શાન્તિ, દયા’ ઉપશમ આદિ ધર્મ
 કા ઉપદેશ કરે ।

વિચરતાં થકા ધર્મનો ઉપદેશ કરે. તેમજ સાવધ અને નિરવધનો વિભાગ
 કરે. સાંભળવાની ઇચ્છા વાળા જે ધર્મ કરવા તત્પર છે, અથવા અનુપસ્થિત
 છે, તેઓને જીન વચન પ્રમાણે નિર્દોષ ધર્મ અને ધર્મનાં ફળની પ્રરૂપણા
 કરે. ‘શાન્તિ, વિરતિ ઇન્દ્રિય અને મનનો વિજય ઉપશમ-સંઘના દુઃખોથી
 રહિત, એવો નિર્વાણ મોક્ષ શૌચ-મનની શુદ્ધિ સરલપણ, મૃદુ-કેમળપણ,
 લાઘવ અને અહિંસાનો સંઘના પ્રાણિયો ભૂતો, જીવો, અને સત્ત્વોના કલ્યા-
 ણનો વિચાર કરીને ઉપદેશ કરે. અર્થાત્ પ્રાણિયોના કલ્યાણનો વિચાર કરીને
 મોક્ષ, શાન્તિ, દયા, ઉપશમ વિગેરે ધર્મનો ઉપદેશ કરે.

धर्म कीर्तियन् स भिक्षुः—नो अन्नस्य हेतोः कारणात् धर्ममाचक्षीत । 'णो पाणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा' नो पानस्य हेतोः धर्ममाचक्षीत, 'णो वत्थस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा' नो वस्त्रस्य हेतोः धर्ममाचक्षीत, 'णो लेणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा' नो लपनस्य—वसते हेतोः धर्ममाचक्षीत । 'णो सयणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा' नो शयनस्य हेतोः धर्ममाचक्षीत 'णो अन्नेसि विरुवरूपाणां कामभोगाणां हेउं धम्ममाइक्खेज्जा' नो अन्येषां विरुपरूपाणाम्—अनेकप्रकाराणां कामभोगानां हेतोः—शब्दादिविषयनिमित्तं धर्ममाचक्षीत । 'अगिलाए' अ । १ :- अग्लानतया 'धम्ममाइक्खेज्जा' धर्ममाचक्षी । 'नन्तत्थ कम्मनिज्जरट्ठाए धम्ममाइक्खेज्जा' नाऽन्यत्र कर्मनिर्जरात् धर्ममाचक्षीत । कर्मनिर्जराव्यतिरिक्तफलमनभिपन्धाय धर्मोपदेशः साधुभिः कर्तव्यः । 'इह खलु तस्मं भिक्खुस्म अंतिए धम्मं मोच्चा' इह खलु तस्य भिक्षोरन्निके धर्मं श्रुत्वा 'णिमम्म' निशम्य—हृदये उपाधाय 'उट्ठाणेण उट्ठाय वीरा अस्सि धम्मो समुट्ठया' उत्थानेन—प्रव्रजयया उत्थाय गृहादिकं परित्यजन् दीक्षां गृहीत्वा वीराः—कर्मविदारणसामर्थ्यवन्तः—

धर्म का उपदेश करता हुआ साधु अन्न प्राप्ति के लिए उपदेश न करे, पानी की प्राप्ति के लिए धर्म का उपदेश न करे वस्त्र के लिए धर्म का उपदेश न करे, उपाश्रय पाने के लिए धर्म का उपदेश न करे, शय्या प्राप्त करने के लिए धर्म का उपदेश न करे, या विविध प्रकार के कामभोगों को प्राप्त करने के लिए धर्म का उपदेश न करे । अग्लान भाव से धर्म का उपदेश करे । कर्मनिर्जरा के सिवाय अन्य किसी भी प्रयोजन से धर्म का उपदेश नहीं करना चाहिए ।

भिक्षु से धर्म को सुनकर और हृदय में धारण करके—वीर-कर्म-विदारण में समर्थ पुरुष दीक्षा अंगीकार करके, गृहत्याग करके आर्हत

धर्मनो उपदेश करता थका साधु अन्ननी प्राप्ति भाटे उपदेश न करे, पाणीनी प्राप्ति भाटे धर्मनो उपदेश न करे, वस्त्र भाटे धर्मनो उपदेश न करे, उपाश्रय भेजववा भाटे धर्मनो उपदेश न करे शय्या प्राप्त करवा भाटे धर्मनो उपदेश न करे, अथवा जुहा जुहा प्रकारना कामभोगोने प्राप्त करवा भाटे धर्मनो उपदेश न करे, अग्लान लावथी धर्मनो उपदेश करे कर्मनी निर्जरा शिवाय पीण्ड कोछि पणु प्रयोजन भाटे धर्मनो उपदेश करवे न लेछि ये ।

भिक्षु पासेथी धर्मनु श्रवणु करीने तेमज तेने हृदयभां धारणु करीने वीर-कर्म विदारणु करवाभां समर्थ पुरुष दीक्षानो स्वीकार करीने तथा धर्मनो

અસ્મિન્ આર્હતધર્મે સમુત્થિતાઃ-ઉદ્યાા મવન્તિ । 'તે' એવં સવ્વોવગયા' તે વીરો' એવં સર્વોપગતાઃ સર્વમોક્ષકારણં સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રલક્ષણં પ્રાપ્તાઃ, તે 'એવં સવ્વોવરતા' તે એવં સર્વોવરતાઃ-સર્વેભ્યઃ-પર્વપાત્રધર્મમ્બ ઉવરતાઃ-નિવૃત્તાઃ, 'તે' એવં સવ્વોવમંતા' તે એવં સર્વોવશાન્તાઃ-જિતકષાયાઃ 'તે' એવં સવ્વત્તાણ પરિનિવ્વુડત્તિ' તે એવં સર્વાત્મતયા-સર્વભાવેન પરિનિવૃત્તાઃ-ઉક્ત-ગુણવિશિષ્ટા એવ સર્વકર્મલયકારકા મવન્તીતિ 'વેમિ' વ્રતીમિ-કથયમિ-સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં કથયતિ-હે જમ્બૂ ગિણ્ય ! યથા મયા મગવત સ્તીર્થકારાચ્છુત તથૈવ તુભ્યં કથયમિ, 'એવં' સે મિત્ત્થુ' એવં સ મિત્થુઃ 'ધમ્મદ્વી ધમ્મવિઝ્ઞ નિયાગપહિવણ્ણે' ધર્માર્થો-ધર્મઃ-શ્રુતચારિત્રારૂપસ્તેનાર્થો, ધર્મવિત્-સર્વોપધિવિશુદ્ધિધર્મ જ્ઞાનાતિ, નિયાગપતિપન્નઃ-નિયાગઃ-મોક્ષઃ શુદ્ધ-સંયમો વા તે પ્રાપ્તઃ, 'સે' તત્ 'જહેયં વુઝ્યં' યથેદ્દુકમ્પ સ સાધુઃ-દૂર્તોક્તદુષ્-

ધર્મ મેં ઉદયમવાન હો જાતે હૈં । વે વીર પુરુષ સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર ઓર તપરૂપ મોક્ષ માર્ગ કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં, સમસ્ત સાવચ કર્મોં સે રહિત હો જાતે હૈં । વે સવ કષાયોં કો જીત લેતે હૈં ઓર વહી સમસ્ત કર્મોં કા પૂર્ણ રૂપ સે ક્ષય કરતે હૈં ।

શ્રી સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈં-હે જમ્બૂ ! મૈને મગવાન તીર્થકર સે જૈમા સુના હૈ, વૈસા હી તુમ સે કહતા હૂં ।

હમ પ્રકાર વહ મિત્થુ શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મ કા અર્થો હોતા હૈ, વિશુદ્ધ ધર્મ કા જ્ઞાતા હોતા હૈ ઓર મોક્ષ યા સંયમ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ ।

ત્યાગ કરીને આર્હત-અર્હત ભગવાને ઉપદેશ કરેલા ધર્મમાં ઉદયવાળા બની જાય છે તે વીર પુરુષો સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર અને સમ્યક્તપ રૂપ મોક્ષ માર્ગને પ્રાપ્ત કરે છે. અને સઘળા સાવચ કર્મોથી રહિત બની જાય છે. તેઓ બધા જ કષાયોને જીત લેય છે અને એજ સઘળા કર્મોના પૂર્ણપણાથી ક્ષય કરે છે.

શ્રી સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે-હે જમ્બૂ ! મેં ભગવાન તીર્થ કરની પાસેથી જે પ્રમાણે સાંભળ્યું છે, એજ પ્રમાણે તમોને કહું છું.

આ પ્રમાણે તે મિત્થુ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મની કામના વાળા હોય છે, વિશુદ્ધ ધર્મને જાણનારા હોય છે. અને મોક્ષ અથવા સંયમને પ્રાપ્ત કરે

યેષુ પશ્ચમઃ 'અદુવા પત્તે પડમવરપોંડીયં' અથવા અપાત્તઃ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્-
સ શ્વેતકમલં પ્રાપ્તો ન વા કિન્તુ-સ એવ સર્વેભ્યઃ શ્રેષ્ઠઃ, 'એવં સે મિશ્વ પરિણા-
યકમ્મે' એવં સ મિશ્વઃ પરિજ્ઞાતકર્મા, પરિજ્ઞાતં કર્મ યેન સઃ, પરિણાયસંગે'
પરિજ્ઞાતસક્કઃ-પરિજ્ઞાતઃ વાહ્ય આમ્યન્તરશ્ચ સક્કઃ-સમ્બન્ધો યેન સઃ, તત્ર વાહ્યસક્કઃ-
જનકજનનીપુત્રપૌત્રાદિરૂપ આમ્યન્તરઃ સક્કઃ-કર્ણાયાદિઃ, જ્ઞપરિજ્ઞયા એતેષાં કટુ
ફલકમિતિ જ્ઞાત્વા પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા પરિત્યક્તઃ 'ઉવસંતે' ઉપશાન્તો જિતેન્દ્રિયઃ
'સમિષ્ સહિષ્' સમિતઃ સહિતઃ-પશ્ચપમિતિમિઃ સમ્યન્નઃ, 'સયા જણ' સદા યતઃ-
જ્ઞાનાદિ ગુણસમ્પન્નઃ, સે.' સ સાધુઃ-એવં વક્ષ્યમાગપ્રકારેણ 'વયાણિજ્જે'
વચનોયો વક્તવ્યઃ, 'તં હહા' તદ્યથા-સમણેતિ વા શ્રમણ ઇતિ વા માહન ઇતિ
વા 'સ્વંતેતિ વા ક્ષાન્ત ઇતિ વા ક્ષાન્ત્વાદિગુણયુક્તઃ 'દત્તે તિ વા' દાન્તો જિતેન્દ્રિય
ઇતિ વા, 'ગુત્તે તિ વા' ગુપ્ત ઇતિ વા 'મુત્તેતિ વા' મુક્ત ઇતિ વા, 'હસીહ વા'
કપિરિતિ વા 'મુણીહ વા' મુનિરિતિ વા 'કર્હિ વા' કૃપિરિતિ વા વિઝ્ઞહ વા'

ऐसा साधु पूर्वोक्त पुरुषों में पांचवां पुरुष है। वह उत्तम पुण्डरीक को
प्राप्त करे अथवा न करे, किन्तु वही सब से श्रेष्ठ है। ऐसा वह भिक्षु
कर्म के स्वरूप को जानने वाला, बाह्य और अन्तर संबंधों का ज्ञाता
अर्थात् माता पिता पुत्र पौत्र आदि के बाह्य संबंध को और, कर्णाय
आदि के आन्तर संबंध को ज्ञपरिज्ञा से कटुक फल देने वाला जान
कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग देता है। जितेन्द्रिय, पांच समितियों
से सम्पन्न, सदा यतनाशील ज्ञानादि गुणों से युक्त ऐसा वह साधु इन
शब्दों द्वारा कहने योग्य होता है-श्रमण, माहन, क्षान्त क्षमा आदि

છે. એવા સાધુ પૂર્વોક્ત પુરુષોમાં પાંચમો પુરુષ છે, તે એ ઉત્તમ એવા પુંડ-
રીક-કર્મળને પ્રાપ્ત કરે, અથવા ન કરે પરંતુ એજ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે એવો તે
ભિક્ષુ કર્મના સ્વરૂપને જાણવા વાળો, બાહ્ય-બહરના તથા આંતર-અંદ-
રના સંબંધોને જાણનાર અર્થાત્ માતા, પિતા, પુત્ર પૌત્ર વિગેરેના બહ્ય-
બહારના સંબંધોને અને કર્ણાય વિગેરેના આંતર-અંદરના સંબંધોને જ્ઞપરિ-
જ્ઞાથી કટકા ફલ આપનાર જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી, તેનો ત્યાગ કરે
છે. જિતેન્દ્રિય પાંચ સમિતિયોથી યુક્ત સદા યતનાશીલ જ્ઞાન વિગેરે શુભોથી
યુક્ત એવો તે સાધુ આ નીચે બતાવવામાં આવેલ શબ્દોને યોગ્ય ગણાય છે.
-શ્રમણ, માહન, ક્ષાન્ત, ક્ષમા વિગેરે શુભોથી યુક્ત, ક્ષાન્ત, જિતેન્દ્રિય, શુભ,

અથ દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધસ્ય દ્વિતીયમધ્યયનં પ્રારમ્ભયતે—
 દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધસ્ય ગત પ્રથમાઽધ્યયનં સામ્પતં દ્વિતીયપ્રારમ્ભયતે । તત્ર પ્રથ-
 માઽધ્યયને પુષ્કરિણીપુણ્ડરીકદૃષ્ટાન્તેનાઽયમર્થઃ સમર્થિતઃ—યદિહ ભૂલ્લખંડે મોક્ષ
 કારણમજ્ઞાનન્ પરતીર્થીકઃ કર્મબન્ધનાન્ વિમુચ્ચતિ । કિન્તુ સમ્યક્શ્રદ્ધયા પવિત્રા-
 ઽન્તઃકરણાઃ—રાગદ્વેષરહિતા ઉત્તમા નિર્ગ્રન્થાઃ કર્મબન્ધનાનિ ત્રોટયિત્વા મોક્ષમાસા-
 દયન્તિ । તથા—સ્વકીયસદુપદેશાત્—અન્યમપિ મુક્તિમાર્ગં કુર્વન્તિ । તત્રેયં જિજ્ઞાસા
 ભવતિ—કેન કારણેન જીવો બન્ધમાસાદયતિ, કેન ચ કારણકુઠારેણ બન્ધનં છિત્વા
 મોક્ષં પ્રાપ્નોતિ । એતસ્ય પ્રશ્નસારસ્યોત્તરદાનાય દ્વિતીયાઽધ્યયનં પ્રવર્તતે । અસ્મિન્ન-

દ્વિતીય અધ્યયન

દૂસરે શ્રુતસ્કંધ કા પ્રથમ અધ્યયન સમાપ્ત હુઆ, અબ દૂસરા
 અધ્યયન કા આરંભ કિયા જાતા હૈ । પ્રથમ અધ્યયન મેં પુષ્કરિણી ઓર
 પુણ્ડરીક કે દૃષ્ટાન્ત દ્વારા હસ અર્થ કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ કિ હસ
 ભૂમિ પર મોક્ષ કે કારણોં કો ન જાનને વાલે પરતીર્થિક કર્મ બન્ધન સે
 મુક્ત નહીં હોતે । કિન્તુ સમ્યક્ શ્રદ્ધા સે પવિત્ર અન્તઃકરણ વાળે, રાગ
 ઓર દ્વેષ સે રહિત ઉત્તમ નિર્ગ્રન્થ હી કર્મબન્ધનોં કો તોડ કર મુક્તિ
 પ્રાપ્ત કરતે હૈં તથા અપને સદુપદેશ સે દૂસરોં કો ભી મુક્તિ કા પાશ્ર
 બનાતે હૈં ।

અથ પ્રશ્ન યહ હોતા હૈ કિ જીવ કિસ કારણ સે કર્મબંધ કો માસ
 હોતા હૈ ઓર કિસ કારણ રૂપ કુઠાર સે બન્ધન કો કાટ કર મોક્ષ
 પ્રાપ્ત કરતા હૈ? હસી મહત્વ પૂર્ણ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેને કે લિપ્ દૂસરા

બીજા અધ્યયનનો પ્રારંભ—

બીજા શ્રુતસ્કંધનું પહેલું અધ્યયન સમાપ્ત થયું, હવે બીજા અધ્યય-
 નનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. પહેલા અધ્યયનમાં પુષ્કરિણી—વાવ અને
 પુંડરીક—કમળના દૃષ્ટાન્તથી આ વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે કે—
 આ ભૂમિ પર મોક્ષના કારણોને ન જાણનારા એવા પરતીર્થીકા કર્મના
 બંધથી મુક્ત થતા નથી. પરંતુ સમ્યક્ શ્રદ્ધાથી પવિત્ર અંતઃકરણવાળા
 શ્રી અને દ્વેષથી રહિત ઉત્તમ નિર્ગ્રન્થો કાર્મના બંધને તોડીને મુક્તિને
 પ્રાપ્ત કરે છે. તથા પોતાના સદુપદેશથી બીજાઓને પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત
 કરાવે છે.

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે—જીવ કેવા કારણોથી કર્મ બંધને પ્રાપ્ત
 થાય છે, અને કયા કારણ રૂપ કુઠારથી બંધનને કાપીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે
 છે? આ મહત્વ ભરેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા માટે આ બીજું અધ્યયન

અધ્યયને દ્વાદશક્રિયાસ્થાનેન વન્ધનં ત્રયોદશક્રિયાસ્થાનેન મોક્ષો ભવિષ્યતીતિ પ્રતિપાદયિષ્યતિ । યદ્યપિ વન્ધનમુક્તિકારયોઃ ચર્ચાપ્રાગપિ સંવૃતા, તથાપિ-સંક્ષેપેન પ્રકૃતાં તાં વિસ્તરેણ પ્રસ્તોષ્યતીતિ મહદ્વૈશિષ્ટ્યમ્ । યઃ પુરુષઃ સ્વકીય કર્માણિ ક્ષપયિતુમિચ્છતિ-સ પ્રથમતો દ્વાદશપ્રકારક્રિયાસ્થાનં જાનીયાત્ । તદનુ ક્રિયાં પરિત્યજ્ય કર્મવન્ધનં શ્રુત્યન્ મોક્ષમાક્રુ સ્યાત્, અનેન પ્રકારેણ હૃદ્યાઽધ્યયને દ્વાદશક્રિયાસ્થાનાનાં વર્ણનં કરિષ્યતે । અતઃ એતસ્યાઽધ્યયનસ્ય ક્રિયાસ્થાનાઽધ્યયનમિતિ નામ ભવતિ । ગમનચરનાદિવ્યાપાર એવ ક્રિયાશબ્દાર્થો

અધ્યયન પ્રારંભ ક્રિયા જાના હૈ । હસ અધ્યયન મેં ચારહ સ્થાનોં સે વન્ધન ઓર તેરહ ક્રિયા સ્થાનોં સે મોક્ષ હોતા હૈ, યહ પ્રતિપાદન ક્રિયા જાયગા । યદ્યપિ વન્ધ ઓર મોક્ષ કે કારણાં કી ચર્ચા પહેલે ખી હો ચુકી હૈ કિન્તુ વહ સંક્ષેપ સે હુઈ હૈ । યહાં વહ વિસ્તાર પૂર્વક કી જાણી । યહ હસ અધ્યયન કી વિશેષના હૈ ।

જો પુરુષ અપને કર્મોં વા ક્ષય કરના ચોહતા હૈ, ઉસે સર્વ પ્રથમ ચારહ ક્રિયા સ્થાનોં કો જાન લેના ચાહિયે । તત્પરંચાત્ વહ ઉનકો પરિત્યાગ કરકે કર્મવન્ધ કો શિથિલ કરના હુઆ મોક્ષ કા માંગી હોતા હૈ । હસ કારણ હસ અધ્યયન મેં ચારહ ક્રિયાસ્થાનોં કા વર્ણન ક્રિયા જાયગા । હસીલિયે હમ અધ્યયન કો 'ક્રિયાસ્થાનાધ્યયન' નામ દિયા ગયા હૈ ।

ચલના-ફિરના આદિ વ્યાપાર હો 'ક્રિયા' શબ્દ કા અર્થ હૈ । ક્રિયા

પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આ અધ્યયનમાં બાર ક્રિયા સ્થાનોથી બન્ધન અને તેર ક્રિયા સ્થાનોથી મોક્ષ થાય છે, આ વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવશે. જે કે બંધ અને મોક્ષના કારણોની ચર્ચા પહેલાં પણ થઈ ચુકી છે, પરંતુ તે સંક્ષેપથી થઈ છે, અહિંયાં તે વિસ્તાર પૂર્વક કરવામાં આવશે. એ આ અધ્યયનનું વિશિષ્ટ પાણું છે.

જે પુરુષ પોતાના કર્મોના ક્ષય કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, તેણે સૌથી પહેલાં બાર ક્રિયા સ્થાનોને જાણી લેવા જોઈએ. તે પછી તે એનો પરિત્યાગ કરીને કર્મ બન્ધનને શિથિલ (ઢીલું) બનાવતા થકા મોક્ષના ભાગી થાય છે. આ કારણથી આ અધ્યયનમાં બાર ક્રિયા સ્થાનોનું વર્ણન કરવામાં આવશે. તેથી જ આ અધ્યયનને 'ક્રિયાસ્થાનાધ્યયન' એ નામ આપવામાં આવેલ છે.

આશયું કરવું વિગેરે વ્યાપાર એટલે કે પ્રવૃત્તિ એજ ક્રિયા શબ્દનો

ભવતિ । ક્રિયા દ્વિવિધા દ્રવ્યક્રિયા-ભાવક્રિયા ચ । તત્ર ઘટાદિક્રિયામારભ્ય
શરીરાન્તક્રિયા-દ્રવ્યક્રિયા ભવતિ । ભાવક્રિયાઽપ્પકારા ભવતિ, પ્રયોગો-પાય-
કરણીય-સમુદાનેદર્શયથ-સમ્યક્ત્વ-સમ્યક્કમિધ્યાત્વ-ક્રિયાભેદાત્ । એતાસાં
ક્રિયાણાં સ્વરૂપં યથાસ્થાનં સૂત્રકૃતૈવ પ્રતિપાદયિષ્યતે । એતાસાં ક્રિયાણાં યત્સ્થાનં
તત્-ક્રિયાસ્થાનમ્, ઇત્યેતાદશક્રિયાસ્થાનસ્યૈવ પ્રકૃતાઽધ્યયને નિર્વચનં કરિષ્યતે ।
અતઃ પરમાસ્થલિનાદિગુણોપેતં સૂત્રમુચ્ચારણીયમ્ ।

મૂલમ્-સૂયં મે આઠસંતેણં ભગવયા એવમવલાયં-ઇહ ચલુ
કિરિયાઠાણે જામઙ્ગયણે પળણત્તે, તસ્સ ણં અયમટ્ટે, ઇહ ચલુ
સંજૂહેણં દુવે ઠાણે એવમાહિઙ્ગંતિ, તં જહા-ધમ્મે ચેવ અધમ્મે
ચેવ ઉવસંતે ચેવ અણુવસંતે ચેવ । તત્થ ણં જે સે પઠમસ્સ
ઠાણસ્સ અહમ્મપવલ્લસ્સ વિભંગે, તસ્સ ણં અયમટ્ટે પળણત્તે, ઇહ

દો પ્રકાર કી હોતી હૈ-દ્રવ્યક્રિયા ઓર ભાવક્રિયા । ઘટ પટ આદિ
કી ક્રિયા સે લેકર શરીર કે અન્ત તક કી ક્રિયા દ્રવ્ય કહલાતી હૈ ।
ભાવક્રિયા આઠ પ્રકાર કી હોતી હૈ-પ્રયોગ ૧, ઉપાય ૨, કરણીય ૩
સમુદાન ૪, દર્શયથ ૫, સમ્યક્ત્વ ૬ ઓર સમ્યક્કમિધ્યાત્વ ૭ ક્રિયા ૮
इन क्रियाओं-का स्वरूप सूत्रकार स्वयं ही यथास्थान प्रतिपादन करेगे ।
इन क्रियाओं का स्थान क्रियास्थान कहलाता है । प्रकृत अध्ययन में
इस क्रिया स्थान का ही व्याख्यान किया जाएगा । इसके अनन्तर
सबलना आदि दोषों से रहित सूत्र का उच्चारण करना चाहिए ।

અર્થ છે ક્રિયા એ પ્રકારની હોય છે દ્રવ્યક્રિયા અને ભાવક્રિયા ઘટ પટ,
વિગેરેની ક્રિયાથી લઈને શરીરના અત સુધીની ક્રિયા દ્રવ્ય ક્રિયા કહેવાય
છે. ભાવક્રિયા આઠ પ્રકારની હોય છે. તે આ પ્રમાણે છે. પ્રયોગ ૧, ઉપાય
કરણીય ૩, સમુદાન ૪, દર્શયથ ૫, સમ્યક્ત્વ ૬, અને સમ્યક્કમિધ્યાત્વ ૭,
ક્રિયા ૮, આ ક્રિયાઓનું સ્વરૂપ સૂત્રકાર પોતે જ પ્રસંગોપાત્ત યથાસ્થાન
પ્રતિપાદન કરશે આ ક્રિયાઓનું સ્થાન ક્રિયાસ્થાન કહેવાય છે. ચાલુ આ
બીજા અધ્યયનમાં આ ક્રિયાસ્થાનનું જ વ્યાખ્યાન કરવામાં આવશે તે
પછી શબલતા વિગેરે દોષોથી રહિત સૂત્રનું ઉચ્ચારણ કરવું જોઈએ આ
અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર 'સૂયં મે આઠસંતેણં' ઇત્યાદિ છે.

खलु पाद्वं वा ४ संतेगइया मणुस्सा भवंति, तं जहा-आरिया-
वेगे अणारिया वेगे उच्चागोया वेगे णीयागोया वेगे, कायमंता-
वेगे हस्समंता वेगे सुवण्णा वेगे दुवण्णा वेगे सुख्खा वेगे दुख्खा
वेगे । तेसिं च णं इमं एयारूवे दंडसमादानं संपेहाए तं जहा-
णेइएसु वा तिरिक्खजोणिएसु वा मणुस्सेसु वा देवेषु वा जे
जावन्ने तहप्पगारा पाणा विन्नू वेयणं वेयंति । तेसिं पि य णं
इमाइं तेरसकिरियाठाणाइं भवंतीति मक्खायं, तं जहा-अट्टा दंडेः
अणट्टादंडेः २ हिंसादंडेः ३ अकम्हादंडेः ४ दिट्ठीविपरियासियादंडेः ५
मोसवत्तिएः ६ अदिन्नादाणवत्तिएः ७ अज्झत्थवत्तिएः ८ माणव-
त्तिएः ९ मित्तदोसवत्तिएः १० मायावत्तिएः ११ लोभवत्तिएः १२ इरि-
यावत्तिएः १३ ॥सू० १॥

छाया—श्रुतं मया आयुष्मन् ! तेन भगवता एवमाख्यातम् इह खलु क्रिया-
स्थानं नाम अध्ययनं प्रज्ञप्तम्, तस्य खल्वयमर्थः । इह खलु सामान्येन द्वे स्थाने
एवमाख्यायेते तद्यथा—धर्मश्चैव अधर्मश्चैव, उपशान्तश्चैव अनुपशान्तश्चैव । तत्र खलु
यः स प्रथमस्य स्थानस्य अधर्मपक्षस्य विभङ्गः, तस्य खल्वयमर्थः प्रज्ञप्तः । इह खलु
प्राच्यां वा ४ सन्त्येकतये मनुष्या भवन्ति तद्यथा—आर्या एके, अनार्या एके, उच्च-
गोत्रा एके, नीचगोत्रा एके, कायवन्त एके, हस्ववन्त एके, सुवर्णा एके, दुर्वर्णा एके,
सुख्खा एके, दुख्खा एके, तेषां च खल्विदमेतद्रूपं दण्डसमादानं सम्प्रेक्ष्य तद्यथा-
नैरयिकेषु वा तिर्यग्योनिकेषु वा मनुष्येषु वा देवेषु वा, ये चान्ये तथामकाराः
पाणा विद्वांसो वेदनां वेदयन्ति, तेऽपि च खलु इमानि त्रयोदशक्रियास्थाना-
नि भवन्तीत्याख्यातम्, तद्यथा—अर्थदण्डः १ अनर्थदण्डः २ हिंसादण्डः ३ अक-
स्मादण्डः ४ दृष्टिविपर्यायदण्डः ५ मृताप्रत्ययिकः ६ अदत्तादानप्रत्ययिकः ७ अध्या-
त्मप्रत्ययिकः ८ मानप्रत्ययिकः ९ मित्रदोषप्रत्ययिकः १० मायाप्रत्ययिकः ११
लोभप्रत्ययिकः १२ ईर्ष्यापथिः १३ ॥सू० १॥

ટીકા—સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિપ્રભૃતિશિષ્યસમુદાયઃ પ્રતિ કથયતિ—‘આડ-સંતેણ’ હે આયુષ્માન્ શિષ્ય ! તેન ‘ભગવત્યા’ મગતા તીર્થકરેણ મહાવીરેણ ‘એવમ્-મક્રલાયં’ એવમ્-વક્ષ્યમાણમ્ આરૂપ્યાતં, પ્રતિપાદિતમ્, ‘મે સુયં’ મયા શ્રુતમ્—મર્ગવર્તાયદુપદિષ્ટં તન્મયા શ્રુતર્-તદેવ ક્રિયાસ્થાનં ત્વામહં વચ્ચિત્ત્વમ્, અવહિતમત્તાઃ સાવધાનમનસા શૃણુ । ‘હ ચલુ કિરિયાઠાણે ણામજ્ઞાણે પપ્પત્તે’ હહ—અસ્મિન્ જિનશાસને ચલુ ક્રિયાસ્થાનં નામાધ્યયનં દ્વિતીયસ્કન્ધે પ્રજ્ઞપ્તમ્-કથિતમ્ । ‘તંસાણં અયમદ્દે’ તસ્ય—ક્રિયાસ્થાનસ્ય ચલુ અયમર્થઃ, ‘હ ચલુ સંજ્ઞદ્દેણં દુલ્લેકાણે ણામાહિજ્જંતિ’ હ ચલુ દ્વે સ્થાને સામાન્યેન—એવમારૂપાયેતે । ‘તં જ્ઞાતં તથા’—‘ધમ્મે ચેવ અધમ્મે ચેવ’ ધર્મશ્ચેનાધર્મશ્ચેવ ‘ઉત્તમંતે ચેવ—અણુસંતે ચેવ’ ઉપશાન્તશ્ચેનાનુપશાન્તશ્ચેવ—ઉપશાન્તધર્મસ્થાનમ્ અનુપશાન્તધર્મસ્થાનમ્ ત્વં ‘તત્થાણં જે સે પઠમસ્સ’ તત્ર ચલુ યઃ સઃ પ્રથમસ્ય ‘ઠાગસ્સ’ સ્થાનસ્ય, ‘અઠમ્મપ્રકાસસ્સ’ અવર્મપ્રસ્ય ‘વિમંતે’ વિમક્કો વિમાગઃ પ્રકાર ઇતિ, યાવત્—હ પ્રાયઃ સર્વોઽપિ શ્યમતોઽર્મે પ્રવર્તતે તતઃ સદુપદેશાદ્ધર્મે પ્રવર્તેતે અતોઽધર્મ-ક્ષસ્યઃ મથમત્તવં

‘સુયં મે આડસંતેણ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—શ્રી સુધર્મસ્વામી-અપને જમ્બૂ સ્વામી આદિ શિષ્ય સમૂહ સે કહતે હૈ—હે શિષ્ય ! આયુષ્માન્ ભગવાન્ મહાવીર તીર્થકરને હસ પ્રકાર કહા હૈ । ભગવાન્ ને જો કહા વહ મૈને સુના હૈ । વહી ક્રિયા-સ્થાન મૈ તુમ્હે કહતા હું । જિસે સાવધાનચિત્ત હોકર સુનો —

હસ જિનશાસન મૈ ક્રિયાસ્થાન નામક અધ્યયન કહા ગયા હૈ । ડસકા અર્થ યહ હૈ—સામાન્ય રૂપ સે દો સ્થાન હસ પ્રકાર કહે જાતે હૈ—ધર્મ ઓર અધર્મ, ઉપશાન્ત ઓર અનુપશાન્ત, અર્થાત્ ઉપશાન્ત ધર્મસ્થાન ઓર અનુપશાન્ત ધર્મસ્થાન । હનમૈ સે પ્રથમ અધર્મ સ્થાનકા અર્થ-હસ પ્રકાર કહા ગયા હૈ ।

ટીકાર્થ—શ્રી સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામી વિગેરે પોતાના શિષ્યોને કહે છે કે—હે શિષ્યો ! આયુષ્યમાન્ ભગવાન્ મહાવીર તીર્થકર આ પ્રમાણે કહ્યું છે. ભગવાને જે કહ્યું તે મેં સાંભળ્યું છે. એજ ક્રિયાસ્થાનનું સ્વરૂપ હું તમોને કહું છું તે તમો સાવધાન ચિત્તવાળા થઈને સાંભળો. આ જીન શાસનમાં ક્રિયાસ્થાન નામનું અધ્યયન કહેવામાં આવેલ છે, તેનો અર્થ એ છે કે—સામાન્ય પશુથી જે સ્થાનો આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે તે એ સ્થાન ધર્મ, અને અધર્મ એ છે ઉપશાન્ત અને અનુપશાન્ત અર્થાત્ ઉપશાન્ત ધર્મસ્થાન અને અનુપશાન્ત ધર્મસ્થાન તેમાં પડેલાં અધર્મ સ્થાનોનો અર્થ આ પ્રમાણે કહેલ છે.—

યુક્તમ્ । 'તસ્મિન્ જનં અયમદ્રે પળ્લવતે' તસ્ય ચ્વલુ અયમર્થઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ 'દઢ ચ્વલુ પાણં વાઃ' इह-अस्मिन् लोके च्चलु इति-निश्चयेन 'पाणं वा' प्राच्या वाः-प्राच्या-दिदिशासु चतुर्षु 'संनेपइया मणुष्या भवन्ति' सन्त्येकत्रये मनुष्या भवन्ति-अनेक-प्रकारभेदमित्रा माना विद्यन्ते, 'तं जहा' तद्यथा 'आरिया वेगे अणारिया वेगे' आर्या एके, अनार्या एके 'उच्चगोया वेगे-णीयागोया वेगे' उच्चगोत्रा एके-नीचगोत्रा एके, 'कायमंता वेगे-हस्समंता वेगे' कायवन्तो दीर्घ आयु एके-हस्व-काया एके 'सुत्तणा वेगे-दुत्तणा वेगे' सुवर्णा एके-केचन विशिष्टवर्णवन्तो भवन्ति, दुर्वर्णा एके, 'सुरूया वेगे-दुरूया वेगे' सुव्याः-सुन्दररूपवन्त एके, दुरूयाः-कुत्सितरूपवन्त एके 'तेति च णं एयाख्वं' तेषां च च्चलु इदम् एतद्रूपम्, तेषामनेकभेदमित्रानां मानयानाम् इदं वक्ष्यमाणरूपकम् 'दंडसमादानं' दण्ड-समादानं भवति-तेषां जीयानां पापकर्मण इच्छा भवति, इति 'संपेइए' तं संपे-क्ष्य-सम्यग्दृष्ट्वा 'तं जहा' तद्यथा-'णेइएसु वा' नैरयिकेषु-नारकजीवेषु वा 'तिरिक्खजोणिस्सु वा' तिर्यग्योनिकेषु जीवेषु, 'मणुस्सेसु वा' मनुष्यजीवेषु वा

પ્રાયઃ સઘની લોક પહેલા અધર્મ મેં પ્રવૃત્તિ કાતે હે, ફિર સદુપદેશ પાકર ધર્મ મેં પ્રવૃત્તિ હોતે હે, હસ કારણ અધર્મ પક્ષ કો પ્રથમ કહા હે।

હસ લોક મેં નિશ્ચય હી પૂર્વ આદિ સઘની દિશાઓં ઓર વિદિ-શાઓં મેં નાના પ્રકાર કે મનુષ્ય હોતે હે, જૈસે —કોઈ આર્ય હોતે હે, કોઈ અનાર્ય હોતે હે, કોઈ ઉચ્ચગોત્રી હોતે હે કોઈ નીચગોત્રી હોતે હે, કોઈ લમ્બે શરીર વાલે તો કોઈ છોટા શરીર વાલે હોતે હે કોઈ બ્રાહ્મણ ધ્યાદિ ઝંબે વર્ણ વાલે ઓર કોઈ નીચે વર્ણ વાલે હોતે હે। કોઈ સુન્દર રૂપ વાલે ઓર કોઈ કુરૂપ હોતે હે। હન નાના પ્રકાર કે મનુષ્યોં કી પાપ કર્મ કરને કી इच्छा હોતી હે। પહ દેખકર નારકોં તિર્યંચોં

પ્રાયઃ સઘની લોકો પહેલા અધર્મમાં પ્રવૃત્તિ હોય છે અને પછી સદુ-પદેશ પામીને ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. તેથી અધર્મ પક્ષ પહેલા કહેલ છે. આ લોકમાં જરૂર પૂર્વ વિગેરે સઘની દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં અનેક પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે. જેમકે—કોઈ આર્ય હોય છે. કોઈ અનાર્ય હોય છે. કોઈ ઉચ્ચ ગોત્રવાળા હોય છે. કોઈ નીચા ગોત્રવાળા હોય છે. કોઈ લાંબા શરીરવાળા તો કોઈ ટીગણા શરીરવાળા હોય છે. કોઈ બ્રાહ્મણ વિગેરે ઉચ્ચ વર્ણવાળા અને કોઈ નીચા વર્ણવાળા હોય છે. કોઈ સુંદર રૂપ વાળા અને કોઈ કહરૂપા એટલે કે ખરાબ રૂપવાળા હોય છે. આ અનેક પ્રકારના મનુષ્યોને પાપકર્મ કરવાની ઇચ્છા થાય છે. એ જોઈને નારકો,

‘देवेषु वा’ देवनिकायेषु वा ‘जे’ जावन्ने तहप्पगारा’ ये चान्ये तथाप्रकाराः
 ‘पाणा’ पाणाः—जीवाः ‘विन्तू वेण्णं वेयंति’ वेदनां सुखदुःखाऽनुभवस्वरूपां त्रैद-
 यन्ति—अनुभवन्ति विद्वांसः—सदसद्विवेकवन्तः । ‘तेतिं पि य णं इमाहं तेरसं किरि-
 याठाणाहं’ तेषामपि च खलु इमानि त्रयोदश क्रियास्थानानि ‘भवन्तीतिमक्खाय’
 भवन्तीति तीर्थकरैराख्यातम् ‘तं ञ्हा’ तद्यथा—तानि च स्थानानि—अग्रे दिक्ष-
 माणानि ‘अट्ठादंडे’ अर्थदण्डः—कमपि प्रयोजनविशेषमासाद्य हिंसात्मकपापकरण
 मर्थदण्डः कथ्यते १ । ‘अणट्ठादंडे’ अनर्थदण्डः प्रयोजनमन्तरेणैव हिंसात्मकपाप-
 करणमनर्थदण्डः २ । ‘हिंसादंडे’ हिंसादण्डः—प्राणिनामतिपातः ३ । ‘अकस्मादंडे’
 अकस्मादण्डः (आकस्मिको दण्डः) अन्यस्याऽपराधे दण्डयतेऽन्यः ४ । ‘दिट्ठी
 विपरियासियादंडे’ दृष्टिविपर्यासदण्डः—दृष्टे विपर्यासोऽन्यथा भावस्तेन क्रोरो दण्डः,
 यथा पत्थरखण्डं ज्ञात्वा वाणेन पक्षिणं हन्ति ५ । ‘मोसवत्तिण्’ मृषा प्रत्ययिणः—

मनुष्यों और देवनिकायों में जो सत्-असत् के विवेकी एवं पुण्य
 कर्म के उदय से भाग्यवान् जीव सुख दुःख रूप वेदना का अनुभव
 करते हैं, उनके भी यह तेरह क्रिया स्थान तीर्थकर भगवान् ने कहे हैं।
 वे तेरह क्रिया स्थान इस प्रकार हैं—

- (१) अर्थदंड--क्रिमी प्रयोजन से हिंसा करना ।
- (२) अनर्थ दंड--निष्प्रयोजन हिंसा करना ।
- (३) हिंसादंड--प्राणियों का घात करना ।
- (४) अकस्मात् दंड--दूसरे के अपराध का दूसरे को दंड देना ।
- (५) दृष्टि विपर्यास दंड--दृष्टि दोष से दंड देना, जैसे पत्थर का
 टुकड़ा समझ कर पक्षी को घाण से मारना ।

तियं ये मनुष्ये अने देवनिकायोमां जे सत् असत्ता विवेकने लल्लुनारा
 तथा पुण्य कर्मना उदयथी भाग्यवान् एव सुख दुःख रूप वेदनानां अनुभव
 करे छे तेओना पल्लु आ नीये भतावनामां आवेअ तेर स्थानो लगवाने
 कइल छे ते तेर क्रियास्थानो आ प्रमाणे छे.--

- (१) अर्थदंड--कोछ पल्लु प्रयोजनथी हिंसा करवी
- (२) अनर्थदंड--कारण विना-हिंसा करवी
- (३) हिंसादंड--प्राणियोना घात करवो.
- (४) अकस्मात् दंड--भीलना अपराधनो भीलने दंड अपवे।
- (५) दृष्टि विपर्यासदंड--दृष्टि दोषथी दंडवेवो जेमडे-पत्थरनो ककडो
 भल्लुने पक्षीने पाल्लुथी मारवुं.

मिथ्याभाषणेन पापसम्पादनम्, 'अदत्तादानवृत्तिर्' अदत्तादानप्रत्ययिकः—
 स्वामिना अदत्तास्तुग्रहणम्, यथा स्नेयेन पादद्रव्यग्रहणम्, 'अध्यात्मवृत्तिर्' अध्या-
 त्मप्रत्ययिकः—मनसि अन्यथा चिन्तनम्-८। 'माणवृत्तिर्' मानप्रत्ययिकः—
 जात्यादिगर्वमासाद्य परापमानम्-९। 'मित्रद्वेषवृत्तिर्' मित्रद्वेषप्रत्ययिकः—
 मित्रैर्द्वेषः-१०, 'मायावृत्तिर्' मायाप्रत्ययिकः—परस्य वञ्चनम्-११ 'लोभप्रत्ययिकः—लोभ-
 क्रमप्रत्ययिकः—लोभकरणम्-१२ 'ईर्ष्यावृत्तिर्' ईर्ष्याप्रत्ययिकः—पञ्चमितिगुमि-
 त्रयगुप्तः—सर्वत्रोपयोगपूर्वकगमनेऽपि सामान्यतः कर्मबन्धो भवति-१३, एते
 त्रयोदश क्रियास्थानानि, एभिरेव जीवस्य कर्मबन्धो भवति। एतद्व्यतिरिक्ता

- (६) मृषा प्रत्ययिक दंड—मिथ्या भाषण करके पाप करना।
 (७) अदत्तादान प्रत्ययिक—चोरी से पराई वस्तु लेना।
 (८) अध्यात्म प्रत्ययिक—मनमें अप्रशस्त चिन्तन करना।
 (९) मानप्रत्ययिक—जाति आदि का गर्व करके दूसरों का
 अपमान करना।
 (१०) मित्रद्वेष प्रत्ययिक—मित्रों के साथ द्वेष भाव धारण करना।
 (११) माया प्रत्ययिक—छल-रुपट करके पाप करना।
 (१२) लोभ प्रत्ययिक—लोभ करना।
 (१३) ईर्ष्याप्रत्ययिक—उपयोग पूर्वक गमन करने पर भी सामान्यतः
 कर्मबन्ध होना।
 इन तेरह क्रियास्थानों से जीव को कर्मबन्ध होता है। इनसे

(६) मृषा प्रत्ययिक दंड—मिथ्या भाषण करीने अर्थात् असत्य जोशीने
 पाप करवुं ते

(७) अदत्तादान प्रत्ययिक—चोरी करीने पारधी थीज लेवी.

(८) अध्यात्म प्रत्ययिक—मनमां अप्रशस्त चिन्तन करवुं.

(९) मान प्रत्ययिक—जाति विगेरेने गर्व करीने नीन्तजोनु अप-
 मान करवुं

(१०) मित्रद्वेष प्रत्ययिक—मित्रो साथे द्वेष करवुं.

(११) मायाप्रत्ययिक—छल रुपट करीने पाप करवुं.

(१२) लोभ प्रत्ययिक—लोभ करवुं.

(१३) ईर्ष्याप्रत्ययिक—उपयोग पूर्वक गमन करवुं (अथवा) करवा छुनां पणु
 सामान्य पणुथी कर्मबन्ध धवो ते.

आ तेर क्रियास्थानोथी छुने कर्मबन्ध थाय छे तेनाथी किन्तु कर्म

ન કાર્ત્ત્વનાજ્ઞ્યા ક્રિયા યા હિ કર્મવન્ધકારિણી સ્યાત્ । एष्वेव क्रियास्थानेषु सर्वे
संसारिणो जीवाः सन्तीति सू० १ ।

મૂલ્ય—પઢમે દંડસમાદાણે અઢ્ઢાદંડવત્તિષ્તિ આહિજ્ઞઙ્, સે
જહા ણામણ કેદ્દપુરિસે આયહેડં વા ણાહ્હેડં વા આગારહેડં પરિ-
વારહેડં વા મિત્તહેડં વા ણાગહેડં વા ભૂતહેડં વા જક્ખહેડં વા તં
દંડં તસથાવરેહિં પાણેહિં સયમેવ ણિસિરિતિ, અણ્ણે ગત્તિ ણિસિરા-
વેદ્ અણ્ણં પિ ણિસિરંતં સમણુજાણદ્, ઇવં ચલ્લુ તસ્સ તપ્પત્તિયં
સાવજ્ઞંતિ આહિજ્ઞઙ્, પઢમે દંડસમાદાણે અઢ્ઢાદંડવત્તિષ્તિ
આહિષ્ ॥સૂ૦ ૨॥૧૭॥

છાયા—પ્રથમં દળડસમાદાનમર્થદળડપ્રત્યયિક્ક મિત્ત્યાહ્યાયતે । તથા—નામ કચ્ચિન્
પુરુષઃ આત્મહેતોર્વા જ્ઞાતિહેતોર્વા આગારહેતોર્વા પરિવારહેતોર્વા મિત્રહેતોર્વા નાગહેતો
ર્વા ભૂતહેતોર્વા યક્ષહેતોર્વા તં દળડ ત્રસસ્થાવરેષુ પાણેષુ સ્વયમેવ નિસ્રજતિ અન્યેનાપિ
નિસર્જયતિ અન્યમપિ નિસ્રનન્તં સમનુજનાતિ, ઇવં ચલ્લુ તસ્ય તત્પ્રત્યયિકં સાવઘ-
માધીયતે પ્રથમં દળડસમાદાનમ્ અર્થદળડપ્રત્યયિક્કમિત્ત્યાહ્યાયતમ્ ॥સૂ૦ ૨॥૧૭॥

ટીકા—‘પઢમે’ પ્રથમમ્ ‘દંડસમાદાણે’ દળડસમાદાનમ્-ક્રિયાસ્થાન
પ્રથમં પાપકરુણસ્થાનમ્ ‘અઢ્ઢા દંડવત્તિષ્’ અર્થદળડપ્રત્યયિક્કમ્ ‘ત્તિ’ इति ‘આહિ

અતિરિક્ત કોઈ એસી ક્રિયા નહીં હૈ જો કર્મવન્ધ કા કારણ હો । સંસાર
કે સમસ્ત જીવ ઇન્હીં ક્રિયાસ્થાનોં મેં વર્તમાન હૈ ॥૧॥

(૧) અર્થદંડ ક્રિયાસ્થાન

‘પઢમે દંડ સમાદાણે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પહલા દંડ સમાદાન અર્થાત્ ક્રિયા સ્થાન અર્થદંડ પ્રત્યયિક્ક
કહા ગયા હૈ । દળડ સમાદાન કા ઉદ્દેશ ઓર વિભાગ અર્થાત્ સામાન્ય

એવી ક્રિયા નથી, કે જે કર્મવન્ધનું કારણ હોય, સંસારના સઘળા જીવો
આજ ક્રિયા સ્થાનોમાં રહેલા છે. ॥૧॥

(૧) અર્થદંડ ક્રિયાસ્થાન

‘પઢમે દંડસમાદાણે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—પહેલો દંડ સમાદાન અર્થાત્ ક્રિયાસ્થાન અર્થદંડ પ્રત્યયિક્ક
કહેલ છે દંડ સમાદાનના ઉદ્દેશ અને વિભાગ અર્થાત્ સામાન્ય ધ્યન અને
સૂ૦ ૨૧

જૂજૂ' આલ્યાયુતે, પ્રથમસૂત્રેણ ઉદ્દેશવિભાગી દળ્ડસમાદાનસ્ય દર્શયિત્વા, દ્વિતીય સૂત્રેણ અર્થપ્રત્યયિકદળ્ડસમાદાનસ્ય લક્ષણ સ્વરૂપં ચોચ્યતે—'પઢમે' इत्यादि । 'से जडाणामए केइपुरिसे' तद्यथा नाम कश्चित्पुरुषः, 'आयहेउं वा' ज्ञातिहेतोर्वा, 'आगारहेउं वा' आगारं—गृहं तद्धेतोर्वा 'परिगारहेउं वा' परिवारहेतोर्वा 'मित्र हेउं वा' मित्रहेतोर्वा 'णागहेउं वा' नागहेतोर्वा 'भूतहेउं वा' भूतहेतोर्वा 'जक्खहेउं वा' यक्षहेतोर्वा 'तं दंडं तसथावरेहि पाणेहि सयमे। णिसिरिति' तं दण्डं त्रसस्थावरपाणेषु स्वयमे। निरुज्जति—स्वयमेव प्राणदण्डदानात्मकं पापं करोति । 'अण्णेण वि णिसिरावेनि' अन्येनाऽपि निरुज्जति—परद्वारा प्राणाति पातात्मकं दण्डं कारयति 'अण्णं पि णिसिरंतं समणुनाणः' अन्यमपि निरुज्जन्तम्—तादृशदण्डं कुर्वन्तं समनुनानाति—अनुमोदते 'एवं खलु तस्व तप्पत्तियं' एवं खलु तस्य—अनुमोदनकृत्तुः पुरुषस्य त-प्रत्ययिक-आत्मज्ञात्यादि हेतुकम् 'साव-ज्जंति आहिज्जइ' सावचवाधीयते—कृताकारिताऽनुमोदिताभिः क्रियाभि स्तस्य पुरुषस्य सावचवर्मबन्धनं भवतीति । 'पढमे' प्रथमम् 'दंडवमादाने' दण्डमगा दानम्—पापकरणस्थानम्, 'अट्टा दंडवत्तिए' अर्धदण्डप्रत्ययिकम् ति आहिए'

कथन और भेद प्रदर्शन करके अर्थदंड प्रत्ययिक क्रियास्थान का स्वरूप कहते हैं—कोई पुरुष अपने स्वयं के लिए, ज्ञानिजनों के लिए गृह के लिए, परिवार के लिए, मित्र के लिए, नाग भूत या यक्ष के लिए त्रस और स्थावर प्राणियों की स्वयं हिंसा करता है, दूसरे से हिंसा कर-वाता है, और हिंसा करने वालों की अनुमोदना करता है। इस प्रकार किसी प्रयोजन से स्वयं हिंसा करने, कराने और अनुमोदन करने से उस पुरुष को कर्मबन्ध होता है। यह अर्थदण्ड प्रत्ययिक प्रथम क्रियास्थान है।

तात्पर्य यह है कि जो अपने लिए या अपने मित्र अथवा परिवार आदि के लिए त्रस-स्थावर जीवों का प्राणानिपात करता है, करवाता

ભેદ પ્રદર્શન કરીને અર્થદંડ ક્રિયાસ્થાનનું સ્વરૂપ કહે છે—કોઈ પુરુષ પોતાના મટે, ઘર મટે, પરિવાર માટે, મિત્રને માટે, નાગ, ભૂત, અથવા યક્ષ માટે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોની પોતે હિંસા કરે છે બીજાથી હિંસા કરાવે છે, તથા હિંસા કરવાળાનું અનુમોદન કરે છે. આ રીતે કોઈ પ્રયે જનથી સ્વયં હિંસા કરવા, કરાવવા અને અનુમોદન કરવાથી તે પુરુષને કર્મબંધ થાય છે. આ અર્થદંડ પ્રત્યયિક પહેલું ક્રિયાસ્થાન છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—જો પોતાને માટે અથવા પોતાનાં મિત્ર અથવા પોતાના પરિવાર વિગેરે માટે ત્રસ સ્થાવર જીવોના પ્રાણાતિપાત કરે છે,

ઇત્યાદ્યાત્મક દણ્ડ કરોતિ કારયતિ વા અન્યં કુર્વન્ત વા અનુમોદતે તસ્ય-
પ્રાણાતિપાતાન્મક દણ્ડ કરોતિ કારયતિ વા અન્યં કુર્વન્ત વા અનુમોદતે તસ્ય-
પુરુષસ્યાર્થપ્રત્યયિકં દણ્ડસમાદાનં ક્રિયાસ્થાનં પાપાય ભવતીતિ પ્રથમમર્થદણ્ડ-
પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાનમ્ ॥૧૦૦ ૨ ૧૭॥

મૂળમ્—અહાવરે દોઢે દંડસમાદાણે અળદાદંડવત્તિણે તિ
આહિજ્જઇ, સે જહાણામણ કેઇપુરિસે જે હમે તસા પાણા
ભવંતિ તે ણો અચ્છાણ ણો અજિણાણ ણો મંસાણ ણો સોણિ-
યાણ એવં હિયયાણ પિત્તાણ વસાણ પિચ્છાણ પુચ્છાણ વાલાણ
સિંગાણ વિસાણાણ દંતાણ દાઢાણ ગહાણ પહારુણિણ અટ્ટીણ
અટ્ટિમંજાણ, ણો હિંસિંસુ મેત્તિ ણો હિંસિંતિ મેત્તિ ણો હિંસિ-
સ્સંતિ મેત્તિ ણો પુત્ત પોસણાણ ણો પસુપોસણયાણ ણો અગાર-
પરિબૂહણતાણ ણો સમણમાહણવત્તના હેડં ણો તસ્સ સરીરગસ્સ
કિંચિ તિપ્પરિયાદિત્તા ભવ્વઇ, સે હંતા હેતા મેત્તા હુંપઇત્તા
વિહુંપઇત્તા ઉદ્ધવ્વઇત્તા ઉજ્જિહંતં વાલે વેરસ્સ આભાગી ભવ્વઇ,
અળદાદંડે । સે જહાણામણ કેઇપુરિસે જે હમે થાવરા પાણા
ભવંતિ, તં જહા—ઇક્કડાઇ વા કહિણાઇ વા જંતુગાઇ વા પરગાઇ
વા મેઝાઇ વા તણાઇ વા કુસાઇ વા કુચ્છાગાઇ વા પઢવગાઇ
વા પંલાલાઇ વા, તે ણો પુત્તપોસણાણ ણો પસુપોસણાણ ણો
અગારપરિબૂહણાણ ણો સમણમાહણપોસણાણ ણો તસ્સ સરીર-

હે યા કરને વાલે કા અનુમોદન કરતા હૈ, ડસકો અર્થદંડ પ્રત્યયિક
ક્રિયાસ્થાન હોતા હૈ । યહ પ્રથમ ક્રિયા સ્થાન દુબ્રા ॥૨॥

કરાવે છે અથવા કરવાવાળું અનુમોદન કરે છે, તેને અર્થદંડ પ્રત્યયિક
ક્રિયાસ્થાન કહેવાય છે આ પહેલું ક્રિયાસ્થાન છે. ॥૨॥

एव विमि वि विमिगदना भवेति. मे हंवा हेना भेसा लुंरइसा
 विमिगदना अगदना इमिगदं वा हे वेमम आमागी भवइ,
 भवइदं. मे जहागामए वेडुगिमे कण्डंमि वा दहंमि वा
 इडममि वा इमिगंमि वा वल्लयंमि वा णमंमि वा गहणंसि वा
 गहणदिग्गंमि वा वणंसि वा वणविदुग्गंमि वा पव्वयंसि वा
 पव्वविदुग्गंमि वा नणाहं उग्विय सयमे। अगणिकायं
 विमिगि अग्गेण वि अगणिकायं गिमिमवेति अगणंमि अगणि-
 दायं विमिमंमं सत्तुजागट अणट्टादंदे, एयं च खलु तस्स
 सत्तुजागट सत्तुजागट अणट्टादंदे, दोधे दंदुयमादाणे अणट्टादंद-
 यमिगं नि कादिए ॥सू० ३-१८॥

નિસૃજતિ અન્યેનાડંપિ અગ્નિકાયં નિસર્જયતિ અન્યમપિ અગ્નિકાયં નિસૃજન્તં સમ-
નુજાનાતિ અનર્થદણ્ડ' । एवं च खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं सावयमाधीयते । द्वितीयं
दण्डसमादानम् अनर्थदण्डप्रत्ययिकमित्याख्यानम् । सू० ३ = '८ ।

ટીકા—પ્રથમ ક્રિયાસ્થાનમ્ અનર્થપત્રયિકં પ્રદર્શિતં સમાતિ—દ્વિતીય
અનર્થદણ્ડપત્રયિકં ક્રિયાસ્થાનમાહ—યઃ કશ્ચિત્ પુરુષઃ પ્રયોજનં વિનૈવ ત્રસ
જીવાત્ હિંસતિ, તસ્ય દ્વિતીયં ક્રિયાસ્થાનં પાપકારણં મન્વતિ, અધુના સૂત્રાર્થો
વિલિખ્યતે—‘અહાવરે’ અયાપરમ્ ‘દોચ્ચે’ દ્વિતીયમ્ ‘દંડસમાદાનમ્ (ક્રિયાસ્થાનમ્)
‘અણદ્વા દંડવત્તિષ્’ અનર્થદણ્ડપત્રયિકમ્—અનર્થદણ્ડકારણકમ્ ‘તિ આહિજનઃ’
હત્યાખ્યાયતે ‘સે જહાણામર’ તદ્યથાનામ ‘કેરુપુરિસે’ કશ્ચિત્પુરુષઃ ‘જે ઇમે તમા
પાળા મન્વતિ’ યે ઇમે ત્રસ્યન્તિ—શીતોળ્લાદિના ઉદ્વેગં પ્રાપ્નુવન્તીતિ ત્રમાઃ—જહ્નમાડ-
પરપર્યાયા મન્વન્તિ । ‘તે’ તાન્—ત્રસાન્ જીતાન્ હિંમતીતિ, પ્રયોજનાડમાવં દર્શયતિ
—‘જો અચ્ચાણ’ નો અર્ચાયૈ—નો સ્વકીયસ્ય પરકીયસ્ય વા શરીરસ્ય રક્ષણાય

(૨) અનર્થદણ્ડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે દોચ્ચે દંડસમાદાણે’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પ્રથમ અર્થદણ્ડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહકર અથ દૂસરા
અનર્થદણ્ડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહતે હૈ—જો પુરુષ વિના હી કિસી
પ્રયોજન કે જીવોં કી હિંસા કરતા હૈ, વહ દૂસરે ક્રિયાસ્થાન કા ભાગી
હોતા હૈ । અથ સૂત્ર કા અર્થ લિખતે હૈ—

હસકે અનન્તર દૂસરા દણ્ડસમાદાન અર્થાત્ ક્રિયાસ્થાન અનર્થદણ્ડ
પ્રત્યયિક હૈ । વહ હસ પ્રકાર હૈ—યહ જો ત્રસ જીવ હૈ અર્થાત્ જો
સર્પ-ગર્મી કે કારણ ઉદ્વેગ વો પ્રાપ્ત હોતે હૈ ઓર જિન્હે જંગમ પ્રાણી
કહતે હૈ, ઇનકી જો હિંસા કરતા હૈ, કિન્તુ નિષ્પ્રયોજન હી હિંસા

(૨) અનર્થદંડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે દોચ્ચે દંડસમાદાણે’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પહેલું અર્થદંડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહીને હવે બીજું અર્થ
દંડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહેવામાં આવે છે—જે પુરુષ કોઈ પણ પ્રયોજન
વગર—જીવોની હિંસા કરે છે, તે બીજા ક્રિયાસ્થાનના અધિકારી બને છે

હવે સૂત્રનો અર્થ પ્રગટ કરે છે—

આના પછી બીજો દંડસમાદાન—અર્થાત્ ક્રિયાસ્થાન અનર્થદંડ
પ્રત્યયિક છે તે આ પ્રમાણે છે—જે આ ત્રસ જીવો છે અર્થાત્ જેઓ શરીર
અભીના કારણે ઉદ્વેગ પામે છે, અને જેમને જંગમ પ્રાણી કહેવામાં આવે
છે, તેમની જે હિંસા કરે છે, અને પ્રયોજન વગર જ હિંસા કરે છે, પોતાના

સંસ્કારાય વા 'ળો અન્નિણાળ નો અન્નિતાળ-ચર્મળે 'ળો મસાળ' નો માંસાળ 'ળો સોળિયાળ' નો શોળિતાળ 'એવં દિયયાળ' એવં હરયાળ-દ્વિપ્રનિમિત્તમપિ ન 'પિત્તાળ વસાળ પિન્છાળ પુન્છાળ ચાલાળ' એતાવતા મત્સ્યદીનાં વધઃ પ્રોક્તઃ, પિત્તાય, વસાયૈ ચર્ચીતિ પ્રસિદ્ધાય, પિન્છાય-પક્ષાય એતાવતા મયૂરસ્ય હિંસા લોકસિદ્ધા પ્રતીયતે, એતદીયપિન્છેન સંમાર્ગિની નિર્માયિતે, પુન્છાય-એતાવતા ચમરી ગોર્વધઃ પ્રોક્તઃ, તત્પુન્છેન ચામરનિર્માણં મયતિ ચાલાય-કેશાય, અજાડ્ઽવિકં પ્રભૃતિ લોમવતાં હિંસા પ્રદર્શિતા, 'સિળાળ વિસાળાળ દંતાળ દાઢાળ' ણઢાળ ણઠારુઃ ણિળ અઢીળ અઢિમંજાળ' શૃંગાય-હરિણાદીનામ્ વિપળાય, દંન્તાય-દસ્તિનો દંષ્ટાયૈ, નલાય-વ્યઘ્રાદીનામ્, સ્નાયવે, અસ્થને, અસ્થિમજ્જાયૈ 'ળો હિંસિમુ મેત્તિ' નો અહિંસિપુ મેમેતિ-ઇમે મત્સમ્બન્ધિનમ્ અમારયન્. એતદર્થં ન તાન્ મારયતિ અપિતુ સ્વમાવાદેવ ક્રીડન્ વા મારયતિ માણિજાતમ્ 'ળો હિંમિતિ મેત્તિ'

કરતા હૈ, ન અપને યા દુસરે કે શરીર કે રક્ષણ યા 'સંસ્કાર' કે લિપ, ન ચમડે કે લિપ, ન માંસ કે લિપ, ન રુધિર કે લિપ, ન કલેજે કે લિપ ઓર ન પિત્ત યા ચર્ચી, પિન્છ યા ચાલોં કે લિપ હિંસા કરતા હૈ, ન સીંગોં કે લિપ, ન વિપાળોં કે લિપ, ન દાતોં કે લિપ, ન દાઢોં કે લિપ, ન નાઘૂન કે લિપ, ન સ્નાયુ કે લિપ, ન હઙ્ગી કે લિપ, ન મજ્જા કે લિપ હી હિંસા કરતા હૈ।

યહાં પિન્છ શબ્દ સે મયૂરકા વધ કહા હૈ ડસકે પિન્છ સે બુહારી બનાપ જાતી હૈ પુન્છ શબ્દ સે ચમરી ગાય કા વધ કહા હૈ કયોં કિ ડસકી પૂંછ કે ચાલોં સે ચામર બનાપ જાતે હિં, ચાલ કેશ શબ્દ સે મેઢોં એવં બકરિયોં કા વધ સૂચિત કિયા હૈ, દાઢા શબ્દ સે હાથી કે વધ કી સૂચના કી હૈ નઘ કે લિપ વ્યઘ્ર આદિ કો હિંસા કી જાતી હૈ।

અથવા ખીજના શરીરના રક્ષણ અથવા સંસ્કાર માટે નહીં, તથા ન ચામડા માટે, ન માંસ માટે ન લેહી માટે, ન કાળજા માટે તથા ન પિત્ત, ચર્ચી, પિન્છ અથવા વાળો માટે હિંસા કરે છે. ન સીંગડા માટે ન પુંછ માટે, ન દાંતો માટે ન હઢો માટે ન નળો માટે ન સ્નાયુઓ માટે ન હાડકાઓ માટે ન મજ્જા માટે હિંસા કરે છે.

અહિંયાં પિન્છ શબ્દથી મારને વધ કહ્યો છે અને પુન્છ શબ્દથી ચમરી ગાયની હિંસા કહી છે. કેમકે-તેના પુંછડાના વાળોથી ચામર બનાવવામાં આવે છે. વાળ કેશ શબ્દથી ઘેટાં અને બકરાંઓની હિંસા સૂચિત કરેલ છે. દાઢા શબ્દથી હાથીના વધની સૂચના કરેલ છે, નળ માટે વાધ વગેરેની હિંસા કરવામાં આવે છે. તેમજ એવું માનીને હિંસા કરવામાં આવતી નથી, કે આ જીવે મરણ કે. ઇ સંબંધીને

नोः हिंसन्ति ममेति-इमे मत्सम्बन्धिनं हिंसन्ति तदर्थं न तान् मारयति
 'नो हिंसिस्संतिमेत्ति' नो हिमिष्यन्ति ममेति-मत्संबन्धिनं हिंसिष्यन्ति
 तदर्थं न मारयति 'नो पुत्रपोषणाए' नो पुत्रपोषणाय-न वा पुत्रादीनां
 पोषणाय 'नो पशुपोषणाए' नो पशूनां चतुष्टयादीनां गोवादीनां
 पोषणाय 'नो आगारपरिवृद्धताए' न वा आगारपरिवृद्धये-गृहस्य वृद्धयर्थम्
 'नो समणमाहणवत्तणाहेउ' नो श्रमणमाहनवर्त्तनाहेतोः, श्रमणमहनाद्यर्थं
 वा न मारयति 'नो तस्स शरीरगस्स' नो तस्य शरीरस्य किंचित्पिरिया
 दिक्ता भवः किञ्चित्परित्रागाय भवति न बालदन्तपिच्छाद्यर्थं मारयति-न वा
 श्रवणादीनां पोषणाय न वा स्व शरीरव्य-हाराय, किन्तु प्रयोजनमन्तरेणैव
 तान् हन्तीति। 'से' सः 'हंता' हन्ता-प्राणवियोगकर्त्ता 'छेता-छेदनकर्त्ता प्राणि
 नांमिति सर्वत्र सम्बध्यते। 'भेता' भेत्ता-भेदनकर्त्ता 'लुण्ठिता' लुण्ठयिता-प्रणशङ्क
 कर्त्तयित्वा पृथक् पृथक् कर्त्ता 'विलुण्ठिता' विलुण्ठयिता-विशेषरूपेण प्राणिनश्चर्म-
 नेत्रादीनामुत्पादयित्वा 'उद्द्वयिता' उपद्रवयिता-उपद्रवकारी-वस्या पीना, 'उज्झित्तु'

और न यह सोचकर हिंसा को जाना है कि इस जीव ने मेरे
 किसी सम्बन्धी को मारा था, या यह मारता है अथवा मारेगा, न पुत्र
 आदि के पोषण के लिए, न गाय आदि चौगायों के पोषण के लिए,
 न गृह की वृद्धि के लिए, न श्रमण या ब्रह्मण के लिए मारता है, न
 शरीर निर्वाह के लिए मारता है, किन्तु बिना प्रयोजन, कीड़ा करता
 हुआ या आदत के बशीभूत होकर जो हिंसा करता है, वह विवेकहीन
 प्राणी अनर्थदण्ड के पाप का भागी होता है और मारे जाने वाले
 प्राणियों के साथ वैर बांधता है। यही कहते हैं-वह निष्प्रयोजन हनन
 करनेवाला, छेदन-भेदन करने वाला, प्राणियों के अंगों को काटकर
 अलग-अलग करने वाला, चमड़ी या नेत्र आदि को निकालने वाला,

मारता छे. अथवा आ मारे छे, अथवा मारशे, न पुत्र विगेरेना
 पोषणु माटे, न गाय विगेरे यतुष्यद-आर पशवाणा लुवोना पोषणु माटे,
 न घरेनी वृद्धि माटे न श्रमणु अथवा ब्राह्मणु माटे मारे छे, न शरीरना
 निर्वाह माटे मारे छे, परंतु प्रयोजन वगर न कीड़ा-रमत करता करता
 आदत-देवने वश थर्धने जे हिंसा करे छे, ते विवेक हीन प्राणी अनर्थ
 हंडना पापने लेगवनार भने छे. अने मारवामा आवनारा प्राणियो साथे
 वैर बाधे छे अज कडे छे के-आ प्रयोजन वगर हनन करवावाणा छेदन
 -लेदन करवावाणा प्राणियोना अगेने कापीने जुहा जुहा करवा वाणा,
 आभडी अथवा आणेने काढवावाणा, उपद्रव करनारा, अनर्थ हंडना कडवा

ઉચ્ચિ-પ-પરિવજ્ઞ અનર્થદંડસ્ય કટુકફલમિતિ વિવેકમાકુર્વન્. 'વાલે' 'વાઃ:-
સર્વસદ્વિવેકવિકલઃ જીવૈઃ સહ 'વેરસ્ય' વૈરસ્ય 'આમાગી માઈ' આમાગી માતિ-
સર્વથા માગી ભવતિ 'અળદ્વાદંડે' અનર્થદંડઃ-નિષ્પયોજનદંડઃ સઃ । 'સે જેઠા
ળામણ' તથાનામ 'કેઈ પુરિસે' કશ્ચિત્ પુરુષઃ 'જે હમે યાવરા પાળા મવંતિ' યે
હમે સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ પૃથિવ્યાદયો ભવન્તિ 'તંતડા' તથા- 'ઈકાડાઈવા' ઈકા-
ડાદિ વા-વનસ્પતિવિશેષસ્યેય સંજ્ઞા, 'કઠિનાઈ વા' કઠિનાદિ વા 'જંતુગાઈ વા'
જંતુકાદિ વા-પ્રતે વનસ્પતિવિશેષાઃ 'મોથવાઈવા' મુસ્તકાદિ વા 'તળાઈ વા'
તૃણાદિ વા 'કુણાઈ વા કુણાદિ વા 'કુચ્છગાઈ વા' કુચ્છાદિ વા 'પર્વગાઈ વા'
પર્વકાદિ વા 'પલાઝાઈ વા' પલાઝાદિ વા 'તેળો પુત્તપોષણાઈ' તે નો પુત્રપોષ
ણાય તાંસ્તાન્-પૂર્વોપદર્શિતસ્થાવરકાયાન્, યાન્ હન્તિ નો તે પુત્રપોષણાય
પુત્રપદમુપલક્ષ્યકં તેન સર્વેષાં જ્ઞાતિપરિવરાણાં સપ્રહઃ, 'ળો પશુપોષણાઈ' નો
પશુપોષણાય 'ળો આમારપરિવરણાઈ' નો આમારપરિવરણાય 'ળો સમળમાહણ

ઉપદ્રવકારી, અનર્થદંડ કે કટુકફલનો ન સમજાને વાળા વહ મન્યબુદ્ધિ
જીવોં કે સાથ હોને વાલી શત્રુતા કા માગી હોતા હૈ, નિર્રથક હી વૈર
કા માજન ધનતા હૈ ।

और यह जो पृथिवी आदि स्थावर प्राणी है, जैसे इक्कड, कठिन
तथा जंतुक नामक वनस्पतियां, मोथा, तृण, कुश, कुच्छक, पर्वक,
पलाल, इन वनस्पतियों का पुत्र का पोषण करने के लिए हनन
नहीं करता है, 'यहां पुर शब्द उपलक्षण है, उससे सभी ज्ञाति-परि-
वार आदि का ग्रहण कर लेना चाहिए' न पशुओं का पोषण करने के
लिए हनन करता है, न घर को बढाने के लिए, न श्रमणमाहन के पोषण
के लिए, न अपने शरीर की रक्षा के लिए हनन करता है, वह निष्प

ક્ષણને ન સમજવા વાળા, તે મંદ બુદ્ધિવાળા જીવોની સાથે ધનારા શત્રુ
પણાના ભાગીદાર બને છે. નિર્રથક જ વેરને પાત્ર બને છે.

અને જે આ પૃથ્વીકાય વિગેરે સ્થાવર પ્રાણી છે, જેમકે-હિંદુઃ-કઠિન-
-તથા જંતુક નામની વનસ્પતિયો. તથા મોથ, તૃણ, કુશ, કુચ્છક, પર્વક,
પલાલ, આ વનસ્પતિયોનું જેઓ કટુમ્બનું પોષણ કરવા માટે હનન-વધ
કરતા નથી, અહિયાં (કટુમ્બ શબ્દથી સઘળા જ્ઞાતિ-પરિવાર વિગેરે સમજી
લેવા) ન પશુઓનું પોષણ કરવા હનન-વધ કરે છે. ન ઘર વધારવા માટે,
ન, શ્રમણ કે માહનના પોષણ માટે ન પોતાના શરીરની રક્ષા માટે હનન

પોસણાઈ' નો શ્રમણમાહનપોષણાય 'જો તસ્સ સરીરગસ્સ' નો તસ્ય શરીરસ્ય 'કિંચિ-
વિપરિયાઈતા મવંતિ' કિંચિત્ પરિત્રાણાય મવંતિ 'સે હંતા' સ હંતા 'હેતા-મેતા
-હુંપઈતા-વિહુંપઈતા-ઉદગઈતા' હેતા-હેદનકર્તા, 'મેતા' મેદનકર્તા, હુંપયિતા,
વિહુંપયિતા, ઉપદ્રવયિતા 'ઉજ્જિહંતં વાલે વૈરસ્સ આમાગી મવઈ' ઉજ્જિહત્ય-વિવેકં
પરિત્યજ્ય વાલો-મન્દબુદ્ધિઃ વૈરસ્યામાગી મવતિ-સર્વથા વૈરસ્ય માગી મવતી-
ત્યર્થઃ 'અણઢ્ઠાદંઢે' અયમનર્થદણ્ડઃ, પુનરપ્યાહ-'સે જહાણામણ' તથ્યાનામકઃ
'કેઈ-પુરિસે' કશ્ચિન્ પુરુષઃ 'કચ્છંમિ વા-દહંસિ વા ઉદગંસિ વા-દવિયંસિ વા-
વલ્યંસિ વા-ળૂમંસિ વા-ગગણંસિ વા' કચ્છે વા-તુણપુઠ્ઠજે, હ્રદે વા, ઉદકે વા
-સમુદ્રનદ્યાદિષુ, દ્રવ્યે વા, ચલ્યે વા-નદીવેષ્ટિતસ્થલે, 'ળૂમંમિ વા' ગર્તે વા-અવત-
મસે વા-અન્ધકારપૂર્ણસ્થાને, 'ગહણે વા' ગહને વા 'ગહણવિદુગંમિ વા-વળંસિ
વા વળવિદુગંસિ વા-પવ્વંપમિ વા-પવ્વયવિદુગંસિ વા' ગહનવિદુર્ગે વા, વને વા,
વનવિદુર્ગે વા, પર્વતે વા પર્વતવિદુર્ગે વા 'તુણાં ઝપવિય ઝપવિય' તુણાનિ ઉત્સાર્ય
ઉત્સાર્ય-ઉત્ક્ષિપ્ય ઉત્ક્ષિપ્ય 'સપમેવ આણિકાયં ણિમિરઈ' સ્વપમેવાગ્નિકાયં
યોજન હનન કરને ચાલા, હેદન કરને ચાલા, મેદન કરને ચાલા, કાટ
કર પૃથક્-પૃથક્ કરને ચાલા, ઉઘાડ દેને ચાલા ઉપદ્રવ કરને ચાલા
અજ્ઞાની વ્યર્થ હી વૈર કા માગી હોતા હૈ । હસ પ્રકાર કિસી પ્રયોજન
કે વિના હિંસા કરના અનર્થદંડ હૈ ।

ઔર भी कहते हैं-कोई भी पुरुष कछार-नदी के तट पर, तालाब
पर, जलाशय पर, नदी से वेष्टित स्थल पर, खड्डे में, अन्धकार पूर्ण
स्थान में, गहन में, गहनविदुर्ग 'जहां जाना कठिन हो ऐसे गहन
स्थान में, वन में, वनविदुर्ग में, पर्वत पर पर्वत विदुर्ग पर तृण आदि
फैला-फैला कर स्वयं ही आग जलाना है, या दूसरे से आग जलवाना

કરે છે એવા વિના પ્રયોજન હનન કરવાવાળા, હેદન કરવાવાળા, મેદન
કરવાવાળા, કાટ કરીને પૃથક્ પૃથક્ કરવાવાળા, ઉઘાડવાવાળા, ઉપદ્રવ કરવા
વાળા અજ્ઞાની વ્યર્થ ફાગટ જ વેરને લોગવનારા ગને છે આ રીતે કોઈ
પણ પ્રયોજન વગર જ હિંસા કરવી તે અનર્થ દંડ કહેવાય છે

વિશેષ કહે છે-કોઈ પણ પુરુષ કછાર-નદીના કિનારા પર તટાવ પર
જલશય પર નદીથી વીંટળાયેલા સ્થળ પર, ખડમા અંધારાવાળા સ્થાનમાં
ગહનમાં-ગહન વિદુર્ગ એટલે કે જ્યાં જવું મુશ્કેલ હોય એવા ગહન
સ્થાનમાં, વનમાં, વનવિદુર્ગમાં પર્વત પર, પર્વત વિદુર્ગ પર તૃણ પિગેરે
ફેલાવીને સ્વયં આગ લગાડે છે, અથવા બીજાની પસે આગ લગાવે છે,

નિમ્નજતિ, કસ્મિંશ્ચિદપિ-સ્થાને તૃણાદિકમેકત્ર કૃત્વા વહ્નિ-મજ્જાલયતિ ।
 ‘અળેણ ત્રિ અગ્નિકાયાં ગિસિરાત્રેઈ’ અન્યેનાઽપિ અગ્નિકાયાં નિમર્જયન્તિ-મજ્જા-
 લયતિ । ‘અળં પિ અગ્નિકાયાં ગિસિરંતં સમણુજાણઈ, અળટ્ટા દંઢે’ અન્યમપિ-
 અગ્નિકાયાં નિમ્નજતં સમણુજાનાતિ-અનુમોદતે । અનર્થદણ્ડઃ । ‘એવં ચલુ તસ્સ
 તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ અહિજ્જઈ’ એવં કુર્વતઃ ચલુ તસ્ય તત્પત્ત્યયિકં સાવચમારુયા-
 તમ્, एतादृशपुषस्य सावधमणिघातात् सावधकर्मवन्तो भवति ‘दोच्चे दंड-
 समादाने अणट्टादंडवत्तिएत्ति आहिइ’ द्वितीय दण्डसमादानमनर्थदण्डप्रत्ययिक
 मारुयातमिति ॥सू० ३=१८

મૂલમ્—અહાવરે તચ્ચે દંડસમાદાણે હિંસાદંડવત્તિણ્તિ આહિ-
 જ્જઈ, સે જહાણામણ કેઈપુરિસે મમં વા મમિં વા અન્નં વા અન્નિં
 વા હિંસિંસુ વા હિંસંતિ વા હિંસિસ્સંતિ વા તં દંડં તસથાવરોહિં
 પાળોહિં સયમેવ ગિસિરઈ, અળેણા ત્રિ ગિસિરાત્રેઈ અન્નં પિ
 ગિસિરંતં સમણુજાણઈ હિંસાદંડે, એવં ચલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં
 સાવજ્જંતિ આહિજ્જઈ, તચ્ચે દંડસમાદાણે હિંસાદંડવત્તિણ્તિ
 આહિણ્ ॥સૂ૦ ૪॥૧૯॥

છાયા—અથાપરં તૃતીયં દણ્ડસમાદાનં હિંસાદણ્ડપ્રત્યયિકમિત્યારુણયતે,
 તદ્યથા નામ કશ્ચિત્ પુરુષઃ માં વા મત્રીયં વા અ યં વા અન્યદીયં વા અહિંસેષુ વા
 હિંમન્તિ વા હિંસિષ્યન્તિ વા ત દણ્ડે ત્રસમ્યાવરેષુ પ્રાણેષુ મત્રયમેવ નિમ્નજતિ
 અન્યેનાપિ નિર્મર્જયન્તિ અ યત્રપિ નિમ્નજતં સમણુજાનાતિ હિંસાદણ્ડ । એવં ચલુ
 તસ્ય તત્પત્ત્યયિકં સાવચમિત્યાધીયતે । તૃતીયં દણ્ડપમાનં હિંસાદણ્ડપ્રત્યયિક
 મિત્યારુણયતમ્ । સૂ૦ ૪=૧૯॥

હૈં યા આગ જ્વાળાને ચાલે કા અનુમોદન કરતો હૈં. ઉમકો હસકે નિમિત્ત
 સે પાપ છોતા હૈં અર્થાત્ હવ પ્રકાર નિર્થક જીવવધ કરને સે પાપ
 કર્મ કા બન્ધ હોતા હૈં । યહ અનર્થદણ્ડ પ્રત્યયિક નામક દૂસરા
 ક્રિયોસ્થાન હૈં । ૩॥

અથવા અગ્નિ સમગ્રાવવાવાળાને અનુમોદન-ઉત્તેજન કરે છે, તેને એ નિમિત્તે
 પાપ થાય છે, અર્થાત્ આ રીતે નિર્થક જીવ જીવવધ કરને સે પાપ
 બન્ધ થાય છે. આ અનર્થ દંડ પ્રત્યયિક નામનું બીજું ક્રિયાસ્થાન છે. ॥૩॥

તત્પ્રત્યયિકં હિંસાપ્રત્યયિકં હિંસાકારકમ્ 'સાવજ્ઞંતિ આહિજ્ઞઃ' સાવચમ્-
સાવધકર્મવન્ધો ભવતીત્યાપીયતે 'તન્ચે' તૃતીયમ્ 'દંડમત્રાદણે' દણ્ડસમાદાનમ્
ક્રિયાસ્થાનમ્ હિંસાદંડવત્તિ' હિંસાદણ્ડપ્રત્યયિકમ્ 'આહિ' આરુપ્યાતમ્' કથિતમ્ ।
ચદ્વો હિ પુરુષાં ઇતાદૃશા ભવન્તિ યે 'યચયં' પુરુષો જીવન્ તિષ્ઠેત્ તદા માં
કદાચિદ્ ઘાતયિષ્યાતિ' ઇતિ મત્વા તં સ્વયં નિમૃજન્તિ, અન્યેન વા ત્રિસર્જયન્તિ
અથવા ધ્વનન્તમન્યં પ્રેરયન્તિ, તેષાં હિંસાકારણકઃ સાવધકર્મવન્ધો ભવતીતિ
સૂત્રસ્યાઽપિમાયઃ ॥ સૂ. ૪ ॥ ૧૯

મૂળમ્-અહાવરે ચઉત્થે દંડસમાદાણે અકમ્હાદંડવત્તિ' તિ
આહિજ્ઞઃ, સે જહા ણામણ કેહપુરિસે કચ્છંસિ વા
જાવ વણવિદુગંતિ વા મિયવત્તિ' મિયસંકપ્પે મિયપ-
ણિહાણે મિયવહાણ ગંતા ણમ્ મિયત્તિકાઠં અન્નયરસ્સ મિય-
સ્સ વહાણ ઉસું આયામેત્તા ણં ણિસિરેજ્ઞા, સે મિયં વહિસ્સામિ
ત્તિકટ્ટુ તિત્તિરં વા વટ્ટગં વા ચડગં વા લાવગં વા કવોયગં વા
વા કવિં વા કવિંજલં વા વિંધિત્તા ભવહ, ઇહ ચલુ સે અન્નસ્સ
અટ્ટાણ અણ્ણં ફુસહ અકમ્હાદંડે । સે જહા ણામણ કેહપુરિસે

કરને વાલે પુરુષ કો હિંસા કે નિમિત્ત સે પાપકર્મ કા વન્ધ હોતા હૈ ।
યહ તીસરા હિંસા પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહા ગયા હૈ ।

ચદ્વત સે પુરુષ એસે હોતે હૈ જો સમજાતે હૈ કિ યદિ યહ જીવ
જીવિન રહેગા તો કદાચિત્ મુક્કે માર ડાઢેગા એસા સમજાકર વે ઉસે
સ્વયં હી મારદેતે હૈ યા દુસરે દ્વારા મારવા દેતે હૈ અથવા મારને વાલે કા
અનુમોદન કાતે હૈ । એસે પુરુષો કો હિંસાકારણક પાપકર્મ વન્ધતા હૈ ।
યહ સૂત્ર કા આશય હૈ ॥૪.૧

વાળા પુરુષને હિંસા નિમિત્તે પાપકર્મનો બંધ થાય છે. આ ત્રીજું હિંસા
પ્રત્યયિક નામનું ક્રિયાસ્થાન દહેવામાં આવેલ છે

ધણા મનુષ્યો એવા હોય છે કે—જેઓ એવું સમજે છે કે—જેઓ
એવું જીવતા રહેશે તો કદાચ મને મારી નાખશે. એવું સમજીને તેઓ
સ્વયં તેને મારી નાખે છે, અથવા બીજાનાથી મારાવી નાખે છે, અથવા
મારવાવાળાને અનુમોદન-ઉત્તેજન આપે છે, એવા પુરુષોને હિંસા કારણક
પાપકર્મનો બંધ થાય છે. આ પ્રમાણે સૂત્રનો ભાવ છે. ॥૪.૧

સાલીણિ વા વીહીણિ વા કોદ્રવાણિ વા કંગૂ ણિ વા પરગાણિ વા રાલાણિ વા ણિલિજ્જમાણે અન્નચરસસ તણસસ વહાણ સત્થં ણિસિરેજ્જા, સે સામગં તણગં કુમુદગં વિહીઝસિયં કલેસુયં તણં છિંદિસ્સામિ ત્તિ કટ્ટુ સાલિં વા વીહિં વા કોદ્રવં વા કંગું વા પરગં વા રાલયં વા છિંદિત્તા ભવઈ, ઇતિ खलु સે અન્નસસ અટ્ટાણ અન્નં ફુસઈ અકમ્હાંદંડે, एवं खलु तस्स तप्पत्तियं सावज्जं आहिज्जइ, चउत्थे दंडसमादाने अकम્हांदंडवत्तिण आहिण ॥सू० ५॥२०॥

છાયા—અયાપરં ચતુર્થે દણ્ડસમાદાનમ્ અકસ્માદ્દણ્ડપ્રત્યયિકમિત્યાખ્યાયતે, તચયાનામ કશ્ચિપુરુષઃ કચ્છે વા યાવદ્ ચનદુર્ગે વા મૃગવૃત્તિક્રુઃ મૃગસંકલ્પઃ મૃગપ્રણિધાનઃ મૃગવગાય ગન્તા એવે મૃગા ઇતિ કૃત્વા અન્યતરસ્ય મૃગસ્ય વધાય ઇપુતાવામ્ય खलु निःसृजेत् । स मृगं हनिष्यामि इति कृत्वा नित्तिरं वा वर्तकं वा चटकं वा लावकं वा कपोतकं वा कर्णिकं वा कषिञ्जलं वा वगैः दयित्वा भवति । इह खलु सोऽन्यस्य अर्थाय अन्यं स्पृशति अकस्माद् दण्डः । तचथा नाम कश्चिपुरुषः शालीन् वा व्रीहीन् कोद्रवान् वा कङ्गून् वा परकान् वा रालान् वा अपनयन् अन्यतस्स त્ણસ્ય વધાય શલ્લં નિઃસૃજેત્ સ શ્યામાકં ત્ણકં કુમુદકં વ્રીહ્યુચ્છિન્નં કલેસુયં ત્ણં છેડસ્યાપોતિ કૃત્વા શાલિં વા વ્રીહિં વા કોદ્રવં વા કઙ્ગું વા પરકં વા રાલં વા છેડું ભવતિ ઇતિ સ खलु अन्यस्य अर्थाय अन्यं स्पृशति अकस्माद् दण्डः । एवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं सावच्यम् आधीयते चतुर्थं दण्डसमादानम् अकस्माद्दण्डप्रत्ययिकमाख्यातम् ॥सू० ५=२०॥

ટીકા—પૂર્વસૂત્રે તૃતીયં હિંસાપ્રત્યયિકં દણ્ડસમાદાનં કથિતં સમ્પ્રતિ ચતુર્થં મકસ્માદ્દણ્ડપ્રત્યયિકં ક્રિયાસ્થાનમાહ—‘અહાવરે’ ઇત્યાદિ । ‘અહાવરે’ અથાડપરમ્

(૪) અકસ્માત્દંડ ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે ચઉત્થે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ત્રીસરા હિંસાપ્રત્યયિકદંડ સમાદાન કહા ગયા, અથ ચોથા અકસ્માત્ દંડપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહાતે હૈં, કોઈ મૃગ વધ કી

(૪) અકસ્માત્ દંડ ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે ચઉત્થે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ત્રીજો હિંસા પ્રત્યયિક દંડ સમાદાન કહેલ છે —હવે આ ચોથો અકસ્માત્ દંડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહેવાય છે. કોઈ મૃગવધની આશુ-

‘વડર્થે’ ચતુર્થમ્ ‘દંડમમાદાણે’ દંડસપાદાનમ્ ‘અકમ્હા દંડાત્તીર’ અકસ્મા-
દંડપ્રત્યયિકમ્ ‘ત્તિ આહિજ્ઞઃ’ इत्याख्यायते । ‘સે જડાણામણ’ તથથાનામ
‘કેડપુરિસે’ કશ્ચિત્પુરુષઃ ‘કન્હમિ વા જાવ વળવિદુર્ગમિ વા’ કચ્છે વા યાવઢન-
વિદુર્ગે વા યાવત્પદેન હદે વા ઉદકે વા દ્રવ્યે વા વહ્યે વા મર્તે વા મહને વા
મહનવિદુર્ગે વા વને વા વાવિદુર્ગે વા પર્વતે વા પર્વતવિદુર્ગે વા સ્તપેતેપાં ગ્રહણં
મવતિ, કસ્મિશ્ચિન્નદી દેસ્યવા યાસ્તકસ્મિશ્ચિન્નમહારણ્યે વા ગત્યા ‘મયવત્તિવ’
મૃગવૃત્તિકઃ-મૃગસ્ય મારણાત્મિકા વૃત્તિગત્તીવિકા વ્યવહારો યસ્ય સ મૃગવૃત્તિકઃ
‘મિયસંકલ્પે’ મૃસલ્કલ્પઃ-મૃગવધવિચારવાન ‘મિયવણિહાણે’ મૃગવણિધાનઃ-મૃગ-
વધધ્યાનવાન ‘મિયવહાણ’ મૃગવધાયૈવ ‘ગંતા’ ગન્તા-વનં ગતવાન । ‘પપ મિયત્તિ’
એતે મૃગા इति ‘કાડ’ કૃત્વા ‘અન્નપરસ્ત મિયસ્ત’ અપ્યત્તસ્ય મૃગસ્ય ‘વહાણ’
વધાય-મારણાય ઉમું આયામેત્તા’ इपु-વાણમ્ આયામ્ય ધનુષિ સમારોપ્ય ‘જિ-
સિરેજ્ઞા’ નિઃસૃજેત્-પ્રક્ષિપેત્ । ‘સે મિયં વહિસ્તામિ ત્તિ કદદુ’ મ દ્વિમદ્ઃ મૃગ-
વધિષ્યામિ, इति કૃત્વા વાણં પ્રક્ષિપેત્, પરન્તુ-શરો લક્ષ્યમલમનાળઃ અન્નરાલે એવ
‘તિત્તિરં વા-વટ્ટં વા-ચરગં વા-લાવગં વા-કપોયગં વા-કપિ વા-કપિજલં વા

આજીવિકા વાલા પુરુષ કછાર મેં, તાલાવ મેં, જલાશય પર, નદીવેષ્ટિન
પ્રદેશ મેં, ઘડ્ડે મેં, મહન (મટવી) મેં, મહન વિદુર્ગ મેં, વન મેં, વન
વિદુર્ગ મેં, પર્વત પર પર્વતવિદુર્ગ પર કિસી ધી નદી તટ યા મહારણ્ય
આદિ મેં જાકર મૃગ કો મારને કા સંકલ્પ કરતા હૈ, મૃગવધ કા ધ્યાન
કરતા હૈ, મૃગ કા વધ કરને કે લિણ હી જાતા હૈ, વહ ‘યે મૃગ હૈ’ એસા
સોચકર કિસી મૃગ કા વધ કરને કે લિણ ધનુષ પર યાગ ચઢાતા હૈ
ઑર ઉસે છોડ દેતા હૈ । યચ્ચપિ ઉચ્ચ દ્વિમક ને મૃગ કા વધ કરને કે
વિચાર સે વાણ છોડા હૈ, પરન્તુ વહ વાણ લક્ષ્ય પર ન જાકર બીચ
હી મેં તીતર, વતક, ચાટક, લાવક, કપોત, કપિ યા કપિજલ કો

વિકાવાળો પુરુષ કછારમાં, તળાવમાં જલાશયમાં, નદીવાળા પ્રદેશમાં, ખાડામાં
ગહન જંગલમાં, ગહન વિદુર્ગમાં, વનમાં, વનવિદુર્ગમાં, પર્વત પર, પર્વ-
તના વિદુર્ગ પર, કહેવાનો હેતુ એ છે કે-કોઈ પણ નદી કિનારે એથવા,
મહા અરણ્ય વિગેરેમાં જઈને મૃગને મારવા માટે સંકલ્પ-નિશ્ચય કરે છે,
મૃગવધનું ધ્યાન કરે છે, મૃગનો વધ કરવા માટે જ તે ‘આ મૃગ છે’
એવો વિચાર કરીને કોઈ મૃગનો વધ કરેવા માટે ધનુષ પર બાણ
ચડાવે છે. અને તેને છોડી દે છે. પરંતુ તે બાણ લક્ષ્ય પર ન જતાં વચમાં
જ તેતર, વતક, ચાટક, લાવક, કપૂતર, કપિ કે કપિજલને વીધી દે છે, અને

વિધિતા મવઈ' વિત્તિરેમ્-પક્ષિવિશેષમ્ ચટકં-કારકં-કાગેતં-કપિં-૧. વિજ્ઞાનં વા
 વેગયિતા મવતિ। પશુ-અન્યતમસ્ય કસ્પચિદ્ ઘાતો મવતિ। 'ઈહ' 'સ્વલ્લ' સે-અન્નસ્ત-
 અદ્વ-પે' ઇહ સ્વલ્લ સઃ-અન્યસ્યાડર્થાય 'અણં' અન્નમ્ 'કુમઈ' સ્પૃશતિ-હિન્સ્તીત્યર્થઃ,
 'અકસ્માદંડે' અકસ્માદંડો ભવતિ। અયં માત્રઃ-પત્ર-વધકઃ-વેધ્યં લક્ષ્યીકૃત્ય-વાણ-
 મક્ષિયત્, કિન્તુ લક્ષ્યસ્ય-વેધો ન જાતઃ, પરન્તુ-તદન્યસ્યૈવ વેધઃ 'અનાકૃપાણી'
 ન્યાયેન 'કાકતાલીપ' ન્યાયેન-વા જાતં-ઇતિ-અયમકસ્માદંડો-હિ-કથયતે, અન્ય-
 સ્યાડપિ-તદીયવાણેન મરણાદ્ ઘાતકત્વં મવત્યેવ। પુનરપ્યાહ-'સે' જહાણામણ'
 તથથાનામ 'કેદપુરિસે' કશ્ચિત્ પુરુષઃ કૃષિચલઃ, સાલીણિ વા-ત્રીહીણિ વા-કોદ્રવાણિ
 વા' શાલીન્ વા-ત્રીહીન્ વા-ક્રોદ્રવાન્ વા 'કંગૂણિ વા-પરગાણિ વા-રાલાણિ વા'
 કદ્ગૂણ વા-પરકાન્ વા-રાલાન્ વા-રતે-ધાન્યવિવેષાશ્ચાન્ 'ગિલિજ્જનાણે'
 અપતયન્ 'અન્નયરસ્સ તુણસ્પ', અન્નયરસ્પ તુણસ્ય 'વદાણ' વધાવ-છેદાય સત્થં-

વીંધ દેતા હૈ और इन में से किसी प्राणी का घात हो जाता है। इस
 प्रकार अन्य के वध लिए छोड़ा हुआ बाण अन्यका घात करता है तो
 यह अकस्मात्दंड कहा जाता है। तात्पर्य यह है कि हत्यारे ने किसी
 प्राणी को लक्ष्य करके बाण छोड़ा किन्तु उस बाणने लक्ष्य नहीं बिंधा,
 किन्तु दूसरा ही कोई प्राणी बिंध गया। इस प्रकार अज्ञा कृपाणी न्याय
 या काकतालीप न्याय-चरितार्थ हो गया। यह अकस्मात्दंड कहलाता
 है। दूसरे का घात होने पर भी जिसके बाण से प्राणी मारा गया है,
 वह घातक तो है ही।

और भी कहते हैं-जैसे कोई किसान शालि त्रीद्वि, कोद्व, कंगु,
 परग-राल, इन धान्यों का निदाण कर रहा है अर्थात् इनके साथ

તેમોથી કોઈ પ્રાણિનો ઘાત-વધ થઈ જાય છે, આ રીતે બીજાને માટે છોડેલ
 બાણ અન્યને મારે છે તો તેને અકસ્માત્ દંડ કહેવામાં આવે છે કહેવાતું
 તાત્પર્ય એ છે કે-હત્યારાએ કોઈ પ્રાણિને બાણ છોડેતું પરંતુ લક્ષ્ય
 વિધાયુ નહીં, પણ બીજા કોઈ પ્રાણી વીધાય ગયું, આ રીતે અજ્ઞ
 કૃપાણી ન્યાય અથવા કાકતાલિ-ન્યાય ચરિતાર્થ થાય છે, તેને અકસ્માત્ દંડ
 કહેવાય છે. બીજાનો વધ થવા છતાં પણ જેના બાણથી પ્રાણી મરાયુ છે,
 તે હિંસક તો ગણાય જ છે

વિશેષમાં કહે છે કે-જેમ "કોઈ જોડુત ડાંગર ત્રીહિ કોદરા, ક.ગ,
 વિગેરે ધાન્યે તું નિદાણ-નીદવાતું કાય" કરી રહ્યો હોય, અર્થાત્ ધાન્યની
 સથે ઉગેલા ધાસને ઉખાડી રહ્યો હોય, તેણે કોઈ ધાસને ઉખાડેલો માટે
 શસ્ત્ર (ખરપડી) ચલાવી હોય અને વિચાર્યું હોય કે હું શ્યામો, તૃણ, કુસું-

નિસિરેજ્ઞા' શસ્ત્રં નિ સ્વજેત્ 'સે સામગં તળગં કુમ્બરગં વીહિં ઉસિયં કહેસુયં
તળં છિદિસ્સામિ તિ કદ્દુ' સ પુરુષઃ શ્યામાકં તૃગકં કુમ્બરકં વ્રીહ્યુચ્છૂતં કહે-
સુકં તૃગમ્ એને તૃગવિશેષાઃ તાનિ છેત્સ્યામીતિ કૃત્વા 'સાઙિ વા-વીહિં વા-કોદ્રવં
વા કંગુ વા-પરગં વા-રાલયં વા-છિદિત્તા માઈ' શાલિં વા-વ્રીહિં વા-કોદ્રવં વા-
-કદ્દુયં વા-પરકં વા-રાલં વા-છેતું ભવતિ, 'ઇતિ-ત્વલુ સે અન્નસ્સ અટ્ટાય અન્નં
પુસઈ' ઇતિ ત્વલુ સઃ અન્નસ્ય અર્થાયાડન્યમેવ સૃશતિ-દિનસ્તિ, 'અકસ્માદ્દંડે'
અકસ્માદ્દંડો ભવતિ । કૃપિકઃ ક્ષેત્રાત્ સ્વામિમતત્રીઘાદીનાં વર્ધનાય અનમિમત-
તૃણાદિકમપનેતુ મિચ્છન્ તૃણાન્તરમપનેષ્યામીતિ મનસિ નિધાય તત્તૃગકર્ત્તનાય
શસ્ત્રં ચાલયતિ, પરન્તુ દૃષ્ટિમાન્ધ્યાત્ 'છેદ્યાસ્પેક્ષયાડ્છેદ્યસ્યૈવાડન્યસ્ય' કર્ત્તનમ-
ભૂદિતિ સ.-અકસ્માદ્દંડો ભવતિ । યસ્તુતસ્ત્વત્ર કૃપિકસ્ય નાસીન્મનોડન્યસ્ય

હવે હું ઘાસ કો ઉઘાડ રહા હૈ । ઝાવને કિસી ઘાસ કો ઉઘાડને કે
લિયે શસ્ત્ર (સુરપા) ચલાયા ઓર સોચા કિ મૈં શ્યામાક, તૃગ, કુમ્બરક,
વ્રીહિ, કહેસુક આદિ કિસી ઘાસ કો 'ઉઘાડૂં' કિન્તુ ઘાસ કે વડલે
શાલિ, વ્રીહિ, કોદ્રવ, કંગુ, પરગ યા રાલય ધાન્ય મૈં હી શસ્ત્ર લગ જાતા
હૈ ઓર વહ ઉઘાડ જાતા હૈ । હસ પ્રકાર વહ ઘાસ કે વડલે ધાન્ય કો
ઉઘાડ લેના હૈ તો યહ અકસ્માદ્દંડ હુ મા ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કોઈ કિસાન અપને સેવ મૈં શાલિ આદિ ધાન્ય
કી વૃદ્ધિ કે લિયે અવાંછનીય ઘાસ-ફૂવ કો ઉઘાડ દેના ચાહતા હૈ
ઓર ઇસકો ઉઘાડને કે લિયે શસ્ત્રના પ્રયોગ કરતા હૈ, કિન્તુ દૃષ્ટિ-
દોષ યા અસાવગ્યાનતા કે કારણ વહ શસ્ત્ર ઘાસ મૈં ન લગતર ધાન્ય
કે પોધે મૈં લગ જાતા હૈ ઓર ધાન્ય કા પોધા ઉઘાડ જાતા હૈ । હસ
પ્રકાર, જિસે ઉઘાડને કા વિચાર કિયા થા, વહ ન ઉઘાડ કર ધાન્ય

દક, વિગેરે કોઈ એક ધાસને- ઉખડું, પરંતુ ધાસને બે લે શલી, વ્રીહી,
કોદરા, કાંગ વિગેરે ધાન્યમાં જ ખરપડી લાગી જાય, અને તે ધાન્યનો
છોડ ઉખડી જાય, આ રીતે તે ધાસને બે લે ધાન્યને ઉખાડી લે છે, તો આ
અકસ્માત્ દક ડહેવાય છે

તાત્પર્ય એ છે કે—કોઈ જેડુત પોતાના જેતરમાં શાલી-ડાંગર વિગેરે
અનાજને વધારવા માટે વધારે-પડતા અનિચ્છનીય, ધાસ-ને ઉખેડવા
છિછે છે, અને તેને ઉખેડવા માટે શસ્ત્ર ચલાવે છે, પરંતુ દૃષ્ટિ દોષ અથવા
અસાવધાનપણાને કારણે તે શસ્ત્ર ધાસમાં ન લાગતાં ધાન્યના છોડમાં લાગી
જાય, અને અનાજનો છોડ ઉખડી જાય. આ રીતે જેને ઉખાડવાનો વિચાર

કર્ત્તને, કિન્તુ-અન્યસ્યેવ કર્ત્તને-તદિચ્છા, તથાપિ દૈવોપહતસ્ય કસ્યચિદન્યસ્ય કર્ત્તને-જાતમ્ । 'एवं खलु तस्स तप्पत्तियं सावज्जं આહિજ્જઈ' एवं-खलु-तस्य-तत्पत्त्ययिकं सावद्य माधीयते, एवं कुर्वतस्तस्य कृषिकस्य सावद्य कर्मबन्धो भवति । 'चतुर्थे दंडसमादाने' चतुर्थे दण्डसमादानम् 'अकम्हा दंडवत्तिण' अकस्मादण्ड-प्रत्ययिकम् 'आहिण' आख्यातम्-कथितम् ॥सू० ५=२०॥

મૂલમ્-અહાવરે પંચમે દંડસમાદાણે દિટ્ઠિવિપરિયાસિયા દંડવત્તિણ ત્તિ આહિજ્જઈ, સે જહા ણામણ કેહપુરિસે માઈહિં વા પિઈહિં વા ભાઈહિં વા મગિણીહિં વા મજ્જાહિં વા પુત્તેહિં વા ધૂતાહિં વા સુણહાહિં વા સદ્ધિ સંવસમાણે મિત્તે અમિત્તમેવ મન્ન-માણે મિત્તે હયપુઘ્વે ભવઈ, દિટ્ઠિવિપરિયાસિયા દંડે । સે જહા ણામણ કેહપુરિસે ગામઘાયંસિ વા ણગરઘાયંસિ વા खेडघायंसि વા कब्बडघायंसि વા મડંબઘાયંસિ વા દોણમુહઘાયંસિ વા પટ્ટણઘાયંસિ વા આસમઘાયંસિ વા સન્નિવેસઘાયંસિ વા નિર્ગ-મઘાયંસિ વા રાયહાણિઘાયંસિ વા અતેણં તેણમિત્તિ મન્નમાણે અતેણે હયપુઘ્વે ભવઈ દિટ્ઠિવિપરિયાસિયા દંડે, एवं खलु तस्स तप्पत्तियं सावज्जंતિ આહિજ્જઈ, પંચમે દંડસમાદાણે દિટ્ઠિવિપરિયાસિયા દંડવત્તિણત્તિ આહિણ ॥સૂ० ૬॥

કા પોધા ઉલટ જાતા હૈ । यह अकस्मात्दंड है । इस प्रकार अकस्मात् दंड का सेवन करने वाले को उसके निमित्त से पापकर्म का बंध होना है । यह चौथादंडसमादान अर्थात् क्रियास्थान है, जो अकस्मात्दंड-समादान कहा गया है ॥५॥

કર્થી હોતો, તે ન ઉપસ્તાં અનાજનો છોડ ઉણડી ખાય છે, તેને અકસ્માત્ દંડ કહેવાય છે આ રીતે અકસ્માત્ દંડનું સેવન કરવાવાળાને તેના નિમિત્તે પાપકર્મનો બંધ થાય છે. આ ચોથો દંડ સમાદાન અર્થાત્ ક્રિયાસ્થાન છે, જેને અકસ્માત્ દંડ સમાદાન કહેવામાં આવે છે. ॥૫॥

છાયાત્—અથાડપરં પશ્ચમં દણ્ડસમાદાનં દષ્ટિવિપર્યાસદણ્ડપ્રત્યયિકમિત્યા
 રૂપાયતે । તદ્યથાનામ કશ્ચિત્ પુરુષઃ માતૃભિર્વા પિતૃભિર્વા भ्रातૃભિર્વા મગિનીઃ
 મિર્વા માર્યામિર્વા પુત્રેર્વા દુહિતૃભિર્વા સ્તુપામિર્વા સાર્થ સંવસન્ મિત્રમમિત્રમેવ
 મન્યમાનઃ સિત્રં હતપૂર્વો ભવતિ દષ્ટિવિપર્યાસદણ્ડઃ, તદ્યથાનામ કોડપિ પુરુષો
 ગ્રામઘાતે વા, નગરઘાતે વા, સ્વેદઘાતે વા, કર્ચદઘાતે વા, મહમ્વઘાતે વા દ્રોણઃ
 મુલઘાતે વા, પટ્ટનઘાતે વા, આશ્રમઘાતે વા, સન્નિવેશઘાતે વા, નિર્ગમઘાતે વા,
 રાજધાનીઘાતે વા, અસ્તેનં સ્તેનમિતિ મન્યમાનઃ અસ્તેનં હતપૂર્વો ભવતિ દષ્ટિવિપ-
 ર્યાસદણ્ડઃ । एवं સ્વલ્લ તસ્ય તત્પ્રત્યયિકં સાવંધમિત્યાધીયતે, પશ્ચમં દણ્ડસમાદાનં
 દષ્ટિવિપર્યાસદણ્ડપ્રત્યયિકમિત્યારૂપાતમ્ । મૂ० ૬=૨૧॥

ટીકા—ચતુર્થ ક્રિયાસ્થાન નિરૂપિતં, સમ્યતિ—પશ્ચમં ક્રિયાસ્થાનં દર્શયિ-
 તુમાહે—‘અહાવરે’ અથાડપરમ્ ‘પંચમે’ પશ્ચમમ્ ‘દંડસમાદાણે’ દણ્ડસમાદાનં ક્રિયા-
 સ્થાનમ્ ‘દિષ્ટિવિપર્યાસિયાદંડ ઋતિષ્ઠિ યાઠિજ્ઞપ્’ દષ્ટિવિપર્યાસદણ્ડપ્રત્યયિક-
 મિત્યારૂપાયતે દષ્ટેઃ—બુદ્ધેર્વિપર્યાસોઽન્યથા ભાવઃ યથા શુક્તો રજતમિતિપ્રત્યયઃ ।
 વસ્તુતોહિ શુક્તિઃ તત્રાડસ્ટે, કિન્તુ ચક્ષુર્દોષવજાત્ તામજ્ઞાત્વા તત્ર રજતં પ્રત્ય-
 મિજાનન્ ભવતિ દષ્ટિવિપર્યાસઃ । તમેવ દષ્ટિવિપર્યાસં સૂત્રકારો દૃષ્ટાન્તદ્વારા
 દર્શયતિ—સે જહાણામપ્’ ઇતિ, તદ્યથાનામ ‘કેરુપુસિ’ કશ્ચિત્પુરુષ, ‘માઈર્હિ

(૬) દષ્ટિ વિપર્યાસદંડ

‘અહાવરે પંચમે દંડસમાદાણે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ચૌથા ક્રિયાસ્થાન કહા જા ચુકા । અબ પાંચવે ક્રિયા-
 સ્થાન કા નિરૂપણ કરને કે લિપ્ કહતે હૈ—પાંચવાં ક્રિયાસ્થાન દષ્ટિ
 વિપર્યાસ પ્રત્યયિક કહલાતા હૈ । દષ્ટિ અર્થાત્ બુદ્ધિ કે અન્યથાભાવ
 કો જૈસે સીપ કો ચાંદી સમજા લેને કો દષ્ટિવિપર્યાસ કહતે હૈ । વાસ્તવ
 મેં કહીં સીપ પડી હૈ, કિન્તુ નેત્રાં કે દોષ કે કારણ ઉસે ચાંદી જાનના
 દષ્ટિ વિપર્યાસ હૈ । સૂત્રકાર દૃષ્ટાન્ત દ્વારા ઉસે પ્રદર્શિત કરતે હૈ—જૈસે

(૫) દષ્ટિ વિપર્યાસ દંડ

‘અહાવરે પંચમે દંડસમાદાણે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ચેથું ક્રિયાસ્થાન કહેવામાં આવી ગયું હવે પાંચમા ક્રિયા-
 સ્થાનનું નિરૂપણ કરવા મટે સૂત્રકાર કથન કરે છે—પાંચમું ક્રિયાસ્થાન
 દષ્ટિ વિપર્યાસ પ્રત્યયિક કહેવાય છે દષ્ટિ અર્થાત્ બુદ્ધિના અન્યથા ભાવને
 —જેમ સીપને ચાંદી સમજા લે તેને દષ્ટિ વિપર્યાસ કહેવામાં આવે
 છે વાસ્તવિક રીતે કયાંક છીપ પડી હોય તેને નેત્રના દોષથી ચાંદી માની
 લેવી. તે દષ્ટિ વિપર્યાસ છે. સૂત્રકાર દૃષ્ટાન્ત દ્વારા તે સમજાવે છે—જેમ

વા-પિઈદિં વા-માઈદિં વા-મૈગિનીઈદિં વા-મઝ્જાઈદિં વા' માતૃમિત્રા-પિતૃ
મિત્રા-પ્રાતૃમિત્રા મૈગિનીમિત્રા-માર્યામિત્રા 'પુત્રેદિ વા-ધૃત્તાઈદિં વા-મૃણ્ણદિં
વા' પુત્રૈર્વા, દુહિતૃમિત્રા સ્તુવામિત્રા-પૂત્રવધૂમિત્રા, 'સદિ સંવસમાણે' સાર્થ સંવ
સન્ માત્રાદેરારમ્ય સ્તુતાન્તેન સહ ગૃહાદી વાસં કુર્વન્ પુરુઃ, 'મિત્તમમિત્તમેવ
મન્નમાણે' મિત્ર સ્વભાવતઃ-અમિત્રમ્-શત્રુ મન્યમાનઃ-અવગચ્છન્ 'મિત્તે હ્યપુઠ્ઠે'
મિત્રં દત્તપૂર્વઃ, 'મન્દઃ' મન્વતિ ।

અયમાશયઃ-માતામિત્રં પિતા ચેતિ, સ્વભાવાત્ ત્રિતયં હિતમ્ ।

કાર્યકારણતશ્ચાન્યે, મન્વન્તિ હિતવુદ્ધયઃ ॥૧૧॥

ઇત્યુક્ત્યાઽનુમત્તેન ચ માત્રાદયઃ સ્વમાતૃ મિત્રાણિ મન્વન્તિ । પરંતુ કશ્ચિદા-
શયદોષાત્-મિત્રમેવ અમિત્રં જાત્ત્વ સ્વભાવતો મિત્રમપિ હન્તિ । હન્યમાનશ્ચ
ન દષ્ટિવિપર્યાસમતિક્રમતિ, પશ્ચાત્સ એવ જ્ઞાતવત્ત્વઃ પશ્ચાત્તાપં કરોતિ । एतादृश-
કોઈ પુરુષ માતા, પિતા, માઈ, મૈગિની, છત્રો, પુત્ર, કન્યા ઓર પુત્રવધૂ
કે સાથ નિવાસ કરતા હૈ । વહ અને સ્વભાવતઃ મિત્ર (હિતૈષી) કો
શત્રુ સમક્ષ બેઠતા ઓર ઉસકા ઘાત કર ઢાલતા હૈ । કહા મી હૈ-

'માતા મિત્રં પિતા ચેતિ' इत्यादि ।

માતા મિત્ર ઓર પિતા, યહ તીનો સ્વભાવ સે હી હિતકારી હોતે
હૈ । કિન્તુ અન્ય લોગ મયોજન વિશેષ સે મી હિત કરને કે ઇચ્છુ ન
બન જાતે હૈ ॥૧૧॥

इस उक्ति के अनुसार माता-पिता आदि स्वभाव से ही । मित्र
होते हैं, किन्तु कोई विचार के दोष से मित्र को ही शत्रु समझता
हुआ उसका घात कर डालता है । यह उसका दृष्टि विपर्यास है । उसे
जय वास्तविकता का पता चलता है तो पश्चात्ताप करना पड़ता

કોઈ પુરુષ માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન, સ્ત્રી, પુત્ર, કન્યા, અને પુત્રવધૂની
સાથે રહેતો હોય છે. તે પોતાના સ્વાભાવિક મિત્ર-હિતેન્દ્રિયે શત્રુ માનીલે
અને તેનો વધ કરી નાખે છે. કહ્યું પણ છે, 'માતા મિત્રં પિતાચેતિ' ઇત્યાદિ
માતા, મિત્ર, અને પિતા, એ ત્રણે સ્વભાવથી જ હિત કરવાવાળા
હોય છે, પરંતુ અન્ય લોક પ્રયોજન વશાત્ હિત કરવાની બુદ્ધિવાળા
હોય છે. ॥૧૧॥

આ કથન પ્રમાણે માતા, પિતા વિગેરે સ્વભાવથી જ મિત્ર હોય છે.
પરંતુ કોઈ પુરુષ પોતાના વિચારના દોષથી મિત્રને જ શત્રુ માનીને તેનો
ઘાત કરી નાખે છે, આ તેનો દષ્ટિ વિપર્યાસ છે. તેને ન્યારે વાસ્તવિકતાની

સ્થળે 'મન્નદિ દિટ્ટિવિપરિયાસિયાદંડે' ભવતિ દટ્ટિવિપર્યાસદંડઃ, ભવત્યેવાઽયં દંડો
 બુદ્ધિવૈપરીત્યાત્થયા દટ્ટિવિપર્યાયાત્-માલાયાં સર્પં ઇતિ-અતસ્મિન્સ્તથુદ્ધિરિતિ ।
 ઉદાહરણાન્તરમપિ પ્રદર્શયતિ-'સે જઠાણામપ' તચ્ચયાનામ 'કેદુપુરિસે' કથિત્પુરુષઃ
 'ગામઘાયંસિ વા' ગ્રામઘાતે વા 'નગરઘાયંસિ વા' નગરઘાતે વા 'શેઢઘાયંસિ વા
 કર્વટઘાયંસિ વા-મઢંબઘાયંસિ વા' શેટઘાતે વા, કર્વટઘાતે વા, મઢંબઘાતે વા

હૈ । ऐसी जगह दृष्टिविपर्यासदंड होना है । जैसे दृष्टि की विप-
 रीतता के कारण माला में सर्प का भ्रम हो जाता है, अतद्वस्त्वस्तु
 तद् रूप प्रतीत होती है । दूसरा उदाहरण भी दिखलाते हैं-जैसे कोई
 पुरुष ग्रामघात-वाड से वेष्टित प्रदेश को ग्राम कहते हैं उसका घात
 करने वाला ग्रामघातक है, आकरघात-सुवर्ण एवं रत्नादिक की
 उत्पत्ति के स्थान को नष्ट करने वाला आकरघातक कहलाता है, नगर
 घात-अष्टादश प्रकार के कर से रहित स्थान नगर कहलाता है उसका
 घात करने वाला नगरघातक है खेडघात-धूली प्राकार से वेष्टित
 स्थान को खेड कहते हैं उसका घात करने वाला खेडघातक है, कर्बट-
 घात-कुत्तिसत नगर को कर्बट कहते हैं उसका घात करने वाला
 कर्बटघातक कहलाता है, मडंभघात-ढाई कोस तक जिसके बीच में कोई
 ग्राम न हो ऐसा स्थान मडंभ कहलाता है उसका घात करने वाला

સમજીશુ પડે છે, ત્યારે તેને પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે. એવા સ્થળે દટ્ટિ
 વિપર્યાસ હંડ હોય છે. જેમ દટ્ટિના વિપરીત પશુને કારણે માળામાં સર્પનો
 ભ્રમ થાય છે, અતદ્વસ્તુ વસ્તુ તદ્વસ્તુ દેખાય છે.

હવે ખીજું ઉદાહરણ બતાવે છે--જેમ કોઈ પુરુષ (૧) ગ્રામ ઘાત-
 વાડથી, વીંટાયેલા પ્રદેશને ગ્રામ-ગામ કહે છે, તેનો ઘાત કરવાવાળો ગ્રામ
 ઘાતક કહેવાય છે. (૨) આકાર ઘાત-સોના અને રત્નોની ઉત્પત્તિના સ્થાનને
 આકર કહે છે, તેનો નાશ કરવાવાળાને આકરઘાતક કહે છે. (૩) નગર-
 ઘાત-અઠાર પ્રકારના કર વિનાના સ્થાનને નગર કહેવાય છે, તેનો ઘાત
 કરનાર નગરઘાતક, કહેવાય છે. (૪) ખેડઘાત-ધૂળના પ્રાકાર-કોટથી સુકત
 સ્થાનને ખેટ કહે છે. તેનો ઘાત કરવાવાળાને ખેડઘાતક કહેવાય છે. (૫)
 કર્બટઘાત-કુત્તિસત નગરને કર્બટ કહે છે, તેનો ઘાત કરવાવાળાને કર્બટ ઘાતક
 કહેવાય છે. (૬) મડંબઘાત-અઢી ગાઉ સુધીમાં જેની વચમાં ખીજું ગામ
 ન હોય, એવા સ્થાનને મડંબ કહેવાય છે. તેનો ઘાત કરવાવાળાને મડંબ-

‘દ્રોણમુહવાયંસિ વા’ દ્રોણમુહવાતે વા ‘પટ્ટગવાયંસિ વા’ પત્તનવાતે વા ‘આસમવાયંસિ વા’ આશ્રમવાતે વા ‘સન્નિવેશવાયંસિ વા’ સન્નિવેશવાતે વા, ‘નિગમવાયંસિ વા’ નિર્ગમવાતે વા નિર્ગમો માર્ગસ્તસ્ય વાતે વા, ‘રાયદાણિ વાયંસિ વા’ રાજધાનીવાતે વા ‘અતેણં તેગમિતિમન્નમાણે વા’ અસ્તેનં સ્તેનમિતિ મન્યમાનઃ ‘અતેણે હવપુલ્લે’ અસ્તેનં હવપૂર્ણં ભવતિ। રાજધાન્યાદિવાતવિપયે યો વસ્તુતો ઘાતકારી સ તુ કચિન્નિર્ગતઃ। યસ્તુ નાઽત્રોદ્ધવાત સ તત્ર દૈવાદો-

મહંશ ઘાતક કહલાતા હૈ, દ્રોણમુહવાત-જલ સ્થલ માર્ગ સે યુક્ત સ્થાન કો દ્રોણમુહ કહતે હૈં ઉસકા ઘાત કરને વાલા દ્રોણમુહવાતક હૈ, પત્તનવાત-સમસ્ત વસ્તુઓં કી પ્રાપ્તિ કા સ્થાન કો પત્તન કહતે હૈં ઉસકા ઘાત કરને વાલે કો પત્તનવાતક કહતે હૈં। નિગમવાત-અનેક વાણિક્ષુ જનોં સે ષસા હુઆ પ્રદેશ નિગમ કહલાતા હૈં ઉસકા ઘાત કરને વાલા નિગમ વાતક કહલાતા હૈ, આશ્રમ વાત તાપસ જનોં કે રહેને કો સ્થાન કો આશ્રમ કહતે હૈં ઉસકા ઘાત કરને વાલા આશ્રમ-વાતક-કહલાતા હૈ, સંવાહવાત-કૃષીવર્તો દ્વારા ધાન્ય કી રક્ષા કે લિપ્ બનાવા ગયા હુર્ગ ભૂમિસ્થાન અથવા પર્વત કી ચોટી પર રહા હુઆ જનાધિષ્ઠિત સ્થલ વિશેષ યા જિસમેં યહાં વહાં સે આકર મુસાફિર લોગ નિવાસ વિશ્રામ કરેં એસા સ્થલ વિશેષ કો સંવાહ કહતે હૈં ઉસકા ઘાત કરને વાલા સંવાહવાતક કહલાતા હૈ, સન્નિવેશવાત-જિસમેં પ્રધાનતઃ સાર્થવાહ આદિ રહે હૈં ઉમકો સન્નિવેશ કહતે હૈં

ધાતક કહે છે. (૭) દ્રોણમુખવાત-જળ અને સ્થળ માર્ગથી યુક્ત સ્થાનને દ્રોણમુખ કહે છે, તેનો ઘાત કરવા વાળાને દ્રોણમુખવાતક કહેવાય છે (૮) પત્તનવાત-સઘણી વસ્તુઓની પ્રાપ્તિના સ્થાનને પત્તન કહેવાય છે. તેનો ઘાત કરવાવાળો પત્તનવાતક કહેવાય છે.

(૯) નિગમવાત-અનેક વાણિક્ષુ જનોથી વસેલા પ્રદેશને નિગમ કહેવાય છે. તેનો ઘાત કરવાવાળાને નિગમવાતક કહેવાય છે (૧૦) આશ્રમવાત-તાપસોના રહેવાના સ્થાનને આશ્રમ કહેવાય છે. તેનો ઘાત કરવાવાળાને આશ્રમ વાતક કહેવાય છે (૧૧) સંવાહ વાત-ખેડુતો દ્વારા અનાજના રક્ષણ માટે અનાજવામાં આવેલ હુર્ગભૂમિસ્થાન, અથવા પર્વતના શિખર પર રહેલા મનુષ્યોના નિવાસ રૂપ સ્થળ વિશેષ અથવા ‘જેમાં જ્યાં’ ત્યાંના મુસાફરો આવીને નિવાસ કરે એવા સ્થળ વિશેષને સંવાહ કહે છે, તેનો ઘાત કરવાવાળાને સંવાહ વાતક કહેવાય છે (૧૨) સન્નિવેશ વાત-જેમાં મુખ્ય રીતે વેપારિયો રહેતા હોય તેવા સ્થળ વિશેષને સન્નિવેશ કહે છે, તેનો ઘાત કરનારને સન્નિવેશ વાતક કહે છે. અથવા રાજધાનીના ઘાતના સમયે જે

ગતઃ તમેવાઽઽતં ચૌરોઽયમેવેતિ મન્યમાનો રાજપુરુષાદિ દંત્વીતિ ભવતિ દૃષ્ટિ વિપર્યાસદણ્ડઃ । 'એવં સ્વલુઃતસ્મ' એવં સ્વલુ તસ્ય 'તત્પત્તિઃ' તત્પ્રત્યયિકમ્-દૃષ્ટિ વિપર્યાસદણ્ડનિમિત્તં સાચં કર્મોપજાયતે । સાવચમિત્યાધીયતે । તદિદમ્ 'પંચમે' પશ્ચમમ્ 'દંડયમાણે' દણ્ડસમાદાનં ક્રિયાસ્થાનમ્ 'દિદ્ધિવિપરિયાસિયાદંડવત્તિ-એત્તિ આહિષ્' દૃષ્ટિવિપર્યાસપ્રત્યયિકમારુપાતમ્, દૃષ્ટિવિપર્યાસકારણકં પશ્ચમં ક્રિયાસ્થાનમિતિ કથિતમ્ ॥સૂ૦૬=૨૧॥

મૂલમ્—અહાવરે છટ્ટે કિરિયટ્ટાળે મોસાવત્તિએત્તિ આહિજ્જહ્ સે જહાણામણ્ કેહપુરિસે આયહેઝં વા ણાહહેઝં વા અગાર-હેઝં વા પરિવારહેઝં વા સયમેવ મુસં વયહ્ અણ્ણેણ વિ મુમં વયંતં પિ અણ્ણં સમણુજાણહ્, એવં સ્વલુ તસ્ય તત્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આહિજ્જહ્, છટ્ટે કિરિયટ્ટાળે મોસાવત્તિએત્તિ આહિષ્ ॥સૂ૦ ૭૧૨૨॥

હાયા—આયાઽપરં પઠં ક્રિયાસ્થાનં મિથ્યાપ્રત્યયિકમિત્યાખ્યાયતે । ત્વથા નામ કશ્ચિત્ પુરુષઃ આત્મદેતો વી, જ્ઞાતિદેતો વી, અગારદેતોવી, પરિવારદેતો વી, સ્વયમેવ મૃપા વદતિ અન્યેનાઽપિ મૃપાવાદયતિ મૃપાવદન્તમન્યં સમ-જુજાનાતિ એવં સ્વલુ તસ્ય તત્પ્રત્યયિકં સાવચ મિત્યાધીયતે પઠં ક્રિયાસ્થાનં મૃપા-વાદપ્રત્યયિકમિત્યાખ્યાયતમ્ ।

ઉસકા ઘાત કરને ચાલા સન્નિવેશ ઘાતક કહલાતો હૈ, અથવા રાજ-ધાની કે ઘાત કે સમય જો ચોર નહીં હૈ ઉસે ચોર માનકર માર ઢાલતા હૈ અર્થાત્ રાજધાની આદિ કે ઘાત કે વિષય મેં વાસ્તવ મેં જો ઘાતકારી હૈ વહ તો કહીં ભાગ નિકલા ઓર જિમને ઘાત નહીં ક્રિયા થા દૈવવશ વહ કહીં સે વહાં આ પહુચા, રાજપુરુષ ઉસકો હી ચોર સમજ્જ કર દંડ દેતે હૈ તો વહ દૃષ્ટિ વિપર્યાસ દંડ હૈ । દૃષ્ટિ વિપર્યાસ સે દંડ દેને વાઝે કો ઉસકે નિમિત્ત સે પાપ કર્મ કા બંધ હોતા હૈ । વહ પાંચવી દૃષ્ટિવિપર્યાસદંડ નામક ક્રિયા સ્થાન હૈ ॥૬॥

ચોર ન હોય તેન ચોર માનીને મારી નાખે છે. અર્થાત્ રજવાની વિગેરેના ઘાતના સંબંધમાં વાસ્તવિક રીતે જે ઘાત કરનારા હોય, તે કયાંય ભગી ગયેલ હોય, અને જેણે ઘાત ન કર્યો હોય અને દૈવવશાત્ તે કયાંયથી ત્યાં આવી ગયેલ હોય રાજપુરુષો તેને જ ચોર માનીને દંડ આપે છે, તો તેને દૃષ્ટિવિપર્યાસ દંડ કહેવાય છે, દૃષ્ટિના વિપર્યાસથી દંડ દેવાવાળાને તેના નિમિત્તે પાપકર્મનો બંધ થાય છે. આ રીતે આ દૃષ્ટિ વિપર્યાસ દંડ નામનું પાંચમું ક્રિયાસ્થાન છે. ॥૬॥

टीका—पञ्चमक्रियास्थाननिरूपणानन्तरं पष्ठं क्रियास्थानं निरूपयति—‘अहा-
वरे’ अथाऽपरम् ‘छट्टे’ पष्ठम् ‘किरियट्टाणे’ क्रियास्थानम् ‘मोसावत्तिण्’ मिथ्या-
प्रत्ययिकम्—मिथ्यावादनिमित्तकम् ‘त्ति आहिज्जइ’ इत्याख्यायते, असत्यभाषणं
मेव मिथ्या, मिथ्यैव प्रत्ययः—कारणं यस्य तत्—मिथ्याप्रत्ययिकं क्रियास्थान
मित्याभिधीयते । मिथ्याप्रत्ययिकस्वरूपं दर्शयति—‘से जहाणामए’ तच्चयानाम
‘केइपुरिसे’ कञ्चित्पुरुषः ‘आयहेउं वा’ आत्महेतोर्वा—आत्मकारणार्थम् ‘णाइहेउं
वा’ ज्ञातिहेतोर्वा ‘आगारहेउं वा’ आगारं गृहं तन्निमित्तकम् ‘परिवारहेउ वा’
परिवारहेतोर्वा—परिवृत्य परि सर्वतो वा तिष्ठन्तीति परिवाराः—पुत्र—कलत्र—भृत्य-
चतुष्पदादयः तेषां कृते । ‘सयमेव’ स्वयमेव ‘मुपं’ मृषा वदति, अपत्यगिरं संगिरते ।
अथवा—‘अण्णेण विमुसं वाएइ’ अन्येनाऽपि मृषा वादयति, अथ ‘विमुपं वदंनं पि’ अण्णं
समणुजाणइ’ मृषावदन्तम्—प्रसक्तं भाषमाण मन्यं समनुजावानि—तदनुमोदने । एवं
खलु तस्स’ एवं खलु तस्य ‘तत्पत्तियं’ तत्प्रत्ययिकम् ‘सावज्जंति’ सवधं निन्दित

(६) मृषा प्रत्ययिक क्रियास्थान

‘अहावरे छट्टे किरियट्टाणे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—अब छठे क्रियास्थान का निरूपण करते हैं । वह इस
प्रकार है—छठा क्रियास्थान मृषावाद के निमित्त से होता है, अत-
एव वह मृषावाद प्रत्ययिक कहलाता है । उसका स्वरूप इस प्रकार है
—कोई पुरुष अपने लिए, ज्ञाति जनो के लिए, गृह के निमित्त, परिवार
अर्थात् पुत्र कलत्र भृत्य चौपाये आदि के निमित्त स्वयं असत्य भाषण
करता है दूसरे से मिथ्याभाषण करवाता है अथवा मिथ्याभाषण
करने वाले का अनुमोदन करता है तो ऐसा करने से उसे मिथ्या-

(६) मृषा प्रत्ययिक क्रियास्थान

‘अहावरे छट्टे किरियट्टाणे’ इत्यादि

टीकार्थ—पांचमं क्रियास्थान कट्ठा पछी डवे आ छट्ठा क्रियास्थाननुं
निश्पण्ण करवाभां आवे छे ते आ प्रमत्ते छे—छट्ठा क्रियास्थान मृषावादाना
निमित्तथी थाय छे तेथी ज ते मृषावाद प्रत्ययिक कहेवाय छे ते आ
प्रमत्ते छे—कोई पुरुष चोताने भाटे, ज्ञातिजनो भाटे, घर भाटे, परिवार
अर्थात् पुत्र, कलत्र, नोकर, भाटला विगेरेना निमित्ते चोते असत्य बोले छे,
पीन पांसे असत्य वचन बोलावे छे, अथवा मिथ्या भाषण करवावाणानुं

કર્મ 'અદિજ્ઞાઈ' આધીયતે-સમુત્પદ્યતે' इति छठे किरियाठाणे' पठं क्रियास्थानं
'मोसावत्तिप' मृषाप्रत्ययिकम् 'त्ति आदिप' इत्याख्यातम् यो हि पुरुषः स्वात्मार्थं वा
परिवारगृहाद्यर्थं वा स्वयमसत्यभाषणं करोति, अभ्यान् कारयति कुर्वन्तं वाङ्मन-
मनुमोदते-तस्य पुरुषस्य मृषावादजनितपापार्थं कर्म भवति । पूर्वं पञ्चक्रियास्था-
नानि कथितानि, तेषु प्रायः सर्वत्र साक्षात्परम्परायावाऽधिका न्यूना वा हिमा
भवत्येव । अतस्तेषु दण्डममादानमिति संज्ञा कृता-पठदेवमारभ्य समाप्ति-
पर्यन्तं प्रायः प्राणिवधो न भवति-अत्रो दण्डममादानमिति नाम विधाय क्रिया-
स्थानशब्देनैव उदाहृतमिति ॥ प्र० ७. २२ ॥

भाषણ હેતુક પાપ કર્મ કા બન્ધ હોતા હૈ । યહી મૃષાપ્રત્યયિક છઠા
ક્રિયાસ્થાન કહલાતા હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો પુરુષ અપને લિપ યા અપને પરિવાર આદિ કે
લિપ સ્વયં અસત્ય ભાષણ કરતા હૈ, દૂસરોં સે અસત્ય ભાષણ કરવાતા
હૈ યા અસત્ય ભાષણ કા અનુમોદન કરતા હૈ, ઉસે મૃષાવાદ જનિત
પાપકર્મ હોતા હૈ ।

હસસે પહેલે જો પાંચ ક્રિયાસ્થાન કહે ગપ હૈ, ઉન સબ મેં સાક્ષાત્
અથવા પરમ્પરા સે અધિક યા કમ હિસા હોતી હૈ, અતએવ ઉન્હેં 'દંડ
સમાદાન' સંજ્ઞા દી ગઈ હૈ । છઠે સે લેકર તેરહવેં તક જો સ્થાન કહે
જાને વાલે હૈ, ઉનમેં પ્રાયઃ પ્રાણવધ નહોં હોના હૈ, અતઃ ઉન્હેં દંડસમા-
દાન સંજ્ઞા ન દેકર 'ક્રિયા સ્થાન' શબ્દ સે હી કહા ગયા હૈ ॥૭॥

અનુમોદન કરે છે. તે તેમ કરવાથી તેને મિથ્યા ભાષણના કાણે પાપકર્મના
બંધ થાય છે. એજ મૃષા પ્રત્યયિક નામનું છઠું ક્રિયાસ્થાન કહેવાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—જે પુરુષ પોતાને માટે અથવા પોતાના પરિવાર
વિગેરે માટે સ્વયં અસત્ય વચન બોલે છે, બીજાઓને અસત્ય વચન બોલાવે
છે, અથવા અસત્ય બોલવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે, તેને મૃષાવાદથી થવા-
વાળું પાપકર્મ લગે છે.

આનાથી પહેલાં પાંચ ક્રિયાસ્થાનો કહેવામાં આવ્યા છે. એ બધામાં
સાક્ષાત્ અથવા પરંપરાથી વધારે અથવા ઓછી હિસા હોય જ છે, તેથીજ
તેને 'દંડ સમાદાન' સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. છઠ્ઠી આરંભીને તેરમા
સ્થાન સુધી જે સ્થાનો કહેલાં આવનારા છે, તેમાં પ્રાયઃ પ્રાણવધ હોતો
નથી તેથી તેને 'દંડસમાદાન' સંજ્ઞા ન આપતાં 'ક્રિયાસ્થાન' શબ્દથી જ
કહેલ છે. ॥૭॥

મૂલમ્—અહાવરે સત્તમે કિરિયટ્ટાણે અદિન્નાદાણવત્તિણ્ણિ આહિજ્જહ, સે જહાણામણ્ કેહપુરિસે આયહેઉં વા જાવ પરિ-
વારહેઉં વા સયમેવ અદિન્નં આદિયહ અન્નેણં વિ અદિન્નં
આદિયાવેતિ અદિન્નં આદિયંતં અન્નં સમણુજાણહ, एवं खलु
तस्स तप्पत्तियं सावज्जंति आहिज्जह, सत्तमे किरियट्ठाणे
अदिन्नादाणवत्तिण्णि आहिण्ण ॥सू० ८॥२३॥

છાયા—અથાડપરં સપ્તમં ક્રિયાસ્થાનમદત્તાદાનપ્રત્યયિકમિત્યાખ્યાયતે ।
તથથાનામ કશ્ચિત્પુરુષઃ આત્મહેતો વર્ગ યાવત્ પરિવારહેતો વર્ગ સ્વયમેવ અદત્તમા-
દદાતિ અન્યેનાડપિ અદત્તમાદાપયતિ, અદત્તમાદદાનમન્યં સમણુજાનાતિ, एवं खलु
तस्य तत्प्रत्ययिकं सावद्यमित्याधीयते सप्तमं क्रियास्थानमदत्तादानप्रत्ययिक-
मित्याख्यातम् ॥सू० ८॥२३॥

ટીકા—પષ્ટં ક્રિયાસ્થાનં દર્શયિત્વા-સપ્તમં દર્શયિતુમાહ-‘અહાવરે’ અથા-
પરમ્ ‘સત્તમે’ સપ્તમમ્ ‘કિરિયટ્ટાણે’ ક્રિયાસ્થાનમ્ ‘અદિન્નાદાણવત્તિણ્ણિ’ અદત્તા-
દાનપ્રત્યયિકમ્, અદત્તસ્યાડડ્દાનં-ગ્રહણં તદેવ પ્રત્યયઃ-કારણં यस્ય તત્તથા,
‘ત્તિ આહિજ્જહ’ ઇત્યાખ્યાયતે ‘સે જહાણામણ્’ તથથાનામ ‘કેહપુરિસે’ કશ્ચિત્પુ-
રુષઃ ‘આયહેઉં વા’ આત્મહેતો વર્ગ ‘જાવ’ યાવત્-યાવત્પદેન જ્ઞાત્યગારયોર્ગ્રહણમ્,
‘પરિવારહેઉં વા’ પરિવારહેતો વર્ગ ‘સયમેવ’ સ્વયમેવ ‘અદિન્નં આદિયહ’ અદત્ત-

(૭) અદત્તાદાન પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે સત્તમે કિરિયટ્ટાણે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ-છટા ક્રિયાસ્થાન દિશ્વલાકર સાતવાં ક્રિયાસ્થાન દિશ્વલાતે
હૈ-સાતવાં ક્રિયાસ્થાન અદત્તાદાન પ્રત્યયિક કહલાતા હૈ । उसका स्वरूप
इस प्रकार है-कोई पुरुष अपने निमित्त अथवा यावत् परिवार के निमित्त
स्वयं ही अदत्त को ग्रहण करता है अर्थात् धन के स्वामी से याचना

(૭) અદત્તાદાન પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન—

‘અહાવરે સત્તમે કિરિયટ્ટાણે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—છટ્ઠું ક્રિયાસ્થાન કહીને હવે સાતમું ક્રિયાસ્થાન બતાવવામાં
આવે છે --સાતમું ક્રિયાસ્થાન અદત્તાદાન પ્રત્યયિક કહેવાય છે. તેનું સ્વરૂપ
આ પ્રમણે છે. —કોઈ પુરુષ પોતાના નિમિત્તે અથવા યાવત્ પરિવારને નિમિત્તે
પોતે જ અદત્ત (માલિકે આખ્યા વગરનું) ગ્રહણ કરે છે. અર્થાત્ ધનના માલિક

માઃડદદાતિ, યસ્ય યદ્ધનમ્ અયાચિત્ત્વૈવ તસ્ય ધનગ્રહણમદત્તાદાનં ચૌર્યેણ પરકીય-
દ્રવ્યયગ્રહણમિતિ યાવત્ । અથવા-‘અન્નેણ ત્રિ અદિન્નં આદિયાવેઈ’ અન્યેનાઽપિ-
અદત્તં ધનમ્ આદાપયતિ-પરિગ્રાહયતિ । ‘અદિન્નં આદિયંતં અન્નં સમનુજાણઈ’
અદત્તં ધનમાદદાનમ્-યદ્ધનંતમન્યં સમનુજાનાતિ અનુમોદતે । ‘एवं खलु तस्स’ एवं
खलु कुर्वत स्तस्य पुरुषस्य ‘तत्પત્તિયં’ તત્પ્રત્યયિકં-તન્નિમિત્તકમ્ અદત્તાદાન
કારણકમ્ ‘સાવજ્જતિ આહિજ્જઈ’ સાવચમ્-અશુભકર્મેત્યાધીયતે-સમુત્પદ્યંતે ।
‘સત્તમે’ સમ્પ્રમમ્ ‘કિરિયટ્ટાણે’ ક્રિયાસ્થાનમ્ ‘અદિન્નાદાણવત્તિણ’ અદત્તાદાનપ્રત્ય-
યિકમ્ । ‘ત્તિ આદિણ’ इत्याख्यातम् । અયં ભાવઃ અન્યસ્વામિકમસ્વામિકં વા ધનં
સ્વાર્થે પરાર્થે વાઽડદદાનોઽન્યેનાઽપિ આદાપયન્ આદદાનમનુમોદયન્, અદત્તા-
દાનજનિતકર્મણા વ્રધ્યતે, इति सप्तममदत्तादाननामकं क्रियास्थानम् ॥ सू० ८।। ૨૩ ॥

મૂળમ્-અહાવરે અટ્ટમે કિરિયટ્ટાણે અઝ્ઝત્થવત્તિણ ત્તિ
‘આહિજ્જઈ, સે જહા ણામણ કેઙ્ગપુરિસે ણત્થિ ણં કેઙ્ગ કિંચિ

કિયે વિના હી ઉસકે ધન કો ચોરી સે ગ્રહણ કરલેતા હૈ, અથવા દુસરે
સે અદત્ત ધન કો ગ્રહણ કરવાતા હૈ અથવા અદત્ત ગ્રહણ કરને ચાલે
કા અનુમોદન કરતા હૈ, ઉસ પુરુષ કો અદત્તાદાન કે નિમિત્ત સે પાપ
કર્મ કા બન્ધ હોતા હૈ । યહ અદત્તાદાન પ્રત્યય ક્રિયાસ્થાન કહા ગયા હૈ ।
તાત્પર્ય યહ કિ જિસ ધન કા સ્વામી કોઈ દુસરા હો યા કોઈ બી
સ્વામી ન હો, એસે ધન કો અપને લિણ યા દુસરોં કે લિણ યા સ્વયં
ગ્રહણ કરને ચાલા, દુસરોં સે ગ્રહણ કરવાને ચાલા ઓર ગ્રહણ કરને
ચાલે કા અનુમોદન કરને ચાલા અદત્તાદાન જનિત કર્મ સે બદ્ધ હોતા
હૈ । યહ અદત્તાદાન પ્રત્યય નામક ક્રિયાસ્થાન હૈ ॥૮॥

પાંસે યાચના કર્યા વિનાજ તેના ધનને ચોરીથી ગ્રહણ કરી લે છે, અથવા
બીજાની પાંસેથી અદત્તને ગ્રહણ કરાવે છે, અથવા અદત્તનું ગ્રહણ કરવાવા-
ળાનું અનુમોદન કરે છે. તે પુરુષને અદત્તાદાનના નિમિત્તે પાપકર્મને બંધ
થાય છે. આ અદત્તાદાન પ્રત્યય ક્રિયાસ્થાન કહેવામાં આવે છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે--જે ધનને સ્વામી કોઈ બીજો હોય
અથવા કોઈ પણ માલીક ન હોય, એવા ધનને ચોતાના માટે અથવા
બીજાના માટે અથવા સ્વયં ગ્રહણ કરવાવાળો, બીજા પાંસે ગ્રહણ કરાવવા
વાળો અને ગ્રહણ કરવાવાળાને અનુમોદન કરવાવાળો અદત્તાદાનથી થવાવાળો
કર્મથી બંધાય છે. આ અદત્તાદાન પ્રત્યય નામનું ક્રિયાસ્થાન છે ॥૮॥

વિસંવાદેતિ સયમેવ હીને દીને દુટ્ટે દુર્મ્મણે ઓહયમણસંકપ્પે
ચિંતાસોગસાગરસંપવિટ્ટે કરયલપલ્હત્થમુહે અટ્ટજ્ઞાણોવગણે
ભૂમિગયદિટ્ઠિણે સિયાયઈ, તસ્સ ણં અજ્ઞત્થયા આસંસઈયા
ચત્તારિઠાણા એવ માહિજ્જંતિ, તં જહા—કોહે માણે માયા લોહે
અજ્ઞત્થમેવ કોહમાણમાયાલોહે, એવં સ્વલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં
સાવજ્જંતિ આહિજ્જઈ, અટ્ટમે કિરિયટ્ટાણે અજ્ઞત્થવત્તિણેત્તિ
આહિણે ॥સૂ. ૧. ૨૪॥

છાયા—અથાડપરમણ્મં ક્રિયાસ્થાનમ્ અધ્યાત્મપ્રત્યયિકમ્ ઇત્યાખ્યાયતે ।
તદ્વિધાનામ કશ્ચિત્પુરુષઃ નાસ્તિ સ્વલુ કોડપિ કિશ્ચિદ્વિસમ્વાદયિતા ઇતિ સ્વયમેવ
હીનો દીનો દુષ્ટો દુર્મનાઃ અવહતમનઃસંકલ્પઃ ચિન્તાશોકસાગરસંપવિટ્ટઃ કરતલ-
પર્યસ્તમુખઃ આર્તધ્યાનોપગતઃ ભૂમિગતદૃષ્ટિઃ ધ્યાયતિ । તસ્ય સ્વલ્વાડધ્યાત્મિકા-
નાનિ આસંશયિતાનિ ચત્તારિ સ્થાનાનિ એવમ્ આખ્યાયન્તે, તદ્વથા—ક્રોધો માનં
માયા લોભઃ, અધ્યાત્મિકા એવ ક્રોધમાનમાયાલોભાઃ । એવં સ્વલુ તસ્ય તત્પ્ર-
ત્યયિકં સાવઘ મિત્યાધીયતે । અણ્મં ક્રિયાસ્થાનમ્ અધ્યાત્મપ્રત્યયિકમિત્યા-
હ્યાતમ્ ॥સૂ. ૧. ૨૪॥

ટીકા—સમ્પત્તિ-અણ્મં ક્રિયાસ્થાનમાહ—‘અહાવરે’ અથાપરમ્ ‘અટ્ટમે’
અણ્મમ્ ‘કિરિયટ્ટાણે’ ક્રિયાસ્થાનમ્ ‘અજ્ઞત્થવત્તિણે’ અધ્યાત્મપ્રત્યયિકમ્—
આત્માનમધિકૃત્ય પ્રવર્તતે—ઇત્યધ્યાત્મમ્, તત્ર ક્રોધાદિનિમિત્તકમ્ ‘ત્તિ આહિજ્જઈ’

(૮) અધ્યાત્મ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે અટ્ટમે કિરિયટ્ટાણે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—આઠવાં ક્રિયાસ્થાન અધ્યાત્મપ્રત્યયિક કહલાતા હૈ ।
આત્મા કે આશ્રિત જો હો સો આધ્યાત્મ હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ યહ
ક્રિયાસ્થાન ક્રોધ આદિ કે નિમિત્ત સે હોતા હૈ । ઇસકા સ્વરૂપ ઇસ

(૮) અધ્યાત્મપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે અટ્ટમે કિરિયટ્ટાણે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આઠમું ક્રિયાસ્થાન અધ્યાત્મ પ્રત્યયિક કહેવાય છે. આત્માના
આશ્રયથી જે હોય તે અધ્યાત્મ છે. તાત્પર્ય એ છે કે—આ ક્રિયાસ્થાન ક્રોધ
વિગેરેના નિમિત્તથી હોય છે. તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.—ક્રોધ પુરુષ એવો

इत्याख्यायते । 'से जहाणामए' तद्यथानाम 'केऽपुरिसे' कश्चित्पुरुषः 'णत्थि णं किंचि विसंवादेइ' नास्ति खलु किञ्चिद् विसंवादयिता-ईपदपि क्लेशकारकः, इति, तथापि 'सयमेव' स्वयमेव 'होणे-दीणे-दुष्टे-दुग्मणे' हीनो दीनो दुष्टः दुर्मनाः तत्र हीनो-निन्दितप्रकृतिकः, दीनः-शोकग्राही, दुष्टः-दोषयुक्तः । दुर्मनाः-दुःखितमिव मनो विद्यते यस्य स दुर्मनाः-उद्धिग्नचित्तः 'ओहयमणसंकप्पे' अपहतमनः-संकल्पः-अपहतो विनष्ट इव विद्यते मनसः सङ्कल्यो यस्य स तथा निराशः सन्, 'चिंतासोगसागरसंपविष्टे' चिन्ताशोकसागरसंपविष्टः, चिन्तया शोकसमृद्धे प्रविष्ट इव परिदृश्यमानः, 'करतलपल्हत्थमुहे' करतलपर्यस्तमुखः-करतले पर्यस्तं न्यस्तं मुखं यस्य स तथा, 'अट्टज्झाणोवगए' आर्त्तध्यानोपगतः 'भूमिगयदिट्ठिण' भूमिगतदृष्टिः 'झिपायइ' ध्यायति-चिन्तां करोति, दृश्यते कदाचित्कोऽपि पुरुषोऽकारणमेव चिन्तया चाऽऽर्त्तमनाः करतले मुखमाधाय भूमौ दत्ताऽध्यानो ध्यायन्, तत्र बाह्यचिन्ताकारणस्याऽभावात्-आन्तरेण कारणेन भवितव्यम् । किं तत्कारणं तत्राह-'तस्स' तस्य पुरुषस्य 'णं अज्झत्थया' 'ण' खलु-निश्चयेन आध्यात्मिकानि-आत्मोत्पन्नानि 'आसंसइया' आसंशितानि-निश्चयं विद्यमानानि, यद्वा-सन्देह-

प्रकार है-कोई पुरुष ऐसा है कि किसी विसंवाद बाह्य कारण के बिना ही हीन, दीन, दुष्ट (दोषयुक्त) दुःखित मनवाला-उद्धिग्नचित्त, हताश, चिन्ता और शोक के सागर में डूबा हुआ, हथेली पर मुख को थामे हुए, आर्त्तध्यान से युक्त एवं धरती की ओर नजर लगाए हुए होता है । वह चिन्ता में गुस्त रहता है ।

तात्पर्य यह है कि कोई-कोई मनुष्य निष्कारण ही चिन्ता से पीडित मन वाला, हथेली पर टुड्डी थामे और नीचे की ओर दृष्टि किए कुछ सोच-विचार करता है । वहां चिन्ता का कोई बाहरी कारण नहीं होता, अतएव कोई आन्तरिक कारण होना चाहिए, वह कारण क्या है ? सो कहते हैं-ऐसे पुरुष की चिन्ता से मन में होने वाले चार

હોય કે-કોઈ વસંવાદનું બાહ્ય-બહારના કારણ વિનાજ હીન, દીન, ચિન્તા અને શોકના સાગરમાં ડૂબેલા, હથેલી પર મુખને થાલીને, આર્તધ્યાનથી યુક્ત તથા ધરતી તરફ નજર લગાવેલા હોય છે, તે ચિન્તામાં મગ્ન રહે છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-કોઈ કોઈ મનુષ્ય નિષ્કારણ-કારણ વિનાજ ચિન્તાથી પીડિત મનવાળા, હથેલી પર માથું રાખેલ અને નીચેની તરફ નજર કરીને કંઈક સોચ-શોક યુક્ત બનીને વિચારતો હોય છે. ત્યાં ચિંતાનું કોઈ બાહ્ય કારણ હોતું નથી, તેથી જ કોઈ આન્તરિક-અંતરનું કારણ હોવું જોઈએ, તે શું કારણ છે ? તે બતાવે છે-એવા પુરુષને ચિંતાથી

રહિતાનિ 'ચત્તારિ ઠાણા' ચત્તારિ સ્થાનાનિ 'એવં આહિજ્જંતિ' એવમાહ્યાયન્તે ।
 'તં જહા' તથથા- 'કોહે માણે માયા લોહે' ક્રોધઃ-માનઃ-માયા-લોભઃ 'અજ્ઞસ્થ-
 મેવ' આધ્યાત્મિકા એવ 'કોહ-માણ-માયા-લોહા' ક્રોધ-માન-માયા-લોભાઃ,
 યદ્યપિ ક્રોધાદયોઽન્તઃકરણધર્માઃ નત્વાત્મન સ્તે ક્રોધાદયઃ, નચાઽઽત્મધર્મત્વે
 કા ક્ષતિઃ-ઇતિ વાચ્યમ્, તથાત્વે-મુક્તાવસ્થાયામપિ આત્મનિ જ્ઞાનદર્શનવત્
 તત્સદ્ભાવમસંગાત્ । તથાપિ-અહં ક્રોધવાન્ ઇતિ પ્રતીત્યા વ્યવહારનયાઽનુમારેણ
 ક્રોધાદીનામાત્મધર્મસ્વીકારાત્, આધ્યાત્મિકાઃ ક્રોધાદય ઇતિ નાઽનુપન્નમ્ । 'એવં ચલુ
 તસ્સ તપ્પત્તિયં' એવં ચલુ તસ્ય તત્પ્રત્યયિકં ક્રોધાદિકારણકમ્ 'સાવજ્જં' સાવઘં-
 કર્મ 'ત્તિ આહિજ્જં' ઇત્યાધીયતે, એવં કુર્વત સ્તસ્ય પુરુષસ્ય ક્રોધાદિકારણકં
 પાપજનકં કર્મ સમુત્પદ્યતે । 'અદ્દમે કિરિયદ્દાણે' અષ્ટમં ક્રિયાસ્થાનમ્ 'અજ્ઞસ્થ-
 વત્તિ' અધ્યાત્મપ્રત્યયિકમ્ 'ત્તિ આહિ' ઇત્યાહ્યાતમ્, આત્મોત્પન્નત્વાત્
 આધ્યાત્મિકા એતે ક્રોધાદયો વિકારાઃ મનસો વિચારસ્ય ચ દૂષકા એવં માલિન્ય-
 કારકાશ્ચ ભવન્તિ । યત્રાઽયં ક્રોધાદિઃ પ્રાબલ્યેન વર્તતે, તસ્ય પુરુષસ્ય આધ્યા-
 ત્મિકસાવઘકર્મબન્ધો ભવતીતિ ॥મુ. ૯/૧૨૪॥

કારણ નિશ્ચય કહે ગયે છે । વે ચે છે-ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ ।
 યદ્યપિ ક્રોધ આદિ આત્મા કે સ્વાભાવિક ધર્મ નહીં છે, ક્યોંકિ વે
 ચારિત્ર મોહનીય કર્મ કે ઉદય સે ઉત્પન્ન હોતે છે ઓર યદિ ડહે
 આત્મા કા સ્વાભાવિક ધર્મ માન લિયા જાય તો મુક્તાવસ્થા મેં બી
 જ્ઞાન-દર્શન આદિ કે સમાન ડનકા અસ્તિત્વ સ્વીકાર કરના પડેગા,
 તથાપિ વે આત્મા કે અસાધારણ વૈભાવિક ભાવ છે, ઓર મેં ક્રોધવાન્
 હું' એસી પ્રતીતિ બી હોતી હૈ, ઇસ કારણ વ્યવહાર નય સે ડહે આત્મા
 કા ધર્મ કહા હૈ । યહ ક્રોધાદિ વિકાર હી બાહ્ય કારણ કે અભાવ મેં
 પુરુષ કી ઉદાસીનતા કે કારણ બનતે છે । એસે પુરુષ કો ક્રોધાદિ કે

મનમાં થવાવાળા ચાર કારણો નિશ્ચયથી કહેલ છે.-૧ ચાર કારણો ક્રોધ,
 માન, માયા અને લોભ એ છે.

જો કે ક્રોધ વિગેરે આત્માના સ્વાભાવિક ધર્મ નથી. કેમ કે તે ચારિત્ર
 મોહનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે અને જો તેમને આત્માને
 સ્વાભાવિક ધર્મ માની લેવામાં આવે, તો મુક્ત અવસ્થામાં પણ-જ્ઞાન, દર્શન
 વિગેરેની જેમ તેમનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું પડશે. તો પણ તે આત્માનો અસા-
 ધારણ વૈભાવિક ભાવ છે. અને હું ક્રોધવાળો છું. એવી ખાત્રી પણ થાય છે.
 તે કારણે વ્યવહાર નયથી તેને આત્માનો ધર્મ કહ્યો છે. આ ક્રોધ વિગેરે
 વિકારોજ બાહ્ય કારણના અભાવમાં પુરુષના ઉદાસીન પણાનું કારણ બને છે.

મૂલમ્—અહાવરે ણવમે કિરિયદ્દાણે માણવત્તિણ ત્તિ આહિ-
 જ્ઞહ, સે જહા ણામણ કેદ્દપુરિસે જાતિમણ વા કુલમણ વા
 વલમણ વા રૂવમણ વા તવોમણં વા સુયમણં વા લાભ-
 મણ વા ઇસ્સરિયમણ વા પન્નામણ વા અન્નતરેણ વા
 મયદ્દાણેણં મત્તે સમાણે પરં હીલેદ્દ નિંદેદ્દ ચિંસદ્દ ગરહદ્દ પરિ-
 ભવદ્દ અવમણેદ્દ, ઇત્તરિણ અયં, અહમંસિ પુણ વિસિદ્ધજાદ્દ કુલ-
 વલાદ્દગુણોવવણ, એવં અપ્પાણં સમુક્કસ્સે, દેહચ્ચુણ કમ્મવિતિણ
 અવસે પયાદ્દ, તં જહા—ગઘ્માઓ ગઘ્મં જમ્માઓ જમ્મં મારાઓ
 મારં ણરગાઓ ણરગં ચંડે થદ્દે ચવલે માળી યાવિ ભવદ્દ, એવં
 ચલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આહિજ્ઞહ, ણવમે કિરિય-
 દ્દાણે માણવત્તિણ ત્તિ આહિણ ॥સૂ. ૧૦॥૨૫॥

છાયા—અથાપરં નવમં ક્રિયાસ્થાનં માનપ્રત્યયિકમિત્યાહ્યાયતે । તદ્વથાનામ
 કશ્ચિત્ પુરુષો જાતિમદેન વા કુલમદેન વા વલમદેન વા રૂપમદેન વા તપોમદેન
 વા શ્રુતમદેન વા લાભમદેન વા ऐश्वर्यમદેન વા પ્રજ્ઞામદેન વા અન્નપરેણ વા મદ-
 સ્થાનેન મત્તઃ સન્ પરં હીલયતિ નિન્દયતિ જુગુપ્સતિ ગર્હતિ પરિભવતિ અવમન્યતે
 ઇતરોડયમ્ અહમસ્મિ પુનઃ વિશિષ્ટજાતિ કુલવલાદિગુણોપેતઃ, એવમાત્માનં સમુત્કર્ષ-
 યેત્ । દેહચ્ચુતઃ કર્મદ્વિતીયોડવશઃ પ્રયાતિ, તદ્વથા—ગર્ભતો ગર્ભમ્, જન્મતો જન્મ,
 મરણાન્મરણમ્, નરકાન્નરકમ્, ચણ્ડઃ સ્તબ્ધઃ ચણ્ડઃ માન્યપિ ભવતિ એવં ચલુ
 તસ્ય તત્પ્રત્યયં સાવદ્યમિત્યાધીયતે । નવમ ક્રિયાસ્થાનં માનપ્રત્યયિકમિત્યા-
 હ્યાતમ્ ॥સૂ. ૧૦॥૨૫॥

નિમિત્ત સે પાપ કા બન્ધ હોતા હૈ । યહ અધ્યાત્મપ્રત્યયિક નામક
 આઠવાં ક્રિયાસ્થાન હૈ ॥૯॥

એવા પુરુષને ક્રોધ વિગેરેને નિમિત્તે પાપનો બન્ધ થાય છે આ અધ્યાત્મ-
 પ્રત્યયિક નામનું આઠમું ક્રિયાસ્થાન કહેલ છે. ॥૯॥

ટીકા—અષ્ટમં ક્રિયાસ્થાનં નિરૂપિતં, સમ્પત્તિ-નવમં ક્રિયાસ્થાનમાહ, ‘અહવરે’ इत्यादि। ‘અહાવરે’ અથાડપરમ્ ‘ળવમે’ નવમમ્ ‘કિરિયદ્વાણે’ ક્રિયાસ્થાનમ્ ‘માળવત્તિપ્’ માનપ્રત્યયિકમ્ ‘તિ આહિજ્જાઈ’ इत्याख्यायते। સે જહા ણામણ્’ તથયાનામ ‘કેરુપુરિસે’ કશ્ચિત્પુરુષઃ ‘જાડમણ વા’ જાતિમદેન વા ‘કુલમણ વા’ કુલમદેન વા, જાતિઃ-ક્ષત્રિયાદિઃ, કુલમિદ્ધવાકાદિકમ્, તન્મદેનાડ-મિમાનેન-અહં વિશિષ્ટજાતિકુલસમ્પન્નઃ, મદન્પે ચ ઇમે હીનજાતિકુલવન્તઃ-इत्याद्यभिमानं सन्धत्ते। ‘બલમણ વા’ બલમદેન વા-બલં સામર્થ્ય શક્તિવિશેષઃ તચ્ચ શરીરવાહ્મનઃસમ્બન્ધિ, તદાશ્રિત્યર્ગવં કરોતિ। ‘રૂપમણ વા’ રૂપમદેન વા-અહં રૂપવાન્ અન્યસ્તુ ન તથેત્યાદિરૂપમસંશનેન અભિમાનં વિમર્ત્તિ। ‘તવો મણ વા’ તપોમદેન-તપસો મદસ્તપો મદસ્તેન। ‘શ્રુતમણ વા’ શ્રુતમદેન વા શ્રૂયતે इति श्रुतम्-शास्त्रम्-तन्मदેન, ‘લામમણ વા’ લામમદેન વા-‘ઇસ્સ-

(૯) માનપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે ળવમે કિરિયદ્વાણે’ इत्यादि।

ટીકાર્થ—આઠવે ક્રિયાસ્થાન કે નિરૂપણ કે અનન્તર અષ્ટમોવાં ક્રિયાસ્થાન કહતે હૈ—ઠોવાં ક્રિયાસ્થાન માન પ્રત્યયિક કહ-લાતા હૈ। ઉસકા સ્વરૂપ હસ પ્રકાર હૈ—કોઈ પુરુષ જાતિમદ યા કુલ મદ સે અર્થાત્ મૈં ંસી ળંચી ક્ષત્રિયાદિ જાતિ કા હું ંસા અભિમાન કરના યહ જાતિમદ હૈ મૈં ઈક્ષ્વાકુ આદિ વિશિષ્ટ કુલ મૈં જન્મા હૂ, મેરે સિવાય દૂસરે હીન જાતિ યા હીન કુલ કે હૈ, હસ પ્રકાર કા અભિમાન કરતા હૈ વહ કુલમદ હૈ બલમદ કરતા હૈ અર્થાત્ શરીર વચન યા મન સમ્બન્ધી સામર્થ્ય કા ગર્વ કરતા હૈ મૈં સુન્દર હું-દૂસરે નહીં, હસ પ્રકાર રૂપ કા અભિમાન કરતા હૈ, તપ કા મદ કરતા હૈ શ્રુત કા મદ કરતા હૈ લાભ કા મદ કરતા હૈ, ંશ્વર્ય કા

(૯) માનપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે ળવમે કિરિયદ્વાણે’ इत्यादि

ટીકાર્થ—આઠમા ક્રિયાસ્થાનનું નિરૂપણ કરીને હવે નવમું ક્રિયાસ્થાન માન પ્રત્યયિક કહેવાય છે. તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે—કોઈ પુરુષ જાતિમદ અથવા કુળ મદથી અર્થાત્ હું આવી ઉચી ક્ષત્રીય વિગેરે જાતિનો છું હું ઈક્ષ્વાકુ વિગેરે વિશેષ પ્રકારના કુળમાં જન્મ્યો છું. મરા વિના બીજા હીન-નીચી જાત અને નીચા કુળના છે, આવા પ્રકારનું અભિમાન કરે છે, તે કુલમદ કહેવાય છે. તથા શરીર વચન અથવા મન સંબંધી સામર્થ્યનો ગર્વ કરે છે, તે જલ મદ કહેવાય છે હું સુદર છું બીજાઓ તેવા સુદર નથી, આ પ્રમાણે રૂપનું અભિમાન કરે છે, તે રૂપમદ છે, તપનું અભિમાન

રિયમણ વા' ऐश्वर्यमदेन वा 'पञ्चामण्य वा' मञ्जामदेन वा-मञ्जा-बुद्धि-
स्तन्मदेन, 'अन्यतरेण' अन्यतरेण सर्वमदेन, एषु-एकतरमदेन वा 'मय-
द्वारेण' मदस्थानेन 'मत्ते समाने' मत्तः सन् यत् किमपि-एकं मदस्थानमासाद्य
मत्तः-तादृशाभिमानवान् 'परं' परं स्वातिरिक्तं जनम् 'हीलइ' हीलयति-अवहेलनां
करोति, 'निदेइ' निन्दति 'खिंसइ' जुगुप्सते-घृणां करोति 'गरहइ' गर्हति 'परि-
भवइ' परिभवति 'अवमण्णेइ' अवमन्यते 'इत्तरिए अयं' इतरोऽयम्-नाऽयं
विशिष्टकुलजात्यादिमान-अपि तु जात्यादिवैशिष्ट्यरहितः, 'अहमंति पुण'
अहमस्मि पुनः 'विसिद्धकुलवलाइगुणोववेए' विशिष्टकुलवलादिगुणोपेतः,
मदतिरिक्ता एते हीनजात्यादिखिन्नाः-अहंतु जात्यादिगुणगणग्रामोपेतः, 'एवं'
एवंरूपामनेकामभिमानधारामुपवहन् 'अप्पाणं समुक्कसे' स्वकीयमात्मानं समुत्कर्ष-
येत्-सर्वत उत्कृष्टो भवेत्, अन्याऽन्याऽपेक्षं स्वात्मानमधिकाऽधिकं मन्वानः परं
परिनिन्देत्, तस्य स्वाभिमानिनस्तद्विधिविविधनिन्दाजनितं स्वात्मोत्कर्षजनितं च-
यादृशमैहि-काऽऽमुष्मिकं फलं भवितुमर्हति, तादृशमशुभफलं शास्त्रकारः-स्वय-

મદ કરતા હૈ પ્રજ્ઞા અર્થાત્ બુદ્ધિ કા મદ કરતા હૈ, ઇન મદોં મેં સે કિસી
ભી એક મદ સ્થાન સે મત્ત-ગર્વિલા-હોતા હૈ ઓર હસ કારણ દૂસરે
કી અવહેલના કરતા હૈ, નિન્દા કરતા હૈ, ઘૃણા કરતા હૈ, ગર્હા કરતા
હૈ, અપમાન કરતા હૈ, ઓર કહતા હૈ કિ યે વિશિષ્ટ જાતિમાન યા
કુલવાન્ નહીં હૈ, મેં વિશિષ્ટ કુલ, જાતિ એવં ચલ આદિ ગુણો સે
સમ્પન્ન હૂં, હસ પ્રકાર અભિમાન ધારણ કરતા હુઆ અપના ઉત્કર્ષ
પ્રકટ કરતા હૈ, દૂસરોં કી અપેક્ષા અપને કો અધિક માનતા હૈ, એસે
અહંકારી કો હસ પ્રકાર દૂસરે કી નિન્દા કરને સે ઓર અપના
ઉત્કર્ષ પ્રકટ કરને સે હહ-પરલોક સંબંધી જો ફલ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, ઉસે

કરે છે, શ્રુતનો મદ કરે છે, લાલનો મદ કરે છે. ઐશ્વર્યનો મદ કરે છે.
પ્રજ્ઞા-અર્થાત્ બુદ્ધિનો મદ કરે છે. આ મદોમાંથી કોઈ પણ એક મદસ્થા-
નથી મત્ત-ગર્વવાળો હોય છે, અને તે કારણે બીજાનો તિરસ્કાર કરે છે.
નિંદા કરે છે. ઘૃણા કરે છે. ગર્હા કરે છે; પરાભવ કરે છે, અપમાન કરે
છે, અને કહે છે કે-આ વિશેષ પ્રકારથી જાતિવાન્ અથવા કુળવાન્ નથી, હું
વિશેષ પ્રકારની જાત-કુળ અને બળ વિગેરેથી યુક્ત છું. આવા પ્રકારનું
અભિમાન ધારણ કરતા થકા પોતાનો ઉત્કર્ષ પ્રગટ કરે છે, બીજાઓ કરતાં
પોતાને શ્રેષ્ઠ માને છે, એવા અહંકારીને આ રીતે બીજાની નિંદા કરવાથી
અને પોતાનો ઉત્કર્ષ પ્રગટ કરવાથી ઇહ-પરલોક સંબંધી જે ફળ પ્રાપ્ત

મુપદર્શયતિ-‘દેહચ્યુત’ દેહચ્યુત:-મૃતઃ સન્ યેન શરીરેણ તાદૃશમદમતોઽન્યાનાં-
ક્ષિપનાસીત્-તેનાઽઽક્ષેપકારિશરીરેણ વિ ચ્યુતઃ સન્ ‘કર્મવિતિ’ કર્મદ્વિતીયઃ કર્મૈવ
દ્વિતીયં સહકારિ ચરચ સ કર્મદ્વિતીયઃ। ‘અવસે પવાઃ’ અવશ:-પરાધીનઃ કર્મમાત્રસ-
હાયઃ, પ્રયાદિ ગચ્છતિ। વિચ્ચમાનં શરીર પરિત્યજ્ય પરલોકં ગચ્છતિ, ‘તં જહા’ તથા
-‘ગર્ભાઓ ગર્ભં’ એકસ્માદ્ ગર્ભાદ્ ગર્ભાન્તરમ્ ‘જન્માઓ જન્મં’ જન્મતો જન્મ-
એકં જન્મ પ્રાપ્ય પુનરપિ જન્માન્તરમાપ્નોતિ। ‘મારાઓ મારં’ મરણાન્મરણમ્-પુનઃ
પુન મરણમુપૈતિ। ‘ળરગાઓ ળરગં’ નાકાદ્દુઃખાઽધિષ્ઠાનાન્નરકમ્, પુનર્દુઃખાધિ-
ષ્ઠાનમ્। ગર્ભજન્મમરણનરકાદિવેદનાઃ-મુહુમુહુરન્નુભવતિ, इदं તદભિમાનમ્।
એતાદૃશં ધોરદુઃખહામ્ અભિમાનફલં પ્રિચિન્ત્ય વિવેકી કથમપિ જાત્યાઘભિમાનં
ન કુર્યાત્। કિન્તુ કિંપાકફલવત્તતો મેત્તવ્યમ્, નૈતાવન્માત્રમેવ ફલમશુભાત્મક-

શાસ્ત્રકાર સ્વયં દિલ્હલાતે હૈં। એસા અભિમાની પુરુષ જવ મરતા હૈ
ઔર જિસ શરીર કે કારણ મદોન્મત્ત બના ધા, ઉસ શરીરકો મી જવ
છોડતા હૈ, તવ સિર્ફ ઉસકે ક્રિયે કર્મ હી ઉસકે સહાયક હોતે હૈં।
વહ વિવશ હોકર પરલોક કી ઓર ચલ દેતા હૈ। ફિર એક ગર્ભ સે
દૂસરે ગર્ભ મૈં, એક જન્મ સે દૂસરે જન્મ મૈં ચાર ચાર-સૃત્યુ કો પ્રાપ્ત
હોતા હૈ। નરક સે નરક કો અર્થાત્ એક દુઃખ કે સ્થાન સે દૂસરે દુઃખ
કે સ્થાન કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ। ગર્ભ જન્મ, મરણ એવં નરક આદિ કી
વેદનાઓ કો પુનઃ-પુનઃ અનુભવ કરતા હૈ।

અભિમાન કે હસ દુઃખમય ફળ કો વિચાર કર કિસી મી પ્રકાર
જાતિ આદિ કા અભિમાન ન કરે, પરન્તુ કિંપાક ફલ કે સમાન અભિ-
માન સે ડરતા રહે।

થાય છે, તે શાસ્ત્રકાર પોતે બતાવે છે.-આવો અભિમાની પુરુષ જ્યારે મરે
છે, અને જે શરીરને લીધે તે આવો મદોન્મત્ત બન્યો હતો તે શરીરને
પણ છોડે છે, ત્યારે કેવળ તેના કરેલા કર્મોજ તેના સહાયક થાય છે. અને
તે પરવશ થઈને પરલોકમાં ચાલ્યો જાય છે. અને તે પછી એક ગર્ભમાંથી
બીજા ગર્ભમાં, અને એક જન્મથી બીજા જન્મમાં ઉત્પન્ન થઈ વારંવાર
મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય છે. એક નરકથી બીજા નરકમાં અર્થાત્ એક દુઃખ
સ્થાનમાંથી બીજા દુઃખના સ્થાનને પ્રાપ્ત થાય છે. ગર્ભ, જન્મ, મરણ, અને
નરક વિગેરેની વેદનાઓનો વારંવાર અનુભવ કરે છે. અર્થાત્ લોગવે છે.

અભિમાનના આ દુઃખમય ફળનો વિચાર કરીને કોઈ પણ પ્રકારે જાતિ
વિગેરેનું અભિમાન ન કરે. કોઈનું અપમાન ન કરે, પરંતુ કિંપાક ફળની
જેમ અભિમાનથી ડરતા રહે

અભિમાનિનો મવતિ, અપિતુ-ડતોડપિ અધિકં દર્ગયતિ-પરકોકે રહકોકેડમિમાની
નરઃ 'ચંદે થદ્દે -ચવલે માળી યાત્રિ મપઈ' ચળડઃ સ્તવ્યઃ ચપલઃ માની ચાપિ
મવતિ, તત્ર-ચળડઃ-ઉગ્રતરઃ, સ્તવ્યઃ-મહાહારી, ચપલઃ- પ્રકૃત્યા ચપલઃ, માની-
અભિમાની ચાપિ મવતિ, 'એવં ચ્વલુ તરમ' એવં ચ્વલુ તમ્ય-પુરુષસ્ય 'તપ્તિયં'
તત્પ્રત્યયિકમ્-માનકારણકમ્-મર્વ જનિતમ્ 'સામ્જંતિ અહિજ્જં' સાવથં કર્મ
હત્યાધીયતે-સમુસ્યતે । અભિમાનપ્રત્યયેન કર્મ મમુત્પન્નને એવમ્-'ળવમે' નવમ્
'કિરિયદ્વાળે' ક્રિયાસ્થાનમ્ 'માળવન્નિ' માનપ્રત્યયિકમ્ 'ત્તિ આહિ' હત્યા
સ્થાનમ્ ઇતિ ॥૧૦૦=૨૬॥

મૂલમ્-અહાવરે દસમે કિરિયદ્વાળે મિત્તદોસવત્તિ' ત્તિ
આહિજ્જં, સે જહાળામ્ કેડપુરિસે માર્ઠિં વા પિર્ઠિં વા
માર્ઠિં વા મરૂળીર્ઠિં વા મરૂજાર્ઠિં વા મૂયાર્ઠિં વા પુત્તેર્ઠિં વા
સુપ્પહાર્ઠિં વા સદ્ધિં સંવસમાળે તેસિં અન્નયરંસિ અહાલહુગંસિ
વિ અવરાહંસિ સ્યમેવ ગરુપં દંડં નિવરોહ, તં જહા-સીઓદગ-
વિયડંસિ વા કાયં ઉચ્છોલિત્તા મવઈ, ઉસિળોદગવિયડેળ વા
કાયં ઓલિંચિત્તા મવઈ, અગણિકાણં કાયં ઉવડહિત્તા મવઈ,
જોત્તેળ વા વેત્તેળ વા ળેત્તેળ વા તવાઈ વા કળ્લેળ વા છિયાણ

અભિમાની કો ઇતના હી અશુભ ફલ નહીં પ્રાપ્ત હોના, અપિતુ
હસસે મી અધિક પાલ મોગના પડના હૈ । ઉસે દિલ્લાતે હૈ-હસ લોક
યા પરલોક મૈ, જો પુરુષ અભિમાની હૈ, ઉગ્રતર હૈ, અહંકારી હૈ,
પ્રકૃતિ સે ચપલ હૈ ઓર માની હૈ, ઉસકો ગર્વ જનિત પાપ કર્મ કા
ચન્ધ હોતા હૈ, અર્થાત્ અભિમાન કૈ કારણ કુત્સિત કર્મ ઉત્પન્ન હોતે
હૈ । યહ માનપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહા નયા હૈ ॥૧૦॥

અભિમાનીને એટલું જ અશુભ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ નહીં પણ
તેનાથી પણ વધારે ફળ તેને લોગવતું પડે છે, હવે તે બતાવે છે—આ લોક
અથવા પરલોકમાં જે અભિમાની પુરુષ છે, ઉગ્રતર છે, અહંકારી છે, પ્રકૃ-
તિથી ચપળ છે, અને માની છે, તેને ગર્વથી થવાવાળા પાપકર્મના બંધ
થાય છે અર્થાત્ અભિમાનના કારણે કુત્સિત કર્મ ઉત્પન્ન થાય છે. આ
માન પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહેલ છે. ॥૧૦॥

वा लयाए वा अन्नयरेण वा दवरएण पासाइं उद्दालित्ता भवइ, दंडेण वा अट्ठीण वा मुट्ठीण वा लेलूण वा कवालेण वा कायं आउट्टित्ता भवइ । तहप्पगारे पुरिसजाए संवसमाणे दुम्मणा भवंति, पवसमाणे सुमणा भवंति तहप्पगारे पुरिसजाए दंडपासी दंडगुरुए दंडपुरक्कडे अहिए, इमंसि लोगंसि अहिए परंसि लोगंसि संजलणे कोहणे पिट्टिमंसि यावि भवइ, एवं खलु तस्स तप्पत्तियं सावज्जंति आहिज्जइ, दसमे किरियट्ठाणे मित्तदोसवत्तिए त्ति आहिए ॥सू० ११॥२६॥

छाया—अथाऽपरं दशमं क्रियास्थानं मित्रदोषप्रत्ययिकमित्याख्यायते, तद्यथा नाम कोऽपि पुरुषः मातृमित्रं पितृमित्रं भ्रातृमित्रं भगिनीमित्रं भार्यामित्रं दुहितृमित्रं पुत्रं वा स्त्रूवाभित्रं सार्धं संरसन् तेषामन्यतमस्मिन् अथ लघुकेऽपि अपराधे स्वयमेव गुरुकं दण्डं निर्णेत्यति, तद्यथा—शीतोदकविकटे वा कायमुच्छ्लेयिता भवति, उष्णोदकविकटे वा कायमपसिञ्चयिता भवति, अग्निकायेन कायमुपदाहयिता भवति जोत्रेण वा वेत्रेण वा नोदकेन वा त्वचा वा कशया वा छेदकेन वा कृतया वा अन्यतरेण वा दवरकेण पार्श्वानि उद्दालयिता भवति, दण्डेन वा अस्थ्या वा मुष्टिना वा लेढुना वा कपालेन वा कायमाकुट्टयिता भवति । तथाप्रकारे पुरुषजाते संवसति दुर्मनसो भवन्ति, पवसति सुमनसो भवन्ति । तथाप्रकारः पुरुषजातः दण्डपार्श्वं दण्डगुरुकः दण्डपुरस्कृतः अदितः अस्मिन् लोके अदितः परस्मिन् लोके संज्वलनः क्रोधनः पृष्ठमांसखादकश्चापि भवति । एवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकंसावद्य मित्याधीयते दशमं क्रियास्थानं मित्रदोषप्रत्ययिकमित्याख्यातम् । सू. ११=२६।

टीका— नवमं क्रियास्थानं मानस्थानं निरूप्य दशमं मित्रदोषप्रत्ययिकं निरूपयति—‘अहावरे’ अथाऽपरम् ‘दसमे’ दशमम् ‘किरियट्ठाणे’ क्रियास्थानम्—‘मित्त-

(१०) मित्रद्वेष प्रत्ययिक क्रियास्थान

‘अहावरे दसमे किरियट्ठाणे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—नौवें क्रियास्थान के निरूपण के पश्चात् दसवें क्रियास्था

(१०) मित्रद्वेष प्रत्ययिक क्रियास्थान

‘अहावरे दसमे किरियट्ठाणे’ इत्यादि

टीकार्थ—नवमा क्रियास्थानना निरूपण पछी दसमा क्रियास्थाननुं निरूप

દોસવત્તિ' મિત્રદોષપ્રત્યયિકમ્ 'ત્તિ અહિજ્ઞઃ' इत्यव्यायते 'तं जहा' तद्यथा 'से जहाणाम' तद्यथानाम 'केड पुरित्ते' कश्चित्पुरुषः 'माईहिं वा पिईहिं वा भाईहिं वा भइणीहिं वा भज्जाहिं वा धूयाहिं वा पुत्तेहिं वा सुण्हाहिं वा' मातृभिर्वा पितृभिर्वा भ्रातृभिर्वा, भगिनीभिर्वा भार्याभिर्वा दुहितृभिर्वा पुत्रै वा स्नुषाभिर्वा 'सद्धिं संवसमाणे' सार्धं संवसन्-माता-पितृ-भ्रातृ-भगिन्यादिभिः सह गृहे वसन् 'तेसिअन्नयरंसि' तेषामन्यतमस्मिन्, तेषां मध्ये कस्याऽपि 'अहा लहुगंसि वि' अथ लघुकेऽपि 'अवराहंसि' अपराधे संजाते 'सयमेव' स्वयमेव 'गरुयं दंडं निवत्तेइ' गुरुकम्-अत्युग्रं दण्डं निर्वर्त्तयति-ददाति, भगिन्यादौ दैवाद-अत्यल्पेऽपि अपराधे जाते तदुपरि महद्दण्डं पातयति स्वयमेव, अपराधप्रकारं दर्शयति-'तं जहा' तद्यथा 'सीओदगवियडंसि वा' शीतोदकविकटे वा 'कायं' कायं शरीरम्-अल्पापराधयितु भगिन्यादेः 'उच्छोलित्ता भवइ' उच्छोलयिता भवति, शैशिरिक-शीततरं पवनान्द्रोलितमपि शरीरं शीतजले पातयति, शीतसलिलेन संसिञ्चयति, अपराधकर्तुः, तथा-'उसिणोदगवियडेण वा' उष्णोदकविकटेन वा 'कायं ओसिंचित्ता भवइ' कायमपमिचयिता भवति, ग्रीष्मकालेऽपराधिनः शरीरम्-अग्नितापितजलेन अपसिञ्चयति 'अगणिकाएण कायं उवडहित्ता भवइ' अग्निकायेन कायमुपदाहयिता भवति, अग्निं पञ्चालय तत्र क्षिपति-अपराधिनम् । 'जोत्तेण

નકા નિરૂપણ કરતે હૈ—દસઘાં ક્રિયાસ્થાન મિત્ર દ્વેષ પ્રત્યયિક કહ-
લોતા હૈ । ઉસકા સ્વરૂપ હસ પ્રકાર હૈ—કોઈ પુરુષ માતા, પિતા, ભાઈ,
ભગિની, ભાર્યા, દુહિતા, પુત્ર યા પુત્રવધૂ કે સાથ નિવાસ કરતા હૈ ।
ઉનમ્હેં સે કિસી કે દ્વારા છોટાસા અપરાધ હો જાને પર ઉન્હેં સ્વયં
દંડ દેતા હૈ ।

જેસે—અગિની આદિ કો શીત કાલ મ્હેં બી શીતલ જલ મ્હેં ગિરા
દેતા હૈ, શીતલ જલસે ઉનકે શરીર કો સીંચ દેતા હૈ । ઉષ્ણકાલ મ્હેં
અપરાધી કે શરીર પર આગ મ્હેં તપા જલ ઉંડેલ દેતા હૈ, અગ્નિ સે
શરીર કો જલા દેતા હૈ—આગ જલા કર અપરાધી કો ઉસમ્હેં જોંક દેતા

પણ કરવામાં આવે છે. દસઘાં ક્રિયાસ્થાન મિત્રદ્વેષ પ્રત્યયિક કહેવાય છે.
તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે—કોઈ પુરુષ માતા, પિતા, ભાઈ, ભગિની—બહેન,
પત્ની, પુત્ર અથવા પુત્રવધૂની સાથે રહેતો હોય, તેઓ પૈકી કોઈનાથી કોઈ
નાનો એવો અપરાધ થઈ જાય, તો તેને પોતે ભારે દંડ—શિક્ષા કરે છે,
જેમકે—બહેન વિગેરેને ઠંડા પાણીમાં પાડે છે. તેના શરીર પર ઠંડું પાણી
છાંટે છે, ઉનાળામાં અપરાધીના શરીર પર અગ્નિ પર ગરમ કરેલ પાણી
નાળે છે, અગ્નિથી શરીરને બાળે છે. આગ સળગાવીને અપરાધીને

વા વેત્તેગ વા' જોત્રેગ વા વેત્રેગ વા 'ખેત્તેગ વા' નોદકેન વા ખેરકદ્દંડેન
'તયાઈ વા' ત્વચા વા-ત્વચ્ચનિર્મિતેન 'કળ્લેગ વા' કશયા વા 'હેયાઈ વા' હેદ-
કેન વા-પરશ્વદિના 'લયાઈ વા' લતયા વા 'અન્નપરેગ વા' અન્યતરેગ વા 'દવર-
ણ વા' દવરકેણ વા 'પાસાઈ ઉદાલિતા મવઈ' પાશ્વાનિ ઉદાલયિતા મવતિ,
અર્થાત્-કશાદિભિઃ પાર્શ્વસ્થં ચર્મ ઉત્પાટયતિ 'દંડેગ વા-મુટ્ટીગ વા-મુટ્ટીગ વા-
હેલ્લુગ વા-કપાલેગ વા-કાયં આઉટ્ટિતા મવઈ' દંડેન વા-મુટ્ટયાદિના અસ્થના
વા-મુટ્ટિના વા-હેલ્લુના વા (લોપ્ટેગ) વા-કપાલેન વા-ચટાવચવેન વા કાયં-
શરીરમ્-આકુટ્ટયિતા મવતિ-હિનસ્તિ । દંડાદિના પ્રહાર્યં તદીયશરીરં શિથિલ
યતિ । 'તહપ્પગારે પુરિસજાઈ' તથાપ્રકારે-ઈદ્દશમીષણકર્મકારિપુરુષજાતે
'સંવસમાગે' સંવસતિ ગૃહે તદીય પુત્રકલત્રાત્માગિન્યાદયઃ 'દુમ્મણા મવંતિ'
દુર્મનસો મવન્તિ 'પવસમાગે' પવસતિ-ગૃહાદિનિર્ગતે સતિ તદીયવાન્ધવાઃ 'સુમણા
મવંતિ' સુમનસઃ-મસન્ના મવન્તિ' હિમાડયાયે કમલચનવત્ત્વમ્મિત્તિ । 'તહપ્પગારે
પુરિસજાઈ' તથાપ્રકારો દુષ્કર્મ પુરુષજાતઃ । 'દંડપાસી' દંડપાશ્વી-દંડઃ
પાશ્વે यस્ય સ તથા, સ્વલ્પાડયારાધેડપિ અધિકદંડદાયકઃ 'દંડગુરુ' દંડગુરુઃ

હૈ, જોત સે, વેત સે, આર લગે હંડે સે, ચમડે કે ચાવુરુ સે, ફરસા સે,
લતા સે, કિસી પ્રકાર કે રાસ્તે સે માર-માર કર અપરાધી કે પાશ્વ
ભાગ કી ચમડી ઉઘેડ દેતા હૈ યા લાઠી સે, હડ્ડી સે, ઘૂસે સે, ઢેલેસે,
કપાલ સે શરીર પર આઘાત પહંચાતા હૈ । હંડે માર-માર કર શરીર
કો ઢીલા કર દેતા હૈ । એસા પુરુષ જય ઘાકે ખીતર રહતા હૈ તો
ઉસકે માતા, પિતા, માઈ, માગિની આદિ દુઃખી ઔર ઉદાસ રહતે હૈ
ઔર જય વહ ઘર સે બાહર નિકલ જાતા હૈ તો પ્રસન્ન હોતે હૈ, હિમ
કે નષ્ટ હો જાને પર કમલચન કે સમાન ચિલ ઉઠતે હૈ । એસા પુરુષ
બગલ મેં હંડા રખતા હૈ-થોડે સે અપરાધ કા અધિક દંડ દેતા હૈ,

તેમાં પાડે છે, બેતરથી, વેતથી, આર લગાવેલા ઠંડાથી, ચામડાના
ચાબુકથી, ફરસાથી, લતાથી કોઈ પણ પ્રકારથી મારી મારીને અપરાધીના
પડખાના ભાગની ચામડી ઉખેડી નાખે છે, અથવા લાકડીથી, હાડકાથી,
ઘુસ્તાથી, ઢખલાથી, કપાળથી, શરીર પર પીડા પહોંચાડે છે ઠંડા મારી
મારીને શરીરને ઢીલુ કરી દે છે. એવો પુરુષ જ્યારે ઘરની અંદર રહે છે,
તો તેના માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન વિગેરે દુઃખી અને ઉદાસ રહે છે, અને
જ્યારે તે ઘરની બહાર નીકળી જાય છે, ત્યારે તેઓ સઘળા પ્રસન્ન થાય
છે, એમ હિમના નાશ થવાથી કમળ વન ખીલી ઉઠે છે, તેમ તેઓ ખુશી

-દણ્ડો ગુરુર્મહાન્ યસ્ય સ તથા, યસ્ય મહાન્ દણ્ડો ભવતિ સ દણ્ડગુરુકઃ,
 'અહિષ્' અહિતઃ-રુઘ્યાઽપિ ન હિતકારી-યો વાન્યત્રમપિ દણ્ડાદિના તાડયતિ,
 સ કથમન્યં ન તાડયિષ્યતિ, इति-અહિતો લોકાનામ્ । एतादृशः पुरुषः 'इमंसि
 લોગંસિ અહિષ્' અસ્મિંલ્લોકેઽહિતઃ-અહિતકારકઃ 'પરંસિ લોગંસિ' પરલોકે ચ
 'સંજ્વળે' સંજ્વળે' સંજ્વળનઃ-સદૈવ જ્વળનઃ-સદૈવ જ્વળનસ્વભાવો ભવતિ,
 'કોઠ્ઠે' ક્રોધનઃ-ક્રોધશીલો ભવતિ । 'પિટ્થિમંસિ યાવિ ભવઃ' પૃષ્ઠમાંસલાદકથાપિ
 ભવતિ । स्वस्य पापश्लोकश्रोता अतिपिशुनो भवति, 'एवं खलु तस्स' एव खलु
 તસ્ય દણ્ડપુરાકૃત્તરસ્ય 'તપ્તચિયં' તપ્તપ્રત્યયિકં મિત્રદોષકારણકમ્ 'સાવજ્ઞં'
 સાવઘં કર્મ 'ત્તિ આહિજ્જહ' इत्याश्रीयते-સમુત્પચ્ચે 'દસમે' દશમમ્ 'કિરિય-
 ટ્ઠાણે' ક્રિયાસ્થાનમ્ 'મિત્તદોસવત્તિષ્' મિત્રદોષપ્રત્યયિકમ્ 'ત્તિ આહિષ્' इत्याख्या-
 તમ્-કથિતં ભવતીતિ ॥મૂ.૦૧૧-૨૬॥

મૂલમ્-અહાવરે ઇકારસમે કિરિયટ્ઠાણે માયાવત્તિષ્ ત્તિ
 આહિજ્જહ, જે હમે ભવંતિ-ગૂઢાધારા તમોકસિયા ઉલ્લૂપત્ત-
 લહુયા પઠ્ઠવયગુરુયા તે આયરિયા વિ સંતા અગારિયાઓ
 ભાસાઓ વિ પડંજંતિ, અન્નહા સંતં અપ્પાણં અન્નહા મન્નંતિ,
 અન્નં પુટ્ઠા અન્નં વાગરંતિ, અન્નં આહિચ્છિયવ્વં અન્નં આહિચ્છતિ ।
 સે જહાણામણ્ કેહપુરિસે અંતો સલ્લે તં સલ્લં ણો સયં ણિહરહ
 દહ કો હી આગે રચ્ચના હૈ ઓર જો કિસી કા હિતકારી નહીં હોતા-
 જો અપને માઈ આદિ કા બી હંડે સે વાત કરતા હૈ, વહ દૂસરોં કા
 કયા હિત કરેગા, એસા પુરુષ હસ લોક મેં અપના અહિત કરતા હૈ
 ઓર પરલોક મેં સદૈવ જ્વલનશીલ હોતા હૈ, જુગલ ચોર હોતા હૈ ।
 એસે પુરુષ કો મિત્રદ્રેષ પ્રત્યયિક પાપ કર્મ કા બન્ધ હોતા હૈ । યહ મિત્ર
 દ્રેષપ્રત્યયિકનામક ક્રિયાસ્થાન કહા ગયા હૈ ॥૧૧॥

થાય છે એવો પુરુષ બગત્રમા દહો વિગેરે રાખે છે, થોડા અપરાધની
 ભારે શિક્ષા કરે છે શિક્ષાને જ મુખ્ય ગણે છે. અને જે કોઈનું
 હિત કરનાર થતો નથી, જે પોતાના ભાઈ વિગેરેની સાર્થે પણ ઠડાથી વાત કરે
 છે, તે બીજાનું શું કલ્યાણ કરે? એવો પુરુષ આ લોકમાં પોતાનું અહિત
 કરે છે, અને પરલોકમાં હંમેશા જ્વલનશીલ-બગત્રના સ્વભાવ વાળો હોય
 છે. ચાડિયો હોય છે, એવા પુરુષને મિત્રદ્રેષ પ્રત્યયિક પાપકર્મનો બંધ થાય
 છે, આ મિત્રદ્રેષ પ્રત્યયિક નામનું ક્રિયાસ્થાન છે. ॥૧૧॥

णो अन्नेण णिहरावेइ णो पडिविद्धंसेइ, एवमेव णिणहवेइ,
अविउट्टमाणे अंतो अंतो रियइ, एवमेव माई मायं कट्टु णो
आलोएइ णो पडिक्कमेइ णो णिंदइ णो गरहइ, णो विउट्टइ
णो विसोहेइ णो अकरणाए अब्भुट्टेइ णो अहारिहं तडोकम्मं
पायच्छित्तं पडिवज्जइ, माई अस्सि लोए पच्चायाइ माई परस्सि
लोए पुणो पुणो पच्चायाइ निंदइ गरहइ पसंसइ णिच्चरइ ण
नियइइ णिसिरियं दंडं छाएइ, माई असमाहउसुहलेस्सं यात्रि
भवइ, एवं खलु तस्स तप्पत्तिं सावज्जंति आहिज्जइ, एक्कार-
समे किरियट्ठाणे मायावत्तिं ति आहिण ॥सू० १२॥ २७॥

छाया—अथाऽपरमेकादशं क्रियास्थानं मायाप्रत्ययिकमित्याख्यायते । ये
इमे भवन्ति गूढाचाराः तमः कापिणः उल्लूकपत्रलघारः पर्वतगुरुकाः ते आर्या-
अपि सन्तः अनार्दी भावा अपि प्रयुज्यते । अन्यथा सन्तमात्मानमन्यथा मन्यन्ते
अन्यत् पृष्ट्वा अन्यद् व्यागृणन्ति अन्यस्मिन् आख्यातन्त्ये अन्यद् आख्यान्ति ।
तद्यथा नाम कश्चित् पुरुषः अन्तः शल्यः तं शल्यं नो स्वयं निर्हरति नाऽप्यन्येन
निर्धारयति नाऽपि प्रतिविध्वंसयति, एवमेव निहन्तुते पीडयमानः अन्तः अन्तः
रीयते, एवमेव—मायी मायां कृत्वा नो आलोचयति नो प्रतिक्रमते नो निन्दति
नो गर्हते नो त्रोटयति नो विशोधयति नो अकरणाय अभ्युत्तिष्ठते नो यथाहं तपः-
कर्म प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते, मायी अस्मिन् लोके प्रत्यायाति मायी परस्मिन् लोके
पुनः पुनः प्रत्यायाति निन्दति गर्हते प्रशंसति निश्चरति न निवर्त्तते । निमृज्य दण्डं
छादयति, मायी असमाहतशुभलेइयश्चाऽपि भवति एवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं सावज्जं
मित्याधीयते, एकादशं क्रियास्थानं मायाप्रत्ययिकमित्याख्यातम् ॥सू० १२=२७॥

टीका—‘मित्रदोषप्रत्ययिकं दशमं क्रियास्थानं निरूपितं सम्प्रति माया

(११) मायाप्रत्ययिक क्रियास्थान

‘अहावरे एक्कारसमे किरियट्ठाणे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—मित्र द्वेष प्रत्ययिक नामक दसवें क्रियास्थान का निरूपण

(११) माया प्रत्ययिक क्रियास्थान

‘अहावरे एक्कारसमे किरियट्ठाणे’ इत्यादि

टीकार्थ—मित्रद्वेष प्रत्ययिक नामक दसवां क्रियास्थानतुं निरूपण ३

પ્રત્યયિકમેકાદશં ક્રિયાસ્થાનં દર્શયિતુમાહ—‘અહાવરે’ इत्यादि, ‘અહાવરે’ અથા-
 54૨મ્ ‘एककारसमे’ एकादशम् ‘કિરિયદ્વાણે’ ક્રિયાસ્થાનમ્ ‘માયાવત્તિ’ માયા-
 પ્રત્યયિકમ્-માયાકારણકમ્ ‘ત્તિ આહિજ્જડ’ इत्याख्यायते । ‘જે હમે મવંતિ’ ये
 इमे-वक्ष्यमाणाः पुरुषा भवन्ति ‘ગૂઢાચારા’ गूढाचाराः, ગૂઢોઽન્યૈરદ્રશ્ય આચારો
 व्यवहारो येषां ते तथा, ‘તમોક્ષલિયા’ तमः कापिणः, यथा तथा विश्वासमु-
 त्पाद्य लोकानां प्रतापकाः-लोकद्वयका इत्यर्थः, ‘ઉલૂપત્તલહુવા’ उलूकपत्रवृक्षः
 -उलूकपत्रवद् अतिलघवोऽपि-तत्रोलूकः-पक्षिविशेषः ‘ધૂક’ इति लोकप्रसिद्धः
 ‘પન્વયગુરુયા’ पर्वतगुरुकाः यद्यपि ते भवन्ति तूलादपि लघवस्तथापि
 स्वात्मानं पर्वतवद् अतिगुरुतरं मन्यन्ते, यद्यपि ते अतिदुष्टाः परवच्चका
 स्तुच्छा उलूकपत्रवत्तलवुका स्तथापि पर्वतवद् गुरुतरं स्वामानं मन्यमानाः वयमेव
 सर्वतः श्रेष्ठा नान्ये इत्थं भूताः ‘તે આરિયા વિ’ ते आर्या अपि ‘સંતા’ सन्तः
 ‘અણારિયાઓ’ अनार्या अपभ्रंशाः कुत्सिता इति यादत् ‘શાસાઓ વિ’ भाषा अपि
 ‘પંડંજતિ’ प्रयुज्जते-आर्या अपि-अनादर्यां सावच्चभाषां वदन्ति ‘અન્નહા સંતં
 અપાણં અન્નહા મન્નંતિ’ अन्यथा सन्तमपि आत्मानमन्यथा मन्यन्ते, માયાવિનઃ
 पुरुषा अविद्वांसोऽपि स्वात्मानं विद्वांसं मन्यन्ते इत्यर्थः, ‘અન્નં પુઢા અન્નં વાગ-

ક્રિયા ગયા। અવ ગધારહલે’ માયા પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કો દિગ્વિલાને કે
 लिए कहते हैं—गधारहवां कियारथान मायाप्रत्ययिक कहलाता है। જો પુરુષ
 ગૂઢ-જિસકા દૂસરો કો પતા ન ચલે એસે આચાર વાલે હોતે હૈ, લોગો
 કો વિદ્વાસ ઉત્પન્ન કરકે ઠગતે હૈ, ઉલૂક કે પંજ કે સમાન અત્યંત
 હલકે હોતે હુએ ખી અપને કો પર્વત કે સમાન-મહાન્ માનતે હૈ, વે
 આર્ય હોતે હુએ ખી અનાર્ય ભાષાઓં કા પ્રયોગ કરતે હૈ, અન્ય પ્રકાર
 કે હોતે હુએ ખી અપને કો અન્ય પ્રકાર કા દિગ્વિલાતે હૈ વિદ્વાન્ ન હોતે
 હુએ ખી અપને કો વિદ્વાન્ પ્રદર્શિત કરતે હૈ, કુછ પૂછને પર ઔર હી

વામાં આવી ગયુ હવે આ અગિયારમું ક્રિયાસ્થાન માયા પ્રત્યયિક નામનું
 કહેવામાં આવે છે.—જે પુરુષ ગૂઢ-એટલે કે જેનો બીજાઓને પત્તો ન લાગે
 એવા સ્વભાવવાળો હોય છે, લોકોને વિશ્વાસમાં લઈને તેઓને ઠગે છે,
 ધુવડની પાંખની માફક અત્યંત હલકા હોવા છતાં પણ પોતાને પર્વતની જેમ
 ભારે-મહાન્ માને છે, તેઓ આર્ય હોવા છતાં પણ અનાર્ય ભાષાઓનો
 પ્રયોગ કરે છે, અન્ય પ્રકારના હોવા છતાં પણ પોતાને વિદ્વાન્ કહેવડાવે છે,
 અને કંઈક પૂછવામાં આવે ત્યારે ઉલ્ટી વાત કહે છે. ન્યાયની વાત પૂછવામાં

रति' अन्यत् पृष्टा अन्यद् व्यागृणन्ति-न्यायमार्गं पृष्टा वदन्ति विपरीतम्-एवं
 'अन्नं आइक्खियव्वं अन्नं आइक्खंति' अन्यस्मिन् आरुपातव्ये अन्यद्-आरुपाति
 पृष्टमर्थं जीवरक्षादिकम् अपतिपाद्य मासङ्गिकविषयमपहायाऽपासङ्गिकं प्राणाति-
 पातादिकं वदन्ति । 'से जहाणामए' तद्यथा नाम 'केइ पुरिसे' कश्चित्पुरुषः 'अंती
 सल्ले' अन्तः शल्यः-हृदि विद्यते मायाशल्यं यस्य स तथा 'तं सल्लं' तं शल्यम्
 'णो सयं णिहरइ' नो स्वयं निर्हरति-न स्वयं निष्काशयति हृदयात् 'णो अण्णेण
 वि णिहरावेइ' नो अन्येनाऽपि निर्हारयति-परद्वाराऽपि न निष्काशयति 'णो पडि
 विद्धंसेइ' नो प्रतिविधेययति-विनाशयति त शल्यम् । किन्तु एवमेव 'निण्हेवेइ'
 एवमेव निन्हुते-आच्छादयति । तथा-'अवि उट्टमाणे अंओ अंतो रियइ' पीड्य
 मानः शल्यव्यथया-अन्तः अन्तः-मध्ये-अन्तर्हृदये वेदनां रीयते-प्रनुभवति ।
 'एवमेव माई' एवमेव मायावान् पुरुषः 'मायं' मायाम् 'कट्ठु' कृत्वा 'णो आलो-
 एइ' नो आलोचयति-आलोचनां नैव करोति । 'णो परिक्कमेइ' नो प्रतिक्रमते
 'णो णिंदइ' नो निन्दति-स्वकीयमायाम् 'णो गरहइ' नो गर्हते-प्रात्मानम् 'णो
 विउट्ठइ' नो व्यावर्तयति-न निवारयति निन्दनीयां मायाम् 'णो विसोहेइ' नो

कुछ उत्तर देते हैं-न्याय की बात पूछने पर उलटी बात कहते हैं, जीव
 रक्षा आदि को स्वीकार न करके और प्रासंगिक विषय को छोड़ कर
 अप्रासंगिक प्राणातिपात आदि का कथन करते हैं ।

जैसे कोई पुरुष हृदय में चुमे हुए शल्य को स्वयं नहीं
 निकालता है, दूसरे से भी नहीं निकलवाता है. न उस शल्य को नष्ट
 करता है, किन्तु उसे छुपाता है, और उस शल्य से भीतरही भीतर
 व्यथा का अनुभव करता है, इसी प्रकार मायावी पुरुष माया करके
 उसकी न आलोचना करता है, न प्रतिक्रमण करता है, न निन्दा करता
 है, न गर्हा करता है, न उसका निवारण करता है, न विशोधन करता

आवे तो भील न वात कडे छे एव रक्षा विगेरेने स्वीकार न करतो
 अने प्रसंगोपात उपस्थित विषयने छोडीने अप्रासंगिक-प्रसंग विनाना
 प्राणातिपात विगेरेनु कथन करे छे

जेम केछ पुरुष हृदयमां चेठेला शल्यने पोते कडाउतो नथी, भील
 पांसे पणु कटावतो नथी, तेमज्जे शल्यने नाश पणु करतो नथी, परंतु
 तेने छुपावे छे. तेथी ते शल्यथी अंदरने अंदर न-मनमां न पीडाने
 अनुभव करे छे, जेज्ज प्रमाणे मायावी पुरुष माया करीने तेनी आलोचना
 करेना नथी, तथा प्रतिक्रमण करतो नथी, निंदा करतो नथी, गर्हा करतो
 नथी, तेमज्जे तेनु निवारण करतो नथी, तथा विशोधन-शुद्धि करतो नथी,

વિશોધયતિ-સરલભાવેન તાદૃશીં માયામ્ 'જો અકરુણા' અબ્ધુદ્દેહ, નોડકરુણા-
યાડ્બ્યુત્તિષ્ટતે-અતઃપરં માયાયાઃ અકરુણાય નોચતો ભવતિ, અકરુણેન તતો
વિમુચ્યેત । 'જો અહારિયં તવોકર્મં પાયચ્છિત્તં પહિવજ્જહ' નો યથાહં તપઃ કર્મ
પ્રાયશ્ચિત્તં પ્રતિપચ્ચતે, માયાત આત્માનં વિશોધયિતું માયાં નિવર્તયિતું ચ શાસ્ત્રોક્તં
પ્રાયશ્ચિત્તં તપઃકર્મોડપિ નો સંપાદયતિ-યેન માયા વિનાશો-ભવેત્ । 'માઈ
અર્સિં લોણ પચ્ચાયાઈ' માયી અસ્મિન્ લોકે અવિશ્વાસપાત્રતા પ્રાપ્તયે દુઃખાનુ-
ભવાય ચ પ્રત્યાયાતિ । 'માઈ પરંસિ લોણ' માયી પરસ્મિન્લોકે પુનઃ પુનઃ 'પચ્ચા-
યાઈ' અધોગતિપ્રાપ્તયે પ્રત્યાયાતિ, એતાદૃશોહિ માયી 'નિદહ' નિન્દતિ પરાન્ 'ગર-
હહ' ગર્હતેડન્યાન્ 'પસંસહ' પ્રશંસતિ-સ્વાત્માનમ્ 'ણિચ્ચાઈ' નિશ્ચરતિ-પુનઃ પુન
માયારૂપેણ અસદનુષ્ઠાનમેવ કરોતિ, 'જ ણિયદ્દેહ' ન નિવર્તતે માયારૂપાદનુષ્ઠા
નાત્ । 'જિસિરિયં દંડં છાણ્ઠ' નિસુજ્ઞ દણ્ડં છાદયતિ પ્રાણિષુ દણ્ડં કૃત્વાડપિ તં
દણ્ડં ગોપયતિ । 'માઈ અસમાહુડસુહલેસ્સે યાન્નિ ભવહ' માયી અસમાહુતશુખલેશ્ય-
આપિ ભવતિ-પ્રપશસ્તલેશ્યો ભવતીતિ, 'એવં સ્વલ્લ તસ્સ' એવં સ્વલ્લ તસ્ય માયિનઃ
'તપ્પત્તિયં' તત્પ્રત્યયિકં-તત્કારણકમ્ 'સાવજ્જંતિ' સાવચ્છમ્ 'ત્તિ આહિજ્જહ'
ઇત્યાધીયતે, માયાકરુણાત્સાવચ્છકર્મણાં બન્ધો ભવતિ-માયિનામ્ 'એકારસમે'
एकादशम् 'કિરિયદ્દાણે' ક્રિયાસ્થાનમ્ 'માયાવત્તિ' માયાપ્રત્યયિકમ્ 'ત્તિ આહિ-
જ્જહ' ઇત્યાख्याતમ્, ઇતિ એકાદશં માયાપ્રત્યયિકં ક્રિયાસ્થાનમ્ ॥૬૦૧૨=૨૭॥

હૈં ઓર ન ઉસે પુનઃ ન કરને કે લિએ ઉચ્ચન હોતા હૈં ન ઉસ માયા કી
વિશુદ્ધિ કે લિએ યથોચિત પ્રાયશ્ચિત-તપઃ કર્મ અંગીકાર કરતા હૈં ।
એસા માયાચારી પુરુષ હસ લોક મેં દુઃખ ભોગતા હૈં પરલોક મેં વાર-
વાર દુઃખ ભોગતા હૈં, વહ દૂસરોં કી નિન્દા કરતા હૈં, ગર્હા કરતા હૈં,
અપની પ્રશંસા કરતા હૈં, પુનઃ-પુનઃ માયાચાર પૂર્વક અનુષ્ઠાન કરતા
હૈં, કિન્તુ માયા રૂપ અસદાચરણ સે નિવૃત્ત નહીં હોતા હૈં । પ્રાણિયોં
કી હિંસા કરકે ભી ઉસે છિપાતા હૈં । વહ અશુભ લેશ્યા ચાલા હોતા

અને તે ફરી ન કરવાનો પ્રયત્ન કરતો નથી, તથા તે માયાની વિશુદ્ધિ માટે
યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત-તપ કર્મનો સ્વીકાર કરતો નથી, એવો માયાવી પુરુષ આ
લોકમાં દુઃખ ભોગવે છે. પરલોકમાં પણ વારંવાર દુઃખ ભોગવે છે. તે
બીજાઓની નિંદા કરે છે. ગર્હા કરે છે. પોતાની પ્રશંસા કરે છે. વારંવાર
માયાચાર પૂર્વક અનુષ્ઠાન કરે છે. પરંતુ માયા રૂપ અસદાચરણથી નિવૃત્ત
થતા નથી. પ્રાણીઓની હિંસા કરીને પણ તેને છુપાવે છે. તે અશુભ લેશ્યા

મૂળમ્—અહાવરે બારસમે કિરિયદ્વાળે લોભવત્તિ એ ત્તિ આહિ-
જ્જહ, જે હમે ભવંતિ, તં જહા—આરન્નિયા આવસહિયા ગામંતિયા
કળ્હુઈ રહસિસયા ણો બહુસંજયા ણો બહુપડિવિરયા સવ્વપાળ-
ભૂયજીવસત્તેહિ તે અપ્પણા સચ્ચામોસાઈં એવં વિઉંજંતિ, અહં ણ
હંતવ્વો અન્ને હંતવ્વા અહં ણ અજ્જાવેયવ્વો, અન્ને અજ્જાવેયવ્વા,
અહં ણ પરિવેત્તવ્વો અન્ને પરિવેત્તવ્વા અહં ણ પરિતાવેયવ્વો અન્ને
પરિતાવેયવ્વા અહં ણ ઉદ્ધવેયવ્વો અન્ને ઉદ્ધવેયવ્વા, એવમેવ તે
ઇત્થિકામેહિં મુચ્છિયા ગિદ્ધા ગઢિયા ગરહિયા અજ્જોવવન્ના જાવ
વાસાઈં ચઉપંચસાઈં છદ્ધસમાઈં અપ્પયરે વા ભુજ્જયરે વા મુંજિતું
ભોગભોગાઈં કાલમાસે કાલં કિચ્ચા અન્નયરેસુ આસુરિણસુ
કિવ્વિસિણસુ ઠાણેસુ ઉવવત્તારો ભવંતિ, તઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા
મુજ્જો મુજ્જો ઇલમૂયત્તાણ તમૂયત્તાણ જાહમૂયત્તાણ પચ્ચાયંતિ,
એવં ચલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આહિજ્જહ, દુવાલસમે કિરિ-
યદ્વાળે લોભવત્તિ એ ત્તિ આહિણે । ઇચ્ચેયાઈં દુવાલસ કિરિયદ્વાળાઈં
દવિણં સમણેણ વા માહણેણ વા સમ્મં સુપરિજાણિઅવ્વાઈં
ભવંતિ ॥સૂ૦ ૧૩॥૨૮॥

છાયા—અથાપરં દ્વાદશં ક્રિયાસ્થાનં લોભપ્રત્યયિકમિત્યાખ્યાયતે એ
હમે ભવંતિ તચ્ચયા—પ્રારણ્યકાઃ આરસથિકાઃ, ગ્રામાન્તિકાઃ, કેચિદ્રાહસિકાઃ
નો વહુસંયતાઃ નો વહુપતિવિરતાઃ સર્વપાળભૂતજીવસત્ત્વેભ્યઃ તે આત્મના સત્ય-
હૈ । એસે માયાવી કો માયા કે નિમિત્ત સે પાપકર્મ કા બંધ હોતા હૈ ।
યહ માયાપ્રત્યયિક ગ્યારહવાં ક્રિયાસ્થાન કહા ગયા હૈ ॥૧૨॥

વાળા હોય છે. એવા માયાવીને માયાના નિમિત્તથી પાપકર્મનો બંધ થાય છે.
આ રીતે માયા પ્રત્યયિક નામનું અગ્યારમું ક્રિયાસ્થાન કહેલ છે ॥૧૨॥

મૃપાશૂતાનિ એવં વિયુજ્યે-અહં ન હન્તવ્યોઽન્યે હન્તવ્યાઃ અહં નાઽઽજ્ઞાપયિતવ્યો-
 ઽન્યે આજ્ઞાપયિતવ્યાઃ । અહં ન પરિતાપયિતવ્યોઽન્યે પરિતાપયિતવ્યાઃ અહં ન પરિ-
 ગ્રહીતવ્યોઽન્યે પરિગ્રહીતવ્યાઃ અહં ન ઉપદ્રાવયિતવ્યોઽન્યે ઉપદ્રાવયિતવ્યાઃ, એવ
 મેવ તે સ્ત્રીકામેષુ મૂર્ચ્છિતાઃ ગૃદ્ધાઃ ગ્રથિતાઃ ગર્હિતાઃ અધ્યુપપન્ના યાવદ્ વર્ષાણિ
 ચતુઃ પશ્ચ પદ્ દશકાનિ અલ્પારાન્ વા ભૂયસ્તરાન્ વા મુક્તશ મોગાન્ કાલમાસે
 કાલં કૃત્વા અન્યતરેષુ આસુરિકેષુ કિલ્વિપિકેષુ સ્થાનેષુ ઉપપત્તારો ભવન્તિ । તતો
 વિપ્રમુચ્યમાનાઃ ભૂયો ભૂયઃ ઇલમૂક્તયાય તપસ્ત્વાય જાતિમૂક્તવાય પ્રત્યાયાન્તિ ।
 એવં સ્વલ્લ તસ્ય તત્પ્રત્યયિકં સાવધમિત્યાધીયતે દ્વાદશં ક્રિયાસ્થાનં લોભપ્રત્ય-
 યિકમિત્યાख्याતમ્ । ઇત્યેતાનિ દ્વાદશક્રિયાસ્થાનાનિ દ્રવ્યેણ શ્રમણેન વા માદનેન
 વા સમ્યક્સુપરિજ્ઞાતવ્યાનિ ભવન્તિ ॥સૂ.૦૧૩=૨૮॥

ટીકા—એકાદશં ક્રિયારથાનં માયાપ્રત્યયિકં નિરૂપિતં સમ્પતિ-દ્વાદશં
 ક્રિયાસ્થાનં લોભપ્રત્યયિકમારભ્યતે । ‘અહાવરે’ અથાઽપરમ્ ‘વારસમે’ દ્વાદશમ્
 ‘કિરિયદ્વાણે’ ક્રિયાસ્થાનમ્ ‘લોભવત્તિ’ લોભપ્રત્યયિકમ્ ‘ત્તિ આહિજ્જજ્ઞ’ ઇત્યા
 રૂપાયતે, ‘જે હમે મવંતિ’ યે-હમેઽગ્રે વક્ષ્યમાણા ભવન્તિ, ‘તં જહા’ તદ્વથા-
 ‘આરન્નિયા’ આરણ્યકાઃ-અરણ્યનિવાસિનઃ-તાપસાઃ, કેચન પાલ્વણ્ડિનો વને
 વસન્તિ તત્ર કન્દમૂલપર્ણસચિત્તજલમભ્યહરન્તો ભવન્તિ, કેચન વૃક્ષમૂલે વસન્તિ,

‘અહાવરે વારસમે કિરિયદ્વાણે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—માયાપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કા નિરૂપણ ક્રિયા જા ચુકા ।
 અથ લોભપ્રત્યયિક વારહવે ક્રિયાસ્થાન આરંભ ક્રિયા જાતા હૈ ।
 વારહવાં ક્રિયાસ્થાન લોભપ્રત્યયિક કહલાતા હૈ । યે જો લોભ અરણ્ય મેં
 નિવાસ કરને વાલે તાપસ હોતે હૈ—કોઈ પાલ્વડી વન મેં વાસ કરતે હૈ
 સૌરુ વહાં કન્દ મૂલ એવં પત્તે તથા સચિત્ત જલ કા ઉપભોગ કરતે હૈ,

(૧૨) લોભપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે વારસમે કિરિયદ્વાણે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—માયાપ્રત્યયિક નામના ક્રિયાસ્થાનનું નિરૂપણ કરવામા આવી
 ગયું હવે આરમા લોભ પ્રત્યયિક નામના ક્રિયાસ્થાનનો આરંભ કરવામાં
 આવે છે.—આરમ્બ ક્રિયાસ્થાન લોભ પ્રત્યયિક કહેવાય છે.

જે આ જંગલમાં વસનારા તાપસ લોકો હોય છે,—કોઈ પાલ્વડીઓ
 વનમાં વાસ કરે છે અને ત્યાં કન્દમૂળ અને પાનડા તથા સચિત્ત જળનો

કેચન પર્ણાદિકુટિં નિર્માય વસન્તિ, કેચન ગ્રામાદેવ વ્યવહારં કુર્વન્તો ગ્રામે-
 એવ વસન્તિ, ગ્રામસમીપે વા, યદ્યપીમે પાલખિનૌ ન ત્રસજન્તૂનાં ઘાતં કુર્વન્તિ,
 તથાઽપિ-એકેન્દ્રિયજીવાનાં સ્વનિર્વાહાય ઘાતં કુર્વન્ત્યેવ । યથા-તાપસાદયઃ-इमे
 દ્રવ્યરૂપેણાઽનેકપ્રકારકવ્રતપાલનં કુર્વન્તોઽપિ, સાવવ્રતં નૈવ પાલયન્તિ । કુતઃ-
 -ભાવવ્રતકારણસ્ય સમ્યગ્ જ્ઞાનસ્યાઽભાવત્ । અતો વસ્તુત્ત ઇમે વ્રતહીના એવ, ઇમે
 પાલખિનઃ-સ્વાર્થસાધનાય કલિષતામનેકધિષાં કથામપિ કુર્વન્તિ । એતેષાં વચ-
 નમપિ-અંશતઃ કથયિત્ સત્યમસત્યં વા ભવતિ । તે એવં કથયન્તિ-વયં બ્રાહ્મણા
 સ્તાપસાઃ । અતો વયં ન હન્તવ્યાઃ, કશાદિભિઃ શૂદ્રા ઇમે દણ્ડાદિના તાડનીયા

કોઈ વૃક્ષ કે મૂલ મેં રહતે હૈં, કોઈ પત્તો આદિ કી કુટિયા બનાકર
 રહતે હૈં, કોઈ ગ્રામ સે અપના નિર્વાહ કરતે હુએ ગ્રામ મેં હી નિવાસ
 કરતે હૈં યા ગ્રામ કે સમીપ નિવાસ કરતે હૈં । યે પાલંડી યદ્યપિ ત્રસ
 જીવોં કા ઘાત નહીં કરતે તથાપિ અપને નિર્વાહ કે લિએ એકેન્દ્રિય
 જીવોં કા ઘાત કરતે હી હૈં । તાપસ આદિ દ્રવ્ય રૂપ સે અનેક પ્રકાર
 કે વ્રતોં કા પાલન કરતે હુએ બી ભાવવ્રત કા પાલન નહીં કરતે હૈં,
 કયોંકિ ભાવવ્રત કા પાલન કરને કે લિએ સમ્યગ્ જ્ઞાન અપેક્ષિત હૈ
 ઓર વહ ઉન્હેં નહીં હોતા હૈ । હસ કારણ વાસ્તવ મેં વે વ્રતહીન હી
 હૈ । વે પાલંડી અપના સ્વાર્થ સાધને કે લિએ અનેક પ્રકાર કી કથા બી
 ક્રિયા કરતે હૈં । ઉન્કે વચન આંશિક રૂપ સે સત્ય યા અસત્ય હોતે
 હૈં । વે કહતે હૈં-હમ બ્રાહ્મણ તાપસ હૈં, અતએવ હનન કરને યોગ્ય નહોં
 હૈં । યે શૂદ્ર હૈં, હનકો ચાવુત આદિ સે તથા ડંડા આદિ સે તાડન

ઉપભોગ કરે છે, કોઈ ઝાડના મૂળમાં રહે છે કોઈ પાતડા વિગેરેની કુટિરા
 બનાવીને રહે છે, કોઈ ગામમાં પોતાનો નિર્વાહ કરતા થકા ગામમાં જ રહે
 છે. અથવા ગામની નજીકમાં નિવાસ કરે છે અથવા ગામની સમીપે
 નિવાસ કરે છે, આ પાલંડી જો કે ત્રસ જીવોનો ઘાત કરતા નથી તો પણ
 પોતાના-નિર્વાહ માટે એકેન્દ્રિય જીવોનો ઘાત કરે જ છે. તાપસો વિગેરે
 દ્રવ્યપણથી અનેક પ્રકારના વ્રતોનું પાલન કરતા થકા પણ ભાવ વ્રતનું
 પાલન કરતા નથી, કેમકે ભાવ વ્રતનું પાલન કરવા માટે સમ્યક્ જ્ઞાનની
 અપેક્ષા રહે છે અને તેઓમાં તે હોતું નથી. તેથી વાસ્તવિક રીતે તેઓ
 વ્રત વિનાના જ હોય છે તે પાળડિયો પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે અનેક
 પ્રકારની કથાઓ પણ કર્યા કરે છે, તેઓના વચનો અશત. સત્ય અથવા
 અસત્ય હોય છે. તેઓ કહે છે.-કે અમે બ્રાહ્મણ તાપસ છીએ તેથી માર-
 વાને યોગ્ય નથી આ શૂદ્ર છે, તેને ચાળકા વિગેરેથી તથા ડંડા વિગેરેથી

ઈતિ । एतानेव पाखण्डिनोऽधिकृत्य सूत्रकारः कथयति 'आरन्निया' इत्यादि । 'आवसहिया' आवसथिकाः कुटीं निर्माय वसन्ति, 'ग्रामंतिया' ग्रामान्तिकाः—ग्रामसमीपे एव वसन्ति 'कण्हुई रहस्सिया' केचिद्राहसिकाः—गुप्तक्रियाकर्त्तारो भवन्ति, केचन 'णो बहुसंजया णो बहुपडिविरया' नो बहुसंयताः—नो सर्वसावधनिवृत्ताः—ते न सर्वथा निवृत्तरूपिणो भवन्ति नो बहुप्रतिविरताः—न सर्वव्रतपालकाः 'सव्वपाणभूयजीवसत्तेहिं' सर्वपाणभूतजीवसत्त्वेभ्यः, 'नो बहुसंयताः नो विरताः' एतेषां जीवानां हिंसातो न सर्वथा निवृत्ताः, 'ते अप्पणा सच्चा-मोसाइं एवं पउंजंति' ते पाखण्डिनः तापसप्रभृतयः—आत्मना—स्वयं सत्यानि मृषावचनानि च प्रयुञ्जते—वदति । तथाहि—'अहं ण हंतव्वो' अहम् हन्तव्यः—दण्डादिना न ताडयितव्यः सत्यपि अपराधे, किन्तु—'अन्ने हंतव्वा' अन्ये—शूद्रादयो हन्तव्याः 'अहं ण अज्जावेयव्वो' अहं नाऽऽज्ञापयितव्यः—अनभिमतकार्येषु न प्रवर्त्तयितव्यः, 'अन्ने अज्जावेयव्वा' अन्ये—शूद्रादय आज्ञापयितव्याः, नीचवर्णा-

करना चाहिए । ऐसे पाखंडीयों के विषय में सूत्रकार कहते हैं—वे अरण्य में निवास करने वाले, कुटीर बनाकर रहने वाले, ग्राम के समीप निर्वास करने वाले, कोई—कोई गुप्त क्रिया करने वाले होते हैं । वे न सर्व सावध से विरत होते हैं और न सर्व व्रतों के पालक होते हैं । समस्त प्राणों, भूतों, जीवों और सत्त्वों की हिंसा से सर्वथा निवृत्त नहीं होते हैं । वे सच्चे—झूठे वचनों का प्रयोग करते हैं । जैसे—अपराध होने पर भी मैं हन्तव्य नहीं हूं अर्थात् दंड आदि से ताडनीय नहीं हूं, अन्य शूद्रादिक हन्तव्य हैं, मैं अनिष्ट कार्यों में प्रवृत्त करने योग्य नहीं हूं, दूसरे शूद्रादिक प्रवृत्त करने योग्य हैं, मैं दास या भृत्य बनाने

મારવા ભેઈએ એવા પાખંડિયોના સંબંધમાં સૂત્રકર કહે છે કે—તેઓ જંગલમાં નિવાસ કરનારાઓ, કુટિયો બનાવીને રહેનારાઓ, ગ્રામની સમીપમાં નિવાસ કરનારાઓમાં કોઈ કોઈ ગુપ્ત ક્રિયાઓ કરવાવાળા હોય છે, તેઓ સર્વ સાવધથી વિરત હોતા નથી, તેમજ સર્વ વ્રતોનું પાલન કરવાવાળા પણ હોતા નથી. સઘળા, પ્રાણી, ભૂતો, જીવો, અને સત્ત્વોની હિંસાથી સર્વથા નિવૃત્ત થતા નથી, તેઓ સાચા કે ખોટા વચનોનો પ્રયોગ કરે છે, જેમકે—અપરાધ હોવા છતાં પણ હું હંતવ્ય—મારવા યોગ્ય નથી, અર્થાત્ દંડ વિગેરેથી શિક્ષા કરવાને યોગ્ય નથી, અન્ય શૂદ્ર વિગેરે હન્તવ્ય—શિક્ષા કરવાને યોગ્ય છે, હું અયોગ્ય કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવા યોગ્ય નથી. બીજા શૂદ્રો વિગેરે તેવા કાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ કરાવવા યોગ્ય છે, હું દાસ અથવા ભ્રાતૃ બનવાને

દાવેવ આજ્ઞાદિકા કર્તવ્યા ન પુનરસ્મત્સુ વિશિષ્ટેષુ 'અહં ણ પરિવેત્તવો' અહં ન પરિગ્રહીતવ્યઃ-અયં મમ મૃત્યુ ઇતિ કૃત્વા સ્વાધીનતયા ન સ્વીકર્તવ્યઃ ન પરિગ્રહીતું યોગ્યઃ, અપિતુ 'અન્ને પરિવેત્તવ્યા' અન્યે જીવાઃ પરિગ્રહીતવ્યા 'અહં ણ પરિતાવેયવો' અહં ન પરિતાપયિતવ્યઃ, કિન્તુ 'અન્ને પરિતાવેયવ્યા' અન્યે પરિતાપયિતવ્યાઃ-અન્નાદ્યવરોધેન ગ્રીષ્મતાપાદૌ સ્થાપનેન મદતિરિક્તાઃ છુદ્ધા જન્તવઃ શૂદ્ધાદયઃ પરિતાપયિતવ્યાઃ 'અહં ણો ઉદ્ધવેયવો' અહંનોપદ્રાવયિતવ્યઃ-વિષશસ્ત્રાદિના ન મારયિતવ્યઃ, કિન્તુ-અન્ને ઉદ્ધવેયવ્યા' અન્યે-મદ્વ્યતિરિક્તાઃ શૂદ્ધાદયઃ છુદ્ધજન્તવઃ ઉપદ્રાવયિતવ્યાઃ । એવમેવ તે તાપમપમૃતયઃ પાલ્વણ્ડિનઃ 'ઈત્થિકામેહિ' સ્ત્રીકામેષુ વનિતાયાં કામભોગાદૌ ચ 'મુચ્છિયા' મૂર્ચ્છિતાઃ-આસક્તા સ્તે ઉપદેશકાઃ 'ગિદ્ધા' ગૃદ્ધાઃ-ગૃદ્ધિઃ-અભિલાષા, સા ચ વનિતાદિવાહ્યવસ્તુવિષયિણી-તયા યુક્તાઃ સદૈવ કામભોગાન્વેષણે સંલગ્નાઃ, 'ગદ્ધિયા' ગ્રથિતાઃ-વિષયે ગ્રથિતાઃ 'ગરહિયા' ગર્હિતાઃ-નિન્દિતાઃ-શિષ્ટૈ, 'અજ્ઞોવવન્ના' અધ્યુપપન્નાઃ-નિરન્તરકામભોગ-વિષયકચિન્તયા વ્યગ્રાઃ, 'જાવ' યાવત્ 'વાસાઈ ચ પંચમાઈં છદસમાઈં'

કે લિપ યોગ્ય નહીં હૂ, દૂસરે દાસ બનાને યોગ્ય હૈં, મૈં પરિતાપનીય નહીં હૂં અર્થાત્ અન્નપાની મૈં રુકાવટ ડાલ કર અથવા ધૂપ આદિ મૈં લૂઝા કરકે સંતાપ પહુંચાને યોગ્ય નહીં હૂં, કિન્તુ દૂસરે પરિતાપનીય હૈં મૈં લૂઝા કરકે સંતાપ પહુંચાને યોગ્ય નહીં હૂં, કિન્તુ દૂસરે પરિતાપનીય હૈં, મૈં વિષ યા શસ્ત્ર આદિ સે મારને યોગ્ય નહીં હૂં, દૂસરે મારને યોગ્ય હૈં । હસ પ્રકાર કે વચન બોલને વાલે વે તાપસ આદિ પાલંડી સ્ત્રિયોં ઓર કામભોગોં મૈં મૂર્ચ્છિત હોતે હૈં, ગૃદ્ધિયુક્ત હોતે હૈં-સદૈવ કામ ભોગોં કી તલાશ મૈં લગે રહતે હૈં વિષયોં મૈં ગ્રથિત રહતે હૈં, શિષ્ટ જનોં દ્વારા નિન્દિત હોતે હૈં, નિરન્તર કામભોગ કી ચિન્તા મૈં હૂવે

યોગ્ય નથી. બીજાઓ દાસ બનાવવાને યોગ્ય છે, હું સંતાપિત કરવાને યોગ્ય નથી. અર્થાત્ અન્નપાણીમાં રોકાવટ કરીને અથવા તડકા વિગેરેમાં ઉભા રાખીને સંતાપવા યોગ્ય નથી, પણ તેવા સંતાપ પહોંચાડવાને યોગ્ય બીજાઓ છે, હું વિષ અથવા શસ્ત્ર વિગેરેથી મારવાને યોગ્ય નથી, બીજાઓ તેવી રીતે મારવાને યોગ્ય છે. આવા પ્રકારના વચનો બોલવા વાળા તે તાપસો વિગેરે પાખંડી, સ્ત્રિયો અને કામભોગોમાં મૂર્ચ્છિત હોવાથી ગૃદ્ધિ-આસક્તિ યુક્ત હોય છે. તેઓ હંમેશાં કામભોગોની તપાસમાં લાગ્યા રહે છે. વિષયોમાં ગુથાયેલા રહે છે. શિષ્ટજનો દ્વારા તેઓ નિન્દિત હોય છે. હંમેશાં કામભોગની ચિંતામાં રૂખી રહે છે. યાવત્ ચાર, પાંચ, છ અથવા દસ વર્ષ

ચતુઃ પાંચ પદ્મશકાનિ વર્ષાણિ 'અપ્પયરે વા' અલ્પતરાન્ વા 'મુજ્જયરે વા' મુચ્ચસ્તરાન્ વા 'મોગમોગાઈ' મોગમોગાન્-મોગ્યપદાર્થવિપયકમોગાન્ 'મુજ્જિતુ' મુત્તવા-વિપયસંપર્કજનિતસુખસાક્ષાત્કારં કૃત્વા 'કાલમાસે' કાલમાસે-મરણ-સમયે પ્રાપ્તે સત્તિ 'કાલં કિચ્ચા' કાલં-મરણં કૃત્વા-શરીરપરિત્યાગાત્મક મરણં પ્રાપ્ય 'અન્નયરેસુ' અન્યતરેષુ 'આસુરિણ્ણ' આસુરિકેષુ-અસુરયોનિષુ 'કિલિવસિણ્ણ' કિલિવપિકેષુ 'ઠાણેષુ' સ્થાનેષુ 'ઉવવત્તારો મવતિ' ઉવવત્તારો ભવન્તિ, ગન્તારો મૃત્વા કિલિવપદેવતા ભવન્તિ, 'તઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા' તાતો વિપ્પમુચ્ચમાનાઃ-દેવ-શરીરેણ મોગમુમુજ્જય ક્ષીણે તત્કર્મણિ તત્તશ્ચ્યુત્યા 'મુજ્જો મુજ્જો' મૂયો મૂયઃ-ચારં વારમ્ 'ણ્ણમૂયત્તાણ્ણ' ણ્ણમૂકત્વાય તત્ર ણ્ણો જેપ સ્તદ્દત્ મૂકાઃ-અવ્યક્તવાદઃ-સ્વ-ભાવતોડવાક્શક્તિમન્તઃ તેષાં ભાવઃ ણ્ણમૂકત્વં તસ્મૈ । 'તમુયત્તાણ્ણ' તમ્સત્વાય જન્મનૈવ અન્ધાય 'જાણ્ણમૂયત્તાણ્ણ' જાતિમૂકત્વાય-જન્મનૈવ મૂકાય જન્મનૈવ મૂકા અન્ધાશ્ચ મવન્તીતિ ભાવઃ-'પચ્ચાયંતિ' પ્રત્યાયાન્તિ-પ્રત્યાગન્છન્તિ-દેવાત્ પચ્ચુ-તિમત્તપ્ય જાત્યન્ધાય પુનઃ પુનરાગન્છન્તિ એવં મ્હલ્લ તસ્સ' એવં મ્હલ્લ તસ્ય પાસવ ણિડનઃ 'તપ્પત્તિયં' તત્પ્રત્યયિકં-લોભકારણકમ્ 'સાવજ્જ' સાવજ્જં કર્મ 'ત્તિ આહિ ઉજ્જઈ' इत्याधीयते-समुत्पद्यते, 'દુવાલસમે' દ્વાદશમ્ 'કિરિયદ્દાણે' ક્રિયાસ્થાનમ્ 'લોભવત્તિણ્ણ' લોભપ્રત્યયિકમ્ 'ત્તિ આહિણ્ણ' इत्याख्यातम् 'इच्छेयाई' इत्येतानि 'દુવાલસ કિરિયદ્દાણાઈ' દ્વાદશક્રિયાસ્થાનાનિ 'દવિણ્ણં' દ્રવ્યેણ-મુક્તિયોગ્યેન 'સમ

રહતે હૈં યાદત્ ચાર, પાંચ, છહ યા દશ વર્ષ તક ધોડે યા વહુત મોગ્ય પદાર્થોં કા મોગ કરકે, કાલ અવસર પ્રાપ્ત હોને પર કાલ કરકે અસુરનિકાય મેં કિલિવષી નામ કે દેવ કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

આયુ કર્મ કે અનુસાર વહાં દેવ શરીર સે મોગ-મોગ કર, કર્મકે ક્ષીણ હોને પર દેવ લોક સે ચલતે હૈં ઓર વાસ્વાર ગૂગે મેઢે કે સમાન અવ્યક્ત લલન બાલે હોતે હૈં જન્મ સે અન્ધે યા જન્મ સે ગૂગે હોતે હૈં । હસ પ્રકાર ઉન્ પાલંડીયોં કોં લોભ કે નિમિત્ત સે પાપ કર્મ કા બન્ન હોતા હૈં । યહ લોભપ્રત્યયિક બારહવાં ક્રિયાસ્થાન કહલાતા હૈં ।

સુધી થોડા કે વધારે ભોગ્ય પદાર્થોના ઉપભોગ કરીને કાલનો સમય આવતાં કાલ ધર્મ પામીને અસુરનિકાયમાં કિલિવષિક પશુથી ઉત્પન્ન થાય છે.

આયુ કર્મ પ્રમાણે ત્યાં દેવ શરીરથી ભોગ ભોગવીને કર્મના ક્ષીણ થવાથી દેવલોકથી ચલે છે અને વારંવાર શુંગા-તોતળાની જેમ અસ્પષ્ટ વચનો બોલે છે, જન્મથી આંધળા અથવા જન્મથી શુંગા-હોય છે. આ રીતે તે પાલંડીયોને લોભના નિમિત્તથી પાપકર્મના બંધ થાય છે. આ લોભ પ્રત્યયિક નામનું બારમું ક્રિયાસ્થાન કહેવાય છે.

णेन' श्रमणेन-साधुना 'माहणेन वा' सहनेन वा 'सम्मं' सम्पक्कं ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा 'सुपरिजाणि अव्वाइं भवन्ति' सुपरिज्ञातव्यानि भवन्ति-साधुना सम्पक्क एतानि क्रियास्थानानि ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यक्तव्यानि भवन्ति । अर्थदण्डादारभ्य लोभप्रत्ययिकपर्यन्तानि द्वादशक्रियास्थानानि ज्ञात्वा त्याज्यानीति ॥सू० १३=२८॥

मूलम्-अहावरे तेरस्समे किरियट्ठणे ईरियावहिएत्ति आहिज्झइ, इह खलु अत्तत्ताए संतुडस्स अणमारस्स ईरियासमियस्स भासासमियस्स एत्तणासमियस्स आयाणभंडमत्तणिकखेवणा समियस्स उच्चारपासवणखेलसिंघाणजल्लपारिट्ठावणिया समियस्स मणसमियस्स वयसमियस्स कायसमियस्स मणगुत्तस्स वयगुत्तस्स कायगुत्तस्स गुत्तिंदियस्स गुत्तवंभयारिस्स आउत्तं गच्छमाणस्स आउत्तं चिट्ठमाणस्स आउत्तं णिसीयमाणस्स आउत्तं तुयट्ठमाणस्स आउत्तं भुंजमाणस्स आउत्तं भासमाणस्स आउत्तं इत्थं परिग्गहं कंबलं पायपुंछणं गिण्हमाणस्स वा णिक्खिवमाणस्स वा जाव्व चक्खुपम्हणिवायमवि अत्थि विमाया सुहुमा किरिया ईरियावहिया नाम कज्झइ, सा य पढससमए वट्ठा पुट्ठा बित्थियसमए वेइया तइयसमए णिज्जिण्णा सा वट्ठा पुट्ठा

मुक्ति गमन के योग्य श्रमण को यह बारह क्रियास्थान सम्पक्क प्रकार से ज्ञपरिज्ञा से अनर्थ का कारण जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग देना चाहिए । अर्थात् अर्थदण्ड से लगाकर लोभप्रत्ययिक पर्यन्त बारह क्रियास्थान जानकर त्यागने योग्य हैं ॥१३॥

मुक्ति गमनने योग्य श्रमणे आ णार क्रियास्थानोने ज्ञपरिज्ञाथी सारी रीते अनर्थं करइ समञ्जने प्रत्याख्यान परिज्ञाथी तेनो त्याग करवो ज्ञेयञ्जे. अर्थात् अर्थदण्डथी आरंभीने दोलप्रत्ययिक सुधीना णार क्रियास्थानोने ज्ञाथीने तेनो त्याग करवा योग्य छे. ॥सू० १३॥

उदीरिया वेइया णिज्जिण्णा सेय काले अकम्मे यावि भवइ, एवं खलु तस्स तप्पत्तियं सावज्जंति आहिज्जइ, तेरसमे किरियट्ठाणे ईरियावहिण्णि ति आहिज्जइ । से वेमि जे य अतीता जे य पडुपन्ना जे य आगमिस्सा अरिहंता भगवंता सव्वे ते एयाइं चेव तेरस किरियट्ठाणाइं भाविंसु वा भासेंति वा भासिस्संति वा पन्नविंसु वा पन्नविंति वा पन्नविस्संति वा, एवं चेव तेरसमं किरियट्ठाणे सेविंसु वा सेवंति वा सेविस्संति वा ॥सू० १४॥२९॥

छाया—अथाऽपरं त्रयोदशक्रियास्थानमैर्यापथिकमित्याख्यायते । इह खलु आत्मत्वाय संवृतस्यानगारस्य ईर्यासन्नितस्य भाषासमितस्य एषणासमितस्य आदानभाण्डमात्रानिक्षेपणा समितस्य उच्चारप्रस्रवणखेलसिंघाण जल्लपरिष्ठापना-समितस्य मनःसमितस्य वचःसमितस्य कायसमितस्य मनोगुप्तस्य वचोगुप्तस्य काय-गुप्तस्य गुप्तेन्द्रियस्य गुप्तब्रह्मचर्यस्य आयुक्तं गच्छतः आयुक्तं तिष्ठतः आयुक्तं निपीदतः आयुक्तं त्वगवर्तनां कुर्वतः आयुक्तं भुज्जानस्य आयुक्तं भाषमाणस्य आयुक्तं वस्त्रं परिग्रहं कञ्चलं पादपोञ्छनं गृह्णतो वा निक्षिपतो वा यावच्चक्षुःपक्ष्मनिमीलनमपि' अस्तिविमात्रासूक्ष्मा क्रिया ऐर्यापथिकी नाम क्रियते । सा च प्रथमसमये वद्धा स्पृष्टा द्वितीयसमये वेदिता तृतीयसमये निर्जीर्णा सा वद्धा स्पृष्टा उदीरिता वेदिता निर्जीर्णा एष्यत्काले अकर्म चाऽपि भवति, एवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं सावद्य मित्याधीयते, त्रयोदशं क्रियास्थानमैर्यापथिकमित्याख्यायते । तत् ब्रवीमि ये च अतीताः— ये च प्रत्युत्पन्नाः ये च आगमिष्यन्तः अर्हन्तो भगवन्तः सर्वे ते एतानि चैव त्रयोदश क्रियास्थानानि अभाषिषुर्या आपन्ते, वा भाषिष्यन्ते वा प्राजिज्ञपन् वा प्रज्ञापयन्ति वा प्रज्ञापयिष्यन्ति वा । एवं चैव त्रयोदशं क्रियास्थानम् असेवन्त वा सेवन्ते वा सेविष्यन्ते वा ॥सू० १४=२९॥

टीका—द्वादशान्तं क्रियास्थानं निरूपितं सम्प्रति त्रयोदशं क्रियास्थानमाह— 'अहावरे' इत्यादि । अथाऽपरम् 'तेरसमे किरियट्ठाणे' त्रयोदशं क्रियास्थानम् 'ईरिया-

(१३) इर्यापथिक क्रियास्थान
'अहावरे तेरसमे किरियट्ठाणे' इत्यादि ।

(१३) ईर्यापथिक क्रियास्थान
'अहावरे तेरसमे किरियट्ठाणे' इत्यादि

વહિર્' ऐर्यापथिकम् 'त्ति आदिज्ज' इत्याख्यायते । इह—अस्मिन् जिनशासने खलु इति वाक्यालङ्कारे । 'अतत्ताए' आत्मत्वाय—आत्मभावाय सस्वरूपेऽवस्थानमात्मभावः आत्मनः स्वरूपं निरतिशयसुखरूपमेव किन्तु अनादिकालिकर्ममलसंवरणात् तत्स्वरूपं तिरोहितमिव भवति । यदा तु—प्राग्भवीयसुकृतबलात्—परित्यक्तगृहादिसम्बन्धो जातदीक्षश्च—विशिष्टतपश्चरणादिना कर्मजालं समुच्छिनत्ति, ततोऽस्य आत्मभावोपगमो भवति । एतादृशात्मभावोपगमाय—'संबुडस्स' संवृतस्य—सर्वदान्तनिवृत्तस्य 'अणगारस्स' अनगारस्य—गृहादि मोहं परित्यज्य संप्राप्तदीक्षस्य 'ईरियासमियस्स' इर्यासमितस्य—ईर्यासमित्या सर्वदा युक्तस्य 'भासा समियस्स'

ટીકાર્થ—હારહ ક્રિયાસ્થાનોં કા નિરૂપણ ક્રિયા જા ચુકા। અવ તેરહર્વા ક્રિયાસ્થાન કહતે હૈં । વહ ऐर्यापथिक કહલાતા હૈ ।

જિનશાસ્ત્રન મૈં સ્વાત્મસ્વરૂપ મૈં સ્થિત હોના આત્મભાવ કહા ગયા હૈ । આત્મા નિરતિશય સુખસ્વરૂપ હૈ, કિન્તુ અનાદિકાલીન કર્મ-મલ કે દ્વારા અચ્છાદિત એવં કલુષિત હોને કે કારણ વહ સ્વરૂપ તિરોહિત હા હો રહા હૈ । જબ કોઈ ભવ્ય જીવ પૂર્વોપાર્જિત પુણ્ય કે બલ સે ગૃહ આદિ કા સંબંધ ત્યાગ કર દીક્ષા અંગીકાર કરતા હૈ ઓર વિશિષ્ટ તપશ્ચર્યા આદિ કે દ્વારા કર્મોં કા ઉચ્છેદન કરતા હૈ તથ વહ આત્મ ભાવ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । હસ પ્રકાર આત્મભાવ કો પ્રાપ્ત કરને કે 'લિપ્તે જો સંવર સે યુક્ત હૈ, અનગાર હોકર દીક્ષા ધારી બન ચુકા હૈ, 'ઈર્યા-સમિતિ સે સમિત હૈ ભાષા સમિતિ સે યુક્ત હૈ અર્થાત્ સાવધ ભાષા

ટીકાર્થ—આર ક્રિયાસ્થાનોનું નિરૂપણ કરવામાં આવી ગયું હવે તેરમું ક્રિયાસ્થાન ऐर्यापथिक કહેવાય છે.

જીન શાસનમાં સ્વાત્મ સ્વરૂપમાં રહેવું તે આત્મભાવ કહેવાય છે. આત્મા નિરતિશય સુખ સ્વરૂપ છે. પરંતુ અનાદિકાળના કર્મમળ દ્વારા ઢંકાયેલ અને મલીન હોવાના કારણે તે સ્વરૂપ ગુપ્ત બેવું હોય છે. જ્યારે કોઈ ભવ્ય જીવ પહેલાં પ્રાપ્ત કરેલા પુણ્યના બાગથી ઘર વિગેરેના સંબંધનો ત્યાગ કરીને દીક્ષાનો સ્વીકાર કરે છે. અને વિશેષ પ્રકારની તપશ્ચર્યા વિગેરે દ્વારા કર્મોના નાશ કરે છે ત્યારે તે આત્મભાવને પ્રાપ્ત કરે છે. આ રીતે આત્મભાવને પ્રાપ્ત કરવા માટે જેઓ સંસારથી યુક્ત છે, અનગાર થઈને દીક્ષા ધારણ કરી ચૂક્યા હોય છે, ઈર્યા સમિતિથી સમિત છે, ભાષા-સમિતિથી યુક્ત છે, અર્થાત્ સાવધ ભાષાનો ત્યાગ કરી ચૂક્યા હોય છે,

‘આત્મં ઘુંજમાણસ્ત’ સોપયોગં યુજ્ઞાનસ્ય-આહારસમયેऽપિ-ઉપયોગવાતઃ,
‘આત્મં માસમાણસ્ત’ સોપયોગં આપમાણસ્ય પ્રકૃતૈ-આયુક્તવં નિરવચ-
વચનપ્રયોક્તત્ત્વમેવ ‘આત્મં વત્થં પરિગ્રહં કંબલં પાપપુંજં ગિણ્દમાણસ્ત’
સોપયુક્તં વત્થં પરિગ્રહં કમ્બલં પાદપ્રોછનં સદોરકમુલવસ્ત્રિકાં ગૃહ્ણતો વા, વસ્ત્ર-
પરિગ્રહાદીનાં ગ્રહણમપિ-ઉપયોગવાન્ સન્નેવ કરોતિ, ‘ગિવિલ્લમાણસ્ત વા’ નિશ્ચિ-
પ્તોऽપિ વા-ઉપયોગયુક્ત એવ એતેષાં વસ્ત્રપરિગ્રહાદીનાં સંરક્ષણમપિ । કિં વહુના
‘જાવ’ યાત્રત્ ‘ચક્ષુષમ્હણિત્વાયમવિ’ ચક્ષુષોઃ-પદ્મનિમીલનમપિ, ચક્ષુષ ઉન્મેષ
નિમેષાવપિ સોપયોગમેવ કુર્વતઃ, યદ્યત્ કિમપિ કાર્યં કરોતિ તત્સર્વં સોપયોગ-
મેવ ભવતિ । एतादृशः पुरुषः सर्वतो विरक्तः-આત્મમાવાય અવકલ્પતે, મોક્ષાઽધિ-
કારી ભવતિ, ‘અત્થિ વિમાયા સુહુમા કિરિયા ર્ઈરિયાઽદિયા નામ કઞ્જઈ’ અસ્તિ
વિમાના-અનેકપ્રકારા, સ્તોકમાત્રા વા, દુર્વિજ્ઞેયત્વાત્ । સૂક્ષ્મબુદ્ધિનાપિ દુઃખે-
નૈવ જ્ઞાયતે, एतादृशी-ऐर्यापथिकी क्रिया क्रियते नाम, सूक्ष्मा सा-ऐर्यापथिकी
क्रिया कर्तुः संज्ञना भवति । सा-ऐर्यापथिकी क्रिया, ‘पढमसमए’ प्रथमसमये

મેં મી ઉપયોગવાન્ હૈ, આહાર કરને સેં ઉપયોગવાન્ હૈ, આષણ કરને
મેં ઉપયોગવાન્ હૈ નિરવચ વચનોં કા હી પ્રયોગ કરતા હૈ, વસ્ત્ર પાત્ર
કંબલ વાદપ્રોછન સદોરક મુંહપસિ આદિ કે ગ્રહણ કરને મેં એવં રચને
મેં ઉપયોગવાન્ હૈ અધિક કયા કહા જાય, જો આંખ કા પલક ગિરાને
મેં મી ઉપયોગવાન્ હૈ, તાત્પર્ય યહ કિ જો પ્રત્યેક ક્રિયા ઉપયોગ પૂર્વક
હી કરતા હૈ એલા સમ્પૂર્ણ રૂપ સે વિરક્ત સાધુ અન્ય આવનાં વાલા-
મોક્ષ કા અધિકારી હોના હૈ । એસે સાધુ કો મી વિવિધ માત્રા સે
અનેક પ્રકાર કી સૂક્ષ્મ એર્યાપથિકી ક્રિયા લગતી હૈ, જિસે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ
વાલે મી કઠિનાઈ સે હી જાત સકતે હેં । વહ એર્યાપથિકી ક્રિયા પહેલે

આહાર કરવામાં ઉપયોગ વાળા છે. ખોલવામાં ઉપયોગ વાળા છે. નિરવચ
વચનોના જ પ્રયોગ કરે છે, વસ્ત્ર, પાત્ર, કાંબળ, પાદપ્રોછન, સદોરક મુહ
પત્તી વિગેરે ગ્રહણ કરવામાં અને રાખવામાં ઉપયોગ વાળા છે, વધારે શું
કહેવાય ? જેઓ આંખનો પલકારો મારવામાં પણ ઉપયોગવાળા છે, કહેવાતું
તાત્પર્ય એ છે કે-જેઓ પ્રત્યેક ક્રિયાઓ ઉપયોગ પૂર્વકજ કરે છે, સંપૂર્ણ-
પણથી વિકૃત એવા એ સાધુ અનન્ય ભાવનાવાળા મોક્ષના અધિકારી બને છે.
એવા સાધુને પણ જુદી જુદી માત્રાથી અનેક પ્રકારની સૂક્ષ્મ એવી ઐર્યાપ-
થિકી ક્રિયા લાગે છે જેને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળાઓ પણ મુશ્કેલીથી જ બાણી
શકે છે. તે ઐર્યાપથિકી ક્રિયા પહેલાં સમયમાં સૂક્ષ્મતમ કાળમાં-(જે આગ-

-પ્રથમક્ષણે સમયો હિ મુક્ષ્મકાલ', સ ચ સ્વશાસ્ત્રાદૈવ અવસેયઃ । વદ્વા ભવતિ, તથા-‘પુટ્ટા’ સ્પૃષ્ટા ભવતિ ચ પ્રથમસમયે સોતરચતે-આત્મના સંવધ્યતે ચ ‘વિતિયસમર્’ દ્વિતીયસમયે સા ‘વેડ્યા’ વેદિતા ભવતિ તસ્યા અનુભવો જાયતે । ‘તદ્યસમર્’ તૃતીયસમયે સા ‘નિજિજ્ઞા’ નિર્જીર્ણા-નષ્ટા ભવતિ, સમુન્ન્યા-ડસ્માનં સ્પૃશતિ-અનુભાવયતિ ન-ફલમપગતા યત્તિ । અતएव સા-ऐर्यापथिकी क्रिया वद्धा स्पृष्टा-इति भाष्यते, बन्धस्पर्शः सदैव क्रियते योगकारणात् । बन्धो जायते, किन्तु-कषायऽभावाच्च स्थीयते, स्थितौ रूपायस्य कारणत्वात् अतएव कषायसत्त्वादेव-इतरत्र स्थीयते, ‘सा वद्धा-पुट्टा-उदीरिया-वेड्या-निजिज्ज्ञा’ सा वद्धा स्पृष्टा-उदीरिता वेदिता निर्जीर्णा, प्रथमसमये वद्धा स्पृष्टा च भवति-इति कथिता, वेदिता भवति द्वितीयसमये, निर्जीर्णा च भवति तृतीयसमये ‘सेय-

સમય મેં-દુક્ષ્મતમકાલ મેં જો આગમ સે જાનને યોગ્ય હેં, બંધતી હૈ ઓર સ્પૃષ્ટ હોતી હૈ, દૂસરે સમય મેં વેદન કી જાતી હૈ ઓર તીસરે સમય મેં નિર્જીર્ણ હો જાતી હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ગ્યારહવેં, વારહવેં ઓર તેરહવેં ગુણસ્થાન મેં કષાય કા ઉદય નહીં રહના । અતएव उस समय कषाय के निमित्त से होने वाले स्थितिबन्ध और अनुभागबन्ध का भी अभाव हो जाता है । किन्तु योग की विद्यमानता के कारण प्रकृति बन्ध और प्रदेशबन्ध उस समय भी होता है । अर्थात् योग के कारण कर्मदलित बंधते हैं और उनमें विभिन्न प्रकार के स्वरूप भी उत्पन्न होते हैं किन्तु कषाय के अभाव के कारण वे न आत्मा में ठहरते हैं और न फल ही प्रदान कर सकते हैं । इसी कारण यहां कहा गया है कि ऐर्यापथिकी क्रिया प्रथम समय में

મથી જાણવા યોગ્ય હોય છે) બંધાય છે. અને સ્પૃષ્ટ થય છે બીજા સમયમાં વેદન કરાય છે. અને ત્રીજા સમયમાં નિર્જીર્ણ થઈ જાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—અગ્યારમા બારમા અને તેરમા ગુણસ્થાનમાં કષાયનો ઉદય થતો નથી, તેથી જ એ સમયે કષાયના નિમિત્તથી થતાવાળા સ્થિતિ-બંધ અને અનુભાગ બંધનો પણ અભાવ થઈ જાય છે, પરંતુ યોગના વિદ્યમાન પણાર્થી પ્રકૃતિબંધ અને પ્રદેશબંધ એ વખતે પણ હોય છે. અર્થાત્ યોગના કારણે કર્મદલિત બંધાય છે. અને તેમા જૂઠા જૂઠા પ્રકારના સ્વભાવો પણ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ કષાયના અભાવના કારણે તેઓ આત્મામાં રહેતા નથી, અને ફળ પણ આપી શકતા નથી. એજ કારણથી અહિયાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—ऐर्यापथिकी क्रिया प्रथम समयમાં બદ્ધ અને સ્પૃષ્ટ

કાલે અક્રમે યાત્રિ ભવઈ' સૈવ-પૂર્વોક્તા ક્રિયા એપત્કાલે-વતુર્યક્ષણે અકર્મતા
 ચાડપિ ભવતિ-કર્મસંજ્ઞામપિ પરિત્યજતિ 'એવં સ્વલુ તસ્સ' એવં સ્વલુ તસ્ય-ત્રીતરા-
 ગસ્ય-એર્યાપથિકી ક્રિયા ભવતિ 'તત્પત્તિયં' તત્પત્ત્યગ્નિકમ્-એર્યાપથિક ક્રિયાજન્યમ્
 'સાવજ્જં' સાવઘં કર્મ 'ત્તિ આહિજ્જઈ' ઇત્યાધીયતે-સમુત્પદ્યતે ત્રીતરાગસ્યાડપિ
 'તેરસમે કિરિયદ્ધાણે ઈરિયાવહિણ' ત્રયોદશં ક્રિયાસ્થાનમૈર્યાપથિકમ્ 'ત્તિ
 આહિજ્જઈ' ઇત્યાધીયતે-ઇત્યાલ્યાયતે 'સે વેમિ' તદહ વ્રીમિ-ઋથયામિ-સુધર્મા
 સ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં પ્રતિ કથયતિ-તીર્થકરોદીરિતં ક્રિયાસ્થાનં તુભ્યમહં કથ-
 યામિ, 'જે ય અતીતા-જે ય પહુપ્પન્ના જે ય આગમિસ્સા' યે ચાડતીતા:-યે ચ
 પ્રત્યુત્પન્ના:-યે ચ ભવિષ્યન્તો-ભવિષ્યત્કાલે ભવિષ્યન્તિ। 'અરિહંતા ભગવંતા'
 આરિહંતો ભગવન્તઃ 'સઘ્વે તે.એયાઈં ચેવ કિરિયદ્ધાણાઈં' સર્વે તે તીર્થકરા:-રતાનિ-
 ચૈવ ત્રયોદશક્રિયાસ્થાનાનિ 'માસિંસુ' અમાપિષુઃ માપિતવન્તઃ, 'માસેંતિ' માવન્તે

વદ્ધ એવં સ્પૃષ્ટ હોતી હૈ દૂસરે સમય મેં સિર્ફ પ્રદેશોં સે (અનુભાગ સે
 નહીં) ઉસકા વેદન હોતા હૈ ઓર તીસરે સમય મેં નિર્જરા હો જાતી હૈ।
 તત્પરિણામ ચતુર્થ આદિ સમયોં મેં ઉસકી કર્મસંજ્ઞા બી નહીં રહ જાતી।

હસ પ્રકાર ઉસ નિષ્કરુણાચ ત્રીતરાગ પુરુષ કો એર્યાપથિકી ક્રિયા
 હોતી હૈ ઓર ઉસકે નિમિત્ત સે ઉસે સાવધ્ય કર્મ હોતા હૈ। યહ
 તેરહવાં એર્યાપથિક ક્રિયાસ્થાન કહલાતા હૈ।

શ્રી સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હૈં--હે જમ્બૂ! તીર્થંકર
 દ્વારા પ્રરૂપિત ક્રિયાસ્થાન મૈને તુમ્હે કહે હૈં। જો તીર્થંકર ભૂતકાલ મેં
 હો ચુકે હૈં, વર્તમાન મેં હૈ ઓર ભવિષ્ય મેં હોંગે, ઉન સબી અરિહન્ત
 ભગવન્તોં ને યહી તેરહ ક્રિયાસ્થાન કહે હૈં, કહતે હૈં ઓર કહેંગે।

થાય છે. બીજા સમયમાં કેવળ પ્રદેશોથી (અનુભાગથી નહીં) તેનું વેદ થાય
 છે. અને ત્રીજા સમયમાં તેની નિર્જરા થાય છે અર્થાત્ તેની કર્મ સંજ્ઞા
 પણ રહેતી નથી

આ રીતે તે કથાય વિનાના ત્રીતરાગ પુરુષને એર્યાપથિકી ક્રિયા હોય
 છે, અને તેના નિમિત્તથી તેને સાવધ કર્મ થાય છે. આ તેરમું એર્યાપ-
 થિક ક્રિયાસ્થાન કહેવાય છે.

શ્રી સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે—હે જમ્બૂ તીર્થંકર દ્વારા
 પ્રરૂપિત ક્રિયાસ્થાન મેં તમને કહ્યા છે, જે તીર્થંકર ભૂતકાળમાં થઈ ચુક્યા છે.
 વર્તમાનમાં છે અને ભવિષ્યમાં થનારા સધળા અરિહન્ત ભગવન્તોએ આ તેર
 ક્રિયાસ્થાન કહ્યા છે. કહે છે, અને કહેશે. તેનું પ્રતિપાદન કયું છે, કરે છે.

‘માસિસંતિ વા’ ભાષિષ્યન્તે વા ‘પન્નર્વિસુ વા’ પ્રાજિજ્ઞાન્ વા ‘પન્નર્વિતિ વા’ પ્રજ્ઞાપયન્તિ વા ‘પન્નવિરસંતિ વા’ પ્રજ્ઞાપયિષ્યન્તિ વા, ન કેવલં કથિતવન્તાઃ, કથયન્તિ, કથયિષ્યન્તિ, કિન્તુ-તસ્યાચરણમપિ સ્વયં કુર્વન્તિ ધર્મરચાર્ય-ત્વાત્, આચાર્યલક્ષણં ચોક્તમ્-

‘આચિનોતિ ચ શાસ્ત્રાર્થ માચારે સ્થાપયત્યપિ ।

સ્વયમાચરતે યરમાદાચાર્યસ્તેન સ સ્મૃતઃ ॥૧૮॥

इत्येव दर्शयति-‘एवं चेव तेरसमं किरियद्वाणं’ एवमेव च त्रयोदशं क्रिया स्थानम् ‘सेर्विसु’ सेवितवन्तः-अतीतास्तीर्थकराः, ‘सेवन्ति’ सेवन्ते-वर्त्तमाना स्तीर्थकराः, ‘सेविस्सन्ति वा’ सेविष्यन्ते-अनागतस्तीर्थकरा इति ॥१४ २९॥

મૂલમ્-અદુત્તરં ચ ણં પુરિસત્રિજયં વિશ્વંગમાહુચિલ્લસ્સામિ,
इह खलु जाणापण्णाणं जाणाच्छंदाणं जाणासीलाणं जाणादि-
ट्ठीणं जाणारूढणं जाणारंभाणं जाणाज्झवसानसंजुत्ताणं जाणा-
विहपावसुयज्झयणं एवं भवइ, तं जहा-भोखं उप्पायं सुविणं

इन्हीं का प्रतिपादन किया है, करते हैं और करेंगे। वे इसी के अनुसार स्वयं आचरण करते हैं क्योंकि वे धर्माचार्य हैं। आचार्य का लक्षण इस प्रकार कहा गया है-जो शास्त्र के अनुसार स्वयं आचरण करता है और दूसरों को भी आचरण में स्थापित कराता है वह आचार्य कहलाता है।

इस प्रकार भूत काल में जो तीर्थंकर हुए हैं उन्होंने इसी तरहवें क्रियास्थान का सेवन किया है, वर्त्तमान कालीन तीर्थंकर भगवान् इसी का सेवन करते हैं और भविष्यत् कालीन तीर्थंकर भगवान् इसी का सेवन करेंगे ॥१४॥

અને કરશે. તેઓ આજ પ્રમાણે સ્વયં આચરણ કરે છે કેમકે તેઓ ધર્માચાર્ય છે. આચાર્યનું લક્ષણ આ રીતે કહેલ છે. જે શાસ્ત્ર પ્રમાણે સ્વયં આચરણ કરે છે. અને બીજાને પણ આચરણમાં સ્થાપિત કરે છે, તે આચાર્ય કહેવાય છે, આ પ્રમાણે ભૂતકાળમાં જે તીર્થંકર થયા છે, તેઓએ આ તેરમા ક્રિયાસ્થાનનું સેવન કર્યું છું, વર્તમાન કાળના તીર્થંકર ભગવાન આનું જ સેવન કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળના તીર્થંકર ભગવાન આનું જ સેવન કરશે ॥૧૪॥

अंतलिखणं अंगं सरलखणं वंजणं इत्थिलखणं पुरिस-
लखणं हयलखणं गयलखणं गोणलखणं मिढलखणं
कुक्कुडलखणं तित्तरलखणं वट्टगलखणं लावयलखणं
चकलखणं छत्तलखणं चम्मलखणं दंडलखणं असिलखणं
मणिलखणं कागिणिलखणं सुभगाकरं दुब्भगाकरं गब्भाकरं
मोहणकरं आहव्वणिं पागसासणिं दव्वहोमं खत्तियविज्जं चंद-
चरियं सूरचरियं सुक्कचरियं बहस्सइचरियं उक्कापायं दिसादाहं
मियचक्कं वायसपरिमंडलं पसुवुट्ठं केसवुट्ठिं मंसवुट्ठिं रुहिरवुट्ठिं
वेतालं अट्ठवेतालं ओसोवणिं तालुग्घाडणिं सोवणिं
सोवरं दामिलं कालिणिं गोरीं गंधारिं ओवतणिं उप्पयणिं
जंभणिं थंभणिं लेसणिं आमयकरणिं विसल्लकरणिं पक्कमणिं
अंतद्धाणिं आयमिणिं एवमाइयाओ विज्जाओ अन्नस्स हेउं
पउंजंति पाणस्स हेउं पउंजंति वत्थस्स हेउं पउंजंति लेणस्स हेउं
पउंजंति, सयणस्स हेउं पउंजंति अत्तेसिं वा विरूवरूवाणं काम-
भोगाणं हेउं पउंजंति, तिरिच्छं ते विज्जं सेवेंति, ते अणारिया
विप्पडिवन्ना कालमासे कालं किच्चा अन्नयराइं आसुरियाइं
किब्बिसियाइं ठाणाइं उववत्तारो भवंति तओऽवि विप्पमुच्चमाणा
भुज्जो एलमूयत्ताए तमअंधयाए पच्चायंति ॥सू० १५॥३०॥

छाया—अत उत्तरं च खलु पुरुषत्रियं विभक्तं मारुयास्यामि, इह खलु-
नानापज्ञानां नानाच्छन्दसां नानाशीलानां नानादृष्टीनां नानारुचीनां नानार-
म्भाणां नानाऽध्यवसानसंयुक्तानां नानाविधपापश्रुताध्ययनमेवं भवति । तद्यथा
भौमम्, उत्पातम्, स्वप्नम्, आन्तरिक्षम्, आद्गम्, स्वरलक्षणम्, व्यञ्जनम्, स्त्रीलक्षणम्,

પુરુષલક્ષણમ્, હાલક્ષણમ્, ગતલક્ષણમ્, ગોલક્ષણમ્, મેપલક્ષણમ્, કુવકુટલક્ષણમ્, તિત્તિરલક્ષણમ્, વર્ત્તકલક્ષણમ્, લાવકલક્ષણમ્, ચક્રલક્ષણમ્, છત્રલક્ષણમ્, ચર્મલક્ષણમ્, દણ્ડલક્ષણમ્, અસિલક્ષણમ્, મણિલક્ષણમ્, કાકિનીલક્ષણમ્, સુમગાકરીમ્, દુર્મગાકરીમ્, ગર્ભકરીમ્, મોહનરુરીમ્, આથર્વગીમ્, પાકશાસનીમ્, દ્રવ્ય-હોમમ્, ક્ષત્રિયવિદ્યામ્, ચન્દ્રચરિતમ્, સૂર્યચરિતમ્, શુક્રચરિતમ્, વૃહસ્પતિચરિતમ્, ઉલ્કાપાતમ્, દિગ્દાહમ્, મૃગચક્રમ્, ચાયસપરિમળ્ડલમ્, પાંસુવૃષ્ટિમ્, કેશવૃષ્ટિમ્, માંસવૃષ્ટિમ્, રુધિરવૃષ્ટિમ્, વૈતાલીમ્, અર્ધવૈતાલીમ્, ઉપસ્વાપિનીમ્, તાલોદ્ઘાટનીમ્, શ્વાપાક્રીમ્, શામ્બરીમ્, દ્રાવિડીમ્, કાલિઙ્ગીમ્, ગૌરીમ્, ગાન્ધારીમ્, અવપતનીમ્, ઉત્પતનીમ્, જૃમ્ભગીમ્, સ્તમ્ભનીમ્, શ્લેષણીમ્, આમયકરણીમ્, વિશલ્યકરણીમ્, પ્રક્રામણીમ્, અન્તર્ધાનીમ્, આયમનીમ્, એવમાદિકાઃ વિદ્યાઃ અન્નસ્ય હેતોઃ પ્રયુજ્જતે, પાનસ્ય હેતોઃ પ્રયુજ્જતે વસ્ત્રસ્ય હેતોઃ પ્રયુજ્જતે લયનસ્ય હેતોઃ પ્રયુજ્જતે શયનસ્ય હેતોઃ પ્રયુજ્જતે, અન્યેષાં વા વિરુપરૂપાણાં કામભોગાનાં હેતોઃ પ્રયુજ્જતે, તિરશ્ચીનાં તે વિદ્યાં સેવન્તે તે અનાર્યાઃ વિપતિપન્નાઃ કાલમાસે કાલં કૃત્વા અન્યતરેષુ આસુરિકેષુ કિલ્બિપિકેષુ સ્થાનેષુ ઉપપત્તારો ભવન્તિ, તતોઽપિવિપ્રમુક્તાઃ ભૂયઃ ફલમૂકત્વાય તમોઽન્ધત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ' ॥૧૫=૨૦॥

ટીકા—પાપપ્રત્યયિકં ક્રિયાસ્થાનં નિરૂપિતમ્, અતઃ પરં યયા વિદ્યાયા પુરુષો વિજયી ભવતિ, અથવા—યામન્વેષયતિ, તામેવ વિદ્યાયુપદર્શયિતુમાહ—‘અદુત્તરં ચ ણ’ इत्यादि, અતઃ ઉત્તરં ચ ‘ણં’ इति वाक्यालङ्कारे ‘પુરિસવિજયં’ પુરુષવિજયમ્ વિમંગમાઙ્કિલ્સસામિ’ વિમઙ્ગ—સંસારકારણજ્ઞાનમ્ આખ્યાસ્યામિ—કથયિષ્યામિ, इह—अस्मिन्लोके खलु—इति वाक्यालङ्कारे, નિશ્ચયાર્થે વા ‘ણાણા-પણાણં’ નાનાપજ્ઞાનામ્—અનેકપ્રકારમતિમતામ્ ‘ણાણા છંદાણં’ નાનાછન્દસામ્

‘અદુત્તરં ચ ણં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પાપ કે કારણભૂત ક્રિયાસ્થાનોં કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા। इसके अनन्तर उस विद्या को दिखलाते हैं जिसके कारण पुरुष विजयी होता है या जिसकी वह अन्वेषणा करता है ।

इस संसार में अनेक प्रकार की बुद्धि वाले, अनेक प्रकार के

‘અદુત્તરં ચ ણં’ इत्यादि

ટીકાર્થ—પાપના કારણભૂત ક્રિયાસ્થાનોનું નિરૂપણ કરીને હવે એ વિદ્યા બતાવે છે કે—જેના કારણે પુરુષ વિજયવાળો થાય છે, અથવા જેનું તે અન્વેષણું—શોધ કરે છે, તે વિદ્યા બતાવે છે.—

આ સંસારમાં અનેક પ્રકારની બુદ્ધિવાળા અનેક પ્રકારના અભિપ્રાય-

—અનેકવિદ્યાઽભિપ્રાયવતામ્ ‘ળાળા સીલાળ’ નાનાશીલાનામ્—અનેકસ્વભાવાનામ્
‘ળાળાદિદ્વીળ’ નાનાદ્વીનામ્—અનેકપ્રકારકદૃષ્ટિમતામ્ ‘ળાળારૂળ’ નાનારૂચી-
નામ્ ‘ળાળારંભાળ’ નાનાઽઽરંભાળામ્—અનેકપ્રકારકાઽઽરંભવતામ્ ‘ળાળાઽઽશ્ર-
સાળસંજુતાળ’ નાનાઽઽશ્રવસાનસંયુક્તાનામ્—ભવતિ કશ્ચન વસ્ત્રવિક્રેતા કશ્ચિદ્
માળ્ડાદીનામાહર્તા, સર્વોઽપિ નૈરુવિધઃ, અપિતુ વિલક્ષણ ઇવ સઃ, ‘ળાળા-
વિદ્યાવસુયજ્ઞયળ’ નાનાવિધવાપશ્રુતાઽઽધ્યયનમ્, ‘ઁવં ભવઃ’ ઁવં ભવતિ, ભવન્તિ
દિ નાનાવિધાઃ પુરુષાઃ, તે સ્વસ્વાઽભિપ્રાયેળાઽનેકપ્રકારકપાપજનકં શ્રુતાઽધ્ય-
યનં કુર્વન્તો દશ્યન્તે, ‘તં જહા’ તથયા પાપાઃ વિદ્યાઃ પુરુષૈ રૂપાદીયન્તે વિજયોય
—ઁદિકફળોપશ્ચોગાય, તાસ્તા ઁવ પરિગળયન્તિ નૈતાભિર્વિદ્યાભિઃ પરલોકે આત્મ-
કલ્યાણં ભવતિ. પ્રત્યુતાઽઽભિઃ પરલોકો હીયત ઁવ, ઁતાદશવિદ્યાઽભ્યાસિનાં
તાં વિદ્યામધિકૃત્ય જીવનયાત્રા નિર્વહતૃળાં મોક્ષસ્તુ દૂરાપેત ઁવ ભવતિ। તે

અભિપ્રાય વાળે અનેક પ્રકાર કે શીલસ્વભાવ યા આચાર વાળે અનેક પ્રકાર
કી દૃષ્ટિવાળે અનેક પ્રકાર કી રુચિ વાળે, અનેક પ્રકાર કે
આરંભ વાળે ઔર અનેક પ્રકાર કે અધ્યવસાય વાળે પુરુષોં મેં કોઈ વસ્ત્ર
વેચતા હૈ તો કોઈ વરતન આદિ લાતા-વેચતા હૈ। સબ ઁક પ્રકાર કે
મનુષ્ય નહીં હોતે। સમી ઁક દૂસરે સે વિલક્ષણ હોતે હીં। અતઁવં વે
અપની-અપની રુચિ કે અનુસાર અનેક પ્રકાર કે પાપશ્રુતોં કા અધ્ય-
યન કરતે દેસે જાતે હીં। હસ લોક સંબંધી ફલ કા ઉપશ્ચોગ કરનેં કે
લિઁ લોગ જિન પાપ વિદ્યાઓં કો ગ્રહણ કરતે હીં, ઁન્હેં યહાં ગિનાયા
જાતા હૈ। ઁસી વિદ્યાઓં સે પરલોક સે આત્મકલ્યાણ નહીં હોતા,
પરંતુ હનસે પરલોક ઁગડના હી હૈ। જો હન વિદ્યાઓં કા અભ્યાસ
કરતે હીં ઔર હનહીં કે સહારે જીવન નિર્વાહ કરતે હૈ મોક્ષ ઁનસે દૂર

વાળા, અનેક પ્રકારના શીલ-સ્વભાવ અથવા આચારવાળા, અનેક પ્રકારની
રૂચિવાળા, અનેક પ્રકારના આરંભવાળા અને અનેક પ્રકારના અધ્યવસાય-
વાળા, પુરુષોમાં કોઈ વસ્ત્ર વેચે છે, તો કોઈ વાસણુ વિગેરે વેચે છે. સઘળા
મનુષ્યો ઁક પ્રકારના હોતા નથી. ઁધાજ ઁક બીજાથી વિલક્ષણ પ્રકારના
હોય છે. તેથી જ તેઓ પોત પોતાની રૂચિ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના પાપશ્રુતો
તુ અધ્યયન કરતા બેવામાં આવે છે, આ લોક સંબંધી રૂઁના ઉપશ્ચોગ
કરવા માટે લોકો જે પાપ વિદ્યાઓને ગ્રહણ કરે છે, તેને અહિયા ગણાવ-
વામાં આવે છે, ઁવી વિદ્યાઓથી પરલોકમાં આત્મકલ્યાણ થતું નથી, પરંતુ
તેનાથી પરલોક ઁગડે જ છે. જેઓ આ વિદ્યાઓનો અભ્યાસ કરે છે, અને
તેના જ આશરાથી જીવનનો નિર્વાહ કરે છે, મોક્ષ તેનાથી દૂર જ રહે છે.

શ્રુતામિ વિદ્યામિ રૈદ્ધિકફલમવાપ્ય મરણોત્તરકાલે પાપીયાન્ સ પરલોકે પાપ ફલં સમન્વભૂય પુનઃ પાપીયમીં યોનિ મધિગચ્છન્તો ન કથમપિ સંસારચક્રં મતિ- ક્રામન્તિ। અતો મરણોત્તરમાસાં દુષ્ટફલં જ્ઞાત્વા વિવેકિનસ્તતો નિવર્તન્તે, તા એવ વિદ્યાઃમન્દબુદ્ધીનાં રુચિકરા, તદ્વયા-ભૌમમ્, ભૂમિસમ્બન્ધિશાસ્ત્રમ્, યેન શૂકમ્પ્રમૃતિવસ્તૂનાં શુભાઽશુભં સૂચ્યન્તે, 'ઉત્પાયં' ઉત્પાતમ્-ઉલ્કાપાતઃ- દિવાજમ્બૂકરોદનમ્- ગવાં નેત્રાશ્વ્યાં જલસ્રવમ્ લાઙ્ગૂલમૂર્ધ્વીકૃત્ય પલાયનમ્ ઇત્યેતે ઉત્પાતા વાચ્યાઃ-તે યત્ર શિક્ષ્યન્તે, તચ્છાસ્રમુત્પાતશાસ્ત્રમ્ 'સુચિર્ણં' સ્વપ્નમ્ -તત્ફલશુભાશુભકથનમ્, 'અંતલિક્ષવં' આન્તરિક્ષમ્-અન્તરિક્ષે સંમવતાં

હી રહતા હૈ! इन विद्याओं के द्वारा इह लोक संबंधी फल प्राप्त करके पापी पुरुष मृत्यु के पश्चात् परलोक में पाप का फल भोगता है और पुनः अत्यन्त पापमयीयोनि में जाता है। इस प्रकार वह इस संसार चक्र से बाहर नहीं निकल सकता। अत एव विवेकी जन इन विद्याओं को कर्मबन्ध का हेतु जान कर त्याग देते हैं। मन्द बुद्धियों को वही विद्या रुचिकर होती है। वह पाप-विद्याएं इस प्रकार हैं-

(१) भौम—भूमि संबंधी शास्त्र, जिससे भूकम्प आदि का शुभ या अशुभ फल सूचित होता है। (२) उत्पात—दिनमें सियारों का रुदन करना, गायों के नेत्रों से आंसू बहना एवं उनका पूंछ उगार उठाकर भागना इत्यादि उत्पातों का जिस में वर्णन किया जाता है वह उत्पात शास्त्र है। (३) स्वप्न—स्वप्नों का शुभ-अशुभ फल कहने वाला शास्त्र। (४) आन्तरिक्ष-आकाश में होनेवाले मेघ आदि का

આ વિદ્યાઓ દ્વારા આ લોક સંબંધી ફળ પ્રાપ્ત કરીને પાપી પુરુષ મૃત્યુ પામ્યા પછી પરલોકમાં પાપોનું ફળ ભેગવે છે, અને ફરીથી અત્યંત પાપ મય યોનિમાં જન્મ લે છે. આ રીતે તે આ સંસાર ચક્રથી બહાર નીકળી શકતો નથી, તેથી જ વિવેકી મનુષ્યો આ વિદ્યાઓને કર્મ બંધના હેતુ રૂપ માનીને તેનો ત્યાગ કરે છે. મંદ બુદ્ધિવાળાઓને એજ વિદ્યા રૂચિકર હોય છે. તે પાપવિદ્યાઓ આ પ્રમાણે છે.

(૧) ભૌમ-ભૂમિ સંબંધી શાસ્ત્ર, કે જેનાથી ધરતીકંપ વિગેરેનું શુભ અથવા અશુભ ફળ સૂચિત થાય છે. (૨) ઉત્પાત-દિવસમાં શિયાળવાનું રૂદન (રડવું) કરવું. ગાયોની આંખોમાંથી પાણી વહેવા, તથા તેમના પૂંછડા ઉંચે લઈને ભાગવું. વિગેરે ઉત્પાતોનું જેમાં વર્ણન કરવામાં આવે છે, તે ઉત્પાત શાસ્ત્ર કહેવાય છે. (૩) સ્વપ્ન-સ્વપ્નાઓનું શુભ અથવા અશુભ ફળ બતાવવા પાળું શાસ્ત્ર (૪) આન્તરીક્ષ-આકાશમાં થવાવાળા મેઘ વિગેરેનું જ્ઞાન જેનાથી

મેઘાદીનાં જ્ઞાન યતો જાયતે-તદાન્તરિક્ષં શાસ્ત્રમ્ આકાશપદ્મન્થિ વસ્તુસૂચકમ્
 'અંગ' આજ્ઞમ્ અજ્ઞ સમન્વિષશાસ્ત્રમ્, યેન નેત્રસ્ફુરણાદીનાં શુભાશુભં જ્ઞાયતે, નેત્ર-
 બાહુભ્રુકુટિપાદાદીનાં સ્ફુરણં તત્ફલચ્છેત્પાદિઃ । 'સરં' સ્વરમ્-શબ્દઃ-કાકશૃગા-
 લાદીનાં શબ્દ શ્રુત્વા તત્ફલમાપકં શાસ્ત્રમ્ । 'લક્ષણં' લક્ષણમ્-દસ્તપાદાદૌ યવ-
 તિલશંખચક્રાદીનાં ફલબોધકં લક્ષણશાસ્ત્રમ્ 'વંજનં' વ્યંજનમ્-પુરુષાદિશરીરે
 મસતિલાદિ પ્રત્યાપકં શાસ્ત્રમ્ । 'ઇસ્થિલક્ષણં' સ્ત્રીલક્ષણમ્-પદ્મિની-શંખિની-
 ચિત્રિણી-હસ્તિનીત્યાદિપ્રભેદમરૂપાપકં તત્ફલબોધકં શાસ્ત્રં સ્ત્રીલક્ષણમ્ 'પુરિસ-
 લક્ષણં' પુરુષલક્ષણમ્-પુરુષાણામજાઽશ્વત્થપદ્મશશક્રભેદાનાં ફલબોધકં શાસ્ત્રમ્ ।
 'હયલક્ષણં' હયલક્ષણમ્-અશ્વાનાં સ્વરૂપબોધકમ્ શાસ્ત્રમ્ 'ગયલક્ષણં' ગજ-
 લક્ષણમ્-ઇમે સમીવીના અસમીવીનાશ્ચે ત્યાદિ બોધકમ્ । 'ગોલલક્ષણં' ગોલલક્ષણમ્-

જ્ઞાન जिससे होता है ऐसा आकाश संबंधी कथन करने वाला शास्त्र ।
 (५) आंग-अंग संबंधी शास्त्र, जिससे नेत्र आदि के फड़कने का ज्ञान
 होना है, अर्थात् नेत्र, बाहु, भ्रुकुटि तथा पैर आदि के फरकना तथा
 उसका फल जाना जाता है । (६) स्वर-काक, शृगाल आदि के शब्दों
 को सुनकर उसका फल कहने वाला शास्त्र । (७) लक्षण-हाथों पैरों
 आदि में जो तिल शंख चक्र आदि के फल को बताने वाला
 शास्त्र । (८) व्यंजन-शरीर के मस तिल आदि का फल कहने वाला
 शास्त्र । (९) पद्मिनी शंखिनी चित्रिणी हस्तिनी आदि भेद कहने वाला
 तथा उनके लक्षण आदि कहने वाला शास्त्र । (१०) पुरुष लक्षण-
 पुरुषों के अज, अश्व, वृष, शशक आदि भेद और उनके लक्षण

થાય છે, એવું આકાશ સંબંધી કથન કરવાવાળું શાસ્ત્ર (૫) આંગ-અંગ
 સંબંધી શાસ્ત્ર, કે જેનાથી નેત્ર ફરકવા વિગેરેનું જ્ઞાન થાય છે, અર્થાત્
 આંખ, બાહુ-હાથ, ભ્રુકુટિ ભમરે, તથા પગ, વિગેરેના ફરકવાનું જ્ઞાન થાય
 છે, તથા તેના ફળનું જ્ઞાન થાય છે, (૬) સ્વર-કાકાડા, શિયાળા વિગેરેના
 શબ્દોને સાંભળીને તેનું ફળ બતાવવા વાળું શાસ્ત્ર. (૭) લક્ષણ-હાથો પગો
 વિગેરેમાં જે તલ, શળ, ચક્ર વિગેરેના લક્ષણો હોય છે તેના ફળનું નિરૂપણ
 કરવાવાળું શાસ્ત્ર (૮) વ્યંજન-શરીરના મસ, તલ, વિગેરેનું ફલ બતાવવા
 વાળું શાસ્ત્ર, (૯) સ્ત્રી લક્ષણ-પદ્મિની, શંખિની, ચિત્રિણી હસ્તિની વિગેરે
 ભેદો બતાવનારું તથા તેના લક્ષણો વિગેરેનું નિરૂપણ કરવાવાળું શાસ્ત્ર (૧૦)
 પુરુષલક્ષણ-પુરુષોના અજ-અશ્વ અથ, વેડો. વૃષ સસરો, વિગેરેના ભેદો
 અને તેના લક્ષણો વિગેરેનું નિરૂપણ કરવાવાળું શાસ્ત્ર (૧૧) હય લક્ષણ-

गवां भेदादिपरिचायकं शास्त्रम् । 'मिठलक्षणं' मेघलक्षणम्—अजाऽऽविमभृतीनां
 बोधकं शास्त्रम् 'कुम्कुटलक्षणं' कुम्कुटलक्षणम् कुम्कुटस्वरूपगुणस्वरादीनां बोधकं
 शास्त्रम् । 'तित्तिरलक्षणं' तित्तिरलक्षणम् 'वर्तलक्षणं' वर्तलक्षणम्—वर्तकः—कल
 हंसः तस्य लक्षणबोधकं शास्त्रम् 'वत्तक' इति लोके प्रसिद्धः । 'लावकलक्षणं'
 लावकलक्षणम्—लावकः—पक्षिविशेषः—चटकाऽपेक्षयाऽतिलघुमत्समानश्च 'छत्रल-
 क्षणं' छत्रलक्षणम् 'चक्रलक्षणं' चक्रलक्षणम् 'चर्मलक्षणं' चर्मलक्षणम्—चर्मणः
 स्वरूपाचिह्नगुणप्रतिपादकं शास्त्रम्—चर्मलक्षणम् 'दण्डलक्षणं' दण्डलक्षणम्—दण्ड-
 स्य—यष्टिकायाः स्वरूपबोधकं शास्त्रं दण्डलक्षणम् । 'असिलक्षणं' असिलक्षणम्—
 असिः—खट्वाः तद्बोधकं शास्त्रम् असिलक्षणम् 'मणिलक्षणं' मणीनाम्—मरकत पद्म-
 रागादीनां बोधकारकं शास्त्रं मणिलक्षणम् । 'काकिणीलक्षणं' काकिणीलक्षणम्,
 तत्र काकिणी—'कौडी' इति भाषा प्रसिद्धा 'सुमगाकरं' सुमगाकरीं

आदि निरूपण करने वाला शास्त्र । (११) हय लक्षण—घोड़ों का स्वरूप
 कहने वाला शास्त्र । (१२) गज लक्षण—हाथियों के शुभाशुभ लक्षण
 कहने वाला शास्त्र । (१३) गोलक्षण—गायों के भेदादि कहने वाला
 शास्त्र । (१४) मेघलक्षण—मेढों के लक्षण प्रतिपादन करने वाला शास्त्र ।
 (१५) कुम्कुट लक्षण—कुर्गे के स्वरूप, गुण और स्वर आदि कहने
 वाला शास्त्र । (१६) तित्तिर लक्षण—तितुर संबंधी शास्त्र । (१७) वर्तक
 लक्षण—वर्तक के लक्षण कहने वाला शास्त्र । (१८) लावक लक्षण—
 चिड़िया से भी छोटे परन्तु उस जैसे लावक पक्षी के लक्षण कहने
 वाला शास्त्र, (१९) छत्र लक्षण (२०) चक्र लक्षण (२१) चर्म लक्षण—
 चर्म के स्वरूप, चिह्न एवं गुण कहने वाला शास्त्र (२२) दण्ड लक्षण
 (२३) असिलक्षण (२४) मणि लक्षण (२५) काकिणी (कौड़ी) लक्षण

घेडाओनुं स्वरूप अताववावाणुं शास्त्र (१२) गजलक्षण—हाथियोना शुभ अथवा
 अशुभ लक्षण अताववा वाणुं शास्त्र (१३) गोलक्षण—गायोना लेढो विगेरे
 अताववा वाणुं शास्त्र (१४) मेघलक्षण घेडाओनुं लक्षण अताववावाणुं शास्त्र
 (१५) कुम्कुट लक्षण—कुडुआओना स्वरूप अने गुण, स्वर विगेरे लेढोने अताव-
 नाइं शास्त्र (१६) तित्तिर लक्षण—तेतर संगंधी शास्त्र (१७) वर्तकलक्षण—वर्तकना
 लक्षण अताववा वाणुं शास्त्र (१८) लावक लक्षण—याद्वीयी पणु नानुं परतु
 तेना जेना लावक पक्षियोना लक्षण अताववा वाणुं शास्त्र (१९) छत्रलक्षण
 (२०) चक्रलक्षण (२१) चर्मलक्षण (२२) दण्डलक्षण (२३) असिलक्षण (२४)
 मणिलक्षण (२५) काकिणी (कौडी) लक्षण (२६) सुमगाकर—असुंदरने सुंदर

विद्याम्, सु-सुन्दरो भगो यस्याः सा सुभगा, तां करोति-दुर्भगामपि सुभगां निर्माति, इत्थं भूतां विद्याम्, 'दुर्भगाकरं' दुर्भगाकरीम्-सुरूपामपि निन्दितरूपां करोति या सा दुर्भगाकरी ताम् 'गन्धकरं' गर्भकरीम्-यस्या गर्भो न भवति तस्यै गर्भदात्रीम् 'मोहनकरं' मोहनकरीम्-यया विद्यया पुरुषः स्त्री वा उभौ मोहितौ भवतः ताम् 'आह्वर्णि' आथर्वणीम्-जगद् विध्वंसकारिणीम् 'पाकशासिनी' पाकशासिनीम्-इन्द्रजालविद्यामित्यर्थः, 'द्रव्यहोमं' द्रव्यहोमा-केषांश्चित् प्राणिनामुच्चाटनाय यया मधुघृतादि-द्रव्येण होमो जायते सा तां विद्याम् 'खत्तियविज्जं' क्षत्रियविद्याम्-अस्त्रशस्त्रवतीम्-अणुशक्तिवतीं वा 'चन्द्रचरिय' चन्द्रचरितम्-शीतार्धनम्, येन शीतवेगेन वेपमानानि परसैन्यानि समराद् विमुखी भवन्ति । 'सूरचरिय' सूर्यचरितम्-सूर्यवैशिष्ट्यबोधकम् 'शुक्रचरिय' शुक्रचरितम्, शुक्रग्रहस्य गतिप्रतिपादकं शास्त्रम् 'वृहस्पतिचरियं' वृहस्पतिचरितम् 'उल्कापायं' उल्कापातः-तद्वद् विस्फोटकद्रव्यनिपातः, 'दिशादाह' दिग्दाहम् 'मृगचक्रं' मृगचक्रम्-

(२६) सुभगाकर-असुन्दर को सुन्दर बना देने वाली विद्या (२७) दुर्भगाकर-सुन्दर को असुन्दर (कुरूप) बनाने वाली विद्या (२८) गर्भकरी-गर्भवती बनाने वाली विद्या (२९) मोहन करी-स्त्रियों और पुरुषों को मोहित करने वाली विद्या (३०) आथर्वणी-जगत् का विध्वंस करने वाली विद्या (३१) पाकशासनी-इन्द्र जाल (३२) द्रव्य होम-उच्चाटन करने के लिए मधु घृत आदि द्रव्यों का होम करने की विद्या (३३) क्षत्रियविद्या-शास्त्रास्त्र संबंधी विद्या (३४) चन्द्रचरित-चन्द्रमा की गति-चार-को कहने वाली विद्या (३५) सूर्यचरित-सूर्य के चार आदि को कहने वाली विद्या (३६) शुक्र चरित (३७) वृहस्पति चरित (३८) उल्कापात को कहनेवाला शास्त्र (३९) दिग्दाह-दिशादाह कहने वाला शास्त्र (४०) मृगचक्र-ग्राम प्रवेश के समय जानवरों के

अनाववा वाणी विद्या '२८' दुर्भगाकर-सुन्दरने असुन्दर 'कुरूप' अनाववा वाणी विद्या '२८' गर्भकरी-गर्भवती अनाववा वाणी विद्या '२९' मोहनकरी स्त्रियो अने पुरुषोने मोह पमाउवा वाणी विद्या '३०' आथर्वणी-जगतने नाश करवावाणी विद्या (३१) पाकशासनी-इन्द्रजाल (३२) द्रव्यहोम-उच्चाटन करवा भाटे मध, घी विगेरे पदार्थोने होम करवावाणी विद्या (३३) क्षत्रीय विद्या-शास्त्रास्त्र संबंधी विद्या (३४) चन्द्रचरित-चन्द्रमानी गतिचार अनाववाणी विद्या (३५) सूर्यचरित-सूर्यना चार विगेरेने अनाववा वाणी विद्या (३६) शुक्रचरित (३७) वृहस्पति चरित- (३८) उल्कापात अनाववा

पन्थाः पञ्चो यदा ग्रामं प्रविशन्ति तेषां श्रुमाऽश्रुमफलपतिपादकं शास्त्रम्, मृग-
चक्रमित्थमिषीयते, 'वायसपरिमंडलं' वायसपरिमण्डलम्, काकादिपरिवर्त्तनं सं-
चिताऽग्निष्टापकं शास्त्रम् पशुवृष्टिं पांशुवृष्टिम् धुलिवृष्टेः फलपतिपादकं
शास्त्रम्, 'केशवृष्टिं' केशवृष्टिम् केशवर्षणफलपतिपादकं शास्त्रम् 'मांसवृष्टिं'
'मांसवृष्टिम्-मांसवर्षणजनितफलपतिपादकं शास्त्रम् 'वैतालं' वैतालीम् यस्या
विद्यायाः समिद्धौ सत्यां काण्ठादायपि अचेतने चेतना प्रयत्ने 'अद्ध-
तालं' अर्द्धवैतालीम्-वैतालीविद्यायाः प्रतिपक्षभूताम् 'ओमोर्णि' अपस्वापिनीम्-
निद्राकारिणीम् 'तालुग्वाटनी' तालोद्घाटनीम् 'श्वपाकी' श्वापाकीम्-चाण्डाल-
विद्या मित्यर्थः, 'शम्बरी' शम्बरीम्-शम्बरसम्बन्धिनी विद्याम् 'कालिङ्गी'
द्राविडीम् 'कालिङ्गी' कालिङ्गीम् 'गौरी' गौरीम् 'मांधारी' मांधारीम् 'ओस्ताणि'

दिखने का फल प्रलपित करने वाला शास्त्र (४१) वायसपरिमंडल-
काक आदि पक्षियों की ओली का फल कहने वाला शास्त्र
(४२) पांशुवृष्टि-धुलिवर्षा का फल निरूपण करने वाला शास्त्र
(४३) केश वृष्टि-केश वर्षा का फल कहने वाला शास्त्र
(४४) मांसवृष्टि का फल कहने वाला शास्त्र (४५) रुधिरवृष्टि का फल
कहने वाला शास्त्र (४६) वैताली-जिस विद्या से अचेतन काण्ठ में भी
चेतना आ जाती दीप्त होती है (४७) अर्द्ध वैताली-वैताली विद्या की
विरोधिनी विद्या (४८) अपस्वापिनी-जिससे जागता हुआ मनुष्य
सो जाता है। (४९) तालोद्घाटनी-ताला गोल देने वाली विद्या (५०)
श्वपाकी-चाण्डाल विद्या (५१) शम्बरी-शम्बर संबंधी विद्या (५२)
द्राविडी विद्या (५३) कालिङ्गी विद्या (५४) गौरी विद्या (५५) मांधारी

वाणी विद्या (३६) द्विगुह-द्विशुद्ध अताववा वाणुं शास्त्र (४०) मृगयक-
ग्राम प्रवेशना समये जनावराने जेवाना इणने अताववा वाणुं शास्त्र (४१)
वायस परिमंडल-कागडा विगेरे पक्षियोनी जेवलीना इणने अताववावाणुं शास्त्र
(४२) पांशुवृष्टि-धूण वर्षाणा इण जनावनाइं शास्त्र (४३) केशवृष्टि केश-
वर्षाणा इणनुं निरूपण करवावणुं शास्त्र (४४) मांस वृष्टि-शास्त्र (४५) रुधिर-
वृष्टि शास्त्र (४६) वैताली-जे विद्याथी अचेतन-सूडा लाकडाभां पणु येतन आवी
जय छे. (४७) जे अर्द्धवैताली वैतालीविद्यानी विरोधीनी विद्या (४८) अप-
स्वापिनी-जे विद्याना जणथी जगतो माणुस पणु उधी जय छे. (४९)
तालोद्घाटनी-ताणुं उघाडीनाजवा वाणी विद्या (५०) श्वपाकी-चाण्डाल
विद्या (५१) शम्बरी-शम्बर संबंधी विद्या (५२) द्राविडी विद्या (५३) कालिङ्गी
विद्या (५४) गौरी विद्या (५५) मांधारी विद्या (५६) अवयतनी विद्या-नीये

अवपतनीम्-अधःपतनकारिणीम् 'उत्पयणि' उत्पतनीम्-ऊर्ध्वगमनकारिणीम्
'जृम्भणि' जृम्भणीम् 'श्रम्भणि' स्तम्भनीम् 'लेसणि' श्लेषणीम् 'आमयकरिणि' आमय-
करिणीम्, यया हि विद्यया रोगः समुत्पाद्यते, 'विसल्लकरिणि' विशल्यकरणीम्-
-प्राणिनां रोगापहारिणीम् 'प्रकामणि' प्रकामणीम्-यया भूतप्रेतादिभिर्बाधा समु-
त्पाद्यते । 'अंतद्धाणि' अन्तर्धानीम्-यया लोकानां चक्षुर्विषयमतिक्रामति, 'आय-
मिणि' आयमनीम्-ययाऽल्पमपि वस्तु बहुलीक्रियते, 'एवमाइयाओ' एवमादिकाः
'भौमादारभ्याऽऽयमनी प्रमुखाः, 'विज्जाओ' विद्याः 'अन्नस्सहेउ' अन्नस्योदरपूर-
कस्य हेतोः-कारणात् 'पउंजंति' प्रयुज्जते-ते-विद्यापरिज्ञातारोऽनार्याः 'पाणस्स-
हेउ' पानस्य हेतो स्ताविद्याः प्रयुज्जते, 'वत्थस्स हेउ' पउंजंति' वस्त्रस्य हेतोः
प्रयुज्जते 'लेणस्स हेउ पउंजंति' लयनस्य-गृहस्य हेतोः प्रयुज्जते, लीयते-स्थीयते

विद्या (५६) अवपतनी-नीचे गिराने वाली विद्या (५७) उत्पतनी-ऊपर
उठाने वाली विद्या (५८) जृम्भणी-बगासा संबंधी विद्या (५९) स्तम्भनी-
स्तब्ध कर देने वाली विद्या (६०) श्लेषणी विद्या-चिपका देने वाली विद्या
(६१) आमयकारिणी-रोग उत्पन्न कर देने वाली विद्या (६२) निःशल्यका-
रिणी-निःशल्य निरोग-बना देने वाली विद्या (६३) प्रकामणी-किसी को
भूत-प्रेत आदि की बाधा उत्पन्न करने वाली विद्या (६४) अन्तर्धानी
-दृष्टि के अगोचर बना देने वाली विद्या (६५) आयमनी-छोटी वस्तु
को बड़ा कर दिखाने वाली विद्या, इत्यादि विद्याओं का अनार्य लोग
अन्न के लिए प्रयोग करते हैं, पानी के लिए प्रयोग करते हैं, वस्त्र के
लिए प्रयोग करते हैं, लयन-निवास स्थान के लिए प्रयोग करते हैं

पाउनारी विद्या (५७) उत्पतनी-ऊपर उठाववा वाली विद्या (५८) जृम्भणी-
जृम्भणु बगासासंबंधी विद्या (५९) स्तम्भनी-स्तब्ध करी देने वाली विद्या (६०)
श्लेशणी विद्या-चोंटाड़ी देवावाणी विद्या (६१) आमय कारिणी-रोग उत्पन्न
करवावाणी विद्या (६२) निःशल्य करणी-निःशल्य निरोगी बनाववाणी विद्या
(६३) प्रकामणी-कोधने भूत-प्रेत विगेरेनी बाधा उत्पन्न करवावाणी विद्या
(६४) अंतर्धानी-दृष्टिने अगोचर बनावनारी विद्या (६५) आयमनी-नानी
वस्तुने मोटी करी बनावनारी विद्या विगेरे प्रकारनी विद्याओनो अनार्य
लोको अन्न भाटे प्रयोग करे छे. पाणीने भाटे प्रयोग करे छे, वस्त्र म दे
प्रयोग करे छे. तथा लयन-निवास स्थानने भाटे प्रयोग करे छे. तेमज्ज

पुत्रपुत्रादिभिः सह यस्मिन् तन्वयनं गृह्यते, तस्य हेतोः करणात् पूर्वोक्तां विद्यां प्रयुञ्जते, 'मयणम्म हेउं पउंजंति' अयनस्य हेतोः—अद्यपर्यं ते प्रयुञ्जते 'अन्नेसि वा विस्वस्वाम' अन्येषाम्—अन्नाप्रतिरिक्तानां विरूपरूपाणामनेकविधानाम् 'कामभोगानं' कामभोगानाम् 'हेउं' हेतोः 'पउंजंति' प्रयुञ्जते 'ते अणारिया' ते अनार्याः 'विपट्ठिक्का' विपत्तिपन्ना 'तिरिच्छं' तिरिच्छीनाम् 'ते विज्जं सेवेंति' ते विद्यां सेवन्ते, वस्तुतः इमा विद्याः परलोकप्रतिकूलतया नात्मकल्याणाय भवन्ति एतादृशा स्तेज्जनायाः 'कालमाने कालं किञ्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'अन्नपराइं' अन्यतरेषु 'आमुरियाइं' आमुरिकेषु—नामसेष्विति यावत् 'किल्बिसियाइं' किल्बिषिकेषु 'टाणाइं' स्थानेषु 'उववत्तारो भवंति' उपपत्तारो भवन्ति, 'तथो वि विप्पमुचमाणा' ततोऽपि विप्रमुञ्चन्तः—स्वकृतकर्मणस्तत्र फलमुपभुञ्ज्य—ततो विच्युतिं माप्नुयन्तं सन्तः 'भुज्जो' भूयः—पुनरपि 'एलमूयत्ताए' एलमूकत्वाय—स्वाभाविकमूकतामाप्तये तथा—'तम अंय्याए' तमेऽन्धत्वाय—जात्यन्धत्वाय 'पच्चायंति' मत्स्यायान्ति—पुनः पुनः संसारे एव जन्म गृह्णन्ति ॥मृ०१७=३०॥

यद्यपि नास्ति परलोकस्य चिन्ता, स हि—ऐहिकमेव सुखं बहुमन्यमानोऽनेकविधां पापक्रियां कृत्वा—यतमर्जयति, तदेव धनं सुपनसा धनमिति मनुते स पापकर्माऽनुष्ठानं परिगमयति—

मृन्मृ—ले पगइओ आयहेउं वा णाइहेउं वा सयणहेउं वा अगारहेउं वा परिवारहेउं वा नायगं वा सहवासियं वा णिस्साए तथा अन्य अनेक प्रकार के कामभोगों के हेतु प्रयोग करते हैं। किन्तु ये विद्याएं आत्महित या परलोक से प्रतिकूल हैं। इनका सेवन करने वाले भ्रम में पड़े हैं अनार्य पुरुष मृत्यु के अवसर पर मरण करके अमर संबंधी किल्बिषक स्थानों में उत्पन्न होते हैं। जय वहां से अपने विप्रे कर्म का फल भोग कर चरते हैं तो पुनः जन्म से गूमे और अंध के रूप में जन्म लेते हैं और बार—बार जन्म—मरण करते हैं ॥१५॥

अन्य अनेक प्रकारका कामभोगोका प्रयोग करते हैं, परंतु आत्महित, आत्महित अथवा परलोकशी प्रतिष्ठा के हेतु सेवन करवावाण कामों में पड़े हैं, अनार्य पुरुष मृत्युका अवसरे मरण पावने अमर संबंधी किल्बिषक स्थानों में उत्पन्न होय हैं, पत्नी त्यागी होते हैइहा ईदृश कामभोगोका चरते हैं, जन्म कर्मीशी जन्मशी गुणा अने आंध्याना हेतु जन्म लेते हैं, अने पत्नी २ जन्म अन्धु भावयु होते हैं ॥१५॥

अदुवा अणुगामिए १ अदुवा उवचरए २ अदुवा पडिपहिए ३
 अदुवा संधिछेदए ४ अदुवा गंठिछेदए ५ अदुवा उरब्भिए ६
 अदुवा सोवरिए ७ अदुवा वायुरिए ८ अदुवा साउणिए ९
 अदुवा मच्छिए १० अदुवा गोघायए ११ अदुवा गोवालए १२
 अदुवा सोवणिए १३ अदुवा सोवणियंतिए १४। एगइओ अणु-
 गामियभावं पडिसंधाय तमेव अणुगामियाणुगामियं हंता छेत्ता
 भेत्ता लुंपइत्ता विलुंपइत्ता उद्वइत्ता आहारं आहारेइ, इइ से
 महया पावेहिं कम्मेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ। से एग-
 इओ उवचरयभावं पडिसंधाय तमेव उवचरियं हंता छेत्ता भेत्ता
 लुंपइत्ता विलुंपइत्ता उद्वइत्ता आहारं आहारेइ, इइ से महया
 पावेहिं कम्मेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ। से एगइओ पडि-
 पहियभावं पडिसंधाय तमेव पाडिपहे ठिच्चा हंता छेत्ता भेत्ता
 लुंपइत्ता विलुंपइत्ता उद्वइत्ता आहारं आहारेइ, इइ से महया
 पावेहिं कम्मेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ। से एगइओ-संधि
 छेदगभावं पडिसंधाय तमेव संधिं छेत्ता भेत्ता जाव इइ से महया
 पावेहिं कम्मेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ। से एगइओ गंठि-
 छेदगभावं पडिसंधाय तमेव गंठिं छेत्ता भेत्ता जाव इइ से
 महया पावेहिं कम्मेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ। से एगइओ
 उरब्भियभावं पडिसंधाय उरब्भं वा अण्णतरं वा तसं पाणं
 हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ। एसो अभिलावो सव्वत्थ। से
 एगइओ सोयरियभावं पडिसंधाय महिसं वा अण्णतरं वा तसं

पाणं हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ । से एगइओ वागुरियभावं पडिसंधाय मियं वा अण्णयरं वा तसं पाणं हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ । से एगइओ सउणियभावं पडिसंधाय सउणिं वा अण्णयरं वा तसं पाणं हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ । से एगइओ मच्छिय-भावं पडिसंधाय मच्छं वा अण्णयरं वा तसं पाणं हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ । से एगइओ गोघायभावं पडिसंधाय तमेव गोणं वा अण्णयरं वा तसं पाणं हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ । से एगइओ गोवालभावं पडिसंधाय तमेव गोवालं वा परिजविय परिजविय हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ । से एगइओ सोवणियभावं पडिसंधाय तमेव सुणगं वा अन्नयरं वा तसं पाणं हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ । से एगइओ सोवणियंतियभावं पडिसंधाय तमेव मणुस्सं वा अन्नयरं वा तसं पाणं हंता जाव आहारं आहारेइ, इइ से महया पावेहिं कम्ममेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ ॥सू. १६॥३१॥

छाया—स एकतय आत्महेतो वा ज्ञातिहेतो वा शयनहेतोर्वा अगरहेतो-र्वा परिवारहेतो वा ज्ञातकं वा सहवासिकं वा निश्चित्य अथवा अनुगामिकः अथवा उपचरकः अथवा प्रतिपथिकः अथवा सन्धिच्छेदकः अथवा ग्रन्थिच्छेदकः अथवा औरभ्रिकः अथवा शौकरिकः अथवा वागुरिकः अथवा शाकुनिकः अथवा मात्स्यिकः अथवा गोघातकः अथवा गोपालकः अथवा शौवनिकः अथवा श्वमिरन्तकः । एकतयोऽनुगामुकभावं प्रतिसन्धाय तमेव अनुगामुकाऽनुगम्यं हत्वा छित्वा भित्त्वा लोपयित्वा विलोप्य उपद्राव्य आहारमाहारयति । इति स महद्भिः पापैः कर्मभिरात्मानम् उपख्यापयिता भवति ! स एकतयः उपचरकभावं प्रतिसन्धाय तमेवोपचर्य हत्वा छित्वा भित्त्वा लोपयित्वा विलोप्य उपद्राव्य आहारमाहा

સ્યતિ । इति स महद्भिः पापैः कर्मभिरात्मानमुपख्यापयिता भवति । स एकतयः प्रतिपथिकभावं प्रतिसन्धाय तमेव प्रतिपथे स्थित्वा हत्वा छित्वा मित्रा लोपयित्वा विलोप्य उपद्राव्य आहरमाहरति इति स महद्भिः पापैः कर्मभिरात्मानम् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः सन्धिच्छेदकभावं प्रतिसन्धाय तमेव सन्धि छित्वा मित्रा यावद् इति स महद्भिः पापैः कर्मभिः आत्मानम् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः ग्रन्थिच्छेदकभावं प्रतिसन्धाय तामेव ग्रन्थि छित्वा मित्रा यावत् इति स महद्भिः पापैः कर्मभिरात्मानम् उपख्यापयिता भवति, स एकतयः—औरभ्रिकभावं प्रतिसन्धाय उरभ्रं वा अन्यतरं वा त्रसं प्राणं हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । एषः अभिलापः सर्वत्र । स एकतयः शौकरिकभावं प्रतिसन्धाय महिषं वा अन्यतरं वा त्रसं वा प्राणं हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । स एकतयो वागुरिकभावं प्रतिसन्धाय मृगं वा अन्यतरं वा त्रसं प्राणं हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । स—एकतयः शाकुनिकभावं प्रतिसन्धाय शकुनिं वा अन्यतरं वा त्रसं प्राणं हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः मात्स्यिकभावं प्रतिसन्धाय मत्स्यं वा अन्यतरं वा त्रसं प्राणं हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः गोघातकभावं प्रतिसन्धाय तामेव गां वा अन्यतरं वा त्रसं प्राणं हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः गोपालभावं प्रतिसन्धाय तमेव गोपालं वा परिविच्य परिविच्य हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः सौवनिकभावं प्रतिसन्धाय तमेव श्वानं वा अन्यतरं वा त्रसं प्राणं हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः श्वभिरन्तरुभावं प्रतिसन्धाय तमेव मनुष्यं वा अन्यतरं वा त्रसं प्राणं हत्वा यावद् आहारमाहारयति । इति स महद्भिः पापैः कर्मभिरात्मानम् उपख्यापयिता भवति । सू० १६=३१॥

जिसे परलोक की चिंता नहीं होती वह इस लोक के सुख को ही सभी कुछ समझता हुआ अनेक प्रकार की पाप क्रियाएं करके धन उपार्जन करता है और उस धन को ही सुख का साधन मानता है । उसके पापकर्म के अनुष्ठानों की गणना करते हैं—‘से एगइओ आयहेउं वा’ इत्यादि ।

જેને પરલોકની ચિંતા થતી નથી તેઓ આ લોકના સુખને જ સર્વસ્વ માનીને અનેક પ્રકારની પાપક્રિયાઓ કરીને ધન ઉપાર્જન કરે છે. અને ‘તે ધનને જ સુખનું’ સાધન માને છે તેના પાપકર્મના અનુષ્ઠાનોની ગણતરી કરે છે. ‘સે એગઇઓ આયહેઉવા’ ઇત્યાદિ

ટીકા—‘સે એતડ્ઝો’ સ એકાયાઃ યસ્ય ચ્ચ પાત્રીયમઃ પુરુષસ્ય આત્મ-
 વલ્યાણભાવના ન વિદ્યતે એતાદૃશઃ કશ્ચિત્પુરુષોઽગ્રે વક્ષ્યમાણાઽનેકવિધસાવધકર્મ-
 કારકઃ, ‘આયદેઝં વા’ આત્મદેતોર્વા-સ્વસુખાય ‘ણાદેઝં વા’ જ્ઞાતિદેતોર્વા-
 આત્મીયવ્યક્તીનાં સુખસુત્પાદયિતુમ્ ‘સયણદેઝં વા’ શયનસ્ય-શરીરસુખોત્પાદ-
 કસ્ય શય્યાદેદેતોર્વા ‘આગારદેઝં વા’ આગારં ગૃહં તન્નિર્માણાય વા ‘પરિવાર
 દેઝં વા’ વરિવારદેતોર્વા ‘ણાયમં વા સહવાસિયં વા ણિસસા’ જ્ઞાતકં વા સહ-
 વાસિકં વા નિત્રાય આશ્રિત્ય-પરિચિત વ્યક્તિદેતૌ-સહવાસિકારણાય વા । પાપકર્મ-
 અગ્રે વક્ષ્યમાણં કરોતિ, ઇતિ અગ્રિમેણ સમ્બન્ધઃ । ‘અદુવા અણુગામિ’ અથવા
 અણુગામિકઃ કશ્ચિત્પાપી પુરુષો ધનાદિકમાદાય માર્ગે ગચ્છન્તં પ્રતિ અણુગચ્છતિ
 ધનાપહરણાય તસ્ય ‘અદુવા ઉપચર’ ઉપચરકઃ-સતિ સમયે એનં દત્તાઽસ્ય ધનં
 નેષ્યામીતિ બુદ્ધ્યા તસ્ય ધનવતઃ સેવાવૃત્તિ મુપચરતીતિ ઉપચરકઃ-સેવા-
 કારકઃ ‘અદુવા પહિવહિ’ અથવા પ્રતિપથિકો ભવતિ-કસ્યચિદ્ધનમપહંતું

ટીકાર્થ—જિસ પાપી પુરુષ કે અન્નઃ કરણ મેં આત્મ કલ્યાણ કી
 ભાવના નહીં હોતી, વહ આગે કહે જાને વાલે અનેક પ્રકાર કે સાવધ
 કર્મ કરતા હૈ । અપને સુખ કે લિયે યા શય્યા કે લિયે, ઘર બનાવે
 કે લિયે અપને પરિચિત અથવા પહોસી આદિ કે લિયે વહ પાપ કર્મ
 કરતા હૈ । વહ પાપકર્મ હસ પ્રકાર હૈ—કોઈ પાપી પુરુષ ધન કે સોધ
 માર્ગ મેં જાતે હુયે ધનિક કા ધન છીનવે કે લિયે ડસકા પીછા કરતા
 હૈ । કોઈ યહ સોચ કર કિ અવસર મિલવે પર હસે માર કર ધન લે
 જાઝંગા, કિસી ધની કી સેવાવૃત્તિ કરતા હૈ । કોઈ કિસી કા હરણ

ટીકાર્થ—જે પાપી પુરુષના અંતઃકરણમાં આત્મકલ્યાણની ભાવના
 હોતી નથી, તથા અંગણ કહેવામાં આવનારા અનેક પ્રકારના સાવધ કર્મો
 કરે છે, પોતાના સુખ માટે અથવા શય્યા માટે, ઘર બનાવવા માટે, પરિવાર
 માટે, પોતાના પરિચિત અથવા પાહોસી માટે પાપકર્મ કરે છે, તે પાપકર્મ
 આ પ્રમાણે છે—કોઈ પાપી પુરુષ ધનની સાથે માર્ગમાં જનારા ધનિકનું
 ધન પહોંચી લેવા માટે તેનો પીછો પકડે છે કોઈ એવું માનીને તેનો
 પીછો કરે છે કે—અવસર મળતાં આને મારી નાખીને તેનું ધન
 લઈ લઈશ કોઈ ધનિકની સેવા એવું માનીને કરે છે કે—વખત મળતાં
 તેને મારીને તેનું ધન લઈ લઈશ કોઈ અન્યનું ધન હરી લેવા માર્ગમાં
 તેની સામે જાય છે. કોઈ ખાતર પાડે છે. અર્થાત્ ભીંત ખોદીને તેમાંથી

सन्धाय-स्वीकृत्य 'तमेव' धनिकं स्वामिनम् 'उवचरिय' उपचर्य-संसेव्य
'हंता-छेता-भेत्ता लुंपइत्ता' हत्वा-छित्वा-भित्त्वा-लोपयित्वा 'विलुंपइत्ता'
विलोप्य 'उद्वेत्ता' उपद्राव्य-जीवनं विनाश्य 'आहारं' आहार्यम्-प्राप्यं धनम्
आहारेइ' आहारयति-लुण्ठयति-उपार्जयति ततो धनम् 'इति से' इत्येवं प्रकारेण
सः-स्वामिघातकारी 'महया' 'महद्भिः' 'पावेहि' पापैः 'कम्मेहि' कर्मभिः 'अत्ताणं'
आत्मानम् 'उवक्खाइत्ता' उपख्यापयिता-पापिष्ठतया आत्मनः प्रसिद्धिं करोति,
'भवइ' ईदृशो भवति, तथा-'से एगइओ' स एकः-कश्चि-पुरुषः 'पडिवहियभावं'
प्रतिपथिकभावम् 'पडिसंधाय' प्रतिसन्धाय-कुतश्चिद् ग्रामादागच्छन्तं धनिकं पुरुषं
संमुखी भूत्वा 'तमेव पाडिपहे ठिच्चा' तमेव धनिकं प्रतिपथे स्थित्वा-तस्य मार्गं
स्थितः सन् 'तमेव हंता-छेता-भेत्ता-लुंपइत्ता-विलुंपइत्ता-उद्वइत्ता-आहारं
आहारेइ' हत्वा-छित्वा-भित्त्वा-लोपयित्वा-विलोप्य-उपद्राव्य आहारम्-आहर-
णीयं धनादिकम् आहरति-अर्जयति । 'ति से' इति सः 'महया पावेहि' कम्मेहि'
महद्भिः पापैः कर्मभिः 'अत्ताणं' आत्मानम् 'उवक्खाइत्ता भवइ' उपख्यापयिता
भवति-पापिष्ठतया स्वात्मनः प्रसिद्धिकर्ता भवति इति भावः 'से एगइओ' स
एकतयः कश्चित्पापी पुरुषः 'सधिछेदगभावं पडिसंधाय' प्रतिसन्धाय छेदकभावं
तस्करो भूत्वा-तमेव सन्धिम् 'छेता-भेत्ता जाव' सन्धिं छित्वा-भित्त्वा यावत्

का अन्त कर देता है और धन को हरण कर लेता है । इस प्रकार
अपने स्वामी का घातक वह पुरुष घोर पापकर्म करके अपने आपको
पापिष्ठ के रूप में प्रसिद्ध करता है । कोई पुरुष किसी ग्राम आदि की
ओर मार्ग में जाते हुए धनिक के सामने आकर मार्ग में ही हनन,
छेदन, भेदन, लुम्पन, विलुम्पन अथवा उपद्रावण (मार डालना) करके
उसके धनादि को हरण कर लेता है । इस प्रकार वह घोर पाप कर्म
करके आत्मा को पापिष्ठ के रूप में प्रसिद्ध करता है । कोई पापी पुरुष
संध लगाकर और धनवान के घर में घुस कर उसका धन हर लेता

अंत करी दे छे अने तेनुं धन हरी ले छे. आ रीते पोताना स्वामीने
घात करवावाणे ते पुरुष घोर पापकर्म करीने पोताने पापिष्ठना इपथी
प्रसिद्ध करे छे. कोइ पुरुष कोइ गांव विगेरे तरइ मार्गभां जनारा धनवा-
ननी सामे जधने मार्गभां ज हनन, छेदन, भेदन, लुंपन, विलुंपन अथवा
उपद्रावण (मारी नाणवा) करीने तेना धन विगेरेतु हरण करी ले छे, आ
रीते ते घेर पापकर्म करीने पोताना आत्माने पापी तरीके प्रसिद्ध करे छे.
कोइ पापी पुरुष आतर पाडीने धनवानना घरभां पेसीने तेना धनहुं हरण

—धनिकगृहे सन्धि विधाय धनिनो धनमाहरति जीविकार्थम् 'इति से' इति—एवं रूपेण सः 'महया' महद्भिः 'पावेहि' पापैः 'कम्मेहि' कर्मभिः 'अत्ताणं' आत्मानम् 'उक्खवाइत्ता भवइ' उपरूपापयिता भवति—अयं चोर इति लोके प्रसिद्धि करोति, 'से एगइओ' स एकतयः—कोऽपि पापी जीवः 'गंठिल्लेदगभावं पडिसंधाय' ग्रन्थिच्छेदकभावं प्रतिसन्धाय 'तं चैव गंठि' तमेव धनिकस्य ग्रन्थिम् 'छित्ता—भेत्ता—जाव' छित्त्वा—भित्त्वा यावत्—धनिकं हत्वा तद्धनम् अपहरति, 'इइ से महया पावेहि कम्मेहि' इत्येवं स महद्भिः पापैः कर्मभिः 'अत्ताणं' आत्मानम् 'उक्खवाइत्ता भवइ' उपरूपापयिता भवति । गिरहकट्टा' इति लौकिकं नाम-लोके प्रसिद्धं कारयति । 'से एगइओ' स एकतयः कोऽपि पापी जीवः 'उरब्भियभावं पडिसंधाय' औरभ्रिकभावं प्रतिसन्धाय—मेघपालको भूत्वा 'उरब्भं वा अण्णयरं वा' उरभ्रं वा अन्यतरं वा 'तसं पाणं' त्रसं प्राणम्—प्राणवन्त मित्यर्थः 'हंता जाव' हत्वा—छित्त्वा—भित्त्वा—यावद् आहारमर्जयति—इत्येवं महता पापेना-ऽऽत्मानं पापिष्ठतया लोके 'उक्खवाइत्ता भवइ' उपरूपापयिता भवति 'एसो-अभिलावो सव्वत्थ' एषोऽभिलापः सर्वत्र वाक्यान्ते पूरणीयः, 'स एगइओ'

है, इस प्रकार वह घोर पाप कर्म करके अपने को 'यह चोर है' इस रूप में प्रसिद्ध कर लेता है । कोई पापी जीव जब कट बन कर एवं छेदन भेदन आदि करके धनवान् के प्राण लेकर उसके धन को अपहरण कर लेता है । इस प्रकार वह घोर पापकर्म करके अपने को जब कट के रूप में प्रसिद्ध करता है । कोई पापी मेषचालक बन कर भेड़ या किसी अन्य त्रस प्राणी का हनन, छेदन, भेदन आदि करके आहार उपार्जन करता है । इस प्रकार घोर पाप करके अपने को लोक में पापिष्ठ के रूप में प्रसिद्ध करता है । 'घोर पाप करके अपने को पापी के रूप में प्रसिद्ध करता है' यह वाक्य आगे प्रत्येक वाक्य के साथ जोड़ लेना चाहिए ।

करी ले-छे, आ रीते ते घोर पापकर्म करीने पोताने 'आ चोर छे' तेम प्रसिद्ध करे छे, कोई पापी जब गजबुं कापीने तथा छेदन, लेदन विगेरे करीने धनवानना प्राणो लभने तेनुं धन लभ ले छे. आ रीते ते घोर पापकर्म करीने पोताने 'गजवा कातइ' तरीके प्रसिद्ध करे छे. कोई पापी मेष चालक गनीने गकरा अथवा कोई गीजा प्राणीना हनन, छेदन, लेदन, विगेरे करीने आहार प्राप्त करे छे, आ रीते घोर पापकर्म करीने पोताने 'हुनियामां पापिष्ठ तरीके प्रसिद्ध करे छे. घोर पाप करीने पोताने पापीपण्ठाथी प्रसिद्ध करे छे. ते वाक्य आगण करेक वाक्योनी साथे जोड़ी लेवुं लोधन्ने,

तन्मार्गे तस्याऽभिमुखो भवति, 'अदुवा संप्रिच्छेयए' अथवा सन्धिच्छेदको भवति-धनमाहर्तुं तद्गृहभित्तिकादौ छिद्रं संपाद्य तेन यथागृहस्थितं धनमपहरति 'अदुवा गंठिच्छेदए' अथवा ग्रन्थिच्छेदकः-ग्रन्थिच्छेदनं कृत्वा धनं गृह्णाति (गिरहकटा-पाकिटमार) शब्देन प्रसिद्धः 'अदुवा उरन्मिए' अथवा औरभ्रिको मेषादिकं चारयति, ततो वधकाय दत्वा धनमर्जयति, 'अदुवा सोवरिए' अथवा शौकरिकः-अथवा वराहमेव चारयति धनलाभाय, 'अदुवा वागुरिए' अथवा वागुरिकः वागुरां-जालं निर्माय क्षिप्त्वा च मृगादिकं बध्नाति आजीविकायै 'अदुवा साउणिए' अथवा शाकुनिकः-पक्षिघातकः, कश्चिन्मार्गमावृत्य-आततस्य जालं पक्षिण एव ग्राहको भवति, 'अदुवा मछिए' अथवा कश्चिन्मात्स्यिको भवति-प्रत्स्योद्योगेन धनमर्जयति। 'अदुवा गोघायए' अथवा गोघातकः कश्चिद्भवति, 'अदुवा गोवालए' अथवा गोपालकः कश्चिद्भवति-गोपालनमेव करोति-ततः वधकाय दत्वा धनमर्जयति, 'अदुवा सोवणिए' अथवा शौवनिकः श्वानं पालयति तस्करजन्त्वादि वधाय 'अदुवा सोवणियंतिए' अथवा श्वभिरन्तको भवति, कश्चित् श्वानं पुरस्कृत्य प्राण्यन्तरस्य हिंसा मनुवर्त्तते-

करने के लिए मार्ग में उसके सामने जाता है। कोई सेंच लगाता है -दीवार में छेद करके उसमें घुस कर धन चुरा लेता है। कोई ग्रन्थिच्छेद करता है-जेष कट होता है। कोई भेडे चराता है और घातकी-हथियारा को बेचकर धनोपार्जन करता है, कोई धन के लिए शूकरों को धराता है, कोई जाल बना कर मृग आदि को फंसाता है, कोई पक्षियों का घान धरता है, कोई जाल फैला कर पक्षियों को पकड़ता है, कोई मछलियाँ मार कर धन कमाता है, कोई गायों का घात करता है, कोई गायों को पालन करके घातकी आदि को बेच कर धनोपार्जन करता है, कोई तस्कर (चोर) आदि के वध के लिए कुत्ता पालता है अथवा कुत्ते को आगे करके-लुछतार कर-किसी प्राणिकी

धरमां प्रवेश करीने चोरी करे छे कोध अंथी छेदन करे छे अर्थात् गन्धवा धरे छे, कोध नकरा चरावे छे, अने पाटकी-हथियाराने ते बेचीने धन भेजवे छे, कोध धन भेजववा भटे शू रे-लु'उ'ने चरावे छे, कोध नण बनावीने मृग विगेरेने इसावे छे, कोध पक्षियोनी डिंसा करे छे, कोध भाछदीये भारीने धन कमाय छे, कोध गायोनी डिंसा करे छे, कोध गायोनुं पालन करीने पाटकी-विगेरेने बेचीने धन भेजवे छे, कोध चोरना वध माटे कुतरा पाणे छे, अथवा कुतराओने अ गग नापीने-उशेरीने कोध प्राणीनी

આશ્વેટકા । ઉપચરકાદયઃ કિં કુર્વન્તિ તત્રાહ 'एगइओ आणुगामियभावं पडिसं
 धाय तमेव अणुगामियाणुगामियं' एककः कश्चित्पुरुषोऽनुगामुकभावं प्रतिसन्धाय
 -कमपि धनिकं गच्छन्तम् अनुगम्य, तमेवाऽनुगामुकाऽनुगम्यं तादृशं धनिकं
 पृष्ठतो गत्वा तम् 'हंता-छेत्ता-येत्ता-लुंपइत्ता-विलुंपइत्ता-उद्वइत्ता' हत्वा दण्डा-
 दिना, छित्वा-खड्गादिना, भित्वा-शूलादिना, लोपयित्वा-केशाकर्षणादिना पीड-
 यित्वा, विलोप्य उपद्राव्य-कशाघातादिभिरत्यन्तदुःखोत्पादने विलोप्य उपद्राव्य
 प्राणहरणं कृत्वा 'आहार' आहारम्-आहरणीयं तत्समीपस्थ तदधीनधनधान्या-
 दिकम् 'आहारेइ' आहारयति-लुण्ठयति 'इइ से' इति-इत्येवं प्रकारेण स एतादृश-
 कर्मकर्त्ता 'महया' महद्भिः 'पावेहि' पापैः 'कस्मेहि' कर्मभिः-प्राणातिपातादि-
 व्यापारैः 'अत्ताणं' आत्मानम् 'उक्कवाइत्ता भवइ' उपख्यापयिता भवति । पापि-
 पुत्रया स्वात्मनं लोके प्रसिद्धं करोति, 'से एगइओ' स एकतयः-पुनरन्यः कोऽपि
 'उवचरयभावं पडिसंधाय' उपचरकभावं-सेवकभावं कस्यचित् धनिकस्य प्रति-

हिंसा करता है । अब इनके कृत्यों को प्रकट करते हैं-कोई क्रूर पुरुष
 मार्ग में जाते हुए किसी धनवान का पीछ करके उसे लाठियों से
 मारता है, खड्ग आदि से काट डालता है, भाले आदि से वेध देता है,
 केश खींच कर पीड़ा पहुंचाता है, चाबुक आदि से पीटता है, अत्यन्त
 दुःख उपजाता है, प्राण ले लेता है और उसके धन को हर लेता है,
 लूट लेता है, । ऐसे कुकर्म करने वाला वह पुरुष घोर हिंसादि पाप
 कर्मों से अपने को विख्यात करता है-अपने आपको पापी के रूप में
 लोक में प्रसिद्ध करता है ।

कोई किसी धनिक की सेवा वृत्ति स्वीकार करके, उसकी सेवा
 करके हनन, छेदन, भेदन, लुंपन और विलुंपन करके उसके जीवन

હિંસા કરે છે. હવે તેઓના કૃત્યો બતાવે છે. કોઈ ક્રૂર પુરુષ માર્ગમાં જનારા
 કોઈ ધનવાનનો પીછો પકડીને તેને લાકડીથી મારે છે તરવાર વિગેરેથી
 કાપી નાખે છે, ભાલા વિગેરેથી તેને વીંધી નાખે છે વાળ વિગેરે ખેંચીને
 પીડા ઉપજાવે છે. ચાબકા વિગેરેથી મારે છે. અત્યંત દુઃખ ઉપજાવે છે.
 પ્રાણ લઈ લે છે. અને તેના ધનનું હરણુ કરે છે. અર્થાત્ લૂંટી લે છે. એવા
 કુકર્મ કરવાવાળો તે પુરુષ ઘોર હિંસા વિગેરે પાપકર્મોથી પોતાને પ્રખ્યાત
 કરે છે. અર્થાત્ પોતે જ પોતાને પાપીના રૂપથી જગત્માં પ્રસિદ્ધ કરે છે.

કોઈ પુરુષ કોઈ ધનવાન પુરુષની સેવાવૃત્તિને સ્વીકારે તેની સેવા
 કરીને હનન, છેદન, ભેદન, લુંપન, અને વિલુંપન કરીને તેની છુંદગીને

સં-એકતયઃ કોઽપિ પુરુષઃ 'સોયરિયભાવં પઢિસંધાય' શૌકરિકભાવં પ્રતિ-
સન્ધાય-શૂકરપાલકો ભૂત્વા 'મહિસં વા અન્નયરં વા તસં પાણં જાવ' મહિસં વા
અન્યતરં વા ત્રસં પ્રાણં યાવદ્ હત્વા છિત્વા સ્વકીયજીવિકાં કરોતિ, સ ઇત્યેવં
રૂપેણ મહત્સાવધં કર્મ કૃત્વા સ્વાત્મનઃ લોકે પાપિષ્ઠત્વમ્ 'ઉવક્લાહત્તા ભવહ'
ઉપરુયાપયિતા ભવતિ, 'સે એગહઓ' સ એકતયઃ કોઽપિ પુરુષઃ 'વાગુરિયભાવં
પઢિસંધાય' વાગુરિકભાવં-મૃગઘાતકત્વં પ્રતિસન્ધાય-અહ્નીકૃત્ય 'મિયં વા અણ્ણ-
યરં વા તસં પાણં હંતા જાવ' મૃગં વા તદન્યં વા ત્રસં પ્રાણં હત્વા-છિત્વા-યાવત્
સ્વસ્ય જીવિકા મર્જયતિ, ઇતિ સ મહતા પાપેન યુક્તઃ-સ્વાત્મનો મૃગઘાતકતયા
લોકે 'ઉવક્લાહત્તા ભવહ' ઉપરુયાપયિતા ભવતિ, 'સે એગહઓ' સ એકતયઃ
કોઽપિ પુરુષઃ, 'સડણિયભાવં પઢિસંધાય' શાકુનિકભાવં પ્રતિસન્ધાય-પક્ષિવ્યા-
પાનકાર્ય સ્વીકૃત્ય 'સડણિં વા અણ્ણયરં વા તસં પાણં હંતા જાવ' શકુનિં વા અન્ય-
તરં વા ત્રસં પ્રાણં હત્વા-છિત્વા-મિત્વા યાવત્ સ્વસ્યાઽઽજીવિકાં કરોતિ । સ તેન

કોઈ પુરુષ શૂકર પાલક બન કર, મૈસા યા કિસી અન્ય ત્રસ પ્રાણી
કા હનન, છેદન, ભેદન કરકે અપની આજીવિકા કરતા હૈ । વહ એસા
ઘોર પાપ કર્મ કરકે અપને કો પાપિષ્ઠ કે રૂપ મેં પ્રહ્યાત કરતા હૈ ।
કોઈ પાપી પારધીવૃત્તિ અંગીકાર કરકે મૃગ યા અન્ય કિસી ત્રસ
પ્રાણી કા હનન, છેદન, ભેદન, મારણ આદિ કરકે અપની આજીવિકા
ચલાતા હૈ । વહ ઘોર પાપ કરકે અપને કો મૃગ ઘાતક કે રૂપ મેં લોક
વિરુપાતિ કરના હૈ । કોઈ પુરુષ ચિઢીમાર બન કર પક્ષી યા અન્ય કિસી
ત્રસ પ્રાણી કા હનન, છેદન, ભેદન કરકે આજીવિકા કરતા હૈ । વહ
ઘોર પાપ કર્મ કરકે અપને કો મહાપાપી કે રૂપ મેં પ્રસિદ્ધ કરતા હૈ ।
કોઈ પાપી મચ્છીમાર બન કર મત્સ્ય વધ કી વૃત્તિ અંગીકાર કરકે
મત્સ્ય યા અન્ય ત્રસ પ્રાણી કા હનન, છેદન, ભેદન આદિ કરતા હૈ

કોઈ પુરુષ બુઁડને પાળનારો બનીને, લેંશ અથવા બીજા કોઈ પ્રાણીનું
હનન, છેદન, ભેદન કરીને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે, તે એવું ઘોર
પાપકર્મ કરીને પોતાને પાપિષ્ઠ પશુથી પ્રખ્યાત કરે છે. કોઈ પાપી પારધી
વૃત્તિનો સ્વીકાર કરીને મૃગ અથવા બીજા કોઈ ત્રસ પ્રાણીનું હનન, છેદન
ભેદન મારણ વિગેરે કરીને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે, તે ઘોર પાપ
કરીને પોતાને મૃગઘાતક પશુથી જગત્માં પ્રખ્યાત કરે છે. કોઈ પુરુષ
ચિઢીમાર બનીને પક્ષી અથવા બીજા કોઈ ત્રસ પ્રાણીનું હનન, છેદન, ભેદન
કરીને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે, તે ઘોર પાપકર્મ કરીને પોતાને મહા
પાપી પશુથી પ્રસિદ્ધ કરે છે. કોઈ પાપી મચ્છી માર બનીને મત્સ્ય વધની

મહતા પાપેન યુક્તઃ સન્ સ્વસ્ય મહાપાપીતિ જ્ઞાત્રેન પ્રસિદ્ધિમ્ 'ઉવક્વાહતા ભવઈ' ઉપચ્યાપયિતા ભવતિ, 'સ એગઈઓ' સ એકતયઃ કોઽપિ પુરુષઃ 'મચ્છિપભાવં પઢિસંધાય' માતિસ્યક્રમાવં પ્રતિસંધાય-મત્સ્યવધાત્મકં કાર્યમજ્ઞીકૃત્ય 'મચ્છં વા અણગયરં વા તસં પાણં હંતા જાવ' મત્સ્યં વા અન્યતરં વા ત્રસં પ્રાણં હત્વા યાવત્ સ્વક્રીયજીવિકાં કરોતિ, इति स जीववधात्मकं कार्यं कुर्वन् महता पापेन लिप्तः घात-
कतया स्वस्य प्रसिद्धिं लोके कारयति, 'उवक्वाहता भवई' उपच્યાपयिता भवति ।
'से एगईओ' स एकतयः कश्चिपुरुषः 'गोवाहनमावं पडिसंधाय' गोघातकभावं
प्रतिसंधाय-गवां मारणकार्यं मज्जीकृत्य 'तमेव गोणं वा अणगयरं वा तसं पाणं हंता
जाव' तामेव गामन्यतरं वा त्रसं प्राणं हत्वा छित्वा यावत्स्वजीविकामर्जयति,
इति स एवं महता पापेन युक्तः स्वस्याऽपकीर्तिं लोके प्रसारयति, स्वस्याऽपयशसः
'उवक्वाहता भवई' उपच્યાपयिता भवति, 'से एगईओ' स एकतयः कौऽपि पुरुषः
'गोवालमावं पडिसंधाय' गोपालमावं प्रतिसंधाय-गवां पालकत्वमज्जीकृत्य
'तमेव गोवालं परिजत्रिय परिजवि । हंता जाव' तमेव-पाल्यमेव गोवालं वत्सरं
परिविच्य परिविच्य-गोसमुदायात् वहिर्नीत्वा ताडयति, इति स तादृशपशुताड-
नादिनिषिद्धकार्यं कुर्वन्, महता पापेन युक्तः सन् स्वात्मनोऽपकीर्तौ लोके 'उव-
क्वाहता भवई' उपच્યાपयिता भवति, 'से एगईओ' स एकतयः कौऽपि पुरुषः

और घोर पाप करके घातक के रूप में अपनी प्रसिद्धि करता है । कोई पुरुष गोघातक बन कर गाय अथवा अन्य किसी प्राणीका हनन, छेदन, भेदन आदि करके अपनी आजीविका चलाता है । वह घोर पाप कर्म करके लोक में अपनी अपकीर्ति फैलाता है । कोई गोपालक बन कर उसी पालनीय गाय के बछड़े-बछड़ी को गायों के झुंड में से बाहर निकाल कर ताड़न करता है । वह पशु ताड़न आदि निषिद्ध कर्म करता हुआ घोर पाप से युक्त होकर लोक में अपने अपयश का

લેદન વિગેરે કરે છે. અને ઘોર પાપકર્મ કરીને ઘાતક પશુથી પોતાને પ્રસિદ્ધ કરે છે કેાઈ પુરુષ ગોઘાતક બનીને ગાય અથવા બીજા કેાઈ પ્રાણીનું હનન. છેદન, લેદન, વિગેરે કરીને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે, તે ઘોર પાપકર્મ કરીને દુનિયામાં પોતાની અપકીર્તિ ફેલાવે છે, કેાઈ ગોપાલક બનીને તે પાલન કરવા યોગ્ય ગાયના વછડા વાછડીને ગાયોના ટોળામાંથી બહાર દહાડીને મારે છે, તે પશુતાડન વિગેરે નિષિદ્ધ કર્મ કરતા થકા ઘોર પાપથી યુક્ત થઈને દુનિયામાં પોતાનો અપયશ ફેલાવે છે, કેાઈ કુતરાઓને

‘સોવણિયમાવ પડિસંગાય’ શૌચનિકમાવં શુનાં પાલનકાર્યં પ્રતિસન્ધાય-અઙ્ગી-
કૃત્ય ‘તમેવ મણુસં વા અણયરં વા તસં પાણં હંતા જાવ’ તમેવ શ્વાનં વાડન્યતરં
વાં ત્રસં પ્રાણં હત્વા યાવત્-તમેવ શ્વાનમન્યં વા જીવં વ્યાપાઘ સ્વસ્યાડડજીવિકાં
નિર્વહતિ, इति स कुत्सितकर्मजनितपापेन लिप्तः स्वस्याऽपकीर्तः ‘उक्त्वत्ता इत्ता
भवइ’ उपख्यापयिता भवति । तद्विस्तारको भवतीति यावत् ‘से एगइओ’
स एकतयः कोऽपि पुरुषः ‘सोवणियंतियमावं पडिपंगाय’ इवमितन्तरुमावं प्रति
सन्धाय-श्वभिः-कुक्कुरादि जीवहिंसकपशुद्वारा वन्यपशुहिंसनव्यापारं स्वीकृत्य
‘तमेव मणुस्सं वા અણયરં વા તસં પાણં હંતા જાવ’ તમેવ મનુષ્યં વા અન્યતરં
વા ત્રસં પ્રાણં હત્વા યાવત્ તાદૃશ હિંસકપશુદ્વારા મનુષ્યાદિહાન્ જીવાન્ વ્યાપાઘ
‘આહારં આહારેઈ’ આહારમાહારયતિ-આજીવિકામુપાર્જયતિ, इति ‘से’ इति
सः-तादृश क्रूरकर्मकारी पुरुषः ‘महया’ महद्भिः ‘पावेहि’ पापैः ‘कम्मेहि’ कर्मभिः
‘अत्ताणं’ आत्मानम्-आत्मनः ‘उक्त्वत्ता इत्ता भवइ’ उपख्यापयिता भवति तद्वत्
कर्मजनितपापलिप्तः स्वस्याऽपकीर्तः लोके विस्तारको भवति । इदं तु-ऐहिकं
तादृशकर्मणः फलम्, पारलौकिकं-शास्त्रवेद्यं तदनुभववेद्यं वेति भावः ॥१६=३१॥

વિસ્તાર કરતા હૈ । કોઈ કુત્તે કા પાલન કરકે ઔર उसी कुत्ते का या
अन्य किसी ब्रह्म प्राणी का घात करके आजीविका-निर्वाह करता है ।
वह कुत्सित कर्म जनित पाप से लिप्त होकर अपनी अपकीर्ति फैलाता
है । कोई पापी शिकारी कुत्तों के द्वारा जंगली पशुओं की हिंसा के
व्यापार को अंगीकार कर मनुष्य या अन्य किसी प्राणी का हनन
आदि करके आहार करता है अर्थात् जीविका उपार्जन करता है । ऐसा
क्रूर कर्म करने वाला पुरुष घोर पाप कर्मों के द्वारा लोक में अपना अप-
यश-विस्तार करता है ।

यहां विविध प्रकार के चार पापों का जो फल प्रदर्शित किया

‘પાણીને અને એજ કુતરાને અથવા બીજા કોઈ ત્રસ પ્રાણીને ઘાત કરીને
આજીવિકા-નિર્વાહ ચલાવે છે. તે નિંદિત કર્મથી થવાવાળા પાપથી લિપ્ત
થઈને પોતાની અપકીર્તિ ફેલાવે છે કોઈ પાપી શિકારી કુતરાઓ દ્વારા
જંગલી પશુઓની હિંસાની પ્રવૃત્તિને અંગીકાર કરીને મનુષ્ય અથવા બીજા
કોઈ પ્રાણીને હનન વિગેરે કરીને આહાર કરે છે. અર્થાત્ આજીવિકા મેળવે
છે. એવા ક્રૂર કર્મ કરવાવાળા પુરુષ ઘોર પાપકર્મો દ્વારા દુનિયામાં પોતાના
અપયશને વિસ્તાર કરે છે.

અહિયાં અનેક પ્રકારના ઘોર પાપોનું જે ફળ બતાવેલ છે, તે કેવળ

મૂલપ્—સે ઇગઇઓ પરિસા મજ્ઞાઓ ઉટ્ટિતા અહમેયં હળા-
 મિત્તિ કટ્ટુ તિત્તિરં વા વટ્ટગં વા લાવગં વા કવોયગં વા કવિ-
 જલં વા અન્નયરં વા તસં પાણં હંતા જાવ ઉવક્ખાઇત્તા ભવઇ ।
 સે ઇગઇઓ કેળ વિ આયાણેણં વિરુદ્ધે સમાણે અદુવા ખલદા-
 ણેણં અદુવા સુરાથાલણં ગાહાવર્ણં વા ગાહાવઇપુત્તાણં વા
 સયમેવ અગણિકાણં સસ્સાઇં ઝામેઇ અન્નેણ વિ અગણિકાણં
 સસ્સાઇં ઝામાવેઇ અગણિકાણં સસ્સાઇં ઝામંતં વિ અણ્ણં સમણુ-
 જાણઇ ઇઇ સે મહયા પાવેહિં કમ્મેહિં અત્તાણં ઉવક્ખાઇત્તા ભવઇ ।
 સે ઇગઇઓ કેળઇ આયાણેણં વિરુદ્ધે સમાણે અદુવા ખલદાણેણં
 અદુવા સુરાથાલણં ગાહાવર્ણં વા ગાહાવઇપુત્તાણં વા
 ઉટ્ટાણં વા ગોણાણં વા ઘોડગાણં વા ગદ્ધમાણં વા સયમેવ ધૂરાઓ
 કપ્પેઇ અન્નેણ વિ કપ્પાવેઇ કપ્પંતં વિ અન્નં સમણુજાણઇ ઇઇ
 સે મહયા જાવ ભવઇ । સે ઇગઇઓ કેળઇ આયાણેણ વિરુદ્ધે
 સમાણે અદુવા ખલદાણેણં અદુવા સુરાથાલણં ગાહાવર્ણં વા
 ગાહાવઇપુત્તાણ વા ઉટ્ટસાલાઓ વા ગોણસાલાઓ વા ઘોડગ-
 સાલાઓ વા ગદ્ધમસાલાઓ વા કંડગવોંદિયાણ પરિપેહિત્તા સય-
 મેવ અગણિકાણં ઝામેઇ અન્નેણ વિ ઝામાવેઇ ઝામંતં વિ
 અન્નં સમણુજાણઇ ઇઇ સે મહયા જાવ ભવઇ । સે ઇગઇઓ કેળઇ

ગયાં છે, વહ તો સિર્ફ એહિક ફલ છે । પરલૌકિક ફલ શાસ્ત્ર સે જાન
 લેનાં ચાહિયે યા અનુભવ સે સમજ લેનાં ચાહિયે ॥૧૬॥

ઐહિક ફળ છે. પરલૌકિક સંબંધી ફળ તો શાસ્ત્ર દ્વારા સમજ લેવું નોંધાયે.
 અથવા અનુભવથી સમજ લેવું નોંધાયે ॥૧૬॥

आयाणेणं विरुद्धे समाणे अदुवा खलदाणेणं अदुवा सुराथाल-
 एणं गाहावईण वा गाहावइपुत्ताण वा कुंडलं वा मणिं वा
 मोत्तियं वा सयमेव अवहरइ अन्नेण वि अवहरावेइ अवहरंतं
 वि अन्नं समणुजाणइ इइ से महया जाव भवइ। से एगइओ
 केणइ आयाणेणं विरुद्धे समाणे अदुवा खलदाणेणं अदुवा
 सुराथालएणं समणाण वा माहणाण वा छत्तगं वा दंडगं वा
 भंडगं वा भत्तगं वा लट्ठिं वा भिसिगं वा चेलगं वा चिलिमि-
 लिगं वा चम्मयं वा छेयणगं वा चम्मकोसियं वा सयमेव अव-
 हरइ जाव समणुजाणइ। इइ से महया जाव उवक्खाइत्ता
 भवइ। से एगइओ णो वित्तिगिंछइ, तं जहा-गाहावईण वा
 गाहावइपुत्ताण वा सयमेव अगणिकाएणं ओसहीओ झामेइ
 जाव अन्नं पि झामंतं समणुजाणइ इइ से महया जाव उवक्खा-
 इत्ता भवइ। से एगइओ णो वित्तिगिंछइ, तं जहा-गाहावईण
 वा गाहावइपुत्ताणं वा उट्टाणं वा गोणाणं वा घोडगाण वा
 गद्दभाण वा सयमेव घूराओ कप्पेइ अन्नेण वि कप्पावेइ अन्नं
 पि कप्पंतं समणुजाणइ। से एगइओ णो विविगिंछइ तं
 जहा-गाहावईण वा गाहावइपुत्ताण वा उट्टसालाओ वा जाव
 गद्दभसालाओ वा कंटगच्चेदियाहिं परिपेहिता सयमेव अगणि-
 काएणं झामेइ जाव समणुजाणइ। से एगइओ णो वित्तिगिंछइ,
 तं जहा-गाहावईण वा गाहावइपुत्ताण वा जाव मोत्तियं वा
 सयमेव अवहरइ जाव समणुजाणइ। से एगइओ णो वित्तिगिं-

छइ, तं जहा—समणाण वा साहणाण वा छत्तगं वा दंडगं वा
जाव चम्मच्छेदगं वा सयमेव अवहरइ जाव समणुजाणइ, इइ
से सहया जाव उवक्खाइत्ता भवइ । से एगइओ समणं वा
साहणं वा दिस्सा नानाविहेहिं पावकम्महेहिं अत्ताणं उवक्खा-
इत्ता भवइ, अदुवा णं अच्छराए आफालित्ता भवइ, अदुवा णं
फरुसं वंदित्ता भवइ । कालेणापि से अणुपविट्ठस्स असणं वा
पाणं वा जाव णो दवावेत्ता भवइ । जे इमे भवंति दोनमंता
आरक्कंता अलसगा वसलगा किवणगा समणगा पव्वयंति ।
ते इणमेव जीवितं धिजीवियं संपडिबूईति, नाइ ते परलोगस्स
अट्टाए किंचि वि सिलीसंति, ते दुक्खंति ते सोयंति ते जूरंति
ते तिप्पंति ते पिट्ठंति ते परितप्पंति ते दुक्खणजूरण सोयणति-
प्पणपिट्ठणपरितप्पवहवंधणपरिकिलेसाओ अप्पडिविरया भवंति,
ते सहया आरंभेण ते सहया स्वमारंभेणं ते सहया आरंभ-
समारंभेणं विरुववरूवेहिं पावकम्मकिच्चेहिं उरालाइं माणुस्सगाइं
भोगभोगाइं भुंजित्तारो भवंति, तं जहा—अन्नं अन्नकाले पाणं
पाणकाले वत्थं वत्थकाले सयणं सयणकाले मधुवशावरं च णं
पहाए कयवलिकम्मे कयकोउयसंगलपायच्छित्ते सिरसा पहाए कंठे
मालाकडे आविद्धमणिसुवन्ने कप्पियमालामउलीपडिवद्धसरीरे
वग्घारिय सोणिसुत्तगमल्लदामकलावे अहतवत्थपरिहिण चंद-
णोविखत्तगायसरीरे महइमहालियाए कूडागारसालाए महइ
मंहालयांसि सीहासणंसि इत्थिगुम्मसपरिवुडे सव्वराइएणं जो-

इणा झियायमाणेणं महयाहयनदृगीयवाइयतंतीतलतालतुडि-
यघणमुइंगपडुपवाइयरवेणं उरालाइं माणुस्तगाइं भोगभोगाई
भुंजमाणे विहरइ। तस्स णं एगमवि आणवेमाणस्स जाव चत्तारि
पंच जणा आवुत्ता चेव अब्भुट्ठंति, भणह देवाणुप्पिया। किं करेमो-
किं आहारेमो? किं उवणेमो? किं आचिट्ठामो? किं भे हियं
इच्छियं? किं भे आसगस्स सयइ? तमेव पासित्ता अणारिया
एवं वयंति—देवे खलु अयं पुरिसे, देवसिणाए खलु अयं पुरिसे,
देवजीवणिज्जे खलु अयं पुरिसे, अन्ने वि य णं उवजीवंति,
तमेव पासित्ता आरिया वयंति—अभिकंतकूरकम्मे खलु अयं पुरिसे,
अतिधुन्ने अइयायरक्खे दाहिणगामिए नेरइए कण्हपक्खिए
आगामिस्साणं दुल्लहवोहियाए यावि भविस्सइ, इच्चेयस्स
ठाणस्स उट्ठिया वेगे अभिगिज्झंति अणुट्ठिया वेगे अभिगिज्झंति,
अभिज्झंता उरा वेगे अभिगिज्झंति, एसठाणे अणारिए अके-
वले अण्णडिपुन्ने अणेयाउए असंसुद्धे असल्लगतणे असिद्धि-
मग्गे अमुत्तिमग्गे अनिट्ठाणमग्गे अणिज्जाणमग्गे असव्व-
दुक्खपहीणमग्गे एगंतमिच्छे असाहु एम खलु पढमस्स ठाण-
स्स अधम्मपक्खस्स विभंगे एवमाहिए ॥सू० १७॥३२॥

छाया—‘स एतयः पर्वद्मध्यादुत्थाय अमेतं हनिष्यमीति कृत्वा तित्तिरं
वा वर्तकं वा लावकं वा कपोतकं वा कपिञ्जलं वा अन्यतरं वा त्रसं प्राणं हन्ता
यावद् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः केनापि आदानेन विरुद्धः सन् अथवा
तददानेन अथवा सुरास्थालकेन गाथापत्रीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा स्वयमेव

अग्निकायेन शस्यानि धमति अन्येनापि अग्निकायेन शस्यानि ध्मापयति अग्निकायेन शस्यानि धमन्तमप्यन्यं समनुजानाति इति सः महद्भिः पापैः कर्मभिः आत्मानमुपस्थापयिता भवति । स एकतयः केनाऽप्यादानेन विरुद्धः सन् अथवा खलदानेन अथवा सुरास्थालकेन गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा उष्ट्राणां वा गवां वा घोटकानां वा गर्दभानां वा स्वयमेव अङ्गादीन् कल्पते अन्येनाऽपि कल्पयति कल्पमानमपि अन्यं समनुजानाति इति महद्भिर्यावद् भवति । स एकतयः केनापि आदानेन विरुद्धः सन् अथवा खलदानेन अथवा सुरास्थालकेन गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा उष्ट्रशाला वा गोशाला वा घोटकशाला वा गर्दभशाला वा कण्टकशाखाभिः परिपिधाय स्वयमेवाग्निकायेन धमति अन्येनाऽपि ध्मापयति धमन्तमपि अन्यं समनुजानाति, इति स महद्भिर्यावद् भवति । स एकतयः केनाऽपि आदानेन विरुद्धः सन् अथवा खलदानेन अथवा सुरास्थालकेन गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा कुण्डलं वा मणिं वा मौक्तिकं वा स्वयमेव अपहरति अन्येनापि अपहारयति अपहस्तमपि अन्यं समनुजानाति इति स महद्भिर्यावद् भवति । स एकतयः केनाऽपि आदानेन विरुद्धः सन् अथवा खलदानेन अथवा सुरास्थालकेन श्रमणानां वा माहनानां वा छत्रकं वा दण्डकं वा भाण्डकं वा मात्रकं वा यष्टिकां वा वृषीं वा चेलकं वा प्रच्छादनपटीं वा चर्मकं वा छेदनकं वा चर्मकोशिकां वा स्वयमेव अपहरति यावत् समनुजानाति इति स महद्भिर्यावद् उपस्थापयिता भवति, स एकतयः नो विमर्षति, तद्यथा गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा स्वयमेवाऽग्निकायेन ओषधीः धमति यावद् धमन्तमपि अन्यं समनुजानाति इति स महद्भिर्यावद् उपस्थापयिता भवति । स एकतयः नो विमर्षति तद्यथा—गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा उष्ट्राणां वा गवां वा घोटकानां वा गर्दभानां वा स्वयमेव अथवा कल्पते अन्येनाऽपि कल्पयति अन्यमपि कल्पमानं समनुजानाति । स एकतयः नो विमर्षति, तद्यथा—गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा उष्ट्रशाला वा यावद् गर्दभशाला वा कण्टकशाखाभिः परिपिधाय स्वयमेव अग्निकायेन धमति यावत् समनुजानाति । स एकतयः नो विमर्षति, तद्यथा—गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा यावद् मौक्तिकं वा स्वयमेव अपहरति यावत् समनुजानाति । स एकतयः नो विमर्षति तद्यथा—श्रमणानां वा माहनानां वा छत्रकं वा दण्डकं वा यावच्चर्मच्छेदकं वा स्वयमेव अपहरति यावत् समनुजानाति इति स महद्भिर्यावद् उपस्थापयिता भवति । स एकतयः श्रमणानां वा माहनानां वा छत्रा नानाविधैः पापकर्मभिरात्मानमुपस्थापयिता भवति अथवा खल

अप्सरसः आस्फालता भवति अथवा पुरुषं वदिता भवति कालेनाऽपि तस्याऽनु-
प्रविष्टस्य अशनं वा पानं वा यावन्नो दापयिता भवति । ये इमे भवन्ति व्युत्तमन्तो,
भाराक्रान्ता अलसकाः वृषलकाः कृपणकाः श्रमणकाः प्रव्रजन्ति । ते इदमेव
जीवितं धिगुजीवितं सम्पति वृंहन्ति । नाऽपि ते परलोकस्य अर्थाय किञ्चिदपि
श्लिष्यन्ति ते दुःखयन्ति ते शोचन्ति ते जूरयन्ति ते तिष्यन्ति ते पिष्टन्ति ते
परितप्यन्ति ते दुःखनजूरणशोचनतेपनपिष्टनपरितापनवधवन्धपरिक्लेशेभ्योऽपति-
विता भवन्ति, ते महता आरम्भेण महता समारम्भेण ते महद्भयमारम्भसमार-
म्भाभ्यां विरूपरूपैः पापकर्मकृत्यैः उदारानां मानुष्यकाणां भोग भोगानां भोक्तारो
भवन्ति । तद्यथा—अन्नमन्नकाले पानं पानकाले वस्त्रं वस्त्रकाले लयनं लयनकाले
शयनं शयनकाले स पूर्वापरं च स्नातः कृतवतिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः शिरसा
स्नोतः कण्ठे मालोकृत आविद्धमणिमुवर्णः कल्पितमालामुकुटी प्रतिबद्धशरीरः प्रति-
लम्बित श्रोणिसूत्रकमालयदामकलापः अहतवस्त्रपरिहितः चन्दनोक्षितगात्रशरीरः महति
महत्यां विस्तीर्णायां कूटागारशालायां महति विस्तीर्णे सिंहासने स्त्रीगुल्मसंपरिवृतः
सर्वेशत्रेण ज्योतिषा ध्मायमानेन महताहतनाट्यगीतवादित्रतन्त्रीतलतालत्रुटिकघन-
मृदङ्गपटुप्रवादितरवेण उदारान् मानुषकान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति । तस्यै-
कमपि आज्ञापयतः यावच्चत्वारः पञ्च वा अनुक्ताश्चैव पुरुषा अभ्युत्तिष्ठन्ति । भगवतः
देवानुप्रियाः, किं कुर्मः किमाहरामः किमुपनयामः किमातिष्ठामः किं युष्माकं
हितमिष्टं किं युष्माकम् आस्यस्य स्वदते । तमेव दृष्ट्वा आनार्याः एवं वदन्ति, देवः
खलु अयं पुरुषः देवस्नातकः खलु अयं पुरुषः देवजीवनीयः खलु अयं पुरुषः,
अन्येऽपि एनमुपजीवन्ति । तमेव दृष्ट्वा आर्याः वदन्ति, अभिक्रान्तक्रूरकर्मा खलु
अयं पुरुषः अतिधूर्तः अत्यात्मरक्षः दक्षिणगामी नैरयिकः कृष्णपाक्षिकः आगमि-
ष्यति दुर्लभबोधिकश्चापि भविष्यति । इत्येतस्य स्थानस्य उत्थिता एके अभिगृध्यन्ति
अनुत्थिता एके अभिगृध्यन्ति अभिज्ञाकुलाः एके अभिगृध्यन्ति । एतत् स्थानम्
अनार्यम् अकेवलम् अपतिपूर्णम् अनैयायिकम् असंमुद्धम् अशल्यकर्त्तनम् असिद्धि-
मार्गम् अमुक्तिमार्गम् अनिर्वाणमार्गम् अनिर्याणमार्गम् असर्वदुःखप्रदीणमार्गम्
एकान्तमिथ्या असाधु एषखलु मयमस्य स्थानस्य अधर्मपक्षस्य विभङ्गः एवमा-
ख्यातः ॥सू० १७=३२॥

टीका—‘से एगइओ’ स एकतयः कोऽपि पुरुषः ‘परिसामज्ज्ञाओ’ पर्वन्मध्यात-
यत्तं क्वचन सम्मिलितसभातः ‘उड्डित्ता’ उत्थाय ‘अहमेणं हणामित्ति कटूदु’ अह-

અન્યદ્વારા ‘અગ્નિકાણં સસ્માઈ જ્ઞામાવેઈ’ અગ્નિકાચેન શસ્યાનિ ધ્માપ-
યતિ-દાહયતિ. તતશ્ચ તેષામ્ ‘અગ્નિકાણં સસ્માઈ જ્ઞામંતં વિ અન્નં સમણુજાણઈ’
અગ્નિકાચેન શસ્યાનિ ધમન્તદપ્યન્યં નરાન્તરમ્ સમણુજાનાતિ-અનુમોદતે, ‘ઈં સે’
इति सः ‘महया पावेहिं कम्पेहिं’ महद्भिः पापैः कर्मभिः ‘अत्ताणं’ आत्मानम्
‘ઉવવ્વાહિત્તા મવઈ’ ઉપરુપાયિતા મવતિ, પુરુષાણાં તેષાં શસ્યાદિકમગ્નિકાચેન
સ્વયં ધમન્ અન્યદ્વારા ધ્માપયન્ વા તજ્જનિતપાપેન લિપ્તઃ સન્ સ્વાત્મનઃ પાપિઠ-
તયા ઉપરુપયિતા-પ્રસિદ્ધિકારકો મવતિ, ‘સે ઇગ્ગો’ સ એકતયા કોઽપિ પુરુષઃ
‘કેણઈ આયાણેણં વિરુદ્ધે સમાણે’ કેનાઽપિ આદાનેન-કારણવિશેષેણ વિરુદ્ધઃ-
ક્રુદ્ધઃ સન્ ‘અદુવા’ અથવા ‘સ્વલદાણેણં’ કુત્તિસતાન્નપ્રદાનેન ‘અદુવા’ અથવા
‘સુરાથાલણં વા’ સુરાસ્થાલકેન-અમીઠસિદ્ધ્યભાવેન વા પ્રકુપિતઃ સન્ ‘ગાહા-
વર્ણ વા ગાહવડ્ડપુત્તાણ વા’ ગાથાપતીનાં વા ગાથાપતિપુત્રાણાં વા ‘ઉટ્ટાણં વા-
ગોણાણં-ઘોહમાણં વા-ગદ્ધમાણં વા’ ઉટ્ટાણાં વા-ગવાં વા-ઘોટકાનાં વા-ગદ્ધ-
માણાં વા ‘સયમેવ’ સ્વયમેવ ‘હુરાઓ’ અજ્ઞાનિ-અવયવાન્-હસ્તપાદાદીન્ ‘કપ્પઈ’
कल्पते-कल्पनमत्र कर्त्तनम् खण्डशः करोति कुन्तति-इत्यर्थः ‘अन्नेण वि’ अन्येनाऽपि
‘કપ્પાવેઈ’ કલ્પયતિ-કર્ત્તયતીતિ ‘કપ્પંતં વિ અન્નં’ કલ્પમાનમપિ-કુન્તન્તમપિ-
खण्डशः कुर्वन्तमपि अन्यम् ‘समणुजाणइ’ समणुजानाति-अनुमोदते, ‘इं सें’ इति
सः ‘महया जाव भवइ’ महद्भिः पापैः कर्मभिः युक्तो भवन् स्वात्मनोऽपकीर्त्तिं

ચાકર જલવા દેતા હૈ ઓર જલા દેને વાલે કા અનુમોદન કરતા હૈ ।
ऐसा करके वह महान् पाप से लिप्त होकर अपने को पापिष्ठ के रूप
में प्रख्यात करता है ।

કોઈ પુરુષ કિસી કારણ સે વિરુદ્ધ હોકર સડા-ગલા અન્ન દેને સે
या मद्य स्थालक से या अन्य किसी कारण से कुपित होकर गाथापति के
અથવા ગાથાપતિ કે પુત્રોં કે, ઝંટોં કે ગાયોં કે, અર્ધોં કે યા ગર્ધોં કે
हाथ-पैर आदि अंगों को स्वयं काट देता है, किसी दूसरे से कटवा

લગાડાવીને ખાળી નંખાવે છે. અને ખાળવા વાળાનું અનુમોદન કરે છે. એવું
કરીને તે મોગ્ર પાપથી લિપ્ત થઈને પોતાને પાપિ પશુથી પ્રખ્યાત કરે છે.

કોઈ પુરુષ કોઈ કારણથી વિરુદ્ધ થઈને સડેલું કે બગડી ગયેલું
अनाज आपवाથી अथवा मद्य-हाइથી अथवा भीज कौं कारणથી क्रोधाय
માન થઈને ગાથાપતિના અથવા ગાથાપતિના પુત્રોના, ઉટોના, કે ગાયોના,
घोडाओना के गर्धओना हाथ-पग विगेरे अंगोने स्वयं कापी नाछे છે. કોઈ

‘ઓ’ સ એકતયઃ કોઽપિ પુરુષઃ ‘કેણઈ આયાણે’ કેનાઽપિ આદાનેન-કુત્સિ-
તાઽન્નપ્રદાનેન ‘અદુવા’ અથવા ‘સુરાથાલણં’ સુરાસ્થાલકેન-અમીષ્ટસિદ્ધ્યભાવેન
‘ગાહાવર્ણ-વા’ ગાથાપતીનાં વા ‘ગાહાવર્ણપુત્તાણ વા’ ગાથાપતિપુત્રાણાં વા ‘કુંડલં
વા-મર્ણિ વા-મોત્તિયં વા કુંડલં વા-મર્ણિ વા મૌક્તિકં વા અલક્ષ્ણાદિકમ્, ‘સયમેવ
અવહરઈ’ સ્વયમેવાઽપહરતિ, ‘અન્નેણ વિ અવહરાવેઈ’ અન્યેનાઽપિ અપહારયતિ-
અન્યદ્વારા અપહરણં કારયતિ ‘અવહરંતં વિ અન્ને સમણુજાણઈ’ અપહરન્તમપિ અન્યં
સમણુજાનાતિ-અનુમોદતે ‘ઈઃ સે મહયા જાવ મંઘઈ’ इति स महद्भिर्वावद्भवति-
મહદ્ભિઃ પાપૈઃ કર્મભિર્યુક્તઃ સ્વાઽપકર્ત્તિ લોકે વિસ્તારયતિ । ‘સે ઇગઈઓ’ સ
એકતયઃ કોઽપિ પુરુષઃ ‘કેણઈ આયાણે’ કેનાઽપિ આદાનેન કિમપિ કારણ
માસાચ ‘વિરુજ્ઞે સમાણે’ વિરુદ્ધઃ સન્-વિરોધપ્રુપગ ૧ઃ સન્ ‘અદુવા’ અથવા ‘સ્વલ-
દાણે’ અદુવા સુરાથાલણં’ અથવા સ્વલદાનેન કુત્સિતાન્ન પ્રદાનેન અથવા સુરાસ્થા-
લકેન-અમિલપિતવસ્તુનોઽલાભેન સાધૂનામુપરિ ક્રોધ કુર્વન્નરાધમઃ કોઽપિ જનઃ
તેષાં વિશ્વદ્ભાવાનામ્, સમણાણ વા માહણાણ વા’ શ્રમણાનાં વા માહનાનાં વા
વશ્યમાણવસ્તુનિ સ્વયમેવાહરતિ । ‘છત્તગં વા-દંડગં વા-મંઘગં વા-મત્તગં વા-
છટ્ઠિ વા-મિસિગં વા-ચેલગં વા-ચિલિમિલિગં વા-ચેમ્મયં વા છેયણગં વા-ચેમ્મ-
કોસિયં વા-સયમેવ અવહરઈ જાવ સમણુજાણઈ ઇઃ સે મહયા જાવ ઉવવલાઈત્તા
મંઘઈ’ છત્તકં વા-દણ્ડકં વા-માણ્ડકં વા-અમત્તકં વા-યણ્ઠિકાં વા-વૃસીમ્ વા-
આસનમ્, ચેલકં વા-પચ્છાદનપટી વા, ચર્મકં વા-છેદનકં વા-શસ્ત્રાદિ, ચર્મ
કોશિકાં વા ચર્મપુટકમ્ ‘થૈલીતિ’ પ્રસિદ્ધમ્ ‘સ્વયમેવ અપહરતિ સ દુષ્પુરુષઃ સ્તે-
નાદિ વૃત્ત્યા ‘જાવ સમણુજાણઈ’ યાવત્ સમણુજાનાતિ, સ્વયમપહરતિ અન્યે-
નાઽપિ અપહારયતિ, અપહરન્તમન્યં સમણુજાનાતિ-તદનુમોદનાં કરોતિ-इत्येव

કોઈ પુરુષ સ્વરાવ મન્ન દેને સે સુરાસ્થાલક સે અથવા કિસી
અમીષ્ટ વસ્તુ કી પ્રાપ્તિ ન હોને સે શ્રમણો યા બ્રાહ્મણો પર કુદ્ધ હો કર
તેને છાતે, હંડે, માંડ, પાત્ર, લાઠી, આસન, વસ્ત્ર, પદાં, ચર્મ, છેદનક
(વનસ્પતિ કાટને કે શસ્ત્ર), ચર્મ કોશિકા યા ચર્મપુટક (થૈલી) આદિ ઉપ-
કરણો કો સ્વયં હર લેતા હૈ, દુસરે સે હરણ કરવા લેતા હૈ યા હરણ

કોઈ પુરુષ શ્રમણ અન્ન આપવાથી, સુરાસ્થાલકથી અથવા કોઈ ઇષ્ટ
વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થવાથી શ્રમણો અથવા બ્રાહ્મણો પર ક્રોધ કરીને તેઓની
છત્રીયો હંડાઓ, વાસણો, લોકડીયો, આસન, વસ્ત્ર, પદાં ચામડા, છેદનક
(વનસ્પતિ કાપવાનું શસ્ત્ર વિશેષ) અમ કોશિકા અથવા ચર્મ પુટક (થૈલી)
વિગેરે ઉપકરણોને સ્વયં હરી લે છે, બીજાની પાસે હરણ કરાવી લે છે.
અથવા હરણ કરવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે, તે કારણે તે મહાન પાપ.

इओ' स एकतयः कोऽपि पुरुषः 'केणइ आयाणेणं' केनाऽपि आदानेन-कुत्सि-
ताऽन्नप्रदानेन 'अदुवा' अथवा 'सुराथालणं' सुरास्थालकेन-अभीष्टसिद्धयभावेन
'गाहावईण वा' गाथापतीनां वा 'गाहावइपुत्ताण वा' गाथापतिपुत्राणां वा 'कुंडलं
वा-मणिं वा-मोत्तियं वा कुण्डलं वा-मणिं वा भौक्तिकं वा अलङ्कारादिकम्, 'सयमेव
अवहरइ' स्वयमेवाऽपहरति, 'अन्नेण वि अवहरावेइ' अन्येनाऽपि अपहारयति-
अन्यद्वारा अपहरणं कारयति 'अवहरंतं वि अन्नं समणुजाणइ' अपहरन्तमपि अन्यं
समनुजानाति-अनुमोदते 'इइ से महया जाव भवइ' इति स महद्भिर्वावद्भवति-
महद्भिः पापैः कर्मभिर्युक्तः स्वाऽपकर्त्ति लोके विस्तारयति । 'से एगइओ' स
एकतयः कोऽपि पुरुषः 'केणइ आयाणेणं' केनाऽपि आदानेन किमपि कारण
मासाद्य 'विरुज्झे समाणे' विरुद्धः सन्-विरोधमुपगमः सन् 'अदुवा' अथवा 'खल-
दाणेण अदुवा सुराथालणं' अथवा खलदानेन कुत्सितान्न प्रदानेन-अथवा सुरास्था-
लकेन-अभिलषितवस्तुनोऽलाभेन साधूनामुपरि क्रोधं कुर्वन्नराधमः कोऽपि जनः
तेषां विशुद्धभावानाम्, समणाण वा माहणाण वा' श्रमणानां वा माहनानां वा
वक्ष्यमाणवस्तूनि स्वयमेवाहरति । 'छत्तगं वा-दंडगं वा-भंडगं वा-भत्तगं वा-
कहिं वा-भिसिगं वा-चेलगं वा-चिलिमिलिगं वा-चम्मयं वा छेयणगं वा-चम्म-
कोसियं वा-सयमेव अवहरइ जाव समणुजाणइ इइ से महया जाव उवक्खाइत्ता
भवइ' छत्रकं वा-दण्डकं वा-भाण्डकं वा-अमत्रकं वा-यष्टिकां वा-वृसीम् वा-
आसनम्, चेलकं वा-प्रच्छादनपटीं वा, चर्मकं वा-छेदनकं वा-शस्त्रादि, चर्म
कोशिकां वा चर्मपुटकम् 'थैलीति' प्रसिद्धम् 'स्वयमेव अपहरति स दुष्पुरुषः स्ते-
नादि वृत्त्या 'जाव समणुजाणइ' यावत् समनुजानाति, स्वयमपहरति अन्ये-
नाऽपि अपहारयति, अपहरन्तमन्यं समनुजानाति-तदनुमोदनां करोति-इत्येव

कोई पुरुष खराब अन्न देने से सुरास्थालक से अथवा किसी
अभीष्ट वस्तु की प्राप्ति न होने से श्रमणों या ब्राह्मणों पर क्रुद्ध हो कर
उनके छाते, डंडे, भांड, पात्र, लाठी, आसन, बख, पर्दा, चर्म, छेदनक
(वनस्पति काटने के शस्त्र), चर्म कोशिका या चर्मपुटक (थैली) आदि उप-
करणों को स्वयं हर लेता है, दूसरे से हरण करवा लेता है या हरण

कोई पुरुष भराव अन्न आपवाथी, सुरास्थालकथी अथवा कोई छोट
वस्तुनी प्राप्ति न थवाथी श्रमणो अथवा ब्राह्मणो पर क्रोध करीने तेजोनी
छत्रीयो डंडाओ, वासणो, लाकडीयो, आसन, बख, पर्दा आभडा, छेदनक
(वनस्पति कापवानुं शस्त्र विशेष) चर्मकोशिका अथवा चर्म पुटक (थैली)
विगेरे-उपकरणोने स्वयं हरी ले छे, भीन्नी पांसे-हरण करवा ले छे,
अथवा हरण करवावाणानुं अनुमोदन करे छे, ते करण से भरीने पाप-

લોકે પ્રજાપયતિ 'સે એગ્ઠો' સ એકતયઃ કોઽપિ પુરુષઃ 'કેગદ્ આયાણેન' કેનાઽપિ આદાનેન-કારણવિશેષેણ 'વિરુઙ્ગે સમાણે' વિરુદ્ધઃ-ક્રુદ્ધઃ સન્ 'અદુવા' અથવા 'સ્વલદાણેન' કુત્સિતાન્નપ્રદાનેન 'અદુવા' અથવા 'સુરાસ્થાલકેન અમીઘાર્થાઽપ્રાપ્ત્યા 'ગાહાવર્ણેન વા' ગાથાપતીનાં વા 'ગાહાવૃષ્ટિપુત્તાણ વા' ગાથાપતિપુત્રાણાં વા 'ઉદ્દ-સાલાઓ વા, ગોણસાલાઓ વા ગર્દમસાલાઓ વા' ઉદ્દશાલા વા-ગોશાલા વા-ઘોટક-શાલા વા-ગર્દમશાલા વા 'કંટકગર્વોદિયાપ' કણ્ટકશાલામિઃ 'પરિપેદિતા' પરિપિ-ધાય-સમન્તાદ્વેષ્યિત્વા 'સયમેવ' સ્વયમેવ 'અગ્નિકાણં' અગ્નિકાણેન 'શામેઃ' ધમતિ-અગ્નિપ્રદીપનં કરોતિ 'અન્નેણ વિ જ્ઞામાવેઃ' અન્યેનાપિ ધમાપયતિ-પરદ્વા-રાઽગ્નિં જ્વલયતિ 'જ્ઞામંતં વિ અન્નં સમણુજાણઃ' ધમન્તં પ્રદીપ્તિં કુર્વન્તમન્યં સમનુ-જાનાતિ તદનુમોદનાં કરોતિ 'ઇઃ સે મહયા જાવ ભવઃ' इति स महद्भिः यावद् भवति महद्भिः पापैः कर्मभिर्युक्तो भवन् स्वापकीर्त्तिं लोके वितनोति । 'સે એગ-

દેતાં-હૈ-યા કાટને વાલે કા અનુમોદન કરતા હૈ । હસ પ્રકાર મહાન્ પાપ કરકે વહ અપને કો લોક મેં ઘોર પાપી કે રૂપ મેં પ્રસિદ્ધ કરતા હૈ ।

કોઈ પુરુષ કિસી કારણ સે વિરોધી થન કર ક્રુપિત હો જાતા હૈ અથવા કુત્સિત અન્ન દેને સે યા સુરાસ્થાલક સે નારાજ હોકર ગાથા પતિ યા કે ગાથાપતિ પુત્રોં કી ગોશાલા ઉદ્દશાલા, ઘુડસાલ યા ગર્દમ-શાલા કો કંટક શાલાઓં સે ઢંક કર આગ લગાકર ભસ્મ કર દેતા હૈ, યા દૂસરે સે આગ લગવા કર ભસ્મ કરવા દેતા હૈ યા આગ લગા દેને વાલે કી અનુમોદના કરતા હૈ ।

વહ મહાન્ પાપકર્મોં સે યુક્ત હોકર લોક મેં અપની અપકીર્તિ કા વિસ્તાર કરતા હૈ ।

બીજા પાંસે કપાવી નાખે છે, અથવા કાપવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે, આ રીતે મહાન્ પાપ કરીને તે પોતાને જગતમાં ઘોર પાપી તરીકે પ્રસિદ્ધ કરે છે.

કોઈ પુરુષ કોઈ કારણથી વિરોધી બનીને ક્રોધ યુક્ત બની જાય છે. અથવા ખરાબ અન્ન આપવાથી સુરાસ્થાલક-હાડના પત્રથી નારાજ થઈને ગાથાપતિ અથવા ગાથાપતિના પુત્રોની ગોશાળા, ઉદ્દશાળા, ઘોડર, અથવા ગર્દમશાળાને કાંટા વિગેરેથી ઢાંકીને આગ લગાવીને બાળી નાખે છે અથવા બીજા પાંસે આગ લગાડાવીને બળાવી નાંખાવે છે. અથવા આગ લગાડવા-વાળાનું અનુમોદન કરે છે.

તે મહાન્ પાપકર્મથી યુક્ત બનીને જગતમાં પોતાની અપકીર્તિના લાવો કરે છે.

‘ઓ’ સ એકતયઃ કોઽપિ પુરુષઃ ‘કેણઙ આયાણેણ’ કેનાઽપિ આદાનેન-કુત્સિ-
તાઽન્નપદાનેન ‘અદુવા’ અથવા ‘સુરાથાલણં’ સુરાસ્થાલકેન-અભીષ્ટસિદ્ધ્યભાવેન
‘ગાહાવર્ણવા’ ગાથાપતીનાં વા ‘ગાહાવહ્નુપ્તાણ વા’ ગાથાપતિપુત્રાણાં વા ‘કુંડલં
વા-મર્ણિ વા-મોત્તિર્ય વા કુંડલં વા-મર્ણિ વા મૌક્તિકં વા અલઙ્કારાદિકમ્, ‘સયમેવ
અવહરહ’ સ્વયમેવાઽવહરતિ, ‘અન્નેણ વિ અવહરાવેહ’ અન્નેનાઽપિ અપહારયતિ-
અન્યદ્વારા અપહરણં કારયતિ ‘અવહરંતં વિ અન્નં સમણુજાણઙ’ અપહરન્તમપિ અન્યં
સમણુજાનાતિ-અનુમોદતે ‘ઇઙ સે મહયા જાવ મન્હ’ ઇતિ સ મહદ્ભિર્યાવદ્ભવતિ-
મહદ્ભિઃ પાપૈઃ કર્મભિર્યુક્તઃ સ્વાઽપકર્ત્તિ લોકે વિસ્તારયતિ । ‘સે ઇગ્ઙઓ’ સ
એકતયઃ કોઽપિ પુરુષઃ ‘કેણઙ આયાણેણ’ કેનાઽપિ આદાનેન કિમપિ કારણ
માસાચ ‘વિરુઙ્ગે સમાણે’ વિરુદ્ધઃ સન્-વિરોધમુપગતઃ સન્ ‘અદુવા’ અથવા ‘સ્વલ-
દાણેણ અદુવા સુરાથાલણં’ અથવા સ્વલદાનેન કુત્સિતાન્ન પ્રદાનેન-અથવા સુરાસ્થા-
લકેન-અભિલષિતવસ્તુનોઽલાભેન સાધૂનામુપરિ ક્રોધં કુર્વન્નરાધમઃ કોઽપિ જનઃ
તેષાં વિશુદ્ધભાવાનામ્, સમણાણ વા માહણાણ વા’ શ્રમણાનાં વા માહનાનાં વા
વશ્યમાણવસ્તુનિ સ્વયમેવાવહરતિ । ‘હત્તગં વા-દંડગં વા-મંદગં વા-મત્તગં વા-
કુટ્ઠિં વા-મિસિગં વા-ચેલગં વા-ચિલિમિલિગં વા-ચેમ્મયં વા હેયણગં વા-ચ્ચમ્મ-
કોસિયં વા-સયમેવ અવહરહ જાવ સમણુજાણઙ ઇઙ સે મહયા જાવ ઉવક્લાહત્તા
મ્મહ’ હત્તકં વા-દણ્ડકં વા-માણ્ડકં વા-અમત્તકં વા-યટ્ઠિકાં વા-વૃસીમ્ વા-
આસનમ્, ચેલકં વા-પચ્છાદનપટી વા, ચર્મકં વા-હેદનકં વા-શત્ત્રાદિ, ચર્મ
કોશિકાં વા ચર્મપુટકમ્ ‘થેલીતિ’ પ્રસિદ્ધમ્ ‘સ્વયમેવ અવહરતિ સ દુષ્પુરુષઃ સ્તે-
નાદિ વૃત્ત્યા ‘જાવ સમણુજાણઙ’ યાવત્ સમણુજાનાતિ, સ્વયમપહરતિ અન્ને-
નાઽપિ અપહારયતિ, અપહરન્તમન્યં સમણુજાનાતિ-તદનુમોદનાં કરોતિ-इत्येव

કોઈ પુરુષ સ્વરાચ મન્ન દેને સે સુરાસ્થાલક સે અથવા કિસી
અભીષ્ટ વસ્તુ કી પ્રાપ્તિ ન હોને સે શ્રમણો યા બ્રાહ્મણો પર ક્રુદ્ધ હોકર
ઉનકે છાતે, હંડે, મ્હાંડ, પાત્ર, લાઠી, આસન, વલ્લ, પદાં, ચર્મ, હેદનક
(વનસ્પતિ કાટને કે શસ્ત્ર), ચર્મ કોશિકા યા ચર્મપુટક (થેલી) આદિ ઉપ-
કરણો કો સ્વયં હર લેતા હૈ, દુસરે સે હરણ કરવા લેતા હૈ યા હરણ

કોઈ પુરુષ જરાખ અન્ન આપવાથી, સુરાસ્થાલકથી અથવા કોઈ હંડ
વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થવાથી શ્રમણો અથવા બ્રાહ્મણો પર ક્રોધ કરીને તેઓની
છત્રીયો હંડાઓ, વાસણો, લાંકડીયો, આસન, વૃક્ષ, પંદાં આમડા, હેદનક
(વનસ્પતિ કાપવાનું શસ્ત્ર વિશેષ) ચર્મ કોશિકા અથવા ચર્મ પુટક (થેલી)
વિગેરે ઉપકરણોને સ્વયં હરી લે છે, બીજાની પાસે હરણ કરાવી લે છે,
અથવા હરણ કરવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે, તે કારણે તે મહાન પાપ.

કરનાત્સઃ, 'મહયા જાત્ર ઉવચ્ચાસ્તા મચ્ચ' મહદ્ભિઃ પાપકર્મભિઃ સમનુયુક્તઃ
 દ્વાત્મતઃ પાપિષ્ઠત્વેન લોકે-ઉપહ્યાપયિતા મચ્ચતીતિ । કારણત્રયશ્ચ ક્રોધં કૃત્વા-
 અવકુર્વન્ પાપીયાનિતિ પૂર્વપ્રકરણે પ્રદર્શિતમ્ । इह तु कारणमन्तरेणैव परानपकुर्वन्
 પ્રદૃષ્યતિ તાદૃશઃ કર્મણિ પાપં લેશતોઽપિ ન વિચારયતિ, તાદૃશઃ પુરુષઃ કસ્ય-
 ચિદ્દેનપતેર્ધાન્યાદિકં સ્વયં નાશં કરોતિ, પરેણ વા નાશયતિ, વિનાશં કુર્વન્ત મન્ય-
 મદ્ભુમોદતે-इति स महापापीति दर्शयति-'से 'एगइओ' स एकतयः कश्चित्पापी
 'णो वितिगिछइ' नो विमर्षति-नैव किमपि विचारयति, किन्तु विचारमन्तरेणैव
 સાવચ્ચમાચરતિ, 'તંનહા' તથથા 'ગાહાવર્ણ વા-ગાહાવરપુત્તાણ વા' ગાથાપતીનાં

કરને બાલે કા અનુમોદન કરતા હૈ । इस कारण वह महान् पाप कर्म से
 युक्त होकर लोक में अपने को पापिष्ठ के रूप में प्रसिद्ध करता है ।

यहां तक उन पापी पुरुषों का कथन किया गया है । जो किसी
 कारण से क्रुपित होकर दूसरों का अपकार करते हैं । अब ऐसे पापीयों
 का उल्लेख करते हैं जो निष्कारण ही दूसरों का अपकार करके प्रसन्न
 होते हैं और लेश मात्र भी पाप का विचार नहीं करते । ऐसे पुरुषों
 में से कोई धनपति के धान्य आदि को स्वयं नष्ट करता है दूसरे से
 नष्ट करने वाले का अनुमोदन करता है । ऐसा पुरुष महापापी है यह
 आगे दिखलाते हैं-

कोई पापी पुरुष कुछ भी विचार नहीं करता है, विचार किये
 बिना ही पाप का आचरण करता है, जैसे-गाथापति या गाथापति

કર્મથી યુક્ત થઈને જગતમાં પોતાને પાપિષ્ઠ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરે છે

અટકા સુધી તેવા પાપી પુરુષોનું કથન કરવામાં આવ્યું છે કે જેઓ
 કોઈ કારણથી ક્રોધ યુક્ત થઈને બીજાઓનો અપકાર કરે છે. હવે એવા
 પાપીયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે કે જેઓ વિના કારણે જ બીજાઓનો
 અપકાર કરીને પ્રસન્ન થાય છે. અને લેશમાત્ર પણ પાપનો વિચાર કરતા
 નથી. એવા પુરુષોમાંથી કોઈ ધનવાનના ધાન્યનો સ્વયં નાશ કરે છે,
 બીજાની પાસે નાશ કરાવે છે. અથવા નાશ કરવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે
 એવો પુરુષ મહા પાપી હોય છે. તે હવે આગળ બતાવવામાં આવે છે.

કોઈ પાપી પુરુષ કંઈ પણ વિચાર કર્યા વિનાજ એટલે કે વગર
 વિચારે જ પાપનું આચરણ કરે છે, જેમ ગાથાપતિ અથવા ગાથાપતિના

વા-ગાથાપતિપુત્રાણાં વા 'સયમેવ' સ્વયમેવ 'અગ્નિકાષ્ણં ઓસહીઓ જામેહ' અગ્નિકાષ્ણ-ઉવલદ્વહ્નિના ઓષધી ધાન્યગોધૂમાદિકાન્ ધમતિ દાહં કરોતિ 'જાવ' યાવત્-અન્યેનાડપિ ધમાપયતિ-દાહયતિ 'અન્નંપિ જામંતં, સમણુજાણહ' ધમન્ત-મસ્મીકુર્વન્તમપિ અન્યં સમનુજાનાતિ અનુમોદતે, 'ઇહ સે મહયાં જાવ ઉવકંલાહત્તા' મવતિ' इति सः महद्भिः-पापकर्मभिः संयुज्यमानः स्वस्य दौरात्म्यं लोके उपरुषा-पयति-तनोतीति 'से एगइओ' स एकतयः कश्चित्पापीयानेव 'णो वितिगिछइ' नो विचिकित्सति-नो विमर्शति 'तं जहा' तद्यथा-कारणमन्तरेणैव विचारमकुर्वन् 'गाहावईण वा-गाहावइपुत्ताण वा' गाथापतीनां वा-गाथापतिपुत्राणां वा 'उट्टाण वा-गोणाण वा-घोडगाण वा-गर्दभाण वा-सयमेव છુઆઓ કપ્પેહ' ઉટ્ટાણાં વા-ગાવાં વા-ઘોટકાનાં વા ગર્દમાનાં વા સ્વયમેવાઽવયવાન્ કલાતે-કુન્તતિ, 'અન્નેણ વિ' અન્યેનાડપિ 'કપ્પાવેહ' કલ્પયતિ કર્ત્તનં કારયતિ 'અન્ન વિ કપ્પંતં' અન્યમપિ કલ્પમાનં-કૃતન્તમ્ 'સમણુજાણહ' સમનુજાનાતિ-અનુમોદતે 'સે એગઇઓ ણોવિતિગિ' છइ' स एकतयः अपरः कोऽपि महापापी न किमपि विचिकित्सति-विमर्शति न वि-चारयति, અવિચાર્યૈવ કસ્યચિદ્ધનિકસ્ય અકારણં પશુશાલાં કણ્ઠકાદિભિરવરુદ્ધય-

પુત્રો' કી ઔષધિયો' કો અર્થાત્ 'ગેહૂં' આદિ કે પૌધો' કો સ્વયં જલા દેતા હૈ, યા દૂસરો' સે જલવા દેતા હૈ યા જલા દેને વાલે કા અનુમો-દન કરતા હૈ। इस प्रकार वह घोर पाप से युक्त होकर जगत् में अपनी दुरात्मता प्रकट करता है।

કોઈ પાપી વિચાર કિયે વિના હી ગાથાપતિ યા ગાંધાપતિ પુત્રો' કે જાંટો, ગાયો, ઘોડો તથા ગર્દમો' કે અવયવો' કો સ્વયં કાંટતા હૈ, દૂસરો' સે કટવાતા હૈ યા કાંટને વાલે કા અનુમોદન કરતા હૈ।

કોઈ પાપી વિચાર કિયે વિના હી કિસી ધની કી પશુશાલા કો અકારણ હી કાંટકો આદિ સે ઘેર કર જલા દેતા હૈ, દૂસરે સે જલવા

વૃત્તિનો સ્વીકાર કરીને મત્સ્ય અથવા બીજા ત્રણ પ્રાણીનું હનન, છેદન, ઔષ-ધિયોને અર્થાત્ ઘડું વિગેરેના છોડવાને સ્વયં ખાળી નાખે છે, અથવા બીજાની પાસે ખાવાની નાખાવે છે, અથવા ખાળવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે, આ રીતે તે ઘોર પાપથી યુક્ત થઈને જગતમાં પોતાનું દુરાત્મપણું પ્રગટ કરે છે.

કોઈ પાપી વિચાર કર્યા વિના જ ગાથાપતિના પુત્રાના ઉંટો, ઘોડાઓ, તથા ગધેડાઓના અવયવોને સ્વયં કાપી લે છે, બીજાની પાસે કપાવે છે, અથવા કાપવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે.

કોઈ પાપી વિચાર કર્યા વિના જ કોઈ ધનવાનની પશુશાળાને વિના કારણે જ કાંટાઓ વિગેરેથી ઘેરીને ખાળી નાખે છે, તથા તેમ કરવાવાળાનું

અગ્નિદીપ્તિ કરોતિ, અન્યેનાપિ તથા કારયતિ, તથા કુર્ન્તં પરં સમનુજાનાતિ, હિતિ સ પાપિષ્વપિ પાપિષ્ઠતર હિતિ દર્શયતિ । ‘તં જહા’ તથા—‘ગાહાવર્દ્ધેણ વા—ગાહાવૃષ્ણપુત્તાણ વા’ ગાથાપતીનાં વા—ગાથાપતિપુત્રાણાં વા ‘ઉદ્દશાલાઓ’ વા જાક ગર્દભસાલાઓ વા’ ઉદ્દશાલા વા યાવદ્ગર્દભશાલા વા ‘કંટકશાખાદિયાર્હિ પરિપેહિતા’ કુષ્ઠકશાખામિઃ’ પરિપિત્તાય ‘સયમેવ’ સ્વયમેવ ‘અગ્નિકાણં’ અગ્નિકાણેન ‘જ્ઞામેદ’ ધમત્તિ, અન્યેન વા ધમાપયતિ, ધમન્તમન્યં વા પુનઃ ‘સમણુજાણહ’ સમનુજાનાતિ—અનુમોદતે ‘સે ઇમહો જો વિતિર્ગિચ્છહ’ સ એકતયો મહાપાપી સ્વર્કમ્-ફલં ન વિમર્શતિ—ન વિચારયતિ ‘તં જહા’ તથા—‘ગાહાવર્દ્ધેણ વા—ગાહાવૃષ્ણપુત્તાણ વા જાવ’ ગાથાપતીનાં વા—ગાથાપતિપુત્રાણાં વા યાવત્ ‘મોક્તિયં વા’ મૌક્તિકં વા—મૌક્તિકમણિકાશ્વનાદિકમ્ ‘સયમેવ અવહરહ જાવ’ સ્વયમેવ અપહરતિ યાવત્, અન્યેનાપિ અપહારયતિ, અપહરન્તમન્યમ્ ‘સમણુજાણહ’ સમનુજાનાતિ—અનુમોદતે ‘સે ઇમહો જો વિતિર્ગિચ્છહ’ સ એકતયઃ કોઽપિ હીનમપિ ન કિમપિ વિચારયતિ

દેતા હૈં ઓર ઇસા કરને વાલે કા અનુમોદન કરતા હૈં । વહ પાપિયોં સૈં ધહુત્ત વડા પાપી હૈં, યહ દિલ્લાતે હૈં—ગાથાપતિ યા ગાથાપતિ કે પુત્રોં કી ઉદ્દશાલા યાવત્ ગર્દભ શાલા કો કંટકશાખા આદિ સે ઘેર કર ઉસે સ્વયં હી આગ સે જલા દેતા હૈં દૂસરે સે જલવા દેતા હૈં, ઓર જલાને વાલે કા અનુમોદન કરતા હૈં ।

કોઈ પાપી અપને કર્મ કે ફલ કા વિચાર કિયે વિના હી ગાથાપતિયોં યા ગાથાપતિ પુત્રોં કે મણિ કાંચન મોતી આદિ કા સ્વયં અપહરણ કરતા હૈં દૂસરે સે અપહરણ કરવાના હૈં ઓર અપહરણ કરને વાલે કા અનુમોદન કરતા હૈં ।

કોઈ મતિહીન કુછ બી વિચાર ન કરકે અકારણ હી શ્રમણોં યા

અનુમોદન કરે છે. તે પાપીયોમાં મોટો પાપી ગણાય છે. તેજ બતાવે છે.—ગાથાપતિ અથવા ગાથાપતિના પુત્રોની ઉદ્દશાળા યાવત્ ગર્દભશાળાને કાટાઓ વિગેરેથી ઘેરીને તેને સ્વયં પોતે જ આગથી બાળે છે અથવા બીજા પાંસે બાળાવે છે. અને બાળવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે. તે મોટો પાપી કહેવાય છે.

કોઈ પાપી પોતાના કર્મના ફળનો વિચાર કર્યા વિના જ ગાથાપતિ અથવા ગાથા પતિના પુત્રોના મણી, કાંચન—સોનું મોતી, વિગેરેનું સ્વયં અપહરણ (ચોરી) કરે છે. અથવા બીજાની પાંસે, ચોરી કરાવે છે. અથવા અપહરણ કરવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે. તે મોટો પાપી કહેવાય છે.

અકારણમેવ 'તં જહા' તથા—'સમણ વા-માહગણ વા' શ્રમણાનાં વા માહનાનાં વા છત્તગં વા-દંડગં વા જાવ ચમ્મલેપણગં વા' છત્રકં વા-દળકં વા યાવત્-ચર્મચ્છેદ-નકં વા 'સયમેવ' સ્વયમેવ 'અવહરહ જાવ' અપહરતિ યાવત્ અન્યેનાઽપિ અપહારસ્યતિ, તથાકુર્વન્તમન્યમ્ 'સરણુ નાણહ' સમનુજાનાતિ અનુમોદનાં કરોતીતિ 'સે મહયા જાવ ઉવક્કલાહિતા મવહ' સમહદ્ભિઃ પાપકર્મભિરાત્માન મુપ્પરુયાપયિતા મવતિ, પાપિઠ્ઠત્વેન લોકે સ્વાત્મનોઽપકીર્તિ વિસ્તારયતીતિ 'સે ઇગહો' સ એકતયઃ કથિત્ પુરુષઃ 'સમણ વા માહણ વા દિસ્સા' શ્રમણ વા માહન વા દૃષ્ટ્વા 'નાનાવિહેદિ પાવકમ્મેદિ' નાનાવિદ્યેઃ-અનેકપ્રકારકૈઃ પાપકર્મભિઃ 'અત્તાણં' આત્માનમ્ 'ઉવક્કલાહિતા મવહ' ઉપ્પરુયાપયિતા મવતિ 'અદુવા' અથવા 'ળં અચ્છરાણ આફાલિતા મવહ' અપ્પસર-સચ્છોટિકાયાઃ આસ્ફાલયિતા મવતિ (ચુદ્ધીતિ પ્રસિદ્ધા) અપ્પસરસો જૂમ્માકાલે નૃત્યાઽભિનયે વા કરતલધ્વનિકર્તા મવતિ-અથ ઉપસંહતઃ અપ્પસરસઃ છોટિકાયાઃ આસ્ફાલયિતા વાદકો મવતિ । સાધુ દૃષ્ટ્વા તર્જન્યા તર્જયતિ 'અદુવા' અથવા 'ફરુસં વાદિતા મવહ' પરુષં વાદિતા મવતિ-અપમ્યવચનં વદતિ 'કાલેગાત્રિ સે અણુ-પવિટ્ટસ્સ' કાલેનાપિ ગોચરી સમયે દૈવશ્રાત્તાદશપુરુષગૃહમનુપવિટ્ટસ્ય મિક્ષાપ્રયો-જનાયાઽઽગતસ્ય સાધોઃ કાલે મિક્ષાર્થમાગતાય સાધવે 'અસણં વા પોણં વા બ્રાહ્મણોં' કે છાતે, હંડે યાવત્ ચર્મચ્છેદનક કો સ્વયં હરણ કર લેતે હૈં, દુસરે સે હરણ કરવાતે હૈં યા હરણ કરતે વાલે કા અનુમોદન કરતે હૈં વે ઘોર પાપ કા આચરણ કરકે અપને કો પાપી કે રુપ મેં પ્રસિદ્ધ કરતે હૈં ।

કોઈ પાપી શ્રમણ યા માહન કો દેખ કર ઉનકે પ્રતિ નાના પ્રકાર કે પાપમય આચરણ કરતે હૈં ઓર અપને કો પાપી કે રુપ મેં પ્રહ્યાત કરતે હૈં । વે સાધુ કો દેખકર તર્જની ડંગલી સે ધમકાતે હૈં—સામને સે ચલે જાને કો કહતે હૈં, અસમ્ય વચનોં કા પ્રયોગ કરતે હૈં, મિક્ષા કે સમય પર ભાગ્ય સે ઘર મેં મિક્ષા કે હેતુ આયે હુણ સાધુ કો

કોઈ મંદ બુદ્ધિવાળો પુરુષ વગર વિચાર્યે જ વિના કારણ શ્રમણો અથવા બ્રાહ્મણોના છત્રી, દંડા, યાવત્ ચર્મ ચ્છેદનકને સ્વયં હરણ કરી લે છે. અથવા બીજાની પાસે હરણ કરાવે છે. અથવા હરણ કરવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે. તેઓ ઘોર પાપનું આચરણ કરીને પોતાને પાપીપણથી પ્રસિદ્ધ કરે છે. કોઈ પાપી શ્રમણ અથવા માહનને-બ્રાહ્મણ બોધને તેઓ પ્રત્યે અનેક પ્રકારનો પાપ યુક્ત વ્યવહાર કરે છે, અને પોતાને પાપી રૂપે પ્રસિદ્ધ કરે છે. તેઓ સાધુને તર્જની અંગળીથી ધમકાવે છે. પોતાની સામેથી ચાલ્યા જવાનું કહે છે. અસમ્ય વચનોનો પ્રયોગ કરે છે. આહારના સમયે ભાગ્યવશાત્ ઘર

જાવળી દવાવેત્તા ભવઈ' અશનં વા-મોજનમ્ પાનં વા જલં યાવન્તો દાપયિતા
 ભવતિ, નો દદાતિ કથમપિ-ઇતિ, 'જે ઇમે ભવંતિ વોનમંતા મારવકંતા અલસગા
 વસલગા કિવળગા સમળગા પવ્વયંતિ' તે દુર્મેધસઃ इत्थं કથયન્તિ સાધું દૃષ્ટ્વા, જે
 ઇમે ભવન્તિ વિદ્યન્તે વ્યવ્રમન્તઃ, મારાક્રાન્તાઃ-અલસકાઃ-આલસ્યવન્તઃ વૃષલકાઃ-
 નીચાઃ કૃષ્ણકાઃ-શ્રમગકાસ્તે ઇમે કર્મમયાદૃ ગૃહં પરિત્યજ્ય શ્રમગાઃ સન્તઃ પ્રવ્ર-
 જન્તિ-સાધવો ભૂત્વા સુખમિચ્છન્તો ભવન્તિ । ન ઇમે વસ્તુતો વૈરાગ્યપૂર્વિકાં પ્રવ્ર-
 જ્યાં નીત્રવન્તઃ, કાર્યમયાદેવ પ્રવ્રજ્યાં પ્રાપ્તાન્તઃ 'તે' ઇળમેવ જીવિતં સંપઙ્કિદ્વૃદેતિ'
 તે ઇદમેવ જીવિતં ધિગૂજીવિતં નિન્દિતજીવનમેવ સંપ્રતિ વૃદ્ધન્તિ, સાધુદ્રોહમય
 જીવનમેવ સાધુજીવનં મન્યન્તે । इत्थंભૂતાસ્તે 'નાઈ તે પરલોકસ્મ અદ્યાપ્ કિંચિવિ-
 સિલીસંતિ' નાડપિ તે પરલોકસ્યાર્થાય કિંચિદપિ શ્લિષ્યન્તિ, કિમપિ કાર્યં
 તપોદાનાદિ ન કુર્વન્તિ, 'તે' તે इत्थं ભૂતાઃ પરલોકકાર્યવિરતાઃ 'દુઃખંતિ'
 દુઃખયન્તિ-મરણલક્ષણદુઃખં પ્રાપ્નુવન્તિ, 'તે સોયંતિ' તે શોચન્તિ-દીનતાં
 પ્રાપ્નુવન્તિ, 'તે જૂરંતિ' તે જૂરયન્તિ-પશ્ચાત્તાપં લભન્તે 'તે તિષ્પંતિ' તે
 તિષ્પન્તિ-શોકાતિરેકેનાશ્રુલાલાદિક્ષરણં પ્રાપ્નુવન્તિ 'તે પિઙ્કંતિ' તે પીઙ્ક્યન્તે-

અશન, પાન, ખાદિમ ઓર સ્વાદિમ નહીં દેતે હૈં, પરન્તુ ઈસા કહતે હૈં
 કિ-યે બોજ્ઞા હોને વાલે, આલસી, નીચ, એવં કૃષ્ણ હૈં । કાર્ય કરને સે
 ભયભીત હોકર ઘર છોડ કર સાધુ હો ગઈ હૈં ઓર મોજ ઉડાના
 યાહતે હૈં । ઁન્હોને વાસ્તવ મેં વૈરાગ્ય સે દીક્ષા નહીં ગ્રહણ કી હૈ,
 કર્તવ્ય સે ડર કર સાધુવેષ પહન લિયા હૈ । ઈસ પ્રકાર કહકર વે
 સાધુમોં કે દ્રોહી અપને ધિક્ક જીવન કો હી ઉત્તમ જીવન સમજતે
 હૈં । વે પરલોક કે હિત કે લિઈ તપસ્યા દાન આદિ કુઝ બી ધર્મ કર્મ
 નહીં કરતે હૈં । જવ મૃત્યુ સમીપ આ જાતી હૈ તો શોક કરતે હૈં-દીન
 થન જાતે હૈં, જૂરતે હૈં, આંસુ વહા-વહા કર રોતે હૈં, સંતાપ કા અનુભવ

પર બિક્ષા માટે આવેતા સાધુને અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ આપતા
 નથી. પરંતુ એવું કહે છે કે-આ બોલો ઉપાડવાવાળા આળસુ, નીચ, અને
 કંજુસ છે. કામ કરવાથી ડરીને ઘર છોડી સાધુ બની ગયા છે. અને મોજ
 મળ કરવા ચાહે છે, તેઓએ વાસ્તવિક રીતે વૈરાગ્યથી દીક્ષા ગ્રહણ કરેલ
 નથી. કર્તવ્યથી ડરીને સાધુવેશ પહેરી લીધો છે. આ પ્રમાણે કહીને સાધુ
 ઓનો દ્રોહ કરવાવાળા એવા તેઓ પોતાના ધિક્કારવાને યોગ્ય એવા જીવ-
 નને ઉત્તમ માને છે. તેઓ પરલોકના હિત માટે તપસ્યા, દાન, વિગેરે કંઈ
 પણ ધર્મ કાર્ય કરતા નથી. અને જ્યારે મૃત્યુ નજીક આવી જાય છે, ત્યારે
 શોક કરે છે. દીન-ગરીબ બની જાય છે. જૂરે છે, આંસુ પાડી પાડીને રડે

શરીરતાપં પ્રાપ્નુવન્તિ 'તે પરિતપ્સન્તિ' તે પરિતપ્સન્તિ-પરિતાપમનુભવન્તિ-પરકૃત-
 દુઃખૈઃ 'તે દુઃખણ-જૂરણ સોયણ-તિપ્પણ-પિટ્ટણ-પરિતિપ્પણ-ગ્રહ-વંધણ-પરિ-
 કિલેસાઓ અપ્પહિવિરયા મવ્વહ' તે દુઃખન-જૂરણ-શોચન-તેપન-પીડન-પરિ-
 તાપન-વધ-બંધન-પરિક્લેશેભ્યોપતિવિરતા મવન્તિ; એમ્હો દુ સ્વેભ્યઃ કદાચિ
 દપિ નિવૃત્તા ન મવન્તિ-ચાતુર્ગતિકસંસારે પરિભ્રમન્તિ 'તે મહયા આરંભેણ' તે
 મહતા આરંભેણ-પ્રાણિવાતરુપેણ તે 'મેહયા સમારંભેણ' મહતા સમારંભેણ-
 પ્રાણિતાપરુપેણ 'તે મહયા આરંભસમારંભેણ' તે મહદ્વ્યામારંભસમારંભાભ્યામ્
 'વિરુવરુવેહિં' વિરુપરુપૈઃ-અનેકપ્રકારકૈઃ 'પાવકિચ્ચેહિં' પાપકૃત્યૈઃ 'ઊરાલાઈ
 માણુસસગાઈ' ઉદારાણામતિવિસ્તૃતાનાં માનુષ્યકાનાં-મનુષ્યસમ્બન્ધિનામ્ 'ભોગ
 મોગાઈ' મોગમોગાનામ્ 'બુજિત્તારો મવંતિ' મોક્તારો મવન્તિ તમેવ મનુષ્યસમ્બન્ધિ
 મોગપ્રકારમિહ દર્શયતિ-'તંજહા' તથથા-'અન્નં અન્નકાલે' અન્નોપભોગસમયે
 મોજનકાલેઽન્નં પ્રાપ્નુવન્તિ 'પાણં પાણકાલે' પાનં-પાનીયં પાનકાલે 'વત્થં
 વત્થકાલે' વસ્ત્રં વસ્ત્રકાલે 'લેણં લેણકાલે' લયનં-ગૃહં લયનકાલે 'સયણં સયણ
 કાલે' શયનં-શય્યા-શયનકાલે બુજ્જન્તિ, 'સપુગ્ગાવરં ચ ણં ણ્હાપ કયવલિકમ્મે'
 સપૂર્વાપરં ચ ચલુ સ્નાતઃ કૃતવલિકર્મા પ્રાતર્મધ્યાહ્ને સાયં ચ સ્નાનાદિકં વિધાય

કરતે હૈં । વે દુઃખ, જૂરણ, શોક, રુદન, પિટ્ટન, પરિતાપન, વધ, બંધન
 આદિ કલેશો સે મુક્ત નહીં હોતે હૈં । ચતુર્ગતિક સંસાર મેં પરિભ્રમણ
 કરતે હૈં । મહાન્ આરંભ-જીવવાત સે, મહાન્ સમારંભ-પ્રાણાતિપાત સે
 ઓર મહાન્ આરંભ-સમારંભ સે, વિવિધ પ્રકાર કે પાપકૃત્ય કરકે
 મનુષ્ય સંબંધી ઉદાર ભોગ ભોગતે હૈં । વે ભોગ હસ પ્રકાર હૈં-ભોજન કે
 સમય ભોજન કરતે હૈં પાની કે સમય પાની પીતે હૈં, વસ્ત્ર કે સમય
 વસ્ત્ર, ગૃહ કે સમય ગૃહ, ઓર શય્યા કે સમય શય્યા કા ઉપભોગ કરતે
 હૈં । પ્રાતઃ કાલ મધ્યાહ્ન ઓર સાયંકાલ સ્નાન કરકે કાંક આદિ કો

છે. તેઓ સંતાપનો અનુભવ કરે છે. ખીજાએ કરેલા તાપ-દુઃખનો અનુભવ
 કરે છે. તેઓ દુઃખ, જુરણ શોક, રુદન, પિટ્ટન, પરિતાપ, વધ, બંધન,
 વિગેરે કલેશોથી મુક્ત થતા નથી. ચાર ગતિવાળા સંસારમાં ભટક્યા કરે છે.
 મહાન્ આરંભ-જીવવાતથી, મહાન્ સમારંભ પ્રાણાતિપાતથી, અને મહાન્
 આરંભ સમારંભથી અનેક પ્રકારના પાપકૃત્યો કરીને મનુષ્ય સંબંધી ઉદાર
 ભોગો ભોગવે છે. તે ભોગો આ પ્રમાણે છે.-ભોજનના સમયે ભોજન કરે
 છે, પાણીના સમયે પાણી પીવે છે. વસ્ત્રના સમયે વસ્ત્ર, ઘરના સમયે ઘર,
 અને શય્યાના સમયે શય્યાનો ઉપભોગ કરે છે, સવાર સાંજ અને મધ્યાહ્ન

कृतं बलिकर्म-काकाद्यर्थं दत्तान्नभागो येन स कृतबलिकर्मा 'कयकोउयमंगल-
पायश्चित्ते' कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः-कृतानि कौतुकानि मसतिलकादीनि मङ्गलं
दध्यक्षतादि, प्रायश्चित्तं-दुःस्वप्नादि प्रतिघातत्वेनाऽवश्यकणीयत्वात् येन स कृत-
कौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः 'सिरसा ष्हाए' शिरसा-स्नातः 'कंठे मालाकडे' कण्ठे माला-
कृत-कृतकण्ठमालः 'आविद्धमणिसुवर्णे' आविद्धमणिसुवर्णः-आविद्धे-परिधृते शरीरे
मणिसुवर्णे येन स तथा, 'कण्ठियमालामउली' कल्पितमालामुकुटी-कल्पितः-परि-
धृतः मालाप्रधानो मुकुटो येन स तथा, स्नानादिकं कृत्वा सुवर्णाऽलङ्कारालङ्कृतः-
मालानिर्मितमुकुटवान् भवति 'पडिबद्धशरीरे' प्रतिबद्धशरीरः-दृढावयवकायो
युवा हृष्टपुष्टाङ्गः 'वग्धारियसोणिसुत्तगमल्लदामकलावे' प्रतिलम्बितश्रोणिसूत्रक-
माल्यदामकलापः, कट्याश्रोणिसूत्रं दधाति शिरसि च मालामयमुकुटं विभक्तिं ।
'अहतवत्थपरिहिण्' अहतवस्त्रपरिहितः-अहतस्वच्छन्नवीनवस्त्रस्य धारको भवति ।
'चन्दणोक्खित्तगायसरीरे' चन्दनोक्षितगात्रशरीरः, स्वकीयशरीरे चन्दनलेपं कारयतः
'महइमहालियाए' महत्यां विस्तीर्णायां 'कूडागारसालाए' कूटागारशालायाम्
'महइमहालयंसि' महति महालये विस्तीर्णे 'सीहासणंसि' सिंहासने 'इत्थिगुम्भ-

बलिअन्न भाग देते हैं । कौतुक, मंगल और प्रायश्चित्त करते हैं अर्थात्
मस-तिलक आदि करते हैं, दधि-अक्षत आदि का मंगल करते हैं,
और दुःस्वप्न आदि के फल को नष्ट करने के लिए प्रायश्चित्त कर्म
करते हैं । शिर में माला युक्त मुकुट धारण किये हुए, एवं कंठ में रत्नों
और स्वर्ण के आभूषण धारण किये हुए होते हैं । दृढ शरीर वाले
अर्थात् तरुण होते हैं, कमर में कंठोरा पहनते हैं, मस्तक पर माला मय
मुकुट पहनते हैं, कोरे और स्वच्छ वस्त्र धारण करते हैं । उनके शरीर
पर चन्दन का लेप किया जाता है । तत्पश्चात् वे अत्यन्त विशाल कूटा-
गार शाला में रक्खे हुए विस्तीर्ण सिंहासन के ऊपर बैठकर रमणी

काणे स्नान करीने कौतुक, मंगल अने प्रायश्चित्त करे छे. अर्थात् भस्मी
(भस्म) तिलक विगेरे करे छे. दडिं अक्षत विगेरेथी मंगल कायं करे छे
अने दुःस्वप्न विगेरेना इण्णेना नाश करवा भाटे प्रायश्चित्त कर्म करे छे.
मस्तक पर भाणा युक्त मुकुट धारण करेला होय छे. तथा कंठमां रत्नो
अने सोनाना धरेष्वाणो धारण करेला होय छे. मण्यूत शरीरवाणा
अर्थात् युवान होय छे, केडे कंठारो पडेर छे. माथा पर भाणाथी युक्त
मुकुट पडेर छे. कोरा अने स्वच्छ वस्त्रोने धारण करे छे तेओना शरीर
पर चन्दनो लेप करेला होय छे. ते पछी तेओ अत्यन्त विशाल ओवी कूटा
आर शालाभां राखेलां भाटा सिंहासन पर ओसीने ओी समूहथी सेवाय छे.

સંપરિવુદે' સ્ત્રીગુલ્મસંપરિવૃતઃ, સ્ત્રીસમુદાયૈઃ સંસેવિતો ભવતિ । 'સંવરાણ્ણ' સર્વે
રાત્રેણ 'જોડણા' ડ્યોતિષા 'જિયાયમાણેણ' ધ્માયમાનેન 'મહયા હ્યનદ્વગીય-
વાહ્યતંતીતલતાલત્રુટિઘનમુદ્ગપદ્મવાદિતરવેણ' મહતાહતનાઢ્યગ્રીતવાદિત્રતન્ત્રી-
તલતાલત્રુટિકઘનમુદ્ગપદ્મવાદિતરવેણ, તન્ત્ર-નાઢ્ય-લોકપ્રસિદ્ધં ગીતમપિ લોક-
પ્રસિદ્ધમેવ, વાદિત્ર-વાચવિશેષઃ તન્ત્રી-વીણા તલતાલો હસ્તતાલઃ ત્રુટિતં વાદિક્ર-
ઘનમુદ્ગઃ-પટહઃ પ્રત્યેકં સમાસઃ તે પદુમિઃ પુરુષૈઃ મત્રાદિતા સ્તેષાં મહતા રવેણ-
શબ્દેન 'ઊરાલાઈ' ઊદારાન્-અત્યુન્નતાન્ 'માણુસ્સાઈ' માનુષ્યાન્-મનુષ્યસમ્બન્ધિનઃ
'મોગમોગાઈ' મોગ્યમોગાન્-શબ્દાદિકાન્ 'મુંજમાણે' મુંજાનઃ 'વિહરઈ' વિહરતિ ।
પ્રતદશો રાજસ્થાનીયસુખાસીનો યદા કિમપ્યાજ્ઞાપયતિ-તદૈવ કિઙ્કરાઃ
સર્વે ઉપસ્થિતા ભવન્તિ, તથાSSજ્ઞાનુરોધેન કાર્યં કુર્વન્તિ ઇતિ તદર્શયતિ 'તસ્મિન્
પ્રમણિ આજ્ઞાપયમાણસ' તસ્ય સ્વલ્લ પૂર્વોક્તપુરુષૈકમપિ પુરુષમાજ્ઞાપયતઃ-આજ્ઞાં
કુર્વતઃ 'જાવ' યાવત્ 'ચત્તારિ પંચ જણા અવુત્તા ચેવ અભ્યુદેતિ' એકે પુરુષે આજ્ઞાપ્તે
સતિ દ્વૌ ત્રયઃ-ચત્તારઃ પંચ વા અનુક્તાઃ-અનાજ્ઞમા એવ પુરુષા અભ્યુત્થિષ્ઠન્તિ,
યદપિ કાર્યવશાદ્ એકમાજ્ઞાપયતિ તથાપિ અનાજ્ઞાઃ-અનાહુતા વહ્નઃ કાર્યાયોપ-

સમૂહ કે દ્વારા સેવિત હોતે હૈં । વહાં રાત ભર દીપકોંકા પ્રકાશ રહતા
હૈ । નૃત્ય ઔર ગાન હોતા હૈ । જોર-જોર સે વીણા, મૃદંગ ઢોલ ઔર
હાથ કી તાલિયોં કી ધ્વનિ હોતી હૈ । હસ પ્રકાર શ્રેષ્ઠ સે શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય-
સંબધી કામભોગોં કો ભોગતે રહતે હૈં ।

હસ પ્રકાર રાજસી સુખ ભોગને વાલા પુરુષ જબ કિસી કિંકર કો
આજ્ઞા દેતા હૈ તો ડસી સમય સારે કિંકર ઉપસ્થિત હો જાતે હૈં ઔર
ડસકી આજ્ઞા કે અનુસાર કાર્ય કરતે હૈં । યહી વાત આગે દિસવાલાઈ
જાતી હૈ-પૂર્વોક્ત સુખોં કો ભોગને વાલા જબ એક કિંકર પુરુષ કો
બુલાતા હૈ તો યાવત્ એક કે બદલે ચાર-પાંચ પુરુષ વિના બુલાયે હી

ત્યાં આખી રાત દીવાઓને પ્રકાશ રહે છે. નૃત્ય અને ગાન થાય છે જોર
જોરથી વીણા, મૃદંગ, ઢોલ અને તળીયોને અવાજ થતો રહે છે. આ રીતે
ઉત્તમમાં ઉત્તમ મનુષ્ય સંબધી કામભોગોને ભોગવતા રહે છે.

આ રીતે રાજસી સુખ ભોગવવાવાળો પુરુષ જ્યારે કોઈ એક નોકરને
આજ્ઞા કરે છે, તો તેજ વખતે બધા જ નોકરો ઉપસ્થિત થાય છે. અને
તેની આજ્ઞા પ્રમાણે કાર્ય કરે છે. એજ વાત હવે આગળ બતાવવામાં આવે
છે. પૂર્વોક્ત સુખોને ભોગવવા વાળો પુરુષ જ્યારે એક નોકરને પણ બોલાવે
તો યાવત્ એકને બદલે ચાર-પાંચ પુરુષો બોલાવ્યા વિના જ હાજર થઈ

સ્થિતાઃ ભવન્તિ, અભ્યુત્થાય અનેકે કિં કુર્વન્તિ તત્રાહ—‘મળ દેવાણુપિયા’
 મળત-કથયત હે દેવાણુપિયાઃ ! ‘કિં કરેમો કિં આહરેમો કિં ઉવજેમો’
 કિં કુર્મેઃ, ક્રિમાહરામઃ, કિમુપનયામઃ—કિમાનીય અર્પયામઃ ‘કિં આચિ-
 દ્વામો’ ક્રિમાતિષ્ઠામઃ—કસ્મિન્ કાર્યે વર્ત્તામઃ ‘કિં મે હિયં ઇચ્છિયં’ કિં યુષ્માકં
 હિતસિદ્ધમ્ ‘મે’ ઇતિ યુષ્માકમ્ ‘કિં મે આસગસ્ત સયઈ’ કિં યુષ્માકમ્ આસ્યસ્ય
 સ્વદતે—કિં ભવતાં મુખાય રોચતે, ‘તમેવ પાસિત્તા’ તમેવ તાદૃશં પુરુષમ્ દૃષ્ટ્વા
 ‘અનારિયા’ અનાર્યાઃ ‘એવં વયંતિ’ એવં વદન્તિ ‘દેવે સ્વલુ અયં પુરિસે’ દેવઃ સ્વલુ
 અયં પુરુષઃ ‘દેવસિણાણ સ્વલુ અયં પુરિસે’ દેવસ્નાતકાઃ—દેવશ્રેષ્ઠઃ સ્વલુ અયં પુરુષઃ
 ‘દેવજીવણિજ્જે સ્વલુ અયં પુરુષઃ’ દેવાનાં હિ જીવનાં વ્યતિગમયતિ ‘અન્ને વિ ય નં
 ઉવજીવંતિ’ અન્યેઽપ્યેનમુપજીવન્તિ, અન્યેઽપિ વહવઃ એનમુપજીવ્ય અસ્યાઽધારેણ
 સ્વકીયજીવનયાત્રામ્ આનન્દભાગિતયા ગમયન્તિ ‘તમેવ પાસિત્તા આરિયા વયંતિ’
 તમેવ દૃષ્ટ્વા આર્યાઃ પુનરેવં વદન્તિ મોગાચાસક્તમાનસં તં પુરુષવિશેષં યમનાર્યાઃ
 પુણ્યફલપ્રોક્તારં મન્યન્તે । ‘અભિક્ષંતકૂલકમ્મે સ્વલુ અયં પુરિસે’ અયં પુરુષસ્તુ—

હાજિર હો જાતે હૈં ઓર કહતે હૈં—હે દેવોં કે પ્યારે આજ્ઞા દીજિએ કયા
 કરેં ? કયા લાવેં ? કયા અર્પણ કરેં ? કિસ કાર્ય મેં લગેં ! આપકો
 કયા હિતકર ઓર કયા દૃષ્ટ હૈં ? આપકે મુખ કો કયા રુચિકર હૈં ?

હસ પ્રકાર કે-સુખ ભોગને વાલે પુરુષ કો દેખ કર અનાર્ય લોગ
 એસા કહતે હૈં— યહ પુરુષ તો દેવ હૈં ! દેવ હી કયા, દેવોં મેં મી શ્રેષ્ઠ
 હૈં, યહ દિવ્ય જીવન વ્યતીત કર રહા હૈં ! હસકે સહારે દૂસરે મી બહુત
 સે લોગ ગુલછરે લડા રહૈં હૈં—સુખપૂર્વક જીવન યાપન કર રહે હૈં !
 કિન્તુ ડસી ભોગાસક્ત પુરુષ કો દેખ કર આર્ય જન હસ પ્રકાર
 કહતે હૈં—યહ પુરુષ અત્યન્ત હી કૂર કર્મ કરને વાલા હૈં ! યહ બડા હી

જાત્ય છે. અને કહે છે કે—હે દેવોના પ્યારા ! આજ્ઞા આપો અમો શું
 કરીએ ? શું લાવીએ ? શું અર્પણ કરીએ ? શું કાર્યમાં લાગીએ ? આપને,
 શું હિતકર અને ઈષ્ટ છે ? આપના મુખને શું ગમશે ?

આવી રીતના સુખને ભોગવવા વાળા પુરુષને જોઈને અનાર્ય લોકો
 એવું કહે છે—આ પુરુષ તો દેવ છે, દેવજ શું ? દેવોથી પણ ઉત્તમ છે.
 આ દિવ્ય જીવન વીતાવી રહેલ છે. તેની સહાયથી બીજા પણ ઘણા લોકો
 મળા ઉઠાવી રહ્યા છે. એટલે કે સુખી જીવન વીતાવી રહેલ છે.

પરંતુ એ ભોગાસક્ત પુરુષને આર્ય જ્યારે એવું કહે છે કે—આ
 પુરુષ કૂર કર્મ કરવાવાળો છે, આ ઘણો જ ધૂર્ત છે. આ પોતાની રક્ષામાં

અભિક્રાન્તક્રૂરકર્મા, અત્યન્તમેવ ક્રૂર કર્મ કરોતિ, 'અતિધુત્તે અહાચરવસ્ત્રે દાહિણ ગામિર નૈરદ્દ્યે કણ્ઠપક્ષિણ' અતિધૂતોડત્યાત્મરક્ષકઃ-દક્ષિણગામી નૈરયિકઃ-કૃષ્ણ-પાક્ષિકઃ, અર્દ્ધપુદ્ગલપરાવર્તનકાલાધિકઃ સંસારો વર્તતે સ કૃષ્ણપાક્ષિકઃ કથયતે 'આગમિસ્સાણં' આગમિષ્યતિકાલે 'દુલ્લહબોહિયાણ' દુર્લભબોધિકઃ 'ભવિસ્સદ્' ભવિષ્યતિ, 'ક્રૂરકર્મણિ સદૈવ વ્યાપૃતસ્વાદ્ ભવિષ્યત્કાલે કથમપ્યયં ન સુખમાક્રુ-
'સ્યાત્ તથા દુર્લભબોધિરપિ ભવિષ્યતિ । સુલભબોધિત્વં નાસાદયિષ્યતિ, અધર્મમય-
જીવનાત્ 'ઇચ્ચેયસ્સ' इत्येतस्य 'ठाणस्स' पूर्वोपदर्शितमानुष्यसुखस्थानस्य 'वेगे' एके-
'એકે-કેચન મન્દબુદ્ધયઃ 'ઉદ્ધિયા' ઉત્થિતાઃ-મિત્તાર્થ કૃતપ્રયત્ના અપિ 'અમિ-
ગિજ્ઞંતિ' અમિગૃધ્યન્તિ-કેચિદ્ મન્દબુદ્ધયો મોક્ષાય સમુત્થિતા અપિ પૂર્વોક્ત-
સ્થાનમભિલષન્તિ, તદ્વિષયકસ્પૃહાં કુર્વન્તિ 'વેગે અણુદ્ધિયા અમિગિજ્ઞંતિ' એકે
અનુત્થિતાઃ-ગૃહસ્થા અપિ અમિગૃધ્યન્તિ-ઇદં સુખસ્થાનમભિલષન્તિ-'વેગે' એકે
'અમિજ્ઞાંઝાઉલા' અમિજ્ઞાંઝાકુલાઃ-તૃણાતુરાઃ 'અમિગિજ્ઞંતિ' અમિગૃ-

ધૂત્તં હૈં ! यह अपनी रक्षा में तत्पर रहता है ! यह दक्षिण दिशा के नरक में जाकर उत्पन्न होने वाला है ! यह कृष्ण पाक्षिक है अर्थात् अर्द्ध-
पुद्गल परावर्तन में भी इसका जन्म-मरण का प्रवाह समाप्त होने वाला नहीं है ! यह दुर्लभबोधि होगा सदैव क्रूर कृत्यों में संलग्न रहने के कारण यह भविष्यत् काल में किसी भी प्रकार सुखी होने वाला नहीं है ! इसको सरलता से सम्पक्त्व मिलने वाला नहीं है, क्योंकि यह अधर्ममय जीवन जी रहा है !

कोई-कोई मूर्ख पुरुष गृहत्यागी होकर और मोक्ष के लिए प्रयत्न-
शील होकर भी पूर्वोक्त सुख स्थान की इच्छा करते हैं और कोई-कोई
गृहस्थ भी उसकी अभिलाषा करते हैं । तृष्णा से आतुर लोग इस

તત્પર રહે છે. આ દક્ષિણ દિશાના નરકમાં જન્મને ઉત્પન્ન થવાવાળો છે, આ
કૃષ્ણ પાક્ષિક છે, અર્થાત્ અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનમાં પણ તેના જન્મ મરણનો
પ્રવાહ સમાપ્ત થવાવાળો નથી. આ દુર્લભ બોધી થશે. હંમેશા ક્રૂરકર્મોમાં લાગી
રહેવાથી આ ભવિષ્ય કાળમાં કોઈ પણ પ્રકારથી સુખી થવાના નથી, તેને
સરલતાથી સમ્પક્ત્વ મળવાનું નથી. કેમકે આ અધર્મમય જીવન જીવી રહ્યા છે.

કોઈ કોઈ મૂર્ખ પુરુષ ગૃહત્યાગી થઈને અને મોક્ષ માટે પ્રયત્ન શીલ
થઈને પણ પૂર્વોક્ત સુખસ્થાનની ઇચ્છા કરે છે. અને કોઈ કોઈ ગૃહસ્થ
પણ તેની ઇચ્છા કરે છે. તૃષ્ણાથી આતુર લોકો આ સુખ સ્થાનની કામના

ધ્યન્તિ-વિષયસુખાનિ અભિલપન્તિ । एवं रसगौरवम् ऋद्धिगौरवं सातागौरवं
 ब्राभिलपन्ति । वस्तुतः 'एसठाणे अणारिए' एतत्-पूर्वोक्तं विषयोपप्लुतं स्थान
 प्रनार्थम्-अत्यन्तमेवाऽशोभनम् 'अकेवले' अकेवलम्, न यत्र भवति केवलज्ञानम्
 एतत्स्थानासीनः कथमपि केवलज्ञानं न प्राप्नोति 'अपडिपुन्ने' अपतिपूर्णम्-आत्य-
 न्तिकसुखरहितम् 'अणेयाउए' अनैयायिकम्-न न्यायो विद्यतेऽस्मिन् स्थाने
 'असंसुद्धे' असंशुद्धम्, अत्र शुचित्वं नास्ति प्राणातिपातादिसङ्करात् । 'असल्लगत्तणे'
 अशल्यकर्त्तनम्-कर्मरूपं शल्यं नात्र कर्यते-कर्मणो निराकरणं न भवति । 'असिद्धि-
 मग्गे' असिद्धिमार्गः-सिद्धेरविचलसुखप्राप्ते मार्गभूतं नैतत् स्थानम् 'अमुत्तिमग्गे'
 अमुक्तिमार्गः-अभिहितार्थं कर्मप्रहीणमपि नाऽनेन मार्गेण प्राप्यते । 'अनिव्वाणमग्गे'
 अनिर्वाणमार्गः-नायं निर्वाणस्य-परमसुखस्य मार्गः 'अणिज्जाणमग्गे' अनिर्याण-
 मार्गः-नायं निर्याणस्य सकलकर्मणः आत्मनिःसरणस्य मार्गोऽपि । 'असक्खदुक्ख-
 प्पहीणमग्गे' असर्वदुःखप्रहीणमार्गः-सर्वदुःखानां विनाशजनकमपि न, 'एगंतमिच्छे'
 एकान्तमिथ्या-एकान्ततो मिथ्याभूतं स्थानम् 'असाहु' असाधु-अशोभनमिदं

સુખસ્થાન કી કામના કરતે હૈં એવં રસ ઋદ્ધિ-સાતાગૌરવ ચાહતે હૈં !
 કિન્તુ વાસ્તવ મેં યહ સ્થાન અર્નાપ અર્થાત્ અધમ હૈ, કેવલજ્ઞાન સે
 રહિત હૈ અર્થાત્ ઇસ વિષય-વિલાસ કે સ્થાન મેં રહને વાલા પુરુષ
 કદાપિ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત નહીં કર સકતા । યહ આત્યન્તિક સુખ સે
 રહિત હૈ, ન્યાયયુક્ત નહીં હૈ, પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોં કે સંપર્ક કે
 કારણ અશુદ્ધ હૈ, કર્મ રૂપ શલ્ય કો કાટને વાલા નહીં હૈ, અસિદ્ધિ
 કા માર્ગ હૈ અર્થાત્ અનન્ત અવિચલ સુખ કી પ્રાપ્તિ કા વિરોધી હૈ,
 મુક્તિકા માર્ગ નહીં હૈ નિર્માણ-પરમ શાંતિ કા માર્ગ નહીં હૈ, નિર્યાણ
 કા માર્ગ નહીં હૈ, સકલ દુઃખોં કે વિનાશ કા માર્ગ નહીં હૈ, યહ એકાન્ત
 રૂપ સે મિથ્યા હૈ, અશોભન હૈ । યહ પ્રથમ અધર્મપક્ષ-પુણ્ડરીક પ્રકરણ

કરે છે, અને રસ, ઋદ્ધિ સાતા ગૌરવની ઇચ્છા રાખે છે. પરંતુ વાસ્તવિક
 રીતે આ સ્થાન અનાય અર્થાત્ અધમ છે કેવળજ્ઞાન વિનાનું છે. અર્થાત્
 આ વિષય વિલાસના સ્થાનમાં રહેવાવાળો પુરુષ કોઈ પણ વખતે કેવળજ્ઞાન
 પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી આ આત્યન્તિક સુખથી રહિત છે ન્યાય યુક્ત નથી
 પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપોના સંપર્કથી અશુદ્ધ છે. કર્મ રૂપ શલ્યને કાપવા
 વાળા નથી, અસિદ્ધિના માર્ગ રૂપ છે. અર્થાત્ અનન્ત અવિચલ સુખની
 પ્રાપ્તિના વિરોધી છે. મુક્તિનો માર્ગ નથી, નિર્વાણ પરમશાંતિનો માર્ગ
 નથી. નિર્યાણનો માર્ગ નથી. સકળ દુઃખોના વિનાશનો માર્ગ નથી, આ એકાન્ત

ટીકા—અધર્મપક્ષસ્ય નિરૂપણં કૃતં સમ્પ્રતિ-ધર્મપક્ષં નિરૂપયિતુમાહ-
 ‘અહાવરે’ इत्यादि । ‘अहावरे’ अथाऽपरः ‘दोच्चस्स ठाणस्स धम्मपक्खस्स’
 द्वितीयस्य स्थानस्य-पुण्डरीकप्रकरणधर्मपक्षस्य ‘विभंगे एवमाहिज्जइ’ विभङ्गः-
 विचारः एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण आख्यायते, ‘इह खट्ठ पाईणं वा’ प्राच्यां-पूर्वस्यां
 दिशि वा ‘पडीणं वा’ प्रतीच्यां-पश्चिमायां वा ‘उदीणं वा’ उदीच्याम्-उत्तरदिशि
 वा ‘दाहिणं वा’ दक्षिणस्यां दिशि वा ‘संतेगइया मणुस्सा भवंति’ सन्त्येकतये-
 अनेकप्रकारका मनुष्या भवन्ति ‘तंजहा’ तद्यथा-‘आरिया वेगे’ आर्याः सद्धर्मा-
 चरणशीला वा एके ‘अणारिया वेगे’ अनार्या वा एके ‘उच्चगोया वेगे’ उच्च-
 गोत्रा वा एके-उग्रवंश्याः ‘णीयागोया वेगे’ नीचगोत्रा वा एके-शूद्रादयः ‘कायमंता
 वेगे’ हस्तमंतावेगे’ कायवन्तो दीर्घकाया वा एके, हस्त्वन्तः-छद्गुशरीरा वा एके
 ‘सुवन्ना वेगे’ सुवर्णाः-सुन्दरवर्णा वन्त एके, ‘दुवन्ना वेगे’ दुर्वर्णाः-कुत्सितवर्णवन्त

‘अहावरे दोच्चस्स ठाणस्स’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ-અધર્મ પક્ષ કા નિરૂપણ કિયો જા ચુકા હૈ અવ ધર્મ પક્ષ કા
 નિરૂપણ કરતે હૈ-અવ દૂસરે સ્થાનપુનડરીક પ્રકરણ કે ધર્મ પક્ષ કા વિચાર
 કિયા જાતા હૈ-इस लोक में पूर्व दिशा में पश्चिम दिशा में उत्तर दिशा
 में और दक्षिण दिशा में अनेक प्रकार के मनुष्य होते हैं । वे इस
 प्रकार हैं-कोई आर्य अर्थात् समीचीन धर्म का आचरण करने वाले और
 कोई अनार्य होते हैं, कोई उच्च गोत्री होते हैं कोई नीच गोत्री शूद्रा
 दिक होते हैं, कोई लम्बे शरीर वाले तो कोई छोटे शरीर वाले होते
 हैं, कोई सुवर्ण वाले तो कोई दुर्वर्ण वाले होते हैं, कोई सुन्दर रूप वाले

‘अहावरे दोच्चस्स ठाणस्स’ इत्यादि

ટીકાર્થ-અધર્મ પક્ષનું નિરૂપણ કરવામાં આવી ગયું છે, હવે ધર્મ
 પક્ષનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.—હવે બીજા સ્થાન પુનડરીક પ્રકરણના
 ધર્મ પક્ષનો વિચાર કરવામાં આવે છે.

આ લોકમાં પૂર્વ દિશામાં પશ્ચિમ દિશામાં, ઉત્તર દિશામાં, અને
 દક્ષિણ દિશામાં અनेक प्रकारના મનુષ્યો હોય છે, તે આ પ્રમાણે છે. કેઈ
 આર્ય અર્થાત્ સમીચીન ધર્મનું આચરણ કરવાવાળા, અને કેઈ અનાર્ય
 હોય છે. કેઈ ઉચ્ચ ગોત્રવાળા હોય છે. કેઈ નીચ ગોત્રવાળા શૂદ્રાદિક હોય
 છે. કેઈ લાંબા શરીરવાળા હોય છે. તો કેઈ ટુંકા શરીરવાળા હોય છે.
 કેઈ સારા વર્ણવાળા તો કેઈ કદરૂપા હોય છે. કેઈ સુંદર રૂપવાળા

એકે 'સુરુવા વેગે દુરુવા વેગે' સુરુપાઃ-સુન્દરાકૃતયઃ એકે, દુરુપાઃ-કુત્સિતા-કૃતય એકે 'તેસિં ચ ણં ચેતત્તથૂનિ પરિગ્રહિયાઈં ભવંતિ' તેપાં ચ ચલુ-આર્યાદીનાં ક્ષેત્રવાસ્તૂનિ-ક્ષેત્રમન્દિરાણિ પરિગ્રહીતાનિ ભવન્તિ 'એસો આલાવગો જહા પોંડરીણ તથા ણેપવ્વો' એવ આલાપકો યથા પોંડરીકે પુણ્ડરીકમકરણે કથિતસ્તથૈવ તેનૈવ પ્રકારેણ નેતવ્યઃ-ઐહાપિ વક્તવ્યઃ વિશેષસ્તુ પુણ્ડરીકમકરણે દ્રઘ્વ્યઃ 'તેણેવ અભિલાવેણ જાવ સવ્વોવસંતા સવ્વત્તાણ પરિનિવ્વુડતિવેમિ' તેનૈવ અભિલાપેન પ્રકારેણ યાવત્ સર્વોપશાન્તા સર્વરૂપાયેભ્યો નિવૃત્તા સ્તથા સર્વેન્દ્રિયવિષયેભ્યો નિવૃત્તાઃ સર્વાત્મતયા પરિનિવૃત્તાઃ સર્વેભ્યઃ પ્રાણાતિપાતાદિ-ભ્યો નિવૃત્તાઃ તે ધર્મપક્ષીયાઃ, इत्यहं सुधर्मास्वामी ब्रवीमि-કથયામિ યથા-ભગ-વત્સ્થાને, 'એમ ઠાણે આરિણ કેવલે જાવ સવ્વદુકલ્પાદીણમગ્ગે એગંતસમ્મે સાહુ' એતત્સ્થાનમાર્યમ્-આર્યપુરુષૈઃ સેવિતમ્, કેવલં-કેવલજ્ઞાનપાપકમ્, યાવત્-પ્રતિ પૂર્ણ નૈવાયિકં સંશુદ્ધં પ્રાણાતિપાતાદિદોષવર્જિતં શલ્યકર્ત્તનમ્-કર્મરૂપશલ્યસ્ય વિનાશકમ્, સિદ્ધિમાર્ગં સિદ્ધેઃ પ્રાપકમ્ મુક્તિમાર્ગં-મુક્તિપ્રાપકમ્, નિર્વાણમાર્ગમ્-

और कोई कुरूप होते हैं। ये आर्य आदि मनुष्य क्षेत्र वास्तु आदि के परिग्रहवान् होते हैं, इत्यादि आलापक जो पुण्डरीक के प्रकरण में कहा गया है, उसी प्रकार यहां भी कहलेना चाहिए। यावत् जिन्होंने अपनी सब इन्द्रियों को वशीभूत करलिया है, जो सब कषायों से निवृत्त हैं और सब इन्द्रियविषयों से विमुक्त हैं, वे धर्म पक्षीय हैं, ऐसा श्री सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं। यह स्थान (धर्मपक्ष) आर्य पुरुषों द्वारा सेवित है, केवलज्ञान की प्राप्ति कराने वाला है, प्रतिपूर्ण है, न्याय युक्त है, प्राणातिपात आदि दोषों से रहित होने के कारण विशुद्ध है, शल्यों को नष्ट करने वाला अर्थात् कर्मों का विनाशक है, सिद्धि का मार्ग है, मुक्ति का मार्ग है, निर्वाण (मोक्ष) का मार्ग है,

અને કોઈ કુરૂપ હોય છે. આ આર્ય વિગેરે મનુષ્યો ક્ષેત્ર, વાસ્તુ વિગેરેના પરિગ્રહવાળા હોય છે. વિગેરે આલાપકો જે પુંડરીકના પ્રકરણમાં કહેલ છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ કહી લેવા જોઈએ યાવત્ જેઓએ પોતાની સઘળી ઇન્દ્રિયોને વશ કરેલ છે. જે સઘળા કષાયોથી નિવૃત્ત છે. અને સઘળી ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી વિમુખ હોય છે. તેઓ ધર્મ પક્ષના છે. એ પ્રમાણે શ્રી સુધર્માસ્વામી જંબૂ સ્વામીને કહે છે. આ સ્થાન (ધર્મપક્ષ) આર્ય પુરૂષો દ્વારા સેવિત છે કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવાવાળું છે. પ્રતિ પૂર્ણ છે. ન્યાય યુક્ત છે પ્રાણાતિપાત વિગેરે દોષોથી રહિત હોવાના કારણે વિશુદ્ધ છે. શલ્યોનો નાશ કરવાવાળા અર્થાત્ કર્મોના વિનાશક છે 'સિદ્ધિના માર્ગ' રૂપ છે મુક્તિનો માર્ગ છે નિર્વાણ (મોક્ષ) નો માર્ગ છે.

અગ્રેષ્ઠકર્મક્ષયાત્મકનિર્વાણસ્ય સાધકમ્, નિર્વાણમાર્ગમ્, સર્વદુઃખપ્રહીણમાર્ગ-સર્વ-
દુઃસ્વરહિતમાર્ગમ્, એકાન્તમમ્યક્ સાધુ-અત્યન્તોત્તમમ્-એવં પ્રકારેણ 'દોષસ્સ
ઠાણસ્સ ધમ્મપક્કલસ્સ' દ્વિતીયસ્ય સ્થાનસ્ય ધર્મપક્ષસ્ય 'વિભંગે એવમાહિણે' વિભજ્ઞો
વિચારઃ એવં-પૂર્વપદર્શિતક્રમેણ આખ્યાતઃ-ઋથિત્વમિતિ ॥સૂ. ૧૮=૩૩॥

મૂલમ્-અહાવરે તચ્ચસ્સ ઠાણસ્સ મિસ્સગસ્સ વિભંગે એવમા-
હિજ્જહ, જે હમે ભવંતિ આરણિયા આવસહિયા ગામણિયંતિયા
કળ્હુર્હ રહસિયા જાવ તે તઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા મુજ્જો પલ-
મૂયત્તાણ તમુત્તાણ પચ્ચાયંતિ, એસ ઠાણે અણારિણ અકેવલે જાવ
અસવ્વદુઃખપ્રહીણે મગ્ગે એગંતમિચ્છે અસાહુ, એસ ખલુ તચ્ચસ્સ
ઠાણસ્સ મિસ્સગસ્સ વિભંગે એવમાહિણે ॥સૂ. ૧૯॥૩૪॥

છાયા-અથાપર સ્વતીયસ્ય સ્થાનસ્ય મિશ્રકસ્ય વિભજ્ઞઃ એવમાખ્યાયતે જે
હમે ભવન્તિ આરણ્યકાઃ અવસથિકાઃ ગ્રામાન્તિકાઃ કચિદ્રાહસિકાઃ યાવત્ તે તતો
વિપ્રમુચ્યમાના મૂયઃ પલમૂકત્વાય તમસ્ત્વાય પ્રત્યાયન્તિ । એતત્સ્થાનમ્ અનાર્યમ્
અકેવલ યાવદ્ અસર્વદુઃખપ્રહીણમાર્ગમેકાન્તમિચ્છ્યા અસાધુ । એપ્પ ખલુ ત્વતીયસ્ય
સ્થાનસ્ય મિશ્રકસ્ય વિભજ્ઞ એવમાખ્યાતઃ । ॥સૂ. ૧૯=૩૪॥

ટીકા-ધર્માધર્મયોર્વિભજ્ઞૌ નિરૂપિતૌ સમ્પત્તિ-ત્વતીયં મિશ્રકસ્થાનં પ્રદ-
ર્શયતિ-‘અહાવરે’ इत्यादि, ‘अहवावरे’ अथापरः ‘तच्चस्स’ त्वतीयस्य ‘ठाणस्स’ स्था-
नियार्ण (कर्म रहित होने) का मार्ग है, समस्त दुःखों का अन्त करने का
मार्ग है, एकान्त सम्यक् है । इस प्रकार दूसरे स्थान अर्थात्, धर्मपक्ष
का विचार कहा गया है ॥१८॥

‘અહાવરે તચ્ચસ્સ ઠાણસ્સ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ-ધર્મ પક્ષ ઓર અધર્મ પક્ષ કા વિચાર કહા જાતુકા હૈ ।
અય તીસરે મિશ્રપક્ષ કા અર્થાત્ ધર્માધર્મ પક્ષ કો દિલ્લલાતે હૈ-તીસરે

નિર્વાણ (કર્મરહિત થવાના) ના માર્ગ ૩૫ છે. સઘળા દુઃખોના અંત કર-
વાના માર્ગ ૩૫ છે. એકાન્ત સમ્યક્ છે. આ રીતે બીજા સ્થાન અર્થાત્
ધર્મપક્ષનો વિચાર કહેવામાં આવેલ છે. ॥સૂ. ૧૮॥

‘અહાવરે તચ્ચસ્સ ઠાણસ્સ’ इत्यादि

ટીકાર્થ-ધર્મ પક્ષ અને અધર્મ પક્ષનું નિરૂપણ કરવામાં આવી ગયેલ
છે. હવે ત્રીજા મિશ્રપક્ષનો અર્થાત્ ધર્માધર્મ પક્ષનો વિચાર બતાવવામાં

નસ્ય 'મિસ્સગસ' મિશ્રકસ્ય 'વિમંગે એવમાહિજનઃ' વિમજ્જઃ-વિચાર એવમાખ્યા-
યતે 'જે ઇમે ભવંતિ' યે ઇમે ભવન્તિ 'આરણિયા' આરણ્યકાઃ-અરણ્યે નિવસન્ત
સ્તાપસાઃ 'આવસહિયા' આવસથિકાઃ-ગૃહં નિર્માય તત્ર વસન્તે સ્તાપસપ્રભૃતયઃ ।
'ગામણિયંતિયા' ગ્રામાન્તિકાઃ-ગ્રામસમીપે નિવાસશીલાઃ 'કપ્હુર્ફરહસિયા' કંચિ
દ્રાહસિકાઃ-સામુદ્રિકાદિદ્વારા રહસ્યવાર્તાકર્તારઃ 'જાવ' યાવત્-તે અનાર્યા વિપ-
ત્તિપક્ષાઃ કાલમાસે કાલં કૃત્વા અન્યતરેષુ આસુરિકેષુ કિલ્વિષિકેષુ ઉપપાત્તારો
ભવન્તિ । 'તે તઓ વિપ્રમુચ્ચમાણા' તે-તાપસાઃ મૃત્વા કિલ્વિષાઃ-દેવા ભવન્તિ,
તે તત્રાડનેકપ્રકારકમોગાન્ શુક્ત્વા 'તઓ' તતો દેવલોકાદ્ વિપ્રમુચ્યમાનાઃ-
ચ્યુતાઃ સન્તઃ 'મુજ્જો' મૂયઃ 'એલમૂયત્તાએ' એલમૂકત્વાય-સ્વામાવિકમૂકમવ
નાત્ 'તમુત્તાએ' તમસ્ત્વાય-જન્માન્ધત્વાય 'પન્ચાયંતિ' પ્રત્યાયાન્તિ-મનુષ્યલોકે
આગચ્છન્તિ 'એસઠાણે અણારિએ' એતસ્થાનમનાર્યમ્-આર્યપુરુષૈરસેવિતસ્થાનમ્
'એકેવલે' એકેવલમ્-નૈતસ્થાનં કેવલજ્ઞાનસમુત્પાદકમ્ 'જાવ' યાવત્ 'અસન્વદુ-
ક્તવપહોળમગે' અસર્વદુઃસ્વપ્રહીણમાર્ગઃ, ન યત્ર સર્વદુઃસ્વાનાં ક્ષયો ભવતિ । 'એગંત-

સ્થાન-મિશ્રપક્ષ કા વિચાર હસ પ્રકાર હૈ-

યે જો અરણ્ય મેં નિવાસ કરને વાલે તાપસ હૈ, જો ઘર બનાકર
ઉસમેં રહને વાલે તાપસ આદિ હૈ, જો ગ્રામ કે સમીપ વસને વાલે તાપસ
હૈ, જો સામુદ્રિક આદિ દ્વારા રહસ્ય મઘ વાતે કરનેવાલે હૈ અર્થાત્ ગુપ્ત
વાર્તાલાપ ક્રિયા કરતે હૈ વે ગલત માર્ગ કો અંગીકાર ક્રિયે હુએ હૈ ।
વે મૃત્યુ કા અવસર આને પર મરણ કો પ્રાપ્ત હોકર કિલ્વિષી દેવોં મેં
ઉત્પન્ન હોતે હૈ । એસે તાપસ જબ કિલ્વિષી દેવ પર્યાય સે ચ્યુત હોતે
હૈ તો ગૂંઘે કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ, જન્માન્ધ હોતે હૈ । યહ સ્થાન મી
આર્ય પુરુષોં દ્વારા સેવિત નહીં હૈ, કેવલજ્ઞાન કા જનક નહીં હૈ યાવત્

આવે છે-ત્રીજા સ્થાન-એટલે કે મિશ્ર પક્ષનો વિચાર આ પ્રમાણે કહેલ છે.
-એઓ આ જંગલમાં વસનારા તાપસો છે, એઓ ગામની નજીક વસનારા
તાપસો છે એઓ ઘર બનાવીને વસનારા તાપસો છે. એઓ સામુદ્રિક લક્ષણો
વિગેરે દ્વારા રહસ્ય યુક્ત વાતો કરવાવાળા છે, અર્થાત્ ગુપ્ત વાર્તાલાપ કર્યા
કરે છે. તેઓએ ખરાબ માર્ગનું અવલમ્બન કરેલ છે. તેઓ મૃત્યુનો અવસર
આવે ત્યારે મરણ પામીને કિલ્વિષીદેવ પર્યાયમા ઉત્પન્ન થાય છે. એવા
તાપસો જ્યારે કિલ્વિષીદેવ પર્યાયથી મ્યુત્ થાય છે, ત્યારે ગુંગાના રૂપથી
ઉત્પન્ન થાય છે, જન્માન્ધ થાય છે, આ સ્થાન આર્ય પુરુષો દ્વારા સેવવાને

મિચ્છે' एकान्तमिथ्या 'असाधु' असाधु-अशोभनम् 'एष खलु तच्चस्स ठाणस्स मिससगस्स' एष खलु तृतीयस्य स्थानस्य मिश्रकस्य 'विभंगे एव माहिण' विभङ्गः-विचार एवमाख्यातः, अत्रापि धर्मस्याऽल्पत्वात्-अधर्मस्य च बहुत्वात् विवेकवता त्याग एव करणीय इति । सू० १९=३३॥

શૂલમ્—અહાવરે પઢમસ્સ ઠાણસ્સ અધમ્મપક્કલસ્સ વિભંગે એવમાહિજ્જઈ, इह खलु पाईणं वा ४ संतेगइया मणुस्सा भवन्ति गिहत्था महिच्छा महारंभा महापरिग्गहा अधम्मिया अधम्मा-णुया अधम्मिद्धा अधम्मक्खाई अधम्मपायजीविणो अधम्म-पलोई अधम्मपलज्जणा अधम्मसीलसमुदायारा अधम्मणेणं चैव विंत्ति कप्पेमाणा विहरन्ति । हण छिंद भिंद विगत्तगा लोहिय-पाणा चंडा रुदा खुदा साहस्सिया उक्कुंचणवंचणमायाणिय-डिकूडकवडसाइसंपओगबहुला दुस्सीला दुव्वया दुप्पडियाणंदा असाहू सव्वाओ पाणाइवायाओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए जाव सव्वाओ परिग्गहाओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए सव्वाओ

इस स्थान के सेवन से समस्त दुःखों का अन्त नहीं हो सकता । यह एकान्त मिथ्या है, अशोभन है ।

यह तीसरे मिश्रपक्ष का विचार कहा गया है । यह तीसरा पक्ष प्रथम अधर्मपक्ष के समान समग्र रीतिसे पापमय नहीं है, दूसरे धर्म पक्ष के समान एकान्त धर्ममय भी नहीं है । इसमें थोड़ा धर्म और बहुत अधर्म है, अतएव इसे मिश्रपक्ष कहा है । विवेकवान् पुरुष को इस पक्ष का भी त्याग कर देना चाहिए ॥१९॥

ચોગ્ય નથી. કેવળજ્ઞાન જનક નથી. યાવત્ આ સ્થાનના સેવનથી સઘળા દુઃખોનો અંત થઈ શકતો નથી. તે એકાન્ત મિથ્યા અને અશોભન છે.

આ ત્રીજા મિશ્ર પક્ષનો વિચાર કહેવામાં આવેલ છે. આ ત્રીજો પક્ષ પહેલા અધર્મ પક્ષની માફક પૂરે પૂરો પાપમય નથી, બીજા ધર્મ પક્ષની જેમ એકાન્ત ધર્મમય પણ નથી, આમાં થોડો ધર્મ અને ઘણાખરો અધર્મ છે, તેથી જ આને મિશ્ર પક્ષ કહેલ છે. વિવેકી પુરુષે આ પક્ષનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. ॥૧૯॥

कोहाओ जाव मिच्छादंसणसल्लाओ अप्पडिविरया, सब्बाओ
 ण्हाणुम्मदणवण्णगगंधविलेवणसदफरिसरसरूवगंधमल्लालंका-
 राओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए। सब्बाओ सगडरहजाणे-
 जुगगिल्लित्थिल्लिसंदमाणिया सयणासणजाणवाहणभोगभोय-
 णपवित्थरविहीओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए। सब्बाओ कय-
 विक्रअ मासद्धमासरूवग संववहाराओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए।
 सब्बाओ हिरण सुवण्ण धणधणमणिमोत्तियसंखसिलप्पवालाओ
 अप्पडिविरया जावज्जीवाए सब्बाओ कूडतुलकूडमाणाओ अप्पडि-
 विरया जावज्जीवाए सब्बाओ आरंभसमारंभाओ अप्पडिविरया
 जावज्जीवाओ सब्बाओ करणकारावणाओ अप्पडिविरया जाव-
 ज्जीवाए सब्बाओ पयणपयावणओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए
 सब्बाओ कुट्टणपिट्ठणतज्जणताडणवहबंधणपरिकिलेसाओ अप्प-
 डिविरया जावज्जीवाए, जे जावण्णे तहप्पगारा सावज्जा अवो-
 हिया कम्मंता परपाणपरियावणकरा जे अणारिण्हि कज्जंति
 तओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए। से जहाणामए केइपुरिसे
 कलममसूरतिलमुग्गामासनिप्फावकुलत्थआलिसंदग पल्लिमंथ-
 गमाइएहि अयंते कूरे मिच्छादंडं पउंजंति, एवमेव तहप्पगारे
 पुरिसजाए तित्तिरवट्टगलावगकवोयकविंजलमियमहिसवराह-
 गाहगोहकुम्मसिरिसिवमाइएहि अयंते कूरे मिच्छादंडं पउंजंति,
 जावि य से वाहिरिया परिसा भवइ, तं जहा-दासेइ वा पेसेइ
 वा भयएइ वा भाइल्लेइ वा कम्मकरणइ वा भोगपुरिसेइ वा
 तेसिं पि य णं अन्नयरंसि वा अहा लहुगंसि अवराहंसि सयमेव

वा कालं भुञ्जितु भोगभोगां पविमुञ्जित्ता वेरायतणां संचि-
णित्ता बहूँ पावां कम्मां उस्सन्नां संभारकडेण कम्मणा से
जहाँ णामए अयगोलेइ वा सेलगोलेइ वा उदगंसि वा पक्खित्ते
समाणे उदगतलमइवइत्ता अहे धरणितलपइट्ठाणे भवइ, एवमेव
तहप्पगारे पुरिसजाए वज्जबहुले धूतबहुले पंकबहुले वेरबहुले
अप्पतियबहुले दंभवहुले णियडिबहुले साइबहुले अयसबहुले
उस्सन्नतसपाणघाई कालमासे कालं किच्चा धरणितलमइवइत्ता
अहे णरगतलपइट्ठाणे भवइ ॥सू० २०॥३५॥

छाया—अथाऽपरः प्रथमस्य स्थानस्य अधर्मपक्षस्य विभक्तः एवमारुपायते ।
इह खलु प्राच्यां वा ४, सन्त्येकनये मणुष्या भवन्ति—गृहस्थाः महेच्छा महारम्भाः
महापरिग्रहाः अधार्मिकाः अधर्माऽनुशाः अधर्मिष्ठाः अधर्मख्यायिनः अधर्ममाय-
जीविनः अधर्मपलोकिनः अधर्मपरञ्जनाः अधर्मशीलसमुदाचाराः अधर्मेण चैव वृत्ति
कल्पयन्तो विहरन्ति । जहि छिन्धि, मिन्धि, विकर्त्तकाः लोहितपाणयः चण्डाः
रौद्राः क्षुद्राः साहसिकाः उष्कुञ्चनवञ्चनमायानिकृतिक्लृप्तकपटसातिसंप्रयोग-
बहुलाः दुःशीलाः दुर्वृताः दुःप्रत्यानन्दाः असाधवः सर्वस्मात् प्राणातिपातात्
अप्रतिविरताः यावज्जीवनं यावत् सर्वस्मात् परिग्रहादप्रतिविरताः यावज्जीवनम् ।
सर्वस्मात् क्रोधाद् यावद् मिथ्यादर्शनशल्यादप्रतिविरताः, सर्वस्मात् स्नानोन्मर्दन-
वर्णकृगन्धविलेपनशब्दस्पर्शरसरूपगन्धमात्रालङ्कारादप्रतिविरताः यावज्जीवनम् ।
सर्वस्मात् शकटरथयानयुग्मगिल्लिलिलिस्पर्शान्दमानिका शयनासनयानवाहनभोगप्र-
भोजनप्रविस्तरविधितः अप्रतिविरताः यावज्जीवनम् । सर्वतः क्रयविक्रयमापार्थमाप्र-
रूपकसंव्यवहारादप्रतिविरताः यावज्जीवनम्, सर्वस्माद् हिरण्यसुवर्णधनधान्यमणि-
मौक्तिकशङ्खशीलाप्रवालादप्रतिविरता यावज्जीवनम् । सर्वस्मात् कूटतुलकूटमानात्
अप्रतिविरताः यावज्जीवनम्, सर्वस्मात् आरम्भसमारम्भादप्रतिविरताः यावज्जीवनम् ।
सर्वस्मात् करणकारणतः अप्रतिविरताः यावज्जीवनम् । सर्वतः पचनपाचनतः अप्रति-
विरताः यावज्जीवनम् । सर्वतः कुट्टनपिट्टनतर्जनताडनवधवन्धनपरिवर्त्तेशादप्रतिविरताः
यावज्जीवनम् । येचाऽन्ये तथापकाराः सावधा अवोधिकाः कर्मसमारम्भाः पर-
माणपरितापनकराः ये अनार्यैः क्रियन्ते ततोऽप्रतिविरताः यावज्जीवनम् । तद् यथा-

नाम केचित्पुरुषाः कलमममूरनिलमुद्गमापनिष्पावकुलत्थालिसन्दकपरिमन्यादिकेषु
 अत्यन्तं क्रूराः मिथ्यादण्डं प्रयुज्जते एवमेव तथा प्रकाराः पुरुषजाताः तित्तिर वर्त
 कलापकरोतकपिञ्जलमृगमहिषवराहग्राहगोवाकूर्मसरिसृषादिकेषु अत्यन्तं क्रूराः
 मिथ्यादण्डं प्रयुज्जन्ति याऽपि च तेषां बाह्या परिपद् भवति तद्यथा—दासो वा प्रेष्ठो
 वा शूद्रो वा भागिको वा कर्मकरो वा भोगपुरुषो वा तेषाञ्च च खलु अन्यतर-
 स्मिन् यथालघुकेऽप्यपराधे स्वयमेव गुरुकं दण्डं निर्वर्त्तयन्ति तद्यथा—इमं दण्डयत,
 इमं गुडयत, इमं तर्जयत, इमं ताडयत, इमं पृष्ठबन्धनं कुरुत, निगडबन्धनं
 कुरुत, इमं डाडी बन्धनं कुरुत, इमं चारुबन्धनं कुरुत, इमे निगडयुगलसंकोचि-
 मोटितं कुरुत, इमं हस्तच्छिन्नकं कुरुत, इमं पादच्छिन्नकं कुरुत, इमं कर्णच्छिन्नकं
 कुरुत, इमं नासिकौष्ठशीर्षमुखच्छिन्नकं कुरुत, इमं वेदकच्छिन्नकमङ्गच्छिन्नकं,
 पञ्चशोडितं कुरुत, इमं नयनोत्पाटितं कुरुत, इमं दशनोत्पाटितं वृषागोत्पाटितं
 जिह्वोत्पाटितम् अवलम्बितं कुरुत घर्षितं कुरुत घोलितं कुरुत, शूलार्पितं कुरुत,
 गूळामिन्नकं कुरुत, क्षारवर्तिनं कुरुत, वध्यवर्तिनं कुरुत, सिंहपुच्छिकं कुरुत,
 वृषमपुच्छितकं कुरुत, दावाग्निदग्धाङ्गं कुरुत, काकालीनांसखादिताङ्गं भक्तयान-
 निन्दकमिमं यावज्जीवनं वध्यबन्धनं कुरुत, इममन्यतरेणाऽथुभेन कुमारेण
 मारयत । याऽपि च तस्य आभ्यन्तरिकी परिपद् भवति तद्यथा—माता वा पिता
 वा भ्राता वा भगिनी वा भार्गवा पुत्रा वा दुहितरो वा स्नुषा वा तेषामपि च
 खलु अन्यतरस्मिन् यथा लघुकेऽप्यपराधे स्वयमेव गुरुकं दण्डं निर्वर्त्तयन्ति
 शीतोदरुविकटे उत्क्षेपारो भवन्ति यथामित्रदोषप्रत्ययिके यावद् अहिताः पर-
 स्मिन् लोके ते दुःखयन्ति शोचन्ति जूयन्ति तिप्यन्ति पीडयन्ते परितप्यन्ति, ते
 दुःखेन शोचनजृणनेपनपिष्टपरितापनवध्यबन्धनपरिवलेशेभ्योऽप्रतिविरता भवन्ति ।
 एवमेव ते स्त्रीकामेषु मूर्च्छिताः गृद्धाः ग्रथिताः अश्रुपपन्नाः यावद्
 वर्षाणि चतुःष्वथ पञ्चदश वा अल्पतरं वा भूयस्तरं वा कालं भुज्ज्या भोग्यभोगान्
 भविष्य वैरायनानि सञ्चित्य बहूनि पापानि कर्माणि उत्तन्नानि सम्भारकृतेन
 कर्मणा तद्यथा नाम अयोगोलको वा शैल्यगोलको वा उदके वा मक्षिष्पमाणः उदक-
 तलमतिरस्ये अधोवरणितलपतिष्ठानो भवति, एवमेव तथाप्रकारः पुरुषजातः
 पर्वापवद्गुहः पुनवद्गुहः पद्मवद्गुहः वैश्वदुलः अप्रत्ययवद्गुहः दम्भवद्गुहः निपति
 वद्गुहः सानिवद्गुहः अपगो वद्गुहः उत्पन्नवममाणघाती कालमासे कालं कृत्वा
 परणितलमतिरस्ये अधो नरकतलपतिष्ठानो भवति ॥५०२०=३५॥

ટીકા—ધર્માધર્મમિશ્રસ્થાનાનાં વર્ણનં કૃત્વા તત્તસ્થાને નિવસતાં મનુષ્યાણાં વર્ણનમારમ્ભયતે—પૂર્વકથિતમેવાર્થં પુનર્વિશદયતિ—‘અઠાવરે’ અથાઽવરઃ ‘પદમસ્સ ઠાણસ્સ’ પ્રથમસ્ય સ્થાનસ્ય ‘અધમ્મપક્કલ્લસ્સ’ અધર્મપક્ષસ્ય ‘વિમંમે’ વિમક્કો વિચારઃ ‘એવમાહિજ્જઈ’ એવમારુપાયતે ‘ઈહ સ્વલુ પાર્ઠિણં વા’ ૪ પ્રાચ્યાં વા મત્તીચ્યાં વા ઉદીચ્યાં વા દક્ષિણસ્યાં વા ૪ ‘સંતેગઈયા મણુસ્સા ભવંતિ’ સન્ત્યેકતયે—અનેક-પ્રકારકા મનુષ્યા ભવન્તિ, તથા—પ્રાચ્યાદિ દિશાસુ વિવિધપ્રકારકા મનુષ્યા વસન્તીતિ દર્શયતિ—‘ગિહસ્થા’ ગૃહસ્થાઃ—પુત્રાદિભિઃ સહ ગૃહે નિવસન્તઃ ‘મહિચ્છા’ મહેચ્છાઃ—મહતી ઇચ્છા વિચતે યેષાં તે મહેચ્છાઃ, ‘મહારંભા’ મહાન્ આરમ્ભો યેષાં તે તથા ‘મહાપરિગ્રહા’ મહાન્ પરિગ્રહો યેષાં તે મહાપરિગ્રહાઃ ‘અધમ્મિયા’ અધાર્મિકાઃ—અધર્મમેવાઽઽચરન્તઃ ‘અધમ્માણુપા’ અધર્માઽનુગાઃ—અધર્મમનુગચ્છન્તિ યે તેઽધર્માઽનુગાઃ—‘અધમ્મિટ્ઠા’ અધર્મિષ્ઠાઃ—અધર્મમેઽ સ્થામિમતમમિમન્યમાનાઃ ‘અધમ્મવલ્લાઈ’ અધર્મલપ્યાયિનઃ—અધર્મસ્યૈવ પ્રરૂપકાઃ—ચર્ચાકારકાઃ ‘અધમ્મપાય

‘અઠાવરે પદમસ્સ ઠાણસ્સ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ધર્મ પક્ષ, અધર્મપક્ષ ઓર મિશ્ર પક્ષ કા વર્ણન ક્રિયા જા ચુકા હૈ । અવ इन तीनों पक्षों में रहने वाले मनुष्यों का वर्णन करते हुए प्रथम अधर्मपक्ष में स्थित मनुष्यों का वर्णन करते हैं ।

अधर्मपक्ष में स्थित मनुष्यों का विचार इस प्रकार है—इस लोक में पूर्व आदि दिशाओं में विविध प्रकार के मनुष्य होते हैं जो पुत्र-कलत्र आदि के साथ गृह जीवन व्यतीत करते हैं—गृहस्थ होते हैं । वे महान् इच्छाओं वाले, महादंभी और महापरिग्रहवान् होते हैं । अधर्म से ही अपने अभीष्ट सिद्धि समझने वाले और अधर्म का ही आचरण करने वाले, अधर्मका ही अनुगमन करने वाले,

‘અઠાવરે પદમસ્સ ઠાણસ્સ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ધર્મ પક્ષ, અધર્મ પક્ષ, અને મિશ્ર પક્ષનું વર્ણન કરવામાં આવી ગયું છે. હવે આ ત્રણે પક્ષોનો આશ્રય લેનારા માણસોનું વર્ણન કરતા થકા પહેલાં અધર્મ પક્ષમાં રહેલા માણસોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે.

અધર્મ પક્ષ નો આશ્રય લેનાર માણસોનો વિચાર આ પ્રમાણે છે.— આ લોકમાં પૂર્વ વિગેરે દિશાઓમાં અનેક પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે. જેઓ પુત્ર, સ્ત્રી વિગેરેની સાથે ગૃહ જીવન વીતાવે છે.—અર્થાત્ ગૃહસ્થ હોય છે. તેઓ મહાન્ ઇચ્છાઓ વાળા મહાન્ આરંભવાળા, અને મહા પરિગ્રહવાળા હોય છે, તેઓ અધર્મનું જ આચરણ કરવાવાળા અધર્મનું જ અનુગમન કરવાવાળા, અધર્મથી જ પોતાના અભીષ્ટની સિદ્ધિ સમજવા વાળા, અને

જીવિણો' અધર્મપાવજીવિનઃ-અધર્મ-હિંસાદિકં પુસ્કૃતયાડડજીવિકાં કુર્વન્તઃ
 'અધર્મપલોર્ઈ' અધર્મપલોક્તિનઃ-અધર્મમેવ પ્રત્યેગ પદ્યન્તઃ 'અધર્મપલજ્જના' અધ-
 ર્મપરજ્જનાઃ-અધર્મેણૈવ તુષ્યન્તઃ અન્વાનપિ તોપયન્તઃ 'અધર્મસીલપમુદાપારા'
 અધર્મશીલસમુદચારઃ-સ્વભાવત આચરણતથ્ચ ડધર્મન્તઃ 'અધર્મ્મેણ ચ વ્રિત્તિ કપ્પે-
 માણા' અધર્મેણ ચૈવ વૃત્તિમ્-આજીવિકાં કલ્પયન્તઃ-કુર્વન્તઃ 'વિહરંતિ' વિહરન્તિ-
 વિચરન્તિ । યે પુરુષાઃ સર્વદા એવમેવ સમાજ્ઞાપયન્તિ પરિવારાન્મૃત્યાંશ્ચ 'દ્દળ છિદ
 મિદ' જહિ યથ્થયાદિના, છિન્ધિ-સ્વજ્ઞાદિના, મિન્ધિ-મલ્લાદિના, 'વિગત્તગા'
 વિકર્ત્તકાશ્ચ યે પ્રાણ્યક્કરવરણાદીનામ્ 'લોહિયપાણી' લોહિતપાણયઃ-પ્રાણિનાં-
 રક્તેન-રુધિરેણ લોહિતી પાણી યેવાં તે લોહિતપાણયઃ, 'ચંડા રુદ્ધા સુદ્ધા' ચણ્ડાઃ-
 અતિક્રોધયુક્તાઃ, સૌદ્રાઃ-મયાનકાઃ, ક્ષુદ્રાઃ-નીચસ્વભાવકાશ્ચ 'સાહસિયા'
 સાહસિકાઃ-અસમીક્ષ્ય પાપકારિણઃ 'ઉત્તકુંવણવંચણમાયાણિયડિકૂડકવડસાહ-
 સંપઓગવહુલા' ઉત્તકુશ્ચનવશ્ચનમાયાનિકૃતિકૂટકપટસાતિસંપયોગવહુલાઃ-તત્રો-
 ત્કુશ્ચનં-શૂલાદ્યારોપણાયં પ્રાણિનામુર્ધ્વક્ષેપણમ્, વશ્ચનં-પરમતારણમ્, માયા-

અધર્મ સે હી અમીષ્ટ સિદ્ધિ સમજ્ઞને વાલે ઓર અધર્મ કા હી
 પ્રતિપાદન કરને વાલે હોતે હૈં । ઉનકા જીવન પ્રાયઃ અધર્મ પર હી
 સ્થિત હોતા હૈં । અધર્મ હી ઉન્હેં દિસ્યાઈ દેતા હૈં । અધર્મ સે હી વે
 સંતુષ્ટ હોતે હૈં ઓર દૂસરોં કો સંતુષ્ટ કરતે હૈં । સ્વભાવ સે ઓર વ્યવ-
 હાર સે અધર્મનિષ્ઠ હી હોતે હૈં વે અધર્મ સે હી અપની આજીવિકા કરતે
 હૈં । અપને પરિવાર વાલોં ઓર મૃત્યોં કો સદા એસી હી આજ્ઞા દેતે હૈં
 કિ-મારો, છેદન કરો, ભેદન કરો । પ્રાણિયોં કે હાથ પગ આદિ અવ-
 યવોં કો કાટ ઢાલતે હૈં । ઉનકે હાથ રક્ત સે રંગે રહતે હૈં । વે અત્ય-
 ન્ત ક્રોધશીલ, નિર્દય દુષ્ટ સ્વભાવ ઓર ક્ષુદ્ર હોતે હૈં । વિના વિચારે
 કામ કરતે હૈં । પ્રાણી કો ઝાર ઉછાલ કર શૂલ પર ફેલતે હૈં, દૂસરોં

અધર્મનુ' જ પ્રતિપાદન કરવાવાળા હોય છે. તેઓનું જીવન પ્રાયઃ અધર્મ-
 મય જ આવડે છે. અધર્મ જ તેઓને દેખવામાં આવે છે અધર્મથી જ
 તેઓ સંતોષ પામે છે. અને ખીજાઓને સંતોષ પમાડે છે સ્વભાવથી અને
 વ્યવહારથી અધર્મનિષ્ઠ જ હોય છે. તેઓ અધર્મથી જ પોતાની આજીવિકા
 ચલાવે છે. પોતાના પરિવાર અને ભૂતિયોને સદા એવી જ આજ્ઞા આપે છે.
 કે-મારો છેદન કરો, ભેદન કરો, તેઓ પ્રાણિયોના હાથ પગ વિગેરે અવય-
 વોને કાપી નાખે છે. તેઓના હાથો લોહીથી ખરડાયેલા રહે છે તેઓ ધંધુ
 જ ક્રોધી નિર્દય દુષ્ટ સ્વભાવવાળા અને ક્ષુદ્ર-હલકા હોય છે. વગર વિચારું
 કામ કરે છે પ્રાણીને ઉપર ઉછાળીને શૂળ પર જીલે છે, ખીજાઓને ઠગે છે.

વજ્રકંબુદિઃ, ગૃહમાયાકરણં નિકૃતિઃ, પ્રાણિનાં પ્રચારણાય દેશભાષાનેપથ્યવિપ-
ર્યયંકરણં કાટમ્, કૂટમ્-કૂટતોલનમ્ કાર્ષાણતુલાપસ્યાદેઃ નાનાવિધકરણમ્-
અસ્તવિકકરણમ્, एतेषां प्रयोगैर्बहुलाः-उक्तकर्मकारकाः 'दुस्सीला' दुःशीलाः-
दुष्टाचाराः 'दुष्चाया' दुष्ट्याः-दुष्टानि व्रतानि येषां ते तथा-प्राणातिपातादिका-
रकाः 'दुष्पट्टिवाणंश' दुष्पत्यानन्दाः-दुःखेन प्रसन्नचेतसः-परपीडया सुखं
मन्यमानाः 'असाधू' असाधवः-कुत्सिताचरणाः 'सव्वाओ पाणाइवायाओ अप्प-
डिविरया जावज्जीवाए' सर्वस्मात् प्राणातिपातात्-जीवहिंसातः अपतिविरताः-
सर्वदेव जीवहिसनव्यापाररताः जावज्जीवनम्, 'जाव सव्वाओ परिग्रहाओ
अप्पडिविरया जावज्जीवाए' यावज्जीवं यावत् सर्वस्मात् परिग्रहात् अप्रतिविरताः
जीवनपर्यन्तं परिग्रहं न त्यजन्ति, 'सव्वाओ कोदाओ जाव मिच्छादंसणसल्लाओ
अप्पडिविरया' सर्वस्मात् क्रोधाद् यावद् मिथ्यादर्शनशल्याद् अपतिविरताः,
आयुषः समाप्तिपर्यन्तं मिथ्यादर्शनं न त्यजन्ति, 'सव्वाओ ण्हाणुम्मदणवणगंध
विलेवणसदफरिसरसरुवगंधमल्लालंकाराओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए' याव-
ज्जीवं सर्वस्मात् स्नानोन्मर्दनवर्णकगन्धविलेपनशब्दस्पर्शरूपरसगन्धमाल्याऽलङ्का-

કો ઠગતે હૈ', ઠગને કા હી વિચાર કરતે રહતે હૈ', ગૃહ માયાચાર કરતે
હૈ', ભાષા વેષ આદિ બદલ કર લોગોં કો ધોલા દેતે હૈ', કમ-જ્યાદા
નાપને-તોલને કે લિએ નાપ-તોલ ઓર તરાજૂ આદિ કો પલટતે રહતે
હૈ' । દુષ્ટ શીલ વાલે હોતે હૈ', દુષ્ટ વ્રતોં વાલે, પરપીડા મેં આનન્દ માનને
વાલે, અસાધુ-દુરાચારી, જીવન કે અન્તિમ દ્વાસતક હિંસા આદિ પાપોં
સે નિવૃત્ત નહીં હોતે યાવત્ જીવન પર્યન્ત પરિગ્રહ સે નિવૃત્ત નહીં હોતે,
સબ પ્રકાર કે ક્રોધ સે યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્ય સે અર્થાત્ અઠારહોં
પાપ સ્થાનોં સે નિવૃત્ત નહીં હોતે, જીવન પર્યન્ત સ્નાન મર્દન, વર્ણક
વિલેપન, શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ, માલા, અલંકાર આદિ ભોગોપ

ઠગવાનો વિચાર કરતા રહે છે. ગૃહ માયાચાર કરે છે ભાષા વેષ વિગેરે
બદલીને લોકોને ઠગે છે. ઓછુ વત્તુ માપવા તોળવા માટે માપ તોલ અને
ત્રાજવા વિગેરેને ફેરવતા રહે છે. દુષ્ટ સ્વભાવવાળા હોય છે. દુષ્ટ વ્રતોવાળા,
ખીજની પીડામાં આનંદ માનવાવાળા અસાધુ-દુરાચારી જીવનના છેલ્લા શ્વાસ
સુધી હિંસા વિગેરે પાપોથી છૂટતા નથી, બધાજ પ્રકારના ક્રોધથી યાવત્
મિથ્યાદર્શન શલ્યથી અર્થાત્ અઠારે પાપસ્થાનોથી નિવૃત્ત થતા નથી.
જીવન પર્યન્ત સ્નાન, મર્દન, વર્ણકવિલેપન શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ ગંધ,
માળા, અલંકાર વિગેરે ભોગોપયોગના સાધનોનો ત્યાગ કરતા નથી,
શકટ, રથ, યાન અર્થાત્ જલ, સ્થળ અને આકાશમાં સરખા પશુથી

રાદ્ અપતિવિરતાઃ, નિવૃત્તિમાત્રમકુર્વાણાઃ 'સઘ્વાઓ સગડરહજાણજુગગિલિલિથિલ્લિ
સિયાસંદમાણિયા સયણાસણજાગવાહનમોગમોયણપવિત્થરવિઠીઓ અપ્પડિવિરયા
જાવજ્જીવાઈ' સર્વસ્માત્ શકટરથયાનયુગ્યગિલિલિથિલ્લિસ્યન્દમાનિકાશયનાડડસન-
યાનવાહનમોગ્યમોજનપ્રવિસ્તરવિધિતોડપતિવિરતાઃ યાવજ્જીવનમ્, તત્ર શકટરથો
પ્રસિદ્ધો યાનમ્-જલસ્થલનમો ગમનમાધનમ્, યુગ્ય-પુરુષદ્વયોત્તિસયાનમ્, ગિલિલિ-
પુરુષસ્કન્ધૈરુહમાના દોલિકા, થિલ્લિઃ-કાવેસરાદિ વાહપાનં, શિવિકા પાલ્લી
સ્યન્દમાનિકા શિવિકાવિશેષઃ, એતેભ્ય સ્તથા શયનાસનયાનવાહનમોગ્યમોજન-
પ્રવિસ્તારવિધિભ્યો ચતુર્જાતેભ્યઃ કદાડપિ ન વિયુક્તાઃ, અપિ તુ-એતેષ્વેવ
સંસારકારણેષુ યાવજ્જીવનમોતપ્રોતા ભવન્તિ તેડનાર્યાઃ, 'સઘ્વાઓ કપ્પવિક્રમ
માસદ્દમાસરુઘગસંવવહારાઓ અપ્પડિવિરયા જાવજ્જીવાઈ' સર્વસ્માન્-ક્રય-વિક્રય
માપાર્થમાપ-રૂપક-(તોલા) આદિ સંવ્યવહારાદપતિવિરતાઃ યાવજ્જીવનમ્, તથા
'સઘ્વાઓ હિરણ્ણમુવર્ણધનધણ્ણમોત્તિયસંલસિલપ્પવાલાઓ અપ્પડિવિરયા જાવ-
જ્જીવાઈ' સર્વસ્માત્ - હિરણ્ણ-રજતમુવર્ણધનદ્વિપદચતુષ્પદાદિધાન્યમણિમૌક્તિક-

મોગોં કા ત્યાગ નહીં કરતે । શકટ રથ, યાન અર્થાત્ જલ, સ્થલ ઓર
આકાશ મેં સમાન રૂપ સે કામ આને વાલા સાધન, યુગ્ય-જો યાન દો
પુરુષોં દ્વારા ઉઠાયા જાતા હૈ, ગિલિલિ અર્થાત્ પુરુષોં કે કંઘોં દ્વારા વહન
કરને યોગ્ય ડોલી, થિલ્લી અર્થાત્ સ્વચ્ચરો આદિ દ્વારા વહન
કરને યોગ્ય યાન, શિવિકા અર્થાત્ પાલખી, સ્યન્દમાનિકા-વિશેષ
પ્રકાર કી પાલખી કા જીવનપર્યંત કમી ત્યાગ નહીં કરતે હૈં ઓર હન્હીં
સંસાર કે કારણોં મેં નિરન્તર સંલગ્ન રહતે હૈં । જીવન કે અન્ત પર્યંત
ક્રય-વિક્રય સે નિવૃત્ત નહીં હોતે ઓર માપા, આધા માપા, રૂપયા આદિ
કા હી વ્યવહાર કરતે રહતે હૈં । અન્તિમ શ્વાસ પર્યંત વે હિરણ્ય, સ્વર્ણ,

કામ આવનારા સાધન જેમકે-યુગ્ય-જે યાન-વાહન જે પુરુષો દ્વારા ઉપાડી
શકાય છે, ગિલિલિ-અર્થાત્ પુરુષોના ખલે ઉપાડવા લાયક વાહન ડોલી
થિલ્લી અર્થાત્ ખચ્ચરો વિગેરેથી વહન કરવા યોગ્ય વાહન શિવિકા-અર્થાત્
પાલખી સ્યન્દમાનિકા-વિશેષ પ્રકારની પાલખીનો હાંદગી સુધી ત્યાગ કરતા
નથી. અને આવા જ સંસારના કારણોમાં હેમેશાં લાગી રહે છે. જીવનના
અંત સુધી તેઓ ક્રય, વિક્રયથી નિવૃત્ત થતા નથી, માપા અર્ધમાપા રૂપિયા
વિગેરેનો જ વ્યવહાર કરે છે તેઓ અંતિ શ્વાસ પર્યંત હિરણ્ય, સ્વર્ણ, ધન,
દ્વિપદ-જે પગવાળા, ચતુષ્પદ-ચાર પગવાળા, ધન, ધાન્ય, મણિ, મોતિ,

‘જે જાવન્ને તદ્દપ્પગારા સાવજ્જા અવોદિયા કમ્મંતા પરપાણપરિયાબનકરા’ એ
 વાડ્યે તથાપકારાઃ સાવધાઃ અવોધિકાઃ કર્મસમારમ્ભાઃ પરપાણપરિતાપનકરાઃ,
 એતદ્વ્યતિરિક્તા યે તેષાં કર્મપયોજકાઃ અવોધિકાઃ અન્યેષાં જીવાનાં પરિપીડન-
 કારકાઃ ‘જે અગારિણ્ઠિં કજ્જંતિ તથો અપ્પહિવિરયા જાવજ્જીવાણ’ યે ચ કર્મ-
 સમારમ્ભાઃ પ્રાણિપરિતાપનકરા અનાયૈઃ ક્રિયન્તે, તતસ્તેભ્યો વ્યાપારેભ્યોઽપતિ-
 વિરદ્ધા ભવન્તિ યાવજ્જીવનમ્-તે વિવિધા મનુષ્યા ભુવિ વસન્તઃ, ‘સે જહાણામ્મ
 કેદ્દ પુરિસે’ તદ્ધથાનામ કેચિત્પુરુષા-‘કલમમમ્સૂરતિલમુગ્ગમાસનિષ્પાવકુલ્લથા-
 ડ્ડલિસન્દકપરિમંથગમાદ્દિ’ કલમ-મમ્સૂર-તિલ-મુગ્ગ-માપ-નિષ્પાવ-કુલ્લથા-
 ડ્ડલિસન્દકપરિમંથાદિકેષુ-તત્ર-કલમા ઉત્તમાસ્તદ્વ્યાઃ, મમ્સૂરતિલમુદ્ગમાપાઃ-
 લોકમસિદ્ધાઃ નિષ્પાવાઃ-ધાન્યવિશેષાઃ ‘આલિસન્દકાઃ-ધાન્યવિશેષાઃ, પરિમ-
 ન્થકાઃ-ધાન્યવિશેષાઃ કૃષ્ણ ચણકા इत्यर्थः, एतेषु-धान्यविशेषेषु ‘अयं ते कूरा’
 मिच्छादंडं पउजंति’ અત્યન્તં ક્રૂરા મિથ્યાદણ્ડં પ્રયુજ્ઞન્તિ તત્ર અત્યન્તમ્-અતિશયં
 ક્રૂરાઃ-ઘાતકાઃ મિથ્યાદણ્ડમ્-અપરાધં વિનૈવ તેષુ કલમાદિષુ જીવેષુ અન્યથા દણ્ડં
 પ્રયુજ્ઞન્તિ કુર્વન્તીત્યર્થઃ, ‘એવમેવ તદ્દપ્પગારા પુરિસજાયા એવમેવ તથાપકારાઃ

બ્રાંધને સે કમી નિવૃત્ત નહીં હોતે । इनके अतिरिक्त दूसरे प्राणियों को
 परिताप पहुँचाने वाले, सावद्य एवं अवोधि जनक जो इसी प्रकार के
 कार्य हैं, जो अनार्य पुरुषों द्वारा किये जाते हैं, उनसे भी वे निवृत्त
 नहीं होते हैं । ऐसे मनुष्य एकान्त अधर्मस्थान के सेवी कहे गए हैं ।

કોઈ પુરુષ કલમ (ઉત્તમ જાતિ કે ચાવલ), મમ્સૂર, તિલ, મૂંગ,
 ઉડદ, નિષ્પાવ, કુલથી, અલિસન્દક, પરિમન્થક (કાલા ચના) આદિ
 ‘ધાન્યો’ કે પ્રતિ નિર્દય યા અયતનાવાન્ હોકર નિરર્થક હી દંડ કા
 પ્રયોગ કરતા હૈ અર્થાત્ उनका घात (चिराधना) करता है ।

છટકારો પામતા નથી. આ શિવાય બીજા પ્રાણિયોને સંતાપ પહોંચાડવાવાળા
 સાવધ અને અવોધિ જનક આવા જ પ્રકારના જે કાર્યો છે, કે જેનું સેવન
 અનાર્ય પુરુષો કરે છે તેનાથી પણ તેઓ છટકારો મેળવતા નથી. એવા
 માણસો નિશ્ચયથી અધર્મનું આચરણ કરવાવાળા કહેવાય છે.

કોઈ પુરુષ કલમ (સારી જાતના ચોખા) મમ્સૂર, તિલ, મૂંગ, ઉડદ,
 નિષ્પાવ, કળથી, આલિસન્દક (ધાન્ય વિશેષ) પરિમન્થક (કાળ ચણા) વિગેરે
 ધાન્યો તરફ નિર્દય અર્થાત્ અયતના વાળા બનીને વિના પ્રયોજનથી જ
 દંડનો ઉપયોગ કરે છે. અર્થાત્ તેમનો ઘાત (ચિરાધના) કરે છે.

પ્રાણાત્તિપાતકારિણોઽયેઽપિ પુહ્યજાતા, 'તિત્તિરવદ્ઘઠાગકચોયકર્વિજલવા
યગમિયમહિસવારાહગાહગોહકુમ્મસિરિસિવમાહૃહિ' તિત્તિરવત્તકલાવકકપોત-
કપિજલવાતકમૃગમહિપવરાહગ્રાહગોધાકૂર્મ-કચ્છપસરીસૃગાદિકેષુ, તત્ર તિત્તિરાદિ-
પક્ષિવિશેષેષુ, તથા-ઘૃમાદિપશુષુ વિવિધપ્રાણિણું 'અયં તે કૂરા મિચ્છાદંડં પઠંતિ'
એષુ જીવેષુ તે અત્યન્તં ક્રૂણાઃ મિથ્યાદણ્ડં પ્રયુજ્ઞન્તિ । 'જા વિ ય સેં વાહિરિયાં
પરિસા મેવઙ્' યાઽપિ ચ તેષાં વાહ્યા પરિષદ્ભવતિ, તેષામનાર્યાણાં યોઽપિ વાહ્યઃ
પરિવારઃ સ વક્ષ્યમાણરૂપો ભવતિ, 'તં જહા' તચથા- 'દાસેઙ્ વા' દાસ इति વા
'પેસેઙ્ વા' પ્રેષ્ય इति વા, તત્ર દાસો જઙ્ગવહનાદિકર્મકરઃ, પ્રેષ્યો ગ્રામાદ્ ગ્રામાન્તરં
મેષયિતું યોગ્યઃ, 'મયણ્ઙ્ વા' મૃત્યુ इति વા-વેતનોપમોગી 'માઇલ્લેઙ્ વા' ભાગિક
इति વા-ભાગમાદાય ક્ષેત્રાદૌ કાર્યકારીતિ વા, 'કમ્મકરણ્ઙ્ વા' કર્મકર इति
વા-સાધારણ્યેન કાર્યકર્તા 'ભાગપુરિસેઙ્ વા' ભાગપુરુષ इति વા-ભોગ્યવસ્તુનાં સમ-
ર્પકઃ 'તેસિં પિ ય ણં અન્નયરંસિ વા' તેષાં-મૃત્યાનામપિ ચ खल्ल अन्यतरस्मिन् વા,

હસી પ્રકાર કે હિંસાકારી ઓર ઓ પુરુષ હોતે હૈં જો તીતર, ચતક,
લાવક, કપોત, કર્વિજલ, મૃગ, મહિષ, શૂકર, ગ્રાહ, ગોહ, કૂર્મ, સરીસૃપ
આદિ પક્ષિયોં પશુઓં ઓર જલચર આદિ પ્રાણિયોં કે પ્રતિ અચત-
નાવાનુ એવં નિર્દય હોકર નિષ્પ્રયોજન હી દંડ કા પ્રયોગ કરતે હૈં ।

उन अनार्य अधर्मी पुरुषों की जो बाह्य परिषद्-परिवार होती
है, जैसे कि-दास (जल आदि लाने का काम करने वाला गुलाम),
प्रेष्य (एक ग्राम से दूसरे ग्राम में भेजने योग्य कर्मचारी) भागिक
खेती आदि में हिस्सा लेकर काम करनेवाला), कर्मचारी 'सामान्य
कार्यकर्त्ता' और भोग पुरुष (भोग्य वस्तुएं लाकर देने वाला), इन में से
किसी का कारण वश छोटा-सा अपराध हो जानेपर वह अधर्मी

એજ પ્રમાણેના હિંસા કરનારા ખીજ પશુ પુરૂષો હોય છે, જેઓ તેતર,
ખતક, કપૂતર, કર્વિજલ, મૃગ-હરણ-લેસ, શૂકર, મધર, ઘો કાચખા-સરિસૃપ
-સર્પ વિગેરે પક્ષિયો પશુઓ અને જલચર પ્રાણિયો વિગેરે પ્રત્યે અચતનાવાનુ
અને નિર્દય થઈને વિના પ્રયોજન જ દંડનો ઉપયોગ કરે છે. અર્થાત્ મારે છે.

તે અનાર્ય અધર્મી પુરૂષોની જે બાહ્ય પરિષદ્ પરિવાર હોય છે, જેમ
કે-દાસ (પાણી વિગેરે લાવવાનું કામ કરવાવાળા ગુલામ) ભાગિક (ખેતિ
વિગેરેમાં ભાગ લઈને કામ કરવાવાળા) કર્મચારી-(સામાન્ય રીતે કમ કર-
વાર) અને ભોગ પુરૂષ (ભોગ્ય વસ્તુ લાવીને આપનારા) તેઓમાંથી કોઈને

‘અહાલહુગંસિ અવરાહંસિ’ યથાલઘુકેડપિ અપરાથે કારણચાજ્ઞાતે સતિ ‘સયમેવ’ સ્વયમેવ-સોડનાર્યઃ ‘ગરુયં દંડં નિવત્તેઈ’ લઘાવરિ અપરાથે ન અપરાધાનુકૂલમ્ અપિતુ-તતોડપિ અધિકં દણ્ડં નિયચ્છતિ દદાતીત્યર્થઃ, કીદશાન્ દણ્ડાન્ નિર્વત્તયતિ તાદૃશપકારં દર્શયતિ-‘તં જહા’ તથથા ‘ઈમં દંડેહ’ ઈમં દણ્ડયત સર્વસ્વાપહરણેન, ‘ઈમં મુંડેહ’ ઈમં મુણ્ડયત-મુણ્ડનં કારયત, ‘ઈમં તજ્જેહ’ ‘ઈમં તર્જયત, તર્જનમ્-અઙ્ગુલીનિર્દેશપૂર્વકં કટુવાચા મર્ત્સનમ્, ‘ઈમં તાલેહ’ ઈમં તાડયત-દણ્ડાદિના ચપેટાદિના વા, ‘ઈમં અદ્યવંધનં કરેહ’ ઈમમ્ અન્દક-વન્ધનં કુરુત, અન્ચતે વધ્યતેડનેન ઇત્યન્દકઃ (હથકડી) તિ માપાયાં તેન વન્ધનં નિયન્ત્રણં યસ્ય તથાભૂતં કુરુત, મુજૌ અવષ્ટમ્ય પૃષ્ઠે આરોપ્ય વન્ધયત, ‘ઈમં નિયડ-વંધનં કરેહ’ ઈમં નિગડવન્ધનં કુરુત નિગડેન ‘વેડોતિ’ પ્રસિદ્ધેન વન્ધનં યસ્ય તથા ભૂત કુરુત-દસ્તયોઃ પાદયોસ્ત્રવાયસીં શૃઙ્ખયાં વન્ધયત ‘ઈમં હટ્ટિવંધનં કરેહ’ ઈમં હાડી વન્ધનં કુરુત-લોટકવન્ધનં (લોટા) ઇતિ લોરુપમિદ્ધં કુરુત, ઈમં ચાર-ગવંધનં કરેહ’ ઈમં ચારકવન્ધનં કુરુત-કારાગૃહે વન્ધનં કુરુત, યાવતા વન્ધનેન વદ્ધોડપિ યથા કથચિત્ સાતિકૃષ્ટં ચલતિ-સ્થઠતિ ચ, તાદૃગવન્ધનં ચારકવન્ધનમ્ ‘ઈમં નિયડયુગલસંકોચિયમોડિયં કરેહ’ ઈમં નિગડયુગલસંકોચિતમોટિતમ્ કુરુત, નિગડસ્ય યુગલં યુગ્મં તેન પૂર્વં સઙ્કુચિતઃ પશ્ચાદ્ મોટિતઃ-કુટલીકૃતસ્તથા કુરુત

પુરુષ ડન્હે’ મારી દંડ દેતા હૈ। અર્થાત્ દંડ દેને કેલિય કહતા હૈ-ઈસે દણ્ડિત કરો-મારો, ઇસકા મસ્તક મુંડલો, ઇસકી તર્જના કરો-ઈસે ધમકાઓ, મર્ત્સના કરો, ઇસે ડંડે લગાઓ, ઇસે હથકડિયાં પહના દો અર્થાત્ હાથ પીછે કરકે બાંધ દો, ઇસ કે પૈરોં મેં વેડિયાં ડાલદો, ઇસે હડિ (લોટે) મેં ડાલદો ઇસે કારાગૃહ મેં બંદ કર દો, અર્થાત્ ઇસે વન્ધન મેં ડાલદો કિ ઇસકા ચલના-ફિરના કઠિન હો જાય એવં ચલતે-ચલતે ગિર પડે, ઇસકે દોનોં હાથોં કો દો વેડિયોં સે બાંધકર મરોડ દો જિસસે

એક નાનો સરખો કારણ વશાત્ અપરાધ થઇ જાય તો તે અધર્મી પુરુષ તેને ભારે શિક્ષા કરે છે, તે દંડ આપવા માટે કહે છે કે-આનો દંડ કરો,-મારો, આનું માથું મુંડાવી નાખો. આનો તિરસ્કાર કરો, આને ધમકાવો, નિંદા કરો, આને દંડા લગાવો, આને હાથકડિયો પહેરાવી દો. અર્થાત્ હાથ પાછળ બાંધી દો. આના પગોમાં બેડીયો નાખો. આને હડીમાં નાખો; આને જેલમાં પૂરી દો, અર્થાત્ એવા બંધનમાં નાખો કે આનું ચાલવું, ફરવું, કંઈ પણ થઈ જાય, અને ચાલતા ચાલતા પડી જાય, આના બંને હાથોને બે બેડિયોથી બાંધીને મરડી નાખો. જેથી તેના હાથ તૂટી જાય, આના હાથ

शृङ्खलाद्वयेन बद्धाङ्गानि-तथा संकोचयत-यथाऽयं सग्नमायमात्रः स्यात् । 'इमं हस्तच्छिन्नयं करेह' इमं हस्तच्छिन्नकं कुरुत-हस्तौ-करौ छिन्नौ-कर्तृतौ यस्य तं-तथाविधं कुरुत, हस्तौ कर्तयतेत्यर्थः । 'इमं पादच्छिन्नयं करेह' इमं पादच्छिन्नकं कुरुत । 'इमं कर्णच्छिन्नयं करेह' इमं कर्णच्छिन्नकं कुरुत । 'इमं नक्षत्रोदसीसमुद्गच्छिन्नयं करेह' इमं नासिकौष्ठशीर्षमुद्गच्छिन्नकं कुरुत । नासिकादीन् कर्तयतेति यावत् 'इमं वेयणच्छिन्नयं' इमं वेदकच्छिन्नक-पुरुषचिह्नकं कर्तयत, 'अंगच्छिन्नयं पक्खाफोडियं करेह' अङ्गच्छिन्नकं पक्षस्फोटितं कुरुत, अङ्गं कर्तयत कशया प्रताड्य चर्म निःसारयतेति यावत् । इमं णयणुष्पाडियं करेह' इमं नयनोत्पाटितं कुरुत-अथ नेत्रद्वयं निष्काशयत । 'इमं दशणुष्पाडियं वसणुष्पाडियं जिह्वुष्पाडियं ओलं वियं करेह' इमं दशनोत्पाटितं वृषणोत्पाटितं जिह्वोत्पाटितमविलम्बितं कुरुत, अस्य दन्तानुत्पाटयत, अस्य जिह्वामुत्पाटयत, अस्याण्डकोशमुत्पाटयत शीघ्रम् रज्ज्वादिना कण्ठे बध्ना वृक्षादौ अधोमुखमेव लम्बयत 'घसियं करेह' घर्षितं कुरुत-काष्ठादिवद् घर्षिताङ्गं कुरुत, 'घोलियं करेह' घोलितं-दधिवत् मथितं कुरुत, 'सूलाइयं करेह' शूलान्वितं-शूलोपरि-समारोपितं कुरुत, 'सूळामिन्नयं करेह' शूलाऽऽमिन्नकं कुरुत-एतस्य शरीरं शूलेन आ-सर्वतोभावेन विदारयत । 'खारवत्तियं करेह' क्षारवर्त्तिनं कुरुत-ताडिताङ्गव्रणे क्षारं-लवणं क्षिपत-येनाऽस्य

हाथ टूटने लगे, इसके हाथ काट डालो पांख काट डालो, इसके कान काट डालो, इसकी नाक होठ, सिर या मुख काट लो इसकी पुरुषेन्द्रिय काटलो, इसके अंग काटकर कोड़े मार-मार कर चमड़ी उघेडलो, इसकी दोनों आंखें निकाललो, इसके दांत उखाडलो, इसकी जीभ खींचलो, इसके अंडकोष उखाड़ डालो, इसके गलेमें रस्सी बांध कर पेड़ आदि से औंधे मुंह लटका दो, इसके शरीर को रगड़ दो-काष्ठ आदि के जैसे घिस दो, दही के जैसे मथ डालो, इसे शूली पर चढ़ा दो, शूली से वेध दो, ताड़ना से हुए उसके घावों पर नमक छिड़क दो, इसे

कापी नाणो, पण कापी नाणो, आना कान कापी नाणो, आनु नाक डेठ, माथुं, अथवा भुण कापी दो, आनी पुरुषेन्द्रिय कापी नाणो. आना अणो कापी दो, आने आणुकनो भार भारो. आने भारी भारीने तेनी चामडी उणोडी दो, आनी अन्ने आणो कडाडी दो. आना दांते उणाडी दो, आनी लल जेथी दो, आना अंडकेष उणोडी नाणो, आना गण मां दोरडुं आंधीने आड पर उंधे माथे लटकावी हो आना शरीरने रगडो अर्थात् लाकडानी जेम घसडो. दहीनी जेम मथन करो. आने शूणीये खडावी हो शूणीथी वीधी नाणो, मारवाथी थयेला तेना घा उपर भीडु बलरावी हो. आने वधस्थाने

મહતી વ્યથા ભવેત્ । 'વજ્રપ્રતિયં કરેહ' વધાવર્તિનં કુરુત, વધવસ્થાનં નીત્વા મારયત, 'સિંહપુચ્છિયગં કરેહ' મિહપુચ્છગતં સિંહપુચ્છવદં કુરુત, 'વસમ-પુચ્છિયગં કરેહ' વૃષમપુચ્છગતં કુરુત-વૃષમસ્ય પુચ્છેઽસ્ય વન્ધનં કુરુત । 'દ્વગ્નિ-દહ્યંતં કામગ્નિમંસાવાવિયંતં મતપાણનિરુદ્ધગં કરેહ' દાવાગ્નિદગ્ધાઙ્ગં કાકાઙ્ગી-માંસલાદિતઙ્ગં-કાકળી-રુપરિકા તત્તુલ્યમેતન્માંયં કૃત્વા કાકેભ્યો દીયતામ્, ભક્તપાનનિરુદ્ધકં કુરુ ।-અન્નજલદ્વયં નિરોધયત 'ઇમં જાવજ્જીવં વદ્યંવયં કરેહ' ઇમં યાવજ્જીવં વધવન્ધનં કુરુ ।-જીવનપર્યન્તં કારાગારે સ્થાપયત । 'ઇમં અન્ન-યરેણં અસુખેણં કુમારેણં મારેહ' ઇનમન્યતરેણાઽશુખેન કુમારેણ મારયત-કુત્સિત રૂપેણ ભલ્લાદિભેદનલક્ષણેન મારયિત્વા જીવનરહિતં કુરુત, एवं રૂપેણ ઇમે ક્રૂરા જીવોપમદં કુર્વન્તિ ઇતિ । एतेषां क्रू(पुरुषाणां वाह्यपरिवारविषये कथितम्, सम्पति-आन्तरपरिवारविषये आह-जा वि य से अन्मितरिया परिसा भवइ' याऽपि च तस्य-पूर्वप्रदर्शितक्रूराऽधमपुरुषस्य-आभ्यन्तरिकी-अभ्यन्तरज्ञा परिपद्भवति, परि-वारो भवतीति । 'तं जहा' तद्यथा 'मायाइ वा' मातेति वा 'पियाइ वा' पितेति

વધ ભૂમિ મેં લે જાકર માર ઢાલો હસે સિંહ કી પૂંછ સે બાંધ દો, ચૈલ કી પૂંછસે વાંધ દો, હસકે અંગ આગ સે જલા દો, હસકે શરીર કે માંસ કે કૌડી જિતને ટૂકડે કર-કરકે કૌવોં કો ચિલા દો, હસકા ખાના-પીના વંદ કર દો, હસે આજીવન કારાગાર મેં વંદ રવલો, હસકો કિસી બુરી મૌત સે મારો, અર્થાત્ ભાલા આદિ સે યીંધ યીંધ કર હસકે પ્રાણ લે લો, હન અધાર્મિક પુરુષોં કા અપની યાહ્ય પરિવદ કે પ્રતિ એસા અતિશય ક્રૂર વ્યવહાર હોતા હૈ । આભ્યન્તર પરિવદ કે પ્રતિ કિસ પ્રકાર કા વ્યવહાર હોતા હૈ સો અવ કહતે હૈ—

પૂર્વોક્ત પાપી પુરુષ કી અભ્યન્તર પરિવદ્ હોતી હૈ અર્થાત્ ભીતરી પરિવાર હોતા હૈ । વહ પરિવાર યહ હૈ-માતા, પિતા, બ્રાતા, ભગિની

લઈ જઈને મારી નાખો । આને સિંહના પૂંછડે બાંધી દો । બળદના પૂંછડે બાંધી દો । આનું શરીર અગ્નિથી બાળી નાખો । આના શરીરના માંસના કોડી જેવડા કકડા કરી કરીને કાગડાઓને ખવરાવી દો, આનું ખાવું પીવું બંધ કરી દો, આને જીંદગી સુધી જેલમાં પૂરી રાખો, આને કેઈ ખરાબ મોતથી મારો, અર્થાત્ ભાલા વિગેરેથી વીંધી વીંધીને આને જીવ લઈ લો । આ અધર્મી પુરુષો પોતાની બાહ્ય પરિવદ પ્રત્યે આવો અત્યંત ક્રૂર વ્યવહાર કરતા હોય છે. તે હવે બતાવે છે

પૂર્વોક્ત પાપી પુરુષની આભ્યન્તર પરિવદ્ હોય છે. અર્થાત્ આંતરિક પરિવાર હોય છે. તે પરિવાર આ પ્રમાણે હોય છે.-માતા, પિતા, ભાઈ,

કૃતે-સ સર્વેષામપિ અહિત એવ જ્ઞેયઃ, इत्थंभूतः सः 'परंति लोकांमि' परस्मिन्
 લોકે, इतः प्रेत्य परलोकं प्राप्य स्वकृतकर्मफलप्रदितमेव भुनक्ति-बहुवच-
 नात्तया दर्शयति-‘ते दुःखन्ति’ परलोके दुःखयन्ति-शारीरिक-मानसिक
 कष्टं प्राप्नुवन्ति, ‘सोयन्ति’ शोचन्ते-दैन्यभावं प्राप्नुवन्ति, ‘तिप्यन्ति’ तिप्यन्ति-
 अश्रूणि विमोचयन्ति पिट्न्ति’ पीड्य ते-मुद्गरादिघातेन पीडामुत्पादयन्ति, ‘परि-
 तप्यन्ति’ परितप्यन्ति-विविधतापं-ज्वरनेत्रशूलादिकं प्राप्नुवन्ति, ‘ते दुःखवण-
 सोयणजूरणतिप्यणपिट्टनपरितापनवधवणपरिकिञ्चसाधो अप्यङ्गिविरया भवन्ति’
 તે दुઃખનશોચનજૂરણતેપનપિટ્ટનપરિતાપનવધવણપરિકિણેસાધો અપ્યઙ્ગિવિરયા ભવન્તિ
 તે દુઃખનશોચનજૂરણતેપનપિટ્ટનપરિતાપનવધવણનાદિપરિકિણેશોભ્યોઽપતિવિરતા
 ભવન્તિ, તત્ર-દુઃખન-દુઃખોત્પાદનં શોચનં-શોકોત્પાદનં, જૂરણં-દુર્વહીન-
 કરણં, તેપનમ્-અશ્રુક્ષરણોત્પાદનં, પિટ્ટનં-મુદ્ગરાદિના દનન, પરિતાપનં-સર્વતસ્તાપ-
 સ્યોત્પાદનં, વધો-ઘાતઃ, વન્ધનં-નિગડાદિના એતેભ્યઃ પરિકિણેશોભ્યોઽપતિ-

करता है और दूसरों का भी। जो अपने माता-पिता का भी हित
 नहीं करता, वह दूसरों का क्या हित करेगा? ऐसे पुरुष जब इस भव
 को त्याग कर परभव में जाते हैं तो अपने कर्मों का अहितकर फल
 ही भोगते हैं। वे परलोक में दुःखी होते हैं, शारीरिक और मानसिक
 कष्ट भोगते हैं। दीनभाव को प्राप्त होते हैं, शोक की अधिकता के
 कारण उनका शरीर जीर्ण हो जाता है। वे आंसू बहाते हैं, पीड़ित
 होते हैं, विविध प्रकार से संतप्न होते हैं-ज्वर एवं नेत्र शूल आदिको
 प्राप्त होते हैं। वे दुःख, शोक, जूरण, तेपन (रुदन) पिट्टन, परितापन,
 वध और बन्ध आदि क्लेशों से निवृत्त नहीं होते हैं-उन्हें यह सब
 कष्ट बार-बार भुगतने पड़ते हैं।

કરે છે. અને બીજાઓનું પણ અહિત કરે છે, જે પોતાના માતા, પિતાનું
 પણ હિત કરતા નથી, તે બીજાઓનું શું હિત કરી શકે? આવા પુરૂષો
 બ્યાદે આ ભવનો ત્યાગ કરીને પરભવમાં જાય છે, તે પોતાના કર્મોનું
 અહિત ફળ જ ભોગવે છે. તેઓ પરલોકમાં દુઃખી થાય છે. શરીર સંબંધી
 અને માનસિક દુઃખ ભોગવે છે. દીનપણાને પ્રાપ્ત થાય છે. શોકના વિશેષ-
 પણાના કારણે તેનું શરીર શિથિલ બની જાય છે. તેઓ આંસુ સારે છે.
 પીડા પામે છે, અનેક પ્રકારના સંતોષવાળા બને છે જ્વર અને નેત્રશૂલને
 પ્રાપ્ત કરે છે. તેઓ દુઃખ શોક, જૂરણ, તેપન (રડવું) પિટ્ટન, પરિતાપન
 વધ અને બન્ધ વિગેરે કલેશોથી નિવૃત્ત થતા નથી, તેઓને આ બધા કષ્ટો
 વારંવાર-ભોગવવા પડે છે.

વિરતા-અપરિમુક્તા ભવન્તિ, 'एवमेव ते इत्थि नामेहि' एवमेव ते-પુરુષાઽધમાઃ-
સ્ત્રીકામેષુ મોગ્યવિષયેષુ 'મુચ્છિયા ગિદ્ધા ગદ્ધિયા અજ્ઞોવવન્ના' મૂચ્છિતાઃ-સમા-
સક્તાઃ, ગૃદ્ધાઃ-અત્યન્તં તદ્વિપયકેચ્છાવન્તઃ, પ્રથિતાઃ-ગૃદ્ધિભાવમુપગતાઃ, અધ્યુ-
પપન્ના સ્તસ્મિન્નેવ વિષયે લીનાઃ 'जाव' यावत् 'वासाइं' वर्षाणि 'चउपंचमाइं
छइसमाइं' चतुः पञ्च षड् दश वा वर्षाणि ततः 'अप्पयरो वा भुज्जयरो वा' अल्पतरं
वा भूयस्तरं वा 'कालं' कालम् 'भोगभोगाइं' भुंजितु-મોગ્યમોગાન્ ભુક્ત્વા 'वैरा-
यतणाइं' वैरायतनानि हन्यमानजीवसमुदायैः सह वैरभावान् 'पविसुइत्ता' पविमूय
समुत्पाद्य, 'वहूइं' पावाइं कम्माइं संचिणिता' वहूति पापानि कर्मणि सावद्यजीव-
वधेन पापकर्माणि संचित्य-एकत्रीकृत्य 'उस्सन्नाइं' उत्सन्नानि-बहुलार्थबोधको-
देशीयशब्दः तेन बाहुल्येन संचित्य 'संभारकरेण कम्मणा' सम्भारकृतेन कर्मणा,
तत्र सम्भारः बहुदलिकसंयोगस्तेन कृतेन सम्पादितेन कर्मणा-अशुभकर्मभारेण
युक्ताः सन्तोऽधोगतिं गच्छन्ति । 'से जहाणामए' तद्यथानाम 'अयोगोलेइ वा'
अयोगोलको वा-लोहपिण्डो वा 'सेलगोलेइ वा' शैलगोलको वा-पर्वतखण्डो वा
'उदगंसि पविस्सते समाणे' उदके प्रक्षिप्तः सन् 'उदगतलमइवइत्ता' उदकतलमति-
वर्त्य-जलं विमिद्य 'अहे धरणितलपइट्ठाणे भवइ' अधो धरणितलमतिष्ठानो भवति,

इसी प्रकार वे अधम पुरुष स्त्री संबंधी कामभोगों में आसक्त होते हैं, अत्यन्त अभिलाषावान् होते हैं, गृद्ध होते हैं और तल्लीन होते हैं। वे यावत् चार, पांच, छह या दश वर्षों तक अथवा इनसे भी कम या अधिक काल तक भोगों को भोग कर वैरायतनों को अर्थात् मारे हुए प्राणियों के साथ वैर बांध कर, विपुल पाप कर्मों का संचय करके, बहुत अधिक पाप एकत्र करके, अशुभ कर्मों के भार से युक्त होकर अधोगति में जाते हैं। जैसे लोहे का गोला या पर्वत खण्ड पानी में छोड़ा जाय तो वह पानी को भेद कर ठेठ नीचे जल के

એજ પ્રમાણે તે અધમ પુરુષો સ્ત્રી સંબંધી કામભોગોમાં આસક્ત રહે છે. અત્યંત અભિલાષા વાળા હોય છે, ગૃદ્ધ હોય છે, અને તલ્લીન હોય છે. તેઓ યાવત્ ચાર, પાંચ, છ અથવા દસ વર્ષો પર્યન્ત અથવા તેનાથી પણ ઓછા અથવા વધારે કાળ સુધી ભોગોને ભોગવીને વેરના સ્થાનને અર્થાત્ મારેલા પ્રાણિયોની સંગ્રહ કરીને ઘણા વધારે પાપો એકઠા કરીને અશુભ કર્મોના ભારથી યુક્ત થઈને અધોગતિમાં જાય છે. જેમ લોખંડનો ગોળો અથવા પર્વતનો ખંડ પાણીમાં છોડવામાં (નાખવામાં) આવે તો તે પાણીને ભેદીને ઠેઠ નીચે પાણીના તળીયે પહોંચીને ઉભો રહે છે.

યથાઽયોગોલકો જલે પ્રક્ષિપ્તઃ સન્-જલં ત્રિભિર્ય પૃથિવીતલપ્રતિષ્ઠિતં ભવતિ, ન તત્ ક્ષધ્વં ગચ્છતિ, 'એવમેવ તદ્દશ્યમારે પુરિસજાણ' એવમેવ તથાપ્રકારઃ-તાદૃશઃ પાપમારા-ક્રાન્તઃ પુરુષજાતઃ પુરુષાઽધમઃ 'વજ્રવહુલે' પર્યાયવહુલઃ અવચ્ચવહુલઃ સાવચકર્મ-વહુલઃ-અર્થઃ 'ધૂતવહુલે' ધૂતવહુલઃ-ધૂનનં ધૂતં કર્મવલેશકરણં પ્રાણાતિપાતાદિ, તેન વહુલઃ પંકવહુલે' પદ્મવહુલોઽધિકપાપવાન્ 'વૈરવહુલે' વૈરવહુલઃ-ક્રુતાધિકપાપેનં જીવવૈરવહુલઃ 'અપ્પત્તિયવહુલે' અપ્પત્તિયવહુલઃ-મૃષાવાદી 'દંભવહુલે' દમ્ભવહુલઃ-દમ્ભઃ-કપટસ્તદ્રહુલઃ 'નિયડિવહુલે' નિકૃતિવહુલઃ-નિકૃતિર્માયાસહિતઃ કપટ-સ્તેન વહુલઃ 'સાશ્વહુલે' સાતિવહુલઃ-ઉત્કૃષ્ટવસ્તુષુ અપકૃષ્ટવસ્તુનિ મિશ્રીકૃત્ય તદ્વિક્રેતા 'અયસ વહુલે' અયસો વહુલઃ-અકીર્તિવહુલઃ 'ઉત્સન્નતસપાણઘાઈ' ઉત્સન્ન પ્રસપ્રાણઘાતી-ઉત્સન્નવહુલં તેન દ્વીન્દ્રિયાદિજીવવિનાશકઃ એતાદૃશવિવિધ-પ્રકારકાશુભકર્મકર્ત્તા પુરુષાઽધમઃ 'કાલમાસે કાલં કિચ્ચા' કાલમાસે કાલં કૃત્વા 'ધરણિતલમશ્વિત્તા' ધારણિતલં રત્નપ્રભાદિપૃથિવીતલમતિવર્ત્ય-અતિક્રમ્ય 'અહૈ નરગતલપદ્મણે ભવઈ' અથો નરકતલપ્રતિષ્ઠાનો અવત્તિ, પૂર્વોક્તપાપાચરણશીલઃ પુરુષો મૃત્વા અતિક્રમ્ય પૃથિવીતલં સપ્તમનરકમધિગચ્છતીતિ ॥૧૦૨૦=૨૫॥

તલ ભાગ મેં પહુંચ કર ઠહરતા હૈ, ફિર ઉપર નહીં આતા, હસી પ્રકાર વહ અધાર્મિક અધમ પુરુષ પાપ સે ભારી હોકર, સાવચ વહુલ હોકર, પ્રાણાતિપાત આદિ કી વહુલતા ચાલા હોકર, અત્યન્ત પાપી હોકર, વૈર કી વહુલતા ચાલા હોકર અર્થાત્ જીવોં કે સાથ અત્યધિક વૈર બાંધ કર અત્યન્ત મૃષાવાદી, દંભી, કપટી, અપયશવાન્ એવં વહુત પ્રસ પ્રાણિયોં કા ઘાતક હોકર મરણ કા અવસર આને પર કાલ કરકે મૃતલ કો પાર કરકે નીચે નરકતલ મેં જાકર સ્થિત હોતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પૂર્વોક્ત પ્રકાર કા પાપાચરણ કરને ચાલા પુરુષ જય મરતા હૈ તો પૃથ્વી તલ કો એદ કર ટેઠ નરક મેં જાતા હૈ ॥૨૦॥

અને તે પછી પાણી ઉપર આવતો નથી, એજ પ્રમાણે તે અધાર્મિક અધમ પુરુષ પાપથી ભારે બનીને, સાવચ કર્મથી વધારે ભારે બનીને પ્રાણાતિપાત વિગેરેના ભારથી અધિકપણાવાળા બનીને-અત્યંત પાપી થઈને વૈરના વધારવાવાળા થઈને અર્થાત્ જીવોની સાથે અત્યંત વૈર બાંધીને અત્યંત અસત્ય બોલનાર, દંભી, કપટી, અપયશવાળો, અને ઘણા પ્રસ પ્રાણિયોનો ઘાત કરવાવાળો બનીને મરણના અવસરે મરીને પૃથ્વીને પાર કરીને નીચે તરફના તળીયે જઈને રહે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે-પૂર્વોક્ત પ્રકારથી પાપાચરણ કરવાવાળો પુરુષ જ્યારે મરે છે. ત્યારે પૃથ્વીના તળીયાને ભેડીને ઠેઠ નરકમાં જાય છે. ॥૨૦॥

મૂલ્ય—તે ણં ણરગા અંતો વદ્વા વાહિં ચરંસા અહે સુરપ્પ-
સંઠાણસંઠિયા ણિચંધકારતમસા વવગયગહચંદસૂરનવલ્લજોહ-
પ્પહા મેદવસામાંસરુહિરપૂયપડલચિદિલ્લલિલ્લાણુલેવણતલા
અસુઈ વીસા પરમદુભિભંગ્ધા કણ્ઠા અગ્નિવન્નામા કવલ્લડફાસા
દુરહિયાસા અસુમા ણરગા અસુમા ણરણસુ વેયણાઓ । ણો ચેવ
ણરણસુ નેરહયા ણિદાયંતિ વા પયલાયંતિ વા સુઈ વા રતિં વા
ધિતિં વા મતિં વા ઉવલભંતે, તે ણં તત્થ ઉજ્જલં પ્રગાઠં વિડલં
કહુયં કક્કસં ચંડં દુગ્ગં તિલ્લં દુરહિયાસં ણેરહયા વેયણં પચ્ચ-
ણુભવમાણા વિહરંતિ ॥સુ૦ ૨૧॥૩૬॥

છાયા—તે સ્વલુ નરકાઃ અન્તો વૃત્તાઃ વહિશ્ચતુરસ્ત્રાઃ અધઃ સુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ
નિત્યાન્ધકારતમસો વ્યપગતગ્રહચન્દ્રમૂર્ચનક્ષત્રજ્યોતિષ્પથાઃ મેદોવસામાંસરુહિરપૂય-
પડલચિદલ્લલિલ્લાણુલેવણતલાઃ અશુચયો વિશ્રાઃ પરમદુર્ગન્ધાઃ કૃષ્ણાઃ અગ્નિ-
વર્ણામાઃ કર્કશસ્પર્શાઃ દુરધિસદ્ધાઃ અશુમાઃ નરકાઃ અશુમાઃ નરકેષુ વેદનાઃ । નો
ચૈવ નરકેષુ નૈરયિકાઃ નિદ્રાન્તિ વા પલાયન્તે વા શુચિં વા રતિં વા ધૃતિં વા મતિં
વા ઉપલભન્તે । તે સ્વલુ તત્ર ઉજ્જ્વલાં પ્રગાઠાં વિપુલાં કહુકાં કર્કશાં ચંડાં દુર્ગાં
તીવ્રાં દુરધિરુદ્ધાં નૈરયિકાઃ વેદનાં પર્યજુમવન્તો વિહરન્તિ ॥સુ૦ ૨૧=૩૬॥

ટીકા—પુર્વોક્તોઽધાર્મિકઃ પુરુષો નરકં ગચ્છતીતિ પ્રતિપાદિતમ્, નરકાશ્ચ
કીદૃશા ઇતિ તત્સ્વરૂપપ્રતિપાદનાયાઽઽહ—‘તે ણં ણરગા’ ઇત્યાદિ । ‘તે ણં ણરગા’ તે
સ્વલુ નરકાઃ યાન્ સ્વલુ નરકાન્ તે અધાર્મિકાઃ પ્રાપ્નુવન્તિ, ‘ણં’ ઇતિ વાક્યાલક્ષ્ણે
‘અંતો વદ્વા’ અન્તો વૃત્તાઃ—અભ્યન્તરપ્રદેશે ગોલાકારાઃ ‘વાહિં ચરંસા’ વહિર્વાહ્ય-
ભાગે ચતુરસ્ત્રાઃ ચતુષ્કોણાઃ ‘અહે’ અધો નીચૈઃ ‘સુરપ્પસંઠાણમંઠિયા’ સુરપ્રસંસ્થાન-
સંસ્થિતાઃ—સુરપ્રસંસ્થાનવન્તઃ સુરધારાવદતિશયેન તીક્ષ્ણાઃ ‘ણિચંધકારતમસા’

‘તે ણં ણરગા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—અધર્મી પુરુષ નરક મેં જાતો હૈ, યહ કહા ગયા હૈ, કિન્તુ
નરક કા સ્વરૂપ કૈસા હૈ ? હસકા ઉત્તર દેતે હૈ—

‘તે ણં ણરગા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—અધર્મી પુરુષ નરકમાં જાય છે. એ કહેવાઈ ચૂક્યું છે, પરંતુ
નરકનું સ્વરૂપ કેવું હોય છે ? તે હવે સૂત્રકાર બતાવે છે.—

નિત્યાન્ધકારતમસઃ—અન્ધકારેષુ તમઃ અન્ધકારતમઃ—અતિશયિતં તમો યત્ર તે તથા—અનવરતં નિવિડાન્ધકારવહુલાઃ, ‘વત્રગયગ્રહચંદ્રસૂર્યનક્ષત્રજોષ્પદા’ વ્યપગત-ગ્રહચંદ્રસૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્પથાઃ—યત્ર-નરકેષુ ગ્રહચંદ્રસૂર્યનક્ષત્રાદયો ન પ્રતિભાન્તિ, एतेषां પ્રકાશેન રહિતા નરકા ભવન્તિ । ન કેવલં તત્ર વિશિષ્ટપ્રકાશાઽભાવોઽન્ધકારમાત્રં વા—ભયપયોજકમ્ અપિતુ વહ્નોઽમેધ્યાઃ અપદાર્યાસ્તત્ર ભવન્તીતિ દર્શયતિ—વૈરાગ્યસંજ્વલનાય ‘મેદ-વસા-માંસ-રુધિર-પૂય-પટલ-ચિકિત્સલ્લલિતાણુ-લેવણતલા’ મેદો વસામાંસરુધિરપૂયપટલચિકિત્સલ્લલિતાણુલેપનતલાઃ, તત્ર-મેદઃ—ધાતુવિશેષઃ વસા ચર્વીતિલોકપ્રસિદ્ધા તથૈવ માંસં રુધિરં-શોણિતમ્, પૂયં-પક્વશોણિતમ્ एतेषां પટલં-સમૂહસ્તસ્ય ચિકિત્સલં-પ્રચુરકર્દમસ્તેન લિપ્તં-યુક્તમ્ અનુલેપનં તલં યત્ર તે તથા, મેદો માંસાદ્યશુચિભિર્દ્રવ્યૈઃ સદૈવ સંયુક્તા નરકભૂમયો ભવન્તિ ‘અસુઈ’ અથુચયાઃ—અથુચિભૂતાઃ વીસા’ વિશ્રાઃ—કથિતાઃ—કમ્પાઘાકુલ-

વે નરક-નરકાવાસ ખીતર ગોલાકાર વાલે હોતે હૈં, ઘાલ્ય ભાગ મેં ચૌકોર હોતે હૈં ઓર તલ ભાગ મેં છુરે કી ધાર કે સમાન તીક્ષ્ણ હોતે હૈં । વહાં સદૈવ ઘોર અંધકાર વના હુઆ રહતા હૈ । વહાં ગ્રહ, ચંદ્ર, સૂર્ય યા નક્ષત્રોં કા પ્રકાશ નહીં હોતા ।

યહી નહીં કિ વહાં પ્રકાશ કા અભાવ એવં અંધકાર હી ભય કા કારણ હો કિન્તુ વહાં વહુત સે અશુચિ પદાર્થ ખી હોતે હૈં । નરક કી ભૂમિ મેદ, ચર્વી, માંસ, રુધિર પીપ આદિ કે સમૂહ સે લિપ્ત રહતી હૈ, इन अपावन पदार्थों से वहां कीचड़सी ढनी रहती है । વે નરક અશુચિરૂપ હોતે હૈં, સડે-ગલે માંસ કી બહુલના વાલે હોતે હૈ અત્યન્ત દુર્ગન્ધ

તે નરક—નરકાવાસ અંદર ગોળ અકારવાળું હોય છે. બહારના ભાગમાં ચાર ખૂણાવાળું હોય છે અને તળીયાના ભાગમાં છરીની ધાર સરખું અત્યંત તીક્ષ્ણ હોય છે. ત્યાં હંમેશાં ઘોર અંધારું અન્યું રહે છે. ત્યાં ગૃહ, ચંદ્ર, સૂર્ય કે નક્ષત્રોનો પ્રકાશ હોતો નથી.

એટલું જ નહીં ત્યાં પ્રકાશનો અભાવ અને અંધકાર જ બચતું કારણ હોય તેમજ તે શિવાય ઘણા ખરા અશુચિ પદાર્થ પણ હોય છે. નરકની ભૂમિ મેદ, ચર્વી, માંસ, રુધિર-લોહી પીપ, પડ, વિગેરેના સમૂહથી વ્યાપ્ત રહે છે. આ અપવિત્ર પદાર્થોથી ત્યાં કાદવ થઈ જાય છે. તે નરકો અશુચિ હોય છે. સડેલા, ગળેલા, માંસના અધિકપણા વાળા હોય છે. અત્યંત દુર્ગંધવાળા

માંસવહુલાઃ, અતएव—‘પરમ—દુઃખિગંધા, પરમદુર્ગંધાથ તાઃ ‘કળ્હા’ કૃષ્ણવર્ણો-
પેતાઃ ‘અગ્નિવન્નામા’ અગ્નિવર્ણામાઃ—અગ્નિરિવ જાજ્જલ્યમાનાઃ ‘કલ્લવડફાસા’
કર્કશસ્પર્શાઃ—કઠિનસ્પર્શવન્તઃ, इत्यर्थः ‘દુરહિયાસા’ દુરહિસહાઃ—દુઃખેન સોઢું
શક્યાઃ ‘અસુહા ણરગા’ અશુમાઃ અશોભનાઃ નરકાઃ ‘અસુહા ણરણ્ણુ
વેયણાઓ’ અશુમાઃ નરકેષુ વેદનાઃ—નરકગતિષુ વેદના અશુમાઃ ‘ણો ચેવ
ણરણ્ણુ’ નો ચેવ નરકેષુ ‘ણિદાયંતિ’ નિદ્રાન્તિ—નિદ્રાડનુભવં નેવ કુર્વન્તિ, કે
તત્રાહ—‘નેરહ્યા’ નૈરયિકાઃ—નરકે યાતનામનુભવન્તો જીવાઃ, તથા તે ‘પલાયંતિ વા’
પલાયન્તે—નરકાન્નાન્યત્ર ગન્તું શક્તુવન્તિ ‘સુઃ’ વા—રતિ વા—ધિતિ વા, મતિ વા
ઉવલમંતે’ શુર્ચિ—પવિત્રતામ્, રતિ—સુખમ્, ધૃતિ—ધૈર્યમ્, મતિ—બુદ્ધિમ્ કથમપિ
ન લભન્તે । ‘તે ણં’ તે સ્વલુ નારકાઃ ‘તત્થ’ તત્ર—નરકેષુ ‘ઉજ્જવલં’ ઉજ્જલ્લમા—
ઉત્કૃષ્ટામ્ ‘પગાઢં’ પ્રગાઢામ્—અત્યન્તામ્ ‘વિપુલં’ વિપુલાં—મહતીમ્ ‘કડુયં’
કટુકામ્—પ્રતિકૂલામ્ ‘કલ્લસં’ કર્કશામ્—કઠિનામ્ ‘ચંડં’ ચણ્ડામ્—રૌદ્રામ્
‘દુર્ગં’ દુર્ગામ્—દુઃખેન તરણીયામ્ ‘તિવ્વં’ તીવ્રામ્—હૃદયવિદારકતયા ત્વરામ્
‘દુરહિયાસં’ દુરહિસહામ્—દુઃખેન સહનયોગ્યામ્ ‘વેયણં’ વેદનાં યાતના મિત્યર્થઃ,
ઉજ્જવલાં—તીવ્રાનુભાવપ્રકરણત્વાત્, વિપુલાં વિશાલાં પરિમાણરહિતસ્વાત્ કર્કશાં—
પ્રત્યક્કડુઃખજનકત્વાત્ ચણ્ડાં—ભયજનકાં પ્રતિપદેશવ્યાપિત્વાત્ ‘પચ્છણુભવમાણા’

યુક્ત હોતે હૈં, કાલે વર્ણવાલે તથા ધૂમ યુક્ત અગ્નિ કે સમાન આમા
વાલે હોતે હૈં ડન કા સ્પર્શ કઠોર હોતા હૈં । વે દુસ્સહ ઓર કઠોર હોતે
હૈં । વહાં કી વેદનાઁ ઓ અશુભ હોતી હૈં । નારક જીવ નરક મેં ન
નિદ્રા લે પાતે હૈં ઓર ન વહાં સે અન્યત્ર જા સકતે હૈં । ડન્હે શ્રુતિ,
રતિ યા ધૃતિ મતિ પ્રાપ્ત નહીં હોતી । વહાં વે ઉજ્જવલ (ઉત્કૃષ્ટ),
અત્યન્ત ગાઢ, વિપુલ, કટુક—પ્રતિકૂલ, કર્કશ, પ્રચણ્ડ, દુસ્તર, તીવ્ર—
હૃદય વિદારક ઁવં દુસ્સહ યાતના પ્રાપ્ત કરતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ
તીવ્ર અનુભાવ કી અધિકતા કે કારણ ઉજ્જવલ વિપુલ હોને કે
કારણ વિશાલ, પરિમાણ રહિત હોને સે કર્કશ, પ્રત્યેક અંગ મેં દુઃખ

હોય છે. કાળા વર્ણવાળા તથા ધુમાડાથી યુક્ત અગ્નિની જેવી કાતિવાળા
હોય છે તેનો સ્પર્શ કઠોર હોય છે. તેઓ દુસ્સહ અને કઠોર હોય છે.
ત્યાંની વેદનાઓ પણ અશુભ હોય છે. નારક જીવો નરકમાં નિદ્રા લઇ
શકતા નથી તથા ત્યાંથી બીજે જઈ શકતા નથી. તેમને શ્રુતિ, રતિ, ધૃતિ
અથવા મતિ પ્રાપ્ત થતી નથી ત્યાં તેઓ ઉજ્જવલ (ઉત્કૃષ્ટ ગાઢ, વિપુલ
કટુક, પ્રતિકૂળ, કર્કશ, પ્રચન્ડ, દુસ્તર) તીવ્ર, હૃદય, વિદારક અને દુસ્સહ
યાતના-પીડાઓ પ્રાપ્ત કરે છે.

કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે—તીવ્ર અનુભાવના અધિક પછાથી ઉજ્જવલ,
વિપુલ હોવાથી વિશાલ પરિમાણ વિનાનું હોવાથી કર્કશ, દરેક અંગોમાં

પ્રત્યનુભવન્તાઃ 'ગેરહ્યા' નૈરયિકાઃ નરકેષુ વિદ્યમાના જીવાઃ 'વિહરંતિ' વિહરન્તિ-
દુઃસ્વમયં સમયં યાપયન્તિ ઇતિ ॥૨૧=૩૬॥

મૂલમ્—સે જહા ણામણ રુક્ષે સિયા, પઠ્વથગે જાણ મૂલે
છિન્ને અગ્ને ગરુણ જઓ ણિણં જઓ વિસમં જઓ દુગ્ગં તઓ
પવડઈ, એવામેવ તહપ્પગારે પુરિસજાણ ગઠ્ઠાઓ ગઠ્ઠમં જમ્માઓ
જમ્મં સારાઓ સારં ણરગાઓ ણરગં દુક્ખાઓ દુક્ખં દાહિણ-
ગામિણ ગેરહ્યા કપ્પહપવિલ્લણ આગમિસ્સાણં દુલ્લભવોહિણ
યાવિ ભવઈ, એસઠાણે અણારિણ અકેવલે જાવ અસંવવદુક્ખ-
પહીણમગ્ગે ષ્ઠાંતમિચ્છે અસાહુ પઢમસ્સ ઠાણસ્સ અધર્મપક્ક-
સ્સ વિમંગે એવમાહિણ ॥સૂ. ૦૨૧॥૩૭॥

છાયા—તથા નામ વૃક્ષઃ સ્યાત્, પર્વતાગ્રે જાતઃ મૂલે છિન્નઃ અગ્ને ગુરુકઃ
યતો નિમ્નં યતો વિપમં યતો દુર્ગં તતઃ પ્રપતતિ એવમેવ તથાપ્રકારઃ પુરુષજાતઃ
ગર્ભતો ગર્ભે, જન્મતો જન્મ, મરણતો મરણં, નરકાન્નરકં દુઃખાદ્ દુઃખં દક્ષિણ-
ગામી નૈરયિકઃ કૃષ્ણવાક્ષિકઃ આગમિવ્યતિ દુર્લભવોધિકથાઽપિ ભવતિ । એતસ્થા-
નમ્ અનાર્યમ્ અકેવલં યાવદસર્વદુઃખ પહીણમાર્ગમ્ એકાન્તમિધ્યા અસાધુ । પ્રથમ-
સ્ય સ્થાનસ્ય અધર્મપક્ષસ્ય વિમજ્જઃ, એવમાહ્યાતઃ ॥સૂ. ૦૨૨=૩૭॥

ટીકા—નારકજીવાનામધોગતિરેવ ભવતિ, નતૂર્ધ્વગતિ સ્તવ દૃષ્ટાન્તં
દર્શયતિ 'સે જહાણામણ' તથા નામ 'રુક્ષે' વૃક્ષઃ 'સિયા' સ્યાત્ સ ચ

જનક હોને સે ચળડ ઔર પ્રત્યેક પ્રદેશ મેં વ્યાપ્ત રહને કે કારણ ખય-
જનક હોતી હૈ । નારક જીવ એસી અતિચિષમ વેદના કો વેદતે હુણ
સમય યાપન કરતે હૈ ॥૨૧॥

'સે જહાણામણ' હ્યાદિ ।

ટીકાર્થ—અધર્મી જીવ કી અધોગતિ હી હોતી હૈ, ઊર્ધ્વગતિ નહીં,

હુઃખ જનક હોવાથી અણક અને દરેક પ્રદેશમાં વ્યાપ્ત રહેવાથી બધા જનક
હોય છે. નારક જીવો આવા પ્રકારની અત્યંત વિષમ વેદના વેદન કરતાં
કરતાં પોતાનો સમય વીતાવે છે. ॥૨૧॥

'સે જહાણામણ' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—અધર્મી જીવોની અધોગતિ જ થાય છે. ઉર્ધ્વગતિ થતી

‘પૃથ્વ્યગ્ને’ પર્વતાગ્ને-ઉપરિતનમાગ્ને જાતઃ-સપ્તત્પન્નઃ, જન્મના લઘ્વસ્થિતિવાન,
‘મૂલે છિન્ને અગ્ને ગરુણ’ મૂલે છિન્નોઽગ્ને ગુરુકા, પર્વતાઽગ્ને સપ્તત્પન્નો વૃક્ષો
યદિ મૂલેન છિદ્યતે તદા યદ્ વિપમં સ્થલં તત્રૈવ પતતિ ન તુ કથમપિ તસ્ય ઊર્ધ્વ
દેશે ગતિર્ભવતિ, તથા-પાપમારાક્રાન્તો ગુરુર્જીવો નરકેઽધોદેશ એવ ગચ્છતિ, નત્વ-
સ્યાઽન્યત્ર કથમપિ ગમનં સંભવતિ। ‘જઓ ગિણ્ણં જઓ વિસમ જઓ દુર્ગાં તઓ
પવહ્ણં’ યતો નિમ્નં યતો વિપમં-સમરહિતમ્ યતો દુર્ગાં-કષ્ટદાયકં તત સ્તત્ર પપ-
તતિ। ‘એવમેવ તહપ્પગારે પુરિસજાણ’ એવમેવ તથાપ્રકારઃ પુરુષજાતઃ ગુરુ-
કર્મવાન્ પુરુષઃ ‘ગઘ્માઓ ગઘ્મં’ ગર્ભતો ગર્ભમ્ ‘જમ્મઓ જમ્મં’ જન્મતો જન્મ
‘મારાઓ મારં’ મરણતો મરણમ્ ‘ળરગાઓ ળરગં’ નરકાન્નરકમ્-એકસ્માન્નરકાદ્
નરકાન્તરમ્, ‘દુક્ખાઓ દુક્ખં’ દુઃખતો દુઃખમ્-દુઃખાદ્દુઃખાન્તરમ્ ‘દાહિણગા-
મિણ’ દક્ષિણગામી-દક્ષિણસ્પાં દિશિ ગામી ભવતીત્યર્થઃ ‘ળેરહણ’ નૈરયિકઃ-નરક-
ગામી ચ ભવતિ ‘કઠ્ઠપવિલ્લણ’ કૃષ્ણપાક્ષિકઃ-કૃષ્ણાનાં નાસ્તિકાનાં પક્ષો વર્ગસ્તત્ર
ભવઃ-ક્રૂરકર્મકારી, ‘આગામિસ્સાણં’ આગમિષ્યતિ કાલે ‘દુલ્લભવોહિણ યાવિ

इस विषय में दृष्टान्त दिखलाते हैं—जैसे कोई वृक्ष पर्वत के उपरी
भाग में उत्पन्न हुआ हो और उसका मूल काट डाला जाय तो वह
भारी होने के कारण नीचे किसी विषम स्थान में गिरता है उसकी
ऊर्ध्वगति नहीं होती, उसी प्रकार पाप के भार से युक्त पापी जीव
नीचे नरक में ही जाता है। उसकी अन्यत्र गति नहीं होती। ऐसा
पुरुष एक गर्भ से दूसरे गर्भ में जाता है एक जन्म के बाद दूसरा
जन्म लेता है, मरण के पश्चात् दूसरा पुनः मरण करता है, बार-बार
नरक में उत्पन्न होता है, और दुःख के पश्चात् पुनः दुःख का भागी
होता है। वह दक्षिण दिशागामी होता है तथा कृष्ण पक्षी होता है।
भविष्यत् काल में उसे बोधि दुर्लभ होती है। यह स्थान अनार्य है,

નથી આ વિષયમાં દષ્ટાન્ત બતાવવામાં આવે છે-એમ કોઈ વૃક્ષ પર્વતના
ભાગમાં ઉત્પન્ન થયેલ હોય અને તેનું મૂળ કાપી નાખવામાં આવે, તો તે
ભારે હોવાના કારણે નીચે કોઈ વિષમ સ્થાન પર પડી જાય છે. તેની ઉર્ધ્વ
ગતિ થતી નથી એજ પ્રમાણે પાપના ભારથી યુક્ત પાપી જીવ નીચે નરક-
માંજ જાય છે. તેની ગતિ બીજે થતી નથી. આના પુરૂષો એક ગર્ભમાંથી
બીજા ગર્ભમાં જાય છે એક જન્મ પછી બીજો જન્મ લે છે અને મરણ
પછી ફરીથી મરે છે. અર્થાત્ વારંવાર નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને દુઃખની
પછી ફરીથી દુઃખને જ ભોગવે છે. તે દક્ષિણ દિશામાં જનારો હોય છે,
તથા કૃષ્ણ પક્ષી હોય છે. ભવિષ્ય કાળમાં તેને બોધિ દુર્લભ થાય છે. આ

मार्गं दुर्लभसोपि रथापि भवति, न नारक्तिर्जीवः सदा कृष्णपक्षवानेव भवति-तथा
 अस्मिन्मार्गे कोऽपि दुर्लभा भवति-सम्प्रत्ययप्राप्तिरपि दुर्लभा भवतीत्यर्थः,
 'एव ठाणे' एतन्स्थानम् 'अवारि' अनार्यम् 'अक्ते' जाव अमज्जदुक्खवहीण-
 न्मणे' अद्वेष्टम्-हेतुजानरहितम् अपरिपूर्णम्-अन्यायकम् अशुद्धम् अशुच्यकर्त-
 कम् अनिदिनं नम् अमुक्तिमार्गम् अनिर्यागमार्गम् अनिर्वाणमार्गम्, तथा-असर्व-
 दुःखपरीणमार्गम्, सर्वदुःखानां तत्र मिनाशो न भवति । 'एगंतमिच्छे' एकान्ततो
 निष्पत्तिरपि तथा-'असाहु' असाधु-अशोभनम् 'पढमस्स' प्रथमस्य 'ठाणस्स' स्थानस्य
 'अम्मरास्स' अमरास्य 'विभंगे एमाहिण्' विभङ्ग एवमाख्यातः, अनेन
 प्रहारेण प्रथमस्य स्थानस्य प्रपञ्चस्य विचारोऽभूदिति ॥ सू० २२=३७ ॥

मू०-अहावरे दोच्चस्स ठाणस्स धम्मपक्खस्स विभंगे एव-
 माहिज्जइ इह खलु पाईणं वा ४ संतेगइया मणुस्सा भवंति,
 तं जहा-अणारंभा अपरिगहा धम्मिया धम्माणुया धम्मिठ्ठा
 जाव धम्मणेणं येव वित्ति कप्पेमाणा विहरंति, सुसीला सुव्वया
 सुप्पडियाणंदा सुसाहु सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जाव-
 जीवाए जाव जे यावन्ने तहप्पगारा मावज्जा अवोहिया कम्मंता
 पप्पाणपरियायणकरा कज्जंति तओ विपडिविरया जावजीवाए।
 ने जहाणामए अणगारा भगवंतो ईरियासमिया भासासमिया
 जेय २ ज्ञान का जनक नहीं है, अपरिपूर्ण है, अन्याय मय है, अशुद्ध है,
 अन्य हो रहने वाला नहीं है, निदि मुक्ति निर्वाण एवं निर्वाण का मार्ग
 नहीं है, यह समस्त दुर्गोक्त नाश का मार्ग नहीं है । यह स्थान एकान्त
 मिथ्या है, अशोभन है, यह प्रथम अवर्ग पक्ष का विचार हुआ ॥ २२ ॥

एसणासमिया आयाणभंडमत्तणिवखेवणासमिया उच्चारि-
पासवणखेलसिंघाणजल्लपडिट्ठावणियासमिया । मणसमिया
वयसमिया कायसमिया मणगुत्ता वयगुत्ता कायगुत्ता गुत्ता
गुत्तिंदिया गुत्तवंभयारी अकोहा अमाणा अमाया अलोभा संता
पसंता उवसंता परिणिव्वुडा अणासवा अग्गंथा छिन्नसोया
निरुवलेवा कंसपाई व मुक्कतोया संखो इव णिरंजणा जीव इव
अप्पडिहयगई गगणतलंव निरालंबणा वाउरिव अपडिवद्धा
सारद सलिलं व सुद्धहियया पुक्खरपत्तं व निरुवलेवा कुम्मो
इव गुत्तिंदिया विहगइव विप्पमुक्का खगिगविसाणं व एगजाया
भारंडपक्खीव अप्पमत्ता कुंजरोइव सोडीरा वसभो इव जाय-
त्थामा सीहो इव दुद्धरिसा मंदरो इव अप्पकंपा सागरो इव
गंभीरा चंदो इव सोमलेस्सा सूरु इव दित्ततेया जच्चकंचणं
व जायरूवा वसुंधरा इव सव्वफासविसहा सुहुयहुयासणो
विव तेयसा जलंता । णत्थि णं तेसिं भगवंताणं कत्थ वि पडि-
बंधे भवइ से पडिबंधे चउठ्विहे पणत्ते, तं जहा—अंडएइ वा
पोयएइ वा उग्गहेइ वा पग्गहेइ वा जन्नं जन्नं दिसं इच्छंति
तन्नं तन्नं दिसं अपडिवद्धा सूइभूया लहुभूया अप्पगंथा संजमेणं
तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति । तेसिं णं भगवंताणं इमां
एयारूवा जायामाया वित्ति होत्था, तं जहा चउत्थे भत्ते छट्ठे भत्ते
अट्ठमे भत्ते दसमे भत्ते दुवालसमे भत्ते चउइसमे भत्ते अद्धमासिए
भत्ते मासिए भत्ते दोमासिए तिमासिए चउम्मासिए पंचमासिए

छम्मासिए अदुत्तरं च णं उक्खित्तचरगा णिक्खित्तचरगा उक्खि-
 त्तिणिक्खित्तचरगा अंतचरगा पंतचरगा लूहचरगा समुदाणचरगा,
 संसट्टचरगा असंसट्टचरगा तज्जायसंसट्टचरगा दिट्टलाभिया
 अदिट्टलाभिया पुट्टलाभिया अपुट्टलाभिया भिक्खलाभिया अभि-
 क्खलाभिया अन्नायचरगा उवनिहिया संखादत्तिया परिमित-
 पिंडवाइया सुद्धेसणिया अंताहारा पंताहारा अरसाहारा विरसा-
 हारा लूहाहारा तुच्छाहारा अंतजीवी पंतजीवी आयंबिलिया,
 पुरिमड्डिया निट्ठिगइया अमज्जमंसासिणो णो णियामरस,
 भोई ठाणाइया पडिमाठाणाइया उक्ककुडुआसणिया णेसणिज्जा-
 वीरासणिया दंडायतिया लगंडसाइणो अप्पाउडा अगत्तया
 अकंडुया अणिट्ठुहा (एवं जहोववाइए) धुतकेसमंसुरोमनहा,
 सव्वगायपडिकम्मविप्पमुक्का चिट्ठंति । ते णं एएणं विहारेणं
 विहरमाणा बहूइं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणंति२ बहु
 बहु आवाहंसि उप्पन्नंसि वा अणुप्पन्नंसि वा बहूइं
 भत्ताइं पच्चक्खंति पच्चक्खाइत्ता बहूइं भत्ताइं अणसणाए-
 छेदित्ति अणसणाए छेदित्ता जस्सट्ठाए कीरइ नग्गभावे
 मुंडभावे अण्हाणभावे अदंतवण्णे अल्लत्तए अणोवाहणए भूमि-
 सेज्जा फलगसेज्जा कट्टसेज्जा केसलोए बंभचेरवासे परघरपवेसे
 लद्धावलद्धे माणावमाणणाओ हीलिणाओ निंदणाओ गरिहणाओ
 खिसणाओ तज्जणाओ तालणाओ उच्चावया गामकंटगा,
 यावीसं परीसहोवसरगा अहिया सिज्जंति तमइं आराहंति, तमट्ठं

आराहत्ता चरमेहिं उस्सासनिस्सासेहिं अणंतं अणुत्तरं निव्वा-
घायं निरावरणं कसिणं पडिपुणं केवलवरणाणदंसणं समु-
प्पाडैति, समुप्पाडित्ता तओ पच्छा सिज्झंति बुज्झंति मुच्चंति
परिणिव्वायंति सव्वदुक्खाणं अंतं करेति । एगच्चाए पुण एगे
भयतारो भवंति, अवरे पुण पुव्वकम्भावसेसेणं कालमासे कालं
किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तं
जहा-महद्धिएसु महज्जुइएसु महापरक्कमेसु महाजसेसु महा-
बलेसु महाणुभावेसु महासोकखेसु ते णं तत्थ देवा भवंति मह-
द्धिया महज्जुइया जाव महासोकखा हाराविराइयवच्छा कडग-
तुडियथंभियभुया अंगय कुंडलमट्टगंडयलकन्नपीढधारी, विचित्त
हत्थाभरणा विचित्तमालामउलिमउडा कल्लाणगंधपवरवत्थपरि-
हिया कल्लाणगपवरमल्लाणुलेवणधरा भासुरबोदी पलंबवण-
मालधरा दिव्वेणं रूवेणं दिव्वेणं वन्नेणं दिव्वेणं गंधेणं दिव्वेणं
फासेणं दिव्वेणं संघाएणं दिव्वेणं संठाणेणं दिव्वाए इद्धिए
दिव्वाए जुत्तीए दिव्वाए पभाए दिव्वाए छायाए दिव्वाए
अच्चाए दिव्वेणं तेएणं दिव्वाए लेसाए दसदिसाओ उज्जोवे-
माणा पभासैमाणा गइकल्लाणा ठिइकल्लाणा आगमेसिभइया
यावि भवंति, एस ठाणे आयरिए जाव सव्वदुक्खपहीणसंगे
एगंतसम्मे सुसाहू । दोच्चस्स ठाणस्स धम्मपक्खस्स विभंगे
एवमाहिए ॥सू० २३॥३८॥

छाया—अथाऽपरो द्वितीयस्य स्थानस्य धर्मपक्षस्य विभङ्गः, एवमाख्यायते,
 इह खलु प्राच्यां वा ४ सन्त्येकतये मनुष्या भवन्ति तद्यथा—अनारम्भाः अपरिग्रहाः
 धार्मिकाः धर्मानुगाः धर्मिष्ठाः यावद् धर्मेण चैन वृत्तिं कल्पयन्तो विहरन्ति,
 सुशीलाः सुव्रताः सुप्रत्यानन्दाः सुमाधवः सर्वतः प्राणातिपातात् प्रतिविरताः यात्र-
 ज्जीवनम्, यावद् यानि चान्यैः तथाप्रकाराणि सावधानि अवोधिकानि कर्माणि
 धरमाणपरितापनकराणि क्रियन्ते ततः प्रतिविरताः यावज्जीवनम् । तद्यथा—नाम
 अनगाराः भगवन्तः ईर्ष्यासमिताः भाषासमिताः एवणासमिताः आदानभाण्डमात्रा-
 निक्षेपणासमिताः उच्चारप्रसवणखेलसिंघाणमलप्रतिष्ठापनासमिताः मनःसमिताः
 वचःसमिताः कायसमिताः मनोगुप्ताः वचोगुप्ताः कायगुप्ताः गुप्ताः गुप्तेन्द्रियाः
 गुप्तब्रह्मचर्याः अक्रोधाः अमानाः अमायाः आलोभाः शान्ता मशान्ताः उपशान्ताः
 परिनिवृत्ताः अनास्रवाः अग्रन्थाः छिन्नशोकाः निरूपलेपाः कांस्यपात्रीव मुक्ततोयाः
 शङ्ख इव निरञ्जनाः जीव इनाप्रतिहतगतयः गगनतलमिव निरवलम्बना वायुरि-
 वामतिवद्धाः शारदसलिलमिव शुद्धहृदयाः पुष्करपत्रमिव निरूपलेपाः कूर्म इव गुप्ते-
 न्द्रियाः विहग इव विप्रमुक्ताः खड्गिविषाणमिवैकजाताः भारण्डपक्षीवाममत्ताः कुञ्जर-
 इव शौण्डीराः वृषभइव जातस्थामानः सिंह इव दुर्धर्षाः मन्दर इवामकम्पाः सागर-
 इव गम्भीराः चन्द्र इव सोमलेश्याः सूर्यइव दीप्ततेजसः जात्यकाश्चनमिव जातरूपाः
 वसुन्धरा इव सर्वस्पर्शविसहाः सुहुतहुताशन इव तेजसा ज्वरन्तः । नास्ति खलु तेषां
 भगवतां कुत्राऽपि प्रतिबन्धो भवति । स प्रतिबन्धश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः तद्यथा—अण्डजे
 वा पोतके वा अग्रहे वा मग्रहे वा यां यां दिशमिच्छन्ति तां तां दिशमप्रतिवद्धाः
 शुचीभूता लघुभूताः अल्पग्रन्थाः संयमेन तपसा आत्मानं ग्राहयन्तो विहरन्ति ।
 तेषां च खलु भगवतामियमेतद्रूपा यात्रामात्रावृत्तिरभवत्, तद्यथा—चतुर्थभक्तं
 षष्ठं भक्तम् अष्टमं भक्तं दशमं भक्तं द्वादशं भक्तं चतुर्दशं भक्तम् अर्धमासिकं भक्तं
 मासिकं भक्तं द्वैमासिकं भक्तं त्रैमासिकं भक्तं चातुर्मासिकं भक्तं पाञ्चमासिकं षाण्मा-
 सिकम्, अत उत्तरं च खलु—उत्क्षिप्तचरकाः निक्षिप्तचरकाः उत्क्षिप्त-निक्षिप्तचराकाः
 अन्तचरकाः प्रान्तचरकाः रूक्षचरकाः समुदानचरकाः संसृष्टचरकाः असंसृष्टचरकाः
 तज्जातसंसृष्टचरकाः दृष्टलाभिकाः अदृष्टलाभिकाः पृष्टलाभिकाः अपृष्टलाभिकाः
 भिक्षालाभिका अभिक्षालाभिकाः अज्ञातचरकाः उपनिहितकाः संख्यादत्तयः परिमित-
 पिण्डपातिकाः शुद्धैषणाः अन्ताहाराः प्रान्ताहाराः अरसाहाराः विरसाहाराः रूक्षा-
 हाराः तुच्छाहाराः अन्तजीविनः प्रान्तजीविनः आचाम्लिहाः पुरिमर्दिका निर्विकृ-
 तिकाः अमद्यमांसाशिनः नो निकासमरसभोजिनः स्थानान्विताः प्रतिमास्थानान्विताः
 उत्कटा सनिकाः नैष्यकाः वीरासनिकाः दण्डायतिकाः लगण्डशायिनः अमावृताः

અગતયઃ અકળ્યકાઃ અનિષ્ટીવનાઃ' 'એવં યથોપપાતિકે' ધુ।કેશશ્ચુરોમનસ્યાઃ
 સર્વગાત્ર પરિકર્મવિપ્રમુક્તાસ્તિષ્ઠન્તિ । તે સ્વલુ એતેન વિહારેઽગ વિહરન્તઃ વહૂનિ વર્ષાણિ
 શ્રામણ્યપર્યાયં પાલયન્તિ વહુવહ્વ્યામ્ આવાધ્યાયામુત્પન્નાયામનુત્પન્નાયાં વા વહૂનિ
 મક્તાનિ પ્રત્યાહ્યાન્તિ, પ્રત્યાહ્યાય વહૂનિ મક્તાનિ અનશનેન છેદયન્તિ, અનશનેન
 છેદયિત્વા યદર્થાય ક્રિયતે નગ્નમાત્રઃ મુળમાત્રઃ અસ્નાનમાત્રઃ અદન્તવર્ષકઃ અચ્છ
 વ્રકઃ અનુત્પાનકઃ, મૂષિશય્યાફલકશય્યા કાષ્ઠશય્યા કેશલોચઃ વ્રહ્મચર્યવાસઃ
 પરગૃહપ્રવેશઃ લઘ્વાપલઘ્યાનિ માનાપમાનાનિ હીલનાઃ નિન્દનાઃ લિંસનાનિ ગર્હણાઃ
 તર્જનાનિતાડનાનિ ઉચ્ચાવચાઃ ગ્રામકળ્ડકાઃ દ્વાવિંશતિઃ પરીપહોપસર્ગાઃ અધિકાઃ
 સઘ્નન્તે તમર્થમ્ આરાધયન્તિ તમર્થમારાધ્ય ચરમોચ્છવાસનિઃશ્વાસૈઃ અનન્તમનુત્તરં
 નિર્વ્યાઘાતં નિરાવરણમ્, કૃત્સ્નં પરિપૂર્ણં કેવલચરજ્ઞાનદર્શનં સમુત્પાદયન્તિ સમ્પૂ
 ત્પાઘ તત્પશ્ચાત્ સિધ્ધયન્તિ બુદ્ધ્યન્તે મુચ્યન્તિ પરિનિર્વાન્તિ સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્વન્તિ ।
 એકાર્ચયા પુનરેકે મયત્રાતારો ભવન્તિ । અપરે પુનઃ પૂર્વકર્માવશેષેઽગ કાલમાસે કાલં
 કૃત્વા અન્યતરેષુ દેવલોકેષુ દેવત્વાય ઉપપત્તારો ભવન્તિ તથા—મહર્દિકેષુ મહા-
 દ્યુતિકેષુ મહાપરાક્રમેષુ મહાયશસ્ત્રિષુ મહાવલેષુ મહાનુમાવેષુ મહાસૌખ્યેષુ તે સ્વલુ
 સપ્ર દેવાઃ ભવન્તિ' મહર્દિકાઃ મહાદ્યુતિકાઃ યાવન્મહાસૌખ્યાઃ હારવિરાજિતવશ્ચસઃ
 કટકત્રુટિતસ્તમ્ભિતશુભાઃ અક્ષરકુળમૃદુગળ્ડતલકર્ણપીઠધરાઃ વિચિત્રહસ્તા-
 મરણાઃ વિચિત્રમાલામૌલિમુકુટાઃ કલ્યાણગન્ધપવરવલ્લપરિહિતાઃ કલ્યાણપવરમા
 ત્યાનુલેપનધરાઃ માસ્વશરીરાઃ પ્રલમ્બવનમાલાધરાઃ દિવ્યેન રૂપેણ દિવ્યેન વર્ણેન
 દિવ્યેન ગન્ધેન દિવ્યેન સ્પર્શેન દિવ્યેન સઙ્ગાતેન દિવ્યેન સંસ્થાનેન દિવ્યયા
 શ્રદ્ધયા દિવ્યયા દ્યુતયા દિવ્યયા પ્રમયા દિવ્યયા હાસયા દિવ્યયા અર્ચયા દિવ્યેન
 તેજસા દિવ્યયા લેશ્યયા દશદિશઃ ઉદ્યોતયન્તઃ પ્રભાસયન્તઃ ગતિકલ્યાણાઃ
 સ્થિતિકલ્યાણાઃ આગામિમદ્રક્ષાશ્ચાપિ ભવન્તિ । એતત્ સ્થાનમ્ આર્યં યાવત્
 સર્વદુઃખમહીનમાર્ગમ્ એકાન્તસમ્યક્ સુસાધુ । દ્વિતીયસ્ય સ્થાનસ્ય ધર્મપક્ષસ્ય
 વિમજ્જઃ એવમારુયાતઃ ॥૨૩=૨૮॥

ટીકા—અધર્મપક્ષો નિરૂપિતઃ સમ્પત્તિ-ધર્મપક્ષમાહ—‘અહાવરે’ इत्यादि ।
 ‘અહાવરે’ અથાऽપરઃ પૂર્વસ્માદધર્મપક્ષાદવ્યતિરિક્તઃ ‘દોચ્ચસ્સ’ દ્વિતીયસ્ય ‘ઠાણસ્સ’

‘અહાવરે દોચ્ચસ્સ ઠાણસ્સ, इत्यादि ।

ટીકાર્થ—અધર્મ પક્ષ કા નિરૂપણ કરકે અથ ધર્મ પક્ષ કા કથન
 કરતે હૈં પ્રથમ અધર્મ પક્ષ સે વિપરીત દ્વિતીય સ્થાન ધર્મ પક્ષ કા

‘અહાવરે દોચ્ચસ્સ ઠાણસ્સ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—અધર્મ પક્ષનું નિરૂપણ કરીને હવે ધર્મ પક્ષનું કથન કરે છે.—
 પહેલા અધર્મ પક્ષથી ઉલ્ટું ખીણું સ્થાન ધર્મ પક્ષનું છે. હવે તેનો વિચાર

સ્થાનસ્ય 'ધમ્મપક્ષલક્ષ્મ' ધર્મલક્ષ્યસ્ય 'વિમંગે' વિમન્ગ્ઃ 'એવમાહિજ્જહ' એવમ્-
વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ આરુપાયતે, इह-अस्मिन् लोके, खलु इति वाक्याऽलङ्कारे ।
'पाईणं वा' प्राच्यादिदिग्-विभागेषु चतुर्षु 'संतेगइया मणुस्सा भवंति' सन्त्येकतये
મનુષ્યા માનન્તિ । 'તં જહા' તથા-અનારંભા' અનારમ્ભાઃ-નાઽસ્તિ આરમ્ભઃ-
પ્રાણિનામુપધાતાદિર્યેષાં તેઽનારમ્ભા, 'અપરિગ્રહા' અપરિગ્રહાઃ-પરિગ્રહ-
રહિતાઃ 'ધમ્મિયા' ધાર્મિકાઃ-ધર્માનુષ્ઠાને રતાઃ 'ધમ્માણુયા' ધર્માનુયાઃ-
સ્વયં ધર્મમાચરન્તિ-પરાનપિ તદર્થે પ્રયોજયન્તિ 'ધમ્મિદ્ધા' ધર્મિષ્ઠાઃ-ધર્મમેવ સ્વેષ્ટં
મન્યમાનાઃ, 'જાવ' યાવત્ 'ધમ્મેણં' ચેવ વિક્તિ કપ્પેમાણા વિહરંતિ' ધર્મેણ ચેવ
વૃત્તિમ્-આજીવિકાં કલ્પયન્તો વિરહન્તિ-જીવનં યાપયન્તિ, 'સુમીલા' સુશીલાઃ-
સમ્યક્શીલવન્તઃ 'સુવ્વયા' સુવ્રતાઃ-સમ્યગ્વ્રતવન્તાઃ 'સુપ્પહિયાણંદા' સુપ્રત્યા-
નન્દાઃ-સુપ્રસન્નાઃ શીઘ્રપાનન્દવન્તાઃ 'સુમાહુ' સુમાધરાઃ 'સવ્વથો પાણાઙ્ગાયાઓ
'પહિવિરયા' સર્નાતઃ પ્રાણાતિપાતાત્-જાવહિંસાદિવ્યાપારાત્ પ્રતિવિરતાઃ-નિવૃત્તાઃ
'જાવજ્જીવાણ' યાવજ્જીવનમ્ 'જાવ જે યાવન્ને તહપ્પગારા' યાવદ્ યાનિ યાવન્તિ
'ચાન્યેઃ-અધાર્મિકપુરુષૈઃ તથાપ્રકારાણિ 'સાવજ્જા' સાવચાનિ પાપજનકાનિ 'અવો-
હિયા' અવોધિકાનિ-કેવલમજ્ઞાનમાવયુક્તાનિ 'કમ્મંતા' કર્માણિ 'પરપાણપરિયા-

વિચાર હસ પ્રકાર કહા ગયા હૈ-

હસ સંસાર મેં પૂર્વ આદિ દિશાઓં મેં અનેક પ્રકાર કે લોગ
નિવાસ કરતે હૈં, જૈસે—અનારંભી અર્થાત્ જીવોં કે ઘાતકારી વ્યવહાર
ન કરને વાલે, અપરિગ્રહ, ધર્માનુષ્ઠાન મેં રત, સ્વયં ધર્મ કા આચરણ
કરને વાલે ઓર દૂસરોં કો ધર્માચરણ કી પ્રેરણા કરને વાલે ધર્મનિષ્ઠ
યાવત્ ધર્મ સે હી અપની આજીવિકા કરકે જીવન નિર્વાહ કરને વાલે,
સુશીલ, સમીચીન વ્રતોં સે સમ્પન્ન, સરલતા સે પ્રસન્ન હોને વાલે,
સુસાધુ, સવ પ્રકાર કે પ્રાણાતિપાત કે યાવજ્જીવ ત્યાગી તથા દૂસરે

કરવામાં આવે છે.—

આ સંસારમાં પૂર્વ વિગેરે દિશાઓમાં અનેક પ્રકારના લોકો નિવાસ
કરે છે. જેમકે—અનારંભી, અર્થાત્ જીવોના ઘાતકરી વ્યવહાર ન કરવાવાળા
અપરિગ્રહવાળા, ધર્માનુષ્ઠાનમાં રત, સ્વયં ધર્મનું આચરણ કરવાવાળા, અને
બીજાઓને ધર્માચરણની પ્રેરણા કરવાવાળા ધર્મનિષ્ઠ, યાવત્ ધર્મથી જ
ચોતાની આજીવિકા કરીને જીવન નિર્વાહ કરવાવાળા સુશીલ, સારા એવા
વ્રતોથી યુક્ત, સરલપણથી પ્રસન્ન થતાવાળા, સુસાધુ હરે પ્રકારના પ્રાણાતિ-

વળકરા' પરમાગપરિતાપનકરાણિ-પ્રાણાતિપાતસાધનપરાણિ કર્માણિ 'કજ્જંતિ' ક્રિયન્તેઽઙ્ગાનિમિઃ 'તઓ વિ પડિવિરયા જાવ જીવાણ' તત સ્તાદ્દશપ્રાણાતિપાત-ક્રિયાતઃ પ્રતિવિરતાસ્તે ભવન્તિ યાવજ્જીવનમ્' 'સે જહાણામણ' તદ્યથાનામ 'અણ-ગારા'-અનગારાઃ-તે ધાર્મિકપુરુષાઃ ગૃહપરિવારાદિભિર્વિરહિતાઃ સન્તઃ 'ભગવંતો' ભગવન્તઃ-ભાગ્યવન્તો ભવન્તિ 'ઈરિયાસમિયા ભાસાસમિયા' ઈર્યાસમિતા ભાષા-સમિતાઃ-તે ઈર્યાસમિતેર્ભાષાસમિતેશ્ચ સમ્યક્પરિપાલકા ભવન્તિ 'એસણાસમિયા' એસણાસમિતાઃ 'આયાણમંડમત્તણિક્ખેવણાસમિયા' આદાનમાણ્ડમાત્રાનિક્ષેપણા-સમિતાઃ-ધર્મોપકરણપાત્રવસ્ત્રાદીનાં ગ્રહણસ્થાપનસમિતિભિર્યુક્તાઃ ભવન્તિ 'ઉચ્ચાર-પાસવળખેલસિંધાણજલ્લપડિદ્વાવણિયા સમિયા' ઉચ્ચારપ્રસ્રવળખેલસિંધાણમલપ્રતિ-ષ્ઠાપનસમિતાઃ-મૂત્રપુરીષ્ઠીવનશરીરમલાદિશ્ચાસ્ત્રોક્તપ્રતિષ્ઠાપનમિતિભિર્યુક્તાઃ સદા ભવન્તિ । 'મણસમિયા' મનઃસમિતાઃ 'વચસમિયા' વચઃસમિતાઃ 'કાયસમિયા' કાયસમિતાઃ 'મણગુત્તા' મનોગુપ્તાઃ 'વચગુત્તા, વચોગુપ્તાઃ 'કાય-ગુત્તા' કાયગુપ્તાઃ-મનોવાકાયગુપ્તા इत्यर्थः, 'ગુત્તા' ગુપ્તાઃ-પર્વેભ્ય આસ્રવેભ્યઃ 'ગુત્તિદિયા' ગુપ્તેન્દ્રિયાઃ-ગુપ્તાનિ-વિષયભોગેભ્ય ઇન્દ્રિયાણિ-શ્રોત્રાદીનિ ચેષાં-પાપી લોભ જિન સાવધ્ય એવં અબોધિજનક કર્મો' કો કરતે હૈં उनसे यावज्जीवन निवृत्त होते है ।

વે ધર્મનિષ્ઠ પુરુષ અનગાર અર્થાત્ ગૃહપરિવાર આદિ સે રહિત હોતે હૈં, ભાગ્યવાન્ હોતે હૈં, ઈર્યાસમિતિ ભાષા સમિતિ એસણા સમિતિ આદાન માણ્ડામાત્રાનિક્ષેપણસમિતિ, ઉચ્ચારપ્રસ્રવળખેલસિંધાણ મલપ્રતિષ્ઠાપના સમિતિ સે અર્થાત્ પાંચો સમિતિયો સે યુક્ત હોતે હૈં । મન વચન ઔર કાયકી સમિતિ સે યુક્ત હોતે હૈં । મનોગુપ્ત વચનગુપ્ત ઔર કાયગુપ્ત હોતે હૈં । સમસ્ત આસ્રવો સે ગુપ્ત હોતે હૈં । અપની ઇન્દ્રિયો કો વિષયો સે ગોપન કરકે રાખતે હૈં । નવ વાડો કે

પાતનેા જીવન પર્યન્ત ત્યાગ કરવાવાળા, તથા બીજા પાપી લોકો જે સાવધ અને અબોધિ જનક કર્મો કરે છે, તેનાથી જીવન પર્યન્ત નિવૃત્ત રહે છે

તે ધર્મનિષ્ઠ પુરુષો અનગાર અર્થાત્ ઘર અને પરિવાર વિગેરેથી રહિત હોય છે. ભાગ્યવાન્ હોય છે ઈર્યા સમિતિ, ભાષા સમિતિ, એસણા સમિતિ આદાનમાણ્ડ માત્ર નિક્ષેપણ સમિતિ, ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણ જેણ સિંધાણ મલ પ્રતિષ્ઠાપના સમિતિથી અર્થાત્ પાંચે પ્રકારની સમિતિયોથી યુક્ત હોય છે. મન, વચન, અને કાયસમિતિથી યુક્ત હોય છે. મનો ગુપ્ત, વચન ગુપ્ત અને કાયગુપ્ત હોય છે. સઘળા આસ્રવોથી ગુપ્ત હોય છે, પોતાની ઇન્દ્રિ-

તે ગુપ્તેન્દ્રિયાઃ 'ગુપ્તવંભયારો' ગુપ્તવ્રત્તવર્યાઃ 'અહોહા' અક્રોધાઃ 'અમાના' અમાનાઃ, 'અમાયા' અમાયા 'અહોહા' અલોભાઃ ક્રોધમાનમાયાલોભાદિભિઃ પરિવર્જિતાઃ 'સંતા' શાન્તાઃ 'પ્રશન્તા' પ્રશાન્તાઃ-અતિશયેન 'ઉપશન્તા' ઉપશાન્તાઃ-વાચાન્તરશાન્તિસહિતાઃ પરિનિવૃટ્તા' પરિનિવૃત્તા-પ્રમસ્તસન્તાપરહિતા इत्यर्थः 'અપ્રાસવા' અનાસ્રવાઃ-આસ્રવસેવનરહિતાઃ 'અગ્ન્યા' અગ્રન્યાઃ-સપ્રસ્તપરિગ્રહરહિતાઃ 'છિન્નમોયા' છિન્નશોકાઃ છિન્નો વિદારિતઃ શોકપદવાચ્યઃ સંપાતે યૈસ્તે છિન્નશોકાઃ 'નિરુલેપા' નિરુલેપાઃ-કર્મરૂપભારાહિતાઃ 'કંપપાઈવ મુક્તતોયા' કાંસ્યપાત્રીવ મુક્તતોયાઃ-યથાકાંસ્યપાત્રં જલનનિતવિકારેણ ન લિપ્યતે-તદ્વત્ કર્મમત્તૈરલિપ્તાઃ 'સંત્વો ઇવ ગિરંજના' શદ્ધ ઇવ નિરંજનાઃ, યથા શદ્ધઃ પ્રકૃત્યાં સ્વ-
ચ્છો ન તુ કાલિપાદિદોષૈઃ સંસ્પૃષ્ટો ભવતિ-તથૈવ હિ ભવન્તિ રાગાદિદોષૈરના-
ગ્રાતાઃ। 'જીવ ઇવ અપ્પડિહ્યમર્ગ' જીવ ઇવાપ્રતિહતગતયઃ, યથા જીવાનાં ગતિર્ન
પ્રતિરુદ્ધયતે, તથા યથોક્તમહતામપિ ન નિરુદ્ધયતે ગતિઃ। 'ગગનતલં વ નિરાલંચના-

સાય વ્રત્તચર્યં કા પાલન કરતે હિં। ક્રોધ માન માયા ઓર લોભ સે રહિત હોતે હિં। શાન્ત, પ્રશાન્ત, ઉપશાન્ત-વાહ્ય एवं આન્તરિક શાન્તિ સે સમ્યગ્ન હોતે હિં। પરિનિવૃત્ત, આસ્રવદ્વારોં સે રહિત, સમપ્ર ગ્રંથિયોં સે રહિત છિન્નશોક-સંસાર કે મૂલ કો છેદન કર દેને વાલે અથવા શોક સે રહિત કર્મરૂપ મલ સે રહિત, જૈસે વાંસે કા પાત્ર જલ કે લેપ સે લિપ્ત નહીં હોતોં ડાહી પ્રકાર કર્મમલ સે લિપ્ત ન હોને વાલે, જૈસે જાંચ સ્વભાવ સે નિષ્કલંક હોતોં હૈ, ડાહી પ્રકાર સમસ્ત કાલિપા સે રહિત હોતે હિં। જૈસે જીવ કી ગતિ રોકી નહીં જા સકતી, વૈસે ઓં ડાહી ગતિ મેં ઓં લકાવટ નહીં ડાહી જા સકતી।

ચોને વિચોથી જોપન કરીને રાખે છે. નવ વાડોની સાથે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે છે. ક્રોધ, માન, માયા, અને લેભથી રહિત હોય છે. શાન્ત, પ્રશાન્ત, ઉપશાન્ત-બાહ્ય અને આંતરિક શક્તિથી યુક્ત હોય છે. પરિનિવૃત્ત, આસ્રવ, દ્વારોથી રહિત સઘની ગ્રંથિયોથી રહિત છિન્ન શોક-સંસારના મૂળનું છેદન કરવાવાળો, અથવા શોકથી રહિત કર્મરૂપ મળથી રહિત, જેમ કાંસાનું પાત્રથી પાણીના લેપથી લિપ્ત થતું નથી, એજ પ્રમાણે કર્મ રૂપી મળથી ન લિપાનારા, જેમ શાંખ સ્વભાવથી નિષ્કલંક હોય છે, એજ પ્રમાણે સઘના પ્રમાણની કલિમા-મલિન પદ્મથી રહિત હોય છે જેમ છવની ગતિ રોકી શકતી નથી, તેમ તેઓની ગતિમાં પણ રોકાણ કરી શકાતું નથી.

ગગનતલમિવ નિરાલમ્બનાઃ યથા ગગનતલમ્ આલમ્બનં વિનૈવ તિષ્ઠતિ તદ્વત્ સ્વા-
લમ્બના ઇમે ભવન્તિ । ‘વાયુરિવ અપ્પહિવદ્ધા’-વાયુરિવ અપતિવદ્ધઃ અપતિવદ્ધ-
વિહારિણઃ ‘સારદસલિલં વ સુદ્ધહિયયા’ શારદસલિલમિવશુદ્ધહૃદયાઃ યથા-શરદ્ગ્જલં
નિર્મલં તથા તૈવામન્તઃકરણમપિ અકલુષિતમ્ ‘પુષ્કરપત્તં વ નિરુવલેવા’ પુષ્કરપત્રમિવ
નિરુવલેવાઃ યથાઽગાધપયાઃ-પૂરિતાયામપિ પુષ્કરિણ્યાં પુષ્કરદલં તત્સ્થં તદવ-
સ્થમેવ-સ્વપ્રકૃતિસ્થમેવ કિન્તુ ન લિપ્યતેઽમ્ભસા, તથા ઇમેઽપિ પુરુષધૌરેયાઃ અસારે
સંસારે કર્મજલૈર્ન લિપ્યન્તે, ‘કુમ્ભો ઇવ ગુપ્તિન્દ્રિયા’ કૂર્મઇવ ગુપ્તેન્દ્રિયાઃ ‘વિહગ
ઇવ વિપ્પમુક્કા’ વિહગ ઇવ વિપ્રમુક્તઃ યથા ગગનવિહારિણઃ સ્વચ્છન્દાઃ વિહગાસ્ત-
થેમે મહાત્માનો-મમત્વભાવરહિતાઃ સ્વચ્છન્દા ભવન્તિ । ‘સ્વગ્ગિવિસાણં વ ઇગ-
જાયા’ સ્વગ્ગિવિષાણમિવૈકજાતાઃ યથા-સ્વગ્ગિ મૃગસ્ય વિષાણમેકમેકસ્વભાવતો
ભવતિ ‘ભારંડપક્ષીવ અપ્રમત્તા’ ભારંડપક્ષીવાઽપ્રમત્તાઃ-પ્રમાદરહિતાઃ ‘કુંજરો
ઇવ સૌંડીરા’ કુંજર ઇવ શૌંડીરાઃ યથા હસ્તી શૌંડીરો વૃક્ષાદીનાં વિદારણે સમર્થ

વે આકાશ કે સમાન નિરવલમ્બ હોતે હૈં અર્થાત્ કિસી કા આશ્રય
નહીં લેતે । વાયુ કે સમાન અપ્રતિવદ્ધ વિચરણ કરતે હૈં । જૈસે શરદ્
ઋતુ કા જલ નિર્મલ હોતા હૈ, વસી પ્રકાર વનકા અન્તઃકરણ નિર્મલ
હોતા હૈ । વે કમલ પત્ર કે જૈસા રાગ-દ્વેષ આદિ કે લેપ સે રહિત
હોતે હૈં । કૂર્મ કી ભાંતિ ગુપ્તેન્દ્રિય હોતે હૈં । જૈસે આકાશ વિહારી
પક્ષી સ્વાધીન હોતા હૈ વસી પ્રકાર વે મહાત્મા મમત્વ કે બન્ધન સે
રહિત હોને કે કારણ સ્વાધીન હોતે હૈં । જૈસે ગેંડે કા એક હી સીંગ
હોતા હૈ, વસી પ્રકાર વે મોહાદિ સે મુક્ત હોને કે-કારણ-એકાકી-હોતે
હૈં । ભારંડ પક્ષી કે સમાન અપ્રમત્ત હોતે હૈં । કુંજર કે સમાન

તેઓ આકાશની જેમ અવલમ્બન વિનાના હોય છે અર્થાત્ કોઈનો પણ
આશ્રય લેતા નથી. વાયુ પ્રમાણે રોકાણ વગર વિચરણ કરે છે. જેમ શરદ્-
ઋતુનું પાણી નિર્મલ-ચોક્કસ હોય છે, એજ પ્રમાણે તેમનું અંતઃકરણ
નિર્મલ હોય છે. તેઓ કમળના પાનની જેમ રાગ-દ્વેષ વિગેરેના લેપ વિનાના
હોય છે કાચખાની જેમ ગુપ્તેન્દ્રિય હોય છે. જેમ આકાશમાં જનારા
પક્ષિયો સ્વાધીન હોય છે, એજ પ્રમાણે મહાત્માઓ મમત્વના બંધનથી
રહિત હોવાના કારણે સ્વાધીન હોય છે જેમ ગેંડાનું એક જ સીંગ હોય
છે, તેજ પ્રમાણે તેઓ મોહ વિગેરેથી મુક્ત હોવાથી એકલા જ હોય છે.
ભારંડ પક્ષીની જેમ અપ્રમત્ત હોય છે. કુંજરની જેમ શૌંડીર હોય છે.

સ્તથા ઇમે શૌણ્ડીરાઃ કર્મવિદારણે સમર્થાઃ, 'વૃષમો ઇવ જાયસ્થામા' વૃષમ ઇવ જાય-
સ્થામાનઃ તથાહિ-યથા વૃષમો ભારવહને સમર્થઃ તથેતેઽપિ સંયમરૂપભારવહને
સમર્થા ભવન્તિ, 'સિંહો ઇવ દુર્ધરિસા' સિંહ ઇવ દુર્ધર્ષાઃ સિંહં યથા ધર્પયિતું કોઽપિ
ન શક્તઃ-તથૈવ એતાનપિ પુરુષસિંહાન્ પરીપત્નોપસર્ગા ન પરામવન્તિ । 'મંદરો
ઇવ અપ્પકંપા' મન્દર ઇવાઽપ્પકમ્પાઃ યથા વાયુઃ મેરુઃ કમ્પયિતું ન સમર્થઃ તથા
એતાન્ મહાત્મનો વાહ્યાશ્યન્તરોપસર્ગાઃ પરામવિતું ન સમર્થાઃ. 'સાગરો ઇવ ગંભીરઃ'
સાગર ઇવ ગંભીરાઃ-સમુદ્રો યથાઽઽગચ્છત્તીનાં નદીનામનુષ્ઠૈ રતુલૈઃ કલ્કોલૈર્ન
ધ્રુવ્યતિ તથા શોકાદિભિરેષામપિ ન દ્યન્તે મનાંમિ । 'ચંદ્રો ઇવ સોમલેષા'
ચન્દ્ર ઇવ સોમલેશ્યા ચન્દ્ર ઇન સ્વભાવતઃ એન સદા શીતલાઃ 'સૂરો ઇવ દીપ્તતેયા'

શૌણ્ડીર હોતે હૈં અર્થાત્ જૈસે હસ્તી વૃક્ષ આદિ કા વિદારણ કરને
મેં સમર્થ હોતા હૈં, उसी प्रकार वे कर्मों के विदारण में समर्थ होते हैं,
वे वृषभ के जैसे संयम का भार वहन करने में सामर्थ्यवान् होते हैं।
जैसे सिंह दुर्धर्ष होता है, उसी प्रकार परीषद् और उपसर्ग उनका परा-
भव नहीं कर सकते। वे मेरु पर्वत के समान अप्रकम्प होते हैं अर्थात्
जैसे आंधी मेरु पर्वत को कम्पित नहीं कर सकती, उसी प्रकार उन्हें
कठिन से कठिन उपसर्ग भी विचालित नहीं कर सकते। वे सागर के
जैसे गंभीर होते हैं, अर्थात् जैसे नदियों के आने वाले जल से समुद्र
में क्षोभ उत्पन्न नहीं होता, उसी प्रकार उनका मन किसी भी कारण
से ध्रुव्य नहीं होता। वे चन्द्रमा के समान स्वभावतः शीतल लेश्या
वाले होते हैं। सूर्य के समान तप एवं संयम के तेज से देदिप्यमान

અર્થાત્ જેમ હાથી વૃક્ષ વિગેરેને વિદારણ-પાડવામાં સમર્થ હોય છે, એજ
પ્રમાણે તેઓ કર્મોનું વિદારણ કરવામાં સમર્થ હોય છે. તેઓ વૃષભ-બળ-
હની જેમ સંયમનો ભાર વહેવામાં-ઉપાડવામાં સામર્થ્યવાળા હોય છે. જેમ
સિંહ દુર્ધર્ષ-પરાભ્ય ન પામે તેવો હોય છે, એજ પ્રમાણે પરીષદ અને
ઉપસર્ગ તેઓનો પરાભવ કરી શકતા નથી, તેઓ મેરુ પર્વત સરખા અપ્ર-
કમ્પ હોય છે અર્થાત્ જેમ વાવાઝોડું મેરુ પર્વતને કંપાવી શકતું નથી,
એજ પ્રમાણે પરીષદ અને કઠણમાં કઠણ ઉપસર્ગ તેઓનો પરાભવ કરી
શકતા નથી, તેઓ સાગરની જેમ ગંભીર હોય છે, અર્થાત્ જેમ નદીઓમાંથી
આવવા વાળા પાણીથી સમુદ્રમાં ફોબ થતો નથી, એજ પ્રમાણે તેઓનું
મન, પણ કોઈ પણ પ્રકારથી ફોબ પામતું નથી તેઓ ચન્દ્રમાની જેમ
સ્વભાવથી જ શીતલ લેશ્યાવાળા હોય છે. સૂર્યની જેમ તપ અને સંયમના

સૂર્ય ઇવ દીપ્તતેજસઃ તેજસિનઃ તપઃસંયમપતાપચન્તઃ 'જચ્ચકંચણગં વં જાયરૂપા' જાત્યકાશ્ચનમિવ જાતરૂપાઃ-જાત્યા સુવર્ણમિવ નિર્મલાઃ 'વસુંધરા ઇવ-સવ્વપાસ વિસદ્ધા' યસુન્ધરેવ સર્વસ્પર્શસદ્ધાઃ-સર્વે સદ્ધા યસુમતીત્યમરાંત્, ઇમેડપિ પુરુષધૌરેયાઃ સર્વસ્પર્શમદ્ધા મચન્તીતિ । 'સુહુયદુયાસગોવિવ તેયસા જલંતા' સુહુતહુતાશન ઇવ તેજસા જ્વલન્ત-પ્રદીપ્તાગ્નિરિવ તેજસા સાતિશયં જાજ્વલ્યમાનાઃ 'ળત્થિ ણં તેસિ મગવંતાણં કત્થ વિ પહિવધે મવદ્, નાસ્તિ સ્વલુ તેપાં મગવતા કુત્રાડપિ પ્રતિવન્ધો મવત્તિ, 'સે પહિવધે ચડવિદ્દે પળ્લત્તે' સ પ્રતિવન્ધશ્ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞન્તઃ-કથિતો મવતિ, 'તં જદ્ધા' તદ્ધથા-અંડણ્ણ વા પોયણ્ણ વા-ઉગ્ગહેણ વા-પગ્ગહેણ વા' અળ્લજે વા-પોતકે વા-અવગ્રહે વા-પગ્ગહે વા-તત્ત અળ્લજાઃ-હંસ મયૂરાદિપક્ષિણઃ, પોતકાઃ-હસ્તિ-ચલ્લિ પ્રમૃતિશાવકાનિ, વસત્તિ પીઠફલકાદિકમવગ્રહિકમ્, દળ્લડા-દ્યુપધિજાતં પરિગ્રહકમ્, અન્યેષાં વિહારે ઇતેભ્યઃ ચતુર્થ્યઃ પ્રતિવન્ધો મવતિ, ઇષાં વિહારે ઇતેભ્યઃ પ્રતિવન્ધો ન મચ્ચતીત્યર્થઃ, 'જન્નં જન્નં દિસં ઇચ્છંતિ' યાં યાં દિશં ગન્તુમિચ્છન્તિ, 'તન્નં તન્નં દિસં આહિવદ્ધા સુહમ્મુયા લહુમ્મુયા અપ્પગંથા સંજમેળં

હોતે હૈં । સ્વપ્નાચ સે હી સ્વર્ણ કે સમાન નિર્મલ હોતે હૈં । પૃથ્વી કે સમાન સમસ્ત સ્પર્શોં કો સહન કરતે હૈં । જિસમેં ઘૃત આદિ કા હોમ કિયા ગયા હો એસી અગ્નિ જૈસે તેજ સે જાજ્વલ્મમાન હોતી હૈ, ઉસી પ્રકાર વે અતિશય તેજ સે દીપ્ત હોતે હૈં । ઉન મગવન્તોં કો કહીં મી પ્રતિવન્ધ બહીં હોતા । પ્રતિવન્ધ ચાર પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ-અંડે સે ઉત્પન્ન હોને વાલે મયૂર આદિ પક્ષિયોં સે, વચ્ચે કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે હાથી વલ્ગી આદિ કે વચ્ચોં સે, વસતિ-નિવાસ-સ્થાન સે તથા પરિગ્રહ સે અર્થાત્ પીઠ, ફલક આદિ ઉપકરણોં સે, વે હન સબ પ્રતિવન્ધોં સે રહિત હોતે હૈં । વે જિસ કિસી મી દિશા મેં જાને કી ઇચ્છા કરતે હૈં, ઉસી મેં વિના રુકાવટ, આવ શુદ્ધિ સે યુક્ત, લઘુમૂત, અલ્પ

તેજથી પ્રકાશમાન હોય છે. સ્વભાવથી જ સુવર્ણ સોનાની જેમ નિર્મલ-સ્વચ્છ હોય છે. પૃથ્વીની જેમ સઘળા સ્પર્શોને સહન કરે છે. જેમાં ધી વિગેરેનો હોમ કરવામાં આવ્યો હોય, એવી અગ્નિ જેમ તેજથી દેહીપ્યમાન હોય છે, એજ પ્રમાણે તેઓ અતિશય તેજથી પ્રકાશવાવાળા હોય છે તે ભગવતોને કયંય પણ પ્રતિબંધ હોતો નથી, પ્રતિબંધ ચાર પ્રકારનો કહેવામાં આવેલ છે.-જેમકે (૧) ઇશામાંથી ઉત્પન્ન થવાવાળા મોર વિગેરે પક્ષિયોથી, (૨) બચ્ચા રૂપે ઉત્પન્ન થવાવાળા હાથી વિગેરેના બચ્ચાથી, (૩) વસતિ-નિવાસસ્થાનથી (૪) તથા પરિગ્રહથી અર્થાત્ પીઠ, ફલક, વિગેરે ઉપકરણોથી, તેઓ આ સઘળા પ્રતિબંધો વિનાના હોય છે તેઓ જે કોઈ દિશામાં જવાની ઇચ્છા કરે છે, તેમાંજ રોકાણ વિના ભાવશુદ્ધિથી યુક્ત, લઘુમૂત,

ત્વસા અપ્પાણં ભાવેમાણા વિહરંતિ' તાં તાં દિશમપ્રતિવદ્ધાઃ—પ્રતિવન્ધરહિતા
 શુચીભૂતાઃ—ભાવશુદ્ધિમન્તર્લભૂતાઃ—અલ્પોપધયઃ—અલ્પગ્રન્થાઃ—વાહ્યાભ્યન્તરપરિ-
 ગ્રહરૂપગ્રન્થિરહિતાઃ સંયમેન—તપ્તદશવિધેન તપસા—દ્વાદશવિધેન આત્માને
 ભાવયન્તો વિહરન્તિ, પ્રતિવન્ધમત્વાદિગહિતાઃ આત્માને સંયમતપોભ્યાં પરિશોધ-
 યન્તો વિહરન્તિ । 'તેસિણં મગવંતાણં ઇમા ઇચારૂવા જાયામાયાવિત્તી હોત્થા' તેપાં
 ચ મગવતા મિયમેતદ્રૂપા યાત્રા માત્રા વૃત્તિર્ભવેત્, તત્ર—યાત્રા—સંયમયાત્રા માત્રા—
 તદર્થમેવ પરિમિતાઽઽહારગ્રહણમિતિ તદેવં ભવતિ, 'તં જહા' તથથા—'ચઉત્યે ભત્તે'
 ચતુર્થે ભક્તમ્ 'છટ્ટે ભત્તે' પઠ્ઠં ભક્તમ્ 'અટ્ટમે ભત્તે' અટ્ટમે ભક્તમ્ 'દસમે ભત્તે' દશમે
 ભક્તમ્ 'દુવાલસમે ભત્તે' દ્વાદશં ભક્તમ્ 'ચઉદસમે ભત્તે' ચતુર્દશં ભક્તમ્, તેપાં મહાત્મનાં
 સંયમપરિપાલનાય—એતાદશી—આજીવિકા વૃત્તિર્ભવતિ, એકદિનસ્યોપવાસઃ દ્વિદિ-
 નસ્ય દિનન્તયસ્ય—ચતુર્દિનસ્ય—ઇત્યાદિરૂપેણાઽઽજીવિકાં કુર્ન્તિ—ઉક્તજીવિકયા
 સંયમ નિર્વાહયન્તિ । પરિમિતં તદપિ દિનાદિર્મિર્મધ્યે વ્યવધાય વિલમ્બેન ભુજન્તીતિ
 ઉપધિ વાલે, વાહ્યાભ્યન્તર પરિગ્રહ સે રહિત હોઠ્ઠર એવં સતરહ પ્રકાર
 કે સંયમ સે તથા ચારહ પ્રકાર કે તપ સે અપની આત્મા કે ભાવિત
 કરતે હુએ વિચરતે હૈં ।

उन भाग्यवान् महापुरुषों की संयम का निर्वाण करने के लिए
 इस प्रकार की जीविका होती है—कोई एक दिन का उपवास करते हैं,
 कोई दो दिन का उपवास करते हैं, कोई तेला—तीन दिन का उपवास
 करते हैं, कोई चौला—चार दिन का उपवास करते हैं, कोई पांच दिन का
 उपवास करते हैं । कोई छह दिन का उपवास करते हैं । अर्थात् कोई
 एक-एक दिन छोड़ कर भोजन करते हैं, कोई दो-दो दिन, कोई तीन,
 तीन, चार-चार, पांच-पांच और छह छह दिन छोड़ कर एक दिन भोजन

અહ્ય ઉપધિવાળા બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહથીરહિત થઇને અને સત્તર
 પ્રકારના સંયમથી તથા બાર પ્રકારના તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત
 કરતા થકા વિચરે છે

તે ભગવાન્ મહાપુરુષોના સંયમના નિર્વાહ માટે આ પ્રમાણેની આજી-
 વિકા હોય છે.—કોઈ એક દિવસનો ઉપવાસ કરે છે. કોઈ બે દિવસનો ઉપ-
 વાસ કરે છે. તે કોઈ તેલા—ત્રણ દિવસનો ઉપવાસ કરે છે. કોઈ ચોલા—
 ચાર દિવસનો ઉપવાસ કરે છે. કોઈ પાંચ દિવસનો ઉપવાસ કરે છે. કોઈ
 છ દિવસના ઉપવાસો કરે છે. અર્થાત્ કોઈ એક એક દિવસ છોડીને એકાં-
 તેરો આહાર કરે છે, કોઈ બપ્પે દિવસ છોડીને છઠ્ઠ-છઠ્ઠ આહાર કરે છે.
 કોઈ ત્રણ ત્રણ ચાર-ચાર પાંચ પાંચ અને છ-છ દિવસો છોડીને એક

પ્રકરણેન વિદિતં મત્તિ, 'અદ્રમાસિષ મત્તે' અર્ધમાસિકં પાક્ષિકમિતિ, મત્તમુપ
વાસઃ, 'માસિષ મત્તે' માસિકં મત્તમુપવાસઃ 'દો માસિષ તિમાસિષ ચઠમાસિષ
પંચમાસિષ છત્તમાસિષ' દ્વિમાસિકં ત્રિમાસિકં ચાતુર્માસિકં પાશ્ચમાસિકં પાષ્મા-
સિકં મત્તમુપોષણં મત્તિ 'અદુત્તર ચ ણં ઉક્લિત્તવરગા ય' અત ઉત્તરં ચ લ્લ-
ઉક્લિત્તવરકાઃ-ઉક્લિત્તં સ્વકાર્યાય પાકમાજનાદુદ્વૃત્તં તદર્થમભિગ્રહતશ્ચરન્તિ તદ્વે-
ષણાય ગચ્છન્તીતિ ઉક્લિત્તવરકાઃ, કેવન 'ણિક્લિત્તવરગા' નિક્લિત્તવરકાઃ-નિક્લિ-
ત્તં માજનાદનુદ્વૃત્તં તદર્થમભિગ્રહતશ્ચરન્તિ તદ્વેષણાય ગચ્છન્તીતિ નિક્લિત્ત-
વરકાઃ, કેવન પુનઃ 'ઉક્લિત્તણિક્લિત્તવરગા' ઉક્લિત્તનિક્લિત્તવરકાઃ-પાક
માજનાદુક્લિત્તં તત્રૈવાડન્યત્ર વા સ્થાને યદર્થ તદર્થમભિગ્રહવન્તશ્ચરન્તિ, કેવન પુનઃ
'અંતવરગા પંચવરગા' અન્તવરકાઃ-કોદ્રવાચન્નાહારકાઃ, પ્રાન્તવરકાઃ-પાક-

કરતે હૈં । કોઈ એક પલ્લવાડે અર્ધમાસલમણ કા ઉપવાસ કરતે હૈં,
કોઈ એક, દો, ત્રીન, ચાર, પાંચ યા છહ માસ તક કા ઉપવાસ કરતે
હૈં । અર્થાત્ માસલમણ કરતે હૈં હસકે અતિરિક્ત કોઈ-કોઈ અભિગ્રહ-
ધારી હોતે હૈં જૈસે—

- (૧) ઉક્લિત્ત વરક-મોજન મેં સે વાહર નિકાલે હુએ આહાર કો
હી ગ્રહણ કરને કા નિયમ લેકર ઉસી કે લિએ ભ્રમણ કરને વાલે ।
- (૨) નિક્લિત્ત વરક-હાંડી મેં સે નહીં નિકાલે હુએ આહાર કો હી
ગ્રહણ કરને કા અભિગ્રહ કરને વાલે ઓર ઉસી કે લિએ અટન કરને
વાલે । (૩) ઉક્લિત્ત-નિક્લિત્ત વરક-હાંડિયા મેં સે નિકાલે હુએ ઓર
ફિર ઉસમેં ગલે હુએ આહાર કો હી ગ્રહણ કરને કી પ્રતિજ્ઞા વાલે ।
- (૪) અન્તવરક—કોદ્રવ આદિ તુચ્છ અન્ન ગ્રહણ કરને વાલે । (૫)

દિવસ આહાર કરે છે. કોઈ એક પખવાડીયા અર્ધમાસ ખમણના ઉપવાસો
કરે છે કોઈ એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ અથવા છ મહિના સુધીના ઉપ-
વાસો કરે છે. માસખમણ કરે છે. આ શિવાય કોઈ કોઈ અભિગ્રહને ધારણ
કરવા વાળા હોય છે. જેમકે—(૧) ઉક્લિત્તવરક—આહારમાંથી બહાર કઢાડ-
વામાં આવેલ આહારને જ ગ્રહણ કરવાનો નિયમ લઈને તેના માટે જ
કરવાવાળા (૨) નિક્લિત્ત વરક—વાસણમાંથી નહીં કઢાડેલ આહારને જ ગ્રહણ
કરવાનો અભિગ્રહ કરવાવાળા અને તે માટે જ કરનારા (૩) ઉક્લિત્ત-
નિક્લિત્તવરક—વાસણમાંથી બહાર કઢાડેલા અને તેમાં ચોટેલા આહારને જ
ગ્રહણ કરવાની પ્રતિજ્ઞાવાળા, (૪) અન્તવરક—કોદરા વિગેરે તુચ્છ અનાજ
ગ્રહણ કરવાવાળા. (૫) પ્રાન્તવરક—પાત્રમાંથી આહાર કઢાડી લીધા પછી
તેમાં ચોટી રહેલો આહાર કરવાવાળા (૬) રૂક્ષવરક—ધી વિગેરે વિનાતું

पात्राङ्गने निस्मारिते तेन पात्रश्लिष्टाग्न्यायं चरन्ति ये ते तथा, 'लूह चरगा' रूक्षचरकाः—रूक्षं घृतादिभिः स्नेहैरङ्गुष्ठकम्पेन चरन्ति, 'समुदानचरगा' समुदानचरकाः—समुदानेन भिक्षया चरन्ति ये ते तथा, उच्चनीचाङ्गनेऽङ्गुष्ठेभ्य एवाऽहारमानयन्ति परे पुनः—'संस्पृष्टचरगा' संस्पृष्टचरकाः स्वरणितेन हस्तादिना दीयमानं संस्पृष्टं तेन चरन्ति ये ते तथा, 'असंस्पृष्टचरगा' असंस्पृष्टचरकाः—रिक्तहस्तेनैवाऽहारं गृह्णन्ते । अन्ये पुनः 'तज्ज्ञातसंस्पृष्टचरगा' तज्ज्ञातसंस्पृष्टचरकाः—तज्ज्ञातेन देयद्रव्याविरोधिना अन्नेन शाकेन वा यत्संस्पृष्टं हस्तादि तेन चरन्ति ये ते तथा 'दृष्टलाभिया' दृष्टलाभिकाः—दृष्टस्यैवाऽऽहारस्य लाभः तद्वन्तः 'अदृष्टलाभिया' अदृष्टलाभिकाः—अदृष्टस्यैव भक्तादेर्लाभः, केचिद् दृष्टमेवाऽऽहारं गृह्णन्ति, केचिददृष्टमेवाहारं गृह्णन्ति 'पुष्टलाभिया अपुष्टलाभिया'

प्रान्त चरक—पात्र में से आहार निकाल लेने पर उसमें लगा रह गया आहार ही ग्रहण करने वाले । (६) रूक्षचरक—घृतादि से रहित रूखा आहार ही लेने का अभिग्रह करने वाले । (७) समुदान चरक—छोटे-छोटे अनेक घरों से ही भिक्षा लेने का अभिग्रह करने वाले । (८) संस्पृष्ट चरक—भरे हुए हाथ या पात्र से ही दिये जाने वाले आहार को ग्रहण करने वाले । (९) असंस्पृष्ट चरक—नहीं भरे हुए हाथ से ही भिक्षा लेने वाले । (१०) तज्ज्ञात संस्पृष्ट चरक—जो वस्तु दी जा रही हो उसी से भरे हुए हाथ आदि से ग्रहण करने वाले । (११) दृष्टलाभिक—नेत्रों से दीखते आहार को ही लेने वाले । (१२) अदृष्टलाभिक—अदृष्ट आहार को ही ग्रहण करने वाले । (१३) पुष्टलाभिक—

विशय—बुद्धि। आहार लेवाना अलिग्रहवाणा (७) समुदानचरक—नाना प्रकारना अनेक घरोंमांथी आपवाभां आवेला आहार लेवाना अलिग्रहवाणा। (८) संस्पृष्टचरक—भरेला हाथ अथवा पात्रथी न आपवाभां आवेला आहारने न ग्रहणु करवावाणा (९) असंस्पृष्टचरक—न भरेला हाथथी न आहार लेवावाणा। (१०) तज्ज्ञात संस्पृष्ट चरक—जे वस्तु आपवाभां आवी रही होय तेनाथी भरेला हाथ विगेरेयी ग्रहणु करवावाणा (११) दृष्टलाभिक—आंभोथी देभाता आहारने न ग्रहणु करवावाणा। (१२) अदृष्टलाभिक—नहीं देभाता आहारने न ग्रहणु करवावाणा। (१३) पुष्टलाभिक—पूछीने आपवाभां आवेला आहार न ग्रहणु करवावाणा। (१४) पूछया विना आपवाभां

पृष्ठभिक्षाः अपृष्ठलाभिक्षाः—केचित् पृष्ठ-प्रश्नपूर्वकं केचित् अपृष्ठमेव भक्ता-
दीन् लभन्ते । 'भिक्षालाभिया-अभिक्षालाभिया' भिक्षालाभिक्षाः—अभिक्षाला-
भिक्षाः—केचन याचित्वा भिक्षां लभन्ते केचन विना याचय्या तुच्छमेवाहारं प्राप्नु-
वन्ति, । 'अज्ञाय चरका' अज्ञातचरकाः—अज्ञातमेवाहारं चरन्तीति-अज्ञातचरकाः
—अज्ञातकुलचरका इत्यर्थः, 'उपनिहित्या' उपनिहितकाः—दातुः समीपस्थमेवाऽऽ-
हारं गृह्णन्ति, 'संखादत्तिया' संख्यादत्तयः—संख्यातमेव पञ्च सप्त वाऽऽहारं गृह्णन्ति,
केचित्—'परिमितपिण्डवाद्या' परिमितपिण्डपातिका—परिमितान्-प्रमाणोपेतानेव
पिण्डान् प्रतिगृह्णन्ति । 'शुद्धैषणिया' शुद्धैषणाः—शुद्धादिदोषरहिताः केचन मुनयः ।
केचन—'अन्ताहारा-पन्ताहारा-अरसाहारा-विरसाहारा-लूहाहारा' अन्ताहाराः—म-

कोई पूछ कर दिये जाने वाले आहार को ही ग्रहण करते हैं । (१४)
विना पूछे दिये जाने वाले आहार को ही लेने वाले । (१५) भिक्षा
लाभिक—याचना करके मिले हुए आहार आदि को स्वीकार करने
वाले । (१६) अभिक्षा लाभिक—पूर्वोक्त से विपरीत । भिक्षालाभिक
और अभिक्षा लाभिक का अर्थ तुच्छ आहार और अतुच्छ आहार
लेने वाले, ऐसा भी होता है । (१७) अज्ञात चरक—अज्ञात-अपरिचित
घरों से भिक्षा लेने वाले । (१८) उपनिहितक—दाता के समीप रहकर
हुआ ही आहार ग्रहण करने वाले । (१९) संख्यादत्तिक—दत्ति की
संख्या निश्चित करके ही आहार लेने वाले । (२०) परिमित पिण्डपा-
तिक—परिमित पिण्ड लेने वाले । (२१) शुद्धैषणिक—शुद्ध आदि
दोषों से रहित आहार लेने वाले ।

आवेद आहारने ज अहणु करवावाणा. (१५) भिक्षालाभिक—याचना करता
भजेद आहार विगेरेने ज अहणु करवावाणा (१६) अभिक्षा लाभिक—भिक्षा
विना भजेदां आहारने ज अहणु करवावाणा, अर्थात् तुच्छ अने अतुच्छ भ-ने
प्रकारने आहार लेवावाणा (१७) अज्ञात चरक—अज्ञात अपरिचितवाणा घरे-
भांथी ज आहार अहणु करवावाणा. (१८) उपनिहितक—दातानी समीपे राख-
वामां आवेद आहार ज अहणु करवावाणा. (१९) संख्यादत्तिक—दत्तिनी संख्या
नल्ली करीने ज आहार लेवावाणा (२०) परिमित पिण्डपातिक—परिमितपिण्ड
आहार लेवावाणा. अर्थात् प्रमाण युक्त (२१) शुद्धैषणिक—शुद्ध विगेरे
दोषोथी रहित आहार लेवावाणा.

जितानेव पदार्थान् गृह्णन्ति, प्रान्ताहारा-अवशिष्टान्येवाऽन्नानि गृह्णन्ति । 'अरसाहाराः जीरकादिरसवर्जितानेव आहारान् स्वीकुर्वन्ति, 'विरसाहाराः-विगतो रसो येषु तान् आहारान् । समाहरन्ति, रुक्षाहाराः तुच्छाहाराः-चणकाद्याहारकाः 'अंतर्जीवी-पंत-जीवी-अन्तर्जीविनः-प्रान्तजीविनः अन्तप्रान्ताहारेणाऽऽजीविकां कुर्वन्ति 'आयं-विलिया' आचाश्लिकाः-केचन सदैव आयंभिलं कुर्वन्ति, 'पुरिमड्डिया' पुरिमर्दिकाः-दिनस्यापरार्धे प्रहरद्वये एवाऽऽहारं कुर्वन्ति, 'निविग्गिया' निर्विकृतिकाः-घृतादिविकृतिरहिताऽऽहारकाः 'अमज्जमांसासिणो' अमद्यमांसाशिनः, मद्यमांसाभ्यामिह - 'बुद्धि लुम्पति यद् द्रव्यं मांसवृद्धिकरं तत् त्यजेत्, उपलक्षणाद् मादकद्रव्यपरिहारः 'णो णियामरसभोई' नो निकामरसभोजी-नित्यं रसमिश्रिताऽऽहारं न कुर्वन्ति । 'ठाणाइया' स्थानान्विताः-सदा कायोत्सर्गकारिणः 'पडिमाठाणाइया' प्रतिमास्थानान्विताः-प्रतिमास्थानानि-द्वादशविधानि अभिग्रहविशेषाः तैः समन्विताः 'उक्कुडु

इनसे अतिरिक्त कोई अन्ताहारी मुनि भुंजी हुई वस्तु को ग्रहण करने वाले कोई प्रान्ताहारी-वचा खुचा आहार लेने वाले, तथा वासी आहार लेने वाले कोई रस वर्जित आहार लेनेवाले, कोई विरस आहार लेने वाले, कोई रुक्षाहारी, कोई तुच्छाहारी, कोई अन्त-प्रान्त जीवी, कोई सदैव आयंभिल, करने वाले, कोई पुरिमर्द करने वाले अर्थात् दिन के दो प्रहर तक आहार न करने वाले, कोई घृत आदि की विकृति का त्याग करने वाले, मद्य-मांस का सेवन न करने वाले अर्थात् बुद्धि को भ्रष्ट करने वाले सभी मादक पदार्थों का त्याग करने वाले, प्रतिदिन रसमिश्रित आहार नहीं करने वाले, कायोत्सर्ग करने वाला, बारह प्रकार की प्रतिमाओं (अभिग्रहों) से युक्त, कोई उत्कुटुक आसन

आ शिवाय के। अन्ताहारी-मुनी शेकेली वस्तुने ग्रहण करवावाणा. के। प्रान्ताहारी-वच्यो घट्यो आहार लेवावाणा तथा वासी आहार लेवा-वाणा. के। रसवर्जित आहार लेवावाणा के। विरस आहार लेवावाणा. के। रुक्ष आहार लेवावाणा के। तुच्छ आहार लेवावाणा के। अन्त प्रान्त जीवी. के। ह भेषां आभिल करवावाणा, के। पुरिमर्द करवावाणा अर्थात् दिनसना जे प्रहर सुधी आहार न करवावाणा, के। घी विग्रेदनी विकृतिने त्याग करवावाणा, मद्य के मांसनुं सेवन न करना अर्थात् बुद्धिने भ्रष्ट करवावाणा सधणा मादक पदार्थोंने त्याग करवावाणा दुरोष सरस-आहार न करवावाणा कायोत्सर्ग करवावाणा, बार प्रकारनी प्रतिमाओ (अभिग्रहो) थी युक्त, के।

આસણિયા' ઉત્કુટુકાસનિકાઃ-શ્રોણીમાગસ્યાલગ્નેનોપવેશન મુત્કુટુકાસનમ્ તેના-
સનેન ઉપવિશન્તીત્યર્થઃ, 'ખેસઙ્ગિજયા' નૈવધકાઃ-આસનં વિસ્તીર્ય-એવ ભૂમૌ ઉપવિ-
શન્તિ, 'વીરાસણિયા' વીરાસનિકાઃ વીરાસનં કૃત્વોપવિશન્તિ કેવન તત્ર વીરાસનં
સિંહાસનોપવિષ્ટમ્ ભૂન્યસ્તચરણં મુક્તજાનુકમવસ્થાનમ્ 'દંડાયતિયા' દષ્ટાય-
તિકાઃ-દળવત્ આયતમ્-આયામો યેષાં તે તથા, 'લગંડસાઙ્ગો' લગળડશાયિનઃ-
વક્રકાષ્ઠન્ શેરતે, 'અપાઉડા-અગતયા' અપાવૃતાઃ-અગતયઃ, તત્ર-અપાવૃતઃ-પ્રાવ-
ળરહિતાઃ-મુખવસ્ત્રિકા ચોલપટ્કમિન્નવસ્ત્રં પરિત્યજ્ય-ગ્રીષ્મકાલે ગ્રીષ્માતાપનં શીત-
કાલે શીતાતાપનં કુર્વન્તઃ, અગતયઃ-ગતિવિરહિતાઃ ધ્યાનમગ્ના इति યાવત્, 'અકં-

લગાને વાલે, કોઈ આસન ધિછાકર ભૂમિ પર બેઠને વાલે, કોઈ વીરા-
સન કરને વાલે અર્થાત્ પૃથ્વી પર દોનો પાંચ ટેક કર કુર્સી પર બેઠે
હુર મનુષ્ય કી કુર્સી હટા લેને પર જો આસન હો જાતા હૈ, ઉસ આસન
સે બેઠને વાલે હોતે હૈં। કોઈ દંડાસન કરતે હૈં અર્થાત્ દંડ કે સમાત
લમ્બે હોકર સ્થિત હોતે હૈં। કોઈ લગડશાયી હોતે હૈં અર્થાત્ જૈસે
ટેઢા લકડ દોનોં સિરોં સે ભૂમિ કો સ્પર્શ કરતા હૈ ઓર બીચ મેં
અધર રહતા હૈ, ઉસી પ્રકાર સિર ઓર પૈર જમીન પર ટેક કર શરીર
કે બીચ કા ભાગ અધર રખતે હૈં અથવા સિર ઓર પૈર કો અધર રખ-
કર બીચ કે ભાગ કો જમીન સે ટેક કર રહતે હૈં। કોઈ પ્રાવરણ રહિત
હોતે હૈં અર્થાત્ મુખવસ્ત્રિકા ઓર ચોલપટા સે ભિન્ન વસ્ત્રોં કો ત્યાગ
કર ગ્રીષ્મ કાલ મેં ગર્મીં કી ઓર શીતકાલ મેં સર્દીં કી આતાપના
લેતે હૈં, કોઈ ધ્યાન મગ્ન રહતે હૈં કોઈ ચુગલી આને પર ભી શરીર કો

ઉત્કુટુકાસન કરવાવાળા, કોઈ આસનનો ત્યાગ કરીને જમીન પર જ ખેસ-
વાવાળા, કોઈ વીરાસન કરવાવાળા. અથવા પૃથ્વી પર બંને પગ ટેકવીને
ખુર્શીની માફક એટલે કે ખુર્શી પર બેઠેલા માણસની ખુર્શી હટાવી લીધા પછી જે
આસન થઈ જાય છે, તે આસનથી ખેસવાવાળા હોય છે. કોઈ દંડાસન કરે છે.
અર્થાત્ દંડની જેમ લાંબા થઈને સ્થિત રહે છે. કોઈ લગંડશાયી હોય છે અર્થાત્
જેમ વાકુ લાકડું બંને બે ખુર્શી જમીનનો સ્પર્શ કરે છે. અને વચ્ચેમાં અદ્ધર
રહે છે. એજ પ્રમાણે માથું અને પગ જમીન પર ટેકવીને શરીરનો વચ્ચેનો ભાગ
અદ્ધર રાખે છે. અથવા માથું અને પગને અદ્ધર રાખીને વચ્ચેના ભાગને જમીન
પર ટેકવીને રહે છે કોઈ કોઈ પ્રાવરણ રહિત હોય છે, અર્થાત્ મુખવસ્ત્રિકા
અને ચોલપટાથી જૂદા વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરીને ઉનાળામાં ગર્મીની અને શીયા-
ળામાં શર્દિ-ઠંડકની આતાપના લે છે. કોઈ ધ્યાન મગ્ન રહે છે. કોઈ ખુબ્-

હુયા-અગ્નિદ્ગુહા' અકળ્હ્યકાઃ અનિષ્ટીવનાઃ, તત્ર અકળ્હ્યકાઃ સ્વર્જનવ્યાપારરહિતાઃ સ્લક્ષ્મન્નસજીવવિરાધનાભયાત્ અનિષ્ટીવનાઃ કફાદીનામક્ષેપારઃ 'एवं जहोववाइए' एवं यथोपपातिके-औपपातिकसूत्रे ये ये गुणाः प्रोक्तास्ते सर्वे एव गुणा अनुसन्धेयाः तैर्धु-
 क्ताः 'धुतकेशमंसुरोमनहा' धुतकेशश्मश्रुरोमनखाः-धुताः-निवारिताः केशश्मश्रुरो-
 म्नखानां संस्काराः=यैस्ते तथा, इमे साधवः केशश्मश्रुनखादीनामसंस्कर्तारः, 'सर्व
 गायपडिकम्मविप्पमुक्ता' सर्वगात्रपरिक्र्मविप्रमुक्ताः-शरीरसंस्काररहिताः 'चिट्ठंति'
 तिष्ठन्ति 'ते णं एएणं विहारेणं विहरमाणा बहूइं वासाइं' ते-महामतयः खलु एतेन-
 यथोदितेन विहारेण विहरन्तः बहूनि वर्षाणि-अनेकवर्षं यावत् 'सामन्नपरियागं'
 श्रामण्यपर्यायम् 'पाउणंति' पालयन्ति 'पाउणित्ता' पालयित्वा 'बहु बहु आवाहंसि
 उत्पन्नंसि वा अणुत्पन्नंसि वा' अनेकप्रकारकवाधायामुत्पन्नायां वा-अनुत्पन्नायां वा,
 'रोगातङ्के समुपस्थितेऽसमुपस्थिते वा 'बहूइं भत्ताइं पचवस्वन्ति' बहूनि भक्तानि

નहीं खुજલાતે, કોઈ થૂક બાહર નહીં નિકાલતે । હસ પ્રકાર ઔપપાતિક સૂત્ર મેં જો ગુણ કહે હૈં, વે સવ યહાં મી કહલેને ચાહિયે । વે ધાર્મિક પુરુષ કેશોં, મૂછોં, રોમોં ઓર નખોં કે સંસ્કાર સે રહિત હોતે હૈં । સમ્પૂર્ણ શરીર કે સંસ્કાર સે રહિત હોતે હૈં ।

વે મહામતિ પૂર્વોક્ત ચર્યા કે સાથ વિચરતે હુયે અનેક વર્ષોં તક શ્રામણ્ય પર્યાય કા પાલન કરતે હૈં । તત્પદ્ધતાત્ અનેક પ્રકાર કી બાધા ઉત્પન્ન હોને પર અથવા ન ઉત્પન્ન હોને પર મી, રોગ યા આતંક (શીઘ્ર પ્રાણ હરણ કરને વાલે શૂલ આદિ) કે ઉપસ્થિત હોને પર અથવા ન ઉપસ્થિત હોને પર મી બહુત-સે ભક્તોં કા પ્રત્યાખ્યાન કરતે હૈં । દીર્ઘ

વાળ આવવા છતાં પણ શરીર ખજવાળતા નથી. કોઈ થૂંક બહાર કહાડતા નથી. આ પ્રમાણે ઔપપાતિક સૂત્રમાં જે ગુણો કહેવામાં આવ્યા છે. તે સધળા ગુણો અહિયાં પણ કહેવા ભેઈએ. તે ધાર્મિક પુરુષો વાળો મૂછો, રોમો અને નખોના સંસ્કાર વિનાના હોય છે. સમ્પૂર્ણ રીતે શરીરના સંસ્કારો વિનાના હોય છે.

એ મહામતિ પૂર્વોક્ત ચર્યાની સાથે વિચરતા થકા અનેક વર્ષો સુધી શ્રામણ્ય પર્યાયનું પાલન કરે છે. તે પછી અનેક પ્રકારની બાધા ઉત્પન્ન થતાં અથવા ઉત્પન્ન ન થવા છતાં પણ રોગ અથવા આતંક (શીઘ્ર પ્રાણ હરણ કરવા-વાળા શૂળ વિગેરે) ઉપસ્થિત થાય ત્યારે અથવા ઉપસ્થિત ન થાય તો પણ ઘણા ખરા ભક્તોનું (આધારનું) પ્રત્યાખ્યાન કરે છે. લાંબાં સમય સુધી

प्रत्याख्यान्ति 'पञ्चावखाइत्ता ब्रह्मं भक्ताहं' अणसणाए छेदित्ति' प्रत्याख्याय बहूनि भक्तानि अनशनेन छेदयन्ति, दीर्घकालमनशनं कृत्वा संस्थारं समापयन्ति 'अणसणाए' छेदित्ता' अनशनेन छेदयित्वा 'जस्सट्ठाए कीरहं' यदर्थाय-यस्मै प्रयोजनाय मोक्षप्राप्तये क्रियते एतः-वक्ष्यमाणाः क्रियाः, यथा-'नग्न भावे' नग्नभावो नग्नता 'मुण्डभावे' मुण्डभावः-शिरोमुण्डनम् 'अण्हाणभावे' अस्नानभावः 'अदन्तवण्णे' अदन्तवर्णकः, स्नानाऽभावो दन्तानामपक्षालनञ्च । 'अच्छतए' अच्छत्रकः 'अणो-वाहणए' अनुपानत्कः-नस्तः उपानहौ यस्य सोऽनुपानत्कः । 'भूमिसेज्जा' भूमिशय्या-भूमौ शयनम् 'फल्लगसेज्जा' फल्लगशय्या 'कट्ठसेज्जा' काष्ठशय्या 'केसलोए' केशलोचः 'वेमचेरवासे' ब्रह्मचर्यवासः-ब्रह्मचर्यं वासः वसनं यस्य स तथा, 'परगृहपवेशे' परगृहप्रवेशः-भिक्षार्थं वर्षाद्युपलवेभ्यो व्रतरक्षार्थं वा, 'लद्धावल्लहे' लब्धापलब्धे-अयं भावः-सन्मानादिना लब्धे भिक्षादिके तिरस्कारादिना अपलब्धे-अप्राप्ते भिक्षादिके हर्षशोकरहितः, 'माणावमाणोओ' मानापमानानि-लब्धयानापमानानि यदर्थं वसन मानानि अपमानानि च सहते, 'हीलणाओ' हीलनाः तत्र हीलनं जन्मकर्मोद्घाटनपूर्वकं निर्मत्स्यनम्, 'निंदणाओ' निन्दावाक्यानि-निन्दनं कुत्सितशब्दपूर्वकं दोषोद्घाटनेन अनादरणम् 'खिसणाओ'

काल तक अनशन-प्रत्याख्यान करके संयारे को समाप्त करते हैं और जिस उद्देश्य को प्राप्त करने के लिए नग्नता, मुण्डता, स्नान का त्याग, दन्तधावन का त्याग, छाता और जूता का त्याग, भूमिशयन, पाट पर शयन, काष्ठ पर शयन, केश लोच, ब्रह्मचर्यवास, परगृह प्रवेश अर्थात् भिक्षावृत्ति, भिक्षा का लाभ होने पर या लाभ न होने पर राग-द्वेष धारण न करके समभाव धारण किया था, भर्त्सना सहन की थी अर्थात् जन्म और कर्म प्रकट करके किये गये अपमान को सहन किया था निन्दा सहन की थी खिसणा अर्थात् हाथ या मुख

अनशननुं प्रत्याख्यान करीने संयारे करे छे अने जे उद्देश्यने प्राप्त करवा भाटे नक्षपणुं, मुंडपणुं; स्नानने त्याग, हातणु करवाने त्याग छत्री अने जेडाने त्याग, भूमिशयन, पाटपर शयन, काठडा पर शयन, केश लोच, ब्रह्मचर्यवास, परगृह प्रवेश. अर्थात् भिक्षावृत्ति भिक्षाने लाभ थाय तयारे अथवा भिक्षाने लाभ न थाय तो पणु राग के द्वेषभाव धारणु न करतां समभाव धारणु कर्यो डोय, जे प्रयोजन भाटे मान-अपमान सहन कर्युं डोय, भर्त्सना तिरस्कार सहन करी डोय, अर्थात् जन्म, अने कर्म प्रकट करीने करवाभां आवेल अपमान सहन कर्युं डोय, निन्दा सहन करी डोय, भिसणा

લિસનનિ-લિખનં હસ્તપુલાદિવિકારપૂર્વકમપમાનનમ્, 'ગરહણાઓ' ગર્હણા-
 ગર્હણં ગુર્વાદિમક્ષે દોષપુદ્ગાદય તિરસ્કરણમ્, 'તજ્જગાઓ' તર્જનનિ-
 લંગુલયાદિના 'તાલણાઓ' તાડનાનિ-દણ્ડાદિના, 'ઉચ્ચાવયા-ગામકંટગા'
 ઉચ્ચાવચા:-ગ્રામકણ્ટકાઃ, તત્ર ઉચ્ચ વચાઃ અનેકવિધાઃ અનુકૂલાઃ, પ્રતિકૂલાઃ,
 ગ્રામકણ્ટકાઃ શ્રોત્રમનોહરાશ્ચ શબ્દાઃ, 'વાવીસં પરીસહોવસગ્ના' દ્વાવિંશતિઃ
 પરીપહોવસર્ગાઃ 'અહિયાસિજ્જંતિ' અધિસહ્યન્તે-તેપાં સહનં ક્રિયતે इत्यर्थः, 'તમટ્ઠં
 આરાહંતિ' તમર્થ મોક્ષપામિલક્ષણમારાધયન્તિ કૃતમતયઃ, 'તમટ્ઠં આરાહિત્તા'
 તત્તર્થ-મોક્ષપામિલક્ષણમારાધ્ય 'ચરમેહિં ઉસ્સાસનિસ્સાસેહિં' ચરમૈરન્તિમે
 સ્સહ્સવાસનિઃશ્વાસૈઃ 'અણંતં' અનન્તમ્-નાસ્તિ-અન્તં-પરિસમાપ્તિર્યસ્ય તત્
 અનન્તમ્, 'અણુત્તરં' સર્વત ઉત્તમમ્, 'નિઘાઘાયં' નિર્વ્યાધાતમ્ વ્યાધાતો વાધઃ
 વિનાશો વા તદ્રહિતમિતિ નિર્વ્યાધાતમ્, 'નિરાવરણં' નિરાવરણમ્-સર્વથા આવરણ-
 રહિતમ્-કોઽપિ નાસ્તિ આચ્છાદયિતા તાદૃશમ્ । 'કસિણં' કુન્સનમ્-સકલપદાર્થ-
 વિષયકં સમ્પૂર્ણમિતિ, 'પરિપુણં' પરિપૂર્ણમ્-લેશતોઽપિ ન્યૂનતારહિતમ્ સ્વભાવા-
 પેક્ષયા પૌર્ણમાસીચન્દ્રવદલ્લખંડમ્, 'કેવલવરણાણદંસણં' કેવલવરજ્ઞાનદર્શનમ્-
 કેવલશ્રેઢજ્ઞાનં દર્શનશ્ચ 'સમુત્પાદેતિ' સમુત્પાદયન્તિ, વાહ્યાભ્યન્તરસાધનેન મોક્ષ

આદિ વિકૃત કરકે ક્રિયા જાને વાલા અપમાન સહન ક્રિયા થા, ગર્હા
 સહન કી થી, તર્જના ઓર તાડના સહન કી થી, ઇન્દ્રિયોં કે અનેક
 પ્રકાર કે પ્રતિકૂલ વિષયોં કો સહન ક્રિયા થા, વાઈસ પરીપહોં ઓર
 વિવિધ પ્રકાર કે ઉપસર્ગોં કો સહન ક્રિયા થા, ઉસ પ્રયોજન કો અર્થાત્
 મોક્ષ કો પ્રાપ્ત કર લેતે હૈં । ઉસ પ્રયોજન કો પ્રાપ્ત કરકે અન્તિમશ્વાસોં
 શ્વશ્વાસોં મૈં અનન્ત, સર્વોત્તમ, વ્યાધાત (વાધા) સે રહિત, નિરાવરણ
 સમ્પૂર્ણ । સર્વવસ્તુવિષયક' તથા પ્રતિપૂર્ણ (પૂર્ણિમા કે ચન્દ્રમા કે સમાન
 અલ્લખંડ) કેવલ જ્ઞાન ઓર કેવલદર્શન કો પ્રાપ્ત કર લેતે હૈં । કેવલજ્ઞાન
 ઓર કેવલ દર્શન કી ઉત્પત્તિ કે પશ્ચાત્ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતે હૈં । ઉનકો

એટલે કે હાથ અથવા મુખ વિકૃત કરીને કરવામાં આવનારા અપમાનને સહન
 કર્યું હોય, ગર્હા સહન કરી હોય, તર્જના સહન કરી હોય, અને તાડન
 સહન કર્યું હોય, ઇન્દ્રિયોના અનેક પ્રકારના પ્રતિકૂળ વ્યાપારોને-પ્રવૃત્તિયોને
 સહન કરેલ હોય ? બાવીસ પ્રકારના પરીપહો અને અનેક પ્રકારના ઉપ-
 સર્ગોને સહન કરેલ હોય તે પ્રયોજનને અર્થાત્ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી લે છે, તે
 પ્રયોજન પ્રાપ્ત કરીને છેલ્લા શ્વાસોચ્છવાસમાં અનન્ત, સર્વોત્તમ, વ્યાધાત,
 (વાધા)થી રહિત નિરાવરણ સમ્પૂર્ણ (સર્વવસ્તુ સંબંધી) તથા પ્રતિપૂર્ણ-
 પુનમના ચન્દ્રમાની જેમ અખંડ કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શનની ઉત્પત્તિની

સ્યાઽગ્રવહિતકાલવર્તિ સાધનમુત્પાદયન્તિ તે મહાનુભાવાઃ, 'સમુત્પાદિતા' સમુ-
ત્પાદ્ય કેવલજ્ઞાનમ્ 'તત્રો પચ્છા' તત્તથાત્-કેવલજ્ઞાનોત્પત્યનન્ટરમ્, તદેવાઽઋ-
મ્બ 'સિદ્ધન્તિ' સિધ્ધ્યન્તિ-સિદ્ધિમાપ્નુવન્તિ, સિદ્ધિર્મોક્ષઃ-સાધ્યતે-સમુત્પાત્યતે
કેવલજ્ઞાનેન યા સા સિદ્ધિઃ, અશેષકર્મક્ષયનિરતિશયાનન્દાત્મિકા, તથા-બુદ્ધન્તિ'
બુદ્ધ્યન્તે-ચતુર્દશલોકસ્વરૂપ સામાન્યવિશેષાત્મકં પદાર્થજાતં સમ્યક્ પश्यन्ति,
'મુચ્ચન્તિ' મુચ્ચન્તિ-સંસારાદ્ વિમુક્તા ભવન્તિ,-સંસાર પરિત્યજન્તીત્યર્થઃ 'પરિ-
ણિવ્રાયંતિ' પરિનિર્વાન્તિ-ઉપશાન્તા ભવન્તીત્યર્થઃ, 'સઘાહુક્ત્રાણં અંતં કરેતિ'
સર્વદુઃખાણામન્તં કુવન્તિ-સર્વદુઃખેભ્યો વિમુક્તા ભવન્તીત્યર્થઃ । 'एगच्चाए पुण
एगे भयंतारो' एकार्चया पुनरेके भयत्रातारो भवन्ति-કેવન મહાત્માનાઃ પુનરેક-
સ્મિન્નેવ ભવે મુક્તિ માપ્નુવન્તિ, 'अवरे पुण पुव्वरुग्गमावसेसेणं' અવરે પુનઃ
પૂર્વભવોપાર્જિતકર્માવશેષેણ 'કાલંમાસે કાલં-કિચ્ચા' કાલમાસે-કાલાવસરે કાલં
કૃત્વા-મરણં પ્રાપ્ય 'अन्नयरेसु' અન્યતરેષુ 'देवलोएसु' દેવલોકેષુ 'देवत्ताए'
દેવત્વાય 'उपवत्तारो भवन्ति' ઉપવત્તારો ભવન્તિ, દેવત્વપ્રાપ્ત્યે દેવલોકં ગચ્છન્તિ

સિદ્ધિ સે સમસ્ત કર્મો' કા ક્ષય હો જાના હૈ । વે નિરતિશયજ્ઞાન ઔર
આનન્દમય હોતે હૈ । વે મહાપુરુષ બુદ્ધ અર્થાત્ સમ્પૂર્ણ લોક તથા અલોક
કો તથા સમસ્ત સામાન્ય વિશેષાત્મક પદાર્થો' કો સ્પષ્ટ રૂપ મેં જાનતે-
દેખતે હૈ । જન્મ-મરણ સે સર્વથા ઔર સર્વદા કે લિષ મુક્ત હો જાતે
હૈ । પરિનિર્વાણ અર્થાત્ પરમશાન્તિ પ્રાપ્ત કર લેતે હૈ ઔર સમસ્ત દુઃખો
કા અન્ત કરતે હૈ ।

કોઈ-કોઈ ભાગ્યવાન્ પુરુષ એસે હોતે હૈ જો ઈક હો ભવ મેં મુક્તિ
પ્રાપ્ત કર લેતે હૈ । કોઈ-કોઈ પૂર્વ ભવોં મેં ઉપાર્જિત કર્મોં કે શેષ રહ

પછી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. તે સિદ્ધિથી સઘના કર્મોના ક્ષય થઈ જાય છે તે
નિરતિશય-અત્યંત જ્ઞાન અને આનંદમય હોય છે. તે મહાપુરુષ બુદ્ધ અર્થાત્
સંપૂર્ણ લોક તથા આલોકને તથા સઘના સામાન્ય અને વિશેષાત્મક પદાર્-
થોને સ્પષ્ટ રૂપથી જાણે-દેખે છે જન્મ-મરણથી સર્વથા અને સર્વદા માટે
મુક્ત થઈ જાય છે પરિનિર્વાણ અર્થાત્ પરમશાન્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે. અને
સઘના દુઃખોનો અંત કરી લે છે.

કોઈ કોઈ ભાગ્યશાળી પુરુષો એવા હોય છે કે—જેઓ એક જ ભવમાં
મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે. કોઈ કોઈ પૂર્વભવોમાં ઉપાર્જન કરેલા કર્મો શેષ
રહી જવાથી યથા સમય મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરીને કોઈ એક દેવ લોકમાં દેવની

દેવલોકાનેવ વિશિનષ્ટિ 'તં જહા' તથા-‘મહદ્વિપ્સુ’ મહદ્વિકેપુ-મહાઋદ્ધિ-
શાલિષુ ‘મહજ્જુપ્સુ’ મહાદ્યુતિકેપુ-વિશિષ્ટાભરણપ્રભાયુક્તેપુ ‘મહાપરાક્રમેસુ’
મહાપરાક્રમેષુ ‘મહાજસેસુ’ મહાયશસ્ત્રિપુ-વિશાલકીર્તિપુ ‘મહાવલ્લેસુ’ મહાવલ્લેષુ-
વિશેષવલશાલિષુ ‘મહાણુભાવેસુ’ મહાણુભાવેષુ-અચિન્ત્યપ્રભાવયુક્તેપુ ‘મહાસો-
કલેસુ’ મહાસૌખ્યેપુ-વિશિષ્ટસુખસાધનસંપન્નેપુ ‘તે તત્થ દેવા ભવંતિ’ તે તત્ર
દેવાઃ ભવન્તિ, દેવાન્ વિશિનષ્ટિ વક્ષ્યમાણવિશેષેભિઃ, તથાહિ-‘મહદ્વિપ્સુ’ મહ-
દ્વિકાઃ ‘મહજ્જુપ્સુ’ મહાદ્યુતિકાઃ ‘જાત્ર મહાસોકલા’ યાદદ્ મહાસૌખ્યાઃ
‘હારવિરાડ્યવચ્છા’ હારવિરાજિતવક્ષસઃ ‘કડગ-તુડિય-યંમિયભૂયા’ કટકત્રુટિત-
સ્તમ્ભિતશુભાઃ, ‘અંગય-કુંડલ-મટ્ઠગંઢયલકળગપીઠચારી’ અન્નદકુંડલમૃષ્ટગંઢ-

જાને છે યથા સમય મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હોકર કિસી દેવલોક મેં દેવપર્યાય
સે જન્મ લેતે હૈં। વે દેવલોક કૈસે હોતે હૈં? યહ કહતે હૈં-

દેવલોક વિશિષ્ટ વિમાન આદિ મહાન્ ઋદ્ધિ સે યુક્ત હોતે હૈં મહાન્
દ્યુતિ વાલે અર્થાત્ આભરણોં કી વિશિષ્ટ પ્રભાસે યુક્ત હોતે હૈં। મહા-
પરાક્રમ સે યુક્ત, મહાકીર્તિવાલે, મહાવલ્લ, મહાન્ પ્રભાવ વાલે તથા
વિશિષ્ટ સુખ સાધનોં સે સમ્પન્ન ઉક્ત દેવ વિમાનોં મેં ઉત્પન્ન હોને
વાલે દેવ કિસ પ્રકાર કે હોતે હૈં યહ દિખલાતે હૈં-

દેવ મહાન્ ઋદ્ધિ કે ધારક, મહાન્ કાન્તિ સે સમ્પન્ન યાવત્ મહાન્
સુખ સે સમ્પન્ન હોતે હૈં। ઉનકા વક્ષસ્થલ હાર સે સુશોભિત હોતા હૈ।
કટક એવં કેયૂર આદિ આભૂષણોં સે ઉનકી શુજાએ સ્તબ્ધ સી
રહતી હૈં। વે અંગદ એવં કુંડલો સે યુક્ત કપોલ વાલે હોતે હૈ તથા

પર્યાયથી જન્મ લે છે. તે દેવલોકો કેવા હોય છે? તે હવે બતાવ-
વામાં આવે છે -

દેવલોક વિશેષ પ્રકારના વિમાન વિગેરે મહાન્ ઋદ્ધિથી યુક્ત હોય છે.
મહાન્ દ્યુતિથી યુક્ત અર્થાત્ આભૂષણોની વિશેષ પ્રકારની પ્રભા-કાંતિથી
યુક્ત હોય છે. પરાક્રમથી યુક્ત મહાન્ કીર્તિવાળા મહાન્ બળવાળા મહાન્
પ્રભાવવાળા તથા વિશેષ પ્રકારના સુખ સાધનોથી યુક્ત, દેવ વિમાનોથી
યુક્ત, ઉપર કહેલાં દેવ વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા દેવો કેવા પ્રકારના
હોય છે? તે હવે બતાવે છે. દેવો મહાન્ ઋદ્ધિને ધારણ કરવાવાળા, મહાન્
કાંતિથી યુક્ત યાવત્ મહાન્ સુખ સમ્પન્ન હોય છે. તેઓનું વક્ષસ્થળ હૃદય
-ગાત્રી હારથી સુશોભિત હોય છે, તેઓની બુજાઓ કટક-કડા અને કેયૂર

તલકર્ણપીઠધારિણ:-અદ્વદાદીનાં ધારકાઃ, 'વિચિત્રહસ્તાભરણા' વિચિત્રહસ્તા-
ભરણાઃ, વિચિત્રાણિ હસ્તાભરણાનિ યેષાં તે તથા, 'વિવિચિત્રમાલામઝલિમઝડા'
વિચિત્રમાલામૌલિમુકુટાઃ વિચિત્રા-વિવિધાકારા માલા તથા વદ્ધાનિ અતઃ સુશો-
ભિતાનિ મૌલિપુ-મસ્તકેષુ મુકુટાનિ યેષાં તે તથા, વિલક્ષણમાલાવદ્ધમુકુટવન્તો-
ભવન્તિ પૂર્વોપાર્જિતસુકૃતકર્મપ્રભાવેણ, 'કલ્યાણગંધપવરવસ્ત્રધારિહિયા' કલ્યાણ-
ગંધપવરવસ્ત્રપરિહિતાઃ-સુરભિગંધયુક્તપવરવસ્ત્રધારિયાનાઃ કલ્યાણાનિ-માત્સ્યલિ-
કાનિ પ્રવરાણિ-શ્રેષ્ઠાનિ વસ્ત્રાણિ પરિહિતાનિ-ધારિતાનિ યૈ સ્તે તથા, 'કલ્યાણ-
ગપવરમલ્લાણુલેખણધરા' કલ્યાણકપવરમાલ્યાણુલેખનધરાઃ-કલ્યાણકમાલાનાં
કલ્યાણકગંધાણુલેપનાનાંચ ધારકાઃ ભવન્તિ, 'માસુરચૌદી' માસુરચૌદય-
માસુરચરીરાઃ-પ્રકાશયુક્તચરીરધારકા ભવન્તિ । 'પલંબવગમાલધરા' પલંબવન-
માલાધરાઃ-વન-જલં તતો જાયમાનં પદ્મજપુષ્પં તસ્ય માલા-વનમાલા પ્રધ્યમપદ-
લોપીસમાસઃ, અથવા-વનમ્-અરણ્યં તત્ર ભવં ચમ્પકાદિપુષ્પં તેન નિર્માપિતા માલા-

કાનોં મેં કર્ણ ભૂષણ ધારણ કરતે હૈં । ઉનકે હાથોં કે આભૂષણ ચિત્ર-
-વિચિત્ર હોતે હૈં । ઉનકે મુકુટ વિચિત્ર માલાઓં સે સુશોભિત હોતે
હૈં । વે કલ્યાણકારી શ્રેષ્ઠ તથા સુગંધિત વસ્ત્ર ધારણ કરતે હૈં ।
કલ્યાણકારી ઔર ઉત્તમમાલા ંવં અંગલોચન કો ધારણ કરને વાલે
હોતે હૈં । ઉનકા શરીર દેદીપ્યમાન હોતા હૈં-ઉનકે શરીર સે સર્વદા
અદ્ભુત તેજ પ્રસ્ફુટિત હોતા રહતા હૈં । વે લમ્બીલટકની હુઈ વનમાલા
કો ધારણ કરતે હૈં । 'વન' કા અર્થ હૈં જલ, ઉસસે ઉત્પન્ન હોને વાલા
પુષ્પ-કમલ, ઉસકી માલા 'વનમાલા' કહલાતી હૈં । વન-પુષ્પમાલા-
વનમાલા અથવા વન અર્થાત્ અરણ્ય મેં હોને વાલે ચમ્પક આદિ કે પુષ્પોં

વિગેરે આભૂષણોથી અલંકૃત રહે છે, તેઓ અંગદ અને કુંડલોથી શોભાય-
માન કપોલવાળા હોય છે. તથા કાનોમાં કર્ણભૂષણ ધારણ કરે છે. તેઓના
હાથોના આભૂષણો ચિત્ર-વિચિત્ર હોય છે. એમના મુકુટો વિચિત્ર પ્રકારની
માળાઓથી શોભાયમાન હોય છે. તેઓ કલ્યાણ કરી શ્રેષ્ઠ તથા સુગંધવાળા
વસ્ત્રોને ધારણ કરે છે. કલ્યાણ કરક અને ઉત્તમ માળા અને અંગલોચનને
ધારણ કરવાવાળા હોય છે. તેઓનું શરીર દેદીપ્યમાન હોય છે. તેઓના
શરીરમાંથી હંમેશાં અદ્ભૂત તેજ પ્રકાશતું રહે છે. તેઓ લાંબી લટકતી એવી
વનમાળાઓને ધારણ કરે છે. વનનો અર્થ જળ એ પ્રમાણે થાય છે. એટલે
કે પાણીમાંથી ઉત્પન્ન થવાવાળા કમળોની માળા 'વનમાળા' કહેવાય છે.
વનપુષ્પમાળા વનમાળા અર્થાત્ જંગલમાં થવાવાળા અંપા વિગેરે પુષ્પોની

વનમાલા, અથવા-પર્ણપુષ્પમયીમાલા વનમાલા પ્રકીર્તિતા, અથવા-પ્રાપાદલમ્વિની
માલા વનમાલા નિગદ્યતે, તાદૃશમાલાધરા દેવા ભવન્તીતિ । તે દેવાઃ સ્વકીય
વર્ણસ્પર્શદ્યુતિતેજોભિર્દિશં પ્રદ્યોતયન્તો ભવિષ્યત્કાલે મોક્ષગન્તારો ભવન્તીતિ પ્રતિપા-
દ્યતે-‘દિવ્યેણં-રૂવેણં દિવ્યેણં વર્ણેણં’ इत्यादिना, ‘દિવ્યેણં રૂવેણં’ દિવ્યેન રૂપેણ
‘દિવ્યેણં વર્ણેણં’ દિવ્યેન વર્ણેન-વિલક્ષણવર્ણેણં ‘દિવ્યેણં ગંધેણં’ દિવ્યેન ગન્ધેન
‘દિવ્યેણં ફાસેણં’ દિવ્યેન સ્પર્શેણં ‘દિવ્યેણં સંઘાતેણં’ દિવ્યેન સઘાતેણં-વિલક્ષણ-
શરીરસંહનનેણં ‘દિવ્યેણં સંઠાતેણં’ દિવ્યેન સંસ્થાનેણં ‘દિવ્યેણં ઇન્દ્રિયેણં’ દિવ્યેણં
ઋદ્ધિયા ‘દિવ્યેણં જુર્ણેણં’ દિવ્યેણં દુષ્ટિયા ‘દિવ્યેણં પ્રભાણં’ દિવ્યેણં પ્રભાયા
‘દિવ્યેણં છાયાણં’ દિવ્યેણં છાયાયા-કાન્તિયા ‘દિવ્યેણં અચ્ચાણં’ દિવ્યેણં અર્ચયા
‘દિવ્યેણં તેજણં’ દિવ્યેણં તેજસા ‘દિવ્યેણં લેશ્યાણં’ દિવ્યેણં લેશ્યાયા ‘દસદિસાઓ
ઉજ્જોવેમાણા’ દશદિશઃ સર્વા અધિકાષ્ઠાઃ ઉદ્યોતયન્તઃ ‘પ્રમાસેમાણા’ પ્રમાસયન્તઃ
‘ગદ્ગદલાણા’ ગતિ-કલ્યાણા. ‘ઠિઠિ કલ્યાણા’ સ્થિતિકલ્યાણાઃ ‘આગમેસિમદ્યા’

કી માલા ‘વનમાલા’ કહલાતી હૈ । અથવા પત્તોં ઔર પુષ્પોં કી માલા
‘વનમાલા’ હોતી હૈ । અથવા પૈરોં તક લટકને વાલી માલા ‘વનમાલા’
કહી જાતી હૈ । દેવ એસી વનમાલા પહનતે હૈ । વે દેવ અપને વર્ણ, સ્પર્શ,
દ્યુતિ એવં તેજ સે દિશાઓં કો આલોકિત કરતે હૈં ઔર ભવિષ્ય મેં
મોક્ષ જાને વાલે હોતે હૈં, યહ કહતે હૈં-વે અપને વિલક્ષણ વર્ણ સે, દિવ્ય
ગંધસે, દિવ્યસ્પર્શસે, દિવ્યસંઘાત સે, દિવ્ય શારીરિક સંહનન સે, દિવ્ય
આકૃતિ સે, દિવ્ય ઋદ્ધિ સે, દિવ્ય દ્યુતિ સે, દિવ્ય પ્રભા સે, દિવ્ય છાયા
સે, દિવ્ય કાન્તિ સે, દિવ્ય ઉજોતિ સે, દિવ્ય તેજ સે, દિવ્ય લેશ્યા સે
સમસ્ત દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત એવં પ્રમાસિત કરતે હૈં । ભદ્રગતિ ઔર
ભદ્ર સ્થિતિ વાલે હોતે હૈં । આગામી કાલ મેં ભદ્રક હોને વાલે હૈં ।

માળા, ‘વનમાળા’ કહેવાય છે. અથવા પગ સુધી લટકતી માળા ‘વનમાળા’
કહેવાય છે. દેવો એવા પ્રકારની વનમાળાઓ ધારણ કરે છે. તે દેવો પોતાના
વર્ણ, સ્પર્શ, દ્યુતિ અને તેજથી દિશાઓને પ્રકાશમય કરે છે અને ભવિષ્યમાં
મોક્ષમાં જવાવાળા થાય છે. તે હવે બતાવે છે.-તેઓ પોતાના વિલક્ષણ
વર્ણથી દિવ્ય ગંધથી, દિવ્ય સ્પર્શથી દિવ્ય સંઘાતથી દિવ્ય શારીરિક સંહ-
નથી, દિવ્ય આકૃતિથી દિવ્ય ઋદ્ધિથી દિવ્ય-દ્યુતિથી દિવ્ય પ્રભાથી, દિવ્ય
છાયાથી દિવ્ય કાન્તિથી દિવ્ય જ્યોતિથી, દિવ્ય તેજથી, દિવ્ય તેજોલેશ્યાથી,
સઘની દિશાઓને ઉદ્યોતિત અને પ્રકાશિત કરે છે, ભદ્રગતિ અને ભદ્ર સ્થિતિ
વાળા હોય છે. આગામી કાળમાં ભદ્રક કલ્યાણવાળા થવાવાળા હોય છે.

आगमिष्यद्भद्रकाः 'यावि भवन्ति' चापि भवन्ति 'एष ठाणे आयसिए' एतत्स्थान-
मार्यम् 'जाव सव्वदुक्खपहीणमग्गे' यावत्-सर्वदुःखपहीणमार्गः-एतदेव स्थानं सर्व-
दुःखान्तकरं भवतीत्येतावता-आर्यत्वम् 'एगंतसम्मि' एकान्तसम्यक्-मिथ्यात्वाविर-
त्यादिदोषरहितत्वात् 'सुमाहु' सुसाधु चैतत्स्थानम्, सर्वदुःखरहितत्वात् 'दोच्चस्स'
द्वितीयस्य 'ठाणस्स' स्थानस्य 'धम्मपक्खस्स' धर्मपक्षस्य 'विभंगे' विभङ्गः-विचारः
'एवमादिए' एवमाख्यातः-यथोक्तप्रकारेण द्वितीयस्य धर्मस्थानस्य विचारोऽभव-
दिति । एतावता विवेकिभिर्धर्मपक्ष एव-आदर्तव्यः इति ॥सू० २३॥३८

मूलम्-अहावरे तच्चस्स ठाणस्स मीसगस्स विभंगे एवमा-
हिज्जइ इह खलु पाईणं वा४ संतेगइया मणुस्सा भवन्ति, तं
जहा-अप्पिच्छा अप्पारंभा अप्पपरिगहा धम्मिया धम्माणुया
जाव धम्मणेणं चेव विस्सिं कप्पेमाणा विहरन्ति, सुसीला सुव्वया
सुपडियाणंदा साहु एगच्चाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जाव-
जीवाए एगच्चाओ अप्पडिविरया जाव जे यावण्णे तहप्पगारा
सावज्जा अबोहिया कम्मंता परपाणपरितावणकरा कज्जन्ति
तओ वि एगच्चाओ अप्पडिविरया । से जहा णामए समणो-
वासगा भवन्ति अभिगयजीवाजीवा उवलद्धपुण्णपावा आसव-
संवरवेयणा णिज्जरा किरियाहिगरणबंधमोक्खकुसला असहे-

यह धर्म स्थान आर्यजनों का स्थान है यावत् समस्त दुःखों के
क्षय का मार्ग है । मिथ्यात्व अविरति आदि दोषों से रहित होने के
कारण एकान्त सम्यक् मार्ग है । समस्त दुःखों से रहित होने के कारण
सुसाधु मार्ग है । दूसरे स्थान धर्मपक्ष का यह विचार कहागया है ।
विवेकीजनों को धर्म पक्ष का ही आदर करना चाहिए ॥२३॥

आ धर्मस्थान आर्यजनानां स्थानं छे. यावत् सर्वं दुःखानां क्षयने
मार्गं छे. मिथ्यात्व, अविरति विगरेथी रहित होवाथी सुसाधु मार्गं छे आ
प्रमाणे आ णीण धर्मपक्ष स्थानने आ विचार कडेवाभां आवेल छे.
विवेकी भनुथीये धर्म पक्षने ज आदर करेवा लेईअ. ॥२३॥

उज देवासुरनागसुवणगजवखरक्खसकिन्नरकिंपुरिसगरुलगंध-
 व्वमहोरगाइएहिं देवगणेहिं निग्गंथाओ पावयणाओ अणइ-
 क्कमणिज्जा इणमेव निग्गंथे पावयणे णिस्संकिया णिकंखिया
 निव्वित्तिगिच्छा लद्धट्ठा गहियट्ठा पुच्छियट्ठा विणिच्छियट्ठा अभि-
 गयट्ठा अट्ठिमिज्जापेसाणुरागरत्ता अयमाउसो ! निग्गंथे पावयणे
 अयं अट्ठे अयं परमट्ठे सेसे अणट्ठे उस्सियफलिहा अवंगुयदुवारा
 अचियंतंतेउरपरघरपवेसा चाउदसट्ठमुद्धिट्ठपुण्णिमात्तिणीसु पडि-
 पुन्नं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा समणे निग्गंथे फासुए
 सणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं वत्थपडिग्गहकंबलपाय-
 पुंछणेणं ओलहभेसज्जेणं पीठफलकसेज्जासंधारणं पडिलाभे-
 माणा बहूहिं सीलव्वयगुणवेरमणंपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं
 अहापरिग्गहिएहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणा विहरंति ।
 ते णं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा बहूइं वासाइं समणो-
 वासगपरियागं पाउणंति पाउणित्ता आवाहंसि उप्पन्नंसि वा
 अणुप्पन्नंसि वा बहूइं भत्ताइं पच्चक्खाएत्ता बहूइं भत्ताइं अण-
 सणाए छेपंति । बहूइं भत्ताइं अणसणाए छेइत्ता आलोइयपडि-
 कंता समाहिपत्ता कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु
 देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तं जहा-महड्डिएसु महज्जुइएसु
 जाव महासोकखेसु सेसं तहेव जाव एस ठाणे आयरिए जाव
 एगंतसम्मे साहू । तच्चस्स ठाणस्स मिस्सगस्स विभंगे एवं
 आहिए । अविरइं पडुच्च वाले आहिज्जइ, विरइं पडुच्च पंडिए

आहिज्जइ विरया विरइं पडुच्च बालपांडिए आहिज्जइ तत्थ णं
जा सा सव्वओ अविरइं एस ठाणे आरंभट्ठाणे अणारिए जाव
असव्वदुक्खप्पहीणमग्गे एगंतमिच्छे असाहु, तत्थ णं जा सा
सव्वओ विरइं एस ठाणे अणारंभट्ठाणे आरिए जाव सव्व-
दुक्खप्पहीणमग्गे एगंतसम्मि साहु, तत्थ णं जा सा सव्वओ
विरयाविरइं एस ठाणे आरंभ णो आरंभट्ठाणे एस ठाणे आरिए
जाव सव्वदुक्खप्पहीणमग्गे एगंतसम्मि साहु ॥सू० २४॥३९॥-

छाया—अथापरस्तृतीयस्य स्थानस्य मिश्ररूपस्य विभक्त्यैव माख्यायते ।
इह खलु प्र. च्यां वा ४ सन्त्येव तमे मनुष्या भवन्ति तद्यथा—अल्पेच्छा अल्पारम्भाः
अल्पविविहाः धार्मिका धर्मातुगाः यावद् धर्मेण चैव वृत्तिं कल्पयन्तो विहरन्ति,
सुशीलाः सुव्रताः सुप्रत्यानन्दाः साधवः एकस्मात् प्राणातिपातात् प्रतिविरताः
यावज्जीवनम् एकस्माद् अप्रतिविरताः यावद् ये चान्ये तथापकाराः सावधाः
अबोधिकाः कर्मसमारम्भाः परमाणपरितापनकराः क्रियन्ते ततोऽप्येकस्मात्
अप्रतिविरताः । तद्यथानाम श्रमणोपासकाः भवन्ति अभिगतजीवाऽजीवाः उपलब्ध-
पुण्यपापाः आसन्नसम्बरवेदनानिर्जराक्रियाऽधिकरणबन्धमोक्षकुशलाः असहाया
अपि देवासुरनागसुर्णाक्षराक्षसकिन्नरकिंपुरुषगरुडगन्धर्वमहोरगादिभिः देवगणैः
निर्ग्रन्थात् प्रवचनादनतिक्रमणीयाः अस्मिन्नैर्ग्रन्थे प्रवचने निःशङ्किताः
निष्काङ्क्षिताः निर्विविकित्ताः लब्धार्थाः गृहीतार्थाः पृष्टार्थाः विनिश्चितार्थाः अभि-
गतार्थाः अस्थिमज्जाप्रेमानुरागरक्ताः इदमायुष्मन् । नैर्ग्रन्थं प्रवचनम् अयमर्थः अयं
परमार्थः शेषोऽनर्थः उच्छ्रितस्फाटिकाः असंवृतद्वाराः असंमतान्तःपुरपरगृहप्रवेशाः
चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टपूर्णिमासु प्रतिपूर्णं पौषधं सम्पगन्तुपालयन्तः श्रमणान् निर्ग्रन्थान्
प्रासुकैषणीयेन अनशनपानखाद्यस्वाद्येन वस्त्रपरिश्रहकम्बलपादप्रोज्जनेन औषधभैष-
ज्येन पीठफलकशय्यासंस्तारकेण प्रतिष्ठाभयन्तः बहुभिः शीलव्रतगुणविरमण-
प्रत्याख्यातपोषरोपवासैः यथापरिमृहीतैः तपः—कर्मभिः आत्मानं भावयन्तो विह-
रन्ति । ते खलु एतद्रूपेण विहारेण विहरन्तः बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपूर्यायं
पालयन्ति पालयित्वा आवाधायामुत्तरायां वा अनुत्पन्नायां वा बहूनि भक्तानि
प्रत्याख्यान्ति, बहूनि भक्तानि प्रत्याख्याय बहूनि भक्तानि अनशनया छेदयन्ति,
बहूनि भक्तानि अनशनया छेदयित्वा आलोचितप्रतिक्रान्ताः समाधिप्राप्ताः काल-

માસે કાલં કૃત્વા અન્યતરેષુ દેવલોકેષુ દેવત્વાય ઉપવત્તારો ભવન્તિ । તદ્યથા—
મહર્દિકેષુ મહાદ્યુતિકેષુ યાવન્મહાસૌરુપેષુ શેષં તથૈવ યાવદ્દં સ્થાનમ્ આર્યમ્
યાવદેકાન્તસમ્યક્ સાધુ, તૃતીયસ્ય સ્થાનસ્ય મિશ્રકસ્ય વિમજ્જઃ એવમારુયાતઃ,
અવિરતિં પ્રતીત્ય વાઙ્ આરુપાયતે, વિરતિં પ્રતીત્ય પण्डित આરુપાયતે વિરત્ય-
વિરતિં પ્રતીત્ય વાલપण्डित આરુપાયતે, તત્ર खलु या सा सर्वतोऽविरतिः
इदं स्थानमारम्भस्थानानामार्यं यावद्वર્षदुःखप्रहीणमार्गम् एकान्तमिथ्या असाधु ।
तत्र खलु या सा सर्वतो विरतिः इदं स्थानमनारम्भस्थानमार्यं यावत् सर्वदुःख-
प्रहीणमार्गमेकान्त सम्यक् साधु । तत्र खलु ये ते सर्वतो विरत्यविरती, इदं स्थान-
मारम्भ नोआरम्भस्थानम् इदं स्थानमार्यं यावत् सर्वदुःखप्रहीणमार्गम् एकान्त
सम्यक् साधु ॥ सू० २४=३९

ટીકા—ધર્મપક્ષાઽધર્મપક્ષયો નિરૂપણં કૃત્વા—ધર્માઽધર્મયોર્મિલિતઃ પક્ષો
નિરૂપ્યતે । ધર્માઽધર્માભ્યાં મિલિતત્વાદેતસ્ય મિશ્રપક્ષ इति परिभाषा भवति ।
यद्यपि पक्षोऽपि—अयम्—अधर्मयुक्त एवेति वाऽतिरिच्यतेऽधर्मपक्षात् तथापि

‘तच्चरस्स ठाणस्स’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ધર્મ પક્ષ ઓર અધર્મપક્ષ કા નિરૂપણ કરકે અથ ધર્મ
ઓર અધર્મ કે મિશ્રિત પક્ષ કા નિરૂપણ કરતે હૈં । હસ પક્ષ સે ધર્મ
ઓર અધર્મ દોનો આંશિક રૂપ સે વિદ્યમાન રહતે હૈં, અતઃયેવ યહ
મિશ્રપક્ષ કહલાતા હૈ । યદ્યપિ યહ પક્ષ મી અધર્મયુક્ત હી હૈ અતઃયેવ
અધર્મ પક્ષ સે અલગ નહીં હૈ, તથાપિ અધર્મ કી અપેક્ષા ધર્મ કી બહુ.

‘तच्चरस्स ठाणस्स’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ધર્મ પક્ષ અને અધર્મ પક્ષનું નિરૂપણ કરીને હવે ધર્મ
અને અધર્મના મિશ્રિત પક્ષનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે—આ પક્ષમાં ધર્મ
અને અધર્મ એ બન્ને આંશિક રૂપથી વિદ્યમાન રહે છે. તેથી જ આ મિશ્ર-
પક્ષ કહેવાય છે. જો કે આ પક્ષ પણ અધર્મ યુક્ત જ છે, તેથી જ અધર્મ
પક્ષથી અલગ નથી, તો પણ અધર્મ કરતાં ધર્મના અધિક પણાને લીધે આ
અધર્મ પક્ષ નથી, પણ ધર્મપક્ષ જ છે તેમ માનવામાં આવે છે. સુખ્ય
પણાને લઇને જ શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. એવો ન્યાય છે. જેમ
અન્દ્રતું કથન કિરણોથી જ થાય છે. કલકથી નહીં કેમકે તેનું કલંક કિરણો
દ્વારા ઢંકાયેલું જાય છે. તેથી આ પક્ષમાં અધર્મ, ધર્મથી પરાભૂત થઈ જાય

અધર્માડપેક્ષયા ધર્મવાહુલ્યાત્ નાડધર્મપક્ષોયમ્ અપિતુ ધર્મપક્ષ એવ ગણ્યતે, પ્રાધાન્યેન વ્યવદેશા ભવન્તીતિ ન્યાયાત્ । યથા ચન્દ્રઃ કિરણૈરેવ વ્યવદિશ્યતે, ન કલંકેન । તત્કસ્ય હેતોઃ ? કિરણૈઃ કલંકસ્યાડભિભૂતત્વાત્ તદ્દેતસ્મિન્ અપિ પક્ષેડધર્મો ધર્મૈરભિભૂતો ભવતિ । એતસ્ય ધર્મપક્ષે એવાડન્તર્ભાવઃ । એડલ્પેચ્છા અલ્પ-પરિગ્રહસ્તો ધાર્મિકાઃ ધર્માનુગાઃ ઉત્તમવ્રતધારકાઃ તેડત્ર પક્ષે સમાવિષ્ટા ભવન્તિ । તે પુરુષાઃ સ્થૂળપ્રાણાતિપાતેભ્યો નિવૃત્તાઃ, અનિવૃત્તાશ્ચ સૂક્ષ્મેભ્યઃ યન્ત્રપીડના-દિમિર્નિવૃત્તાઃ ભવન્તીતિ । સામ્પ્રતમક્ષરાર્થઃ યત્ન્યતે—

‘અહાવરે’ અથાડપરઃ ‘તત્ત્વસ્ત ઠાણસ્ત’ તૃતીયસ્ય સ્થાનસ્ય ‘મિસ્તગસ્ત’ મિશ્ર-કસ્ય દેશવિરતસ્ય શ્રાવકસ્ય ‘ચિમંગે’ ચિમજ્ઞો વિચારઃ ‘એવમાહિજ્જહ’ એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેનાડડહ્યાયતે, ‘ઇહ સ્વલુ પાર્ણિં વા’ ઇહ સ્વલુ પ્રાચ્યાં વા, પ્રતી-ચ્યાં વા, ઇત્યાદિક્રમેણ જ્ઞાતવ્યમ્, ‘સંતેગદ્યા યણુસ્તા ભવંતિ’ સન્ત્યેકતયે—

લતા હોને સે યહ અધર્મ પક્ષ નહીં હૈ, અપિતુ ધર્મપક્ષ હી ગિના જાતા હૈ । પ્રધાનતા કો લેકર હી શબ્દ કા પ્રયોગક્રિયા જાતા હૈ, એસા ન્યાય હૈ । જેસે ચન્દ્રમા કા કથન કિરણોં સે હી હોતા હૈ, કલંક સે નહીં, કયોંકિ ઉસકા કલંક કિરણોં કે દ્વારા ઢક જાતા હૈ । હસી પ્રકાર હસ પક્ષ મેં અધર્મ ધર્મ સે અભિભૂત હો જાતા હૈ, અતએવ હસકા ધર્મપક્ષ મેં હી અન્તર્ભાવ હોતા હૈ । હસ પક્ષ મેં ઉનકા સમાવેશ હોતા હૈ જો અલ્પ હચ્છા ઓર અલ્પ પરિગ્રહ વાલે, ધાર્મિક, ધર્માનુગામી ઓર ઉત્તમ વ્રતોં કે ધારક હોતે હૈં, વે પુરુષ સ્થૂળ પ્રાણાતિપાત આદિ પાપો સે નિવૃત્ત હોતે હૈં, પરન્તુ સૂક્ષ્મ પાપોં સે નિવૃત્ત નહીં હોતે । યન્ત્ર પીડન આદિ પાપ વહુલ કૃત્યોં સે બી નિવૃત્ત હોતે હૈં । અવ શબ્દાર્થ લિખા જાતા હૈ—

ત્રીસરે સ્થાન મિશ્રપક્ષ-દેશવિરત શ્રાવક કા વિચાર આગે કહે અનુસાર હૈ—હસ લોક મેં પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ ઓર ઉત્તર દિશા મેં

છે. તેથી આ પક્ષનો ધર્મ પક્ષમાંજ અંતર્ભાવ થાય છે. જે-અલ્પ ઇચ્છા, અને અલ્પ પરિગ્રહવાળા, ધાર્મિક, ધર્માનુગામી અને ઉત્તમ વ્રતોને ધારણ કરવાવાળા હોય છે, તે પક્ષમાં આનો સમાવેશ થાય છે. તે પુરુષો સ્થૂળ પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપોથી નિવૃત્ત હોય છે, પરંતુ સૂક્ષ્મ પાપોથી નિવૃત્ત નથી હોતા યન્ત્ર (ઘાણીથી પીલવું, ઢળવું વિગેરે) પીડન વિગેરે અધિક પાપ-વાળા કૃત્યોથી પણ નિવૃત્ત થતા નથી

હવે શબ્દાર્થ બતાવવામાં આવે છે.—ત્રીજા સ્થાન મિશ્ર પક્ષ-દેશવિરત શ્રાવકનો વિચાર આગળ કહ્યા પ્રમાણે છે. આ લોકમાં પૂર્વ, પશ્ચિમ દક્ષિણ

ગતૌ-યથાવસ્થિતરૂપેણ જ્ઞાતૌ જીવાઽજીવૌ યૈસ્તે તથાવિધા ભવન્તિ, એવમ્ 'ઉત્ત-
લદ્ધપુણપાવા' ઉપલબ્ધપુણપાપા', ઉપલબ્ધે પરમાર્થતૌ જ્ઞાતે પુણ્યપાપે યૈસ્તે તથા-
વિધાઃ, તથા 'આસ્રવ-સંસરવેયનાણિજ્જરાક્રિયાદિગરણવધમોક્ષકુશલા' આસ્રવ-
સંસરવેદનાનિર્જરાક્રિયાઽધિકરણવન્ધમોક્ષકુશલાઃ, તત્ર આસ્રવઃ-આસ્રવતિ-પ્રવિશતિ
અષ્ટવિધં કર્મસલિલં યેન આત્મ-સસિ સ આસ્રવઃ-મિથ્યાતાઽવિરતિપ્રમાદકપાય-
યોગરૂપઃ, સંસરઃ-સંવ્રિયતે-નિરુદ્ધચતે આસ્રવકર્મ યેન પરિણામેન સ તથા સમિતિ
શુષ્પિશિરાત્મસસિ આસ્રવત્કર્મસલિલાનાં સ્વગનગિત્યર્થઃ' વેદના-પ્રસિદ્ધેવ,
નિર્જરા-નિર્જરણમ્-કર્મણાં જીવપ્રદેશેભ્યઃ પરિશદનમ્, ક્રિયાઃ-કાયિકવાદિકાઃ,
અધિકરણમ્, અધિક્રિયતે નરકગતિયોગ્યતાપન્નઃ પ્રાપ્યતે આત્મા યેન તત્ આત્મા-
ધિકરણં દ્રવ્યતઃ સ્વરૂપચ્ચાદિ, આવતઃ ક્રોવાદિ । વન્ધઃ-જીવસ્ય કર્મપુદ્ગલ-

રૂપ સે જ્ઞાતા હોતે હૈં । પુણ્ય-પાપ કે સ્વરૂપ કે જ્ઞાનકાર હોતે હૈ, આસ્રવ, સંસર, નિર્જરા, ક્રિયા, અધિકરણ, વંધ ઓર મોક્ષ કે જ્ઞાન મેં કુશલ હોતે હૈં । જિસકે દ્વારા આત્મા રૂપી સરોવર મેં કર્મરૂપી જરૂર આતા હૈ, ઉસે આસ્રવ કહતે હૈં । મિથ્યાતા, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય ઓર યોગ આસ્રવ હૈં । જિસ પરિણામ કે દ્વારા આસ્રવ કા નિરોધ હોતા હૈ, વહ સમિતિ, શુષ્પિ આદિરૂપ પરિણામ સંવા કહલાતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ આતે હુઈ કર્મ રૂપી જલ કા રુઠ જાના સંસર હૈ । આત્મ પ્રદેશે સે વદ્ધ કર્મો કા દેશ સે હટના નિર્જરા હૈ । કાયિકી આદિ પચ્ચીસ પ્રકાર કી સાવદ્ય પ્રવૃત્તિ કો ક્રિયા કહતે હૈં । જિસકે કારણ આત્મા નરક યા તિર્યચગતિ કા અધિકારી બનના હૈ, વહ અધિકરણ કહલાતા હૈ । અધિકરણ કે દો ભેદ હૈં । દ્રવ્ય સે સ્વરૂપ યા યંત્ર આદિ

જાણનારા હોય છે. પુણ્ય પાપના સ્વરૂપને જાણવા વાળા હોય છે આસ્રવ, સંસર, નિર્જરા, ક્રિયા, અધિકરણ, વંધ અને મોક્ષના જ્ઞાનમાં કુશળ હોય છે. જેના દ્વારા આત્મા રૂપી સરોવરમાં કર્મરૂપી જળ આવે છે, તેને આસ્રવ કહેવાય છે. જે પરિણામ દ્વારા આસ્રવનો નિરોધ થાય છે તે સમિતિ, શુષ્પિ વિગેરે રૂપ પરિણામ સંસર કહેવાય છે તાત્પર્ય એ છે કે-આવતા એવા કર્મ રૂપી જળનું રોકાઈ જવું તે સંસર છે. આત્મ પ્રદેશેથી બદ્ધ તે કર્મોનું દેશથી હટવું તે નિર્જરા છે. કાયિકી વિગેરે પચ્ચીસ પ્રકારની સાવધ પ્રવૃત્તિને ક્રિયા કહે છે જેના કારણે આત્મા નરક અથવા તિર્યચ ગતિનો અધિકારી બને છે, તે અધિકરણ કહેવાય છે અધિકરણના બે ભેદ છે. દ્રવ્યથી બદ્ધ અથવા યંત્ર વિગેરે અને ભાવથી ક્રોધ વિગેરે અધિકરણ

સંબંધઃ, મેક્ષઃ-સકલકર્મક્ષયે સતિ જીવસ્ય કર્મસંયોગાપાદિતરૂપરહિતસ્ય સાધ્ય-
પર્યવસાનમ્ । ‘અસહેજ’ અસહાયાઃ-વાહ્યસહાયરહિતા અપિ ‘દેવાસુરનાગસુવર્ણ-
જવક્ષરાક્ષસકિન્નરકિંપુરિસગરુડગંધર્વમહોરગાદિદેવગણેહિ’ દેવાસુરનાગસુવર્ણ-
યક્ષરાક્ષસકિન્નરકિંપુરુષગરુડગંધર્વમહોરગાદિમિદેવગણૈઃ, તત્ર-દેવાઃ-વૈમાનિકાઃ,
અસુરાઃ-અસુરકુમારાઃ, નાગાઃ-નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ-ભવનપતિવિશેષાઃ,
યક્ષરાક્ષસકિન્નરકિંપુરુષાઃ-વ્યન્તરવિશેષાઃ, ગરુડાઃ-ગરુડધ્વજાઃ, ગંધર્વમહોરગાઃ
-વ્યન્તરવિશેષાઃ તત્રભૂતિમિદેવગણૈઃ ‘નિર્ગંથાઓ’ નિર્ગંથાત્ ‘પાવચ્ચાઓ’ પ્રવ-
ચનાત્ ‘અણકમણિજ્જા’ અનતિક્રમણીયાઃ ભવન્તિ તે શ્રાવકાઃ, સાહાય્યરહિતા,
અપિ દેવાદિભિરપિ પ્રવલવલ્લીયંતેજોભિરાવિઠૈરપિ પતિપત્નિભિઃ પ્રવલિતાઃ

और भाव से क्रोध आदि अधिकरण हैं । जीव और कर्मणवर्गणा के
पुद्गलो का क्षीर-नीर के जैसा संबंध होना बन्ध है । समस्त कर्मों का
क्षय होजाने पर आत्मा से कर्म वर्गणोंओं का अन्त हो जाना और
स्वाभाविक शुद्ध स्वरूप की उपलब्धि हो जाना मोक्ष आत्माकी सादि-
अनन्त शुद्ध पर्याय है ।

શ્રાવક આસ્રવ આદિ इन सद्य के स्वरूप के ज्ञाता होते हैं । वे
किसी की सहायता की अपेक्षा नहीं रखते अथवा यों कहना चाहिए
कि असहाय होने पर भी देवता भी उन्हें निर्ग्रन्थप्रवचन से विचलित
नहीं कर सकते । वैमानिक देव, असुरकुमार, नागकुमार, गरुडकुमार
एवं सुवर्णकुमार नामक भवनपति देव तथा यक्ष राक्षस, किन्नर,
किंपुरुष गंधर्व एवं महोरग नामक व्यन्तर देव प्रबल शक्तिमान होने
पर भी श्रमणोपासकों को जिनशासन से चलायमान करने में समर्थ

છે. જીવ અને કાર્મણ વર્ગણના પુદ્ગલોનું ક્ષીર અને નીરની ભાક્ષ સંબંધ
થવો તે બંધ છે. સમસ્ત કર્મોના ક્ષય થવાથી આત્માથી કર્મવર્ગણાઓનો
અંત થવો અને સ્વાભાવિક શુદ્ધ સ્વરૂપની ઉપલબ્ધિ થઈ જવી તે મોક્ષ છે.
આ મોક્ષ આત્માના સાદી અનંત શુદ્ધ પર્યાયો છે

શ્રાવક આસ્રવ વિગેરના સમથ સ્વરૂપને જાણવાવાળા હોય છે. તેઓ
કોઈની પણ સહાયતાની અપેક્ષા રાખતા નથી, અથવા એમ કહેવું જોઈ એ
કે અસહાય હોવા છતાં પણ દેવો પણ તેઓને નિર્ગંથ પ્રવચનથી હટાવી
શકતા નથી. વૈમાનિક દેવો, અસુરકુમારો નાગકુમાર, ગરુડકુમાર, અને સુવ-
ર્ણકુમાર, નામના ભવનપતિ દેવો તથા યક્ષ રાક્ષસો કિન્નર, કિંપુરુષ,
ગંધર્વ અને મહોરગ નામના વ્યન્તર દેવ પ્રબળ શક્તિમાન હોવા છતાં પણ
શ્રમણોપાસકોને જિનશાસનથી ચલાયમાન કરવામાં સમર્થ થઈ શકતાં નથી.

તીર્થક્રમવચનાત્ તે શ્રાવકાઃ ન ભવન્તિ 'ઇળમેય નિર્ગંથે પાવયણે' અસ્મિન્
 નૈર્ગંથે પ્રવચને 'નિસ્સંક્રિયા' નિશ્ચક્ષિતાઃ-સંશયરહિતાઃ 'નિવકંચિયા' નિષ્કા-
 સિતાઃ-પરદર્શનીયસ્પૃહયા વર્જિતાઃ, 'નિઘિતિગિચ્છા' નિર્વિચિકિરસાઃ-ફલ-
 મતિઃ-સન્દેહરહિતાઃ 'લઙ્ઘાદ્યા' લઙ્ઘાર્થાઃ-લઙ્ઘ્યાઃ પગ્ગિજ્ઞાતા અર્થાઃ-સૂત્રાર્થાઃ ગુરુ-
 પદેશાદયો યૈસ્તે લઙ્ઘાર્થાઃ અર્થ શ્રવણાત્-'ગદ્વિયદ્યા' ગૃહીતાર્થાઃ-ગૃહીતઃ-સમ્પ્રા-
 પ્તોડ્ઠ્યો યૈસ્તે ગૃહીતાર્થાઃ-અર્થાવધારણાત્ 'પુચ્છિયદ્યા' પૃષ્ઠાર્થાઃ-ગુરુભિઃ સંદિ-
 ધ્યાર્થસ્ય પ્રશ્નકરણાત્ 'ત્રિણિચ્છિયદ્યા' ત્રિણિચ્છિયાર્થાઃ-સૂત્રાર્થવિષયકનિશ્ચયવન્તાઃ
 પદાર્થાનાં વિનિશ્ચયાત્ 'અભિગયદ્યા' અભિગયાર્થાઃ-પૃષ્ઠાર્થાધિગમાત્ 'અદ્વિમિજા
 પેમાણુરાગરક્તા' અસ્થિમજ્જાપેમાણુરાગરક્તાઃ, અસ્થિમજ્જાદિશ્વપિ જૈનપ્રવચનાનુરા-
 મેણ રક્ષિતા અગ્નિતે-અસ્થિમજ્જા-તદ્ગતો ધાતુવિશેષઃ તાસુ પ્રવચનાનુગમેણ રક્ષિ-
 તાઃ-શ્રાવકાઃ, 'અયમાડસો' इदम्-આયુષ્મન્ ! 'નિર્ગંથે પાવયણે' નૈર્ગંથ પ્રવચનમ્
 'અયં' અયમ્ 'અદ્વે' અર્થઃ, 'અયં પરમદ્વે' અયં પરમાર્થઃ-મોક્ષપ્રાપકઃ, જિનોદિતસદુપદેશ
 एव सर्वथा सत्यः, 'સેસે અણદ્વે' શેષમ્-एतद्व्यतिरिक्तम् अनर्थम् 'ઉસિયફલિહા'

નહીં હો સકતે । વે નિર્ગંથપ્રવચન મેં નિશ્ચંક હોતે હૈં પરકીય દર્શનો
 કી અભિલાષા નહીં કરતે ધર્મક્રિયા કે ફલ મેં સંદેહ નહીં કરતે । વે
 લઙ્ઘાર્થ હોતે હૈં અર્થાત્ ગુરુ કે ઉપદેશ સે સૂત્ર એવં અર્થ કો શ્રવણ કરતે
 હૈં । શ્રવણ કરકે અર્થ કો ગ્રહણ કરતે હૈં । ગ્રહણ કરને કે પદ્ધતાત્
 यदि संदेह होता है तो गुरु से अर्थ पूछ लेते हैं । पूछ कर उसे सम्यक्
 પ્રકાર સે નિશ્ચિત્ત કરલેતે હૈં ઓર સમગ્રતયા સમજ્ઞ લેતે હૈં । ઉનકી
 रग-रग में जिन प्रवचन के प्रति गहरा अनुराग होता है । उनकी श्रद्धा
 એસી હોતી હૈ કિ-'હે આયુષ્મન્ ! યદ્ નિર્ગંથ પ્રવચન હી અર્થ હૈ, યહી
 પરમાર્થ હૈ હસકે અતિરિક્ત સચ અનર્થ હૈ-અનર્થ કારી હૈ । એસા લોગો
 કો ઉપદેશ દેતે હૈ વે સ્ફટિક કે સમાન નિર્મલ અન્તઃકરણ વાલે

તેઓ નિર્ગંથ પ્રવચનમાં નિશ્ચંક હોય છે. પારકા દર્શનોની ઇચ્છા કરતાં
 નથી. ધર્મક્રિયાના ફળમાં સંદેહ કરતા નથી તેઓ લઙ્ઘાર્થ હોય છે. અર્થાત્
 ગુરુના ઉપદેશથી સૂત્ર અને અર્થનું શ્રવણ કરે છે. શ્રવણ કરીને અર્થને ગ્રહણ
 કરે છે. ગ્રહણ કર્યા પછી જો સંદેહ હોય તો ગુરુને અર્થ પૂછી લે છે, પૂછીને તેને
 સારી રીતે નિશ્ચિત કરી લે છે. અને પૂરી રીતે સમજી લે છે. તેની રગે રગમાં
 જન પ્રવચન પ્રત્યે ગાઢ અનુરાગ હોય છે તેઓની શ્રદ્ધા એવી હોય છે કે
 હે આયુષ્મન્ આ નિર્ગંથ પ્રવચન જ અર્થ છે. આજ પરમાર્થ છે. એ
 શિવાય બધું અનર્થ છે. અનર્થ કારક છે લોકોને એ પ્રમાણેના આદેશ
 આપે છે. તેઓ સ્ફટિકની જેમ નિર્મલ અન્તઃકરણ હોય છે. તેઓના

ઉચ્છિન્નસ્ફાટિકાઃ—સ્ફટિકવન્નિર્મલાન્તઃ તરુણાઃ ‘પ્રવંશુયદુવારા’ અસંવૃત્તદ્વારાઃ—
અપ્રાવૃત્તદ્વારાઃ દાનાર્થમ્ ‘અચિયત્તેતેરપરધાપવેમા’ અસંમતાન્તઃપુરપરગૃહપવેશાઃ—
તે શ્રાવકાઃ રાજામન્તઃપુરવત્ પરગૃહપવેશ નેચ્છન્તિ, ‘ચાઉદસઢપુદિઢપુણિ-
માસિણીસુ’ ચતુર્દશ્યષ્ટમ્યુદિષ્ટપૂર્ણિમાસુ—એતાસુ તિથિયુ ‘પહિપુન્નં પોસહં સમ્મં
અણુપાલેમાણા’ પ્રતિપૂર્ણ પૌષધં—તદાહ્યં ક્રિયાવિશેષં સમ્મગ્નુપાલયન્તઃ ‘સમણે
નિર્ગંથે’ શ્રમણાન્ નિર્ગંથાન્ ‘ફામુણ્ણિજ્ઞેણ’ પ્રાસુકૈષ્ણીયેન દોષવિરહિતેન
‘અસણપાણલામસામ્ણેણ’ અશનપાનલાઘસ્વાદ્યેન—ચતુર્વિંશાહારેણ ‘વત્થપહિગ્ગહ-
કંબલપાયપુંહણેણ’ વસ્ત્રપરિગ્રહકમ્બરૂપાદપ્રોચ્છતેન—તત્ર—વસ્ત્રં—પસિદ્ધમ્, પ્રતિગ્રહઃ
—પાત્રાદિઃ, કમ્બલઃ, પાદપ્રોચ્છતન—રજોહરણમ્ ‘ઓસહમેસજ્જેણ’ ઔષધમૈષડ્યેન
‘પીઠફલગસેજ્જાસંથારણં’ પીઠફલકશય્યાસંસ્થારકેણ તત્ર પીઠમ્—આસનમ્
ફલકઃ—પાટવિશેષઃ શય્યા—બૃહત્સંસ્તારકઃ પહિલામેમાણા’ પ્રતિલામયન્તઃ—એતાનિ
વસ્તુનિ સાધવે દદાનાઃ ‘બહુહિં’ બહુમિઃ ‘સીલવ્વયગુણવેરમણપચ્ચલાણપોસહો
વવાસેહિં’ શીલવ્રતગુણવિરમણપત્યાખ્યાનપૌષધોપવાસૈઃ—તત્ર—શીલાનિ—સામાયિક

હોતે હૈં। ઉનકે દ્વાર દાન કે લિખ સદા ખુલે રહતે હૈં વે હતને વિશ્વાસપાત્ર
હોતે હૈં કિ રાજા કે અન્તઃપુર મેં પ્રવેશ કરને પર ભી કોઈ ઉન પર શંકા
નહીં કરતા તથાપિ રાજા કે અન્તઃપુરમેં તથા પરગૃહ મેં વે શ્રાવક પ્રવેશ
કરને કી હચ્છા ભી કરતે નહીં ! અષ્ટની, ચતુર્દશી, અમાવસ્યા ઓર
પૂર્ણિમા તિથિયોં મેં પ્રતિપૂર્ણ પોષધ વ્રત કા પાલન કરતે હૈં। વે નિર્ગંથ
શ્રમણોં કો પ્રાસુક (અચિત્ત) ઓર ઇષણીય (નિર્દોષ) અશન, પાન,
લાદિમ ઓર સ્વાદિમ યે ચાર પ્રકાર કા આહાર પ્રદાન કરતે હૈં, વસ્ત્ર, પાત્ર
કંબલ, રજોહરણ, ઔષધ, ષેષજ પીઠ—પાટ, શય્યા ઓર સંસ્તારક દાન

દ્વારો દાન માટે સદા ખુલ્લા રહે છે. તેઓ એટલા વિશ્વાસ પાત્ર હોય છે
કે—રાજાના અન્તઃપુરમાં પ્રવેશ કરવા છતાં પણ તેઓના પર કોઈ શંકા લાગતું
નથી. તથાપિ રાજાના અન્તઃપુરમાં તથા પરગૃહમાં તે પ્રવેશવાની ઇચ્છા પણ
કરતા નથી. અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવસ્યા અને પુનમ રિગેરે તિથિયોમાં
પ્રતિપૂર્ણ પૌષધ વ્રતનું પાલન કરે છે. તેઓ નિર્ગંથ શ્રમણોને પ્રાસુક
(અચિત્ત) અને ઔષણીય (નિર્દોષ) અશન, પાન, આદિમ અને સ્વાદિમ રૂપ
ચાર પ્રકારનો આહાર આપે છે. વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબળ, રજોહરણ, ઔષધ,
શેષજ, પીઠ, પાટ, શય્યા—આસ્તરણ—પથારી. અને સંસ્તારકનું દાન કરે છે.
અર્થાત્ આપે છે. શીલવ્રતોથી અર્થાત્ સામાયિક દેશાવકાશિક, પોષધ અને અતિથિ
સંવિભાગ વ્રતથી, પાંચ આણુ વ્રતોથી ત્રણ શુણુ વ્રતોથી ચાર શિક્ષાવ્રતોથી,

દેશાવકાશિક પોષ યાતિથિસંવિભાગારૂપાનિ, વ્રતાનિ-પચ્ચાણુવ્રતાનિ, ગુણાઃ-ત્રીણિ-ગુણવ્રતાનિ-ત્રિરમણ-મિથ્યાત્વાન્નિવર્તનમ્-પ્રત્યાખ્યાન પર્વ દિનેષુ ત્યાજ્યાનાં પરિ-ત્યાજ્યાનાં પરિત્યાગઃ, પોષધોષવામઃ-પોષ-પુષ્ટિ ધર્મસ્વ વૃદ્ધિ ધત્તે इति પોષધઃ ચતુર્દશ્યષ્ટમ્યામાવાસ્યાપૂર્ણિમાદિપર્વદિનેષુ અનુષ્ઠેયો ધર્મવિશેષઃ એમિઃ 'અહાપરિ-ગ્મદિદિ' યથાપરિગૃહીતૈઃ- શાસ્ત્રોક્તપ્રકાશપરિગૃહીતૈઃ યયોક્તોપવાસાદિમિઃ 'તવોક્તમેહિ' તાઃ કર્મમિઃ-અનશનાદિતયઃ કરુણવિશેષૈઃ 'અથાણં માવેમાણા' આત્માનં મવાન્તઃ 'વિહરતિ' વિહરન્તિ, તથાવિયાઃ શ્રારક્ષાઃ 'તે ણં ઇવાસ્વેજ' તે સ્વલ્લુ એતદ્રૂપેજ 'વિહારેજ વિહરમાણા' વિહારેજ વિહરન્તઃ-મોક્ષમાર્ગે વિચરન્તઃ 'વહૂં વાસાં' વહૂનિ વર્ષાણિ 'સમગોવાસગપરિયાગં' શ્રમણો-પાસકપર્યાયમ્ 'પાઙ્ગતિ' પાલયન્તિ, 'પાઙ્ગિતા' પાલયિત્વા 'આવાહંસિ ઉપ્પન્નંસિ વા' આવાધાયમ્-રોગાતક્કે ઉત્પન્નાયાં વા 'અણુપ્પન્નંસિ વા' અનુ-ત્પન્નાયાં વા 'વહૂં' મત્તાં પચ્ચલ્લાયંતિ' વહૂનિ મક્તાનિ પ્રત્યાખ્યાન્તિ પ્રત્યાખ્યાય-વહુકાલપર્યન્તમ્ અનશનં કૃત્વા 'વહૂં મત્તાં અણસણાણે હેરંતિ' વહૂનિ મક્તાનિ-અનશનયા હેદયન્તિ 'વહૂં મત્તાં અણસણાણે હેપ્પત્તા' વહૂનિ મક્તાનિ અનશનયા હેદયિત્વા 'આલોડ્યપહિકંતા સમાદિપત્તા' આલોચિતમતિ

કરતે હૈં । શીલવ્રતોં સે અર્થાત્ સામાયિક, દેશાવકાશિક, પોષય ઓર અતિથિ સંવિભાગ વ્રત સે પાંચ અણુવ્રતોં સે, ત્રીન ગુણવ્રતોં સે, ચાર શિક્ષાવ્રતોં સે તથા પોષધોષવાસ સે ઓર શાસ્ત્રોક્ત વિધિ કે સાથ ગ્રહણ કિયે હૂં અનશન આદિ તપશ્ચરણોં સે અપની આત્મા કો ભાવિત કરતે હૂં વિચરતે હૈં ।

વે શ્રાવક હસપ્રકાર કી પ્રવૃત્તિ કરતે હૂં અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગ મેં વિચરણ કરતે હૂં વહુત વર્ષોંતક શ્રમણોપાસક પર્યાય મેં રહકર કિસી પ્રકાર કા રોગ યા આતંક ઉત્પન્ન હોને પર અથવા ઉત્પન્ન ન હોને પર ભી વહુસંખ્યક ભક્તોં (મોજનોં) કા પ્રત્યાખ્યાન કરતે હૈં અર્થાત્ લમ્બે સમયતક અનશન કરતે હૈં ઓર ફિર આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ

તથા પોષધોષવાસથી અને શાસ્ત્રોક્ત વિધિ સાથે થકણુ કરવામાં આવેલ અનશન વિગેરે તપશ્ચરણોથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરે છે.

તે શ્રાવકો આવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરે છે. અર્થાત્ મોક્ષ માર્ગમાં વિચરણુ કરતા થકા ઘણા વર્ષોં સુધી શ્રમણોપાસક પર્યાયમાં રહીને કોઈ પણ પ્રકારના રોગો અથવા આતંક ઉત્પન્ન થાય ત્યારે અથવા ઉત્પન્ન ન થાય તો પણ અનેક પ્રકારના ભક્તો (આહાર-લોજન) નું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે. અર્થાત્ લાંબા સમય સુધી અનશન કરે છે. અને તે પછી અલોચના તથા પ્રતિક્રમણ

ક્રન્તાઃ સમાધિપ્રાપ્તાઃ—સંસ્તારકં પૂરયિત્વા સ્મર્યં પાપમાલોચ્ય પ્રતિક્રમણં ચ
કૃત્વા સમાધિ પ્રાપ્ય 'કાલપ્રાપ્તે કાલં ક્રિત્વા' કાલપ્રાપ્તે કાલં કૃત્વા—કાલાવસરે
કાલં પ્રાપ્ય 'અન્યત્રેષુ દેવલોકેષુ દેવતાણાં ઉપવત્તારો ભવન્તિ' અન્યત્રેષુ દેવલોકેષુ
દેવતાય ઉપવત્તારો ભવન્તિ—કાલં કૃત્વા દેવલોકં ગચ્છન્તિ, 'તં જહા' તથા—
'મહદ્દિવસુ મહજ્જુદિવસુ જાત મહાસૌખ્યેષુ' મહદ્દિવસુ મહાદ્યુતિકેષુ યાવત્
મહાસૌખ્યેષુ અત્ર યાત્વદેન एतेषાं ग्रहणम् 'મહદ્દિવસ' મહદ્દિવસઃ—વિશિષ્ટવિમાન-
પરિવારાદિયુક્તાઃ 'મહજ્જુદિવસ' મહાદ્યુતિકાઃ—વિશિષ્ટશરીરાભરણાદિપ્રમામાસ્વરાઃ
'મહાબલાઃ—વિશિષ્ટવ્રજશાલિનઃ 'મહાસૌખ્યા' મહાસૌખ્યાઃ—વિશિષ્ટસુખમંપન્નાઃ
एतादृशगुणविशिष्टेषु 'સેસં તદેવ જાત' શેષ તથૈવ યાવત્, પૂર્વપ્રકરણે યાવન્તો
ગુણાઃ—વિશેષણપ્રકારાઃ દેવલોકસ્ય પ્રદર્શિતા સ્ત્રાવદ્વિશેષણવત્સુ દેવલોકેષુ ગચ્છ

કરકે, સમાધિ કો પ્રાપ્ત હોકર, સંધારા સમાપ્ત કરકે, યથાકાલ
દેહોત્સર્ગ (શરીરત્યાગ) કરકે કિસી ખી દેવલોક મેં દેવરૂપ મેં
ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

વે દેવ લોક દીર્ઘકાલીન સ્થિતિ વાલે મહાન્ દ્યુતિ સે યુક્ત યાવત્
મહાન્ સુખપ્રદ હોતે હૈં । યહાં 'યાવત્' પદ સે હન વિશેષણોં કો ગ્રહણ
કરના યાહિયે—મહદ્દિવસ અર્થાત્ વિશિષ્ટ વિમાન પરિવાર આદિ સે યુક્ત,
મહાદ્યુતિક અર્થાત્ વિશેષ પ્રકાર કી શરીર આભરણ આદિ કી પ્રમા
વાલે, મહાબલ ઓર મહાસુખસાધનોં સે સમ્પન્ન હોતે હૈં । હસ સે પહેલે
વાલે પ્રકરણ મેં દેવલોકોં કો જો ગુણ કહે ગયે હૈં, ડન સવ કો યહાં ખી
સમજ્ઞ લેના યાહિયે । પૂર્વોક્ત શ્રાવક એસે દેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

કરીને સમાધિને પ્રાપ્ત થઇને સંધારો સમાપ્ત કરીને યથા કાળ દેહોત્સર્ગ
(શરીર ત્યાગ) કરીને કોઈ પણ દેવ લોકમાં દેવ પશુથી ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવ લોક લાંબા કાળની સ્થિતિવાળા મહાન્ દ્યુતિથી યુક્ત યાવત્
મહાન્ સુખને આપવા વાળા હોય છે. અહિંયાં યાવત્પદથી આ નીચે આપ-
વામાં આવેલ વિશેષણો ગ્રહણ કરવા જોઈએ મહદ્દિવસ—અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારના
વિમાન પરિવાર વિગેરેથી યુક્ત, મહાદ્યુતિક—અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારના
શરીરના આભૂષણો વિગેરેની પ્રભાવાળા, મહા બળ અને મહા સુખ સાધ-
નોથી યુક્ત હોય છે. આનાથી પહેલાના પ્રકરણમાં દેવ લોકોના જે ગુણો
કહ્યા છે, તે બધાને અહિંયાં પણ સમજી લેવા જોઈએ. પૂર્વોક્ત શ્રાવક એવા
દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ન્તિ, 'એસ ઠાળે આયરિય' હંદં સ્થાનમાર્યમ્-આર્યપુરુષેઃ સમાચરિતમ્ 'જાવ્ એગંત સમ્યકે સાહુ' યાવદ્ એકાન્તમમ્યક સાધુ, અત્ર યાવત્પદેન-કેવલં પરિપૂર્ણં સુશુદ્ધં સિદ્ધિમાર્ગં મોક્ષમાર્ગં નિર્વાણમાર્ગં સર્વદુઃસ્વપ્રહીણમાર્ગમ્, એકાન્તતઃ સમીચીનં ન તુ કદાચિન્ સાધુ-કદચિદસાધુ ઇત્યેવં રુપેણ સંદિગ્ધમ્ 'તચ્ચસ ઠાળસ મિસસ ગસસ વિમંગે એવં આદિય' તુતીયસ્ય સ્થાનસ્ય મિશ્રકસ્ય મિશ્રકાડપરનામ્ન એવં વિમદ્ગઃ-વિચાર આસ્થાતો ભવતિ 'અવિરિં પઢુચ્ચ વાલે આદિજ્જઈ' અવિરતિ પ્રતીત્ય વાલ આસ્થાયતે 'વિરિં પઢુચ્ચ પંડિય આદિજ્જઈ' વિરતિ પ્રતીત્ય પંડિત ઇત્યાસ્થાયતે, ત્રયમાશયઃ-મિથયાનાધિકારી-અવિરત્યપેક્ષયા વાલ ઇતિ કથયતે, વિરત્યપેક્ષયા ચ પંડિત ઇતિ ભણ્યતે, ઉભયાડપેક્ષયા વાલપંડિત ઇતિ ભણ્યતે 'વિરયાવિરિં પઢુચ્ચ વાલપંડેય આદિજ્જઈ' વિરત્યવિરતી પ્રતીત્ય વાલપંડિત

યહ મિશ્રસ્થાન આર્ય પુરુષો દ્વારા આચરિત હૈ યાવત્ એકાન્ત સમ્યક હૈ અચ્છા હૈ। યહાં 'યાવત્' પદ સે હન વિશેષણોં કો સમક્ષ લેના ચાહિય-કેવલ, પરિપૂર્ણ, સંશુદ્ધ, સિદ્ધિમાર્ગ, મોક્ષમાર્ગ, નિર્વાણમાર્ગ, નિર્વાણમાર્ગ, સમસ્ત દુઃખોં કો વિનાશ કા માર્ગ। હનકી વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ સમક્ષ લેની ચાહિય।

તુતીય સ્થાન મિશ્ર પક્ષ કા વિચાર હસ પ્રકાર કહા ગયા હૈ। હસ સ્થાન મેં આંશિક (દેશ સે) અવિરતિ ઓર આંશિક (દેશ સે) વિરતિ કહી ગઈ હૈ। અતઃ હસ સ્થાન વાલે અવિરતિ કી અપેક્ષા સે વાલ ઓર વિરતિ કી અપેક્ષા સે પંડિત કરલાતે હૈં। દોનોં કી અપેક્ષા સે હન્હેં 'વાલ-પંડિત' કહતે હૈં।

આ મિશ્રસ્થાન આર્ય પુરુષો દ્વારા આચરેલ હોય છે. યાવત્ એકાન્ત સમ્યક છે. સુંદર છે. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી આ વિશેષણો સમજ લેવા. કેવળ, પરિપૂર્ણ, સંશુદ્ધ, સિદ્ધિ માર્ગ, મોક્ષ માર્ગ, નિર્વાણ માર્ગ, નિર્વાણ માર્ગ, સઘળા દુઃખોના વિનાશનો માર્ગ આ બધા પદોની વ્યાખ્યા પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે, તે પ્રમાણે સમજ લેવી જોઈએ

ત્રીજા સ્થાન મિશ્ર પક્ષનો વિચાર આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. આ સ્થાનમાં આંશિક (દેશથી) અવિરત અને આંશિક (દેશથી) વિરત કહેલ છે. તેથી આ સ્થાનવાળા અવિરતિની અપેક્ષાથી બાળ અને વિરતિની અપેક્ષાથી પંડિત કહેવાય છે. બન્નેની અપેક્ષાથી તેઓને બાલપંડિત કહે છે.

આરુયાયતે, 'તત્થ ણં જા સા સવ્વઑ અવિરહં એસ ઠાણે આરંભઠાણે અગારિણ' તત્થ
 સ્વલુ યા સા સર્વતોઽવિરતિઃ इदं स्थानमारम्भस्थानमनार्यम् 'जाव असव्वदुक्ख
 પહીણમગ્ગે ઇગંતમિચ્છે અસ હૂ' યાવદસર્વદુઃસ્વપહીણમાર્ગમેકાન્તમિથયા અસાધુ।
 'તત્થ ણં જા સા સવ્વઑ વિરહં' તત્થ યા સા સર્વતો વિરતિઃ 'એસ ઠાણે અગારંભઠાણે
 આરિણ' इदं स्थानमनारम्भस्थानमार्यम्, 'जाव सव्वदुक्खपहीणमगगे एगंतसम्मे
 સાહૂ' યાવત્ સર્વદુઃસ્વપહીણમાર્ગમેકાન્તસમ્યક્ સાધુ 'તત્થ ણં જા સા સવ્વઑ
 વિરયાવિરહં' તત્થ યે તે સર્વતો વિરત્યવિરતી 'એસ ઠાણે આરંભ ણો આરંભઠાણે'
 इदं स्थानमारम्भनोआरम्भस्थानम् 'एसठाणे आरिण' इदं स्थानमार्यम्, 'जाव
 सव्वदुक्खपहीणमगगे एगंतसम्मे साहू' यावत्सर्वदुःस्वपहीणमार्गम्-एकान्त-
 सम्यक् साधु॥ २४=३९।

મૂલમ્—એવમેવ સમણુગમ્મમાણા ઇમેહિં ચેવ દોહિં ઠાણેહિં
 સમોચરંતિ, તં જહા—ધમ્મે ચેવ અધમ્મે ચેવ ઉવસંતે ચેવ અણુ-
 વસંતે ચેવ, તત્થ ણં જે સે પઢમસ્સ ઠાણસ્સ અધમ્મપક્કલસ્સ
 વિભંગે એવમાહિણ, તત્થ ણં ઇમાઈં તિન્નિ તેવટ્ટાઈં પાવાદુયસયાઈં

इन तीनों स्थानों में सर्वथा अविरति का स्थान आरंभ का स्थान
 है। यह अथे न सर्वथा अनार्य है यावत् समस्त दुःखों के विनाश का
 मार्ग नहीं है। एकान्तत्याज्य है, असाधु—असमीचन है। इनमें जो सर्व
 विरति का स्थान है, वह अनारम्भ का स्थान है आर्य है यावत् दुःखों
 के विनाश का मार्ग है, एकान्ततः सम्यक् एवं साधु है। तीसरा जो
 देशविरतिस्थान है, वह अरंभ एवं नो आरंभ का स्थान है, यह भी
 आर्यस्थान है यावत् समस्त दुःखों के विनाश का मार्ग है। एकान्त
 सम्यक् और साधु है ॥२४॥

આ ત્રણે સ્થાનેમાં સર્વથા અવિરતિનું સ્થાન આરભસ્થાન છે આ
 સ્થાન સર્વથા અનાર્ય છે યાવત્ સમસ્ત દુઃખોના વિનાશનો માર્ગ નથી. તે
 એકન્ત ત્યાગ કરવા ચેગ્ય છે અસાધુ અસમીચીન છે. તેમાં જે સર્વ વિર-
 તિનું સ્થાન છે તે અનારમ્ભનું સ્થાન છે આર્ય છે. યાવત્ સમસ્ત દુઃખોના
 વિનાશનો માર્ગ છે એકાન્ત। સમ્યક્ અને સાધુ છે. ત્રીજું જે દેશવિરતિ સ્થાન
 છે તે આરંભ અને નો આરભનું સ્થાન છે આપણા આર્યસ્થાન યાવત્ સમસ્ત
 દુઃખોના વિનાશનો માર્ગ છે એકાન્ત સમ્યક્ અને સાધુ છે. ॥સૂ. ૨૪॥

ભવંતીતિ મચ્છાયાઈ, તં જહા—કિરિયાવાઈણં અકિરિયાવાઈણં
અન્નાણિયવાઈણં વેણિયવાઈણં, તેઽવિ પરિનિદ્વાણમાહંસુ,
તેઽવિ મોક્ષમાહંસુ તેઽવિ લવંતિ સાવગે । તેઽવિ લવંતિ
સાવજિત્તારો ॥ સૂ. ૨૫ ॥ ૪૦ ॥

છાયા—એવમેવ સમણુગમ્મમાનાઃ અનયોરેવ દ્વયોઃ સ્થાનયોઃ સંપતન્તિ તથા
ધર્મે ચૈવ અધર્મે ચૈવ ઉપશાન્તે ચૈવ અનુપશાન્તે ચૈવ, તત્ર ચલુ યોઽસૌ પ્રથમસ્ય
સ્થાનસ્ય અધર્મપક્ષસ્ય વિભક્ત એવાચ્છાતઃ તત્ર ચલુ અમૂનિ ત્રીણિ ત્રિવષ્ટાનિ
પાવાદુક્ષતાનિ ભવન્તિ-ઇત્યાચ્છાતાનિ, તથા—ક્રિયાગાદિનામક્રિયાવાદિના
મજ્ઞાનવાદિનાં વિનયવાદિનામ્ । તેઽપિ પરિનિર્વાણમાહુઃ, તેઽપિ મોક્ષમાહુઃ, તેઽપિ
લપન્તિ શ્રાવકાન્ । ‘તેઽપિ લાન્તિ શ્રાવણિતારઃ ॥ મૂ. ૨૬=૪૦ ॥

ટીકા—‘એવમેવ સમણુગમ્મમાણા’ એવમેવ સમણુગમ્મમાનાઃ—ચાલમાનાઃ—
સંક્ષેપતો વિચાર્યમાણાઃ સર્વે પંથાનઃ ‘એમેહિ ચેવ દોહિ ઠાણેહિ સમોચરંતિ’ અનયો-
રેવ ધર્માધર્મયોઃ દ્વયોઃ સ્થાનયોઃ સંપતન્તિ, ‘તં જહા’ તથા—ધર્મે ચૈવ—અધર્મે
ચૈવ’ ધર્મે ચૈવ અધર્મે ચૈવ ‘ઉવસંતે ચૈવ અણુવસંતે ચૈવ’ ઉપશાન્તે ચૈવ—અનુપશાન્તે
ચૈવ ધર્મપક્ષે અધર્મપક્ષે એવ સર્વમતાંનામન્તર્માવો ભવતિ, ઇતિ તામ્યાં ભિન્નપક્ષસ્ય
ન સંભવઃ, ‘તત્થ ણં જે. સે પઠમસ્સ ઠાણસ્સ અધમ્મપક્કલ્લસ્સ વિભગે એવાહિણ’ તત્ર
—તસ્મિન્ પક્ષે—એતેવાં’ પાવાદુકં—પ્રવાદાનાં સમાવેશસ્તત્રાહ—‘તત્થ’ ઇત્યાદિ ।
તત્ર—યોઽસૌ પ્રથમસ્ય સ્થાનસ્યાધર્મપક્ષસ્ય વિભક્ત એવાચ્છાતઃ પ્રથમપક્ષસ્ય પૂર્વ

‘એવમેવ સમણુગમ્મમાણા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—યહી સંક્ષેપ સે કહા જાય તો સમી પક્ષ હન દો સ્થાનોં મેં
અન્તર્ગત હો જાતે હેં, યથા—ધર્મ મેં ઓર અધર્મ મેં, ઉપશાન્ત મેં ઓર
અનુપશાન્ત મેં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મ પક્ષ ઓર અધર્મ
પક્ષ મેં હી સવ પક્ષોં ક સમાવેશ હો જાતા હૈ । હન દો સે ભિન્ન
તોસરા કોઈ પક્ષ સમ્ભવ નહોં હૈ ।

‘એવમેવ સમણુગમ્મમાણા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—જો સંક્ષેપથી ઠહેવામાં આવે તો સઘળા પક્ષો આ બે સ્થાનોમાં
અંતર્ગત થઈ જાય છે. જેમકે—ધર્મમાં અને અધર્મમાં ઉપશાન્તમાં અને
અને અનુપશાન્તમાં તાત્પર્ય બે છે કે—પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મ પક્ષ અને અધર્મ
પક્ષમાં જ સઘળા પક્ષોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આ બે પક્ષથી ભિન્ન ત્રીજો
કોઈ પક્ષ સમ્ભવિત નથી.

યાદ્યો વિસ્તારેણ વિચારઃ કૃતઃ 'તત્થર્ણં ઇમાં તિન્નિ તેવદ્દાઈ' તત્રાઽમૂનિ ત્રીણિ ત્રિષ્ટાણિ ત્રિષ્ટયધિકાણિ, 'પાવાદુયસયાઈ ભવંતીતિ મક્ખાયાઈ' પાવાદુકશાતાનિ ભવન્તિ ઇત્યાદ્યાતાનિ પ્રથમધર્મપક્ષે ત્રિષ્ટયધિકત્રીણિ શતાનિ-તેષામન્તર્ભાવો ભવતીતિ પૂર્વાચાર્યૈઃ કથિતમ્ 'તં જહા' તથા-કિરિયાવાઈર્ણં અકિરિયાવાઈર્ણં અજ્ઞાણિયવાઈર્ણં 'વેણઈયવાઈર્ણં' ક્રિયાવાદિનામ્-અક્રિયાવાદિનામ્ અજ્ઞાનવાદિ-નામ્ વિનયવાદિનામ્ एते परस्परं विवदमाना वादिनः भवन्ति 'ते वि' तेषपि 'परि-
न्निव्वाणमाहंसु' परिनिर्वाणमाहुः 'ते वि मोक्खमाहंसु' तेषपि मोक्षमाहुः ते सर्वे-
ऽपि वादिनो मोक्षवादिनो भवन्ति, तथा-'ते लवन्ति सावगे' तेषपि लपन्ति श्राव-
कान्-तेऽपि स्वधर्मस्योपदेशं स्व-स्वमतावलम्बिभ्यः कुर्वन्ति। 'ते वि लवन्ति सावइ-
त्तारो' तेषपि श्रावयितारो लपन्ति-स्वकीयधर्मस्योपदेष्टारो भवन्तीति सू. २५=४०

મૂલમ્-તે સઠ્ઠે પાવાઉયા આદિગરા ધમ્માણં ણાણાપન્ના
ણાણાછંદા ણાણાસીલા ણાણાદિટ્ઠી ણાણારુઈ ણાણારંભા ણાણા-
જ્ઞવસાણસંજુત્તા ઇગં મહં મંડલિવંધં કિચ્ચા સઠ્ઠે ઇગ્ગો
ચિટ્ઠંતિ। પુરિસે ય સાગણિયાણં ઇંગલાણં પાઈં બહુપડિપુન્નં
અઓમણં સંડાસણં ગહાય તે સઠ્ઠે પાવાઉણ આદિગરે ધમ્માણં
ણાણાપન્ને જાવ ણાણાજ્ઞવસાણસંજુત્તે ઇવં વયાસી-હં મો પાવા-
ઉવા ! આદિગરા ધમ્માણં ણાણાપન્ના જાવ ણાણા અજ્ઞવસાણ-

પહેલે અધર્મસ્થાન કા જો વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ ઉસમેં ત્રીન સૌ
ત્રેસઠ વાદિયો (પાખંડિયો) કા અન્તર્ભાવ હો જાતા હૈ, એસા પૂર્વા-
ચાર્યો ને કહા હૈ । વે વાદી હસ પ્રકાર હૈ-ક્રિયાવાદી અક્રિયાવાદી,
અજ્ઞાનિક-અજ્ઞાનવાદી ઓર વિનયવાદી । યહ સબ પરસ્પર મેં વિવાદ
કરને વાલે વાદી હૈ । વે મો મોક્ષ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ તથા અપને-
અપને મતાવલમ્બિયો કો ધર્મ કા ઉપદેશ કરતે હૈ ॥૨૫॥

પહેલા અધર્મ સ્થાનનો જે વિચાર કરવામાં આવેલ છે. તેમાં ત્રણસો
ત્રેસઠ વાદિયો (પાખંડિયો) નો અંતર્ભાવ થઈ ગય છે, જે પ્રમાણે પૂર્વાચાર્યો
જે કહેલ છે. તે વાદીયો આ પ્રમાણે છે.-ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનિક,
-અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી છે. તેઓ પણ મોક્ષની પ્રરૂપણા કરે છે. તથા
પોત પોતાના મતને અનુસરનારાઓને ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે. ॥૨૫॥

संजुत्ता । इमं ताव तुब्भे सागणियाणं इंगालाणं पाइं बहुपडिपुन्नं
 गहाय सुहुत्तगं सुहुत्तगं पाणिणा धरेह, णो बहु संडासगं संसारियं
 कुज्जा णो बहु अग्गिथंभणियं कुज्जा णो बहुसाहम्मियवेयावडियं
 कुज्जा णो बहु परधम्मियवेयावडियं कुज्जा उज्जुया गियागपडि-
 वत्ता असायं कुव्वमाणा पाणिं प्रसारेह, इति वुच्चा से पुरिसे
 सेसिं पावादुयाणं तं सागणियाणं इंगालाणं पाइं बहुपडिपुन्नं
 अओमण्णं संडासण्णं गहाय पाणिसु णिसिरइ, तए णं ते
 पावादुया आइगरा धम्माणं णाणापन्ना जाव णाणाअज्झवसाण
 संजुत्ता पाणिं पडिसाहरंति, तए णं से पुरिसे सव्वे पावाउए
 आइगरे धम्माणं जाव णाणाज्झवसाणसंजुत्ते एवं वयासी-हं
 भो पावादुया ! आइगरा धम्माणं णाणापन्ना जाव णाणाज्झ-
 वसाणसंजुत्ता ! कम्हा णं तुब्भे पाणिं पडिसाहरह ?, पाणिं नो
 डहिज्जा, दड्ढे किं भविस्सइ ?, दुक्खं दुक्खंति मन्नमाणा पाणिं
 पडिसाहरह, एस तुला एस पमाणे एस समोसरणे, पत्तेयं तुला
 पत्तेयं पमाणे पत्तेयं समोसरणे, तत्थ णं जे ते समणा माहणा
 एवमाइक्खंति जाव परूवेति-सव्वे पाणा जाव सव्वे सत्ता
 हंतव्वा अज्जावेयव्वा परिघेतव्वा परितावेयव्वा किलामेयव्वा
 उदवेयव्वा, ते आगंतु छेयाए ते आगंतु भेयाए जाव
 ते आगंतुजाइजरामरणजोणिजम्मणसंसारपुव्वभवगव्वभासभव-
 पवंचकलंकलीभागिणो भविस्संति, ते बहूणं दंडणाणं बहूणं
 मुंडणाणं तज्जणाणं तालणाणं अदु बंधणाणं जाव घोलणाणं

माइमरणाणं पिइमरणाणं भाइमरणाणं भगिणीमरणाणं भज्जा-
पुत्तधूतसुण्हामरणाणं दारिदाणं दोहग्गाणं अप्पियसंवासाणं
पियविप्पओगाणं बहूणं दुक्खदोम्मणस्साणं आभागिणो भवि-
स्संति, अणादियं च णं अणवयगं दीहमद्धं चाउरंतसंसार-
कंताणं भुज्जो भुज्जो अणुपरियट्ठिस्संति, ते णो सिज्झिस्संति णो
बुज्झिस्संति जाव णो सब्बदुक्खाणं अंतं करिस्संति, एस तुला
एस पमाणे एस समोसरणे पत्तेयं तुला पत्तेयं पमाणे पत्तेयं
समोसरणे । तत्थ णं जे ते समणा माहणा एवमाइक्खंति जाव
एवं परूवेति—सब्बे पाणा सब्बे भूया सब्बे जीवा सब्बे सत्ता
ण हंतव्वा ण अज्जावेयव्वा ण परिघेत्तव्वा ण उदवेयव्वा ते णो
आगंतु छेयाए ते णो आगंतु भेयाए जाव जाइजरासरण-
जोणिजम्मणसंसारपुणब्भवग्गभवासभवपवंचकलंकली-भागिणो
भविस्संति, ते णो बहूणं दंडणाणं जाव णो बहूणं
मुंडणाणं जाव बहूणं दुक्खदोम्मणस्साणं णो भागिणो भवि-
स्संति, अणादियं च णं अणवयगं दीहमद्धं चाउरंतसंसार-
कंतरं भुज्जो भुज्जो णो अणुपरियट्ठिस्संति, ते सिज्झिस्संति जाव
सब्बदुक्खाणं अंतं करिस्संति ॥सू० २६॥४१॥

छाया—ते सर्वे प्रावादुकाः आदिकराः धर्माणां नानापज्ञाः नानाच्छन्दसो
नानाशीलाः नानादृष्टयो नानारुचयः नानारम्भाः नानाऽध्यवसानसंयुक्ताः एकं
महान्तं मण्डलिवन्धं कृत्वा सर्वे एकतस्तिष्ठन्ति पुरुषश्चैकः साग्निकानाम् अङ्गा-
राणां पात्री बहुमतिपूर्णां अयोमयेन संदेशकेन गृहीत्वा तान् सर्वान् प्रावादुकान्
आदिकरान् धर्माणां नानापज्ञान् यावद् नानाऽध्यवसानसंयुक्तान् एवमवादीत्
इहो प्रावादुकाः ? आदिकराः धर्माणां नानापज्ञाः यावन्नानाऽध्यवसानसंयुक्ताः ।

इमां तावद् यूयं साग्निकानामङ्गाराणां पात्रीं बहुप्रतिपूर्णां गृहीत्वा मुहूर्तकं मुहूर्तकं पाणिना धरत नो बहुसंदंशकं सांसारिकं कुरुत नो अग्निस्तम्भनं कुरुत नो बहु साधर्मिकवैयावृत्यं कुरुत नो बहुपरधार्मिकवैयावृत्यं कुरुत ऋजुकाः नियामप्रतिपक्षाः अमायां कुर्वाणाः पाणिं प्रसारयत । इत्युक्त्वा स पुरुष स्तेषां प्रावादुकानां तां साग्निकानामङ्गाराणां पात्रीं बहुप्रतिपूर्णां अयोमयेन संदंशकेन गृहीत्वा पाणिषु निस्तृजति, ततः खलु ते प्रावादुका आदिकराः धर्माणां नानापज्ञा यावन्नानाध्यवसानसंयुक्ताः पाणिं प्रतिसंहरन्ति ततः खलु स पुरुषः तान् सर्वान् प्रावादुकान् आदिकरान् धर्माणां यावद् नानाध्यवसानसंयुक्तान् एवमवादीत्, हंहो प्रावादुकाः ! आदिकराः धर्माणां नानापज्ञाः यावन्नानाध्यवसानसंयुक्ताः ! कस्मात् खलु यूयं पाणिं प्रतिसंहरथ पाणिं नो दहेत्, दग्धे किं भविष्यति ? दुःखं दुःखमिति—मन्यमानाः पाणिं प्रतिसंहरथ, एषा तुला एतत् प्रमाणम् एतत् समवसरणम् प्रत्येकं तुला प्रत्येकं प्रमाणं प्रत्येकं समवसरणम् । तत्र ये ते श्रमणाः माहनाः एवमारुहन्ति यावत् प्ररूपयन्ति सर्वे प्राणाः यावत् सर्वे सत्त्वाः हन्तव्या आज्ञापयितव्याः परिग्रहीतव्याः परितापयितव्याः क्लेशयितव्याः उपद्रावयितव्याः, ते आगामिनि छेदाय ते आगामिनि भेदाय यावत् ते आगामिनि जातिजरामरणयोनिजन्मसंसारपुनर्भवगर्भवासभवप्रपञ्चकलंकलीभागिनो भविष्यन्ति । ते बहूनां दण्डनानां बहूनां मुण्डनानां तर्जनानां ताडनानां मुद्वन्धनानां यावद् घोलनानां मातृमरुणानां पितृमरणानां भ्रातृमरणानां भगिनीमरणानां भार्यापुत्रदुहितृस्तृणामरणानां दारिद्र्याणां दौर्भाग्यानामप्रियसहवासानां प्रियविप्रयोगानां बहूनां दुःखदौर्मनस्यानामाभागिनो भविष्यन्ति, अनादिकं च खलु अनवदग्रं दीर्घमध्वं चातुरन्तसंसारकान्तारं भूयो भूयः अनुपर्यटिष्यन्ति, ते नो सेत्स्यन्ति नो भोत्स्यन्ति यावन्नो सर्वदुःखानामन्तं करिष्यन्ति । एषा तुला एतत् प्रमाणं मेतत् समवसरणम्, प्रत्येकं तुला प्रत्येकं प्रमाणं प्रत्येकं समवसरणम् । तत्र खलु ये ते श्रमणाः माहनाः एवमारुहन्ति यावदेवं प्ररूपयन्ति सर्वे प्राणाः सर्वाणि भूतानि सर्वे जीवाः सर्वे सत्त्वाः न हन्तव्याः नाज्ञापयितव्याः न परिग्रहीतव्याः नोपद्रावयितव्याः ते नो आगामिनि छेदाय ते नो आगामिनि भेदाय यावज्जातिजरामरणयोनिजन्मसंसारपुनर्भवगर्भवासभवप्रपञ्चकलंकलीभागिनो भविष्यन्ति । ते नो बहूनां दण्डनानां यावन्नो बहूनां मुण्डनानां यावद् बहूनां दुःखदौर्मनस्यानां नो भागिनो भविष्यन्ति । अनादिकं च खलु अनवदग्रं च दीर्घमध्वं चातुरन्तसंसारकान्तारं भूयो भूयः नो अनुपर्यटिष्यन्ति । ते सेत्स्यन्ति ते भोत्स्यन्ति यावत् सर्वदुःखानामन्तं करिष्यन्ति ॥ सू० २६॥ ४१॥

ટીકા—સર્વધર્મોનાં પ્રધાનભૂતો ધર્મોઽહિંસાધર્મઃ સ ચં સર્વશાસ્ત્રાણાં સારભૂત
 इति द्योतयितुं मुनयतिपूर्वकं षड्विंशतितमं सूत्रमाह—‘ते सव्वे’ इत्यादि । ‘ते
 सव्वे’ ते सर्वे ‘प्रावादुका’ प्रावादुकाः—अन्यमतोऽनलम्बिनो ये सर्वज्ञप्रतिपादिन-
 तमागमं न मन्यन्ते तेषां नाम प्रावादुका स्ते संख्यया त्रिषष्ट्यधिकत्रिंशत्संख्यकाः,
 आदिकराः, एते वादिनः एवं वदन्ति वयमेष धर्मस्मादिकर्तारः, केनास्मि आदि-
 करास्तत्राह—‘धम्माणां’ धर्माणाम्, ते कथंभूतास्तत्राह—‘णाणापन्ना’ नानापन्नाः—
 अनेकरूपकारकमतिमन्तः ‘णाणाच्छंसा’ नानाछन्दसोऽनेकरूपकारकाऽभिप्रायवन्तः,
 ‘णाणासीला’ नानासीलाः—नानाव्रतवन्तः ‘णाणादिद्वी’ नानादृष्टयः—नानादृष्टि-
 दर्शनं येषां ते तथा, ‘णाणारुई’ नानारुचयः नानाऽभिप्रायवन्तः ‘णाणा-
 रंभा’ नानारम्भाः—अनेकरूपकारकाऽऽरम्भपनारम्भकर्तारः ‘णाणाज्जवसागसंजुता’
 नानाऽध्वजवसागसंयुक्ताः—अनेकरूपकारकनिश्चयवन्तः ‘एगं महं मंडलियं किच्चा

अहिंसाધર્મ ‘સવં ધર્મો’ મેં પ્રધાન છે ઓર વહી સમસ્ત શાસ્ત્રો કા
 સાર છે । ઇસ તથ્ય કો પ્રકટ કરને કે લિયે યુક્તિ પૂર્વક છવ્વીસવાં સૂત્ર
 કહેતે છે ‘તે સવ્વે’ રૂપાદિ ।

ટીકાર્થ—જો અન્ય મત કા અવલમ્બન કરને વાલે ઓર સર્વજ્ઞ કે
 દ્વારા પ્રતિપાદિત આગમ કો ન માનને વાલે વાદી છે, ‘અને’ યહાં પ્રાવાદુકા
 કહા છે । સંખ્યા મેં વે તોન સૌ ત્રેસઠ છે । ઉનકા યહ કંહના છે, કિ
 હમ હી ધર્મો કી આદિ કરને વાલે છે । વે નાના પ્રકાર કી પ્રજ્ઞા વાલે
 છે અર્થાત્ ઉનકી સમજ પરસ્પર વિરોધી હોને સે અનેક પ્રકાર કી છે ।
 ઉનકે અભિપ્રાય, શીલ વ્રત, દર્શન ઓર રુચિ ભો નાના પ્રકાર કી છે ।
 વે અનેક પ્રકાર કે આરંભ સમારંભ ક્રિયા કરતે છે । ઓર ઉનકે નિશ્ચય
 ભી અનેક પ્રકાર કે હોતે છે ।

અહિંસા ધર્મ સંઘળા ધર્મોમાં પ્રધાન—મુખ્ય છે. અને એજ શાસ્ત્રોનો
 સાર છે. આ સત્ય-તથ્યને બતાવવા માટે યુક્તિ પૂર્વક છવ્વીસમું સૂત્ર કહે-
 વામાં આવે છે—‘તે સવ્વે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—જેઓ અન્ય મતનું અપલમ્બન કરવાવાળા અને સર્વજ્ઞ દ્વારા
 પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલા આગમને ન માનવાવાળા વાદી છે. તેઓને
 અહિંયાં ‘પ્રાવાદુક’ કહેલ છે. તેઓ ત્રણસોને ત્રેસઠની સંખ્યામાં છે તેઓનું
 કહેવું એ છે કે—અમે જ ધર્મની આદી કરવા વાળા છીએ તેઓ અનેક
 પ્રકારની પ્રજ્ઞાવાળા છે. અર્થાત્ તેઓની સમજણ પરસ્પર વિરોધી હોવાથી
 અનેક પ્રકારની છે. તેઓનો અભિપ્રાય શીલ-વ્રત-દર્શન અને રૂચિ પણ
 અનેક પ્રકારની છે. તેઓ અનેક પ્રકારનો આરંભ સમારંભ કર્યા કરે છે.
 અને તેઓનો અનેક પ્રકારનો હોય છે.

सर्वे एगओ चिट्ठंति' एकं महान्तं मण्डलिवन्धं कृत्वा सर्वे एकत
 स्तिष्ठन्ति-स्वमतपचारार्थं समुदिता एकत्र तिष्ठन्तीत्यर्थः, यद्येकत्र कचित्स्थाने
 सर्वे इमे उपविष्टारो भवेयुः तदा इमान् कोऽपि पुरुषः पृच्छेत्-भो भोः!
 एकं वह्निपूर्णपात्रं हस्ते कुरुत, तदा ते तथा कुर्युः तत स्तेषां हस्तौ
 ग्रथक्षयतः-ततः केचन वदन्ति अशो, अत्याहितम्, भवतो हस्तौ मञ्जुलितौ।
 स वदति, तावता का हानिः, ते वदन्ति तत्र पीडा जायते। ततस्तान् संशोध्यः
 प्रबोधयन् स आह-यथा, वह्निसंपर्काद्भवतामद्गपीडा तथैव सर्वेषां पाणिनामपि
 असुमतां पीडा जायते। तस्मान्न केऽपि जीवाः पीडनीयाः, संज्ञाः-
 अमुमेव दृष्टान्तमुपादाय सर्वे जीवा रक्षणीयाः-अहिंसेव पाळनीया, दया च भूतेषु
 विधेया। कश्चिदेक आस्तिकस्तान् प्रतिबोधयितुमाह-'पुरिसे य' इत्यादि। 'पुरिसे
 य' पुरुषश्चैकः 'सागणियाणं इंगालाणं' साग्निकानामङ्गाराणाम् 'पाइ' पात्रीम्
 'बहुपडिपुन्नं अओमएणं' वह्निमतिपूर्णाम् अयोमयेन 'संडासएणं' संदंशकेन-
 लोहदण्डेन 'गहाय' गृहीत्वा 'ते सर्वे' तान् प्रावादुकान्-अनेकप्रकारक-मतवादिनः
 'आइगरे धम्माणं' धर्माणामादिकरान् 'णाणापन्ने' नानामज्ञान् 'जाव णाणाअज्झ-
 साणसंयुत्ते' यावत्-नानादुध्यवसानसंयुक्तान् 'एवं वयासी' एवमवादीन्-तान्
 प्रावादुकान्-एवं कथितवान्-पुरुषोऽग्निपात्रं गृहीत्वा 'हं भो प्रावाउया' हं भोः
 प्रावादुक्ताः- भो भोः नानामतावलम्बिनः। 'आइगरा धम्माणं' धर्माणामादिकराः,
 'णाणापन्ना' नानामज्ञाः 'जाव णाणाअज्झसाणसंयुत्ता' यावन्नानाऽध्यवसान-
 संयुक्ताः, 'इमं ताव तुम्हे सागणियाणं इंगालाणं पाइ' इमां तावद् यूयं साग्निक-
 कानामङ्गाराणां पात्रीम्, 'बहुपडिपुन्नं' बहुमतिपूर्णाम् 'गहाय' गृहीत्वा 'मुहुत्तयं
 मुहुत्तयं' मुहूर्तकं मुहूर्तकम् 'पाणिणा धरेह' पाणिना धरत-हस्तेन ग्रहणं कुरुत 'भो

ये सब प्रावादुक गोल चक्कर बना कर एक स्थान पर बैठे हों
 ऐसे समय में कोई पुरुष अग्नि के अंगारों से परिपूर्ण भाजन को लोहे
 की संडासी से पकड़ कर उन धर्मों की आदि करने वाले, नाना प्रकार
 की प्रज्ञा वाले यावत् नाना प्रकार के निश्चय वाले प्रावादुकों से कहे-
 हे परवादियों ! अग्नि के अंगारों से भरे हुए इस भाजन को लेकर

आ, सधणा 'प्रावादुक' वादीओ गोल चक्कर बनावीने ओक साथे ओका
 डोय तेवा। समये ओछ, पुरुष अग्निना अंगाराथी भरेला पात्रने लोअ'उन्नी
 सांडसीथी पकडीने ते धर्मोना आदि करवावाणा, अनेक प्रकारनी प्रज्ञा बुद्धि-
 वाणा, यावत् अनेक प्रकारना निश्चयवाणा 'प्रावादुको' वादीयोने कहेवाभां
 आवे के-हे परवादियो ! अग्निना अंगाराथी भरेला आ पात्रने लधने तभो

संडासगं संसरियं कुज्जा' नो संदंशकं सांसारिकं कुरुत-संदंशकसाहाय्येन-संदंश-
कस्य ब्रलेन मा गृह्यत । 'णो बहुअग्निथंमणियं कुज्जा' नो अग्निस्तम्भनं कुरुत 'णो
बहुसांहम्मियवेयावडियं कुज्जा' नो साधर्मिकवैयावृत्यं कुरुत, स्वधार्मिकान् अने-
नाग्निना उपकारं मा कुरुत, 'णो बहुपरधम्मियवेयावडियं कुज्जा' परधार्मिकाणां
वैयावृत्यमपि नो कुरुत, किन्तु-उज्जुयाणियागपडिवन्ना अमायं कुब्बमाणां पाणिं
प्रसारेह' ऋजुवाः नियागप्रतिपन्नाः अमायां कुर्वाणाः पाणिं प्रसारयत, 'इह वुच्चा'
इत्युक्त्वा 'से पुरिसे' स पुरुषः 'तेसिं पावाडुयाणं' तेषां प्रावादुकानाम् 'तं' ताम्
'सागणियाणं इंगालाणं पाइं' साग्निकानामङ्गाराणां पात्रीम् 'बहुपडिपुन्नं अयोम-
एणं' परिपूर्णमयोमयेन लोहनिर्मितेन 'संडासएणं' संदंशकेन 'गहाय' गृहीत्वा
'पाणिंसु निसिरइ' पाणिषु निमृजति-हस्ते प्रक्षिपति, तएणं तं पावादुया आइगरा
धम्माणं णाणापन्ना' ततः खलु ते प्रावादुकाः धर्माणामादिकराः नानाप्रज्ञाः 'जाव
णाणा अज्झवसाणसंयुत्ता' यावन्नानाऽध्यवसानसंयुक्ताः 'पाणिं पडिसाहरन्ति' पाणिं
-हस्तं प्रतिसंहरन्ति-हस्तौ संकोचयन्ति-वद्वितः पृथक्कुर्वन्ति 'तए णं से पुरिसे'
तदनु स पुरुषः 'ते सव्वे पावाउए' तान् सर्वान् प्रावादुकान् 'आइगरे धम्माणं'

आप लोग थोड़े समय तक अपने-अपने हाथ से पकड़िए । संडासी की
सहायता मत लीजिए । अग्नि का स्तंभन भी मत कीजिए । साधर्मिकों
का वैयावृत्य मत कीजिए अर्थात् इस अग्नि से अपने साधर्मिकों का
उपकार न कीजिए । और न पर धार्मिकों का वैयावृत्य कीजिए ।
किन्तु सरल एवं मोक्षाराधक बन कर कपट न करते हुए हाथ फैलाइए ।

इस प्रकार कह कर वह पुरुष उन धर्म की आदि करने वाले पर-
वादियों के हाथों में उस अग्नि के अंगारों से परिपूर्ण भाजनों को
संडासी से पकड़ कर रखने लगे, तब वे धर्म की आदि करने वाले,
नाना प्रकार की प्रज्ञा वाले यावत् नाना प्रकार के निश्चयों वाले पर-

थोडा थोडा समय सुधी 'पोत' पोताना हाथथी पकडो, सांडसीतु सहायपाणुं
लेवु नडी अग्निनुं स्तंभन पणु न करवु. अर्थात् ते अग्निथी पोतानो
साधर्मिकोनु वैयावृत्य करो परतु सरण अने मोक्षाराधक अनीने कपट न
करतां हाथो इलावो अर्थात् हाथ धरो.

आ प्रमाणे कहीने ते पुइष ते धर्मांना आदि करवावाणा परवादियोनां
हाथोमां ते अग्निना अजाराथी परिपूणुं-करेला 'पात्रोने' सांडसीथी पकडीने
राखवा ल ग्या. त्यारे ते धर्मांना आदि करवावाणा अनेक प्रकारनी प्रज्ञावाणा,
यावत् अनेक प्रकारना निश्चयोवाणा परवादियो पोताना हाथोने संकोचीने

જાત્ર જાણાજ્ઞવસાણસંજુતે' ધર્માણામાદિકરાન્ યાવન્નાનાડધ્યવસાનસંયુક્તાન્
 'एवं वयासी' एवमवादीत् 'हं भो पावाउया।' हं हो पावादुका । 'आगरा
 धर्माणामादिकराः 'जात्र जाणाअज्झवसाणसंजुता'
 यावन्નાનાડધ્યવસાનસંયુક્તાઃ 'કમ્હાણં તુભ્મે પાણિં પહિસાદરહ' કસ્માત્ કારણાત્
 खल्ल पुं पाणिं मतिसंहरथ-कथं वह्निः हस्तं पृथक् कुरुष 'पाणिं नो दद्विज्जा'
 પાણિં નો દહેદિતિ મતિવચનમ્-તે મતવાદિન એવં કથયન્તિ-પાણિઃ અસ્માકં
 જ મસ્મી ધૂતો મત્રેદ્રતઃ સંહરામઃ । પરાન્ પુનઃ પૃચ્છતિ-'દદ્ઢુ કિં મવિસ્સર'
 દમ્ધે કિં મવિવ્થતિ-યદિ હસ્તો દહેત્ તદા કિં યુષ્માકમ્ 'दुखं दुक्खंति मन्-
 માણા પાણિ પહિસાદરહ' દુઃખં દુઃખમિતિ મન્યમાનાઃ પાણિં મતિસંહરથ, યદિ
 વહ્નિમજ્જ્વાલનેન તે દુઃખં ભવતીતિ મત્વા પાણિં મતિસંહરથ, તદા-એવ નીતિ જીવ
 માત્રે જ્ઞેયા । એતદેવ સર્વતઃ પ્રવલં પ્રમાણમિતિ । તદુક્તમ્-

આદિક અપને હાથો' કો સિકોડ-સંકોચિત કર લેતે હૈં અર્થાત્ उस
 भाजन को हाथों में लेने को तैयार नहीं होंगे । तब वह पुरुष उन धर्म
 की आदि करने वाले यावत् नाना प्रकार के निश्चय वाले वादियों से
 इस प्रकार कहे-हे धर्म की आदि करने वाले, यावत् नाना प्रकार
 का निश्चय करने वाले परवादियों? आप अपने हाथ क्यों
 सिकोडते हैं? इस अग्नि को हाथ में लेते क्यों नहीं हैं! तब वे प्रावा
 दुक उत्तर देंगे कि-हमारा हाथ जल जाएगा! अर्थात् हाथ जल जाने
 के भय से हम हाथ सिकोड़ रहे हैं। तब वह पुरुष कहता है-हाथ जल
 जाने से क्या हानि है! तब वे कहेंगे-दुःख होगा। तब वह पुरुष कहता
 है-यदि अग्नि से जलने के कारण तुम्हें दुःख का अनुभव होता है तो

હાથ લે છે. અર્થાત્ તે પાત્રને હાથોમાં લેવા માટે તૈયાર થતા નથી, ત્યારે
 તે પુરુષ તે ધર્મોની આદિ કરવાવાળા યાવત્ અનેક પ્રકારના નિશ્ચયવાળા
 વાદિયોને આ પ્રમાણે કહ્યું-હે ધર્મના આદિ કરવાવાળા, અનેક પ્રકારની
 પ્રશ્નાવાળા, યાવત્ અનેક પ્રકારનો નિશ્ચય કરવાવાળા પરવાદિયો તમો તમારા
 હાથો કેમ સંકોચી લો છો? આ અગ્નિને હાથોમાં કેમ લેતા નથી? ત્યારે
 તે 'પ્રાવાદુકો' ઉત્તર આપશે કે-અમારા હાથો બળી જશે. અર્થાત્ હાથ
 બળવાના ભયથી અમે હાથ સંકોચી રહ્યા છીએ, ત્યારે તે પુરુષ કહે છે કે
 -હાથ બળી જવાથી શું નુકશાન છે? ત્યારે તેઓ કહેશે કે-દુઃખ થશે.
 ત્યારે તે પુરુષ કહે છે કે-જો અગ્નિથી બળવાને કારણે તમોને દુઃખને

‘પ્રત્યાખ્યાને ચ દાને ચ સુખદુઃખે પ્રિયાઽપ્રિયે ।

અત્મૌપમ્યેન પુરુષઃ પ્રમાણમધિગચ્છતિ’ ॥૩૮॥

‘એસ તુલા એસ પમાણે એસ સમોસરણે પત્તેયં તુલા પત્તેયં પમાણે પત્તેયં સમોસરણે’ એવા તુલા તુલાનામ-સાદૃશ્યમ્-અન્યજીવેન સહ, એતત્પ્રમાણમ્, એતત્સમવસરણમ્, સમવસરણં ધર્માણામભિપ્રાયઃ યથા અસ્માકં દુઃખં ન સંપત્તં તથા પ્રત્યેકજીવાનામ્ । પ્રત્યેકં તુલા, પ્રત્યેકં પ્રમાણમ્, પ્રત્યેકં સમવસરણમ્ સ્વાનુભૂત-દુઃખપ્રમાણં-યથા-યથા કયાઽપિ પીડયા ભવતાં મનો દુઃખ્યતિ તથૈવ-સર્વેષાં ભવતીતિ સ્વાનુભૂતાઽનુભવપ્રમાણેન સમ્યગ્ જ્ઞાત્વા હિંસયા પ્રતિનિવર્તયથ । સર્વ ધર્માઽપેક્ષયા વસ્તુતોઽર્હિસૈવ સર્વતઃ પ્રધાના । તામેવાઽર્હિસાં શાસ્ત્રકારો દૃષ્ટાન્ત-દ્વારા પ્રદર્શયતિ । ‘તત્થ ણં જે તે સમણા માહણા એવામહાકલંતિ જાવ પરુવેંતિ’

પ્રત્યેક પ્રાણી કે લિએ બી યહી નીતિ સમજની યાહિએ । યહી સબસે વડા પ્રમાણ હૈ । કહા બી હૈ-‘પ્રત્યાખ્યાને ચ દાને ચ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ-‘પ્રત્યાખ્યાન, દાન, સુખ, દુઃખ, પ્રિય ઓર અપ્રિય’ કે વિષય મેં મનુષ્ય અપની હી ઉપમા સે સહી નિર્ણય પર પહુંચતા હૈ ।

વહ પુરુષ કહતા હૈ-યહી યથાર્થ નિર્ણય કરને કી તુલા (તેરાણુ) હૈ, યહી પ્રમાણ હૈ, યહી સમવસરણ હૈ । જૈસે વ્યથા સે આપકે મન કી દુઃખ હોતા હૈ, ડસી પ્રકાર સબ પ્રાણિયોં કી દુઃખ હોતા હૈ, સ્વાનુ-ભવ પ્રમાણ સે હસ તથ્ય કો જાનકર હિંસા સે નિવૃત્ત હોના યાહિએ । અર્હિંસા હી સબ ધર્મોં મેં પ્રધાન ધર્મ હૈ । ડસી કો શાસ્ત્રકર દૃષ્ટાન્ત દ્વારા દિખલાતે હૈ-

અનુભવ થાય છે, તે દરેક પ્રાણીને પણ એજ હકીકત સમજવી જોઈએ. એજ સૌથી મોટું પ્રમાણ છે. કહ્યું પણ છે કે-

‘પ્રત્યાખ્યાને ચ દાનેચ’ ઇત્યાદિ

પ્રત્યાખ્યાન, દાન, સુખ, દુઃખ, પ્રિય, અને અપ્રિયના સંબંધમાં મનુષ્ય પોતાની જ ઉપમાથી દાખલા યોગ્ય નિર્ણય કરી શકે છે.

તે પુરુષ ફરીથી કહે છે કે-આજ યોગ્ય નિર્ણય નિશ્ચય કરવાની તુલા (ત્રાણવા) છે, આજ પ્રમાણ છે આજ સમવસરણ છે, જેમ વ્યથા-પીડાથી પોતાના મનમાં દુઃખ થાય છે, એજ પ્રમાણ સઘળા પ્રાણિયોને દુઃખ થશે. પોતાના અનુભવના પ્રમાણથી ધર્મ આ તથ્ય-સત્યને જાણીને હિંસાથી નિવૃત્ત થવું જોઈએ. અર્હિંસા જ સઘળા ધર્મોમાં મુખ્ય ધર્મ છે. તેને જ શાસ્ત્રકર દૃષ્ટાન્તથી હવે બતાવે છે,

તત્ર સ્વલ્પ યે તે શ્રમણા માહના એવમારુપાન્તિ-કથયન્તિ-યાવત્ પ્રરૂપયન્તિ
 લોકેભ્યઃ, કિન્તે પ્રતિપાદયન્તિ તત્રાહ-‘સર્વે પાણા જાત્ર સર્વે સત્તા હંતન્વા’
 સર્વે પ્રાણાઃ યાવત્ સર્વે જીવાઃ સર્વે ભૂતા સર્વે સત્ત્વાઃ હન્તવ્યાઃ-દષ્ટાદિમિ-
 સ્તાહયિતવ્યાઃ ‘અજ્જાવેયન્વા’ આજ્ઞાપયિતવ્યાઃ-અનભિમતકાર્યેષુ મવર્તયિતવ્યાઃ
 ‘પરિચેયન્વા પરિતાવેયન્વા કિલામેયન્વા ઉદવેયન્વા’ પરિગ્રહીતવ્યાઃ-દાસદાસીરૂ-
 પેણ પરિગ્રહેણ સ્વાધીને નેતવ્યાઃ, પરિતાપયિતવ્યાઃ-અન્નપાનાચરોધેન ગ્રીષ્માત-
 પાદૌ સ્થાપનેન પીડનીયાઃ, વલેશયિતવ્યાઃ-તત્ર વલેશો વન્ધનાદિના સ્વેદોત્પા-
 દનમ્, ઉપદ્રાવયિતવ્યાઃ-વિપશ્ચદ્વાદિના મારયિતવ્યાઃ એવમુપદિશન્તિ, તે શ્રમણાઃ
 પરતીર્થિકાઃ એવમુપદિશન્તઃ એવં ક્રોશન્તથ, હિંસાજન્યપાપકૃત્માહ-‘તે આગંતુ-
 હેયાઈ’ તે આગામિનિ હેદાય, યયેદાનીં તાન્ છિન્દન્તિ-તથા ભવિષ્યત્કાલે હૈર-
 જન્મનિ મવાન્તરે વા સ્વયમપિ ઉચ્છિન્ના ભવિષ્યન્તીતિ-સ્વોચ્છેદાય ‘તે આગંતુમે-
 યાઈ’ તે અગામિનિ મેદાય-ભવિષ્યત્કાલે મેદનાદિ પ્રાપ્ત્યર્થમ્ ‘જાત્ર તે
 આગંતુ જાહજરામરણજોનિજન્મણસંસારપુણઽમવગઽમવાસમવપવંચકલંકલીમાગિણો
 મવિશ્સંતિ’ યાવત્તે આગામિનિજાતિજરામરણયોનિજન્મસંસારપુનર્મવગર્મવાસમવપ

જો શ્રમણ ઓર બ્રાહ્મણ એસા કહતે હૈં યાવત્ લોગોં કે સામને પ્રરૂ-
 પણ કરતે હૈં કિ-સમી પ્રાણિયોં, ભૂતોં, જીવોં ઓર સત્ત્વોં કા હનન
 કરના ચાહિય, દાસ-દાસી રૂપ મેં ગ્રહણ કરના ચાહિય, ડનકો મોજન
 પાની રોક કર અથવા ધૂપ આદિ મેં સ્વડા કરકે સંતાપ પહુંચાના
 ચાહિય, વન્ધન આદિ મેં ઢાલકર સ્વેદ ઉત્પન્ન કરના ચાહિય, વિપશ્ય
 શસ્ત્ર આદિ સે માર ઢાલના ચાહિય, એસા કહને વાલે, વકવાદ કરને
 વાલે વે શ્રમણ ઓર બ્રાહ્મણ ભવિષ્યત્ કાલ મેં, ડસી જન્મ મેં અથવા
 આગામી જન્મ મેં અપના હી હેદન-મેદન આદિ કરને વાલે હૈં, ડન્હેં
 આગે ચલકર છિન્ન-ભિન્ન હોના પડેગા । ડન્હેં જાતિ નરક એવં નિગોદ

જે શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ એવું કહે છે કે--યાવત્ લોકાની સામે પ્રરૂ-
 પણા કરે છે કે સઘળા પ્રાણિયો, ભૂતો, જીવો અને સત્ત્વોનું હનન કરવું
 જોઈએ. તેઓના આહાર-પાણી રોકીને અથવા તડકા વિગેરેમાં ઉભા રાખીને
 સંતાપ પહોંચાડવો જોઈએ. બંધન વિગેરેમાં નાખીને તેઓને ખેદ કરાવવો
 જોઈએ. વિપ-અથવા શસ્ત્ર વિગેરેથી મારી નાખવા જોઈએ. એવું કહેવાવા-
 ગાઓ. બકવાદ કરવાવાઓ, શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ ભવિષ્ય કાળમાં આજ
 જન્મમાં અથવા આવનારા જન્મમાં પોતાનું જ હેદન, મેદન વિગેરે કરે છે,
 તેઓને પોતાને જ આગળ પર છિન્ન, ભિન્ન થવું પડશે. તેઓને નરક
 અને નિગોદ વિગેરેમાં ઉત્પત્તિ, જરા, મરણ, જન્મ પુનર્ભવ, વારંવાર ભવ

પશ્ચકલંકલીમાગિનો મવિષ્યન્તિ, તત્ર-નરકનિગોદાદૌ જાતિ રુત્પત્તિઃ જરા-વાર્ધ-
વયમ્, મરણં-મૃત્યુઃ, જન્મ-નરકનિગોદાદિ યોનિષુ જનનં જન્મ, સંસારપુનર્ભવઃ-
સંસારે પુનઃ પુનર્જન્મગ્રહણમ્, ગર્ભવાસઃ-પુનપુનર્ગર્ભપાત્તિઃ, મત્રમપશ્ચાઃ-સાંસારિક
મપશ્ચઃ, કલંકલીમાત્રો નામ સંસારગર્ભાદિપર્યટનમ્ एतेनागन्तुकृत्तातिज्रामर-
णादीन् भनन्ते ये ते तथा भूता भविष्यन्तीति । ये इत्थमुादिशन्ति जीवहिंसाम्.
તથા યે કુર્વન્તિ ચ પ્રાણાતિપાતમ્, નૈતાવદેવ, કિન્તુ-इहैव भवे-‘તે વહૂનાં દંડણાણં’
તે વહૂનાં દંડણાણામ્ ‘વહૂણં મુંડણાણં’ વહૂનાં મુંડણાણામ્, ‘તઞ્જણાણં’ તજ્જનાનામ્
અહ્ગુરુયાદિના ‘તાલણાણં’ તાલનાનામ્ દંડાદિના ‘જાવ ઘોલણાણં’ યાવદ્ ઘોલ
નાનામ્-દર્ધિમાણ્ડવન્મથનાનામ્, યાવત્પદેન-उद्धन्धनानाम्, ‘કસા’ ઇતિ પ્રસિદ્ધા-
નામ્, તથા-‘માદમરણાણં પિદમરણાણં માદમરણાણં મગિનીમરણાણં’ માતૃમરણાણાં
પિતૃમરણાણાં મગિનીમરણાણામ્ ‘મઞ્જાપુત્તધૂતમુણ્ઠામરણાણં’ માર્યા-પુત્ર-દુહિત-
સ્તૃષા મરણાણામ્, ‘દારિદ્રાણં’ દારિદ્રયાણામ્ ‘દોહમ્મગાણં’ દૌર્ભાગ્યાનામ્, અપ્પિ-
યસંવાસાણં’ અપિયસહવાસાનામ્ ‘પિયવિપ્પમોગાણં’ પ્રિયવિપ્પમોગાનામ્ ‘વહૂણં’
દુક્ખદોમ્મમણ્ઠસાણં’ દુઃખદૌર્મનસ્થાનામ્ ‘આમાગિનો મવિસંસંતિ’ આમાગિનો
મવિષ્યન્તિ-उपगोक्ताना वियोगजनितदुःखानां मागिनो भविष्यन्ति-हिंसाकर्तारो-
ऽनुषोदयितारो वा परतीर्थिकाः, તથા-‘અગાહ્યં ચ ણં’ અનાદિકં ચ લલુઃ નાસ્તિ-
આદિર્યસ્ય સોઽનાદિઃ અનાદિરેવ અનાદિકસ્તમ્ ‘અણવયગ્ગં’ અવમદ્યમ્-ન વિચયે

આદિ મેં ઉત્પત્તિ, જરા, મરણ, જન્મ, પુનર્ભવ-પુનઃ-પુનર્ભવધારણ ગર્ભ-
વાસ એવં ભવ ઋત્ત્વન કા ભાગી હોના પડેગા । જીવહિંસા કા ઉપદેશ
દેને વાલે ઓર જીવઘાત કરને વાલે હસી ભવ મેં વહુન-સે દંડ, મુંડન, તજ્જના, તાલના ઓર ઘોલના (મથન) એવં ઉદ્ધવન આદિ કે
પાત્ર હોતે હૈં । ચે પિતૃમરણ, માતૃમરણ, આતૃમરણ, માગિનીમરણ,
પત્ની મરણ, પુત્ર મરણ, દુહિતા મરણ, પુત્રવધૂમરણ, દરિદ્રતા, દુર્ભાગ્ય,
અનિષ્ટ સંયોગ, હૃષ્ટવિયોગ હત્યાદિ દુઃખોં ઓર દૌર્મનસ્થોં કે ભાગી
હોંગે વે અનાદિ અનન્ત, દીર્ઘ કાલીન ચારગતિ વાલે સંસાર રૂપી વન

ધારણ, ગર્ભવાસ અને ભવબ્રમણના ભાગી થવું પડશે એવ હિંસાનો ઉપ-
દેશ આપવાવાળા અને એવાની હિંસા કરવાવાળા આજ ભવમાં ઘણા એવા
દંડ, મુંડન, તજ્જના તાલના અને ઘોળવું (મથન) તથા ઉદ્ધવન વિગે-
રના પાત્ર બનવું પડે છે. તેઓ પિતૃ મરણ-પિતાના મરણ-માતાના મરણ,
ભાઈના મરણ, બહેનના મરણ સ્ત્રીના મરણ, પુત્ર મરણ, પુત્રી મરણ, પુત્રવ-
ધૂનું મરણ, દરિદ્રપણ, દુર્ભાગ્ય અનિષ્ટ સંયોગ ઇષ્ટ વિયોગ વિગેરે દુઃખો
અને દૌર્મસ્થાના ભાગી બનશે. તેઓ અનાદી, અનન્ત, દીર્ઘ કાળ સંબંધી

અવદગ્ર-પર્યન્તો यस્ય તથામૂતમ્-અન્તરહિતમ્ 'દીદમદ્' દીર્ઘપધ્વમ્, 'ચાતુ-
રંતસસારકંતારં' ચાતુરન્તસંસારકાન્તારમ્, ચતુરન્તં ચતુર્વિમાગં નરકત્વાદિભેદેન,
તદેવ ચાતુરન્તં તચ્ચ તત્ સંસારકાન્તારં ચ ચાતુર્ગતિકમંસારારણ્યમ્ 'મુઞ્જો મુઞ્જો'
ભૂયો ભૂયો ભૂવોઽનન્તવારમિતિ યાવત્ 'અણુપરિયટ્ઠિસંતિ' અનુપર્યટ્ઠિષ્યન્તિ-પરિભ્ર-
મણં કરિષ્યન્તિ 'તે નો સિઙ્ગિસંતિ' તે નો સેત્સ્યન્તિ-સિદ્ધિર્ગતિં કદાપિ ન માપ્સ્ય-
ન્તિ। 'નો બુઙ્ગિસંતિ' નો ભોત્સ્યન્તિ-બોધમાગિનઃ કેવલિનો ન ભવિષ્યન્તિ 'જાત્ર
નો સવ્વદુઃખાણં અંતં કરિસંતિ' યાવન્નો સર્વદુઃખાનામન્તં કરિષ્યન્તિ-સર્વાણિ-
શારીરિકમાનસાદીનિ તેવામન્તં-નાશં ન કરિષ્યન્તિ, 'એસ તુલા' એવા તુલા-સ્વયૂ-
થિકાનામપિ 'એસ પમાણે' એતત્પમાણમ્-પરપીડા ન કર્તવ્યા એતદેવ પ્રમાણમન્યદઃ
પ્રમાણમ્ 'એસ સમોસરણે' એતત્સમવસરણમ્-આગમસારઃ-પરપીડા ન કર્તવ્યા
इत्येवं प्रत्येकं जीवं प्रति सादृश्यम्, 'पत्तेयं तुला' प्रत्येकं तुला 'पत्तेयं पमाणे' प्रत्येकं
प्रमाणम्-परपीडा न कर्तव्या इत्येवं प्रत्येकं जीवं प्रतिप्रमाणम् 'पत्तेयं समोसरणे'
प्रत्येकं समवसरणम्-परपीडा न कर्तव्या इत्येवं प्रत्येकं जीवं प्रति सास्त्रसारः,
हिंसकानां मार्गं प्रदर्श्याऽहिंसकानां मार्गमाह-'तत्थ णं जे ते समणा माहणा एव
माइक्खंति जाव पल्ल्वेति' तत्र खलु ये ते श्रमणा माहना एवमाख्यान्ति यावदेवं

મેં વાર-વાર અર્થાત્ અનન્ત વાર પરિભ્રમણ કરેંગે । વે સિદ્ધિ નહીં પ્રાપ્ત
કર સકેંગે, બોધ કે ભાગી નહીં હોંગે, યાવત્ સર્વ શારીરિક-માનસિક
દુઃખોં કા અન્ન નહીં કર સકેંગે । યહી સ્વ કે લિધ તુલા હૈ ઓર યહી
પ્રમાણ હૈ કિ દૂસરોં કો પીડા નહીં પહુંવાના ચાહિધ । હસકે અતિ-
રિક્ત અન્ય અપ્રમાણ હૈ । પરપીડા ન ઉત્પન્ન કરના હી સમવસરણ
અર્થાત્ આગમ કા સાર હૈ । યહ સમી પ્રાણિયોં કે લિધ સમાન હૈ ।
પ્રત્યેક કે લિધ પ્રમાણ હૈ । પ્રત્યેક કે લિધ યહી આગમ કા સાર હૈ ।

આર ગતિવાળા સંસાર રૂપી વનમાં વારંવાર અર્થાત્ અનંતવાર પરિભ્રમણ
કરશે. તેઓ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નહીં કરી શકે, બોધના ભાગી થશે નહીં. યાવત્
તેઓ શારીરિક અને માનસિક દુઃખોના અંત કરી શકશે નહીં. આજ
બુદ્ધાને માટે તુલા સમજવી. અને એજ પ્રમાણ છે કે-ખીલ્લોને પીડા કરવી ન
જોઈએ. આ શિવાય ખીલું અપ્રમાણ છે. આ પીડા ન ઉપજાવવી એજ સમવ-
સણ અર્થાત્ આગમનો સાર છે. આ પણ પ્રાણિયો માટે સમાન છે. દરેકને
માટે પ્રમાણ છે. દરેકને માટે આજ આગમનો સાર છે તેમ સમજવું.

नासिकाछिन्नकानाम् ओष्ठछिन्नकानां शीर्षकछिन्नकानां मुखछिन्नकानां वेद-
छिन्नकानां हृदयोत्पाटितानां नयनवृणदशनवदनजिह्वोत्पाटितानां घर्षितानाम्
एतेषामर्थाः दशाश्रुतस्कन्धे पष्ठेऽध्ययने दशमसूत्रे २३५ पृष्ठे द्रष्टव्याः । 'जाव-
वह्णं दुक्खदोम्मणस्साणं' यावद् दुःख दौर्मनस्यानाम् 'णो भागिणो भविस्संति'
नो भागिनो भविष्यन्ति-अहिंसाव्रतपालनात् कथमपि दण्डभागिनो न भविष्यन्ति,
कारणाऽभावात् 'अणाइयं च णं' अनादिकं च खलु 'अणायगं' अवदग्रम् 'दीहं
मद्धं' दीर्घमध्वम् 'चाउरंतसंसारकंतारं' चातुरन्तसंसारकान्तारम् 'भुज्जो
भुज्जो' भूयो भूयः 'णो अणुपरियट्ठिस्संति' नो अनुपर्यटिष्यन्ति । 'ते सिञ्जि-
स्संति' ते सेत्स्यन्ति सिद्धिं गमिष्यन्तीत्यर्थः । 'ते बुज्जिस्संति' ते भोत्स्यन्ति
'जाव सव्वदुक्खाणं अंतं करिस्संति' यावत्सर्वदुःखानामन्तं करिष्यन्ति, सेत्स्यन्ति
-सिद्धिं प्राप्स्यन्ति, भोत्स्यन्ति-केवलिनो भविष्यन्ति, मोक्षयन्ति कर्मबन्धनात्,
परिनिर्वास्यन्ति सर्वथा सुखिनो भविष्यन्ति, सर्वाणि च तानि दुःखानि-शारीर
मानसादीनि तेषां मन्तं-विनाशं करिष्यन्तीति ॥ सू० २६=३१ ॥

ओष्ठ छेदन, शिर छेदन, मुख छेदन, लिंगछेदन, हृदयोत्पाटन (हृदय-
को उखाडना) नयन, अण्डकोष, दन्त वदन एवं जिह्वा के उत्पाटन
आदि व्यथाओं का भागी नहीं होना पड़ता (दशाश्रुत स्कंध के छठे
अध्ययन के दशम सूत्र पृ० २३५ में इन यातनाओं के विषय में विशेष
देखना चाहिए ।) यावत् उन अहिंसकों को न अनेक प्रकार के दुःखों
का सामना करना पड़ता है और न दौर्मनस्यों का ही । वे अनादि
अनन्त दीर्घकालीन-दीर्घ मार्ग वाले चातुर्गतिक संसार अरण्य में पुनः
-पुनः भ्रमण नहीं करेंगे । वे सिद्ध होंगे, बुद्ध होंगे यावत् समस्त

छेदन ओठ-छेठनुं छेदन, शिर छेदन, मुख छेदन, लिंग छेदन (हृदयोत्पाटन,
(हृदयने उभेउवु) नयन, आंख अण्डकोष, दांत, मुख, अने ललने उभेउवा
विगेरे व्यथा-पीडाओने लोगवनी पडती नथी. (दशाश्रुतस्कंधना छठा अध्य-
यनना दसमा सूत्र पृ. २३५ मां आ यातनाओना संभंधमां विशेष प्रका-
रथी वर्णन करवामां आवेल छे ते लज्जासुओओ त्यांथी, जेधं लेवु" यावत्
ते अहिंसकेने अनेक प्रकारना दुःखोना सामना करवो पडतो नथी. तथा
दौर्मनस्येना पणु सामनेा करवो पडतो नथी. तेओ अनादि अनंत दीर्घ
कालीन-दीर्घ मार्गवाणा, चातुर्गतिक-चार गतिवाणां संसार रूपी अरण्य-
जंगलमां वारंवार भ्रमणु करता नथी, तेओ सिद्ध थशे, बुद्ध थशे यावत्

मूलम्—इच्छेतेहिं वारसहिं किरियाठाणेहिं वट्टमाणा जीवा णो सिज्झिंस्सु णो बुज्झिंस्सु णो परिणिट्ठाइंस्सु जाव नो सब्बदुक्खाणं अंतं करेस्सु वा णो करेति वा णो करिस्संति वा । एयंस्सि चेव तेरस्समे किरियाठाणे वट्टमाणा जीवा सिज्झिंस्सु बुज्झिंस्सु मुच्चिंस्सु परिणिट्ठाइंस्सु जाव सब्बदुक्खाणं अंतं करेस्सु वा करंति वा करिस्संति वा । एवं से भिक्खू आयद्वी आयहिण्ण आयगुत्ते आयजोगे आयपरक्कमे आयरक्खिण्ण आयाणुकंपण्ण आयनिप्फेडण्ण आयाणमेव पडिसाहरेज्जासि त्तिवेमि ॥सू० २७॥४२॥

‘इति वीयसुयक्खंधस्स किरियाठाणे नामं बीईयमज्झयणं समत्तं’

छाया—इत्येतेषु द्वादशसु क्रियास्थानेषु वर्तमाना जीवा नो असिध्यन् नो अबुध्यन् नो अमुञ्चन् नो परिनिवृत्ताः यावन्तो सर्वदुःखानामन्तमकार्षुर्वा नो कुर्वन्ति वा नो करिष्यन्ति वा । एतस्मिन्नेव त्रयोदशे क्रियास्थाने वर्तमाना जीवाः असिध्यन् अबुध्यन् अमुञ्चन् परिनिवृत्ताः यावत्सर्वदुःखानामन्तमकार्षुर्वा कुर्वन्ति वा करिष्यन्ति वा । एवं स भिक्षुः आत्मार्थी आत्महितः आत्मगुप्तः आत्मयोगः आत्मपराक्रमः आत्मरक्षितः आत्मानुकम्पकः आत्मनिस्तारकः आत्मानमेव मत्तिसंहरेदिति ब्रवीमि ॥ सू० २७=४२ ॥

॥ इति द्वितीयश्रुतस्कन्धीय द्वितीयाऽध्ययनम् ॥

टीका—अस्मिन् द्वितीयाऽध्ययने त्रयोदशक्रियास्थानानां विस्तरेण निरूपणं कृतम् । तत्र च आद्वादशक्रियास्थानं संसारकारणम्, त्रयोदशे तु तद्विपरीत

शारीरिक-मानस दुःखों का अन्त करेगे । कर्म बन्धन से छुटकारा प्राप्त करेगे और सर्वथा सुखी होंगे ॥२६॥

‘इच्छेएहिं वारसहिं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—प्रकृत दूसरे अध्ययन में तेरह क्रियास्थानों का विस्तार पूर्वक निरूपण किया गया है । उनमें प्रथम के बारह क्रिया स्थान संसार

संघना शारीरिक-शरीर संबंधी अने मानसिक-मन संबंधी दुःखोंना अंत करेगे कर्म बंधनी छुटकारे प्राप्त करेगे, अने सर्वथा सुखी होंगे ॥सू २६॥

‘इच्छेएहिं वारसहिं’ इत्यादि

टीकार्थ—आ आहु भीजा अध्ययनमां तेर क्रियास्थानां विस्तार पूर्वक निरूपण करवाया आवी गयुं छे, तेमां पडैलाना १२ आर क्रियास्थानां

નિત્યાઽપરિમેયાઽઽનન્દાત્મકમોક્ષકારણમિત્યપિ વ્યવસ્થાપિતમ્ । અતો દ્વાદશ-
ક્રિયાસ્થાનસેવકાઃ સંસારગતિમ્ આત્રયોદશોપસેવકાસ્તુ મોક્ષમિત્યેતમર્થં પ્રદર્શયન્
-અધ્યયનોપસંહારવ્યાજેન સૂત્રમાનમયતિ-‘ઇચ્છેતેહિ’ इत्येतेषु ‘वारसहि’ द्वादशसु
‘किरियाठाणेहि’ क्रियास्थानेषु-पूर्वोपदर्शितद्वादशक्रियास्थानेषु ‘वृत्तमाणा’ वर्त्त-
मानाः ‘जीवा’ जीवाः-प्राणिनः मोहनीयकर्मवशात् ‘णो सिद्धिंसु’ नो असिध्यन्
-सिद्धि-मोक्षं न प्राप्तवन्तः ‘णो बुद्धिंसु’ नो अबुध्यन्-बोध-केवलज्ञानं कथमपि
न प्राप्तवन्तः, ‘णो मुच्चिंसु’ नो अभुञ्चन्-न कर्मभ्यो मुक्तवन्तः ‘णो परिनिव्वाइंसु’
नो परिनिवृत्ताः-मोक्षं न प्राप्ता, इत्यर्थः । ‘जाव’ णो सर्वदुःखाणं अंतं करेंसु वा
यावत् नो सर्वदुःखाना मन्तमकार्पु वा-सर्वदुःखानामन्तं न कृतवन्तः, एतेन

કે કારણ છે । તેરહવાં ક્રિયાસ્થાન ડનસે વિપરીત છે । વહ નિત્ય અપરિ-
મિત સુખ રૂપ મોક્ષ કા કારણ છે, યહ મી કહા જા ચુકા છે । અતઃવ
ચારહ ક્રિયાસ્થાનો કા સેવન કરને વાલે સંસાર કો પ્રાપ્ત કરતે છે ઓર
તેરહવે ક્રિયા સ્થાન કા સેવન કરને વાલે મોક્ષ કો પ્રાપ્ત કરતે છે ।
હસ અર્થ કો પ્રકાશિત કરતે હુઃ અધ્યયન કે ઉપસંહાર કે રૂા મેં
સૂત્રકાર કહતે છે-

इन पूर्वोक्त चारह क्रियास्थानों में वर्त्तमान जीवों ने भूतकाल में
मोहनीय कर्म के उदय होने के कारण सिद्धि प्राप्त नहीं की है केवल
ज्ञान प्राप्त नहीं किया है, कर्मों से मुक्ति प्राप्त नहीं की है परिनिर्वाण
को प्राप्त नहीं किया है, यावत् समस्त दुःखों का अन्त नहीं किया है ।
बाहर क्रिया स्थानों में रहे हुए जीव वर्त्तमान में भी दुःखों का अन्त
नहीं करते हैं और न भविष्य में अन्त करेंगे ।

સંસારના કારણુ રૂપ છે. તેરમું ક્રિયાસ્થાન તેનાથી ઉલટું છે. અર્થાત્ તે નિત્ય
અપરિચિત સુખ રૂપ, મોક્ષનું કારણુ છે. તે પણ કહેવામાં આવી ગયું છે
તેથી જ બાર ક્રિયાસ્થાનોનું સેવન કરવાવાળાઓ સંસારને પ્રાપ્ત કરે છે
અને તેરમા ક્રિયાસ્થાનનું સેવન કરવાવાળા મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. આ
અર્થને સ્પષ્ટ કરતા થકા અધ્યયનના ઉપસંહાર રૂપથી સૂત્રકાર કહે છે,-

આ પૂર્વોક્ત બાર ક્રિયાસ્થાનોમાં રહેનારા જીવોએ ભૂતકાળમાં મોહ-
નીય કર્મના ઉદય થવાને કારણે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી નથી. કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત
કયું નથી કર્મથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી નથી. પરિનિર્વાણ પ્રાપ્ત કરેલ નથી.
બાર ક્રિયા સ્થાનોમાં રહેલા જીવો વર્તમાનમાં પણ દુઃખોનો અન્ત કરતા
નથી. અને ભવિષ્યમાં પણ અન્ત કરશે નહીં.

દ્વાદશક્રિયાસ્થાનેષુ વિદ્યમાનાઃ જીવાઃ કથમપિ સર્વદુઃખનામન્તમ્ 'જો કરે'તિ વા' નો કુર્વન્તિ, વર્તમાનકાલેડપિ દ્વાદશક્રિયાસ્થાનેષુ વિદ્યમાનાઃ 'જો કરિસ્સંતિ વા' નો કરિષ્યન્તિ વા-સર્વદુઃખાનામિત્યનુષઙ્ગનીયમ્ । દ્વાદશક્રિયાસ્થાનેષુ વિદ્યમાનસ્ય મોક્ષાદ્યસંભવં દર્શયિત્વા, ત્રયોદશક્રિયાસ્થાને વિદ્યમાનસ્ય મોક્ષાદિ-સંભાવનાં દર્શયતિ-'અયંસિ ચેવ તેરસમે કિરિયાઠાજે' એતસ્મિન્નેવ ત્રયોદશે ક્રિયાસ્થાને 'વહમાણા' વર્તમાનાઃ 'જીવા' જીવઃ; 'સિદ્ધિસુ' અભિધ્યન્-સિદ્ધિ' ગતાઃ; 'બુદ્ધિસુ' અબુદ્ધયન્-બોધં પ્રાપ્તવન્તઃ; 'મુક્તિસુ' અમુચ્ચન્ સમારકાન્તારમ્ 'પરિણિવાદસુ' પરિનિવૃત્તાઃ-મોક્ષમધિગતવન્તઃ 'જાત સવ્વ દુક્ખાણં અંતં કરે'સુવા' યાવત્સર્વદુઃખાનામન્તમકાર્પુર્ણા । અતીતકાલે યે-એતસ્ય ત્રયોદશસ્થાનસ્ય-આસે-વનાદ્દહ્વોડમવન્ દુઃખાન્તકારાઃ 'કરતિ વા' કુર્વન્તિ વા, વર્તમાનેડપિ વહ્વો દુઃખાન્તકારા ભવન્તિ, મવિષ્યન્તિ ચ-નવિષ્યતિકાલે સર્વદુઃખાન્તકારાઃ વહ્વઃ, 'અંસે સિદ્ધિસુ' એવં સ મિદ્ધુ એવમ્-અનેન પ્રકારેણ દ્વાદશક્રિયાસ્થાનસ્ય વર્જયિતા-મિદ્ધુઃ 'આયટ્ઠી' આત્માર્થો-આત્મનોડર્થઃ આત્માર્થઃ-મોક્ષપ્રાપ્તિલક્ષણઃ સ વિચિતે યસ્ય સ તથા, 'આયદ્દિપ્પ' અત્મહિતઃ આત્મનઃ હિતં કરવાણં યસ્ય સ તથા, 'આયગુત્તે' આત્મગુપ્તઃ-આત્મા ગુપ્તો યસ્ય સ તથા, 'આયજોને' આત્મયોગઃ-કુશલમનઃ પ્રવૃત્તિરૂપઃ સ યસ્યાસ્તિ સ તથા, 'આયારકમે' આત્મપરાક્રમ-આત્મનિ

હસ પ્રકાર વાહર ક્રિયા સ્થાનોં મેં વિદ્યમાન જીવોં કે લિપ્તિ સિદ્ધિ આદિ કી પ્રાપ્તિ અસંભવ હૈ, યહ દિલ્લાલકર અવ તેરહવેં ગુણ સ્થાન મેં વિદ્યમાન જીવોં કો મોક્ષ પ્રાપ્તિ આદિ સંભવ દિલ્લાલતે હૈ-તેરહવે ક્રિયા સ્થાન મેં વર્તમાન જીવોં ને સિદ્ધિ પ્રાપ્તિ કી હૈ, કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કિયા હૈ સંસાર કાન્તાર સે મુક્તિ પ્રાપ્તિ કી હૈ, પરિનિર્વાણ-પ્રાપ્તિ કિયા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કિયા હૈ । વર્તમાન કાલ મેં જો હમ ક્રિયા સ્થાન મેં વર્તમાન હૈં ઓર અવિષ્યત્ મેં વર્તેંગે, ઝન્હેં સિદ્ધિ-મુક્તિ પ્રાપ્તિ હોગી । ઝન્હેં સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત હોગા ।

આ રીતે આર ક્રિયા સ્થાનોમા રહેવાવાળા જીવોને માટે સિદ્ધિ વગેરેની પ્રાપ્તિ અસંભવ છે. એ બતાવીને હવે ૧૩ તેરમાં ગુણસ્થાનોમાં રહેલા જીવોને મોક્ષની પ્રાપ્તિનો સંભવ વિગેરે બતાવે છે. ૧૩ તેરમાં ક્રિયા સ્થાનમાં રહેવાવાળા જીવો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે; સંસાર રૂપી કાન્તાર-જગલમથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી છે. પરિનિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે. યાવત્-સઘળા જીવોનો અંત કરેલ છે વર્તમાન કાળમાં જોઆ આ ક્રિયાસ્થાનમાં રહેલા છે, અને ભવિષ્યમાં આ ક્રિયાસ્થાનમાં રહેશે તેઓને સિદ્ધિ અને મુક્તિ પ્રાપ્ત થશે. અને તેઓના સઘળા જીવોનો અંત થશે.

સંગમે પરાક્રમો यस્ય સ સંપન્નપરાક્રમકારકઃ ‘આયરક્ષિત્વ’ આત્મરક્ષિતઃ—આત્મા
 રક્ષિતો દુર્ગતિમાપ્તેન સંસારાગ્નિનિવારણેન સ આત્મરક્ષિતઃ ‘આયાણકંઠ’
 આત્માનુકર્યકઃ—આત્માનમાસ્રવપરિહારેણ અનુકર્યતે इत्याત્માऽનુકર્યકઃ ‘આય-
 નિષ્કેડ’ આત્મનિસ્સારકઃ—આત્માનં સંસારાન્નિસ્સારયતીતિ આત્મનિઃસારકઃ
 હ સાધુઃ । ‘આયાણમેવ પહિસાદરેજ્ઞાસિ’ આત્માનમેવ મતિસંહરેત્, આત્માનં
 સર્વપાપેભ્યો દ્વાદશક્રિયાસ્થાનેભ્યો નિવર્તયેત્, ‘ત્તિ વેમિ’ इति ત્રીતીય-સ્કન્ધ-
 સુધર્માસ્વામી કથયામિ શ્રી તીર્થંકરમુવાચ્છ્રુત્વા ॥૨૭=૪૨॥

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्गुरुमादिपदभूषितबालब्रह्मचारि — ‘जैनाचार्य!
 सुद्धश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य “समयार्थबोधिन्या
 रूपया” व्याख्यया समलङ्कृतम् द्वितीयश्रुतस्कन्धस्य क्रियास्थाननामकं
 द्वितीयाऽध्ययनं समाप्तम् ॥

બારહ ક્રિયા સ્થાનોં કા ત્યાગી આત્માર્થી-આત્મકલ્યાણ મેં
 ઉચ્ચન, આત્મહિતૈષી, આત્મ શુભ, આત્મા કો વિષયાદિ સે ગોપન
 કરને વાળા, આત્મયોગી-આત્મસ્વરૂપ મેં રમણ કરને વાળા આત્મ
 પરાક્રમ કરને વાળા, આત્માનુકર્યી આશ્રવ કા ત્યાગ કરકે આત્મા
 પર અનુકર્યા કરને વાળા ઔર આત્મનિસ્સારિક-આત્મા કો સંસાર સે
 તારને વાળા મિશ્રુ અપને આપકો સમસ્ત પાપોં સે દૂર રક્ષે । ‘ત્તિ વેમિ’
 સુધર્માસ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હેં-હે જમ્બૂ ! જૈસા તીર્થંકર
 ભગવાન કૈ મુખ સે મૈને સુના હૈ વૈસા હી તુમ્હેં કહતા હું ॥૨૭॥

द्वितीय श्रुत स्कन्ध का द्वितीय अध्ययन समाप्त ।

બાર ક્રિયાસ્થાનોના ત્યાગ કરવાવાળા એવા આત્મ કલ્યાણમાં ઉદ્યમ-
 વાળા, આત્મ હિતૈષી, આત્મ શુભ, આત્માને વિષય વિગેરેથી ગોપન કરવા-
 વાળા, આત્મયોગી-આત્મ-સ્વરૂપમાં રમણ કરવાવાળા, આત્મ પરાક્રમી-સંય-
 મમાં પરાક્રમ કરવાવાળા, દુર્ગતિથી આત્માનું રક્ષણ કરવાવાળા, આત્માનુ-
 કર્યી-આસવનો ત્યાગ કરીને આત્મા પર અનુકર્ય ॥-દયા કરવાવાળા, અને
 આત્મ નિસ્સારક-આત્માને સંસારથી તારવાવાળા મિશ્રુ-મુનિ પોતાને સઘળા
 પાપોથી દૂર રાખે.

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે—હે જમ્બૂ તીર્થંકર ભગવા-
 નની પાસેથી જે પ્રમાણે મેં સાંભળેલ છે, એજ પ્રમાણે હું તમોને
 કહું છું. ॥સૂ. ૨૭॥

श्रीश्रुतस्कन्धं श्रीश्रुत अध्ययन समाप्त ॥२-२॥

॥ અથ દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધે તૃતીયમધ્યયનમ્ ॥

દ્વિતીયં ક્રિયાસ્થાનનામકમધ્યયનં નિરૂપ્ય તૃતીયમધ્યયનં નિરૂપયતે । અતીતા-
ડનન્તરાઽધ્યયને પ્રતિપાદિતં યત્-યઃ સાધુર્દ્વિગક્રિયાસ્થાનં પરિત્યજ્ય ત્રયોદશં
ક્રિયાસ્થાનમારાધયતિ, આરાધયન્ સાવચસર્વકર્મભ્યો નિવૃત્તઃ સ્વકીયં કર્મ વ્યતિગ-
ણ્ય મોક્ષગતિમાપ્નયતિ । પરન્તુ-આહારશુદ્ધિવન્તરેણ સાવચાઽનુષ્ઠાનાન્નિવૃત્તિ નં
સમ્ભવતીત્યત આહારપરિજ્ઞાર્થં તૃતીયમધ્યયનમ્ આરંભયતે । પ્રક્રાન્તાઽધ્યયને પ્રતિપાદ-
યિષ્યતિ-જીવઃ પ્રાયશઃ પ્રતિદિનમાહારમાહરતિ, તદભાવે શરીરનિર્વાહાઽસંભવાત્ ।
સમ્પતિ સૂત્રાઽનુગમેઽસ્ત્રલિતાદિગુણોપેતં સૂત્રમાહ-

તૃતીય અધ્યયન કા પ્રારંભ-

ક્રિયાસ્થાન નામક દ્વિતીય અધ્યયન કા નિરૂપણ કરકે અત્ર ક્રમ
પ્રાપ્ત તૃતીય અધ્યયન કા નિરૂપણ કરતે હૈં । પિછલે અધ્યયન મેં કહા
ગયા હૈ કિ જો સાધુ ઘારહ ક્રિયાસ્થાનોં કો ત્યાગ કર તેરહવે ક્રિયાસ્થાન
કી આરાધના કરતા હૈ, વહ સમસ્ત સાવચ કાર્યોં સે નિવૃત્ત હોકર ઓર
સમસ્ત કર્મોં કા ક્ષય કરકે મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત કરતા હૈ । કિન્તુ આહાર
શુદ્ધિ કે વિના સાવચ અનુષ્ઠાન સે નિવૃત્ત હોના સંભવ નહીં હૈ । અતઃ
એવ આહારપરિજ્ઞા કે લિપ્તે તીસરે અધ્યયન કા આરંભ ક્રિયા જાતા હૈ ।
પ્રકૃત અધ્યયન મેં યહ કહા જાયગા કિ જીવ પ્રાયઃ પ્રતિદિન આહાર
કરતા હૈ, ક્યોંકિ આહાર કે અભાવ મેં શરીર કા નિર્વાહ સંભવ નહીં
હૈ । અતઃ અવ સૂત્રાનુગમ મેં અસ્ત્રલિત ગુણોં સે યુક્ત સૂત્ર કા
ઉચ્ચારણ ક્રિયા જાતા હૈ—‘સુયં મે આહસં તેણં’ હત્યાદિ ।

ત્રીજા અધ્યયનનો પ્રારંભ-

ક્રિયાસ્થાન નામના ત્રીજા અધ્યયનનું નિરૂપણ કરીને હવે કેમપ્રાપ્ત આ
ત્રીજા અધ્યયનનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે-પાછલા અધ્યયનમાં કહેવામાં આવ્યું
છે કે જો સાધુ ૧૨ આર ક્રિયાસ્થાનોનો ત્યાગ કરીને તેરમા ક્રિયાસ્થાનની
આરાધના કરે છે. તે સઘળા સાવચ કાર્યોથી નિવૃત્ત થઈને અને સઘળા
કર્મોનો ક્ષય કરીને મોક્ષગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ આહારશુદ્ધિ વિના સાવચ
અનુષ્ઠાનથી નિવૃત્ત થવું સંભવતું નથી. તેથી જ આહાર પરિજ્ઞા માટે આ
ત્રીજા અધ્યયનનો આરંભ કરવામાં આવે છે. આ અધ્યયનમાં એ કહેવામાં
આવશે કે જીવ પ્રાયઃ દરરોજ આહાર કરે છે. કેમકે-આહાર વિના શરીરનો
નિર્વાહ સંભવતો નથી હવે સૂત્રાનુગમમાં અસ્ત્રલિત ગુણોવાળા સૂત્રનું
ઉચ્ચારણ કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—

‘સુયં મે આહસં તેણં’ હત્યાદિ

मूलम्—सुयं मे आउसं तेन भगवया एवमखायं इह खलु
 आहारपरिणाममज्ज्ञयणे, तस्स णं अयमट्ठं—इह खलु पाईणं वा ४
 सव्वओ सव्वावंति च णं लोगंसि चत्तारि वीयकाया एवमाहिजंति,
 तं जहा—अग्गवीया मूलवीया पोरवीया खंधवीया, तेसिं च णं
 अहावीए णं अहावगासेणं इहेगइया सत्ता पुढवीजोणिया
 पुढवीसंभवा पुढवीवुक्कमा तज्जोणिया तस्संभवा तदुवक्कमा
 कम्मोवगा कम्मणियाणेणं तत्थ वुक्कमा णाणाविहजोणियासु पुढ-
 वीसु रुक्खत्ताए विउट्ठंति। ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणियाणं पुढ-
 वीणं सिणेहमाहारंति, ते जीवा आहारंति पुढवीसरीरं आउसरीरं
 तेउसरीरं वाउसरीरं वणस्सइसरीरं। णाणाविहाणं तसथावराणं
 पाणोणं सरीरं अचित्तं कुव्वंति परिविद्धत्थं तं सरीरं पुव्वाहारियं
 तथाहारियं विपरिणयं सारुविकडं संतं। अक्खेऽवि य णं तेसिं
 पुढविजोणियाणं रुक्खाणं सरीरा णाणावण्णा णाणागंधा णाणा-
 रसा णाणाफासा णाणासंठाणसंठिया णाणाविहसरीरपोगल-
 विउट्ठिया ते जीवा कम्मोववन्नगा भवंती त्ति मक्खवायं ।सू. १।४३।

छाया—श्रुतं मया आयुष्मता तेन भगवता—एवमाख्यातम् इह खलु आहार-
 परिणाममाध्ययनम्, तस्य खलु अयमर्थः, इह खलु प्राच्यां वा ४ सर्वतः सर्वस्मिंश्च खलु
 लोके चत्वारो बीजकाया एवमाख्यायन्ते, तद्यथा अग्रबीजाः मूलबीजाः पर्वबीजाः
 स्कन्धबीजाः। तेषांश्च खलु यथाबीजेन यथाऽवकाशेन ईहेकृतये सत्त्वाः पृथिवीयो-
 निकाः पृथिवीसम्भवाः पृथिवीव्युत्क्रमाः तद्योनिकाः तत्सम्भवास्तद्व्युत्क्रमाः
 कर्मोपगाः कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमाः, नानाविधयोनिकासु पृथिवीषु वृक्षतया
 विवर्तन्ते। ते जीवाः नानाविधयोनिकानां तासां पृथिवीनां स्नेहमाहारयन्ति। ते
 जीवा आहारयन्ति पृथिवीशरीरमप्सरीरं तेजः शरीरं वायुशरीरं वनस्पतिशरीरम्।
 नानाविधानां त्रयस्थावराणां पाणानां शरीरमचित्तं कुर्वन्ति परिविध्वस्तं तच्छरीरं

પૂર્વાહારિતં ત્વવાહારિતં વિપરિણતં સારૂપીકૃતં સ્યાત્ । અપરાણ્યપિ ચ खलु તેषાं
પૃથિવીયોનિકાનાં વૃક્ષાણાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાણિ નાનાગન્ધાણિ નાનારસાણિ
નાનાસ્પર્શાણિ નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતાણિ નાનાવિધશરીરપુદ્ગલવિકારિતાણિ । તે
જીવાઃ કર્મોપપન્નાઃ ભવન્તીત્યાख्याતમ્ ॥૨૦-૧-૪૩॥

ટીકા—સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં કથયતિ—ભગવાન્ શ્રીમહાવીરઃ—આહાર-
પરિજ્ઞાનામકાધ્યયનસ્ય વર્ણનં કૃતવાન્ । इहलोके बीजकायनामको जीवो भवति,
तस्य शरीरं बीजमेव अतः स बीजकाय इति कथ्यते । स च चतुर्विधः—अग्रबीजो
मूलबीजः पर्वबीजः स्कन्धबीजश्च, इत्यमुमेवाऽभिप्रायं दर्शयति—‘सुयं मे’
इत्यादि ‘आउसंतेणं भगवया’ आयुष्मता भगवता महावीरस्वामिना तीर्थकरेण,
‘एवंमक्खायं’ एवं वक्ष्यमाणप्रकारेणाख्यातं सदसि कथितम्, ‘सुयं मे’ तन्मया
सुधर्मस्वामिना श्रुतम्, ‘इह खलु आहारपरिणाणामज्ज्ञापणे’ इह खलु आहार-
परिज्ञानामकाध्ययनम् । आहारस्य स्वीयकर्तव्यत्वाऽकर्तव्यत्वस्य प्रतिपादनात्—
एतस्याध्ययनस्य ‘आहारपरिज्ञा’ इति नाम भवति । ‘तस्स णं अयम्वहे’ तस्या-

ટીકાર્થ—સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈં—ભગવાન્ શ્રી
મહાવીર ને આહાર પરિજ્ઞા નામક અધ્યયન કા વર્ણન કિયા હૈ । इस
लोक में बीजकाय नामक जीव होता है । उसका शरीर बीज ही होता
है, अनएव वह बीजकाय कहलाना है । वह चार प्रकार का है—अग्र-
बीज, मूलबीज, पर्वबीज और स्कन्धबीज । इसी अर्थ को सूत्रकार दिख-
लाते हैं—आयुष्मान् भगवान् महावीर स्वामीने इस प्रकार समवसरण
में कहा है । मैंने (सुधर्मा स्वामी) ने भगवन्मुखसे हे जम्बू ! सुना है ।
यहां आहार परिज्ञा नामक अध्ययन है । इस अध्ययन में आहार के
संबंध में कर्तव्य अकर्तव्य का प्रतिपादन करने के कारण इस अध्ययन
का नाम ‘आहारपरिज्ञा’ है । इस अध्ययन का यह अर्थ है—

ટીકાર્થ—સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે—ભગવાન્ શ્રી મહાવીર
સ્વામીએ આહાર પરિજ્ઞા નામના અધ્યયનનું વર્ણન કરેલ છે. આ લોકમાં
બીજકાય નામના જીવો હોય છે. તેનું શરીર બીજ રૂપ જ હોય છે. તેથી જ
તે બીજકાય કહેવાય છે. તે ચાર પ્રકારના છે—અગ્રબીજ, મૂલબીજ, પર્વબીજ,
અને સ્કન્ધબીજ, આ જ વિષય હવે સૂત્રકાર બતાવે છે.—આયુષ્માન્ ભગવાન્
મહાવીર સ્વામીએ આ પ્રમાણે સમવસરણમાં કહેલ છે. મેં (સુધર્મા સ્વામી)એ
કે જમ્બૂ ભગવાન્ પાસેથી સાંભળ્યું છે.

ડ્યમર્યઃ 'इह खलु पाईणं वा ४' इह खलु माच्या वा मतीच्या वा उदीच्या वा
अमाच्या वा ४, 'सन्वभो सन्वावन्ति' सर्वतः सर्वस्मिन्नपि 'लोगंसि चत्वारि बीज
काया एव माहिज्जन्ति' लोके चत्वारो बीजकाया प्रमाण्यान्ने । 'तं जहा'
तद्यथा- 'अग्रबीजा' अग्रबीजाः-अग्रे-उपस्तिनभागे बीजं येषां तेऽग्रबीजाः यथा
तिलनालाग्रादयः 'मूलबीजा' मूलबीजाः-मूलमेव बीजमुत्पत्तिकारणं येषां ते
मूलबीजाः-कमलकन्दप्रभृतयः, 'पारवीया' पर्वबीजाः-पर्वणि ग्रन्थी पर्व
या बीजं येषां ते पर्वबीजाः इक्षुप्रमुखाः 'स्कंधबीजा' स्कन्धः 'स्थूडरव
बीजं' येषां ते स्कन्धबीजाः-शल्लकी मृदायः 'तेसि च णं अहावी-
एणं अहावभासेणं' तेषाञ्च खलु यथा बीजेन यथाऽवकाशेन, तत्र तेषां चतुर्विधानां
वनस्पतिकायिकानां यथाबीजेन यद्यस्य बीजमुत्पत्तिकारणं तद् यथाबीजेन
तेन यथाबीजेन, यथा शाल्यङ्कुरस्य शास्त्रिबीजम्-उत्पत्तिकारणम्, यथाऽवकाशेन

इस लोक में पूर्व आदि चारों दिशाओं में चार प्रकार के बीजकाय
कहे गए हैं । वे इस प्रकार हैं-अग्रबीज जिन वनस्पतियों के अग्र भाग
(ऊपरी भाग) में बीज हो । जैसे तिलनाल आम आदि के वृक्ष । मूल-
बीज-मूल ही जिनका बीज अर्थात् उत्पत्ति स्थान हो, वह मूलबीज है
जैसे कमलकन्द आदि । पर्वबीज-पर्व ही जिनका उत्पत्तिस्थान हो जैसे इक्षु
आदि । स्कंधबीज-स्कंध ही जिनका बीज हो, जैसे शल्लकी आदि । इन
बीजकाय जीवों में जो जीव बीज से और जिस अवकाश (प्रदेश) में उत्पन्न
होने की योग्यता वाले होते हैं, वे जीव उसी बीज और उसी प्रदेश में

અહિયા આહારપરિણા નામનું અધ્યયન છે. આ અધ્યયનમાં આહારના સંબંધમાં
કર્તવ્ય, અકર્તવ્યનું પ્રતિપાદન કરવાના કારણે આ અધ્યયનનું નામ 'આહાર
પરિણા' એ પ્રમાણે છે. આ અધ્યયનનો આ નીચે બતાવ્યા પ્રમાણેનો ભાગ છે.-

આ લોકમાં પૂર્વ વિગેરે ચાર દિશાઓમાં ચાર પ્રકારના બીજકાય
કહેવામાં આવ્યા છે. તે આ પ્રમાણે છે. ૧ અગ્રબીજ જે વનસ્પતિયે ના અગ્ર-
ભાગમાં (ઉપરના ભાગમાં) બીજ હોય જેમકે તલ તાડ અને આંખાના વૃક્ષ
વિગેરેમાં હોય છે, તે અગ્રબીજ કહેવાય છે.

(૨) મૂળબીજ-મૂળ જ જેનું બી હોય અર્થાત્ ઉત્પત્તિ સ્થાન હોય,
કમળકંદ મૂળા વિગેરે. તે મૂળબીજ કહેવાય છે

(૩) પર્વબીજ-પર્વ જેના બીજ રૂપ હોય જેમકે શેલડી વિગેરે.

(૪) સ્કંધ બીજ-સ્કંધ જેનું બી હોય જેમકે શલ્લકી વિગેરે

આ બીજકાય છવેમાં જે છવ બીજી અને જે અવકાશ (પ્રદેશ)માં
ઉત્પન્ન થવાની યોગ્યતાવાળા હોય છે. તે બીજો એજ બીજ અને એજ પ્રદે-

—યો યસ્યાઽવકાશઃ—યદ્ યસ્યોત્પત્તિસ્થાનમ્—તેન યથાઽવકાશેન, તદેવમ્—
‘હ્રદેગમ્યા સત્તા પુઢ્વીજોગિયા’ इहैकतये सत्त्वाः पृथिवीयोनिकाः तदेवं यथा
बीजेन यथावकाશેन, इह जगति केचन सत्त्वाः प्राणिनः तथाविविधकर्मोदयात् वन-
स्पतिप्लુत्यन्ते वनस्पतिषु उत्पद्यमाना अपि पृथिवीयोनिका भवन्ति । ‘तद्वा—पुઢ્વી-
સંભવા’ પૃથિવીસંભવાઃ વૃથિવ્યાં સમ્ભવઃ—સદા ભવનપ્રુત્પત્તિર્યેષાં તે તથા । ‘પુઢ્વી-
વ્યુક્તમા’ પૃથિવીવ્યુત્ક્રમાઃ પૃથિવ્યામેવ વિ=વિવિધમ્ ઉત્પાવચ્યેન ક્રમઃ—ક્રમણં
તે તથા, પૃથિવ્યામેવ ક્રમણલક્ષણવૃદ્ધિ પ્રાપ્તા ભવન્તિ । ‘તજ્જોગિયા’ તદ્યોનિકાઃ
પૃથિવીકારણકા અપિ ‘તસ્સંભવાઃ—તત્સંભવાઃ પૃથિવીતઃ સમુત્પન્નાઃ ‘તદુવકમા’
તદુવ્યુત્ક્રમાઃ—પૃથિવ્યાં વર્દિતાઃ, ‘કમ્મોવગા’ કર્મોવગાઃ— કર્મવત્ત્વાદ વનસ્પતિ-
કામ્યાદાગત્ય તેષ્વેવ વનસ્પતિકાયેષુ પુનઃ સમુત્પન્નન્તે ‘કમ્પ્રણિયાણેણં’ કર્મ-
નિદાનેન, તથા તે જીવાઃ કર્મનિદાનેન=કર્મકારણેન સમાકૃત્યમાણાઃ ‘તત્થંબુ-
વકમા’ તત્ત્વંબુત્ક્રમાઃ—તત્ત્વ—વનસ્પતિકાયે વ્યુત્ક્રમાઃ—સમાગતાઃ ‘ળાણાવિહજોગિ-
યાસુ પુઢ્વીસુ’ નાનાવિધયોનિકાસુ પૃથિવીષુ ‘સ્વલ્પત્તાપ્ વિઉટ્ટંતિ’ વૃક્ષતયા
ચિત્તવન્તે—ઉત્પન્નન્તે । ‘તે જીવા તેસિ ળાણાવિહજોગિયાણં પુઢ્વીણં સિણેહમાહા-
રેતિ’ તે—વનસ્પતિજીવાઃ નાનાવિધયોનિકાનાં તાસાં પૃથિવીનાં સ્નેહં—સ્નિગ્ધમાત્રં

પૃથ્વી પર ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસ પ્રકાર કોઈ જીવ કર્મોદય સે વનસ્પતિ
મેં ઉત્પન્ન હોકર ખી પૃથ્વીયોનિક હોતે હૈં । વે પૃથ્વી પર સ્થિત રહતે
હૈં ઓર પૃથ્વી પર હી અનુક્રમ સે વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં । વે પૃથ્વી
પર ઉત્પન્ન હોને વાલે, પૃથ્વી પર રહને વાલે ઓર પૃથ્વી પર હી વૃદ્ધિ
કો પ્રાપ્ત હોને વાલે જીવ કર્મ કે ષલ સે ઓર કર્મ કે નિદાન સે વન-
સ્પતિ કાય સે આકર નાના પ્રકાર કી યોનિ વાલી પૃથ્વી મેં વૃક્ષ રૂપ
મેં પુનઃ ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વે વનસ્પતિ જીવ નાના પ્રકાર કી યોનિવાલી
જસ પૃથ્વી કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હૈં । વે જીવ પૃથિવી શરીર અષ્ટ-

શમાં પૃથ્વી પર ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે કોઈ જીવ કર્મના ઉદયથી વન-
સ્પતિમાં ઉત્પન્ન થઈને પણ પૃથ્વીયોનિક હોય છે તે બધા પૃથ્વી પર જ
સ્થિત રહે છે. અને પૃથ્વી પર જ અનુક્રમથી ઉત્પન્ન થવાવાળા, પૃથ્વી પર
સ્થિત રહેવાવાળા, અને પૃથ્વી પર જ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થવાવાળા જીવો કર્મના
બળથી અને કર્મના નિદાનથી, વનસ્પતિકાયથી આવીને અનેક પ્રકારની
યોનીવાળી પૃથ્વીમાં વૃક્ષ—ઝાડપણાથી ફરીથી ઉત્પન્ન થાય છે

તે વનસ્પતિકાય જીવો અનેક પ્રકારની યોનીવાળી તે પૃથ્વીના સ્નેહસે,
આહાર કરે છે. તે ખીજો પૃથ્વી શરીર, અપ્ શરીર, વાસુ શરીર, અગ્નિ

ચિત્ક્રણતારૂપમાહારયન્તિ-પિવન્તિ વૃક્ષરૂપેણ પરિણતા સ્તે જીવાઃ પૃથિવીસ્નેહં પિવન્તિ । ‘તે જીવા આહારે’તિ’ તે જીવા-આહારયન્તિ-આહારં કુર્વન્તિ પુદ્ગી-સરીરં’ પૃથિવી શરીરમ્ । ‘આડસરીરં’ અપ્શરીરમ્ । ‘તેડસરીરં’ તેજઃ શરીરમ્-ઉષ્ણતારૂપમ્ । ‘વાડસરીરં’ વાયુશરીરમ્ । ‘વણસ્તડ સરીરં’ વનસ્પતિશરીરમ્; આહારયન્તીતિ પૂર્વેણ સમ્બન્ધઃ । વૃક્ષાદિરૂપેણ સમુપપન્ના સ્તે જીવાઃ ‘જાણાવિહાણં તસથાવરાણં પ્રાણાણં’ નાનાવિધાનાં ત્રપસ્થાવરાણાં પ્રાણાણાં જીવાનામ્, ‘સરીરં અચિત્તં કુર્વન્તિ’ શરીરં દેહં સ્વકાયેનાશ્રિત્યાઽચિત્તં કુર્વન્તિ, પુનસ્તદેવ ‘પરિવિદ્ધ-સ્થં’ પરિવિદ્ધસ્તં-નષ્ટમાયં ત્રપસ્થાવરાણામ્ ‘તં સરીરં’ તન્ડરીરમ્ ‘પુવ્વાહારિયં’ પૂર્વાહારિતમ્-પૂર્વસ્મિન્ કાલે ઉપયુક્તમ્, ‘તથા હારિયં’ તત્વાહારિતમ્-ઉત્પત્ત્યન-ન્તરં ત્વગ્દ્વારા-આહારિતં પૃથિવ્યાદીનાં શરીરમ્ આહાર્યં ચ, ‘વિપરિણયં’ વિપરિણ-તમ્ ‘સારુચિકઙ્કં સંતં’ સારુષી કૃતં સ્યાત્ તે વૃક્ષાદિ જીવાઃ પૃથિવીકાયશરીરમાહારિતં તચ્છરીરં-સ્વસ્વરૂપેણ વિપરિણમયન્તિ-સ્વ સ્વ રૂપ કુર્વન્તીતિ યાવત્, ‘અવરેઽ-વિ યણં તેસિં પુદ્ગીજોગિયાણં સ્વલાણં’ અપરેઽપિ ચ સ્વદ્ પૃથિવીયોનિકાનાં વૃક્ષા-ણામપરાપ્યપિ યાનિ શરીરાણિ પૃથિવીશરીરાજ્જાતાનિ, ‘સરીરા’ શરીરાણિ ‘નાનાં વણ્ણા’ નાનાવર્ણાનિ વિલક્ષ્ણરૂપેણેતિ પૃથિવ્યાદિરૂપાઽપેક્ષયા ભવન્તિ । તથા ‘જાણાગંધા’ નાનાગન્ધાનિ-પૃથિવ્યાં યાવત્ ગન્ધસ્તંદપેક્ષયા વિભિન્નગન્ધસમ્યન્નાનિ શરીર અગ્નિશરીર, વાયુશરીર ઓર વનસ્પતિ શરીર કા બી આહાર કરતે હૈં । નાના પ્રકાર કે ત્રપ્સ એવં સ્થાવર જીવોં કે શરીર કો અચિત્ત કર દેતે હૈં । પૃથ્વી કે શરીર કો અચિત્ત કરતે હૈં ઓર પહેલે આહાર કિયે હુર તથા ઉત્પત્તિ કે પશ્ચાત્ ત્વચા આહાર કિયે હુર પૃથ્વીકાય આદિ કે શરીર કો અપને શરીર કે રૂપ મેં પરિણત કર લેતે હૈ । ડન પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોં કે અન્ય શરીર બી હોતે હૈં જો અનેક પ્રકાર કે વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ એવં નાના પ્રકાર કી અવયવ રચનાઓં સે યુક્ત તથા અનેક પ્રકાર કે પુદ્ગલોં સે બને હુર હોતે હૈં ।

શરીર, અને વનસ્પતિ શરીરને પશુ આહાર કરે છે, તેઓ અનેક પ્રકારના ત્રપ્સ અને સ્થાવર જીવોના શરીરને અચિત્ત કરી દે છે. પૃથ્વીના શરીરને અચિત્ત કરે છે. અને પહેલાં આહાર કરેલા તથા ઉત્પત્તિની પછી ત્વચા-ચામડીના-છાલ દ્વારા આહાર કરેલા પૃથ્વીકાય વિગેરેના શરીરને ચોતાના શરીર રૂપથી પરિણમાવી દે છે. તે પૃથ્વી યોનિવાળા વૃક્ષોના બીજાશરીરો પશુ હોય છે. જે અનેક પ્રકારના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને અનેક પ્રકારના અવયવોની રચનાઓથી યુક્ત તથા અનેક પ્રકારના પુદ્ગલોથી બનેલા હોય છે.

भवन्ति । 'णाणारसा' नानारसानि-पृथिव्यापेक्षया विभिन्नरसयुक्तानि, 'णाणा-
फासा' नानास्पर्शानि-तदपेक्षया विभिन्नस्पर्शवन्ति, 'णाणासंठणपंठिया' नाना-
संस्थानसंस्थितानि, अनेकप्रकारकसंस्थानयुक्तानि । 'णाणाविहसरी (पुगलविउ-
ब्वित्ता' नानाविधशरीरपुद्गलविकारितानि-नानारसवीर्यविपाका नानापुद्गलोपचयात्
मूलरूपसंस्थाना दृढालसंहतनाश्च स्युरिति भावः ।

ननु जीवा वृक्षरूपेण पृथिव्यादिभ्यो जायन्ते, तत्र परमेश्वरः कारणम्,
कालादि वा कारणं स्यात् इत्याशङ्कां परिहरति-‘ते जीवा कम्मोववन्ना भवन्ति-
त्ति मक्खायं’ ते जीवाः कर्मोपपन्ना भवन्ति, न तु तत्रेश्वरः कालो वा कारणम् ।
वृक्षशरीरधारणे स्वकृतं कर्मैव हेतुर्भवति, न कालादिरिति तीर्थकरैराख्यातम्-
कथितमिति ॥मु० १-४३॥

मूलम्-अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता रुक्खजोणिया
रुक्खसंभवा रुक्खवुक्कमा, तज्जोणिया तस्संभवा तदुवक्कमा
कम्मोवगा कम्मणियाणेणं तत्थ वुक्कमा पुढवीजोणिण्हि
रुक्खेहि रुक्खत्ताए विउट्ठंति, ते जीवा तेसिं पुढवी जोणियाणं
रुक्खाणं सिणेमाहारेंति, ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरं आउ-
तेउवाउवणस्सइसरीरं, णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं
सरीरं अचित्तं कुव्वंति, परिविद्धत्थं तं सरीरं पुग्वाहारियं तथा-

वे जीव वृक्ष के रूप में पृथ्वी आदि से उत्पन्न होते हैं तो उनकी
उत्पत्ति में परमेश्वर अथवा काल आदि कोई कारण होगा ? इस शंका
का निवारणार्थ सूत्रकार कहते हैं-वे जीव अपने कर्मों के वशीभूत
होते हैं । ईश्वर या काल कारण नहीं है परन्तु वृक्ष का शरीर धारण
करने में उनके द्वारा कृत कर्म ही कारण होना है । ऐसा तीर्थकर
भगवन्तों ने कहा है ॥ १ ॥

તે જીવો વૃક્ષ-આડના રૂપથી પૃથ્વી વિગેરેમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે
તેઓની ઉત્પત્તિમાં પરમેશ્વર અથવા કાળ વિગેરે કોઈ કારણ હશે ? આ
શંકાનું નિવારણ કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-તે બીજો પોતાના કર્મોને વશ હોય
છે ઈશ્વર અથવા કાળ તેમાં કારણ નથી પરંતુ વૃક્ષનું શરીર ધારણ કરવામાં
તેઓ દ્વારા કરેલા કર્મો જ કારણ હોય છે. એ પ્રમાણે તીર્થંકર ભગવાનોએ
કહેલ છે. ॥સૂ. ૧॥

હારિયં વિપરિણામિયં સારુવિકઙ્કં સંતં, અવરેઽવિ ય ણં તેસિં
 રુક્લજોણિયાણં રુક્લાણં સરીરા ણાણાવન્ના ણાણાગંધા ણાણા
 રસા ણાણાફાસા ણાણાસંટાણસંઠિયા ણાણાવિહસરીરપુગ્ગલ
 વિડઘ્વિયા તે જીવા કમ્મોવવન્નગા ભવંતીતિ મક્લાયં ॥સૂ૦ ૨૧૪૪॥

છાયા—અથાઽપરં પુરાઽઽહ્યાતમ્ ઇહૈકતયે સત્ત્વા વૃક્ષયોનિકાઃ વૃક્ષસમ્મવા
 વૃક્ષવ્યુત્ક્રમાઃ । તદ્બોનિકા સ્તત્સમ્મવા સ્તદુપક્રમાઃ કર્મોપમાઃ કર્મનિદાનેન તત્ર
 વ્યુત્ક્રમાઃ પૃથિવીયોનિકેષુ વૃક્ષેષુ વૃક્ષતયા વિવર્તન્તે । તે જીવાઃ તેષાં પૃથિવી-
 યોનિકાનાં વૃક્ષાણાં સ્નેહમાહારયન્તિ, તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીમપ્તેજો-
 વાયુવનસ્પતિશરીરમ્ । નાનાવિધાનાં ત્રણસ્થાવરાણાં પ્રાણાનાં શરીરમ્ ચિત્તં કુર્વન્તિ ।
 પરિવિધ્વસ્તં તચ્છરીરં પૂર્ણહારિતં સ્વચાહારિતં વિપરિણામિતં સારુપીકૃતં સ્યાત્ ।
 અપરાણ્યપિ તેષાં વૃક્ષયોનિકાનાં વૃક્ષાણાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાણિ નાનાગન્ધાણિ
 નાનારસાણિ નાનાસ્પર્શાણિ નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતાણિ નાનાવિધશરીરપુદ્ગલવિકારિ-
 તાણિ । તે જીવાઃ કર્મોપપન્નકા ભવન્તીત્યાહ્યાતમ્ સૂ૦ ૨-૪૪ ।

ટીકા—પૃથિવીયોનિકાન્ વનસ્પતીન્ વૃક્ષાન્ નિરૂપ્ય વૃક્ષયોનિકવૃક્ષસ્વ-
 રૂપમાહ—‘અહાવરં પુરક્લાયં’ અથાઽપરં પુરાહ્યાતમ્, અનન્તરં તીર્થંકરદેવેનાઽપરો
 વનસ્પતિભેદઃ પ્રદર્શિતઃ, ‘ઇહેગઈયા સત્તા રુક્લજોણિયા’ ઇહૈકતયે સત્ત્વા જીવા
 વૃક્ષયોનિકાઃ, વૃક્ષા એવ યોનિઃ—ઉત્પત્તૌ કારણં યેષાં તે, વૃક્ષોપરિ સમુત્પન્ના
 इत्यर्थः, ‘રુક્લસંમવા’ વૃક્ષસમ્મવાઃ—વૃક્ષે એવ વર્તમાનાઃ ‘રુક્લવ્યુત્ક્રમા’ વૃક્ષવ્યુ-

‘અહાવરં પુરક્લાયં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોં કા નિરૂપણ કરકે અવ વૃક્ષ યોનિક
 વૃક્ષોં કા સ્વરૂપ કહતે હૈં—તીર્થંકર ભગવાન્ ને વનસ્પતિ કા દૂસરા ભેદ
 કહા હૈ । વહ ભેદ હૈ વૃક્ષયોનિક વૃક્ષ જો વૃક્ષ વૃક્ષ કે ઝપર ઉત્પન્ન
 હોતા હૈ, વહ વૃક્ષયોનિક વૃક્ષ કહલાતા હૈ । વૃક્ષ સે ઝનકી ઉત્પત્તિ
 હોતી હૈ । વૃક્ષ મૈં હી વે વર્તમાન રહતે હૈં ઓર વૃક્ષ મૈં હી વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત

‘અહાવરં પુરક્લાયં’ इत्यादि

ટીકાર્થ—પૃથ્વી યોનિવાળા વૃક્ષોનું નિરૂપણ કરીને હવે વૃક્ષયોનિવાળા
 વૃક્ષોનું નિરૂપણ કરે છે—તીર્થંકર ભગવાને વનસ્પતિને બીજો ભેદ કહેલ છે.
 તે ભેદ વૃક્ષયોનિક વૃક્ષ એ પ્રમાણેનો છે. જે વૃક્ષ, વૃક્ષ ઉપર ઉત્પન્ન થાય છે,
 તે વૃક્ષયોનિવાળા વૃક્ષ કહેવાય છે. વૃક્ષથી તેઓની ઉત્પત્તિ થાય છે. વૃક્ષમાં
 જ તેઓ સ્થિત રહે છે, અને વૃક્ષમાં વધે છે, વૃક્ષયોનિવાળા, વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન

ત્ક્રમાઃ-વૃક્ષે એવ વર્દનશીલાઃ । ‘તડજોળિયા’ તદ્યોનિકાઃ-વૃક્ષયોનિકાઃ । ‘તસંભવા’ તત્સમ્ભવાઃ ‘તદુત્ક્રમા’ તદ્વ્યુત્ક્રમાઃ-વૃક્ષે એવ વર્દમાનાઃ, ન કેવલં વૃક્ષા એવ કારણં વૃક્ષયોનિકવૃક્ષાણામ્, કિન્તુ-‘કર્મભોવણા’ કર્મભોગાઃ-કર્મવશવર્તિનઃ, ‘કર્મનિયાણેણ’ કર્મનિદાનેન-કર્મનિમિત્તેન ‘તત્થ વુક્કમા’ તત્ત્વ વૃક્ષે વર્દમાનાઃ ‘પુઢવીજોળિયાણં રુક્ખેહિ’ પૃથ્વીયોનિકેષુ વૃક્ષેષુ ‘રુક્ખંતાણ વિકુંઠિ’ વૃક્ષતયા-વૃક્ષરૂપેણ વિવર્તન્તે । તાદૃશજીવા વૃક્ષરૂપેણ વૃક્ષોપરિ જાયન્તે । ‘તે જીવા તેસિ પુઢવીજોળિયાણં રુક્ખાણં’ વૃક્ષોપરિવિદ્યમાનાસ્ને વૃક્ષયોનિક વૃક્ષ જીવાઃ પૃથ્વીયોનિકાનાં વૃક્ષાણામ્ ‘સિણેહમાહારેતિ’ સ્નેહમ્-સ્નિગ્ધમાવમાહારયન્તિ, વૃક્ષરસસ્યૈવાઽઽહારં કુર્વન્તિ, ‘તે જીવા’ તે-વૃક્ષયોનિકવૃક્ષજીવાઃ ‘આહારેતિ’ આહારયન્તિ ‘પુઢવીસરીરં આત્તેઉવાત્તણસ્સઃસરીર’ પૃથ્વીશરીરમ્ અપ્તેજોવાયુવનસ્પતિશરીરમ્, આહારયન્તીતિશેઃ । તથા તે વૃક્ષયોનિકવૃક્ષજીવાઃ ‘નાનાવિદ્યાણં તસથાવરાણં પાણાણં સરીરં અચિત્તં કુર્વન્તિ’ નાનાવિદ્યાનામ્-અનેકપ્રકારાણાં ત્રસથાવરાણાં પ્રાણાનાં-જીવાનાં યચ્છરીરં સ્વકાયેનાશ્રિત્ય અચિત્તં કુર્વન્તિ । સચિત્તસ્યાપિ તચ્છરીરસ્યાઽચિત્તાં નયન્તિ, ‘પરિવિદ્ધત્થં’ પરિ

હોતે હૈં । વૃક્ષ યોનિ વાલે, વૃક્ષ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે ઓર વૃક્ષ મેં હી વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરને વાલે વે જીવ ખી અપને કર્મોં કે અધીન હોતે હૈં । કર્મ કે નિમિત્ત સે વૃક્ષ મેં વઢતે હુણ વે જીવ પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોં મેં વૃક્ષ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વૃક્ષ કે ડપર પૈદા હોતે હૈં । વૃક્ષ કે ડપર ઉત્પન્ન હોને વાલે વે વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોં કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હૈં । વે પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ ઓર વનસ્પતિ કે શરીર કા ખી આહાર કરતે હૈં । વે અનેક પ્રકાર કે ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવોં કે શરીર કો અપને શરીર સે આશ્રિત કરકે અચિત્ત કર દેતે હૈં । અર્થાત્ ઉનકે સચિત્ત શરીર કા રસ છીંચ કર ઉન્હેં અચિત્ત કર દેતે હૈં । અચિત્ત

થવાવાળા, અને વૃક્ષમાંજ વધવાવાળા તે જીવો પશુ પોતપોતાના કર્મોને આધીન હોય છે કર્મના નિમિત્તે વૃક્ષમાં વધતા એવા તે જીવો પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોમાં વૃક્ષપશુથી ઉત્પન્ન થાય છે. વૃક્ષના ઉપર ઉત્પન્ન થાય છે, વૃક્ષોના ઉપર ઉત્પન્ન થવાવાળા તે વૃક્ષયોનિક વૃક્ષ, પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોના સ્નેહનો આહાર કરે છે તેઓ પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ અને વનસ્પતિના શરીરનો પશુ આહાર કરે છે તેઓ અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના શરીરને પોતાના શરીરથી આશ્રિત કરીને અચિત્ત કરી દે છે અર્થાત્ તેઓના સચિત્ત શરીરનો રસ જેઓને તેઓને અચિત્ત કરી દે છે. અચિત્ત કરેના તથા

વિધ્વસ્તૃ-નષ્ટપાયત્ર 'ત સરીર' તન્તરીસ્મ 'પુનાહારિયં' પૂર્ણાહારિત્-પૂર્વકાલે
 અત્મસાત્કૃતમ્, 'તયાહારિયં' ત્વચાઽઽહારિતમ્, ત્રિપરિણામિયં સારુવિકટં સંતં
 ત્રિપરિણામિતં સત્ સારુપીકૃતં સ્યાત્-તાનિ શરીરાણિ સ્વ સ્વરૂપાણિ કુર્વન્તિ,
 'અરે વિ ય ણં તેસિ' અપરાપ્તપિ ચ સ્વલુ તેષામ્ 'સ્વલ્લજોગિયાણં સ્વલ્લાણં'
 વૃક્ષયોનિકાનાં વૃક્ષાણામ્ 'સરીરા' શરીરાણિ ભવન્તીતિ શેષઃ । કથંભૂતાનિ તાનિ
 શરીરાણિ-ઇતિ જિજ્ઞાસાયાં તદ્વિશેષગાનિ આહ 'ણાણાવળ્લા' નાનાવળ્લાનિ, 'ણાણા-
 ગંધ્રા' નાનાગન્ધ્રાનિ 'ણાણારમા' નાનારસાનિ 'ણાણાફાસા' નાનાસ્પર્શાનિ
 'ણાણાસંઠાણસંઠિયા' નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ 'ણાણાવિહસરીરપેગ્ગલત્રિઽવિચ્યા'
 નાનાવિધશરીરપુદ્ગલવિકારિતાનિ, એતેષાં વ્યાખ્યાનં પૂર્વસૂત્રે કૃતમેવ નાઽતઃ
 પુનરત્ર ક્રિયતે, તત્તુ તત એવ દ્રષ્ટવ્યમ્ । 'તે' તે-વૃક્ષા જીવાઃ 'કમ્મોવવન્નગા'
 કર્મોપવન્નકાઃ-કર્મપરાધીના અસ્વતન્ત્રઃ સન્તઃ તાદશશરીરં પ્રાપ્તા ભવન્તિ, ઇતિ
 તીર્થકરેણાઽઽરૂપાતમ્-કથિતમિતિ । સૂ૦૨-૪૪।

ક્રિયે હુએ તથા પહેલે આહાર ક્રિયે હુએ એવં ત્વચા કે દ્વારા આહાર ક્રિયે
 હુએ પૃથ્વી આદિ કે શરીરોં કો પચા કર વે અપને હ્રુ મેં પરિણત કર
 લેતે હૈં । ડન વૃક્ષયોનિક વૃક્ષજીવોં કે અન્ય શરીર ખી હોતે હૈં । વે
 અનેક પ્રકાર કે વર્ણ વાલે, અનેક પ્રકાર કે ગંધ વાલે, અનેક પ્રકાર કે
 રસ વાલે ઓર અનેક પ્રકાર કે સ્પર્શ વાલે, અનેક પ્રકાર કે આકાર
 વાલે તથા અનેક પ્રકાર કે શરીરપુદ્ગલોં સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ઇનકા
 વ્યાખ્યાન પૂર્વસૂત્ર મેં ક્રિયા જા ચુકા હૈ, અનએવ યદાં નહીં કરતે । વે
 વૃક્ષજીવ કર્મોં કે અધીન હોકર ડસ શરીર કો પ્રાપ્ત હુએ હૈં, એસા
 તીર્થકર ભગવાન ને કહા હૈ ॥૨॥

પહેલાં આહાર કરેલા અને છલદ્વારા અહાર કરેલા પૃથ્વી વિગેરેના શરીરોને
 પચાવીને તેઓ પોતાના રૂપથી પરિણુમાવી દે છે. તે વૃક્ષયોનિવાળા વૃક્ષકાય
 જીવોના અન્ય શરીરો પણ હોય છે. તે અનેક પ્રકારના વર્ણવાળા, અને
 અનેક પ્રકારના ગંધવાળા, અનેક પ્રકારના રસોવાળા, અને અનેક પ્રકારના
 સ્પર્શવાળા, અનેક પ્રકારના આકારવાળા, તથા અનેક પ્રકારના શરીર પુદ્ગલોથી
 ઉત્પન્ન થાય છે. તેનું વ્યાખ્યાન પૂર્વ સૂત્રમાં કરવામાં આવી ગયું છે. તેથી
 જ અહિયાં કરવામાં આવતું નથી તે વૃક્ષજીવો કર્મોને આધીન થઈને તે
 શરીરોને પ્રાપ્ત થયા છે, એ પ્રમાણે તીર્થકર ભગવાનોએ કહ્યું છે. ॥સૂ૦ ૨॥

मूलम्—अहावरे पुरक्खायं इहेगइया सत्ता रुक्खजोणिया रुक्खसंभवा रुक्खवुक्कमा तज्जोणिया तस्संभवा तदुवक्कमा कम्मोवगा कम्मणियाणेणं तत्थ वुक्कमा रुक्खजोणिसु रुक्खेसु रुक्खत्ताए विउट्ठंति, ते जीवा तेसिं पुढवीजोणियाणं रुक्खाणं सिंणेहमाहारेति, ते जीवा आहारेति पुढवीसरीरं आउतेउवाउ-वणस्सइसरीरं, तसुथावराणं पाणाणं सरीरं अचित्तं कुव्वंति, परिविद्धत्थं तं सरीरं पुव्वाहारियं तथाहारियं विपरिणामियं सारूविकडं संतं अवरेऽवि य णं तेसिं रुक्खजोणियाणं रुक्खाणं सरीरा णाणावन्ना जाव ते जीवा कम्मोववन्ना भवन्तीति-मक्खायं ॥सु० ३॥४५॥

छाया—आधाऽपरं पुराऽऽख्यातम् द्वैकतये सत्ताः वृक्षयोनिः, वृक्षसंभवाः वृक्षव्युत्क्रमाः । तद्योनिः स्तत्संभवास्तदुपक्रमाः कर्मोपगाः कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमाः वृक्षयोनिकेषु वृक्षेषु वृक्षतया विवर्तन्ते । ते जीवा स्तेषां पृथिवीयोनिकानां वृक्षाणां स्नेहमादारयन्ति, ते जीवा आहारयन्ति पृथिवीशरीरमप्येते जीवा युवनस्पृशरीरम् । तसुथावराणां पाणानां शरीरमचित्तं कुर्वन्ति । परिविध्वस्तं तच्छरीरं पूर्वाहारितं त्वचाहारितं विपरिणामितं स्वरूपीकृतं स्यात् । अपराण्यपि च खलु तेषां वृक्षयोनिकानां वृक्षाणां शरीराणि नानावर्णानि यावत्ते जीवाः कर्मोपपन्नका भवन्तीत्याख्यातम् ॥सु० ३-४५॥

टीका—सर्वमप्यत्र पूर्वसूत्र समानमेव । अतः पूर्वसूत्रव्याख्यानं व्याख्यातमेव भवतीति ॥सु० ३-४५॥

मूलम्—अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता रुक्खजोणिया रुक्खसंभवा रुक्खवुक्कमा तज्जोणिया तस्संभवा तदुवक्कमा कम्मोवगा कम्मनियानेणं तत्थ वुक्कमा रुक्खजोणिसु रुक्खेसु मूलत्ताए कंदत्ताए खंधत्ताए तथत्ताए सालत्ताए पवालत्ताए

સરીરાં ણાણાવણ્ણા ણાણાગંધા જાવ્ ણાણાવિહસરીરપોગ્ગલ વિઉ-
વિયાં । તે જીવા કમ્મોવવન્નગા ભવંતીતિમક્ખાયં ॥સૂ. ૦ ૪૧૬॥

છાયા—અથાડપરં પુરાખ્યાતમ્ ઇહૈકતયે સત્ત્વા વૃક્ષયોનિકા વૃક્ષસંભવા વૃક્ષ-
વ્યુત્ક્રમાઃ, તથોનિકા સ્તરસંભવા સ્તદુપક્રમાઃ કર્મોપગાઃ કર્મનિદાનેન તત્ર
વ્યુત્ક્રમાઃ, વૃક્ષયોનિકેષુ વૃક્ષેષુ મૂલતયા કન્દતયા સ્કન્ધતયા ત્વક્તયા સાલતયા
મવાલતયા પત્રતયા પુષ્પતયા ફલતયા વીજતયા વિવર્તન્તે । તે જીવા સ્તેષાં
વૃક્ષયોનિકાનાં વૃક્ષાણાં સ્નેહમાહારયન્તિ, તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીર
મપ્તેજીવાયુવનસ્પતિશરીરં નાનાવિધાનાં ત્રસસ્થાવરાણાં પ્રાણાનાં શરીરમચિત્તં
કુર્વન્તિ । પરિવિધ્વસ્તં તચ્છરીરં યાવત્ સારૂપીકૃતં સ્યાત્ । અપરાપ્યપિ ચ લલ્લ
તેષાં વૃક્ષયોનિકાનાં મૂલાનાં કન્દાનાં સ્કન્ધાનાં ત્વલાં શાલાનાં મવાલાનાં યાવદ્
વીજાનાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાણિ નાનાગન્ધાણિ યાવન્નાનાવિધશરીરપુદ્ગલવિકારિતાણિ
ભવન્તિ । તે જીવાઃ કર્મોપપન્નકા ભવન્તીત્યાખ્યાતમ્ ॥સૂ. ૦ ૪-૪૬॥

ટીકા—‘અહાવરં’ અથાડપરમ્ ‘પુરક્ખાયં’ પુરાખ્યાતમ્—પુરા-પૂર્વસ્મિન્
કાલે દેવાડસુરપરિવદિ આખ્યાતમ્, તીર્થકરેણ વનસ્પતિજીવાનામ્ અન્યેડપિ ભેદ
પ્રભેદાઃ કથિતાઃ ઉપલક્ષણાદ્ વર્તમાનેડપિ ભવિષ્યત્કાલેડપિ વનસ્પતિનિરૂપણં જ્ઞેયમ્
તે ઇમે સન્તિ । તથાહિ ‘ઇહેગહ્યા’ ઇહૈકતયે ‘સત્ત્વા’ સત્ત્વાઃ—જીવાઃ, ‘રુક્ખ-
જોણિયા’ વૃક્ષયોનિકાઃ, વૃક્ષાઃ યોનિઃ—ઉત્પત્તિસ્થાનં યેષાં તે તથા ‘રુક્ખસંભવા’
વૃક્ષસંભવાઃ—વૃક્ષાત્ સમુત્પદ્ય વૃક્ષે એવ સ્થિતિમન્તો વિદ્યમાના इत्यर्थः । તથા—

‘અહાવરં પુરક્ખાયં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પૂર્વકાલ મેં તીર્થકર ભગવાન્ ને સમવસરણ મેં વિરાજ-
માન હોકર વનસ્પતિકાય કે અન્ય ભેદ પ્રભેદ ભી કહે હૈં । ઉપલક્ષણ
સે યહ્ ભી સમજ્ઞ લેના યાહિયે કિ વર્તમાન કાલીન તીર્થકર કહતે હૈં
ઔર ભવિષ્યત્કાલીન તીર્થકર કહેંગે । વે ભેદ પ્રભેદ હસ પ્રકાર હૈં—

કોઈ કોઈ જીવ વૃક્ષયોનિક વૃક્ષ સે ઉત્પન્ન હોને વાલે વૃક્ષ મેં
સ્થિત રહને વાલે ઔર વૃક્ષ મેં વૃદ્ધિ પાને વાલે હોતે હૈં । યે જીવ કર્મ કે

‘અહાવરં પુરક્ખાયં’ इत्यादि

ટીકાર્થ—પૂર્વકાળમાં તીર્થ કર ભગવાને સમવસરણમાં બિરાજમાન થઈને
વનસ્પતિકાયના બીજ પશુ ભેદો અને પ્રભેદો કહ્યા છે ઉપલક્ષણથી એ પશુ
સમજ્ઞ લેવું ભેદ એ કે—વર્તમાન કાળના તીર્થ કરો કહે છે, અને ભવિષ્ય-
કાળના તીર્થ કરો કહેશે. તે ભેદ પ્રભેદો આ પ્રમાણે છે.—

કોઈ કોઈ જીવો વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોમાંથી ઉત્પન્ન થવાવાળા, વૃક્ષમાં સ્થિત
રહેવાવાળા, અને વૃક્ષમાં વધવાવાળા હોય છે, આ જીવો કર્મને વશ થઈને—

‘રુક્ષલુપ્તક્રમા’ વૃક્ષલુપ્તક્રમાઃ-વૃક્ષે એવ વિવર્દમાનાઃ ‘તજ્જોગિયા’ તથા નિકાઃ, ‘તં સંમથા’ તત્સમ્મથાઃ ‘તમુલ્લક્રમા’ તદુલ્લક્રમાઃ વૃક્ષાદેયોત્પત્ત્યન્તે વૃક્ષે એવ તિષ્ઠન્તિ વૃક્ષે એવ વિવર્દન્તે । ‘કર્મપ્રવર્ગા’ કર્મોપવર્ગાઃ-કર્મવર્ગાઃ ‘કર્મનિવાણેન’ કર્મનિવાણેન-કર્મપ્રવર્ગયા ‘તત્થલુપ્તક્રમા’ તત્થલુપ્તક્રમાઃ-તત્થેત્રમાનાઃ । ‘રુક્ષલુપ્તક્રમા’ વૃક્ષલુપ્તક્રમાઃ ‘રુક્ષલુપ્તક્રમા’ વૃક્ષેયુ ‘મૂળત્તાપ’ મૂળત્તાપા, તત્થ મૂળમ્-ભૂમિસ્થિત-ભાગવિશેષસ્તેન રૂપેણ, ‘કંદત્તાપ’ કંદત્તાપા-મૂળાનામુપરિ વૃક્ષાવયવવિશેષઃ કંદ-સ્તેન રૂપેણ ‘સ્કંધત્તાપ’ સ્કંધત્તાપા-કંદસ્થોપરિભાગસ્તેન રૂપેણ ‘તથત્તાપ’ તથત્તાપા ‘સાલત્તાપ’ સાલત્તાપા-વૃક્ષચ્છાંશ્ચારૂપેણ ‘પત્રાલત્તાપ’ પત્રાલત્તાપા-ફલચ્છાંશ્ચારૂપેણ ‘પત્રત્તાપ’ પત્રત્તાપા ‘પુષ્પત્તાપ’ પુષ્પત્તાપા ‘ફલત્તાપ’ ફલત્તાપા ‘વીજત્તાપ’ વીજત્તાપા ‘વિઝરૂપિ’ વિવર્તે તે કર્માવીનાસ્તે જીવાઃ મૂળાદારભ્ય વીજપર્યન્તં તેભ્ય સ્તત્તદ્રૂપેણ સમુત્પત્ત્યન્તે । મૂળાદારભ્ય વીજપર્યન્તં યે જીવાઃ સન્તિ તેષુ પ્રત્યેક-જીવો મિત્ર મિત્ર એવ તત્તદ્રૂપેણ તત્થ તત્થોત્પત્ત્યન્તે, વૃક્ષસ્ય સર્વાંગવ્યાપકો જીવસ્તુ એભ્યો દશજીવેભ્યો મિત્રઃ સન્ વૃક્ષે ઉત્પત્ત્યન્તે इति भावः । વૃક્ષાવયવત્તાપા સમુ-ત્પન્ના સ્તે જીવાઃ ‘તેસિ રુક્ષલુપ્તક્રમાણં રુક્ષલુપ્તક્રમાણં સિણેદમાહારેતિ’ તેસાં વૃક્ષયોનિ-

વશીભૂત ઓર કર્મ કે નિમિત્ત સે વૃક્ષ મેં ઉત્પન્ન હોતે, સ્થિત રહતે ઓર વઢતે હેં । યે વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોં મેં મૂળ રૂપ સે, કંદ રૂપ સે, સ્કંધ રૂપ સે, છાલ રૂપ સે, શાખા રૂપ સે, કૌંપલ રૂપ સે, પત્ર રૂપ સે, પુષ્પ રૂપ સે, ફલ રૂપ સે ઓર વીજ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હેં । હસ પ્રકાર વૃક્ષ કે અવયવોં કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હુવે વે જીવ ડન વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોં કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હેં મૂળસે લેકર વીજપર્યન્ત કે જો જીવ હોતે હેં વે પ્રત્યેક જીવ મિત્ર હોતે હુવે ડસીરૂપ સે વહાં વહાં ઉત્પન્ન હોતે હેં વૃક્ષકા સર્વાંગ વ્યાપકજીવ હસ દસ પ્રકાર કે જીવોં સે મિત્ર હે ઓર વૃક્ષ મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં । અર્થાત્ વૃક્ષ કે દ્વારા ગ્રાહ્ય ક્રિયે હુવે સ્નેહ સે

તથા કર્મના નિમિત્તે વૃક્ષોમા ઉત્પન્ન થાય છે સ્થિત રહે છે અને વધે છે. આ વૃક્ષયોનિવાળા જીવો વૃક્ષોમાં મૂળ રૂપે, કંદરૂપે, સ્કંધરૂપે, છાલરૂપે, ડાળરૂપે, કુંપળરૂપે, પત્રરૂપે પુષ્પરૂપે, ફળરૂપે અને બી-રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે વૃક્ષના અવયવોના રૂપથી ઉત્પન્ન થયેલા તે જીવો તે વૃક્ષ યોનિવાળા વૃક્ષોના સ્નેહને આહાર કરે છે. મૂળથી આરંભીને બીજ સુધી બે જીવો હોય છે, તે પ્રત્યેક જીવો જુદા જુદા હોવા છતાં એજ રૂપે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે વૃક્ષનું સર્વાંગ વ્યાપક જીવ આ હસ પ્રકારના જીવોથી જુદા અને વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત્ વૃક્ષદ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવેલ

કાનાં વૃક્ષાણાં સ્નેહમાહારયન્તિ-મોજ્યતયા આદદતે, વૃક્ષોપાત્તમેવ સ્નેહં સમશ્નન્તઃ
સ્વસ્થિતિં કુર્વન્તિ, 'તે જીવા આહારે'તિ' તે જીવા આહારયન્તિ, 'પૃથ્વીસરીરં
આન્તેઽવાઘ્નસસંસરીરં' પૃથ્વીશરીરમ્-અપ્તેજોવાયુવનત્પતિશરીરમ્ આહાર-
યન્તિ इति પૂર્વેણ સંસ્થાન્યઃ । 'જાણાવિહાણં' નાનાવિધાનામ્, 'તસ્યાવરાણં પાણાણં
સરીરં અચિત્તં કુર્વતિ' ત્રસસ્થાવરાણાં પાણાનાં શરીરમ્ અચિત્તં કુર્વન્તિ । અચિત્તી-
કૃત્ય 'પરિવિદ્ધસ્થં' પરિવિધ્વસ્ત્વં-નષ્ટાયમ્, 'તં સરીરં' તચ્છરીરમ્ 'જાવ' યાવત્
સારૂવિક્કડં સંતં' સારૂપીકૃતં સ્પાત્ । તચ્છરીરં વિપરિણમય્ય સ્વસ્વરૂપેણ
વિપરિણમયન્તિ 'અવરેઽવિ ય ણં' અપરાખ્યપિ ચ સ્વલું 'તેભિ' તેષામ્ 'રુક્ષલગ્નોણિ-
યાણં' વૃક્ષયોનિકાનામ્ 'મૂલાણં' મૂલાનામ્ 'કંદાણં' કન્દાનામ્ 'સ્વંયાણં' સ્કન્ધા-
નામ્, 'ત્યાણં' ત્વચામ્ 'સાલાણં' શાલાનામ્ 'પવાલાણં' પવાલાનામ્ 'જાવ'
યાવત્ 'વીયાણં' વીજાનામ્ 'સરીરા' શરીરાણિ 'જાણાવણા' નાનાવર્ણાણિ વિભિન્ન
વર્ણાણિ 'જાણાગંધા' નાના ગન્ધાણિ 'જાવ' યાવત્ 'જાણાવિહસરીરપોગ્મલ
વિઝવિચ્યા' નાનાવિધશરીરપુદ્ગલવિકારિતાણિ-વિવિધપ્રકારકશરીરપુદ્ગલનિષ્પાદિ-
તાણિ વૃક્ષાઽપેક્ષવાઽપરાણિ શરીરાણિ ભવન્તિ, તે જીવાઃ 'કર્મોવવન્નગા' કર્મો-
પવન્નકાઃ કર્મવશીભૂતાસ્તત્રોત્પન્નાઃ-કર્મણા હૃતશરીરા इति યાવત્ ભવન્તિ, ન તુ-
ઈશ્વરાદ્યપેક્ષતત્તચ્છરીરકા ભવન્તિ । 'તિ મક્ખાયં' इत्यારૂપાતં
તીર્થકરાદિભિરિતિ ॥૬૦૪-૪૬॥

પોષણ પ્રાપ્ત કરતે હૈ । વે પૃથ્વી અપ્, તેજ વાયુ ઓર વનસ્પતિ કા ભી
આહાર કરતે હૈં ઓર નાના પ્રકાર કે ત્રસ તયા સ્થાવર જીવોં કે શરીર
કો અચિત્ત કરતે હૈં । અચિત્ત ક્રિયેદુષ્ણે ઉસ શરીર કો યાવત્ અપને
શરીર કે રૂપ મેં પરિણત કર લેતે હૈં । ડન વૃક્ષોં સે ઉત્પન્ન મૂલ, કન્દ,
સ્કંધ, છાલ, શાખા, કૌંપલ યાવત્ વીજ રૂપ જીવોં કે શરીર નાના
પ્રકાર કે વર્ણ તથા નાના પ્રકાર કે ગંધ સે યુક્ત હોતે હૈં તથા નાના
પ્રકાર કે પુદ્ગલોં સે બને હોતે હૈં વે જીવ ભી કર્મકે વશીભૂત હોકર

સ્નેહથી પોષણ મેળવે છે તેઓ પૃથ્વી, અપ્-તેજ વાયુ અને વનસ્પતિના
શરીરને પશુ આહાર કરે છે, અને અનેક પ્રકારના ત્રસ સ્થાવર જીવોના
શરીરને અચિત્ત બનાવે છે. અચિત્ત કરવામાં આવેલા તે શરીરને યાવત્
પોતાના શરીરના રૂપે પરિચુમાવી લે છે. તે વૃક્ષોમાં ઉત્પન્ન થયેલા મૂળ,
કંદ, સ્કંધ, છાલ, શાખા-ડાગ કુંપળ યાવત્ બીજ રૂપ જીવોના શરીર અનેક
પ્રકારના ગંધથી યુક્ત હોય છે. તે જીવો પશુ કર્મને વશ થઈને ત્યાં ઉત્પન્ન

મૂલ્મ્—અહાવરે પુરસ્ક્રાયાં ઇહેગઈયા સત્તા સ્કલજોણિયા સ્કલસંભવા સ્કલવુક્કમા તજ્જોણિયા તસ્સંભવા તદુવક્કમા કમ્મોવવન્નગા કમ્મનિયાણેણં તત્થ વુક્કમા સ્કલજોણિપિહિ સ્કલેહિં અજ્ઞારોહતાણ વિઉટ્ઠંતિ, તે જીવા તેસિં સ્કલજોણિયાણં સ્કલાણં સિણેહમાહારેંતિ, તે જીવા આહારેંતિ પુઢવીસરીરં જાવ સારૂવિકઢં સંતં, અવરે વિ ય ણં તેસિં સ્કલજોણિયાણં અજ્ઞારુહાણં સરીરા ણાણાવળ્લા જાવ ભવંતીતિ મક્કલાયં ।૫।૪૭।

છાયા—અથાડપરં પુરાસ્ક્રાયાતમ્ ઇહેકતયે સત્તાઃ—વૃક્ષોયોનિકાઃ—વૃક્ષ સમ્ભવાઃ—વૃક્ષવ્યુત્ક્રમાઃ, તથોનિકાસ્તત્સમ્ભવા સ્તદુવક્રમાઃ કર્મોપપન્નકાઃ કર્મ નિદાનેન તત્ર વ્યુત્ક્રમાઃ વૃક્ષોનિકેષુ વૃક્ષેષુ અધ્યારુહતયા વિવર્તન્તે । તે જીવાસ્તેષાં વૃક્ષોનિકાનાં વૃક્ષાણાં સ્નેહનાહારયન્તિ । તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવી-શરીરં યાવત્ સારૂપીકૃતં સ્યાત્ । અપરાધ્યપિ ચ સ્કલ તેષાં વૃક્ષોનિકાનામધ્યા-રુહાણાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાણિ યાવદ્ ભવન્તીત્યાસ્ક્રાયાતમ્ ॥મૂ.૦૬—૪૭॥

ટીકા—વૃક્ષાદેવ સમુત્પન્ના સ્તત્રૈવ સ્થિતિમન્તસ્તદંશેન વર્દમાનાઃ પૂર્વસૂત્રે કથિતાઃ । ઇહ ચ વૃક્ષોનિકાવૃક્ષેષુ ઝર્ધ્વમાગે એવ અધ્યારુહનાનકવનસ્પતિ-વિશેષા સ્તેભ્ય એવ, વૃક્ષેભ્યઃ સમુત્પન્ના ભવન્તીતિ કથ્યતે । ‘અહાવરં પુરસ્ક્રાયાં’ અથાડપરં પુરાડ્ડસ્ક્રાયાતમ્ ‘ઇહેગઈયા સત્તા’ ઇહેકતયે સત્તાઃ—વનસ્પતિવિશેષા

વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ઈશ્વર આદિ કોઈ ઝન્હેં વહાં ઉત્પન્ન નહીં કરતા હૈં । એસા તીર્થ તર ભગવન્તોં ને કહા હૈ ॥૪॥

‘અહાવરં પુરસ્ક્રાયાં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પૂર્વ સૂત્ર મેં કહા જા ચુકા હૈં કિ જીવ વૃક્ષ સે ઉત્પન્ન, વૃક્ષ મેં સ્થિત ઓર વૃક્ષ મેં સે હી વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરને વાલે, વૃક્ષ કે મૂલ

થાય છે. ઇશ્વર વિગેરે કોઈ તેઓને ત્યાં ઉત્પન્ન કરતા નથી. એ પ્રમાણે તીર્થોંર ભગવાનોએ કહેલ છે. ॥સૂ.૦ ૪॥

‘અહાવરં પુરસ્ક્રાયાં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—પૂર્વ સૂત્રમાં કહેવામાં આવેલ છે કે—કોઈ જીવો વૃક્ષથી ઉત્પન્ન, વૃક્ષમાં સ્થિત અને વૃક્ષથી જ વધવાવાળા વૃક્ષના મૂળ, કંદ, વિગેરે રૂપથી

સ્તીર્થકરૈઃ પ્રતિપાદિતાઃ, 'રુક્ષગોણિયા રુક્ષવસંભવા' વૃક્ષગોનિકાઃ—વૃક્ષગોનિ
સમુત્પન્નાઃ ક્ષત્સમ્ભવા, 'રુક્ષલુપ્તકમા' વૃક્ષાદેવ જાતાઃ વૃક્ષે વર્તમાનાઃ વૃક્ષા-
દેવ વર્દમાનાઃ, 'તદ્ગોણિયા' તદ્ગોનિકાઃ—વૃક્ષગોનિસમુત્પન્નાઃ 'તત્સમ્ભવા'
તત્સમ્ભવાઃ 'તદુપકમા' તદુપકમાઃ—તત્ર વર્દમાનાઃ 'કમ્મોવવન્નગા' કર્મોપ-
ન્નિકાઃ—કર્મપરવશા વૃક્ષોત્પન્ના વૃક્ષે સ્થિતાઃ વૃક્ષાદેવ વર્દમાનાઃ કર્મતન્ત્રાઃ, 'કમ્મ-
નિયાણેણ' કર્મનિદાનેન કર્મનિપિત્તેન, 'તત્થ લુપ્તકમા' તત્ર—વૃક્ષે વ્યુત્કમાઃ—
વર્દમાનાઃ 'રુક્ષલગોણિયહિ' વૃક્ષગોનિકેષુ 'રુક્ષેહિ' વૃક્ષેષુ—વૃક્ષોર્ધ્વભાગેષુ
'અજ્ઞારોહતાણ' અધ્યારુહતયા 'વિઝટ્ટિ' વિવર્તન્તે—સમુત્પન્તે અધ્યારુહનામક-
ચનસ્પતિવૈશિષ્ટ્યસ્વરૂપેણ 'તે જીવા' તે જીવાઃ— વૃક્ષગોનિકવૃક્ષે સમુત્પન્નાઃ
અધ્યારુહનામતયા પ્રસિદ્ધાઃ ચનસ્પતિવિશેષજીવાઃ, 'તેસિં' તેવામ્ 'રુક્ષલગોણિ-
યાણં' વૃક્ષગોનિકાનામ્ 'રુક્ષલાણં' વૃક્ષાણામ્ 'સિનેહમાહારેતિ' સ્નેહમાહારયન્તિ
—તદુપશ્ચુક્તસ્નેહમાત્રસમ્પત્તયા જીવન્તિ 'તે જીવા આહારેતિ' તે જીવા આહાર-
યન્તિ 'પૃથ્વીસરીર જાત્વ' પૃથ્વીશરીર યાવત્—અપ્તેજોવાયુચનસ્પતિશરીર-
માહારયન્તિ । નાનાવિધાનાં ત્રણસ્યાવરાણા માણિનાં શરીરમવિત્તં કુર્મન્તિ, તદ-

કંદ આદિ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । યહાં વૃક્ષ કે આશ્રિત રહે હુએ
વૃક્ષ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે જીવોં કા કથન કરતે હૈં ।

તીર્થકર ભગવાન્ ને કહા હૈ કિં કોઈ કોઈ ચનસ્પતિજીવ વૃક્ષ મેં
ઉત્પન્ન, વૃક્ષ મેં સ્થિત ઓર વૃક્ષ મેં વઢને વાલે હોતે હૈં । કર્મ કે અધીન
હોકર હી વૃક્ષ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વૃક્ષ મેં સ્થિત રહતે હૈં ઓર વૃક્ષ મેં
વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતે હૈં । વે ચનસ્પતિકાય મેં આકર વૃક્ષ સે ઉત્પન્ન વૃક્ષ મેં
અધ્યારુહ ચનસ્પતિ કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વે જીવ વૃક્ષગોનિક વૃક્ષોં
કે રસ કા આહાર કરતે હૈં ઓર પૃથ્વી આદિ પૂર્વોક્ત સભી શરીરોં કા
ભી આહાર કરતે હૈં તથા ઉનકો અપને શરીર કે રૂપ મેં પરિણત કર

ઉત્પન્ન થાય છે. અહિયાં વૃક્ષના આશ્રયથી રહેલા અને વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થવા-
વાળા જીવોનું કથન કરે છે.

તીર્થકર ભગવાને કહ્યું છે કે—કોઈ કોઈ ચનસ્પતિ જીવો વૃક્ષમાં
ઉત્પન્ન, વૃક્ષમાં સ્થિત અને વૃક્ષમાં વધવાવાળા હોય છે. તેઓ કર્મને
અધીન થઈને જ વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થાય છે. વૃક્ષમાં સ્થિત રહે છે. અને વૃક્ષમાં
વધે છે. તેઓ ચનસ્પતિકાયમાં આવીને વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થઈ વૃક્ષમાં રહેલા
ચનસ્પતિરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવો વૃક્ષગોનિક, વૃક્ષોના રસનો આહાર
કરે છે. અને પૃથ્વી વિગેરે પૂર્વોક્ત સઘળા શરીરોનો પણ આહાર કરે છે,
તથા તેઓને પોતાના શરીરના રૂપથી પરિણમી લે છે. તે વૃક્ષગોનિવાળા

ચિત્તીકૃત્ય-વિધ્વસ્તં તચ્છરીરં ત્રિપરિણમય 'સારૂવિકઙ્કં સંતં' સારૂવીકૃતં સ્યાત્, તેષાં શરીરાણિ સ્વાત્મસાસ્કુર્વન્તઃ સ્વરૂપરૂપમેવ કુર્વન્તિ । 'અવરે વિ ય' અપરાધ્ય-પિ ચ, 'ળં' इति वाक्पालङ्कारे 'तेसिं' तेषाम् 'रुक्ख जोगि पाणं' वृक्षयोनि कानाम् 'अज्झारोहाणं' अध्यारूहाणाम्-वनस्पतिविशेषाणाम् 'सरीरा' शरीराणि-भोगायत्नानि 'णाणावण्णा' नानावर्णानि 'जाव' यावत्-नानारसगन्धस्पर्शसम्पन्नानि 'भवन्ति' भवन्ति । तानि च शरीराणि स्वकृतकर्मवत्त्वाद् भवन्ति, न तु कालेश्वर कृतकृपयेति तीर्थकरैः प्रतिपादितम् । इममेवार्थम् 'जाव मक्खायं' यावदाख्यातमिति-अयमागमः प्रतिपादयतीति ॥सू० ५-४७॥

મૂલમ્—અહાવરં પુરવ્ખાયં ઇહેગદ્યા સત્તા અજ્ઞારોહ જોણિયા અજ્ઞારોહસંભવા જાવ કમ્મનિયાણેણં તત્થ વુક્કમા રુક્ખજોણિ-ણ્ણુ અજ્ઞારોહેસુ અજ્ઞારોહત્તાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં રુક્ખજોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં સિણેહમાહારેંતિ, તે જીવા આહારેંતિ પુઠ્ઠવીસરીરં જાવ સારૂવિકઙ્કં સંતં, અવરે વિ ય ણં તેસિં અજ્ઞારોહજોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં સરીરા ણાણાવન્ના જાવ મક્ખાયં ॥સૂ० ૬૧૪૮॥

જાયા—અથાડપરં પુરાડડાખ્યાતમ્ ઇહૈકત્યે સત્તા અધ્યારૂહયોનિકા અધ્યારૂહસંભવાઃ, યાવત્ કર્મનિદાનેન તત્રોપક્રમાઃ વૃક્ષયોનિકેષુ-આધ્યારૂહેષુ-અધ્યારૂહતયા વિવર્તન્તે । તે જીવા સ્તેષાં વૃક્ષયોનિકાનામધ્યારૂહાણાં સ્નેહમાહારયન્તિ । તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવત્ સારૂવીકૃતં સ્યાત્, અપરાધ્યપિ ચ खलु तेषामध्यारूहयोनिकानामध्यारूहाणां शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि ॥सू० ६-४८॥

લેતે હૈં । ડન વૃક્ષયોનિક અધ્યારૂહ નામક વૃક્ષોં કે શરીર નાના વર્ણ ગંધ રસ ઔર સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં । વે શરીર અપને અપને ઉપાર્જિત કર્મોં કે અનુસાર હોતે હૈં, કાલ અથવા ઈશ્વર કે કરને સે નહીં હોતે, એસા તીર્થકરોં ને કહા હૈં । 'જાવ મક્ખાયં' યહ શબ્દ હસી અર્થ કો સૂચિત કરતે હૈં ॥૫॥

અધ્યારૂહ (ઉપર ચડવાવાળા) નામના વૃક્ષોના શરીર અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા હોય છે. તે શરીરો પોત પોતાના ઉપાર્જન કરેલા કર્મો અનુસાર હોય છે, કાળ અથવા ઈશ્વરના કરવાથી થતા નથી, એ પ્રમાણે તીર્થકરોએ કહેલ છે. 'જાવ મક્ખાયં' આ વાક્ય એજ અર્થને બતાવે છે. સૂ. ૫૧

ટીકા—ગતપવન્થેનાઽધ્યારુહવનસ્પતિકાયાવચ્છિન્નજીવસ્વરૂપં પ્રદર્શય સમ્પ્રતિ
—અધ્યારુહયોનિઃ કાઽધ્યારુહવનસ્પતિશીત્રાવચ્છિન્નેઽપિ મવતીતિ તીર્થકરનિર્દેશ इति
દર્શયિતું પરો ગ્રન્થોઽવતાર્યને । ‘અહાવર’ इत्यादि । ‘અહાવર’ અથાઽપામ્ ‘પુરક્ષાયં’
પુરાઽઽરુઘાતમ્, તીર્થકરેણાઽન્યોઽપિ મહારો દર્શિઃ, ‘इहेगइया’ इहेगउये ‘सत्ता’
सत्ताः—जीवाः ‘अज्जारोहजोणिवा’ अध्यारुहयोनिकाः—वृक्षयोनिकाऽध्यारुहव-
नस्पतिविशेषा एव योनिः—उत्पत्तिस्थानं येषां तेऽध्यारुहयोनिका वनस्पतिविशेषाव
च्छिन्नजीवाः अध्यारुहवनस्पतिजाता इत्यर्थः, ‘अज्जारोहसंभवा’ अध्यारुहसंभवाः—
तत्स्थितिका इत्यर्थः अध्यारुहानां वृद्ध्या वर्द्धमानाः, ‘जाव कम्मनिपाणेण’
यावत्कर्मनिदानेन—कर्मनिमित्तमायाद्य ‘तत्थ बुक्कमा’ तत्रोपक्रमाः तत्र—अध्या-

‘અહાવરં પુરક્ષાયં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પિછલે મુત્ર મેં અધ્યારુહ (વૃક્ષો) કે ऊपर बढने वाली)
बढ़ती लता वनस्पतिकाय के जीवों का स्वरूप कहा गया । अब अध्या-
रुह योनिक अध्यारुह वनस्पतिकाय भी होते हैं, ऐसे तीर्थकर के कथन
को दिखलाने के लिए सूत्र कहा जाता है ।

तीर्थकर भगवान् ने वनस्पतिजीवों का अन्य प्रकार भी कहा है ।
वह इस प्रकार है—अध्यारुह योनिक अर्थात् वृक्षयोनिक अध्यारुह
नामक वनस्पति ही जिनकी योनि है, ऐसे जीव, अर्थात् वे जीव
जो अध्यारुह वनस्पति से उत्पन्न होते हैं और अध्यारुह वनस्पति की
वृद्धि होने पर बढ़ते हैं । वे कर्म के निमित्त से अध्यारुह वनस्पति में

‘અહાવરં પુરક્ષાયં’ इत्यादि

ટીકાર્થ—પાછલા સૂત્રમાં અધ્યારુહ (વૃક્ષોના ઉપર વધવાવાળી વેલ)
વનસ્પતિકાયના જીવોનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. હવે અધ્યારુહ
યોનિવાળા, અધ્યારુહ વનસ્પતિકાય પણ હોય છે, એ પ્રમાણેના તીર્થકર
ભગવાનના કથનને બતાવવા માટે આ સૂત્ર કહેવામાં આવે છે.

તીર્થકર ભગવાને વનસ્પતિ જીવોના અન્ય પ્રકાર પણ બતાવેલ છે.
તે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે—અધ્યારુહ યોનિવાળા અર્થાત્ વૃક્ષયોનિક અધ્યારુહ
નામની વનસ્પતિ જ જેમની યોનિ અર્થાત્ ઉત્પત્તિ સ્થાન હોય છે, એવા
જીવો અર્થાત્ તે જીવો કે જેઓ અધ્યારુહ વનસ્પતિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.
અને અધ્યારુહ વનસ્પતિ વધવાથી વધે છે તેઓ કર્મના નિમિત્તે અધ્યારુહ

રૂદ્ધ એવ વર્દ્ધનશીલાઃ, 'રુચવજોણિણસુ' વૃક્ષયોનિકેષુ 'અજ્ઞારોહેસુ' અધ્યારુ-
 હેષુ-અધ્યારુહનામકવનસ્પતિવિશેષેષુ 'અજ્ઞારોહતાણ' અધ્યારુહયા-અધ્યારુહસ્વ-
 રુપેણ 'વિઝટંતિ' વિવર્તન્તે-સ્વરુપવિસ્તારં સંપાદયન્તિ, 'તે જીવા તેસિં રુચવજોણિ-
 યાણં સિણેહમાહારેતિ' તે જીવાઃ-અધ્યારુહસાગડપિ અધ્યારુહાવચ્છિન્નાઃ તેાં વૃક્ષ-
 યોનિકાનામધ્યારુહાણાં સ્નેહં-સ્નેહમાત્રમાહારયન્તિ-તદીયરસમુગ્ધજીવ્ય જીવન્તિ
 વર્દ્ધન્તે ચ, 'તે જીવા આહારેતિ પૃથ્વીશરીરં જાવ સારુવિકઙ્કં સંતં' તે જીવા
 આહારયન્તિ પૃથ્વીશરીરં યાવદ્-અપ્તેજોવાયુવનસ્પતિશરીરમાહારયન્તિ । આહારં
 'કૃત્વા નાનાવિગનાં ત્રયસ્યારાગાં શરીરમવિત્તં કુર્મન્તિ, અવિત્તોકૃત્ય વિધ્યસ્તં
 વિપરિણમિતં તચ્છરીરં સારુપીકૃતં સ્યાત્, તચ્છરીરં સ્નાત્મમાત્કૃત્વાં સ્વસ્વરૂપતાં
 નયન્તિ, 'તેસિં અજ્ઞારોહજોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં' તેામધ્યારુહયોનિકાનામ્
 અધ્યારુહજીવાનામ્, 'અવરે વિસરીરા' અરાણ્યપિ શરીરાણિ 'ણાણાવળ્લા' નાના
 વર્ણાનિ-નાનારસગન્ધસ્પર્શયુક્તાનિ ભવન્તીતિ, 'જાવ મન્ત્રાયાં' યાવદારુણતાનિ
 તાનિ શરીરાણિ તીર્થકરૈરિતિ' ॥મૂ.૦૬-૪૮॥

મૂલમ્-અહાવરં પુરવ્ત્રાયાં ઇહેગદ્યા સત્તા અજ્ઞારોહજો-
 ણિયા અજ્ઞારોહસંભવા જાવ કમ્મનિયાગેણં તત્થ વુક્કમા અજ્ઞા-
 રોહજોણિણસુ અજ્ઞારોહતાણ વિઝટંતિ, તે જીવા તેસિં અજ્ઞા-
 રોહજોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ

હી અધ્યારુહ રુપ સે વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં । વે વૃક્ષયોનિક અધ્યારુહો
 કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હૈં એવં પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ તથા વનસ્પતિ
 કે શરીરોં કા આહાર કરતે હૈં ઓર ડસ આહાર કો અપને શરીર કે
 રુપ મેં પરિણત કર લેતે હૈં । ડન અધ્યારુહ યોનિક અધ્યારુહ જીવોં કે
 નાના વર્ણ, નાના ગંધ, નાનારસ ઓર નાના સ્પર્શ વાલે અનેક શરીર
 હોતે હૈં । એસા તીર્થકર ભગવંતોં ને કહા હૈ ॥૬॥

વનસ્પતિમાં જ અધ્યારુહપણથી વધે છે. તે વૃક્ષયોનિવાળા અધ્યારુહોના
 સ્નેહનો આહાર કરે છે. પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ, તથા વનસ્પતિના શરી-
 રોના પણ આહાર કરે છે. અને તે આહારને પોતાના શરીર રૂપે પરિણ-
 માવી લે છે, તે અધ્યારુહ યોનિવાળા અધ્યારુહ જીવોના અનેક વર્ણ, અનેક
 ગંધ, અનેક રસ, અને અનેક સ્પર્શવાળા અનેક શરીરો હોય છે. એ
 પ્રમાણે તીર્થકર ભગવાને કહેલ છે. ॥સૂ. ૬-૪૮॥

पृष्ठवीसरीरं आउसरीरं जाव सारुविकडं संतं, अवरे वि य णं
तेसिं अज्झारोहजोणियाणं अज्झारोहाणं सरीरा णाणावन्ना जाव
सक्खायं । सू० ७।४९॥

छाया—अथाऽपरं पुराख्यातम् इहैकतये सत्त्वाः अध्यारुहयोनिः अध्या-
रुहसंभवाः यावत् कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमाः अध्यारुहयोनिकेषु अध्यारुहतया
विवर्तन्ते । ते जीवा स्तेषामध्यारुहयोनिकानामध्यारुहाणां स्नेहमाहारयन्ति, ते
जीवा आहारयन्ति पृथिवीशरीरमप्यशरीरं यावत् सारूपीकृतं स्यात् । अपराण्यपि
च खलु तेषामध्यारुहयोनिकानामध्यारुहाणां शरीराणि नानावर्णानि
यावदाख्यातानि । सू० ७-४९॥

टीका—‘अहावर’ अथाऽपरम् ‘पुराख्यातम्’ पुराख्यातम्, तीर्थकरेण वृक्षयोनि-
काऽध्यारुहयोनिकाऽध्यारुहादुपरिअपि वनस्पतिविशेषो जीवो भवतीति प्रति-
पादितः, ‘इहेगइया’ इहैकतये ‘सत्ता’ सत्त्वाः—जीवाः ‘अज्झारोहजोणिया’ अध्या-
रुहयोनिकाः, अध्यारुहो योनिः—उत्पत्तिकारणं येषां ते तथाभूता भवन्तीति,
‘अज्झारोहसंभवा’ अध्यारुहसंभवाः—तत्रैव विद्यमानाः ‘जाव’ यावत् ‘कम्म-
नियाणेणं’ कर्मनिदानेन—कर्मणाऽऽकृष्टाः, ‘तत्थ वुक्कमाः’—तत्र व्युत्क्रमाः—तत्रैव
वर्द्धमानाः, ‘अज्झारोहजोणिपसु’ अध्यारुहयोनिकेषु अज्झारोहत्ताए’ अध्यारुह-
तया—अध्यारुहस्वरूपेण ‘विउड्ढंति’ विवर्तन्ते उत्पद्यन्ते जायन्ते इति यावत्, ‘ते
जीवा तेसिं अज्झारोहजोणियाणं अज्झारोहाणं सिणेहमाहारेति’ ते—उपरि कथिता

‘अहावरं पुरक्खायं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—तीर्थकरो ने वृक्षयोनिक अध्यारुहयोनिक अध्यारुह
जीवों के ऊपर भी वनस्पतिकाय के जीवों का अस्तित्व कहा है ।
वह इस प्रकार है—

कोई कोई जीव अध्यारुहयोनिक अर्थात् अध्यारुह से उत्पन्न होने
वाले, अध्यारुह के आश्रित रहने वाले और अध्यारुह में ही बढ़ने
वाले होते हैं । वे कर्म के बशीभूत होकर अध्यारुह योनिक जीवों में
अध्यारुह रूप से उत्पन्न होते हैं । वे जीव उन अध्यारुहयोनिक अध्या-

‘अहावर’ पुरक्खायं’ इत्यादि

टीकार्थ—तीर्थ करने वाले वृक्षयोनिका अध्यारुह योनिक अध्यारुह जीवों की
ऊपर यहाँ वनस्पतिकायना जीवों का अस्तित्व कहा है । ते आ प्रमाणे छे—

कहा है कि जब अध्यारुह योनिका अर्थात् अध्यारुह ही उत्पन्न तथा-
वाणा, अध्यारुहना आश्रयणी रहनेवाणा, अने अध्यारुहमां ज वधवावाणा
होय छे । तेयो कर्मने बस थधने अध्यारुहयोनिका जीवोंमा अध्यारुह

જીવા વનસ્પતિવિશેષશરીરાઽવચ્છિન્નાઃ તેષામધ્યારુહયોનિકાનામધ્યારુહાણાં સ્નેહ-
 રસનિષ્પત્તિમ્ આહારયન્તિ તદીયશુદ્ધ્યમાનરસં મોદ્યમાનાઃ—જીવન્તિ વર્દ્યન્તે ચ ।
 ‘તે જીવા આહારેતિ’ તે જીવા અહારયન્તિ ‘પૃથ્વીસરીરં આઽ સરીરં’ જાવ સા-
 રુ-
 વિકઙ સંતં’ તે—ઉપરિતના જીવાઃ આહારયન્તિ પૃથિવીશરીરમ્ અપ્ યાવત્ તેજોવાયુ-
 વનસ્પતિશરીરમ્ । સારુશીકૃતં સ્યાત્ તમાત્મસાત્કૃત્વા સ્વસ્વરૂપમેવ કુર્વન્તિ ।
 ‘તેસિ અઙ્ગારોહજોણિયાણં અઙ્ગારોહાણં’ તેષામધ્યારુહયોનિકાનામધ્યારુહાણામ્
 ‘અવરે વિ’ અપરાયપિ ‘સરીરા’ શરીરાણિ ‘ળાણાવળ્લા જાવ મન્કલાયં’ નાના-
 વળ્લાનિ યાવદાસ્થાતાનિ, નાનાવળ્લરસગન્ધસ્પર્શવન્તિ, અન્યાનિ શરીરાણિ તીર્થ-
 કરેણ પ્રતિષાદિતાનિ, હતોઽધિકઃ પૂર્વમ્ત્રાઙ્ગેયઃ ॥સૂ૦ ૭-૪૯॥

મૂલમ્—અહાવરં પુરવ્કલાયં ઇહેગદ્યા સત્તા અઙ્ગારોહજોણિયા
 અઙ્ગારોહસંભવા જાવ કમ્મનિયાળેણં તત્થ વુત્તકમા અઙ્ગારો-
 હજોણિણસુ અઙ્ગારોહેસુ મૂલત્તાણ જાવ વીયત્તાણ વિઽટ્ઠંતિ,
 તે જીવા તેસિ અઙ્ગારોહજોણિયાણં અઙ્ગારોહાણં સિળેહમા-
 હારેતિ, જાવ અવરેઽવિં ય ણં તેસિ અઙ્ગારોહજોણિયાણં મૂલાણં
 જાવ વીયાણં સરીરા ળાણાવળ્લા જાવ મન્કલાયં ॥સૂ૦ ૮૧૫૦॥

છાયા—અથાઽપરં પુરાસ્થિતમિહૈકતયે સત્ત્વા અધ્યારુહયોનિકાઃ અધ્યારુહ-
 સમ્ભવાઃ યાવત્ કર્મનિદાનેન તત્ર વ્યુત્ક્રમાઃ અધ્યારુહયોનિકેષુ આધ્યારુહેષુ મૂલ-

રુહ કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હૈં । વે પૃથિવીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય,
 વાયુકાય એવં વનસ્પતિકાય કે શરીરોં કા ખી આહાર કરતે હૈં ઔર
 ઉંહેં અપને રૂપ મેં પરિણત કરતે હૈં । ડનકે અધ્યારુહ યોનિક અધ્યા-
 રુહં વનસ્પતિજીવોં કા અન્ય શરીર ખી નાના વળ્લ, ગંધ, રસ ઔર
 સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં, એસાં તીર્થકર ભગવાન ને કહા હૈ ॥૭-૪૯॥

પણથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવો તે અધ્યારુહ થે નિવાળા અધ્યારુહના સ્ને-
 હનો આહાર કરે છે. તે પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને
 વનસ્પતિકાયના શરીરોનો પણ આહાર કરે છે. અને તેઓને પોતાના રૂપથી
 પરિણમાવે છે તેઓના—અધ્યારુહ થે નિવાળા, અધ્યારુહ વસ્પતિ જીવોના
 અન્ય શરીરો પણ અનેક વળ્લ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવળા હોય છે એ
 પ્રમાણે તીર્થકર ભગવાનોએ કહેલ છે. ॥સૂ ૭-૪૯॥

તયા યાવદ્ વીજતયા વિવર્તન્તે, તે જીવાસ્તેષામધ્યારુહયોનિકાનામધ્યારુહાણાં સ્નેહમાહારયન્તિ, યાવદપરાણ્યપિ ચ खलु तेषामध्यारुहयोनिकानां मूलानां यावद् बीजानां शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि ॥સૂ.૦૮-૬૦॥

ટીકા—‘અહાવરં પુરક્ષાયં’ અથાડ૪રં પુરાખ્યાતમ્, શ્રીતીર્થકરેણ અધ્યારુહ-વૃક્ષાણામપરોડપિ પ્રકારઃ કથિતઃ, સ ચ તમેવ વિશદયન્નાહ-તથાહિ-‘ફેહગયા’ ફૈકતયે સત્ત્વાઃ જીવા ભવન્તીતિ શેષઃ, ‘અજ્ઞારોહજોણિયા અજ્ઞારોહસંભવા’ અધ્યારુહયોનિકા અધ્યારુહસંભવાઃ ‘જાવ કમ્મનિયાણે’ યાવત્કર્મનિદાનેન-કર્મકારણેન ‘તત્થ વુવ્કમા’ તત્ર વ્યુત્કમાઃ ‘અજ્ઞારોહજોણિયસુ’ અધ્યારુહ-યોનિકેષુ ‘અજ્ઞારોહેસુ’ આધ્યારુહેષુ ‘મૂલત્તાણ’ મૂલતયા ‘જાવ વીયત્તાણ વિઉ-ટ્ટંતિ’ યાવદ્ વીજતયા વિવર્તન્તે, -મૂલકન્દસ્કન્ધશાખાપત્રપુષ્પફલવીનાન્ત-સ્વરૂપેણ જાયન્તે, ‘તે જીવા તેસિ’ તે જીવા મૂલાદારમ્બ વીજાન્તાકારેણ જાય-માનાઃ, તેષામ્-‘અજ્ઞારોહજોણિયાણં’ અધ્યારુહયોનિકાનામ્ અજ્ઞારોહાણં’ અધ્યારુહાણામ્ ‘સિણેહમાહારે’તિ’ સ્નેહમ્-સ્નેહભાવમાહારયન્તિ-ઉપશુજ્જતે, ‘જાવ’ યાવત્ ‘અવરે વિ ય ણં’ અપરાણ્યપિ ચ खलु ‘તેસિ’ તેષામ્ ‘અજ્ઞારોહ-જોણિયાણં’ અધ્યારુહયોનિકાનામ્, ‘મૂલાણં’ મૂલાનામ્ ‘જાવ’ યાવત્ ‘વીયાણં’

‘અહાવરં પુરક્ષાયં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ--તીર્થકર ભગવાન્ ને અધ્યારુહ વૃક્ષોં કા એક અન્ય પ્રકાર મી કહો હૈ । ઉસી કો સ્પષ્ટ કરતે હૈં કોઈ કોઈ જીવ અધ્યારુહયોનિક હોતે હૈં, અધ્યારુહ વૃક્ષોં મેં હી સ્થિત રહતે હૈં ઓર વહીં બઢતે હૈં । વે અપને પૂર્વ કૃત કર્મ કે અધીન હોકર વહાં આકૃષ્ટ હોતે હૈં ઓર અધ્યારુહયોનિક અધ્યારુહ વૃક્ષોં કે મૂલ કન્દ, સ્કન્ધ, શાખા, કોંપલ, પત્ર, પુષ્પ, ફલ, બીજ આદિ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । યે મૂલ કન્દ આદિ કે જીવ उन अध्यारुहयोनिक अध्यारुह वनस्पति जीवों के

‘અહાવરં પુરક્ષાયં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ--તીર્થકર ભગવાનોએ અધ્યારુહ વૃક્ષોનો એક બીજા પ્રકાર પણ કહેલ છે. હવે તેને સ્પષ્ટ કરીને બતાવે છે—કોઈ કોઈ જીવો અધ્યારુહ-યોનિવાળા હોય છે. અધ્યારુહ વૃક્ષોમાં જ સ્થિત રહે છે. અને અધ્યારુહ-વૃક્ષોમાં જ વધે છે તેઓ પોતાના પૂર્વકૃત કર્મને અધીન થઈને ત્યાં આકૃષ્ટ થાય છે. અને અધ્યારુહયોનિક અધ્યારુહ વૃક્ષોના મૂળ, કંદ, સ્કન્ધ, શાખા-ડાળ, કોંપળ પત્ર-પાન, પુષ્પ, ફળ બી વિગેરે રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ મૂળ, કંદ, વિગેરેના જીવો તે અધ્યારુહ યોનિવાળા અધ્યારુહ વનસ્પતિ જીવોના

વીજાનામ્ 'સરીરા' શરીરાણિ 'જાણાવૃણા' નાનાવર્ણાણિ 'જાત્ર મવલાયં' યાત્ર-
દાખ્યાતાનિ, મૂલાદિવીજાન્તાનામ્-જીમાનામ્ અપરાણપિ નાનાવર્ણાણિ ભવન્તીતિ
તીર્થકરૈઃ પ્રતિપાદિતાનિ, રૂઢલોકે કેચન જીવા અધ્યારુહવૃક્ષાદુત્પન્ના સ્તત્રૈવાડ્ય
સ્થિતાસ્તેનૈવ વર્દમાના ભવન્તિ, તે પૂર્વભવસન્ધિતકર્મપેરિતાસ્તત્રતત્ર ભવાન્તરે
સમાગચ્છન્તિ, તથાડ્યારુહવૃક્ષયોનિકાડ્યારુહવૃક્ષાણાં મૂલકન્દાદેરાભ્ય ફલ-
વીજાન્તસ્વરૂપેણ સમુત્પચન્તે, તે જીવા મૂલાચ્ચાકારેણ સમાયાતાઃ અધ્યારુહ-
યોનિકાડ્યારુહવૃક્ષાણાં સ્નેહમાસ્વાદયન્તિ તેષામ્-અધ્યારુહયોનિકાડ્યારુહ
વૃક્ષીયમૂલાદેરાભ્ય વીજાન્તાનાં નાનાવર્ણસ્પર્શરસગન્ધવિશિષ્ટાણિ વિભિન્નાનિ
નાનાશરીરાણિ-અપિ ભવન્તીતિ તીર્થકરૈરુદિષ્ટાણિ, ઇતિ ॥૫૦૮-૫૦॥

સ્નેહ का आहार करते हैं, यावत् उनके नाना वर्ण गंध रस स्पर्श
वाले अन्य शरीर होते हैं । ऐसा तीर्थकरों ने कहा है ।

તાત્પર્ય यह है कि इस लोक में कोई कोई जीव अध्यारुह वृक्ष से
उत्पन्न होते हैं, उसी में स्थित रहते और उसी में बढ़ने हैं पूर्व भव
में संचित कर्म से प्रेरित होकर वे वहां आते हैं और अध्यारुहयोनिक
अध्यारुह वृक्षों के मूल कन्द से लेकर फल एवं बीज आदि के रूप में
उत्पन्न होते हैं । मूल आदि के रूप में आये हुए ये जीव अध्या-
रुहयोनिक अध्यारुह वृक्षों के स्नेह का आहार करते हैं । उन अध्या-
रुहयोनिक अध्यारुह वृक्षों के मूल कन्द आदि रूप में उत्पन्न जीवों
के नाना प्रकार के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श से युक्त अनेक प्रकार
के शरीर भी होते हैं । ऐसा तीर्थकरों ने देखा है और वैसा ही
उपदेश दिया है ॥८॥

સ્નેહનો આહાર કરે છે. યાવત્ તેઓના અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શવાળા
અન્ય શરીરો હોય છે. એ પ્રમાણે તીર્થકરોએ કહેલ છે.

કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે—આ લોકમાં કેઇ કેઈ જીવો અધ્યારૂહ
વૃક્ષથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાંજ સ્થિત રહે છે, તેમાં વધે છે. પૂર્વ ભવમાં
સંચિત કરેલા કર્મથી પ્રેરિત થઇને તેઓ ત્યાં આવે છે. અને અધ્યારૂહ
યોનિવાળા અધ્યારૂહ વૃક્ષોના મૂળ, કન્દથી લઇને ફળ અને બી વિગેરેનાં
રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. મૂળ વિગેરે રૂપમાં આવેલા આ જીવો અધ્યારૂહ યોનિ-
વાળા, અધ્યારૂહ વૃક્ષોના સ્નેહનો આહાર કરે છે. તે અધ્યારૂહ યોનિક
અધ્યારૂહ વૃક્ષોના મૂળ, કન્દ, વિગેરે રૂપે ઉત્પન્ન થયેલા જીવોના અનેક પ્રકારના
વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શથી યુક્ત અનેક પ્રકારના શરીરો પણ હોય
છે. એ પ્રમાણે તીર્થકર ભગવાનોએ જણાવેલ છે. અને ઉપદેશ કરેલ છે ॥૮॥

मूलम्—अहावरं पुरस्खायं इहेगइया सत्ता पुढविजोणिया
पुढविसंभवा जाव णाणाविहजोणियासु पुढवीसु तणत्ताए विउ-
ट्ठंति, ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणियाणं पुढवीणं सिणेहमाहा-
रंति जाव ते जीवा कम्मोववन्ना भवंतीति मक्खायं ।सू.९।५१।

छाया—अथाऽपर पुराख्यातमिहैकतये सत्त्वाः पृथिवीयोनिकाः पृथिवीसंभवाः
यावन्नानाविधयोनिकासु पृथिवीषु तृणतया विवर्तन्ते । ते जीवा स्तासां
‘नानाविधयोनिकानां पृथिवीनां स्नेहमाहारयन्ति यावत्ते जीवाः कर्म्मोपपन्नका
भवन्तीत्याख्यातम् ॥९-५१॥

टीका—‘अहावरं पुरस्खायं’ अथाऽपरं पुराख्यातम् ‘इहे गइया’ इहैकतये
‘सत्ता’ सत्त्वास्तृणादिवनस्पतिरूपेण सञ्जायन्ते, ‘पुढवीजोणिया’ पृथिवीयोनिकाः,
पृथिवीयोनिरुत्पत्तिकारणं येषां तथाभूताः—भवन्ति, तथा ‘पुढवीसंभवा’ पृथिवी-
संभवाः—पृथिवीतो जाताः पृथिव्यामेव वर्त्तमानाः पृथिव्याः रसमास्वादयन्तो
वर्द्धन्तेऽपि तत्रैव । इत्थंभूतास्तृणछतावनस्पतिविशेषा जीवाः ‘जाव’ यावत् ‘णाणा-
विहजोणियासु पुढवीसु’ नानाविधयोनिकासु—अनेकप्रकारकजातीयकासु पृथिवीषु
‘तणत्ताए’ तृणतया—तृणाकारेण ‘विउट्ठंति’ विवर्तन्ते समुत्पद्यन्ते, ‘ते जीवाः—ते
तृणादिलघुस्थूलशरीरावच्छिन्नाः प्राणिविशेषाः ‘तेसिं’ तासाम् ‘णाणाविहजोणि-
याणं’ नानाविधयोनिकानाम्, अनेहाऽनेकविजातीयजातीयकानाम्, ‘पुढवीणं’

‘अहावरं पुरस्खायं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—तीर्थंकर भगवान् ने ‘वनस्पतिकायिक जीवों’ का अन्य
प्रकार भी कहा है । कोई कोई जीव पृथ्वी से उत्पन्न होते हैं । पृथ्वी
पर ही स्थित होते हैं और पृथ्वी पर ही वृद्धि को प्राप्त होते हैं । वे अनेक
प्रकारकी पृथ्वी के ऊपर तृण के रूप में उत्पन्न होते हैं । छोटे या बड़े
शरीर से युक्त वे प्राणी उस नाना प्रकार की जाति वाली पृथ्वी के स्नेह

‘अहावरं पुरस्खायं’ इत्यादि

टीकार्थ—तीर्थंकर भगवाने वनस्पत कायवाणा जिवोना जीज्जे प्रकार
पणु कडेल छे कोछ कोछ जिवो पृथ्वीकायथी उत्पन्न थाय छे. पृथ्वीकाय पर
ज स्थित रह छे. अने पृथ्वीकाय पर ज वधे छे. तेओ अनेक प्रकारना
पृथ्वीकाय ऊपर तृषु इपे उत्पन्न थाय छे नाना के मोटा शरीरथी युक्त
ते प्राणुओ ते अनेक प्रकारनी जतवाणी पृथ्वीना स्नेहने आहार करे छे.

पृथिवीतां 'मिमेक्षन् दारंति' इति श्रुत्यादायन्ति, ते तृणजीवाः पृथिव्या रसमेवोप-
 बुद्धौ 'जातं ने जीवा रुन्मीवरन्तना' यावत्ते जीवा तृणाद्यवच्छिन्नाः स्वकृत
 रसांश्चुक्षुःसैव तृणजीवाः 'भवन्तीति मन्वाय' भवन्तीत्याहुवातम् । देवाभि
 र्देवाभिर्यत्तमेवमपि जीवभेदमवधीन् केचन जीवाः पृथिवीतो जाताः पृथिव्यामेव
 निवृत्ताः पृथिव्या वर्द्धनेन वर्द्धमाना भवन्तोऽने रज्जातीयरूपपृथिव्युपरि तृणादिरूपेण
 स्थापन्ते, ते तानावताररूपपृथिव्याभ्योदमयं सममाददाना भवन्ति न भवन्ति पुनः
 मन्वायवतर्द्धमानान्ते स्वकृतं त्रुताकारा इति-तीर्थकरैरुपदिष्टम् ॥ सू० ९-५१ ॥

सूत्रम्-एवं पुटविजोणिषु तणेषु तणत्ताए विउटंति जाव
 मन्वायं ॥ सू० १०५२ ॥

उच्यते-एव पृथिवीयोनिषु तृणेषु तृणतया विवर्तन्ते यावदा-
 न्त्यायम् । सू० १०-५२ ॥

ટીકા--‘એવં’ એવં યથા પૃથિવ્યાં તૃણજાતીયકા જીવાઃ સમ્ભવન્તિ, તથા-
પૃથિવ્યોચીનિકતૃણેષ્વપિ જીવા ભવન્તિ, ‘પુઢવોજોણિરસુ’ પૃથિવ્યોચીનિકેષુ-પૃથિ-
વ્યાં જાયમાનેષુ ‘તણેષુ’ તૃણેષુ-તૃણજાતીયકેષુ ‘તણત્તાણ’ તૃણતયા-તૃણરૂપેણ
‘વિઝટ્ટંતિ’ વિવર્તન્તે-સમુત્પદન્તે તૃણજાતીયકા જીવાઃ । ‘જાવ મક્ખાયં’ યાવ-
દાહ્યાતમ્ તૃણરૂપેણ જાયન્તે-વઢ્ઢન્તે તેનૈવ તદ્રમમેવાઽઽહ્યાદયન્તિ-હત્યાદિ સર્વ
પૂર્વસૂત્રવ્યાખ્યાનસ્પૃક્ત તત એવ અનુસન્ધેયમ્ ॥સૂ૦ ૧૦-૫૨॥

મૂઝમ્-એવં તણજોણિણસુ તણેસુ તણત્તાણ વિઝટ્ટંતિ, તણ-
જોણિયં તણસરીરં ચ આહરેતિ જાવ મક્ખાયં । એવં તણજોણિ-
ણસુ તણેસુ મૂલત્તાણ જાવ બીયત્તાણ વિઝટ્ટંતિ તે જીવા જાવ
એવમક્ખાયં । એવં ઓસહીણ વિ ચત્તારિ આલાવગા । એવં હરિ-
યાણ વિ ચત્તારિ આલાવગા ॥સૂ૦ ૧૧-૫૩॥

હાયા--એવં તૃણયોનિકેષુ તૃણેષુ તૃણતયા વિવર્તન્તે, તૃણયોનિકં તૃણશરીર
આઽઽહારયન્તિ યાવદાહ્યાતમ્, એવં તૃણયોનિકેષુ તૃણેષુ મૂઝતયા યાવદ્
બીજતયા વિવર્તન્તે તે જીવાઃ યાવદેવમાહ્યાતમ્, એવમૌષધીષ્વપિ ચત્તાર
આલાવગાઃ એવં હરિતેષ્વપિ ચત્તાર આલાવગાઃ ॥સૂ૦ ૧૧-૫૩॥

ટીકા-‘એવં તણજોણિણસુ’ પૂર્વપદશિતરૂપેણ-તૃણયોનિકેષુ-તૃણોદ્ભવેષુ ‘તણેસુ’
તૃણેષુ કેવળ જીવાઃ ‘તણત્તાણ’ તૃણતયા-તૃણસ્વરૂપેણ ‘વિઝટ્ટંતિ’ વિવર્તન્તે-સમુ-

‘એવં પુઢવિજોણિણસુ’ હત્યાદિ ।

ટીકા—જિજ્ઞાસુ પ્રકાર પૃથિવ્યોચીનિક તૃણજીવ કહે ગયે છે, ડસી
પ્રકાર પૃથિવ્યોચીનિક તૃણોં મેં તૃણ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોને વાલે જીવ મી હોતે
હેં । વે જીવ પૃથિવ્યોચીનિક તૃણોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં । ડન્હી મેં સ્થિત રહતે
હેં ઓર ડન્હીં મેં વઢતે હેં । ડન્હીં કે રસ કા આસ્વાદન કરતે હેં ।
હત્યાદિ સમસ્ત કથન પૂર્વસૂત્ર કે અનુસાર હી સમજ્ઞ લેના ચાહિયે ॥૧૦॥

‘એવં પુઢવી જોણિણસુ’ હત્યાદિ

ટીકાર્થ—જે રીતે પૃથ્વી યેનિવાળા તૃણ-ઘાસના જીવો બતાવ્યા છે.
એજ પ્રમાણે પૃથ્વી યેનિવાળા તૃણોંમાં તૃણ રૂપે ઉત્પન્ન થવાવાળા જીવ પણ
હોય છે. તે જીવો પૃથ્વી યેનિવાળા તૃણોં-ઘાસોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાંજ
સ્થિત રહે છે. અને તેમાંજ વધે છે. તેનાજ રસનો આસ્વાદ ગ્રહણ કરે છે.
વિગેરે સઘળું કથન પૂર્વ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે જ સમજી લેવું બધાંજે ॥સૂ. ૧૦॥

ત્પદ્યન્તે તૃણયોનિકતૃણેષુ તૃણરૂપેણ જાયમાના જીવાઃ 'તણજોણિયં' તૃણયોનિકમ્
 'તણસરીરં ચ' તૃણં શરીરશ્ચ 'આહારેતિ' આહારયન્તિ-અહારં કુર્વન્તિ, 'જાવ
 મક્ખાયં' યાવદારુયાતમ્ । ઉત્પત્તિસ્થિતિર્ઘ્નનાહારાદિકં સર્વં પૂર્વવદેવ વોધ્યમ્ ।
 'એવં તણજોણિયસુ, એવં તૃણયોનિકેષુ 'તણેસુ' તૃણેષુ 'મૂલત્તાય' મૂલતયા-મૂલ
 સ્વરૂપેણ 'જાવ વીયત્તાય' યાવદ્ વીજતયા-વીજસ્વરૂપેણ 'વિઉટ્ટતિ' વિવર્તન્તે
 મૂલાદારભ્ય વીનપર્યન્તસ્વરૂપેણ જીવાઃ સમુત્પદ્યન્તે, તે ઇમે ચ જીવાઃ મૂલફળાદ્ય-
 વચ્છિન્નાઃ વૃક્ષાદ્યવચ્છિન્નજીવાઽપેક્ષયા વિલક્ષણાઃ ભિન્નાશ્ચ ભવન્તિ, તે જીવા
 જાવ મક્ખાયં' તે જીવાઃ યાવદારુયાતમ્ । તે મૂલાદ્યવચ્છિન્ના જીવાઃ વૃક્ષાદિકાનાં
 રસમાહારયન્તીત્યાદિસર્વં પૂર્વવદેવ યોજનીયમ્ । 'એવં ઓસહીણ વિ ચત્તારિ આલા

‘એવં તણજોણિયસુ’ इत्यादि ।

टीकार्थ—पिछले सूत्र में जैसे पृथ्वीयोनिक तृणों में तृण रूप से उत्पन्न जीवों का अस्तित्व कहा है । उसी प्रकार कोई कोई जीव तृण-योनिक तृणों में तृण रूप से भी उत्पन्न होते हैं । ये जीव तृणयोनिक तृण जीवों के शरीर का आहार करते हैं । इत्यादि सब कथन पूर्ववत् ही समझ लेना चाहिए । इसी प्रकार तृणयोनिक तृणों में मूल कन्द आदि यावत् बीज रूप से उत्पन्न होते हैं । मूल फल आदि के जीव वृक्ष आदि के जीवों से विलक्षण एवं पृथक् होते हैं । मूल आदि के जीव वृक्ष आदि के रस का आहार करते हैं, इत्यादि सब पूर्ववत् समझना चाहिए ।

इसी प्रकार औषधि वनस्पति के भी चार आलापक होते हैं । यथा

‘એવં તણજોણિયસુ’ इत्यादि

टीकार्थ—आना पड़ेला सूत्रमां पृथ्विये निक तृणोमां तृणपण्णायी उत्पन्न थयेला लवोना आस्तित्वना संणंधमां जे प्रमाणे कथन करवामां आण्युं छे ओज प्रमाणे कोध कोध तृणयोनिक लव तृण लवोना शरीरना आहार करे छे. विगेरे प्रकारनुं सधणुं कथन पड़ेलां कइया प्रमाणे ज ससल लेवुं जेछे ओ. ओज प्रमाणे तृण योनिक तृणोमां मूल, कंद, विगेरे यावत् बीज इये उत्पन्न थाय छे. इण विगेरेना लवो वृक्ष विगेरेना लवोथी विलक्षण अर्थात् बूडा प्रकारना अने सिन्न होय छे मूल विगेरेना लवो वृक्ष विगेरेना रसना आहार करे छे. विगेरे सधणुं कथन पड़ेलानी जेम ससल लेवुं जेछे ओ.

ओज प्रमाणे औषधि-वनस्पतिमां पणु चार प्रकारना आलापके थाय

वगा' एव मौषाधिविषयि चत्वार आलापकाः, यथा-पृथिवीयोनिका वृक्षाः १, वृक्ष-
योनिका वृक्षाः २, वृक्षयोनिका अध्यारुहाः ३, अध्यारुहयोनिका अध्यारुहाः ४ ।

एवं पृथिवीयोनिकाः तृणाः १, तृणयोनिकास्तृणाः २, तृणयोनिका अध्यारुहाः ३,
अध्यारुहयोनिका अध्यारुहाः ४ ।

एवं पृथिवीयोनिका औषधयः १, औषधियोनिका औषधयः २, औषधियोनिका
अध्यारुहा ३, अध्यारुहयोनिका अध्यारुहाः ४ । एवं रूपेण हरितादिविषयि आला-
पकाश्चत्वारो ज्ञातव्यास्तथाहि पृथिवीयोनिका हरिताः १, हरितयोनिका हरिताः २,
हरितयोनिका अध्यारुहाः ३, अध्यारुहयोनिका अध्यारुहाः ४, 'एवं हरियाण
वि चत्वारि आलापका' एवं हरितेष्वपि चत्वार आलापकाः पूर्वपदशितरूपेण
योजनीयाः ॥सू० ११-५३॥

मूलम्-अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता पुढविजोगिया पुढवि-
संभवा जाव कम्मनियानेणं तत्थ बुक्कमा णाणाविहजोगियासु
पुढवीसु आयत्ताए वायत्ताए कायत्ताए कूहणत्ताए कंदुगताए उवे-
हनियत्ताए निव्वेहणियत्ताए सच्छत्ताए छत्तगत्ताए वासाणियत्ताए
कूरत्ताए विउट्ठंति, ते जीवा तेसिं णाणाविहजोगियाणं पुढवीणं
सिणेहमाहारेति, ते वि जीवा आहारेति पुढविसरीरं जाव संतं,

(१) पृथ्वीयोनिक वृक्ष (२) वृक्षयोनिक वृक्ष (३) वृक्षयोनिक अध्यारुह
और (४) अध्यारुहयोनिक अध्यारुह ।

इसी प्रकार (१) पृथ्वीयोनिक औषधि (२) औषधियोनिक औषधि
(३) औषधियोनिक अध्यारुह और (४) अध्यारुहयोनिक अध्यारुह ।

इसी प्रकार हरित आदि में भी चार चार आलापक जानना
चाहिए । जैसे-(१) पृथिवीयोनिक हरित (२) हरितयोनिक हरित (३)
हरितयोनिक अध्यारुह और (४) अध्यारुहयोनिक अध्यारुह ॥११॥

छे ते आ प्रमाणे समजवा (१) पृथ्वीयोनिक औषधि (२) औषधियोनिक
औषधि (३) औषधियोनिक अध्यारुह (४) अध्यारुह योनिक अध्यारुह ।

आज प्रमाणे हरित-लीला विगरेमां पण्यार आर आलापके सम-
जवा जेमके-पृथिवीयोनिक हरित (२) हरित योनिक हरित (३) हरितयो-
निक अध्यारुह (४) अध्यारुह योनिक अध्यारुह ॥सू. ११॥

अवरेऽवि य णं तेसिं पुढविजोणियाणं आयत्ताणं जाव कूराणं
 सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं एगोचेव आलावगो सेसा
 तिणिण णत्थि । अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता उदगजोणिया
 उदगसंभवा जाव कम्मनियानेणं तत्थ बुक्कमा णाणाविह-
 जोणिएसु उदएसु रुक्खत्ताए विउट्ठंति, ते जीवा तेसिं णाणा-
 विहजोणियाणं उदगाणं सिणेहमाहारेति, ते जीवा आहारेति
 पुढविसरीरं जाव संतं । अवरेऽवि य णं तेसिं उदगजोणियाणं
 रुक्खाणं सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं । जहा पुढविजोणि-
 याणं रुक्खाणं चत्तारि गमा अञ्झारुहाण वि तहेव, तणाणं
 ओसहीणं हरियाणं चत्तारि आलावगा भाणियव्वा एक्केक्के ।
 अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता उदगजोणिया उदगसंभवा
 जाव कम्मनियानेणं तत्थ बुक्कमा, णाणाविहजोणिएसु उदएसु
 उदगत्ताए अवगत्ताए पणगत्ताए सेवालत्ताए कलंबुगत्ताए हड-
 त्ताए कसेरूगत्ताए कच्छभाणियत्ताए उप्पलत्ताए पडमत्ताए
 कुमुयत्ताए नलिणत्ताए सुभगत्ताए सोगंधियत्ताए पोंडरिय महा-
 पोंडरियत्ताए सयपत्तत्ताए सहस्सपत्तत्ताए एवं कल्हारकोकण-
 यत्ताए अरविंदत्ताए तामरसत्ताए भिसभिसमुणालपुक्खलत्ताए
 पुक्खलच्छिमगत्ताए विउट्ठंति ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणि-
 याणं उदगाणं सिणेहमाहारेति, ते जीवा आहारेति पुढवीसरीरं
 जाव संतं, अवरेऽवि य णं तेसिं उदगजोणियाणं उदगाणं जाव

पुक्खलच्छिन्नगणं शरीराणां जाव भवत्तायं एगो
चेव आलापको ॥सू० १२।५४॥

छाया—अथाऽपरं पुराऽख्यातम् इहैकतये सत्त्वाः पृथिवीयोनिकाः पृथिवी-
सम्भवाः यावत् कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रवा-नानाविधयोनिकासु पृथिवीषु आर्यतया
वायतया कायतया कूहनतया कन्दुकतया उपनिहिततया निर्वहणिकतया सच्छ-
त्रतया छत्रकतया वासानिकतया क्रूरतया विरत्तन्ते । ते जीवा स्तेषां नानाविध-
योनिकानां पृथिवीनां स्नेहमाहारयन्ति, तेऽपि जीवा आहारयन्ति पृथिवीशरीरं
यावत् स्यात् । अपराण्यपि च खलु तेषां पृथिवीयोनिकानामार्याणां यावत् कूराणां
शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि एकैवैवाऽऽलापकः शोऽस्तु न सन्ति ।
यथाऽपरं पुराख्यातम् इहैकतये सत्त्वाः उदकयोनिका उदकसम्भवाः यावत् कर्मनि-
दानेन तत्र व्युत्क्रवाः नानाविधयोनिकेषु उदकेषु वृक्षतया विरत्तन्ते । ते जीवा
स्तेषां नानाविधयोनिकानामुदकानां स्नेहमाहारयन्ति, ते जीवा आहारयन्ति
पृथिवीशरीरं यावत् स्यात् । अपराण्यपि च खलु तेषामुदकयोनिकानां वृक्षाणां
शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि । यथा पृथिवीयोनिकानां वृक्षाणां
चत्वारो गणाः, अथारूपाणामपि तथैव तृणानां पर्वणां हरितानां चत्वार
आलापका भणितव्या एकैकम् । अथाऽपरं पुराख्यातमिहैकतये सत्त्वाः उदकयोनिका
उदकसम्भवा यावत् कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रवाः, नानाविधयोनिकेषु उदकेषु उदक-
तया अवकतया पत्रकतया शैवालतया ककम्बुकतया हडतया कसेरुकतया कच्छ-
भाणियतया उत्पलतया पद्मतया कुण्डितया नन्दिनतया सुमगतया सुगन्धिकतया
पुण्डरीकमहापुण्डरीकतया शतपत्रतया सहस्रपत्रतया एवं कल्हारकोकनदतया अर-
विन्दतया तामरक्षतया विसविसृणालपुष्करतया पुष्कराक्षकतया विरत्तन्ते, ते
जीवा स्तेषां नानाविधयोनिकानामुदकानां स्नेहमाहारयन्ति । ते जीवा आहार,
यन्ति पृथिवीशरीरं यावत् स्यात्, अपराण्यपि च खलु तेषामुदकयोनिकानामुदकानां
यावत् पुष्कराक्षकाणां शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि । एकैव
आलापकः ॥सू० १२-५४॥

टीका—पुनरप्याह—‘अहावर’ अथाऽपरम् ‘पुक्खलायं’ पुराख्यातम् ‘इहेगइ-
या सत्ता’ इहैकतये सत्त्वाः—वनस्पतिमाणिनः ‘पुढवीजोणिया’ पृथिवीयोनिकाः

‘अहावरं पुक्खलायं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—तीर्थकर भगवान् ने वनस्पति का अन्य भेद भी कहा

‘अहावरं पुक्खलायं’ इत्यादि

टीकार्थ—तीर्थकर भगवान् ने वनस्पतिना अन्य-भील भेदो पद्य कथा

પૃથિવ્યેવ યોનિરુત્પત્તિસ્થાનં યેષાં તે તથાભૂતા ભવન્તિ ‘પૃથ્વીસંભવા’ પૃથિ-
વીસંભવાઃ પૃથિવીતો જાતાઃ, ‘તત્થ વુત્કમા’ તત્ર વ્યુત્કમા’-પૃથિવ્યામેવ
વર્દ્ધનશીલાઃ ‘જાવ કમ્મનિયાણેણ’ યાવત્કર્મનિદાનેન-કર્મણાઽઽક્રુણ્યમાણાઃ
સન્ત એવ તત્ર સમુત્પદ્યન્તે । ‘જાણાવિદ્ગોણિયામુ પુઢવીમુ’ નાનાવિધ-
યોનિકામુ પૃથિવીપુ ‘આયત્તાણ’ આર્યતયા-આર્યાસ્થવનસ્પતિવિશેષરૂપેણ ‘વાય-
ત્તાણ’ વાયતયા-તદાસ્થાનસ્પતિવિશેષરૂપેણ ‘કાયત્તાણ’ કાયતયા ‘કૂહણત્તાણ’
કૂહણતયા ‘કંદુમત્તાણ’ કંદુરુતયા ‘ઉવ્વેહણિયત્તાણ’ ઉવ્વનિહિરુતયા ‘નિવ્વેહ-
ણિયત્તાણ’ નિર્વેહણિરુતયા ‘સચ્છત્તાણ’ સચ્છત્રતયા ‘છત્તમત્તાણ’ છત્રકતયા,
‘વાસાણિયત્તાણ’ વામાનિરુતયા ‘કૂરત્તાણ’ કૂરતયા-તત્તન્નામરુવનસ્પતિવિશેષરૂપેણ
‘વિઉટ્ઠંતિ’ વિવર્તન્તે-તત્તદ્રૂપેણ સમુતાચન્તે, ‘તે જીવા તેમિણાણાવિદ્ગોણિયાણં’
તે જીવા સ્તાસાં નાનાવિધયોનિકાનામ્ ‘પુઢવીણં’ પૃથિવીનામ્ ‘સિણેદ્દમાહારે’તિ’
સ્નેહં તદ્વતસ્નેહભાવમ્ આહારયન્તિ-આસ્વાદયન્તીત્યર્થઃ, ‘તે વિ જીવા’ તેઽપિ
જીવાઃ ‘આહારે’તિ’ આહારયન્તિ-આહારં કુર્વન્તીત્યર્થઃ, કિમાહારયન્તિ-તત્રા-
ઽઽહ ‘પુઢવીસરીરં’ જાવ સંતં પૃથિવીસરીરં યાવત્ સ્યાત્, અર્થાત્તે જીવાઃ

હૈ, વહ હસ પ્રકાર હૈ-કોઈ કોઈ વનસ્પતિજીવ પૃથિવીયોનિક પૃથ્વી સે
ઉત્પન્ન હોને વાલે, પૃથ્વીસંભવ પૃથ્વી મેં સ્થિત ઓર પૃથ્વીવ્યુત્ક્રાન્ત
અર્થાત્ પૃથ્વી મેં હી વઢને વાલે હોતે હૈં । યાવત્ વે અપને કર્મ કે
નિમિત્ત સે કર્મ સે આકૃષ્ટ હોકર હી વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । નાના
પ્રકાર કી યોનિ વાલી પૃથ્વી મેં ‘આર્ય’ નામક વનસ્પતિ કે રૂપ મેં
તથા વાયુ, કાય, કુહળ, કંદુક, ઉપનિહિકા, નિર્વેહણિકા, સચ્છત્ર,
છત્રક, વાસનિકા, કૂર હત્યાદિ વનસ્પતિયોં કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।
વે વનસ્પતિકાય કે જીવ હન નાના પ્રકાર કી યોનિયોં વાલી પૃથ્વી
કે સ્નેહ કાં આહાર કરતે હૈં । વે પૃથ્વી આદિ છહોં કાયોં કે શરીરોં

છે. તે આ પ્રમાણે સમજવા કોઈ કોઈ વનસ્પતિ જીવો પૃથ્વીયોનિકથી ઉત્પન્ન
થવાવાળા પૃથ્વીસંભવ, પૃથ્વીમાં સ્થિત અને પૃથ્વીમાં વ્યુત્ક્રાન્ત અર્થાત્
પૃથ્વીમાં જ વધનારા હોય છે. યાવત્ તેઓ પોતાના કર્મના નિમિત્તથી
કર્મથી ખેંચાઈને જ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. અનેક પ્રકારની યોનીવાળી
પૃથ્વીમાં ‘આર્ય’ નામની વનસ્પતિ રૂપે તથા વાયુ, કાય, કંદુક અપનિહિકા,
નિર્વેહણિકા, સચ્છત્ર, છત્રક વાસનિકા, કૂર વિગેરે વનસ્પતિયોના રૂપથી
ઉત્પન્ન થાય છે. આ વનસ્પતિ કાયના જીવો તે અનેક પ્રકારની યોનીવાળી
પૃથ્વીના સ્નેહનો આહાર કરે છે, તેઓ પૃથ્વી વિગેરે જીવો કાયના શરીરોનો

પૃથિવ્યાદીનાં ષણ્ણાપિ જીવનિકાયાનાં મક્ષણં કૃત્વા તેષાં શરીરં સ્વાત્મ-
સાત્કુર્વન્તિ, 'અવરે વિ ય ણં તેસિં પુઢવીજોણિયાણં આયત્તાણં જાવ કૂરાણં'.
અપરાણ્યપિ ચ સ્વલ્લ તેષાં સ્વર્કર્મભોગાય સમુત્પન્નાનાં પૃથિવીયોનિકાનામ્-
આર્યાદારભ્ય કૂરાન્તાનાં જીવાનામ્ 'સરીરા' શરીરાણિ, 'ણાણાવણ્ણા જાવ
મક્કલાયં' નાનાવર્ણસગન્ધસ્પર્શવિશિષ્ટાણિ ભવન્તીતિ, આરુયાતાણિ તીર્થકરૈ-
રિતિ, 'એસો ચેવ આલાવગો સેસા તિણિ ણત્થિ' એતન્નેક એવાSS-
લાપકો ભવતિ, શેષાદ્ધય આલાપકા ન સન્તિ ન ભવન્તીત્યર્થઃ, 'અહાવરં' અથા-
પ્પરમ્ 'પુરક્કલાયં' પુરાSSરુયાતમ્ 'इहेगइया सत्ता' इहेकतये सत्त्वाः-પ્રાણિનઃ
'उदगजोणिया' उदकयोनिका-उदकेषु जायमानाः 'उदगसंभवा' उदकसम्भवाः-
उदकस्थितिकाः 'जाव कम्मनिषाणेणं' यावत्कर्मनिदानेन-कर्मप्रेरिताः सन्तः
'तत्थ वुकमा' तत्र-जले एव व्युत्क्रमाः-जले परिवर्द्धमानाः 'णानाविहजोणिएसु
उदएसु' नानाविधयोनिकेषु अनेकजातीयकेषु उदकेषु 'रुक्खत्ताए विउट्ठंति' वृक्ष
तया विवर्त्तन्ते समुत्पद्यन्ते, इह जगति अनेके जीवाः जले उत्पद्यन्ते जले तिष्ठन्ति

કા આહાર કરતે હૈં ઓર ઉન્હેં અપને શરીર કે રૂપ મેં પરિણત કરતે
હૈં । उन आर्य से लेकर क्रूर पर्यन्त के पूर्वोक्त वनस्पति जीवों के अन्य
शरीर भी होते हैं जो नाना वर्ण, गंध, रस और स्पर्श से युक्त होते
हैं । ऐसा तीर्थंकरों ने कहा है ।

હસમેં એક હી આલાપક હૈ, શેષ તીન આલાપક નહીં હોતે હૈં ।

તીર્થંકર ભગવાન ને કહા હૈ કિ કોઈ-કોઈ જીવ જલયોનિક, જલ
મેં સ્થિત ઓર જલ મેં હી વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરને વાલે હોતે હૈં । यावत् वे
अपने कर्म से प्रेरित होकर नाना प्रकार की योनि वाले जल में वृक्ष
रूप से उत्पन्न होते हैं । तात्पर्य यह है कि इस लोक में अनेक जीव ऐसे

આહાર કરે છે. અને તેને પોતાના શરીરપણાથી પરિણમાવે છે. તે અનાર્યથી-
લઇને કર પર્યન્તના પૂર્વોક્ત વનસ્પતિ જીવોના બીજા શરીરો પણ હોય છે,
કે જે અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શથી યુક્ત હોય છે. એ પ્રમાણે
તીર્થંકરોએ કહેલ છે.

આમાં એક જ આલાપક હોય છે. બાકીના ત્રણ આલાપકો હોતા નથી.

તીર્થંકર ભગવાને કહ્યું છે કે—કોઇ કોઇ જીવો જલયોનિક, જલમાં
સ્થિત, અને જલમાં જ વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાવાળા હોય છે. યાવત્ તેઓ
પોતાના કર્મથી પ્રેરિત થઇને અનેક પ્રકારની યોનિવાળા, પાણીમાં વૃક્ષપણાથી
ઉત્પન્ન થાય છે.

કહેવાતું 'તાત્પર્ય' એ છે કે—આ જગતમાં અનેક જીવો એવા હોય

જલે વર્દન્તે ચ-તે સ્વસમ્પાદિતપૂર્વર્ધમપ્રેરિતાઃ જલે જાયન્તે તેऽનેકપ્રકારક-
 જલે વૃક્ષરૂપેણ સમુત્પદ્યન્તે । ‘તે જીવા’ તે જીવાઃ જલે વૃક્ષરૂપેણ સમુત્પન્ના
 જલજા જ્ઞેયાઃ । ‘તેસિં નાનાવિદ્યજોનિયાણં ઉદગાણં સિનેહમાહારેતિ’ તેવાં નાના-
 વિધયોનિકાનામુદકાનાં સ્નેહં સ્નેહમાનવિશેષમેવાઽઽહારયન્તિ-આસ્વાદયન્તીત્યર્થઃ,
 ‘તે જીવા’ તે જીવાઃ જલે જાયમાના જલજાઃ-જલસ્નેહાઽઽહારકાઃ ‘આહારેતિ’
 આહારયન્તિ, ક્રિમાહારયન્તિ તત્રાહ-‘પૃથ્વીસરીરં જાવ સંનં’ પૃથ્વીશરીરં યાવત્
 સ્યાત્, પૃથ્વીઆદિ પદ્મજીવનિકાયાનાં શરીરાણિ યુક્ત્વા સ્વરૂપેણ પરિણમયન્તિ,
 ‘અપરે વિ ય ણં’ અપરામ્ણયિ ચ લલુ ‘તેસિં ઉદગજોનિયાણં રુક્ષાણ સરીરા ણાના-
 વર્ણા જાવ મવસ્વાયં’ તેવામુદકયોનિકાનાં વૃક્ષાણાં નાનાવર્ણાંનિ યાવદાલ્બ્યાનાંનિ,
 ઉદકયોનિકાનામપરામ્ણયિ નાનાવર્ણસ્પર્શાદિયુક્તાંનિ શરીરાણિ મવન્તીત્યાલ્બ્યા-
 તાંનિ । ‘જહા’ યથા ‘પૃથ્વીજોનિયાણં’ પૃથ્વીયોનિકાનામ્ ‘રુક્ષાણં’ વૃક્ષાણામ્
 ‘ચત્તારિ ગમ્મા’ ચત્તારો ગમ્માઃ-ભેદાઃ અજ્ઞારુદાણ વિ તદેવ તણાણં ઓસહીણં હરિ-
 યાણં ચત્તારિ આલાવગા માણિયવ્વા એકકેવકે’ તથૈવ અધ્યારુદાણામપિ તથૈવ તુગા-
 નામોપધીનાં હરિતાનાં ચ ચત્તાર આલાપ ક્કા મણિતવ્વાઃ-યથા પૃથ્વીયોનિકેષુ વૃક્ષેષુ

हैं जो जल में उत्पन्न होते हैं, जल में स्थित रहते हैं और जल में बढ़ते हैं । वे अपने किये पूर्व कर्मों से प्रेरित होकर जल में उत्पन्न होते हैं और अनेक प्रकार के जल में वृक्ष रूप से जन्म लेते हैं । वे जीव नाना प्रकार की योनि वाले जल के स्नेह का आहार करते हैं, पृथ्वीकाय आदि के शरीरों का भी आहार करते हैं और उसे अपने शरीर के रूप में परिणत करते हैं । इन जलयोनिक वृक्षों को अन्य शरीर भी नाना वर्ण गंध रस एवं स्पर्शवाले होते हैं ।

जैसे पृथ्वीयोनिकों में वृक्ष, तृण, औषधि और हरित के भेद से चार आलापक कहे हैं, वैसे जल के विषय में नहीं कहना चाहिए ।

છે કે જોઆ પાણીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પાણીમાં સ્થિત રહે છે. અને પાણીમાં જ વધે છે, તેઓ પોતે કરેલા પૂર્વ કર્મોથી પ્રેરિત થઈને પાણીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને અનેક પ્રકારના વૃક્ષરૂપે પાણીમાં જન્મ લે છે. તે અનેક પ્રકારની યોનિવાળા જીવો પાણીના સ્નેહનો આહાર કરે છે. પૃથ્વીકાય વિશે રેના શરીરોનો પણ આહાર કરે છે અને તેને પોતાના શરીર રૂપે પરિણ-
 માવે છે. તે જલયોનિવાળા વૃક્ષોને અનેક પ્રકારના વર્ણ, ગંધ રસ અને સ્પર્શવાળા બીજા શરીરો પણ હોય છે.

જેમ પૃથ્વી યોનિકોમાં વૃક્ષ, તૃણ, ઔષધિ અને હરિત લીલોતરીના

ચત્વાર આલાપકાઃ-વૃક્ષતૃણોપધિહરિતાદિભેદાઃ કથિતાઃ તથા ઉદકપ્રકરણે ઉદકયોનિકવૃક્ષેષ્વપિ ચત્વારો વક્તવ્યાઃ કિન્તુ ઉદકયોનિકવૃક્ષોત્પન્નેષુ વૃક્ષેષુ એક એવ ભેદો જ્ઞાતવ્યઃ, અધ્યારૂઘાણાં તૃગાનામોપધીનાં હરિતાનામપિ ચત્વાર આલાપકા ભણિતવ્યાઃ-પ્રોક્તવ્યાઃ એકે કમ્-પ્રત્યેકશ્ચ इति । अन्येऽपि भेदा वन-स्पतिविशेषाणां तीर्थकरैरुपदिष्टाः तथाहि-‘अहावरे’ अथाऽपरम् ‘पुरुक्त्वायं’ पुरा-ख्यातम्-पूर्वस्मिन्काले प्रतिपादितम्, ‘इहेगइया’ इहेकतये ‘सत्ता’ सत्त्वाः-वन-स्पतिविशेषाः उदकीयाः, ‘उदगजोणिघा’ उदकयोनिताः उदकमेव योनिरुत्पत्ति-स्थानं येषां ते तथा-उदकोत्पत्तिकाः ‘उदगसप्रवा’ उदके सम्मान्ति ये ते तथा-उदकस्थितिकाः ‘जात्र कम्मनियानेण’ यावत्कर्मनिदानेन-स्वकर्मપेरिताः सन्तः ‘तत्थ बुक्कमा’ तत्र व्युत्ક્રમાः-जले वर्द्धमानाः, ‘णाणाविहजोणिएसु उदएसु’ नाना-विधयोनिकेषूदकेषु ‘उदगत्ताए’ उदकतया-अनेकप्रकारकाः जलादेवोत्पद्यमा-नास्तत्र स्थितिकास्तत्रैव विद्यमानाः परिवर्द्धमानाः स्वकर्मપेरिताः विविधजातीयक-जलेषु उदक-कवक-पनक-शैवाल-पद्मादिस्वरूपेण समुत्पद्यन्ते जीवा वनस्पति-विशेषाः, ‘उदगत्ताए’ इत्यारभ्य ‘पुक्खलच्चिउमपत्ताए’ इत्यन्तः पाठो यथा व्या-ख्यात एव द्रष्टव्यः, एतेषां वनस्पतिविशेषाणां लौकिकं नाम लोकादेव ‘यदि संभ-वेत्’ अवगन्तव्यम् । इह तु छायामानमेव पर्याप्तम् ।

यहां एक ही भेद जानना चाहिए । अध्यारूह, तृण, ओषधि और हरित के भी चार आलापक कहना चाहिए ।

તીર્થકરોં ને વનસ્પતિ કે અન્ય ભેદ બી કહે હૈં । વે હસ પ્રકાર હૈં કોઈ કોઈ જીવ જલયોનિક, જલસંભવ એવં જલ ઈં વઢને બાળે હોતે હૈં । વે અપને કર્મ કે વશીશ્રૂત હોકર વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉદક, કવક, પનક, શૈવાલ, પદ્મ આદિ વનસ્પતિ રૂપ સે જન્ન લેતે હૈં । इन वन-स्पतियों के लोक में प्रसिद्ध नाम यथासंभव लोक से ही समझना

ભેદથી ચાર આલાપકો કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે પાણીના વિષયમાં કહેવાના નથી. અહિંયાં એક જ ભેદ સમજવાનો છે. અધ્યારૂક, તૃણ ઓષધિ અને હરિત-લીલોતરીના પણ ચાર આલાપકો સમજવા.

તીર્થકરોં વનસ્પતિના બીજા ભેદો પણ કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે છે- કોઈ કોઈ જીવો જલયોનિક, જલ સંભવ, અને જલમાં વધાવાવાળા હોય છે. તેઓ પોતાના કર્મને વશ થઈને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉદક, કવક પનક, શૈવાળ પદ્મ વિગેરે વનસ્પતિ પણાથી જન્મ લે છે. આ વનસ્પતિયોના લોકમાં પ્રસિદ્ધ નામો યથાસંભવ લોકોથી જ સમજી લેવાં જોઈએ. અહિંતો

જોણિયાણં ઉદગાણં સિનેદમાદારેતિ' તે ઉદકાશ્ચચ્છિન્નાઃ વનસ્પતિજીવા
અનેકનિયાઃ અપૂયોનિકાનામુદકાનાં સ્નેદપાદારયન્તિ, તમેવોવનીવ્ય જીવન્તિ,
'તે જીવા આદારેતિ પૃથ્વીસરીરં જાવ સંત' તે જીવા આદારયન્તિ પૃથ્વીશરીરં
યાવત્ સ્યાન્-પૃથ્વિશ્ચાદીનાં શરીરમુપમુડ્ય સ્વરૂપેણ પરિણમયન્તિ, 'અરેવિ ય જં
તેસિ ઉદગજોણિયાણં ઉદગાણં જાવ પુદ્ગલચ્છિમગાણં સરીરા ણાણાવળ્લા જાવ
મ્કલાયં' અપરાણ્યપિ ચ સ્વલુ તેપામુદકાદારમ્ય પુદ્ગરાક્ષપર્યન્તાનાં તનોડ્ઢ્યાન્પિ
શરીરાણિ નાનાર્ણસ્પર્ગાદિમન્તિ મયન્તિ, ઇતિ તીર્થક્રમાદિમિતાગ્ધ્યાશનિ,
ફિન્તુ 'એમો ચેવ આલાવગો' આલાવકૃતૈક એવ, ન તુ પૂર્વવચ્ચત્વાર
દ્વાડ્ડલાપકાઃ ॥સૂ.૦ ૧૨-૬૪॥

મૂલપ્-અહાવરં પુરકલાયં ઇહેમદ્વયા સત્તા તેસિ ચેવ પુદ્ગી-
જોણિઈ રુક્ષેઈ રુક્ષજોણિઈ રુક્ષેઈ રુક્ષજોણિઈ
મૂલેઈ જાવ વીઈ રુક્ષજોણિઈ અજ્ઞારોહેઈ અજ્ઞારોહ-
જોણિઈ અજ્ઞારોહેઈ અજ્ઞારોહજોણિઈ મૂલેઈ જાવ વીઈ
પુદ્ગિજોણિઈ તળેઈ તળજોણિઈ તળેઈ તળજોણિઈ
મૂલેઈ જાવ વીઈ એવં ઓસહીઈ વિ તિન્નિ આલાવગા, એવં

ચાહિ. યહાં તો ડનકા ઉલ્લેખ માત્ર હી પર્યાત છે. વે જીવ અનેક પ્રકાર
કે અપૂયોનિક અપૂ કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હૈં ઓર ડસી કે સહારે
જીવિત રહતે હૈં. વે પૃથ્વી આદિ કે શરીર કા ઓ આહાર કરતે હૈં
ઓર ડન ઉદક આદિ જીવોં કે નાના વર્ણ ગંધ રસ ઓર સ્પર્શ વાલે
અન્ય શરીર ઓ હોતે હૈં. એસા તીર્થકરોં ને કહા હૈ. યહાં એક હી
આલાવક હોના હૈ, પહેલે કે સમાન ચાર આલાવક નહીં હોતે ॥૧૨॥

તેનો ઉલ્લેખ માત્ર જ થસ છે. તે ઓવો અનેક પ્રકારના અપૂકાય યોનિક,
અપૂ-જલનાસ્નેહનો આહાર કરવાવાળા, હોય છે. અને તેનાજ આશ્રયથી
હવતા રહે છે. તેઓ પૃથ્વી વિગેરેના શરીરનો પણ આહાર કરે છે. અને
તેને પોતાના શરીરના રૂપથી પરિણમાવી લે છે. તે ઉદક વિગેરે ઓવોના
અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા બીજા શરીરો પણ હોય છે. એ
પ્રમાણે તીર્થકરોએ કહેલ છે. અહિયાં એક જ આલાવક હોય છે, પહેલાંની
જેમ ચાર આલાવકો અહિયાં હોતા નથી. ॥સૂ.૦ ૧૨॥

हरिणहिं वि तिन्नि आलावगा, पुढविजोगिणहिं वि आएहिं काणहिं
जाव कूरेहिं उदकजोगिणहिं रुखेहिं रुखजोगिणहिं रुखेहिं
रुखजोगिणहिं मूलेहिं जाव बीणहिं, एवं अज्झारोहेहिं वि तिन्नि
तणेहिं पि तिणिण आलावगा, ओसहीहिं पि तिणिण हरिणहिं पि
तिणिण उदगजोगिणहिं उदणहिं अवणहिं जाव पुक्खलच्छिभणहिं
तसपाणत्ताण विउट्ठंति । ते जीवा तेसिं पुढविजोगियाणं उदग-
जोगियाणं रुखजोगियाणं अज्झारोहजोगियाणं तणजोगियाणं
ओसहीजोगियाणं हरियजोगियाणं रुखणं अज्झारोहाणं तणाणं
ओसहीणं हरियाणं मूलाणं जाव बीयाणं आयाणं कायाणं जाव
कूराणं उदगाणं अवगाणं जाव पुक्खलच्छिभणाणं सिणेहमाहारोति,
ते जीवा आहारोति पुढविसरीरं जाव संतं, अवरेऽवि य णं तेसिं
रुखजोगियाणं अज्झारोहजोगियाणं तणजोगियाणं ओसहि-
जोगियाणं हरियजोगियाणं मूलजोगियाणं कंदजोगियाणं जाव
बीयजोगियाणं आयजोगियाणं कायजोगियाणं जाव कूरजोगिया-
णं उदगजोगियाणं अवगजोगियाणं जाव पुक्खलच्छिभगजोगि-
याणं तसपाणाणं सरीरा णाणावग्गणा जाव अक्खामं ॥सू. १३।५५॥

छाया-अथाऽपरं पुरारुयातम्-इहैकतये सत्त्वाः तेष्वेन पृथिवीयोनिकेषु वृक्षेषु,
वृक्षयोनिकेषु वृक्षेषु, वृक्षयोनिकेषु मूलेषु, यावद्बीजेषु, वृक्षयोनिकेष्वध्वारुहेषु,
अध्वारुहयोनिकेषु अध्वारुहेषु, अध्वारुहयोनिकेषु मूलेषु, यावद्बीजेषु, पृथिवी-
योनिकेषु तृणेषु, तृणयोनिकेषु तृणेषु, तृणयोनिकेषु मूत्रेषु, यावद्बीजेषु, एव-
मोषीष्वपि त्रय आलापकाः, एवं हरितेष्वपि त्रय आलापकाः । पृथिवीयोनिकेष्वपि
आर्येषु कायेषु यावत्कूरेषु, उदकयोनिकेषु वृक्षेषु, वृक्षयोनिकेषु वृक्षेषु, वृक्षयोनि-
केषु मूलेषु, यावद्बीजेषु । एवमध्वारुहेष्वपि त्रयः तृणेष्वपि त्रय आलापकाः,

ઓપધિષ્ઠાપિ ત્રયઃ, હરિતેષ્વપિ ત્રયઃ, ઉદકયોનિકેષુ ઉદકેષુ અગ્રેષુ યાવત્પુષ્ક
રાક્ષભગેષુ ત્રસપાણતયા વિવર્તન્તે । તે જીવાસ્તેષાં પૃથિવીયોનિકાનામ્ ઉદક
યોનિકાનાં વૃક્ષયોનિકાનામધ્યારુહયોનિકાનાં તૃણયોનિકાનામોપધિયોનિકાનાં
હરિતયોનિકાનાં વૃક્ષાણામધ્યારુહાણાં તૃણાનામોપધીનાં હરિતાનાં મૂલાનાં યાવદ્વી-
જાનામાર્યાણાં કાયાનાં યાવત્સ્પર્શગામુદકાનામવકાનાં યાવન્ પુષ્કરાક્ષભગાનાં
સ્નેહમાહારપન્તિ । તે જીવા આહાર્યન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવન્ સ્પાત્, આરાણ્યપિ ચ
સ્વલુ તેષાં વૃક્ષયોનિકાનામધ્યારુહયોનિકાનાં તૃણયોનિકાનામોપધિયોનિકાનાં હરિત-
યોનિકાનાં મૂલયોનિકાનાં કન્દયોનિકાનાં યાવદ્બીજ યોનિકાનાપ્રાપયોનિકાનાં કાય-
યોનિકાનાં યાવન્ કૂરયોનિકાનામુદકયોનિકાનામરુકયોનિકાનાં યાવત્ પુષ્કરાક્ષ
ભગયોનિકાનાં ત્રસપાણાનાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાણિ યાવદારુ માતાનિ ॥ સૂ. ૧૩-૫૫ ॥

ટીકા--અવરોડપિ વનસ્પતિજીવભેદશીર્ષકરેણ કથિતસ્વમાહ--'અહાવરં'
અથાડપરમ્ 'પુરસ્કલાયં' પુરાસ્થાનમ્ 'ઇહેગડયા' 'ઇહેકતથે' 'સત્તા' સત્ત્વાઃ--વન
સ્પતિવિશેષજીવાઃ 'તેપિ ચેદ પુઠ્ઠવીજોનિર્દિ રુક્ષોર્દિ' તંષ્વેઃ પૃથિવીયોનિકેષુ
વૃક્ષેષુ-પૃથિવ્યુત્પન્નવૃક્ષજીવેષુ ત્રસપાણતયા વિવર્તન્તે-इति અગ્રેણ સદ્ સમ્બન્ધઃ ।
'રુક્ષજોનિર્દિ રુક્ષોર્દિ' વૃક્ષયોનિકેષુ-વૃક્ષોત્પન્નેષુ વૃક્ષેષુ 'રુક્ષજોનિર્દિ
મૂલોર્દિ' વૃક્ષયોનિકેષુ-વૃક્ષોત્પન્નેષુ મૂલેષુ 'જાવ વીયોર્દિ' યાવદ્વીજેષુ 'રુક્ષજો-
નિર્દિ અઙ્ગારોર્દિ' વૃક્ષયોનિકેષુ-વૃક્ષોત્પન્નેષુ અધ્યારુહેષુ 'અઙ્ગારોર્દિજોનિ-
ર્દિ અઙ્ગારોર્દિ' અધ્યારુહયોનિકેષુ-અધ્યારુહોત્પન્નેષુ અધ્યારુહેષુ 'અઙ્ગારોર્દિ-

'અહાવરં પુરસ્કલાયં' ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ--તીર્થકર અગવાન્ જો વનસ્પતિકાય કે અન્ય ભેદ મી કહે
હૈં હસ લોક મેં કોઈ-કોઈ જીવ ઉન પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોં મેં, વૃક્ષયોનિક
વૃક્ષોં મેં મૂલ કન્દ યાવત્ બીજ પર્યન્ત અવયવોં મેં, વૃક્ષયોનિક અધ્યારુહ
વૃક્ષોં મેં, અધ્યારુહયોનિક અધ્યારુહોં મેં અધ્યારુહયોનિક મૂલ સે લેકર

'અહાવરં પુરસ્કલાયં' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ--તીર્થકર અગવાને વનસ્પતિકાયના અન્ય બીજા લેહો પણ
કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે.--

આ લોકમાં કેઈ કેઈ જીવો તે પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષો-અડોમાં, વૃક્ષ-
યોનિકવૃક્ષો-અડોમાં મૂળ, કન્દ, યાવત્ બીજ સુધીના અવયવોમાં વૃક્ષયોનિક,
અધ્યારુહયોનિકવૃક્ષોમાં, મૂળથી લઈને બીજ સુધીના અવયવોમાં વૃક્ષયોનિક
અધ્યારુહવૃક્ષોમાં, અધ્યારુહયોનિક અધ્યારુહોમાં અધ્યારુહયોનિક મૂળથી
લઈને બી સુધીના અવયવોમાં પૃથ્વીયોનિક તૃણ-ઘાસોમાં, તૃણયોનિક તૃણોમાં,

जोणिर्हि मूलेर्हि' अद्यारुहयोनिकेषु-अद्यारुहोत्पन्नेषु मूलेषु 'जाव बीएस्' यावद्बीजेषु, 'पृथ्वीजोणिर्हि तणेर्हि' पृथिवीयोनिकेषु तृणेषु-पृथिव्युत्पन्नतृणेषु 'तणजोणिर्हि तणेर्हि' तृणयोनिकेषु तृणेषु-तृणोत्पन्नतृणजीवेषु 'तणजोणिर्हि मूलेर्हि जाव बीएर्हि' तृणयोनिकेषु-तृणोत्पन्नेषु मूलेषु यावद्बीजेषु यावत्पदेन कन्दस्कन्धत्वक्शालप्रवालशाखापत्रपुष्पफलानां संग्रहः । 'एवं ओसहीहि वि तिन्नि आलावगा' एवमोषधीष्वपि त्रय आलापकाः- त्रय एव भेदाः, पृथिवीयोनिका ओषधयः १, ओषधियोनिका ओषधयः २, ओषधियोनिका मूलकन्दत्वक् शाखापत्रोत्पन्नपुष्पफलबीजजीवाः ३, एते त्रय आलापका ज्ञातव्याः, 'एवं हरिर्हि वि तिन्नि आलावगा' एवं हरितेष्वपि ओषधिवत् त्रय आलापकाः 'पृथ्वीजोणिर्हि वि' पृथिवी-योनिकेष्वपि 'आर्हि कार्हि जाव कूरेर्हि' आयेषु कायेषु यावत्कूरेषु-यावत्पदेन कूटवृक्षवृक्षकः-उर्व्वेहणिकनिर्व्वेहणिकसर्व्वतकवर्तकवासणिकानां ग्रहणम् भवतीति । 'उदगजोणिर्हि रुक्खेर्हि' उदकयोनिकेषु वृक्षेषु 'रुक्खजोणिर्हि रुक्खेर्हि' वृक्षयोनिकेषु वृक्षेषु 'रुक्खजोणिर्हि मूलेर्हि' जाव बीएर्हि' वृक्षयोनिकेषु मूलेषु यावद्बीजेषु 'एवं अङ्गारुहेहि वि तिन्नि' एवम् अद्यारुहेष्वपि ओषधिवत् त्रय आलापका ज्ञातव्या इति शेषः, 'तणेर्हि वि तिन्नि आलावगा' तृणेष्वपि ओषधिवत् त्रय आलापकाः 'ओसहीहि वि तिन्नि आलावगा' ओषधिवत् पृथिवी-योनिकवदोषधिवत् त्रय आलापकाः, 'हरिर्हि वि तिन्नि' हरितेष्वपि त्रयः, 'उदगजोणिर्हि उदएर्हि अवएर्हि जाव' उदकयोनिकेषु-तत्कारणकेषु उदकेषु अव-केषु यावत् 'पुक्खलच्छिभएर्हि' पुष्कराक्षमगेषु, अत्र यावत्पदेन-पनकशैवालकंक-बीज तक के अवयवों में पृथ्वीयोनिक तृणों में, तृणयोनिक तृणों में, तृणयोनिक मूल, कंद आदि बीज तक के अवयवों में, इसी प्रकार ओषधि तथा हरितके तीन आलापकों में, पृथ्वीयोनिक आय, काय तथा कूर नामक वृक्षों में, जलयोनिक वृक्षों में, वृक्षयोनिक वृक्षों में, वृक्षयोनिक मूल यावत् बीजों में, इसी प्रकार अद्यारुहों, तृणों,

तृणयोनिका मूल, कंद, विगेरे बीज सुधीना अवयवयोमां ओषधि तथा हरित-लीलातरीना तृण आलापकोमा पृथ्वीयोनिक आय काय, तथा कूर नामना वृक्षोमां, जलयोनिक वृक्षोमां, वृक्षयोनिक वृक्षोमां वृक्षयोनिक मूल, यावत् बीजोमां अने अने प्रमाणे अद्यारुहो, तृणो ओषधियो तथा

लंबु बड कसुसेरुककच्छ माणितकोत्पन्नवृक्ष हृपुदनलिनमुभगमुगन्धिकपुण्डरीकमहापु-
 ष्ढरीकशतपत्रसदृसपत्रकलहारकक्रोकनदाऽऽविन्दतामरसविसविसमृगालपुष्कराणां व-
 नस्पतिजीवानां संग्रहः । 'तसप्राणत्ताए' त्रसप्राणतया-त्रसजीवस्वरूपेण,
 'त्रिउद्धति' विवर्तन्ते समुत्पद्यन्ते इत्यर्थः । 'ते जीवा' ते उदकयोनि-
 वृक्षादौ त्रसरूपेण सञ्जाता जीवाः 'तेसि' तेषाम् 'पुढवीजोणियाणं' पृथिवी-
 योनिकानां-पृथिवीकारणकानां वृक्षाणाम्, 'उदगजोणियाणं' उदकयोनिकानां
 वृक्षाणाम्, 'रूक्खजोणियाणं' वृक्षयोनिकानां 'वृक्षाणाम् इति अग्रेण सम्बन्धा-
 'अज्झारोहजोणियाणं' अध्यारूहयोनिकानाम् 'तणजोणियाणं' तृणयोनिकानाम्,
 'ओसहीजोणियाणं' ओषधियोनिकानाम् 'हरियजोणियाणं' हरितयोनिकानाम्
 'रूक्खवाणं' वृक्षाणाम् 'अज्झारूहाणं' अध्यारूहाणाम्, 'तणाणं' तृणाणाम् 'ओसहीणं'
 ओषधीणाम् 'हरियाणं' हरिताणां जीवानाम् 'मूलाणं' मूलाणाम् 'जाव वीयाणं'
 यावद्वीजानाम्-यावत्पदेन कन्दत्वक्शाखामशाखामशालवत्रपुष्पाणां संग्रहः,
 'आयाणं कायाणं जाव कूराणं' आर्याणां कायानां यावत्कूराणाम् 'उदगाणं अवगाणं'
 जाव पुष्कलच्छिन्नगाणं' उदकानामवकानां यावत्पुष्कराक्षमगानाम्, अत्रयावत्प-
 देन-पनक शैवालकेत्याद्यारभ्य पुष्करान्तानां वनस्पतिजीवानां ग्रहणं पूर्ववद्
 बोध्यम्, एतेषाम् 'सिणेहमाहारेति' स्नेहम्-स्निग्धभावमाहारयन्ति 'ते जीवा
 आहारेति' पुढगीसरीरं जाव संतं' ते जीवा आहारयन्ति पृथिवीशरीरं यावदप्तेजो
 ओषधियो तथा हरितो के नोन तीन आलापकों में, उदकयोनिक
 अवक और पुष्कराक्षों में त्रस प्राणी के रूप में उत्पन्न होते हैं ।

वे जीव पृथिवीयोनिक वृक्षों के, उदकयोनिक वृक्षों के, वृक्षयोनिक
 वृक्षों के, अध्यारूहयोनिक वृक्षों के तृणयोनिक वृक्षों के ओषधि-
 योनिक वृक्षों के हरितयोनिक वृक्षों के तथा वृक्ष, अध्यारूह, तृण,
 ओषधि, हरित, मूल, बीज, आयवृक्ष, कायवृक्ष, कूरवृक्ष, एवं उदक,
 अवक तथा पुष्कराक्ष वृक्षों के स्नेह का आहार करते हैं । वे पृथ्वीकाय

हरितो-लीलातरीना त्रषु त्रषु आलापकोमां उदक योनिवाणा, अवक, अने
 पुष्कराक्षोमां त्रस प्राणी पञ्चथी उत्पन्न थय छे.

ते एवो पृथ्वीयोनिक वृक्षाना, उदक योनिवाणा वृक्षाना वृक्षयोनिवाणा
 वृक्षाना, अध्यारूह योनिवाणा वृक्षाना, तृणयोनिवाणा वृक्षाना औषधियोनिक
 वृक्षाना, हरितयोनिक वृक्षाना तथा वृक्ष, अध्यारूह, तृण, औषधि, हरित,
 मूल, बीज, आयवृक्ष, कायवृक्ष, कूरवृक्ष, अने उदक, तथा पुष्कराक्ष, वृक्षाना
 स्नेहने आहार करे छे. ते पृथ्वीकाय विगेदेना शरीरेने पञ्च आहार करे

વાયુનસ્પતિશરીરમ્ વિપરિગટ્ય સ્વસ્ત્રરૂપં કુર્વન્ને 'અવરેવિ ય ણં તેસિ સ્વ-
જોણિયાણં' અપરાણપિ ચ સ્વદ્ધુ તેષાં વૃક્ષયોનિકાનામ્ 'મૂલજોણિયાણં' કંદ-
જોણિયાણં જાવ વીજોણિયાણં' મૂલકન્દસ્કન્ધત્વક્ષાલ્પવાલ્પપત્રપુષ્પફલવીજ-
યોનિકામ્ 'આયજોણિયાણં' કાયજોણિયાણં જાવ કૂરજોણિયાણં' આયયોનિ-
કાનાં કાયયોનિકાનાં યાવત્ કૂરયોનિકાનામ્ 'ઉદગજોણિયાણં' અગજોણિયાણં
જાવ પુષ્કલચ્છિન્નજોણિયાણં' ઉદગયોનિકાનામ્ અવકયોનિકાનાં યાવત્ પુષ્ક-
રાક્ષમગયોનિકાનામ્ 'તસગણાણં' સરીરાણાવણા જાવ મક્ષાયં' ત્રસપાણાનાં
શરીરાણિ નાનાવર્ણાણિ યાવત્-નાનારસાણિ નાનાગન્ધાણિ નાનાસ્પર્શયુક્તાણિ ભવ-
ન્તીતિ તીર્થકૃદ્ધિરાહ્યાતમ્-કથિતમિતિ ॥મૂ० ૧૩-૫૬॥

મૂલમ્-અહાવરં પુરસ્કાયં ણાણાવિહાણં મણુસ્સાણં તં જહા-
કમ્મભૂમગાણં અકમ્મભૂમગાણં અંતરદીવગાણં આરિયાણં મિલ-
લ્લુયાણં, તેસિ ચ ણં અહાવીણં અહાવગાસેણં इत्थીણ પુરિસસ્સ
ય કમ્મકડાણ જોણિણ एत्थ ણં મેહુણવત્તિયાણ ણામં સંજોગે
સમુપ્પજ્ઞઈ, તે દુહઓ વિ સિણેહં સંચિણ્ણંતિ, તત્થ ણં જીવા
इत्थિત્તાણ પુરિસગત્તાણ ણપુંસગત્તાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા માઓ
ઉયં પિડસુક્કં તં તદુભયં સંસટ્ટં કલુસં કિલ્લિસં તં પઢમત્તાણ
આહારમાહારેંતિ, તઓ પચ્છા જં સે માયા ણાણાવિહાઓ રસ-

આદિ કે શરીરો' કા મી આહાર કરતે હૈ । उन वृक्ष योनिक, अध्वारुह-
योनिक, तृणयोनिक, ओषधियोनिक, हरितयोनिक, मूलयोनिक, कंद-
योनिक, यावत् बीजयोनिक, आययोनिक काययोनिक यावत् कूरयो-
निक, उदकयोनिक, अवकयोनिक यावत् पुष्कराक्षमगयोनिक प्राणियों
के नाना वर्ण, गंध, रस, स्पर्श वाले अग्न्यान्व शरीर भी होते हैं । ऐसा
तीर्थंकर भगवान् ने कहा है ॥१३॥

છે. એ વૃક્ષ યોનિવાળા, અધ્વારુહ યોનિવાળા, તૃણ યોનિવાળા, ઔષધિયો-
નિવાળા, હરિતયોનિવાળા, (લીલોતરીની યોનિવાળા) મૂળ યોનિવાળા, કંદયો-
નિવાળા, યાવત્ બીજ યોનિવાળા, આયયોનિવાળા, કાયયોનિવાળા, યાવત્
કૂરયોનિવાળા, ઉદકયોનિવાળા, અવકયોનિવાળા, યાવત્ પુષ્કરાક્ષમગયોનિવાળા
ત્રસ પ્રાણિયોના અનેક વર્ણ ગંધ, રસ, સ્પર્શવાળા બીજના શરીરો પણ હોય
છે. એ પ્રમાણે તીર્થંકર ભગવાને કહેલ છે. ॥સૂ० ૧૩॥

વિહીઓ આહારમાહારેડ, તઓ એકદેસેળં ઓયમાહારેંતિ, આણુ-
પુંઘ્વેળ વુઢ્ઢા પલિપાગમણુપવન્ના તઓ કાયાઓ અભિનિવટ્ટ-
માણાં ઇર્થિય વેગયા જળયંતિ પુરિસં વેગયા જળયંતિ નપુંસગં
વેગયા જળયંતિ, તે જીવા ડહરા સમાણા માઝક્ષીરં સર્પિ
આહારેંતિ આણુપુંઘ્વેળં વુઢ્ઢા ઓયળં કુમ્માસં તસથાવરે ય પાળે
તે જીવા આહારેંતિ, પુઢવિસરીરં જાવ સારૂ વિ કડં સંતં, અવ-
રેડવિ ય ણં તેસિ ણાણાવિહાણં મણુસસગાણં કમ્મભૂમગાણં
અકમ્મભૂમગાણં અંતરહીવગાણં આરિયાણં મિલક્ષૂણં સરીરા
ણાણાવળ્લા ભવંતીતિ મક્કલાયં ॥સૂ૦૧૪।૫૬॥

છાયા—અથાડપરં પુરાહ્યાતં નાનાવિધાનાં મનુષ્યાણાં તથથા—કર્મભૂમિ-
ગાનામકર્મભૂમિગાનામન્તર્દ્વીશગાનામ આર્યાણાં મ્લેચ્છાનાં તેષાં ચ ચલુ યથાવીજેન
યથાડકાશેન સ્ત્રિયઃ પુરુષસ્ય ચ કર્મકૃતયોનો અત્ર ચલુ મૈથુનપ્રત્યયિકો નામ
સંયોગઃ સમુપચયે । તે દ્વયોરપિ સ્નેહં સંચિન્વન્તિ, તત્ર ચલુ જીવાઃ સ્ત્રીતયા પુંસતયા
નપુંસકૃતયા વિવર્તન્તે તે જીવાઃ માતુરાત્વં પિતુઃ શુક્રં તત્ તદુભયં સંસૃષ્ટં કલુષં
કિલિષ્ણં તત્ પ્રથમતયા આહારમાહારયન્તિ । તત્પશ્ચાત્ યા સા માતા નાનાવિધાન
રસવિધીન્ આહારાન્ આહારયન્તિ તત્ એકદેશેન ઓજમાહારયન્તિ । આનુપૂર્વ્યેળ
વૃદ્ધાઃ પરિપાકમનુમાપ્તાઃ તતઃ કાયતોડભિનિવર્તમાનાઃ સ્ત્રીભાવમેકે જનયન્તિ, પુરુષ-
ભાવમેકે જનયન્તિ, નપુંસકભાવમેકે જનયન્તિ, તે જીવાઃ વાલાઃ સન્તઃ માતુઃ ક્ષીરં
સર્પિરાહારયન્તિ આનુપૂર્વ્યેળ વૃદ્ધા ઓદનં કુલ્માપં તસથાવરાંશ્ચ પ્રાણાન્ તે જીવા
આહારયન્તિ । પૃથિવીશરીરં યાવત્ સારૂપી કૃતં કુર્વન્તિ । અપરાણ્યપિ ચ ચલુ તેષાં
નાનાવિધાનાં મનુષ્યાણાં કર્મભૂમિગાનામકર્મભૂમિગાનામન્તર્દ્વીશગાનામાર્યાણં મ્લે-
ચ્છાનાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાણિ ભવન્તીત્યાહ્યાતમ્ ॥-૧૪-૨૬॥

ટીકા—સમ્પ્રતિ મનુષ્યસ્વરૂપમાદ—‘અહાવરં’ અથાડપરમ્ ‘પુરક્લાયં’ પુરા-
હ્યાતમ્—કથિતમ્ ‘ણાણાવિહાણં મણુસસાણં’ નાનાવિધાનામ્—અનેકપ્રકારાણાં મનુ-
‘અહાવરં’ પુરક્લાયં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—અત્ર મનુષ્ય કા સ્વરૂપ કહતે હૈં—તીર્થકર ભગવાન્ ને

‘અહાવરં પુરક્લાયં’ इत्यादि

ટીકાર્થ—હવે માણુસનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે. તીર્થકર ભગવાને

ધ્યાનાં સ્વરૂપં કથિતમિતિ પૂર્વેગાન્વયઃ, 'તં જઠા' તથા 'કર્મભૂમિગાણં' કર્મભૂમિગાણામ્, કેચન કર્મભૂમિગાઃ કર્મભૂમૌ વચ્ચન સમુત્પદ્યન્તે તેષામ્, 'અકર્મભૂમિગાણં' અકર્મભૂમિગાણામ્ કેચન અકર્મભૂમિગાઃ અકર્મભૂમૌ જાયન્તે તેષામ્, 'અંતરદીપગાણં' અન્તર્દીપકાનામ્ અન્તર્દીપકેષુ કેચન જાયન્તે તેષામ્, 'આરિયાણં' આર્યાણામ્ કેવનાઽઽર્યા ભવન્તિ તેષામ્ 'મિલક્ષુયાણં' મ્લેચ્છાઃ કેચન જાયન્તે તેષામ્ 'તેસિં ચ ણં' તેષાં ચ સ્વલ્લુ-અનેકપ્રકારાણાં મનુષ્યાણામ્ 'અદ્વાવીણં' યથા વીજેન-વીજમનતિક્રમ્ય યથાવીજં તેન-સ્વવીજાઽનુસારેણ 'અદ્વાવગાસેણં' યથાવકાશેન-સાવકાશાઽનુસારેણ ઉત્પત્તિર્ભવતિ, તદુત્પત્તૌ કો હેતુ સ્તત્ર-હ-ઇત્યીષ' इत्यादि । 'इत्थीए' स्त्रियाः 'पुरिसस्स य' पुरुषस्य च 'कम्म-कडाए जोणिए' कर्मकृतयोनौ-कर्मकृतयोनिरेव तेषामुत्पत्तौ हेतुस्तत्र ते मनुष्याः समुत्पद्यन्ते इति भावः । 'एत्थ णं मेहुणत्तिपाए' अत्र-कर्मकृतयोनौ स्वल्लु मैथुन प्रत्ययिकः 'णाम संजोगे समुत्पज्जइ' नामसंयोगः समु-पद्यते-उत्पत्तिकारण-भूतयोनौ स्त्रियाः पुरुषस्य वा कर्महेतुको मैथुनसंयोगो जायते, तादृशसंयोगाऽनन्तरम् उत्पद्यमानाः 'ते दुहओ वि' ते-जीवाः द्वयोरपि स्त्रीपुंसोः 'सिणेहं संचिण्णंति' स्नेहं सचिन्वन्ति, द्वयोरपि स्नेहस्य-स्निग्धभावस्याऽऽहारं कुर्वन्तीत्यर्थः । 'तत्थ णं जीवा इत्थित्ताए पुरिसत्ताए णपुंसगत्ताए विउट्ठति' तत्र स्वल्लु जीवाः

अनेक प्रकार के मनुष्यों का स्वरूप कहा है । वह इस प्रकार है-कोई मनुष्य कर्मभूमिज होते हैं, कोई अकर्मभूमिज होते हैं और कोई अन्तर्द्वीपज होते हैं । कोई आर्य होते हैं, कोई अनार्य-म्लेच्छ होते हैं । इन जीवों की उत्पत्ति अपने अपने बीज और अवकाश के अनुसार होती है । स्त्री और पुरुष का पूर्वकर्म के अनुसार निर्मित योनि में मैथुन प्रत्ययिक संयोग उत्पन्न होता है । उस संयोग के अनन्तर उत्पन्न होने वाले दोनों के स्नेह का आहार करते हैं । वे जीव वहां स्त्री रूप से,

અનેક પ્રકારના મનુષ્યોનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે છે-કોઈ માણસ કર્મભૂમિ જ હોય છે. કોઈ અકર્મ ભૂમિ જ હોય છે. અને કોઈ અન્તર દ્વીપ જ હોય છે. કોઈ આર્ય હોય છે. કોઈ અનાર્ય હોય છે. એટલે-કે મ્લેચ્છ હોય છે. આ જોની ઉત્પત્તિ પોત પોતાના બીજ અને અવકાશ પ્રમાણે થાય છે સ્ત્રી અને પુરુષનો પૂર્વ કર્મ પ્રમાણે નિર્મિત યોનિમાં મૈથુન વિષયક સંયોગ ઉત્પન્ન થાય છે તે સંયોગ પછી ઉત્પન્ન થવાવાળો જીવ બંનેના સ્નેહનો આહાર કરે છે

સ્ત્રીતયા પુરુષતયા નપુંસકતયા વિપત્તન્તે, તાદૃશ મોની જીવાઃ સ્ત્રીપુન્રપુંસકમાંત્રેન સમુત્પદ્યન્તે 'તે જીવા માત્રો ડયં પિતૃમૃક તં તદુત્તમં સંસદ્દં કલુસં કિલ્વિસંતં પદમત્તાણ આહારમાહારેતિ' તે સમુત્પદ્યમાના જીવાઃ પ્રથમતયા-સર્વતઃ પ્રથમં માતુરાર્ત્તવં પિતુઃ શુક્રં તદુત્તમં સંસદ્દં-પરસ્પરમિલિતં કલુષમ્-મલિનં કિલ્વિષમ્-અપવિત્ર માહારમાહારયન્તિ, તે જીવાઃ પ્રથમતઃ પિત્રોઃ શુક્રગોગિતે ણા સ્વસ્તીર નિર્માણાર્થં મૃજ્જન્તિ 'તત્રો પચ્છા' તતઃ પશ્યન્તુ 'જં સે માયા ણાગાવિદાઓ' યા સા માતા નાનાવિધાન 'રસવિહીઓ' રમવિગીન્-રસાન્વિતાન્-રસમંયુક્તાન્ 'આહારં' આહારાન્-મક્ષણીયદ્રવ્યશિષેપાન્ 'આહારેઙ' આહારયન્તિ-તદ્વીયમાતા મક્ષયન્તિ, 'તત્રો એકદેસેણં' તતઃ-તદનન્તરમ્ એકદેશેન-માતૃયુક્ત દ્વારસ્યેકદેશેન ન તુ સમ્પૂર્ણ તયા તે સમુત્પત્સ્યમાનજીવાઃ 'ઓયમાહારેતિ' ઓજઃ-ઉત્પત્તિસ્થાને આહાર પુદ્ગલસમૂહમ્ આહારયન્તિ 'આણુપુન્વેણ વુદ્ધા' આનુપૂર્વેણ-રૂપશઃ વૃદ્ધાઃ-આહાર-પાકપરમ્પરયાઽભિવૃદ્ધાઃ સન્તઃ ગર્ભાવસ્થાં પૂર્ણીકૃત્ય 'પલિવાગમણુવના' પરિપાકં પુષ્ટિભાવમનુમાપ્તાઃ-આપન્નાઃ 'તત્રો કાયાઓ' તતઃ કાયાત્-માતુઃ શરીરાત્ 'અભિનિવટ્ટમાણા' અભિનિવર્તમાનાઃ-નિસ્સરન્તો વહિરાગચ્છન્તઃ 'ઈત્થિ વેગયા-

પુરુષ રૂપ સે ઓર નપુંસક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વે જીવ વહાં સર્વ-પ્રથમ માતા કે આર્ત્તવ ઓર પિતા કે શુક્ર કે સમ્મિશ્રણ કો, જો મલિન ઓર અપવિત્ર હોતા હૈ, ઉસકા આહાર કરતે હૈં અર્થાત્ અપને શરીર આદિ કા નિર્માણ કરને કે લિણ માતા પિતા કે રજવીર્ય કો ગ્રહણ કરતે હૈં । તત્પશ્ચાત્ વે જીવ માતા જો નાના પ્રકાર કે રસયુક્ત 'પદાર્થો' કા આહાર કરતે હૈં । ઉસકે એકદેશ (ભાગ) કા, સમ્પૂર્ણ કા નહીં, ઓજ આહાર કરતે હૈં । વે ધીરે ધીરે વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હુણ, ગર્ભાવસ્થા પૂર્ણ હોને પર, પુષ્ટિ કો પ્રાપ્ત કરકે માતા કે શરીર મેં-સે

તે જીવો ત્યાં સ્ત્રીપણ્ણાથી, પુરુષ પણ્ણાથી અને નપુંસક પણ્ણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવો ત્યાં સૌથી પહેલાં માતાના આર્ત્તવ અને પિતાના શુક્રના સંમિશ્રણનો કે જે મલિન અને અપવિત્ર હોય છે, તેનો આહાર કરે છે. અર્થાત્ પોતાના શરીર વિગેરેનું નિર્માણ કરવા માટે માતા પિતાના રજ, વીર્યને ગ્રહણ કરે છે. તે પછી એ જીવો માતા જે અનેક પ્રકારના રસયુક્ત પદાર્થોનો આહાર કરે છે, તેના એક દેશનો (ભાગ) સંપૂર્ણનો નહીં એજ આહાર કરે છે. તેઓ ધીરે-ધીરે વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થતા થકા ગર્ભાવસ્થા પૂરી થયા પછી પુષ્ટિ મેળવોને માતાના શરીરમાંથી બહાર આવે છે તેમાં કોઈ

જનયંતિ' સ્ત્રી ભાવમેકે જનયન્તિ-સ્ત્રી સ્વરૂપેણ સમુત્પદ્યન્તે-જન્મ ગૃહ્ણન્તિ 'પુરિસં-
વેગયા જનયંતિ' પુરુષભાવમેકે જનયન્તિ-પુરુષરૂપેણાડપરે સમુત્પદ્યન્તે, 'નપું-
સગં વેગયા જનયંતિ' નપુંસકભાવમેકે જનયન્તિ-નપુંસકરૂપેણ સમુત્પદ્યન્તે, 'તે-
જીવા હદરા સમાણા' તે જીવાઃ ગર્ભનિર્ગતા બાલાઃ 'સન્તઃ' 'માઁઽવસ્તીરં સર્પિ-
આહારેતિ' માતુઃ સ્તીરં-દુગ્ધં સર્પિશ્ચાઽઽહારયન્તિ-માતુરુદરાન્નિઃસ્રતાઃ માતુઃ-
સ્તનાભ્યાં નિરસ્રતં દુગ્ધં વાલરૂપેણ વૃદ્ધાઃ સન્તઃ સર્પિઃ ઘૃતમાહારયન્તિ, 'આણુ-
પુલ્લેણં વુદ્ધા ઓયણં કુમ્માસં તસથાઽરે ય પાણે તે જીવા આહારેતિ' ગર્ભાન્નિર્ગ-
છન્તઃ પૂર્વજન્માભ્યાસસંસ્કારવશાત્ સ્તન્યં પિવન્તો વિરુશન્તઃ, આનુપૂર્વ્યેણ ક્રમશઃ
પ્રવૃદ્ધાઃ ઓદનકુલમાપાદિકં ત્રપસ્થાવરાંથ માણાન્ અન્નાદૌ પતિતાન્ ત્રપસ્થાવરાન્
જીવાનાં શરીરાણિ તે જીવા આહારયન્તિ, 'તે જીવા અહારેતિ પુદ્ધીમરીરં જાવ-
સારુવિક્કલં સંતં' તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવત્ સારુપીકૃતં સ્યાત્,
પૃથિવ્યાદિકાયાન્ શુક્ત્વા તાન્ સ્વસ્વરૂપેણ પરિણમયન્તિ-ઈતિ । 'અવરે વિ ય ણં
તેસિં ણાણાઽધિદાણં મણુસ્સગાણં' અપરાણ્યપિ ચ સ્વલુ તેષાં નાનાવિદ્યાનાં મનુષ્યા-
ણામ્ 'કમ્મભૂમગાણં' કર્મભૂમિકાનામ્ 'અકમ્મભૂમગાણં' અકર્મભૂમિકાનામ્ 'અંતર-

બાહર આતે હૈં ઓર કોઈ સ્ત્રી રૂપ મેં, કોઈ પુરુષ રૂપ મેં ઓર કોઈ નપું-
સકરૂપ મેં જન્મ ગ્રહણ કરતે હૈં । તત્પશ્ચાત્ વે માતા કે સ્તનોં સે નિક્ક-
લને વાલે દૂધ કા આહાર કરતે હૈં ઓર જય કુછ ચડે હો જાતે હૈં તો
ઘૃત કા આહાર કરતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં - કિ ગર્ભ સે નિકલતે હી પૂર્વ
જન્મ કે અભ્યાસ કે સંસ્કાર કે વશ સે માતા કા દૂધ પીતે હૈં । ફિર
અનુક્રમ સે વૃદ્ધિ-કો પ્રાપ્ત હોતે હુઅ ઓદન (ભાત) કુલમાષ તથા ત્રપ્ત
ઓર સ્થાવર જીવોં કા આહાર કરતે હૈં । વે જીવ પૃથ્વીકાય-આદિ કે
શરીરોં કા ભક્ષણ કરતે હૈં ઓર ઉસે અને શરીર કે રૂપ મેં પરિણત-
કરતે હૈં । ઉન કર્મભૂમિજ, અકર્મભૂમિજ, ઓર અન્તર્દીપજ મનુષ્યોં કે

સ્ત્રીપણ્ણાથી, કેઈ પુરુષ પણ્ણાથી, અને કેઈ નપુંસક પણ્ણાથી જન્મ ગ્રહણ કરે
છે. તે પછી તેઓ માતાના સ્તનોમાથી નીકળનારા દૂધનો આહાર કરે છે.
અને જ્યારે કંઈક મોટા થાય છે, ત્યારે ઘીનો આહાર કરે છે તાત્પર્ય એ
છે કે-ગર્ભથી નીકળતા જ પૂર્વજન્મના અભ્યાસના સંસ્કાર વશાત્
માતાનું દૂધ પીવે છે, તે પછી અનુક્રમથી વધતા ઓદન (ભાત) કુલમાશ તથા
ત્રપ્ત અને સ્થાવર જીવોનો આહાર કરે છે. તે જીવો પૃથ્વીકાય વિગેરેના
શરીરોનું ભક્ષણ કરે છે. અને તેને પોતાના શરીરપ્રણાથી પરિણમાવે છે, તે

દીવગાળં' અન્તર્દીવકાનામ્ 'આરિયાણં' અર્યાણામ્ 'મિલકલ્પાં' મ્લેચ્છાનામ્ 'સરીરા' શરીરાણિ 'ગાણાવણ્ણા' નાનાવર્ણાણિ 'મવંતીતિ મવલાયં' મવન્તીત્યાલ્પ્યાતાણિ। સમુત્પદ્યમાના જીવાઃ કર્મવશાન્માતાપિત્રો વિલક્ષ્યસંયોગવશાદ્ગર્ભમાત્રં મજમાત્રાઃ પથ્યાત્સ્વકર્મવશાઃ સ્ત્રીપુરુષપુંસકાઽન્યતમતયા જાયમાનાઃ-ઉદરે માતૃકવલિતાન્ન-રસયોક્તારઃ પ્રાપ્ય જન્માઽન્નાદિવિવિધભોગ્યં મુજ્જાનાઃ અદન્તિ વર્દ્ધન્તે ઇતિ સદ્કલિતોડ્યથઃ ॥મૂ૦૧૪-૧૬॥

પશ્ચેન્દ્રિયેષુ મોક્ષાધિકારિત્વાન્મનુજજન્મવતાં નિરુપણમભિનીય પશ્ચેન્દ્રિય જલચરત્રીવાર્જિર્ણેતું સૂત્રમારમતે-'અહાવરં' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-અહાવરં પુરસ્ક્રવાયં ગાણાવિહાણં જલચરાણં પંચ-દિયતિરિચ્છજોણિયાણં, તં જહા-મચ્છાણં જાવ સુંસુમારાણં, તેસિ ચ ણં અહાવીણં અહાવગાસેણં ઇત્થીય પુરિસસ્સ ય

જો નાના પ્રકાર કે હોતે હૈં ઓર કોઈ આર્ય તથા કોઈ અનાર્ય હોતે હૈં ઉનકે અનેક પ્રકાર કે વર્ણાદિ વાલે શરીર હોતે હૈં ।

અભિપ્રાય યહ હૈ કિ ઉત્પન્ન હોને વાલા જીવ માતા ઓર પિતા કે વિલક્ષ્ય સંયોગ સે ગર્ભ અગ્રથા મેં આતા હૈ । તત્પશ્ચાત્ અપને કર્મ કે અનુસાર સ્ત્રી, પુરુષ યા નપુંસક મેં સે કિમી એક રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોના હૈ । વહ જવ માતા કે ઉદર મેં હોતા હૈ તો માતા કે દ્વારા કિય હુએ આહાર કે રસ કો ગ્રહણ કરતા હૈ । જય ઉસકા જન્મ હો જાતા હૈ તો વિવિધ પ્રકાર કે ભોજ્ય પદાર્થોં કા ઉપભોગ કરતા હુઆ અનુ-ક્રમ સે વદતા હૈ ॥૧૪॥

કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા, અકર્મ ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા, અંતરદીપમાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યો, જીવો અનેક પ્રકારના હોય છે. અને કોઈ કોઈ આર્ય તથા કોઈ અનાર્ય હોય છે. અનેક પ્રકારના વર્ણાદિવાળા શરીર હોય છે.

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે—ઉત્પન્ન થવાવાળા જીવો માતા અને પિતાના વિલક્ષણ સંયોગથી ગર્ભ અવસ્થામાં આવે છે. તે પછી પોતાના કર્મ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરુષ અથવા નપુંસકમાંથી કોઈ એક રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. તે જ્યારે માતાના ઉદરમાં હોય છે. તો માતા દ્વારા કરવામાં આવેલ આહારના રસને ગ્રહણ કરે છે. જ્યારે તેનો જન્મ થઈ જાય છે, તે પછી અનેક પ્રકારના ભોજ્ય પદાર્થોનો ઉપભોગ કરતા થકા અનુક્રમથી વધે છે. ॥સૂ૦૧૪॥

कम्मकडा तहेव जाव तओ एगदेसेणं ओयमाहारेति आणु-
 पुव्वेणं बुद्धा पलिपागमणुपवन्ना तओ कायाओ अभिनिवट्ट-
 माणा अंडं वेगया जणयंति पोयं वेगया जणयंति, से अंडे उब्भि-
 ज्जमाणे इत्थि वेयगा जणयंति पुरिसं वेयगा जणयंति णपुंसं
 वेगया जणयंति ते जीवा डहरा समाणा आउसिणेहमाहारेति
 आणुपुव्वेणं बुद्धा वणस्सइकायं तसथावरे य पाणे, ते जीवा
 आहारेति पुढविसरीरं जाव संतं, अवरेऽवि य णं तेसि णाणा
 विहाणं जलचरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं मच्छाणं सुंसुमाराणं
 सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं ।

अहावरं पुरक्खायं णाणाविहाणं चउप्पयथलयरपंचि-
 दियतिरिक्खजोणियाणं, तं जहा-एगखुराणं दुखुराणं गंडी-
 पयाणं सणप्फयाणं, तेसि च णं अहाबीएणं अहावगा-
 सेणं इत्थीए पुरिसस्स य कम्मकडा जाव मेहुणत्तिए
 णामं संजोगे समुप्पज्जइ, ते दुहओ सिणेहं संचिण्णंति,
 तत्थ णं जीवा इत्थित्ताए पुरिसत्ताए जाव विउट्ठंति, ते
 जीवा माओउयं पिउसुक्कं एवं जहा मणुस्साणं इत्थि पि
 वेगया जणयंति पुरिसंपि णपुंसं पि, ते जीवा डहरा समाणा
 माउक्खीरं सप्पि आहारेति आणुपुव्वेणं बुद्धा वणस्सइकायं
 तसथावरे य पाणे, ते जीवा आहारेति पुढविसरीरं जाव संतं,
 अवरेऽवि य णं तेसि णाणाविहाणं चउप्पयथलयरपंचिदिय-
 तिरिक्खजोणियाणं एगखुराणं जाव सणप्फयाणं सरीरा णाणा-
 वण्णा जाव मक्खायं ।

अहारं पुरक्खायं णाणाविहाणं उरपरिसप्पथलयर-
पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं, तं जहा-अहीणं अयगराणं
आसालियाणं महोरगाणं, तेसिं च णं अहा वीएणं, अहा-
वगासेणं इत्थीए पुरिसस्स जाव एत्थ णं मेहुणे एवं तं
अव, णाणत्तं अंडं वेगया जणयंति पोयं वेगया जणयंति, से
अंडे उद्विज्जमाणे इत्थिं वेगया जणयंति पुरिसं पि णपुसगं
पि। ते जीवा डहरा समाणा वाउकायमाहारेति आणुपुब्बेणं बुद्धा
वणस्सइकायतसथावरे य पाणे, ते जीवा आहारेति पुढवि-
सरीरं जाव संतं, अवरेऽवि य णं तेसिं णाणाविहाणं उरपरि-
सप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं अहीणं जाव महोरगाणं
सरीरा णाणावण्णा णाणागंधा जाव मक्खायं ।

अहारं पुरक्खायं णाणाविहाणं 'भुयपरिसप्पथलयरपंचि-
दियतिरिक्खजोणियाणं, तं जहा-गोहाणं नउलाणं सीहाणं
सरडाणं सळ्ळाणं सरवाणं खराणं घरकोइलियाणं विस्संभराणं
मुसगाणं मंगुमाणं पइळाइयाणं विगलियाणं जोहियाणं चउ-
प्पाइयाणं, तेसिं च णं अहावीएणं अलावगासेणं इत्थीए पुरि-
सस्स य जहा उरपरिसप्पाणं तथा भाणियव्वं जाव मारुवि कडं
संतं, अवरेऽवि य णं तेसिं णाणाविहाणं भुयपरिसप्पपंचिंदिय-
थलयरतिरिक्खजोणियाणं तं जहा-गोहाणं जाव मक्खायं ।

अहारं पुरक्खायं णाणाविहाणं खचपंचिंदियतिरिक्ख-
जोणियाणं, तं जहा-चम्मपक्खीणं लोमपक्खीणं समुग्गपक्खीणं
वित्तपक्खीणं तेसिं च णं अहावीएणं अहावक्कासेणं इत्थीए

जहा उरपरिसप्पाणं नाणत्तं, ते जीवा डहरा समाणा माउगात्त
सिणेहमाहारेति आणुपुब्बेणं वुड्ढा वणस्सइकायं तसथावरे य
पाणे, ते जीवा आहारेति पुढविसरीरं जाव संतं, अवरेऽवि य
णं तेसिं णाणाविहाणं खचरपंचिदियतिरिखजोणियाणं चम्म-
पक्खीणं जाव मक्खायं ॥सू० १५।५७॥

छाया—अथाऽपरं पुराख्यातं नानाविधानां जलचराणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निकानाम्, तद्यथा मत्स्यानां यावत् शिशुमाराणाम्, तेषां च खलु यथाबीजेन
यथाऽवकाशेन स्त्रियाः पुरुषस्य च कर्मकृतस्तथैव यावत् तत एकदेशेन ओजमाहा-
रयन्ति । आनुपूर्व्या वृद्धाः परिपाकमनुमाप्ताः ततः कायादभिनिवर्त्तमानाः
अण्डमेके जनयन्ति पोतमेके जनयन्ति, तस्मिन् अण्डे उद्भिद्यमाने स्त्रियमेके
जनयन्ति पुरुषमेके जनयन्ति, नपुंसकमेके जनयन्ति । ते जीवा दहराः सन्तः अपां
स्नेहमाहारयन्ति आनुपूर्व्या वृद्धाः वनस्पतिकायं त्रसस्थावरांश्च प्राणान् ते जीवा
आहारयन्ति पृथिवीशरीरं यावत् स्यात् । अपराण्यपि च खलु तेषां नाना-
विधानां जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मत्स्यानां शिशुमाराणां शरीराणि
नानावर्णानि यावदाख्यातानि ।

अथाऽपरं पुराख्यातं नानाविधानां चतुष्पदस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां,
तद्यथा—एकखुराणां द्विखुराणां गण्डीपदानां सनखपदानां, तेषां च खलु यथा
बीजेन यथावकाशेन स्त्रियाः पुरुषस्य च कर्मकृतो यावन्मैथुनप्रत्ययिको नाम संयोगः
समुत्पद्यते, ते द्वयोरपि स्नेहं संचिन्वन्ति, तत्र खलु जीवाः स्त्रीतया पुरुषतया यावद्
विवर्त्तन्ते, ते जीवाः मातुरार्तवं पितुः शुक्रमेवं यथा मनुष्याणां स्त्रियमप्येके जनय-
न्ति पुरुषमपि नपुंसकमपि । ते जीवा दहराः सन्तः मातुः क्षीरं सर्पिराहारयन्ति ।
आनुपूर्व्या वृद्धाः वनस्पतिकायं त्रसस्थावरांश्च प्राणान् ते जीवा आहारयन्ति पृथि-
वीशरीरं यावत् स्यात् । अपराण्यपि च खलु तेषां नानाविधानां चतुष्पदस्थलचर-
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् एकखुराणां यावत् सनखपदानां शरीराणि नाना-
वर्णानि यावदाख्यातानि ।

अथाऽपरं पुराख्यातं नानाविधानाम्भूरःपरिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका-
नाम्, तद्यथा—अहीनामजगराणामाशालिकानां महोरगाणाम् । तेषां च खलु यथा
बीजेन यथाऽवकाशेन स्त्रियाः पुरुषस्य यावद् अत्र खलु मैथुनमेवं तच्चैवाज्ञप्तम् ।

અણ્ડમેકે જનયન્તિ પોતમેકે જનયન્તિ, તસ્મિન્નણ્ડે ઉદ્ભિયમાને સ્ત્રિમેકે જનયન્તિ પુરુષમપિ નપુંસકમપિ । તે જીવા દહરા સન્તાઃ વાયુભાગમાહારયન્તિ, આનુપૂર્વ્યા, વૃદ્ધાઃ વનસ્પતિકાયાન્ ત્રપસ્થાવરાંશ્ચ પ્રાણાન્ । તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવત્ સ્યાત્ । અસાપ્યપિ ચ खलુ તેષાં નાનાવિધાનામુરુપરિસર્પ-
સ્થલચરપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામહીનાં યાવન્મહોરગાણાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાંજિ નાનાગન્ધાનિ યાવદારુચ્યાતાનિ ।

અથાડપરં પુરાહ્યાતં નાનાવિધાનાં શુનપરિસર્પસ્થલચરપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામ્, તદ્યથા-ગોધાનાં નકુલાનાં સિંહાનાં સરટાનાં સલ્લકાનાં સરઘાણાં સ્વરાણાં ગૃહકોકિલાનાં વિશ્વમ્ભરાણાં મૂષકાણાં મહુગુપાણાં પદલલિતાનાં વિડા-
લ્યાનાં યોધાનાં ચતુષ્પદામ્, તેષાં ચ खलુ યથાવીજેન યથાવકાશેન સ્ત્રિયાઃ પુરુષ-
સ્ય ચ યથા ઉરુપરિસર્પાણાં તથા મણિતવ્યં યાવત્ સારૂપીકૃતં સ્યાત્ । અપરા-
પ્યપિ ચ खलુ તેષાં નાનાવિધાનાં શુનપરિસર્પાશ્ચેન્દ્રિયસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકાનાં-
તદ્યથા ગોધાનાં યાવદારુચ્યાતાનિ ।

અથાડપરં પુરાહ્યાતં નાનાવિધાનાં સ્થલચરપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામ્, તદ્યથા-
-ચર્મપક્ષિણાં રોમપક્ષિણાં સમુદ્રપક્ષિણાં વિતતપક્ષિણામ્, તેષાં ચ खलુ યથા વીજેન
યથાડવકાશેન સ્ત્રિયાઃ યથા-ઉરુ-પરિસર્પાણામાજ્ઞપ્તમ્ । તે જીવાઃ દહરાઃ સન્તો-
માતૃગાત્રસ્નેહમાહારયન્તિ, આનુપૂર્વ્યા વૃદ્ધાઃ વનસ્પતિકાયાં ત્રપસ્થાવરાંશ્ચ પ્રાણાન્ ।
તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવત્ સ્યાત્ । અસાપ્યપિ ચ खलુ તેષાં નાના-
વિધાનાં સ્થલચરપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં ચર્મપક્ષિણાં યાવદારુચ્યાતાનિ ॥મુ. ૧૬ ૫૭॥

પશ્ચેન્દ્રિય પ્રાણિયોં મેં મનુષ્ય હી મોક્ષ કા અધિકારી હોતા હૈ,
અંતેવ સર્વપ્રથમ ઉનકા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ । અથવા યોં કહના
ચાહિયે કિ પંચેન્દ્રિય જીવ મનુષ્ય, તિર્યચ, દેવ ઓર નરક, ચારોં
ગતિયોં મેં હોતે હૈ । કિન્તુ સર્વવિરતિ કે અધિકારી મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય
હી હોતે હૈ । ઉનકે વાદ તિર્યચપંચેન્દ્રિય હી દેશવિરત કે અધિકારી હૈ ।

પંચેન્દ્રિય પ્રાણિયોમાં મનુષ્ય જ મોક્ષનો અધિકારી હોય છે, તેથી જ
સર્વ પ્રથમ તેનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, અથવા એમ કહેવું બેઠકે કે
—પંચેન્દ્રિય જીવ, મનુષ્ય, તિર્યચ, દેવ, અને નરક ચારે ગતિયોમાં હોય
છે. પરંતુ સર્વ વિરતિના અધિકારી મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય જ હોય છે. તે પછી,
તિર્યચ પંચેન્દ્રિય જ દેશ વિરતિના અધિકારી છે તેથી જ ચારિત્રની દૃષ્ટિથી

ટીકા—અતઃ પરં તિર્યગ્યોનિકૃપણેન્દ્રિયમત્સ્યકૂર્મગોધાદીનાં સ્વરૂપમુપ-
વર્ણયતિ સૂત્રેઽસ્મિન્ । ‘અહોવરં’ અયાઽવરં પુરાસ્થાતં તીર્થકરેણ ‘ળાળાવિહાણં
જલચરાણં’ નાનાવિધાનાં જલચરાણામ્, ‘પંચિન્દ્રિયતિરિક્વજોણિયાણં’ પંચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકાનામ્ ‘ત જહા’ તથા ‘અચ્છાણં જાત સુસુમારાણં’ મત્સ્યાનાં યાવત્
શિશુમારાણામ્. યાવત્પ્રદેન—અચ્છાણગોધાનકરાદીનાં સપ્રહઃ તથા ચ મત્સ્યકૂર્મગોધા
મધૃતીનાં શિશુમારપર્યન્તાનાં સ્વરૂપં નિરૂપયતીતિ, ‘તેસિં ચ ણં’ તેષાં ચ સ્વલ્લ
‘અહાવીરણં અહાસકાસેગં’ યથાગીજેન યથાઽવકાશેન ‘ઇત્યોઽપુરિસસ્ય ય કમ્મ-
કહા તહેવ જાત તથો ઇગદેમેગં ઓમાહરેતિ’ ક્ષિપ્તઃ પુરુષસ્ય ચ કર્મકૃતસ્ત-
થૈવ યાવત્—તત્ત્વ એકદેશેન ઓત્તમાહારયન્તિ તે જીયા માતાપિત્રોઃ સંયોગે જાતે-
સતિ સમ્પન્નકર્મફલોરમોળાય અભિર્યશુ મમુતાઘન્તે । ‘આણુબુલ્લેણ બુહ્ણ પઞ્ચિયાગઃ
મણુપન્ના’ આણુપૂર્વ્યેણ—ક્રમશઃ મટ્ટદાઃ પરિપાકમણુપાતાઃ પુષ્ટિં પ્રાપ્તાઃ ‘તથો
કાયાથો અભિનિરુદ્ધાગા’ તતઃ કાયાત્—નાવૃત્તરોરાદ્ અભિનિરુદ્ધાનાનાઃ—વહિરાગ-

અને એ ચારિત્ર કી દૃષ્ટિ સે દૂલરા નંર તિર્યંચોં કા હૈ । હસ કારણ
મનુષ્યોં કા પ્રતિપાદન કરને કે પશ્ચાત્ તિર્યંચપંચેન્દ્રિય જીવોં કી પ્રરૂ-
પણા કી જાની હૈ । વે હસ પ્રકાર હૈ—‘અહોવરં પુરુક્લાયં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—તીર્થંકર ભગવાન્ ને તિર્યંચયોનિક મત્સ્ય, કૂર્મ, ગોધા
આદિ પંચેન્દ્રિય જલચર જીવોં કા કથન કિયા હૈ । વે હસ પ્રકાર હૈ—
મત્સ્ય યાવત્ સુસુમાર । યહાં ‘યાવત્’ શબ્દ સે કચ્છપ ગોધા ઓર મકર
નામક જીવોં કા ગ્રહણ કરના ચાહિએ । इन जीवों की उत्पत्ति बीज
और अवकाश के अनुसार पूर्वकृत कर्म के उदय से स्त्री और पुरुष का
संयोग होने पर स्त्रीकी योनि द्वारा होती है । इत्यादि सब कथन पूर्व

બીજે ન બર તિર્યંચોને છે. તે કારણે મનુષ્યોનું પ્રતિપાદન કર્યા પછી તિર્યંચ
પંચેન્દ્રિય જીવોનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે, તે આ પ્રમાણે છે.—‘અહો-
વરં પુરુક્લાયં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—તીર્થંકર ભગવાને તિર્યંચ યોનિવાળા મત્સ્ય, કાચબા, ઘો
વિગેરે પંચેન્દ્રિય જલચર—પાણીમાં રહેવાવાળા, જીવોનું કથન કર્યું છે, તે
આ પ્રમાણે છે—મત્સ્ય યાવત્ સુસુમાર, અહિયા યાવત્ શબ્દથી કાચબા,
ઘો, અને મધર નામના જીવો અહિયું કરાયા છે. આ જીવોની ઉત્પત્તિ
બીજ અને અવકાશ પ્રમાણે પૂર્વકૃત કર્મના ઉદયથી સ્ત્રી અને પુરુષનો
સંયોગ થવાથી સ્ત્રીની યોનિથી થાય છે. વિગેરે સમગ્ર કથન પૂર્વ સૂત્રમાં

ચ્છન્તો માતુરુદરાત્, 'અંડં વેગયા જગયંતિ પોતં વેગયા જગયંતિ' અણ્ડમેકે જન
યન્તિ પોતમેકે જનયન્તિ, અનૈયાણ્ડજા મત્સ્યાદયઃ પોતજાશ્ચાઽન્યે વ્યવહિયન્તે,
અણ્ડમુદ્વિધ્ય નિર્ગચ્છન્તઃ કેવન સ્ત્રીભાગમાસાદયન્તિ-પુસ્ત્વં નપુંસકત્વમન્યે, 'તે
જીવા ઉદરા સમાણા આસિનેહમાહારેતિ' તે જીવાઃ દહરાઃ-વાલભાવમાપન્નાઃ
સન્તઃ આં સ્નેહમાહારયન્તિ । યાવદ્ વાલ્યં પ્રાપ્તાઃ જલસ્નેહમા 'સુખમુજ્જાના એવ
શરીરં પુષ્ણન્તિ 'આણુપુવ્વેણં વુડ્ઢા' આનુપૂર્વેણ ક્રમશઃ વૃદ્ધાઃ-ક્રમશો વાલ્યમપિ
ક્રામન્તઃ, 'વળમ્સઙ્કાર્યં તત્થાવરે ય પાણે' વનસ્પતિકાયં ત્રસસ્થાવરાંશ્ચ પ્રાણાના-
હારયન્તિ, તે જીવા જઠરાઃ 'આહરેતિ પુઠ્ઠિસરીરં જાત્ર સંતં' પૃથિવીશરીરં યાવ-
ત્સ્યાત્ પૃથિવ્યાદીનાં શરીરં શુકત્વા સ્વરૂપે પરિણમયન્તિ 'અવરે વિ ય ણં' અપરા-

સૂત્ર કે અનુસાર સમજા લેનાં છે । યાવત્ ગર્ભ મેં સ્થિત વહુ જીવ
માતા કે દ્વારો ક્રિયે હુએ આહાર કે રસ કો એકદેશ સે ગ્રહણ કરતા
હે । વહુ અપને કમોં કા ફલ ભોગને કે લિએ જલચર તિર્યંચોં મેં જન્મ
લેતા હે । ગર્ભ મેં અનુક્રમ સે વઢતા હુઆ ઓર પુષ્ટિ કો પ્રાપ્ત હોતા
હુઆ વહુ માતા કે ઉદર સે બાહર નિકલતા હે । કોઈ અણ્ડજ હોતા હે,
કોઈ પોતજ હોતા હે । અણ્ડે કે ફટને પર જો જીવ ઉસસે બાહર આતે
હે, ઉનમેં કોઈ સ્ત્રી, કોઈ પુરુષ ઓર કોઈ નપુંસક હોતે હે । વે જવ તક
બાલભાવ અર્થાત્ બાલ્યાવસ્થા મેં રહતે હે તવ તક જલ કે સ્નેહ કા
આહાર કરતે હે ઓર અપને શરીર કો પુષ્ટ કરતે હે । જવ અનુક્રમ સે
બઢે હોતે હે તો વનસ્પતિકાય કા તથા ત્રસ એવં સ્થાવર પ્રાણિયોં કા

કહ્યા પ્રમાણે સમજી લેવું. યાવત્ ગર્ભમાં રહેલ તે જીવ માતાએ કરેલા
આહારના રસનું એક દેશથી ગ્રહણ કરે છે. તે પોતાના કર્મોનું ફળ લોગ
વવા માટે જલચર તિર્યંચોમાં જન્મ લે છે ગર્ભમાં અનુક્રમથી વધતા થકા
અને પુષ્ટિ મેળવતા થકા તે માતાના ઉદરમાંથી બહાર નીકળે છે. તેમાં કોઈ
અંડજ-ઈંડામાંથી થવાવાળા હોય છે, તો કોઈ પોતજ હોય છે ઈંડાના
ફૂટવાથી જે જીવો બહાર આવે છે, તેમાં કોઈ સ્ત્રી કોઈ પુરુષ અને કોઈ
નપુંસક હોય છે, તેઓ જ્યાં સુધી બાલભાવ અર્થાત્ બાલ્યાવસ્થામાં એટલે
કે નાનપણમાં રહે છે, ત્યાં સુધી જળના સ્નેહનો આહાર કરે છે, અને
પોતાના શરીરને પુષ્ટ બનાવે છે. અનુક્રમથી વધતાં વધતાં જ્યારે મોટા
થાય છે, ત્યારે વનસ્પતિ કાયનો તથા ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના આહાર
કરે છે. તેઓ પૃથ્વીકાય વિગેરેનો આહાર કરીને તેને પોતાના શરીર રૂપે

પ્યપિ ચ खलु 'तेसि' तेषाम् 'णाणाविहाणं' नानाविधानाम्-अनेकजातीयकृन्नाम् 'जलचरपंचिन्द्रियतिरिक्खनोगियाणं मच्छाणं जाव सुंसुमारणं सरीराणाणावण्णा जाव मक्खायं' जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकानां मत्स्यानां कच्छपानां गोधानां शिंशुमारणां शरीराणि नानावर्णानि नानारसानि नानागन्धानि नानास्पर्शयुक्तानि यावदाख्यातानि, कथनस्वकृतकर्मफलोपभोगाय कर्मबलाज्जलचरपञ्चेन्द्रियमत्स्य-स्वादिभावमापन्नो मत्तुरुदरे आगच्छति । तत्र मातृभुक्ताऽन्नरसेन शरीरं वर्द्धयन् काले ततो निर्गत्य जलस्नेहेन शरीरं वर्द्धयित्वा तदनु त्रमादीन् जीवान् भक्षयन् जीवनयात्रां निर्वहति, एतेषां जीवानां नानावर्णरसगन्धवन्ति विभिन्नानि शरीराणि भवन्तीति तीर्थकृता आख्यातानि, जलचरपञ्चेन्द्रियजीवानां स्वरूपं यथोत्पत्तिकं

आहार करते हैं। वे पृथ्वीकाय आदि का आहार करके उसे अपने शरीर के रूप में परिणत करते हैं। उन नाना प्रकार के जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंच्योनिक मच्छो कच्छपों, गोधों, मकरो तथा सुंसुमारों के नाना वर्ण गंध रस और स्पर्श वाले अनेक शरीर कहे गए हैं।

तात्पर्य यह है कि कोई जीव अपने कर्मफल को भोगने के लिए कर्म के वशीभूत होकर जलचर पंचेन्द्रिय मत्स्य आदि पर्याय को प्राप्त होकर माता के उदर में आता है, वह वहां माता के द्वारा भोगे हुए रस से शरीर की वृद्धि करता हुआ समय आने पर बाहर निकलता है और जल के स्नेह से अपने शरीर की वृद्धि करता है। तत्पश्चात् वह त्रस आदि जीवों का भक्षण करता हुआ अपनी जीवन यात्रा का निर्वाह करता है। इन जीवों के नाना वर्ण रस गंध और स्पर्श वाले विभिन्न शरीर तीर्थकरो ने कहे हैं।

परिણ्णमावे છે તે અનેક પ્રકરના જળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ચે નિવાળા માછલા, કાચળા ઘો, મધરો તથા સુસુમારોના અનેક વર્ણ, ગંધ રસ અને સ્પર્શવાળા અનેક શરીરો કહ્યા છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—કેઈ જીવ પોતાના કર્મના ફળને ભોગવવા માટે કર્મને વશ થઈને જળચર પંચેન્દ્રિય મત્સ્ય, વિગેરેના પર્યાયને પ્રાપ્ત થઈને માતાના ઉદરમાં આવે છે તે ત્યાં માતા દ્વારા ભોગવેલા રસથી શરીરની વૃદ્ધિ કરતા થકા સમય આવતાં બહાર નીકળે છે. અને જલના સ્નેહથી પોતાના શરીરને વધારે છે તે પછી તે ત્રસ વિગેરે જીવોનું ભક્ષણ કરતા થકા પોતાની જીવન યાત્રાનો નિર્વાહ કરે છે આ જીવોના અનેક વર્ણ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શવાળા જૂદા જૂદા શરીરો તીર્થકર ભગવાને કહ્યા છે.

વ્યાખ્યાય સ્થલચરચતુષ્પદાદિજીવાનાં સ્વરૂપ દર્શયિતુમાહ—‘અઠાવરં પુત્રાવાય’
અથાડપ રંપુગચ્યાતમ્—અનેકજાતીયકસ્થલચરચતુષ્પદજીવવિષયે તીર્થંકરાદિમિરા-
ચ્યાતમ્। તદદંતં નુવર્મમ્મામી જમ્બૂસ્વામિને તુમ્હં કથયમિ ‘ળાળાવિહાળં’ નાના
વિધાનામ્ ‘ચડપાથલપસંવિદિયતિરિક્વજોળિયાળં’ ચતુષ્પદસ્થલચરપન્થેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ચોનિકાનામ્ સ્વરૂપં તીર્થકૃતાડચ્યાતમિતિ પૂર્વેળાડન્વયઃ, ‘ત જહા’ તથથા
‘એગ ચુરાળં’ એકચુરાળામ્ અશ્વાદીનામ્ ‘દુચુગળં’ દ્વિચુરાળામ્, ગોમહિષાદીનામ્
‘ગંડીપયાળં’ ગણ્ડીપદાનામ્—ફલકમદંશગોલાકારપદાનામ્—હસ્તિગણ્ડકાદીનામ્,
‘સળપ્પયાળં’ સનલપદાનામ્—વ્યાઘ્રસિંહટ્ટકાદીનામ્ ‘તેસિં ચ ળ અઠા

યહાં તક જલચર પંચેન્દ્રિય જીવોં કે સ્વરૂપ કા ઉત્પત્તિ સે લેકર
વ્યાખ્યાન કરકે અચ સ્થલચર ચતુષ્પદ આદિ જીવોં કા સ્વરૂપ દિશ્વ-
લ્લાને કેલિએ કહતે હૈં—

અનેક જાતિયોં વાલે સ્થલચર ચતુષ્પદ જીવોં કે વિષય મેં તીર્થ-
કરોં ને કહા હૈં । હે જમ્બૂ ! વહી કથન મેં તુમ્હેં કહતા હૂં । એસા સુધર્મા
સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈં । નાના પ્રકાર કે ચતુષ્પદ સ્થલચર
પન્થેન્દ્રિય તિર્યંચોં કા સ્વરૂપ જો તીર્થંકર ભગવાન ને કહા હૈં । વહ
‘હસ પ્રકાર હૈં—સ્થલચર ચતુષ્પદ (ભૂમિ પર ચલને વાલે ચૌપાયે) કોઈ
એક ચુર વાલે હોતે હૈં, જૈમે ઘોડા આદિ, કોઈ દો ચુરોં વાલે હોતે હૈં,
જૈસે—ગાય, ભેંસ આદિ, કોઈ ગંડીપદ હોતે હૈં, જૈસે—હાથી ગેંડા આદિ,
કોઈ નાચૂનો સે યુક્ત પૈરોં વાલે હોતે હૈં । જૈસે—વ્યાઘ્ર, સિંહ મેહિયા

આટલા સુધી જલચર પંચેન્દ્રિય જીવોના સ્વરૂપને ઉત્પત્તિથી લઈને
કથન કર્યું છે. હવે સ્થલચર-જમીન પર રહેવાવાળા ચતુષ્પદ-ચાર પગેવાળા
વિગેરે જીવોના સ્વરૂપ દેખાડવા માટે કહેવામાં આવે છે —

અનેક જાતવાળા સ્થળચર, ચોપગા જીવોના સંખ્યામાં તીર્થંકરોએ
કહેલ છે હે જમ્બૂ એજ કથન હવે હૂં તમેને કહું છું—આ પ્રમાણે સુધ
માસ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે. અનેક પ્રકારના ચોપગા સ્થલચર પંચેન્દ્રિય
તિર્યંચોનું સ્વરૂપ જે તીર્થંકર ભગવાને કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે—સ્થલ
ચર ચોપગા (જમીન પર ચાલવાવાળા) કોઈ એક ખરીવાળા હોય છે, જેમ
કે ઘોડા વિગેરે કોઈ બે ખરીવાળા હોય છે, જેમ કે—ગાય, ભેંસ વિગેરે.
કોઈ ગંડીપદ હોય છે, જેમકે—હાથી, ગેંડા વિગેરે. કોઈ નખવાળા પગેવાળા
હોય છે. જેમ કે—વાઘ-સિંહ, વગેરે. આ જીવોની ઉત્પત્તિ ચોતાનો બીજ

સ્ત્રીયુગ્મં અહાવહાવગાસેન' તેષાં ચ સ્ત્રીયુગ્મં યથાચીજેન યથાવકાશેન સ્વક્રીયચીજેન સ્વ-
ક્રીયાવકાશેન ચ 'ઈત્યીદં પુરિસસ્મ ય' સ્ત્રિયાઃ પુરુષસ્ય ચ 'કર્મ્મ જાવ મેદુળવત્તિક
ણામં સંજોગે સમુપ્પજ્જઈ' કર્મકૃતઃ કર્મવશેન કર્મકૃત્યોન્યાં મૈથુનપ્રત્યયિકો નામ
મૈથુનકારણભૂતઃ સંયોગઃ સમુત્પદ્યતે । સમુત્પત્ત્યમાનજીવાનાં કર્મપ્રેરિતો મૈથુન્યઃ
સ્ત્રીપુરુષયો વિલક્ષણઃ સંયોગો ગર્ભધારણપયોજકો ભવતિ. 'તે દુદ્ધાઓ સિંનેહં સંક્રિ-
ણંતિ' તે-જીવાઃ પ્રથમતો ગર્ભે દ્વયોરપિ સ્નેહં-માતાપિત્રોઃ સ્નેહમાવં સચિન્વન્તિ-
માપ્નુવન્તિ । 'તત્થ ણં જીવા ઇત્થિતાદા પુરિસત્તાદા જાવ વિઉટ્ટંતિ' તત્ર સ્ત્રીયુગ્મં :
સ્ત્રીતયા પુરુષતયા નપુંસકતયા યાવદ્વિવર્તન્તે । સ્ત્રીયુગ્મં વિલક્ષણસંજોગાનન્તરં ચતુષ્પદં
જીવો ગર્ભે આગચ્છન્નિ, તે પ્રથમતો માતાપિત્રોઃ સ્નેહમેયોપમુજ્જતે । તસ્મિન્ ગર્ભે
તે-અકલુપાદયઃ જીવાઃ સ્ત્રીભાવેન પુરુષભાવેન નપુંસકભાવેન ચ યથા કર્મ સમુત્પ-
દ્યન્તે 'તે જીવા માઓ ઉયં પિડસુકકં એવ જહા મણુસસાણં' તે જીવા માતુરાત્તરં
પિતુઃ શુક્રમાહારયન્તિ, એવં યથા મનુષ્યાણામ્ । ઇતઃ પર મર્મ મનુષ્યવજ્જેયમ્ ।
'ઈત્થિ પિ વેગયા જળયંતિ પુરિસં પિ ણપુંવગં વિ' સ્ત્રિયમેકે જનયન્તિ, પુરુષમપિ
નપુંસકમપિ-એકે પુરુષમપિ જનયન્તિ, એકે નપુંસકમપિ જનયન્તિ-તે જીવાઃ
સ્ત્રીતયા પુરુષતયા નપુંસકતયા ચ તત્તદ્રૂપેણ સમુત્પદ્યન્તે, 'તે જીવા ડહરા સમાણા

આદિ । इन जीवों की अपने बीज और अवकाश (स्थान) के अनुसार
स्त्री पुरुष का कर्मकृत योनि में मैथुन प्रत्ययिक संयोग होने पर उत्पत्ति
होती है, अर्थात् जब कोई जीव उत्पन्न होने वाला होता है तो स्त्री
और पुरुष का कर्म के उदय से प्रेरित मैथुन नामक विलक्षण संयोग
होता है, उस संयोग के कारण गर्भधारण होना है । जीव उस गर्भ
में उत्पन्न होता है । सर्व प्रथम वह माता पिता के स्नेह (रज वीर्य) का
उपभोग करता है । उस गर्भ में वह जीव स्त्री, पुरुष या नपुंसक के
रूप में कर्म के अनुसार उत्पन्न होता है । इत्यादि सब कथन मनुष्य के
समान समझना चाहिए । स्पष्ट होने से तथा विस्तार से बचने के लिए

અને અવકાશ (સ્થાન) પ્રમાણે સ્ત્રી અને પુરુષના કર્મકૃત યોનિથી મૈથુન
સંબંધી સંયોગ થવાથી થાય છે અર્થાત્ બ્યારે કોઈ જીવ ઉત્પન્ન થવાના
હોય તો સ્ત્રી અને પુરુષના કર્મના ઉદયથી પ્રેરિત મૈથુન નામનો વિલક્ષણ
સંયોગ થાય છે. તે સંયોગના કારણે ગર્ભ ધારણ થાય છે જીવ તે ગર્ભમાં
ઉત્પન્ન થાય છે. સૌથી પહેલાં તે માતા પિતાના સ્નેહ (રજવીર્ય) નો ઉપ-
ભોગ કરે છે તે ગર્ભમાં તે જીવ સ્ત્રી, પુરુષ, અથવા નપુંસકના રૂપથી કર્મ
પ્રમાણે ઉત્પન્ન થાય છે. વિગેરે સઘણું કથન મનુષ્ય પ્રમાણે સમજવું. સ્પષ્ટ

આડકલોરં સર્પિ આહારે'તિ' તે જીવાઃ દહરાઃ-વાલાઃ સન્તઃ માતુઃ ક્ષીરં સર્પિઃ શારાયન્તિ, વાલકાલે માતૃસ્પર્શનિવ દુગ્ધાદિકં મુક્તેતે इत्यर्थः, 'આણુપુન્વેણ બુદ્ધા વળસ્પદ્ધકાયં તસથાવરે ચ પાણે' આનુપૂર્વ્યેણ-ક્રમશઃ મવૃદ્ધાસ્તે જીવાઃ-વનસ્પતિકાયં તસથાવરાંશ્ચ પ્રાણાનાહારયન્તિ, 'તે જીવા આહારે'તિ પૃથ્વીસરીરં જાવ સંતં' તે જીવા આહારયન્તિ પૃથ્વીશરીરં યાવસ્થાત્, તે જીવાઃ પૃથ્વિવ્યાદીનાં શરીરં મક્ષયન્તિ-મક્ષયિન્વા ચ તાન્પાત્મસાત્કૃત્યા સ્વસ્વરૂપેણ પરિપાકમન્ત-મૈવ્ય પરિણમયન્તીત્યર્થઃ । 'અવરે વિ ય જં' અવરાણ્યપિ ચ સ્વદ્ધ 'તેસિં' તેવામ્ 'નાનાવિદ્યાણં ચતુષ્પદસ્થલચરવિદિયતિરિવજ્જોનિયાણં' નાનાવિધાનાં ચતુષ્પદ-સ્થલચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામ્, 'એગ્નિચુરાણં' એગ્નિચુરાણામ્ 'જાવ' યાવત્-દ્વિચુરાણાં ગંડીપદાનામ્ 'સળદ્ધપ્પાણં' સળદ્ધપદાનામ્ 'સરીરા'શરીરાણિ 'નાના-વળ્ણા' નાનાવળ્ણાણિ 'જાવ મક્ષાયં' યાવદાસ્થાતાનિ, અનેકજાતીયસ્થલચરચતુ-ષ્પદાનામપરાણ્યપિ શરીરાણિ નાનાવળ્ણરસગન્ધસ્પર્શવન્તિ ભવન્તીતિ,

एक ही विषय को बार-बार प्रत्येक पाठ में विस्तार से कहने की आवश्यकता नहीं है ।

इन जीवों में से कोई स्त्री रूप में, कोई पुरुषरूप में और कोई नपुंसकरूप में उत्पन्न होते हैं । वे जब छोटे होते हैं तो माता का दूध आदि पीते हैं । अनुक्रम से जब बड़े होते हैं तो वनस्पतिकाय तथा व्रक्ष और स्थावर जीवों का आहार करते हैं । वे पृथ्वी आदि के शरीर का भक्षण करके उसे अपने शरीरके रूप में परिणत कर लेते हैं । इन नाना प्रकार के चतुष्पद स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यगो के, जो कि एक खुर वाले दो खुगों वाले, गंडीपद या नख सहित पैर वाले होते हैं, उनके शरीर नाना वर्ण आदि वाले कहे गए हैं ।

હોવાથી તથા વિસ્તાર ભયથી એક જ વિષયને વારંવાર દરેક પાઠમાં વિસ્તાર પૂર્વક કહેવાની જરૂર રહેતી નથી

આ જીવોમાંથી કેઈ સ્ત્રી પણાથી કેઈ પુરુષ પણાથી તો કેઈ નપુંસક પણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ જ્યારે નાના હોય છે, ત્યારે માતાનું દૂધ વિગેરે પીવે છે. અનુક્રમથી જ્યારે મોટા થાય છે, તો વનસ્પતિકાય તથા વ્રક્ષ અને સ્થાવર જીવોનો આહાર કરે છે. તેઓ પૃથ્વી વિગેરેના શરીરનો આહાર કરીને તેને પોતાના શરીરપણાથી પરિણમાવે છે. આ અનેક પ્રકારના ચોપણા સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગોના કે જેઓ એક ખરીવાળા, બે ખરીવાળા, ગંડીપદ, અથવા નખવાળા પગોવાળા હોય છે. તેઓના શરીરો અનેક વર્ણ વિગેરેથી યુક્ત હોય છે.

ચતુષ્પદપञ्चेन्द्रियाणां स्वरूपमुपवर्ण्य सर्पादीनामुरःपरिसर्पाणां स्वरूपोप
વર્ણનમાહ—‘અહ’ અધાનન્તરમ્ ‘નાનાવિદ્યાણં’ નાનાવિધાનામનેરુજાતીયાનામ્
‘ઉરપરિસર્પથલચરપંચિદિયતિરિક્તજોણિયાણં’ ઉર.પરિસર્પં સ્થલચરપञ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્યોનિકાનામ્ ‘અવરં’ અપરં સ્વરૂપભેદાદિકञ્ચ ‘પુરુષત્વાય’ પુરુષત્વાતમ્,
તીર્થકરપાદૈઃ ‘તં જહા’ તથા ‘અહીણં’ અહીનાં—સર્પાણામ્ ‘અજગ-
રાણામ્’ આશાલિયાણં આશાલિકાનામ્ ‘મહોરગાણં’ મહોરગાણામ્—મહાસર્પાણામ્
‘તેસિં ચ ણં’ તેષાં ચ સ્વલ્લ ‘અહાવીણં’ યથાવીજેન ‘અહાવકાશેણં’ યથાવકાશેન
‘હૃત્થીણં’ સ્ત્રિયાઃ ‘પુરિસસ્ત ય’ પુરુષસ્ય ચ ‘જાવ ઇત્ય ણં મેહુણે’ યાવદત્ર સ્વલ્લ
મૈથુનમ્, ‘એવં તં ચેવ ણાણતં’ એવં તત્ત્વૈવાજ્ઞપ્તમ્ । હમે સર્પાઃ ઉત્પત્તિયોગ્યવીજા-
વકાશાભ્યાં સમુત્પદ્યન્તે તથા—એણપિ સ્ત્રીપુંસોઃ પારસ્પરિકો મૈથુનનામા વિલક્ષણઃ
સંયોગો જાયતે, તાદૃશે જાયમાને સંયોગે કર્મપ્રેરિતા જીવા એતેષાં યોનિષુ સમુત્પ-
દ્યન્તે, શેષં પૂર્વવદવગન્તવ્યમ્ । એષુ ઉરઃપરિસર્પેષુ ‘અંડં વેગયા જળયંતિ’ અણ્ડ મેકે

ચતુષ્પદ પંચેન્દ્રિયોં કે સ્વરૂપ કા વર્ણન કરકે સર્પ આદિ ઉરઃપરિ
સર્પ જીવોં કા સ્વરૂપ કહતે હૈં ।

હસકે અજન્તર નાના પ્રકાર કે ઉરઃપરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચ પંચે
ન્દ્રિયોં કે સ્વરૂપ એવં એદ આદિ કા કથન તીર્થકરોંને કિયા હૈ । વહ
હસ પ્રકાર હૈ—સર્પ અજગર, આશાલિક ઓર મહોરગ (મહાસર્પ) આદિ
કી અપને વીજ ઓર અવકાશ કે અનુસાર ઉત્પત્તિ હોતી હૈ । ઇનમેં મી
સ્ત્રી પુરુષ કા પરસ્પર મેં મૈથુન નામક સંયોગ હોતા હૈ, હસ સંયોગકે
હોને પર કર્મ કે દ્વારા પ્રેરિત જીવ યોનિ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । શેષ—સબ
કથન પહેલે કે સમાન હી સમજ લેના ચાહિય । ઇનમેં કોઈ અણ્ડે કો

ચોપગા પંચેન્દ્રિય જીવોના સ્વરૂપનું વર્ણન કરીને સર્પ વિગેરે ઉરઃપ-
રિસર્પ વિગેરેનું સ્વરૂપ બતાવે છે.—આ પછી તીર્થકરો દ્વારા અનેક પ્રકારના
ઉરઃ પરિસર્પ, સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોનું સ્વરૂપ અને બેઠા વિગેરેનું
કથન કરવામાં આવેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે—સર્પ, અજગર, આશાલિક અને
મહોરગ (મહાસર્પ) વિગેરેની ઉત્પત્તિ પોતાના બીજ અને અવકાશ અનુસાર
થાય છે. તેમાં પશુ સ્ત્રી, પુરુષનો પરસ્પરમાં મૈથુન નામનો સંયોગ થાય છે.
આ પ્રકારનો સંયોગ થવાથી, કર્મદ્વારા પ્રેરિત જીવ યોનિથી ઉત્પન્ન થાય
બાકીનું સઘળું કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ સમજ લેવું જોઈએ. તેમાં
કોઈ ઇંડાને ઉત્પન્ન કરે છે. કોઈ પોત-બચ્ચું—ઉત્પન્ન કરે છે. ઇંડુ ફૂટવાથી

જનયન્તિ, 'પોયં વેગયા જગયંતિ' પોતમેકે જનયન્તિ, 'સે ંડે ઉઽન્નિમજ્જમાણે
 ઇન્થિ વેગયા જગયંતિ' તસ્મિન્નંડે-ઉઽન્નિમજ્જમાણે-સ્ફુટિતે સતિ એકે સ્ત્રિયમ્-
 સ્ત્રીજાતીયક જનયન્તિ, 'એમે પુરિસં વિ ણપુંમં પિ' પુરુષમપિ નપુંસકમપિ
 જનયન્તીતિ, સમુત્પન્નંતે, શુક્રાધિક્યે પુરુષો ભવતિ શોણિતાઽધિક્યે સ્ત્રી ભવતિ,
 શુક્રશોણિતયોઃ સમત્વે નપુંસકો જાયતે, કર્મપ્રમાવાદેવ યથાયથં જનનં જીવાનામ્
 તત્ર તુ વાદ્યહારણાનાં ગૌણત્વમેવેતિમારઃ । 'તે જીવા ઉદરા સમાણા વાઉકાયમા-
 હારેંતિ' સમુત્પન્નાઃ અણ્ડાન્નિર્મિથ્ય વહિરાગતા સ્તે જીવાઃ સર્પદહરાઃ-વાલાઃ
 સન્તો વાયુકાયમાહારયન્તિ, 'આણુપુલ્લેણં વુટ્ઠા' આનુપૂર્વેણ-ક્રમશો વર્દમાના
 વૃદ્ધાઃ, 'વણસ્સઙ્કાયં તસથાવરપાણે' વનસ્પતિકાયં ત્રયસ્થાવરમાણાન્ ક્રમશઃ
 પ્રવર્દમાનાઃ સર્પાદિજીવાઃ વનસ્પતિત્રયસ્થાવરકાયાન્ યથારુચિ યથાભ્રમમાહાર-
 યન્તો જીવનયાત્રાં નિર્વહન્તિ । 'તે જીવા આહારે તિ પુઢ્ઢોસરીરં જાવ સંતં' તે જીવાઃ
 પૃથિવ્યાદિશરીરાણ્યપિ મુજ્જાનાઃ તાનિ સ્વાત્મનાત્ સ્વશરીરરૂપેણ પરિણમ

ઉત્પન્ન કરતે હૈં । કોઈ પોત કો ઉત્પન્ન કરતે હૈં । અણ્ડે કે ફટને પર
 કોઈ સ્ત્રી, કોઈ પુરુષ ભૌર કોઈ નપુંસક કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।
 શુક્ર કી અધિકતા હો તો પુરુષ હોતા હૈ, શોણિત કી અધિકતા હોને
 પર સ્ત્રી ઔર શુક્ર શોણિતકી સમાનતા હોતો નપુંસક હોતા હૈ ।
 હનકે પુરુષ આદિ હોને મેં પ્રધાન એવં અંતરંગ કારણ તો કર્મ હી હૈ ।
 શુક્ર શોણિત આદિ વાદ્ય કારણ ગૌણ હૈં ।

જય યે સર્પ આદિ જીવ અણ્ડે સે વાહર આતે હૈં ઔર વાલક હોતે
 હૈં વાયુકાય કા આહાર કરતે હૈં । ક્રમ સે વડે હોને પર વનસ્પતિકાય
 તથા ત્રસ ઔર સ્થાવરકાય કા અપની રુચિ એવં પ્રાપ્તિ કે અનુસાર
 આહાર કરતે હુએ જીવનયાત્રા કા નિર્વાહ કરતે હૈં । પૃથ્વી આદિ કા ઉપ

કોઈ સ્ત્રી, કોઈ પુરુષ, અને કોઈ નપુંસક પણથી ઉત્પન્ન થાય છે. શુક્રનું
 અધિકપણ હોય તો પુરુષ અને શોણિતનું અધિક પણ હોય તો સ્ત્રી ઉત્પન્ન
 થાય છે તથા શુક્ર અને શોણિતનું સરખા પણ હોય તો નપુંસક થાય છે.
 તેઓના પુરુષ વિગેરે હોવામા મુખ્ય અને ખાસ કારણ તો કર્મ જ છે.
 શુક્ર, શોણિત વિગેરે તો ગૌણ કારણ છે.

ત્યારે આ સર્પ વિગેરે જીવો ઇલામાંથી બહાર આવે છે, અને ખાળક
 હોય છે, ત્યારે વાયુકાયનો આહાર કરે છે, અને ક્રમથી મોટા થાય ત્યારે
 વનસ્પતિકાય તથા ત્રસ અને સ્થાવર કાયનો પોતાની રૂઝી અને પ્રાપ્તિ
 પ્રમાણે આહાર કરતા થકા જીવન યાત્રાનો નિર્વાહ કરે છે. પૃથ્વી વિગેરેનો

યન્તિ, અન્ય ત્સર્પ મનુષ્યપ્રકરણઽજ્ઞાતવ્યમ્ ‘અવરેઽ વિ ય ણં’ અપરાપ્યપિ, ત્ર
 खलु ‘तेसि’ तेषां सर्पजीवानाम् ‘उरपरिसर्पस्थलयरपंचेन्द्रियतिरिक्खजोणियाणं’
 उरःपरिसर्पस्थलयरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ‘अहीणं’ अहीनाम् ‘जाव महोरगाणं’
 यावद्-अजगराशालिकमहोरगाणाम्, ‘सरीरा’ शरीराणि ‘णाणावण्णा’ नाना-
 वर्णानि ‘णाणागंधा’ नानागन्धानि ‘जाव मक्खायं’ यावदाख्यातानि । अयमा-
 शयः-उरःपरिसर्पादारभ्य महोरगपर्यन्तानां स्थलयरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीवानां
 विभिन्न नानावर्णरसगन्धस्पर्शवन्ति अपराप्यपि च खलु शरीराणि भवन्तीति ।

उरःपरिसर्पादीन्निरूप्य भुजपरिसर्पाणां स्वरूपाणि दर्शयितुमाह-‘अहावर पुर-
 क्खायं’ अथाऽपरं पुराख्यातम्, इतः परं पृथिव्यां सञ्चरणशीलानां पञ्चेन्द्रिय-
 जीवानां स्वरूपमाख्यातं तीर्थकरेण ‘णाणाविहाणं’ नानाविधानाम् ‘भुयपरिसर्पस्थल-
 यरपंचेन्द्रियतिरिक्खजोणियाणं’ भुजपरिसर्पस्थलयरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ‘ત્રં
 જહા’ તથા-‘ગોહાણ’ ગોધાનામ્ ‘નકુલાણં’ નકુલાનામ્ ‘સીહાણં’ સિંહાનામ્ ‘સર-

ભોગ કરકે યે જીવ ઉસે અપને શરીર કે રૂપ મેં પરિણત કરતે હૈં
 इत्यादि सव वक्तव्यना मनुष्य के प्रकरण के अनुसार समझ लेना
 चाहिए । सर्प यावत् महोरग आदि उरपरिसर्प स्थलयर पंचेन्द्रिय
 तिर्यंचों के नाना वर्ण, गंध, रस और स्पर्श बाढे शरीर होते हैं ।

इस प्रकार उरपरिसर्प, सर्प आदि का निरूपण करके भुज-
 परिसर्पों का स्वरूप दिखलाते हैं-‘अहावरं पुरक्खायं णाणाविहाणं
 भुयपरिसर्प०’ इत्यादि ।

तीर्थंकर भगवान् ने नाना प्रकार के स्थलयर भुजपरिसर्प पंचे-
 न्द्रिय तिर्यंचों का स्वरूप कहा है । वे इस प्रकार है —गोह, नकुल,

-ઉપલોગ કરીને આ જીવો તેને ખોતાના શરીર-રૂપે પરિણુમાવે છે વિગેરે
 સઘળું કથન મનુષ્યના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજ લેવું સર્પ યાવત્ મહો-
 રગ વિગેરે ઉરઃ પરિસર્પ, સ્થલયર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના અનેક પ્રકારના
 વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શવાળા શરીરો હોય છે.

આ રીતે ઉરઃ પરિસર્પ, સર્પ વિગેરેનું નિરૂપણ કરીને ભુજ પરિસ-
 ર્પોનું સ્વરૂપ હવે સૂત્રકાર બતાવે છે —

अहावरं पुरक्खाय णाणाविहाणं भुयपरिसर्प०’ इत्यादि

તીર્થંકર ભગવાને અનેક પ્રકારના સ્થળયર ભુજ પરિસર્પ પંચેન્દ્રિય
 તિર્યંચોનું સ્વરૂપ કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે સમજવું, ઘો, નોળીયા, સિંહ,

‘ડાળ’ સરટાનામ્ ‘સલ્લાળ’ શલ્લકાનામ્ ‘સરઘાળ’ સરઘાણામ્ ‘ઘરાળ’ ઘરાણામ્, નકુલવચ્ચલનશીલાનામ્ ‘ઘરકોઈલિયાળ’ ગૃહકોકિલાનામ્ ‘વિસંભરાળ’ વિશ્વ-
 ભરાણામ્-જન્તુ વિશેષાણામ્ ‘મુસગાળ’ મુપકાણામ્ ‘મંગુસાળ’ મઙ્ગુપાણામ્-ન-
 કુલજાતિવિશેષાણામ્ ‘પડલાઈયાળ’ પદલાલિતાનામ્-હસ્તવલ્ચલનશીલસર્પજાતી-
 નામ્ ‘વિરાલિયાળ’ વિડાલાનામ્ ‘જોદીયાળ’ યોધિકાનામ્-જન્તુવિશેષાણામ્
 ‘ચતુષ્પાઈયાળ’ ચતુષ્પદામ્, ‘તેસિં ચ ણં’ તેપાં ચ ધ્વલુ ‘અહાલીયળ’ યથાવીજેન
 ‘અહાવકાસેળ’ યથાઽવકાશેન ‘ઈત્યોપ્ પુરિતસસ ય’ સ્ત્રિયાઃ પુરુષસ્ય ચ ‘જહા-
 ડરપરિસપ્પાળં તહા માણિયવ્વં’ યથોરપરિસર્પાણાં મણિતં તથા મુનપરિસર્પાણા-
 મપિ મણિતવ્યમ્ ‘જાત્ર સારુવિકકં સંતં’ યાત્રસારુપી કૃતં સ્યાત્, મનુષ્યપ્રકરણ-
 વજ્ઞાતવ્યમ્, તથાહિ-કર્મકૃતયોનોં અત્ર મૈથુનપ્રત્યયિકો નામ સંયોગઃ સમુત્પદ્યતે
 તે જીવા દ્વયોરપિ માતાપિત્રોઃ સ્નેહં સંચિન્વન્તિ તત્ર જીવાઃ સ્ત્રીતથા પુરુષતથા
 નપુંસકતથા વિવર્તન્તે, તે જીવાઃ માતુરાર્તવં પિતુઃ શુક્રં તદુભયં સંસૃષ્ટમ્-કતુર્વીર્ય
 મિશ્રિતં, કલુષમ્, કિલિષ્પમ્-ઘૃણાયુક્તં પ્રથમતયા આહારયન્તિ, તતઃ પશ્ચાત્ સા
 માતા નાનાવિધાન્ રસાન્વિતાન્ આહારાનાહારયતિ, તતસ્તે જીવા એકદેશેન

સિંહ, સરટ, શલ્લક, સરઘ, ઘર (જો નકુલ કે સમાન ચલતે છે),
 ગૃહકોકિલા (છિપકલી), વિશ્વંશર (વિસંભરા), મૂપક, મંગુસ (એક જાતિ
 કા નકુલ) પદલલિત (પદલ), વિડાલ, યોધિકા અને ચતુષ્પદ આદિ ।
 इन जीवों की बीज और अवकाश के अनुसार उत्पत्ति होती है इत्यादि
 कथन पूर्ववत् जान लेना चाहिए ।

તાત્પર્ય યહ છે કે કર્મકૃત યોનિ મૈથુન પ્રત્યયિક નામક સંયોગ
 ઉત્પન્ન થોતા છે । તદનન્તર વહાં જીવ સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક કે રૂપ મૈ
 ઉત્પન્ન થોતે છે । સર્વ પ્રથમ વે માતા પિતા કે રજવીર્ય કા આહાર કરતે
 છે । પશ્ચાત્ માતા જો નાના પ્રકાર કે રસ વાલા આહાર કરતી છે, ડસમેં

સરટ, શલ્લક સરઘ, ધર, (જે નેાળિયાની જેમ ચાલે છે.) ગૃહગોધિકા (છિપકલી-
 ગરોલી) વિશ્વંશર (વિસંભરા) મૂપક (ઉંદર) મંગુસ (એક પ્રકારનો નેાળિયો)
 પદલલિત (પદલ) બિલાડી યોધિકા અને ચોપગા વિગેરે આ જીવોની ઉત્પત્તિ
 બી અને અવકાશ પ્રમાણે થાય છે. વિગેરે કથન પૂર્વવત્-પહેલાં કદા
 પ્રમાણે સમજ લેવું.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—કર્મકૃત યોનિમાં મૈથુન, પ્રત્યયિક નામનો
 યોગ ઉત્પન્ન થાય છે. તે પછી ત્યાં જીવ સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક પશ્ચાત્થી
 ઉત્પન્ન થાય છે. સૌથી પહેલાં તેઓ માતા પિતાના રજ અને વીર્યનો
 આહાર કરે છે. તે પછી માતા જે અનેક પ્રકારના રસોવાળો આહાર કરે છે.

ઓજ આહારયન્તિ, આનુપૂર્વ્યેણ વૃદ્ધાઃ પરિપાકમનુપ્રાપ્તાઃ તતઃ કાયાન્નિસ્સરન્તઃ સ્ત્રીભાવમેકે જનયન્તિ પુરુષભાવમેકે જનયન્તિ નપુંસકભાવમેકે જનયન્તિ, તે જીવા વાલાઃ માતુઃ ક્ષીરં સર્પિરાહારયન્તિ, ક્રમશઃ વૃદ્ધા ઓદનં કુલ્માષં ત્રસસ્થા-
વરાંશ્ચ પ્રાણાનાહારયન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવત્ સારુષીકૃતં સ્યાદિતિ । ‘અવરેડવિ ય
ગં’ અપરાપ્યપિ ચ સ્વલુ ‘તેસિં ણાણાવિહાણં’ તેષાં નાનાવિધાનામ્ ‘ભૂયપરિસપ્-
થલ્લયરપંચિદિયતિરિક્ષણં’ ભુજપરિસર્પસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિરિક્ષણમ્, ‘ગોહાણં’ જાવ
મક્ષ્ણાયં’ ગોધાનાં યાવદાલ્યાતાનિ, સર્વમત્રસ્થવર્ણનં પૂર્વેક્ત્ત્વદ વિજ્ઞેયમ્ ।

અસ્મિન્ પ્રકરણે સ્વચરપક્ષિણાં સ્વરૂપં ભેદાદિકં ચ નિરૂપયિતુમાહ—‘અહાવરં’
અથાડપરમ્ ‘પુરક્ષ્ણાયં’ પુગલ્યાતમ્ ‘ણાણાવિહાણં’ નાનાવિધાનામ્, ‘સ્વચર-
પંચિદિયતિરિક્ષણવજોણિયાણં’ સ્વચરપચ્ચેન્દ્રિયતિરિક્ષણયોનિકાનામ્ ‘તં જઠા’ તચ્ચથા—

સે એક દેશ સે ઓજ આહાર કરતે હૈં । ફિર ક્રમ સે વઢતે હુએ જવ પરિ-
પક્વતા કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં તો માતા કો ઉદર સે બાહર નિકલતે હૈં, એવં
કોઈ પુરુષ કો, કોઈ સ્ત્રીકો ઓર કોઈ નપુંસક કો રૂપ મેં જન્મ લેતે હૈં ।
વે જીવ જવ વાલ્યાવસ્થા મેં રહતે હૈં તો માતા કો દૂધ કા આહાર કરતે
હૈં । અનુક્રમ સે જવ વઢે હોતે હૈં તો ઓદન, કુલ્માષ તથા ત્રસ એવં
સ્થાવર પ્રાણિયોં કા આહાર કરતે હૈં ઓર ડસે અપને શરીર કો રૂપ મેં
પરિણત કરતે હૈં । ડન ગોહ આદિ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર તિર્યચ પંચે-
ન્દ્રિય જીવોં કો નાના વર્ણ રસ ગંધ સ્પર્શ વાલે અનેક શરીર હોતે હૈં,
એસા કહા ગયા હૈં ।

અચ સ્વચર પક્ષિયોં કો સ્વરૂપ એવં ભેદ આદિ કો પ્રરૂપણ કરતે હૈં
—‘અહાવરં પુરક્ષ્ણાયં ણાણાવિહાણં સ્વચરપંચિદિયં’ હત્યાદિ ।

તેમાથી એકદેશથી એજ આહાર કરે છે. તે પછી ક્રમથી વધતાં જ્યારે પરિ-
પક્વ થાય છે, ત્યારે માતાના ઉદરમાંથી બહાર નીકળે છે. કોઈ પુરુષપણથી,
કોઈ સ્ત્રી પણથી, અને કોઈ નપુસક પણથી જન્મ લે છે. તે જીવો. જ્યારે
બાલ્ય અવસ્થામાં રહે છે, ત્યારે માતાના દૂધનો આહાર કરે છે અને અનુ-
ક્રમથી મોટા થાય છે ત્યારે ભાત, કુલ્માષ, તથા ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિ-
યોનો આહાર કરે છે અને તેને માતાના શરીરપણથી પરિણમાવે છે. તે
ઘો વિગેરે ભુજ પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યચ પંચેન્દ્રિય જીવોના અનેક વર્ણ,
રસ, ગંધ સ્પર્શવાળા અનેક શરીરો હોય છે એ પ્રમાણે કહેલ છે.

હવે ખેચર—આકાશમાં ફરનારા પક્ષિયોના સ્વરૂપ અને ભેદ વિગેરેનું
નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.—‘અહાવરં પુરક્ષ્ણાયં ણાણાવિહાણં સ્વચરપંચિદિયં’

‘ચમૃદ્વપક્ષીણં’ ચર્મપક્ષિણામ્ ‘ચમગાદર’ इति लोके प्रसिद्धानाम् ‘लोमपक्षी’ लोमपक्षिणाम्, लोमैव प्रधानं येषां तादृशानां गगनचरकाकपृष्ठादीनाम्, ‘समुद्रपक्षी’ समुद्रपक्षिणाम् ‘विततपक्षी’ विततपक्षिणाम्, एतेषां विभिन्नपक्षिणामुत्पत्तिविषये तीर्थकृता एवं कथितम् । तथाहि-‘तेषां च णं अहावीणं अहावगासेणं’ तेषां च खलु चर्मपक्षिप्रभृतिकानां यथाबीजेन यथावकाशेन इत्युक्तं स्त्रियाः पुरुषस्य वा समुत्पत्तिर्भवतीति । ‘जहा उरपरिमर्षणं’ ययोरः परिमर्षणां तथैवेहाऽपि सर्वं बोध्यम् । ‘णाणत्तं’ आज्ञप्तम्-कथितमिति यावत् ‘ते जीवा उहारा समाणा माउगात्त सिणेहमाहारे’ति’ ते जीवा दहराः बालाः सन्तः गर्भा द्विनिःसृता यावद्बाल्यं मातुःशरीर स्नेहमेवाऽऽहारयन्ति, ‘आणुपुव्वेणं बुद्धा वण स्सइकायं तसथावरे य पाणे’ आनुपूर्व्या-क्रमशो वृद्धाः-प्रवर्द्धमानाः वनस्पतिकाय मपरान् त्रसस्थावरांश्च प्राणान् आहारयन्ति । ‘ते जीवा आहारे’ति पुढवीमरीरं जाव संतं’ ते जीवा आहारयन्ति पृथिवीशरीरं यावत् स्यात्, एतेषां भक्षणं कृत्वा तानि

तीर्थंकर भगवान् ने चर्मपक्षी (चमगादड़), लोमपक्षी (रोमों की प्रधानता वाले काक गीध आदि पक्षी), समुद्रपक्षी, विततपक्षी आदि खेचर पंचेन्द्रिय निर्योचों का कथन किया है । इन पक्षियों की बीज के अनुसार और अवकाश के अनुसार ही उत्पत्ति होनी है । उरपरिसर्प जीवों के विषय में जो कथन किया गया है, वही सब यहां भी समझ लेना चाहिए । ये जीव जब गर्भ से बाहर आते हैं और छोटे होते हैं, तब माता के शरीर के स्नेह का आहार करते हैं ! अनुक्रम से बड़े होने पर वनस्पतिकाय तथा त्रस स्थावर प्राणियों का आहार करते हैं । इस प्रकार वे पृथ्वी शरीर आदि का आहार करके उसे अपने शरीर आदि

ઈત્યાદિ તીર્થંકર ભગવાને ચર્મપક્ષી (ચમગાદડ) રોમપક્ષી (રોમ-ફંવાડા-વાળા) એટલે કે કાગડા ગીધ વિગેરે) પક્ષી સમુદ્ર પક્ષી વિતત પક્ષી વિગેરે ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનું કથન કરેલ છે. આ પક્ષિઓની ઉત્પત્તિ બીજ પ્રમાણે અને અવકાશ પ્રમાણે જ થાય છે. ઉર: પરિસર્પ જીવોના સંબંધમાં જે કથન કરવામાં આવેલ છે, તેજ સઘળું કથન અહિયાં પણ સમજી લેવું. આ જીવો જ્યારે ગર્ભમાંથી બહાર આવે છે, અને નાના હોય છે, ત્યારે માતાના શરીરના સ્નેહનો આહાર કરે છે. અનુક્રમથી મોટા થયા પછી વન-સ્પતિકાય તથા ત્રસ સ્થાવર વિગેરે પ્રાણિયોનો આહાર કરે છે આ રીતે તે જીવો પૃથ્વી શરીર વિગેરેનો આહાર કરીને તેને પોતાના શરીર વિગેરે

शरीराणि स्व स्वरूपेण परिणमयन्ति, अत्रापि उरःपरिसर्पप्रकरणं द्रष्टव्यम्, 'अवरेऽवि य णं' अपराण्यपि च खलु 'तेसिं' तेषाम् 'णाणाविहाणं' नानाविधानाम् 'खचरपंचिदियतिरिखजोणियाणं' खचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम्, 'चर्मपक्षीणं' चर्मपक्षिणाम् 'जाव मक्खायं' यावल्लोमपक्षिसमुद्भविततानामाख्यातानि, तेषां पक्षिणामपराण्यपि नानावर्णरसगन्धस्पर्शयुक्तानि शरीराणि भवन्तीति तीर्थकृतो प्रतिपादितानि, अन्यत्सर्वं पूर्वदिशाऽवसेयम् इति ॥सू० १५॥५७॥

मूलम्—अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता णाणाविहजोणिया णाणाविहसंभवा णाणाविहवुक्कमा तज्जोणिया तस्संभवा तदुवक्कमा कम्मोवगा कम्मणियाणेणं तत्थ वुक्कमा णाणाविहाणं तसथावराणं पोग्गलाणं सरीरेसु वा सच्चित्तेसु वा अच्चित्तेसु वा अणुसूयत्ताए विउट्ठंति, ते जीवा तेसिं णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सिणेहमाहारेति, ते जीवा आहारेति पुढवीसरीरं जाव संतं, अवरेऽवि य णं तेसिं तसथावरजोणियाणं अणुसूयगाणं सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं । एवं दुरूवसंभवत्ताए, एवं खुरदुगत्ताए ॥सू० १६॥५८॥

छाया—अथाऽपरं पुराख्यातमिहैके सत्त्वाः नानाविधयोनिकाः नानाविधसंभवाः नानाविधव्युत्क्रमाः, तद्योनिका स्तत्संभवा स्तदुपक्रमाः कर्मोपगाः कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमाः, नानाविधानां त्रसस्थावराणां पुद्गलानां शरीरेषु वा सच्चित्तेषु वा अच्चित्तेषु वा अनुस्यूततया विवर्तन्ते, ते जीवा तेषां नानाविधानां त्रसस्थावराणां

के रूप में परिणत करते हैं । यह सब कथन भी उरःपरिसर्प के कथन के अनुसार ही समझना चाहिए । इन चर्मपक्षियों, लोमपक्षियों, समुद्गपक्षियों के अर्थात् खेचर पंचेन्द्रिय तिर्यचों के नाना वर्ण, रस, गंध और स्पर्श वाले अनेक शरीर तीर्थकर भगवान् ने कहे हैं ॥१५॥

इये परिणामावे छे आ संघणु कथेन पणु उरःपरिसर्पना कथेन प्रभाणु ज संभणु देवु जेधये. आ चर्म पक्षियो, लोम पक्षियो, समुद्ग पक्षियो तथा वितत पक्षियोना अर्थात् खेचर पंचेन्द्रिय तिर्यचोना अनेक वणु; रस गंध अने स्पर्शवाणा अनेक शरीरो तीर्थकर भगवाने कहा छे. ॥सू० १५॥

પ્રાણાનાં સ્નેહમાહારયન્તિ । તે જીતા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવત્ સ્યાત્ ।
અપરાણ્યપિ ચ સ્વલ્લ તેષાં ત્રપસ્થાવરયોનિકાનામનુચ્યુતકાનાં શરીરાણિ નાના-
ણાણિ યાવદાલ્યાતાનિ । एवं દૂરુપસમ્ભવતયા एवं ચર્મકીટનયા સૂ. ૧૬-૫૮॥

ટીકા—પંચેન્દ્રિયમાણિનાં સ્વરૂપં દર્શયિતા—વિકલેન્દ્રિયસ્વરૂપમાહ—‘અહા-
વરં’ इत्यादि । ये जीवास्त्रपस्थावराणां सचित्ताऽचित्तदेहेषु समुत्पद्य तान्याश्रित्य
स्थितिमन्तो भवन्ति—वर्द्धन्ते च, तेषां जीवानां विकलेन्द्रियाणामिह प्रकरणे
निरूपणं भवति । ‘अहावरं’ अथाऽपरम् ‘पुरक्खायं’ पुरख्यातं तीर्थकरेण, पूर्व-
स्मिन् काले तीर्थकरा अन्यविधजीववर्णनं कृतम्; ‘इहेगइया सत्ता णाणाविह
जोणिया’ इहेरुतये सत्ता यूकालिक्षादयो जीवाः नानाविधयोनिकाः—अनेकप्रका-
रकयोनिषु समुत्पद्यमाना भवन्ति ‘णाणाविहसं स्या’ नानाविधसम्भवाः, तथाऽनेक-
प्रकारकयोनिषु स्थिता भवन्ति । ‘णाणाविहवुक्कमा’ नानाविधव्युत्क्रमाः अनेक-
प्रकारकयोनिष्वेव विवर्द्धन्ते । ‘तज्जोणिया तत्संभवा तदुक्कमा’ तदयोनिकास्त-

‘अहावरं पुरक्खायं’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પંચેન્દ્રિય જીવોંં કા સ્વરૂપ દિલ્લકા કર અવ વિકલેન્દ્રિય
જીવોંં કા સ્વરૂપ કહતે હેં । જો જીવ ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણિયોંં કે સચિત્ત
ઔર અચિત્ત શરીરોંં મેં ઉત્પન્ન હોકર ઉન્હોંં કે આશ્રય મેં રહતે હેં ઔર
બઢતે હેં, ઉન્હોંં વિકલેન્દ્રિય જીવોંં કા યહાં નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ ।

પૂર્વકાલ મેં તીર્થકરોંં ને અન્ય પ્રકાર કે પ્રાણિયોંં કા મી કથન
કિયા હૈ । કોઈ કોઈ જીવ, જૈસે જૂં, લીલ્લ આદિ અનેક પ્રકાર કી
યોનિયોંં વાલે હોતે હેં । વે અનેક પ્રકાર કી યોનિયોંં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં,

‘અહાવરં પુરક્ખાયં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—પંચેન્દ્રિય જીવોનું સ્વરૂપ બતાવવાને હવે વિકલેન્દ્રિય જીવોનું
સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે છે.—જે જીવ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના સચિત્ત
અને અચિત્ત શરીરોમાં ઉત્પન્ન થઈને તેઓના જ આશ્રયથી રહે છે. અને
વધે છે. તે વિકલેન્દ્રિય જીવોનું અહિયાં નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

પૂર્વકાળમાં તીર્થકરોએ અન્ય પ્રકારના પ્રાણિયોનું પણ કથન કરેલ છે.
કોઈ કોઈ જીવ જેમકે જૂ લીલ્લ, વિગેરે અનેક પ્રકારની યોનિયોવાળા હોય
છે તેઓ અનેક પ્રકારની યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અનેક પ્રકારની યોનિ-
યોમાં સ્થિત રહે છે, અને અનેક પ્રકારની યોનિયોમાં વધે છે. અને યોત-

તસંમવાસ્તદુપકમાઃ યૂક્તાદિ જીવાઃ 'કર્મોવગા' કર્મોપગાઃ-પૂર્વકૃતકર્માનુગામિનઃ સન્તઃ 'કર્મનિયાણેગં' કર્મનિદાનેન-કર્મનિમિત્તેન 'તત્થ વુક્કમા' તત્થ વ્યુત્ક્રમાઃ-અનેકપ્રકારકુયોનિપુ સમુત્પન્નાસ્તત્રૈવ સ્થિતાઃ તત્રૈવ વૃદ્ધિં પ્રાપ્તવન્તઃ સ્વકૃતકર્માનુગામિનઃ કર્મવલાદેવ અનેકવિધયોનિપુ જાયન્તે । 'જાણાવિહાણં તસથાવરાણં પોગ્ગલાણં' નાનાવિધાનાં ત્રસથાવરાણાં પુદ્ગલાનામ્ 'સરીરેસુ વા સચિત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા' શરીરેષુ વા-સચિત્તેષુ વા અચિત્તેષુ વા 'અણુસૂયત્તાણ વિઝ્ઞંતિ' અનુસ્યૂતતયા વિવર્તન્તે-તે જીવા અનેકપ્રકારકત્રસથાવરાણાં સચિત્તાઽચિત્તદેહેષુ આશ્રિતાઃ સમુત્પન્નન્તે । 'તે જીવા તેસિં જાણાવિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં સિણેહ-માહારેતિ' તે યૂક્તાદયો જીવાઃ તેષાં નાનાવિધાનાં ત્રસથાવરાણાં પ્રાણિનાં સ્નેહ-માહારયન્તિ, 'તે જીવા આહારેતિ પુદ્ગલીસરીરં જાવ સંત' તે યૂક્તાદયો જીવા આહાર-યન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવત્ સ્યાત્, તે પૃથિવ્યાદિ જીવાનામપિ શરીરાણિ ભક્ષયન્તિ ભક્ષયિત્વા ચ કાલેન સ્વસ્વરૂપે પરિણમયન્તિ, 'અવરેઽવિ યણં' અવરાણ્યપિ ચ સ્વલ્હ 'તેસિં' તેષામ્ 'તસથાવરજોણિયાણં' ત્રસથાવરયોનિકાનામ્-યૂક્તાદિવિકલેન્દ્રિ-યજીવાનામ્ 'અણુસૂયગાણં' અનુસ્યૂતકાનામ્-તદાશ્રિતતયા સ્થિતિકાનામ્ 'સરીરા' શરીરાણિ 'જાણાવગ્ગા' નાનાવર્ણાણિ 'જાવ મક્કલાયં' યાવદાસ્થિતાણિ 'એવં દુરુવ-સંભવત્તાણ' એવં દૂરુપસંભવતયા-અનેનૈવ પ્રકારેણ મૂત્રપુરીષેઽપિ વિકલેન્દ્રિય

અનેક પ્રકાર કી યોનિયોં મેં સ્થિત હોતે હેં ઓર અનેક પ્રકાર કી યોનિયોં મેં વઢતે હેં । અપને અપને પૂર્વકૃત કર્માનુગામી હોકર કર્મ કે અનુસાર હી વહાં ડનકી ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ઓર વૃદ્ધિ હોતી હૈ । વે નાના પ્રકાર કે ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવોં કે સચિત્ત ઓર અચિત્ત કલેવરોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં ઓર અનેક વિધ ત્રસ સ્થાવર પ્રાણિયોં કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હેં । વે જૂ આદિ વિકલેન્દ્રિય જીવ ડનકે શરીરોં કા ખી આહાર કરતે હેં ઓર ડન્હેં અપને શરીર કે રૂપ મેં પરિણત કર લેતે હૈ । ડનકે નાના વર્ણ આદિ સે યુક્ત અનેક પ્રકાર કે શરીર હોતે હેં । હસી

પોતાના પૂર્વોક્ત કર્માનુગામી થઈને કર્મ પ્રમાણે જ ત્યાં તેઓની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને વૃદ્ધિ થાય છે. તેઓ અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના સચિત્ત અને અચિત્ત કલેવરો (શરીરો) માં ઉત્પન્ન થાય છે. અને અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના સ્નેહનો આહાર કરે છે તે જૂ વિગેરે વિકલેન્દ્રિય જીવો તેઓના શરીરોનો પણ આહાર કરે છે. અને તેને પોતાના શરીરના રૂપમાં પરિણમી શકે છે. તેમના અનેક વર્ણ વિગેરેથી યુક્ત અનેક પ્રકારના

જીવા જાયન્તે 'एवं खुदुगत्ताए' एवं चर्महीटतया-अनेनैव प्रकारेण गोमहि-
पादिशरीरेष्वपि चर्महीटतया बहवो जीवाः समुत्पद्यन्ते विकलेन्द्रियाः स्वकर्मकृत-
पापफलभोगायेत ॥सू० १६-५८॥

મૂલમ્—અહાવરં પુરસ્ક્રાયાં ઇહેગૈયા સત્તા ણાણાવિહજોણિયા
જાવ કમ્મણિયાણેણં તત્થ બુદ્ધમા ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં
પાણાણં સરીરેસુ સચિત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા તં સરીરગં વાયસં-
સિદ્ધં વા વાયસંગહિયં વા વાયપરિગ્ગહિયં વા ઉદ્ઘવાણસુ ઉદ્ઘ-
ભાગી ભવઈ અહે વાણસુ અહેભાગી ભવઈ તિરિયવાણસુ તિરિય-
ભાગી ભવઈ, તં જહા—ઓસા હિમણ મહિયા કરણ હરતણુ
સુદ્ધોદણ, તે જીવા તેસિં ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં
સિણેહમાહરેતિ, તે જીવા આહરેતિ પુઢવિસરીરં જાવ સંતં,
અવરેઽવિ ય ણં તેસિં તસથાવરજોણિયાણં ઓસાણં જાવ સુદ્ધો-
દ્ધાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા જાવ મક્કલાયં ।

અહાવરં પુરસ્ક્રાયાં ઇહેગૈયા સત્તા ઉદગજોણિયા ઉદગ-
સંભવા જાવ કમ્મણિયાણેણં તત્થ બુદ્ધમા તસથાવરજોણિયસુ
ઉદણસુ ઉદગત્તાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં તસથાવરજોણિયાણં
ઉદગાણં સિણેહમાહરેતિ, તે જીવા આહરેતિ પુઢવિસરીરં જાવ
સંતં, અવરેઽવિ ય ણં તેસિં તસથાવરજોણિયાણં ઉદગાણં સરીરા
ણાણાવણ્ણા જાવ મક્કલાયં ।

પ્રકાર મલ મૂત્ર સે મી વિકલેન્દ્રિય જીવોં કી ઉત્પત્તિ હોની હૈ । ગાય
મૈંસ આદિ કે શરીર મૈં મી ચર્મકીટ રૂપ મૈં બહુત સે વિકલેન્દ્રિય
જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર અપને કર્મોં કા ફલ ભોગતે હૈં ॥૧૬॥

શરીરો હોય છે. એજ પ્રમાણે મલ, મૂત્રથી પણ વિકલેન્દ્રિય જીવોની ઉત્પત્તિ
થાય છે. ગાય, ભેંસ વિગેરેના શરીરમાં પણ ચર્મકીટ પણથી ઘણા એવા વિકલે-
ન્દ્રિય જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. અને પોતાના કર્મોનું ફળ ભોગવે છે. ॥સૂ. ૦૧૬॥

अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता उदगजोणियाणं जाव
कम्मनियाणेणं तत्थ बुक्कमा उदगजोणिएसु उदएसु उदगत्ताए
विउट्ठंति, ते जीवा तेसिं उदगजोणियाणं उदगाणं सिणेह-
माहारेंति, ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरं जाव संतं, अवरेंवि
य णं तेसिं उदगजोणियाणं उदगाणं सरीरा णाणावण्णा जाव
मक्खायं । अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता उदगजोणियाणं
जाव कम्मनियाणेणं तत्थ बुक्कमा उदगजोणिएसु उदएसु तस-
पाणत्ताए विउट्ठंति, ते जीवा तेसिं उदगजोणियाणं उदगाणं
सिणेहमाहारेंति, ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरं जाव संतं,
अवरेंवि य णं तेसिं उदगजोणियाणं तसपाणाणं सरीरा णाणा-
वण्णा जाव मक्खायं ॥सू० १७।५७॥

छाया—अथाऽपरं पुराख्यातम् इहेगइये सत्त्वाः नानाविधयोनिका यावत्
कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमाः नानाविधाना त्रसस्थावराणां प्राणानां शरीरेषु सचि-
त्तेषु वा अवित्तेषु वा तच्छरीरं वातसेसिद्धं वा वातसंगृहीतं वा वातपरिगृहीतं
वा ऊर्ध्वातेषु ऊर्ध्वभागी भवति, अधोवातेषु अधोभागी भवति, तिर्यग्वातेषु
तिर्यग्भागी भवति तद्यथा—अवश्यायः हिमकः महिका करकः हरतनुकः शुद्धोद-
कम्, ते जीवा स्तेषां नानाविधानां त्रसस्थावराणां प्राणानां स्नेहमाहारयन्ति, ते जीवा
आहारयन्ति पृथिवीशरीरं यावत् स्यात् । अपराण्यपि च खलु तेषां त्रसस्थावरयोनि-
कानाम् अवश्यायानां यावच्छुद्धोदकानां शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि ।

अथाऽपरं पुराख्यातम् इहेगइये सत्त्वाः उदकयोनिकाः उदकमम्मवा यावत्
कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमाः त्रसस्थावरयोनिकेषु उदकेषु उदकतया विवर्तन्ते । ते
जीवा स्तेषां त्रसस्थावरयोनिकानामुदकानां स्नेहमाहारयन्ति, ते जीवा आहारयन्ति
पृथिवीशरीरं यावत् स्यात्, अपराण्यपि च खलु तेषां त्रसस्थावरयोनिकानामुदकानां
शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि ।

अथाऽपरं पुराख्यातम् इहेगइये सत्त्वाः उदकयोनिकानां यावत्कर्मनिदानेन
तत्र व्युत्क्रमाः उदकयोनिकेषु उदकेषु उदकतया विवर्तन्ते । ते जीवा स्तेषामुदक-

યોનિકાનામુદકાનાં સ્નેહમાહારયન્તિ । તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીં યાવત્ સ્યાત્ । અપરાણ્યપિ ચ खलु તેષામ્ ઉદકયોનિકાનામુદકાનાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાનિ યાવદાહ્યાતાનિ । અથાऽપરં પુરાહ્યાતમ્ इहैकतये सत्त्वाः ઉદકયોનિકાનાં યાવત્ કર્મનિદાનેન તત્ર વ્યુત્ક્રમાઃ ઉદકયોનિકેષ્વદકેષુ ત્રસપ્રાણતયા વિચ્છન્તે । તે જીવા સ્તેષામુદકયોનિકાનામુદકાનાં સ્નેહમાહારયન્તિ, તે જીવાઃ આહારયન્તિ પૃથિવીશરીં યાવત્ સ્યાત્ અપરાણ્યપિ ચ खलु તેષામુદકયોનિકાનાં ત્રસપ્રાણનાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાનિ યાવદાહ્યાતાનિ ॥૫૦ ૧૭-૫૭॥

ટીકા—‘इह खलु संसारे-अनेके जीवाः पूर्वकृतकर्मवशगा, वायुयोनिः अण्डाये समुत्पद्यन्ते, यथा-अवश्याय हिमक महिकादयः, तेषामेव जीवानामिह प्रकरणे स्वरूपं निरूप्यते । ‘अहावरं पुरक्खायं’ अथाऽपरं पुराह्यातम्, तीर्थकरे-णेति शेषः, ‘इहे गइया’ इहैकतये ‘सत्ता’ सत्त्वाः-प्राणिनः ‘णाणाविहजोणिया’ नानाविधयोनिः-अनेकप्रकारकयोनिषु समुत्पन्नाः सन्तः ‘जाव’ यावत् ‘कम्म-णियाणेण तत्थ वुक्कमा’ कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमाः-स्वकृतकर्मनिमित्तेन तत्र-वायु योनिः अण्डाये समुत्पन्ना स्तत्रैव स्थिता स्तत्रैव वर्द्धनशीलाः, वायुयोनिः अण्डाये समुत्पद्यन्ते जीवाः ‘णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं’ नानाविधानां त्रसस्थावराणां प्राणानाम्, तत्र मण्डूकादयस्त्रसाः, लवणहरितादयः स्थावरास्तेषां प्राणिनाम्

‘अहावरं पुरक्खायं’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—इस संसार में अनेक जीव पूर्वकृत कर्मके अधीन होकर वायुयोनिक अण्डाय में उत्पन्न होते हैं, जैसे अवश्याय महिका आदि इस प्रकरण में उन्हीं का स्वरूप कहा जाएगा ।

तीर्थकर भगवान् ने कहा है कि इस लोक में कोई कोई जीव विविध प्रकार की योनियों में उत्पन्न होते हुए कर्म के उदय से वायु-योनिक अण्डाय में आते हैं । वे वहीं स्थित होते और वृद्धि को प्राप्त

‘अहावरं पुरक्खायं’ इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સંસારમાં અનેક જીવો પહેલાં કરેલા કર્મને આધીન થઈને વાયુયોનિક અણ્ડાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, જેમકે—અવશ્યાય મહિકા ઝાઝળ આદિ આ પ્રકરણમાં તેઓના વિશેષ કથન કરવામાં આવશે

તીર્થંકર ભગવાને કહ્યું કે—આ લોકમાં કોઈ કોઈ જીવો અનેક પ્રકારની યોનિઓમાં ઉત્પન્ન થતા થકા કર્મના ઉદયથી વાયુયોનિક અણ્ડાયમાં આવે છે. તેઓ ત્યાજી સ્થિત હોય છે. અને વૃદ્ધિ પામે છે. તેઓ ત્રસ અને

‘सरीरेसु सचित्तेसु वा अचित्तेसु वा’ शरीरेषु सचित्तेषु वा अचित्तेषु वा वायुयो-
निकाष्कायरूपेण समुत्पद्यन्ते । ‘तं सरीरगं वायसंसिद्धं वा वायसंगहियं वा,
वायवरिगहियं वा’ तच्छरीरं वातसंसिद्धं वा वातेन निष्पन्न वा, वात
संगृहीतं वा वातपरिगृहीतं वा, तदष्कायशरीर वायुना उत्पादितं सोऽष्कायो वात
जनित इत्यर्थः अतोऽष्कायस्योपादानकारणं वायुरेव, वायुना तद्द्वारेण संगृहीतं
वायुद्वारेणैव धारितमपि भवति । अत एव—‘उड्ढुमाएसु उड्ढुमागी भवइ, अहेवाएसु
अहेमागी भवइ, तिरियवाएसु तिरियमागी भवइ’ तदष्कायशरीरम् ऊर्ध्वगतेषु
ऊर्ध्वमागि भवति, अधोवातेषु अधोमागि भवति, तिर्यग्वातेषु तिर्यग्मागि
भवति, इत्यादि, एवमग्रेऽपि-वायुकारणकं तच्छरीरमिति निर्णीयते । ‘तं जहा’
तद्यथा—‘ओसा’ अस्यायः—‘ओस’ इति लोके प्रसिद्धम् ‘हिमए’ हिमकः ‘हिमम्’
इति लोकप्रसिद्धम्, ‘महिया’ महिका—अल्पजलवृष्टिर्जलतुवारश्च ‘करए’ ‘करकः—
कठिनमेघोदकम् ‘ओला’ इति प्रसिद्धम् ‘हरतणुए’ हरतनुकः—द्वी—यमादि

होते हैं । वे व्रस और स्थावर प्राणियों के सचित्त और अचित्त शरीरों
में अप्काय रूप से उत्पन्न होते हैं । उनका शरीर वायुकाय से बना हुआ
और वायुकाय के द्वारा संगृहीत होता है । वायुकाय ही उनके शरीर
को धारण करता है । इसी कारण अप्काय का वह शरीर वायु के ऊपर
जाने पर ऊंचा जाता है, वायु के नीचे जाने पर नीचे जाता है और
वायु के तिछे जाने पर तिछा जाता है । इससे यह निर्णय होता है कि
अप्काय का वह शरीर वायुकारणक होता है । वायुयोनिक अप्काय के
जीव ये हैं । ओस, हिम, महिका अर्थात् पांच रंग की धूमिका (धूँवर),
ओला, हरतनुक (धान्य के पौधों पर विद्यमान जलबिन्दु) शुद्धोदक

स्थावर प्राणियोंना सचित्त अने अचित्त शरीरोंमां अप्काय पणुथी उत्पन्न
थाय छे तेओना शरीर वायुकायथी जनेला अने वायुकाय द्वारा अड्डणु कर-
येला डोय छे. वायुकाय ज तेओना शरीरने धारणु करे छे ओज कारणे
अप्कायनां ते शरीर वायु उपर जातां उये जाय छे. अने वायु नीचे जाय
त्यारे नीचे जाय छे. अने वायु तिछां जाय त्यारे तिछां—(वांका चुंका) जाय छे.
आनाथी ओ निणुय थाय छे के—अप्कायनु ते शरीर वायु कारणे वायुं डोय छे.
वायुयोनिक अप्कायना ओवे आ छे—ओस, हीम, महिका (धुम्भस) अर्थात्
पांच रंगनी धूमिका ओला हरतनुक (अनाजना फूले पर रहेनारा जलबिंदु)

ધાન્યોપરિ દ્વિધમાનં જલાદિવિન્દુ', 'શુદ્ધોદપ' શુદ્ધોદકમ્-સામાન્યજલમ્. 'તે જીવા તેસિં ણાણાવિદ્ધાણં તસથાવરાણં પાગાગં વિષેઙ્ગમાહારે'તિ' તે-વાયુયોનિકા અપ્કા-યિકા સ્તેપાં નાનાવિધાનાં ત્રસસ્થાવરાણાં પ્રાણાનાં સ્તિગ્ધમાવમાહારયન્તિ । 'તે જીવા આહારે'તિ પૃથ્વીસરીરં જાવ સંતં' તે જીવા આહારયન્તિ પૃથ્વીશરીરં યાવ-સ્થ્યાત્, તેપાં શરીરમચિત્તં કુર્વન્તિ વિનષ્ટં તચ્છરીરં પૂર્વાચ્ચાહારિતં ત્રિપરિણામિતમ્ આત્મશ્ચરૂપં કૃતં ભવતિ, 'અવરે વિ ય ણં' અપરાણ્યપિ ચ સ્વલુ 'તેસિં તસથાવર-જોણિયાણં ઓસાણં જાવ શુદ્ધોદગાણં સરીરા ણાણાદણા જાવ મક્ષ્યાયં' તેપાં ત્રસ-સ્થાવરયોનિકાનામવશયાયાનાં હિમમહિકાકરકરહરતતુકાનાં શુદ્ધોદકાનાં શરીરાણિ નાનાવર્ણ-રસગન્ધસ્પર્શયુક્તાનિ ભવન્તીતિ આહ્યાતાનિ ભગવા તીર્થકૃતેતિ ।

વાયુયોનિકાઽપ્કાયાન્-જીવાનુપદર્શ્ય અપ્યોનિકાન્ અપ્કાયદેવોત્પન્નાન્-અપ્કાયાન્ જીવાન્ દર્શયિતુમાહ-'અહાવરં' इत्यादि । 'अहावरं पुरक्खायं' अया-उपरं पुराख्यातम् 'इद्देगइया सत्ता' इहैकतये सत्त्वाः-इह-अस्मिन् लोके सत्त्वाः-जीवाः 'उदगजोणिया' उदकयोनिताः-उदकं-जलमेव विद्यते योनिः-उत्पत्ति-

(સામાન્ય જલ) એ વાયુયોનિક અપ્કાય કે જીવ નાના પ્રકાર કે ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણિયોં કે સ્નેહ (રસ) કા આહાર કરતે હૈં । પૃથ્વીકાય આદિ કે શરીરોં કાં ભી આહાર કરતે હૈં । ઉનકે શરીર કો અચિત્ત બના દેતે હૈં ઓર વહ ઉનકે શરીર કે રૂપ મેં પરિણત હો જાના હૈ । ઉન ઓસ યાવત્ શુદ્ધોદક જીવોંકે શરીર નાના વર્ણ, રસ, ગંધ ઓર સ્પર્શ સે યુક્ત હોતે હૈં, એસા તીર્થકર ભગવાન્ ને કહા હૈ । 'અહાવરં પુરક્ષાયં' इत्यादि ।

વાયુયોનિક અપ્કાય જીવોં કા સ્વરૂપ દિશલા કર અપ્કાયયો-નિક અપ્કાય કે જીવોં કા નિરૂપણ કરતે હૈં । હસ સંસાર મેં કોઈ કોઈ અપ્કાય કે જીવ અપ્કાયયોનિક હોતે હૈં । ઉનકી અપ્કાય સે

શુદ્ધોદક (સામાન્ય જલ) આ બધા વાયુયોનિક અપ્કાયના હવે અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના સ્નેહ-(રસ) નો આહાર કરે છે પૃથ્વી-કાય વિગેરેના શરીરોનો પણ આહાર કરે છે. તેમના શરીરોને અચિત્ત બનાવી દે છે. અને તે તેના શરીર રૂપે પરિણત થઈ જાય છે. તે ઓસ યાવત્ શુદ્ધોદક સુધીના હવેના શરીરો અનેક વર્ણ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શથી યુક્ત હોય છે એ પ્રમાણે તીર્થકર ભગવાને કહ્યું છે.

‘અહાવરં પુરક્ષાયં’ इत्यादि

વાયુયોનિક અપ્કાયનું સ્વરૂપ બતાવીને હવે અપ્કાય યોનિવાળા અપ્કાયના હવેનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. આ સંસારમાં કોઈ કોઈ અપ્કાયના હવે અપ્કાય યોનિવાળા હોય છે. તેઓની ઉત્પત્તિ અપ્

કારણં યેષાં તે તાદૃશજીવાઃ ‘ઉદગસંભવા’ ઉદકસમ્ભવાઃ-ઉદકે સ્થિતિમન્તઃ ‘જાવ’ યાવત્ ‘કર્મનિયાણેણં તત્ય વુકમા’ કર્મનિદાનેન-સ્વકૃતકર્મનિમિત્તેન-સ્વકર્મવશગાઃ સન્તઃ તત્ર-ઉદકે વ્યુત્ક્રમાઃ-પ્રવર્દ્ધમાનાસ્તે જીવાઃ ‘તસથાવર-જોણિણ્ણુ ઉદગત્તાણ વિઉદ્દંતિ’ ત્રસથાવરયોનિકેષુ ઉદકેષ્વુદકતયા-ઉદકસ્વરૂપેણ વિવર્તન્તે-સમુત્પદ્યન્તે । ‘તે જીવા તેસિં તસથાવરજોણિયાણં ઉદગાણં સિણેહ-માહારેતિ’ તે-ઉદયોનિકા જીવા હ્રસથાવરયોનિકાનામ્ ઉદકાનાં સ્નેહમાહાર-યન્તિ-સ્નેહભાવમાહારયન્તિ, ‘તે જીવા આહારેતિ પુઢવીસરીરં જાવ સંતં’ તે જીવાઃ પૃથિવીકાયાદીનાં શરીરમપિ આહારયન્તિ, આહાર્ય ચ સ્વરૂપે પરિણમ-યન્તિ । ‘અવરે વિ ય ણં તેસિં તસથાવરજોણિયાણં ઉદગાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા જાવ મક્ખાયં’ તેષાં ત્રસથાવરયોનિકાનામુદકાનામપરાણ્યપિ ચ સ્વલુ શરીરાણિ નાના-વર્ણરસગન્ધસ્પર્શવન્તિ ભવન્તીતિ તીર્થકૃતાઽઽરૂયાતાનિ-પતિપાદિતાનિ ।

‘અહારં પુરક્ખાયં’ અથાઽપરં પુરારૂપામ્, પુનરાહ-ઉદકસમ્ભવા ઉદકયોનિકા ઉદકવ્યુત્ક્રમાઃ, તત્સમ્ભવા સ્તદ્યોનિકા સ્તદુપક્રમાઃ કર્મવશગાઃ ‘હિંદેગદ્યા સત્તા’ ઉત્પન્તિ હોતી હૈ, અપ્કાય મેં સ્થિતિ હોતી હૈ ઓર અપ્કાય મેં હી વૃદ્ધિ હોતી હૈ । અપને કર્મ કે વશીભૂત હોકર વે જીવ ત્રસ ઓર સ્થાવર યોનિક, જલ મેં જલ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈ । વે અપ્યોનિક અપ્કાય જીવ ત્રસ સ્થાવર યોનિક ઉદક કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હૈ । તથા પૃથ્વી આદિ કે શરીર કા બી આહાર કરતે હૈ ઓર ઉસે અપને શરીર કે રૂપ મેં પરિણત કરતે હૈ । હન જીવોં કે નાના વર્ણ, રસ, ગંધ ઓર સ્પર્શ ચાલે અનેક પ્રકાર કે શરીર હોતે હૈ, એસા તીર્થંકર ભગવાન્ ને કહ્વા હૈ ।

તીર્થંકર ભગવાન્ ને અન્ધ પ્રકાર કે જીવ બી કહે હૈ । વે જીવ ઉદકયોનિક ઉદક મેં ઉદક રૂપ સે અપને કર્મોં કે વશીભૂત હોકર

કાયથી થાય છે. અપ્કાયમાં સ્થિત થાય છે. અને અપ્કાયમાં જ વૃદ્ધિ થાય છે. પોતાના કર્મને વશ થઈને તે જીવો ત્રસ અને સ્થાવર યોનિવાળા જળમાં જળ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ અપ્ યોનિક અપ્કાયના જીવો ત્રસ અને સ્થાવર યોનિવાળા પાણીના સ્નેહને આહાર કરે છે. તથા પૃથ્વી વિગેરેના શરીરોનો પણ આહાર કરે છે. અને તેને પોતાના શરીરના રૂપથી પરિણ-ભાવે છે. આ જીવોના અનેક વર્ણ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શવાળા અનેક પ્રકારના શરીરો હોય છે. આ પ્રમાણે તીર્થંકર ભગવાને કહેલ છે.

તીર્થંકર ભગવાને બીજા પ્રકારના જીવો પણ કહ્યા છે. તે જીવો ઉદક યોનિવાળા, પાણીમાં પાણીના રૂપથી પોતાના કર્મોને વશ થઈને ઉત્પન્ન

ઉદકયોનિકેપૂદકેષુ ત્રસપાગતયા વિવર્તન્તે । તિષ્ઠન્ત્યસ્મિલ્લોકેઽનેકે જીવાઃ
સ્વકૃતપુરાકૃતઠ્ઠમશ્વશાઃ સન્તો વપન્ત ઉદકયોનિકેપૂદકેષુ સમાગતવન્તસ્ત્ર-
ઉદકયોનિકેષુ ઉદકેષુ ત્રપજીવરૂપેણ સમુત્પન્નાઃ । 'તે જીવા તેસિં ઉદગજોનિ-
યાણં ઉદગાણં સિનેહમાહારેતિ' તે-ઉદકયોનિકા જીવા સ્તેવામેવ ઉદકયોનિ-
કાનામુદકાનાં સ્નેહમાહારયન્તિ-સ્નેહ-સ્તિગ્ધમાવમાહારયન્તિ । 'તે જીવા આહા-
રયન્તિ પુઢવીસરીરં જાવ સંતં' તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવત્સ્પાત્ ।
'તે-ઉદકયોનિકા ઉદકે સ્થિતાઃ ત્રસજીવાઃ પૃથિવ્યાદીનામપિ શરીર ભક્ષયન્તિ,
'અવરે વિ ય ણં તેસિં ઉદગજોનિયાણં તસયાણાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા જાવ
મક્ખાયં' અપરાણ્યપિ ચ સ્વલુ તેપામુદકયોનિકાનાં ત્રસપાણાનાં શરીરાણિ
નાનાવર્ણાણિ યાવદાહ્યાતાણિ, નાનાવર્ણગન્ધરસસ્પર્શયુક્તાણિ ભવન્તીતિ તીર્થકૃતા
આહ્યાતાણિ પ્રતિપાદિતાણિ ॥ સૂ૦૧૭-૧૯॥

મૂલમ્-અહાવરં પુરક્ખાયંં ઇહેગઇયા સત્તા ણાણાવિહજો-
ણિયા જાવ કમ્મણિયાણેણં તત્થ વુક્કમા ણાણાવિહાણં તસ-
થાવરાણં પાણાણં સરીરેસુ સચ્ચિત્તેસુ વા અચ્ચિત્તેસુ વા અગણિ-
કાયત્તાણ વિઉટ્ટંતિ તે જીવા તેસિં ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં
પાણાણં સિનેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં જાવ
સંતં, અવરેઽવિ ય ણં તેસિં તસથાવરજોણિયાણં અગણીણં સરીરા
ણાણાવણ્ણા જાવ મક્ખાયં, સેસા તિન્નિ આલાવગા જહા ઉદ-
ગાણં । અહાવરં પુરક્ખાયંં ઇહેગઇયા સત્તા ણાણાવિહજોણિયાણં
જાવ કમ્મણિયાણેણં તત્થ વુક્કમા, ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં

હોતે હૈં । વે જીવ ઉદકયોનિક ઉદક કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હૈં । વે
પૃથ્વી આદિ કે શરીર કા બી આહાર કરતે હૈં । ઉન ઉદકયોનિક ત્રસ
પ્રાણિયોં કે નાના વર્ણ રસ ગંધ સ્પર્શ વાલે નાના શરીર હોતે હૈં ।
એસા તીર્થંકર ભગવાન્ ને કહા હૈ ॥૧૭॥

ઉદકના સ્નેહનો આહાર કરે છે. તેઓ પૃથ્વી વિગેરના શરીરનો પણ આહાર
કરે છે. તે ઉદકયોનિક ત્રસ પ્રાણિયોના અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ-
વાળા અનેક શરીરો હોય છે. એ પ્રમાણે તીર્થંકર ભગવાને કહ્યું છે. ॥સૂ૦ ૧૭॥

યુધ્યમાનાનાં પશ્ચેન્દ્રિયહસ્તિમહિષાદીનાં દન્તગૃહાદિપુ, અચિત્તેપુ વા ઘર્ષિતાસ્થિપસ્ત-
રાદૌ અગ્નિકાયતયા વિવર્તન્તે-અગ્નિકાયરૂપેણ સમુત્પચન્તે, इति मृत्यक्षप्रमाणम् ।
इह लोके कियन्तो जीवाः पूर्वमेव नानाविधयोगिषु समुत्पद्य, तत्र सम्पा-
दितकर्मवलेनाऽनेकप्रकारकत्रसस्थावरणां सचित्ताऽचित्तदेहेषु-अग्निकायस्वरूपेण
समुत्पद्यन्ते इत्यर्थः । 'ते जीवा तेसिं णाणाविहाणं तसथावराणां प्राणाणां मिणेह-
'माहारे ति' ते जीवाप्तेषां नानाविधानां त्रसस्थावरणां प्राणानां स्नेहमाहारयन्ति ।
अनेकप्रकारकत्रसादिजीवानां स्नेहभावमाहारयन्ति, 'ते जीवा आहारे'ति पृथ्वी-
सरीरं जाव संवं' ते जीवा आहारयन्ति पृथिवीशरीरं यावत्स्यात्-पृथिव्यादीनां
शरीरमपि आहारयन्ति आहार्यं च तानि शरीराणि स्वस्वरूपे परिणमयन्ति ।
'अवरेऽ वि य णं तेसिं तसथावरजोगियाणं अगगीणं' सरीरा णाणावणा जाव
मक्खायं' तेषां त्रसस्थावयोनिज्ञानामग्નिकायानां जीवानाम् अपराण्यपि च
खलु शरीराणि नानावर्णादियुक्तानि भवन्तीति तीर्थकृताऽऽख्यातानि । 'सेसा
तिन्नि आलावणा जहा उदगाणं' शेषास्त्रय आलापका यथा उदकानाम् । तथाहि-
यथा वायुयोनिज्ञा अप्कायाः १, उदकयोनिज्ञा उदकजीवाः २, उदकयोनिज्ञाः

सचित्त शरीरों में तथा घिसे हुए पापाण आदि अचित्त शरीरों में
अग्निकाय के रूप में उत्पन्न होते हैं । वे जीव अनेक प्रकार के त्रस
और स्थावर प्राणियों के स्नेह रस का आहार करते हैं और पृथ्वी आदि
के शरीरों का भी आहार करते हैं और उस आहार को अपने शरीर
के रूप में परिणत करते हैं । उन अनेक त्रस स्थावरयोनिक अग्निकाय
के जीवों के ओर भी नाना वर्ण, रस, गंध और स्पर्श वाले शरीर
होते हैं, ऐसा तीर्थंकर भगवान् ने कहा है ।

शेष तीन आलापक उदक जीवों के समान समझना चाहिए । अर्थात्
जैसे वायुयोनिक अप्काय, उदकयोनिक उदकजीव, उदकयोनिक त्रस

દેશમાં તથા ઘસવામાં આવેલા પથર વિગેરે અચિત્ત પદાર્થોમાં અગ્નિકાય
પણુથી ઉત્પન્ન થાય છે તે જીવો અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી-
યોના સ્નેહ રસનો આહાર કરે છે. અને પૃથ્વી વિગેરેના શરીરોના પણ આહાર
કરે છે. અને તે આહારને પે તના શરીર રૂપે પરિણમાવી દે છે તે અનેક ત્રસ
અને સ્થાવર યોનિવાળા અગ્નિકાયના જીવોના બીજા પણ અનેક વર્ણ ગંધ
રસ અને સ્પર્શ વાળા શરીરો હોય છે. એ પ્રમાણે તીર્થંકર ભગવાને કહ્યું છે.
બાકીના ત્રણ આલાપકો ઉદક-પ્રાણીના જીવો પ્રમાણે સમજી લેવા. અર્થાત્
જેમ વાયુયોનિવાળ, અપ્કાય ઉદકયોનિક ઉદકજીવો, ઉદકયોનિક ત્રસ જીવો

ત્રસજીવાઃ૩, તથા વાયુયોનિકા અગ્નિકાયાઃ૧, અગ્નિયોનિકા અગ્નિકાયાઃ૨, અગ્નિયોનિકાસ્ત્રપજીવાઃ૩, એવં ક્રમેણ શેતાસ્ત્રવ આલાપકા જ્ઞાતવ્યા इति । સમ્પતિ વાયુકાયમાદ-‘અહાવરં પુરવ વાયં’ અથાપરં પુરાશ્યાતમ્ ‘ઇહેગદ્યા સત્તા ણાણાવિહજોણિયાણં જાવ’ ઇહેરુતયે સત્ત્વાઃ-જીવાઃ નાનાવિધયોનિકાનાં યાવત્ ‘કમ્મણિયાણેણં’ કર્મનિદાનેન ‘તત્થ વુક્કમા’ તત્ર વ્યુત્કમાઃ- તત્રૈવ પ્રવર્ધમાનાઃ, ‘ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં પાણાણં’ નાનાવિદ્યાનાં ત્રસસ્થાવરાણાં પ્રાણાનામ્, સરીરેસુ સચિત્તેષુ ચા અચિત્તેસુ ચા વાડકાયત્તાણ’ શરીરેષુ સચિત્તેષુ ચા અચિત્તેષુ ચા વાયુકાયતયા ‘વિડટ્ટંતિ’ વિવર્તન્તે, ઇદલોકે કિયન્તો જીવાઃ પૂર્વભવેડનેકપકારકયોનિષુ સમુત્પચ તત્ર સ્વકૃતકર્મબલેન ત્રસસ્થાવરજીવાનાં સચિત્તાચિત્તશરીરેષુ વાયુકાયતયા સમુત્પચન્તે, ‘જદા અગ્ગીણં તદા માણિયવ્વા ચત્તારિ ગમા’ યથાડનીનાં તથાડનાપિ ચત્તાર આલાપકા મણિતવ્યાઃ-પ્રકાશનીયાઃ । વાયુકાયાઃ૧, વાયુયોનિકાડપ્કાયાઃ૨, વાયુયોનિકાગ્નિકાયાઃ૩, વાયુયોનિકા સ્ત્રવાઃ૪, એવં ક્રમેણ ચત્તારઃ આલાપકા જ્ઞાતવ્યાઃ ॥સૂ૦ ૧૮-૬૦॥

જીવ કહે છે । उसी प्रकार वायुयोनिक अग्निकाय, अग्नियोनिक अग्निकाय और अग्नियोनिक त्रसकाय इस क्रम से तीन आलापक जानना चाहिए ।

અવ વાયુકાય કે વિષય મેં કહતે છે-હસ લોક મેં કિતનેક જીવ એસે છે જો પૂર્વભવોં મેં અનેક પ્રકાર કી યોનિ મેં ઉત્પન્ન હોઠર અપને ક્રિયે કર્મ કે બલ સે ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવોં કે સચિત્ત તથા અચિત્ત શરીરોં મેં વાયુકાય કે રુપ મેં ઉત્પન્ન હોતે છે । અગ્નિ જીવોં કે જૈસે ચાર આલાપક કહે ગઈ છે, વસી પ્રકાર યહાં મી ચાર આલાપક કહના યાહિય । વે યો છે-(૧) વાયુકાય (૨) વાયુયોનિક અપ્કાય (૩) વાયુયોનિક અગ્નિકાય ઓર (૪) વાયુયોનિક ત્રસ ।સૂ૦ ૧૮॥

કહેલા છે. એજ પ્રમાણે વાયુયોનિવાળા અગ્નિકાય, અગ્નિયોનિક અગ્નિકાય, અને અગ્નિયોનિક ત્રસકાય આ ક્રમથી ત્રણ આલાપકો સમજી લેવા જોઈએ

વાયુકાયના સંબંધમાં હવે કથન કરે છે.—આ લોકમાં કેટલાક જીવો એજ હોય છે જેઓ પૂર્વભવોમાં અનેક પ્રકારની યોનિયે માં ઉત્પન્ન થઈને પોતે કરેલા કર્મના બળથી ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના સચિત્ત તથા અચિત્ત શરીરોમાં વાયુકાય પણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. અગ્નિ જીવો પ્રમાણે આના પછી ચાર આલાપકો કહ્યા છે. તે તે પ્રમાણે ચાર આલાપકો સમજી લેવા. તે આ પ્રમાણે છે.—(૧) વાયુકાય (૨) વાયુયોનિક (૩) વાયુયોનિક અગ્નિકાય અને (૪) વાયુયોનિવાળા ત્રસ ॥સૂ૦ ૧૮॥

मूलम्—अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता णाणाविहजोणिया
जाव कम्मणियाणेणं तत्थ वुक्कमा णाणाविहाणं तसथावराणं
पाणाणं सरीरेसु सच्चित्तेसु वा अच्चित्तेसु वा पुढवित्ताए सक्कर-
त्ताए वालुयत्ताए इमाओ गाहाओ अणुगंतव्वाओ—

‘पुढवी य सक्करा वालुया य, उवले सिला य लोणू से ।

अयतउयतंबसीसग, रूपसुवण्णे य वइरे य ॥१॥

हरियाले हिंगुलए मणोसिला सानगंजणपवाले ।

अवभषडलवभवालुय बायरकाए मणिविहाणा ॥२॥

गोमेज्जए य रयए अंके फलिहे य लोहियक्खे य ।

मरगयमसारगल्ले, भुयमोयगइंदणीले य ॥३॥

चंदणगेरुय हंसगवभपुलए सोगंधिए य बोद्धव्वे ।

चंदप्पभवेरुलिए जलकंते सूरकंते य’ ॥४॥

एयाओ एएसु भणियव्वाओ गाहाओ जाव सूरकंतत्ताए विउ-
ट्ठंति, ते जीवा तेसिं णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सिणेह-
माहारेंति, ते जीवा आहारेंति पुढविसरीरं जाव संतं, अवरेऽवि-
य णं तेसिं तसथावरजोणियाणं पुढवीणं जाव सूरकंताणं
सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं, सेसा तिणिण आलावगा
जहा उदगाणं ॥सू० १९।६१॥

छाया—आथाऽपरं पुराख्यातम् इहेकतये सत्ताः नानाविधयोनिकाः यावत्
कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमाः नानाविधानां त्रसत्थावरणां पाणानां शरीरेषु सचि
त्तेषु वा अचित्तेषु वा पृथिवीतया शर्करतया वालुकतया इमा गाथा अनुगन्तव्याः—

‘पृथ्वी च शर्करा च लुका च, उपलः शिला च लवणम् ।

अयस्त्रपुताम्रशीशक, रूप्यसुवर्णानि च वज्राणि च ॥१॥

હરિતાલં હિઙ્મુલકં મન શિલા શશકાઙ્ગનમવાલઃ ।

અન્નપટલાન્નવાલુકા વાદરકારો મણિવિધાનાઃ ॥૨॥

ગોમેઘકં ચ રત્નતમઙ્ક સ્ફાટિકં ચ લોહિતાશ્વચ્ચ ।

મરકતમસારગલ્લં, શુભ્રમોચરુમિન્દ્રનીલચ્ચ ॥૩॥

ચન્દનગેરુ કલ્પસર્પપુલાકં સૌગન્ધિકચ્ચ વોદ્ધવ્યમ્ ।

ચન્દ્રપશ્વૈર્હૃયં જલકાન્તઃ સૂર્યકાન્તચ્ચ । ૪॥

एता एतेषु भणितव्याः गाथा यावत् सूर्यकान्ततया विवर्तन्ते । ते जीवा स्तेषां नानाविधानां त्रसस्थावराणां प्राणानां स्नेहमाहारयन्ति, ते जीवा आहार-यन्ति पृथिवीशरीरं यावत् स्यात् । अपराप्यपि च खलु तासां त्रसस्थावरयोनि-कानां पृथिवीनां यावत् सूर्यकान्तानां शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि शेषास्तयः आकाशका यथोदकानाम् । सू० १९-६१॥

टीકા—અનન્તરં તીર્થકૃતાઽપિ જીવપ્રકારા દર્શિતાઃ, તથાહિ—‘અહાવરં પુરક્ષાયં’ અથાઽપરં પુરાહવાતમ્ ‘ઇદેગદ્યા સત્તા’ હૈકતયે સત્ત્વાઃ હહ લોકેઽનેક-પ્રકારકા જીવાઃ ‘જાણાવિહજોણિયા’ નાનાચિત્તયોનિકાઃ—વિવિધપ્રકારકયોનિ-સમુત્પન્નાઃ સન્તઃ ‘જાવ કમ્મણિયાણેજં’ યાવત્કર્મનિદાનેન—તત્ર તત્ર સમ્પાદિત સ્વકર્મપ્રભાવેણ ‘તત્થ વુક્કમા’ તત્ર વ્યુત્ક્રમાઃ કર્મનિમિત્તેન તત્રૈવ પૃથિવીકાયે સમુત્પદ્ય સ્થિતિમત્રાપ્ય વર્ધમાનાઃ ‘જાણાવિહાણં’ નાનાવિધાનામ્ ‘તમથાવરાણં પ્રાણાણં’ ત્રસ-સ્થાવરાણાં પ્રાણાનામ્, ‘સરીરેસુ સચિત્તેસુ અચિત્તેસુ વા’ સચિત્તેષુ અચિત્તેષુ વા શરીરેષુ ‘પુઢવિત્તાણ સકરત્તાણ વાલુયત્તાણ’ પૃથિવીતયા શર્કરતયા વાલુકતયા વિવર્તન્તે ઉત્પ-દ્યન્તે, તત્ર શર્કરા લઘુપ્રસ્તરચ્છંડઃ, વાલુકા-‘રેતી’ તિપ્રસિદ્ધા-અયં માવઃ-કતિજીવાઃ

‘અહાવરં પુરક્ષાયં’ इत्यादि ।

टीकार्थ — तीर्थं कर भगवान् ने जीवों के अन्य प्रकार भी कहे हैं । हम लोक में नाना प्रकार की योनिवाले नाना प्रकार के जीव हैं । वे अपने कर्मों के कारण उन्न योनियों में आते हैं, वहां रहते हैं और वहां ही बढ़ते हैं । विविध प्रकार के त्रस और स्थावर प्राणियों के सचित्त और अचित्त शरीरों में पृथ्वी रूप में शर्करा (पाषाण के छोटे खण्डों)

‘અહાવરં પુરક્ષાયં’ ઇત્યાદિ

टीकार्थ—तीर्थं कर भगवान् ने जीवों के अन्य प्रकार भी कहे हैं । हम लोक में नाना प्रकार की योनीवाला अनेक जतना जीवो है, तेओ चोते करेवा कर्मोने करेओ ते योनिओमा आवे छे त्यां रडे छे अने वधे छे. अनेक प्रकारना त्रस तथा स्थावर प्राणियोना सचित्त अने अचित्त शरीरोमा पृथ्वी-पश्चाथी शर्करा-पत्थरना कडडा नाना नाना कडडाना रूपथी तथा वालुका (रेत)ना

પૂર્વકૃતસ્વકર્મોદયાત્ ત્રસસ્થાવરપ્રાણિનાં સચિત્તેષુ-અચિત્તેષુ વા શરીરેષુ, તત્ર-
સચિત્તેષુ પૃથિવીરૂપેણ તથા-દન્તિમસ્તકેષુ મુક્તારૂપેણ સ્થાવરવંશમૃતિષુ મુક્તા
ફલરૂપેણ, એવમચિત્તપ્રસ્તરાદૌ લવણરૂપેણ, તથા-નાનાપ્રકારકપૃથિવીષુ શર્કરા
બાલુકાસિતાલવણાદિરૂપેણ ઉત્પન્નંતે इति । 'इमाओ गाहाओ अणुगंतव्याओ' प्रकृ-
तविषये इमाः-वक्ष्यमाणा गाथा अनुगन्तव्याः । शास्त्रवर्णिता गाथा अनुगमनीयाः
'पृथ्वी य सक्करा' पृथिवी च शर्करा 'वालुया य उपले' वालुका च उपलः-पाषाणः
'सिलाय लोणूसे' शिला च लवणः, तत्र लवणो लोकप्रसिद्धः, 'अयतउयतंव नीस रूप-
सुवण्णे य वडरे य' अयस्स पुताम्रशीशक रूप्यसुवर्णानि च वज्राणि च, तत्र अयः-
लोहः, त्रपुः-रांगा । 'हरियाले हिणुलए मणोसिला सासगंजणपवाले' हरितालं

કે રૂપ મેં તથા વાલુકા (રેત) કે રૂપ મેં પ્રસિદ્ધ હૈ। કહને કા ભાવ યહ
હૈ કિ કિતનેક જીવ પહેલે કિયે અપને કર્મ કે ઉદય સે ત્રસ એવં
સ્થાવર પ્રાણિયોં કે સચિત્ત અથવા અચિત્ત શરીરોં મેં અર્થાત્ સચિત્ત
મેં પૃથ્વી કે રૂપ મેં તથા હાથી કે મસ્તક મેં મુક્તા કે રૂપ સે તથા સ્થાવર
મેં વાંસ આદિ મેં મોતી કે રૂપ મેં એવં અચિત્ત મેં-પત્થર મેં લવણ રૂપ
સે (સૈંધવ) નાના પ્રકાર કી પૃથ્વીયોં મેં શર્કરા, વાલુકા લવણ આદિ
રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં। તથા હસી પ્રકાર કે અન્ય રૂપોં મેં ઉત્પન્ન હોતે
હૈં। ઉન રૂપોં કો જાનને કે લિષ્ઠે હન ગાથાઓં કા અનુસરણ કરના
ચાહિષ્ઠ। શાસ્ત્ર મેં વર્ણિત વહ ગાથાએં હસ પ્રકાર હૈં-

(૧) પૃથ્વી (૨) શર્કરા (૩) વાલુકા (૪) ઉપલ (પાષાણ) (૫) શિલા
(૬) લવણ-ઝવ (સ્વારી) (૭) લોહા (૮) રાંગા (૯) તાંબા (૧૦) શીશા

इये प्रसिद्ध छे ठडेवाने आशय जे छे के-कटलाक लये पडेलां करेला
येताना कर्मना उदयथी त्रस अने स्थावर प्राणियोना सचित्त अथवा अचित्त
शरीरैमा अर्थात् सचित्तमां पृथ्वीना इये तथा हाथीना माथाभां मोतीना
इये तथा स्थावरमां वांस विगेरेमां मोती इये एवं अचित्तमां पत्थरमां
लवण इये (सैंधालुषु) अनेक प्रकारेनी पृथ्वीयोमां शर्करा, वालुका, लवण
विगेरे इये उत्पन्न थाय छे तथा आवा प्रकारना भीम इयोमां उत्पन्न थाय
छे ते इयोने जणुवा भाटे आ गाथाओनु अनुसरण करवुं लेछिजे

शास्त्रमा वणुंयेल ते गाथाओ आ प्रमाणे छे—(१) पृथ्वी (२)
शर्करा (३) वालुका (४) उपल-पाषाण (५) शिला (६) लवण-ऊष (आर)

હિંગુલક^{૧૫} મનઃશલા^{૧૬}, શાસકાજને^{૧૭} રત્નવિશેષી^{૧૮}, પ્રવાલો^{૧૯} વિદુમઃ^{૨૦}, 'અભ્ર-
પટલભવાલુચવાયરકાણ^{૨૧}, અભ્રપટલાભ્રવાલુકાવાદરકાયઃ^{૨૨}, તત્ર-અભ્રપટલં ગગન-
સ્ય જલાવસાયઃ અભ્રવાલુકા^{૨૩} તુ જલાવસાયયુક્તા ધૂલિ^{૨૪}, વાદરકાયઃ પૃથિવી-
ભેદઃ^{૨૫}, 'મણિવિદ્યાના' મણિવિધાનાઃ 'ગોમેદ્જન^{૨૬} ય રયણ^{૨૭} અંકે ફલિદે^{૨૮} ય લોહિય-
ક્ષયે^{૨૯} ગોમેદ્યકં^{૩૦} ચ રજતમઙ્ક^{૩૧} સ્ફટિકશ્ચ^{૩૨} લોહિતાશ્ચ^{૩૩}, 'મરગયમસારગલ્લે^{૩૪}
ભુજમોચગદ્ગણિલે^{૩૫} ય' મરકતો^{૩૬} મસારગલ્લો^{૩૭} ભુજમોચકમિન્દ્રનીલશ્ચ^{૩૮} । 'ચંદ્રણેરુચ-
હંસગર્ભપુલ^{૩૯} સોગંધિ^{૪૦} ય ચોદ્ધવે^{૪૧} ચન્દનગેરુકહંસગર્ભપુલાકં^{૪૨} સૌગન્ધિકં^{૪૩} ચ ચોદ્ધ-
વ્યમ્ । 'ચંદ્રપ્રભ-વેરુલિ^{૪૪} જલકંતે^{૪૫}-સૂરકંતે^{૪૬} ય' ચન્દ્રપ્રભ-વૈદૂર્ય-જલકાન્તઃ^{૪૭}-
સૂર્યકાન્તશ્ચ^{૪૮} । ઉપર્યુક્તગાથાસુ^{૪૯} યે યે-ઉક્તાસ્તેભ્ય આરભ્ય^{૫૦} સૂર્યકાન્તપર્યન્તયોનિ^{૫૧}પુ
સમુત્પન્નાઃ^{૫૨} સમુત્પત્સ્યમાનાશ્ચ^{૫૩} તે તે પૃથિવીજીવાઃ । 'પયાઓ^{૫૪} ઇણસુ^{૫૫}

(૧૧) ચાંદી (૧૨) સ્વર્ણ (૧૩) વજ્ર (૧૪) હરતાલ (૧૫) હિંગુલક (૧૬)
મૈનસિલ (૧૭) શાસક (૧૮) અંજન (૧૯) પ્રવાલ (૨૦) અભ્રપટલ
(આકાશ કા જલાવસાય) (૨૧) અભ્રવાલુકા જલાવસાય સે યુક્ત ધૂલ
(યે વાદર પૃથ્વીકાય કે ભેદ હૈં) અવ મણિયોં કે ભેદ કહતે હૈં (૨૨)
ગોમેદ (૨૩) રજત (૨૪) અંક (૨૫) સ્ફટિક (૨૬) લોહિતાક્ષ (૨૭)
મરકત (૨૮) મસારગલ્લ (૨૯) ભુજપરિમોચક (૩૦) ઇન્દ્રનીલ (૩૧)
ચન્દન (૩૨) ગેરુક (૩૩) હંસગર્ભ (૩૪) પુલાક (૩૫) સૌગંધિક (૩૬)
ચન્દ્રપ્રભ (૩૭) વૈદૂર્ય (૩૮) જલકાન્ત ઓર (૩૯) સૂર્યકાન્ત, યે સઘ
મણિયોં કે પ્રકાર હૈં ।

(૭) લોહ (૮) રાંશુ (૯) તાંબુ (૧૦) શીસુ (૧૧) ચાંદી (૧૨) સ્વર્ણ (૧૩) વજ્ર
(૧૪) હરતાલ (૧૫) હિંગુલક (૧૬) મૈનસિલ (૧૭) શાસક (૧૮) અંજન
(૧૯) પ્રવાલ (૨૦) અભ્રપટલ (આકાશના જલાવસાય) (૨૧) અભ્રવાલુકા જલા
વસાયથી યુક્ત ધૂળ (આ બાદર પૃથ્વીકાયના ભેદો છે. હવે મણિયોના ભેદો
કહેવામાં આવે છે. (૨૨) ગોમેદ (૨૩) રજત (૨૪) અંક (૨૫) સ્ફટિક (૨૬)
લોહિતાક્ષ (૨૭) મરકત (૨૮) મસાર ગલ્લ (૨૯) ભુજ પરિમોચક (૩૦) ઇન્દ્ર
નીલ (૩૧) ચંદન (૩૨) ગેરુક (૩૩) હંસગર્ભ (૩૪) પુલાક (૩૫) સૌગંધિક
(૩૬) ચન્દ્રપ્રભ (૩૭) વૈદૂર્ય (૩૮) જલકાન્ત અને (૩૯) સૂર્યકાન્ત આ બધા
મણિયોના પ્રકારો છે.

મણિયવ્વાઓ ગાઢાઓ જાવ સૂરકંતતાણ વિઝટ્ટિ' એતેપુ મણિતવ્વા એના ગાથાઃ
યાવત્સૂર્યકાન્તતયા વિવર્તન્તે, તત્ર ગોમેચકં-રત્નવિશેષઃ, રજતમ્-'ચાન્દીતિ'
લોકપસિદ્ધમ્, અઙ્કો રત્નવિશેષઃ, एवं સૂર્યકાન્તાઃ સર્વેऽपि रत्नविशेषा ज्ञातव्याः ।
તે જીવા સ્તત્તદ્યોનિષુ સમુપ્પદ્યન્તે 'તે જીવા તેષિ ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં
પાણાણં સિણેહમાહારેતિ' તે જીવા સ્તેષાં નાનાવિધાનાં ત્રસથાવરાણાં જીવાનાં
સ્નેહમાહારયન્તિ । 'તે જીવા આહારેતિ પુઢવીસરીરં જાવ સંતં' તે જીવા આહાર-
યન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવત્ સ્યાત્ । 'અવરે વિય ણં તેષિ તસથાવરજોણિયાણં
પુઢવીણં જાવ સૂરકંતાણં' અપરાણ્યપિ સ્વલુ તેષાં ત્રસથાવરયોનિકાનાં
પૃથિવીનામ્ યાવત્સૂર્યકાન્તાનામ્ । 'સરીરા' શરીરાણિ 'ણાણાવણ્ણા જાવ મક્ખાયાં'
નાનાવર્ણાણિ યાવદાઘ્યાતાણિ સેવા તિણિ આલાવગા જહા ઉદગાણં' શેવા-
સૂય આલાપકાઃ, યથોદકાનામ્-પૃથિવીકાયાઃ ૧, પૃથિવીયોનિકપૃથિવીકાયાઃ ૨,
પૃથિવીયોનિકત્રસકાયાઃ ૩, ઉદકવત્ ત્રય આલાપકાઃ વેદિતવ્યાઃ ॥૧૯-૬૧॥

મૂલમ્—અહાવરં પુરવ્વાયં સઠ્ઠે પાણા સઠ્ઠે ભૂયા સઠ્ઠે જીવા
સઠ્ઠે સત્તા ણાણાવિહજોણિયા ણાણાવિહસંભવા ણાણાવિહ
વુક્કમા સરીરજોણિયા સરીરસંભવા સરીરવુક્કમા સરીરાહારા
કમ્મોવગા કમ્મનિયાણા કમ્મગઙ્ગયા કમ્મઠિઙ્ગયા કમ્મણા
ચેવ વિપ્પરિયાસમુવેતિ । સે એવમાયાણાહિ સે એવમાયા-
ણિત્તા આહારગુત્તે સહિણ સમિણ સયા જણ તિ વેમિ ॥સૂ૦ ૨૦॥
॥ વિયસુયવ્વંધસ્સ આહારપરિણા ણામ તઈયમઙ્ગયણં સમત્તં ॥

इन गाथाओं में जिनका उल्लेख किया गया है, इन सब सूर्य
कान्त पर्यन्त योनियों में उत्पन्न होनेवाले जीव पृथ्वीकाय हैं । वे जीव
नाना प्रकार के त्रस और स्थावर जीवों के स्नेह का आहार करते हैं ।
वे पृथ्वीकाय आदि का भी आहार करते हैं । उन त्रस स्थावरयोनिक
पृथ्वी जीवों के अन्य भी नाना वर्ण रस गंध स्पर्श वाले शरीर कहे
गए हैं, उन्हीं के अनुसार जानना चाहिए ॥१९॥

આ ગાથાઓમાં જેઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છે. તે બધા સૂર્ય-
કાન્ત સુધીની યોનિઓમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા જીવો પૃથ્વીકાય છે. તે જીવો
અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના સ્નેહનો આહાર કરે છે તેઓ
પૃથ્વીકાય વિશેરોનો પણ આહાર કરે છે. તે ત્રસ સ્થાવર યોનિવાળા પૃથ્વી-
કાય જીવોના બીજા પણ અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શવાળા શરીરો
કહે છે. તે પ્રમાણે સમજવા. ॥સૂ૦ ૧૯॥

છાયા—અથાડપર પુરાસ્થાતમ્, સર્વે પ્રાણાઃ સર્વાણિ ભૂતાનિ સર્વે જીવાઃ સર્વે સત્ત્વાઃ, નાનાવિધયોનિકાઃ નાનાવિધસમ્મતાઃ નાનાવિધવ્યુત્ક્રમાઃ, શરીર યોનિકાઃ શરીરસમ્ભવાઃ શરીરવ્યુ-ક્રમાઃ શરીરાદારાઃ કર્મોપગાઃ કર્મનિદાનાઃ કર્મગતિકાઃ કર્મથિતિકાઃ કર્મણા ચૈવ વિપર્યાયમુપયન્તિ । તદેવં જાનીદિ, તદેવં જ્ઞાત્વા આહારગુપ્તઃ સદિતઃ સમિતઃ સદા યતઃ ઇતિત્રયીમિ ॥૫૦૨૦॥

॥ દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધસ્ય આહારપરિજ્ઞાનામ તૃતીયમધ્યયનં સમાપ્તમ્ ॥

ટીકા—અતઃ પરં શાસ્ત્રકારોઽધ્યયનાર્થમુપસંહારન્ સામાન્યરૂપેણ સર્વપાણિના-મવસ્થાં દર્શયિત્વા સાધુમિઃ સંયમપરિપાલને મનોવિશ્લેષમિતિ દર્શયતિ—‘અહાવરં’ પુરસ્થાયં’ અથાડપરં પુરાસ્થાતમ્—તીર્થકરેણાપરમપિ વસ્તુ પુરા પ્રતિપાદિતમ્ । ‘સર્વે પાણા’ સર્વે પ્રાણાઃ—પ્રાણિનઃ, ‘સર્વે ભૂયા’ સર્વાણિ ભૂતાનિ ‘સર્વે જીવા’ સર્વે જીવાઃ ‘સર્વે સત્તા’ સર્વે સત્ત્વાઃ ‘જાણાવિહજોણિયા’ નાનાવિધયોનિકાઃ—અનેકપ્રકારકયોનિસમુદ્ભવાઃ, ‘જાણાવિહસંભવા’ નાનાવિધસમ્મતાઃ અનેકપ્રકારક-યોનિષુ સ્થિતાઃ, વર્તમાનાઃ ‘જાણાવિહવ્યુક્રમા’ નાનાવિધવ્યુત્ક્રમાઃ, ફ્હલોકે યે કેચન જીવાઃ, અનેકપ્રકારકયોનિષુ સમુપચન્તે—તિષ્ઠન્તિ—વર્દિન્તે ચ । ‘શરીર જોણિયા’ શરીરયોનિકાઃ—શરીરમેવ યોનિઃ—ઉત્પત્તિસ્થાનં યેષાં તે તથા—શરીરો-ત્પન્નાઃ—લિક્ષાયુકાદયઃ । તથા—‘શરીરસંભવા’ શરીરસમ્મતાઃ—શરીર એવ સ્થિતાઃ

‘અહાવરં પુરસ્થાયં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—શાસ્ત્રકાર અવ અધ્યયન કે અર્થ કા ઉપસંહાર કરતે હુણ સામાન્ય રૂપ હે સભી પ્રાણિયોં કી દશા કા વર્ણન કરવાકર યહ કહતે હૈં કિ સાધુમોં કો સંયમ કા પાલન કાને મેં મન લગાના ચાહિય ।

તીર્થકર ભગવાન્ ને પૂર્વકાલ મેં અન્ય વસ્તુ મી ‘કહી હૈ’ । સંસાર કે સભી પ્રાણી, સર્વ ભૂત, સર્વ જીવ ઓર સર્વ સત્ત્વ અનેક પ્રકાર કી યોનિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અનેક પ્રકાર કી યોનિયોં મેં સ્થિત હૈં ઓર અનેક પ્રકાર કી યોનિયોં મેં વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં । હન મેં લીખ જૂં

‘અહાવરં પુરસ્થાયં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—શાસ્ત્રકાર હવે અધ્યયનના અર્થનેા ઉપસંહાર કરતાં સામાન્ય પથ્થાથી પથ્થુ પ્રાણિયોની દશાનું વર્ણન કરાવીને એ કહે છે કે—સાધુઓએ સંયમનું પાલન કરવામાં મન લગાવવું જોઈએ.

તીર્થકર ભગવાને પૂર્વકાળમાં અન્ય વિષય સંબંધી પથ્થુ કથન કરેલ છે. સંસારના સઘળા પ્રાણિયો, સઘળા ભૂતો સઘળા જીવો અને સઘળા સત્ત્વો અનેક પ્રકારની યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અનેક પ્રકારની યોનિ-યોમાં સ્થિત રહે છે. અને અનેક પ્રકારની યોનિયોમાં વધે છે તેમાં લીખ,

શરીરાદૈ જાયમાનાઃ, 'સરીરબુક્તમા' શરીરબુક્તમાઃ-શરીરે એવ પરિવર્ધમાના
 ભવન્તો દશ્યન્તે । 'સરીરાહારા' શરીરાહારાઃ-મનુષ્યાદિશરીરસ્યૈવાઽઽહારં કુર્વન્તિ ।
 'કમ્મોવગા' કર્મોવગાઃ-સ્વસ્વકર્મવશગાઃ 'કમ્મણિયાણા' કર્મનિદાનાઃ-કર્મેવ
 નિદાનમાદિકારણં યેષાં તે તથા-કર્માઽઽત્મહેતુમાસાધ તત્ર તત્ર જાયન્તે, 'કમ્મ-
 ગદ્યા' કર્મગતિકાઃ-કર્માઽનુમારગતિયુક્તાઃ, 'કમ્મઢિડ્યા' કર્મસ્થિતિકાઃ-
 કર્માઽનુસારસ્થિતિમન્તઃ 'કમ્મણા ચૈવ વિપરિયાસમુવેતિ' કર્મણા ચૈવ ત્રિપર્યા-
 સમ્-અનેકવિધગતિમુપયન્તિ । 'સે એવમાયાણાહિ' તદેવં જાનીહિ જીતાઃ કર્મ-
 પરાધીનાઃ કાલાઽધીના ભવન્તિ । 'સે એવમાયાણિતા' તદેવં જ્ઞાત્વા 'આહારગુતે'
 આહારગુપ્તઃ-સદોષાહારાન્નિવૃત્તો ભવ, 'સહિઈ' સહિતઃ-નિરવધાહારયુક્તો ભવ
 'સમિઈ' સમિતઃ-પશ્ચ સમિતિસમિતો ભવ 'સયા જપ' સદા યતઃ-સંયમે યતનાવાન્
 ભવ. 'ત્તિ વેમિ' ઇતિ વ્રવીમિ, સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં કથયન્તિ-હે શિષ્ય !
 એવમેવ યથોક્તં મયા જીવિવિષયે આહારાદિકં કર્મસ્વરૂપ ત્વં જાનીહિ, જ્ઞાત્વા ચ

આદિ શરીરધોનિકા હૈં અર્થાત્ શરીર મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, શરીર મેં સ્થિત
 હોતે હૈં ઓર શરીર મેં હી વઢતે દેલે જાતે હૈં । વે મનુષ્ય આદિ કે
 શરીર કા હી આહાર કરતે હૈં । અપને અપને કર્મ કે વશીભૂત હૈં । કર્મ
 હી ડનકા આદિ કારણ હૈ । કર્મ કે અનુસાર ડનકી ગતિ હોતી હૈ, કર્મ
 કે અનુસાર સ્થિતિ હોતી હૈ ઓર કર્મ સે હી ડનમેં ડલટફેર હોના
 હૈ । અતએવ યહ સમજો કિ સંસાર કે સમસ્ત પ્રાણી કર્મ કે અધીન હૈં ।
 એસા જાનકર સદોષ આહાર સે નિવૃત્ત હોઓ, નિર્દોષ આહાર સે યુક્ત
 હોઓ, સમિતિયોં સે સમિત તથા સદૈવ સંયમ મેં યાતનાવાન્ બનો ।

'ત્તિ વેમિ' સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈં-હે શિષ્ય ! જીવ
 કે આહાર આદિ કે વિષય મેં તથા કર્મ સ્વરૂપ કે વિષય મેં મૈને જો કહા

જૂ વિગેરે શરીર સખધી યોનિવાળા છે, અર્થાત્ શરીરમા ઉત્પન્ન થાય છે
 શરીરમા સ્થિત હોય છે, અને શરીરમાં જ વધતા દેખાય છે તે મનુષ્ય
 વિગેરેના શરીરોનો જ આહાર કરે છે. પોત પેતાના કર્મને વશ થયેલા
 છે કર્મજ તેઓનું આકારણ છે કર્મ પ્રમાણે તેઓની ગતિ થય છે. કર્મ
 પ્રમાણે જ સ્થિતિ હોય છે અને કર્મથી તેઓમાં ઉલટ પાલટ થાય છે. તેથી
 જ એમ સમજવું કે-જગતના સઘળા પ્રાણિયો કર્મને જ આધીન છે, આ પ્રમાણે
 સમજીને સદોષ-દોષવાળા આહારથી નિવૃત્ત થવું નિર્દોષ આહારથી યુક્ત થવું.
 સમિતિયોથી સમિત તથા હમેશાં સંયમમાં યતનાવાન્ બનો

'ત્તિ વેમિ' સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે-હે શિષ્ય ! જીવના
 આહાર વિગેરેના સખધમાં તથા કર્મના સ્વરૂપના સખધમાં મેં જે કથન કર્યું

આહારસમિતિગુણ્યાદિભિર્યુક્તઃ સદા સંયમપરિપાલને પ્રયત્નવાન્ ભવેતિ કથયामિ ।
 सर्वेऽपी प्राणिनो बद्धैः कर्मभिरायत्ताः आसाद्याऽऽसाद्य तत्तच्छरीरं तस्मिन् शरीरे
 भ्रमन्ति तिष्ठन्ति वर्द्धन्ते च पौनःपुन्येन शरीरमाहरन्तः सावधकर्मणा पापं
 सञ्चित्य भ्रमन्ति संसारचक्रमितरततः । अतः सावधं कर्माऽनुष्ठानं जहीहि, संयमं
 पालय । एष उपदेशः शास्त्रज्ञानुशासनं च तीर्थकृतम् । ‘वियस्युक्खंधस्स’
 द्वितीयश्रुतस्कन्धस्य ‘आहारपरिणामाणाम्’ आहारपरिज्ञानाम ‘तईयमज्झणं
 समत्तं’ तृतीयमध्ययनं समाप्तम् ॥ २० ॥

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्गुरुललादिपदभूषितबालब्रह्मचारि - ‘जैनाचार्य’
 पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य “समयार्थबोधिन्या
 ख्यया” व्याख्यया समलङ्कृतम् द्वितीयश्रुतस्कन्धीयाऽऽहारपरिज्ञानाम
 तृतीयाऽध्ययनं समाप्तम् ॥

है, उसे जानो और जान कर आहार संबंधी समिति से युक्त तथा
 गुप्ति आदि से सम्पन्न होकर सदा संयम पालन में प्रयत्नवान् बनो ।
 यही मैं कहता हूं । सभी प्राणी कर्मों के अधीन हैं और विभिन्न
 शरीरों को प्राप्त करके उनमें उत्पन्न होते, स्थित रहते और बढ़ते हैं ।
 वे बार बार शरीर धारण करके पापमय कृत्य करते हैं, पापों का संचय
 करते हैं और संसार अटवी में परिभ्रमण करते हैं । अतएव सावध
 कर्मों को तज दो और साधु दीक्षा को धारण करके, आहार शुद्धि
 से युक्त तथा शुद्ध और बुद्ध बनकर संयमपालन संबंधी अन्तराय
 को दूर करो । यही तीर्थं करो का उपदेश है, यही शास्त्राज्ञा हैं और
 यही अनुशासन हैं ॥ २० ॥

॥ दूसरा श्रुतस्कन्ध का तीसरा अध्ययन समाप्त ॥

છે. તેને સમજે અને સમજીને આહાર સમિતિથી યુક્ત તથા ગુપ્તિ વિગેરેથી
 યુક્ત થઈને સદા સંયમ પાલન કરવામાં પ્રયત્નવાન્ બને, એજ હું કહું છું.
 સઘળા પ્રાણીઓ કર્મને જ અધીન છે અને જૂદા જૂદા શરીરોને પ્રાપ્ત
 કરીને તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સ્થિત રહે છે. અને વધે છે. તેઓ વારંવાર
 શરીરને ધારણ કરીને પાપ મય કૃત્યો કરે છે. પાપોનો સંચય કરે છે અને
 સંસાર રૂપી જંગલમાં ભટકતા રહે છે તેથી જ સાવધ કર્મોના લ્યાગ કરવો.
 અને સાધુ દીક્ષાને ધારણ કરીને આહાર શુદ્ધિથી યુક્ત તથા શુદ્ધ અને બુદ્ધ
 બનીને સંયમ પાલન સંબંધી અંતરાયને દૂર કરો. એજ તીર્થં કરોનો ઉપ-
 દેશ છે, એજ પ્રમાણે શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે અને એજ અનુશાસન છે. ॥ ૨૦ ॥

॥ બીજા શ્રુતસ્કન્ધનું ત્રીજું અધ્યયન સમાપ્ત ॥ ૨-૩ ॥

અથ ચતુર્થઅધ્યયનં પ્રારમ્ભયતે-

તૃતીયાઽધ્યયનાઽન્તે-‘આહારવિશુદ્ધિઃ કર્તવ્યા’ इत्युपदिष्टम् । आहारविशु-
द्ध्या श्रेयःप्राप्तिः तदभावे चाऽनर्थप्राप्तिः, इति-अन्वयव्यतिरेकाभ्यां साधन-
भूताया आहारविशुद्धेः श्रेयः प्राप्तिकारणतां ज्ञात्वा श्रेयसोऽर्थमिराहारगुप्तिः कर्त्त-
व्या । परन्तु-आहारविशुद्धिर्न प्रत्याख्यानमन्तरेण सम्भवति, अत आहारविशुद्धेः
कारणभूतप्रत्याख्यानोपदेशाय चतुर्थाऽध्ययनस्य प्रारम्भो भवति ।

મૂલમ્—સુયં મે આઊસં તેળં ભગવયા એવમ્કલાયં । इह खलु
पचचक्खाणकिरिया णामज्झयणे तस्स णं अयमट्ठे पणणत्ते ।
आया अपचचक्खाणी यावि भवइ । आया अकिरिया कुसले
यावि भवइ । आया मिच्छा संठिए यावि भवइ, आया एगंत-
दंडे यावि भवइ, आया एगंतबाले यावि भवइ, आया एगंत-

ચતુર્થ અધ્યયન કા પ્રારંભ

ત્રીસરે અધ્યયન કે અન્ત મેં આહાર શુદ્ધિ કા ઉપદેશ દિયા ગયા
હૈ । આહાર શુદ્ધિ સે કલ્યાણ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ઓર ઉસકે અભાવ
મેં અનર્થ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । ઇસ પ્રકાર અન્વય ઓર વ્યતિરેક કે દ્વારા
આહાર વિશુદ્ધિ શ્રેયસ્ કા કારણ હૈ । એસા જાનકર શ્રેયસ્ (કલ્યાણ)
કે અભિલાષી પુરુષોં કો આહાર ગુપ્તિ કા સેવન કરના ચાહિયે । પરંતુ
આહાર કી વિશુદ્ધિ પ્રત્યાખ્યાન કે વિના સંભવિત નહીં હૈ, અતઃએવ
આહારશુદ્ધિ કે કારણભૂત પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કા ઉપદેશ દેને કે લિયે
ચોથે અધ્યયન કા આરંભ ક્રિયા જાતા હૈ-‘સુયં મે આઊસં તેળં’ હત્યાદિ ।

ચોથા અધ્યયનનો પ્રારંભ—

ત્રીજા અધ્યયનના અંતમાં આહાર શુદ્ધિનો ઉપદેશ આપેલ છે. આહાર
શુદ્ધિથી કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેના અભાવમાં અનર્થ થાય છે.
આ રીતે અન્વય અને વ્યતિરેક દ્વારા આહાર વિશુદ્ધિ કલ્યાણનું કારણ છે.
એ પ્રમાણે જાણીને કલ્યાણની ઇચ્છા રાખવા વાળો પુરૂષોએ આહાર ગુપ્તિનું
સેવન કરવું જોઈએ પરંતુ આહારની વિશુદ્ધિ પ્રત્યાખ્યાન વિના સંભવતી
નથી, તેથી જ આહારશુદ્ધિના કારણ ભૂત પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાનો ઉપદેશ
આપવા માટે આ ચોથા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.—આ અધ્ય-
યનનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણ છે. ‘સુયં મે આઊસં તેળં’ હત્યાદિ.

સુત્તે યાત્રિ ભવઈ, આયા અવિચારમળવચનકાયવક્રે યાત્રિ
ભવઈ, આયા અપ્પાહિહયઅપચ્ચક્ષાયપાવક્રમે યાત્રિ ભવઈ,
એસં સ્વલુ ભગવયા અક્ષાય અસંજણ અવિરણ અપ્પાહિહયઅપ-
ચ્ચક્ષાયપાવક્રમે સકિરિણ અસંવુડં એગંતદંડે એગંતવાલે
એગંતસુત્તે સે વાલે અવિચારમળવચનકાયવક્રે સુવિણમવિ ણ
પસસઈ પાવે ય સે કરમે કડજઈ ॥સૂ૦ ૧-૬૩॥

હાયા--શ્રુતં મયા-આયુષ્મન્ તેન ભગવતા એવાખ્યાતમ્ । इह खलु प्रत्या-
ख्यानक्रियानामाऽध्ययनं तस्य च अयमर्थः प्रज्ञप्तः । आत्मा अप्रत्याख्यानी अपि
भवति, आत्माऽक्रियाकुशलश्चापि भवति, आत्मा मिथ्यासंस्थितश्चाऽपि भवति,
आत्मा एकान्तदण्डश्चापि भवति, आत्मा-एकान्तबालश्चाऽपि भवति, आत्मा-एका-
न्त सुप्तश्चाऽपि भवति, आत्माऽ-विचारमनोवचनकायवाक्यश्चाऽपि भवति,
आत्माऽप्रतिहताऽप्रत्याख्यातपापकर्माचाऽपि भवति । एष खलु भगवता आख्या-
तोऽसंयतोऽविरतोऽप्रतिहताऽप्रत्याख्यातपापकर्मा सक्रियोऽसंवृत एकान्तदण्ड
एकान्तबाल एकान्तसुप्तः । स बालोऽविचारमनोवचनकायवाक्यः स्वप्नमपि न
पश्यति, पापं च स कर्म करोति ॥सू० १-६३॥

ટીકા--‘મે’ મયા ‘આસં’ હે આયુષ્મન્ જન્મુ ! ‘તેણં ભગવયા’ તેન
‘ભગવતા તીર્થકરેણ શ્રીમહાવીરસ્વામિના ‘એવમવખ્યાયં’ એવમ્ વક્ષ્યમાણં વચઃ
આખ્યાતમ્-પ્રતિપાદિતમિતિ ‘સુયં’ શ્રુતમ્-શ્રવણવિષયીકૃતમ્ તદેવાહં ભવતે
કથામિ । તથાહિ-‘इह खलु पचक्खाणकिरियाणामज्झयणं’ इह खलु-जिनशासने
प्रत्याख्यानक्रियानामाऽध्ययनम् ‘तस्स णं अयमद्वे पणत्ते’ तस्य-क्रियानामाऽध्य-

ટીકાર્થ - સુધર્મા સ્વામી જન્મૂ સ્વામી સે કહતે હૈં, હે આયુષ્મન્
જન્મૂ ! તીર્થકર ભગવાન્ શ્રીમહાવીરસ્વામી ને એસા પ્રતિપાદન ક્રિયા હૈ,
મૈને સુના હૈ । વહી મૈં તુમ સે કહતા હૂં । જિનશાસન મૈં પ્રત્યાખ્યાન
ક્રિયા નામક અધ્યયન કહા ગયા હૈ । ડસ અધ્યયન મૈં યહ અર્થ પ્રતિ-

ટીકાર્થ—સુધર્મા સ્વામી જન્મૂ સ્વામીને કહે છે—હે જન્મૂ તીર્થકર
ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વામીએ આ પ્રમાણેનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. તે મેં સાંભળ્યું
છે, એજ હું તમોને કહું છું. આ જિનશાસનમાં પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા નામનું
અધ્યયન કહેલ છે તે અધ્યયનમાં આ પ્રમાણેના અર્થ પ્રતિપાદન કરેલ છે.
-આત્મા પ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે, અર્થાત્ આત્મા પોતાના અનાદિ વિકૃત

યનસ્ય 'ળમિતિ વાક્યાલક્ષ્ણે' અયમર્થઃ કથિતઃ 'આયા અપચ્ચક્ષણી યાવિ ભવઈ' આત્માઽપ્રત્યાખ્યાની ચાપિ ભવતિ-આત્મા સ્વભાવતઃ एवाऽપ્રત્યાખ્યાની ભવતિ અનાદિસ્વભાવવત્ત્વાદ્ અપિ શબ્દાત્ પ્રત્યાખ્યાન્યપિ ભાતિ ઉક્તહેતૌ મૂલે જીવ-બોધનાય જીવ ઇતિ પદમપ્રયુજ્ય-આત્મેતિ કથનં સામિપ્રાયમ્ । સોઽયમભિપ્રાયઃ પ્રાણધારણાત્ જીવ ઇતિ કથ્યતે, અતતિ-સતતં ભવાદ્ભવાન્તરં ગચ્છતીત્યાત્મા, તથા ચાઽત્મેતિ પદં પ્રયુજ્ય અયમર્થો દર્શિતઃ । યત્સાવધકર્માણ્યપરિત્યજન્ કર્મ-વલાત્ સર્વદૈવ ગમનશીલો ન તુ કથમપિ મહતા કાલેનાઽપિ શાન્તિ પ્રાપ્નોતિ । કિન્તુ-સર્વદૈવેતસ્તતઃ પરિભ્રમતિ, 'આયા અકિરિયા કુસલ્લે યાવિ ભવઈ' આત્મા-પાદિત ક્રિયા ગયા હૈ-આત્મા અપ્રત્યાખ્યાની બી હોતા હૈ । અર્થાત્ આત્મા અપને અનાદિ વિકૃત સ્વભાવ સે હી અપ્રત્યાખ્યાની હૈ । યહાં મૂલ મેં 'બી' શબ્દ કા પ્રયોગ યહ સૂચિત કરતા હૈ કિ કોઈ કોઈ આત્મા પ્રત્યાખ્યાની બી હોતા હૈ ।

મૂલપાઠ મેં 'જીવ' કા બોધ કરાને કે લિય 'જીવ' શબ્દ કા પ્રયોગ ન કરકે 'આત્મા' શબ્દ કા જો પ્રયોગ ક્રિયા ગયા હૈ । ઉસકા વિશેષ અભિપ્રાય હસ પ્રકાર હૈ-પ્રાણોં કો ધારણ કરને કે કારણ જીવ કહા જાતા હૈ ઓર જો એક ભવ સે દૂસરે ભવ મેં ગમન કરતા રહતા હૈ, વહ આત્મા કહલાતા હૈ યહાં 'આત્મા' શબ્દ કા પ્રયોગ કરકે યહ અર્થ પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ કિ સાવધ કૃત્યોં કો ન ત્યાગ કરકે કર્મ કે વહ વશવર્તીં હોકર જો સર્વદા ગમનશીલ હૈ, દીર્ઘકાલ વ્યતીત હો જાને પર બી જિસે શાન્તિ નહીં મિલી હૈ, જો સદા ઇધર ઉધર ભટકતા ફિરતા હૈ, વહ આત્મા અપ્રત્યાખ્યાની હોતા હૈ ।

સ્વભાવથી જ અપ્રત્યાખ્યાની છે અહિયા મૂળમાં 'બી' શબ્દનો પ્રયોગ એ સૂચવે છે કે-કેાઇ કેાઇ આત્મા પ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે તેમ સમજવું

મૂલ પાઠમાં 'જીવ' નો બોધ કરાવવા માટે 'બી' શબ્દનો પ્રયોગ ન કરતાં 'આત્મા' શબ્દનો જે પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તેનો વિશેષ અભિપ્રાય આ પ્રમાણે છે —પ્રાણોને ધારણ કરવાના કારણે જીવ કહેવાય છે. અને જે એક ભવથી બીજા ભવમાં ગમન કરતા રહે છે, તે આત્મા કહેવાય છે. અહિયાં 'આત્મા' શબ્દનો પ્રયોગ કરીને એ અર્થ પ્રગટ કરેલ છે કે-સાવધ કૃત્યોનો ત્યાગ ન કરતાં કર્મને વશવર્તીં થઈને જે હંમેશા ગમન શીલ છે, દીર્ઘકાળ વીતી જાય તો પણ જેને શાંતિ મળતી નથી જે હંમેશાં આમ તેમ ભટકતા ફરે છે, તે આત્મા અપ્રત્યાખ્યાની હોય છે.

અક્રિયાકુશલત્વાડપિ, શુભક્રિયાં ન કરોતિ-તાદૃશોડપિ ભવતિ। કશ્ચન-અપિ શબ્દાચ્છુભક્રિયાકારી અપિ ભવતિ। 'આયા મિન્છાસંદિર યાવિ ભવઈ' આત્મા મિથ્યાસંસ્થિતત્વાપિ ભવતિ મિથ્યાદૃષ્ટિરપિ ભવતિ જીવ इत्यर्थः, અપિ શબ્દાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટિરપિ, 'આયા એગંતદડે યાવિ ભવઈ' આત્મા એકાન્તદણ્ડત્વાડપિ ભવતિ, એકાન્તદણ્ડકો હિંસકઃ અપિ શબ્દાદહિંસકઃ, 'આયા એગંતવાલે યાવિ ભવઈ' આત્મા એકાન્તવાલત્વાડપિ, ભવતિ, એકાન્તતોડજ્ઞાની અપિ શબ્દાત્ જ્ઞાની અપિ ભવતિ 'આયા એગંતસુત્તે યાવિ ભવઈ' આત્મા-એકાન્તસુપ્તશ્ચ, અપિ શબ્દાત્ પ્રતિ-બુદ્ધોડપિ, સુપ્તયત્ સુપ્તઃ યથા દ્રવ્યસુપ્તઃ પુરુષઃ શબ્દાદિવિષયાન્ ન જાનાતિ તથૈવ ભાવસુપ્ત આત્મા હિતાહિતપ્રાપ્તિપરિહારવિકલશ્ચ। 'આયા અવિયારમણ-

આત્મા અક્રિયાકુશલ મી હોતા છે અર્થાત્ કોઈ આત્મા એસા મી હોતા હૈ જો શુભ ક્રિયા નહીં કરતા હૈ। યદર્થ પર મી 'મી' શબ્દ સે યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ કોઈ આત્મા શુભ ક્રિયાકારી મી હોતા હૈ।

આત્મા મિથ્યાદૃષ્ટિ મી હોતા હૈ ઓર 'મી' શબ્દ સે સમ્યગ્દૃષ્ટિ મી હોતા હૈ। હસી પ્રકાર આત્મા એકાન્તદણ્ડહિંસક મી હોતા હૈ ઓર 'મી' શબ્દ સે કોઈ કોઈ અહિંસક મી હોતા હૈ। આત્મા એકાન્ત વાલ (અજ્ઞાની) મી હોતા હૈ ઓર 'મી' શબ્દ સે જ્ઞાની મી હોતા હૈ। આત્મા એકાન્તતઃ સુપ્ત મી હોતા હૈ ઓર કોઈ કોઈ પ્રતિ-બુદ્ધ મી હોતા હૈ। યદર્થ સુપ્ત કે સનાન જો હો વહ સુપ્ત કહા ગયા હૈ। જૈસે દ્રવ્યનિદ્રા સે સુપ્ત પુરુષ શબ્દાદિ વિષયોં કો નહીં જાનતા હૈ, ડસી પ્રકાર ભાવ સે સુપ્ત પુરુષ કો હિત કી પ્રાપ્તિ ઓર અહિત કે

આત્મા અક્રિયા કુશળ પણ હોય છે અર્થાત્ કોઈ આત્મા એવો પણ હોય છે. કે જે શુભક્રિયા કરતા નથી અક્રિયાં પણ 'મી' શબ્દથી એ બતાવ્યું છે કે-કોઈ આત્મા ક્રિયાકારી પણ હોય છે.

આત્મા મિથ્યા દૃષ્ટિ પણ હોય છે. અને 'મી' શબ્દથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ હોય છે. એજ પ્રમાણે આત્મા એકાન્ત દંડ હિંસક પણ હોય છે. અને 'લી' શબ્દથી કોઈ કોઈ અહિંસક પણ હોય છે. આત્મા એકાન્ત વાલ (અજ્ઞાની) પણ હોય છે. અને 'મી' શબ્દથી જ્ઞાની પણ હોય છે આત્મા એકાન્તતઃ। સુપ્ત પણ હોય છે. અને કોઈ કોઈ પ્રતિબુદ્ધ પણ હોય છે. અહિયાં સુપ્ત સરખા જે હોય તેને સુપ્ત કહેલ છે. જેમ દ્રવ્ય નિદ્રાથી સુતેલા પુરુષને શબ્દ વિગેરે વિષયોનું જ્ઞાન હોતું નથી. એજ પ્રમાણે ભાવથી સૂતેલા પુરુષને હિતની પ્રાપ્તિ અને અહિતના પરિહાર-ત્યાગનું જ્ઞાન હોતું નથી. આત્મા

વચનકાયવક્કે યાવિ ભવઈ' આત્માઽવિવારમનોવચનકાયવાક્યશ્ચાઽપિ ભવતિ, તત્ર મનોઽન્તઃકરણમ્, વાગ્વાણી, કાયો દેહઃ, અર્થપ્રતિપાદકં પદસમૂહાત્મકં વાક્યમેકં સુવન્તં તિડન્તં વા તત્ર વિચારરહિતઃ સન્ આત્મા અવિચારિતમનોવાક્ કાયવાક્યો ભવતિ-સાવચનિરવચવિચારરહિતો ભવતિ, અપિ શબ્દાદ્ વિચારિત મનોવાક્કાયવાક્યથેતિ । 'આયા અપ્પહિહય અપચ્ચક્ખાંયપાવકમ્મે યાવિ ભવઈ' આત્મા-અપ્રતિહતાઽપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્માઽપિ ભવતિ, પ્રતિહતં-વર્તમાનકાલે સ્થિત્યનુભાગહાસેન નાશિતં-પ્રત્યાખ્યાતં-પૂર્વકૃતાતિચારનિન્દયા ભવિષ્યત્યકરણેન નિરાકૃતં પાપં કર્મ યેન સ પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા તદ્વિન્નોઽપ્રતિહતાઽપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા, અપિ શબ્દાત્ પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્માઽપિ ભવતીતિ ।

પરિહાર કા જ્ઞાન નહીં હોના હૈ । આત્મા અપને મન, વચન, કાય ઓર વાક્ય કા વિના વિચારે ઉપયોગ કરને વાલા ભી હોતા હૈ । મન અર્થાત્ અન્તઃકરણ, વચન અર્થાત્ વાણી, કાય અર્થાત્ દેહ । કિસી અર્થ કા પ્રતિપાદન કરને વાલા પદોં કા સમૂહ વાક્ય કહલાતા હૈ, કોઈ પદ સુવન્ત હોતા હૈ, કોઈ તિડન્ત હોતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પ્રત્યાખ્યાન સે રહિત આત્મા વિચાર હીન હોતા હૈ । વહ સાવચ એવં નિરવચ કા વિચાર ન કરકે મન, વચન, કાય ઓર વાક્ય કા પ્રયોગ કરતા હૈ । આત્મા અપને પાપકર્મોં કો પ્રતિહત ઓર પ્રત્યાખ્યાત નહીં ભી કરતા હૈ । વર્તમાન કાલ મેં કર્મ કી સ્થિતિ ઓર અનુભાગ કો કમ કરકે નષ્ટ કરના પ્રતિહત કરના કહલાતા હૈ । પૂર્વકૃત અતિચાર કી નિન્દા કરના ઓર ભવિષ્ય મેં ડસ પાપકર્મ કો ન કરને, કા સંકલ્પ કરના પ્રત્યાખ્યાત

પોતાના મન. વચન, કાય, અને વાક્યનો વગર વિચારે ઉપયોગ કરવાવાળા પણ હોય છે. મન અર્થાત્ અન્તઃકરણ, વચન અર્થાત્ વાણી કાય, અર્થાત્ દેહ કોઈ પણ અર્થનું પ્રતિપાદન કરવાવાળા પદોનો સમૂહ વાક્ય કહેવાય છે. કોઈ સુવન્ત પદ હોય છે. કોઈ તિડન્ત પદ હોય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—પ્રત્યાખ્યાન વિનાનો આત્મા વિચાર વગરનો હોય છે. તે સાવચ અને નિરવચનો વિચાર ન કરતાં મન, વચન, કાય અને વાક્યનો પ્રયોગ કરે છે. આત્મા પોતાના પાપકર્મોને પ્રતિહત અને પ્રત્યાખ્યાનથી પણ કરતા વર્તમાન કાળમાં કર્મની સ્થિતિ અને અનુભાગને કમ કરીને નાશ કરવું તે પ્રતિહત કરવું કહેવાય છે. પહેલાં કરેલા અતિચારની નિંદા કરવી અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મોને ન કરવાનો સંકલ્પ કરવો તે

‘એમ સ્વલુ મગયા અક્ષાણ અસંજણ ડવિણ અપ્પહિદ્ધઅપચ્ચક્ષાણપાવકમ્મે સક્રિણ અંબુડે ઇગંદંડે ઇગંતવાલે ઇગંતમુત્તે’ એમ સ્વલુ મગયા-આશ્વાતઃ અસંયતોઽવિરતો પ્રતિહતાઽપ્રત્યાશ્વાતપાપકર્મા સક્રિયોઽસંવૃતઃ એકાન્તદંડઃ એકાન્તવાલઃ એકાન્તસુપ્તઃ, તત્ર અસંયતઃ-વર્તમાનકાલીનસાવધ્યાનુષ્ઠાનમવૃતઃ-અવિરતઃ-અતીતાનાગતપાપાન્ અનિવૃત્તઃ, અપ્રતિહતાઽપ્રત્યાશ્વાતપાપકર્મા પાપ-કર્મનિરતઃ સક્રિયઃ સાવધક્રિયાવાન અસંવૃતઃ-આસ્રવાત્કર્મનિરોધકવ્યાપાર-રહિતઃ । એકાન્તદંડકઃ-હિંસકઃ એકાન્તવાલઃ-એકાન્તઽજ્ઞાની એકાન્તસુપ્તઃ-સુપ્તવત્ સુપ્તઃ, એનાદૃશો જીવો યથોક્તવિશેષણવિશેષ્ટઃ-એકાન્તદંડ इत्यादि

કરના કહલાના છે । ‘મી’ શબ્દ સે યહ સૂચિત ક્રિયા ગયા છે કિ કોઈ કોઈ આત્મા પાપકર્મ કો પ્રતિહત ઓર પ્રત્યાશ્વાત કરને ચાલા મી હોના છે ।

હસ પ્રકાર જો આત્મા પ્રત્યાશ્વાતની નહીં છે, ડસે ‘મગવાન્’ ને અસંયત, અવિરત અપ્રતિહત અપ્રત્યાશ્વાતપાપકર્મા, સક્રિય, અસંવૃત, એકાન્તદંડ, એકાન્તવાલ તથા એકાન્ત સુપ્ત કરા છે । વર્તમાનકાલ મેં સાવધ કૃત્યો મેં જો પ્રવૃત્તિ કર રહા હો વહ અસંયત કહલાના છે । અતીત ઓર અનાગત કાલીન પાપ સે જો નિવૃત્ત ન હો વહ અવિરત કહા જાતા છે જો પાપકર્મ મેં રત છે વહ અપ્રતિહત અપ્રત્યાશ્વાતપાપકર્મા કહલાતા છે । જો સાવધ ક્રિયા સે યુક્ત હો, વહ સક્રિય છે । જો આતે હુએ કર્મો કો રોકને વાલે વ્યાપાર સે રહિત હો વહ અસંવૃત કહલાતા છે । એકાન્તદંડ કા અર્થ છે હિંસક । એકાન્તવાલ અર્થાત્ અજ્ઞાની । એકાન્ત સુપ્ત કી વ્યાખ્યા પહેલે કી જા ચુતી છે ।

પ્રત્યાખ્યાન કરવું કહેવાય છે. ‘ભી’ શબ્દથી એ સૂચિત કરેલ છે કે-કોઈ કોઈ આત્મા પાપકર્મને પ્રતિહત અને પ્રત્યાખ્યાત કરવાળા પણ હોય છે

આ રીતે જે આત્મા પ્રત્યાખ્યાની નથી હોતા તેને ભગવાને અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત, અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા, સક્રિય, અસંવૃત, એકાન્તદંડ, એકાન્ત વાલ તથા એકાન્ત સુપ્ત કહેલ છે વર્તમાન કાળમાં સાવધ કૃત્યોમાં જે પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા હોય તે અસંયત કહેવાય છે અતીત અને અનાગત કાળના પાપથી જે નિવૃત્ત ન હોય તે અવિરત કહેવાય છે જે પાપકર્મમાં રત છે, તે અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા કહેવાય છે, જે સાવધ ક્રિયાઓથી યુક્ત હોય તે સક્રિય છે. જે આવતા કર્મોને રોકવાવાળી પ્રવૃત્તિથી રહિત હોય તે અસંવૃત્ત કહેવાય છે. એકાન્તદંડનો અર્થ હિંસક એ પ્રમાણે છે એકાન્તબાળનો અર્થ અજ્ઞાની એ પ્રમાણે સમજવો. અને એકાન્તસુપ્તની વ્યાખ્યા પહેલાં કરવામાં આવી ગઈ છે.

શબ્દૈરાખ્યાતસ્તીર્થકૃતા । ‘સે વાલે અવિચારમણવયણકાયવક્કે’ સ વાલઃ અવિ-
ચારમનોવચનકાયપાકયઃ—સોઽજ્ઞાની મનોવચનકાયવિવારરહિતઃ—હિતાઽહિતપ્રાપ્તિ-
પરિહારવિચારરહિતઃ ‘સુવિળમવિ ણ પસસઈ’ સ્વપ્નમયિ ન પશ્યતિ, પટુજ્ઞાનરહિતઃ
શ્રુતચારિત્રલક્ષણં ધર્મે સ્વપ્નેઽપિ ન પશ્યતિ, ‘પાવે ય સે કમ્મે કઙ્ગઈ’ પાપં ચ
કર્મ તેન ક્રિયતે—તત્ર તેન વાલેન પાપં કર્મ—પ્રાણાતિપાતાદિ ક્રિયતે ॥મૂ૦ ૧।૬૩॥

મૂલમ્—તત્થ ચોયણ પન્નવગં એવં વયાસી—અસંતણં મણેણ
પાવણં અસંતિયાણ વડ્ઁણ પાવિયાણ અસંતણં કાણં પાવ-
ણં અહણંતસ્સ અમણક્ખસ્સ અવિચારમણવયણકાયવક્કસ્સ
સુવિળમવિ અપસસઓ પાવકમ્મે ણો કઙ્ગઈ, કસ્સ ણં તં હેઉં?
ચોયણ એવં વવીઈ—અન્નયરેણં મણેણં પાવણં મણચીત્તણ પાવે
કમ્મે કઙ્ગઈ, અન્નયરીણ વડ્ઁણ પાવિયાણ વતિવત્તિણ પાવે
કમ્મે કઙ્ગઈ, અન્નયરેણં કાણં પાવણં કાયવત્તિણ પાવે
કમ્મે કઙ્ગઈ, હણંતસ્સ સમણક્ખસ્સ સવિચારમણવયણકાય-
વક્કસ્સ સુવિળમવિ પાસઓ એવં ગુણજાતીયસ્સ પાવે કમ્મે
કઙ્ગઈ । પુનરવિ ચોયણ એવં વવીઈ તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ-
અસંતણં મણેણં પાવણં અસંતીયાણ વડ્ઁણ પાવિયાણ અસં-

ऐसा अज्ञानी जीव मन वचन काय और वाक्य का बिना विचारे
प्रयोग करता है, हित की प्राप्ति और अहित के परिहार के विचार
से रहित होना है । वह यथार्थ ज्ञान से रहित पुरुष स्वप्न में भी श्रुत-
चारित्र धर्म को नहीं देखना । वह अज्ञानी पापकर्मों का संचय करता
है और प्राणातिपात हिंसा आदि कृत्य करता है ॥१॥

એવા અજ્ઞાની જીવો મન, વચન, કાય અને વાક્યનો પ્રયોગ વગર
વિચાર્યે કરે છે. હિતની પ્રાપ્તિ અને અહિતના પરિહારના વિચારથી રહિત
હોય છે. તે યથાર્થ જ્ઞાન વિનાનો પુરુષ સ્વપ્નમાં પણ શ્રુતચારિત્ર ધર્મને
જોતા નથી તે અજ્ઞાની પાપ કર્મોનો સંચય કરે છે. અને પ્રાણાતિપાત—હિંસા
વિગેરે કૃત્યો કરે છે. ॥મૂ૦ ૧॥

तएणं काएणं पावएणं अहणंतस्स अमणक्खस्स अवियारमण-
वयणकायवक्कस्स सुविणमवि अपस्सओ पावे कम्मे कज्जइ,
तत्थ णं जे ते एवमाहंसु मिच्छा ते एवमाहंसु ।

तत्थ पन्नवए चोयगं एवं वयासी-तं सम्मं जं मए पुवं
वुत्तं, असंतएणं मणेणं पावएणं असंतियाए वईए पावियाए
असंतएणं काएणं पावएणं अहणंतस्स अमणक्खस्स अवियार-
मणवयणकायवक्कस्स सुविणमवि अपस्सओ पावे कम्मे कज्जइ,
तं सम्मं, कस्स णं हेउं ? । आयरिए आह-तत्थ खलु भगवया
छज्जीवणिकायहेऊ पणत्ता, तं जहा-पुढवीकाइया जाव तस-
काइया, इच्चेएहिं छहिं जीवणिकाएहिं आया अप्पडिहयपच्च-
क्खायपावकम्मे निच्चं पसढविउवायचित्तदंडे, तं जहा-पाणा-
इवाए जाव परिग्गहे कोहे जाव मिच्छादंसणसल्ले ।

आयरिए आह-तत्थ खलु भगवया वहए दिट्ठंते
पणत्ते, से जहा णामए वहए सिया गाहावइस्स वा गाहा-
वइपुत्तस्स वा रण्णो वा रायपुरिसस्स वा खणं लद्धूणं पविसि-
स्सामि खणं लद्धूणं वहिस्सामि संपहारेमाणे से किं नुहु नाम से
वहए तस्स गाहावइस्स वा गाहावइपुत्तस्स वा रण्णो वा रायपुरिस-
स्स वा खणं लद्धूणं पविस्सामि खणं लद्धूणं वहिस्सामि पहारेमाणे
दिया वा राओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा अमित्तभूए मिच्छा-
संठिए निच्चं पसढविउवायचित्तदंडे भवइ ?, एवं वियागरेमाणे
समियाए वियागरे चोयए हंता भवइ । आयरिए आह-जहा से

वहए तस्स गाहावइस्स वा तस्स गाहावइपुत्तस्स वा
 रणो वा रायपुरिस्स वा खणं लद्धूणं पविसिस्सामि खणं
 लद्धूणं वहिस्सामि त्ति पहारेमाणे दिया वा राओ वा
 सुत्ते वा जागरमाणे वा अमित्तभूए मिच्छासंठिए निच्चं पसढ-
 विउवायचित्तदंडे, एवमेव बाले वि सव्वेसि पाणाणं जाव सव्वेसि
 सत्ताणं दिया वा राओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा अमित्तभूए
 मिच्छासंठिए निच्चं पसढविउवायचित्तदंडे, तं जहा—पाणाइवाए
 जाव मिच्छादंसणसल्ले, एवं खलु भगवया अक्खाए असंजए
 अविरए अप्पडिहयअपच्चक्खायपावकम्मे सकिरिए असंवुडे
 एगंतदंडे एगंतबाले एगंतसुत्ते यावि भवइ, से बाले अवियार-
 मणवयणकायवक्के सुविणमवि ण पस्सइ पावे य से कम्मे
 कज्जइ। जहा से वहए तस्स वा गाहावइस्स जाव तस्स वा
 रायपुरिस्स पत्तेयं पत्तेयं चित्तसमादाए दिया वा राओ वा सुत्ते
 वा जागरमाणे वा अमित्तभूए मिच्छासंठिए निच्चं पसढविउ-
 वायचित्तदंडे भवइ, एवमेव बाले सव्वेसि पाणाणं जाव सव्वेसि
 सत्ताणं पत्तेयं पत्तेयं चित्तसमादाए दिया वा राओ वा सुत्ते
 वा जागरमाणे वा अमित्तभूए मिच्छासंठिए निच्चं पसढविउ-
 वायचित्तदंडे भवइ॥सू०२-६४॥

छाया—तत्र नोदकः प्रज्ञापकमेवमवादीत् असता मनसा पापकेन असत्या
 वाचा पापिकया असता कायेन पापकेन अघ्नतोऽमनस्कस्य अविचारयनोवचन-
 कायवाक्यस्य स्वप्नमप्यपश्यतः पापं कर्म न क्रियते । कस्य खलु हेतोः, नोदक
 एवं ब्रवीति—अन्यतरेण मनसा पापकेन मनःप्रत्ययिकं पापं कर्म क्रियते, अन्य-
 तरया वाचा पापिकया वाक्प्रत्ययिकं पापं कर्म क्रियते, अन्यतरेण कायेन पापकेन

कायप्रत्ययिक पापं कर्म क्रियते, दातः समनस्कस्य सविचारमनोवचनकायवाक्य-
स्य स्वप्नमपि पश्यतः एवंगुणजातीयस्य पापं कर्म क्रियते । पुनरपि नोदकः एवं
ब्रवीति तत्र खलु ये ते एवमाहुः असता मनसा पापकेन अपत्या वा वा पापिकया
असता कायेन पापकेन अद्वतोऽननस्कस्य अविचारमनोवचनकायवाक्यस्य स्वप्न-
मप्यपश्यतः पापं कर्म क्रियते । तत्र खलु ये ते एवमाहुर्निश्चया ते एवमाहुः । तत्र
प्रज्ञापको नोदकमेवमवादीत् तत्सम्यग् यन्मया पूर्वमुक्तम्-असता मनसा पापकेन
अपत्या वा वा पापिकया असता कायेन पापकेन अद्वतोऽननस्कस्य अविचारमनो
वचनकायवाक्यस्य स्वप्नमप्यपश्यतः पापं कर्म क्रियते तत् सम्यक्, कस्य खलु हेतोः ?
-आचार्य आह तत्र खलु भगवता पद्मजीवनिकायहेतवः प्रज्ञाः तद्यथा-पृथिवी
कायिका यावन् त्रसकायिकाः, इत्येतैः पद्मभिर्जीवनिकायैरात्मा अप्रतिहताऽपत्या-
ख्यातवापकर्मो नित्यं प्रशटव्यतिपातचित्तदण्डः तद्यथा-प्राणातिपाते यावन् परिग्रहे
कोपे यावन्मिथ्यादर्शनशल्ये । आचार्य आह-तत्र भगवता वधकदृष्टान्तः प्रज्ञप्तः, तद्यथा
नाम वधकः स्याद् गाथापतेर्वा गाथापतिपुत्रस्य वा राज्ञो वा राजपुरुषस्य वा, क्षणं
लब्ध्वा प्रवेक्ष्यामि क्षणं लब्ध्वा हनिष्यामि इति सम्प्रधारयन् स किं नु नाम वधकः तस्य
गाथापतेर्वा गाथापतिपुत्रस्य वा राज्ञो वा राजपुरुषस्य वा क्षणं लब्ध्वा प्रवेक्ष्यामि
क्षणं लब्ध्वा हनिष्यामीति सम्प्रधारयन् दिवा वा रात्रौ वा सुप्तो वा जाग्रद्वा अमित्र-
भूतः मिथ्यासंस्थितः नित्यं प्रशटव्यतिपातचित्तदण्डो भवति ? एवं व्यागीर्यमाणः
समेत्य व्यागृणन्नोद हः हन्त, ? भवति । आचार्य आह यथा स वधकः तस्य गाथा-
पतेर्वा गाथापतिपुत्रस्य वा राज्ञो वा राजपुरुषस्य वा क्षणं लब्ध्वा प्रवेक्ष्यामि क्षणं
लब्ध्वा हनिष्यामीति सम्प्रधारयन् दिवा वा रात्रौ वा सुप्तो वा जाग्रद्वा अमित्र-
भूतः मिथ्यासंस्थितः नित्यं प्रशटव्यतिपातचित्तदण्डः, एवमेव बालोऽपि सर्वेषां
प्राणानां यावन् सर्वेषां सत्त्वानां दिवा वा रात्रौ वा सुप्तो वा जाग्रद्वा अमित्रभूतः
मिथ्यासंस्थितः नित्यं प्रशटव्यतिपातचित्तदण्डः । तद्यथा प्राणातिपाते यावन्मिथ्या-
दर्शनशल्ये, एवं खलु भगवता आख्यातः असंयतः अविरतः अप्रतिहतापत्याख्या
तवापकर्मो सक्रियः असंयतः एकान्तदण्डः एकान्तबालः एकान्तमुपधापि भवति,
स बालः अविचारमनोवचनकायवाक्यः स्वप्नमपि न पश्यति पारञ्च कर्म क्रियते
यथा स वधकः स्वस्य वा गाथापतेर्यावन् तस्य वा राजपुरुषस्य प्रत्येकं प्रत्येकं
चित्तं समादाय दिवा वा रात्रौ वा सुप्तो वा जाग्रद्वा अमित्रभूतो मिथ्यासंस्थितः
नित्यं प्रशटव्यतिपातचित्तदण्डो भवति, एवमेव बालः सर्वेषां प्राणानां यावन् सर्वेषां
सत्त्वानां प्रत्येकं प्रत्येकं चित्तं समादाय दिवा वा रात्रौ वा सुप्तो वा जाग्रद्वा
अमित्रभूतः मिथ्यासंस्थितः नित्यं प्रशटव्यतिपातचित्तदण्डो भवति ॥सू०२-६४॥

ટીકા—‘તત્થ’ તત્ર ‘ચોય’ નોદકઃ—પ્રશ્નકર્તા ‘પન્નવગ્ગ’ પ્રજ્ઞાપકમાચાર્યમ્
‘એવં વયાસી’ એવમવાદીત્—પ્રશ્નકર્તા આચાર્ય પૃચ્છતિ—કિં તદ્ગ્રવીતિ—તદેવ-
દર્શયતિ શાસ્ત્રકારઃ—હે પૂજ્યાચાર્ય ! ‘અસંતેણ’ અસતા—અવિદ્યમાનેનાડપટ્ટેન
અનેન ‘મણેણં પાવણં’ પાપકેન મનસા ‘અસંતિયાણ વર્ણ પાવિયાણ’ અસત્યા
—અવિદ્યમાનયા પાપિકયા વાચા ‘અસંતેણં કાણં પાવણં’ અસતા—અવિદ્યમાનેન
પાપકેન કાયેન ‘અહણંતસ્સ અમણવત્તસ્સ અવિયારમણવયણકાવયક્કસ્સ સુવિણમણિ
અપસ્સઓ પાવકમ્મે ણો કજ્જજ’ અદ્વતોડમનસ્કસ્ય—હિંસામકુર્વતો હિંસાવિષયક-
મનોવ્યાપારરહિતસ્ય, અવિચારમનોવચનકાયવાક્યસ્ય—હિંસાવિષયકમનોવચન-
કાયવિચારરહિતસ્ય સ્વપ્નમપિ અપરિપતઃ સ્વપ્નાવસ્થાયાં કૃતં કર્મ નોપચયં યાતિ
તથૈવ સ્પષ્ટવિજ્ઞાનવતઃ પાપં કર્મ ન ક્રિયતે પાપં કર્મ ન વધ્યતે, પાપસહિતમનો-
વચનકાયરહિતેન જીવાદિહિંસામકુર્વતા પુરુષેણ પાપં કર્મ ન વધ્યતે, પાપસહિત
મનોવચનકાયરહિતેન જીવાદિહિંસામકુર્વતા પુરુષેણ પાપં કર્મ કથમપિ ન સમ્ભવતિ,

‘તત્થ ચોય’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પ્રશ્નકર્તા પ્રજ્ઞાપક આચાર્ય સે કહતા હૈ, હે પૂજ્ય આચાર્ય,
જિસકા મન પાપ સે યુક્ત નહીં હૈ, જિસકી વાણી પાપમય નહીં હૈ
ઑર જિસકી કાયા પાપયુક્ત નહીં હૈ, જો પ્રાણી કા ઘાત નહીં કરતા,
જિસ કા મન વચન કાય ઑર વાક્ય હિંસા કે વિચાર સે રહિત હૈ જો
પાપકરને કા સ્વપ્ન ખી નહીં દેખતા અર્થાત્ જિસમેં જ્ઞાન કી ધોડી-સી
હી અવ્યક્ત માત્રા હૈ, એસા પ્રાણી પાપકર્મ કા બંધ નહીં કરતા હૈ ।
અર્થાત્ જિસકા મન, વચન ઑર કાય પાપ સે રહિત હૈ ઑર જો
જીવહિંસા નહીં કરતા હૈ, એસે પુરુષ કો કિસી ખી પ્રકાર પાપકર્મ
કા બંધ નહીં હોતા હૈ ।

‘તત્થ ચોય’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન કર્તા પ્રજ્ઞાપક આચાર્યને કહે છે કે—હે પૂજ્ય આચાર્ય !
જેઓનું મન પાપયુક્ત હોતું નથી. જેમની વાણી પાપમય નથી અને જેમની
કાયા પાપયુક્ત નથી, જે પ્રાણીને ઘાત કરતા નથી. જેનું મન, વચન, અને
કાય હિંસાના વિચાર વિનાનું છે, જે પાપ કરવાનું સ્વપ્ન પણ દેખતા નથી
અર્થાત્ જેમાં જ્ઞાનની થોડી અવ્યક્ત માત્રા છે. એવા પ્રાણી પાપકર્મથી બંધાતા
નથી. અર્થાત્ જેનું મન, વચન, અને કાયા પાપ વિનાના છે, અને જે જીવ-
હિંસા કરતા નથી. એવા પુરુષ કોઈ પણ પ્રકારના પાપકર્મને બંધક થતો નથી.

કસ્માદેનાદશઃ પુનઃ પાપં કર્મ ન કરોતિ, તત્રાદ-‘કસ્મ જ્ઞં તં દેઝ’ કસ્ય સ્વલુ
 હેતોઃ પાપં ન ભવતિ, ‘ચોયષ્ઠ એવં વચીર’ નોદકઃ-પ્રજ્ઞકર્તા એવં વ્રવીતિ-તસ્ય
 કથં ન પાપં વર્મ ભવતિ તત્પ્રતિ રસ્યતિ । ‘અન્નયરેણ’ અન્યતરેણ ‘મણેણ’ મનસા
 ‘પાવણે’ પાપકેન-પાપયુક્તેન ‘મણવત્તિષ્ઠ’ મનઃપ્રત્યયિકં-મનઃકારણકમ્ ‘પાવે
 કમ્મે કજ્જઈ’ પાપં કર્મ ક્રિયતે-કર્માશ્રવદ્વારભૂતેન મનસા તત્પ્રત્યયિકં પાપ
 કર્મ સમ્પાદિતં ભવતીતિ ભાવઃ, તથા-‘અન્નયરીષ્ઠ’ અન્યતરયા ‘વર્ષે’ વાચા
 ‘પાવિયાષ્ઠ’ પાપિકયા ‘વર્ષવત્તિષ્ઠ’ વાકપ્રત્યયિકમ્-વચનકારણકમ્ ‘પાવે કમ્મે
 કજ્જઈ’ પાપં કર્મ ક્રિયતે-કર્માશ્રવદ્વારભૂતયા વાચા-વચનેન વાકકારણકં, પાપં
 ભવતિ ‘અન્નયરેણ કાણં પાવણં કાયવત્તિષ્ઠ પાવે કમ્મે કજ્જઈ’ અન્યતરેણ
 કાયેન પાપકેન-પાપવિશિષ્ટેન શરીરેણ કાપ્રત્યયિકમ્-કાયઃ પ્રત્યયઃ
 -કારણં યસ્ય પાપસ્ય તાદૃશં પાપં કર્મ ક્રિયતે, કર્માશ્રવદ્વારભૂતપાપયુક્તૈરેવ મનો-
 વચનકાયૈઃ તત્પ્રત્યયિકં પાપં કર્મ સમ્પન્નવતિ । તદેવ દર્શયન્તિ-‘દ્વણંતસ્ય’ દ્વન્તો
 હિંસાં સમ્પાદયતઃ ‘સમણવલ્લસ’ સમનસ્કસ્ય-મનોવ્યાપારયુક્તસ્ય ‘સવિચાર
 મણવયણકાયવલ્લસ’ સવિચારમનોવચન-કાયવાક્યસ્ય-મનોવચનકાયવાક્યતઃ
 વિચારયુક્તસ્ય ‘સુવિણમવિ’ સ્વપ્નમપિ ‘પાસઓ’ પશ્યતઃ-સ્પષ્ટવિજ્ઞાનયુક્તસ્ય

કિસ હેતુ સે ઉસે પાપ નહીં હોતા ? હસ વિષય મેં પ્રજ્ઞકર્તા એમા
 કહતા હૈ-જય મન પાપમય હોતા હૈ તમી ઉસકે દ્વારા પાપકર્મ સમ્પા-
 દિત ક્રિયા જાતા હૈ । જય વચન પાપયુક્ત હોતા હૈ, તમી ઉસકે દ્વારા
 પાપ કા બન્ધ હોતા હૈ । જય પાપ કા કારણભૂત કાય હો તમી કાયજનિત
 પાપકર્મ કા બન્ધન હો સકતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પાપયુક્ત મન વચન
 કાય કે દ્વારા પાપકર્મ હોના સંભવ હૈ । હસી વાન કો સ્પષ્ટ કરકે વહ
 કહતા હૈ-જો પ્રાણી હિંસા કરતા હૈ, હિંસાયુક્ત મનોવ્યાપાર સે યુક્ત
 હૈ, જો સમજ્ઞ વ્રજ્ઞ કરકે મન વચન ઓર કાય કી પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ

કયા કારણથી તેને પાપ થતું નથી ? આ વિષયમાં પ્રશ્ન કરનાર એવું
 કહે છે કે-જ્યારે મન પાપમય થાય છે, ત્યારે જ તેના દ્વારા પાપકર્મ
 સંપાદન કરાય છે. જ્યારે વચન પાપયુક્ત હોય છે, ત્યારે તેના દ્વારા પાપનો
 બંધ થાય છે. જ્યારે પાપના કારણ રૂપ કાય-શરીર હોય ત્યારે જ કાયથી
 થનારા પાપકર્મનો બંધ થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-પાપયુક્ત મન,
 વચન, અને કાય દ્વારા પાપકર્મ થવાનો સંભવ છે. એજ વાત સ્પષ્ટ રીતે
 હવે કહે છે.-જે પ્રાણી હિંસા કરે છે, હિંસાવાળા મનના વ્યાપાર-પ્રવૃત્તિથી
 યુક્ત હોય છે, જે જાણી બૂઝને મન, વચન, અને કાયની પ્રવૃત્તિ કરે છે,

‘એવં ગુણજાતીયસ્સ’ એવં યથોક્તગુણજાતીયસ્ય-સમનસ્કત્વાદિવિશિષ્ટસ્ય ‘પાવે કમ્મે કજ્જઈ’ પાપ કર્મ ક્રિયતે-પાપકર્મવન્ગો ભવતિ, નાન્યસ્ય । હિંસાપાપયુત્ત મનોવચનકાયવત્ એવં પાપકર્મસમ્ભવઃ, ન તુ તદ્વિત્તકાયવત્: પાપકર્મસમ્ભવઃ કારણભાવે કાર્યાઽભાવસ્યાઽન્યત્ર નિર્ણીતત્વાત્ । ‘પુગરવિ ચોયે એવં વવીઈ’ પુનરપિ નોદકઃ-પ્રશ્નકર્તા એવં બ્રવીતે । ‘તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ’ તત્ર યે તે એવમાહુઃ ‘અસંતણં મણેણં પાવણં’ અસતા પાપકેન મનસા, પાપરહિતેન મનસેત્યર્થઃ । ‘અસંભીયાણ વર્ણેણ પાવિયાણ’ અસત્યા પાપિકયા વાચા-પાપરહિતવચનેનેતિ યાવત્ । ‘અસંતણં કાણં પાવણં’ અસતા પાપકેન કાયેન, પાપરહિતશરીરેણેત્યર્થઃ, ‘અહણંતસ્સ’ અધ્વનતઃ-હિંસામકુર્વતઃ ‘અમણવ્થસ્સ’ અમનસ્કસ્ય પાપરહિતમનોવતઃ ‘અવિચારમણવયણકાયવક્કસ્સ’ અવિચારમનોવચનકાયવાક્યસ્ય-મનોવચનકાયૈવિચારરહિતસ્ય ‘સુવિણમવિ અપસ્સઓ’ સ્વપ્નમપિ અવશ્યતઃ-અવ્યક્તવિજ્ઞાનવતઃ,

और जो स्पष्ट ज्ञान से सम्पन्न है, वह ऐसी विशेषताओं वाला जीव ही पापकर्म करता है, जिसमें पाप के पूर्वोक्त कारण नहीं हैं, उसे पापकर्म का बंध नहीं हो सकता, क्योंकि यह पहले ही निर्णय किया जा चुका है, कि कारण के अभाव में कार्य नहीं होता है ।

પ્રશ્નકર્તા પુનઃ કહતા હૈ-જો એસા કહતે હૈં કિ પાપરહિત મન સે, પાપરહિત વચન સે, પાપરહિત કાય સે, હિંસા ન કરતે હુણે કો, પાપરહિત મન વાલે કો વિચાર હીન મન વચન કાય ઓર વાક્ય વાલે કો તથા અસ્પષ્ટ જ્ઞાન વાલે કો બી પાપકર્મ હોતા હૈ, વહ ઠોક નહીં હૈં । પ્રશ્નકર્તા કા આશય યહ હૈ કિ જો સમનસ્ક હૈ, સોચ સમજ કર મનવચન કાય કી પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ હિંસા કરતા હૈ, ડસી કો પાપકર્મ

અને જે સ્પષ્ટ જ્ઞાનથી યુક્ત છે, એવા વિશેષપણવાળો છતાં જ પાપ કર્મ કરે છે. જેઓમા પાપના ઉપર કહેલા કારણો નથી. તેને પાપકર્મનો બંધ થઈ શકતો નથી. કેમકે એ પહેલાં જ નિર્ણય કરવામાં આવેલ છે. કે-કારણના અભાવમાં કાર્ય થતું નથી.

પ્રશ્ન કરનાર ફરીથી કહે છે કે-જેઓ એવું કહે છે કે-પાપ વિનાના મનથી પાપ વિનાના વચનથી પાપ વિનાના શરીરથી હિંસા ન કરનારાઓને પાપ રહિત મનવાળાને, વિચાર વિનાના મન વચન કાય અને વાક્યવાળાને તથા અસ્પષ્ટ જ્ઞાનવાળાને પણ પાપકર્મ થાય છે. એ ખરોખર નથી. પ્રશ્ન કરનારાનો ભાવ એ છે કે-જે સમનસ્ક છે, એટલે કે-સમજ વિચારીને મન, વચન અને કાયની પ્રવૃત્તિ કરે છે, હિંસા કરે છે, તેને જ પાપકર્મનો બંધ

‘પાવે ક્રમે કજ્જર’ પાપ કર્મ ક્રિયતે, ‘તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ મિચ્છા તે એવમાહંસુ’ તત્ર યે તે એવમાહુ મિચ્છા તે એવમાહુઃ, યથોક્તાઽમનસ્કત્વાદિગુણવિશિષ્ટોઽપિ શિષ્ટઃ પાપં કર્મ કરોતીતિ તન્મિથ્યૈવ । અયં મા ય-સમનસ્કત્વાદિગુણવિશિષ્ટમનો-વાક્યાયવાક્યવત એવ એવં પાપકર્મવન્ધો ભવતિ ન તુ અમનસ્કત્વાદિગુણવિશિષ્ટ-મનોવક્યાયવત ઇતિ અભિપ્રાયઃ પ્રશ્નકર્તૃરિતિ ।

શાસ્ત્રકારઃ સમાધત્તે-તત્થ પત્રવણ ચોયમં એવં વયાસી’ તત્ર-સમુત્થિતવાદે પ્રજ્ઞાપકઃ તીર્થકૃતામભિપ્રાયવેતા નોદકં-પ્રશ્નકર્તારં લક્ષી કૃત્યૈવં વક્ષ્યમાણં વચોઽ-વાદીત । અવાદીદિત્યત્ર ભૂતકાલપ્રયોગેણ પ્રજ્ઞાપયતિ ઉત્તરવાક્યપ્રતિપાદ્યસ્યાઽનાદિ-ત્વમ્ । પૂર્વકાલે હિ એવં નિર્ણયોઽહારિ તીર્થકૃતેતિ, ‘તં સમ્મં જે મણ પુવ્વં વુત્તં’ તત્ સમ્યગ્ યન્મયા પૂર્વમુક્તમ્ । કિમુક્તં પૂર્વં તદેવ દર્શયતિ-‘અસંતપ્પં મણેણં

કા બન્ધ હોતા હૈ । જો હસસે વિપરીત હૈ અર્થાત્ અમનસ્ક હૈ તથા સમજ્ઞ વૂઝ કર પાપ મેં મન વચન કાય કી પ્રવૃત્તિ નહીં કરતા, વહ પાપકર્મ કા બન્ધ નહીં કરતા હૈ ।

અવ શાસ્ત્રકાર ઉસકા સમાધાન કરતે હૈ । હસ પ્રકાર વિવાદ ઉપસ્થિત હોને પર તીર્થકર કે અભિપ્રાય કે જ્ઞાતા આચાર્ય ને પ્રશ્નકર્તા કો લક્ષ્ય કરકે નિમ્નોક્ત પ્રકાર સે ઉત્તર દિયા । યહાં ‘અવાદીત્’ અર્થાત્ ઉત્તર દિયા, હસ ભૂતકાલીન ક્રિયા કે પ્રયોગ સે યહ સૂચિત ક્રિયા ગયા હૈ કિ ઉત્તર રૂપ વાક્ય કે દ્વારા પ્રતિપાદ્ય અર્થ અનાદિ હૈ । તીર્થકર ને પૂર્વકાલ મેં એસા હી નિર્ણય ક્રિયા થા ।

આચાર્ય કહતે હૈ-મેંને પહેલે જો કહા હૈ વહ સમ્યક્ હૈ । પહેલે કયા કહા હૈ, વહ દિખલાતે હૈ-પાપયુક્ત મન ન હોને પર પાપયુક્ત

થાય છે. આનાથી જેઓ ઉલટા છે. અર્થાત્ અમનસ્ક છે, તથા સમજી વિચા-રીને પાપમાં મન, વચન અને કાયની પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. તે પાપકર્મનો બંધ કરતાં નથી.

હવે શાસ્ત્રકાર તેનું સમાધાન કરે છે —આવી રીતે વિવાદ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તીર્થકરના અભિપ્રાયને બહુવાવાળા આચાર્યે પ્રશ્ન કરવાવાળાને ઉદ્દેશીને હવે પછી કહેવામાં આવનારો ઉત્તર આપ્યો. અહિયાં ‘અવાદીત્’ અર્થાત્ ઉત્તર આપ્યો. આ ભૂતકાળ સંબંધી ક્રિયાના પ્રયોગથી એ સૂચવેલ છે કે-ઉત્તર રૂપ વાક્ય દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ અર્થ અનાદિ છે. તીર્થકર ભગવાને પૂર્વકાળમાં એજ પ્રમાણેનો નિર્ણય કરેલ છે.

અર્થાત્ કહે છે —મેં પહેલાં જે કહેલ છે તે બરાબર છે. પહેલાં શું કહેલ છે ? તે હવે બતાવે છે.—પાપયુક્ત મન ન હોવાથી તથા પાપયુક્ત

પાવણં' અસતા મનસા પાપકેન-પાપરહિતેનાડપિ મનસા પાપં ભવતીતિ, 'અસં-
તિયાણ વર્ઘેણ પાવિયાણ' અસત્યા વાચા પાપિકયા 'અસંતણં' કારણં પાવણં'
અસતા કાયેન પાપકેન 'અદણંતેસ' અદનતો હિંમાપકુર્વતઃ 'અણવલ્લસ' અમન-
સ્કસ્ય 'અવિચારમણયણકાયવકરુસ્ય' અવિચારમનોવચનકાયવાકયસ્ય 'સુવિ-
ળમત્તિ અસસ્યો' સ્વપ્નમપિ અપદ્યતઃ-અવ્યક્તવિજ્ઞાનવતઃ 'પાવે કમ્મે કઞ્જઈ'
પાપં કર્મ ક્રિયતે-હે નોદક વિચારરહિત ! યન્મયા પ્રતિજ્ઞાતં યત્-યથોક્તગુણવિશિ-
ષ્ટાનાં પાપં કર્મ ભવતીતિ-તત્સર્વમપિ સત્યમેવ નાડપત્યમ્-અપતા મનસા અપતા
વચનેન અસતા કાયેનાડપિ અવિચારમનોવાકાયવ્યાપારેણાપિ પાપં ભવત્યેવેત્ય-
ભિપાયઃ, । પુનઃ નોદકઃ પૃચ્છતિ-'તં સમ્મ કસસ ણં તં હેઝ' તત્સમીચીનં પાપં
ભવત્યેવેતિ કસ્ય હેતોઃ । ભવદુક્કં સમ્યગેવ તત્ર કો હેતુરિત્યર્થઃ, આચાર્યઃ સુધર્મ-
સ્વામી આહ-'તત્થ સ્વલુ ભગવયા છન્નીવણિકાયહેઝ પપાત્તા' તત્ર સ્વલુ ભગવતા
પહુજીવનિકાયહેતવઃ પ્રજ્ઞતાઃ-કથિતાઃ પદ્મકારા જીવાઃ કર્મવન્ધનહેતવો ભવ-

વચનેન ઔર કાય ન હોનેપર પ્રાણી કા ઘાત ન કરને વાલે, અમનસ્ક
(મન સે રહિત) મન વચન ઔર કાય સંબંધી વિચાર સે રહિત, ઔર
અસ્પષ્ટ જ્ઞાન વાલે જીવ કો ખી પાપકર્મ હોતા હૈ । આશય યહ હૈ
કિ-હે પ્રદનકર્તા ! મૈને પહેલે જો કહા હૈ કિ પૂર્વોક્ત પ્રકાર કે જીવો
કો ખી કર્મવન્ધ હોના હૈ સો સત્ય હી હૈ, અસત્ય નહીં અર્થાત્ પાપ-
મય મન વચન ઔર કાય ન હોને પર ખી એવં મનવચન કાય સંબંધી
વિચાર ન હોને પર ખી પાપ હોતા હૈ ।

પ્રશ્નકર્તા પુનઃ પ્રશ્ન કરતા હૈ-આપને જો કહા હૈ, ઇસમેં હેતુ કયા હૈ ?

આચાર્ય કહતે હૈ-ભગવાન ને છહ જીવનિકાર્યો કો કર્મવન્ધકા
કારણ કહા હૈ । વે જીવનિકાય હસપ્રકાર હૈ-પૃથ્વીકાય સે હેકર ત્રસકાય

વચન અને કાય ન હોવાથી પ્રાણીના ઘાત ન કરવાવાળા, અમનસ્ક, (મન
વિનાના) મન, વચન, અને કાય સંબંધી વિચાર વિનાના અને અસ્પષ્ટ
જ્ઞાનવાળા, જીવને પણ પાપકર્મ હોય છે કહેવાનો આશય એ છે કે-હે
પ્રશ્ન કરવાવાળા ! મેં પહેલાં જો કહેલ છે, કે-પૂર્વોક્ત પ્રકારના જીવોને પણ
કર્મવન્ધ થાય છે, તે સત્ય જ છે. અસત્ય નથી અર્થાત્ પાપમય મન, વચન
અને કાય ન હોવા છતાં પણ અને મન, વચન તથા કાય સંબંધી વિચાર
ન હોવા છતાં પણ પાપ થાય છે. પ્રશ્ન કરનાર ફરીથી પ્રશ્ન કરે છે કે-આપે
જો કહ્યું છે, તેમા હેતુ શું છે ?

આચાર્ય કહે છે કે-ભગવાને જ જીવનિકાયેને કર્મવન્ધનું કારણ
કહેલ છે તે જીવનિકાયે-પૃથ્વીકાયથી લઈને ત્રસકાય સુધીની છે. આ જ

ન્તીતિ તીર્થકુદ્ધિરાદિષ્ટમ્ । તત્ર કે જોવા કર્મવન્ધનહેતવાત્રાહ—‘તં જહા’ તથા—
 —‘પુઢવીકાઝ્યા જાત્ર તસકાઝ્યા’ પૃથિવીકાયાદારમ્બ્ય તસકાયપર્યન્તાઃ । ‘ઈચ્છે-
 ંદિં છદિં જીવણિકાદિ’ ઇત્યેતૈઃ પઢ્મિર્જીવણિકાયૈઃ ‘આયા’ આત્મા ‘અપ્પડિ-
 હયઅપચ્ચવલાયપાવકમ્મા’ અપતિહતાપત્યાહ્યાતપાપકર્મા—ન પ્રતિહતં—વર્તમાન
 કાલે સ્થિત્યનુભાગહાસેન ન નાશિતં તથા ન પ્રત્યાહ્યાતં પૂર્વકૃતાતિવારનિન્દયા
 ભવિષ્યત્યકરણેન ન નિરાકૃતં પાપકર્મ—પાપાપ્પાપાનં યેન સોપાતિહતાપત્યા-
 હ્યાતપાપકર્મા, યઃ પુરુષ ણ્ણાં જીવાનાં હિંસયા સમુત્પન્નપાપસ્ય તપઃપ્રમૃતિમ્નિઃ
 સત્કર્મમિર્વિનાશં ન કરોતિ તથા—અનાગતપાપાનાં પ્રત્યાહ્યાનં વા ન કરોતિ,
 કિન્તુ—‘ણિચ્ચં’ નિત્યમ્ ‘પસઢવિત્તવાયવિત્તદ્દે’ પ્રશઠવ્યતિપાતવિત્તદ્દણ્ડઃ—સર્વદૈવ
 પ્રાણિનાં નિષ્ઠુરદ્દણ્ડદાને સંલગ્નવિત્તઃ, સદા દ્દણ્ડં પ્રયચ્છતિ ‘તં જહા’ તથા—
 ‘પાણાઝ્વાણ જાત્ર પરિગ્ગહે કોહે જાત્ર મિચ્છાદંસણસલ્લે’ પ્રાણાતિપાતે યાવત્
 પરિગ્રહે ક્રોધે યાવદ્ મિથ્યાદર્શનશલ્યે—પ્રાણાતિપાતાદારમ્બ્ય પરિગ્રહાન્તે પાપ
 કર્મણિ, ંવં ક્રોધાદારમ્બ્ય મિથ્યાદર્શનાન્તે શલ્યકર્મણિ અતિવૃત્તો ભવતીતિ પ્રત્યક્ષ-

પર્યન્ત । હન છહ જીવણિકાયા કે જીવોં કી હિંસા સે ઉત્પન્ન હોને વાલે પાપ
 કો જિસ પ્રાણી ને પ્રતિહત નહીં કિયા હૈ અર્થાત્ વર્તમાનકાલ મેં સ્થિતિ
 ંવં અનુભાગ કા હાસ કરકે નષ્ટ નહીં કિયા હૈ ંર પ્રત્યાહ્યાત નહીં
 કિયા હૈ અર્થાત્ પૂર્વકૃત પાપ કી નિન્દા કરકે ંવં ભવિષ્ય મેં પુનઃ ન કરને
 કા સંકલ્પ ન કરકે હટાયા નહીં હૈ—હન જીવોં કી હિંસા સે ઉત્પન્ન હોને
 વાલે પાપ કો તપસ્યા આદિ કે દ્વારા નષ્ટ નહીં કિયા હૈ ંર આગામી
 કાલ સંબંધી પાપોં કા પ્રત્યાહ્યાન નહીં કિયા હૈ, કિન્તુ જો સદૈવ નિષ્ઠુર
 ચિત્ત હોકર પ્રાણિયોં કો દંડદેને મેં લગા રહતા હૈ, જો પ્રાણાતિપાત સે
 લેકર પરિગ્રહ તક કે ંર ક્રોધ સે લેકર મિથ્યાદર્શન શલ્ય તક કે

જીવણિકાયાના જીવોની હિંસાથી ઉત્પન્ન થવાવાળા પાપને જે પ્રશ્નિયે રોક્યા
 નથી, અર્થાત્ વર્તમાનકાળમાં સ્થિતિ અને અનુભાગનો હાસ કરીને નાશ
 કરેલ નથી, તથા પ્રત્યાહ્યાન કરેલ નથી. અર્થાત્ પહેલાં કરેલા પાપની નિંદા
 કરીને તથા ભવિષ્યમાં ફરીથી તેવા પાપ ન કરવાનો સંકલ્પ ન કરીને પાપને
 તપસ્યા વિગેરે દ્વારા હટાવ્યા નથી, તથા ભવિષ્યકાળ સંબંધી પાપોનું પ્રત્યા-
 હ્યાન કર્યું નથી, પરંતુ જે હિંમેશાં દોષર ચિત્તવાળા થઈને પ્રશ્નિયોને
 મારવામાં લાગ્યા રહે છે. જે પ્રાણાતિપાતથી લઈને પરિગ્રહ સુધીના ક્રોધથી
 લઈને મિથ્યા દર્શન શલ્ય સુધીના પાપોથી—નિવૃત્ત થતા નથી. તેને જરૂર

સિદ્ધમેવેદં સત્યં નાઽસ્માભિરસત્યભાષણં ક્રિયતે-इति सिद्धान्तिनां सिद्धान्तः ।
 તતઃ પરમાચાર્યો વક્તિ-મો મોઃ-અત્ર ત્રિષયે ભગવતા તીર્થકરેણ વધકદૃષ્ટા-
 ન્તોઽપિ દર્શિતઃ, इत्येतदर्थं प्रतिपादयति, સુધર્મસ્વામી માહ-'તત્થ સ્વલુ ભગવયા'
 તત્ર સ્વલુ-311 વાક્યાલઙ્કારે ભગવતા 'વહણ દિટ્ઠંતે પળ્લંતે' વધકદૃષ્ટાન્તઃ
 પ્રજ્ઞપ્તઃ-કથિતઃ 'સે જઠાણામણ વહણ સિયા' તથથાનામ વધકઃ સ્યાત્ 'ગાહાવ-
 હસસ વા' ગાથાપતે વા 'ગાહવહપુત્તસસ વા' ગાથાપતિપુત્રસ્ય વા 'રણ્ણો વા'
 રાજ્ઞો વા 'રાયપુરિસસસ વા' રાજપુરુષસ્ય વા 'સ્વળં' ક્ષણમ્-સમયમવસરં વા
 'લદ્ધૂળં' લઙ્ઘ્વા-પ્રાપ્ય 'પવિસ્સામિ' પ્રવેક્ષ્યામિ-પ્રવેશં કરિષ્યામિ 'સ્વળં
 લદ્ધૂળં વહિસ્સામિ' ક્ષળં લઙ્ઘ્વા વધિષ્યામિ, 'સંપહારેમાણે' સમ્પ્રધારયન્-તદ્વિ-
 ષયકંવિચારં મનસિ કુર્વન્ 'સે કિં જુહુનામ સે વહર' સ કિં જુ નામ વધકઃ, 'સે'
 તસ્ય ચિન્તાવિષયસ્ય 'ગાહાવહસસ' ગાથાપતેઃ 'ગાહાવહપુત્તસસ વા' ગાથાપતિ-
 પુત્રસ્ય વા 'રણ્ણો વા' રાજ્ઞો વા 'રાયપુરિસસસ વા' રાજપુરુષસ્ય વા 'સ્વળં લદ્ધૂળં'
 ક્ષળં લઙ્ઘ્વા 'પવિસ્સામિ' પ્રવેક્ષ્યામિ 'સ્વળં લદ્ધૂળં વહિસ્સામિ' ક્ષળં લઙ્ઘ્વા
 વધિષ્યામિ । 'સંપહારે માણે' સમ્પ્રધારયન્-વિનિશ્ચિન્વન્ 'દિયા વા રાયો વા સુત્તે વા
 પાપો સે નિવૃત્ત નહીં હોતા હૈ, ઉસે અવશ્ય હી પાપકર્મ કા બન્ધ હોતા
 હૈ । યહ સત્ય પ્રત્યક્ષસિદ્ધ હૈ । અતઃપ્રવ હમારા કથન અસત્ય નહીં હૈ ।
 યહી સિદ્ધાન્તવેત્તાઓં કા સિદ્ધાન્ત હૈ ।

આચાર્ય શ્રી પુનઃ કહતે હૈ-હસ વિષય મેં તીર્થકર ભગવાન્ ને વધક
 કા દૃષ્ટાન્ત કહા હૈ, વહ હસ પ્રકાર હૈ-કોઈ વધક કિસી ગાથાપતિ
 કા, ગાથાપતિ કે પુત્ર કા, રાજા કા અથવા રાજપુરુષ કા વધ કરના
 ચાહતા હૈ ઓર વિચાર કરતા હૈ કિ મૌકા પાકર મેં હસકે ઘર મેં પ્રવેશ
 કરુંગા, મૌકા પાકર હસકા વધ કરુંગા, હસ પ્રકાર મન મેં વિચાર
 કરતા હુઆ વહ પુરુષ ગાથાપતિ. ગાથાપતિ પુત્ર, રાજા અથવા રાજ-

પાપકર્મનો બધ થાય છે. આ સત્ય પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે. તેથી જ અમારું કથન
 અસત્ય નથી. આજ સિદ્ધાન્તને બાણનારાઓનો સિદ્ધાન્ત છે.

આચાર્ય શ્રી ફરીથી કહે છે-આ વિષયમાં તીર્થકર ભગવાને વધકનું
 દૃષ્ટાન્ત કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે-કોઈ હિંસક પુરુષ કોઈ ગાથાપતિનો
 કે ગાથાપતિના પુત્રનો, રાજાનો અથવા રાજપુરુષનો વધ કરવાની ઇચ્છા કરે
 છે, અને તે વિચાર કરે છે કે-લાગ બેઠેને હું આના ઘરમાં પ્રવેશ કરીશ
 અને લાગ બેઠેને આનો વધ કરીશ. આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરતો થકો
 તે પુરુષ ગાથાપતિ, ગાથાપતિ પુત્ર, રાજા અથવા રાજપુરુષના ઘરમાં અવસર,

સુધર્મસ્ત્રામી પ્રાદ-‘જહા સે વહણ તસ્સ ગાહાવહસ્સ વાં તસ્સ ગાહાવહપુત્ત-
સ્સ વા’ યથા સ વધક સ્તસ્ય, ગાથાપતે વાં તસ્ય ગાથાપતિપુત્રસ્ય વા ‘રણો વા’
રાજો વા ‘રાયપુરિસસ્સ વા’ રાજપુરુષસ્ય વા ‘સ્વળં લદ્ધૂળં’ ક્ષળં લબ્ધ્વા ‘પત્તિસ્સામિ’
પ્રવેક્ષ્યામિ ‘સ્વળં લદ્ધૂળં વહિસ્સામિ ત્તિ સંપહારેમાળે’ ક્ષળં લબ્ધ્વા વધિષ્યામીતિ
સંગ્રહાર્યન્-इत्येवं हृदि निर्णयन् ‘दिया वा राओ वा’ दिवा वा रात्रौ वा ‘सुत्तो
वा जागरमाणे वा’ सुप्तो वा जाग्रद्वा ‘अमित्तभूए वा’ अमित्रभूतः-शत्रुभावमुप-
गतो वा ‘मिच्छासंठिए’ मिथ्यासंस्थितः ‘णिच्चं पसढविउवायचित्तदंढे’ नित्यं
प्रशठव्यतिपातचित्तदण्डः-प्रकर्षेण शठः प्रशठः व्यतिपाते चित्तं-मनो यस्य स
व्यतिपातचित्तः स्वपरदण्डहेतुत्वाद्दण्डः प्रशठश्चासौ व्यतिपातचित्तदण्डश्चेति प्रशठ-
व्यतिपातचित्तदण्डः । ‘एवमेव वाले वि सव्वेसिं पाणाणं जाव सव्वेसिं सत्ताणं’
एवमेव वालोऽज्ञानी प्राणी अपि सर्वेषां प्राणिनां यावत् सर्वेषां सत्त्वानाम् ‘दिया
वा राओ वा’ दिवा वा रात्रौ वा ‘सुत्ते वा जागरमाणे वा’ सुप्तो वा जाग्रद्वा
‘अमित्तभूए वि’ अमित्रभूतोऽपि ‘मिच्छासंठिए’ मिथ्यासंस्थितः-असत्यबुद्धियुक्तः
‘णिच्चं पसढविउवायचित्तदंढे’ नित्यं प्रशठव्यतिपातचित्तदण्डः ‘तं जहा’ तद्यथा
‘पाणाइवाए जाव मिच्छादंसणसल्ले’ प्राणातिपाते यावन्मिथ्यादर्शनशल्ये, व्यव-

प्रश्नकर्त्ता द्वारा यह स्वीकार करलेने पर आचार्य कहते हैं जैसे वधक
सोचता है कि मैं गाथापति, गाथापति पुत्र, राजा या राजपुरुष के घर में
अवसर पाकर प्रवेश करूंगा और अवसर पाकर उनका घात करूंगा,
ऐसा मन में निश्चय करता हुआ वह दिन, रात, सोते और जागते उनका
शत्रु बना रहता है, उनकी हिंसा में संलग्न चित्त रहता है, अतएव
वधक ही है, इसी प्रकार अज्ञानी प्राणी भी सभी प्राणियों, भूतों, जीवों
और सत्त्वों का दिनरात सोते और जागते अमित्र-शत्रु ही बना रहता
है, वह असत्य बुद्धि से युक्त है, उनके प्रति शठतापूर्ण हिंसा का भाव
रखता है । वह प्राणातिपात यावत् मिथ्यादर्शनशल्य में स्थित है, इसी

પ્રશ્ન કરનાર દ્વારા આ પ્રમાણે સ્વીકાર કરી લેવાથી આચાર્ય કહે છે
કે-‘જેમ હિંસક વિચાર કરે છે કે-હું’ ગાથાપતિ, ગાથાપતિનો પુત્ર, રાજા
અથવા રાજપુરુષના ઘરમાં અવસર મળતાં પ્રવેશ કરીશ અને લાગલગ્નેધને તેનો
વધ કરીશ. આ પ્રમાણે મનમાં નિશ્ચય કરતો થકો તે સતે દિવસ સૂતાં અને
જાગતાં તેનો શત્રુ બની રહે છે. અને તેની હિંસા માટે સંલગ્નચિત્ત રહે છે.
તેથી તે તેનો વધક જ છે એજ પ્રમાણે અજ્ઞાની પ્રાણી પણ સઘળા પ્રાણીઓ,
ભૂતો છતાં સત્ત્વોના રાતદિવસ અમિત્ર શત્રુ જ બન્યા રહે છે તે અસત્ય બુદ્ધિથી

સ્થિત इति शेषः । 'एवं खलु भगवया अक्खाए' एवम्-अतएव कारणात् मत्त्वता तीर्थकरेण एतादृशो बालः पुरुष आख्यातः-कथितः, असंयतादिवैगुण्यनिश्चि-
तया-‘असंजए’ असंयतः-वर्त्तमानकालिकसावच्याऽनुष्ठानसहितः आख्यातः इति
क्षिया सर्वत्र प्रथमान्तेन योजनीया । ‘अविरए’ अविरतः-विरतिभाववर्जितः
उद्विग्नअपक्ववक्त्रायापावकम्पे’ अप्रतिहताऽप्रत्याख्यातपापकर्मा न प्रतिहत-वर्त्तमान-
काले स्थित्यनुमागृहासेन न नाशितं तथा न प्रत्याख्यातं पूर्वकृताऽतिवारनिन्द्या
भविष्यत्पङ्कणेन न निराकृतं पापं कर्म-पापाऽनुष्ठानं येन स तथा । प्रायश्चित्ता-
द्विना पापविशोधनम् अनागतपापस्य प्रत्याख्यानेन संवरणं न कृतं येन स बाह्यः
इति भावः । ‘सकिरिए’ सक्रियः-सावद्यक्रियायुक्तः ‘असंवुडे’ असंवृतः-संवरभाव-
रहितः ‘एगंतदंडे’ एकान्तदण्डः-जीवेषु सर्वदैव प्राणातिपातादिक्रियायुक्तः ‘एगंत-
वाले’ एकान्तवालः-अत्यन्ताऽज्ञानी ‘एगंतसुत्ते’ एकान्तसुप्तः-मिथ्यासावद्युपगतः
‘यावि भवइ’ चापि भवति । यथा सुप्तो न कमपि शुभं व्यापारयति, तथाऽपमप्ति-
बालः शुभक्रियासु सुप्त इव सुप्त इति कथ्यते, ‘अवियारमणवयणकायत्तके’ अवि-

कारण भगवान् तीर्थकर ने कहा है कि ऐसा बाल अर्थात् अज्ञानी पुरुष
असंयत है अर्थात् वर्त्तमानकालीन पाप के अनुष्ठान से युक्त है,
अविरत है अर्थात् विरति के भाव से रहित है, उसने अपने पापों
को प्रतिहत और प्रत्याख्यात नहीं किया है, अर्थात् भूतकालीन पापों
को प्रायश्चित्त के द्वारा नष्ट नहीं किया है और भविष्यकालीन पापों का
प्रत्याख्यान नहीं किया है वह सावद्य क्रिया से युक्त है, संवरभावसे
रहित है, और एकान्तदंड है अर्थात् निरन्तर हिंसादि कृत्यों से युक्त
है । वह एकान्त अज्ञानी, एकान्तसुप्त अर्थात् मिथ्याभाव को प्राप्त होता
है । जैसे सोया पुरुष कोई शुभव्यापार नहीं करता, उसी प्रकार यह

યુક્ત છે. તેના પ્રત્યે શકતાથી યુક્ત હિંસાનો ભાવ રાખે છે, તે પ્રાણાતિપાત યાવત્
મિથ્યાદર્શન શબ્દમાં સ્થિત રહે છે. એજ કારણે ભગવાન તીર્થ કરે ઠલું છે કે-
એવા બાલ-અર્થાત્ અજ્ઞાની પુરુષ અસંયત છે-અર્થાત્ વર્તમાનકાળ સંબંધી
પાપના અનુષ્ઠાનથી યુક્ત છે, અવિરત છે. અર્થાત્ વિરતિ ભાવથી રહિત છે.
તેણે પોતાના પાપોને પ્રતિકૃત અને પ્રત્યાખ્યાત કર્યા નથી. અર્થાત્ ભૂતકા-
ળના પાપોનો પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા નાશ કરેલ નથી અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી
પાપોનું પ્રત્યાખ્યાન કરેલ નથી તે સાવધ કર્યાથી યુક્ત છે, સંવર ભાવ
વિનાશ છે. અને એકાન્ત દંડ છે, અર્થાત્ હિંમેશાં હિંસા વિગેરે કૃત્યોથી
યુક્ત રહે છે. તે એકાન્ત અજ્ઞાની એકાન્ત સુપ્ત-અર્થાત્ મિથ્યાભાવને પ્રાપ્ત
કરે છે. જેમ સૂતેલા પુરુષ કોઈ શુભ વ્યાપાર કરતો નથી, એજ પ્રમાણે

ચારમનોવચનકાયવાક્ય:-સ બાલઃ વિચારરહિતમનોવચનાદિયુક્તઃ 'સુવિળમવિ ણ પસ્સહ પાવે ય સે કમ્મે કહ્જહ' સ્વપ્નમપિ ન પश्यति-સ્વપ્નેઽપિ ધર્મ ન જાનાતિ, અથ તસ્ય પાપં કર્મ ક્રિયતે-પાપકર્મબન્ધો ભવતિ, 'જહા સે વહણ' યથા સ વર્ધકઃ 'તસ્સ વાં ગાહાવહસ્સ જાવ તસ્સ વા રાવપુરિસસ્સ પત્તેમં પત્તેયં' તસ્ય વા ગાથા-પતે યાવત્તસ્ય રાજપુરુષસ્ય વા પ્રત્યેકં પ્રત્યેકમ્-एकैकम्, અત્ર યાવત્પદેન ગાથા-પતિપુત્રસ્ય રાજશ્ચ ગ્રહણં ભવતિ, 'ચિત્તસમાદાય દિયા વા રાત્રો વા સુત્તે વા જાગર-માણેવાં' ચિત્તસમાદાય-વધેષુ સ્વક્રીયાં ઘાતમનોવૃત્તિમાદાય દિવા વા રાત્રી વા સુપ્તો વા જાગ્રદ્વા, 'અમિત્તભૂણ' અમિત્રભુતઃ-શત્રુભાવમુપપન્નઃ, 'મિચ્છાસંઠિણ' મિથ્યા-સંસ્થિતઃ-અસત્યબુદ્ધિયુક્તઃ, 'ણિચ્ચં' નિત્યમ્ 'પસઠવિઝ્ઞાપચિત્તદંડે ભવહ' પ્રશઠ-વ્યતિપાતચિત્તદંડો ભવતિ-પ્રકર્ષેણ શઠઃ પ્રશઠઃ વ્યતિપાતે-પ્રાણાતિપાતે ચિત્તં-મનો યસ્ય સંતથાભૂત-ધૂર્તતાયુક્તમનોવૃત્તિમાન 'एवमेव बाले' एवमेव बालो यथा-વર્ધકો નોનિવૃત્ત પાપકર્મ-તથા બાલોઽપિ ન નિવૃત્તપાપકર્મ 'सर्व्वेसि पाणाणं' सर्व्वेषां प्राणिनाम् 'जाव सर्व्वेसि सताणं' यावत् सर्व्वेषां सत्त्वानाम्-અત્ર યાવત્પદેન સર્વેષાં ભૂતાનાં સર્વેષાં જીવાનાં સર્વેષાં સત્ત્વાનામ્-इत्येषां पदानां ગ્રહણં ભવતિ 'पत्तयेयं

અજ્ઞાની જીવ મો શુભ ક્રિયાઓં મેં પ્રવૃત્તિ નહીં કરતા, અતઃ એવ સુસ કે સમાન હૈ। વહ વિચાર રહિત મન વચન કાય એવં વાક્ય વાલા હૈ। ધર્મ કરને કા સ્વપ્ન મો નહીં દેખના હૈ। ઉસે પાપકર્મ કા બન્ધ હોતા હૈ।

જેસે વહ ઘાતક ગાથાપતિ, ગાથાપતિપુત્ર, રાજા યો રાજપુરુષ કે ઘાત મેં ચિત્ત લગાયે રહતા હૈ ઓર દિન, રાત, સોતે જાગતે ઉનકે પ્રતિ શત્રુતા રાખતા હૈ, ઉનકો ધોલા દેતા હૈ ઓર અપચિત્ત ધૂર્તતા કે સાથ-ઉનકે ઘાત કા વિચાર કરતા રહતા હૈ, ઉસી પ્રકાર પાપકર્મ સે ચિરત ન હોને વાલા બાલ જીવ મો પાપોં સે નિવૃત્ત નહીં હોતા। વહ

આ અજ્ઞાની હવ પણ શુભ ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. એથી જ સુતે-જાગતો જોમ-જો છે. તે વિચાર વિનાના મન વચન, અને કાયવાણ છે. તેઓ ધર્મ કરવાનું સ્વપ્ન પણ દેખતા નથી. તેને પાપકર્મનો અંધ થાય છે.

જેમ તે ઘાતક ગાથાપતિ, ગાથાપતિ પુત્ર, રાજા-અથવા રાજપુરુષને મારી કતલ કરવામાં ચિત્ત પડેલી રાખે છે, અને રાત દિવસ સૂતાં કે જાગતાં તેની પ્રત્યે 'શત્રુપણ' રાખે છે, તેને દગોદે છે, અને અત્યંત ધૂર્તપણની સાથે તેના આત્મનો વિચાર કરે છે, એજ પ્રમાણે પાપકર્મથી નિવૃત્ત ન થનાર બાલ-અજ્ઞાની હવ પણ પાપોથી નિવૃત્ત થતા નથી, તે દરેક પ્રાણી, હવ હવ

પતેયં' પ્રત્યેકં પ્રત્યેકમ્-एकैकम् 'चित्तसमादाय' चित्तं समादाय-वध्येषु घातक-
मनोवृत्तिमादाय 'दिवा वा रात्रौ वा' दिवा वा रात्रौ वा 'सुप्ते वा जाग्रमाणे वा'
सुप्तो वा जाग्रद्वा 'अमित्रभूए' अमित्रभूतः 'मिच्छासंठिए' मिथ्यासंस्थितः 'णिच्चं'
नित्यम् 'पशद्विउवायचित्तदडे' पशद्व्यतिपातचित्तदण्डः 'भवइ' भवति, यथा-
वधरूपस्य समयाद्यभावेन वध्यस्य मारणाऽसम्भवेऽपि तद्विषयकाऽनिष्टचिन्तनरूपा-
ऽप्रशस्तध्यानाद् हिंसकत्वं नातिवर्तते । तथा-संयमविरत्याद्यभाववतोऽज्ञानिनो-
जीवसङ्घातस्य साक्षात्माणातिपाताऽभावेऽपि चिन्ताद्वारा हिंसकत्वं नाऽपैति ।
अतो यदुक्तम्-अज्ञानिनां हिंसकत्वं भवत्येव तत्सम्पद्येव व्यवस्थितमिति । सू० २।६४।

પ્રત્યેક પ્રાણી, ભૂત, જીવ ઓર સત્ત્વ કે પ્રતિ ઘાતક મનોવૃત્તિ ધારણ
કરકે દિન ઓર રાત, સોતા હુઆ ઓર જાગતા હુઆ ઉનકા શત્રુ બના
રહતા હૈ, પ્રતિકૂલ વ્યવહાર કરતા હૈ ઓર અત્યન્ત શઠતાપૂર્વક ઉનકી
હિંસા કી વાત હી સોચતા રહતા હૈ ।

તાત્પર્યં યહ હૈ કિ જૈસે ઉક્ત ઘાતક પુરુષ કો ઘાત કરને કા અવ-
સર નહીં મિલતા ઓર હસ કારણ વહ ઘાત નહીં કર-પાતા, ફિર મી
ઘાત કી વાત હી સોચતે રહને સે અપને અપ્રશસ્ત ચિન્તન કે કારણ-વહ
હિંસક હી કહલાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર સંયમ એવં વિરતિ આદિ સે રહિત
અજ્ઞાની જીવ જીવનિકાર્યો કી સાક્ષાત્ હિંસા નહીં કરતા, ફિર મી
હિંસા કા ચિન્તન કરતે રહને કે કારણ હિંસક હી હૈ । અતએવ અજ્ઞાની
જીવ હિંસક હોતે હી હૈ, યહ કથન સમીચીન હી હૈ ॥૨॥

અને સત્ત્વપ્રત્યે ઘાતકમનોવૃત્તિ ધારણ કરીને રાત દિવસ સૂતો થકો અથવા
-જાગતો-થકો તેનો શત્રુ-બને છે. અને પ્રતિકૂળ-ઉલ્ટો વ્યવહાર કરે છે. અને
-અત્યંત શઠ પણાથી તેની હિંસાની વાતનો જ વિચાર કરે છે.

તાત્પર્યં એ છે કે-જેમ તે ઘાતક પુરુષને ઘાત કરવાને મોકો મળતો
નથી, અને તે કારણથી તે ઘાત કરી શકતો નથી, તો પણ ઘાત કરવાનો
જ વિચાર કરતા રહેવાથી પોતાના અપ્રશસ્ત ચિંતનના કારણે તે હિંસક જ
કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે સંયમ અને વિરતિ વિગેરે વિનાનો અજ્ઞાની જીવ
જીવનિકાર્યોની સાક્ષાત્ હિંસા કરતા નથી. તો પણ હિંસાનું ચિંતન કરતા
રહેવાથી હિંસક જ ગણાય છે. તેથી જ અજ્ઞાની જીવ હિંસક જ હોય છે.
-એજ કથન યોગ્ય છે. ॥સૂ०-૨૧॥

મૂળમ્—જો ઇળટ્ટે સમટ્ટે ઇહ સ્ખલુ વહવે પાણા ભૂયા જીવા સત્તા સંતિ જે ઇમેણં સરીરસમુસ્સણ જો દિટ્ઠા વા જો સુયા વા નાભિમયા વા નો વિન્નાયા વા જેસિં જો પત્તેયં પત્તેયં ચિત્તસ-
માયાણ દિયા વા રાઓ વા સુત્તે વા જાગરમાણે વા અમિત્તભૂણ
મિચ્છાસંઠિણ ણિચ્છં પસઠવિઝવાયચિત્તદંડે તં જહા પાણાઇવાણ
જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે ॥સુ. ૩॥૬૫॥

છાયા—નાયમર્થઃ સમર્થઃ ઇહ સ્ખલુ વહવઃ પ્રાણાઃ ભૂતાઃ જીવાઃ સત્તાઃ
સન્તિ, યે અનેન શરીરસમુચ્છ્રેયેન ન દૃષ્ટા વા ન શ્રુતા વા નાભિમતા વા ન વિજ્ઞાતા
વા યેષાં નો પ્રત્યેકં ચિત્તં સમાદાય દિવા વા રાત્રીવા સુપ્તો વા જાગ્રદ્વા અમિત્રભૂતાઃ
મિથ્યાસંસ્થિતાઃ નિત્યં પ્રશઠવ્યુત્પાતચિત્તદંડઃ તથા પ્રાણાતિપાતે યાવદ્
મિથ્યાદર્શનશલ્યે ॥સૂ. ૩॥૬૫॥

ટીકા—પુનરપ્યાહ નોદેકઃ ‘જો ઇળટ્ટે સમટ્ટે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ—યદુક્તં ભગવતા
સર્વે જીવાઃ સર્વેષાં હિંસકાં સ્તન્ન યુક્ત તત્રાહ—કથન્નાયમર્થો યુક્તસ્તત્રાહ—‘ઇહ સ્ખલુ
વહવે પાણા ભૂયા જીવા સત્તા સંતિ’ ઇહ સંમારે સ્ખલુ—નિશ્ચયેન વહવઃ પ્રાણાઃ ભૂતાઃ
જીવાઃ સર્વે સત્તાઃ ત્રસાઃ સ્થાવરસૂક્ષ્મવાદભેદમિન્તાઃ સન્તિ । ‘જે ઇમેણં સરીર-
સમુસ્સણં’ એડનેન શરીરસમુચ્છ્રેયેન—શરીરપરિચયેન ‘જો દિટ્ઠા વા નો સુયા વા
નાભિમયા વા નો વિન્નાયા વા’ અસ્મામિઃ ન દૃષ્ટા વા’ ન શ્રુતા વા’ શ્રવણેન્દ્રિયેન,

‘જો ઇળટ્ટે સમટ્ટે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન કર્તા પુનઃ કહતા હૈ—યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ,
અર્થાત્ આપને જો કહા હૈ કિ અજ્ઞાન ઓર અવિરત જીવ સય પ્રાણિયો
કે હિંસક હૈ, યહ કથન ટીક નહીં હૈ । હિંસ સંસાર મેં વહુત સે એસે
ત્રસ ઓર સ્થાવર તથા સૂક્ષ્મ ઓર વાદર પ્રાણી હૈ જિનકે શરીર કા
પરિમાણ હિતના છોટા હોના હૈ કિ વહ ન કમી દેખા જાતા હૈ ઓર ન

‘જો ઇળટ્ટે સમટ્ટે’ इत्यादि

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન કરનાર શરીરી કહે છે. આ કથન બરોબર નથી. અર્થાત્
આપે જે કહ્યું છે, કે—અજ્ઞાની અને અવિરત જીવ સંઘના પ્રાણિયોના હિંસક
છે. આ કથન બરોબર નથી આ સંસારમાં ઘણા એવા ત્રસ અને સ્થાવર
તથા સૂક્ષ્મ અને વાદર પ્રાણી છે, કે જેના શરીરનું પ્રમાણ એટલું નાનું
હોય છે કે—તે ક્યારેય બેઈ શકાતું નથી, તેમ સાંભળી પણ શકાતું નથી.

નામિમતા વા-વિશેષતઃ ઇષ્ટરૂપેણ ન સ્વીકૃતાઃ, ન વિજ્ઞાતા વા-એ સત્રતો મિત્રાણિ વાં इत्येव रूपेण न विज्ञाताः 'जेसि णो पत्तेयं पत्तेयं चित्तसमायाप' येषां नो प्रत्येकं प्रत्येकं चित्तं समादाय-न वध्येषु घातकमनोवृत्तिमादाय दिया वा रात्रौ वा' दिवा वा रात्रौ वा 'सुप्ते वा जागरमाणे वा' सुप्तौ वा जाग्रद्रा 'अमित-शूल' अमित्रभूतः 'मिच्छासंठिण' मिथ्यासंस्थितः-असत्यबुद्धियुक्तः. 'निच्छं प्रसद-विज्ञायचित्तदंढे' नित्यं प्रशठव्यतिपातचित्तदण्डः प्रकर्षेण शठः प्रशठः व्यतिपाते-प्राणातिपाते चित्तं-मनोवृत्तिर्यस्य स प्रशठव्यतिपातचित्तः स्वपरदण्डहेतुत्वाद् दण्डः-स चासौ दण्डश्चेति प्रशठव्यतिपातचित्तदण्डः, 'तं जहा पाणाइवाए जाव मिच्छा-दंसणसत्ते' तद्यथा प्राणातिपाते यावद् मिथ्यादर्शनशल्ये ॥सू० ३-६॥

સુના જાતા હૈ । હમ યહ બી નહીં જાનતે કિ વે હમારે શત્રુ હૈં યા મિત્ર હૈં । અર્થાત્ હમ ઉન્હેં દેલતે બી નહીં હૈં, સુનતે બી નહીં હૈં । એસે જીવોં કે વિષય મેં, એક એક પ્રાણી કો લેકર ઘાતક મનોવૃત્તિ ધારણ કી જાએ, દિન રાત સોતે ઓર જાગતે ડનકે પ્રતિ શત્રુના ધારણ કી જાએ, અસત્ય બુદ્ધિ રક્ષી જાએ, અત્યંત શઠતાપૂર્વક ડનકે પ્રાણાતિપાત મેં મન લગાયા જાએ ઓર પ્રાણાતિપાત સે લેકર મિથ્યાદર્શન શલ્ય તકકે પાપોં મેં પ્રવૃત્તિ કી જાએ યહ કૈસે સંભવ હો સકતા હૈ? તાત્પર્ય યહ હૈ કિ હસ જગત્ મેં વહુન સે એસે સૂક્ષ્મ જીવ હૈં જો હમારે દેલને સુનને મેં બી નહીં ઓતે । ડનકે પ્રતિ હિંસા કી ભાવના ઉત્પન્ન નહીં હોતી । એસી સ્થિતિ મેં ડનકી હિંસા કા પાપ કૈસે લગ સકતા હૈ? ॥૩॥

અમે એ પણ જાણતા નથી, કે-તેઓ અમારા શત્રુ છે, કે મિત્ર છે? અર્થાત્ અમે જ્યારે તેને દેખતા પણ નથી, એવા જીવોના સંબંધમાં એક એક પ્રાણીને લઈને ધ તક મનોવૃત્તિ ધારણ કરવામાં આવે રાત દિવસ સૂતાં કે જાગતાં તેમના પ્રત્યે શત્રુ પણ ધારણ કરવામાં આવે. અસત્ય બુદ્ધિ રાખવામાં આવે. અત્યંત શકપણ પૂર્વક તેઓના પ્રાણાતિપાતમાં મન લગાવી શકાય, અને પ્રાણાતિપાતથી લઈને 'મિથ્યાદર્શન' 'શલ્ય' સુધીના પાપોમાં પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે. આ કેવી રીતે સંભવી શકે?

તાત્પર્ય એ છે કે-આ જગતમાં વસ્યાં એવા સૂક્ષ્મ જીવો છે કે જેઓ અમારા દેખમાં કે સંબંધવામાં પણ આવતા નથી. તેઓના પ્રત્યે હિંસાની ભાવના ઉત્પન્ન થતી નથી. એવી સ્થિતિમાં તેઓની હિંસાનું પાપ કેવી રીતે લાગી શકે? ॥સૂં ૩ા

मूकम्-आयरिण आह-तत्थ खलु भगवया दुवे दिट्ठंता-
पाणत्ता, तं जहा-संनि दिट्ठंते य असंनि दिट्ठंते य, से किं तं संनि-
दिट्ठंते । जे इमे संनिपंचिदिया पज्जत्तगा एएसि णं छ जीवनि-
काए पडुच्च तं जहा-पुढवीकाय जाव तसकार्यं, से एगइओ
पुढवीकाएणं किच्चं करेइ वि कारवेइ वि, तस्स णं एवं भवइ-
एवं खलु अहं पुढवीकाएणं किच्चं करेमि वि कारवेमि वि, णो
चेव णं से एवं भवइ इमेण वा इमेण वा, से एएणं पुढवीकाएणं
किच्चं करेइ वि कारवेइ वि से णं तओ पुढवीकायाओ असंजय
अविरय अप्पडिहय अपच्चक्खायपावकम्मे यावि भवइ, एवं जाव
तसकाए त्ति भाणियच्चं से एगइओ छ जीवनिकाएहिं किच्चं करेइ
वि कारवेइ वि, तस्स णं एवं भवइ-एवं खलु छ जीवनिकाएहिं
किच्चं करेमि वि कारवेमि वि, णो चेव णं से भवइ-इमेहिं वा
इमेहिं वा, से य तेहिं छहिं जीवनिकाएहिं जाव कारवेइ वि से
य तेहिं छहिं जीवनिकाएहिं असंजय अविरय अप्पडिहय अप-
च्चक्खायपावकम्मे, तं जहा-पाणाइवाए जाव मिच्छादंसण-
सल्ले, एस खलु भगवया अक्खाए असंजए अविरए अप्पडि-
हय अपच्चक्खायपावकम्मे सुविणमवि अपस्सओ पावे य से
कम्मे कज्जइ से तं संनिदिट्ठंते । से किं तं असंनिदिट्ठंते ? जे
इमे असन्निणो पाणा, तं जहा-पुढवीकाइया जाव वणस्सइ-
काइया छट्ठा वेगइया तसा पाणा, जेसि णो तक्काइ वा सत्ताइ
वा पन्नाइ वा मणाइ वा वई वा सयं वा करणाए अत्तेहिं वा

काशवेत्ति ए करंतं वा समणुजाणित्त ए, तेऽवि णं बाला सदवेत्ति
 पाणाणं जाव सदवेत्ति सत्ताणं दिया वा राओ वा सुत्ता वा
 जागरमाणा वा अमित्तभूया मिच्छासंदिया निच्चं पसढविउ-
 वायचित्तदंडा तं जहा-पाणाइवाए जाव मिच्छादंसणसल्ले
 हुच्चैव जाव णो चैव मणो णो चैव वई पाणाणं जाव सत्ताणं
 दुक्खणयाए सोयणयाए जूरणयाए तिप्पणयाए पिट्ठणयाए
 परितप्पणयाए ते दुक्खणसोयण जाव परितप्पणवहबंधण-
 परिकिलेसाओ अप्पडिविरया भवंति । इइ खलु से असन्नि णो
 ऽवि सत्ता अहोनिस्सि पाणाइवाए उवक्खाइज्जंति जाव अहो-
 निस्सि परिग्गहे उवक्खाइज्जंति जाव मिच्छादंसणसल्ले उव-
 क्खाइज्जंति 'एवं भूयवाई' सव्वजोणिया वि खलु सत्ता
 सन्निणो हुच्चा असन्निणो होंति असन्निणो हुच्चा सन्निणो
 होंति, होच्चा सन्नी अदुवा असन्नी, तत्थ से अविविचित्ता
 अविधूणित्ता असमूच्छित्ता अणणुतावित्ता असन्नि कायाओ वा
 सन्निकाए संकमंति सन्निकायाओ वा असन्निकायं संकमंति
 सन्निकायाओ वा सन्निकायं संकमंति, असन्निकायाओ वा
 असन्निकायं संकमंति, जे एए सन्नी वा असन्नी वा सव्वे ते
 मिच्छाया रा निच्चं पसढविउवायचित्तदंडा, तं जहा-पाणा-
 इवाए जाव मिच्छादंसणसल्ले, एवं खलु भगवया अक्खाए
 असंजए अविरए अप्पडिहयअपच्चक्खायपावकम्मे सकिरिण
 असंवुडे एगंतदंडे एगंतबाले एगंतसुत्ते से बाले अवियारमणवयण
 कायवक्के सुविणमवि ण पासइ पावे य से कम्मे कज्जइ । सू० ४।६६।

छाया—आचार्य आह—तत्र खलु भगवता द्वौ दृष्टान्तौ प्रज्ञप्तौ तद्यथा—संज्ञि-
दृष्टान्तश्चाऽसंज्ञिदृष्टान्तश्च, स कः संज्ञिदृष्टान्तः । ये इमे संज्ञिपञ्चेन्द्रियाः पर्या-
प्तकाः, एतेषां खलु षड्जीवनिकायान् प्रतीत्य, तद्यथा—पृथिवीकायं यावत् त्रस-
कायम् । स एकतयः पृथिवीकायेन कृत्यं करोति अपि कारयत्यपि, तस्य खल्वेवं
भवति । एवं खल्वहं पृथिवीकायेन कृत्यं करोम्यपि कारयाम्यपि नो चैव खलु
तस्यैवं भवति, अनेन वाऽनेन वा, स एतेन पृथिवीकायेन कृत्यं करोत्यपि—कार-
यत्यपि—स खलु ततः पृथिवीकायादसंयताऽविरताऽप्रतिहताऽप्रत्याख्यातपाप-
कर्मा चापि भवति । एवं यावत् त्रसकायेष्वपि भणितव्यम् । स एकतयः षड्
जीवनिकायैः कृत्यं करोत्यपि कारयत्यपि तस्य खल्वेवं भवति । एवं खलु षड्
जीवनिकायैः कृत्यं करोम्यपि कारयाम्यपि नो चैव खलु तस्यैवं भवति, एभिर्वा—
एभिर्वा, स च तैः षड्भिर्जीवनिकयैः कृत्यं करोत्यपि कारयत्यपि । स च तेभ्यः
षड् जीवनिकायेभ्योऽसंयताऽविरताऽप्रतिहताऽप्रत्याख्यातपापकर्मा । तद्यथा प्राणा-
तिपाते यावद् मिथ्यादर्शनशल्ये । एष खलु भगवता आख्यातोऽसंयतोऽविरतोऽ-
प्रत्याख्यातपापकर्मा स्वप्नमप्यपश्यन् पापं च कर्म स करोति तदेतत् संज्ञिदृष्टान्तः ।
स कोऽसंज्ञिदृष्टान्तः ? ये इमे असंज्ञिनः प्राणाः तद्यथा—पृथिवीकायिका यावद्वन-
स्पतिकायिकाः पृष्ठा एकतये त्रसाः प्राणाः । येषां नो तर्क इति वा, संज्ञा इति
वा, प्रज्ञा इति वा, मन इति वा, वाग्वा, सायं वा कर्तुमन्यै वा कारयितुं कुर्वन्तं
वा समनुज्ञातुम्, तेऽपि खलु बालाः । सर्वेषां प्राणानां यावत्सर्वेषां सत्त्वानां
दिवा वा, रात्रौ वा, सुप्ता वा, जाग्रतो वा, अमित्रभूता मिथ्यासंस्थिताः, नित्यं-
प्रशठ्व्यतिपातचित्तदण्डाः । तद्यथा—प्राणातिपाते यावद् मिथ्यादर्शनशल्ये ।
इत्येवं यावत्—नो चैव मनो नो चैव वाक् प्राणानां यावत् सत्त्वानां दुःखनतया—
शोचनतया—ज्वाणतया—तेपनतया—पिष्टनतया—परितापनतया ते दुःखनशोचन
यावत्परितापनवध्वन्धनपरिक्लेशेभ्योऽप्रतिविरता भवन्ति । इति खलु तेऽसंज्ञि-
नोऽपि सत्त्वाः अहर्निशं प्राणातिपाते उपाख्यायन्ते यावदहर्निशं परिग्रहे—उपा-
ख्यायन्ते यावद् मिथ्यादर्शनशल्ये—उपाख्यायन्ते (एवंभूतो वादी) सर्वबोनिताः
अपि खलु सत्त्वाः संज्ञिनो भूत्वाऽसंज्ञिनो भवन्ति । असंज्ञिनो भूत्वा संज्ञिनो
भवन्ति । भूत्वा संज्ञिनोऽथवाऽसंज्ञिनस्तत्र तेऽविविच्याऽविधूयाऽसमुच्छिद्याऽननुता-
प्याऽसंज्ञिकायात् वा संज्ञिकायं संक्रामन्ति । संज्ञिकायाद्वाऽसंज्ञिकायं संक्रामन्ति ।
संज्ञिकायाद्वा संज्ञिकायं संक्रामन्ति । असंज्ञिकायाद्वाऽसंज्ञिकायं संक्रामन्ति ।
ये एते संज्ञिनो वाऽसंज्ञिनो वा, सर्वे ते मिथ्याचाराः नित्यं प्रशठ्व्यतिपातचित्त

દષ્ટાઃ । તથા-પ્રાણાતિપાતે યાદુ દિથ્યાદર્શનશલ્યે । एवं खलु भगवता-
 श्रुत्यातोऽसंयतोऽविरतोऽप्रतिद्वताऽप्रत्याख्यातपापकर्मा-सक्रियोऽसंवृत एकान्त-
 दण्ड एकांतवल एकान्तसुतः । स बालोऽविचारमनोवचनकायवाक्यः स्वप्नमपि
 न पश्यति-पापं च कर्म क्रियते ॥सू० ४-६६॥

ટીકા—અતઃપ્રવ ન સર્વે હિંસકા સ્ત્રવ આચાર્યઃ પ્રાહ-‘તત્થ’ તન્ન-હિંસકા-
 ડહિંસકવિષયે સ્વલુ-ઇતિ વા વાક્યાલક્ષારે પૂર્વવૃત્તસ્ય પ્રજાપકો વા । ‘મગવયા’
 મગવતા-અશેષગુણશાલિના તીર્થકરેણ ‘દુવે દિદ્વંતા ષણ્ણતા’ દ્વૌ-દ્વિમકારકૌ દષ્ટા-
 ન્તૌ પ્રજ્ઞપ્તૌ-પ્રદર્શિતૌ, ‘તં જહા’-તથથા ‘સંનિદિદ્વંતે ય અસંનિદિદ્વંતે ય’ સંઙ્ગિ-
 દષ્ટાન્તશ્ચાઽસંઙ્ગિદષ્ટાન્તઃ । સંજ્ઞા-કાયિકવાચિકમાનસિકચેષ્ટા સા વિદ્યતે યસ્ય
 સ સંજ્ઞી, તસ્ય દષ્ટાન્તઃ સંઙ્ગિદષ્ટાન્તઃ । તદ્ગિન્નોઽસંઙ્ગિદષ્ટાન્તઃ, ‘સે કિં તં સંનિ-
 દિદ્વંતે’ સ કઃ સંઙ્ગિદષ્ટાન્તઃ ‘જે ઇમે સંનિપર્ચિદિયા પઞ્જત્તગા એસિ ણં છજીવ-
 નિકાપ પહુચ્ચ’ યે ઇમે સંઙ્ગિઞ્ચેન્દ્રિયાઃ પર્યાપ્તકા જીવાઃ સન્તિ એતેપાં મધ્યે
 પૃથિવીકાયાદારભ્ય ત્રસકાયપર્યન્તાન્ પટ્ટજીવનિકાયાન્ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય પટ્ટજીવ-

‘તત્થ સ્વલુ મગવયા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ-આચાર્ય શ્રી ઉત્તર દેતે હુપ કરતે હૈં-ઇસ વિષયમેં સર્વગુણ-
 સમ્પન્ન મગવાન્ શ્રી તીર્થકર દેવ ને દો દષ્ટાન્ત કહે હૈં । વે ઇસ પ્રકાર
 હૈં-સંઙ્ગિદષ્ટાન્ત ઔર અસંઙ્ગિ દષ્ટાન્ત । જિન જીવોં મેં સંજ્ઞા અર્થાત્
 કાયિક, વાચિક ઔર માનસિક ચેષ્ટા પાઈ જાતી હૈં, વે સંજ્ઞી કહલાતે
 હૈં । ઉસકા દષ્ટાન્ત સંઙ્ગિ દષ્ટાન્ત કહલાતા હૈ । ઇસસે વિપરીત અસંઙ્ગિ
 દષ્ટાન્ત સમજના ચાહિય ।

इनमें से संज्ञि दृष्टान्त क्या है ? यह जो संज्ञी पंचेन्द्रिय पर्याप्त
 जीव हैं, इनमें पृथ्वीकाय से लगा कर त्रसकाय पर्यन्त पट्ट जीवनिकायो

‘तत्थ खलु भगवया’ इत्यादि

ટીકાર્થ-આચાર્યશ્રી ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-આ વિષયમાં સર્વગુણ સમ્પન્ન
 ભગવાન્ શ્રી તીર્થકર દેવે બે દષ્ટાન્તો કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે છે.-સંઙ્ગિદષ્ટાન્ત
 અને અસંઙ્ગિ દષ્ટાન્ત બે જીવોમાં સંજ્ઞા અર્થાત્ કાયિક, વાચિક, અને માન-
 સિક ચેષ્ટા ભેળવવામાં આવે છે. તેઓ સંજ્ઞી કહેવાય છે. તેનું દષ્ટાન્ત સંજ્ઞિ-
 દષ્ટાન્ત કહેવાય છે. તેનાથી વિપરીત અર્થાત્ ઉલટુ અસંજ્ઞિ દષ્ટાન્ત સમજવું.

આ પૈકી સંજ્ઞિ દષ્ટાન્ત શું છે ? બે આ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવો
 છે, તેઓમાં પૃથ્વીકાયથી લઈને ત્રસકાય પર્યન્તના પટ્ટકાયોમાંથી કોઈ કોઈ

નિકાયવિષયે इत्यर्थः 'तं जहा' तद्यथा 'पृथ्वीकायं जाव तसकाय' पृथिवीकायं यावत् तसकायम्, यावत्पदेन-अप्तेजोवायुवनस्पतीनां संग्रहः । 'से एगइओ पुढवी-काएणं किच्चं करेइ वि कारवेइ वि' स एकतयः पृथिवीकायेन जीवेन कृत्यं-स्वीयं कार्यजातम्-आहारादिकं करोति कारयति च । 'तस्स णं एव भवइ' तस्य खलु कार्यकर्तुः पुरुषस्य एवं भवति-स एवमेव वक्तुं शक्नोति 'एवं खलु अहं पुढवीकाएणं किच्चं करेमि वि कारवेमि वि' एवं खलु अहं पृथिवीकायेन कृत्यं कार्यं करोम्यपि कारयाम्यपि अनुमोदयाम्यपि 'णो चेव णं से एवं भवइ इमेण वा इमेण वा' नो चेव खलु तस्य-कार्यकर्तुः पुरुषस्यैवं भवति-तस्य विषये नैवं कथयितुमन्यैः शक्यते यद् अनेनाऽनेन वा-अमुकाऽमुकपृथिवीकायेन स्वकृत्यं करोति कारयति वा, इति । 'से एणं पुढवीकाएणं किच्चं करेइ वि कारवेइ वि' स एतेन-अमुकेन पृथिवीकायेन कृत्यं-कार्यं करोत्यपि, कारयत्यपि यदा स पृथिवी-कायेन कार्यं करोति कारयति तदा नैवं कथयितुं शक्यते यद्यममुकेनैव पृथिवी-कायेन कार्यं करोति कारयति अमुकेन व्यक्तिविशेष कार्यं न करोति न वा कारयति

में से कोई-कोई मनुष्य पृथ्वीकाय से अपना आहार आदि कृत्य करता है और कराता है । उसके मन में ऐसा विचार होता है कि मैं पृथ्वी-काय से अपना काम करता हूं या कराता हूं (या अनुमोदन करता हूं) । उसके सम्बन्ध में ऐसा नहीं कहा जा सकता कि वह अमुक पृथ्वी-से ही कार्य करता या कराता है, सम्पूर्ण पृथ्वी से नहीं करता या नहीं कराता है । उसके संबंध में तो यही कहा जाता है कि वह पृथ्वीकाय से कार्य करता है और कराता है । अतएव वह सामान्य रूप से ही पृथ्वीकाय का विराधक कहलाता है । सामान्य में सभी विशेषों का समावेश हो जाता है, अतएव यह नहीं कहा जा सकता कि वह अमुक पृथ्वीकाय का विराधक है, अमुक का नहीं । इस कारण वह

મનુષ્ય પૃથ્વીકાયથી પોતાનો આહાર વિગેરે કાર્યો કરે છે, અને કરાવે છે. તેમના મનમાં એવો વિચાર હોય છે કે-હું 'પૃથ્વીકાયથી પોતાનું કામ કરું છું. અથવા કરાવું છું' (અથવા અનુમોદન કરું છું) તેઓના સંબંધમાં એવું કહી શકાતું નથી કે તે અમુક પૃથ્વીકાયથી જ કાર્ય કરે છે. અથવા કરાવે છે, સંપૂર્ણ પૃથ્વીથી કરતા નથી કે કરાવતા નથી. તેના સંબંધમાં તો એજ કહી શકાય કે-તે પૃથ્વીકાયથી કાર્ય કરે છે અને કરાવે છે તેથી જ તે સામાન્ય પક્ષાથી જ પૃથ્વીકાયના વિરાધક કહેવાય છે. સામાન્યમાં સઘળા વિશેષોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. તેથી જ એ કહી શકાતું નથી કે તે

અપિ, કિન્તુ-સમાન્યતઃ એવ પૃથ્વીકાયાન્ વિરાધયતીત્યુચ્યતે । અતઃ સ સામાન્યતઃ સર્વાવચ્છિન્નં પૃથ્વીકાયાનાં વિરાધક એવેતિ । 'સે જં તન્નો પૃથ્વીકાયાઓ અસંજય-અવિરય-અપ્પહિદયઅપચ્ચવાયપાવકમ્મે યાવિ ભવઈ' સંખલુ એતાદશઃ પુરુષસ્તતઃ પૃથ્વીકાયાજીવાત્-અસંયતાડવિરતાડપતિહતાડપત્યાખ્યાતપાપકર્માં ચાપિ ભવતિ તત્રાડસંયતઃ-વર્તમાનકાલિકસાવધાડનુષ્ઠાનપ્રવૃત્તઃ, અવિરતઃ-અતીતાડનાગતપાપાદનિવૃત્તઃ, અપતિહતાડપત્યાખ્યાતપાપકર્મા-ન પ્રત્યાખ્યાતં પૂર્વકૃતા-તિચારનિન્દયા ભવિષ્યત્કરણેન તથા-ન પ્રતિહતં-ન નિરાકૃતં-ન નાશિતં પાપ-કર્મ યેન સ તથા, તતઃ પદત્રયસ્ય કર્મધારયઃ । 'એં જાત્ તસકાયેતિ માણિયન્વં' એવં યાવત્ તસકાયેષ્વપિ મણિતવ્યમ્ । તસકાયેન કાર્યં કુર્વન્-તત્રાપિ સામાન્યતો વિરાધકત્વં નાતિવર્તતે । 'સે એમ્ઓ છજીવનિકાણં કિચ્ચં કરેઈ વિ કારવેઈ વિ'

સામાન્યતઃ પૃથ્વીકાય કે જીવોં કા વિરાધક હૈ । એસા જીવ પૃથ્વીકાય કે વિષય મેં સંયત નહીં હોતા અર્થાત્ વર્તમાન કાલ મેં સાવધ અનુષ્ઠાન મેં પ્રવૃત્ત હોતા હૈ, વિરત નહીં હોતા અર્થાત્ અતીત ઓર અનાગત સંબંધી પાપોં સે નિવૃત્ત નહીં હોતા, પાપ કો પ્રતિહત ઓર પ્રત્યાખ્યાત નહીં કરતા, અર્થાત્ પૂર્વકૃત પાપ કી નિન્દા નહીં કરતા ઓર ભવિષ્ય મેં ન કરને કા સંકલ્પ નહીં કરતા ।

જો પૃથ્વીકાય કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ, વહી તસકાય તક સમી કાર્યોં કે વિષય મેં કહના ચાહિએ । તસકાય કે દ્વારા જો કાર્ય કરતા યા કરાતા હૈ, વહ સામાન્ય રુપ સે તસકાય કા વિરાધક કહલાતા હૈ । કોઈ છહોં કાર્યોં સે કાર્ય કરતા ઓર કરવાતા હૈ । ડસ પુરુષ કો એસા

અમુક પૃથ્વીકાયના વિરાધક છે. અને અમુકના નથી આ કારણે તે સામાન્યતઃ પૃથ્વીકાયના હોવાના વિરાધક છે. એવા હોવા પૃથ્વીકાયના સંબંધમાં સંયત થતા નથી. અર્થાત્ વર્તમાનકાળમાં સાવધ અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. વિરત થતા નથી. અર્થાત્ ભૂતકાળમાં કરેલા અને ભવિષ્ય-કાળમાં થનારા પાપોથી નિવૃત્ત થતા નથી. પાપને પ્રતિકૃત અને પ્રત્યાખ્યાત કરતા નથી, અર્થાત્ પહેલાં કરેલા પાપની નિંદા કરતા નથી. અને ભવિષ્યમાં ન કરવાનો સંકલ્પ કરતા નથી.

જે પૃથ્વીકાયના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે, એજ તસકાય સુધી સઘળા કાયોના સંબંધમાં કહેવું જોઈએ. તસકાય દ્વારા જે કાર્ય કરે છે કરાવે છે, તે સામાન્ય પશ્ચાથી તસકાયના વિરાધક કહેવાય છે. કોઈ છએ

સ એકતયઃ षड્જીવનિકાયૈઃ કૃત્યં કરોત્યપિ કારયત્યપિ 'તસ્મિં નં એવં ભવઈ' તસ્ય પુરુષસ્ય સ્વભવેવં ભવતિ, 'એવં સ્વભવે છજીવનિકાઈર્હિ કિંચ્ચ કરેમિ વિ કારવેમિ વિ' એવં સ્વભવે ષડ્જીવનિકાયૈઃ કૃત્યં-કાર્યં કરોમ્યપિ કારયામ્યપિ 'નો ચૈવ નં સે એવં ભવઈ' નો ચૈવ સ્વભવે તસ્ય-પુરુષસ્યેવં ભવતિ તસ્ય વિષયે એવં વક્તું ન શક્યતે કૈરપિ યત્ 'ઈમેર્હિ વા ઈમેર્હિ વા' એમિર્વા એમિર્વા-સ એમિરેમિરેવ સ્વીયં કાર્યં કરોતિ કારયતિ વેતિ વક્તું ન શક્યતે, કિન્તુ સામાન્યતઃ 'સે ય તેર્હિ છર્હિ જીવનિકાઈર્હિ જાવ કારવેઈ વિ' સ ચ તૈઃ ષડ્મિર્જીવનિકાયૈ યાવત્કરોતિ કારયત્યપિ યાવત્પદેન કરોતીત્યસ્ય ગ્રહણમ્, 'સે ય તેર્હિ છર્હિ જીવનિકાઈર્હિ' સ ચ સામાન્યતઃ કાર્યકારી તેભ્યઃ ષડ્જીવનિકાયેભ્યઃ 'અસંજય અવિરય-અપ્પહિદય-અપ્પચ્ચ-વલાય પાવકમ્મે' તં જજ્ઞ-પાણાઈવા એ જાવ મિચ્છ દંસણસલ્લે' અસંયતાઽવિરતાઽ-પ્રતિહતાઽપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા તથા-પ્રાણાતિપાતે યાવદ્મિથ્યાદર્શનશલ્યે, સ પુરુષઃ પૂર્વોદીરિત ષડ્જીવનિકાયેભ્યો વિરતિસંયમાદિભ્યો રહિતઃ, અકૃતપ્રાયશ્ચિત્ત-પ્રત્યાખ્યાનઃ પ્રાણાતિપાતાદારભ્ય મિથ્યાદર્શનશલ્યાન્તઃ પાપકર્મૈવ ભવતિ। 'એસ સ્વભવયા અવલા એ અસંજ એ અવિર એ અપ્પહિદય અપ્પચ્ચવલાય પાવકમ્મે' એવં સ્વભવ-એવાદેશઃ પુરુષોર્હિ ભગવતા-તીર્થંકરેણ આરુપાતઃ-કથિતઃ અસંયતઃ અસંયતસ્વ-રૂપેણ, તથા અવિરતઃ તથા-અપ્રતિહતાઽપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા 'સુત્રિણમત્રિ અપ્પ-સ્સઓ' સ્વપ્નમપિ અપશ્યન્-સંયમવિરત્યાદિરહિતઃ 'પાવે ય સે કમ્મે કઝ્ઞઈ' સ

ચિંતાર નહીં હોતા કિ મેં અમુક અમુક કાચ સે કાર્ય કરુ ઓર અમુક અમુક સે ન કરું। વહ તો સામાન્ય રુપ સે છહો જીવનિકાયો સે કાર્ય કરતા ઓર કરવાતા હૈ। અતએવ વહ છહો જીવનિકાયો કી હિંસા સે અસંયત હૈ, અવિરત હૈ। અપ્રતિહત ઓર અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મ વાલા હૈ। વહ પ્રાણાતિપાત સે લેકર મિથ્યાદર્શન શત્ય તક અઠારહો પાપ-સ્થાનો કા સેવન કરને વાલા હૈ। તીર્થંકર ભગવાન ને એસે પુરુષકો અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત એવં અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મ વાલા ઓર

કાયોથી કાર્ય કરે છે, અને કરાવે છે તે પુરુષને એવો વિચાર થતો નથી કે હું અમુક અમુક કાચ-શરીરથી કાર્ય કરું અને અને અમુક અમુકથી ન કરું એ તો સામાન્ય પણ્લાથી છે એ જીવનિકાયોથી કાર્ય કરે અને કરાવે છે તેથી જ એ છે એ જીવનિકાયોની હિંસાથી અસંયત છે, અવિરત છે. અપ્રતિહત અને અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મ વાળા છે તે પ્રાણાતિપાતથી લઇને મિથ્યાદર્શન શલ્ય સુધી અઠાર પાપસ્થાનોનું સેવન કરવાવાળા છે. તીર્થંકર ભગવાને એવા પુરુષને અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત અને અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળો

પાપ' કર્મ કરોત્યેવ, 'સે તં સંનિદિદ્વે' સ સંજ્ઞેદૃષ્ટાન્તઃ પ્રદર્શિતો ભગવતેતિ શેષઃ, યથા કશ્ચિદ્ગ્રામઘાતાદી પ્રવૃત્તો યદપિ ન તેન વિવક્ષિતકાલે કેચન પુરુષા દૃષ્ટા સ્તથાપ્યસૌ તત્પ્રવૃત્તિનિવૃત્તેરભાવાત્ તદ્યોગ્યતયા તદ્ઘાતક એવ, પ્રકૃતેડીતિ— 'સે કિં તં અમન્નિદિદ્વે' સ કોડસંજ્ઞેદૃષ્ટાન્તઃ? 'જે હમે અસન્નિનો પાણા તં જહા' એ હમેડસંજ્ઞિનઃ પ્રાણા સ્તથથા—'પૃથ્વીકાદ્યા જાવ વણસ્સડકાદ્યા છડા વેગદ્યા તસા પાણા' પૃથ્વીકાયિકા યાવદ્વનસ્પતિકાયિકાઃ—પૃથ્વીકાયાદારમ્ય વનસ્પતિકાયપર્યન્તા જીવાઃ પઠ્ઠા એકતયે ત્રસાઃ પ્રાણાઃ—પઠ્ઠા સ્વપનામકા અસંજ્ઞિનો એ જીવાઃ સન્તિ 'જેસિ નો તકાઈ વા સંનાઈ વા પન્નાઈ વા મળાઈ વા વડ્ડે વા સયં વા કરણાઈ અન્નેદિ વા કારાવેત્તણ વા કરંતં વા સમણુજાણિત્તણ' એવાં

સ્વપ્ન બી ન દેખને ચાલા અર્થાત્ સંયમ ઓર વિરતિ સે સર્વથા રહિત કહા હૈ। વહ પાપકર્મ કરતા હી હૈ। યહ સંજ્ઞિ દૃષ્ટાન્ત કહા ગયા હૈ।

આશય યહ હૈ કિ જૈસે કોઈ કોઈ પુરુષ સમગ્ર ગ્રામ કે ઘાત મેં પ્રવૃત્ત હો ઓર ડસ સમય વહ કિસી વિશિષ્ટ મનુષ્ય કો ન દેખતા હો, તો બી ગ્રાતઘાતક હોને સે ડસ ગ્રામ કે અન્તર્ગત ડસ મનુષ્ય કા બી ઘાતક કહલાતા હૈ, હસી પ્રકાર જો ષટ્કાય કે જીવોં કા ઘાતક હૈ વહ જાહે કિસી જીવ કો દેખે યા ન દેખે, ડસકા ઘાતક હી કહલાયગા।

અવ અસંજ્ઞિ દૃષ્ટાન્ત કયા હૈ? એ જો અસંજ્ઞી પ્રાણી હૈ, જૈસે પૃથ્વીકાયિક યાવત્ વનસ્પતિકાયિક ઓર કોઈ કોઈ ત્રસકાયિક, જિનકો યહ ઘોચ નહીં હોતા કિ કર્તવ્ય કયા હૈ ઓર અકર્તવ્ય કયા હૈ, જો સંજ્ઞા સે હીન હૈ અર્થાત્ પૂર્વ પ્રાપ્ત પદાર્થ કી ઉત્તરકાલ મેં પર્યાલોચના

અને સ્વપ્ન પણ ન દેખવાવાળો અર્થાત્ સંયમ અને વિરતિ વિગેરેથી સર્વથા રહિત કહ્યો છે. તે પાપકર્મ કરેજ છે. આ સંજ્ઞિ દૃષ્ટાન્ત કહેલ છે.

કહેવાનો ભાવ એ છે કે—જેમ કોઈ પુરુષ સંપૂર્ણ ગામનો ઘાત કરવામાં પ્રવૃત્તિવાળો હોય, અને તે વખતે કોઈ વિશેષ માણુકને ન દેખે, તો પણ ગ્રામઘાતક હોવાથી તે ગામના અંતર્ગત એ મનુષ્યનો પણ ઘાતક કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે જે ષટ્કાયના જીવોનો ઘાત કરનારો છે, તે ચાહે કોઈ જીવને દેખે અથવા ન દેખે પણ તેનો ઘાતક જ કહેવાય છે.

હવે અસંજ્ઞિનું દૃષ્ટાન્ત બતાવવામાં આવે છે. જે આ અસંજ્ઞિ પ્રાણી છે, જેમકે—પૃથ્વીકાયિક યાવત્ વનસ્પતિકાયિક અને કોઈ કોઈ ત્રસકાયિક, જેમને એવો જોષ હોતો નથી કે કર્તવ્ય શું છે? અને અકર્તવ્ય શું છે? જે સંજ્ઞા વિનાના છે, અર્થાત્ પહેલા પ્રાપ્ત કરેલા પદાર્થની ઉત્તર કાળમાં

नो तर्क इति वा संज्ञेति वा-प्रज्ञेति वा-मन इति वा-वाग्वा-स्वयं वा कर्तुम् अन्यैर्वा कारयितुं कुर्वन्तं वा समनुज्ञातुम्, तत्र-तर्कः-ऊहः-किमिदं कर्तव्यम् कर्तव्यं वेत्येवमात्मकः, संज्ञानं संज्ञा-पूर्वोपलब्धार्थे उत्तरकाले पर्यालोचना, प्रज्ञानं प्रज्ञा-स्वबुद्ध्योत्प्रेक्षणम्, मननं मनो मतिः-सा चावग्रहादिरूपा मनः-अन्तःकरणम्, प्रशस्यवर्णा वाक्, एतानि न विद्यन्ते येषाम्, येषां जीवानां तर्कादयो न सन्ति 'ते वि णं बाला सव्वेसि पाणाणं जाव सव्वेसि सत्ताणं' तेऽपि बालाः-अज्ञानिनो जीवाः येषां तर्कादयो न भवन्ति, सर्वेषां प्राणवतां भूतानां जीवानां सत्त्वानाम् 'दिया वा राओ वा सुत्ता वा जागरमाणा वा' दिवा वा रात्रौ वा सुप्ता वा जाग्रतो वा, 'अमित्तभूया मिच्छासंठिया' अमित्रभूता मिथ्यासंस्थिताः-असत्प्रबुद्धियुक्ताः 'निच्चं पसहविउवायचित्तदंडा' नित्यं प्रशठव्यतिपातचित्तदण्डाः-धूर्ततापूर्वकवधवृत्तिमन्तः। 'तं जहा' रथया- 'पाणाइवाए जाव मिच्छादंसण-सव्वे' प्राणातिपाते-प्राणिनां हिमा षर्मणि यावद् मिथ्यादर्शनशल्ये, 'इच्चेवं जाव णो चेव मणो णो चेव वई पाणाणं जाव सत्ताणं दुक्खणयाए' इत्येवं यावत् नो चैव मनो नो चैव वाक् प्राणानां यावत्सत्त्वानां दुःखनतया 'सोयणयाए' शोचनतया

नहीं कर सकते, जिनमें प्रज्ञा नहीं है अर्थात् अपनी बुद्धि से सोचने की शक्ति नहीं है, जिनमें मनन करने का सामर्थ्य नहीं है, वाणी नहीं है, जो न स्वयं कुछ कर सकते हैं और न दूसरों से करवा सकते हैं और न करने वाले का अनुमोदन कर सकते हैं, ऐसे तर्क एवं संज्ञा आदि से रहित प्राणी भी सप्तस्त प्राणियों, भूतों, जीवों और सत्त्वों के दिन रात, सोते जागते सदैव शत्रु बने रहते हैं, उन्हें धोखा देते हैं और अत्यन्त शठता पूर्वक घात करने में संलग्न रहते हैं। वे प्राणातिपात से लेकर मिथ्यादर्शन शल्य पर्यन्त अठारहों पापों का सेवन करते रहते हैं। यद्यपि उनको मन तथा वाणी होते नहीं हैं,

पर्यालोचना करी शक्ती नथी, जेमनाभां प्रज्ञा नथी अर्थात् चेतानि बुद्धिथी विचारवानी शक्ति नथी, जेमनाभां मनन करवानुं सामर्थ्य नथी, वाणी नथी, जे स्वयं कुछ करी शक्ता नथी तथा जीवज्जो पांसे केरि करावी शक्ता नथी, जेना तर्क अने संज्ञा विगेरेथी रहित प्राणी रणु सधणा प्राणियो, भूतो, ज्वो अने सत्त्वोना रात्रदिवस सूतां के लगतां हंभेशां शत्रु अन्या रहे छे. तेने दगे दे छे. अने अत्यन्त शठता पूर्वक घात करवामां लाग्या रहे छे तेज्जो प्राणातिपातथी लधने मिथ्यादर्शन शल्य सुधी अठारे पापोनुं सेवन करता रहे छे. जे के तेमने मन तथा वाणी छेता नथी,

‘જૂળયાણ તિપ્પણયાણ પિટ્ટણયાણ પરિતપ્પણયાણ’ જૂળતયા તેપનતયા પિટ્ઠનતયા પરિતાપનતયા ‘ને દુઃખવળસોયણ જાવ પરિતપ્પણ વઢવંધણપરિકિલેસાઓ’ તે દુઃખન-
 ળોચન યાવત્પરિતાપનવધવંધનપરિક્ષેશેશ્યઃ તત્ર-વધો મરણમ્, વંધનં રજ્જવાદિના
 ‘અપ્પહિવિરયા ભવંતિ’ અપ્રતિવિરતા ભવન્તિ, દુઃખતયા મરણદુઃખરૂપેણ શોચનં-
 દૈન્યપાપણમ્, જૂળં-શોકાતિરેકાન્છગીરજીર્ણતાપ્રાપણમ્, તેપનં-શોકાતિરેકાદ્ભુ-
 ક્કાલાદિ ક્ષરણપ્રાપણમ્. પરિતેપનં શરીરસન્તાપઃ, યથાપિ અસંજ્ઞીકીલેષુ મનો ન
 ભવતિ તથાપિ-તે સર્વાનેન જીવાન શોચયન્તિ-પરિતાપયન્તિ । યદ્વા-સદૈવ શોક
 પરિતાપપીડનવધવંધનાદિકં કુર્વન્તઃ પાપકર્મભ્યો ન નિવૃત્તાઃ, અપિ-તુ-પાપ
 કર્મણે નિરતા એવ ભરન્તીતિ । ‘इह खलु से अमग्निगो वि सत्ता अहो निर्नि-
 पाणाइवाए उक्कवाइज्जंति’ इति-पूर्वोक्तप्रकारेण खलु तेऽसंज्ञिनोऽपि-संज्ञाप्रज्ञा-
 दिरहिता अपि सत्त्वाः-प्राणिनः पृथिवीकायिकादयः, अहर्निशम्-रात्रिदिवम्,
 प्राणातिपाते-जीवर्हिसाकर्मणि विद्यमानाः प्राणातिपाते कर्तव्ये तद्योग्यतया
 तदसंमत्तावपि ग्रामघातकवदुपाख्यायन्ते । ‘जाव अहोनिर्नि परिग्गहे उक्कवाइ
 ज्जंति’ यावद्दहर्निश परिग्रहे विद्यमानाः उपाख्यायन्ते यावद्भिथ्यादर्शनशल्ये
 उपाख्यायन्ते-वध्यन्ते । संज्ञारहिता अपि दूरवर्त्तिनोऽपि सूक्ष्मतरा अपि प्राणा-

ફિર ખી વે પ્રાણિયોં, ભૂતોં, જીવોં ઓર સત્ત્વોં કો દુઃખ પહુંચાને, શોક
 ઉત્પન્ન કરને, છુગાને, રુલાને, વધકરને, પરિતાપ દેને, યા ઉન્હેં એક હી
 સાથ દુઃખ, શોક સંતાપ પીડન વધ, વંધન આદિ કરને કે પાપકર્મ સે
 વિરત નહીં હોતે હૈં, પરન્તુ પાપકર્મ મેં નિરત (તત્પર) હી રહતે હૈં ।

હસ પ્રકાર વે અસંજ્ઞી એવં સંજ્ઞી પ્રજ્ઞા આદિ સે રહિત ખી પૃથ્વી-
 કાયિક આદિ પ્રાણી રાત્રિદિન પ્રાણાતિપાત મેં વર્તતે હૈં । વે યાહે દુસરે
 પ્રાણિયોં કો ન જાનતે હોં તો ખી ગ્રામઘાતક કે સમાનર્હિસક કહલાતે
 હૈં । વે પરિગ્રહ મેં યાવત્ ભિથ્યાદર્શનશલ્ય મેં અર્થાત્ સખી પાપોં મેં
 વર્તમાન હોતે હૈં ।

તો પણ તેઓ પ્રાણિયો, ભૂતો, જીવો અને સત્ત્વો ને દુઃખ પહોંચાડવા માટે
 શોક ઉત્પન્ન કરવા, છુસાવવા, રડાવવા, વધ કરવા, પરિતાપ પહોંચાડવા અથવા
 તેમને એકી સાથે જ દુઃખ શોક, સંતાપ, પીડન, વંધન વિગેરે કરવાના
 પાપકર્મથી વિરત થતા નથી પરંતુ પાપકર્મમાં નિરત-તત્પર જ રહે છે.

આ રીતે તે અસંજ્ઞી અને સંજ્ઞા પ્રજ્ઞા વિગેરેથી રહિત પણ પૃથ્વીકાયિક
 વિગેરે પ્રાણી દિવસરાત્ર પ્રાણાતિપાતમાં વર્તતા રહે છે તેઓ યાદે બીજા પ્રાણિ-
 યોને ન જાણતા હોય, તો પણ ગ્રામઘાતક પ્રમાણે જ હિંસક કહેવાય છે. તેઓ
 પરિગ્રહમાં યાવત્ ભિથ્યાદર્શનશલ્યમાં અર્થાત્ સઘળા પાપોમાં વર્તમાન હોય છે,

ત્રિપાતાદિ પરિગ્રહમિથ્યાદર્શનશલ્યાન્તે પાપકર્મણિ ઓતપ્રોતા इत्येव कथ्यन्ते ।
(एवं भूतवादी) 'सन्वजोण्या वि' सर्वयोनिना अपि 'खलु सत्ता संनिणो हुच्चा
असंनिणो हुंति असंनिणो हुच्चा संनिणो ह्येति' खलु-इति निश्चयार्थकः सत्ताः-
माणिनः संज्ञिनो भूत्वाऽसंज्ञिनो भवन्ति । असंज्ञिनो भूत्वा संज्ञिनो भवन्ति, कर्म-
पराधीना हि जीवाः । ते च जीवा यथाकर्म संज्ञिनोऽपि संज्ञामनुभवन्तोऽपि कर्म-
बलाद् असंज्ञिनो भवन्ति । असंज्ञिनो जीवाः कर्मबलात् कालान्तरे संज्ञिनो भवन्ति ।
'होच्चा संनी अदुवा असन्नी' भूत्वा संज्ञिनः अथवाऽसंज्ञिनः 'तस्य से अविचिचित्ता
अवि धुणित्ता असंमुच्छित्ता अणुताचित्ता असंनिकायाओ वा संकमंति संनिका-
याओ वा असंनिकायं संकमंति' तत्र-तत्तदुपोनौ अविचिच्य-एवस्मात् पापं कर्म
अपृथक्कृत्य, अविधूय पापम्-पापमप्रक्षाल्य, असंमुच्छिद्य-पापमच्छिद्य, अननुता-
प्य-पश्चात्तापमकृत्वा, तदा-तादृशकर्मबलात् अमंज्ञिकायात् संज्ञिकायं संक्रामन्ति ।
गच्छन्ति तादृशस्य कर्मणः फलोपभोगाय । यद्वा-संज्ञिकायाद् असंज्ञिकायं संक्रा-
मन्ति-संज्ञिशरीराद् संज्ञिशरीरे आगच्छन्ति । असंज्ञिशरीरात् संज्ञिशरीरे समाग-
च्छन्तीति । 'संनिकायाओ वा संनिकायं संकमंति असंनिकायाओ वा असंनिकायं
संकमंति' अथवा-संज्ञिकायात् संज्ञिकायमेव संक्रामन्ति । असंज्ञिकायात्-असंज्ञि-

સમી યોનિયોં કે પ્રાણી નિશ્ચય સે સંજી હોકર (ભવાન્તર મેં)
અસંજી હો જાતે હૈં ઓર અસંજી હોકર સંજી હો જાતે હૈં, વર્ગોંકિ
સંસારી જીવ કર્મ કે અધીન હૈં, અતઃકર્મ કે ઉદય કે અનુમાર
વિભિન્ન પર્યાયોં કો ધારણ કરતે રહતે હૈં । જો જીવ વિભિન્ન (અનેક)
યોનિયોં મેં રહકર પાપકર્મ કો દૂર નહીં કરતે, પાપ કા પ્રક્ષાલન નહીં
કરતે, વે કર્મોદય કે વશીભૂત હોકર અસંજી પર્યાય સે સંજી પર્યાય મેં
ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં, સંજીપર્યાય સે અસંજીપર્યાય મેં જન્મ લેતે હૈં । અથવા
સંજી પર્યાય સે સંજીપર્યાય મેં ઓર અસંજીપર્યાય સે અસંજીપર્યાય

સઘળી યોનિયોના પ્રાણી નિશ્ચયથી સંજી થઈને (ભવાન્તરમાં) અસંજી
થઈ જાય છે અને અસંજી થઈને સંજી થઈ જાય છે. કેમકે-સંસારી જીવ
કર્મને આધીન છે, તેથી જ કર્મના ઉદય પ્રમાણે જૂદા જૂદા પર્યાયોને ધારણ
કરે છે. જે જીવ જૂદી જૂદી અનેક યોનિયોમાં રહીને પાપકર્મને દૂર કરતા
નથી પાપને ધોઈ નાખતા નથી, તેઓ કર્મના ઉદયને વશ થઈને અસંજી
પર્યાયથી સંજી પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. સંજી પર્યાયથી અસંજી પર્યા-
યમાં જન્મ લે છે અથવા સંજી પર્યાયથી સંજી પર્યાયમાં અને અસંજી
પર્યાયથી અસંજી પર્યાયમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એવો કોઈ નિયમ

કાંયમેવ સંકામન્તિ । યથાકર્મ યથાશ્રુતમ્ । નાયમસ્તિ નિયમો યત્ સંજ્ઞી સંજ્ઞી એવ
 ભવેત્ । અસંજ્ઞી ચ અસંજ્ઞી એવ ભવેત્, કર્માડ્યોનસ્ય દિ વૈચિત્ર્યમ્, કર્મચાડ્યકેવલ-
 જ્ઞાનં સ્વાધિકારં ન ત્યજતિ, અત્યજન્ જીવાન્ ઉચ્ચાવવાન્ સદૃશતયા વિસદૃશતયા
 ઉત યોભયતયા પરિભ્રામયતિ । 'જે એ સંજ્ઞી વા અસંજ્ઞી વા સર્વે તે મિચ્છાચારા
 નિષ્ઠં પસદ્ધવિઙ્વાયચિત્તદંડા, તે જહા પાણાદ્યાં જાય મિચ્છાદંતણસલ્લે'
 'યે એ સંજ્ઞીનો વાડસંજ્ઞીનો વા જીવાં દિ શેષઃ, તે સર્વે મિથ્યાચારાઃ-અત્રિ-
 શુદ્ધાચારાઃ, અપત્યારુગાનિસ્વાત્, નિત્યં પ્રશઠ્યનિપાતચિત્તદંડાઃ ।' 'એ સર્વે
 જીવાઃ મિથ્યાચારા સ્તથૈવ સર્વદા શઠતાયુક્તધૂર્તનાયુક્તદિસાત્મકચિત્તવૃત્તે-
 ધારણકર્તારઃ સન્તિ । તથા-પ્રાણાતિપાતે યાવદ્ મિથ્યાદર્શનશલ્યે, પ્રાણાતિ-
 પાતાદારભ્ય મિથ્યાદર્શનશલ્યાન્તપાપકર્મણિ નિરતાઃ સન્તીતિ । 'એવં સ્વદ્
 મગવયા અક્ષાં અસંજ્ઞં અવિરં અપ્પહિદ્યઅપચ્ચક્ષ્વાયયાવકમ્પે સકિરિં'
 'એવં સ્વદ્-અસ્માત્ કારણાદેવ મગતા તીર્થકરેણ અરુતાઃ, અમંયતઃ-

મેં મી વત્પન્ન હો જાતે હૈં । એમા કોઈ નિયમ નહીં હૈ કિ સંજ્ઞી જીવ
 ભવાન્તર મેં સંજ્ઞી કે પર્યાય મેં હી ઉત્પન્ન હો ઓર અસંજ્ઞી જીવ મરકર
 અસંજ્ઞી હી હો । સંજ્ઞી અસંજ્ઞી આદિ કી વિચિત્રતા કર્મ કે અધીન હી હૈ,
 ઓર જબ તક મુક્તિ પ્રાપ્ત ન હો જાય તબ તક ઉસકા પ્રભાવ નષ્ટ નહીં
 હો સકતા ઓર જવતક કર્મ કા પ્રભાવ નષ્ટ ન હો જાય તબ તક ઉન જીવો
 કો ઉચ્ચ, નીચ સદૃશ ઓર વિસદૃશ યોનિયો મેં યુમાતા હી રહતા હૈ ।

યે સંજ્ઞી ઓર અસંજ્ઞી જીવ, સમી અશુદ્ધ આચાર વાલે હૈં, સદા
 શઠતા સે યુક્ત હૈં ઓર દિસાત્મક ચિત્તવૃત્તિ કો ધારણ કરને વાલે
 હૈં । વે પ્રાણાતિપાત સે લગાકર મિથ્યાદર્શનશલ્ય તક કે મી પાપો મેં
 નિરત હોતે હૈં, હમ કારણ શ્રી તીર્થકર મગવાન્ ને હન પાપ મેં તત્પર

નથી કે સંજ્ઞી જીવ ભવન્તરમાં સંજ્ઞી પર્યાયમાં જ હોય. સંજ્ઞી, અસંજ્ઞી
 વિગેરેનું વિચિત્ર પણ કર્મને આધીન છે અને જ્યાં સુધી મુક્તિ પ્રાપ્ત ન
 થઈ નય, ત્યાં સુધી તેનો પ્રભાવ નશ પામતો નથી. અને જ્યાં સુધી
 કર્મનો સદ્ પ્રભાવ નાશ ન પામે ત્યાં સુધી તે જીવોને ઉચ્ચ નીચ, કે
 સરખા અને વિસદૃશ યોનિયોમાં ફેરવતા જ રહે છે.

આ સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી જીવ, સઘળા અશુદ્ધ આચારવાળા છે. હમેશાં
 ધૂર્તપણાથી યુક્ત છે, અને દિસાત્મક ચિત્તવૃત્તિને ધારણ કરવાવાળા છે.
 તેઓ પ્રાણાતિપાતથી લઈને મિથ્યાદર્શન શલ્ય સુધીના સઘળા પાપોમાં
 તત્પર રહે છે, તે કારણે તીર્થકર મગવાને આ પાપોમાં તત્પર રહેલા

સંયમરહિતઃ, અવિરતઃ-વૈરાગ્યરહિતઃ, અપ્રતિહતાપમ્યાખ્યાતપાપકર્મા-પાપકર્મ-
હનનપ્રત્યાખ્યાનાકારકો ભવતિ, તથા-‘સકિરિણ’ સક્રિયઃ-સાવધાનમયુક્તઃ
‘અસંવૃદ્ધે’ અસંવૃતઃ-સંયમરહિતઃ ‘અગંતદંડે’ એકાન્તદંડઃ-પ્રાણિનાં સદા દંડ-
કારકઃ ‘અગંતચાલે’ એકાન્તચાલોઽજ્ઞાનો ‘અગંતસુત્તે’ એકાન્તસુપ્તઃ-નિયમતોઽ-
જ્ઞાનનિદ્રયાઽભિભૂતઃ । ‘સ ચાલઃ-અગાદશોઽજ્ઞાનો ભવતિ, તથા-‘અવિચારમણ
વયણકાયવકલે’ અવિચારમનોવચનકાયવાક્યઃ-માનસિકવાચનિકકાયિક વિચાર-
રહિતઃ-કર્તવ્યઃ-અકર્તવ્યવિચારરહિતમનોવચનકાયવાક્યવાનિત્યર્થઃ, ‘સુત્રિણમત્રિ ણ
પાસ’ સ્વપ્નમપિ ન પश्यति, યત્પાપં સ્વપ્નેઽપિ ન જ્ઞાયતે તસ્યાઽપિ કર્તા ભવત્યે-
વાઽવિરતિમત્ત્વાત્ । કિન્તુ-‘પાવે ય સે કમ્મે કજ્જઈ’ પાપશ્ચ કર્મ સ કરોત્યેવ,
અતો યદુક્તમ્-અસંયતોઽવિરતઃ પુરુષઃ સંજીવા-અસંજીવા પાપં કર્મ કરોત્યેવેતિ
સત્યમેવ પ્રતિપાદિતમિતિ ભાવઃ ॥મૂ. ૪॥૬૬॥

મૂલમ્-નોદણ આહ-સે કિં કુવ્વં કિં કારવં સંજયવિરય-
પહિહયપચ્ચક્ખાયપાવકમ્મે ભવઈ? આયરિણ આહ-તત્થ खलु

જીવોં કો અસંયત, અવિરત, ક્રિયાયુક્ત ઓર અસંવૃત કહા હૈ । પાપકર્મોં
કો પ્રતિહત ઓર પ્રત્યાખ્યાત ન કરને વાલા ભી કહા હૈ । એસા જીવ
એકાન્તદંડ-હિંસક, એકાન્તચાલ અજ્ઞાની, એકાન્તસુપ્ત-અજ્ઞાનનિદ્રા સે
અભિભૂત હોના હૈ । વહ વિચારરહિત મન વચન કાયવાલા હૈ । ડસકો
કર્તવ્ય ઓર અકર્તવ્ય કા વિવેક નહીં હોના । અવિરતિમાન્ હોને કે
કારણ વહ સ્વપ્ન મેં ભી જિસ પાપ કો નહીં જાનતા, ડસકા ભી કર્તા
હોતા હૈ । વહ પાપકર્મ કરતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અસંયત એવં
અવિરત જીવ, ચાહે સંજી હો યા અસંજી, અવશ્ય હી પાપાકર્મ કરતા
હૈ, યહ જો કહા ગયા હૈ સો સમીચીન હી કહા ગયા હૈ ॥૪॥

જીવોને અસંયત, અવિરત, ક્રિયાયુક્ત અને અસંવૃત કહ્યા છે પાપકર્મોને
પ્રતિહત અને પ્રત્યાખ્યાત ન કરવાવાળા પણ કહ્યા છે. એવા જીવો એકાન્ત
દંડ-હિંસક એકાન્ત બાલ-અજ્ઞાની એકાન્તસુપ્ત-અજ્ઞાન નિદ્રાથી પરાણત થાય
છે. તે વિચાર વિનાના મન, વચન અને કાયવાળા છે. તેને કર્તવ્ય અને
અકર્તવ્યનો વિવેક હોતો નથી. અવિરતિમાન્ હોવાના કારણે તે સ્વપ્નમાં પણ
જે પાપને બાણતા નથી, તેને પણ કરવાવાળા હોય છે. તેઓ પાપકર્મજ કરે છે.
તાત્પર્ય એ છે કે-ચાહે સંજી હોય કે-અસંજી હોય તેઓ પાપકર્મ
આવશ્યજ કરે છે. જે આ કહ્યું તે બરોબર જ કહ્યું છે. ॥સૂ. ૪॥

भगवया छज्जीवणिकायहेऊ पणत्ता, तं जहा-पुढवीकाइया
जाव तसकाइया, से जहाणामए मम असायं डंडेण वा अट्टीण वा
मुट्टीण वा लेलूण वा कवालेण वा आतोडिज्जमाणस्स वा जाव
उवहविज्जमाणस्स वा जाव लोमुक्खणणमायमवि हिंसाकहं
दुक्खं भयं पडिसंवेदेमि, इच्चेवं जाण सव्वे पाणा जाव सव्वे
सत्ता दंडेण वा जाव कवालेण वा आतोडिज्जमाणा वा हम्म-
माणा वा तज्जिज्जमाणा वा तालिज्जमाणा वा जाव उवह-
विज्जमाणा वा जाव लोमुक्खणणमायमवि हिंसाकारं दुक्खं भयं
पडिसंवेदेति, एवं णच्चा सव्वे पाणा जाव सव्वे सत्ता न हंतवा
जाव ण उदवेयव्वा, एस धम्मे धुवे णिइए सासए समिच्च
लोगं खेयन्नेहि पवेदिए, एवं से भिक्खू विरए पाणाइवायाओ
जाव मिच्छादंसणसल्लाओ, से भिक्खू णो दंतपक्खालणेणं
दंते पक्खालेज्जा, णो अंजणं णो वमणं णो धूवणित्ते पि आइचे,
से भिक्खू अकिरिए अलूसए अकोहे जाव अलोभे उवसंते
परिनिव्वुडे, एस खलु भगवया अक्खाए संजयविरयपडिहय-
पच्चक्खायपावकम्मे अकिरिए संवुडे, एगंतपंडिए भवइ
त्ति वेमि ॥सू० ५॥६७॥

इइ वीयसुयक्खंधस्स पच्चक्खाणकिरियाणाम चउत्थ-

मज्झयणां समत्तम् ॥३-४॥

छाया—नोदकः—स किं कुर्वन् किं कारयन् कथं संयतविरतपत्याख्यातपाप-
कर्मा भवन्ति? आचार्य आह—तत्र खलु भगवता षड्जीवणिकायहेतवः प्रवृत्ताः,
तद्यथा—पृथिवीकायिका यावत् तसकायिकाः । तद् यथानाम मम असातं दण्डेन
वा, अस्थना वा, मुष्टिना वा लेण्डुना वा कवालेन वा आतोद्यमानस्य वा अत्रावह-

उपद्रावमाणस्य वा यावद् रोमोत्खननमात्रमपि हिंसाकृतं दुःखं भयं प्रतिसंवेद-
यामि, इत्येवं जानीहि सर्वे प्राणा यावत् सर्वे सत्त्वाः दण्डेन वा यावत् कपालेन
वा आतोद्यमाना वा हन्यमाना वा तर्ज्यमाना वा ताड्यमाना वा यावद्-उप-
द्राव्यमाणा वा यावद् रोमोत्खननमात्रमपि हिंसाकरं दुःखं भयं प्रतिसंवेदयन्ति।
एवं ज्ञात्वा सर्वे प्राणा यावत् सर्वे सत्त्वाः न हन्तव्याः यावन्नोपद्रावयितव्याः,
एष धर्मः ध्रुवो नित्यः शाश्वतः समित्य लोकं खेदज्ञैः प्रवेदितः। एवं स भिक्षु-
र्विरतः प्राणातिपाततो यावन्मिथ्यादर्शनशून्यतः। स भिक्षु नो दन्तपक्षलग्नेन
दन्तान् प्रक्षालयेत् नो अन्नं नो वसनं नो धूपनमपि आददीत स भिक्षुरक्रियः
अलूषः अक्रोधो यावद् अलोभः उपशान्तः परिनिवृत्तः। एष खलु सगवता
आख्यातः संयतविरतप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा अक्रियः संवृतः एकान्त-
पण्डितो भवतीति ब्रवीमि ॥सू० ५।६७॥

टीका—पुनरपि नोदरुः प्रश्नकर्त्ता प्रश्नं करोति—‘से किं कुर्वं किं कारवूं
कहं संयतविरतपण्डितश्च स्वयापपापक्रमे भवति’ सः—मनुष्यादि जीवः किम्-
क्रीडशं कर्म कुर्वति किं वा कारयन् कथं—केन प्रकारेण संयतविरतप्रतिहत-
प्रत्याख्यातपापकर्मा भवति, कथं संयतो भवति—कथं विरतो भवति—सर्वेभ्यः पाप-
कर्मभ्यः कथं वा प्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा भवतीति, तत्र—संयतत्वं वर्तमान-
कालिक सावधानुष्ठानरहितत्वम्, विरतत्वम्—अतीताऽनागतपापान्निवृत्तिमत्त्वम्।
प्रतिहतं—वर्तमानकाले स्थित्यनुमागहासेन नाशितं तथा प्रत्याख्यातं—पूर्वकृता-
तिचारनिन्दया भविष्यत्कारणेन निराकृतं पापं कर्म येन स प्रतिहतप्रत्याख्यात-

‘से किं कुर्वं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—प्रश्नकर्त्ता पुनः प्रश्न करता है—मनुष्य आदि प्राणी कौन सा
कर्म करता हुआ और कौन सा कर्म कराता हुआ, किस प्रकार से संयत,
विरत तथा पापकर्म का घान और प्रत्याख्यात करने वाला होता है ?

वर्तमानकालिक पापमय कृत्य से रहित होना संयत होना कह-
लाता है । भूत और भविष्यत् कालसंघी पाप से निवृत्त होना विरत
होना कहलाता है । कर्म के प्रतिहत होने का अभिप्राय है वर्तमान

‘से किं कुर्वं’ इत्यादि

टीकार्थ—प्रश्नकर्त्ता इरीथी प्रश्न पूछे—‘हे भगवन् मनुष्य विवेके
प्राणी कथं कर्म करता तथा केषा प्रकारेण संयत विरत तथा पापकर्मो-
त्पात अने प्रत्याख्यात करवावाणा होय छे ?

वर्तमानकाल संघधी पापमय कृत्यथी रहित थपुं ते संयत थपुं कहे
पाय छे भूत अने भविष्यकाल संघधी पापथी निवृत्त थपुं ते विरत थपुं

પાપકર્મા, इति नोदकस्याशयः । आचार्य अह-‘तत्थ खलु भगवता लुनीवनि-
काय हेऊ पणत्ता’ तत्र खलु भगवता पद्मजीवनिकायाः कर्मबन्धहेत्वः प्रज्ञप्ताः
कथिताः, ‘तं जहा’ तद्यथा-‘पृथ्वीकाइया जाव तसकाइया’ पृथिवीकायिका यावत्
त्रसकायिकाः, ‘से जहा णामए मम असायं दंडेण वा अट्टीण वा मुट्टीण वा
लेल्लग वा क्वालेण वा आतोडिज्जमाणस्स वा जाव उवद्विज्जमाणस्स वा’ तद्यथा
नाम मम अपातम्-दुःखं भवति, दण्डेन वा ताडनादिना, अस्थना वा, मुष्टिना वा
लेल्लुना वा=लोष्टेन वा. कपालेन वा-घटावयवेन आतोद्यमानस्य वा-ताड्यमा-
नस्य यावदुपद्रव्यमाणस्य वा ‘जाव लोमुक्खणणमायमवि हिंसाकडं दुल्लं भयं
पडिसंवेदेमि’ यावद् रोमोत्खननमात्रमपि हिंसाकृतं दुःखं भयं प्रतिसंवेदयामि,

કાલ મેં સ્થિતિ ઓર અનુભાગ કા હાસ કરકે ઉસે નષ્ટ કરના ઓર
પ્રત્યાહવાત કા અર્થ હૈ પૂર્વકૂન અતિચારોં કી નિન્દા કરકે તથા
અવિવિષ્ય મેં ન કરને કા સંકલ્પ કરકે ઉસે દૂર કરના ।

‘ભગવાન્ ને ષટ્ જીવનિકાર્યોં કો કર્મબન્ધ કા કારણ કહા હૈ । વે
ષટ્ જીવનિકાય યે હૈ—પૃથ્વીકાય યાવત્ ત્રસકાય । જૈસે હંડે સે, હઝૂડી
સે, મુટ્ટી સે, ઢેલે સે અથવા ઠીકરે સે તાડન કરને પર યા ઉપદ્રવ કરને
પર યહાં તક કિ એક રોમ ઉલાડને સે ભી મુજે હિંસાતનિન દુઃખ
એવં ભય કા અનુભવ હોતા હૈ, હસી પ્રકાર સમસ્ત પ્રાણી યાવત્ સત્ત્વ
ભી હંડા મુષ્ટિ આદિ સે આઘાત કરને પર, તર્જન, તાડન કરને પર
ઉપદ્રવ કરને પર યાવત્ રોમ ઉલાડને પર ભી હિંસાજન્ય દુઃખ ઓર
ભય કા અનુભવ કરતે હૈ ।

કહેવાય છે કર્મથી પ્રતિહત થવાનો અભિપ્રાય એવો છે કે-વર્તમાનકાળમાં
સ્થિતિ અને અનુભાગનો હાસ કરીને તેનો નાશ કરવો. અને પ્રત્યાખ્યાનનો
અર્થ એ છે કે-પહેલાં કરેલા અતિચારોની નિંદા કરીને તથા અવિવિષ્યમાં ન
કરવાનો સંકલ્પ કરીને તેને દૂર કરવા.

ભગવાને ષટ્જીવનિકાર્યોને કર્મબંધનું કારણ કહેલ છે. તે ષટ્જીવનિ-
કાય આ પ્રમાણે છે—પૃથ્વીકાય યાવત્ ત્રયકાય જેમ હંડાથી, હાડકાથી, મૂઠ્ઠીથી
ઢબલાથી અથવા ઠીંકરાથી તાડન કરવામાં આવે તો અથવા ઉપદ્રવ કરવામાં
આવે તો એટલા સુધી કે-એક રોમ-ફંવાડું ઉખાડવાથી પણ અને હિંસાથી
થવાવાળું દુઃખ અને ભયનો અનુભવ થાય છે. એજ પ્રમાણે સઘળા પ્રાણિયો
યાવત્સત્ત્વે પણ હંડા, મુઠિ વિગેરેથી આઘાત કરવાથી તર્જન, તાડન, કર-
વાથી, ઉપદ્રવ કરવાથી યાવત્ રોમ ઉખાડવાથી પણ હિંસાથી થવાવાળા દુઃખ
અને ભયનો અનુભવ કરે છે.

આચાર્યઃ કથયતિ-મો યથા માં કશ્ચિદ્દણ્ડાદિના તાડયતિ-ઉપદ્રાવયતિ કિં વહુના રોમમાત્રસ્યાપિ ઉત્પાટનેન દુઃખં ભયં ચ જાયતે । 'ઇચ્છેવં જાવ સર્વે પાણા જાત્ર સર્વે સત્તા' इत्येव जानीहि सर्वे प्राणाः सर्वे भूताः सर्वे जीवा यावत्सर्वे सत्त्वाः, 'दंडेण वा जाव कपालेण आतोडिज्जमाणा वा हम्ममाणा वा तज्जिज्जमाणा वा ताळिज्जमाणा वा' दण्डेन वा यावत्कपालेन वा आतोद्यमाना वा हन्यमाना वा तर्ज्यमाना वा ताड्यमाना वा यावत्पदेन-अस्थना वा मुष्टिना वा लेष्ठुना वेति पदानां संग्रहः 'जाव उवद्विज्जमाणा वा जाव लोमुक्खणणमायमपि हिंसाकृतं दुःखं भयं संवेदे'ति' यावद् उपद्राव्यमाणा वा यावद्भोप्रोत्खननमात्रमपि हिंसाकृतं दुःखं भयं संवेदयन्ति । अयमाशय -यथा मां कश्चिद् दण्डादिना ताडयति, किं वहुना रोमोत्पाटनमपि करोति, तदाऽतीव मनसि दुःखं जायते, अहमनुभवामि दुःखं भयञ्च, तथैव सर्वे जीवा दण्डादिभिस्ताड्यमानाः दुःखं भयञ्चाऽनुभवन्ति । 'एवं णच्चा सર્वે પાણા જાવ સર્વે સત્તા ન હત્ત્વા જાવ ણ ઉવદ્વેયવ્વા' एवं ज्ञात्वा, यथा दण्डादि प्रहारो मां दुःखा करोति, तथाऽन्यानपि दुःखायते इति ज्ञात्वा सर्वे प्राणाः-प्राणिनो यावत्सर्वे सत्त्वा न हन्तव्या यावन्नोपद्रावयितव्याः, न आज्ञापयितव्याः न परिग्रहीतव्याः न परित्यापयितव्याः, यावत्पदेनैतेषां ग्रहणम्, तत्र न हन्तव्याः-दण्डादिभिर्न ताडयितव्याः, नाऽऽज्ञापयितव्याः-अनभि-

આશય યહ હૈ-જૈસે ડંડા આદિ સે મુશ્કે કોઈ તાડન કરતા હૈ વ્યથા પહુંચાતા હૈ, યહાં તક કિ કોઈ એક રોમ ઉઘાડતા હૈ, ઉસ સમય મન મેં દુઃખ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ઉસ સમય મેં દુઃખ ઓર ભય કા અનુભવ કરતા હૂં, ઉસી પ્રકાર અન્ય સબ પ્રાણી ભી દણ્ડા આદિ સે તાડન કરને પર દુઃખ ઓર ભય કા અનુભવ કરતે હૈં ।

તો જૈસે દણ્ડપ્રહાર આદિ મેરે લિે દુઃખપદ હૈ, ઉસી પ્રકાર અન્ય પ્રાણિયોં-મો ભી દુઃખદાયી હોતા હૈ । એસા જાન કર કિસી ભી પ્રાણી યાવત્ કિસી ભી-સત્ત્વ કા ન હનન કરના યાહિે ઓર ન ઉપદ્રવ

કહેવાનો આશય એ છે કે--જેમ હડા વિગેરેથી મને કોઈ તાડન કરે છે, અથવા હુખ પહોચાડે છે. એટલે સુધી કે કોઈ એક રૂંવાડું પણ ઉખાડે તે વખતે મનમાં હુખ ઉત્પન્ન થાય છે. તે વખતે હું દુઃખ અને ભયનો અનુભવ કરૂ છું. એજ પ્રમાણે બીજા બધા પ્રાણિયો પણ હડા વિગેરેથી મારવામાં આવેથી હુખ અને ભયનો અનુભવ કરે છે.

જેમ હડપ્રહાર વિગેરે મારા માટે હુખ દેનાર છે, એજ પ્રમાણે બીજા પ્રાણિયોને પણ તે હુખકારક જ હોય છે. આ પ્રમાણે સમજીને કોઈ પણ પ્રાણીનું યાવત્ કોઈ પણ સત્ત્વનું હનન કરવું ન ભેદ એ તેમજ ઉપદ્રવ

અતઃકાર્યેષુ ન પ્રવર્તયિતવ્યાઃ, ન પરિગ્રહીતવ્યાઃ-દમે ભૂત્યાદયો મમેતિ કૃત્વા પરિગ્રહરૂપેણ સ્વાધીનતયા ન સ્વીકૃત્તવ્યાઃ, ન પરિતાપાયિતવ્યાઃ-અન્નપાત્રાદય-રોધેન ગ્રીષ્માતપાદૌ સ્થાપનેન ચ ન પીડનીયાઃ, નોપદ્રાવયિતવ્યાઃ-ન વિપશ્ચા-દિશ્ચ મારયિતવ્યાઃ । 'एए धम्मे ध्रुवे' एषः-अहिंसारूपो धर्मो निश्चितः निश्चयः-आद्यन्तरहितः 'सायए' शाश्वतः-सनातन इत्यर्थः । 'समिच्चज्जेणं' समि-एणं लोकम्-लोकस्वरूपं ज्ञात्वा 'खे गन्नेहिं' खेदज्ञैः-खेदं-परकीयदुःखं जानन्तीनि खेदज्ञाः-तीर्थकरास्तैः । 'पवेऽए' प्रवेदितः-केवलज्ञानेन दृष्ट्वा कथितः अहिंसा धर्मः । 'एवं से भिक्खू विए पाणाइवायाभो मिच्छादंसणसत्ताभो' एवं स भिक्षुः विरतः प्राणातिपाततो यावद् मिथ्यादर्शनशल्यात् । अहिंसैव परमो धर्म इति ज्ञात्वा प्राणातिपातादारभ्य मिथ्यादर्शनशल्यान्तपापकर्मभिर्विरतो भवति । 'से भिक्खू' स भिक्षुः-अहिंसाधर्मतत्त्वज्ञः 'णो दंतपक्खालणेणं दंते पक्खालेज्जा' नो दन्तप्रक्षालनेन दन्तान् प्रक्षालयेत् । 'णो अंजणं' नो अञ्जनम्-

કરનાં યાદ્યે ન ડન પર હુકમ ચલાનાં યાદ્યે, ન દાસ આદિ યનાકર અપને અધીન યનાનાં યાદ્યે ઓર ન અન્ન પાની આદિ મેં રુકાવટ ડાલકર પરિતાપ દેનાં યાદ્યે ઓર ન વિષ શસ્ત્ર આદિ કે દ્વારા મારનાં યાદ્યે । યહ અહિંસા ધર્મ ધ્રુવ-નિશ્ચિત હૈ, નિત્ય આદિ ઓર અન્ત સે રહિત હૈ, શાશ્વત સનાતન હૈ । લોક કે સ્વરૂપ કો જાનકર પર-પીડા કો પહચાનને વાલોં ને અર્થાત્ તીર્થ કરોં ને યહ ધર્મ કહા હૈ । હસ પ્રકાર ભિક્ષુ અહિંસા કો પરમધર્મ જાનકર પ્રાણાતિપાત સે લેકર મિથ્યાદર્શનશલ્ય પર્યન્ત સમી પાપોં સે વિરત હોતા હૈ । અહિંસા ધર્મ તત્ત્વ કા વેત્તા સુનિ દન્તધાવન (દાંતોં) સે દાંતોં કા પ્રક્ષાલન ન કરે । આંજોં મેં અજન ન આંજે । ઔપધ કા પ્રયોગ કરકે અથવા

પણુ કરવો ન જોઈએ. તેના પર હુકમ ચલાવવો ન જોઈએ. દાસ વિગેરે બનાવીને તેઓને પોતાને આધીન બનાવવા ન જોઈએ. તથા આહાર પાણીમાં રોકાણ કરીને પરિતાપ પહોંચાડવો ન જોઈએ તથા વિષ શસ્ત્ર વિગેરે દ્વારા મારવા ન જોઈએ આ અહિંસા ધર્મ ધ્રુવ, - નિશ્ચિત છે નિત્ય આદિ અને અન્ત રહિત-વિનાનો છે. શાશ્વત સનાતન છે. લોકના સ્વરૂપને જાણીને પરપીડાને ઓળખાવવાજોઈએ અર્થાત્ તીર્થ કરોં આ ધર્મ કહ્યો છે.

આ પ્રમાણે ભિક્ષુ અહિંસાને પરમ ધર્મ સમજીને પ્રાણાતિપાતથી લઈને મિથ્યાદર્શન શલ્ય સુધીના સઘળા પાપોથી વિરત થય છે. અહિંસા ધર્મને જાણનારા સુનિ દન્તધાવન (દાંતણ) થી દાંતોને ન ઘોવે આજોમાં અંજન-કાજળ ન આંજે. ઔપધનો પ્રયોગ કરીને અથવા યોગિક ક્રિયાદ્વારા

अञ्जनेन नेत्रे नाञ्जयेत् । 'नो वमणं' औषधियोगेण यौगिकप्रक्रियया वा वमनं न कुर्यात्, 'णो धूषणित्तं आइत्ते' नो धूपनमपि आददीत-धूपादिसुगन्धितद्रव्येण शरीरं वस्त्रं वा नो वासयेत् । 'से भिक्खू' स भिक्षुः-पूर्वोदीरितगुणविशिष्टः । 'अकिरिए' अक्रियः-सावद्यव्यापारविवर्जितः, 'अलूसए' अलूषकः-हिंसादिकुत्तिसितव्यापाररहितः । 'अकोहे' अक्रोधः 'जाव' यावत् 'अलोभे' अलोभो-लोभरहितः 'उवसंते' उपशान्तः 'परिनिव्वुडे' परिनिर्वृत्तः-सर्वपापरहितो भवेत् । 'एम' खलु भगवया अक्खाए' एष खलु भगवता आख्यातः 'संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मे' संयतविरतप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा, तत्र वर्तमानकालिकपापरहितः संयतः भूतकालिकपापरहितो विरतः, प्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा प्रतिहत-स्थित्यनुभागहासेन नाशितं तथा प्रत्याख्यातं पूर्वातिचारनिन्दया भविष्यत्यकरणेन निराकृत पापं कर्म येन स तथा, 'अकिरिए' अक्रियः-सावद्यव्यपाररहितः 'संवुडे' संवृतः-आसन्नपरित्यागेन 'एगंतपंडिए' एकान्तपण्डितः-सर्वथा पण्डितः, 'भवइ' भवति इति भगवता कथितः, 'त्तिवेमि' इत्यहं ब्रवीमि ॥सू० ५॥६७॥ इति श्री-विश्वविख्यातजगद्गुरुलमादिपदभूषितबालब्रह्मचारि - 'जैनाचार्य' पूज्यश्री-घासीलालब्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य "समयार्थबोधिण्यां खण्डया" व्याख्यया समलङ्कृतम् द्वितीयश्रुतस्कन्धोपाऽऽहारपरिज्ञानाम चतुर्थाऽध्ययनं समाप्तम् ॥

यौगिक क्रिया के द्वारा वमन न करे । धूप आदि सुगन्धित द्रव्यों से शरीर या वस्त्र को वासित न करे ।

उल्लिखित गुणों से सम्पन्न भिक्षु सावद्य क्रियाओं से रहित, हिंसा असत्य आदि कुत्तिसित व्यापारों से रहित, क्रोधमान माया और लोभ से रहित, उपशान्त तथा परिनिर्वृत्त अर्थात् समस्त पापों से रहित होता है । ऐसे भिक्षु को भगवान् ने संयत, विरत, प्रतिहत प्रत्याख्यातपापकर्मा, अक्रिय, संवृत और एकान्तपण्डित कहा है ॥५॥

द्वितीयश्रुतस्कन्ध का चतुर्थ अध्ययन समाप्त ॥२-४॥

वमन (उल्टी) न करे. धूप विगेरे सुगन्धित द्रव्येथी शरीर अथवा वस्त्रने सुगन्धवाणा न करे.

उपर अताववामां आवेडा शुणोथी युक्त भिक्षु सावद्य क्रियाओथी रहित हिंसा असत्य विगेरे कुत्तिसित व्यापारोथी रहित क्रोध, मान, माया, अने लोभथी रहित उपशान्त तथा परिनिर्वृत्त अर्थात् सद्यो पापोथी रहित होय छे ओवा भिक्षुने भगवाने संयत, विरत, प्रतिहत प्रत्याख्यात पापकर्मा, अक्रिय, संवृत अने एकान्त पण्डित कहल छे. ॥सू० पा॥

॥भील श्रुतस्कन्धनुं योथुं अध्ययन समाप्त ॥२-४॥

॥ અથ દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધસ્ય-પञ्चમમધ્યયનં પ્રારમ્ભ્યતે ॥

સામ્પ્રતં પञ્ચમમધ્યયનં પ્રારમ્ભ્યતે, અસ્ય ચાયમભિસમ્બન્ધઃ, ચતુર્થાધ્યયને પ્રત્યાખ્યાનક્રિયોક્તા, સા ચાચારવ્યવસ્થિતસ્ય સતો ભવતીતિ અતસ્તદનન્તર-માચારશ્રુતાધ્યયનમભિધીયતે । અથવાડનાચારપરિવર્જનેન સમ્યક્પ્રત્યાખ્યાન-મસ્ત્વલિતં ભવત્યતોડનાચારશ્રુતાધ્યયનં ભવતિ, અનેન સમ્બન્ધેનાગ્રાતસ્યાસ્ય પ્રથમાં ગાથામાહ—

મૂલમ્—આદાય વંમચેરં ચ આસુપન્ને હમં વહં ।

अस्मिन् धर्मे अनाचारं नाचरेज्ज कयाइ वि ॥१॥

છાયા—આદાય વ્રહ્મચર્યં ચ-આશુપજ્ઞં હદં વચઃ ।

अस्मिन् धर्मे अनाचारं नाचरेच्च कदापि हि । १॥

પાંચવે અધ્યયન કા પ્રારંભ

અથ પાંચવાં અધ્યયન પ્રારંભ ક્રિયા જાતા હૈ । इसका संबंध इस प्रकार है—चौथे अध्ययन में प्रत्याख्यात क्रिया का कथन किया गया है । प्रत्याख्यान क्रिया आचार में स्थित साधु में ही हो सकती है, अत एव प्रत्याख्यान क्रियाका कथन करके आचारश्रुत नामके अध्ययन कहा जा रहा है । अथवा अनाचार का त्याग करने से निर्दोष सम्यक् प्रत्याख्यान हो सकता है, अतएव यह अनाचार श्रुताध्ययन भी है । इस संबंध से प्राप्त इस अध्ययन का प्रथम सूत्र कहते हैं—‘आदाय वंम-चेरं च’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘आसुपन्ने-आशुपज्ञः’ कुशल प्रज्ञावान् पुरुष ‘हमं वहं-इदं वचः’ इस अध्ययन में कहे जाने वाले वचनोंकी ‘वंमचेरं-व्रह्मचर्यं’

પાંચમા અધ્યયનનો પ્રારંભ—

હવે આ પાંચમું અધ્યયન પ્રારંભ કરવામાં આવે છે આનો સંબંધ આ પ્રમાણે છે.—ચોથા અધ્યયનમાં પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાનું કથન કરવામાં આવેલ છે. પ્રત્યાખ્યાનક્રિયા આચારમાં સ્થિત સાધુમાં જ થઈ શકે છે. તેથી જ પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાનું કથન કરીને આચારશ્રુત નામનું આ પાંચમું અધ્યયન કહેવામાં આવી રહ્યું છે. અથવા અનાચારનો ત્યાગ કરવાથી નિર્દોષ સમ્યક્ પ્રત્યાખ્યાન થઈ શકે છે તેથી જ આ અનાચાર શ્રુત અધ્યયન પણ કહેલ છે. આ સંબંધથી પ્રાપ્ત થયેલ આ અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

‘આદાય વંમચેરં ચ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘આસુપન્ને-આશુપજ્ઞઃ’ કુશલ પ્રજ્ઞાવાન પુરુષ તથા ‘હમં-વહં-ઈદં-વચઃ’ આ અધ્યયનમાં કહેવામાં આવનારા વચનોને તથા ‘વંમચેરં-વ્રહ્મચર્યં’

अन्वयार्थः—(आसुप-ने) आशुपज्ञः- पटुपज्ञः (इमं वइं) इदं वचः-इमां वाचम् (वंमचेरं) ब्रह्मचर्यम्-सत्यतपो भूतदयेन्द्रियनिरोधलक्षणं चादाय-परिगृह्य (अस्सि) अस्मिन् जेनेन्द्रे (धम्मे) धर्मे-सर्वज्ञप्रणीतधर्मे व्यवस्थितः (कयाइवि) कदापि हि (अणायारं) अनाचारम्-सावच्याऽनुष्ठानरूपम् (नायरेज्ज) नाचरेत्-न कुर्यात् इति ॥१॥

टीका—‘आसुप-ने’ आशुपज्ञः पटुपज्ञः-शीघ्रबुद्धिः-संसारमार्गः असत्यः, मोक्षमार्गः सत्यः एवं रूपेण सदसद्वस्तुनोर्ज्ञाता पुरुषः ‘इमं वइं’ इदं समस्ता ध्ययनेनापि अधीयानं वचः-वाक्यम् तथा-‘वंमचेरं च आदाय’ ब्रह्मचर्यञ्च -सत्यतपोजीवदयेन्द्रियनिरोधलक्षणम् आदाय परिगृह्य ‘अस्सि धम्मे’ अस्मिन्-जिनेन्द्रप्रतिपादितब्रह्मचर्यात्मकधर्मे व्यवस्थितः । ‘कयाइवि’ कदापि हि-कथमपि तथा ब्रह्मचर्यं को ग्रहण करके ‘अस्सि-अस्मिन्’ जिनेन्द्र प्रतिपादित इस ‘धम्मे-धर्मे’ धर्ममें स्थित होकर ‘कयाइवि-कदापि हि’ ‘अणायारं-अनाचारम्’ सावद्य अनुष्ठान रूप अनाचार ‘नायरेज्ज-नाचरेत्’ न करे ॥१॥

अन्वयार्थ—कुशल प्रज्ञावान् पुरुष इस अध्ययन में कहे जाने वाले वचनों को तथा ब्रह्मचर्य को ग्रहण करके जिनेन्द्र प्रतिपादित धर्म में स्थित हो कदापि अनाचार का सेवन न करे ॥१॥

टीकार्थ—दुःखरूप संसार का मार्ग असत्य है और मोक्ष का मार्ग परम सत्य है, इस प्रकार सत्-असत् वस्तु को जानने वाला बुद्धिमान् पुरुष इस अध्ययन में कहे जाने वाले वचनों को तथा सत्य, तप, जीव-दया, इन्द्रियनिरोध रूप ब्रह्मचर्य को ग्रहण करके जिनेन्द्र भगवान् के

ब्रह्मचर्यने ग्रहण करीने अस्सि-अस्मिन् जेनेन्द्र देवे प्रतिपादन करेले आ ‘धम्मे-धर्मे’ धर्ममां स्थित रहीने ‘कयाइवि-कदापि हि’ केहि पणु समये ‘अणायारं-अनाचारम्’ अनाचार ओटले के सावद्य अनुष्ठान रुप अनाचारनु ‘नायरेज्ज-नाचरेत्’ सेवन करवु नहिं ॥१॥

अन्वयार्थ—कुशल प्रज्ञावान् पुरुष आ अध्ययनमां कडेवामां आवनार वचनोने तथा ब्रह्मचर्यने ग्रहण करीने जेनेन्द्र भगवाने प्रतिपादन करेले धर्ममां स्थित रहीने कयारेय अनाचारनु सेवन न करे. ॥१॥

टीकार्थ—दुःखरूप संसारने। मार्ग असत्य छे. अने मोक्षने। मार्ग परम सत्य छे. आ रीते सत्-असत् वस्तुने जणुवावाणा बुद्धिमान् पुरुष, आ अध्ययनमां कडेवामां आववावाणा वचनोने तथा सत्य, तप, अवद्या, इन्द्रिय निरोध रुप ब्रह्मचर्यने ग्रहण करीने जेनेन्द्र भगवान् द्वारा प्रदणु करवामां

‘અળાચાર’ અનાચારમ્-આચારમતિકૂઠમાચરણમ્-સાવચાનુષ્ઠાનલક્ષણમ્ ‘નાયરેજન’ નાચરેત્ અનાચારસેવને કથમપિ ન કુર્ષાદિતિ ॥ગા. ૨॥

મૂળમ્-અળાઇયં પરિન્નાય અળવદગ્ગેઃ વા. પુળોઃ ।

(સાસયમસાસણ વા; હૃદિ દિટ્ઠિ ન ધારણ ॥૩॥

છાયા—અનાદિકં પરિજ્ઞાય અનવદગ્ગેતિ વા પુનઃ ।

શાશ્વતમશાશ્વતં વા હૃદિ દિટ્ઠિ ન ધારયેત્ ॥૨॥ ।

અન્વયાર્થઃ--(અળાઇયં) અનાદિકમ્-આદિરહિતમ્ (વા. પુળો) વા પુનઃ (અળવદગ્ગેઃ) અનવદગ્ગમ્-અપર્યવસાનમ્-અનન્તમ્ ઇતિ (પરિન્નાય) પરિજ્ઞાય-સર્વ-લોકે પ્રમાણદ્વારા જાનવા (માસણ) શાશ્વતમ્-અવિનશ્વરમ્ (અસાસણ) અશાશ્વતમ્-વિનશ્વરમ્ (હૃદિ દિટ્ઠિ) ઇતિ દિટ્ઠિમ્-એતાદર્શી-સર્વ-એકાન્તનિત્યઃ, એકાન્તાનિત્યો વા, ઇતિ-બુદ્ધિમ્ (ન ધારણ) ન ધારયેત્-ન કુર્ષાદિતિ ॥૨॥

દ્વારા પ્રરૂપિત હસં, ધમે મેં સ્થિત હોકર કદાપિ અનાચાર અર્થાત્ કુત્સિત નિષિદ્ધ યા સાવચ આચાર કો સેવન ન કરે ॥૧॥

‘અળાઇયં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થઃ ‘અળાઇયં-અનાદિકમ્’ આદિરહિત ‘વા પુળો-વા પુનઃ’ અથવા ‘અળવદગ્ગેઃ-અનવદગ્ગમ્’ અનવદગ્ગ-અનન્ત-અન્તરહિત એસા ‘પરિન્નાય-પરિજ્ઞાય’ સર્વલોકકે પ્રમાણ દ્વારા જાનકર ‘સાસણ-શાશ્વતમ્’ શાશ્વત હૈ અથવા ‘અસાસણ-અશાશ્વતમ્’ અશાશ્વત-વિનશ્વર હૈ ‘હૃદિ દિટ્ઠિ-ઇતિ દિટ્ઠિમ્’ એસી એકાન્ત દિટ્ઠિકો ‘ન ધારણ-ન ધારયેત્’ ધારણ ન કરે ॥૨॥

અન્વયાર્થ—સમ્પૂર્ણ લોકો કો પ્રમાણ કે દ્વારા અનાદિ ઓર અનન્ત જાન કર ચહ શાશ્વત હી હૈ યા અશાશ્વત હી હૈ, એસી એકાન્ત બુદ્ધિ કો ધારણ ન કરે ॥૨॥

આવેલા આ ધર્મ મા સ્થિત થઈ ને, કોઈ પણ વખતે અનાચાર અર્થાત્ કુત્સિત, નિષિદ્ધ અથવા સાવચ આચારનું સેવન ન કરે ॥૧॥

‘અળાઇયં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અળાઇયં-અનાદિકમ્’ આદિરહિત ‘વા. પુળો-વા પુનઃ’ અથવા ‘અળવદગ્ગેઃ-અનવદગ્ગમ્’ અનવદગ્ગ-અનન્ત અપર્યવસાન ‘પરિન્નાય-પરિજ્ઞાય’ પ્રમાણ દ્વારા જાણીને ‘સાસણ-શાશ્વતઃ’ શાશ્વત જ છે. અથવા ‘અસાસણ-અશાશ્વતઃ’ અશાશ્વત જ છે. ‘હૃદિ દિટ્ઠિ-ઇતિ દિટ્ઠિમ્’ એવી દિટ્ઠિ ‘ન ધારણ-ન ધારયેત્’ ધારણ ન કરે. ॥૨॥

અન્વયાર્થ—સમ્પૂર્ણ લોકને પ્રમાણ દ્વારા અનાદિ અને અનન્ત જાણીને આ શાશ્વત જ છે. અથવા અશાશ્વત જ છે. એવી એકાન્ત બુદ્ધિ ધારણ ન કરે ॥૨॥

ટીકા—‘અણાઈયં’ અનાદિકમ્-નાદિઃ-પ્રથમોત્પત્તિર્નિધિને यस્ય તદનાદિ-
કમ્-આદિરહિતમ્। ‘પુણો’ પુનઃ, તથા-‘અણવદગ્ગેહ’ અણવદગ્ગમ્-ન ધિયતે અવ
દગ્ગં પર્યન્તં यस્ય સોડનવદગ્ગં તદેવ-ભૂતમ્, ‘પરિન્નાય’ પરિજ્ઞાય-લોકોડયં-ચતુર્દશ
રજ્જ્વાત્મકો, ધર્માધર્માદિરૂપો વા અનાદિરન્તરહિતશ્ચેતિ પ્રમાણતઃ ‘સાસણ’ શાશ્વ-
તમેવ-શશ્વદમ્ભવતીતિ શાશ્વતમ્-નિત્યં-સાંખ્યમતાભિપ્રાયેનાનુત્પન્નસ્થિરૈકસ્વભાવમ્
‘અસાસણ’ અશાશ્વતમ્-અકાન્તમનિત્યમ્-વિનશ્વરમ્
‘દિઢ્ઠિ’ દ્વિષ્ટિમ્-અભિપ્રાયમ્-ઇદન્તદ્ એકાન્તનિત્યમ્-ઇદન્તદ્ એકાન્તમનિત્યમિતિ
દ્વિષ્ટિમાગ્રહં ન ધારયેત્। એતાદૃશં કદાગ્રહં ન કુર્યાત્કથમપિ। કિન્તુ-સર્વમેવ વસ્તુ-
દ્રવ્યરૂપેણ નિત્યં પર્યાયરૂપેણ અનિત્યમિત્યેવ જાનીયાદિતિ ભાવઃ। ૨॥

ટીકાર્થ—જિસકી આદિ પ્રથમ ઉત્પત્તિ-ન હો, વહ અનાદિ કહ-
લાતા હૈ। જિસકા અન્ત ન હો ઉસે અનન્ત કહતે, હૈ। યહ ચૌદહ રજ્જુ
પરિણામ વાલા અથવા ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય મય લોક આદિ
ઔર અન્ત સે રહિત હૈ, એસા પ્રમાણ સે જાનકર એસા અભિપ્રાય
ધારણ ન કરે કિ યહ નિત્ય હી અથવા અનિત્ય હી હૈ। હસ પ્રકાર કા
કદાગ્રહ ધારણ કરના યોગ્ય નહીં હૈ, ક્યૌંકિ પ્રત્યેક વસ્તુ દ્રવ્ય રૂપ સે
નિત્ય ઔર પર્યાયરૂપ સે અનિત્ય હૈ। સાંખ્ય મત કે અનુસાર લોક
કભી ઉત્પન્ન નહીં હોતા ઔર સદૈવ સ્થિર એક સ્વભાવ મેં રહતા હૈ।
બૌદ્ધમત મેં યહ એકાન્ત વિનશ્વર હૈ અર્થાત્ ક્ષણ ક્ષણ મેં સર્વથા નષ્ટ
હોતા રહતા હૈ, યહ-દોનો એકાન્ત અભિપ્રાય હૈ, અતએવ મિથ્યા હૈ॥૨॥

ટીકાર્થ—જેની આદિ અર્થાત્ ઉત્પત્તિ ન હોય, તે અનાદિ કહેવય છે.
અને જેનો અન્ત અર્થાત્ નાશ ન હોય, તેને અનન્ત કહે છે. આ ચૌદ રાજુના
પ્રમાણવાળા, અથવા, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય વાળો લોક-સંસાર આદિ-
અને અન્ત, વિનાનો છે. એ રીતે પ્રમાણથી જાણીને એવો અભિપ્રાય ધારણ ન કરે,
કે-અ. નિત્ય, જ છે. અથવા અનિત્ય, જ છે. આ પ્રમાણેનો કદાગ્રહ-ખોટો,
આગ્રહ ધારણ કરવો યોગ્ય નથી. કેમકે-દરેક વસ્તુ, દ્રવ્યપણથી નિત્ય, અને
પર્યાયપણથી અનિત્ય છે. સાખ્ય મત પ્રમાણે, લોક, ક્યારેય ઉત્પન્ન થતો, નથી.
અને હંમેશાં સ્થિર એક સ્વભાવમાં રહે છે. બૌદ્ધ મત પ્રમાણે આ એકાન્ત,
વિનશ્વર-નાશ પામવાવાળો છે. અર્થાત્ ક્ષણે ક્ષણે સર્વથા નાશ પામતો રહે
છે. આ અને એકાન્ત અભિપ્રાય છે, તેથી, જ તે મિથ્યા છે ॥સૂ.૨॥

મૂલમ્—‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं ववहारो ण विज्जई ।

एएहिं दोहिं ठाणेहिं अणायारं तुं जाणए ॥३॥

છાયા—एताभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्यां व्यवहारो न विद्यते ।

एताभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्या मनाचारस्तु जानीयात् ॥३॥

અન્વયાર્થઃ—‘एएहिं’ एताभ्याम्—एकान्तनित्यमेकान्ताऽनित्यमित्यभ्युपग-
माभ्याम् ‘दोहिं’ द्वाभ्याम् ‘ठाणेहिं’ स्थानाभ्याम्—पक्षाभ्याम् ‘ववहारो’ व्यवहारः
—शास्त्रीयो लौकिको वा ‘ण विज्जई’ न विद्यते—न भवति, तथा—‘एएहिं’ एता-
भ्यामेव ‘दोहिं’ द्वाभ्याम्—एकान्तनित्यत्वस्वीकारैकान्तानित्यत्वस्वीकाराभ्याम्

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘एएहिं—एताभ्यां’ एकान्त नित्य और एकान्त अनित्य
‘दोहिं—द्वाभ्यां’ इन दोनों ‘ठाणेहिं’ स्थानाभ्याम्’ स्थानोंसे अर्थात् पक्षों
से ‘ववहारो—व्यवहारः’ शास्त्रीय अथवा लौकिक व्यवहार ‘ण विज्जई
न विद्यते’ नहीं होता । तथा ‘एएहिं—एताभ्याम्’ इन ‘दोहिं—द्वाभ्याम्’
दोनों ‘ठाणेहिं—स्थानाभ्याम्’ स्थानों से ‘अणायारं—अनाचारम्’ अना-
चार ‘जाणए—जानीयात्’ जानना चाहिए । अर्थात् एकान्त नित्य और
एकान्त अनित्य पक्षमें से किसी एक पक्षका स्वीकार करना अनाचार
है यह सर्वज्ञ के आगम से बाहर है ॥३॥

અન્વયાર્થ—एकान्त नित्य और एकान्त अनित्य इन दोनों स्थानों
अर्थात् पक्षों से शास्त्रीय अथवा लौकिक व्यवहार नहीं होता । तथा
इन दोनों स्थानों से अनाचार जानना चाहिए । अर्थात् एकान्त नित्य

एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—एएहिं—एताभ्याम्’ एकान्त नित्य અને એકાન્ત અનિત્ય ‘दोहिं
द्वाभ्यां’ आ अन्ने ‘ठाणेहिं—स्थानाभ्याम्’ स्थानेथी अर्थात् पक्षेथी ‘ववहारो—व्य-
वहारः’ शास्त्रीय अथवा लौकिक व्यवहार ‘ण विज्जई—न विद्यते’ यतो नथी तथा
‘एएहिं—एताभ्याम्’ आ ‘दोहिं—द्वाभ्याम्’ अन्ने ‘ठाणेहिं—स्थानाभ्याम्’ स्थानेथी
‘अणायारं—अनाचारम्’ अनाचार ‘जाणए—जानीयात्’ लक्ष्ये । जेष्ठ अर्थः— अर्थात्
एकान्त नित्य અને એકાન્ત અનિત્ય પક્ષમાંથી કોઈ એક પક્ષનો સ્વીકાર કરવો
તે અનાચાર છે. આ સર્વજ્ઞના આગમથી બહાર છે તેમ સમજવું ॥૩॥

અન્વયાર્થ—એકાન્ત નિત્ય અને એકાન્ત અનિત્ય આ બન્ને સ્થાનો
અર્થાત્ પક્ષોથી શાસ્ત્રીય અથવા લૌકિક વ્યવહાર થતો નથી. આ બન્ને

‘ठाणेहि’ स्थानाभ्याम्, ‘अणायारं’ अनाचारम् ‘जाणए’ जानीयादिति । अनयोरेकतरस्य स्वीकारे अनाचारो मौनीन्द्रागमबाह्यरूपो भवतीति ३ ।

टीका—एकान्तनित्याऽनित्यपक्षे व्यवहारो न भविष्यतीति सूत्रकारः स्वयमेव दर्शयति—‘एएहि’ इत्यादि । ‘एएहि’ एताभ्याम् ‘दोहि’ द्वाभ्याम् ‘ठाणेहि’ स्थानाभ्याम्—पक्षाभ्याम्—सर्वं वस्तु एकान्ततो नित्यमेकान्ततोऽनित्यमित्याकाराभ्यामिति यावत्, ‘व्यवहारो’ व्यवहारः—लौकिको लोकोत्तरो वा ऐहिकामुष्मिकरूपो यः प्रवृत्तिनिवृत्तिलक्षणः ‘ण विज्जइ’ न विद्यते न भवति एकान्तनित्यपक्षाऽभ्युपगमे एकान्ताऽनित्यतापक्षाऽभ्युपगमे वा, व्यवहारः शास्त्रीयो वा लौकिको वा न संभवेत्, ‘एएहि’ एताभ्याम् ‘दोहि’ द्वाभ्याम् ‘ठाणेहि’ स्थानाभ्याम्—एकान्तनित्याऽनित्याभ्याम् ‘अणायारं तु जाणए’ अनाचारं—मौनीन्द्रागमबाह्यरूपं जानीयात्, एकान्तनित्यपक्षाऽभ्युपगमे एकान्तानित्यपक्षाऽभ्युपगमे च अनाचारो भवति । अत एताभ्यामेवाऽनाचारं जानीयात् । किन्तु—एतद्व्यतिरिक्त उभयात्मक एव पक्षः स्वीकर्तव्य इति । सामान्यसमन्वयिनमंशं द्रव्या-

और एकान्त अनित्य पक्ष में से किसी एक पक्ष को स्वीकार करना अनाचार है । यह सर्वज्ञ के आगम से बाहर है ॥३॥

टीकार्थ—सूत्रकार स्वयं दिखलाते हैं कि एकान्त नित्य और एकान्त अनित्य पक्ष में व्यवहार नहीं बन सकता । सब वस्तुएं एकान्ततः नित्य ही हैं अथवा अनित्य ही हैं, इन दोनों पक्षों में से किसी भी एक पक्ष से लौकिक या लोकोत्तर, इहलोक संबंधी या परलोक संबंधी प्रवृत्ति निवृत्ति रूप व्यवहार नहीं होता है । अतएव इन दोनों एकान्त पक्षों के द्वारा अनाचार जानना चाहिए अर्थात् यह दोनों एकान्त पक्ष जिनागम से बाह्य हैं । इन दोनों से भिन्न कथंचित् नित्य कथंचित्

स्थानोत्थी अनाचार समजवो जेहजे, अर्थात् ऐकान्त नित्य अने ऐकान्त अनित्य जे जे पक्ष पैरी कोइ जेक पक्षनो स्वीकार करवो ते अनाचार छे, आ सर्वज्ञना आगमथी भडार छे ॥३॥

टीकार्थ—सूत्रकार पोते गत वे छे के—ऐकान्त नित्य अने ऐकान्त अनित्य पक्षमां व्यवहार थई शकने नथी सधणी वस्तुओ ऐकान्ततः ! नित्य न छे, अथवा अनित्य न छे आ जन्ने पक्षोमांथी कोइ पक्ष पक्षथी लौकिक अथवा लोकोत्तर आलोक संबधी अथवा परलोक संबधी प्रवृत्ति निवृत्ति रूप व्यवहार थतो नथी तेथी न आ जन्ने ऐकान्त पक्षो द्वारा अनाचार समजवो जेहजे, अर्थात् आ जन्ने ऐकान्त पक्ष जिनागमथी भडार छे,

સ્વક્રમાશ્રિત્ય સ્થાનિત્યમ્ એતિ મન્વતિ, તથા પ્રતિક્ષણં રૂપપરિવર્તનકારિણિં વિશેષેશ-
સાશ્રિત્ય સ્થાનિત્યમ્ એતિ મન્વતિ, તદુક્તમ્—

‘ઘટમૌલિસુવર્ણાર્થી’ નાશો સ્થાદસ્થિતિષ્વયમ્ ।

શોકપ્રમોદમાધ્યસ્થ્યં જનો-યાતિ સહેતુકમ્ ॥

અર્થાત્ કસ્યચિદ્રાજકન્યાયાઃ સુવર્ણકલશઃ આસીત્, રાજા ચ સુવર્ણકામદ્વારા કલો-
મત્સદીયં સુવર્ણકલશં મલિતં કારયિત્વા સ્વકીયરાજકુમારાય તત્ સુવર્ણાર્ સિદ્ધિ-
મુકુટં નિર્માપિત્વાન્, રાજકન્યા ચ તં વિષયમવગત્ય શોકાતિશયા જાતા, રાજ-
અનિત્ય પક્ષ હી સ્વીકાર કરને યોગ્ય છે । પ્રત્યેક વસ્તુ સામાન્ય અર્થાત્

દ્રવ્ય અંશ સે સદૈવ વિદ્યમાન રહતી છે, અતઃ નિત્ય છે કિન્તુ ‘તસ્યા’
વિશેષ અર્થાત્ પર્યાય અંશ ક્ષણ ક્ષણ મેં વદલતા રહતા છે, વહ નેઈ
પુરાની હોતી રહતી છે, અતઃ અનિત્ય મી છે । કહા મી છે—‘ઘટ
મૌલિ સુવર્ણાર્થી’ હત્યાદિ ।

ઘટ મુકુટ ઓર સ્વર્ણ કા અભિલાષી નાશ. ઉત્પાદ ઓર ધ્રુવતા પર્યાયો
મેં કમલઃ શોક, પ્રમોદ ઓર મધ્યસ્થભાવ કો પ્રાપ્ત હોતા છે, અતઃ
સિદ્ધ હોતા છે કિ પ્રત્યેક વસ્તુ ઉત્પાદ, વિનાશ ઓર ધ્રુવ્ય સે યુક્ત છે ।
તાત્પર્ય યહ છે કિ કલ્પના કીજિએ—એક રાજા કો એક પ્રિય લડકી છે ઓર
એક ગુણવાન્ લડકા છે । લડકી કા સ્વર્ણ કો બના ઘટ છે, રાજાને ંસ
સ્વર્ણમય ઘટકો સુવર્ણકાર દ્વારા મલવાકર રાજકુમારકે લિયે મુકુટ બન-
વાયા છે । એસી સ્થિતિ મેં ઘટકો મિટાકર મુકુટ બનવાયા જાને સે લડકી કો

આ અનિત્ય જૂદા કથચિત્ નિત્ય કથચિત્ અનિત્ય પક્ષ જ સ્વીકાર કરવાને
યોગ્ય છે. દરેક વસ્તુ સામાન્ય અર્થાત્ દ્રવ્ય, અંશથી હંમેશાં વિદ્યમાન રહે
છે તેથી જ તે નિત્ય છે. પરંતુ તેના વિશેષ અર્થાત્ પર્યાય અંશ ક્ષણ
ક્ષણમાં બદલાતા રહે છે. તે નવીન અને જૂના થતા રહે છે તેથી જ અનિત્ય
પણ છે કહ્યું પણ છે.—ઘટમૌલિ સુવર્ણાર્થી’ હત્યાદિ

ઘટ, મુકુટ, અને સોનાની ઇચ્છાવાળા નાશ, ઉત્પાદ અને ધ્રુવપણું
પર્યાયોમાં કમથી શોક, પ્રમોદ—આનંદ અને મધ્યસ્થ ભાવને પ્રાપ્ત થાય છે.
તેથી જ સિદ્ધ થાય છે. કે—દરેક વસ્તુ ઉત્પાદ, વિનાશ અને ધ્રુવ્યથી યુક્ત છે.
કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—કલ્પના કરો કે—એક રાજાને એક પ્રિય પુત્રી છે,
અને એક શુભિચલ પુત્ર છે, પુત્રીનો સે નાનો ઘડો છે, રાજાએ તે સે નાના
ઘડાને સોની પાંસે ગળાવીને કુમાર માટે તેનો મુકુટ બનાવ્યો. આ સ્થિતિમાં
ઘડાને ભાંગીને (ઘટ રૂપથી મટાડીને) મુકુટ બનાવવાથી તે છોડીને દુઃખ

कुमारश्च सुवर्णमुकुटलाभात् प्रमोदातिशयं प्रलेभे, राजा च न शोकवान् न वा प्रमोदवान् किन्तु शोकप्रमोदमाध्यस्थं गतः घटस्य नाशेऽपि तदीयसुवर्णस्य तादवस्थयात् । तत्र यदि पदार्थ एकान्ततो नित्य स्तदा राजकन्यायाः कथं शोकः, यदि च एकान्ततोऽनित्य स्तदा राजकुमारस्य कथं हर्षातिशयः, राजश्च शोकप्रमोदावपि न जातौ, इत्यपि कथम्, तस्मात् पदार्थः कथञ्चिन्नित्यः कथञ्चिदनित्यः, अयमेव पक्षः श्रेयान्, न तु एकान्ततो नित्यः, एकान्ततोऽनित्यश्चेति पक्षः, व्यवहारविरुद्धत्वादानाचारत्वाच्च तदेवं नित्याऽनित्यपक्षयोर्व्यवहारो न विद्यते अनयोरेव अनाचारं जानीयादिति ॥मू० ३॥

मूलम्—समुच्छिंहिति सत्तारो सदैवे पाणा अणेलिंसा ।

गंठिया वा भविस्सन्ति सासयन्तिव णो वण् ॥४॥

छाया—समुच्छेत्स्यन्ति शास्तारः सर्वे प्राणा अनीदृशाः ।

ग्रन्थिका वा भविष्यन्ति शाश्वता इति नो वदेत् ॥४॥

शोक होता है, क्योंकि उसकी अभीष्ट वस्तु नष्ट होती है, लड़के को प्रसन्नता होती है, क्योंकि उसकी इष्ट वस्तु प्राप्त होती है और स्वयं राजा मध्यस्थ रहता है, क्योंकि उसकी दृष्टि में सोना सोने के रूप में कायम ही है, न उसका विनाश हुआ है न उत्पत्ति हुई है । इस प्रकार प्रत्येक वस्तु विनाश उत्पाद और स्थितिशील ही है । यदि वस्तु त्रिरूप न होती तो इन तीनों व्यक्तियों के मन में तीन प्रकार की भावनाएं और तज्जनित शोक, प्रमोद और माध्यस्थ्य क्यों होना है ? इससे स्पष्ट है कि प्रत्येक वस्तु कथंचित् नित्य और कथंचित् अनित्य है ॥३॥

थाय छे. डेमडे—तेनी प्रिय वस्तुने। नाश थाय छे अने छेडके। पुशी थाय छे, डेमडे—तेने प्रिय वस्तुनी प्राप्ति थाय छे तथा स्वयं राजा मध्यस्थ—तटस्थ रहे छे. डेमडे तेनी दृष्टिमां सोनु सोनाइपेथी कायम ज छे तेने। नाश थयो नथी, तथा उत्पत्ति पणु थई नथी. आ प्रभाछे इरेक वस्तु विनाश उत्पत्ति अने स्थितिना स्वभाव वाणी ज छे. जे वस्तु त्रेषे रूपवाणी न छेत्, ते आ त्रेषे व्यक्तियोना मनमां त्रेषु प्रकारनी भावनाओ अने तेनाथी थवावाणा शोक, आनंद अने माध्यस्थ—तटस्थ पणु डेम थात् ? आथी स्पष्ट थाय छे डे—इरेक वस्तु कथंचित् नित्य अने कथंचित् अनित्य छे. ॥सू०३॥

અન્વયાર્થ—મત્વારો) શાસ્તાર:-શાસનસ્ય પ્રવર્તયિતાર:-તીર્થકરા: ।
તદનુયાયિનઃ પ્રત્યજીવા (મમુચ્છિદ્ધિર્હિતિ) સમુચ્છેત્સ્યન્તિ ક્ષયં પ્રાપ્સ્યન્તિ અથવા

‘સમુચ્છિદ્ધિર્હિતિ’ ઇત્યાદિ ।

વાદ્યર્થ—‘સત્વારો-શાસ્તાર:’ શાસ્તા અર્થાત્ શાસનકે પ્રવર્તક તીર્થકર તથા उनके अनुयायी भव्य जीव ‘समुच्छिद्दिहि-समुच्छे-
तस्यन्ति’ उच्छेदको प्राप्त होंगे अर्थात् कालक्रमसे सभी मुक्ति प्राप्त कर-
छेंगे’ सबके मुक्त हो जाने पर जगत् जीवों से शून्य अर्थात् भव्यजीवों
से रहित हो जायगा, क्यों कि काल की आदि और अन्त नहीं है ।
अथवा ‘सर्वे पाणा-सर्वे प्राणा:’ सभी जीव ‘अणेलिसा-अनीदृशा:’
परस्पर विसदृश हैं, सभी जीव ‘गंडिया-ग्रन्थिका’ कर्मों से बढ़ ही
‘भविस्सन्ति-भविष्यन्ति’ रहेंगे अथवा ‘सामयन्ति व णो वण-शाश्वता
इति नो वदेत्’ सर्वजीव शाश्वत ही हैं, ऐसा नहीं कहना चाहिए । यदि
सब जीव मुक्त हो जाएं तो जगत् जीवशून्य होने से जगत् ही नहीं रहेगा
अतएव ऐसा कहना उचित नहीं है, ऐसा भी नहीं कहना चाहिए की
सभी जीव कर्मबद्ध ही रहेंगे अथवा तीर्थकर सर्वदा स्थित रहेंगे यह
सब एकान्त वचन मिथ्या है ॥४॥

अन्वयार्थ—शास्ता अर्थात् शासन के प्रवर्तक तीर्थकर तथा उनके

‘समुच्छिद्दिहि’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘सत्वारो-शાસ્તાર:’ શાસ્તા અર્થાત્ શાસનના પ્રવર્તાવવાળા
તીર્થકર તથા તેઓના અનુયાયી ભવ્ય જીવો ‘સમુચ્છિદ્ધિર્હિ-સમુચ્છેત્સ્યન્તિ’
ઉચ્છેદને પ્રાપ્ત કરશે. અર્થાત્ કાલક્રમથી સધળા મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લેશે.
બધા મુક્ત થઈ ગયા પછી જગત્ જીવોથી શૂન્ય અર્થાત્ ભવ્ય જીવો વગરનું
બની જશે કે-કે-કાળની આદિ અને અંત હોતો નથી. અથવા ‘સર્વે પાણા
સર્વે પ્રાણા’ સધળા જીવો ‘અણેલિસા-અનીદૃશા:’ અન્યોઅન્ય વિસદૃશ છે.
બધા જીવો ‘ગંડિયા-ગ્રન્થિકા.’ કર્મોથી બદ્ધ જ ‘ભવિસ્સન્તિ ભવિષ્યન્તિ’ રહેશે.
અથવા ‘સામયન્તિ વ ણો વણ-શાશ્વતા’ રૂપે નો વદેત્’ સધળા જીવો શાશ્વત જ છે.
તેમ કહેવું ન જોઈએ કે બધા જ જીવો મુક્ત થઈ જાય તો જગત્ જીવ
વગરનું થવાથી જગત્ જ રહેશે નહીં તેથી જ તેમ કહેવું બરાબર નથી. એમ
પણ કહેવું ન જોઈએ કે-સધળા જીવો કર્મબદ્ધ જ રહેશે અથવા તીર્થકર
કર્મથી સ્થિત રહેશે. આ બધા એકાન્ત વચનો મિથ્યા છે. ॥૪॥

અન્વયર્થ—શાસ્તા અર્થાત્ શાસન પ્રવર્તાવનાર તીર્થકર તથા તેમના

सर्वे भव्यजीवाः सिद्धिं गमिष्यन्ति कालक्रमेण, तदा-सर्वेषु मुक्तेषु कालस्याऽ-
नाद्यनन्तत्वात्ततो जगज्जीवविरहितं स्यात् । 'सर्वे पाणा' सर्वे प्राणाः प्राणिनः
यावज्जीवाः (अणेलिसा) अनीदृशाः-विसदृशाः विभिन्ना इति यावत् । (गंठिया वा)
ग्रन्थिका वा (भचिरसंति) भविष्यन्ति-ग्रन्थिकर्म तद्वन्तः सर्वे जीवा भविष्यन्ति ।
बद्धा एव स्थास्यन्ति इत्यर्थः । (सासयंति वणो वण) शाश्वता इति नो वदेत्, सर्वे
जीवा मुक्ता भविष्यन्ति तदा जगदुच्छिन्नं स्यात्, जीवरहितत्वात् । अथवा सर्वे बद्धा
एव स्थास्यन्ति तीर्थंकराः सर्वदा स्थास्यन्त्येव इत्येकान्तवचनं नो वक्तव्यमिति ॥१॥

टीका—'स्त्यारो' शास्तरः भव्याश्च 'समुच्छिद्भिर्हि' समुच्छेत्स्यन्ति-
उच्छेदं कर्मबन्धनराहित्यं प्राप्स्यन्ति सर्वभव्यानां मुक्तिगमनेन भव्यशून्यो लोकः
स्यादिति, एवम् 'सासयंति व' शाश्वताः-नित्याः सर्वदा अवस्थापिन एव भवि-
ष्यन्ति इत्यपि 'नो वण' नो वदेत् तथा-'सर्वे पाणा' सर्वे प्राणाः जीवाः 'अणे-

अनुयायी भव्य जीव उच्छेद को प्राप्त हो गे अर्थात् कालाक्रम से सभी
मुक्ति प्राप्त कर लेगे । सब के मुक्त हो जाने पर जगत् जीवों से
अर्थात् भव्य जीवों से रहित हो जायगा, क्योंकि काल की आदि
और अन्त नहीं है । अथवा सभी जीव परस्पर विसदृश हैं, सभी जीव
कर्मों से बद्ध ही रहेंगे, सब जीव शाश्वत ही हैं, ऐसा नहीं कहना
चाहिए । यदि सब जीव मुक्त हो जाएं तो जगत् जीवशून्य होने से
जगत् ही नहीं रहेगा अतएव ऐसा कहना उचित नहीं है । ऐसा भी
नहीं कहना चाहिए कि सभी जीव कर्मबद्ध ही रहेंगे अथवा तीर्थंकर
सदैव स्थिर रहेंगे । यह सब एकान्त वचन मिथ्या हैं ॥१॥

टीकार्थ-तीर्थंकर और भव्य जीव उच्छेद को प्राप्त हो जाएंगे अर्थात्
कर्मबन्धन से रहित होकर मोक्ष में चले जाएंगे, तब यह लोक भव्य-
जीवों से शून्य हो जाएगा । अथवा तीर्थंकर और सब भव्य जीव सदैव

अनुयायी भव्य एव उच्छेदने प्राप्त थशे. अर्थात् कालक्रमेण भधा न मुक्ति
प्राप्त करी लेशे भधा न मुक्त थया पछी जगत एवेथी अर्थात् भव्य एवेथी
रहित भनी नशे. केमके काणनी आदि अने अन्त नथी. भधा एवे परस्पर
विसदृश अथवा भधान एवे कर्मोथी भद्ध न रहेशे. भधा न एवे शाश्वत न
छे. तेम कडेवुं न लेछथे. ले भधा न एवे मुक्त थथ नथ तो जगत एव
शून्य थवाथी जगत न नही रहै तेथी न तेम कडेवुं योग्य नथी. अेम पछु
कडेवुं न लेछथे के भधा एवे कर्मभद्ध न रहेशे. अथवा तीर्थंकर सदा
कायम न रहेशे. आ भधा अेकान्त वचनो मिथ्या छे. ॥१॥

टीकार्थ—तीर्थंकर अने भव्य एवे उच्छेदने प्राप्त थथ नशे अर्थात्
कर्मना भंध विनाना थथने मोक्षमां नशे त्यादे आ लोक भव्य एवे

લિપ્તા' અનીદ્દશાઃ-વિસદ્દશાઃ-વિલક્ષણા એવ ન કથચ્ચિત્ તેષાં પરસ્પરં સાદૃશ્ય-
મસ્તિ इत्यपि नो वदेत्, तथा-‘गंठिया वा भविस्संति’ ग्रन्थिका वा भविष्यन्ति
कर्मग्रन्थयुक्ता एव सर्वे जीवा भविष्यन्ति इत्यपि नो वदेत् ॥४॥

મૂલમ્—‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं ववहारो ण विज्जइ ।

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं अणायारं तु जाणए ॥५॥

છાયા--‘एताभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्यां व्यवहारो न विद्यते ।

एताभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्याम् अनाचारन्तु जानीयात् ॥५॥

સ્થિત હી રહેગે-કોઈ મોક્ષ નહીં પ્રાપ્ત કરેગા, એસા નહીં કહના યાહિયે ।
સમી પ્રાણી પરસ્પર વિલક્ષણ હી હૈ, ડનમેં કિચ્ચિત્ મી સમાનતા નહીં
હૈ, એસા મી નહીં કહના યાહિયે ॥૪॥

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ--‘एएहिं-एताभ्याम्’ इन ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ दोनों एकान्त
नित्य और एकान्त अनित्य ‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ पक्षों से ‘ववहारो-
व्यवहार.’ शास्त्रीय अथवा लौकिक व्यवहार ‘ण विज्जइ-न विद्यते’
संभवित नहीं है अतएव ‘एएहिं-एताभ्याम्’ इन ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ दोनों
‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ पक्षों के सेवनको ‘अणायारं-अनाचारं’ अनाचार
‘जाणए-जानीयात्’ जानना चाहिए, कल्याणकी अभिलाषा रखने
वाले को किसी भी एकान्त पक्षका अवलम्बन नहीं करना चाहिए ५ ।

વિનાનો યઈ જશે અથવા તીર્થંકર અને સઘળા ભવ્ય જીવો હુ મેશા સ્થિત
જ રહેશે. કોઈ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરશે નહીં તેમ કહેવું ન જોઈએ. સઘળા
પ્રાણીયો પરસ્પર વિલક્ષણ જ છે તેઓમાં કિંચિત્ પણ સરખા પણું નથી.
તેમ પણ કહેવું ન જોઈએ ॥સૂ.૦૪॥

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ इत्यादि

‘शब्दार्थ’--‘एएहिं-एताभ्याम्’ आ ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ अन्ने एकान्त नित्य
अने एकान्त अनित्य ‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ पक्षोत्थी ‘ववहारो-व्यवहारः’ शास्त्रीय
अथवा लौकिक व्यवहार ‘ण विज्जइ-न विद्यते’ संभवित नथी तेथी ज ‘एएहिं-
एताभ्याम्’ आ ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ अन्ने “ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ पक्षाना सेवनने
‘अणायारं-अनाचारम्’ अनाचार ‘जाणए-जानीयात्’ ज्ञातुवे। जेईये. कल्याणकी
छिछा रांभवावाणाये कौछ एकान्त पक्षनुं अवलम्बन करवुं न जेईये ॥५॥

અન્યથાર્થ--આ અન્ને એકાન્ત નિત્ય અને એકાન્ત અનિત્ય પક્ષોત્થી
શાસ્ત્રીય અથવા લૌકિક વ્યવહાર સંભવિત નથી. તેથી જ અન્ને એકાન્ત

અન્વયાર્થઃ--(एएहिं) एताभ्याम् (दोहिं) द्वाभ्याम्-एकान्तनित्याऽनित्याभ्याम् 'ठाणेहिं' स्थानाभ्याम्-पक्षाभ्याम् (ववहारो) व्यवहारः-शास्त्रीयो लौकिको वा (ण विज्जइ) ण विज्जते-न संभवति, (एएहिं) एताभ्याम् 'दोहिं' द्वाभ्याम् (ठाणेहिं) स्थानाभ्याम् अवलम्बिताभ्याम् (अणायारं तु) अनानारन्तु-अकमम् (जाणए) जानीयात्, अत एकान्तः पक्षो न सेव्यः श्रेयोऽर्थिभिः । एकान्ततया-एकतरपक्षाऽवलम्बनामिनिवेशो न श्रेयान् ॥५॥

ટીકા--'एएहिं दोहिं ठाणेहिं' एताभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्यां सर्वे शास्तरः क्षयं यास्यन्ति शाश्वता वा भविष्यन्ति, यद्वा-सर्वे प्राणिनोऽनीदृशाः विसदृशाः, तथा-सर्वे ग्रन्थिना एव भविष्यन्ति इत्याकाराभ्यां पक्षाभ्याम् 'ववहारो ण विज्जइ' व्यवहारो न विद्यते, अयम्भावः-यदुक्तं सर्वे शास्तरः क्षयं यास्यन्ति तदयुक्तं क्षयकारणभूतस्य कर्मणोऽभावात् न वा सर्वे शास्तरः शाश्वता एव,

અન્વયાર્થ-इन दोनों एकान्त नित्य और एकान्त अनित्य पक्षों से शास्त्रीय अथवा लौकिक व्यवहार संभवित् नहीं है । अतएव दोनों एकान्त पक्षों के सेवन को अनाचार जानना चाहिए । कल्याण की अभिलाषा रखने वाले को किसी भी एकान्त पक्ष का अवलम्बन नहीं करना चाहिए ५ ।

ટીકાર્થ-સમી તીર્થકર ક્ષય કો પ્રાપ્ત હો જાવુંગે યા સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કર લેવુંગે અથવા સવ શાશ્વત હી હીં, સમી પ્રાણી સર્વથા વિસદૃશ હી હીં, સવ જીવ સકર્મક હી રહેવુંગે, હસ પ્રકાર કે દોનોં એકાન્ત પક્ષોં સે વ્યવહાર નહીં હો સકતા । આવ યહ હૈ-સમી શાસ્ત્રા તીર્થકરોં કા ક્ષય હો જાવુંગા, યહ કહના અયુક્ત હૈ, કયોંકિ ક્ષય કે કારણભૂત કર્મ કા અભાવ હૈ । સવ શાસ્ત્રા શાશ્વત હી હીં, યહ કહના બી સમીચીન નહીં હૈ, કયોંકિ અવસ્થકેવલી-અર્હન્ત સિદ્ધિગમન કરતે હીં, અર્થાત્

પક્ષોના સેવનને અનાચાર સમજવો જોઈએ કલ્યાણની અભિલાષા રાખવાવાળાએ કેઈ પણ એકાન્ત પક્ષનું અવલમ્બન કરવું ન જોઈએ. ॥૫॥

ટીકાર્થ-સઘળા તીર્થકરો ક્ષયને પ્રાપ્ત થઈ જશે. અથવા સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરી લેશે. અથવા બધા શાશ્વત જ છે સઘળા પ્રાણિયો, સર્વથા વિસદૃશ જ છે. સઘળા જીવો સકર્મક જ રહેશે આ પ્રમાણેના બનને એકાન્ત પક્ષોથી વ્યવહાર થઈ શકતો નથી કહેવાનો ભાવ એ છે કે-સઘળા શાસન કરવાવાળા તીર્થકરોનો ક્ષય થઈ જશે. તેમ કહેવું તે અયોગ્ય છે. કેમકે-ક્ષય થવાના કારણ ભૂત કર્મનો અભાવ છે સઘળા શાસન કરવાવાળા તીર્થકરો શાશ્વત જ છે. તેમ કહેવું તે પણ યોગ્ય ગણાય નહીં કેમકે-ભવમાં

મવસ્થકેવલિનાં શાસ્ત્રાનાં સિદ્ધિગમનસદ્ધાવાત્ ન શાશ્વતાઃ, અતઃ પ્રવાહાઽપેક્ષયા
શાશ્વતત્વં વ્યક્ત્યપેક્ષયા અશાશ્વત્વં ન 'ए! हिं दोहिं ठाणेहिं अगायारं तु जाणए'
एताभ्यामेव द्वाभ्यां स्थानाभ्यामनाचारं तु जानीयात् अयं भावः-सर्वे प्राणा
अनीदृशा इत्यपि न वक्तव्यम् सर्वे जीवाः कर्मपराधीनतया विलक्षणा अपि समाना
अपि एतदेव वक्तव्यं न तु एकान्तपक्षः स्वी कर्त्तव्यः । न वा ग्रन्थिका एव भवि-
ष्यन्ति इत्यपि न वक्तव्यम् उल्लसितवीर्यतया केचन ग्रन्थिरहिताः केचन तथा
विधपरिणामाभावाद् ग्रन्थियुक्ता एवेति ५ ।

मूलम्—जे केइ खुड्डुगा पाणा अदुवा संति महालया ।

सरिसं तेसिं वेरंति असरिसंती य णो वए ॥६॥

મોક્ષ મેં ચલે જાતે હૈં, અતઃપ્રવાહ વે શાશ્વત નહીં હૈં હાં પ્રવાહ કી અપેક્ષા
ખલે શાશ્વત કહા જાય કિન્તુ વ્યક્તિ કી અપેક્ષા અશાશ્વત હૈં । અતઃપ્રવાહ
દોનોં એકાન્ત પક્ષોં કે સેવન સે અનાચાર જાનના ચાહિયે ।

સર્વ પ્રાણી વિસદૃશ હી હૈં, એસા મી નહીં કહના ચાહિયે । સર્વ
જીવ કર્મોં કે અધીન હોને કે કારણ વિલક્ષણ હોને પર મી સ્વભાવતઃ
સમાન હૈં । અતઃપ્રવાહ ઉનમેં શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ-ચૈતન્ય કી અપેક્ષા સે
સમાનતા મી હૈં ઓર કર્મોદય આદિ કી વિસદૃશતા કે કારણ અસ-
માનતા મી હૈં । સર્વ જીવ સકર્મક હી રહેંગે, યહ કહના મી ઠીક
નહીં, કયોં કિ ધીર્ય કા ઉલ્લાસ હોને પર કોઈ જીવ નિષ્કર્મદશા કો
મી પ્રાપ્ત કરેંગે, કિન્તુ જો અભવ્ય હૈં અથવા ભવ્ય હોને પર મી સમુ-
ચિત સામગ્રી નહીં પ્રાપ્ત કરેંગે, વે સકર્મ રહેંગે ॥૫॥

રહેવા વાળા કેવલી અર્કંત સિદ્ધિ ગમન કરે છે. અર્થાત્ મોક્ષમાં જાય છે.
તેથી જ તેઓ શાશ્વત નથી. હા, પ્રવાહની અપેક્ષાએ ભલે શાશ્વત કહેવામાં
આવે. પરંતુ વ્યક્તિની અપેક્ષાથી અશાશ્વત છે. તેથી જ બન્ને એકાન્ત
પક્ષના સેવનથી અનાચાર સમજવો ભેદથી સઘળા પ્રાણિયો વિસદૃશ જ છે.
તેમ પણ કહેવું ન ભેદથી. સઘળા જીવો કર્મને આધીન હોવાના કારણે
વિલક્ષણ હોવા છતાં પણ સ્વભાવથી સરખા જ છે, તેથી જ તેઓમાં શુદ્ધ
આત્મસ્વરૂપ ચૈતન્યની અપેક્ષાથી સમાનપણું છે. અને કર્મોદય વિગેરેના
વિસદૃશ પણથી અસમાન પણું પણ છે સઘળા જીવો સકર્મક જ રહેશે. તેમ
કહેવું પણ ઠીક નથી. કેમકે-વીર્યનો ઉલ્લાસ થવાથી કોઈ જીવ નિષ્કર્મ
દશાને પણ પ્રાપ્ત કરશે. પરંતુ જે અભવ્ય છે, અથવા ભવ્ય હોવા છતાં પણ
યોગ્ય સામગ્રી પ્રાપ્ત નહીં કરી શકે તેઓ સકર્મ રહેશે ॥૫॥

જાયા--યે કેચિત્ક્ષુદ્રકાઃ પ્રાણા અથવા સન્તિ મહાલયાઃ ।

સદૃશં તેષા વૈરમિતિ અસદૃશમિતિ ચ નો વદેત્ ૬ ।

અન્વયાર્થઃ--(જે કેહ) યે કેચિત્ (સ્વદુગા) ક્ષુદ્રકાઃ--એકેન્દ્રિયાઃ અત્પશરીર-વન્તો વા, (પાણા) પ્રાણાઃ--પ્રાણિનો જીવાઃ, (અદુવા) અથવા--યે કેચિત્ (મહા-લયા) મહાલયાઃ--વિશિષ્ટદેહવન્તઃ પચ્ચેન્દ્રિયા અશ્વગજાદય. 'સંતિ' સન્તિ-વિદ્યન્તે (તેસિં) તેષામ્-ક્ષુદ્રાણાં મહાલયાનાં વા (સરિસં) સદૃશમ્-સમાનમેકરૂપકમેવ

'જે કેહ સ્વદુગા પાણા' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ--'જે કેહ-યે કેચિત્' જો એકેન્દ્રિય આદિ 'સ્વદુગા-ક્ષુદ્રકાઃ' ક્ષુદ્ર લઘુકાયવાળે 'પાણા-પ્રાણાઃ' પ્રાણી છે 'અદુવા-અથવા' અથવા જો કોઈ 'મહાલયા-મહાલયાઃ' ઘોડા હાથી આદિ મહાકાય 'સંતિ-સન્તિ' પચ્ચેન્દ્રિય પ્રાણી છે 'તેસિં-તેષામ્' उन दोनों की हिंसा से 'સરિસં-સદૃશમ્' સમાન હી વૈર હોતા છે । અથવા 'અસરિસં-અસદૃશમ્' અસમાન વૈર--વૈરમ્' વૈર હોતા છે 'ત્તિ-હતિ' ऐसा 'જો વણ-નો વદેત્' નહીં કહનાં ચાહિયે અર્થાત્ લઘુકાય ઓર મહાકાય પ્રાણિકા ઘાત કરનેસે સમાન હી હિંસા હોતી છે, ऐसा एकान्त कथन नहीं करना चाहिए और उनका घात करने पर असमान ही हिंसा होती है, ऐसा एकान्त वचन भी नहीं बोलना चाहिए ॥ગા૦૬॥

અન્વયાર્થ--જો એકેન્દ્રિય આદિ ક્ષુદ્ર લઘુકાયવાળે પ્રાણી છે અથવા જો કોઈ અશ્વહાથી આદિ મહાકાય પચ્ચેન્દ્રિય પ્રાણી છે, उन दोनों की

'જે કેહ સ્વદુગા પાણા' इत्यादि

શબ્દાર્થ--'જે કેહ-યે કેચિત્' જે એકેન્દ્રિય વિગેરે 'સ્વદુગા-ક્ષુદ્રકાઃ' ક્ષુદ્ર લઘુકાયવાળા 'પાણા-પ્રાણાઃ' પ્રાણી છે, 'અદુવા-અથવા' અથવા જે કોઈ 'મહાલયા-મહાલયાઃ' હાથી ઘેડા વિગેરે મહાકાય-મોટા શરીરવાળા 'સંતિ-સન્તિ' પચ્ચેન્દ્રિય પ્રાણી છે 'તેસિં-તેષામ્' તે બન્નેની હિંસાથી 'સરિસં-સદૃશમ્' સમાન જ વૈર થાય છે, અથવા 'અસરિસં-અસદૃશમ્' અસમાન 'વૈરં-વૈરમ્' વૈર થાય છે 'ત્તિ-હતિ' એ પ્રમાણે 'જો વણ-નો વદેત્' કહેવું ન જોઈએ અર્થાત્ લઘુકાય અને મહાકાય (નાના મોટા) પ્રાણીનો ઘાત કરવાથી સરખી જ હિંસા થાય છે. એ પ્રમાણે એકાન્ત કથન કરવું ન જોઈએ. અને તેનો ઘાત કરવાથી અસમાન હિંસા જ થાય છે, એ પ્રમાણે એકાન્ત વચન પણ બોલવું ન જોઈએ ॥ગા૦૬॥

અન્વયાર્થ--જે એકેન્દ્રિય વિગેરે ક્ષુદ્ર લઘુકાયવાળા પ્રાણી છે. અથવા જે ઘોડા હાથી વિગેરે મહાકાય પચ્ચેન્દ્રિય પ્રાણી છે. એ બન્નેની હિંસાથી

(અસરિસં) અસદૃશં વા (વેરંતિ) વૈર દિસનમિતિ (ળો વણ) इत्येवं नो वदेत्
 अनयो लघुरीर्घकायतो जीवयोर्मारणे समाना हिंसा भवतीत्यपि एकान्तवचनं
 न वदेत्-न वक्तव्यं भवेत् । तथाऽनयोर्मारणे विभिन्नैव हिंसा जायते, इत्यपि
 एकान्तवचो न वान्यम् किन्तु-हिंसेति मत्वा अनेकान्तवचनमेव प्रयोक्तव्यमिति ६।
 टीका--'जे કેડ' એ કેચિત્ 'લુઘુકા' શુદ્રકા:-લઘુકાયાઃ 'પાણી' પ્રાણિનઃ
 એકેન્દ્રિયદ્વીન્દ્રિયાદયોડલ્પકાયા વા પચ્ચેન્દ્રિયજીવા મૂપકાદયઃ 'અદુશા' અથવા
 'મહાલયા' મહાલયાઃ-દીર્ઘશરીરાઃ-હસ્ત્યાદયઃ 'સંતિ' મન્તિ-વિચિન્તે 'તેતિ'
 તેપામ્-શુદ્રકાયાનાં કુન્ધાદીનામ્ મહાકાયાનાં હસ્ત્યાદીનાં ચ હનને 'સરિસં વેરં'
 સદૃશમ્-તુલ્યં સમાનમેવ વૈરં કર્મવન્ધઃ વૈરં વજ્રં કર્મ વિરોધઋણં વા તુલ્યપ્રદેશ
 ત્વાત્ સર્વજન્તૂનામ્ 'इति' इत्येवं रूपेण एकान्तेन 'ળો વણ' નો વદેત્ અથવા
 'અસરિસંતો ય' અપદૃશમ્-અસમાનમેવ તદ્ વ્યાપાદને-મારણે 'વૈર' વૈરં કર્મવન્ધઃ

હિંસા સે સમાન હી વૈર હોતા હૈ, અથવા અસમાન હી વૈર હોતા હૈ,
 એસા નહીં કહના ચાહિયે । અર્થાત્ લઘુકાય ઓર મહાકાય પ્રાણી કા
 ઘાત કરને સે સમાન હિંસા હી હોતી હૈ, એસા એકાન્ત કથન નહીં
 કરના ચાહિયે ઓર ઊનકા ઘાત કરને પર અસમાન હી હિંસા હોતી હૈ,
 એસા એકાન્ત વચન મી નહીં બોલના ચાહિયે ॥૬॥

ટીકાર્થ--જો એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય આદિ અથવા ચૂહા આદિ પંચેન્દ્રિય
 લઘુકાય અર્થાત્ છોટે શરીર વાળે પ્રાણી હૈં અથવા જો હાથી આદિ
 મહાકાય પ્રાણી હૈં, ઇન દોનોં પ્રકાર કે પ્રાણિયોં કા હનન કરને પર
 'સમાન હી વૈર' અર્થાત્ કર્મવન્ધન અથવા સમાન હી વિરોધ રૂપ વૈર
 હોતા હૈ, કયોં કિ સમી પ્રાણી સમાન પ્રદેશોં વાળે હૈં, એસા એકાન્ત
 કહના ઉચિત નહીં હૈ । અથવા ઇન લઘુકાય ઓર મહાકાય, દોનોં

સરખું જ વેર થાય છે અથવા અસમાન વેર થાય છે તેમ કહેવું ન જોઈએ,
 અર્થાત્ લઘુકાય અને મહાકાય પ્રાણીનો ઘાત કરવાથી સરખી જ હિંસા થાય છે.
 એવું એકાન્ત કથન કહેવું ન જોઈએ અને તેઓનો ઘાત કરવાથી અસમાન
 હિંસા થાય છે તેવું એકાન્ત વચન પણ બોલવું ન જોઈએ. ॥૬॥

ટીકાર્થ--જે એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય વિગેરે અથવા ઉદર વિગેરે પંચેન્દ્રિય
 લઘુકાયવાળા અર્થાત્ નાના શરીરવાળા પ્રાણિયો છે. અથવા હાથી વિગેરે
 મહાકાય પ્રાણી છે. આ બંને પ્રકારના પ્રાણિયોની હિંસા કરવાથી સરખું જ
 વેર અર્થાત્ કર્મવન્ધ અથવા સરખો જ વિરોધ રૂપ વેર થાય છે કેમકે-
 સઘળા પ્રાણિયો સરખા પ્રદેશોવાળા છે. તેમ એકાન્ત રૂપે કહેવું તે યોગ્ય
 નથી. અથવા આ લઘુકાય અને મહાકાય બંને પ્રકારના એવોતું-હનન કર-

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘एएहिं-एताभ्याम्’ इन ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ दोनों ‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ स्थानों से अर्थात् अल्पकाय और महाकाय वाले जीवों की हिंसा से सदृश ही वैर उत्पन्न होता है, अथवा विसदृश ही वैर उत्पन्न होता है, इन दोनों एकान्त वचनों से ‘व्यहारो-व्यवहारः’ व्यवहार ‘न विज्जह-न विच्यते’ नहीं होता, वध्य जीव की अल्पकायता, अथवा महाकायता ही एकमात्र कर्मबन्ध की तरतमता का कारण नहीं है किन्तु पञ्चक का तीव्र भाव, मन्द भाव, ज्ञात भाव, अज्ञात भाव, अल्पवीर्यत्व, एवं महावीर्यत्व भी कर्मबन्ध के तारतम्य का कारण है, ऐसी स्थिति में वध्यजीव की अपेक्षा से ही बन्ध की सदृशता एवं विसदृशता अथवा न्यूनाधिकता मानना संगत नहीं है । अतएव ‘एएहिं-एताभ्याम्’ उक्त ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ दोनों ‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ एकान्त पक्षों से किसी भी एक पक्ष को स्वीकार करता है वह उसका ‘अणायारं-अनाचारम्’ अनाचार ही ‘जाणए-जानीयात्’ जानना चाहिए ॥७॥

अन्वयार्थ—इन दोनों पक्षों से अर्थात् अल्पकाय और महाकाय जीवों की हिंसा से सदृश ही वैर उत्पन्न होता है अथवा विसदृश ही

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘एएहिं-एताभ्याम्’ आ ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ બંને ‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ पक्षोन्नी अर्थात् अल्पकाय અને મહાકાય જીવોની હિંસાથી સમાન વેર ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા વિમદ્રશ વેર ઉત્પન્ન થાય છે આ બંને એકાન્ત વચનોથી ‘व्यहारो-व्यवहारः’ व्यवहार ‘न विज्जह-न विच्यते’ થતો નથી. અર્થાત્ આ બંને એકાન્ત પક્ષ ધરાવે નથી વધ્ય-મારનાને યોગ્ય એવા જીવનું અલ્પકાય પણું અથવા મહાકાય પણું જ એકમાત્ર કર્મબંધના તારતમ્ય તાનું કારણ નથી. પરંતુ મારનારાનો તીવ્ર ભાવ, મન્દભાવ, જ્ઞાતભાવ, અજ્ઞાતભાવ, અલ્પ વીર્ય પણું અને મહા વીર્યપણું પણ કર્મ બંધના તારતમ્યનું કારણ છે. આવી સ્થિતિમાં વધ્ય જીવની અપેક્ષાથી જ બંધનું સદૃશ-પણું અથવા વિસદૃશપણું અથવા ન્યૂનાધિકપણું માનવું સંગત નથી. તેથીજ ‘एएहिं-एताभ्याम्’ ઉક્ત ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ બંને ‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ એકાન્ત પક્ષોમાંથી કોઈ પણ એક પક્ષનો સ્વીકાર કરીને જે પ્રવૃત્ત થાય છે. તે ‘अणायारं-अनाचारम्’ અનાચાર જ ‘जाणए-जानीयात्’ સમજવો જોઈએ. ॥૭॥

અન્વયાર્થ—આ બંને પક્ષોથી અર્થાત્ અલ્પકાય અને મહાકાય જીવોની હિંસાથી સરખું જ વેર પેદા થાય છે. અથવા વિસદૃશ વેર ઉત્પન્ન થાય

ટીકા—અન્યથાર્થઃ ટીકાગમ્યઃ । ‘एएहिं’ एताभ्याम्—अनन्तरोक्ताभ्याम् ‘दोहिं’ द्वाभ्याम् ‘ठाणेहिं’ स्थानाभ्याम् अनयो वी स्थानयोरल्पकायसत्त्वमहा कोयसत्त्वव्यापादनापादितकर्मबन्धसदृशत्वविसदृशत्वयोः ‘ववहारो’ व्यवहारः—व्यवहरणम् ‘ण विज्जइ’ न विद्यते न—नैव युज्यते इत्यर्थः तथाहि—न वध्यस्य सदृशत्वमसदृशत्वं चैकमेव कर्मबन्धस्य कारणं किन्तु वधकस्य तीव्रभावो मन्दभावो ज्ञानभावोऽज्ञानभावोऽल्पवीर्यत्वमहावीर्यत्वादिकं तदेवं वध्यवधकयो- विशेषात् कर्मबन्धविशेष इत्येवं व्यवस्थिते वध्यमेवाश्रित्य सदृशत्वासदृशत्व- व्यवहारो न विद्यते तथा ‘एएहिं’ एताभ्याम् ‘दोहिं ठाणेहिं’ द्वाभ्यां स्थानाभ्यां प्रवृत्तस्य ‘अणाचार’ अनाचारम् ‘जाणए’ जानीयात् ‘तथाहि—जीवसाम्यात्कर्म बन्ध सदृशत्वमुच्यते तदयुक्तं यतो न जीवव्यापादनेन हिंसा, तस्य नित्यत्वेन

ચૈર ઉત્પન્ન હોના હૈ, ‘इन दोनों एकान्तों से व्यवहार नहीं होता अर्थात् ये दोनो ही एकान्त पक्ष ठीक नहीं हैं। वध्य जीव की अल्पकायता या महाकायता ही एक मात्र कर्मबन्ध की तरतमता का कारण नहीं है, किन्तु वधक का तीव्र भाव, मन्दभाव ज्ञातभाव, अज्ञातभाव, अल्प- वीर्यत्व एवं महावीर्यत्व भी कर्मबन्ध के तारतम्य का कारण हैं। ऐसी स्थिति में वध्य जीव की अपेक्षा से ही बन्ध की सदृशता विसदृशता अथवा न्यूनाधिकता मानना संगत नहीं है। अतएव उक्त दोनों एकान्त पक्षों में से किसी भी एक पक्ष को स्वीकार करके जो प्रवृत्त होता है, वह उसका अनाचार ही समझना चाहिए ॥७॥

ટીકાર્થ—જીવ કી સદૃશતા કો કારણ કર્મબન્ધ કી સદૃશતા કહી જાતી હૈ, સો ઉચિત નહીં હૈ । વસ્તુતઃ જીવ કા મર જાના હિંસા નહીં હૈ

છે. આ બન્ને એકાન્ત પચનોથી વ્યવહાર થતો નથી અર્થાત્ બન્ને એકાન્ત પક્ષ ઠીક નથી. વધ્ય જીવનું અલ્પકાયપણું અથવા મહાકાય પણું જ એક માત્ર કર્મ બંધની તરતમતાનું કારણ નથી. પરંતુ વધકનો તીવ્ર ભાવ મંદભાવ જ્ઞાતભાવ અજ્ઞાતભાવ, અલ્પવીર્ય પણું તથા મહાવીર્યપણું પણ કર્મબંધના તારતમ્યનું કારણ છે. આ પરિસ્થિતિમાં વધ્યજીવની અપેક્ષાથી જ બંધની સદૃશતા વસદૃશતા અથવા ન્યૂનાધિકપણું માનવું સંગત નથી. તેથી જ ઉક્ત- બન્ને એકાન્ત પક્ષોમાંથી કોઈ પણ એક પક્ષનો સ્વીકાર કરીને જે પ્રવૃત્ત થાય છે, તે તેનો અનાચાર જ સમજવો જોઈએ ॥૭॥

ટીકાર્થ—જીવની સદૃશતાને કારણે કર્મબંધનું સદૃશપણું કહેવામાં આવે છે, તે ખરોખર નથી. વસ્તુતઃ જીવનું મરી જવું તે હિંસા નથી પરંતુ

વ્યાપાદયિતુમશક્યત્વાત્ અપિ તુ इन्द्रियादि व्यापादनेन हिंसा भवति किं च भाव-
युक्तस्यैव कर्मबन्धो भवति, न हि औपथं कुर्वतो वैद्यस्य आतुरविपत्तौ हिंसा
भवति वैद्यस्य मारणविषयकाध्यवसायाभावान्, सर्वबुद्ध्या रज्जુर्ध्वનોऽपि जनस्य
भावदुष्टत्वद् हिंसा भवत्येवेति भावः ॥७॥

મૂલમ્—આહાકર્મમાણિ મુંજંતિ, અણમણે સકર્મ્મુણા ।

‘ઉવેલિત્તે ત્તિ ણો જાણિજ્ઞા, અણુવલિત્તે ત્તિ વા પુણો ॥૮॥

एएहिं दोहिं ठाणोहिं, ववहारो ण विज्जई ।

एएहिं दोहिं ठाणोहिं, अणाचारं तु जाणए ॥९॥

જાયા--આધાકર્મમાણિ મુજ્જતે, અન્યોઽન્યં સ્વકર્મણા ।

उपलिसानिति जानीयादनुगलिसानिति वा पुनः ॥८॥

आभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्यां, व्यवहारो न विद्यते ।

आभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्यामनाचारं तु जानीयात् ॥९॥

કિન્તુ માને વાલે કા હિંસારૂપ અધ્યવસાય હી હિંસા કા કારણ હૈ । વૈદ્ય
સદ્ભાવનાપૂર્વક રોગી કા ઉપચાર કર રહા હો ઓર રોગી કી મૃત્યુ
હો જાય તો વૈદ્ય કો ડસકી હિંસા કા પાપ નહીં લગતા, ક્યોંકિ વૈદ્ય
કા અભિપ્રાય ઉસે મારને કા નહીં હોતા । હસકે વિપરીત યદિ કોઈ
સર્પ સમજ કર રહસી કો મારતા હૈ તો ભાવ સે દુષ્ટ હોને કે કારણ
વહ હિંસા કા ભાગી હોના હૈ ॥૭॥

‘આહાકર્મમાણિ મુંજંતિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘આહાકર્મમાણિ મુંજંતિ-આધાકર્મમાણિ મુજ્જતે’ સાધુકે
લિપ્ત પદ્ધતિના ઉપમર્દન કરકે તૈયાર કિયા ગયો આહાર પાની આદિ

મારવાવાળાનો હિંસારૂપ અધ્યવસાય-વ્યવહાર પ્રવૃત્તિ જ હિંસાનું કારણ
છે. વૈદ્ય સદ્ભાવના પૂર્વક રોગીનો ઉપચાર કરી રહેલ હોય, અને રોગી મરી
જાય, તો વૈદ્યને તેની હિંસાનું પાપ લાગતું નથી. કેમકે વૈદ્યનો હેતુ તેને
મારવાનો હોતો નથી તેજ પ્રમાણે જો કોઈ સર્પ સમજને ઢોરીને મારે છે,
તો ભાવથી દુષ્ટ હોવાના કારણે તે હિંસાનો ભાગી બને છે ॥૭॥

आहाकर्ममाणि मुंजंति’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘આહાકર્મમાણિ મુંજંતિ-આધાકર્મમાણિ મુજ્જતે’ પદ્ધતિનું ઉપ-
મર્દન (હિંસા) કરીને સાધુ માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ આહાર પાણી વિગેરે

અન્વયાર્થ:-સાધ્વર્થ પટ્ટકાયોપમર્દનપૂર્વકનિષ્પાદિતમન્નાદિકમાધાર્કમ કથ્યતે તદુપશુજ્ઞાનાનાં સાધૂનામાધાર્કર્મિકો દોષો ભવતીતિ સિદ્ધાન્તઃ, તયાપિ કથચ્છિત્ પ્રમાદતઃ (આહારકર્મમાણિ શુજંતિ) યે સાધવ આધાર્કર્મણિ શુજ્ઞતે, તાન્ (અણમણે સકમ્મુણા) અન્યોઽન્યં સ્વકર્મણા (ઉવલિત્તે ત્તિ વા) ઉપલિપ્તાનિતિ વા (પુણો) પુનઃ (અણુવલિત્તે ત્તિ વા) અનુપલિપ્તાનિતિ વા (ળો) નો (જાણિજ્ઞા) જાનીયાત્-ન વદેદિતિ । આધાર્કર્મિકાહારબોજને કૃતે સતિ સાધવઃ ચિક્કગકર્મણોપલિપ્તા ભવન્ત્યેવેત્યપિ એકાન્તં વચો ન વક્તવ્યમ્ । ચિક્કગકર્મણોપલિપ્તા ન ભવન્તિ इत्यपि न वक्तव्यमिति । नवमगाथाया अर्थः स्पष्ट एवेति ॥ ૮ । ૯ ॥

આધાર્કર્મિક કહલાતા હૈ જો સાધુ આધાર્કર્મિક આહાર કરતા હૈ વે 'અણમણે-અન્યોઽન્યમ્' અન્યો અન્ય-પરસ્પર 'સકમ્મુણા-સ્વકર્મણા' અપને કર્મસે 'ઉવલિત્તેત્તિ વા-ઉપલિપ્તાનિતિવા' પાપકર્મસે ઉપલિપ્ત હોતે હૈ એમા 'પુણો-પુનઃ' અથવા 'અણુવલિત્તેત્તિ વા-અનુપલિપ્તાનિતિ વા' અનુપલિપ્ત હોતે હૈ એમા એકાન્ત વચન 'ળો જાણિજ્ઞા-ન જાનીયાત્' નહી કહના ચાહિયે । અતઃવ કિસી મી એકાન્ત પક્ષકો સ્વીકાર કરના અનાચાર સમજના ચાહિયે ॥ગા ૮॥૯॥

અન્વયાર્થ--સાધુ કે લિયે પટ્ટકાય કા ઉપમર્દન કરકે તૈયાર કિયા ગયા આહાર પાની આદિ આધાર્કર્મિક કહલાતા હૈ । જો સાધુ આધાર્કર્મિક આહાર કરતે હૈ, વે પાપકર્મ સે લિપ્ત હોતે હી હૈ અથવા લિપ્ત નહીં હી હોતે, એસે દોનો પ્રકાર કે એકાન્ત વચન નહીં કહના ચાહિયે । इन दोनों एकान्त स्थानों से व्यवहार नहीं होता । अतएव किसी भी एकान्त पक्ष को स्वीकार करना अनाचार समझना चाहिए ॥ ૮-૯ ॥

આધાર્કર્મિક કહેવાય છે જે સાધુ આધાર્કર્મિક આહાર કરે છે, તેઓ 'અણ-મણે-અન્યોઽન્યમ્' પરસ્પર 'સકમ્મુણા-સ્વકર્મણા' પોતાના કર્મથી 'ઉવલિત્તેત્તિ વા-ઉપલિપ્તાનિતિ વા' પાપકર્મથી ઉપલિપ્ત (વ્યાપ્ત) થાય છે એમ 'પુણો-પુનઃ' અથવા 'અણુવલિત્તેત્તિ વા-અનુપલિપ્તાનિતિ વા' અનુપલિપ્ત હોય છે. એ પ્રમાણે 'ળો જાણિજ્ઞા-ન જાનીયાત્' કહેવું ન જોઈએ તેથી જ કોઈ પણ સ્વીકાર કરવો તે અનાચાર સમજવો. ॥ ૮-૯ ॥

સાધુ મટે પટ્ટકાયનું ઉપમર્દન કરીને તૈયાર કરવામાં આવેલ વિગેરે આધાર્કર્મિક કહેવાય છે જે સાધુ આધાર્કર્મિક આહાર પાપકર્મથી લિપ્ત થાય જ છે. અથવા લિપ્ત થતા નથી, એવા એકાન્ત વચન કહેવા ન જોઈએ આ બેઉ એકાન્ત સ્થાનોથી જ કોઈ પણ એકાન્ત પક્ષનો સ્વીકાર કરવો તે ॥ ૮-૯ ॥

ટીકા--કથञ्ચિન્ પ્રમાદેન ગૃહીતમાધાકર્મિરુમનાદિકં સર્વથા પ્રતિષ્ઠાપનીયં નૈવોપમોક્તવ્યમિતિ સિદ્ધાન્તઃ, તથાપિ કથञ्ચિન્ પ્રમાદેન ગૃહીત્વા તદન્નમુપયુક્ત-
વાન્ ચેત તદા એનં સાધું ચિક્ષણકર્મ વધ્નાતીતિ એકાન્તેન નો વદેત્ તથા ચિક્ષણ-
કર્મ એનં ન વધ્નાતીત્યપિ ન વદેત્ । નવમગાથાર્થઃ સ્પષ્ટ એવેતિ ॥૮૧॥

મૂઢમ્—જમિયં ઓરાલમાહારં, કમ્મગં ચ તહેવ ચ ।

સઠ્ઠત્થ વીરિયં અત્થિ, ણત્થિં સઠ્ઠત્થ વીરિયં ॥૧૦॥

છાયા--યદિદમૌદારિકમાહારકં કર્મગञ્ચ તથૈવ ચ ।

સર્વત્ર વીર્યમસ્તિ, નાસ્તિ સર્વત્ર વીર્યમ્ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ--કિસી પ્રકાર પ્રમાદ કે કારણ યદિ આધાકર્મી આહાર
ગ્રહણ કર લિયા હો તો વહ સર્વથા પરઠ દેના ચાહિયે, ઉસકા ઉપભોગ
નહીં કરના ચાહિયે । યહ સિદ્ધાન્ત કા આદેશ હૈં । તથાપિ પ્રમાદ સે
ગ્રહણ કિયે આધાકર્મી આહાર કો ભોગ લિયા હો તો ભોગને વાલા
ચિકને વમં વાંધતા હી હૈ, એસા એકાન્તવચન ન કહે ઓર ચિકને કર્મ
નહીં વાંધતા હૈ એસા એકાન્તવચન ભી ન કહે ॥૮-૯॥

‘જમિયં ઓરાલમાહારં’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘જમિયં-યદિદં’ યહ જો દિખાઈ દેને વાલા ‘ઓરાલં-
ઔદારિકમ્’ ઔદારિક શરીર હૈ ‘આહારં-આહારકમ્’ આહારક શરીર
હૈ ‘ચ’ ઓર ‘કમ્મગં-કાર્મણં’ કાર્મણ શરીર હૈ ‘તહેવ ચ-તથૈવ ચ’
ઓર ‘ચ’ શબ્દ સે વૈક્રિય એવં તૈજસ શરીર હૈ યે પાંચો શરીર એકાન્તતઃ

ટીકાર્થ--કોઈ પણ પ્રકારથી પ્રમાદના કારણે જે આધાકર્મી દોષવાળો
આહાર ગ્રહણ કરી લીધે હોય તો તે સર્વથા પરઠવી દેવો જેઠાએ તેનો
ઉપભોગ કરવો ન જેઠાએ. આ પ્રમાણે સિદ્ધાન્તનો આદેશ છે. તો પણ પ્રમા-
દથી ગ્રહણ કરવામા આવેલ આધાકર્મી આહારને ભોગવી લીધો હોય તો
ભોગવવાવાળો ચિકણા કર્મ બાંધે જ છે. એ પ્રમાણે એકાન્ત વચન કહેવું
ન જેઠાએ તથા ચિકણા કર્મ બાંધતો નથી, એ પ્રમાણેના એકાન્ત વચન
પણ કહે નહીં ॥ગા. ૮-૯॥

‘જમિયં ઓરાલમાહારં’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ--‘જમિયં-યદિદં’ જે આ દેખવામાં આવતું ‘ઓરાલં-ઔદારિક
કમ્’ ઔદારિક શરીર છે. ‘આહારં-આહારકમ્’ આહારક શરીર છે, ‘ચ’ અને
‘કમ્મગં-કાર્મણમ્’ કાર્મણ શરીર છે, ‘તહેવ ચ-તથૈવ ચ’ તેમજ ‘ચ’ શબ્દથી
વૈક્રિય તથા તૈજસ શરીર છે, આ પાંચે શરીરો એકાન્તતઃ ભિન્ન પણ નથી,

અન્વયાર્થઃ—(જમિયં) યદિદં-પરિદ્શ્યમાનમ્ (ઓરાલ) ઔદારિકં શરીરમ્ (આહાર) આહારકં શરીરમ્ (ચ કર્મણં) ચ-પુનઃ કાર્મણં શરીરમ્ (તદેવ ય) તથૈવ. ચ, ચ શબ્દાદ્ વૈક્રિયતૈજસશરીરયોઃ પરિગ્રહઃ, એતાનિ શરીરાણિ એકાન્તતઃ નાભિન્નાનિ કારણભેદાત્ ન વા એકાન્તતો ભિન્નાનિ કારણભેદાત્, અત એકાન્ત-વચનં ન વક્તવ્યમ્, એવમ્—(સવત્થ વીરિયં અત્થિ) સર્વત્ર વીર્યમસ્તિ ઇત્યપિ એકાન્ત-વચનં ન વક્તવ્યમ્ (એવં સવત્થ વીરિયં નત્થિ) સર્વત્ર વીર્યં નાસ્તિ, ઇત્યપિ એકાન્ત-વચનં ન વક્તવ્યમ્, એકાન્તવચનસ્યાઽનાચારત્વાદિતિ. ॥૧૦॥

મિત્ર મી નહીં હૈ, કયોં કી એક હી દેશ ઓર કાલ મેં ઉપલબ્ધ હોતે હૈં ઓર સમી પુદ્ગલ પરમાણુઓં સે નિર્મિત હૈં । અતએવ હનકે ભેદ ઓર અભેદકે સંબંધ મેં એકાન્તવચન કહના નહીંં ચાહિયે ‘સવત્થ વીરિયં; અત્થિ-સર્વત્ર વીર્યં અસ્તિ’ સર્વત્ર વીર્યં હૈ, અર્થાત્ સમી પદાર્થોં મેં પ્રત્યેક પદાર્થ કી શક્તિ વિદ્યમાન હૈ, અથવા ‘સવત્થ વીરિયં નત્થિ-સર્વત્ર વીર્યં નાસ્તિ’ સર્વત્ર વીર્યં વિદ્યમાન નહીંં હૈ, એસા એકાન્ત વચન મી નહીંં કહના ચાહિયે ॥ગા૦૧૦॥

અન્વયાર્થ—યહ જો દિલ્વાઈ દેને વાલા ઔદારિક શરીર હૈ, આહારક શરીર હૈ, કાર્મણ શરીર હૈ ઓર ‘ચ’ શબ્દ સે વૈક્રિય તથા તૈજસ શરીર હૈં યહ પાંચો શરીર એકાન્તતઃ મિત્ર મી નહીં હૈ, કયોંકિ એક હી દેશ ઓર કાલ મેં ઉપલબ્ધ હોતે હૈં ઓર સમી પુદ્ગલપરમાણુઓં સે નિર્મિત હૈં । અતએવ હનકે ભેદ ઓર અભેદ કે સંબંધ મેં એકાન્ત-વચન નહીંં કહના ચાહિયે । સર્વત્ર વીર્યં હૈં અર્થાત્ સમી પદાર્થોં મેં

કેમકે એક જ દેશ અને એક જ કાળમાં ઉપલબ્ધ-પ્રાપ્ત થાય છે. અને બધા જ પુદ્ગલ પરમાણુઓથી બનાવેલ છે. તેથી જ આના ભેદ અને અભેદના સંબંધમાં એકાન્ત વચન કહેવા ન જોઈએ ‘સવત્થ વીરિયં અત્થિ-સર્વત્ર વીર્યમસ્તિ’ બધે જ વીર્યં છે અર્થાત્ સઘળા પદાર્થોમાં દરેક પદાર્થની શક્તિ રહેલી છે. અથવા ‘સવત્થ વીરિયં નત્થિ-સર્વત્ર વીર્યં નાસ્તિ’ બધે શક્તિ વિદ્યમાન નથી. એ રીતથી એકાન્ત વચન પણ કહેવા ન જોઈએ. ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—જે આ દેખવામાં આવનારું ઔદારિક શરીર છે, આહારક શરીર છે, કાર્મણ શરીર છે, અને ચ શબ્દથી વૈક્રિય અને તૈજસ શરીર છે, આ પાંચે શરીરો એકાન્ત ન હોતા નથી કેમકે એક જ દેશ અને કાળમાં પ્રાપ્ત થાય છે. અને બધા જ પુદ્ગલ પરમાણુઓથી નિર્મિત છે તેથી જ તેના ભેદ અને અભેદના સંબંધમાં એકાન્ત વચન કહેવા ન જોઈએ,

ટીકા—‘જમિયં’ યદિદમ્ ‘મોરાલં’ ઔદારિકં શરીરમ્ ‘આહારં’ આહારકશ્ચ શરીરમ્ ‘તદ્દે’ તથૈવ ‘કર્મણં ચ’ કર્મણશ્ચ કાર્મણં શરીરમ્, તત્પર્વમેતમેવ इत्येकान्तवचनं न वक्तव्यम् । न वा-परस्परं सर्वथा विभिन्नमेव इत्यप्येकान्तवचनं न वक्तव्यम्, अष्टमगाथायाम् आहारसम्बन्धेऽनाचारो वर्णितः अतः इह गाथायाम् आहारं गृह्यतः कर्तुः शरीरस्य सम्बन्धेऽनाचारो वर्ण्यते । शरीरं पञ्चविधम्—औदारिकम् १, वैक्रियम् २, आहारकम् ३, तैजसम् ४, कर्मणम् ५, एतानि सर्वाणि शरीराणि एकरूपाण्येवेति—‘एकान्तवचनं न वक्तव्यम्, कुतः—कारणभेदात् । औदारिकशरीरस्य कारणम्—उदारपुद्गलाः । वैक्रियशरीरस्य कारणं

प्रत्येक पदार्थ की शक्ति विद्यमान है अथवा विद्यमान नहीं है, ऐसा एकान्तवचन भी नहीं कहना चाहिए ॥१०॥

ટીકાર્થ—યહ જો ઔદારિક શરીર છે, આહારક શરીર છે, કાર્મણ શરીર છે, યહ સવ એક હો છે, એમા એકાન્તવચન નહીં કહના ચાહિયે । ઔર યહ પરસ્પર ભિન્ન હો છે, એમા એકાન્તવચન નહીં કહના ચાહિયે ।

આઠવી ગાથા મેં આહાર કે સંબંધ મેં અનાચાર કા વર્ણન કિયા ગયા થા । હસ ગાથા મેં આહાર ગ્રહણ કરને વાલે કે શરીર કે સંબંધ મેં અનાચાર કા વર્ણન કિયા ગયા છે ।

શરીર પાંચ પ્રકાર કે છે—ઔદારિક શરીર ૧, વૈક્રિયશરીર ૨, આહારકશરીર ૩, તૈજસશરીર ૪, કાર્મણશરીર ૫ એ પાંચો શરીર એક રૂપ હો છે, એમા એકાન્તવચન નહીં બોલના ચાહિયે ક્યોંકિ હનકે કારણો મેં ભેદ હોને સે ભિન્નતા છે । ઔદારિક શરીર ઉદાર યા સ્થૂલ

બધે જ વીર્ય છે અથવા બધા જ પદાર્થોમાં દરેક પદાર્થની શક્તિ વિદ્યમાન છે—અથવા વિદ્યમાન નથી. એવું એકાન્ત વચન પણ કહેવું ન જોઈએ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—આ જે ઔદારિકશરીર છે, આહારક શરીર છે, કાર્મણશરીર છે, આ બધાએ જ છે. એ પ્રમાણે એકાન્ત વચન કહેવું ન જોઈએ અને આ પરસ્પર ભિન્ન જ છે, એ પ્રમાણેના એકાન્ત વચન પણ કહેવા ન જોઈએ.

આઠમી ગાથામાં આહારના સંબંધમાં અનાચારનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું હતું, અને આ ગાથામાં આહાર ગ્રહણ કરવાવાળાના શરીરના સંબંધમાં અનાચારનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે.

શરીર પાંચ પ્રકારના હોય છે. જેમકે—ઔદારિક શરીર (૧) વૈક્રિય શરીર (૨) આહારક શરીર (૩) તૈજસ શરીર (૪) અને કાર્મણ શરીર (૫) આ પાંચે શરીર એક રૂપ જ છે, એ પ્રમાણે એકાન્ત (નિશ્ચિત) વચન કહેવું ન જોઈએ. જેમકે તેમના કારણોમાં ભેદ હોવાથી ભિન્ન પણ છે ઔદારિક

વિક્રિયપુદ્ગલાઃ, આહારકશરીરસ્યાહારવર્ગણાઃ પુદ્ગલાઃ, તૈજસશરીરસ્ય તેજઃપુદ્ગલાઃ, કાર્મણશરીરસ્ય કર્મવર્ગણાઃ કારણમ્ । એવં સ્થિતે કારણભેદાન્ન એતેષામેકત્વં ગવાશ્ચવત્ । નાઽપિ સર્વથા ભેદ એવ એતેષાં શરીરાણામ્, ઇત્યપિ એકાન્તવચનં ન વ્રત્તવ્યમ્ । એકત્રૈવોપલમ્ભાત્, આત્યન્તિકભેદે-એતેષાં સ્થિતૌ દેશકાલાદિભેદો ભવેત્, ગૃહદારાદિવત્ । નતુ ભેદો દૃશ્યતે-કારણસ્ય કાલાદેઃ । તસ્માન્ન સર્વથા ભેદઃ કિન્તુ-કથશ્ચિદેતેષાં ભેદઃ કથશ્ચિદભેદઃ, ઇત્યેવ સર્વત્રાઽનુભવસિદ્ધો નિષ્કલક્રો રાજમાર્ગઃ અત એકાન્તમિન્નમેકાન્તમભિન્નમિતિ વચોઽનાચારસેવનમેઽ । 'સવ્વત્થ' સર્વત્ર 'વીરિય' વીર્યમ્-બલમ્ 'અસ્થિ' અસ્થિ-વિદ્યતે, 'સવ્વત્થ' સર્વત્ર 'વીરિય' વીર્યમ્-બલમ્ 'ણસ્થિ' નાસ્થિ-ન વિદ્યતે, સર્વસ્મિન્ વસ્તુનિ સર્વશક્તિર્વિદ્યતે,

પુદ્ગલોં સે વનતા હૈ, વૈક્રિય શરીર વૈક્રિયવર્ગણા કે પુદ્ગલોં સે વનતા હૈ, આહારકશરીર કા કારણ આહારકવર્ગણા કે પુદ્ગલ હૈ, તૈજસ-શરીર કા કારણ તેજ ઓર કાર્મણશરીર કા કારણ કર્મવર્ગણા હૈ । હસ પ્રકાર જૈસે ગૌ ઓર અશ્વ એક નહીં હૈ, ડસી પ્રકાર યે શરીર ભી કારણોં મેં મિન્નતા હોને સે એક નહીં હૈં ।

પાંચોં શરીર સર્વથા મિન્ન હી હૈં, એસા એકાન્ત વચન ભી નહીં કહના ચહિયે, ક્યોંકિ ગૃહ ઓર દારા કે જૈસે એક હી જગહ પાયે જાતે હૈં । સર્વથા ભેદ હોતા તો હનકે દેશ કાલ આદિ મેં ભેદ હોતા । હસ પ્રકાર હનમેં સર્વથા ભેદ ભી નહીં હૈ, પરન્તુ કથંચિત્ ભેદ ઓર કથંચિન્ અભેદ હૈ । યહી અનુભવ સિદ્ધ ઓર નિર્દોષ રાજમાર્ગ હૈ । એસી સ્થિતિ મેં હન્હેં એકાન્તમિન્ન યા એકાન્ત અમિન્ન કહના અનાચાર કા સેવન કરના હૈ ।

-શરીર ઉદાર અથવા સ્થૂલ પુદ્ગલોથી બને છે. વૈક્રિય શરીર, વૈક્રિય વર્ગણાના પુદ્ગલોથી બને છે. આહારક શરીરનું કારણ આહારક વર્ગણાના પુદ્ગલો છે. તૈજસ શરીરનું કારણ તેજ અને કાર્મણ શરીરનું કારણ કર્મવર્ગણા છે. આ પ્રમાણે જેમ ગાય અને ઘેડો એક નથી એજ પ્રમાણે આ શરીર પણ કારણોમાં જુદાપણું હોવાથી એક નથી

પાંચે શરીર સર્વથા ભિન્ન જ છે. આ પ્રમાણેનું એકાન્ત વચન-નિશ્ચય વચન પણ કહેવું ન જોઈએ. કેમકે-આ ઘર અને સ્ત્રીની માફક એક જ સ્થળે જોવામાં આવે છે. સર્વથા ભેદ હોત તો તેઓના દેશ, કાળ વિગેરેમાં ભેદ આવત । આ રીતે તેઓમાં સર્વથા ભેદ પણ નથી. પરંતુ કથંચિત્ ભેદ અને કથંચિત્ અભેદ છે. આજ અનુભવ સિદ્ધ અને નિર્દોષ રાજમાર્ગ છે. આ સ્થિતિમાં આને એકાન્ત ભિન્ન અથવા એકાન્ત અભિન્ન કહેવું તે અના-ચારનું સેવન કરવા જેવું છે.

સર્વત્ર વસ્તુનિ સર્વશક્તિર્નાસ્તીત્યપિ એકાન્તવચનં નો વક્તવ્યમ્, તત્તદ્વચનમપિ વર્ત્તતેઽનાચારાઽઽવરણે । અયમાશયઃ સાંખ્યનયે-સર્વે પદાર્થાઃ પ્રકૃતિસ્થમૂલાઃ પ્રકૃતિશ્ચોપાદાનં સમાનં સર્વેષામિતિ કારણગુણસ્ય સર્વત્રૈવ સદ્ભાવાત્ સર્વે સર્વાત્મકાઃ પદાર્થાઃ । સર્વાઽપિ શક્તિઃ સર્વત્ર વર્ત્તતે । અન્યે ચ-દેશકાલ-સ્વભાવાદિ ભેદાત્સર્વે સર્વેષ્યો વિભિન્ના इति एतेषां नये नैका शक्तिः सर्वत्र सिद्धा । बहुभयमपि-एकान्तवादवचनमेव, अयुक्तं चेत्-अस्माकं नये नयविदाम् । तथाहि-यदि सर्वस्य सर्वात्मकत्वं सिध्येत् न सिध्येद् जन्ममरणमुखित्वदुःखित्वबन्धमोक्षादीनां लौकिकी शास्त्रीया चाऽनुपेक्षणीया व्यवस्था । अतः सर्वथाऽभेदैकान्तो न

સર્વત્ર સામર્થ્ય છે, સર્વત્ર વીર્ય નથી, અર્થાત્ સઘ ય વસ્તુઓં મેં સર્વ શક્તિયાં વિદ્યમાન છે અથવા સઘ મેં સઘ શક્તિયાં નહીં છે, એસા કહને સે ખી અનાચાર હોતા છે ।

તાત્પર્ય યહ છે કિ સાંખ્યમત કે અનુમાર સમસ્ત પદાર્થોં કા કારણ પ્રકૃતિ છે । વહ સઘ કા ઉપાદાન કારણ છે । ઉપાદાન કારણ કે ગુણ સઘી કાર્યોં મેં પાયે જાતે છે, અતઃ સઘી પદાર્થ સર્વાત્મક છે, સઘ મેં સઘ શક્તિયાં વિદ્યમાન છે । દૂસરોં કા કહના છે કિ દેશ, કાલ સ્વભાવ કા ભેદ હોને સે ખી પદાર્થ સઘ સે ભિન્ન છે । ઇનકે મન મેં એક શક્તિ સર્વત્ર સિદ્ધ નહીં છે । યહ દોનોં એકાન્ત માન્યતાએં સમીચીન નહીં છે । યદિ સઘ સર્વાત્મક હોં તો જન્મ, મરણ, સુખ, દુઃખ, બન્ધ ઓર મોક્ષ આદિ કી લૌકિક ઓર શાસ્ત્રીય વ્યવસ્થાએં, જિનકી ઉપેક્ષા નહીં કી જા સકતી, સિદ્ધ નહીં હોતી । ઇસ કારણ એકાન્ત અભેદપક્ષ

બધે જ સામર્થ્ય છે. બધે વીર્ય નથી અર્થાત્ સઘળી વસ્તુઓમાં બધી જ શક્તિયો રહેલી છે. અથવા બધામાં બધી શક્તિ નથી. એ પ્રમાણે કહેવું ન જોઈએ કેમકે એમ કહેવાથી પણ અનાચાર થાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે-સાંખ્યમત પ્રમાણે દરેક પદાર્થોનું કારણ પ્રકૃતિ છે. તે બધાનું ઉપાદાન કારણ છે ઉપાદાન કારણના ગુણ બધા જ કાર્યોમાં મળી આવે છે. તેથી બધા જ પદાર્થો સર્વાત્મક છે. બધામાં બધીજ શક્તિયો રહેલી છે.

બીજાઓનું કહેવું છે કે-દેશ, કાળ, અને સ્વભાવનો ભેદ હોવાથી બધા જ પદાર્થો બધાથી જૂદા છે. તેઓના મત પ્રમાણે એક શક્તિ બધેજ સિદ્ધ નથી. આ બંને એકાન્ત માન્યતાઓ બરોબર નથી. જો બધાજ સર્વાત્મક હોય, તો જન્મ, મરણ, સુખ, દુઃખ, બન્ધ અને મોક્ષ વિગેરેની લૌકિક અને શાસ્ત્રીય વ્યવસ્થાઓ કે જેની ઉપેક્ષા કરી શકાય તેમ નથી. તે સિદ્ધ થતી નથી, તે કારણથી એકાન્ત અભેદ પક્ષ બરોબર નથી. એકાન્ત

યુક્તિયુક્તઃ । સર્વથા-ભેદપક્ષેऽપિ-‘અયમેવ દુષ્ટો દોષ આપચ્ચેત । તસ્માત્-પ્રમેયત્વ-
જ્ઞેયત્વાદિના સર્વેષાં સર્વાત્મકત્વં કથञ્ચિદભેદઃ । તત્તદ્રૂપેણ દેશકાલાદ્યવસ્થાભેદેન
ચ કથञ્ચિદ્ભેદ इत्येव मनोरमः पन्थाः ॥૧૦॥

મૂલમ્-एएहिं दोहिं ठाणेहिं, ववहारो ण विज्जइ ।

एएहिं दोहिं ठाणेहिं, अणायारं तु जाणए ॥૧૧॥

णत्थिं लोए अलोए वा, नैवं सन्नं निवेसए ।

अत्थिं लोए अलोए वा, एवं सन्नं निवेसए ॥૧૨॥

છાયા—एताभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्यां व्यवहारो न विद्यते ।

एताभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्या मनाचारन्तु जानीयात् ॥૧૧॥

नास्ति लोकोऽलोको वा, नैवं संज्ञां निवेशयेत् ।

अस्ति लोकोऽलोको वा एवं संज्ञां निवेशयेत् ॥૧૨॥

ટીક નહીં હૈ । એકાન્ત ભેદપક્ષ મેં મી યહી દુષ્ટ દોષ આતા હૈ । અતઃ
પ્રમેયત્વ, જ્ઞેયત્વ આદિ સામાન્ય ધર્મોં કી અપેક્ષા સબ મેં કથંચિત્ અભેદ
મી હૈ । અવસ્થા ભેદ સે કથંચિત્ ભેદ મી હૈ । હસ પ્રકાર કથંચિત્
ભેદાભેદ પક્ષ હી સત્ય માર્ગ હૈ । દોનોં એકાન્તોં કા સેવન કરના
અનાચાર હૈ ॥૧૦॥

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘लोए-लोकः’ लोक ‘नत्थि-नास्ति’ नहीं है और ‘अलोए-
अलोकः’ अलोक नहीं है ‘एवं-एवम्’ ऐसी ‘सन्नं-संज्ञां’ बुद्धि ‘ण
निवेसए-न निवेशयेत्’ नहीं रखनी चाहिए, किन्तु ‘लोए अलोए वा-
अत्थि-लोको अलोको वा अस्ति’ लोक अथवा अलोक विद्यमान है

-ભેદ પક્ષમાં પણ આજ પ્રમાણે દુષ્ટ દોષ આવે છે. તેથી પ્રમેય પણ, જ્ઞેય-
પણ, વિગેરે સામાન્ય ધર્મોની અપેક્ષાએ બધામાં કથંચિત્ અભેદ પણ છે.
અવસ્થા ભેદથી કથંચિત્ ભેદ પણ છે આ રીતે કથંચિત્ ભેદાભેદ પક્ષ જ
સત્યમાર્ગ છે. બન્ને એકાન્ત પક્ષોનું સેવન કરવું તે અનાચાર છે. ॥૧૦॥

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ ध्यादि

શબ્દાર્થ—‘लोए-लोकः’ લોક ‘नत्थि-नास्ति’ नहीं અને ‘अलोए-अलोकः’
अलोक પણ ‘नत्थि-नास्ति’ विद्यमान नहीं. ‘एवं-एवम्’ એવી ‘सन्नं-संज्ञाम्’
बुद्धि ‘ण निवेसए-न निवेशयेत्’ રાખવી ન જોઇએ. પરંતુ ‘लोए-लोकः’
लोक ‘अत्थि-अस्ति’ विद्यमान છે. ‘वा’ अथवा ‘अलोए-अलोकः’ अलोक

અન્વયાર્થઃ—(લોએ) લોકશ્વતુર્દશરજ્જ્વાત્મકઃ (નત્થિ) નાસ્તિ, એવમ્ (અલોએ) અલોકો લોકમિન્ને નાસ્તિ (એવં) એવમીદશીમ્ (સન્નં) સંજ્ઞાં—બુદ્ધિમ્ (ળ ણિવેસણે) ન નિવેશયેત્—ન કુર્યાત્ કિન્તુ (લોએ અલોએ વા) લોકોઽલોકો વા (અત્થિ) અસ્તિ—વિચયે (એવં) એવમીદશીમ્ (સન્નં) સંજ્ઞાં—બુદ્ધિમ્ (નિવેસણે) નિવેશયેત્—કુર્યાદિતિ ।

ટીકા—ભેદાઽભેદપક્ષયોર્વ્યવહારસ્ય સમાધાતુમશક્યત્વાત્ સર્વથા ભેદાશ્રય-
ણિમપ અનાચારસેવનમ્ । સર્વથાઽભેદપક્ષોઽપિ અનાચારસેવનમેવ । શેષમતિરોહિ-
તાર્થં વ્યાખ્યાતશ્ચ ॥૧૧॥

‘લોએ’ લોકશ્વતુર્દશરજ્જ્વાત્મકઃ—જીવાઽજીવાદીનામાધારસ્થાનમ્ ‘અલોએ
વા’ અલોકો વા લોકાતિરિક્તોઽલોકઃ, ‘નત્થિ’ નાસ્તિ ‘એવં’ એવમીદશીમ્ ‘સન્નં’
સંજ્ઞામ્ ‘ળ ણિવેસણે’ ન નિવેશયેત્—નાસ્તિ લોકો નાસ્ત્યલોકો વા ર્દશીં બુદ્ધિં ન
કુર્યાત્ । કિન્તુ—‘લોએ અલોએ વા’ લોકોઽલોકો વા ‘અત્થિ’ અસ્તિ—વિચયે ‘એવં’
એવમ્—ર્દશીમ્ ‘સન્નં’ સંજ્ઞાં—બુદ્ધિમ્ ‘નિવેસણે’ નિવેશયેત્—લોકાઽલોકાઽમાવ-
ત્ત્રિપયકબૌદ્ધવાસનાવાસિતાં બુદ્ધિં પરિત્યજ્ય તયોર્માવવિષયિણીં બુદ્ધિમેવ કુર્યાત્ ।

‘એવં—એવમ્’ હસ પ્રકારકી ‘સન્નં—સંજ્ઞામ્’ બુદ્ધિ ‘નિવેસણે—નિવેશયેત્’
રચ્છનીં ચાહિએ ॥૧૧ ૧૨॥

અન્વયાર્થ—લોક-ઔર અલોક નહીં હૈ, ઁસી બુદ્ધિ નહીં રચ્છની
ચાહિએ, કિન્તુ લોક હૈ ઔર અલોક હૈ હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ
રચ્છનીં ચાહિએ ॥૧૧—૧૨॥

ટીકાર્થ—ચૌદહ રજ્જુ પરિમાણવાલા તથા જીવ અજીવ આદિ દ્રવ્યોં કા
આધારસ્થાન લોક કહલાતા હૈ । લોક સે અતિરિક્ત જો આકાશ હૈ
વહ અલોક હૈ । યહ લોક ઔર અલોક નહીં હૈ, ઁસા નહીં સમજના
ચાહિએ, કિન્તુ લોક ઔર અલોક હૈ, ઁસી બુદ્ધિ રચ્છનીં ચાહિએ । લોક
એવં અલોક કૈ અભાવ કૈ વિષય મૈં ચૌદોં કી જો માન્યના હૈ,—ઁસકા

અત્થિ—અસ્તિ’ વિદ્યમાન છે. ‘એવ’ આ પ્રમાણેની ‘સન્નં—સંજ્ઞામ્’ બુદ્ધિ ‘નિવેસણે
—નિવેશયેત્’ રાખવી જોઈએ. ॥૧૧—૧૨॥

અન્વયાર્થ—લોક અને અલોક નથી એવી બુદ્ધિ રાખવી ન જોઈએ પરંતુ
લોક છે અને અલોક પણ છે, આ પ્રકારની બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ. ॥૧૧—૧૨॥

ટીકાર્થ—ચૌદ રાજ્જુ પરિમાણ—પ્રમાણવાળા તથા જીવ અજીવ
વિગેરે દ્રવ્યોંનું આધાર સ્થાન લોક કહેવાય છે. લોકથી અતિરિક્ત જે આકાશ છે,
તે અલોક છે. આ લોક અને અલોક નથી. તેમ સમજવું ન જોઈએ. પરંતુ
લોક અને અલોક છે, તેવી બુદ્ધિ ધારણ કરવી જોઈએ. લોક અને અલોકના
અભાવના સંબંધમાં બૌદ્ધોની જે માન્યતાઓ છે, તેના ત્યાગ કરીને તેના

તન્મનસ્વીકારે સર્વલોકપ્રસિદ્ધસિદ્ધાઢ્યાધિતવ્યવસ્થાયાઃ સમર્થયિતુમશક્યત્વાત્ ।
અયમાશયઃ-‘સર્વશૂન્યતાવાદિવિવાદિમતે યથા સ્વપ્ને પરિદ્રશ્યમાનાઃ પદાર્થાઃ
ન સત્યાઃ, અપિ તુ-મિથ્યાભૂતાઃ । તથા-જાગ્રદાદિ સમયેઢપિ ઉપલ્ભ્યમાના
મિથ્યૈવ । યતો હિ-કારણબલેન પદાર્થાઃ પ્રતિભાવન્તિ, કારણં પરમાણયઃ તસ્યૈવ
સત્તા ન સિદ્ધયતિ । અતીન્દ્રિયત્વાત્, વિચાર્યમાણે સ્વરૂપવ્યવસ્થિત્યભાવાત્ ।
અતઃ પ્રવોક્તમ્-

‘યથા યથા ચ ચિન્ત્યન્તે વિશીર્યન્તે તથા તથા ।

યદેતત્સ્વયમર્થેભ્યો, રોચતે તત્ર કેવલમ્ ॥૧૧॥

ત્યાગ કરકે ડનકે સદ્ભાવ કો સ્વીકાર કરના ઑાહિષ । ડનકે મંત કો
સ્વીકાર કર લેને પર સમસ્ત લોક મેં પ્રસિદ્ધ, પ્રમાણ સે સિદ્ધ ઓર વ્યવહાર
સે અઑાધિત જો વ્યવસ્થા હૈ, ડસકા સમર્થન નહીં કિયા જા સકતા ।

આશય યહ હૈ-જૈસે સ્વપ્ન મેં દિઑાર્દ, દેને વાલે પદાર્થ સત્ય નહીં
કિન્તુ મિથ્યા હોતે હૈં, ડસી પ્રકાર જાગ્રત્ દશા મેં પ્રતીત હોને વાલે
પદાર્થ ઓ મિથ્યા હી હૈ, ંસા શૂન્યવાદી કા મત હૈ । ડનકા કથન હૈ
કિ કારણ કે હોને પર હી પદાર્થ કી સત્તા હો સકતી હૈ । કારણ
પરમાણુ માને જાતે હૈં ઓર ડનકી સત્તા હી નહીં હૈ, ક્યોં કિ વે
ઇન્દ્રિયોં સે અગોચર હૈં ઓર વિચાર કરને પર ડનકા સ્વરૂપ સિદ્ધ
નહીં હોતા હૈ । કહા ઓ હૈ-‘યથાયથા ચ ચિન્ત્યન્તે’ ઇત્યાદિ ।

‘સંસાર કે પદાર્થોં કે વિષય મેં ડ્યોં ડ્યોં વિચાર કિયા જાતા હૈ,
ત્યોં ત્યોં વહ અસિદ્ધ હોતે જાતે હૈં, ડનકા અભાવ સિદ્ધ હોતા જાતા

સદ્ભાવનો સ્વીકાર કરવો જોઇએ. તેમના મતનો સ્વીકાર કરવાથી સઘળા
લોકમાં પ્રસિદ્ધ પ્રમાણથી સિદ્ધ અને વ્યવહારથી અપ્રાધિત જે વ્યવસ્થા છે,
તેનું સમર્થન કરવામાં આવતું નથી.

કહેવાનો આશય જો છે કે-જેમ સ્વપ્નમાં દેખવામાં આવતો પદાર્થ
સાચો નથી પરંતુ મિથ્યા હોય છે. જો પ્રમાણે જાગ્રદવસ્થામાં દેખવામાં
આવનાર પદાર્થ પણ મિથ્યા જ છે. આ પ્રમાણેનો શૂન્ય વાદીયોનો મત છે.
તેઓનું કહેવું છે કે-કારણના અસ્તિત્વમાં જ પદાર્થની સત્તા હોઈ શકે છે.
કારણ પરમાણુ માનવામાં આવે છે અને તેની સત્તા જ નથી કેમકે-તેઓ
ઇન્દ્રિયોથી અગોચર-ન દેખાય તેવા છે. અને વિચાર કરવાથી તેઓનું સ્વરૂપ
સિદ્ધ થતું નથી. કહ્યું પણ છે કે-‘યથા યથા ચ ચિન્ત્યન્તે’ ઇત્યાદિ

સંસારના પદાર્થોના સંબંધમાં જેમ જેમ વિચાર કરવામાં આવે, તેમ
તેમ તે અસિદ્ધ થતા જાય છે. તેનો અભાવ સિદ્ધ થતો જાય છે. જ્યારે

અપિચ—‘બુદ્ધ્યા વિવિચ્યમાનાનાં સ્વભાવો નાસ્વધાર્યતે ।

અતો નિરભિલપ્યાસ્તે નિઃસ્વભાવાશ્ચ દેશિતાઃ ॥૧૧॥

इति एवन्ते लोकात्मकाऽऽलोकात्मकार्थयोरभावं व्यावर्णयन्ति । तदेतन्मतं न सम्यक् । सर्वोऽनुभवसिद्धार्थक्रियासमर्थाऽबाधितार्थानां बाङ्मात्रेण निराकर्तुम-
शक्यत्वादिति ॥१२॥

મૂલમ્—‘નત્થિ જીવા અજીવા વા એવં સંનં નિવેસે’ ।

‘અત્થિ જીવા અજીવા વા એવં સંનં નિવેસે’ ॥૧૩॥

છાયા— ન સન્તિ જીવા અજીવા વા નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

સન્તિ જીવા અજીવા વા એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૧૨॥

हैं । जब पदार्थों को स्वयं ही यह रुचता है तो हम क्या करें ?

और भी कहा है—‘बुद्ध्या विविच्यमानानाम्’ इत्यादि ।

‘जब पदार्थों का बुद्धि से विवेचन करते हैं तो उनका कोई स्वभाव निश्चिन् नही होता । इसी कारण हमने उन्हें अवक्लव्य और निस्स्व-
भाव कहा है ।’

इस प्रकार शून्यवादी लोक और आलोकरूप पदार्थों का अभाव कहते हैं, किन्तु उनका यह मत ठीक नहीं है । पदार्थों से ‘अर्थक्रिया होती है, यह सबके अनुभवसे सिद्ध है, अतएव अर्थक्रिया से सिद्ध अबाधित पदार्थों का वचन मात्र से निषेध नहीं किया जा सकता ॥११-१२॥

‘नत्थि जीवा’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘जीवा-जीवाः’ जीव अथवा ‘अजीवा-अजीवाः’ अजीव ‘नत्थि-न सन्ति’ नहीं है ‘एवं-एवम्’ इस प्रकार की ‘सन्न-संज्ञाम्’

પદાર્થોને જ એ ગમે છે, તો અમે શું કરીએ ? બીજું પણ કહ્યું છે કે—
‘બુદ્ધ્યા વિવિચ્યમાનાનામ્’ ઇત્યદિ

જ્યારે પદાર્થોનો વિચાર બુદ્ધિથી કરવામાં આવે તો તેનો કોઈ પણ સ્વભાવ નિશ્ચિત થતો નથી. તેજ કારણથી અમે તેને અવક્લવ્ય અને નિઃસ્વભાવ-સ્વભાવ વગરનો કહેલ છે.

આ પ્રમાણે શૂન્યવાદી, લોક અને અલોક રૂપ પદાર્થોનો અભાવ કહે છે, પરંતુ તેઓનું આ કથન ખરોખર નથી. પદાર્થોથી અર્થક્રિયા થાય છે, આ બધાના અનુભવથી સિદ્ધ વાત છે. તેથી જ અર્થક્રિયાથી સિદ્ધ અબા-
ધિત પદાર્થોનો વચન માત્રથી નિષેધ કરવામાં આવી શકતો નથી. ॥૧૧-૧૨॥

અન્વયાર્થ—(જીવા) જીવા ઉપયોગલક્ષણાઃ તથા—(અજીવા) અજીવાઃ—ધર્મા-ધર્માકાશપુદ્ગલાઃ (જાતિ) ન સન્તિ—ન વિદ્યતે (એવં) એવમ્—ઈદશીમ્ (સન્નં) સંજ્ઞાં—બુદ્ધિમ્ (જા નિવેસણ) ન નિવેશયેત્—ન કુર્યાત્ કિન્તુ (અતિ જીવા અજીવા વા) સન્તિ જીવા અજીવા વા (એવં) એવમ્—ઈદશીમ્ (મન્નં) સંજ્ઞામ્—બુદ્ધિમ્ (નિવેસણ) નિવેશયેત્—કુર્યાત્ ॥૧૩॥

ટીકા—‘જીવા અજીવા વા જાતિ’ જીવા ઉપયોગલક્ષણાઃ, અજીવા સ્તદ્-ભિન્ના ધર્માઽધર્માકાશપુદ્ગલાઃ ‘જાતિ’ ન સન્તિ ‘એવં’ એવમ્ ઈદશીમ્ ‘સન્નં’ સંજ્ઞાં બુદ્ધિમ્ (જા) નૈવ ‘નિવેસણ’ નિવેશયેત્—કુર્યાત્, નાસ્તિ જીવાદિપદાર્થ એવં બુદ્ધિ નૈવ—કથમપિ કુર્યાત્ । કિન્તુ—‘જીવા અજીવા વા અતિ’ જીવા અજીવા વા સન્તિ

સંજ્ઞા—બુદ્ધિકો ‘જા જાતિ—ન નિવેશયેત્’ ધારણ નહીં કરના ચાહિય કિન્તુ ‘અતિ જીવા અજીવા વા—સન્તિ જીવા અજીવા વા’ જીવ હૈં ઓર અજીવ હૈં ‘એવં—એવમ્’ એસી ‘સન્નં—સંજ્ઞાં’ બુદ્ધિ કો ‘નિવેસણ—નિવેશયેત્’ ધારણ કરના ચાહિય ॥ગા૦૧૩॥

અન્વયાર્થ—જીવ નહીં હૈં અથવા અજીવ નહીં હૈં, હસ પ્રકાર કી સંજ્ઞા ધારણ નહીં કરના ચાહિય, કિન્તુ જીવ હૈં ઓર અજીવ હૈં, એસી સંજ્ઞા ધારણ કરના ચાહિય ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—ઉપયોગ લક્ષણ વાલે જીવોં કા અસ્તિત્વ નહીં હૈ અથવા જીવ સે ભિન્ન ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ, પુદ્ગલ ઓર કાલ રૂપ અજીવોં કા અસ્તિત્વ નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ નહીં

‘જાતિ જીવા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જીવા—જીવાઃ’ જીવ અથવા ‘અજીવા—અજીવાઃ’ અજીવ ‘જાતિ—ન સન્તિ’ નથી. ‘એવં—એવમ્’ આ પ્રમાણેની ‘સન્નં—સંજ્ઞાં’ સંજ્ઞા બુદ્ધિને ‘જા જાતિ—ન નિવેશયેત્’ ધારણ કરવી ન જોઈએ. પરંતુ ‘અતિ જીવા અજીવા વા—સન્તિ જીવા અજીવા—વા’ જીવ છે, અથવા અજીવ છે, ‘એવં—એવમ્’ એવી સંજ્ઞા—સંજ્ઞામ્’ સંજ્ઞા બુદ્ધિને ‘નિવેસણ—નિવેશયેત્’ ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—જીવ નથી. અથવા અજીવ નથી. આ પ્રકારની સંજ્ઞા ધારણ કરવી ન જોઈએ. પરંતુ જીવ છે, અને અજીવ છે. એવી સંજ્ઞા ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—ઉપયોગ લક્ષણવાળા જીવોનું અસ્તિત્વ નથી. અથવા જીવથી ભિન્ન ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય આકાશ, પુદ્ગલ, અને કાળ રૂપ અજીવોનું અસ્તિત્વ નથી. આવા પ્રકારની બુદ્ધિ રાખવી ન જોઈએ. પરંતુ જીવ છે, અને અજીવ છે. તેવું સમજવું જોઈએ. આવાંકિ ભતના અનુયાયી શરી-

‘एवं सन्नं’ एवम्-ईदृशीं संज्ञां बुद्धिम् ‘निवेशए’ निवेशयेत्-कुर्यादित्यर्थः । चार्वा-
कमतानुयायिनः अस्ति शरीरादि व्यतिरिक्तो जीव इति नानुमन्यन्ते । किन्तु-
शरीराकारपरिणतभूतसंघातस्वरूप एव जीव इति । एवं ब्रह्माद्वैतवादी वक्ति,
यदयं समस्तोऽपि प्रपञ्चः आत्मनो विवर्त्तरूपः । अतो न आत्मव्यतिरिक्तं किमपि
वस्तुजातं विद्यते, आत्मैव एकः परमार्थः सन् । एतदुभयमतं न सम्यक्-इति
प्रकृतगाथया सूत्रकारो वक्ति-‘णत्थि’ इत्यादि । अयमाशयः-चैतन्यं न भूतमात्रस्य
गुणः सम्भवति तथात्वे सति भूताऽऽरब्ध घटादावपि चैतन्यमुलभ्येत । नत्वेवं
भवति तस्माच्चैतन्यं न गुणभूतं, किन्तु-यस्य स गुणः स एव स्वतन्त्रोऽनादि

રક્ષના चाहिए, પરન્તુ જીવ હૈં ઔર અજીવ હૈં, એસા સમજના चाहिए।
ચાર્વાક મત કે અનુયાયી શરીર સે ભિન્ન જીવ કા અસ્તિત્વ નહીં માનતે।
ઉનકા કથન હૈં કિ શરીર કી આકૃતિ મેં પરિણત હુએ પૃથ્વી આદિ ભૂતો
કે સમૂહ સે હી ચૈતન્ય કી ઉત્પત્તિ હો જાતી હૈ-જીવ કી પૃથક્ કોઈ
સત્તા નહીં હૈ । હસસે વિપરીત બ્રહ્માદ્વૈતવાદી કી માન્યતા એસી હૈ કિ
જગત્ કા યહ સારા પ્રપંચ (કૈલાવ) આત્મા કા હી સ્વરૂપ હૈ । આત્મા સે
ભિન્ન કોઈ અજીવ પદાર્થ નહીં હૈ । એક માત્ર આત્મા હી પરમાર્થ હૈ ।

સૂત્રકાર કા કથન હૈં કિ યહ દોનોં મન્તવ્ય સત્ય નહીં હૈં । આશય
યહ હૈ-ચૈતન્ય ભૂતોં કા ધર્મ હોતા તો ભૂતોં સે નિર્મિત ઘટ આદિ મેં
ભી ચૈતન્ય કી ઉપલબ્ધિ હોતી । મગર એસા હોતા નહીં હૈ, અતઃ
ચૈતન્ય ભૂતોં કા ગુણ નહીં હૈ । કિન્તુ જિસકા વહ ગુણ હૈ વહી જીવ
કહલાતા હૈ ઔર વહ ભૂતોં સે ભિન્ન તથા અનાદિ હૈ ।

રથી ભિન્ન જીવનું અસ્તિત્વ માનતા નથી. તેઓનું કથન છે કે-શરીરની
આકૃતિમાં પરિણત થયેલા પૃથ્વી વિગેરે મહાભૂતોના સમૂહથી જ ચૈતન્યની
ઉત્પત્તિ થઈ ગય છે. જીવની જૂદી કોઈ પ્રકારની સત્તા નથી. તેનાથી ઉદ્ભવ
બ્રહ્મા-દ્વૈતવાદીની માન્યતા એવી છે કે-જગતનો આ સમગ્ર વ્યવહાર (ફેલાવ)
આત્માનું જ સ્વરૂપ છે આત્માથી જૂદો કોઈ પણ અજીવ પદાર્થ નથી, કેવળ
આત્મા જ પરમાર્થ છે.

સૂત્રકારનું કથન છે કે આ બંને પ્રકારના મન્તવ્યો સત્ય નથી. કહે-
વાનો આશય એ છે કે-ચૈતન્ય ભૂતોનો ધર્મ થઈ શકતો નથી ! જો તે
ભૂતોનો ધર્મ હોત તો ભૂતોથી બનાવવામાં આવેલ ઘટ, વિગેરેમાં પણ ચૈત-
ન્યની પ્રાપ્તિ થાત જ પરંતુ તેવું થતું નથી, તેથી જ ચૈતન્યભૂતોનો શુભ
નથી પરંતુ જોનો તે શુભ છે તે જીવ કહેવાય છે અને તે ભૂતોથી ભિન્ન
તથા અનાદિ છે.

જીવં હતિ । તથા-વેદાન્તિમતમપિ ન સમીચીનમ્-યતઃ-યતઃ સર્વસ્યાઽઽન્મપ્રભવત્વે જગતો વિચિત્રતા ન સ્યાત્, एवमेक एव यथाऽऽ प्रा भवेत्तदा कश्चिद्बुद्धः-कश्चिन्मुक्तः-कश्चिदसुखी-कश्चिददुःखी-इत्यादि व्यास्था सर्वलोके सर्वाऽनुभवसिद्धा न व्यवस्थिता स्यात् । अतो जीवा अजीवाश्च सन्तीति स्वीकर्तव्यमेव ॥१३॥

મૂલમ્-ળતિથે ધમ્મે અધમ્મે વા ણેવં સન્નં ણિવેસણ ।

અતિથિં ધમ્મે અધમ્મે વા એવં સન્નં ણિવેસણ ॥૧૪॥

છાયા-નાસ્તિ ધર્મોઽધર્મો વા નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ ધર્મોઽધર્મો વેત્યેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૧૪॥

इसी प्रकार वेदान्तियों का मत भी समीचीन नहीं है । क्यों कि समस्त पदार्थ यदि एक ही आत्मा से उत्पन्न हुए होते तो उनमें परस्पर विचित्रता न होती इसके सिवाय यदि आत्मा एक ही होता तो कोई बुद्ध होता है, कोई मुक्त, कोई सुखी और कोई दुःखी, इत्यादि व्यवस्था, जो सभी के अनुभव से सिद्ध है, ब्रह्म न होती । अतएव जीवां और अजीवों-दोनों का ही अस्तित्व स्वीकार करना चाहिए । यही युक्तिसंगत है ॥१३॥

‘ળતિથિ ધમ્મે’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘ળતિથિ ધમ્મે અધમ્મે વા-નાસ્તિ ધર્મોઽધર્મો વા’ ધર્મ નહીં હૈ ઓર અધર્મ નહીં હૈ ‘ણેવં સન્નં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ હસ પ્રકાર કી સંજ્ઞી-બુદ્ધિ ધારણ ન કરે કિન્તુ ‘અતિથિ ધમ્મે અધમ્મે વા-અસ્તિ ધર્મોઽધર્મો વા’ ધર્મ હૈ ઓર અધર્મ ધી હૈ ‘ણેવં સન્નં નિવેસણ’-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એકી સંજ્ઞા-બુદ્ધિ ધારણ કરે । ॥૧૪॥

આજ પ્રમાણે વેદાન્તિયોના મત પણ ખરોખર નથી. કેમકે-સઘળા પદાર્થો ને એક આત્માથી જ ઉત્પન્ન થયેલા હોત તો તેઓમાં પરસ્પર-વિચિત્ર-પણું ન થાત આ શિવાય ને આત્મા એકલો જ હોત તો કોઈ બુદ્ધ હોય છે, તેમ કોઈ મુક્ત હોય છે કોઈ સુખી હોય છે, તો કોઈ દુઃખી હોય છે. વિગેરે વ્યવસ્થા કે જે ફરકતા અનુભવથી સિદ્ધ છે, તે હોત નહીં તેથી જ છવો અને અછવો-અન્નેનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું જોઈએ એજ યુક્તિ સંગત છે. ॥૧૩॥

‘ળતિથિ ધમ્મે’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ-‘ળતિથિ ધમ્મે અધમ્મે વા-નાસ્તિ ધર્મોઽધર્મો વા’ ધર્મ નથી, અને અધર્મ પણ નથી ‘ણેવં સન્નં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આવા પ્રકારની સંજ્ઞા (બુદ્ધિ) ધારણ કરવી નહીં પરંતુ ‘અતિથિ ધમ્મે અધમ્મે વા-અસ્તિ ધર્મોઽધર્મો વા’ ધર્મ અને અધર્મ છે. ‘એવં સન્નં નિવેસણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એ પ્રમાણેની સંજ્ઞા (બુદ્ધિ) ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૧૪॥

અન્વયાર્થઃ—(ળત્થિ ધમ્મે અધમ્મે વા) નાસ્તિ ધર્મોઽધર્મો વા (એવં સન્નં ણિવેસણ) નૈવં સંજ્ઞામ્-બુદ્ધિં નિવેશયેત્-કુર્યાત્ કિન્તુ (અત્થિ ધમ્મે અધમ્મે વા) અસ્તિ વિદ્યતે ધર્મોઽધર્મો વા (એવં સન્નં ણિવેસણ) एवमीदृशीं संज्ञां बुद्धिं निवेशयेत्-કુર્યાદિતિ ॥૧૪॥

ટીકા—‘ધમ્મે’ ધર્મઃ ‘અધમ્મે વા’ અધર્મો વા ‘ળત્થિ’ નાસ્તિ ‘એવં’ અનેન પ્રકારેણ ‘સન્નં’ સંજ્ઞામ્-મતિમ્ ‘ળ ણિવેસણ’ ન નિવેશયેત્ । અર્થાન્ ધર્મોઽધર્મો નસ્તઃ । કિન્તુ-કાલસ્યભાવનિયતીત્થરાદિકારણાદેવ જગતઃ સમ્ભવ इति મત્વા ધર્મોઽધર્મયોઃ સત્ત્વં વારયન્તિ કેચન વાદિનઃ । તન્ન સમ્યક્, યતો ધર્મોઽધર્મયોર-કારણત્વે જગતો વૈચિત્ર્યં ન સિધ્યેત્ । દૃશ્યતે હિ લોકે એકસ્મિન્નેવ કાલે જાય-માનાનામનેકેષાં મધ્યે કેચન સુમગ્નાઃ કેચન દુર્મગા પ્રવન્તિ, કેચન સુખિનઃ

અન્વયાર્થ-ધર્મ નહીં છે અથવા અધર્મ નહીં છે, હસ પ્રકાર કી સંજ્ઞા (બુદ્ધિ) ધારણ ન કરે કિન્તુ ધર્મ ઓર ‘અધર્મ છે, એસી સંજ્ઞા (બુદ્ધિ) ધારણ કરે ॥૧૪॥

ટીકાર્થ--ધર્મ કા અસ્તિત્વ નહીં છે અથવા અધર્મ કા અસ્તિત્વ નહીં છે, એસી બુદ્ધિ ન કરે, પરન્તુ એસી બુદ્ધિ ધારણ કરે કિ ધર્મ ઓર અધર્મ ડોનોં કા અસ્તિત્વ છે ।

કોઈ કોઈ વાદી કાલ, સ્વભાવ, નિયતિ યા ઈશ્વર આદિ કારણોં સે હી જગત્ કી ઉત્પત્તિ માનકર વે ધર્મ અધર્મ કે અસ્તિત્વ કા નિષેધ કરતે હૈ, કિન્તુ યહ સત્ય નહીં છે, કયોંકિ ધર્મ ઓર અધર્મ કો ‘યદિ કારણ ન માન્ના જાય તો જગત્ મૈં જો વિચિત્રતા દિલ્વાઈ દેતી છે, વહ સિદ્ધ નહીં હો સક્તી । હસ લોક મૈં એક હી કાલ મૈં ઉત્પન્ન

અન્વયાર્થ--ધર્મ નથી અથવા અધર્મ પણ નથી. આ પ્રકારની સંજ્ઞા બુદ્ધિ ધારણ ન કરવી. પરંતુ ધર્મ અને અધર્મ છે તેવી સંજ્ઞા ધારણ કરે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ--ધર્મનું અસ્તિત્વ નથી, અથવા અધર્મનું અસ્તિત્વ પણ નથી. આ પ્રમાણેની બુદ્ધિ રાખવી નહીં પરંતુ ધર્મ અને અધર્મ બંને છે, તે પ્રમાણેની બુદ્ધિ ધારણ કરવી.

કોઈ કોઈ પરમતવાદી કાલ, સ્વભાવ, નિયતિ અથવા ઈશ્વર વિગેરે કારણોથી જ જગત્ની તેઓ ઉત્પત્તિ માનીને ધર્મ અને અધર્મના અસ્તિત્વનો નિષેધ કરે છે. પરંતુ આ સત્ય નથી કેમકે-ધર્મ અને અધર્મને જો કારણ માનવામાં ન આવે તો જગતમાં જે વિચિત્રપણુ દેખવામાં આવે છે, તે સિદ્ધ થઈ શકત નહીં. આ લોકમાં એક જ કાળમાં ઉત્પન્ન થવાવાળાં મનુષ્યોમાં

કેચન દુઃખિનો ભવન્તિ । एतादृशं वैचित्र्यं धर्माऽधर्मयोः सत्त्वे सत्येव समर्थयितुं शक्येत, नाऽन्यथा । यद्यपि कारणं कालादिरपि भवति, तथापि-धर्माऽधर्मसह-कृतानामेव कालादीनां कारणत्वस्वीकारात् । तदुक्तं शास्त्रे—

‘न हि कालादिर्हितो केवलएर्हितो जायए किंचि वि ।

इह मुग्गरंधणाइविता सव्वे समुदिया हेऊ’ ॥इति॥

अतो धर्माऽधर्मौ न स्तः, इति कथमपि विवेकिमिः स्वीकर्तुं न शक्यते । अतः—
‘धम्मे’ धर्मः—श्रुतचारित्राख्य आत्मपरिणामः । ‘अधम्मे’ अधर्मः मिथ्यात्वाऽविर-
तिप्रमादकषाययोगाः आत्मपरिणामाः अधर्मपदवाच्याः । ‘अत्थि’ सन्ति ‘एवं सन्नं
णिवेसए’ इति संज्ञां निवेशयेत्—कुर्यात् । अर्थात्—कुशास्त्रपरिशीलनजनितमति परि-
स्यज्य शास्त्रजनितमति धारयेत् ‘धर्माऽधर्मौ स्तः’ एतादृशीमिति ॥१४॥

होने वाले मनुष्यों में कोई भाग्यवान् या कोई बहुत सुन्दर होते हैं और कोई अभाग्य या कुरूप होते हैं, कोई सुखी और कोई दुःखी होते हैं । इस प्रकार की विसदृशता धर्म अधर्म के होने पर ही सिद्ध हो सकती है, अन्यथा नहीं । यद्यपि काल आदि भी यथायोग्य कारण होते हैं, तथापि धर्म और अधर्म से सहकृत हो कर ही वे कारण हो सकते हैं । शास्त्र में कहा है—‘न हि कालादिर्हितो’ इत्यादि ।

अकेले काल आदि से कोई भी कार्य उत्पन्न नहीं हो सकता । मृग का पकना भी अकेले काल आदि को कारण मानने पर सिद्ध नहीं हो सकता । अतएव धर्म अधर्म काल आदि सब मिलकर ही कारण होते हैं ।

इस प्रकार विवेकी जन किसी भी प्रकार स्वीकार नहीं कर सकते कि धर्म और अधर्म का अस्तित्व नहीं है अतएव धर्म अर्थात् શ્રુત

કોઈ ભાગ્યવાન્ અને સુંદર હોય છે. તથા કોઈ અભાગીયા અને કદરૂપા હોય છે. કોઈ સુખી અને કોઈ દુઃખી હોય છે. આવા પ્રકારનું ‘વિષમપણું’ ધર્મ અને અધર્મ હોય તોજ સિદ્ધ થાય છે. અન્યથા નહીં. ભેદે-કાલ વિગેરે પણ યથાયોગ્ય કારણ હોય છે. તો પણ ધર્મ અને અધર્મથી સહકૃત થઈને જ તેઓ કારણ હોઈ શકે છે. શાસ્ત્રમાં ઇહુ છે કે—‘ન હિ કાલાદિર્હિતો’ ઇત્યાદિ

એકલા કાલ વિગેરેથી કોઈ પણ કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. ‘મગ પકવવાનું’ પણ એકલા કાળ વિગેરે માનવાથી સિદ્ધ થતું નથી. તેથી જ ધર્મ અધર્મ કાલ વિગેરે બધા મળીને જ કારણ બને છે.

આ રીતે વિવેકી મનુષ્યો કોઈ પણ એક પ્રકારનો સ્વીકાર કરી શકતા નથી. કે-ધર્મ અને અધર્મનું અસ્તિત્વ નથી. તેથી જ ધર્મનું અસ્તિત્વ અર્થાત્

મૂળમ્—જાતિયં વંધે વ મોક્ષ્યે વા ણેવં સન્નં ણિવેસે ॥

અતિથિ વંધે વ મોક્ષ્યે વા એવં સન્નં ણિવેસે ॥૧૫॥

છાયા—નાસ્તિ વંધો વા મોક્ષો વા નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ વંધો વા મોક્ષો વેત્યેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થઃ—(જાતિય વંધે વ) નાસ્તિ વંધો વા—કર્મપુદ્ગલાનાં જીવેન સદ્-સમ્બન્ધઃ (જા મોક્ષ્યે વા) ન મોક્ષો વા—મોક્ષો વંધનવિશ્લેષરૂપઃ (ણેવં સન્નં નિવેસે)

એવં ચારિત્ર રૂપ આત્મપરિણામ અવશ્ય છે તથા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, યોગ રૂપ અધર્મના અસ્તિત્વ મી અવશ્ય છે । એસા સમજના ચાહિયે । અર્થાત્ કુશાસ્ત્રોં કે પરિશીલન સે ઉત્પન્ન હુઈ કુમતિ કો ત્યાગ કર ધર્મ ઓર અધર્મ હૈ, એસો શાસ્ત્ર તનિત સદ્બુદ્ધિ કો હી ધારણ કરના ચાહિયે ॥૧૪॥

‘જાતિય વંધે વ મોક્ષ્યે વા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જાતિય વંધે વ-નાસ્તિ વંધો વા’ વંધ અર્થાત્ કર્મપુદ્ગલોં કા જીવ કે સાથ સમ્બન્ધ નહીં હૈ ‘જા મોક્ષ્યો વા-ન મોક્ષો વા’ ઓર મોક્ષ મી નહીં હૈ ‘ણેવં સન્નં નિવેસે-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ ન કરે કિન્તુ ‘અતિથિ વંધે વ મોક્ષ્યે વા-અસ્તિ વંધો વા મોક્ષો વા’ વંધ હૈ ઓર મોક્ષ હૈ ‘એવં સન્નં નિવેસે-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એસી બુદ્ધિ ધારણ કરે ॥ગા૦ ૧૫॥

અન્વયાર્થ—વંધ અર્થાત્ કર્મપુદ્ગલોં કા જીવ કે સાથ સમ્બન્ધ નહીં હૈ ઓર મોક્ષ મી નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ ન કરે કિન્તુ વંધ હૈ ઓર મોક્ષ હૈ એસી બુદ્ધિ ધારણ કરે ॥૧૫॥

શુન અને ચારિત્ર રૂપ આત્મપરિણામ અવશ્ય છે. તથા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, અને યોગરૂપ અધર્મનું અસ્તિત્વ પણ અવશ્ય છે જ તેમ સમજવું જોઈએ. અર્થાત્ કુશાસ્ત્રોના પરિશિલનથી. ઉત્પન્ન થયેલી કુમતિને છોડીને ધર્મ અને અધર્મ છે, એવી શાસ્ત્રથી ઉત્પન્ન થવાવાળી સદ્બુદ્ધિને જ ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૧૪॥

‘જાતિય વંધે વ મોક્ષ્યે વા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જાતિય વંધે વ-નાસ્તિ વંધો વા’ વંધ અર્થાત્ કર્મપુદ્ગલોનાં જીવ સાથેના સંબંધ નથી. ‘જા મોક્ષ્યો વા-ન મોક્ષો વા’ અને મોક્ષ પણ નથી. ‘ણેવં સન્નં નિવેસે-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આવા પ્રકારની બુદ્ધિને ધારણ ન કરે. પરંતુ ‘અતિથિ વંધે વ મોક્ષ્યે વા-અસ્તિ વંધો વા મોક્ષો વા’ વંધ છે, અને મોક્ષ પણ છે, ‘એવં સન્નં નિવેસે-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એ પ્રમાણેની બુદ્ધિને ધારણ કરે. ॥૧૫॥

નૈવમ્ ईदृशीं संज्ञां बुद्धिं निवेशयेत्-न कुर्यात् । किन्तु (अस्थि बंधे व मोक्षो वा) अस्ति बन्धो वा मोक्षो वा (एवं सन्नं निवेशय) एवमीदृशीं संज्ञां-बुद्धिं निवेशयेत्-कुर्यादिति ॥१५॥

ટીકા—‘बंधे व मोक्षे वा अस्थि’ बन्धो वा मोक्षो वा नास्ति-तत्र बन्ध-आतुर्गतिकः संसारः, मोक्षआशेषकर्मक्षयरूपः ‘णैवं सन्नं निवेशय’ नैवं संज्ञां निवेशयेत्-ईदृशीं बुद्धिं न कुर्यात्, किन्तु-‘बंधे व मोक्षे वा अस्थि’ बन्धो वा मोक्षो वा अस्ति ‘एवं सन्नं निवेशय’ एवम्-एतादृशीं संज्ञां-मतिं निवेशयेत्-धारयेत् । बन्धमोक्षयोरश्रद्धां परित्यज्य तयोः श्रद्धा करणीया । अश्रद्धा खलु अनाचारमध्यपातिनी, सा च श्रेयोऽर्थिर्मिदूरत स्त्याज्य इति । केचन-बन्ध-मोक्षयोः सद्भावं नाङ्गी कुर्वन्ति प्रतिपादयन्ति च ते इत्थम् । तथाहि-‘आत्मा नाम’ अमूर्तः तस्य मूर्त्तेन कर्मपुद्गलेन सह सम्बन्धाभावात् कथं बन्धः स्यात्, नहि हि-अमूर्त्तस्याऽऽकाशस्य मूर्त्तेन लेपो दृष्टः श्रुतो वा सम्भवति ।

तदुक्तम्-‘वर्षातपाभ्यां किं व्योम्नः इत्यादि

ટીકાર્થ—બન્ધ નહીં હૈ और समस्त कर्मों का क्षय रूप मोक्ष नहीं है, इस प्रकार समझना योग्य नहीं है । किन्तु ऐसा समझना चाहिए कि बन्ध है और मोक्ष है ।

બન્ધ और मोक्ष के विषय में अश्रद्धा का परित्याग करके उन पर श्रद्धा धारण करना चाहिए । अश्रद्धा अनाचार में गिराने वाली है, अतएव जो अपना कल्याण चाहते हैं, उन्हें दूर से ही उसका त्याग कर देना चाहिए ।

કંઈ લોગ બન્ધ और मोक्ष का सद्भाव स्वीकार नहीं करते और इस प्रकार कहते हैं-आत्मा अमूर्त्त है और कर्मपुद्गल मूर्त्त हैं । ऐसी

અન્યથા—બન્ધ અર્થાત્ કર્મપુદ્ગલોનો જીવની સાથેનો સંબંધ નથી. અને મોક્ષ પણ નથી. આ રીતની બુદ્ધિ ધારણ ન કરે પરંતુ બન્ધ છે અને મોક્ષ પણ છે. એવી બુદ્ધિ ધારણ કરે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—બન્ધ નથી અને સઘળા કર્મોના ક્ષય રૂપ મોક્ષ પણ નથી આ પ્રમાણે વિચારવું તે યોગ્ય નથી. પરંતુ બન્ધ છે, અને મોક્ષ પણ છે. આ પ્રમાણેનો વિચાર કરવો જોઈએ

બન્ધ અને મોક્ષના સંબંધમાં અશ્રદ્ધાનો ત્યાગ કરીને તેના પર શ્રદ્ધા ધારણ કરવી જોઈએ. અશ્રદ્ધા અનાચારમાં પાડવાવાળી છે. તેથી જ જેઓ પોતાના કલ્યાણની ભાવના રાખે છે, તેઓએ દૂરથી જ તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

કેટલાક લોકો બન્ધ અને મોક્ષના સદ્ભાવનો સ્વીકાર કરતા નથી, અને આ પ્રમાણે કહે છે કે—આત્મા અમૂર્ત છે, અને કર્મ પુદ્ગલ મૂર્ત છે,

નહિ વર્ષાઽઽપ્લાવિતં ભવતિ ગગનમાતપેન વા પરિશુષ્યતિ, તત્કસ્ય હેતોઃ ? અમૂર્તત્વાદાકાશસ્ય । વન્ધનાઽભાવે ચ વન્ધપરિત્યાગરૂપો મોક્ષોઽપિ ન સમ્ભાવિતઃ । મુશ્વત વન્ધવિશ્લેષાર્થત્વાત્ । અપસક્તપ્રતિપેદ્યસ્ય કર્તુમશક્યત્વાત્, इति मतं तन्न सम्यक् । અમૂર્તસ્યાપિ વિજ્ઞાનસ્ય યથા—મૂર્તેન મેઘ—બ્રાહ્મી—વનસ્પત્યાદિના સમ્બન્ધે સત્યેવ ઉપકારાનુપકારયોઃ સમ્ભવો દૃષ્ટઃ તથા—આત્મનોઽપિ કર્મપુદ્ગલેન સહ સમ્બન્ધસમ્ભવે વાધકસ્યાઽપમ્ભવાત્ । અનાદિકાલાદયમાત્મા તૈજસકાર્મણઃ

સ્થિતિ મેં અમૂર્ત આત્મા કા મૂર્ત કર્મપુદ્ગલોં કે સાથ કૈસે બન્ધ હો સકતા હૈ ? અમૂર્ત આકાશ કા કિસી મી મૂર્ત પદાર્થ કે સાથ લેપ નહીં હો સકતા । ન એસા હોના દેખા હૈ, ન સુના હૈ । કહા મી હૈ—‘વર્ષાતપામ્બ્યાં કિં વ્યોમ્નઃ’ इत्यादि ।

વર્ષા હોને સે અકાશ ગીલા નહીં હો જાતા ઓર ન ધૂપ પડ્ને સે વહ તપતા હી હૈ । ડસ પર ઇનકા કોઈ પ્રભાવ નહીં હોના, કયોં કિ વર્ષા ઓર ધૂપ મૂર્ત હૈ ઓર આકાશ અમૂર્ત હૈ । હાં, ચમડે પર ડનકા પ્રભાવ અવશ્ય પડ્ના હૈ, કયોં કિ ચમડા સ્વયં મૂર્ત હૈ ।

इस प्रकार जब अमूर्त होने के कारण आत्मा बद्ध ही नहीं होता तो मोक्ष की बात ही क्या है ? वन्धका नाश होना मोक्ष कहलाता है । वन्धन के अभाव में मोक्ष संभव नहीं है ।

यह मत समीचीन नहीं है । यद्यपि ज्ञान अमूर्त है, फिर भी मदिरा तथा ब्राह्मी वनस्पति आदि के द्वारा उनका उपकार अनुपकार

આવી સ્થિતિમાં અમૂર્ત આત્માનો સંબંધ મૂર્ત એવા કર્મપુદ્ગલોની સાથે કેવી રીતે થઈ શકે ? અમૂર્ત આકાશનો લેપ કોઈ પણ મૂર્ત પદાર્થની સાથે થઈ શકતો નથી. આ પ્રમાણે થતું જોવામાં આવ્યું નથી તેમજ સાંભળવામાં પણ આવેલ નથી. હજી પણ છે કે—‘વર્ષાતપામ્બ્યાં કિં વ્યોમ્નઃ’ इत्यादि

વર્ષાદિ થવાથી આકાશ ભીનું થતું નથી અને તડકો પડવાથી તે તપતું પણ નથી. તેના પર વર્ષાદિ કે તડકાનો કંઈજ પ્રભાવ હોતો નથી. કેમકે—વર્ષાદિ અને તડકો મૂર્ત છે. અને આકાશ અમૂર્ત છે. હા આમડા પર તેનો પ્રભાવ જરૂર પડે છે. કેમકે આમડું સ્વયં મૂર્ત છે.

આ પ્રમાણે જ્યારે અમૂર્ત હોવાના કારણે આત્મા બદ્ધ જ થતો નથી, તે પછી મોક્ષની વાત જ ક્યાંથી થઈ શકે ? બંધનો નાશ થવો તે મોક્ષ કહેવાય છે. બન્ધના અભાવમાં મોક્ષનો સંભવ જ રહેતો નથી.

આ મત ખરોખર નથી. જોકે જ્ઞાન અમૂર્ત છે, તે પણ મદિરા—મધ—દારૂ તથા બ્રાહ્મી નામની વનસ્પતિ દ્વારા તેનો ઉપકાર અથવા અપકાર થાય

શરીરાભ્યાં સમ્બદ્ધ एवाऽऽवर्तते । अतः कथञ्चित्स मूर्त्तोऽपि । स्वरूपतः स्वभाव-
सश्च अमूर्त्तोऽपि, 'ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यात्मकोऽपि' तैजसकर्मणशरीरसम्बन्धा-
न्मूर्त्तोऽपि भवति । अतस्तस्य 'कर्मपुद्गलसम्बन्धात्मकबन्धनस्य अभावप्रतिपाद-
नस्याशक्यत्वात् । बन्धसम्भवे च तदभावात्मकमोक्षोऽपि सम्भवत्येवं । अतः
बन्धमोक्षौ न विद्येते इति मतिं परित्यज्य बन्धमोक्षौ विद्येते इत्येतादृशीं मतिमेव
धारयेत् । न तु-कुतर्केण आग्रहेण शास्त्रमतिरपनेयेति ॥१५॥

મૂલમ્—નત્થિ પુણ્ણે વ પાવે વા ણેવં સન્નં ણિવેસંણ ।

अत्थि पुण्णो व पावे वा एवं सन्नं णिवेसंण ॥१६॥

છાયા—નાસ્તિ પુણ્યં વા પાપં વા નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

अस्ति पुण्यं वा पापं वा एवं संज्ञां निवेशयेत् ॥१६॥

હોતા હી હૈ । હસી પ્રકાર આત્મા કા કર્મપુદ્ગલ કૈ સાથ યદિ સમ્બન્ધ
હો તો હસમેં કોઈ બાધક નહીં હૈ । હૈ । હસકૈ અતિરિક્ત સંસારી
આત્મા અનાદિ કાલ સૈ તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીરોં કૈ સાથ બદ્ધ હોને
કૈ કારણ કથંચિત્ મૂર્ત્ત હી હૈ । અર્થાત્ અપને મૂલ મૂત શુદ્ધ સ્વભાવ
કી અપેક્ષા સૈ આત્મા અમૂર્ત્ત હૈ જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્ર ઓર તપમય હૈ,
ફિર હી તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર કૈ સાથ સમ્બન્ધ હોને કૈ કારણ
મૂર્ત્ત હી હૈ, । હસ અપેક્ષા સૈ આત્મા કા કર્મપુદ્ગલો કૈ સાથ બન્ધ હોના
નિર્બાધ હૈ ઓર જવ બન્ધ હોતા હૈ તો ડસકા અભાવ હી સંભવ હી હૈ !
અતઁવ બન્ધ ઓર મોક્ષ નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ કો ત્યાગ કર યહી
બુદ્ધિ ધારણ કરના યાહિય કિ બન્ધ હી હૈ ઓર મોક્ષ હી હૈ । કુતર્ક ઓર
કંદાગ્રહ કરકૈ શાસ્ત્ર સંગત સમજકો ત્યાગ દેના ડચિત્ત નહીં હૈ ॥૧૫॥

જ છે એજ પ્રમાણે કર્મપુદ્ગલોની સાથે જો આત્માનો સંબંધ હોય તો
તેમાં કંઈ જ બાધ નથી આ શિવાય સંસારી આત્મા અનાદિકાળથી તૈજસ
અને કાર્મણ શરીરોની સાથે બદ્ધ હોવાથી કથંચિત્ મૂર્ત્ત જ છે અર્થાત્
ચોતાના મૂળમૂત શુદ્ધ સ્વભાવની અપેક્ષાથી આત્મા અમૂર્ત્ત છે. જ્ઞાન, દર્શન
ચારિત્ર અને તપમય છે. તો પણ તૈજસ અને કાર્મણ શરીરની સાથે સંબંધ
હોવાથી મૂર્ત્ત પણ છે. આ અપેક્ષાથી કર્મ પુદ્ગલોની સાથે આત્માનો બંધ
થવો નિર્બાધ-બાધ-દોષ વગરનો છે. અને જ્યારે બંધ થાય છે, તો તેનો
અભાવ પણ સંભવે છે તેથી જ બંધ અને મોક્ષ નથી. આવા પ્રકારની
બુદ્ધિનો ત્યાગ કરીને એવી જ બુદ્ધિ ધારણ કરવી જોઈએ કે-બન્ધ પણ છે
અને મોક્ષ પણ છે. કુતર્ક અને કંદાગ્રહ કરીને શાસ્ત્ર સંગત સમજણને
છોડી દેવી તે યોગ્ય નથી. ॥૧૫॥

અન્વયાર્થઃ—(ળત્થિ પુણ્ણે વ પાવે વા) નાસ્તિ પુણ્યમ્-શુભપ્રકૃતિલક્ષણં વા પાપં-પુણ્યવિપર્યયલક્ષણં વા 'ળેવ સન્નં ણિવેસણ' નૈવમ્-નેદશીં સંજ્ઞાં-બુદ્ધિં નિવેશયેત્-કુર્યાન્, કિન્તુ-(અત્થિ પુણ્ણે વ પાવે વા) અસ્તિ-વિચ્ચતે પુણ્યં વા પાપં વા (એવં સન્નં ણિવેસણ) એવમ્-એતાદશીમેવ સંજ્ઞાં બુદ્ધિં નિવેશયેત્-કુર્યાદિતિ ॥૧૬॥

ટીકા—'પુણ્ણે વ પાવે વા ળત્થિ' પુણ્યં વા-શુભપ્રકૃતિલક્ષણમ્ યમાશ્રિત્ય પુણ્યાત્મા, ઇતિ વ્યપદેશો ભવતિ, પાપં વા-અશુભક્રિયાજનિતમધોગતિકારણમ્, યેન નરકનિગોદાદિકુગતિર્ભવતિ, યેન વા પાપાત્મેતિ વ્યપદેશો જાયતે, ઇમે

'ળત્થિ પુણ્ણેવ પાવે વા' હન્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—'ળત્થિ પુણ્ણે વ પાવે વા-નાસ્તિ પુણ્યં વા પાપં વા' પુણ્ય નહીં હૈ, અથવા પાપ નહીં હૈ 'ળેવં સન્નં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્' એસી બુદ્ધિ ધારણ કરના ડચિત નહીં હૈ કિન્તુ 'અત્થિ પુણ્ણે વ પાવે વા-અસ્તિ પુણ્યં વા પાપં વા' પુણ્ય ઓર પાપ હૈ 'એવં સન્નં નિવેસણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્' એસી બુદ્ધિ ધારણ કરના ડચિત હૈ ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—પુણ્ય નહીં હૈ અથવા પાપ નહીં હૈ, એસી બુદ્ધિ ધારણ કરના ડચિત નહીં હૈ, કિન્તુ પુણ્ય ઓર પાપ હૈ એસી બુદ્ધિ ધારણ કરના ડચિત હૈ ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—શુભ પ્રકૃતિયોં કો કહતે હૈ—જિનકે કારણ 'યહ પુણ્યાત્મા હૈ, એસા વ્યવહાર હોના હૈ વહ પુણ્ય હૈ । જો અશુભ ક્રિયા સે ઉત્પન્ન હો ઓર અધોગતિ કા કારણ હો વહ પાપ કહલાતા હૈ । ઇસસે નરક

'ળત્થિ પુણ્ણેવ પાવે વા' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'ળત્થિ પુણ્ણે વ પાવે વા-નાસ્તિ પુણ્યં વા પાપં વા' પુણ્ય નથી, અથવા પાપ પણ નથી 'ળેવં સન્નં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્' આ પ્રમાણે બુદ્ધિથી વિચારવું તે ળરોળર નથી પરંતુ 'અત્થિ પુણ્ણે વ પાવે વા-અસ્તિ પુણ્યં વા પાપં વા' પુણ્ય અને પાપ છે એવં સન્નં નિવેસણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્' એ પ્રમાણેની બુદ્ધિ ધારણ કરવી યોગ્ય છે. ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—પુણ્ય નથી. અને પાપ પણ નથી. એ રીતની બુદ્ધિ ધારણ કરવા યોગ્ય નથી. પરંતુ પુણ્ય છે અને પાપ પણ છે. એવી બુદ્ધિ ધારણ કરવી ળેઇએ. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—શુભ પ્રકૃતિયો બતાવવામાં આવે છે—એનાથી આ પુણ્યાત્મા છે. એ પ્રમાણેનો વ્યવહાર થાય છે, તે પુણ્ય છે અને જે અશુભ ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થયેલ હોય અને અધોગતિનું કારણ હોય તે પાપ કહેવાય છે. આનાથી

પુણ્યપાપે ન સ્તઃ । ‘એવં સન્નં ણિવેમણ’ જૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ । કિન્તુ-‘પુણેત્ત
પાવે વા અસ્થિ’ પુણ્યં વા પાપં વાડસ્તિ । ‘એવં સન્નં ણિવેમણ’ એવં સંજ્ઞાં નિવે-
શયેત્-ધારયેત્-ઇત્યેવં બુદ્ધિ કુર્વાદિત્યર્થઃ, કેચન-પુણ્યસ્યાડસ્તિત્વં ન સ્વીકુર્વન્તિ,
કિન્તુ-યદા પાપસ્ય ન્યૂનતા તદોત્પચતે સુખમ્ । યદા ચ પાપાધિક્યન્તદા-ત્રધેયે
દુઃખમ્ । કેચન પાપસ્યૈવાડસ્તિત્વં ન મન્યન્તે, મન્યન્તે ચ પુણ્યોત્કર્ષે સુખમ્,
ન્યૂનતાયાશ્ચ પુણ્યસ્ય દુઃખપાદુર્ભાવમ્ । કેવનોભયોરપિ અસ્તિત્વમનાદૃશ્યાડ-
દ્રિયન્તે સ્વભાવતો જગતો વ્યવસ્થામ્ । પરન્તુ-શાસ્ત્રકારસ્તેષાં મતં નિરાકરોત્તિ-
પુણ્યં પાપં વા નાસ્તીતિ બુદ્ધિ ન વિધેયા, અપિ તુ-અસ્ત્યેવેતિ વ્યવસ્થિત્વા બુદ્ધિ
નિગોદ આદિ દુર્ગતિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ । યહ પુણ્ય ઓર પાપ હૈ, ऐसी-बुद्धि
रखनी चाहिए ।

કોઈ કોઈ પુણ્ય કા અસ્તિત્વ સ્વીકાર નહીં કરતે । વે કહતે હૈ-કિ
જબ પાપ કી કમી હોતી હૈ, તબ સુખ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર જબ પાપ કી
અધિકતા હોતી હૈ તો દુઃખ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । હસ પ્રકાર એક પાપ કો
સ્વીકાર કરને સે હી સુખ ઓર દુઃખ કી વ્યવસ્થા ઘટિ ન હો જાતી હૈ ।
હસસે વિપરીત કોઈ પાપ કા અસ્તિત્વ નહીં માનતે હૈ । ડનકા
મન્તવ્ય યહ હૈ કિ પુણ્ય કી પ્રચલના સે સુખ કી ઓર ન્યૂનતા સે દુઃખ
કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ ।

કોઈ ऐसे भी हैं जो पुण्य और पाप दोनों का ही अस्तित्व अंगी-
कार नहीं करते । वे स्वभाव से ही जगत् की सुखदुःखसंबंधी
व्यवस्था मानते हैं ।

परन्तु शास्त्रकार इन सब भ्रान्त मतों का निराकरण करते हुए

નરક નિગોદ વિગેરે દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પુણ્ય અને પાપ નથી, આવા
પ્રકારની બુદ્ધિ રાખવી ન લેઈએ. પરંતુ પુણ્ય છે, અને પાપ પણ છે, એ
પ્રમાણે બુદ્ધિ રાખવી લેઈએ.

કોઈ કોઈ અન્ય મતવાળા પુણ્યનું અસ્તિત્વ સ્વીકારતા નથી, તેઓ
કહે છે કે-જ્યારે પાપ ઓછું થાય છે ત્યારે સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને
જ્યારે પાપ અધિક પ્રમાણમાં હોય ત્યારે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, આ રીતે એક
પાપનો જ સ્વીકાર કરવાથી સુખ અને દુઃખની વ્યવસ્થા બરોબર ઘટી જાય છે.

કોઈ કોઈ પુણ્ય અને પાપ બન્નેના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરતા નથી
તેઓ સ્વભાવથી જ જગતના સુખ દુઃખ સંબંધી વ્યવસ્થાનો સ્વીકાર કરે છે.

પરંતુ શાસ્ત્રકાર આ સઘળા ભ્રાન્ત-ભાવવાવાળા મતોનું નિરાકરણ કરતાં

સંવરો વાડસ્તિ 'एवं' ईदृशीम् 'सन्नं' संज्ञाम् 'णिवेसए' निवेशयेत्-धारयेत् । यमाश्रिन्य कर्माऽऽत्मनि आस्रानि-प्रविशति स अश्रवः-प्राणातिपातादिः । तादृशाश्रयस्य संवरणं-प्रतिबन्धनं संवरः-अस्रवनिरोधलक्षणा, इमौ-आस्रवसंवरो अवश्यमेव मन्तव्यौ, न स्तः, इमौ इति न मन्तव्याविति सूत्रार्थः ।

કેચિદેવં પ્રતિપાદયન્તિ-ક્રિમયમાસ્રવઃ આત્મનો ભિન્નોઽભિન્નો વા ? યદિ ભિન્નસ્તદા સ નાઽસ્રવઃ । નહિ આત્મનોઽત્યન્તભિન્નેન તેનાઽસ્રવેણ આત્મનિ કર્મ પ્રવેશયિતું શક્યતે યથા ઘટાદિના । તથા ચ-યથા ઘટાદિરાત્મનિ કર્મપ્રવેશ-યિતું ન શક્નોતિ તથાઽસ્રવોઽપીતિ । નાપ્યભિન્ન इति पक्षः । तथात्वे तस्याऽऽत्म-स्वरूपत्वेन मुक्तात्मन्यपि तत्सम्भवप्रसङ्गात्-उपयोगवत् । तस्मात्-आस्रव इति परिभाषा मिथ्यैव । आस्रवाऽभावे च तन्निरोधात्मकसंवरोऽपि नैव स्वीकर्तव्य

કોઈ-કોઈ કહતે હૈં-આસ્રવ આત્મા સે ભિન્ન હૈ યા અભિન્ન હૈ ? યદિ ભિન્ન હૈ તો વહ આસ્રવ હો હી નહીં સકતા ક્યોં કિ જો આત્મા સે સર્વથા ભિન્ન હૈ, વહ ઘટ આદિ પદાર્થોં કે સમાન આત્મા મેં કર્મ કો પ્રવિષ્ટ નહીં કરા સકતા । અર્થાત્ જૈસે ઘટ આત્મા સે સર્વથા ભિન્ન હોને કે કારણ આત્મા મેં કર્મ કે પ્રવેશ કા કારણ નહીં હો સકતા, ઉસી પ્રકાર આપકા માના હુ મા આસ્રવ બી કર્મપ્રવેશ કા કારણ નહીં હો સકેગા, ક્યોં કિ વહ આત્મા સે ભિન્ન હૈ । કદાચિત્ આત્મા સે અભિન્ન માનો તો ઉસે આત્મા કા હી સ્વરૂપ માનના પડેગા । આત્મા કા સ્વરૂપ હોને સે મુક્તાત્મા મેં બી ઉસકી સત્તા સ્વીકાર કરની પડેગી । જૈસે ઉપયોગ કી સત્તા માની જાતી હૈ । અતएव आस्रव की

આસ્રવ છે, અને સંવર પણ છે, એ પ્રમાણેની બુદ્ધિ રાખવી તેજ યોગ્ય છે. કેમકે કેમકે કહે છે, આસ્રવ આત્માથી જુદો છે ? કે એક જ છે ? જો જુદો હોય, તો તે આસ્રવ જ થઈ શકતો નથી, કેમકે જે આત્માથી સર્વથા ભિન્ન છે, તે ઘટ વિગેરે પદાર્થોની જેમ આત્મામાં કર્મના પ્રવેશ કરાવી ન શકત, અર્થાત્ જેમ ઘટ-ઘડો આત્માથી સર્વથા જુદો હોવાના કારણે આત્મામાં કર્મના પ્રવેશનું કારણ થઈ શકતું નથી, એજ પ્રમાણે આપે માનેલ આસ્રવ પણ પ્રવેશનું કારણ થઈ શકશે નહીં કેમકે તે આત્માથી ભિન્ન છે. કદાચ આત્માથી અભિન્ન માનો તો તેને આત્માનું જ સ્વરૂપ માનવું પડશે. આત્માનું સ્વરૂપ હોવાથી મુક્તાત્મામાં પણ તેની સત્તાનો સ્વીકાર કરવો પડશે. જેમ ઉપયોગની સત્તા માનવામાં આવે છે. તેથી જ આસ્રવની

इति तन्मतं निराकर्तुमाह -भगदुक्तं न सम्यक्, आस्रवो वा-संशयो वा नास्तीति न स्वीकर्तव्यम् । किन्तु-अस्त्येवेति मन्तव्यम् । योऽयमेकान्तभेदाभेदवादे दोषः प्रतिपादितः स तथैव । अत्र-एवैकान्तपक्षे दोषमालोच्य-अनेकान्तवादस्य प्ररूपणं कृतवता भगवता तथैव कृताऽङ्गीकृतोऽयमास्रवः आत्मनः सकाशात् कथञ्चिद् भिन्नः कथञ्चिदभिन्नश्च । तथात्वे-न कोऽपि दोषः पदमादधाति अर्हदर्शने । इतरत्र दर्शनान्तरे तु तत्साम्राज्यवज्रयम् । अतएव आस्रवसंशयो न स्त इति न, अपि तु-आस्रवः संवरश्चाऽस्त्येवेति सिद्धान्तसिद्धः ॥१७॥

મૂળમ્-જાતિ વેયંળા ણિંજરા વા, ણેવં સૈન્નં ણિવેસેણ ।

અંતિ વેયંળા ણિંજરા વા, ણેવં સૈન્નં ણિવેસેણ ॥૧૮॥

कल्पना मिथ्या है । इस प्रकार जब आस्रव की ही सत्ता सिद्ध नहीं होती तो उसका निरोधस्वरूप संवर भी स्वीकार नहीं किया जा सकता ।

इस अभिमत का निराकरण करते हुए कहा गया है आपका कथन सम्यक् नहीं है । आस्रव अथवा संवर नहीं है, ऐसा स्वीकार नहीं करना चाहिए, बल्कि उनका अस्तित्व मानना चाहिए । एकान्त भेदपक्ष और अभेदपक्ष में आपने जो दोष प्रदर्शित किए हैं, वे ठीक ही हैं, परन्तु हमारे मत में उनके लिए कोई अवकाश नहीं है, क्योंकि सर्वज्ञ तीर्थंकर भगवान् ने एकान्तवाद को स्वीकार न करके अनेकान्तवाद की ही प्ररूपणा की है । आस्रव आत्मा से कथंचित् भिन्न और कथंचित् अभिन्न है । अतएव जैनदर्शन में कोई दोष नहीं आता । अतएव आस्रव और संवर का अस्तित्व सिद्ध है ॥१७॥

કલ્પના મિથ્યા છે. આ પ્રમાણે જ્યારે આસ્રવની સત્તા જ સિદ્ધ થતી નથી, તો તેના નિરોધ સ્વરૂપ સંવરનો પણ સ્વીકાર કરવામાં આવશે નહીં.

આ મતનું નિરાકરણ કરતાં કહે છે. કે-આપનું કથન યોગ્ય નથી. આસ્રવ અથવા સંવર નથી. એ પ્રમાણેનો વિચાર કરવો ન જોઈએ બલકે તેનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું જોઈએ. એકાન્ત ભેદ પક્ષ અને અભેદ પક્ષમાં આપે જે દોષ બતાવ્યા છે, તે ઠીક જ છે. પરંતુ અમારા મત પ્રમાણે ભેદ અને અભેદ પક્ષ માટે કંઈજ અવકાશ નથી, કેમકે-સર્વજ્ઞ તીર્થંકર ભગવાને એકાન્ત વાદનો સ્વીકાર ન કરીને અનેકાન્તવાદની જ પ્રરૂપણા કરી છે આસ્રવ આત્માથી કથંચિત્ ભિન્ન અને કથંચિત્ અભિન્ન છે. તેથી જ જૈનદર્શનમાં કોઈ પણ દોષ આવતો નથી. તેથી જ આસ્રવ અને સંવરનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થાય છે. ॥૧૭॥

પ્રકારિકાં મર્તિ નૈવ વિશ્ચિયાત્ । કિન્તુ-‘વેયણા’ વેદના ‘ણિજ્જરા વા’ નિર્જરા વા ‘અત્થિ’ અસ્તિ-વિચ્ચતે ‘एवं’ इत्येवम् ‘सन्नं’ संज्ञा-‘बुद्धिम्’ ‘णिवेसए’ निवेशयेत्-निश्चिनुयात् । વેદનાનિર્જરયોઃ સ્થિતિરાવશ્યકી इत्थं વિવૃણુયાત્ । કર્મણાં ફલોપભોગો વેદના । આત્મપ્રદેશેભ્યઃ કર્મપુદ્ગલાનાં વિશ્લેષો નિર્જરા । હમો દ્વાવપિ પદાર્થો ન વિદ્યેતે इति કેપાંશ્ચિન્મતં તે કથયન્તિ-અનેકપલ્લોપમ-સાગરોપમસમયેનાપિ ક્ષણયોગ્યં કર્મ મુહૂર્તાર્થેનાપિ, ક્ષયન્તિ, અજ્ઞાનિનો યાનિ કર્માણિ વર્ષશતૈરપિ ન ક્ષયન્તિ તાન્યેવાઽહિતાનિ કર્માણિ પંચસમિતિગુપ્તિત્રય-યુતાઃ પુરુષધૌરેયાઃ ઉચ્છ્વાસમાત્રેજૈવ વિનાશયન્તિ, इति શાસ્ત્રપદર્શિતઃ સિદ્ધાન્તઃ ।

ટીક નહીં હૈ, કિન્તુ ઉપાર્જિત કર્મોં કા વેદન કરના પઢતા હૈ ઓર વેદન કરને કે પશ્ચાત્ વે આત્મા સે પૃથક્ હો જાતે હૈ, એસા સમજના ચાહિય ।

બદ્ધ કર્મોં કે રસ કા અનુભવ કરના વેદના હૈ ઓર આત્મપ્રદેશોં સે કર્મપુદ્ગલોં કા સંબંધ છૂટ જાને કો નિર્જરા કહતે હૈ । કિસી કે મત કે અનુસાર હન દોનોં કા હી અસ્તિત્વ નહીં હૈ । ઉનકા કહના હૈ કિ અનેક પલ્લોપમ ઓર સાગરોપમ જિતને લીર્ધકાલ મેં ક્ષય હોને યોગ્ય કર્મ અન્તર્મુદ્ધૂત્ત મેં ક્ષય કિયા જા સકતા હૈ । અજ્ઞાની જીવ જિન કર્મોં કા સેકડોં વર્ષોં મેં ભી ક્ષય કરને મેં સમર્થ નહીં હોતે, ઉન્હીં કર્મોં કો પાંચ સમિતિ ઓર તીન ગુપ્તિયોં સે યુક્ત ઉત્તમ પુરુષ એક ઉચ્છ્વાસ જિતને અલ્પ કાલ મેં હી ક્ષય ફર ડાલતે હૈ, યહ શાસ્ત્રસિદ્ધ સિદ્ધાન્ત હૈ । અતઃ બદ્ધ કર્મોં કા ક્રમ સે અનુભવ ન હોના વેદના કા અભાવ સિદ્ધ હોતા હૈ । જય વેદના કા અભાવ હૈ તો નિર્જરા કા અભાવ તો સ્વતઃ સિદ્ધ હો જાતા હૈ ।

તે બરોબર નથી, પરંતુ પ્રાપ્ત કરેલા કર્મોતુ વેદન કરવું પડે છે. અને વેદન કર્યા પછી તેઓ આત્માથી અલગ થઈ જાય છે. તેમ સમજવું જોઈએ.

બદ્ધકર્મોના રસનો અનુભવ કરવો તે વેદના છે અને આત્મપ્રદેશોથી કર્મપુદ્ગલોનો સંબંધ છૂટ જવો તેને નિર્જરા કહે છે. કોઈના મન પ્રમાણે આ બંનેનું અસ્તિત્વ જ નથી. તેઓનું કહેવું છે કે—અનેક પલ્લોપમ અને સાગરોપમ જેટલા લાંબા માળે નાશ થવાને યોગ્ય કર્મોનો અંતર્મુદ્ધૂત્તમાં ક્ષય કરી શકાય છે. અજ્ઞાની જીવો સેકડો વર્ષો પછી જે કર્મોનો ક્ષય કરી શકતા નથી, એજ કર્મોનો ક્ષય, પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિયોથી યુક્ત ઉત્તમ પુરુષ એક ઉચ્છ્વાસ જેટલા દૂંકા સમયમાં જ કરી નાખે છે. આ શાસ્ત્રસિદ્ધ સિદ્ધાન્ત છે. તેથી બદ્ધ કર્મોનો ક્રમથી અનુભવ ન થવો તે વેદનાનો અભાવ સિદ્ધ થાય છે. જયારે વેદનાનો અભાવ છે, તો નિર્જરાનો અભાવ તો સ્વતઃ સિદ્ધ થઈ જાય છે.

અતો વદ્ધાનાં કર્મણાં ક્રમશઃસ્તુભવાભાવાદ્ વેદના નાસ્તીતિ મન્યમાનાનાં મતે વેદનાયા અમાત્રે નિર્જરાયા અપિ સ્વતોડમાવ એવ સિદ્ધઃ । પરન્તુ તન્મતં ન સમ્યક્, યત સ્તપમા-પ્રદેશડમાત્રેન ચ કૃતિપયકર્મણામેવ વિનાશઃ સમ્ભવતિ, ન તુ સર્વે-પામ્ । તતશ્ચ-શેષાણામુદીરણોદયાભ્યામનુભવો ભવેદેવ । અતો વેદનાસત્તાવોડ-વશ્યમેવાજ્ઞીકાર્યઃ । તદુક્તમાગમે—

‘પુલ્લિં દુલ્લિચ્છણાણં દુલ્પલિક્કંતાણં કમ્માણં વેદંત્તા મોક્ખો ણત્થિ અવેદંત્તા’

છાયા—પૂર્વે દુશ્ચીર્ણાનાં દુલ્પલિકાન્તાનાં તેણાં કર્મણાં વેદયિત્વા મોક્ષા, નાસ્તિ અવેદયિત્વા । કર્મણાં વેદનાદેવ મોક્ષો ભવતિ, ન તુ અવેદયિત્વા મોક્ષો ભવતીતિ દૃષ્ટાન્તગાથાડમિત્રાયઃ । એનેન પ્રકારેણ વેદનાયા યદા સિદ્ધિર્ભવતિ તદા નિર્જરા સિદ્ધિસ્તુ-અર્થિકથે । ભવતિ । અતો વિવેકિભિર્વેદના-નિર્જરે ન સ્ત ઇતિ ન સ્વીકર્તવ્યે । અપિ તુ-તે સ્વ ઇત્યેવ સ્વીકર્તુ કૃતિમિયોગ્યે ઇતિ ॥૧૮॥

— ઉનકા યહ મત સમીચીન નહીં હૈ । તપસ્યા કે દ્વારા પ્રદેશાભાવ હોકર કુછ હી કર્મોં કા વિનાશ હોતા હૈ, સય કા નહીં । શેષ કર્મોં કા વિપાકોદય દ્વારા નાશ હોતા હૈ । જિનકા તપશ્ચર્યા દ્વારા વિનાશ હોતા હૈ, ઉનકા બી પ્રદેશોં સે વેદન તો હોતા હી હૈ । હસ પ્રકાર ચાહે પ્રદેશોં સે વેદન હો, ચાહે વિપાક સે, વેદન તો હોતા હી હૈ, । અતએવ વેદના કા સદ્ભાવ માનના આવડ્યક હૈ । આગમ યેં કહા હૈ—‘પુલ્લિં દુલ્લિચ્છણાણં’ ઇત્યાદિ ।

કદાચાર કે દ્વારા ઉપાર્જિત ઔર સમ્યક્ પ્રતિક્રમણ ન ક્રિયે દૃષ્ટ કર્મોં કો ભોગને સે હી મોક્ષ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, ન ભોગને વાલે કો મોક્ષ નહીં હોતા હૈ । હસ પ્રકાર સે જય વેદના કી સિદ્ધિ હોતી હૈ તો નિર્જરા

તેજોનો આ મત યોગ્ય નથી. કારણ કે—તપસ્યા દ્વારા પ્રદેશાભાવ થઈને કંઈક જ કર્મોના વિનાશ થાય છે. બધાને નહીં. બાકીના કર્મોના વિપાકોદય દ્વારા નાશ થાય છે તપશ્ચર્યા દ્વારા જેનો નાશ થાય છે, તેનું પણ પ્રદેશોથી વેદન તો થાય જ છે. આ રીતે ચાહે તો પ્રદેશોથી વેદન હોય, ચાહે વિપાકથી વેદન હોય, પણ વેદન તો થાય જ છે. તેથી જ વેદનાનો સદ્ભાવ માનવો તે જરૂરી છે. આગમમાં કહ્યું છે કે—‘પુલ્લિં દુલ્લિચ્છણાણં’ ઇત્યાદિ — કદાચાર—દુરાચાર દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલા અને સમ્યક્ રીતે પ્રતિક્રમણ કરવામાં ન આવેલા કર્મોને ભોગવવાથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. ન ભોગવવા વાળાને મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી, આ રીતે જ્યારે વેદનાની સિદ્ધિ

મૂલમ્-ગતિયં કિરિયા અકિરિયા વા, જેવં સન્નં ણિવેસેણ ।

અતિયં કિરિયા અકિરિયા વા, એવં સન્નં ણિવેસેણ ॥૧૯॥

છાયા--નાસ્તિ ક્રિયા અક્રિયા વા, નેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ ક્રિયા અક્રિયા વા, એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૧૯॥

અન્વયાર્થઃ--(ગતિય કિરિયા અકિરિયા વા) નાસ્તિ ક્રિયા-પરિસ્પન્દલ-ક્ષણા, અક્રિયા-તદમાવરૂપા વા-इमे द्वे न विद्येते (જેવં સન્નં નિવેસેણ) નૈવં પતાદૃશીં સંજ્ઞાં-બુદ્ધિ નિવેશયેત્-કુર્વાત્ કિન્તુ--(અતિય) અસ્તિ-વિદ્યતે એવં

કી સિદ્ધિ તો અર્થ સે હો હી જાતી હૈ । અતએવ વિવેકી જતો કો વેદના ઓર નિર્જરા કા અસ્તિત્વ સ્વીકાર કરના યાહિએ ॥૧૮॥

‘ગતિય કિરિયા અકિરિયા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘ગતિય કિરિયા અકિરિયા વા-નાસ્તિ ક્રિયા અક્રિયા વા, પરિસ્પન્દન રૂપ ક્રિયા નહીં હૈ ઓર અક્રિયા ઓ નહીં હૈ ‘જેવં સન્નં નિવેસેણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ ઇસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ નહીં કરની યાહિએ કિન્તુ ‘કિરિયા અકિરિયા વા અતિય-ક્રિયા અક્રિયા વા અસ્તિ’ ક્રિયા હૈ ઓર અક્રિયા ઓ હૈ ‘એવં સન્નં નિવેસેણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એસી બુદ્ધિ ધારણ કરની યાહિએ ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ--પરિસ્પન્દન રૂપ ક્રિયા નહીં હૈ ઓર ક્રિયા કા અભાવ રૂપ અક્રિયા ઓ નહીં હૈ, ઇસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ નહીં કરની

યાય છે, તો નિર્જરાની સિદ્ધિતો અર્થથી જ થઇ જાય છે. તેથી જ વિવેકી પુરૂષોએ વેદના અને નિર્જરા અનેનાં અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરવો જોઇએ. ॥૧૮॥

‘ગતિય કિરિયા અકિરિયા વા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--‘ગતિય કિરિયા અકિરિયા વા-નાસ્તિ ક્રિયા અક્રિયા વા’ પરિસ્પન્દન રૂપ ક્રિયા નથી. તેમજ અક્રિયા પણ નથી. ‘જેવં સન્નં નિવેસેણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની બુદ્ધિ રાખવી ન જોઇએ. પરંતુ ‘કિરિયા અકિરિયા વા અતિય-ક્રિયા અક્રિયા વા અસ્તિ’ ક્રિયા છે. અને અક્રિયા પણ છે, ‘એવં સન્નં નિવેસેણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની બુદ્ધિ ધારણ કરવી જોઇએ. ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ--પરિસ્પન્દન રૂપ ક્રિયા નથી અને ક્રિયાના અભાવ રૂપ અક્રિયા પણ નથી. આ રીતની બુદ્ધિ ધારણ કરવી ન જોઇએ. પરંતુ ક્રિયા છે, અને અક્રિયા પણ છે, એવી બુદ્ધિ ધારણ કરવી જોઇએ. ॥૧૯॥

(किरिया अकिरिया वा) क्रिया अक्रिया वा (एवं सन्नं निवेशए) एवमीदृशीं संज्ञां-बुद्धिं निवेशयेत्-कुर्यादिति ॥१९॥

॥ टीका—‘किरिया’ क्रिया ‘अकिरिया वा’ अक्रिया वा-गमनागमनादिरूपा क्रिया-तदभावोऽक्रिया । ‘णत्थि’ नास्ति-क्रिया अक्रिया वा नास्ति ‘एवं सन्नं’ एवं संज्ञाम्-बुद्धिवैशद्यम् ‘ण’ न ‘निवेशए’ निवेशयेत्--निर्दिशेत् । किन्तु ‘किरिया’ क्रिया ‘अकिरिया वा’ अक्रिया वा-क्रियाया अभावः । अत्थि’ अस्ति । ‘एवं’ एवम्-इत्येवं रूपेण ‘सन्नं’ संज्ञाम्-बुद्धिम् ‘निवेशए’ निवेशयेत्-व्यापारयेत् । सांख्यो हि गगनवत्-व्यापकत्वं स्वीकृत्य तत्राऽऽत्मनि क्रियां न मन्यते । तथा-बौद्धः सर्वेषां क्षणिकत्वमङ्गीकृत्य-उत्पत्त्यतिरिक्तक्रियाया अभावं मन्यते । तदुभयमपि न सम्यक् । यत् आत्मनो व्यापकत्वे जन्मादिव्यवस्था न स्यात्, अक्रियत्वादात्मनः । तथा-बौद्धमते उत्पत्त्यतिरिक्तक्रियाया अस्वीकारे परिद्वय-चाहिए किन्तु क्रिया है और अक्रिया भी है, ऐसी बुद्धि धारण करनी चाहिए ॥१९॥

टीकार्थ-गमन आगमन आदि व्यापार को क्रिया कहते हैं और उसका अभाव अक्रिया है । इन दोनों का अस्तित्व नहीं है, ऐसा नहीं समझना चाहिए किन्तु यह समझना चाहिए कि दोनों का अस्तित्व है ।

सांख्यमत वाले आत्मा को आकाश के समान व्यापक स्वीकार करके आत्मा में क्रिया का अस्तित्व नहीं मानते । बौद्ध लोग सयस्त पदार्थों को क्षणिक मानकर उनमें उत्पत्ति के अतिरिक्त अन्य कोई क्रिया का स्वीकार नहीं करते । यह दोनों मत युक्तिसंगत नहीं है । आत्मा को सर्वव्यापी मान लिया जाय तो जन्म आदि की व्यवस्था नहीं बैठ सकती, क्योंकि सर्वव्यापक होने से आत्मा क्रिया नहीं कर सकेगा ।

टीकार्थ-गमन आगमन विगेरे ३५ प्रवृत्तिने क्रिया कडे छे. अने जेना अभावने अक्रिया कडे छे. आ अन्नेनुं अस्तित्व नथी. ओम समज्जुं अने ओम परंतु ओम समज्जुं जेधओ. के-अन्नेनुं अस्तित्व छे.

सांख्य मतवादीयो आत्माने आकाशनी जेम व्यापक होवानुं स्वीकारे आत्मां क्रियानुं अस्तित्व मानता नथी. बौद्धो अधा ज पदार्थानि क्षणिक मानिने तेमां उत्पत्ति शिवाय जीव कौध पक्ष क्रियानो स्वीकार करवा नथी. आ अन्नेनुं अत युक्ति युक्त नथी. आत्माने-सर्वव्यापी मानी जेमां आवे, तो जन्म विगेरेनी व्यवस्था घटी शकती नथी. केमके-ते सर्वव्यापक होवाथी आत्मा क्रिया करी शकशे नथी !

मानक्रियान्तरस्य कर्त्ता कः स्यात् । तथात्मनि सर्वथा क्रियाया अभावे बन्धमोक्ष-
आदि व्यवस्थायामनवस्था स्यात् । अतो विविच्य विवेकिभिः क्रियाऽक्रिययोश्च
योरपि सत्त्वमवश्यमभ्युपगन्तव्यम् ॥१९॥

मूलम्—‘णत्थि कोहे व माणे वा, णेवं सन्नं णिवेसए ।

अत्थि कोहे व माणे वा, एवं सन्नं णिवेसए ॥२०॥

छाया—नास्ति क्रोधो वा मानो वा, नैवं संज्ञां निवेशयेत् ।

अस्ति क्रोधो वा मानो वा, एवं संज्ञां निवेशयेत् ॥२०॥

बौद्धमत के अनुसार उत्पत्ति के अतिरिक्त अन्य क्रिया स्वीकार न की जाय तो प्रत्यक्ष दिखाई देने वाली इन विभिन्न क्रियाओं का कर्त्ता कौन है ? इसके अतिरिक्त आत्मा में यदि क्रिया का सर्वथा अभाव मान लिया जाय तो बन्ध और मोक्ष आदि की व्यवस्था नहीं चल सकेगी । अतएव विवेकी जनो को सम्यक् विचार करके क्रिया अक्रिय दोनों की ही सत्ता का अवश्य स्वीकार करना चाहिए ॥१९॥

‘णत्थि कोहे व माणे वा’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘णत्थि कोहे व माणे वा—नास्ति क्रोधो वा मानो वा’ क्रोध नहीं है अथवा मान नहीं है ‘एवं सन्नं निवेसए—एवं संज्ञां निवेशयेत्’ इस प्रकार की बुद्धि नहीं रखनी चाहिए, किन्तु ‘अत्थि कोहे व माणे वा—अस्ति क्रोधो वा मानो वा’ क्रोध और मान है ‘एवं सन्नं निवेसए—एवं संज्ञां निवेशयेत्’ इस प्रकार की बुद्धि धारण करनी चाहिए ॥२०॥

बौद्ध मत प्रमाणे उत्पत्ति शिवाय अन्य क्रियानो स्वीकार करवाभावात् आवे तो प्रत्यक्ष देखावाभा आवनारी आ जूही जूही क्रियानो कर्त्ता कोण छे ? आ शिवाय आत्माभा जे क्रियानो सर्वथा अभाव मानवाभा आवे तो बन्ध अने मोक्ष विगेरेनी व्यवस्था जनी शक्ये नही तेथी जे विवेकी जनोअे सम्यक् विचार करीने क्रिया अने अक्रिया जन्नेनी सत्ता अवश्य स्वीकारवी जे जेधये. ॥१९॥

‘णत्थि कोहे व माणे वा’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘णत्थि कोहे व माणे वा—नास्ति क्रोधो वा मानो वा’ क्रोध नहीं अथवा मान नहीं. ‘एवं सन्नं निवेसए—एवं संज्ञां निवेशयेत्’ आवा प्रकारनी बुद्धि धारण करवी न जेधये. परंतु ‘अत्थि कोहे व माणे वा—अस्ति क्रोधो वा मानो वा’ क्रोध अने मान छे, ‘एवं सन्नं निवेसए—एवं संज्ञां निवेशयेत्’ आवा प्रकारनी बुद्धि राखवी जेधये. ॥२०॥

અન્વયાર્થઃ--(ળત્થિ કોહે વ માણે વા) નાસ્તિ-ન વિચિતે ક્રોધો વા-સ્વપરા-ત્મનોરપ્રીતિલક્ષણઃ, તથા-માનો ગર્વો વા ન વિચિતે (ળેવં સન્નં ણિવેસણ) નેવમી-દર્શીં સંજ્ઞાં-બુદ્ધિં નિવેશયેત્-કુર્યાત્ કિન્તુ-(અત્થિ કોહે વ માણે વા) અસ્તિ-વિચિતે એવ ક્રોધો વા માનો વા (એવં સન્નં ણિવેસણ) એવમીદર્શીં સંજ્ઞાં-બુદ્ધિં નિવેશયેત્ કુર્યાદિતિ ॥૨૦॥

ટીકા—‘કોહે વ’ ક્રોધો વા ‘માણે વા’ માનો વા ‘ળત્થિ’ નાસ્તિ ‘એવં સન્નં’ એવં સંજ્ઞામ્ ‘ળ ણિવેસણ’ ન નિવેશયેત્-નૈવં સંજ્ઞાં ત્રિવૃણયાત્ । કિન્તુ-‘કોહેવ માણે વા અત્થિ’ ક્રોધો વા માનો વાઽસ્તિ ‘એવં સન્નં ણિવેસણ’ એવમેવ સંજ્ઞાં નિવે-શયેત્-ધારયેત્ । ક્રોધો માનશ્ચ ન સત્પદાર્થ ઇતિ કૈચિદમિહિતઃ તન્ન સયુક્તિકઃ પ્રત્યક્ષેનાઽનુમાનાદિનાઽપિ સિદ્ધયોરનયો નિરાકર્તુમશક્યત્વાત્ । પ્રમાણસિદ્ધસ્યાઽપિ

અન્વયાર્થ—ક્રોધ નહીં હૈં અથવા માન નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ નહીં ધારણ કરના યાહિય કિન્તુ ક્રોધ ઓર માન હૈ, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ કરના યાહિય ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—સ્વ ઓર પર કે પ્રતિ અપ્રીતિ હોના ક્રોધ કા લક્ષણ હૈ । માન કા અર્થ ગર્વ યા અભિમાન હૈ । યહ ક્રોધ ઓર માન નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ રલ્લના ઠીક નહીં હૈ, કિન્તુ ક્રોધ હૈ ઓર માન હૈ, ંસી હી બુદ્ધિ રલ્લના યાહિય ।

કિસી કા કહના હૈ કિ ક્રોધ ઓર માન કી સત્તા નહીં હૈ । ઁનકા યેહ કથન ઠીક નહીં હૈ । કયોં કિ પ્રત્યક્ષ સે ઓર અનુમાન આદિ પ્રમાણોં સે સિદ્ધ ક્રોધ ઓર માન કા નિરાકરણ કરના સંભવ નહીં હૈ । પ્રમાણ સે સિદ્ધ વસ્તુ કા ભી અભાવ માનને સે જગત્ મેં કોઈ

અન્વયાર્થ—ક્રોધ નથી, અથવા માન પણ નથી. આવા પ્રકારની બુદ્ધિ ધારણ કરવી ન લેઈએ. પરંતુ ક્રોધ અને માન છે. આવા પ્રકારની બુદ્ધિ ધારણ કરવી લેઈએ. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—સ્વ અને પરના પ્રત્યે અપ્રીતિવાળા થવું તે ક્રોધનું લક્ષણ છે. માનનો અર્થ ગર્વ અથવા અભિમાન છે, આ ક્રોધ અને માન નથી, આવા પ્રકારની બુદ્ધિ ધારણ કરવી યોગ્ય નથી. પરંતુ ક્રોધ છે. અને માન છે; એવી જ બુદ્ધિ રાખવી લેઈએ.

કેઈનું કહેવું છે કે--ક્રોધ અને માનની સત્તા નથી, તેઓનું આ કથન ઠીક નથી. કેમકે-પ્રત્યક્ષથી અને અનુમાન વિગેરે પ્રમાણોથી સિદ્ધ એવા ક્રોધ અને માનનું નિરાકરણ કરવું સંભવિત થતું નથી પ્રમાણથી સિદ્ધ વસ્તુને

વસ્તુનોડમાવે જગતો વ્યવસ્થેવાડનવસ્થિતા સ્યાત્ । અતો વિવૃણ્વદ્ધિસ્તયોઃ
ક્રોધમાનયોઃ સત્ત્વં માન્યમિતિ સંક્ષેપઃ ॥૨૦॥

મૂલમ્—‘જાતિય માયા વ લોભે વા જોવં સન્નં જિવેસે’ ।

અર્થિય માયા વ લોભે વા જોવં સન્નં જિવેસે ॥૨૧॥

હાયા--નાસ્તિ માયા વા લોભો વા, નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ માયા વા લોભો વા, એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થઃ--(જાતિય માયા વ લોભે વા) નાસ્તિ--ન વિદ્યતે માયા વા--પરવ-
શ્વનરૂપા, લોભો વા, ઇમૌ દ્વૌ ન વિદ્યેતે ઇતિ (જોવં સન્નં જિવેસે) નૈવમ્--એતા-
દશીં સંજ્ઞાં--બુદ્ધિ નિવેશયેત્--કુર્યાત્ કિન્તુ (અર્થિય માયા વ લોભે વા) અસ્તિ--વિદ્યતે
એવ માયા વા લોભો વા (એવં સન્નં જિવેસે) એવમ્--દૈશીં સંજ્ઞાં--બુદ્ધિ
નિવેશયેત્--કુર્યાત્, ઇતિ ॥૨૧॥

વ્યવસ્થા હી નહી રહેગી અતએવ ક્રોધ ઓર માન કા અસ્તિત્વ અવશ્ય
માન્ય કરના ઑહિએ ॥૨૦॥

‘જાતિય માયા વ લોભે વા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘જાતિય માયા વ લોભે વા--નાસ્તિ માયા વ લોભો વા’ માયા
પરવંચના’ નહીં હૈ, અથવા લોભ નહીં હૈ ‘જોવં સન્નં જિવેસે--નૈવં
સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ ઇત્ત પ્રકાર કી બુદ્ધિ નહીં રંચની ઑહિએ કિન્તુ ‘અર્થિય
માયા વા લોભે વા--અસ્તિ માયા વા લોભો વા’ માયા ઓર લોભ હૈ
‘એવં સન્નં જિવેસે--એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એસી બુદ્ધિ રંચની ઑહિએ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ--માયા (પરવંચના) નહીં હૈ અથવા લોભ નહીં હૈ, ઇત્ત
પ્રકાર કી બુદ્ધિ નહીં રંચની ઑહિએ કિન્તુ માયા ઓર લોભ હૈ એસી
બુદ્ધિ રંચની ઑહિએ ॥૨૧॥

અભાવ માનવાથી જગત્માં કોઈ પણ વ્યવસ્થા જ રહી શકશે નહીં. તેથી જ
ક્રોધ અને માનનું અસ્તિત્વ અવશ્ય માનવું જોઈએ. ॥૨૦॥

‘જાતિય માયા વ લોભે વા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--‘જાતિય માયા વ લોભે વા--નાસ્તિ માયા વા લોભો વા’ માયા (પર-
વંચના--ખીલને છેતરવા તે) નથી અથવા લોભ નથી. ‘જોવં સન્નં જિવેસે--નૈવં
સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આવા પ્રકારની બુદ્ધિ રાખવી ન જોઈએ. પરંતુ ‘અર્થિય
માયા વા લોભે વા--અસ્તિ માયા વા લોભો વા’ માયા અને લોભ છે, ‘એવં સન્નં
જિવેસે--એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એવી બુદ્ધિ ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ--માયા (પરવંચના) નથી અથવા લોભ નથી આ (પ્રકારની બુદ્ધિ
રાખવી ન જોઈએ પરંતુ માયા અને લોભ છે. એવી બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ. ॥૨૧॥

ટીકા--‘માયા વ લોભે વા નતિથિ’ માયા વા લોભો વા નાસ્તિ, ‘એવં સન્નં’ એવં સંજ્ઞામ્-બુદ્ધિમ્ ‘ન નિવેસણ’ ન નિવેશયેત્-ન કુપીત્, કિન્તુ-‘માયા વ લોભે વા અતિથિ એવં સન્નં નિવેસણ’ માયા વા લોભો વાઽસ્તીત્યેવં સંજ્ઞામ્-એવમેવ બુદ્ધિ નિવેશયેત્-વ્યવહરેત્ । કેવન-પ્રાયાલોભયોઃ સત્ત્વં નાઽભ્યુપગચ્છન્તિ, તન્ન સમ્યક્ । સર્વેઃ પ્રાણિભિરનુભૂયમાનયોરનયોઃ પ્રત્યાહ્યાતુમશક્યત્વાત્ । અનુભૂયમાન-સ્થાઽપિ સદ્વસ્તુનોઽત્લાપવિલાપે ઘટાદીનામપિ સત્ત્વં ન સેત્સ્યતિ । અતો માયા-લોભયોઃ સદ્ભાવમેવ મન્યેત, इत्यनुमोदन्ते જૈના इति ॥૨૧॥

મૂલમ્-‘નતિથિં પેઝ્જેવ દોસે વા, ણેવં સન્નં નિવેસણ ।

અતિથિં પેઝ્જે વં દોસે વા, ણેવં સન્નં નિવેસણ ॥૨૨॥

છાયા--નાસ્તિ પ્રેમ ચ દ્વેષો વા, નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ પ્રેમ ચ દ્વેષો વા, એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૨૨॥

ટીકાર્થ--માયા નહીં હૈ, લોભ નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ ન કરે । કિન્તુ માયા ઓર લોભ હૈ, એસી બુદ્ધિ ધારણકરે । કોઈ માયા ઓર લોભ કી સત્તા સ્વીકાર નહીં કરતે, પરન્તુ યહ ટીક નહીં હૈ । પ્રત્યેક પ્રાણી કે અનુભવ મેં આને વાલે માયા એવં લોભ કા નિષેધ નહીં ક્રિયા જા સક્તા । અનુભવ મેં આને વાલી વસ્તુ કા ભી યદિ અપલાપ (છિપાના) ક્રિયા જાણગા તો ઘટ આદિ કી સત્તા ભી સિદ્ધ નહીં હોગી । અતઃ માયા ઓર લોભ કા અસ્તિત્વ સ્વીકાર કરના ચાહિયે ॥૨૧॥

‘નતિથિ પેઝ્જે વ દોસે વા’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘નતિથિ પેઝ્જે વ દોસે વા-નાસ્તિ પ્રેમ ચ દ્વેષો વા’ પ્રેમ અર્થાત્ રાગ ઓર દ્વેષ નહીં હૈ ‘ણેવં સન્નં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’

ટીકાર્થ--માયા નથી, અને લોભ પણ નથી, આવા પ્રકારની બુદ્ધિ ધારણ ન કરે. પરંતુ માયા અને લોભ છે. એવા પ્રકારની બુદ્ધિ ધારણ કરે. કોઈ કોઈ મતવાળાઓ માયા અને લોભની સત્તાનો સ્વીકાર કરતા નથી. પરંતુ તે બરોબર નથી. દરેક પ્રાણિના અનુભવમાં આવવાવાળા માયા અને લોભનો નિષેધ કરી શકાય તેમ નથી. અનુભવમાં આવનારી વસ્તુનો પણ જો અપલાપ (છુપાવવું) કરવામાં આવશે તો ઘટ વિગેરેની સત્તા પણ સિદ્ધ થશે નહીં તેથી માયા અને લોભના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. ॥સૂ.૦૨॥

‘નતિથિ પેઝ્જેવ દોસે વા’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ--‘નતિથિ પેઝ્જે વ દોસે વા-નાસ્તિ પ્રેમ ચ દ્વેષો વા’ પ્રેમ અર્થાત્ રાગ અને દ્વેષ નથી. ‘ણેવં સન્નં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એ પ્રમાણેની સમજણ

અન્વયાર્થઃ--(ળત્થિ પેજ્જે વ દોસે વા) નાસ્તિ-ન વિદ્યતે પ્રેમ-પ્રીતિલક્ષણં દ્વેષો વા-પ્રેમવિપરીતઃ (ળેવં સન્નં ણિવેસણ) નૈવમ્-નૈવૈતાદૃશીં સંજ્ઞાં બુદ્ધિં નિવેશયેત્-કુર્યાત્ કિન્તુ (અત્થિ પેજ્જે વ દોસે વા) અસ્તિ વિદ્યતે એવ પ્રેમ ચ દ્વેષો વા 'એવં સન્નં ણિવેસણ' એવમીદૃશીં સંજ્ઞાં બુદ્ધિં નિવેશયેત્-કુર્યાદિતિ ॥૨૨॥

ટીકા--'પેજ્જે વ' પ્રેમ ચ તત્ર પ્રેમ-પ્રીતિલક્ષણં પુત્રકલત્રાદિ રાગઃ, તદ્વિપરીતઃ 'દોસે વા' દ્વેષો વા 'ળત્થિ' નાસ્તિ-એતૌ દ્વાવપિ ન વિદ્યેતે इति કેપાં-ચિન્મતમ્, તથાહિ-માયાલોભૌ એવાવયવૌ વિદ્યેતે ન પુનસ્તત્સમુદાયરૂપોઽવયવી પ્રેમરૂપોઽસ્તિ તથા-ક્રોધમાનો એવ સ્તઃ ન તત્સમુદાયરૂપોઽવયવી દ્વેષ इति ।

એસી સમજ રakhના ઠીક નહીં હૈ કિન્તુ 'અત્થિ પેજ્જે વ દોસે વા-અસ્તિ પ્રેમ ચ દ્વેષો વા' રાગ ઓર દ્વેષ હૈ 'એવં સન્નં નિવેસણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્' એસી હી બુદ્ધિ રakhની ચાહિય ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ--પ્રેમ અર્થાત્ રાગ ઓર દ્વેષ નહીં હૈં એસી સમજ રakhના ઠીક નહીં હૈ કિન્તુ રાગ હૈ ઓર દ્વેષ હૈ, એસી બુદ્ધિ હી રakhની ચાહિય ॥૨૨॥

ટીકાર્થ--પ્રીતિ અર્થાત્ પુત્ર કલત્ર આદિ પરિવાર સંબંધી રાગ પ્રેમ કહલાતા હૈ । દ્વેષ ઇસ સે વિપરીત હોતા હૈ । યહ દોનોં નહીં હૈ, એસા કિન્હીં ૨ કા મત હૈ । વે કહતે હૈં-માયા ઓર લોભ રાગ કહલાતે હૈં, અતએવ ઇન દોનોં અવયવોં કે અતિરિક્ત દોનોં કા સમૂહ રૂપ અવયવી રાગ, અલગ નહીં હૈ । ઇસી પ્રકાર ક્રોધ ઓર માન ઇન દોનોં અંશોં સે ભિન્ન દ્વેષ કા કોઈ પૃથક્ અસ્તિત્વ નહીં હૈ । ઇસ પ્રકાર કા વિચાર કરના

રાખવી તે.બરોબર નથી. પરંતુ 'અત્થિ પેજ્જે વ દોસે વા-અસ્તિ પ્રેમ ચ દ્વેષો વા' રાગ છે, અને દ્વેષ પણ છે 'એવં સન્નં નિવેસણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્' એ પ્રમાણેની બુદ્ધી જ રાખવી જોઈએ. ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ--પ્રેમ અર્થાત્ રાગ અને દ્વેષ નથી એવી સમજણ રાખવી ઠીક નથી. પરંતુ રાગ છે, દ્વેષ છે એવી બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ--પ્રીતિ અર્થાત્ પુત્ર, કલત્ર વિગેરે પરિવાર સંબંધી રાગ, પ્રેમ કહેવાય છે. દ્વેષ તેનાથી જુદા પ્રકારનો હોય છે. આ બન્ને નથી. એ પ્રમાણે કેટલાકનો મત છે. તેઓ કહે છે કે-માયા અને લોભ રાગ કહેવાય છે. તેથી જ આ બન્ને અવયવો શિવાય બન્નેના સમૂહ રૂપ અવયવી રાગ, જુદો નથી. એજ પ્રમાણે ક્રોધ અને માન, આ બન્ને અંશોથી જુદા એવા દ્વેષતુ કોઈ જુદું અસ્તિત્વ જ નથી. આવા પ્રકારનો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી. પ્રેમ છે, અને દ્વેષ

‘एव’ एतादृशीम् ‘सन्नं’ संज्ञाम्-बुद्धिम् ‘ण निवेशए’ न निवेशयेत्-न कुर्यात् । किन्तु-पेजे व’ प्रेम ना ‘दोसे वा’ द्वेषो वा ‘अतिथि’ अस्ति ‘एवं सन्नं निवेशए’ एवं संज्ञां बुद्धिं निवेशयेत्-एवमेव विचारं कुर्यात् । द्वेषु मेन भवति, अनिष्टेषु च द्वेषो भवति । इति सर्वेषामनुभवसिद्धः, इति अनुभूतयोरनयोः प्रेतद्वेषयोरपलापस्य वर्तुमशक्यत्वात् । अपितु-अनुमानस्य स्म स्वरूपस्य यथा न कोऽपि अपलापं करोति, अनुभूयमानत्वादेव । तथेगौ अपि नाऽपलपितुं योग्यौ, इति ॥२२॥

મૂલમ્—જાતિયિ ચાતુરંતે સંસારે, જીવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અતિથિ ચાતુરંતે સંસારે, એવં સન્નં નિવેશયેત્ ॥૨૩॥

છાયા—નાસ્તિ ચાતુરંતઃ સંસારો, નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ ચાતુરંતઃ સંસાર, એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૨૩॥

જાણીત નહીં છે । પ્રેમ છે ઓર દ્વેષ છે, એના હી વિચાર કરના ચાહિય । કયોંકિ હૃષ્ટ વસ્તુઓં પર પ્રેમ ઓર અનિષ્ટ વસ્તુઓં પર દ્વેષ હોતા છે, યહ તથ્ય સમી કે અનુભવ સે સિદ્ધ છે । અતઃએવ અનુભવસિદ્ધ પ્રેમ ઓર દ્વેષ કા અપલાપ (છિપાના) નહીં કિયા જા સકતા । અનુમાન કા ઓર અપને સ્વરૂપ કા કોઈં ખી અપલાપ નહીં કરતા, કયોંકિ ડનકા અનુભવ હોતા છે । હસી પ્રકાર પ્રેમ ઓર દ્વેષ ખી અપલાપ કરને યોગ્ય નહીં છે ॥૨૨॥

‘જાતિય ચાતુરંતે સંસારે’ ઇત્યાદિ ।

શાબ્દાર્થ—‘જાતિય ચાતુરંતે સંસારે-નાસ્તિ ચાતુરંતઃ સંસારઃ’ નરક, દેવ, મનુષ્ય ઓર તિર્યંચ હન ચાર ગતિયોં વાલા સંસાર નહીં છે, કિન્તુ

પણુ છે, એ પ્રમાણેના જ વિચાર કરવો જોઈએ. કેમકે-હૃષ્ટ વસ્તુઓ પર પ્રેમ અને અનિષ્ટ વસ્તુઓ પર દ્વેષ હોય છે. આ સત્ય બધાના જ અનુભવથી સિદ્ધ એવા પ્રેમ અને દ્વેષનો અપલાપ (છિપાવણ) કરી શકાતો નથી. અનુમાનનો અને યોતાના સ્વરૂપનો અપલાપ કોઈ પણ કરતું નથી. કેમકે-તેઓનો અનુભવ હોય છે, એજ પ્રમાણે પ્રેમ અને દ્વેષ પણ અપલાપ કરવાને યોગ્ય નથી. ॥૨૨॥

‘જાતિય ચાતુરંતે સંસારે’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જાતિય ચાતુરંતે સંસારે-નાસ્તિ ચાતુરંતઃ સંસારઃ’ નારક, દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચ આ પ્રમાણેની ચાર ગતિવાળો સંસાર નથી, ‘જેવ’ સન્નં નિવેશયે-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની સમજણ રાખવી બરાબર નથી.

અન્વયાર્થઃ—(ળત્થિ ચાઉરંતે સંસારે) નાસ્તિ—ન વિચતે ચતુરન્તઃ—ચાતુર્ગતિકઃ—નારકતિર્યક્કમ્નુષ્યદેવગતિલક્ષણઃ સંસારઃ (ળેવં સન્નં ણિવેસણ) એવમ્—ઈદશીં સંજ્ઞાં—બુદ્ધિં ન નિવેશયેત્ ન કુર્માત્ કિન્તુ—(અત્થિ ચાઉરંતે સંસારે) અસ્તિ ચાતુરન્તઃ—ચાતુર્ગતિકઃ સંસારઃ (એવં સન્નં ણિવેસણ) એવમ્—ઈદશીં સંજ્ઞાં—બુદ્ધિં નિવેશત્—કુર્માદિતિ ॥૨૩॥

ટીકા—‘ચાઉરંતે’ ચાતુરન્તશ્ચાતુર્ગતિકઃ ‘સંસારે ણત્થિ’ સંસારો નાસ્તિ ‘એવં’ એવમ્ ઈદશીમ્ ‘સન્નં’ સંજ્ઞામ્—વિચારણામ્ ‘ળ ણિવેસણ’ ન નિવેશયેત્—કથમપિ ન કુર્માત્ । અપિતુ—‘ચાઉરંતે’ ચાતુરન્તશ્ચાતુર્ગતિકઃ ‘સંસારે’ સંસારઃ ‘અત્થિ’ અસ્તિ ‘એવં સન્નં ણિવેસણ’ એવમ્—ઈદશીં સંજ્ઞાં—બુદ્ધિં વિચારં નિર્ણયં વા નિવેશયેત્—કુર્માત્ । અગ્ર-આશયઃ—પરિદશ્યમાનશ્ચાતુર્ગતિકઃ સંસારઃ, નારકગતિ—તિર્યગ્ગતિ—મનુજગતિ—દેવ-ગતિભેદાત્ । યત્ર દુઃસ્વસ્થાધર્મફલરૂપ્યાઽઽત્યન્તિકી પરોત્કૃષ્ટતા સા નારકગતિઃ । યત્ર ચ સુખદુઃસ્વયોર્મધ્યમાઽવસ્થા સા મનુષ્યગતિઃ યત્ર સુખસ્ય પરોત્કૃષ્ટતા સા દેવ-

‘અત્થિ ચાઉરંતે સંસારે—અસ્તિ ચાતુરન્તઃ સંસારઃ’ ચારગતિરૂપ સંસાર હૈ ‘એવં સન્નં નિવેસણ—એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એસી બુદ્ધિ રાખની યાહિણ ॥૨૩॥ અન્વયાર્થ—નરક, દેવ, મનુષ્ય ઓર તિર્યચ્છેવ ચાર ગતિયો વાલા સંસાર નહીં હૈ, એસી બુદ્ધિ રાખના યોગ્ય નહીં હૈ । કિન્તુ ચાર ગતિ રૂપ સંસાર હૈ, એસી બુદ્ધિ રાખની યાહિણ ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—ચાતુર્ગતિક સંસાર નહીં હૈ, ઇસ પ્રકાર વિચાર કરના યા રાખના સત્ય નહીં હૈ, અપિતુ ચાતુર્ગતિક સંસાર હૈ, એસા હી વિચાર રાખના યાહિણ ।

આશય યહ હૈ—યહ દિશ્વલાઈ દેને વાલા સંસાર ચાતુર્ગતિક હૈ । ઇસમેં ચાર ગતિયાં હૈ—નરકગતિ, તિર્યચ્છગતિ, દેવગતિ ઓર મનુષ્યગતિ ।

પરંતુ ‘અત્થિ ચાઉરંતે સંસારે—અસ્તિ ચાતુરન્તઃ સંસાર.’ ચાર ગતિરૂપ સંસાર છે, ‘એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની બુદ્ધિ ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ—નારક દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યચ્છ આ ચાર ગતિયોવાળો સંસાર નથી. એવી બુદ્ધિ રાખવી યોગ્ય નથી. પરંતુ ચાર ગતિ રૂપ સંસાર છે. તે પ્રમાણેની બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—ચાર ગતિવાળો સંસાર નથી, આ પ્રકારનો વિચાર કરવો તે યોગ્ય નથી. પરંતુ ચાર ગતિવાળો સંસાર છે, આ પ્રમાણેનો જ વિચાર ધારણ કરવો જોઈએ.

કહેવાનો આશય એ છે કે—આ દેખવામાં આવતો સંસાર—જગત્ ચાર ગતિ-વાળો છે. તે ચાર ગતિ આ પ્રમાણે સમજવી. નરકગતિ તિર્યચ્છગતિ દેવગતિ

હોત્કૃષ્ટફલમોક્તારો દે ॥ અપકૃષ્ટફલમાજો નારકાઃ । સર્વજ્ઞાઽઽગમોઽપિ એતયો
સ્સરવં વદતિ, અંતુભૂયન્તે ચ પ્રત્યક્ષેણ તારાગણાઃ । યદ્યપિ-અવાન્તરમેદાત્-
અનેકગતિકઃ સંસારં ઇતિ ચક્તુ યુક્તમ્, તથાપિ-અસામાન્યરૂપેણ ચાતુર્ગતિક એવ
અત્યાતુર્ગતિકઃ સંસારો નાસ્તીતિ વાદો વિવદતાં વાદિનાં મોહવિજૃમ્ભિત इव
નિસ્સારઃ પ્રતિભાતિ । યતો હિ-અનેકવેદસપિ નં વ્યાહન્યતે । ચાતુર્ગતિકઃ સંસારો-
ઽસ્ત્યેવ, ઇતિ વિચારશ્ચતુરસ્ર ઇતિ । ॥૨૩॥

મૂલમ્-‘નસ્થિ દેવો વ દેવી વા, જૈવં સંજ્ઞં નિવેશય ॥

અર્થિ દેવો વ દેવી વા, જૈવં સંજ્ઞં નિવેશય ॥૨૪॥

છાયા-નાસ્તિ દેવો વા દેવી વા, નૈવં સંજ્ઞં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ દેવો વા દેવી વા, એવં સંજ્ઞં નિવેશયેત્ ॥૨૪॥

ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય ફલ કે ભોક્તા દેવ ઔર નિકૃષ્ટ પાપ ફલ કે ભોક્તા
નારક હોતે હૈ । સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત આગમ ઓ દેવો ઔર નારકો કે
અસ્તિત્વ કા વિધાન કરતા હૈ । તારાગણ પ્રત્યક્ષ દિશ્વાઈ દેતે હૈ । યદિ
અવાન્તર સેદોં કી ગણના કી જાય તો સંસાર મેં અનેક ગતિયાં હૈ, ફિર
બી સામાન્ય રૂપ સે ચાર હી ગતિયાં હોતી હૈ । અતએવ સંસાર, ચાતુ-
ર્ગતિક નહીં હૈ, એલા કહેના મૂઢનાપૂર્ણ એવં નિસ્સાર હૈ । સંસાર ચાતુ-
ર્ગતિક હૈ, ચહો કથન સમીચીન હૈ ॥૨૩॥

‘નસ્થિ દેવો વ દેવી વા’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘દેવો વ દેવી વા નસ્થિ-દેવો વા દેવી વા નાસ્તિ’ દેવ
નહીં હૈ, દેવી નહીં હૈ, ‘જૈવં સંજ્ઞં નિવેશય-નૈવં સંજ્ઞં નિવેશયેત્’ એસી
બુદ્ધિ રચના ટીક નહીં હૈ કિન્તુ ‘દેવો વ દેવી વા અસ્થિ-દેવો વા દેવી વા

ફળને ભોગવનાર દેવ, અને અધમ પાપના ફળને ભોગવનાર નારક હોય છે.
સર્વજ્ઞ દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ આગમ પણ દેવો અને નારકોના
અસ્તિત્વનું વિધાન કરે છે. તારાગણ પ્રત્યક્ષ ભોગમાં આવે છે. જો અવા-
ન્તર ભોગની ગણના કરવામાં આવે તો સંસારમાં અનેક ગતિયો છે. તો
પણ સામાન્ય પણાથી ચાર જ ગતિયો કહેલ છે. તેથી જ સંસાર ચાર
ગતિવાળો નથી, તેમ કહેવું ‘મૂર્ખતાથી પૂર્ણ’ અને નિસ્સાર છે. સંસાર ચાર
ગતિવાળો છે. આ પ્રમાણેનું કથન જ યોગ્ય છે ॥૨૩॥

‘નસ્થિ દેવો વ દેવી વા’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ-‘દેવો વ દેવી વા નસ્થિ-દેવો વા દેવી વા નાસ્તિ’ દેવ નથી,
અને દેવી પણ નથી, ‘જૈવં સંજ્ઞં નિવેશય-નૈવં સંજ્ઞં નિવેશયેત્’ આ પ્રમા

વા દેવ્યો વા સન્ત્યેવાડ્યમેન શ્રેયાન્ વિચારઃ સર્વદા કરણીયઃ । અનુમાનાઽઽગ-
માભ્યાં પ્રમાણભૂતાભ્યામેતેષામસ્તિત્વસદ્ધાવાત્ ॥૨૪॥

મૂલમ્-‘નૅતિ સિદ્ધી અસિદ્ધી વા, નેવં સન્નં નિવેસણ ॥

અતિથિ સિદ્ધી અસિદ્ધી વા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥૨૫॥

છાયા—નાસ્તિ સિદ્ધિરસિદ્ધિર્વા, નૅવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥

અસ્તિ સિદ્ધિરસિદ્ધિર્વા, એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૨૫॥

વિચાર કરના चाहिए । પ્રમાણભૂત અનુમાન ઓર આગમ સે ડન કા અસ્તિ
ત્વ સિદ્ધ હૈ । કોઈ કોઈ પુણ્યશાલી જીવ ડન્હે સ્વપ્ન મૈં દેખતે મી હૈ ॥૨૪॥

‘નૅતિ સિદ્ધી અસિદ્ધી વા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સિદ્ધી નૅતિ-નાસ્તિ સિદ્ધિઃ’ સિદ્ધિ-(સમસ્ત કર્મો
કા ક્ષયરૂપ) નહીં હૈ ઓર ‘અસિદ્ધી વા-અસિદ્ધી વા’ અસિદ્ધિ મી
નહીં હૈ ‘નેવં સન્નં નિવેસણ-નૅવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ ઇસા વિચાર કરના
યોગ્ય નહીં હૈ, કિન્તુ ‘અતિથિ સિદ્ધી અસિદ્ધી વા-અસ્તિ સિદ્ધિરસિદ્ધિ
ર્વા’ સિદ્ધિ હૈ, ઓર અસિદ્ધિ મી હૈ ‘એવં સન્નં નિવેસણ-એવં સંજ્ઞાં
નિવેશયેત્’ ઇસા વિચાર કરના चाहिए ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ—સિદ્ધિ (સમસ્ત કર્મો કા ક્ષયસ્વરૂપ) નહીં હૈ ઓર
અસિદ્ધિ મી નહીં હૈ, ઇસા વિચાર કરના યોગ્ય નહીં હૈ, કિન્તુ સિદ્ધિ
હૈ ઓર અસિદ્ધિ મી હૈ, ઇસા વિચાર કરના चाहिए ॥૨૫॥

છે, પ્રમાણભૂત અનુમાન અને આગમથી તેઓનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થાય છે.
કોઈ કોઈ પુણ્યશાળી જીવ તેને સ્વપ્નમાં પણ દેખે છે. ॥૨૪॥

‘નૅતિ સિદ્ધી અસિદ્ધી વા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સિદ્ધી નૅતિ-નાસ્તિ સિદ્ધિઃ’ સિદ્ધી (સમગ્ર કર્મોના ક્ષય-
નાશ રૂપ) નથી. અને ‘અસિદ્ધી વા-અસિદ્ધિ વા’ અસિદ્ધિ પણ નથી. ‘નેવં સન્નં
નિવેસણ-નૅવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેનો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી. પરંતુ
‘અતિથિ સિદ્ધી અસિદ્ધી વા-અસ્તિ સિદ્ધિરસિદ્ધિ ર્વા’ સિદ્ધિ છે અને અસિદ્ધિ પણ છે,
‘એવં સન્નં નિવેસણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેનો વિચાર કરવો ભોંઈએ. ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ—સિદ્ધિ (સમસ્ત કર્મોના ક્ષય રૂપ) નથી અને અસિદ્ધિ
પણ નથી, એવો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી. પરંતુ સિદ્ધિ છે. અને અસિદ્ધિ
પણ છે એવો વિચાર કરવો ભોંઈએ. ॥૨૫॥

કસ્યચિત્કદાચિત્ ક્ષીયતે । સમુદાયત્વાત્, પરિદૃશ્યમાનઘટાદિસમુદાયવત્ । इत्या-
द्यनुमानेनाऽऽगमेनानेन-बृहत्या प्रवृत्त्या च महापुरुषाणां सिद्धिः सिद्ध्यति । अयं
भावः-सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्षणस्य मोक्षमार्गस्य सर्वथा कर्मक्षयस्य पीडोपश-
मादिनाऽध्यक्षेण दर्शनादतः-कस्यचिदात्यन्तिककर्महानिसिद्धेरस्ति सिद्धिरिति ।

तथोक्तम्—‘दोषावरणयोर्हानि निःशेषाऽस्त्यतिशायिनी ।

कचिद् यथा स्वहेतुभ्यो बहिरन्तर्मलक्षयः ॥ इत्यादि ।

અસિદ્ધેઃ સ્વરૂપં તુ સુનિરૂપિતમેવાઽસ્માભિઃ સર્વૈરનુશ્રુતનુભૂયમાનશ્ચ । અતઃ હમે ન
इति विचारणा सर्वथाऽरम्भणीया । इमे विद्येते इति ज्ञानं ज्ञानमतोऽन्यथाऽज्ञानम् । २५।

અવશ્ય હોતા હૈ, જૈસે ઘટ સમુદાય કા । इत्यादि अनुमानों से अगम
प्रमाण से और महापुरुषों द्वारा सिद्धि के लिए प्रवृत्ति करने से सिद्धि
की सिद्धि होती है । भाव यह है कि सम्यग्दर्शन, ज्ञान एवं चारित्र्य
रूप मोक्ष मार्ग की, सर्वथा कर्मक्षय की पीड़ा के उपशम से कर्म का
क्षय प्रत्यक्ष देखा जाता है, अतः यह भी समझा जा सकता है कि
किसी आत्मा के कर्मों का सर्वथा क्षय भी होता है । कहा भी है-
‘दोषावरणयोर्हानि’ इत्यादि ।

જૈસે મલ્લ કો નષ્ટ કરને કે કારણ મિલને પર બાહ્ય ઔર આશ્વન્તર
मल का नाश हो जाता है, इसी प्रकार रागादि दोषों का भी किसी
आत्मा से सर्वथा क्षय हो जाता है ।

અસિદ્ધિ કા સ્વરૂપ તો સ્પષ્ટ સે સિદ્ધ હી હૈ । उसका हम सब ने

‘છે’ જે ‘જે’ સમુદાય હોય છે. તેનો ક્ષય ક્યારેને ક્યારે પણ થાય છે જેમ
‘ઘટ’ સમુદાયનો ક્ષય, આ વિગેરે અનુમાનોથી અને આગમના પ્રમાણોથી
‘અને’ પુરૂષો દ્વારા સિદ્ધિને માટે પ્રવૃત્તિ કરવાથી સિદ્ધિની સિદ્ધિ થાય છે.

કહેવાનો ભાવ એ છે કે—સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર રૂપ
સમ્યક્ તપ મોક્ષ માર્ગની સર્વથા કર્મક્ષયની પીડાના ઉપશમથી કર્મનો ક્ષય
પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે તેથી એ પણ સર્મણ શકાય તેમ છે કે-કોઈ
આત્માના કર્મોનો સર્વથા ક્ષય પણ છે. ‘દોષાવરણયોર્હાનિ’ ઇત્યાદિ.

જેમ મળ-મેલને નાશ કરવાનું કારણ મળવાથી બાહ્ય-અંહારનો
અને આશ્વન્તર-અંદરનો મેલ નાશ પામે છે, એજ પ્રમાણે રાગ વિગેરે
દોષોનો તથા આવરણોનો પણ કોઈ આત્મામાં સર્વથા ક્ષય થઈ જાય છે

અસિદ્ધિનું સ્વરૂપ તો સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ જ છે. અને બધાએ તેનો